МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Одеська юридична академія»
Факультет судового та міжнародного права

ПРИВАТНЕ І ПУБЛІЧНЕ ПРАВО В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Матеріали
VI Міжнародної
науково-практичної конференції
студентів та аспірантів

25 листопада 2025 року
м. Одеса

Одеса
«Юридична література»
2025

УДК 340(477)(063)
П752

Збірник містить матеріали наукових доповідей, присвячених загальнотеоретичним, методологічним та практичним питанням приватного, публічного та міжнародного права, а також аудиту, митній справі та оподаткуванню в умовах війни.

Він може бути корисним як для навчального процесу, так і для практичної діяльності.

Відповідальний за випуск

декан факультету судового та міжнародного права, кандидат юридичних наук, доцент ***Богдан Фасій***

Робоча група

Анастасія Колісник, студентка 2 курсу магістратури факультету судового та міжнародного права;
Кіра Щербина, голова Студентського наукового товариства, студентка 3 курсу факультету судового та міжнародного права

Друкується за наказом ректора НУ «Одеська юридична академія» *(наказ № 3038–44 від 26.09.2025 р.)*

Матеріали видано в авторській редакції. Повну відповідальність за достовірність та якість поданого матеріалу несуть учасники науково-практичної конференції, їхні наукові керівники, рецензенти та структурні підрозділи закладів вищої освіти та установ, які рекомендували ці матеріали до друку. Згідно з вимогами «Положення про забезпечення оригінальності наукових робіт і запобігання та виявлення академічного плагіату» НУ «Одеська юридична академія» всі подані матеріали пройшли перевірку на оригінальність та плагіат.

ISBN 978–966–419–466–9

© Національний університет
«Одеська юридична академія», 2025

Шановні учасники VI Міжнародної науково-практичної конференції студентів та аспірантів «Приватне і публічне право в умовах війни: проблеми теорії та практики»

VI Міжнародна науково-практична конференція «Приватне і публічне право в умовах війни: проблеми теорії та практики» є вагомим внеском у розвиток юридичної науки від здобувачів вищої освіти, аспірантів та молодих вчених Національного університету «Одеська юридична академія» та інших закладів вищої освіти. Наукова діяльність завжди була найбільш пріоритетним напрямком розвитку НУ «ОЮА» як класичного закладу вищої освіти. Я пишаюся таким динамічним розвитком наукового потенціалу студентства.

Актуальність заходу зростає з кожним роком у зв'язку з затребуваністю на ринку праці спеціалістів з адміністративного, кримінального, цивільного, міжнародного права, а також у сфері аудиту, митної справи та оподаткування.

Для молодих науковців — це перш за все, шанс проявити себе, шлях, який допомагає рухатися у вірному напрямку. Знати більше ніж цього вимагають стандарти, критично мислити, нестандартно вирішувати завдання — ось які навики допомагає здобути конференція, навики без яких неможливо уявити успішного юриста, економіста, дипломата, митника чи податківця.

Формат конференції, в якому вона проводиться в умовах війни, надає можливість учасникам обговорити проблематику доповідей з видатними науковцями та практиками. Це унікальна можливість для здобувачів вищої освіти та молодих науковців представити результати своїх досліджень до уваги спільноти щодо розвитку науки саме в обраному ними напрямку. У свою чергу практикам цікаво почути думки здобувачів та наукової спільноти щодо розвитку науки. Саме поєднання цих аспектів зумовлює цінність та наукову практичність конференції.

Впевнений, подані матеріали конференції не тільки будуть цікавими практичним працівникам, а також стануть підґрунтям для подальших наукових досліджень.

Сергій КІВАЛОВ,
доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
заслужений юрист України,
Президент Національного університету
«Одеська юридична академія»

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА В УМОВАХ ВІЙНИ

Софія АЛЬ-РАДЖАБІ
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. філос. н., доцент ***Крижановська Т. О.***

ПРОБЛЕМА «ІНФОРМАЦІЙНОГО ШУМУ» І ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ В ЦИФРОВУ ЕПОХУ

У XXI столітті людство опинилося на межі якісно нового типу реальності, де цифрові технології не лише трансформують комунікацію, а й визначають спосіб мислення та орієнтацію у світі. Сучасна людина існує в умовах постійного інформаційного потоку, який одночасно розширює її можливості та ставить нові інтелектуальні й філософські виклики. У такій ситуації критичне мислення й медіаграмотність постають не лише як практичні навички, а як фундаментальні здатності орієнтуватися у складному та багаторівневому цифровому середовищі.

Проблема дослідження полягає в тому, що значна частина цифрового контенту виконує маніпуляційну чи відволікаючу функцію, утворюючи інформаційний шум, який ускладнює сприйняття та послаблює аналітичні здібності. У таких умовах критичне мислення стає необхідною здатністю, що дозволяє осмислювати інформацію, розпізнавати викривлення та протистояти дезінформації.

Об'єкт дослідження — інформаційний простір цифрової епохи.

Предмет дослідження — феномен інформаційного шуму та його вплив на формування критичного мислення.

Мета дослідження наступна: проаналізувати природу інформаційного шуму та визначити роль критичного мислення у подоланні негативних наслідків інформаційного перевантаження.

У цифрову епоху інформаційний простір характеризується надмірною кількістю повідомлень, у яких зміст часто змішується з емоційними, маніпулятивними або несуттєвими даними. Це явище позначають терміном «інформаційний шум», який походить із теорії інформації та був уведений у науковий обіг Клодом Шенноном як сторонній сигнал, що ускладнює передачу повідомлення. У сучасному контексті цей термін набуває особливої ваги, адже в умовах стрімкого потоку новин і контенту користувач стикається з когнітивним перенавантаженням. «В епоху цифрових технологій, коли потік новин, реклами та контенту настільки великий, що може викликати когнітивне перевантаження, цей термін набув особливого значення» [2]. У таких умовах інформаційний шум перетворюється на фактор, що безпосередньо впливає на якість сприйняття та здатність до критичного аналізу.

Інформаційний шум може мати різні форми — від хаотичного нагромадження повідомлень до свідомо сконструйованого впливу, спрямованого на дезорієнтацію. У цьому сенсі він постає як «вал емоційних, неприємних чи просто незрозумілих повідомлень» [2], який призводить до того, що в умовах інформаційного шуму люди буквально самі відмовляються від прийняття обдуманих рішень.

Джерела інформаційного шуму надзвичайно різноманітні, оскільки поєднують у собі як технологічні механізми масового поширення контенту, так і соціальні комунікаційні практики. У цифровому середовищі шум виникає не лише через надлишкову кількість повідомлень, а й через те, як саме вони виробляються, модифікуються та циркулюють. Згідно з результатами контент-аналізу, до основних джерел інформаційного шуму належать: 1) мережева реклама різних форматів, що перенасичує інформаційне поле комерційними повідомленнями; 2) спам, який порушує структуру комунікації й відволікає увагу користувача; 3) маніпулятивні результати пошукової оптимізації, що штучно піднімають у видачі сумнівні або низькоякісні матеріали; 4) численні репости та рерайти, які створюють ефект «інформаційного відлуння», коли той самий зміст повторюється без нових даних або критичного осмислення.

Окрему групу становлять девіантні форми онлайн-комунікації, що активно генерують хаотичний чи конфліктний контент. До них належать флуд (надмірна кількість нерелевантних повідомлень), флейм (агресивні суперечки, спрямовані на провокування емоцій), холівари (тривалі конфлікти навколо полярних позицій), тролінг (навмисне введення інших користувачів в оману чи провокування задля викликання негативних реакцій) [3]. Такі форми не просто заповнюють інформаційний простір, а й структурно змінюють його, знижуючи якість публічних дискусій і ускладнюючи пошук достовірної інформації.

Особливо гостро проблема інформаційного шуму постає в освітньому середовищі, де здобувачі освіти щодня взаємодіють із великими масивами даних, що надходять із різних цифрових платформ. Навчальний процес дедалі більше залежить від онлайн-ресурсів, однак саме це робить здобувачів освіти вразливими до інформаційних перенавантажень. У таких умовах здобувач освіти не лише отримує інформацію, а й змушений постійно відсіювати хаотичні, суперечливі чи

емоційно забарвлені повідомлення, які створюють ефект фрагментованого сприйняття. До цього додається те, що цифровий простір перетворився на осередок поширення фейкових новин і маніпулятивних матеріалів, які навмисно маскуються під надійні джерела.

Наслідком інформаційного перенавантаження стає когнітивна втома: «від великої кількості інформації, дефіциту часу на її сприйняття, перевантаження людина перестає логічно мислити» [5, с. 74]. Це ускладнює навчання, підриває довіру до медіа та стимулює появу стійких викривлень у сприйнятті інформації. Тож, інформаційний шум у освіті — це не просто надлишок матеріалу, а складний феномен, що впливає на якість мислення, формування суджень і здатність здобувачів освіти до усвідомленого аналізу цифрового контенту.

Для подолання інформаційного шуму застосовуються різноманітні стратегії медіаграмотності. Серед них виокремлюють фільтрацію інформації, свідоме відключення від джерел надмірного контенту, раціональне планування часу, а також «уміння критично оцінювати та аналізувати інформацію, що доходить до нас» [4]. У цифровому середовищі критичне мислення стає головним інструментом протидії інформаційним перевантаженням і маніпуляціям. У найзагальнішому вигляді воно передбачає здатність людини аналізувати та оцінювати інформацію, однак у сфері медіа цей процес значно складніший. У медіаконтексті критичне мислення — це «складний процес рефлексії, який об'єднує асоціативне сприйняття, синтез, аналіз та оцінку роботи медіа в суспільстві» (цит. за: [1, с. 338]). Саме такий підхід дозволяє користувачеві розпізнати, як інформація формується, які інтереси стоять за її поширенням і яким чином вона може впливати на судження.

Освітні програми, зокрема ті, що розроблені міжнародними організаціями, пропонують цілісну систему формування критичного мислення як інструмента протидії дезінформації. У навчальних матеріалах підкреслюється, що медіаграмотність неможлива без уміння ретельно перевіряти джерела, співставляти факти та розпізнавати приховані маніпулятивні техніки. Особливу увагу приділено тому, щоб здобувачі освіти розуміли механізми перекручення повідомлень і могли «зрозуміти, як новини та інформація можуть бути спотворені, що призводить до недовіри, розколу, нетерпимості та упереджень серед окремих осіб та суспільств» [6]. Саме тому міжнародні стандарти медіаосвіти акцентують не лише на технічних навичках аналізу інформації, а й на розвитку критичного ставлення, усвідомленого сприйняття та здатності оцінювати інформацію в ширшому соціальному контексті. Формування таких навичок можливе як у межах навчального процесу, так і через самоосвіту — через розвиток інформаційної гігієни, уважного споживання медіа та відповідального ставлення до

власної інформаційної поведінки. Усе це створює підґрунтя для того, щоб критичне мислення виконувало свою головну функцію, а саме забезпечувало спроможність людини орієнтуватися в цифровому середовищі свідомо, раціонально та безпечно.

Таким чином, у цифрову епоху інформаційний шум постає як один із найбільш впливових факторів, що ускладнює орієнтацію в медіапросторі та знижує здатність до раціонального сприйняття даних. Надмірність повідомлень, поширення фейкових новин і маніпуляцій, а також девіантні форми онлайн-комунікацій створюють середовище, у якому особливо важливими стають навички критичного мислення. Саме вони дозволяють аналізувати джерела, відокремлювати достовірну інформацію від спотвореної й усвідомлено реагувати на інформаційні впливи. Формування цих навичок у студентської молоді через освіту, медіаграмотність і практики інформаційної гігієни є необхідною умовою безпечної та відповідальної поведінки в сучасному інформаційному просторі.

Використані джерела

1. Лабенко О. В., Шакун Н. В., Заїка Т. П. Критичне мислення та медіаграмотність у цифрову епоху: виклики та можливості для української освіти. *Перспективи та інновації науки*. 2023. № 12 (30). С. 331–345. DOI: https://doi.org/10.52058/2786–4952–2023–12(30)-331–345
2. Лавришин Ю. Перекричати й дезорієнтувати: інформаційний шум як інструмент впливу. *Детектор медіа*. 2025. URL: https://ms.detector.media/trendi/post/37712/2025–03–29-perekrychaty-y-dezoriientuvaty-informatsiynyy-shum-yak-instrument-vplyvu/
3. Острога М. М., Юрченко А. О., Коровай А. О. Інформаційна гігієна та інформаційний шум. *Академічні візії*. 2023. Випуск 22. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/issue/view/18
4. Поліщук О. В. Проблема інформаційного шуму в громадському просторі. URL: https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/39290/18847.pdf?sequence=3
5. Поліщук О. С., Поліщук О. В. Проблема людини в інформаційному суспільстві. *Освітній дискурс*. 2019. Випуск 12 (4). С. 66–78. DOI: 10.33930/ed.2019.5007.12(4)-6
6. UNESCO. Media and information literacy competencies to tackle misinformation, disinformation and hate speech. Module 4. Paris: UNESCO, 2023. 32 p. URL: https://www.unesco.org/mil4teachers/en/module4

Артем НАЗАРЧУК
студент 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Кулі-Іванченко К. К.***

ЗАХИСТ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність теми захисту прав і свобод людини та громадянина в умовах воєнного стану в Україні зумовлена безпрецедентним масштабом збройної агресії Російської Федерації, що триває з 2014 року та набула характеру повномасштабного вторгнення з 24 лютого 2022 року. Запровадження воєнного стану на всій території країни (Указ Президента України № 64/2022 зі змінами та подальшими продовженнями) [11] стало необхідним заходом для забезпечення оборони держави, проте водночас актуалізувало проблему пошуку балансу між імперативами національної безпеки та невід'ємними правами людини. У сучасних умовах глобальної турбулентності, коли кількість збройних конфліктів у світі зростає, український досвід тимчасових обмежень прав і свобод (зокрема свободи пересування, права на мирні зібрання, права власності, доступу до правосуддя та свободи слова) має не лише національне, а й універсальне значення. Він демонструє реальні виклики застосування положень ст. 15 Європейської конвенції з прав людини [3] та ст. 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [8] щодо можливості відступу від окремих зобов'язань у надзвичайних ситуаціях. Водночас численні звернення громадян до Європейського суду з прав людини, рішення Конституційного Суду України та звіти міжнародних організацій (Amnesty International, Human Rights Watch, Венеціанської комісії) свідчать про наявність системних ризиків зловживань та непропорційних обмежень, що робить наукове осмислення і вдосконалення правового регулювання надзвичайно актуальним як для післявоєнного відновлення України, так і для розвитку міжнародного права надзвичайних станів.

Стан наукової розробки теми. Питання захисту прав людини в умовах воєнного та надзвичайного стану завжди привертали увагу українських дослідників. В українській науці до 2022 року проблема розглядалася переважно в контексті надзвичайного стану (монографії О. Ф. Скакун [15], Тихонюк О. В. [16]). Після початку повномасштабного вторгнення відбувся різкий сплеск наукових досліджень. Значний внесок зроблено науковцями Львівського державного університету внутрішніх справ (збірники матеріалів семінарів 2022 [6] та

2024 рр. [5]), Національної академії правових наук України, Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України [1], а також фахівцями Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Національного університету «Києво-Могилянська академія». Окремі аспекти аналізуються у працях Д. Є. Забзалюка, М. В. Ковалів, Н. Я. Лепіша, А. О. Чистякової [10], О. В. Скрипнюк, А. Р. Крусян, О. В. Марцеляк, О. В. Батанов, В. А. Явір, Н. Л. Омельченко, Т. А. Костецька. Разом з тим більшість публікацій мають характер оперативного реагування на актуальні події і фокусуються на окремих правах (свобода пересування, право власності, свобода слова). Комплексних досліджень, які б узагальнювали трирічний досвід застосування воєнного стану та пропонували системні законодавчі зміни з урахуванням практики ЄСПЛ та висновків Венеціанської комісії (зокрема висновок CDL-AD(2023)012 від червня 2023 р. [17]), досі недостатньо.

Виклад основного матеріалу. Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах воєнного стану є однією з найскладніших проблем сучасного конституційного та міжнародного права, оскільки поєднує необхідність забезпечення національної безпеки держави з імперативними зобов'язаннями щодо дотримання фундаментальних прав людини навіть у період збройного конфлікту. В Україні воєнний стан запроваджено Указом Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року зі змінами та продовженнями [11], що стало правовою підставою для тимчасового обмеження низки конституційних прав відповідно до ч. 1 ст. 64 Конституції України [7] та Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [12]. Конституція України [7] прямо передбачає можливість обмеження прав і свобод лише в умовах воєнного або надзвичайного стану із обов'язковим зазначенням строку дії цих обмежень, при цьому абсолютний характер зберігають ст. 24, 27, 28, 34, 39, 41, 47, 55–63, які не можуть бути обмежені за жодних обставин. Проте практика застосування воєнного стану виявила низку проблемних аспектів, пов'язаних із недостатньою чіткістю законодавчого регулювання меж і процедур таких обмежень, що створює ризики зловживань з боку органів державної влади [6, с. 53].

Однією з ключових проблем є обмеження свободи пересування, права на мирні зібрання та права на свободу думки і слова. Згідно зі ст. 8 Закону «Про правовий режим воєнного стану» [12] військове командування наділене правом запроваджувати комендантську годину, особливий режим в'їзду і виїзду, обмежувати рух транспортних засобів та проводити огляд громадян. На практиці ці заходи нерідко застосовуються без достатнього індивідуального обґрунтування, що суперечить принципу пропорційності, закріпленому як у рішенні

Конституційного Суду України № 1-рп/2000 [14], так і в практиці Європейського суду з прав людини (справи Klass v. Germany, 1978 [4]; Bukta v. Hungary, 2007 [2]). Особливо гостро стоїть питання законності та пропорційності заборони масових заходів, коли мирні акції протесту проти дій місцевої влади чи окремих рішень блокуються виключно на підставі загального режиму воєнного стану без оцінки реальної загрози обороні чи громадській безпеці.

Значні виклики виникають у сфері захисту права власності та свободи підприємницької діяльності. Воєнний стан надає військовим адміністраціям та командуванню право примусового відчуження майна для потреб оборони (ст. 353 ЦК України [13], ст. 8 Закону [12]), реквізувати транспорт, вводити трудову повинність та обмежувати господарську діяльність. При цьому механізм компенсації вартості примусово відчуженого майна залишається недостатньо врегульованим: виплата відшкодування часто відкладається на післявоєнний період, а судовий захист права власника суттєво ускладнений через зупинення строків позовної давності та обмеження доступу до правосуддя в окремих регіонах. Така ситуація створює загрозу порушення ст. 1 Першого протоколу до Європейської конвенції з прав людини [3] щодо мирного володіння майном [5, с. 93].

Особливо вразливою категорією залишається право на справедливий судовий захист. Укази Президента та рішення військових адміністрацій нерідко призводять до фактичного обмеження доступу до суду через перенесення розгляду справ, зупинення виконання судових рішень, ускладнення нотаріальних дій та реєстраційних процедур. Хоча ст. 55 Конституції [7] гарантує право на судовий захист навіть в умовах воєнного стану, на практиці громадяни стикаються з неможливістю оскаржити незаконні дії військового командування через відсутність чітко визначеного порядку такого оскарження та імунітет окремих рішень, які мають гриф «для службового користування».

Важливим аспектом є захист свободи слова та діяльності засобів масової інформації. Запровадження єдиних новинних марафонів, блокування окремих інтернет-ресурсів, обмеження доступу до соціальних мереж та вимоги щодо попереднього погодження матеріалів створюють ризики надмірного обмеження плюралізму думок. Європейський суд неодноразово вказував, що навіть у період збройного конфлікту держава зобов'язана дотримуватись принципу пропорційності при обмеженні свободи вираження поглядів (справа Özgür Gündem v. Turkey, 2000 [9]) [10, с. 257].

Окремої уваги заслуговує проблема захисту прав внутрішньо переміщених осіб, біженців та осіб, які проживають на тимчасово окупованих територіях. Обмеження виїзду чоловіків віком від 18 до 60 років, складнощі з реєстрацією місця проживання, отримання соціальних виплат та доступом до освіти і медичних послуг створюють системні перешкоди у реалізації базових соціальних прав. При цьому держава не завжди забезпечує альтернативні механізми їх реалізації, що суперечить міжнародним зобов'язанням України за Конвенцією ООН про статус біженців 1951 року та Європейською соціальною хартією (переглянутою) 1996 року.

Висновки. Отже, правове регулювання захисту прав і свобод людини в умовах воєнного стану в Україні, попри відповідність загальним стандартам міжнародного права щодо можливості тимчасових відступів від зобов'язань (ст. 15 ЄКПЛ [3], ст. 4 МПГПП [8]), потребує суттєвого вдосконалення у напрямку чіткого визначення меж, строків та процедур обмежень, посилення судового та парламентського контролю за діями військового командування, спрощення механізмів компенсації та відновлення порушених прав. Лише за умови дотримання принципів законності, необхідності, пропорційності та недискримінації можливо забезпечити реальний баланс між вимогами національної безпеки та фундаментальними правами людини навіть у найскладніших умовах збройної агресії.

Використані джерела

1. Батанов О. В. Український конституціоналізм в умовах війни: основні науково-практичні проблеми та організаційно-правові засоби їх розв'язання : наукова записка / О. В. Скрипнюк, А. Р. Крусян, О. В. Марцелякта ін. ; Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України. Київ : Людмила, 2025. 112 с.
2. Букта та інші проти Угорщини: Рішення Європейського суду з прав людини від 17.07.2007 у справі № 25691/04. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001–81644 (дата звернення: 19.11.2025).
3. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 № ETS N 005 (зі змінами та доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 19.11.2025).
4. Класи та інші проти Німеччини : Рішення Європейського суду з прав людини від 06.09.1978 у справі № 5029/71. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001–57579 (дата звернення: 19.11.2025).
5. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах війни та післявоєнний період: матеріали наукового семінару (21 червня 2024 р.) / упор. Д. Є. Забзалюк, М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, Н. Я. Лепіш. Львів: ЛьвДУВС, 2024. 231 с.
6. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану: матеріали наук. семінару (23 червня 2022 р.) / Львів. держ. ун-т внутр. справ, Львівська лабораторія прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України. Львів: ЛьвДУВС, 2022. 315 с.

7. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (зі змінами та доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 19.11.2025).
8. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Міжнародний документ від 16.12.1966 (ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 19.11.2025).
9. Озгюр Гюндем проти Туреччини : Рішення Європейського суду з прав людини від 16.03.2000 у справі № 23144/93. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001–58537 (дата звернення: 19.11.2025).
10. Права людини в умовах воєнного стану. Законодавство. Судова практика / А. Чистякова ; за заг. ред. В. С. Ковальського. Київ : Юрінком Інтер, 2024. 316 с.
11. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 (зі змінами та доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text (дата звернення: 19.11.2025).
12. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII (зі змінами та доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389–19#Text (дата звернення: 19.11.2025).
13. Реквізиція : стаття 353 ЦК України від 16.01.2003 № 435-IV (зі змінами та доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435–15#Text (дата звернення: 19.11.2025).
14. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статті 64 Конституції України (справа про обмеження прав і свобод громадян в умовах воєнного або надзвичайного стану) від 20.04.2000 № 1-рп/2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710–00#Text (дата звернення: 19.11.2025).
15. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник / пер. з рос. Харків : Консум, 2001. 656 с.
16. Тихонюк О. В. Основи конституційного права України: навчально-методичний комплекс (навчальний посібник) до вивчення навчальної дисципліни для здобувачів ступеня бакалавра усіх напрямів підготовки денної та заочної форми навчання. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2018. 56 с.
17. Терміновий висновок щодо законопроєкту про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо порядку обрання (призначення) на посади членів Вищої ради правосуддя та діяльності дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя : Висновок Венеціанської комісії № CDL-AD(2023)012 від червня 2023 р. URL: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2023)012-e (дата звернення: 19.11.2025).

Дар'я БЕРШАДСЬКА
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Сідор М. І.***

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВИКОНАННЯ ВИДАТКОВОЇ ЧАСТИНИ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Фінансова система будь-якої держави є одним із головних інструментів її стабільності, розвитку та функціонування. Державний бюджет виступає центральною ланкою у перерозподілі національного доходу, забезпечуючи фінансування соціально-економічних програм, оборони, освіти, медицини та інших сфер суспільного життя. Однак у період воєнного стану бюджетна політика зазнає суттєвих трансформацій, адже головним пріоритетом стає забезпечення обороноздатності держави, підтримка сектору безпеки, відновлення критичної інфраструктури та допомога населенню, яке постраждало від бойових дій. Особливості правового режиму виконання видаткової частини Державного бюджету України в умовах воєнного стану обумовлюються не лише економічними реаліями, а й специфічними правовими обмеженнями, спрямованими на ефективне використання ресурсів у надзвичайних обставинах.

Воєнний стан в Україні запроваджено у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації, що спричинило докорінні зміни у структурі бюджетних пріоритетів. Головною метою державних видатків стало фінансування Збройних Сил України, силових структур, територіальної оборони, сектору безпеки, а також підтримка стабільності внутрішньої економіки. Законодавче регулювання цих процесів спирається на норми Конституції України, Бюджетного кодексу України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану», а також на низку спеціальних постанов Кабінету Міністрів України та рішень Верховної Ради України. В умовах війни бюджетна система адаптується до динамічних потреб держави, що потребує оперативності у прийнятті фінансових рішень, але при цьому не повинно порушувати принципи законності, прозорості та підзвітності [1].

Однією з ключових особливостей правового режиму виконання видаткової частини бюджету є зміна структури видатків. Якщо у мирний час пріоритетними були соціальні програми, розвиток освіти, культури, охорони здоров'я, інфраструктурні проєкти, то під час воєнного стану понад половину державних коштів спрямовується на фінансування сектору безпеки й оборони. За даними Міністерства

фінансів України, у 2024–2025 роках понад 60% державних видатків припадало саме на військові потреби. Це обумовлює необхідність оперативного перерозподілу бюджетних коштів, спрощення процедур погодження видатків та встановлення особливого режиму контролю за їх цільовим використанням [2, с. 103].

Правовий режим виконання видаткової частини бюджету у воєнний час характеризується відхиленням від окремих загальних правил, визначених Бюджетним кодексом України. Зокрема, стаття 23 Кодексу передбачає можливість перерозподілу бюджетних призначень між головними розпорядниками коштів без додаткового схвалення парламентом, якщо такі зміни зумовлені потребами оборони або ліквідації наслідків бойових дій [3]. Це дозволяє Уряду швидко реагувати на зміни ситуації на фронті чи в економіці. Водночас такі рішення мають ґрунтуватися на принципах пропорційності та ефективності, щоб уникнути зловживань і нецільового використання коштів.

Особливу роль у реалізації видаткової частини відіграє Державна казначейська служба України, яка здійснює оперативне управління грошовими потоками. Під час воєнного стану Казначейство діє в умовах підвищеного ризику, адже необхідно забезпечити безперервне фінансування критичних секторів, навіть у разі руйнування інфраструктури чи блокування банківської системи. Відповідно до законодавства, Казначейство має право здійснювати платежі поза чергою для фінансування оборонних потреб, гуманітарних заходів, виплат військовим, внутрішньо переміщеним особам і медичним установам, що надають допомогу пораненим. Це створює прецедент особливого порядку виконання видаткових операцій, який поєднує швидкість рішень із підвищеним рівнем відповідальності.

Ще однією специфічною рисою правового режиму є впровадження спрощених процедур закупівель. Постановами Кабінету Міністрів України передбачено, що в умовах воєнного стану оборонні та гуманітарні закупівлі можуть здійснюватися без проведення стандартних тендерів, із застосуванням прямого договору між замовником і постачальником. Це виправдано необхідністю швидкого постачання техніки, озброєння, медикаментів чи продуктів харчування, однак одночасно підвищує ризики корупційних зловживань. Тому держава посилює механізми постаудиту — перевірки вже після здійснення витрат, а також використовує електронні системи моніторингу, щоб забезпечити мінімальний рівень прозорості навіть в умовах війни [4, с. 62].

Слід зазначити, що у воєнний період відбуваються й зміни у фінансуванні соціальної сфери. Хоча більшість коштів спрямовується на оборону, уряд зобов'язаний забезпечити мінімальні гарантії соціального захисту громадян — пенсії, допомогу безробітним, підтримку

внутрішньо переміщених осіб, виплати сім'ям військовослужбовців. Для цього держава часто вдається до секвестру бюджету — скорочення фінансування окремих програм, щоб вивільнити ресурси для першочергових потреб. Водночас міжнародна фінансова допомога, яку Україна отримує від партнерів, дозволяє підтримувати баланс і частково компенсувати дефіцит бюджету. Саме завдяки цьому держава може одночасно фінансувати армію та виконувати соціальні зобов'язання.

Правовий режим виконання видаткової частини Державного бюджету України під час війни передбачає також підвищену централізацію фінансових рішень. Уряд і Міністерство фінансів України отримують додаткові повноваження щодо перерозподілу коштів, визначення пріоритетних напрямів фінансування, залучення міжнародної допомоги та управління державним боргом. Це сприяє оперативності, але створює ризик концентрації влади у фінансовій сфері. Тому важливим є збереження контролю з боку Рахункової палати, Верховної Ради України та громадськості, навіть якщо форми цього контролю частково адаптовані до воєнних умов.

Окрему увагу слід приділити питанням прозорості та підзвітності. В умовах війни значна частина видатків має статус «таємних» або «для службового користування», що обумовлено необхідністю збереження військової таємниці. Проте навіть у цьому випадку держава має дотримуватися принципів належного управління фінансами: після завершення бойових дій усі витрати повинні бути документально підтверджені, перевірені та оприлюднені [5]. Це дозволить уникнути недовіри громадян і міжнародних партнерів до використання бюджетних коштів.

Варто відзначити, що зміни у видатковій частині бюджету мають і макроекономічний вимір. Зростання військових витрат призводить до зростання дефіциту бюджету, що змушує уряд збільшувати запозичення, випуск військових облігацій, а також активніше співпрацювати з міжнародними фінансовими інституціями — МВФ, Світовим банком, Європейським Союзом. Залучення зовнішніх ресурсів вимагає прозорого механізму їх використання, чітких звітів і відповідності міжнародним стандартам фінансової дисципліни.

Таким чином, правовий режим виконання видаткової частини Державного бюджету України в умовах воєнного стану характеризується особливою комбінацією гнучкості та контролю. З одного боку, держава змушена відходити від традиційних процедур, щоб оперативно реагувати на виклики війни; з іншого — має зберігати законність і підзвітність, аби гарантувати довіру суспільства та партнерів. Воєнний стан стає випробуванням для бюджетної системи, що перевіряє її на міцність, ефективність і здатність забезпечувати виживання держави.

В перспективі після завершення війни Україна потребуватиме переходу від «мобілізаційного» бюджету до відновлювального, де пріоритетами стануть реконструкція інфраструктури, повернення біженців, розвиток регіонів і стимулювання інвестицій. Проте досвід воєнного часу закладе основу для більш гнучкої, стійкої й відповідальної фінансової політики, яка враховуватиме можливість кризових сценаріїв. Отже, особливості правового режиму виконання видаткової частини бюджету в умовах воєнного стану — це не лише юридичні норми, а й прояв здатності держави діяти швидко, рішуче та відповідально в найскладніших обставинах сучасної історії.

Використані джерела

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII (Редакція від 14.05.2025 № 4391–IX). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389–19#Text. (дата звернення: 12.10.2025).
2. Канаєва Т., Галабурда А. Бюджетна політика держави в умовах воєнного стану. *Scientia fructuosa*: вісник Київського національного торговельно-економічного університету. 2022. Том 144, № 4. С. 98–109.
3. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI. (Редакція від 04.07.2025 № 4468-IX). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456–17#Text. (дата звернення: 10.10.2025).
4. Ватаманюк-Зелінська У., Штундер І., Гаврилюк С. Тенденції формування та виконання місцевих бюджетів умовах воєнного стану. *Інноваційна економіка*. 2022. № 4. С. 60–67.
5. Цілісність сектору безпеки. DCAF — Geneva Centre for Security Sector Governance: веб-сайт. URL: https://www.dcaf.ch/europe-central-asia (дата звернення: 14.10.2025).

Дар'я БЕРШАДСЬКА
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Заверюха М. М.***

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОВЛЕННЯ ДОВКІЛЛЯ ПІСЛЯ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабне вторгнення РФ з 24 лютого 2022 року спричинило безпрецедентну екологічну катастрофу. Відновлення довкілля після воєнного стану відбуватиметься в умовах колізії між нормами міжнародного гуманітарного, екологічного та воєнного права і потребою швидкого економічного відновлення. Цей процес поєднує принципи «polluter pays», «build back better» та репараційного правосуддя, формуючи нову модель постконфліктної екологічної реставрації.

Міжнародне гуманітарне право (далі — МГП) встановлює базові заборони, що безпосередньо впливають на післявоєнне відновлення. Стаття 55 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій 1977 року забороняє методи ведення війни, що можуть спричинити широке, довготривале та серйозне ушкодження природного середовища [1]. Підрив Каховської дамби 6 червня 2023 року, за оцінками Міндовкілля, призвів до затоплення 620 км^2 територій, загибелі 600 тис. га лісів і забруднення Чорного моря на площі понад 100 тис. км^2, що кваліфікується як екологічний воєнний злочин. Україна фіксує такі дії як порушення статті 8(2)(b)(iv) Римського статуту МКС, що дозволяє вимагати репарацій через міжнародні суди.

Правове регулювання розмінування є одним із найскладніших аспектів. Постанова Кабінету Міністрів України № 123 запровадила спрощений порядок сертифікації операторів розмінування на період воєнного стану [2]. Проте розмінування лише 20 % забруднених територій до 2030 року, за оцінками Світового банку, коштуватиме 37 млрд дол. США. Правова проблема полягає в тому, що заміновані землі залишаються у державній власності, але їхнє відновлення блокується через відсутність механізму передачі очищених ділянок інвесторам.

Відновлення водних ресурсів після підриву Каховської ГЕС потребує спеціального правового режиму. Постанова КМУ № 730 від 18.07.2023 затвердила проєкт відбудови, що передбачає будівництво тимчасових гребель і ревіталізацію 550 тис. га зрошуваних земель. Водночас Директива ЄС 2000/60/ЄС вимагає досягнення «доброго екологічного статусу» водойм до 2027 року, що неможливо без очищення русла Дніпра від боєприпасів і важких металів. Україна ініціювала створення міжнародного фонду «Blue Peace for Ukraine» за участю ООН, але невизначеним залишається його правовий статус — репараційний чи благодійний.

Екологічна реставрація в зоні відчуження має особливий правовий режим. Окупація ЧАЕС у 2022 році спричинила радіоактивне забруднення близько 2,5 тис. га, що МАГАТЕ розцінило як порушення Конвенції про ядерну безпеку та підставу для репараційних вимог. Розпорядження КМУ № 49-р передбачає розмінування, відновлення систем радіаційного моніторингу й безпеки персоналу. Пріоритети — ліквідація наслідків окупації, відновлення інфраструктури та вдосконалення дозиметричного контролю [3].

Перспектива гармонізації з європейським законодавством додає ще один вимір. Угода про асоціацію вимагає впровадження Директиви 2004/35/ЄС про екологічну відповідальність до 2028 року. Це означає перехід від державного до приватного механізму стягнення

шкоди: оператори забруднювачів (навіть якщо це військові РФ) нестимуть відповідальність незалежно від вини [4]. Україна вже пілотує цей підхід у справі проти «Росатому» за забруднення ЧАЕС. Водночас воєнний стан дозволяє відтермінування імплементації до 2030 року, що створює правовий вакуум.

Таким чином, правове регулювання відновлення довкілля після воєнного стану в Україні формує гібридну модель, що поєднує національні спрощені процедури, міжнародні репараційні механізми та європейські стандарти. Головний виклик — баланс між швидкістю й якістю відбудови, контролем і приватною ініціативою, фіксацією шкоди та її відшкодуванням. Цей досвід уже вивчають ООН та ЄС як прецедент постконфліктної зеленої відбудови.

Використані джерела

1. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року № 995_199 (Редакція від 08.12.2005 № 995_g74). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 29.10.2025).
2. Про реалізацію експериментального проєкту щодо сертифікації операторів протимінної діяльності та процесів протимінної діяльності: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.02.2024 № 123 (Редакція від 06.06.2025 № 641–2025-п). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123–2024-%D0%BF#Text (дата звернення: 30.10.2025).
3. Про схвалення Стратегії розвитку територій у зоні відчуження і зоні безумовного (обов'язкового) відселення на 2024–2032 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.01.2024 № 49-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/49–2024-%D1%80#Text (дата звернення: 01.11.2025).
4. Про екологічну відповідальність за попередження та ліквідацію наслідків завданої навколишньому середовищу шкоди: Директива 2004/35/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21.04.2004 № 994_965 (Редакція від 01.05.2006 № 984_016–06). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_965#Text (дата звернення: 31.10.2025).

Анна БЕХАЛО
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Заверюха М. М.***

КАХОВСЬКЕ ВОДОСХОВИЩЕ: ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ЕКОЛОГІЧНОЇ КАТАСТРОФИ

Руйнування греблі Каховської гідроелектростанції 6 червня 2023 року стало однією з наймасштабніших техногенних та екологічних катастроф в історії сучасної України. Наслідки підриву призвели до повного осушення Каховського водосховища, знищення унікальної водної екосистеми, загибелі тисяч видів флори й фауни, втрати джерел водопостачання та деградації сільськогосподарських земель. За своєю суттю це не лише гуманітарна, а й правова катастрофа, що потребує комплексного осмислення в межах кримінального, цивільного, адміністративного та міжнародного права [1].

Екологічні наслідки катастрофи є довготривалими. За даними Національної академії наук України та Міністерства довкілля, руйнування греблі спричинило осушення понад 18 мільярдів кубометрів води, що призвело до втрати зрошувальних систем у Херсонській, Запорізькій і Дніпропетровській областях [2]. Біологічні втрати оцінюються як непоправні: зникнення популяцій риби, знищення лісів, забруднення ґрунтів і підземних вод. Такі обставини відповідають юридичним ознакам екологічної катастрофи, що має як природоохоронний, так і кримінально-правовий вимір [3].

У кримінально-правовій площині подія кваліфікується як екоцид і порушення законів і звичаїв війни. Відповідно до статті 441 Кримінального кодексу України (далі — ККУ), екоцид — це масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також інші дії, здатні спричинити екологічну катастрофу [4].

Станом на 2024–2025 рр. правоохоронні органи України відкрили кримінальні провадження за ст. 441 та ст. 438 ККУ («Воєнні злочини») за фактом руйнування Каховської ГЕС. Міністерство внутрішніх справ України кваліфікує цей злочин як «акт екоциду, вчинений з умислом і збройним шляхом» [5].

Об'єктивна сторона злочину полягає у масовому знищенні водних екосистем, що спричинило незворотні наслідки для довкілля, а суб'єктивна — у наявності умислу на вчинення дій, які могли призвести до екологічної катастрофи. В науковій літературі зазначається, що підрив греблі є прикладом умисного створення екологічно небез-

печної ситуації у воєнних умовах, що відповідає змісту поняття екоциду [3].

Застосування ст. 441 ККУ на практиці є складним, оскільки доведення екоциду потребує міждисциплінарних доказів — екологічних, гідрологічних, криміналістичних. Проте, за позицією Генеральної прокуратури України, події на Каховській ГЕС є підставою для формування першого судового прецеденту з кваліфікацією «екоцид» [5].

Підрив Каховської греблі порушує норми міжнародного гуманітарного права. Відповідно до статті 56 Додаткового протоколу І до Женевських конвенцій 1949 року, забороняється атака на дамби, греблі та атомні станції, якщо така атака може спричинити значні втрати серед цивільного населення [6]. Таким чином, дії, що призвели до руйнування Каховської ГЕС, мають ознаки воєнного злочину.

Згідно з положеннями Римського статуту Міжнародного кримінального суду (ст. 8), воєнним злочином визнається навмисна атака на об'єкти, якщо така атака спричиняє надмірні збитки природному середовищу [7]. Хоча поняття «екоцид» поки не включене до Статуту, міжнародна спільнота дедалі активніше обговорює його імплементацію. Україна виступає за визнання екоциду п'ятим злочином міжнародного права поряд із геноцидом, агресією, злочинами проти людяності та воєнними злочинами. Таким чином, Каховська катастрофа створює підґрунтя для формування нового міжнародно-правового прецеденту, де екологічна шкода у воєнний час буде визнана як самостійна підстава для міжнародної кримінальної відповідальності [8].

Правові наслідки катастрофи виходять за межі кримінального переслідування. Україна має право вимагати репарацій та компенсацій за завдану шкоду довкіллю згідно з принципами міжнародного права про відповідальність держав. Відповідно до Конституції України (ст. 16, 50), держава зобов'язана забезпечувати екологічну безпеку й ліквідовувати наслідки екологічних катастроф [9].

На національному рівні держава реалізує низку адміністративних заходів: проведення екологічного моніторингу, відновлення земель колишнього водосховища, створення спеціальної комісії з розрахунку збитків. За даними урядових структур, відновлення гідротехнічної системи потребуватиме десятиліть і мільярдних інвестицій [1; 2].

З точки зору екологічного права, подія підкреслює необхідність удосконалення законодавчої бази у сфері відповідальності за злочини проти довкілля. Зокрема, правники пропонують уточнити юридичні критерії понять «екологічна катастрофа» та «масове знищення природних ресурсів», оскільки чинне законодавство має оціночний характер.

Також важливим є розвиток міжнародного співробітництва — створення спільних механізмів документування воєнних екологічних

злочинів та інтеграція екологічного виміру у міжнародне правосуддя. Ця катастрофа має стати підставою для формування нової екологічної доктрини безпеки України, що поєднає воєнне право, екологічне право й гуманітарне право.

Каховська катастрофа — це не лише трагедія екосистеми, а й лакмусовий папірець дієвості українського й міжнародного права у сфері захисту довкілля під час війни. Подія відкриває питання не лише про вину, а й про механізми юридичного відновлення: притягнення до відповідальності, визначення шкоди, компенсацію, а головне — створення нової системи екологічної безпеки.

Кримінально-правові наслідки полягають у можливості притягнення винних за ст. 441 ККУ як за екоцид, а міжнародно-правові — у потенційному визнанні підриву греблі як воєнного злочину проти довкілля згідно з Женевськими конвенціями та Римським статутом.

Таким чином, руйнування Каховської ГЕС є не лише прикладом екоциду, а й поворотним моментом у правовій історії України, який може започаткувати нову практику захисту довкілля як фундаментальної складової національної та міжнародної безпеки.

Використані джерела

1. Укргідроенерго. Руйнування Каховської ГЕС — це не лише злочин проти енергетичної інфраструктури, а й масштабний екоцид. URL: https://uhe.gov.ua/ media_tsentr/novyny/ruynuvannya-kakhovskoyi-hes-tse-ne-lyshe-zlochyn-proty-enerhetychnoyi (дата звернення: 29.10.2025).
2. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Підрив дамби Каховської ГЕС — це найбільший акт екоциду, який Росія вчинила з початку повномасштабного вторгнення в Україну. URL: https://mepr.gov.ua/pidryv-damby-kahovskoyi-ges-tse-najbilshyj-akt-ekotsydu-yakyj-rosiya-vchynyla-z-pochatku-povnomasshtabnogo-vtorgnennya-v-ukrayinu/ (дата звернення: 28.10.2025).
3. Підрив Каховської ГЕС: екоцид українців. *Урядовий кур'єр*. 2023. 07.06. URL: https://ukurier.gov.ua/uk/articles/pidriv-kahovskoyi-ges-ekocid-ukrayinciv/ (дата звернення: 29.10.2025).
4. Кримінальний кодекс України: прийнятий 5 квітня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
5. Міністерство внутрішніх справ України. Спогади про екоцид: два роки тому війська РФ підірвали дамбу Каховської ГЕС. URL: https://mvs.gov.ua/news/ spogadi-pro-ekocid-dva-roki-tomu-viiska-rf-pidirvali-dambu-kaxovskoyi-ges (дата звернення: 29.10.2025).
6. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року № 995_199 (Редакція від 08.12.2005 № 995_g74) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 29.10.2025).

7. Римський статут міжнародного кримінального суду : Статут Міжнар. судів від 17.07.1998 : станом на 25 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 02.11.2025).
8. Грінпіс Україна / Truth Hounds. Воєнний злочин проти довкілля: причини та наслідки знищення Каховської ГЕС. 2024. URL: https://www.greenpeace.org/ukraine/rozsliduvannia-ta-zvity/1902/truth-hounds-voiennyi-zlochyn-proty-dovkillia-prychyny-ta-naslidky-znyshchennia-kakhovskoi-hes/ (дата звернення: 29.10.2025).
9. Конституція України: прийнята 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Марина БІТОВА
студентка 3 курсу
факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Квасніцька О. О.***

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА ЗА ПОРУШЕННЯ ВИМОГ МІСТОБУДІВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Будівельна діяльність має велике соціально-економічне значення: через неї створюються житлові, громадські, промислові й інші об'єкти. Водночас через технічні, експлуатаційні, екологічні, містобудівні ризики така діяльність підлягає певному законодавчому регулюванню. Коли вимоги містобудівного законодавства або будівельних норм порушено — виникає відповідальність.

Українські науковці зазначають, що юридична відповідальність у сфері містобудування історично формувалася в межах загальних правових норм, без виокремлення містобудівних відносин як самостійного об'єкта правопорушень. Проте впродовж історичного розвитку простежується тенденція до поступового відокремлення певних груп таких відносин у самостійний предмет правового регулювання.

Сучасні ринкові умови зумовлюють потребу у впровадженні дієвих механізмів забезпечення законності в містобудівній сфері. Це пов'язано з численними порушеннями, що виникають під час будівельної діяльності, та з необхідністю криміналізації окремих протиправних дій [2, с. 109].

Здійснюючи містобудівну діяльність, суб'єкти права вступають у певні суспільні відносини. Відтак, містобудування доцільно розглядати як соціальне явище, зовнішнім проявом якого є система суспільних відносин, а внутрішнім змістом — цілеспрямована діяльність у сфері організації та розвитку територій.

Правовідносини, пов'язані зі здійсненням містобудівної діяльності регулюються Законом України «Про регулювання містобудівної діяльності». Даний Закон визначає правові та організаційні засади містобудування, маючи на меті забезпечити сталий розвиток територій при збалансованому врахуванні інтересів держави, громади та приватних осіб.

Правове поле містобудування формується також Законом України «Про архітектурну діяльність». Цей Закон встановлює організаційно-правові підстави для архітектурної практики, головною метою якої є створення комфортного середовища проживання, що відрізняється естетичною цінністю, а також економічною доцільністю та технічною надійністю об'єктів будівництва.

Ключовим документом у механізмі контролю є Постанова КМУ № 533, що затверджує «Порядок здійснення архітектурно-будівельного контролю». Він регулює діяльність усіх учасників будівельного процесу — від замовників до експертних організацій, зобов'язуючи їх дотримуватися норм законодавства, будівельних стандартів і правил на етапах підготовки та безпосереднього виконання будівельних робіт [3].

Загалом законодавство про містобудівну діяльність покликане впорядкувати такі основні групи суспільних відносин:

а) відносини, що передують і забезпечують розвиток територій. Вони охоплюють процеси стратегічного просторового розвитку, територіального планування, зонування, розроблення нормативів містобудівного проектування, планування та межування територій і земельних ділянок, а також архітектурно-будівельне проектування;

б) відносини, пов'язані з безпосереднім освоєнням територій чи об'єктів капітального будівництва, зокрема спорудженням, реконструкцією та капітальним ремонтом будівель і споруд, у тому числі лінійних об'єктів;

в) відносини, спрямовані на забезпечення належного функціонування та технічного стану будівель і споруд — тобто їхню експлуатацію, технічне обслуговування, контроль стану конструкцій, систем інженерного забезпечення та поточний ремонт.

Стаття 31 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» регламентує повноваження органів місцевого самоврядування у галузі будівництва.

Органи місцевого самоврядування, ґрунтуючись на цій правовій нормі, а також ст. 52 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» видають підзаконні акти які регламентують питання виявленням самочинного будівництва та вжиттям заходів реагування на

такі факти. Наприклад, виконавчим комітетом Одеської міської ради 29.03.2018 року прийнято рішення № 135 «Про затвердження Порядку взаємодії виконавчих органів, комунальних підприємств, установ, закладів та організацій Одеської міської ради з питань, пов'язаних із виявленням самочинного будівництва у місті Одесі та вжиттям заходів реагування».

Оцінка технічного стану будівель і споруд здійснюється з позицій їхньої стійкості, надійності та справності будівельних конструкцій, інженерно-технічних систем і мереж, а також відповідності цим вимогам технічних регламентів і проектної документації.

Суб'єктами, які можуть бути притягнуті до відповідальності, є замовники будівництва; підрядники, генпідрядники, виконавці робіт; проектні організації, експертні організації; відповідальні особи: головний архітектор проекту, головний інженер проекту, відповідальні виконавці, які мають сертифікати; виробники будівельних матеріалів, виробів, конструкцій, якщо вони не відповідають нормам; посадові особи органів державного архітектурно-будівельного контролю, наглядові органи.

До типових порушень у сфері містобудівної діяльності та будівництва належать розроблення та передача проектної документації з порушенням вимог законодавства, містобудівної документації, будівельних норм, стандартів, правил; виконання підготовчих робіт без належного повідомлення чи дозволу; виконання будівельних робіт без дозволу або з відхиленням від затвердженого проекту; використання матеріалів, виробів чи конструкцій, які не відповідають нормам, стандартам або технічним умовам; експлуатація об'єкту без прийняття його в експлуатацію або з порушенням вимог; невиконання приписів органів контролю, чи недопущення посадових осіб контролю на об'єкт; зміна архітектурного вигляду споруди без дозволу, порушення санітарно-гігієнічних або екологічних вимог при проєктуванні/будівництві [4, с. 119].

Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі КУпАП) регламентує питання притягнення до адміністративної відповідальності за правопорушення вимог у сфері будівництва/містобудування.

Так, Глава 8 КУпАП визначає склад адміністративних правопорушень, зокрема у сфері будівництва.

Основними статтями, що регламентують таку адміністративну відповідальність є ст. 96 КУпАП «Порушення вимог законодавства, будівельних норм, стандартів і правил під час будівництва» та ст. 96–1 «Порушення законодавства під час планування і забудови територій».

Правові норми, що адміністративних правопорушень сфері будівництва містяться й у Главі 15 КУпАП «Адміністративні правопорушення, що посягають на встановлений порядок управління», а саме

ст. 188–42 «Невиконання законних вимог (приписів) посадових осіб органів державного архітектурно-будівельного контролю та нагляду».

Також, необхідно звернути увагу на Главу 17 КУпАП «Підвідомчість справ про адміністративні правопорушення», конкретно на ст. 244–6 «Органи державного архітектурно-будівельного контролю та нагляду», яка регламентує процесуальні питання розгляду органами державного архітектурно-будівельного контролю справ про адміністративні правопорушення у сфері будівництва/містобудування.

Порушення містобудівного законодавства можуть призвести і до кримінальної відповідальності (за певних умов: тяжкі наслідки, значні втрати, небезпека тощо). Таким чином відповідальність може бути не лише фінансовою, але й кримінальною.

Об'єкт, зведений з істотними порушеннями, може бути визнаний самочинним будівництвом — що може призвести до зобов'язання провести усунення порушень, перебудову або знесення. Для замовників/проєктантів — неможливість введення об'єкта в експлуатацію, накладення штрафів, можлива відповідальність виконавців чи контролюючих осіб. Для виробників матеріалів/конструкцій — відповідальність за недопущені до сертифікації або несумісні норми [1, с. 59].

Відповідальність у сфері будівництва за порушення вимог містобудівного законодавства охоплює широкий спектр можливих правопорушень — від проектування до введення об'єкта в експлуатацію. Законодавство передбачає різні види відповідальності: адміністративну, фінансову (штрафи), і навіть кримінальну. Для учасників будівельного процесу важливо розуміти свої обов'язки та наслідки, щоб уникнути ризиків.

Використані джерела

1. Гарат М. Р. Відповідальність за адміністративні правопорушення у сфері містобудівної діяльності: дис. ... д-ра філософії: 081 / Держ. торг.-екон. ун-т. Київ, 2023. 265 с.
2. Лещинський В. П. Методи адміністративно-правового регулювання містобудівної діяльності: історичний досвід та засади подальшого розвитку. *Право і суспільство*. 2021. № 2. С. 105–111.
3. Про затвердження Порядку здійснення державного архітектурно-будівельного контролю : Постанова Каб. Міністрів України від 23.05.2011 № 553 : станом на 3 трав. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/553–2011-п#Text (дата звернення: 13.11.2025).
4. Стукаленко О. В. Актуальні питання адміністративної відповідальності у сфері містобудування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 2. С. 117–121

Дар'я БОЙКО
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Заверюха М. М.***

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Екологічна безпека є однією з ключових складових національної безпеки будь-якої держави, адже стан навколишнього природного середовища безпосередньо впливає на життя, здоров'я та добробут населення, а також на стабільність економіки, функціонування стратегічних галузей і соціальну сферу. Для України, яка перебуває в умовах повномасштабної війни, питання екологічної безпеки набуває особливого значення. Воєнні дії створюють безпрецедентні ризики для екологічної системи держави, спричиняючи масштабні забруднення, руйнування природних ресурсів, деградацію ґрунтів, водних і лісових екосистем, а також формуючи нові довгострокові загрози для здоров'я людей та стійкості держави в цілому.

Визначення екологічної безпеки охоплює сукупність заходів, спрямованих на забезпечення захищеності природного середовища, населення та господарських об'єктів від шкідливого впливу антропогенних і природних факторів. У контексті воєнного стану цей термін набуває розширеного змісту — до традиційних екологічних ризиків додаються воєнні загрози, які здатні руйнувати екосистеми на значних територіях і створювати нові зони екологічного лиха [1]. У ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» міститься поняття екологічної безпеки, під якою слід розуміти такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей [2].

Воєнні дії на території України призвели до серйозних екологічних катастроф регіонального та навіть глобального масштабу. Руйнування промислових підприємств, складів пального, хімічних заводів і водосховищ спричинило викиди небезпечних речовин у повітря, воду та ґрунт. Прикладом є катастрофічні наслідки підриву Каховської гідроелектростанції, що призвели до затоплення величезних територій, знищення природних екосистем Нижнього Дніпра, масової загибелі тварин і птахів, руйнування зрошувальної системи півдня України.

Війна також призводить до утворення великої кількості небезпечних відходів — уламків техніки, боєприпасів, пального, металів, пластмас і токсичних речовин. Умови воєнного часу значно ускладнюють їх утилізацію, що спричиняє накопичення екологічно небезпечних матеріалів на відкритих територіях. Стихійні звалища, зруйновані полігони та склади вибухонебезпечних предметів створюють додаткове навантаження на довкілля.

Варто підкреслити, що екологічна безпека в умовах воєнного стану має також стратегічний вимір. Руйнування природних ресурсів, деградація ґрунтів і водних систем підривають економічну основу держави, зменшуючи її потенціал для відновлення після війни. Наприклад, знищення лісових масивів не лише порушує кліматичну рівновагу, а й позбавляє країну одного з основних ресурсів експортного потенціалу та засобів поглинання вуглецю.

Екологічний вимір безпеки в Україні має також гуманітарний аспект. Екологічні катастрофи, спричинені війною, змушують людей залишати свої домівки, спричиняючи екологічне переселення та посилюючи соціальну нестабільність. Такі процеси формують нові виклики для державної політики: забезпечення чистої води, санітарії, медичної допомоги, продовольчої безпеки та відновлення інфраструктури. Відтак екологічна безпека у воєнний період стає одним із визначальних чинників гуманітарної політики держави [3].

В умовах воєнного стану важливе значення має інформаційна складова екологічної безпеки. Моніторинг стану довкілля, облік екологічних злочинів, аналіз супутникових знімків, створення екологічних баз даних — усе це формує основу для прийняття ефективних управлінських рішень. Водночас війна ускладнює доступ до багатьох територій, що потребує розвитку дистанційних технологій спостереження та залучення громадських екологічних організацій до збору інформації. Формування системи екологічної аналітики та раннього попередження є обов'язковою умовою зміцнення національної безпеки.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що в умовах воєнного стану екологічна безпека України є не лише питанням охорони природи, а фундаментом національної стійкості, соціального добробуту та міжнародної репутації держави. Війна висвітлила вразливість екосистем і водночас актуалізувала потребу в системному підході до екологічного управління. Забезпечення екологічної безпеки має базуватися на принципах науково обґрунтованої оцінки ризиків, міжвідомчої координації, міжнародного партнерства і правової відповідальності за екологічні злочини.

Використані джерела

1. Краснова Ю. А. Право екологічної безпеки України: теоретичні аспекти: монографія. Київ: НУБіП України, 2017. 589 с.
2. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.

3. Анісімова Г. А., Гетьман А. П. Формування еколого- й кліматично-правової політики в умовах російської військової агресії: нові доктринальні підходи. *Матеріали науково-практичної онлайн-конференції* (Харків, 8 грудня 2022 р.). URL: https://nauka.nlu.edu.ua/nauka/download/zbirniki_konf/08.12.2022_ eko.pdf. (дата звернення: 03.11.2025 р.)

Дар'я БОЙКО
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Сідор М. І.***

ЦИФРОВІ ГРОШІ: ВИКЛИКИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

У сучасному світі, де технології розвиваються з небувалою швидкістю, змінюються навіть звичні речі для нашого життя, зокрема гроші. Якщо раніше гроші існували переважно у вигляді готівки чи безготівкових коштів на рахунках, то сьогодні все частіше говорять про цифрові гроші — нову форму вартості, що існує виключно в електронному просторі. До них належать криптовалюти, стейблкойни та центральні банківські цифрові валюти. Їх поява впливає не лише на фінансову, а й на правову системи, оскільки потребує чіткого визначення правового статусу, способів регулювання та гарантій безпеки. Це пов'язано з ризиками використання цифрових грошей для ухилення від сплати податків, відмивання коштів, фінансування тероризму, а також із проблемами захисту прав споживачів і забезпечення стабільності фінансових систем.

Традиційні гроші в Україні представлені готівкою та безготівковими коштами на банківських рахунках, які перебувають під контролем держави та уповноважених регуляторних органів, насамперед Національного банку України. Їх обіг регулюється низкою нормативно-правових актів, зокрема Законом України «Про Національний банк України», Законом України «Про платіжні послуги», а також положеннями НБУ щодо готівкового та безготівкового обігу тощо. Традиційні гроші визнаються законним платіжним засобом і є об'єктом правових відносин у сфері обігу фінансів, бухгалтерського обліку та банківської діяльності. Законодавство встановлює правила їх емісії, використання, переведення та зберігання, що гарантує стабільність фінансової системи, безпеку грошового обігу та захист прав осіб.

Натомість цифрові гроші в Україні наразі не мають чіткого законодавчого регулювання, а контроль за їх обігом з боку держави фактично відсутній. Хоча у світі вже з'являються країни, які активно впроваджують державні цифрові валюти, зокрема цифровий юань у Китаї та експериментальні проєкти цифрового долара в США [1]. Це дозволяє забезпечити контроль над емісією та безпеку фінансових операцій, щоб забезпечити стабільність фінансової системи. Це підкреслює потребу в законодавчому врегулюванні цифрових грошей в Україні.

У зв'язку з активним розвитком міжнародних практик регулювання цифрових валют та зростанням їх ролі у світовій економіці, підхід України до правового визначення цифрових грошей поступово еволюціонує. В Законі України «Про платіжні послуги» надано визначення цифрових грошей — «електронна форма грошової одиниці України, емітентом якої є Національний банк України» [2], тобто маються на увазі центральні банківські цифрові валюти, які на відміну від криптовалют та стейблкоїнів контролюються з боку держави. Спочатку Національний банк України класифікував криптовалюти як грошові сурогати, заборонені до обігу, проте згодом позиція держави змінилася. 17 лютого 2022 року Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про віртуальні активи», який мав набрати чинності після внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій із віртуальними активами та запуску Державного реєстру постачальників послуг, пов'язаних з їх обігом [3], проте цього так і не відбулось. Наразі всі інші цифрові гроші окрім центральних банківських цифрових валют залишаються грошовими сурогатами.

Тому на даний момент стає очевидною необхідність законодавчого врегулювання категорій криптовалют та стейблкоїнів, оскільки ці цифрові активи вже не є чимось новим або рідкісним у фінансовому житті громадян і бізнесу. Відсутність чіткого правового статусу перетворює їх на засоби тіньової економіки, що створює значні ризики для фінансової системи країни. Насамперед розрахунки криптовалютою здійснюються поза офіційною системою оподаткування, що призводить до втрати потенційних податкових надходжень до державного бюджету. Анонімний характер таких транзакцій може використовуватися для здійснення корупційних схем, обходження декларування, фінансування терористичної та екстремістської діяльності, а також для придбання товарів і послуг, заборонених законодавством. Окрім цього, відсутність регулювання ускладнює захист прав споживачів і забезпечення стабільності фінансових операцій.

Натомість, цифрові гроші мають низку переваг, що зумовлюють зростання їх популярності у світі. Насамперед вони забезпечують

швидкість та зручність розрахунків, дозволяючи здійснювати платежі без фізичних обмежень та часових затримок, зокрема під час міжнародних переказів. Вони можуть слугувати альтернативою традиційним банківським сервісам, особливо для тих, хто з різних причин не користується або не має доступу до банківських послуг, розширюючи можливості участі людей у фінансових операціях у цифровому середовищі. Крім того, операції з цифровими грошима часто передбачають значно нижчі комісії порівняно з традиційними банківськими переказами, особливо міжнародними, що робить їх вигідним інструментом для бізнесу та приватних осіб.

Отже, очевидною є необхідність законодавчого врегулювання цифрових грошей, особливо криптовалют та стейблкойнів, із визначенням їх правового статусу, правил обігу та гарантій безпеки. Таке врегулювання має не лише формалізувати існуючі практики використання цифрових активів, а й створити передумови для прозорого та безпечного фінансового середовища, у якому держава зможе ефективно контролювати емісію та обіг цих активів, а громадяни та бізнес — здійснювати операції без ризику втрат або порушення законодавства. Крім того, впровадження чітких правових норм сприятиме інтеграції української фінансової системи у світову економіку, де цифрові валюти вже набули поширення, та забезпечить розвиток інноваційних фінансових технологій. Законодавче врегулювання також дозволить мінімізувати ризики незаконного використання цифрових грошей, включно з відмиванням коштів, ухиленням від оподаткування та фінансуванням терористичних і екстремістських структур, а отже, зміцнить фінансову безпеку держави. Водночас регулювання сприятиме підвищенню довіри до цифрових активів серед населення та бізнесу, створить механізми захисту прав споживачів і дозволить будувати ефективну систему контролю та моніторингу фінансових операцій у цифровому середовищі, що є критично важливим у контексті стрімкого розвитку технологій та глобалізації фінансових ринків.

Використані джерела

1. Що таке цифровий долар США і коли він з'явиться?. *Бізнес.ua*. URL: https://biz.nv.ua/ukr/experts/cifroviy-dolar-ssha-koli-z-yavitsya-nova-valyuta-ostanni-novini-50430337.html
2. Про платіжні послуги : Закон України від 30.06.2021 № 1591-IX (Редакція від 01.01.2025 № 4017-IX). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591–20#Text (дата звернення: 14.10.2025).
3. Нестеренко А. С. Цифрові гроші та фінансова система: регулювання, переваги та ризики. *Juridical scientific and electronic journal*. 2024. № 12. С. 612–616. URL: http://lsej.org.ua/12_2024/146.pdf (дата звернення: 14.10.2025).
4. Криптовалюти в українському праві: шанс для інновації чи ризик для бізнесу? *Юридична газета — онлайн версія*. URL: https://yurgazeta.com/publications/practice/informaciyne-pravo-telekomunikaciyi/kriptovalyuti-v-ukrayinskomu-pravi-shans-dlya-innovaciyi-chi-rizik-dlya-biznesu.html (дата звернення: 14.10.2025).

Назар БОЙКО
студент 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Батанова Л. О.***

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ МОРСЬКИХ ПОРТІВ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: ОБМЕЖЕННЯ ТА МІЖНАРОДНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

В умовах повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну, яке розпочалося 24 лютого 2022 року, морські порти України, такі як Одеса, Чорноморськ, Південний та інші, опинилися під загрозою блокади, ракетних атак і військових дій. Ці порти є ключовими елементами економічної інфраструктури, обробляючи понад 75% зовнішньої торгівлі країни, зокрема 99% експорту зернових культур, що має критичне значення для глобальної продовольчої безпеки [1]. За даними Міністерства інфраструктури України, у 2022–2023 роках експорт зернових скоротився на 30–40% через блокаду Чорного моря, що спричинило зростання світових цін на продовольство та загрозу голоду в країнах Африки й Азії [2].

Введення воєнного стану Указом Президента України № 64/2022 зумовило впровадження жорстких обмежень, таких як закриття портів для цивільного судноплавства та посилення заходів безпеки. Це, однак, актуалізує питання дотримання міжнародних зобов'язань України, зокрема щодо свободи судноплавства та захисту нейтральних суден, передбачених Конвенцією ООН з морського права (UNCLOS, 1982) [3]. Станом на 2024–2025 роки ситуація ускладнилася через триваючу агресію, мінування акваторії Чорного моря та використання дронів у морських операціях, що призвело до щоденних економічних втрат у розмірі 170–200 млн дол. США, за оцінками Адміністрації морських портів України (АМПУ) [2].

Питання правового режиму морських портів України в умовах воєнного стану активно досліджуються в працях українських і зарубіжних авторів. Зокрема Б. Кормич аналізує економічні та право-

ві наслідки російської блокади Чорного моря для морської галузі, акцентуючи на її впливі на торгівлю та інфраструктуру [1]. У роботі А. М. Тітаренко розглядається комплексний правовий режим портів в умовах воєнного стану, з акцентом на обмеження судноплавства та їх відповідність міжнародному праву, а також адаптацію національного законодавства до умов конфлікту [2]. Проблеми правового забезпечення портової галузі в умовах війни також висвітлюються в колективних працях, таких як стаття в журналі PDU, де автори аналізують виклики для інфраструктури та пропонують реформи [4]. На міжнародному рівні тему розробляють у звітах Міжнародної морської організації (IMO) та Міжнародної організації праці (ILO), які акцентують увагу на безпеці судноплавства та правах моряків під час конфліктів. Зокрема, звіти IMO за 2022–2024 роки підкреслюють порушення норм ISPS Code та UNCLOS у Чорному морі [3]. Проте комплексний аналіз обмежень у контексті міжнародних зобов'язань потребує подальшого вивчення, особливо з урахуванням нових викликів, таких як використання безпілотних морських систем і екологічні наслідки війни, зокрема забруднення моря через бойові дії [4]. Існуючі дослідження часто зосереджені на економічних аспектах, але гуманітарні та екологічні питання потребують глибшого інтердисциплінарного підходу.

Правовий режим морських портів України в умовах воєнного стану регулюється низкою нормативно-правових актів. Основним є Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 р. № 389-VIII, який дозволяє впровадження тимчасових обмежень для захисту національної безпеки. Указ Президента № 64/2022, що ввів воєнний стан із 24 лютого 2022 року, став підставою для низки постанов Кабінету Міністрів, зокрема розпорядження № 183-р від 25.02.2022 про закриття портів для входу/виходу суден та № 191-р від 01.03.2022 про заборону навігації для російських суден і тих, що належать санкціонованим особам [2]. Ці заходи супроводжуються встановленням найвищого рівня охорони MARSEC 3 відповідно до Міжнародного кодексу охорони суден і портових засобів (ISPS Code), що передбачає посилений контроль доступу, патрулювання акваторій і обмеження руху [3].

Через мінові загрози, ракетні атаки та блокаду видано попередження про призупинення судноплавства в Чорному та Азовському морях, що на початку конфлікту призвело до блокування понад 100 іноземних суден у портах [1]. Ці обмеження спрямовані на захист інфраструктури, але спричинили значні економічні втрати: за даними АМПУ, у 2022 році щоденні збитки сягали 170 млн дол. США, а в 2024–2025 роках, попри часткове відновлення судноплавства через «зерновий коридор» і тимчасовий морський коридор, втрати залишаються значними [2]. У 2024 році було прийнято Стратегію морської безпеки України (Рішення РНБО від 17.07.2024 р.), яка передбачає посилення моніторингу загроз у портах і співпрацю з NATO та ЄС для деескалації конфлікту [3].

Крім того, мінування акваторії Чорного моря Росією порушує статті UNCLOS про захист морського середовища, спричиняючи загибель морської фауни та забруднення [4]. Україна документує ці порушення в рамках проекту «Росія заплатить» та співпрацює з IMO для забезпечення безпеки моряків, дотримуючись Конвенції про полегшення міжнародного морського судноплавства (FAL 65, 1965) та Конвенції про морську працю (MLC 2006). У 2024 році IMO видала рекомендації щодо евакуації екіпажів із заблокованих портів, що дозволило звільнити понад 1000 моряків [3]. Ці дії свідчать про спроби України балансувати між обмеженнями та міжнародними стандартами, але потребують посилення через триваючі загрози.

Правовий режим морських портів України в умовах воєнного стану ефективно балансує між необхідними обмеженнями для забезпечення безпеки та дотриманням міжнародних зобов'язань, але російська агресія створює значні порушення норм UNCLOS і гуманітарного права [3]. Обмеження, такі як закриття портів і заборона на російські судна, є виправданими для захисту інфраструктури, але спричиняють економічні та гуманітарні наслідки, включаючи блокаду експорту та загрозу продовольчій безпеці [1]. Для деескалації конфлікту та відновлення судноплавства необхідна посилена міжнародна підтримка, зокрема через арбітражні процеси в Гаазі та співпрацю з IMO [3]. Рекомендується розробити постконфліктну стратегію відновлення портів із урахуванням норм UNCLOS, ISPS Code та екологічних стандартів. Інтеграція безпілотних систем у морську оборону, як зазначається в міжнародних дослідженнях, може стати ключем до посилення безпеки без надмірних обмежень [4]. Досвід України підкреслює потребу в реформі міжнародного морського права для ефективного реагування на гібридні загрози, що може мати глобальне значення.

Використані джерела

1. Кормич Б. Українська морська галузь під вогнем: наслідки російського вторгнення. *Lex Portus*. 2022. № 2. С. 8–21. URL: https://lexportus.net.ua/vipusk-2–2022/kormych_2022_821.pdf
2. Тітаренко А. М. Правовий режим портів України в умовах воєнного стану. *Repository ONMA*. 2024. URL: https://repository.onma.edu.ua/id/eprint/.pdf
3. Міністерство закордонних справ України. Представлення позиції України в арбітражному трибуналі щодо прав прибережної держави в Чорному та Азовському морях. 2024. URL: https://mfa.gov.ua/news/rozpochalosya-predstavlennya-poziciyi-ukrayini-v-arbitrazhnomu-tribunali-u-spravi-

shchodo-prav-priberezhnoyi-derzhavi-v-chornomu-i-azovskomu-moryah-ta-u-kerchenskij-protoci-ukrayina-proti-rf
4. Проблеми правового забезпечення портової галузі в умовах війни. *PDU Journal*. 2023. № 3. С. 1–10. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/3_2023/32.pdf

Олександр ВИШНЕВСЬКИЙ
студент 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Добровольська В. В.***

ТЕОРЕТИЧНО-ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність теми зумовлена необхідністю забезпечення стабільності економіки України в умовах війни, адже саме «господарське право стає важливим інструментом регулювання господарської діяльності, захисту інтересів держави та підприємців, а також правової підтримки процесів відновлення економіки. У період воєнного стану воно сприяє збереженню правопорядку, ефективному використанню ресурсів і створює основу для післявоєнного розвитку країни» [1].

Важливим аспектом доцільності господарського права є його існування у період воєнного стану, який «запроваджений унаслідок збройної агресії проти України та докорінно змінив економічну, соціальну та правову реальність держави. У цих умовах господарське право набуває особливої ваги, оскільки саме воно забезпечує правове функціонування економіки, створює умови для її стабільності, визначає межі втручання держави у господарські процеси та захищає права суб'єктів господарювання» [1]. Застосування норм господарського права в період воєнного стану спрямоване не лише на регулювання підприємницької діяльності, але й на підтримку обороноздатності країни, збереження економічного потенціалу, забезпечення суспільних потреб і підготовку до післявоєнного відновлення.

Взагалі «господарське право — це комплексна галузь, що об'єднує норми публічного та приватного характеру. Його завдання полягає в узгодженні інтересів держави, бізнесу та суспільства. У мирний час акцент робиться на свободі підприємницької діяльності, конкуренції, договірних відносинах та ефективному управлінні майном. Натомість у період воєнного стану пріоритети змінюються: держава бере на себе активну регулюючу роль, визначає стратегічні напрями

господарювання, вводить тимчасові обмеження і водночас забезпечує юридичний захист для бізнесу, який працює в надзвичайних умовах» [2].

Одним із головних правових інструментів господарського права у воєнний період є державне замовлення, адже саме воно «виступає особливою формою господарського договору, де держава замовляє у суб'єктів господарювання продукцію, послуги чи роботи для забезпечення оборони, енергетичної безпеки, транспорту, зв'язку або гуманітарних потреб» [2]. Такі договори регулюються нормами господарського законодавства, але мають публічний характер, адже спрямовані на реалізацію стратегічних інтересів держави. Водночас господарське право гарантує, що навіть у таких умовах зберігаються правові засади рівності сторін, належного виконання зобов'язань і відшкодування витрат виконавцям державних контрактів.

Господарське право також «відіграє ключову роль у забезпеченні стабільності договірних відносин. У період війни зростає кількість випадків, коли підприємства не можуть виконати свої зобов'язання через форс-мажорні обставини. Це створює ризики правової невизначеності, тому важливо, щоб законодавство чітко визначало умови звільнення від відповідальності за таких ситуацій. Господарське право передбачає можливість відстрочення чи перегляду виконання зобов'язань у зв'язку з дією воєнних факторів, що дозволяє зберегти баланс між інтересами кредиторів і боржників» [3].

Представляється, що роль господарського права у воєнний час виходить далеко за межі суто юридичної функції — воно стає стратегічним елементом національної безпеки. Саме завдяки ефективним правовим механізмам держава може забезпечити функціонування критично важливих підприємств, зберегти виробничі ланцюги, регулювати ціни на соціально значущі товари та підтримати бізнес, який діє у прифронтових регіонах.

Також варто зазначити, що воєнний стан виступає тестом на стійкість економічної системи, і господарське право є тим інструментом, який дозволяє знайти баланс між свободою підприємництва і необхідністю централізованого управління ресурсами. Важливо, щоб під час таких викликів законодавство не лише обмежувало, а й стимулювало економічну активність, створювало умови для швидкого переходу бізнесу до нових форматів роботи, зокрема через цифровізацію, дистанційне укладання договорів, електронну комерцію тощо.

Крім того, у сучасних умовах постає потреба у оновленні господарського законодавства, щоб воно відповідало реаліям воєнного часу та сприяло післявоєнному відновленню. Доцільно розробити нові підходи до регулювання державних контрактів, зокрема спрощені процедури для оборонних закупівель, а також механізми державної

підтримки підприємців, які працюють на благо країни навіть у складних умовах.

Підсумовуючи, можна сказати, що господарське право в умовах воєнного стану має дуже велике значення для нашої країни. Воно допомагає зберегти стабільність економіки, підтримує роботу підприємств і дає можливість державі ефективно управляти ресурсами. Завдяки цьому забезпечується не лише обороноздатність, а й нормальне функціонування важливих сфер — енергетики, транспорту, виробництва. Також господарське право дозволяє врегульовувати відносини між державою і бізнесом у складний період, захищає підприємців, які продовжують працювати, навіть попри ризики війни та створює правові умови для того, щоб бізнес міг діяти чесно, прозоро та законно.

Отже, можна зробити висновок, що господарське право — це своєрідний «фундамент» економічної системи держави у воєнний час, адже воно не лише регулює господарську діяльність, але й допомагає країні вистояти, зберегти економічний потенціал і підготуватися до відбудови після перемоги.

Використані джерела

1. Подцерковний О. П. Господарське право: підручник. 3-тє вид., доп. і перероб. Одеса: Фенікс, 2018. 612 с.
2. Щербина В. С. Господарське право України. К.: Юрінком Інтер, 2013. 640 с.
3. Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права. К.: ІДіП, ДП «Юридичне видавництво «Аста», 2004. 328 с.

Софія ВІЛЬХА
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Малєєва Г. Л.***

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ВОЄННОГО СТАНУ ДО МОРСЬКОЇ ГАЛУЗІ: ОБМЕЖЕННЯ ТА ЗАБОРОНИ

У контексті збройної агресії проти України питання функціонування морської галузі в умовах воєнного стану набуває особливої актуальності. Морська інфраструктура — порти, судноплавство, логістичні вузли — є не лише економічно важливими, а й критичними для національної безпеки. Їхнє ефективне управління та захист безпосередньо впливають на здатність держави забезпечувати оборону, підтримувати зовнішньоекономічні зв'язки та життєдіяльність ключових секторів. З огляду на виклики — блокаду портів, мінування акваторій, обмеження судноплавства, мілітаризацію інфраструктури — дослідження правових і адміністративних механізмів регулювання морської галузі є нагальною потребою.

Питання правового режиму воєнного стану в Україні висвітлюються у працях О. Петришина, В. Шаповала, які аналізують конституційні засади та обмеження прав у надзвичайних умовах. Адміністративно-правові аспекти управління критичною інфраструктурою розглядаються у роботах Н. Хавронюк та О. Костенка. Водночас специфіка застосування воєнного стану до морської галузі залишається недостатньо дослідженою. Існує обмежена кількість публікацій, що комплексно аналізують вплив воєнного стану на порти, судноплавство та логістику, особливо з урахуванням викликів після 2022 року [1]. Запровадження воєнного стану в Україні у 2022 році спричинило масштабні зміни в морській галузі, охопивши інфраструктурні, адміністративні, безпекові та економічні компоненти. Блокада та окупація портів Маріуполь, Бердянськ, Скадовськ призвели до повного припинення їх роботи. Порти Одеси, Чорноморська, Південного та Ізмаїла перейшли на спеціальні режими: доступ обмежено, запроваджено перепусткову систему, а всі операції координуються з військовими адміністраціями.

Цивільне судноплавство було суттєво обмежене. У 2022–2023 роках воно здійснювалося переважно в межах зернового коридору, погодженого за участі ООН і Туреччини. Після виходу росії з цієї ініціативи у 2023 році страхові компанії відмовилися покривати ризики рейсів до українських портів, що фактично зупинило вільне судноплавство. Заходження суден можливе лише за погодженням з ВМС України, маршрути узгоджуються з військовими структурами [2].

Інфраструктура портів частково переобладнана для військових потреб. У портах Одеси та Ізмаїла розміщено склади боєприпасів, техніку, гуманітарні вантажі, пункти управління. Цивільні термінали використовуються для перевалки військової допомоги, працівники проходять додаткову перевірку, стратегічні об'єкти охороняються військовими.

На адміністративному рівні запроваджено низку обмежень. Усі вантажі проходять перевірку СБУ, митниці та прикордонної служби, особливо товари подвійного призначення. Судна інспектуються щодо складу екіпажу, маршруту та дозволів. У 2023 році зафіксовано випадки затримання суден з невідповідними документами. Іноземні судна допускаються лише за спеціальним дозволом, що стосується передусім країн, які не підтримують Україну або мають зв'язки з державою-агресором.

Безпекові заходи включають посилене патрулювання морських кордонів, використання безпілотників, встановлення додаткових постів спостереження. Частина акваторій, особливо поблизу Одеси та Миколаєва, замінована для стримування ворожих суден. У 2023 році зафіксовано кілька випадків пошкодження цивільних суден через дрейфуючі міни. Встановлено зони обмеженого доступу, де навігація дозволена лише за спецдозволом. Економічні наслідки є масштабними. За даними Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України у 2022 році обсяги морських перевезень зменшилися більш ніж на 70%. Порти втратили значну частину прибутків, логістичні компанії скоротили персонал, зупинили інвестиційні проєкти, переорієнтували діяльність. Частина вантажів перенаправлена на залізничні та автомобільні маршрути через західні кордони. Порт Констанца (Румунія) став ключовим хабом для експорту українського зерна, металу та деревини, що дозволило частково компенсувати втрати, але збільшило витрати на логістику та терміни доставки [3].

У відповідь на виклики держава впровадила нові моделі управління. У портах Ізмаїл, Рені, Кілія створено координаційні центри військово-цивільного управління, де спільно ухвалюються рішення щодо заходу суден, перевірки вантажів, безпеки. Це забезпечує оперативне реагування на загрози та контроль над стратегічними об'єктами [4].

Паралельно розроблено кризові логістичні схеми. У 2023 році запроваджено альтернативні маршрути експорту через дунайські порти. Для захисту суден використовуються патрульні катери, безпілотники, супровід військових. Це дозволило частково відновити експорт зерна та інших критично важливих товарів навіть в умовах постійної загрози обстрілів.

Міжнародна співпраця стала ключовим елементом адаптації. Україна отримала технічну допомогу від ЄС, США, Туреччини для модернізації портової інфраструктури — систем відеоспостереження, зв'язку, охорони. У межах проєкту «Solidarity Lanes» Єврокомісія підтримує розвиток логістичних коридорів для експорту через сусідні країни, що зменшує навантаження на заблоковані морські напрямки та стабілізує зовнішньоекономічні зв'язки [5].

Узагальнюючи, морська галузь України в умовах воєнного стану зазнала глибокої трансформації. Обмеження доступу до портів, припинення цивільного судноплавства, мілітаризація інфраструктури, контроль вантажів, заборона на вхід іноземних суден, мінування акваторій та встановлення зон обмеженого доступу стали необхідними для захисту держави. Водночас галузь зберігає ключову роль у забезпеченні обороноздатності, транспортуванні гуманітарної та

військової допомоги, підтримці економіки. Її адаптація через нові управлінські моделі, логістичні рішення та міжнародну підтримку є критичним чинником стійкості України.

Використані джерела

1. Вплив досвіду російсько-української війни на морську безпеку:: Морське стратегічне дослідження. Одеса: ОДУВС, 2023. URL: https://msd.oduvs.od.ua/index.php/msd/article/download/72/64/129
2. Зруйновані термінали та загроза цивільним суднам: як Україна може відновити морське судноплавство після закінчення зернової угоди. *Delo.ua*. 2023. URL: https://delo.ua/transport/zruinovani-terminali-ta-zagroza-civilnim-sudnam-yak-ukrayina-moze-vidnoviti-morske-sudnoplavstvo-pislya-zakincennya-zernovoyi-ugodi-421551/
3. Проблеми експортних перевезень залізничним транспортом України / Національний інститут стратегічних досліджень. — Київ, червень 2022. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022–06/nisd-1.pdf
4. Ізмаїл, Рені та Усть-Дунайськ. Як за рік війни змінились українські порти на Дунаї. *Ukrainian Shipping Magazine*. 2023. 21.03. URL:https://usm.media/izma%d1%97l-reni-ta-ust-dunajsk-yak-za-rik-vijni-zminilis-ukra%d1%97nski-porti-na-duna%d1%97/
5. EU-Ukraine Solidarity Lanes. European Commission. 2023. URL: https://transport.ec.europa.eu/ukraine/eu-ukraine-solidarity-lanes_en

Єлизавета ВОЄВОДА
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Заверюха М. М.***

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЗАПОРІЗЬКОЇ АЕС В УМОВАХ ОКУПАЦІЇ

Окупація Запорізької атомної електростанції створила безпрецедентний виклик для міжнародного та національного права, зокрема в частині забезпечення екологічної та ядерної безпеки. З березня 2022 року російські війська утримують під контролем найбільшу атомну станцію Європи, що призвело до порушення основоположних принципів міжнародного гуманітарного та екологічного права [1].

Актуальність проблеми правового режиму екологічної безпеки ЗАЕС зумовлена тим, що окупація перетворила об'єкт критичної інфраструктури на потенційне джерело глобальної катастрофи, яка може перевершити за наслідками аварію на Чорнобильській АЕС у 1986 році [2].

Національне законодавство України, зокрема Закони України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації» та «Про правовий режим воєнного стану» визначають особливий порядок державного контролю над об'єктами підвищеної небезпеки [3; 4]. Відповідальним органом за дотримання стандартів ядерної безпеки є Державна інспекція ядерного регулювання України. Проте в умовах окупації цей правовий механізм фактично заблокований, адже російська сторона не визнає українську юрисдикцію на захопленій території, чим створює небезпечний правовий вакуум. Водночас, Україна де-юре зберігає повну юрисдикцію над територією Запорізької АЕС, а будь-які дії окупаційної влади не мають легітимного характеру відповідно до принципу невизнання анексії. Такі дії суперечать вимогам IV Женевської конвенції 1949 року, статті 55–56, відповідно до яких окупаційна влада зобов'язана забезпечити громадський порядок і безпеку, включаючи захист населення від екологічних ризиків [5]. Водночас, використання російськими військовими території ЗАЕС як військової бази порушує статтю 56 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій 1977 року, що забороняє атаки на об'єкти, небезпечні для цивільного населення.

Додатково окупація унеможливлює дотримання положень Конвенції про фізичний захист ядерного матеріалу 1980 року та Конвенції про ядерну безпеку 1994 року, які зобов'язують держави гарантувати безперервність систем охорони та запобігати несанкціонованому доступу до ядерних матеріалів [6; 7]. Таким чином, на території ЗАЕС виникла ситуація, коли міжнародно-правові зобов'язання держави-учасниці цих угод фактично ігноруються, що створює реальну загрозу ядерному інциденту.

Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ), відповідно до статті III свого Статуту, здійснює моніторинг за дотриманням стандартів безпеки на ядерних об'єктах. Попри обмежений доступ, представники МАГАТЕ неодноразово фіксували пошкодження критично важливих елементів інфраструктури ЗАЕС, зокрема ліній електропередач 750 кВ, що забезпечують живлення систем охолодження реакторів [8]. Такі порушення створюють ризик перегріву активних зон реакторів і витоку радіоактивних речовин, що суперечить вимогам Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 року. Відповідно до Римського статуту Міжнародного кримінального суду (стаття 8), навмисне створення умов, які можуть призвести до масового ураження цивільного населення через руйнування екологічно небезпечних об'єктів, може бути кваліфіковано як воєнний злочин [9].

Окремого значення набуває інформаційна складова окупації ЗАЕС. Російська Федерація активно використовує дезінформаційні кампанії, звинувачуючи Україну в обстрілах станції, щоб виправдати власні порушення режиму безпеки та створити хибну картину для міжнародної спільноти. За даними Центру протидії дезінформації, така стратегія спрямована на ескалацію напруги, політичний тиск і блокування зусиль зі звільнення об'єкта [10]. Такі дії прямо суперечать статті 19 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року, яка забороняє пропаганду війни, а також положенням резолюції Ради Безпеки ООН № 1540 від 2004 року, що вимагає захисту ядерних об'єктів від актів агресії. У зв'язку з цим юридична спільнота України та світу має ініціювати створення спеціального міжнародного трибуналу для розслідування екологічних злочинів, учинених на тимчасово окупованих територіях.

Потенційні наслідки аварії на ЗАЕС матимуть транскордонний характер. Радіоактивне забруднення може поширитися через систему водотоків у басейни Азовського та Чорного морів, що завдасть непоправної шкоди екосистемам не лише України, а й Туреччини, Румунії, Болгарії та Грузії. За даними міжнародних аналітиків, деградація басейну охолодження, корозія обладнання через відсутність технічного обслуговування та моральне виснаження персоналу є головними факторами, що підвищують ризики катастрофи [11].

З огляду на ситуацію, доцільним є розгляд пропозиції щодо створення демілітаризованої зони навколо ЗАЕС за аналогією до положень Антарктичного договору 1959 року. Такий статус дозволив би забезпечити постійний міжнародний моніторинг під егідою МАГАТЕ, а також унеможливити використання атомного об'єкта у військових цілях.

Отже, проблема правового режиму екологічної безпеки Запорізької АЕС в умовах окупації виходить далеко за межі національного виміру — це виклик для всієї системи міжнародного права та глобальної безпеки. Вперше в історії найбільша атомна електростанція Європи стала заручником війни, що демонструє безсилля існуючих механізмів захисту ядерних об'єктів у воєнних конфліктах. Російська окупація ЗАЕС є грубим порушенням норм міжнародного гуманітарного та екологічного права, створюючи ризик ядерної катастрофи планетарного масштабу. Тому необхідною є негайна інтернаціоналізація питання — ухвалення резолюції Генеральної Асамблеї ООН про демілітаризацію ЗАЕС і створення міжнародного трибуналу для притягнення до відповідальності за екологічні злочини.

Захист ЗАЕС — це не лише питання української безпеки, а боротьба за право людства на життя в безпечному довкіллі. Лише комплексний правовий підхід, що поєднає міжнародний контроль, санкційний тиск і невідворотність відповідальності, може запобігти катастрофі, наслідки якої відчуватиме увесь світ.

Використані джерела

1. Хроніки окупації Запорізької атомної електростанції. *Еко.Район* — просвітницьке медіа мережі Район.in.ua про довкілля. URL: https://eco.rayon.in.ua/news/537867-khroniki-okupatsii-zaporizkoi-atomnoi-elektrostantsii (дата звернення: 02.11.2025).
2. Постраждає не тільки Україна: названо наслідки катастрофи на ЗАЕС у порівнянні з Чорнобилем. URL: https://www.unian.ua/economics/energetics/ postrazhdaye-ne-tilki-v-ukrajina-nazvano-ymovirni-naslidki-na-zaes-u-porivnyanni-z-chornobilem-novini-sogodni-11942466.html (дата звернення: 02.11.2025).
3. Про зону надзвичайної екологічної ситуації : Закон України від 13.07.2000 № 1908-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1908–14#Text (дата звернення: 03.11.2025).
4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389–19#Text (дата звернення: 03.11.2025).
5. Про захист цивільного населення під час війни: Женевська конвенція від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 02.11.2025).
6. Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу та ядерних установок: Конвенція Міжнар. агентства з атом. енергії від 26.10.1979: станом на 8 лип. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_024#Text (дата звернення: 02.11.2025).
7. Конвенція про ядерну безпеку: Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 17.06.1994: станом на 17 груд. 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_023#Text (дата звернення: 02.11.2025).
8. МАГАТЕ зафіксувало нові пошкодження лінії, що живить Запорізьку АЕС. *Forpost*. URL: https://forpost.media/novosti/mahate-zafiksuvalo-novi-poshkodzhennia-linii-shcho-zhyvyt-zaporizku-aes.html (дата звернення: 02.11.2025).
9. Римський статут міжнародного кримінального суду: Статут Міжнар. судів від 17.07.1998: станом на 25 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 02.11.2025).
10. Що стоїть за обстрілами ЗАЕС. Центр протидії дезінформації. URL: https://cpd.gov.ua/articles/shho-stoyit-za-obstrilamy-zaes / (дата звернення: 02.11.2025).
11. Два роки окупації ЗАЕС: найбільші ризики попереду? Н. Приазов'я та ін. *Радіо Свобода*. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-zaporizka-atomna-stantsiya-dva-roky-okupatsiyi-bilshykh-ryzykiv-poperedu/32848666.html (дата звернення: 02.11.2025).

Олександра ВОЙЦИКЕВИЧ
студентка 1 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Чувакова Г. М.***

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ КИТАЮ

Правова система Китайської Народної Республіки є унікальною і заслуговує на окрему увагу. Вона поєднує елементи традиційного китайського права, соціалістичні принципи та особливе ставлення до врегулювання конфліктів. Упродовж історії юридична професія та судові процеси не мали позитивного сприйняття в суспільстві. Основним акцентом завжди було запобігання конфліктам і збереження соціальної гармонії через підкреслення поваги до влади.

З даосизму, основоположником якого вважається Лао-цзи (VI ст. до н.е.), виникла концепція «дао» — природного закономірного шляху, за яким розвивається Всесвіт та якого має дотримуватись суспільство. Дао — закон неба, природи і суспільства, здатний відновлювати справедливість. Усе неприродне, включаючи штучні правила управління чи законодавчі норми, вважається відхиленням від дао. Людина не повинна проявляти самостійної активності, уникаючи прагення вдосконалювати суспільство, державу чи закони, натомість вона має покладатися на дао і повернутися до природної гармонії. Вплив на ідеологію Китаю також мало конфуціанство, яке виникло у VI ст. до н.е. Поширеною ідеологічною течією воно стало відразу після виникнення, а в II ст. до н.е. стало офіційною основною ідеологією та взяло на себе роль державної релігії. До самої революції 1911 року конфуціанство залишалося головною складовою офіційної ідеології. Донині він зберігає свій вплив у модернізованій формі. Головний акцент конфуціанство робило на морально-етичних нормах, ставлячи їх вище за законодавчі вимоги та примусове виконання судових рішень. Правові норми розглядалися конфуціанцями як жорсткі, формалізовані й неспроможні врахувати соціальні аспекти та різноманіття ситуацій учасників конфліктів.

Школа легістів, що виникла у IV ст. до н.е., запропонувала альтернативний підхід. Вона наголошувала на необхідності суворого підкорення закону як для правителів, так і для їхніх підданих. На відміну від конфуціанства, яке робило ставку на чесноти, переконання та виховання через приклад правителів, легісти надавали перевагу управлінню на основі законів (фа) та жорстких покарань. Відомим теоретиком легізму вважається Шан Ян (IV ст. до н.е.), а значущою фігурою у його становленні та розвитку — Хань Фей (III ст. до н.е) [1].

Правова система Китаю є унікальною, оскільки в ній поєднуються традиційні (давні) елементи, риси соціалістичного права, а також деякі особливості законодавчого та загального права. Кримінальне право та практика покарань становлять стрижень цієї системи. Сучасне китайське законодавство характеризується великою кількістю локальних нормативних актів і відсутністю повної кодифікації. Таке поєднання різних правових елементів дозволяє віднести систему Китаю до категорії змішаних правових систем.

Також у цій системі народні суди посідають формально центральне, але структурно підконтрольне місце. Вони не є незалежною гілкою влади у західному розумінні, а частиною державного апарату, що діє під керівництвом Комуністичної партії Китаю (КПК). Їхня роль виходить за межі суто вирішення спорів, охоплюючи також завдання підтримки соціальної стабільності та реалізації політики партії. Структура судової системи є чотирирівневою, що встановлено Конституцією КНР та Законом про народні суди [2].

На вершині піраміди стоїть Верховний народний суд (ВНС), найвищий судовий орган. Він здійснює нагляд за діяльністю всіх нижчих судів та спеціальних судів, а також надає судові роз'яснення, які, хоча й формально не є прецедентами, як у у сім'ї загального права, фактично відіграють надзвичайно важливу роль у формуванні правозастосовної практики та уніфікації законодавства.

Далі йдуть вищі народні суди на рівні провінцій, автономних районів і міст центрального підпорядкування, народні суди середньої інстанції (на рівні префектур чи міст) та народні суди нижчої інстанції (на рівні повітів). Окрім загальних судів, існують спеціальні суди, такі як військові суди, морські суди, залізничні суди, а також суди інтелектуальної власності (наприклад, у Пекіні, Шанхаї та Гуанчжоу), що свідчить про намагання Китаю модернізувати свою правову систему відповідно до потреб глобальної економіки та захисту інновацій.

Отже, судова система є інструментом державного управління, а не просто ареною для змагання сторін. Її еволюція віддзеркалює прагнення Китаю до «верховенства закону», але не «верховенства права» (*rule of law*), де закон є інструментом держави, а не незалежним обмеженням її влади. Ця система ефективно обслуговує державні та економічні інтереси КНР, демонструючи унікальну модель, яка, незважаючи на критику щодо політичного контролю, є життєздатною та потужною силою у глобальній «правовій архітектурі».

Використані джерела

1. The Development of the Chinese Legal System by Guanghua Yu Editor. *Chapter 2*. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:http://www.chinalawdeskbook.com/pdf/CLD%2520Ch2.pdf (дата звернення: 10.10.2025 р.).
2. Гродовська О. П. Основи китайського права, 2019 р. URL: https://go-advocate.com/osnovy-kytajskoho-prava/ (дата звернення: 11.10.2025 р.).

Амір ГАДЖИЄВ
студент 1 курсу магістратури
факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Квасніцька О. О.***

ВІДНЕСЕННЯ ПІДПРИЄМСТВА ДО КАТЕГОРІЇ РИЗИКОВИХ ПЛАТНИКІВ ПДВ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТА РІШЕННЯ

В умовах сьогодення податок на додану вартість (ПДВ) виступає одним із ключових джерел наповнення Державного бюджету України. Ефективність його адміністрування прямо впливає на фінансову стабільність держави. З метою протидії схемам ухилення від оподаткування та мінімізації бюджетних втрат, зокрема через поширення «податкових скруток» та фіктивного податкового кредиту, було запроваджено інститут ризикових платників ПДВ. Проте, віднесення підприємства до цієї категорії має значні негативні наслідки для його господарської діяльності. Це зумовлює актуальність дослідження правових підстав, критеріїв та процедурних аспектів такої класифікації, а також пошуку балансу між фіскальними інтересами держави та захистом прав доброчесних суб'єктів господарювання.

На протязі останніх років, спостерігалась тенденція до зменшення платників ПДВ. За даними ДПСУ, з 2021 по 2023 рік їхня кількість скоротилася приблизно на 6,2%. За інформацією, оприлюдненою народною депутаткою Н. Южаніною, станом на 01.07.2025 року, кількість платників ПДВ становить 247,9 тис. [1]. Проте, не дивлячись на стрімке зниження, суттєвою залишається кількість ризикових платників — 13,2 тис. Основна проблематика ПДВ, через яку чисельність платників стрімко скорочується, є негативні наслідки податкових перевірок; відмова та/або зупинка реєстрації податкових накладних; фактична відмова в бюджетному відшкодуванні ПДВ без юридичного обґрунтування з боку фіскальних органів тощо.

Платника ПДВ можуть віднести до ризикових у разі, якщо він відповідає хоча б одному з 8 критеріїв ризиковості. Критерії ризиковості платника ПДВ затверджені постановою Кабміну від 11.12.2019 № 1165. Згідно з чинним законодавством, платника ПДВ може бути віднесено до категорії ризикових у разі його відповідності хоча б одному з восьми критеріїв, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 11.12.2019 № 1165. Цей перелік охоплює як ознаки фіктивності діяльності, так і процедурні порушення податкової дисципліни. Зокрема підставами для надання статусу ризикового є реєстрація (перереєстрація) суб'єкта на підставі недійсних, втрачених або підроблених документів, а також оформлення бізнесу на неіснуючих, померлих чи безвісти зниклих осіб. Сюди ж належать випадки, коли фізичні особи, на яких зареєстровано підприємство, не мали наміру провадити господарську діяльність, або ж така діяльність здійснюється без відома та згоди формальних засновників і керівників. Окрім реєстраційних аспектів, до ризикових автоматично відносять юридичних осіб, які не мають відкритих банківських рахунків (за винятком рахунків у Казначействі для бюджетних установ), а також тих платників, які порушують звітну дисципліну: не подали податкову звітність з ПДВ за два останні звітні періоди або фінансову звітність з податку на прибуток за останній звітний період усупереч нормам Податкового кодексу України. Останнім та найбільш дискусійним на практиці є восьмий критерій, згідно з яким платника визнають ризиковим за наявності у контролюючих органів податкової інформації, що стала відома у процесі поточної діяльності та вказує на ризиковість господарської операції, зазначеної в поданій на реєстрацію податковій накладній чи розрахунку коригування [2]. Алгоритм моніторингу побудований за ієрархічним принципом: першочергово перевіряється відповідність суб'єкта господарювання критеріям ризиковості платника. Наявність хоча б одного з них призводить до блокування реєстрації податкової накладної (ПН). Якщо ж платник визнаний «безпечним», система переходить до аналізу ризиковості самої господарської операції. Разом з тим, у ДПС визнають, що наявні алгоритми не завжди здатні врахувати специфіку виробничих циклів окремих підприємств, що призводить до помилкового зупинення реєстрації ПН за реальними операціями [3]. Остаточне рішення про відмову в реєстрації приймається Комісією у випадках, коли платник не надав необхідних пояснень та копій документів, або ж подана документація не відповідає вимогам законодавства. Для оскарження ризикового статусу абз. 10 п. 6 Порядку № 1165 передбачає подання широкого переліку документів. Платник повинен надати докази реальності господарської діяльності, зокрема: договірну документацію, первинні документи щодо руху товарів (накладні, акти приймання-передачі, ТТН, складські квитанції), розрахункові документи, а також сертифікати та паспорти якості.

Якщо адміністративна процедура не дає результату, спір вирішується в судовому порядку [4]. Належним способом захисту в таких справах є вимога визнати протиправним та скасувати рішення про відповідність критеріям ризиковості, а також зобов'язати виключити платника з відповідного переліку. Аналіз судової практики свідчить про високу ймовірність позитивного рішення для бізнесу, оскільки суди часто вказують на нездатність податкових органів навести конкретні підстави ризиковості та ставлять під сумнів легітимність застосування абстрактних критеріїв без належної доказової бази [4]. Але, при всьому цьому, на повістці дня залишаються і понині актуальні проблемні питання: не завжди обґрунтовані рішень контролюючих органів, порушення принципу презумпції добросовісності, а також часте явище, так званої «колективної відповідальності» коли підприємство потрапляє до переліку ризикових автоматично через господарські операції з контрагентом, який отримав такий статус раніше. Через це, потреба законодавчої конкретизації, більш автоматизованого процесу виходу з ризиковості, а також посилення відповідальності посадових осіб залишаються у попиті. Віднесення підприємства до категорії ризикових платників ПДВ потребує негайного реформування в частині прозорості прийняття рішень та їх мотивації. Баланс між фіскальним контролем та свободою підприємницької діяльності має бути зміщений у бік захисту прав сумлінних платників податків шляхом усунення дискреційних повноважень податкових органів там, де це можливо замінити чіткими алгоритмами.

Використані джерела

1. Южаніна Ніна. Телеграм-канал. URL: https://t.me/ninayuzhanina/780 (дата звернення: 18.11.2025).
2. Про затвердження порядків з питань зупинення реєстрації податкової накладної / розрахунку коригування в Єдиному реєстрі податкових накладних: Постанова КМ України від 11.12.2019 № 1165 (із змінами) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1165–2019-%D0%BF (дата звернення 18.11.2025).
3. Особливості моніторингу ризиків ПДВ: роз'яснює ДПС. URL: https://medoc.ua/blog/osoblivosti-monitoringu-rizikiv-pdv-rozjasnju-dps (дата звернення 18.11.2025).
4. Лега О., Яловега Л., Прийдак Т. «Ризиковість платника податку на додану вартість: причини та наслідки». Львів: ЛНУП, 2024. 219 с. URL: https://surl.li/ilfabt (дата звернення 18.11.2025).

Єлізавета ГАЙДУ
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Кулі-Іванченко К. К.***

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Актуальність дослідження зумовлена декількома факторами. По-перше, тривалість воєнного стану в Україні є безпрецедентною в новітній історії європейських держав, що створює численні правові виклики. По-друге, масштаби обмежень конституційних прав громадян вимагають наукового осмислення та пошуку оптимальних механізмів їх мінімізації. По-третє, досвід України у захисті прав людини в умовах війни може стати важливим внеском у розвиток міжнародного гуманітарного права та практики демократичних держав. Також варто зазначити, що український досвід воєнного стану 2022–2025 років є унікальним за своїм масштабом та тривалістю, що потребує нових наукових розробок. Особливої уваги потребують питання цифрових прав, свободи пересування, трудових прав та соціальних гарантій в умовах тривалого воєнного стану.

Одним із найбільш обмежених прав стала свобода пересування. Запровадження комендантської години, встановлення блокпостів, обмеження в'їзду та виїзду з окремих населених пунктів суттєво вплинули на можливість громадян вільно пересуватися. Проблемою є відсутність єдиних стандартів перевірки документів та випадки надмірного застосування обмежувальних заходів.

Право на справедливий суд належить до абсолютних прав, хоча практичне його здійснення в умовах воєнного стану ускладнене. Проблеми включають: евакуацію судів з прифронтових територій, технічні складнощі організації судових засідань, затримки у розгляді справ, обмежений доступ до правової допомоги на окупованих та деокупованих територіях.

Що стосується свободи слова та права на інформацію, то запровадження єдиного інформаційного телемаратону, обмеження діяльності окремих ЗМІ, посилений контроль за інформацією стратегічного значення викликали дискусії щодо балансу між національною безпекою та свободою слова. Проблемним є визначення чітких критеріїв того, яка інформація становить загрозу національній безпеці.

Перспективами розвитку системи захисту прав людини можна виділити такі:

1. Законодавчі ініціативи. Так, необхідним є вдосконалення законодавства щодо правового режиму воєнного стану з метою мінімізації обмежень прав людини. Важливо розробити чіткі критерії пропорційності обмежень, запровадити ефективні механізми судового контролю за рішеннями про обмеження прав, передбачити спеціальні гарантії для вразливих груп населення.

2. Міжнародне співробітництво. Подальша інтеграція України в європейський правовий простір вимагає гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами захисту прав людини. Важливим є обмін досвідом з іншими державами, які стикалися з подібними викликами, участь у міжнародних ініціативах щодо розвитку стандартів захисту прав людини в умовах збройних конфліктів.

3. Перехідна юстиція. Вже зараз необхідно розробляти механізми перехідного правосуддя для відновлення порушених прав після закінчення війни. Це включає: компенсацію жертвам, відновлення майнових прав, реабілітацію постраждалих, притягнення до відповідальності винних у порушеннях прав людини.

Підводячи підсумки, слід зазначити, що захист прав людини в умовах воєнного стану є складним завданням, яке вимагає балансування між потребами національної безпеки та збереженням фундаментальних прав і свобод. Український досвід демонструє як досягнення, так і проблеми у цій сфері.

Конституційно-правова база України загалом відповідає міжнародним стандартам регулювання прав людини в умовах надзвичайних ситуацій, проте потребує вдосконалення щодо конкретних механізмів реалізації та судового контролю.

Найбільш проблемними залишаються сфери трудових прав, доступу до правосуддя та захисту вразливих груп населення тощо. Необхідне запровадження додаткових гарантій та механізмів мінімізації обмежень.

Громадянське суспільство відіграє ключову роль у моніторингу та документуванні порушень прав людини, що є важливим для майбутнього притягнення до відповідальності та відновлення справедливості.

Україна має унікальну можливість розробити передові стандарти захисту прав людини в умовах воєнного стану, які можуть стати внеском у розвиток міжнародного права та практики демократичних держав. Це вимагає постійного моніторингу ситуації, готовності до коригування підходів та забезпечення верховенства права навіть у найскладніших умовах.

Використані джерела

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 08.11.2025).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 08.11.2025).
3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389–19 (дата звернення: 08.11.2025).
4. Повідомлення України генеральному секретареві Ради Європи про відступ від зобов'язань за Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод від 25.02.2022. URL: https://rm.coe.int/168071cce0 (дата звернення: 08.11.2025).
5. Звіт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина в Україні за 2022–2023 роки. URL: https://www.ombudsman.gov.ua (дата звернення: 08.11.2025).

Соломія ГАЛЮЛЬКО
студентка 2 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. ю. н., доцент ***Корнута Л. М.***

ПЕРСПЕКТИВИ ЕЛЕКТРОННОГО ГОЛОСУВАННЯ: ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Питання запровадження засобів електронного голосування викликає чимало дискусій, проте залишається відкритим впродовж тривалого часу. Разом з тим, вважаємо, що в контексті викликів що постануть перед після воєнною Україною, потреба в уніфікації та модернізації виборчих процедур стане першочерговою на шляху євроінтеграції України. Практика зарубіжних країн у сфері діджиталізації такої важливої форми безпосередньої демократії дала можливість науковій спільності сформувати ряд позитивних та негативних аспектів окресленого способу голосування [4, с. 155].

Перш за все, в силу потреб модерного суспільства, варто відзначити очевидну позитивну закономірність явки виборців, оскільки використання інноваційних засобів голосування безпосередньо впливає на зростання кількості молодих виборців та залучення їх з будь-якої точки, що особливо актуально в реаліях сьогодення. Разом з тим, поруч із наведеним варто відзначити і протилежну сторону, пов'язану із низьким рівнем толерування інновацій зі сторони старшого покоління, що в свою чергу спричиняє ризики втрати голосів вказаної верстви населення.

Так, позитивний досвід зростання включення громадян до виборчих процесів спостерігався у Естонія починаючи з 2005 року, де кількісні показники виборців зросли починаючи із 2% до 31% станом на 2014 рік, що є найяскравішим проте не єдиним випадком успішної імплементації електронного голосування у національні виборчі системи.

Істотними є перспективи зменшення кількості фальсифікацій під час голосування, а також повторного голосування однією особою, оскільки застосування систем електронного голосування може бути досягнуте шляхом мінімізації людського втручання. Крім того, така система робить процес голосування більш доступним і зручним для людей з інвалідністю та для тих громадян, які перебувають за межами своїх виборчих дільниць.

Разом з тим, слід визнати що світова практика щодо імплементації електронного голосування на різних рівнях є достатньо неоднозначною. Такі країни як Швейцарія та Канада готові запроваджувати деякі елементи електронного голосування на місцевому рівні, що не видається можливим на загальнонаціональному рівні. Також, регрес у запровадження електронних систем голосування спостерігався у Ірландії, Литві, Норвегії та Нідерландах, тощо, які після численних фінансових вкладень відмовилися від такого голосування через безпекову недосконаліть такої системи, невиправданих ризиків втручання у таємницю голосування, а також побоювань зовнішніх тисків [1, с. 31].

Зокрема, в 2009 році Конституційний Суд ФРН визнав неконституційною процедуру застосування засобів електронного голосування на загальнонаціональних парламентських виборах 2005 року. Так, Суд вказав, що при застосуванні на парламентських виборах 2005 року автоматизованих електронних машини підрахунку кількості голосів, виборці не мали можливості впевнитися, що залишений голос реально відповідає їх наміру. Крім того, Суд констатував, що використовуючи такі технології у майже третині федеральних землях Німеччини, органи що забезпечували здійснення виборів не створили жодних механізмів, які б свідчили про гарантії невтручання у використання інформаційних технологій під час обчислення результатів виборів.

Також актуальним є досвід Домініканської Республіки який склався на місцевих виборах 2020 року, під час яких, у опорній електронній системі стався технічний збій, який не вдалося виправити після початку голосування, що стало причиною зупинення вказаної виборчої процедури та відповідно призначення повторного голосування.

Наскрізним залишається питання щодо застосування вказаної альтернативної форми голосування в перспективі післявоєнної України. Так, вказана тема стала предметом дослідження «Оцінка ризиків та можливості використання альтернативної форм голосування на післявоєнних виборах в Україні з фокусом на інтернет-голосуванні» [2, с. 76], за результатами якого автори окреслили основні аспекти, що наразі залишаються без належних відповідей. Перш за все, в контексті критеріїв відкритості та демократичності виборчого процесу. Україна має гостру потребу у створенні ефективної та безпечної інформаційної системи [5, с. 212], яка буде захищеною від потенційного зовнішнього та внутрішнього впливу, що може виражатися у спробах підкупу чи тиску на виборців. Відтак, для впровадження інтернет-голосування необхідно забезпечити високий рівень кіберзахисту серверів, аби запобігти можливим атакам чи збоям у їх роботі [3, с. 38].

Також варто зауважити, що для функціонування безпечної онлайн-системи голосування необхідно впровадити надійні механізми перевірки, що прозоро гарантуватимуть: реальність вибору виборця, правильне зарахування без будь-яких змін, включення голосу до загального підрахунку голосування, а також підтвердження виборчого права учасника. Крім того, вказана система повинна унеможливлювати підкуп чи примус до голосування. Проте наразі серед сучасних систем електронного голосування не існує жодної, яка могла б гарантувати реалізацію всі цих вимог в сукупності.

Таким чином, враховуючи вищенаведену неоднозначну динаміку впровадження систем ІТ-голосування, слід визнати, що на шляху успішної уніфікації способів використання електронних засобів голосування постає чимало викликів, вирішення яких потребує проведення експертних та суспільних досліджень задля збільшення суспільної довіри до нових виборчих процесів, а також значних бюджетних інвестицій.

Використані джерела

1. Електронне голосування: перспективи для України. 20.03.2020 р. URL: https://journals.maup.com.ua/index.php/public-management/article/view/196/223
2. Оцінка ризиків та можливості використання альтернативної форм голосуванння на післявоєнних виборах в Україні з фокусом на інтернет-голосування.грудень 2024 р.URL: ttps://rm.coe.int/ukr-ra-fs-ukr-web/1680b3e203
3. Стогова О. В. Електронне голосування: проблеми та перспективи запровадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 3. С. 38–40.
4. Корнута Л. М. Інновації в публічному управлінні: зарубіжний досвід та перспективи розвитку в Україні. *Наукові перспективи*. 2021. № 1 (7). С. 155–163. URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/119/120
5. Drobush I., Kornuta L., Ukrainets M. Ensuring state sovereignty as a guarantee of the country's economic development. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2025. Volume 11(3). P. 212–221. URL: http://www.baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/2961Doi.org/10.30525/2256–0742/2025–11–3–212–221

Дар'я ГАПОНЕНКО
студентка 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. ю. н., професор ***Стрельцов Є. Л.***

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Під час воєнного стану ключовими стають норми Розділу XIX Особливої частини КК України, який регламентує військові кримінальні правопорушення [1]. Особливість відповідальності військовослужбовців полягає у тому, що такі правопорушення можуть вчиняти як військовослужбовці Збройних Сил України, так і особи, прирівняні до них за законом, включно з мобілізованими, резервістами під час зборів та працівниками правоохоронних органів, що виконують військові завдання. Воєнний стан підсилює суспільну небезпечність таких діянь, а тому багато складів злочинів передбачають більш суворі санкції у порівнянні з мирним часом. Особливо це стосується дезертирства, самовільного залишення військової частини та ухилення від військової служби. Водночас практика Верховного Суду свідчить про поступову систематизацію підходів до кваліфікації злочинів, зокрема щодо відмежування самовільного залишення частини від дезертирства, а також розмежування невиконання наказу та неналежного виконання службових обов'язків [3].

Однією з найважливіших особливостей є принцип безумовного виконання наказів командирів. Стаття 60 Конституції України забороняє виконання злочинних наказів, проте в умовах воєнного стану питання про відмову від виконання наказу має юридичні нюанси [2]. Військовослужбовець зобов'язаний негайно повідомити про ознаки злочинності наказу вищому командуванню, але неналежне виконання або відмова від виконання законного наказу кваліфікується за статтею 402 КК України. У воєнний час покарання за такі діяння є суворішим, адже невиконання бойових завдань може спричинити втрату територій, особового складу або стратегічних об'єктів.

Воєнний стан також впливає на кваліфікацію злочинів, пов'язаних із військовою службою через підвищений стандарт поведінки військовослужбовців. Наприклад, самовільне залишення частини (ст. 407 КК України) у мирний час може мати відносно м'які санкції, але у воєнний час передбачає значно жорсткіші наслідки, включаючи позбавлення волі на тривалі строки. Особливої уваги потребує проблема дезертирства. Судова практика останніх років свідчить, що суди кваліфікують дії військовослужбовців крізь призму не лише буквального складу злочину, а й реальних бойових обставин — наприклад, випадки, коли військові залишали позиції під обстрілами, іноді не розцінюються як дезертирство, якщо вони перемістилися до іншої безпечної ділянки, не маючи умислу ухилятися від служби.

Кримінальна відповідальність військовослужбовців у період воєнного стану виконує також превентивну функцію, спрямовану на забезпечення дисципліни та стабільності у військових формуваннях [4]. Додатково варто враховувати, що психологічний стан військових, тривалий бойовий стрес, поранення та моральне виснаження можуть впливати на суб'єктивну сторону злочину. Особливо чутливими є справи, пов'язані з неналежним виконанням бойових наказів під час активних боїв, коли об'єктивна реальність може ускладнювати виконання наказу, що вимагає від судів високого рівня професійності та розуміння військового контексту [5].

Важливим елементом є також кримінальна відповідальність командирів. Статті 424–426 КК України встановлюють покарання за зловживання владою, службову недбалість, невжиття заходів безпеки та інші діяння, що можуть спричинити тяжкі наслідки. Під час війни такі злочини несуть особливо високий ризик, оскільки помилки командування прямо впливають на боєздатність підрозділів.

Таким чином, кримінальна відповідальність військовослужбовців під час воєнного стану має складний, багатовимірний характер. Вона поєднує суворість санкцій, високі вимоги до дисципліни, підвищену суспільну небезпечність діянь та необхідність підтримання належного рівня боєздатності військ. Утім, вона повинна залишатися збалансованою, враховуючи реалії бойових дій, права військовослужбовців та міжнародні стандарти захисту людини.

Використані джерела

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341–14#Text (дата звернення: 19.11.2025).
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 19.11.2025).
3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389–19#Text (дата звернення: 19.11.2025).
4. Воєнні злочини: науково-практичний коментар. Харків: Право, 2023.
5. Шумило М. В. Кримінальна відповідальність військовослужбовців: проблеми кваліфікації. Київ: Алерта, 2021.

Євгенія ГАРДЗИНСЬКА
студентка 2 курсу
Миколаївського навчально-наукового інституту права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Чорнозуб Л. В.***

ДИСЦИПЛІНАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПРОКУРОРІВ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Дисциплінарна відповідальність прокурорів відіграє важливу роль у забезпеченні законності та професійної доброчесності в діяльності органів прокуратури. У контексті реформування системи прокуратури в Україні постає актуальне питання удосконалення порядку притягнення прокурорів до дисциплінарної відповідальності. Існуючі прогалини у правовому регулюванні та недоліки в роботі дисциплінарних органів зменшують ефективність цього інституту, тому аналіз проблем та пошук шляхів їх вирішення є необхідними для підвищення рівня довіри суспільства до органів прокуратури.

Мета цього дослідження полягає в аналізі основних проблем дисциплінарної відповідальності прокурорів та визначенні напрямів її удосконалення.

Законодавець не надає точного визначення терміна «дисциплінарна відповідальність» у відношенні до органів прокуратури, проте правова основа цього інституту закріплена в Ст. 43 Закону України «Про прокуратуру» встановлено підстави дисциплінарної відповідальності прокурорів. Закон також визначає види дисциплінарних стягнень, зокрема догану, тимчасову заборону на переведення або призначення на вищу посаду, а також звільнення з посади (ст. 49) [1]. Таке регулювання спрямоване на забезпечення дотримання професійних стандартів, етики та незалежності прокурорів, підтримку авторитету органів прокуратури та ефективне функціонування всієї системи.

Водночас відсутність чіткого визначення терміна «дисциплінарна відповідальність» до працівників прокуратури, створює правову невизначеність і може спричиняти свавільне тлумачення підстав при-

тягнення прокурорів до відповідальності. Це є однією з проблем, яка потребує системного вдосконалення на законодавчому рівні. Ця невизначеність безпосередньо пов'язана з іншою ключовою проблемою сучасної системи дисциплінарної відповідальності — недостатнім нормативним та організаційним забезпеченням її реалізації. Ми вважаємо, така ситуація ускладнює ефективне застосування дисциплінарних процедур та знижує довіру до органів прокуратури.

Як зазначає Костенко С. К., проблеми проявляються у низькій ефективності механізму дисциплінарного контролю, нестабільності діяльності Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії через відсутність кворуму, недостатній конкретизації скарг, обмеженій незалежності дисциплінарного органу та складнощах із оскарженням рішень [2 с. 114]. Усі ці фактори підкреслюють потребу системного удосконалення правових і організаційних механізмів дисциплінарної відповідальності прокурорів, що є необхідною умовою для підвищення ефективності інституту та зміцнення довіри суспільства до прокуратури.

Також ще однією з основних проблем дисциплінарної відповідальності прокурорів є низька ефективність існуючих механізмів через обмежену кількість видів дисциплінарних стягнень та їх непропорційність. Як зазначає Лупійчук Д. В., наразі Закон України «Про прокуратуру» передбачає лише три види стягнень, що обмежує можливості належного реагування на порушення поведінки прокурорів і дотримання ними етичних стандартів. Для порівняння, для суддів закон встановлює вдвічі більше видів дисциплінарних санкцій, що свідчить про потребу розширення переліку дисциплінарних стягнень з метою підвищення їх пропорційності та ефективності [3, с. 251].

Враховуючи зазначені проблеми, очевидною є потреба у системному вдосконаленні дисциплінарної відповідальності прокурорів шляхом впровадження комплексу заходів, спрямованих на усунення нормативних прогалин і організаційних недоліків та забезпечення прозорості й незалежності дисциплінарного контролю щодо прокуратури.

Шляхами вдосконалення дисциплінарної системи можуть бути: чітке законодавче визначення терміна «дисциплінарна відповідальність» стосовно працівників органів прокуратури, розширення переліку видів дисциплінарних стягнень та забезпечення їх пропорційності залежно від тяжкості порушення; стабілізація роботи Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії, посилення незалежності дисциплінарного органу; вдосконалення процедур подання скарг і механізмів їх розгляду; а також полегшення доступу до оскарження рішень Комісії. Реалізація цих заходів сприятиме підвищенню ефективності дисциплінарного контролю, зміцненню етичних стандартів у роботі прокурорів та авторитету органів прокуратури серед громадськості.

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що дисциплінарна відповідальність прокурорів у сучасній системі України є необхідним інструментом забезпечення професійної доброчесності та законності. Проте її ефективність обмежена низкою факторів, серед яких відсутність чіткого законодавчого визначення, непропорційність дисциплінарних стягнень, а також організаційні проблеми дисциплінарних органів. Для підвищення ефективності інституту необхідне комплексне вдосконалення правового та організаційного механізму, що сприятиме підвищенню довіри суспільства до прокуратури та зміцненню етичних стандартів у діяльності прокурорів.

Використані джерела.

1. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014, № 1697-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/1697–18#Text (дата звернення: 10.11.2025)
2. Костенко С. К. Дисциплінарна відповідальність прокурорів: національна практика та міжнародний досвід. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2025. С. 112–115.
3. Лупійчук Д. В. Дисциплінарна відповідальність прокурора в Україні: шляхи вдосконалення. *Актуальні проблеми судового права*. Харків : Право. 2025. С. 249–253.

Евеліна ГІРКА
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Кулі-Іванченко К. К.***

ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність дослідження функціонування органів державної влади в умовах воєнного стану зумовлена тим, що саме на ці органи покладається конституційний обов'язок забезпечити оборону держави**,** захист суверенітету й територіальної цілісності, одночасно зберігаючи дієздатність публічної влади та гарантії прав і свобод людини. Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України спричинила необхідність оперативної трансформації механізмів здійснення влади, запровадження особливого правового режиму, розширення повноважень органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій і місцевого самоврядування.

Воєнний стан ЯК особливий правовий режим передбачає надання відповідним органам влади додаткових повноважень та одночасне тимчасове обмеження конституційних прав і свобод людини й громадянина із зазначенням строку дії цих обмежень [5; 4, с. 212–216]. Це об'єктивно змінює баланс між вимогами національної безпеки та класичною моделлю поділу влад і потребує доктринального осмислення в межах конституційного права.

У сучасних умовах постає завдання не лише зберегти керованість держави, а й забезпечити легітимність рішень органів влади, дотримання принципів верховенства права та демократичного конституційного ладу. Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів, місцеві державні адміністрації, військові адміністрації, органи місцевого самоврядування змушені діяти в умовах підвищених ризиків, дефіциту часу, ресурсних обмежень і постійних безпекових загроз, що загострює питання ефективності, відповідальності та контролю за їх діяльністю [4, с. 124–129; 6, с. 123–127]. Концептуальне переосмислення правового статусу й функцій зазначених органів у таких умовах є необхідною передумовою вдосконалення правового регулювання воєнного стану та запобігання зловживанням владою.

Проблематика здійснення публічної влади в умовах надзвичайних правових режимів досліджувалася у вітчизняній конституційно-правовій та адміністративно-правовій науці й до 2022 року, однак повномасштабна агресія Російської Федерації наукового дискурсу спричинила істотну актуалізацію та переорієнтацію.

У статті Б. Мельниченко та Ю. Рудницької проаналізовано правові засади організації та здійснення публічної влади в Україні в умовах воєнного стану, з'ясовано зміст поняття «публічна влада», її ознаки, а також окреслено систему нормативних актів, що становлять правову основу організації й діяльності органів публічної влади [4, с. 198–201, 203–205]. Дослідниці підкреслюють, що введення воєнного стану спричинило не лише тимчасові обмеження прав, а й структурні зміни в організації влади, зокрема посилення ролі військових адміністрацій та необхідність консолідації зусиль усіх рівнів влади [4, с. 124–129].

Ю. Сірий присвячує окреме дослідження діяльності місцевих органів виконавчої влади в умовах воєнного стану, аналізуючи їх роль у забезпеченні стабільності, координації дій між державними інституціями, військовими формуваннями та громадськістю, а також основні виклики, пов'язані з дефіцитом ресурсів та потребою збереження демократичних стандартів [6, с. 123–127].

У статті В. Борщевського, О. Василиці та Є. Матвєєва розглянуто інституційні трансформації публічного управління в умовах воєнного стану; автори наголошують на необхідності адаптації системи прийняття рішень до реалій війни та посилення спроможності органів влади реагувати на кризові виклики [1, с. 30–33, 86–92]. Окремі сучасні дослідження присвячені правовому статусу адміністративних органів у воєнний час, питанням контролю, відповідальності й забезпечення прав людини в умовах розширених повноважень [3, с. 10–16].

Конституційно-правові засади функціонування органів державної влади в умовах воєнного стану грунтуються на поєднанні положень Конституції України та норм Закону «Про правовий режим воєнного стану». Відповідно до ст. 6 Конституції України державна влада здійснюється на засадах поділу на законодавчу, виконавчу та судову, а публічна влада реалізується як через державні органи, так і через органи місцевого самоврядування [2; 4, с. 123–125].

Стаття 106 Конституції покладає на Президента України функції Верховного Головнокомандувача Збройних Сил та надає йому повноваження ініціювати запровадження воєнного стану [2]. Указ Президента про введення воєнного стану підлягає затвердженню Верховною Радою України, що гарантує парламентський контроль [5].

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» визначає воєнний стан як особливий правовий режим, що надає органам державної влади, військовому командуванню та військовим адміністраціям додаткові повноваження [5; 4, с. 212–216]. Функціонування законодавчої влади у воєнний час характеризується кризовим нормотворенням, підвищеною частотою засідань, необхідністю швидкого ухвалення рішень та посиленим контролем за виконавчою владою. Кабінет Міністрів України концентрується на забезпеченні оборони, функціонуванні критичної інфраструктури та стабілізації державного управління [1, с. 30–33]. Місцеві державні адміністрації та військові адміністрації забезпечують виконання державних рішень на територіях з підвищеним рівнем загроз, координують дії з військовими формуваннями, здійснюють управління в сферах соціального захисту, охорони здоров'я та інфраструктури [6, с. 123–127]. Військові адміністрації виконують як оборонні, так і адміністративні функції, поєднуючи компетенцію органів виконавчої влади та військового командування [6, с. 125–127]. Загальнодержавні інституційні трансформації зумовлені необхідністю гнучкої адаптації системи публічного управління до умов війни, усунення інституційних дисфункцій та забезпечення ефективності прийняття рішень [1, с. 31–33, 79–83]. Водночас важливо зберегти баланс між розширеними повноваженнями органів влади та конституційними гарантіями прав людини, що потребує суворого дотримання принципів пропорційності та законності [3, с. 14–22].

Функціонування органів державної влади в умовах воєнного стану відбувається в межах Конституції України та Закону України «Про

правовий режим воєнного стану», що надають органам влади додаткові повноваження для забезпечення оборони та національної безпеки. Воєнний стан спричиняє трансформацію функцій законодавчої та виконавчої влади, посилює роль Президента й військових адміністрацій, змінює механізми контролю та взаємодії між суб'єктами публічної влади.

Ефективність діяльності органів влади у воєнний період залежить від їх здатності оперативно реагувати на кризи, забезпечувати стабільність управління, дотримуватися принципів верховенства права та пропорційності обмежень прав людини. Подальше вдосконалення правового регулювання воєнного стану має бути спрямоване на деталізацію статусу органів влади, посилення механізмів контролю, а також гарантування тимчасового характеру надзвичайних повноважень.

Використані джерела

1. Борщевський В. В., Василиця О. Б., Матвєєв Є. Е. Публічне управління в умовах воєнного стану: інституційні трансформації, стратегічне планування та механізми розвитку. *Держава та регіони*. Серія: Публічне управління і адміністрування. 2022. № 2 (76). С. 30–33.
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 18.11.2025).
3. Кучук А. М. Функціонування адміністративних органів в умовах воєнного стану. *Проблеми* сучасних *трансформацій*. Серія: Право, публічне управління та адміністрування. 2024. № 14.
4. Мельниченко Б., Рудницька Ю. Правові засади організації та здійснення публічної влади в Україні в умовах воєнного стану. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2023. № 1 (37). С. 297–305.
5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. No 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389–19 (дата звернення: 18.11.2025).
6. Сірий Ю. М. Актуальні питання діяльності місцевих органів виконавчої влади в умовах воєнного стану. *Вчені записки ТНУ імені В. 1. Вернадського*. Серія: Юридичні науки. 2024. Т. 35 (74), № 3. С. 123–127.

Евеліна ГІРКА
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Чувакова Г. М.***

ЗМІНА ПРІОРИТЕТІВ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У КРИЗОВИХ УМОВАХ: ВІД ІНДИВІДУАЛЬНОГО ДО СУСПІЛЬНОГО

Сучасні кризові умови, спричинені повномасштабною збройною агресією Російської Федерації проти України, актуалізували питання трансформації правового регулювання та зміщення акцентів із традиційного ліберального підходу до домінування публічних інтересів. У ситуаціях загрози державному суверенітету, безпеці населення та функціонуванню базових інститутів державності держава вимушена вдаватися до тимчасового звуження окремих прав та свобод з метою забезпечення загального блага. Саме в таких умовах виникає потреба глибшого переосмислення співвідношення приватного та публічного інтересу, адже пріоритет суспільної безпеки, оборони й стабільності держави є критичним фактором виживання демократичного правопорядку. Введення воєнного стану та запровадження розширених повноважень органів державної влади засвідчують тенденцію переходу від індивідуально орієнтованих моделей правового регулювання до домінування суспільних потреб, що визначає актуальність проблеми дослідження.

У науковій літературі питання публічного управління, функціонування правової системи та обмеження прав у період воєнного стану активно досліджуються українськими вченими. Мельниченко Б. Б. підкреслює, що в умовах воєнного стану публічне управління набуває особливих характеристик, пов'язаних із необхідністю забезпечення обороноздатності держави та координованого реагування на загрози [1, с. 92]. Церковник С. І. досліджує теоретико-правові аспекти дії права в умовах воєнного стану, акцентуючи на особливостях тимчасового звуження конституційних прав і свобод та важливості дотримання принципу пропорційності [2, с. 101]. Дзісяк О. П. та Шершеньков Д. М. аналізують еволюцію категорії «публічний інтерес», розглядаючи його як компроміс між інтересами особи та суспільства, що набуває особливої ваги у період загроз національній безпеці [3, с. 46–47]. Нормативно-правові засади регулювання кризових режимів закріплені передусім у Законі України «Про правовий режим воєнного стану», який визначає підстави, мету та межі обмеження прав у таких умовах [4].

У кризових умовах, зокрема під час воєнного стану, відбувається зміна пріоритетів правового регулювання, що проявляється у домінуванні публічного інтересу над індивідуальним. Потреба захисту державного суверенітету, національної безпеки та стабільності функціонування інституцій зумовлює тимчасове звуження окремих прав і свобод. Як зазначає Мельниченко Б. Б., публічна влада отримує додаткові повноваження, необхідні для реагування на загрози, а публічний інтерес стає визначальним орієнтиром державної політики [1, с. 92–93]. Запровадження воєнного стану супроводжується обмеженням певних конституційних прав, що здійснюється відповідно до вимог закону та за умов дотримання принципів необхідності й пропорційності. Церковник С. І. підкреслює, що такі обмеження стосуються свободи пересування, мирних зібрань, недоторканності житла та інших прав, проте їх застосування повинно залишатися юридично вмотивованим і контрольованим [2, с. 101–102]. У кризових режимах важливого значення набуває категорія публічного інтересу, яка охоплює потреби всього суспільства. За Дзісяком та Шершеньковим, публічний інтерес не є тотожним державному, але визначає межі втручання держави у сферу приватних прав, забезпечуючи баланс між безпекою та правами людини [3, с. 46–47]. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» закріплює правові механізми такого втручання, встановлюючи підстави й процедури тимчасового обмеження прав [4]. Трансформація правового регулювання полягає у переході від індивідуально орієнтованої моделі до моделі, де пріоритетом є збереження державності та колективної безпеки. Водночас ці зміни є тимчасовими та чітко регламентованими, що відповідає принципам правової держави.

У період війни та інших масштабних криз правове регулювання неминуче трансформується, оскільки держава зобов'язана забезпечити безпеку суспільства та стабільність своїх інститутів. Це зумовлює тимчасове посилення ролі публічного інтересу, який стає визначальним критерієм для ухвалення управлінських і правових рішень. Звуження окремих прав і свобод у таких умовах не має самодостатнього характеру, а здійснюється виключно в межах закону та з урахуванням принципів пропорційності, необхідності і тимчасовості.

Публічний інтерес у кризові періоди виконує роль інтегруючого чинника, що дозволяє узгодити потреби держави та суспільства, забезпечити обороноздатність, захист населення та функціонування правопорядку. Разом із тим, навіть за умов воєнного стану правова система України зберігає орієнтацію на захист прав людини, що унеможливлює довільне чи надмірне втручання держави.

Отже, перехід від індивідуального до суспільного у пріоритетах правового регулювання є вимушеною, але контрольованою реакцією правової держави на загрози. Після завершення кризового періоду така модель має повернутися до людиноцентричної основи, що забезпечить відновлення повного обсягу прав і свобод та продовження демократичного розвитку країни.

Використані джерела

1. Дзісік О. П., Шершенков Д. М. Розвиток наукової думки щодо поняття «публічний інтерес». Legal Bulletin. 2024. № 3 (13). С. 46–48.
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII : станом на 4 берез. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389–19#Text
3. Мельниченко Б. Б. Публічне управління в Україні в умовах воєнного стану. Держава та регіони. Серія: Право. 2023. № 2 (80). С. 92–94.
4. Церковник С. І. Теоретико-правовий аналіз дії права під час воєнного стану в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 2. С. 100–102.

Анастасія ГЛИТЕНЬ
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Кулі-Іванченко К. К.***

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ВІЙСЬКОВОГО ОБОВ'ЯЗКУ ТА МОБІЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

В сучасних умовах, коли відбувається збройна агресія проти України, питання про обороноздатність держави набуває більш актуального сенсу. Конституційно-правові основи військового обов'язку та мобілізації в Україні є основою системи національної безпеки й визначають баланс між дотриманням прав і свобод громадян та необхідністю оборони держави. Вони регулюються не лише основними законами держави, а й спеціальними, профільними законами, які можуть уточнювати обов'язки та повноваження.

Спираючись на статтю 65 Конституції України, Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України. Це не лише правова вимога, а й моральна цінність як громадянина країни забезпечити існування суверенної держави [1]. Військовий обов'язок є конкретним проявом цього положення та Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу». Вони включають в себе підготовку громадян до захисту держави та проходження військової служби, виконання обов'язку в запасі та дотримання правил обліку [2].

Згідно з цим законом військовий обов'язок це не лише призив на строкову службу, але й проходження служби за контрактом та в резерві. В статті 2 зазначено, що громадяни України повинні виконувати військовий обов'язок у порядку встановленому відповідно до державних законів, а у разі загрози національній безпеці — брати участь у частковій або ж загальній мобілізації відповідно до статті 20 ЗУ «Про військовий обов'язок і військову службу» та статті 4 ЗУ «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію». Саме це вказує нам на характер військового обов'язку як інституту, що стосується всіх громадян України.

Саме реалізація військового обов'язку грунтується на принципах законності, рівності та гуманізму. Конституція гарантує, що обмеження прав і свобод можуть запроваджувати лише у випадках, що передбачаються статтею 64, і лише на період дії воєнного або ж надзвичайного стану, але не можуть обмежуватись права та свободи згідно з статтями, що вказані в цьому ж законі. Таким чином, під час мобілізаційних заходів держава повинна забезпечити співвідношення між суспільною потребою у захисті держави та особистими правами громадян [4].

Не зважаючи на чітке нормативне регулювання мобілізаційних заходів, ми можемо спостерігати також на практиці порушення конституційних принципів і норм законодавства з боку територіальних центрів комплектування (далі — ТЦК). Відповідно до статті 19 Конституції України, «Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» [1]. Проте на практиці ТЦК діють поза межами своїх повноважень — незаконні затримання громадян, примусове доставлення до ТЦК без належного процесуального оформлення, ігнорування прав особи на відстрочку, передбачених статтями 23–25 та 27 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію». Такі дії є не лише адміністративним правопорушенням, а й перевищенням службових обов'язків та прямим обмеженням конституційних прав громадян, гарантованих статтею 29 Конституції України, яка передбачає право кожного на свободу та особисту недоторканість.

Військові та юристи наголошують на проблемі мобілізації, коли ТЦК призивають та виловлюють осіб, чия праця є критично важливою для тилу та економіки. Такі дії послаблюють логістику, постачання та виробництво, що може негативно вплинути на обороноздатність держави. Експерти підкреслюють, що мобілізація має здійснюватися з урахуванням професійної доцільності, щоб не підривати економіку країни [5].

Отже, конституційно-правові основи військового обов'язку та мобілізації в Україні визначають необхідне співвідношення між обов'язком громадянина захищати державу та гарантіями його прав і свобод. Ефект реалізації цих норм можливий лише за умови дотримання Конституції та законів України. Держава має забезпечити справедливий механізм мобілізації, в іншому ж випадку недотримання цих засад не лише порушує конституційні права громадян, а й створює ризики для економічної стабільності та обороноздатності країни.

Використані джерела

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text. (дата звернення: 30.10. 2025).
2. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2232-XII : станом на 15 січ. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232–12#Text (дата звернення: 30.10.2025).
3. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21.10.1993 № 3543-XII : станом на 11 бер. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543–12#Text (дата звернення: 30.10.2025).
4. Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України: монографія. Київ: ТАЛКОМ, 2017. URL: https://constitutionalist.com.ua/wp-content/uploads/2020/12/antonov-v.o.-konstitutsiyino-pravovi-zasadi-natsionalnoyi-bezpeki-ukrayini_d.pdf (дата звернення: 30.10.2025).
5. Висловлювання юристів та військових щодо проблем правозастосування у сфері мобілізації: матеріал із соціальних мереж (дата звернення: 30.10.20.2025).

Яна ГРІГУЦА
студентка 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Квасницька О. О.***

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО БАНКРУТСТВО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Запровадження воєнного стану в Україні у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації надало особливого значення провадженню у справах про банкрутство. Масштабні воєнні дії спричинили значний вплив на економічну стабільність, призвели до руйнування виробничих потужностей, втрати активів та зниження платоспро-

можності підприємств, що водночас зумовлює необхідність збереження господарського потенціалу держави та захисту прав кредиторів. В умовах війни інститут банкрутства виконує не лише правову, але й важливу соціально-економічну функцію — сприяння відновленню життєздатних підприємств та стабілізації фінансової системи країни. Проблематика банкрутства активно досліджується як українськими (зокрема Стащук О. В., Шостак Л. В., Булик Д. В., Швидка Т. І., Остапенко Ю. І.) [9; 10], так і зарубіжними науковцями, серед яких Е. Воррен [2], які акцентують увагу на ролі судів, питаннях зловживання правом та значенні санаційних процедур. Регулювання провадження здійснюється Господарським процесуальним кодексом України (ГПКУ) та Кодексом України з процедур банкрутства (КУзПБ) від 18 жовтня 2018 р. № 2597-VIII, норми якого в умовах воєнного стану зазнали тимчасових обмежень тауточнень [3; 5]. Зокрема Законом України від 15 березня 2022 р. № 2120-IX було запроваджено мораторій на відкриття нових проваджень щодо підприємств, розташованих на тимчасово окупованих територіях або у районах активних бойових дій, що спрямовано на запобігання зловживанням та збереження економічного потенціалу [4]. Особливістю процесуальних відносин стало також обмеження строків та можливість зупинення проваджень у справах, якщо учасники не можуть брати участь у засіданнях через воєнні обставини або існує реальна загроза безпеці сторін чи суддів, що підтверджено практикою (ухвала суду щодо відкладання розгляду, справа № 910/2354/22) [7].

В умовах воєнного стану особливої уваги набуло питання банкрутства державних підприємств стратегічного значення, адже, відповідно до ч. 3 ст. 2 КУзПБ, підприємства оборонно-промислового комплексу, енергетичної та транспортної інфраструктури, що мають критичне значення, не підлягають банкрутству [5]. Судова практика, зокрема справа № 910/2232/21 щодо ДП «Укрхімтрансаміак», засвідчила, що суди під час вирішення таких справ повинні враховувати баланс між інтересами кредиторів і державними інтересами [6].

Попри об'єктивну неплатоспроможність значної частини підприємств через воєнні дії, актуальною проблемою залишається зловживання процедурами банкрутства, включаючи випадки фіктивного банкрутства та приховування активів, що потребує від судів максимально об'єктивного підходу та врахування специфіки воєнного часу (прави щодо агрокомпаній, пов'язаних із колишніми власниками ПриватБанку, де ініціювання банкрутства мало ознаки зловживань і спрямовувалося на уникнення погашення боргів). З 2022 року триває цифровізація процедур банкрутства через впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС), що дозволяє подавати документи та відстежувати хід справ онлайн, сприяючи прозорості та зменшенню ризиків в умовах воєнних обмежень. Науковці також звертають увагу на необхідність спрощення процедур банкрутства малих підприємств, що постраждали від війни.

Зокрема, у пропозиціях НАБУ (2023) йдеться про запровадження механізмуприскореної санації без ліквідаційної процедури для підприємств, що мають потенціал відновлення [8]. Такий підхід узгоджується з європейською практикою, зокрема Принципами ефективного регулювання неплатоспроможності Світового банку [1].

Критичної ваги набуває роль арбітражних керуючих, які стикаються з труднощами доступу до майна та перевірки активів, і Верховний Суд наголошуєьна їхній добросовісній діяльності та забезпеченні балансу інтересів сторін.

Отже, правове регулювання банкрутства у період воєнного стану характеризується поєднанням стабільності базових норм КУзПБ із гнучкістю їхнього застосування, демонструючи адаптивний підхід господарських судів. Інститут банкрутства, зберігаючи свою ключову роль, набуває нового соціально-економічного змісту, спрямованого на збереження бізнесу та робочих місць. Актуальними залишаються проблеми фіктивного банкрутства, а важливим напрямом розвитку є цифровізація та адаптація законодавства до міжнародних стандартів, що перетворює провадження у справах про банкрутство на інструмент збереження економічної стійкості держави.

Використані джерела

1. Principles for Effective Insolvency and Creditor/Debtor Regimes. World Bank, 2021. URL: https://documents1.worldbank.org/curated/en/391341619072648570/pdf/Principles-for-Effective-Insolvency-and-Creditor-and-Debtor-Regimes.pdf. (дата звернення: 29.10.2025).
2. Warren E., Westbrook J. L. The Success of Chapter 11: A Challenge to the Critics. *Michigan Law Review*. 2009. Vol. 107, Iss. 4. P. 603–654. URL: https://repository.law.umich.edu/mlr/vol107/iss4/2 (дата звернення: 29.10.2025).
3. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56 (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798–12 (дата звернення: 29.10.2025).
4. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів щодо дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2120-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. № 25. Ст. 268 (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120–20 (дата звернення: 29.10.2025).
5. Кодекс України з процедур банкрутства: Закон України від 18.10.2018 № 2597-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597–19#Text
6. Постанова Господарського суду м. Києва у справі № 910/2232/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/94963373 (дата звернення: 29.10.2025).

7. Постанова Господарського суду м. Києва у справі № 910/2354/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107047957 (дата звернення: 29.10.2025).
8. Пропозиції НАБУ з удосконалення законодавства у сфері банкрутства, 2023. URL: https://nabu.ua/ua/propozitsiyi-z-udoskonalennya-zakonodavstva-u-sferi-bankrutstva-2023.html (дата звернення: 29.10.2025).
9. Стащук О. В., Шостак Л. В., Булик Д. В. Банкрутство підприємств в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. № 44. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1801 (дата звернення: 29.10.2025).
10. Швидка Т. І., Остапенко Ю. І. Особливості реформування законодавства про банкрутство в період воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. С. 34–39. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/04/37.pdf (дата звернення: 29.10.2025).

Богдана ГУНЧАК
студентка 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Міщенко І. В.***

ЗЛОВЖИВАННЯ МИТНИХ ОРГАНІВ ДИСКРЕЦІЙНИМИ ПОВНОВАЖЕННЯМИ ТА ЇХ ОСКАРЖЕННЯ У СУДІ

У системі публічного управління митна служба посідає особливе місце, адже саме вона забезпечує реалізацію державної політики у сфері митної справи, сприяє зовнішньоекономічній діяльності, водночас виконуючи контрольну функцію, спрямовану на захист економічних інтересів держави. Ефективність її роботи значною мірою залежить від збалансованого поєднання владних повноважень та правових обмежень, що запобігають зловживанню владою. В умовах постійного реформування митної системи та наближення національного законодавства до стандартів Європейського Союзу особливого значення набуває питання належного застосування дискреційних повноважень митними органами.

Дискреція у діяльності митних органів є необхідним елементом адміністративної функції, адже дає змогу враховувати конкретні обставини справи, оперативно реагувати на зміни у зовнішньоекономічних процесах та забезпечувати гнучкість митного регулювання. Проте така свобода дій повинна реалізовуватися виключно в межах закону та у відповідності до принципів правової визначеності, пропорційності та верховенства права. На практиці ж, попри нормативне врегулювання дискреційних механізмів, нерідко спостерігаються випадки, коли митні органи використовують надану їм свободу розсуду всупереч її призначенню — приймаючи рішення, що не мають належного правового обґрунтування або виходять за межі компетенції. Такі дії фактично перетворюють дискрецію на інструмент адміністративного тиску, що призводить до порушення прав суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, необґрунтованого коригування митної вартості, затримок у митному оформленні та значних фінансових втрат. Саме тому проблема зловживання митними органами дискреційними повноваженнями та механізмів їх судового оскарження є однією з найактуальніших у сучасному публічному адмініструванні України.

Конституційна основа діяльності органів державної влади, зокрема митних, закріплена у статтях 6 та 19 Конституції України, відповідно до яких органи державної влади зобов'язані діяти виключно на підставі, в межах повноважень та у спосіб, передбачені законами України [1]. Таким чином, будь-яке перевищення дискреційних меж є порушенням принципу законності. Подібні положення містяться і в Законі України «Про державну службу» та Митному кодексі України, які визначають завдання, функції та повноваження митних органів. Поняття дискреційних повноважень розкривається у Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи № R (80)2, відповідно до якої дискреційні повноваження — це право адміністративного органу, приймаючи рішення, діяти з певною свободою розсуду, обираючи серед кількох юридично допустимих варіантів той, який він вважає найдоцільнішим [2].

Дискреційні повноваження митних органів охоплюють широке коло рішень, пов'язаних із митним контролем, оцінкою митної вартості товарів, наданням або відмовою у застосуванні пільг, визначенням кодів товарів відповідно до УКТ ЗЕД, проведенням оглядів, накладенням адміністративних стягнень тощо. Закон надає посадовим особам митних органів певну свободу дій у виборі правового варіанту рішення, але така свобода не є абсолютною. Вона повинна реалізовуватися у межах закону, відповідно до принципів справедливості, добросовісності та пропорційності. На практиці ж досить часто спостерігаються випадки, коли посадові особи митниці тлумачать свої повноваження надто широко, ухвалюючи рішення, що виходять за межі їх компетенції або суперечать цілям, задля яких дискреційність передбачена. Наприклад, дискреційність проявляється під час вирішення питання про продовження чи непродовження трудового контракту з державним службовцем або при поверненні надмірно сплачених митних платежів. На практиці митні органи часто ухиляються від виконання таких обов'язків, прикриваючись наявністю розсуду, що змушує громадян та бізнес звертатися до суду для захисту своїх прав.

Показовим є Рішення № 115377890 від 01.12.2023 Волинського окружного адміністративного суду [https://reyestr.court.gov.ua/Review/115377890], у якому позивач оскаржив дії митниці, що безпідставно скоригувала митну вартість товарів та застосувала резервний метод визначення вартості без наявності законних підстав. Суд дійшов висновку, що митний орган перевищив межі своїх дискреційних повноважень, не дотримався принципу обґрунтованості рішень, оскільки не навів чітких причин, чому документи, подані декларантом, є неналежними або недостатніми. Рішення митниці було визнано протиправним і скасовано, що вкотре підтвердило право судового контролю над діями органів, які користуються дискрецією. Аналогічну позицію неодноразово висловлювали адміністративні суди у справах, де митниця безпідставно відмовлялася приймати митну декларацію чи застосовувала методи визначення вартості, не передбачені для конкретної ситуації. Аналогична позиція висловлена у рішенні № 114058968 від 02.10.2023, Харківського окружного адміністративного суду [https://reyestr.court.gov.ua/Review/114058968]. У цій справі йшлося про неправомірне коригування митної вартості товарів без належного обґрунтування. Суд підтримав позивача, наголосивши, що навіть за наявності дискреційних повноважень митний орган не звільняється від обов'язку дотримання принципів законності, пропорційності та обґрунтованості рішень.

Судова практика показує, що при оскарженні рішень митниці в адміністративному суді обов'язок доведення правомірності своїх дій покладається на відповідача — митний орган. Суд при цьому не підміняє собою орган державної влади, але перевіряє, чи було рішення прийнято в межах дискреційних повноважень, чи не було зловживань, порушення принципів пропорційності, розумності та добросовісності. У разі виявлення порушень суд визнає рішення митниці протиправним і зобов'язує її усунути наслідки таких дій. Це свідчить, що дискреція не є абсолютною свободою, а передбачає чіткі межі, встановлені законом та принципами адміністративного права.

Зловживання дискреційними повноваженнями митних органів найчастіше виявляються у формі безпідставного застосування резервного методу визначення митної вартості, відмови у прийнятті митної декларації, вимоги надмірної кількості документів або створення штучних перешкод для оформлення товарів. Такі дії не лише порушують права суб'єктів господарювання, але й суперечать принципам правової визначеності, передбачуваності та справедливості, які є складовими верховенства права.

У процесі судового контролю суди керуються критеріями законності, обґрунтованості, пропорційності та недискримінації. Вони перевіряють, чи існувала реальна підстава для відмови у прийнятті

декларації або коригуванні митної вартості, чи були дії митниці мотивованими та чи відповідають вони нормам Митного кодексу України. Водночас судова практика вказує, що втручання суду у сферу дискреції можливе лише тоді, коли орган влади перевищив свої повноваження або діяв свавільно, тобто без урахування цілей, для яких такі повноваження надано [4].

Ефективність протидії таким зловживанням значною мірою залежить від системного підходу. Потрібно не лише забезпечити дієвий судовий контроль, але й удосконалити внутрішні механізми адміністративного нагляду за діяльністю митних органів. Важливим напрямом є також удосконалення законодавчого регулювання, зокрема уточнення меж дискреційних повноважень, встановлення чітких критеріїв прийняття рішень та посилення персональної відповідальності посадових осіб за перевищення службових повноважень. Не менш значущим є підвищення рівня професійної підготовки митників, формування у них правосвідомості та розуміння сутності принципу верховенства права.

Використані джерела

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 14.10.2025).
2. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889–19#Text (дата звернення: 08.10.2025).
3. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 р. № 4495-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495–17#Text (дата звернення: 08.10.2025).
4. Юхтенко Л. Р. Нові погляди на застосування органами доходів і зборів дискреційних повноважень у досудовому врегулюванню спорів, що випливають з правовідносин у галузі державної митної справи. *Правова просвіта*: електроне наукове фахове видання з юридичних наук. 2018. URL: http://www.pravo.nayka.com.ua/pdf/3_2018/53.pdf (дата звернення: 08.10.2025).
5. Рішення Волинського окружного адміністративного суду від 01.12.2023 у справі № 115377890. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/115377890 (дата звернення: 08.10.2025).
6. Рішення Харківського окружного адміністративного суду від 02.10.2023 у справі № 114058968. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/114058968 (дата звернення: 08.10.2025).

Софія ДМИТРЕНКО
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Федоров В. А.***

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ПОДІЛУ ВЛАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Принцип поділу влади є фундаментальною засадою правової держави, критично важливою для захисту прав і свобод. Актуальність дослідження цієї теми в умовах повномасштабної агресії та введеного воєнного стану зумовлена глибокими змінами у функціонуванні державного механізму. Внаслідок воєнного стану відбувається неминуча концентрація владних повноважень у руках виконавчої гілки (зокрема військового командування), що створює об'єктивний дисбаланс і знижує ефективність системи стримувань і противаг, включаючи парламентський та судовий контроль.

Головна проблема полягає у пошуку оптимального правового балансу між необхідністю оперативного та рішучого управління державою під час війни та збереженням демократичних засад і верховенства права. Дослідження має на меті не лише проаналізувати поточні проблеми, але й надати рекомендації для забезпечення стійкості конституційного ладу та швидкого відновлення повноцінного поділу влади у післявоєнний період.

Розглядаючи проблеми реалізації принципу поділу влади в умовах воєнного стану, особливої уваги вимагає правове регулювання повноважень органів виконавчої влади, оскільки правове регулювання повноважень органів державної виконавчої влади є фундаментальною складовою державного управління, яка забезпечує ефективне функціонування державного апарату.

При регулюванні правового статусу органів державної виконавчої влади важливо враховувати не лише факт введення воєнного стану, але й стан забезпечення прав людини. Сучасні демократичні держави повинні гарантувати дотримання прав і свобод громадян навіть у надзвичайних умовах. Забезпечення прав людини під час війни є тестом на зрілість демократії. Будь-які обмеження прав через воєнний стан мають бути чітко регламентовані законом, пропорційні загрозам та тимчасові. Неприпустимо використовувати воєнний стан для встановлення надмірної влади чи зловживання повноваженнями виконавчими органами [3, с. 100].

Надзвичайний характер функціонування держави в умовах воєнного стану створює напругу між конституційними засадами та оперативною необхідністю. Гостро постає проблема не лише тимчасового зміщення балансу влад та дотримання принципу поділу влади, а й забезпечення взаємної стриманості на центральному рівні та легітимності й ефективності управління на місцях.

Правовий режим повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування в умовах воєнного стану регулюється Конституцією України [1], Законом «Про правовий режим воєнного стану» [2] та підзаконними актами. Однак надзвичайна загроза державності суттєво змінює механізм реалізації цих повноважень і баланс між гілками влади. Це породжує низку проблемних питань, зокрема правову невизначеність, конкуренцію між інституціями та ризик узурпації влади.

Проблемні аспекти функціонування органів місцевого самоврядування (ОМС) у період воєнного стану зосереджені навколо невизначеності їхнього юридичного статусу в умовах паралельної діяльності військових адміністрацій, що породжує проблему дуалізму та подвійного управління. Додатково ускладнює ситуацію відсутність чітких протоколів взаємодії ОМС із військовим командуванням у кризових обставинах. Критичним викликом є обмеження доступу до фінансових ресурсів при одночасному збільшенні соціального навантаження на громади (зокрема через розміщення внутрішньо переміщених осіб). Нарешті, існує значний ризик узурпації функцій самоврядування без забезпечення належної судової чи парламентської перевірки законності таких дій [4, с. 132].

Воєнний стан спричинив критичний дисбаланс у поділі влади, посиливши виконавчу гілку за рахунок обмеження контролю парламенту та судів, що створює ризики узурпації. Для мінімізації цих загроз і забезпечення демократичного переходу необхідно вже зараз законодавчо закріпити посилення парламентського контролю через обов'язковий аудит надзвичайних рішень після скасування воєнного стану. Критично важливим є гарантування незалежності судової влади шляхом впровадження дистанційного правосуддя та спрощеного порядку оскарження дій військових адміністрацій. На місцевому рівні вимагається чіткий юридичний алгоритм передачі повноважень від військових адміністрацій до органів місцевого самоврядування після деокупації чи скасування воєнного стану, підкріплений створенням Державного резервного фонду. Вжиття цих заходів є необхідною умовою для збереження конституційного порядку та зміцнення демократичних інститутів в Україні.

Використані джерела

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/conv#Text

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389–19/conv#Text
3. Євсюков Є. В. Правове регулювання повноважень органів виконавчої влади в умовах воєнного стану: компративний аспект. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2024. № 3. С. 98–102.
4. Крамарчук Н. Проблемні аспекти реалізації повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми менеджменту та публічного управління в умовах сучасних викликів*: матеріали доповідей VI Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (Збараж, 15 травня 2025 року) / за ред. Г. Л. Монастирського, Т. Л. Желтюк та ін. Збараж, 2025. Частина 1. С. 129–133.

Діана ДУХОВНА
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

СТАТУС ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ ВІДПОВІДНО ДО НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

У контексті сучасних збройних конфліктів, зокрема міжнародного характеру, питання правового статусу військовополонених набуває особливої актуальності. Норми міжнародного гуманітарного права встановлюють чіткі гарантії захисту осіб, які припинили брати участь у бойових діях. Ключовими джерелами є Женевські конвенції 1949 року, зокрема Третя Женевська конвенція про поводження з військовополоненими, а також Додаткові протоколи 1977 року. Особлива увага приділяється проблемам застосування норм міжнародного гуманітарного права, що виникають в умовах гібридних війн та неміжнародних конфліктів, де статус полонених часто порушується.

Збройні конфлікти завжди супроводжувалися захопленням осіб, які брали участь у бойових діях. Історично поводження з полоненими залежало від звичаїв воюючих сторін, часто призводячи до жорстокого поводження. Сучасне міжнародне гуманітарне право, сформоване після Другої світової війни, встановило універсальні стандарти захисту. Третя Женевська конвенція відносно поводження з військовополоненими 1949 року є основним документом, що регулює статус таких осіб. Вона визначає військовополонених як комбатантів, які потрапили в полон до ворога, та гарантує гуманне поводження незалежно від обставин [1]. Актуальність теми зумовлена триваючим міжнародним збройним конфліктом в Україні, де фіксуються численні порушення норм міжнародного гуманітарного права щодо полонених. Проблеми теорії включають розмежування статусу комбатантів і цивільних осіб, а практики — забезпечення контролю за утриманням полонених у реальних умовах війни [3].

Статус військовополоненого надається особам, які належать до збройних сил сторін конфлікту, включаючи ополчення та добровольчі загони, за умови дотримання законів і звичаїв війни. До них належать члени регулярних армій, партизани, які носять відмінні знаки та відкрито носять зброю. Не визнаються військовополоненими шпигуни, найманці чи особи, які не відповідають критеріям комбатантів [1].

Додатковий протокол I 1977 року розширює захист на учасників національно-визвольних рухів, але вимагає дотримання принципів розрізнення та пропорційності. У неміжнародних конфліктах статус полонених регулюється ст. 3 спільною для всіх Женевських конвенцій, гарантуючи мінімальні гуманні стандарти [2]. Проблема виникає в гібридних конфліктах, де сторони заперечують статус полонених, класифікуючи їх як «терористів». Це порушує принцип недискримінації та призводить до відсутності захисту [5].

Військовополонені підлягають захисту з моменту потрапляння в полон. У ст. 13–17 Третьої Женевської конвенції зазначено, що забороняються вбивства, тортури, приниження гідності, колективні покарання. Полонені мають право на харчування, медичну допомогу, релігійну практику, листування з родинами [1]. Умови утримання: табори повинні бути віддалені від зони бойових дій, забезпечувати гігієну та захист від обстрілів. Міжнародний комітет Червоного Хреста здійснює моніторинг, відвідуючи табори та надаючи допомогу. Держава-утримувач зобов'язана інформувати Міжнародний комітет Червоного Хреста про полонених [4].

Отже, аналіз норм міжнародного гуманітарного права, насамперед Третьої Женевської конвенції 1949 року та Додаткових протоколів 1977 року, свідчить про наявність чітко визначеного універсального механізму захисту військовополонених, що охоплює критерії набуття статусу, гарантії гуманного поводження та процедури контролю. Проте сучасні гібридні та неміжнародні конфлікти демонструють системні труднощі у практичній реалізації цих норм, зокрема через маніпулятивне заперечення статусу комбатантів та класифікацію полонених як «терористів». Це призводить до масових порушень заборон на тортури, приниження гідності та позбавлення базових прав, що підкреслює необхідність удосконалення міжнародних механізмів моніторингу й притягнення до відповідальності за порушення стандартів поводження з військовополоненими.

Використані джерела

1. Третя Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 07.11.2025).
2. Додатковий протокол І до Женевських конвенцій від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 07.11.2025).
3. Громовенко К. В., Грушко М. В., Мануїлова К. В. Міжнародно-правове регулювання збройних конфліктів : навчально-методичний посібник. Одеса : Юридика, 2023. 132 с.
4. Грушко М. В. Міжнародне гуманітарне право : навчально-методичний посібник / за ред. О. В. Бігняка. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 136 с.
5. Грушко М. В. Співпраця Міжнародного кримінального суду та України у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом. *Академічні візії*. 2023. № 23. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/679. (дата звернення: 08.11.2025).

Ілля ЕЛІСАШВІЛІ
студент 1 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Чувакова Г. М.***

РИСИ ЗАГАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

На сьогоднішній день правова система України традиційно належить до романо-германської (континентальної) правової сім'ї, де основним джерелом права є закон (кодифіковане законодавство). Проте тенденції непередбачуваності розвитку правової культури, як і в будь-якій державі в цілому, притаманні і нашій вітчизняній системі права. Таким явищем стало поступове впровадження деяких складових елементів загального права, які абсолютно не притаманні континентальному праву.

Зрозуміло, що ця тенденція обумовлена певними політико-правовими причинами. І, найголовніша з них — це поступова та послідовна політика євроінтеграції нашої країни. Особливо активного режиму цей момент набув з запровадженням великої судової реформи 2016 року, коли були внесені значні зміни і в Конституцію, а також запровадженні суттєві зміни положень щодо повноважень Верховного Суду.

На теперішній момент, серед основних функцій Верховного Суду є забезпечення сталості та єдності судової практики, яка є обов'язковою для врахування нижчестоящих судів [1]. Висновки Великої Палати та касаційних судів Верховного Суду щодо застосування норм права мають значний вплив на судову практику нижчих інстанцій, хоча формально не є прецедентами в класичному розумінні. Ця практика сприяє єдності правозастосування. Таким чином, попри відсутність офіційного визнання судового прецеденту як джерела права в українському законодавстві, на практиці існує тенденція до орієнтації суддів на правові висновки та позиції вищих судових інстанцій [2].

Не менш важливим, є зазначення щодо обов'язковості для українських судів враховувати практику Європейського суду з прав людини. Україна, як член Ради Європи, зобов'язана виконувати рішення ЄСПЛ. Практика ЄСПЛ є обов'язковою для застосування судами України та фактично є зовнішнім джерелом квазі-прецедентного права.

В цьому контексті цікаво зазначити про такий інститут в європейській судовій практиці — як інститут «пілотних рішень». Це механізм практики ЄСПЛ що дозволяє вирішувати однотипні справи, яких як правило дуже багато і вони є однотипними за суттю свого правового спору. Доволі достатньо таких справ було і безпосередньо щодо України, як от «Харченко проти України» або «Каверзін проти України».

Проте, є і певні ризики та проблеми з якими стикаються національні органи та правники нашої країни. Відсутність чіткого визначення багатьох понять, неврегульованість або недосконаліть норм. Часто норми загального характеру сформульовані нечітко, що створює простір для суб'єктивної оцінки і ризик для правової визначеності. За часів повного панування континентального права, ми часто мали проблеми з певними правовими прогалинами та колізіями. З моменту переходу на поступове запровадження частин загального права, ці проблеми почали лише збільшуватися в цій частині. Як наслідок — суб'єкти права не можуть достовірно передбачити свої права та обов'язки, що підриває довіру до системи, створює ризики зловживань.

Для посилення законодавчої техніки потрібно більш чітке формулювання норм, уникання колізій, системність. В ідеалі забезпечити стабільність права — підтримувати мінімізацію частих змін законодавства, належна підготовка перед введенням змін. Особливу увагу потрібно приділяти розвитку правової освіти й просвітництва населення та суспільства. Підвищення правосвідомості громадян має стати одним з ідеологічних основ майбутнього курсу держави. Але це не можливо без підвищення ефективності власних інституцій, адже це безпосередньо впливає на довіру до держави збоку власного населен-

ня. Це можна вирішити за допомогою розвитку громадського контролю і механізмів підзвітності всередині держави.

Як висновок можна зазначити, що правова система України перебуває в стані трансформації, що супроводжується «гібридизацією», поєднуючи традиції континентального права з елементами загального права. Загальне право є фундаментом правової системи, але його ефективність в Україні залежить від багатьох факторів. Подальше поглиблення євроінтеграційних процесів, ймовірно, посилюватиме тенденції до застосування загальноправових принципів і орієнтації на судові прецеденти. Для успішної інтеграції необхідне чітке законодавче врегулювання статусу правових висновків Верховного Суду, а також подальша реформа судової системи. Запозичення ефективних елементів загального права сприяє зміцненню верховенства права, підвищенню якості судочинства та забезпеченню стабільності та передбачуваності правозастосування в Україні. Кінцева мета — щоб загальне право стало не лише декларацією, але дієвим інструментом захисту прав, стимулювання розвитку, створення передбачуваного правового середовища [3].

Використані джерела

1. Берназюк О. О. Процесуальні наслідки неврахування судами правових висновків Верховного Суду. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. С. 255–257. URL: https://doi.org/10.32782/2524–0374/2022–12/58
2. Берназюк О. О. Роль правового висновку Верховного Суду у забезпеченні принципу законності. Конституційно-правові академічні студії. 2022. № 1. С. 37–45. URL: https://doi.org/10.24144/2663–5399.2022.1.04
3. Васильєв А. С. Судовий прецедент як джерело права в Україні: теоретико-правовий аналіз. Київ: Юридична думка, 2021. 320 с.

Анастасія ЖИЛКА
студентка 2 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Панасюк В. М.***

ОБ'ЄКТИВНІ МЕЖІ КОНСТИТУЦІЙНОГО КОНТРОЛЮ ТА ДОКТРИНА «ПОЛІТИЧНОГО ПИТАННЯ» У ПРАКТИЦІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Одним із ключових викликів для сучасного конституційного правосуддя є визначення об'єктивних меж здійснення конституційного контролю. З одного боку, Конституційний Суд України (далі — КСУ) закликає гарантувати верховність Конституції та забезпечити стабільність конституційного ладу, з іншого — не включатися у сферу політичної доцільності, яка належить до компетенції політичних органів влади. Цей баланс підвищується через доктрину «політичного питання» (political question doctrine), яка набуває дедалі більшого значення у вітчизняній конституційній юриспруденції. Проблема виникає в тому, що межа між юридичним і політичним у діяльності КСУ є розмитою. Відсутність чітких критеріїв розмежування може призводити як до надзвичайної судової діяльності (якщо Суд втручається в політичні процеси), так і до самообмеження (якщо Суд усувається від розгляду важливих питань, посилаючись на їх політичний характер) [1].

Доктрина «політичного питання» має своє походження в практиці Верховного Суду США (справа Baker v. Carr, 1962 р.), де суд визнав, що окремі питання є політичними й не підлягають судовому розгляду. Українська правова наука почала адаптувати цей підхід після 2014 року, коли КСУ зіткнувся із забезпеченням оцінки рішень органів державної влади в умовах конституційної кризи [3, с.45].

У сучасній практиці КСУ можна виокремити декілька підходів до застосування цієї доктрини: самообмеження Суду — відмова розглядати питання, що належать до дискреції політичних суб'єктів (наприклад, кадрові призначення, політична доцільність актів Президента). Судовий активізм — коли КСУ, навпаки, розширює межі свого контролю, визнаючи політичні рішення такими, що порушують конституційні принципи (зокрема, верховенство права, поділ влади, народний суверенітет) [4, с. 33].

Збалансований підхід, що проявляється у диференціації політичних питань за критерієм їх впливу на конституційний лад: якщо рішення органу влади затвердить зміст Основного Закону або загрожує його стабільності — Суд має право втрутитись. Таким чином, у

практиці КСУ доктрина «політичного питання» використовується не стільки як формальна підстава для відмови у розгляді, скільки як метод тлумачення між юрисдикцією Суду [5, с. 21].

Показовим прикладом застосування доктрини «політичного питання» є Рішення КСУ від 11 червня 2020 року № 7-р/2020 у справі про конституційне подання народним депутатам щодо указу Президента України про призначення Голови Національного банку України [2]. У цьому рішенні КСУ фактично відомо, що питання кадрових призначень у сфері державної політики мають політичний характер і не підлягають детальному судовому контролю, якщо не порушують разом конституційних норм. Суд обґрунтував це забезпечення збереження балансу між гілками влади та включенням втручання у дискреційні повноваження Президента.

Водночас Суд наголосив, що навіть політичні рішення можуть бути предметом конституційного контролю, якщо вони виходять за межі конституційних повноважень або створюють загрозу принципу верховенства Конституції. Таким чином, КСУ фактично розвинув український варіант доктрини «політичного питання», де межа втручання визначається не лише змістом рішення, а його конституційною значимістю. Таке тлумачення є грубим кроком у формуванні системного підходу до розмежування компетенцій між політичними та судовими інститутами [6, с. 21].

Доктрина «політичного питання» перетворює роль механізму самообмеження конституційного правосуддя, що дозволяє уникати втручання суду у сферу політичної доцільності. Водночас її сильне застосування може призвести до ослаблення захисної функції КСУ, після деяких політичних рішень може фактично порушити Конституцію. Оптимальним підходом є принцип пропорційності — Суд має втручатися тільки в тих випадках, коли політичні рішення прямо діють на конституційний лад або основоположні права людини. Доцільно розробити на рівні доктрини критерії, за якими можна розрізняти, коли питання є політичним, а коли — юридичним. Рекомендовано активніше використовувати порівняльний аналіз рішень конституційних судів інших держав (зокрема Німеччини, Польщі, Іспанії), щоб уніфікувати підходи до визначення міжсудового контролю.

Таким чином, об'єктивні межі конституційного контролю мають визначатись не політичними міркуваннями, а принципами верховенства права, пропорційності та інституційного балансу. Доктрина «політичного питання» може і має бути інструментом для збереження цього балансу, але не для зняття відповідальності Суду за захист Конституції.

Використані джерела

1. Конституція України від 28 червня 1996 року (із змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0BA/96-%D0%B2%D1%80#Text
2. Рішення Конституційного Суду України № 7-р/2020 від 11.06.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710–20#Text
3. Буроменський М. Конституційна юстиція: виклики та тенденції розвитку. *Право України*. 2021. № 3. С. 45–50. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/9/d/489959_0.pdf
4. Скомороха В. Політичні питання у конституційному судочинстві тві: український та зарубіжний досвід. *Вісник Конституційного Суду України*. 2022. № 2. С. 33–40. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/12/73_part-2.pdf
5. Кравчук В. Межі конституційного контролю: пошук балансу між правом і політикою. *Журнал європейського права*. 2023. № 1. С. 21–27. URL: http://lsej.org.ua/6_2025/6_2025.pdf
6. Сліденко І. Конституційний Суд України і політична доцільність: проблеми самообмеження. *Юридична Україна*. 2020. № 7. С. 58–63. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/visnik_5_2021.pdf

Дар'я КАМЕНСЬКА
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Кулі-Іванченко К. К.***

ПОРЯДОК ВИЗНАЧЕННЯ ТА ЗМІНИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ В УКРАЇНІ

Конституційний лад України — це система основоположних принципів організації державної влади, суспільних відносин, прав і свобод людини, визначених і закріплених у Конституції. Його зміна можлива лише у порядку, передбаченому Основним Законом, адже саме народ України є єдиним джерелом влади і має право визначати та змінювати конституційний лад (ст. 5 Конституції України) [1].

Порядок визначення та зміни конституційного ладу відображений у розділі І Конституції України «Загальні засади». Саме тут закріплено фундаментальні принципи — народовладдя, верховенство права, поділ влади, політичний плюралізм, територіальна цілісність, гарантії прав і свобод людини (ст. 1–20 Конституції України) [1]. Ці положення формують основу правового статусу держави й визначають напрями розвитку [2, с. 125].

Зміна конституційного ладу в Україні можлива тільки через внесення змін до Конституції, порядок яких визначено в розділі XIII «Внесення змін до Конституції України». Ініціаторами таких змін можуть бути Президент України або не менше третини народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради [1]. Для набуття чинності зміни мають підтримку щонайменше двох третин депутатів парламенту. Особливу процедуру передбачено для розділів, що містять основоположні засади держави, — їх перегляд можливий лише після затвердження всеукраїнським референдумом, як це встановлено ст. 156 Конституції України та Законом України «Про всеукраїнський референдум» [1; 3].

Конституція також визначає обмеження на внесення змін, щоб захистити державу. Зокрема, не можна змінювати положення, якщо це призведе до втрати незалежності або порушення територіальної цілісності України, а також якщо обмежить права та свободи людей (ст. 157 Конституції України). Також закон забороняє вносити зміни під час воєнного або надзвичайного стану (ч. 2 ст. 157 Конституції України) [1].

Таким чином, процедура визначення та зміни конституційного ладу в Україні побудована так, щоб забезпечити стабільність держави й не допустити необґрунтованих змін. Вона базується на принципах демократії, народного суверенітету та дотримання правових норм. Такий підхід допомагає підтримувати баланс у системі влади й забезпечує поступальний розвиток держави навіть у складних умовах [2, с. 138].

Використані джерела

1. Конституція України: Закон від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 07.11.2025).
2. Конституційне право : навч. посібник / Д. Терлецький, М. Афанасьєва, Ю. Батан [та ін.] ; за заг. ред. Д. Терлецького ; НУ «Одес. юрид. академія». Одеса : Фенікс, 2023. С. 123–138. URL: https://www.researchgate.net/publication/373670235_Konstitucijne_pravo_navcalnij_posibnik (дата звернення: 07.11.2025)/
3. Про всеукраїнський референдум: Закон України від 26 січня 2021 р. № 1135-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 7. Ст. 48. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135–20#Text (дата звернення: 07.11.2025).

Наталія КАРАППРЯ
студентка 1 курсу
факультет судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Чувакова Г. М.***

ТРАНСФОРМАЦІЯ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ ПРИВАТНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ

У часи воєнного конфлікту держава суттєво трансформує свої функції в сфері приватного права, що стосується регулювання майнових, договірних, сімейних та корпоративних відносин. Держава стає не лише гарантом прав, але й активним учасником, спрямованим на забезпечення стабільності правової системи в умовах кризи.

Війна вимагає від законодавця оперативної адаптації до нових викликів шляхом впровадження тимчасових правових механізмів і модифікації діючих норм [1, с. 51]. Ці зміни охоплюють цивільне та господарське законодавство, у тому числі сферу виконання договірних зобов'язань, зменшення ризиків і захисту майнових інтересів громадян і підприємств.

Значущу роль у цих процесах відіграє державний контроль та адміністративне регулювання. Держава може змінювати або обмежувати процедури укладення договорів, стягнення боргів, накладення арештів на майно. Це допомагає запобігти хаосу на ринку та підтримує економічну активність у складних обставинах.

Функціонування приватного права у період війни стає гнучкішим і більш адаптивним. Передбачаються ситуації, коли допускається відступ від стандартних норм. Наприклад, можуть бути встановлені відтермінування платежів, продовження строків виконання зобов'язань або перегляд умов договорів за згодою сторін.

Особлива увага приділяється розвитку альтернативних способів врегулювання спорів, таких як медіація та арбітраж. Це дозволяє розвантажити судову систему, оперативніше вирішувати конфліктні ситуації й зберігати стабільність як господарських, так і сімейних відносин [2, с. 55]. У сфері сімейного та житлового права трансформаційні зміни спрямовані на захист прав дітей, забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб і врегулювання майнових питань між членами сім'ї.

Основний акцент робиться на безпеку і збереження базових громадянських прав. Корпоративне право також зазнає змін, особливо щодо управління підприємствами у стратегічно важливих галузях. Держава може контролювати фінансову стабільність компаній, забезпечувати пріоритет державних інтересів і регулювати проведення значущих угод.

Тимчасові законодавчі норми нині забезпечують можливість урегулювання майнових і договірних спорів за спрощеною процедурою. Це спрямоване на пом'якшення економічних наслідків війни та підтримку рівня довіри серед учасників правових відносин. Одним із ключових аспектів трансформаційного процесу є захист прав та інтересів внутрішньо переміщених осіб і тих, хто постраждав унаслідок бойових дій.

Держава впроваджує спеціальні механізми для відновлення майнових прав та повернення втраченого, а також забезпечує доступ до правосуддя в умовах надзвичайної ситуації. У сфері приватного права держава в умовах війни виконує функцію балансування між захистом прав і свобод громадян і гарантуванням національної безпеки [3, с. 19]. Це виражається у тимчасових обмеженнях певних прав, водночас зберігаючи основні гарантії захисту майна і цивільних інтересів.

Трансформаційні процеси також передбачають активне використання цифрових технологій і електронного документообігу, що дає змогу забезпечити доступність правових послуг і підтримати економічну стабільність у складних умовах воєнного часу. Застосування сучасних платформ компенсує логістичні та адміністративні труднощі.

У період війни державне регулювання приватно-правових відносин спрямоване на стимулювання громадської активності та підтримку ринкової саморегуляції [4, с. 3]. Уряд активно сприяє впровадженню добровільних домовленостей, колективних ініціатив і партнерських механізмів, що допомагають зменшити негативні наслідки воєнного стану, зберігаючи стабільність економічних і соціальних систем.

Таким чином, умови війни докорінно змінюють традиційні методи приватно-правового регулювання, змушуючи державу оперативно адаптувати законодавство та підходи до його реалізації. Такі зміни покликані зберегти стабільність правових відносин, ефективний захист майнових і персональних прав громадян, а також забезпечити безперервність економічної діяльності.

Використані джерела

1. Костюченко О. Є. Медіація як форма захисту цивільних прав. *New Ukrainian Law*. 2022. URL: https://www.newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/196
2. Калініченко З. Д. Трансформація функцій держави та територіального самоврядування в сучасних економічних концепціях. 2024. URL: https://re.gov.ua/re202402/re202402_052_KalinichenkoZD. pdf
3. Варич О. Г. Вектори трансформації основних функцій держави в сучасних умовах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2024. URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/320026
4. Логвін Д. С. Зміст та функції державного управління під час війни. 2025. URL: https://www.reicst.com.ua/pmtl/article/view/2025–17–02–11

Анна КАРП
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Рязанов М. Ю.***

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ПОДІЛУ ВЛАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПОСИЛЕННЯ ВИКОНАВЧОЇ ГІЛКИ ТА КОНТРОЛЬ

Принцип поділу влади є одним із фундаментальних конституційних засад демократичної, правової держави. Він забезпечує рівновагу між законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади, запобігаючи узурпації повноважень будь-якою з них і гарантує стабільність державного управління. Як пишеться у статті 6 Конституції України: «Державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України» [1, стаття 6]. Цей принцип є невід'ємною складовою демократичного ладу та гарантією дотримання прав і свобод людини.

Проте в умовах воєнного стану цей принцип зазнає певних трансформацій. Воєнний стан, можна сказати, що це особливий правовий режим, що передбачає тимчасове обмеження прав і свобод громадян та розширення повноважень органів влади для забезпечення оборони й безпеки держави. Його правові засади визначено Законом України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII.

Відповідно до статті 106 Конституції України, Президент виступає гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності та додержання Конституції, а також здійснює керівництво сектором безпеки й оборони. У період воєнного стану ці повноваження набули особливого значення. Президент координує діяльність Збройних Сил, ухвалює рішення про утворення військових адміністрацій, затверджує ключові оборонні документи, а також здійснює стратегічне керівництво всією системою державного управління у сфері оборони.

Кабінет Міністрів України у воєнний період виконує розширені функції щодо організації економічної мобілізації, забезпечення життєдіяльності населення, управління ресурсами, енергетичною та продовольчою безпекою. У 2022–2025 роках уряд ухвалив низку рішень, спрямованих на оперативне реагування на потреби оборонного сектору, підтримку внутрішньо переміщених осіб, міжнародну координацію гуманітарної допомоги та відновлення критичної інфраструктури. Така концентрація управлінських функцій свідчить про об'єктивну тенденцію посилення виконавчої вертикалі влади, що є типовим явищем для держав у стані війни. І. Цимбалюк казав: «В умовах воєнного стану аналіз норм, що регламентують діяльність місцевих органів виконавчої влади, дають підстави стверджувати, що законодавець вдається до більшої централізації з акцентом на інтереси національної безпеки та оборони» [2].

Водночас ця тенденція супроводжується тимчасовим обмеженням парламентського та судового контролю. Верховна Рада України продовжує здійснювати законодавчу діяльність, проте її робота зосереджується переважно на питаннях оборони, міжнародної допомоги та правового забезпечення воєнного стану. Судова влада зберігає функції захисту прав і свобод громадян, проте її діяльність у перші місяці війни була обмежена об'єктивними обставинами — евакуацією судів із прифронтових територій, знищенням інфраструктури, а також запровадженням особливого процесуального режиму. Нині судова система поступово відновлює стабільність, однак питання ефективного судового контролю за діями виконавчої влади під час воєнного стану залишається відкритим.

Окремо слід зазначити роль військових адміністрацій, створення яких передбачене статтями 3 і 4 Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Ці органи поєднують функції цивільної та військової влади, що, з одного боку, забезпечує оперативність управлінських рішень у зонах бойових дій, а з іншого — ускладнює реалізацію демократичних процедур контролю з боку місцевих рад і громадськості. Танцюра зазначає «Процеси централізації влади в умовах воєнного стану звужують компетенцію, можливості та участь органів місцевого самоврядування у вирішенні нагальних потреб» [3, с. 93].

Можна сказати, що в умовах воєнного стану принцип поділу влади в Україні зазнав трансформації, що проявилася у посиленні ролі виконавчої гілки, насамперед Президента та Кабінету Міністрів, задля забезпечення обороноздатності й ефективного управління. Така концентрація повноважень є необхідною під час війни, однак потребує збереження системи контролю й підзвітності, щоб уникнути узурпації влади. Після завершення воєнного стану важливим завданням стане відновлення балансу між гілками влади та вдосконалення механізмів парламентського й судового контролю.

Використані джерела

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 11.11.2025).
2. Цимбалюк В. І. Діяльність місцевих органів виконавчої влади в умовах воєнного стану. *Юридичний вісник*. 2023. № 2(67).
3. Танцюра Д. В. Децентралізація влади в умовах воєнного стану. *Сучасний науковий журнал*. 2024. № 4(2). С. 93.

Юлія КІНДЕЙ
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Чувакова Г. М.***

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА ОБМЕЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Принцип верховенства права є фундаментом конституційного ладу України, оскільки визначає межі публічної влади й гарантує захист прав людини. Під час воєнного стану, коли повноваження державних органів суттєво розширено, дотримання цього принципу набуває особливої ваги, оскільки від рівня реалізації залежить легітимність рішень і довіра суспільства до держави. Верховенство права, поєднуючи ідеї справедливості, рівності та обмеження влади законом і моральними принципами, є ціннісним і нормативним орієнтиром, важливим для України.

В українській та європейській теорії верховенство права є ключовим принципом конституціоналізму, який забезпечує пріоритет Конституції України, юридичну визначеність, недопущення свавілля та ефективний судовий захист, що закріплено в ст. 8 Конституції України (1996) [1]. У рішенні Конституційного Суду України наголошено, що влада зобов'язана діяти в межах права, а не на основі доцільності чи політичного тиску (2004) [2]. Європейські підходи до структуризації принципу узагальнено в Rule of Law Checklist Венеційської комісії (2016), де виокремлено ключові складники: законність, правова визначеність, запобігання свавіллю, рівність, доступ до правосуддя і дотримання прав людини [3]. Ці критерії активно інтегрують у національне законодавство й практику правозастосування.

У вітчизняній юридичній науці вагомими є праці П. Рабіновича, де доведено взаємозв'язок верховенства права з пріоритетом прав

людини, що є критерієм легітимності державної влади [4, с. 74–77]. У розвідках С. Погребняка [5, с. 27–29] подано еволюцію принципу, його інституційні гарантії; Р. Кельман дослідив ключові механізми стримувань і противаг: незалежність суду, конституційний контроль, підзвітність адміністрації [6, с. 62–66]. У сучасних студіях наголошено на застосуванні стандартів пропорційності втручання для обмеження влади держави.

Верховенство Конституції України (1996) [1] установлює конституційні межі влади, тому нормативний документ, що суперечить їй, підлягає скасуванню. Згідно з Рішенням КСУ верховенство права вимагає підпорядкування закону й праву як системі цінностей, що охоплюють справедливість, рівність, свободу (2004) [2].

Інституційний рівень полягає в судовому та адміністративному контролі. Згідно з Кодексом адміністративного судочинства України (2005) [7] кожна особа має право оскаржити рішення органу влади, що порушує її права. Така норма гарантує підзвітність і юридичну визначеність у діяльності державних органів. Питання обмеження прав в умовах надзвичайних ситуацій чи воєнного стану пов'язано з принципом пропорційності. У Конституції України (ст. 29–31) і ст. 15 Європейської конвенції з прав людини (1950) [8] визначено, що втручання держави має бути законним, потрібним і виправданим.

У працях українських науковців окреслено ціннісний вимір верховенства права, який є правовим і моральним імперативом, що передбачає гуманізм, гідність і справедливість у правотворчості та правозастосуванні. Без морального змісту право втрачає легітимність, а держава — довіру громадян, тому верховенство права є механізмом самоконтролю влади, який забезпечує баланс між державними інтересами та правами людини навіть в умовах воєнного стану.

Отже, верховенство права є комплексним конституційним, інституційним і ціннісним механізмом, що регулює діяльність органів влади. Його зміст віддзеркалено в ст. 8 Конституції України, рішеннях КСУ й Венеційської комісії. Під час воєнного стану верховенство права є системним запобіжником, що гарантує законність, пропорційність і правомірність дій органів влади та не допускає порушення основоположних прав і свобод людини. Перспективним напрямом досліджень є втілення стандартів верховенства права в умовах цифрового врядування і забезпечення балансу між безпекою та правами людини.

Використані джерела

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України. URL: https://surl.li/aeoxes (дата звернення: 11.11.2025).

2. Рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004. *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/v015p710–04 (дата звернення: 11.11.2025).
3. Rule of Law Checklist / Venice Commission. Strasbourg: Council of Europe, 2016. 52 p. URL: https://surl.lt/ttdsst (дата звернення: 11.11.2025).
4. Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права: навч. посібник. Львів: Вид-во ЛОБФ «Медицина і право», 2021. С. 69–85. URL: https://surl.lu/zbuxic
5. Погребняк С. Принцип верховенства права: деякі теоретичні проблеми. *Вісник Академії правових наук України*. 2013. № 1(44). С. 25–31. URL: https://surl.lu/kzodmz
6. Кельман М., Кельман Р. Принцип верховенства права в діяльності органів судової влади. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2021. № 3 (31). URL: https://surl.li/isxqng
7. Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України від 6 липня 2005 р. № 2747-IV. *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України. URL: https://surl.lt/ahtvdt (дата звернення: 11.11.2025).
8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. (ратифікована Україною 17 липня 1997 р.) *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України. URL: https://surl.lu/qzcrhk (дата звернення: 11.11.2025).

Руслан КОБРИНЧУК
студент 3 курсу
Миколаївського навчально-наукового інституту права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцентка ***Чорнозуб Л. В.***

ГАЛУЗІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕХНІКИ

Криміналістична техніка становить одну з ключових частин криміналістики, оскільки забезпечує результативне застосування науково-технічних засобів і методів під час розслідування злочинів. Вона об'єднує досягнення природничих, технічних та соціальних наук із практичними завданнями кримінального процесу. Для впорядкування різноманітних методів, прийомів і засобів, які використовуються при виявленні, фіксації, дослідженні та використанні доказів, криміналістичну техніку поділяють на окремі галузі. Така класифікація має велике значення, адже дає змогу систематизувати наукові знання, визначити основні напрями досліджень і забезпечити цілеспрямоване, ефективне застосування технічних засобів у роботі правоохоронних органів.

Невпинний розвиток науки і техніки зумовлює їхнє глибоке проникнення у всі сфери людської діяльності, включно з правоохоронною. Сучасні досягнення технічного прогресу істотно впливають на способи виявлення, розслідування та попередження правопорушень, що, у свою чергу, підвищує ефективність кримінального судочинства. Процес розслідування кримінальних правопорушень нині неможливо уявити без застосування галузей криміналістичної техніки, які дозволяють отримати об'єктивні, надійні та відтворювані докази. Такі галузі, а також уміння слідчих і експертів ефективно ними користуватися, значною мірою визначають успішність боротьби з кримінальністю на всіх етапах кримінального процесу. Особливе місце у структурі криміналістики посідає криміналістична техніка, що становить її фундаментальний розділ і водночас практичну основу застосування наукових досягнень у сфері розслідування кримінальних правопорушень [3, с. 13].

Криміналістична техніка охоплює систему знань, засобів і методів, спрямованих на забезпечення ефективного збирання, дослідження та використання доказів. Її загальні положення включають визначення сутності та змісту криміналістичної техніки, її взаємозв'язок з іншими розділами криміналістики і суміжними науками, а також правові та організаційні основи застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні. До основних галузей криміналістичної техніки належать:

– Криміналістична фотографія і відеозапис — використання спеціальних технічних засобів і методів для фіксації, дослідження та наочного відображення доказів.

– Трасологія — вивчає закономірності виникнення та властивості слідів-відображень, розробляє способи їх виявлення, вилучення і дослідження; її підгалузями є дактилоскопія, дослідження слідів ніг, транспорту, інструментів тощо.

– Судова балістика — досліджує вогнепальну зброю, сліди її використання та розробляє методи їх криміналістичного аналізу.

– Криміналістичне дослідження холодної зброї — спрямоване на вивчення конструкцій, властивостей і слідів її застосування.

– Криміналістичне документознавство — охоплює вивчення способів виготовлення та підробки документів, а також аналіз письма і почерку.

– Габітологія — досліджує зовнішні ознаки людини та їх використання при ідентифікації осіб.

– Криміналістичне дослідження матеріалів, речовин і виробів — визначає властивості об'єктів матеріальної обстановки правопорушення та способи вилучення з них доказової інформації.

Зазначені напрями вважаються класичними складовими криміналістичної техніки, оскільки сформувалися разом із розвитком самої

криміналістичної науки і становлять її науково-практичний фундамент [1, с. 58–66].

Системність галузей криміналістичної техніки полягає в тому, що кожна з них має наукове обґрунтування, власну сферу дослідження та практичне застосування, але водночас вони функціонують як складові єдиного цілого — комплексної системи знань і засобів, спрямованих на забезпечення ефективності кримінального судочинства. Таке системне розташування не є випадковим: воно зумовлене логічним розвитком самої науки криміналістики та практичними потребами правоохоронної діяльності. Взаємозв'язки між окремими галузями мають не лише технічний, а й методологічний характер — результати, отримані у межах однієї галузі, можуть бути використані під час експертиз або в процесі побудови версій і планування слідчих дій, що вже належить до тактики та методики розслідування [2, с. 30].

Новітні галузі криміналістичної техніки формуються під впливом науково-технічного прогресу та зростаючих потреб правоохоронної практики. До таких належить криміналістичний ДНК-аналіз, що базується на вивченні індивідуальних генетичних ознак людини, зафіксованих у ДНК, для ідентифікації осіб та розкриття правопорушень. Важливе місце посідає дослідження цифрових (електронних) слідів, яке охоплює виявлення, фіксацію та аналіз інформації, залишеної в комп'ютерних системах, мобільних пристроях чи мережевих ресурсах. До новітніх напрямів належить також криміналістична вибухотехніка, що займається дослідженням вибухових речовин, пристроїв і слідів їх дії, розробляючи методи встановлення обставин використання таких об'єктів. Фоноскопія вивчає звукові сліди, зафіксовані на носіях інформації, з метою ідентифікації голосу чи умов запису. Окрему позицію займає криміналістична поліграфологія, що застосовує спеціальний прилад — поліграф — для психофізіологічного дослідження правдивості показань. Перелік цих галузей не є остаточним: із розвитком технологій та появою нових видів правопорушень, система криміналістичної техніки постійно вдосконалюється, розширюючи коло своїх засобів і методів [3, с. 15–16].

Класифікація галузей криміналістичної техніки має велике значення як у теорії, так і на практиці, адже вона забезпечує впорядкованість та узгодженість у використанні технічних засобів, методів і прийомів під час розслідування злочинів. Поділ криміналістичної техніки на окремі напрями — наприклад, трасологію, криміналістичну фотографію, балістику та інші — дає можливість систематизувати наукові знання й створити міцну практичну основу для діяльності експертів і слідчих. Кожна з цих галузей виконує специфічні завдання, однак усі вони взаємопов'язані та утворюють єдину, науково обґрунтовану систему, що сприяє комплексному розв'язанню криміналістичних завдань.

Використані джерела

1. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. Київ : Кондор, 2005. 588 с.
2. Скригонюк М. І. Криміналістика : підручник. Київ : Атіка, 2005. 496 с.
3. Степанюк Р. Л., Гусєва В. О., Кікінчук В. В. та ін. Криміналістика: криміналістична техніка : навч. посіб. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2023. 388 с.

Потап КОВАЛЬЧУК
студент 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Федоров В. А.***

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

В умовах воєнного стану, запровадженого в Україні через збройну агресію Російської Федерації, особливої ваги набуває проблема дотримання принципу верховенства права. Цей принцип є наріжним каменем демократичної, правової держави, що гарантує обмеження державної влади правом і забезпечує пріоритет прав і свобод людини над будь-якими політичними чи воєнними обставинами.

Верховенство права є не лише юридичним, а й морально-політичним принципом, який вимагає, щоб діяльність усіх державних органів ґрунтувалася на справедливості, законності та гуманізмі. Під час війни, коли держава змушена вдаватися до надзвичайних заходів, ризик порушення прав громадян значно зростає. Саме тому важливо забезпечити такий правовий порядок, за якого навіть у найскладніших умовах дотримуються конституційні норми, а влада не виходить за межі своїх повноважень.

Проблема верховенства права в умовах воєнного стану є актуальною також у контексті інтеграції України до європейського правового простору. Вимога поваги до прав людини, дотримання законності та підзвітності влади — це не лише внутрішня потреба, а й міжнародне зобов'язання, визначене угодами з Європейським Союзом та Радою Європи. Від того, наскільки ефективно Україна зможе забезпечити верховенство права у період воєнних викликів, залежить подальший розвиток її демократичної системи.

Верховенство права — це принцип, що охоплює найвищі загальнолюдські цінності та права, закріплені в Конституції України. Так, у статті 8 Конституції України зазначено: «Закони та інші нормативно-правові акти України повинні відповідати Конституції України. Конституція України має верховенство на території України».Це означає, що всі дії органів державної влади повинні відповідати Конституції та не суперечити основним принципам права.

У статті 19 Конституції України зазначено: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність».Згідно з цією статтею, верховенство права передбачає, що людина є вищою за державу у своїх правових гарантіях, а держава не може діяти на шкоду основним правам і свободам громадян [1].

Основною метою верховенства права є утвердження правопорядку, який обмежує вплив держави, передусім через суспільство, та створює відповідні правові механізми.Тлумачення та механізм правового застосування принципу верховенства права здійснюються Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції, що гарантує відповідність дій органів влади Конституції та законам України. Верховенство права є фундаментальним принципом, який визначає основу правової системи та взаємодії держави і громадянина. Воно гарантує, що закони та Конституція залишаються вищим нормативним актом, а всі органи влади та посадові особи підпорядковуються праву. Дотримання цього принципу забезпечує баланс між владою і суспільством, захищає права та свободи людей, запобігає зловживанням і свавіллю, створюючи умови для стабільного функціонування держави навіть у складних кризових ситуаціях.Верховенство права формує правову культуру суспільства, закріплює ідею, що жодна людина чи інституція не може стояти вище закону, і сприяє розвитку довіри між громадянами та державними органами [2].

Принцип верховенства права забезпечує не лише контроль за діяльністю органів влади, а й гарантії захисту приватної автономії особи. Він створює правові механізми для реалізації справедливості та законності у суспільних відносинах, дозволяючи людині реалізовувати свої права навіть у нестандартних або кризових ситуаціях. Верховенство права формує передбачуваність державних рішень, підтримує рівність усіх громадян перед законом і сприяє відповідальності за порушення прав. У суспільстві, де принцип дійсно реалізується, створюються умови для захисту інтересів кожного, ефективної взаємодії держави та особи, а також зміцнення загальнолюдських цінностей.

Крім того, утвердження верховенства права має ключове значення для розвитку демократії, формування правової держави та забезпечення соціальної справедливості. Воно не обмежується лише фор-

мальним дотриманням законів, а передбачає активне використання правових механізмів для захисту людини, контролю за владою і підтримки суспільної довіри. Принцип верховенства права створює передумови для стійкості державних інститутів, регулює конфлікти між державою та особою, а також забезпечує правову основу для врегулювання кризових ситуацій. Його впровадження сприяє формуванню свідомого та відповідального суспільства, де громадяни усвідомлюють свої права і обов'язки, а державні органи діють прозоро і законно. У цілому, верховенство права стає запорукою довготривалої стабільності, розвитку правової держави та формування умов для гармонійного співіснування держави та особи навіть у складні воєнні чи надзвичайні часи [3].

Використані джерела

1. Конституція України: офіційний текст. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Копча В. В. Верховенство права як принцип сучасної держави. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 3 (108). С. 198–207.
3. Верховенство права: монографія: у 3 кн. / Сергій Головатий. Київ: Фенікс, 2006. Кн. 1: Від ідеї — до доктрини. 14–18 с.

Владислав КОВБАСЮК
студент 4 курсу
факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. ю. н., професор ***Подцерковний О. П.***

БУДІВНИЦТВО ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Будівництво в умовах воєнного стану залишається одним із небагатьох секторів, що демонструє ознаки активності попри загрози, дефіцит ресурсів та економічну нестабільність. Воно змушене адаптуватися до нових реалій: пріоритет віддається швидкому модульному будівництву, використанню місцевих і вторинних матеріалів, енергоефективним технологіям (сонячні панелі, пасивне опалення, легкі композити), а також 3D-друку конструкцій. Фінансування переважно забезпечується за рахунок державних програм, міжнародних грантів і приватно-державного партнерства, логістика ускладнена руйнуванням доріг і необхідністю погодження маршрутів з військовими [1, с. 57].

Особливо важливу роль відіграють правовий і регуляторний аспекти будівництва в умовах воєнного стану. З перших місяців повномасштабного вторгнення держава запровадила низку тимчасових спрощень, які суттєво прискорюють початок і виконання робіт. Зокрема постанови Кабінету Міністрів України дозволяють розпочинати будівництво об'єктів класів наслідків СС2 і СС3 (житло, школи, лікарні, об'єкти критичної інфраструктури) лише на підставі повідомлення, без отримання дозволу ГАБК чи проходження повної експертизи проєкту. Скасовано або відтерміновано окремі види екологічної, санітарно-епідеміологічної та пожежної експертиз, спрощено процедури відведення земельних ділянок для відновлення зруйнованого житла та об'єктів інфраструктури, введено скорочені терміни реєстрації декларацій про готовність об'єкта до експлуатації. Такі заходи дали змогу в «тилових» областях наростити обсяги капітального будівництва навіть у 2023–2025 роках [3, с. 201].

Водночас ці спрощення породжують низку серйозних проблем регулювання та практичного застосування. Через суттєве скорочення наглядових і контрольних процедур значно знижується рівень державного архітектурно-будівельного контролю. Органи, що залишилися після ліквідації ДАБІ та створення ДІАМ, фізично не встигають здійснювати перевірки в повному обсязі, особливо в прифронтових і деокупованих регіонах. Як наслідок, зростає кількість порушень державних будівельних норм (ДБН) — від економії на армуванні й товщині захисних конструкцій до ігнорування вимог щодо протипожежного захисту та сейсмостійкості. Такі об'єкти можуть бути небезпечними в експлуатації й особливо вразливими до повторних уражень ракетами чи дронами.

Друга велика проблема — правова невизначеність і колізія норм. Тимчасові постанови часто суперечать базовому Закону «Про регулювання містобудівної діяльності», Кодексу про адміністративні правопорушення та іншим нормативним актам, що залишаються чинними. Це ускладнює оскарження незаконних дій чи бездіяльності посадовців, створює прогалини в судовому захисті прав інвесторів, забудовників і підрядників. Крім того, відсутність чіткого переліку об'єктів, на які поширюються спрощені процедури, призводить до суб'єктивного трактування й можливих корупційних ризиків при розподілі бюджетного фінансування та міжнародної допомоги.

Третя проблема полягає у виникненні перешкод під час державної реєстрації завершених об'єктів будівництва та їх подальшого введення в експлуатацію. Навіть за умови належного здійснення будівельних робіт у спрощеному порядку, електронна система ЄДЕССБ у окремих випадках відмовляє в реєстрації через формальну невідповідність застарілим нормативним вимогам, які де-факто не були скасовані. Уна-

слідок цього замовники не можуть належним чином оформити речові права на новозбудоване або відновлене житло, скористатися механізмами компенсації в межах програми «єВідновлення» чи забезпечити підключення відповідних інженерних комунікацій.

Міжнародний досвід (Ірак, Сирія, Афганістан, колишня Югославія) показує, що поспішне спрощення регуляцій без одночасного посилення прозорого громадського й донорського контролю майже завжди призводить до розкрадання коштів, низької якості будівництва та необхідності повторного відновлення через кілька років [2].

Тому, незважаючи на очевидну необхідність швидких рішень під час війни, подальший розвиток регуляторного поля має йти шляхом створення чіткого, єдиного тимчасового порядку на весь період воєнного стану, посилення незалежного технічного нагляду (в тому числі з залученням міжнародних експертів), обов'язкового громадського моніторингу великих проєктів і поступового повернення до повноцінного контролю якості після стабілізації ситуації в конкретному регіоні.

Отже, будівництво в умовах воєнного стану балансує між необхідністю максимально швидкого відновлення інфраструктури та ризиками втрати якості й безпеки. Спрощені регуляторні процедури є вимушеним, але виправданим інструментом сьогодення, однак їх успішне застосування можливе лише за умови жорсткого антикорупційного й професійного контролю, прозорості та постійного вдосконалення законодавства.

Використані джерела

1. Єріна В. Проблемні питання проведення будівельно-технічних досліджень під час військового стану. *De Iure*. 2024. 2. С. 52–63.
2. Жужа М. Тенденції в будівельній галузі під час воєнного стану. Як війна впливає на будівельну галузь? URL: https://clcgroup.com.ua/blog/tendencziyi-v-budivelnij-galuzi-pid-chas-voyennogo-stanu/#:~:text
3. Косьмій М., Габрель М., Касіянчук В., Шевчук М. Трансформації та особливості капітального будівництва в умовах воєнного стану. Приклад «тилової» області. *Просторовий розвиток*. 2024. (9). С. 190–207.

Марія КОЛОСЕНКО
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Заверюха М. М.***

ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЛІСІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Ліс є надзвичайно важливою екосистемою, яка здійснює прямий вплив на інші екосистеми і нерозривно пов'язана з ними. Саме від належної правової охорони лісів залежить стабільність усієї галузі. Війна у державі вносить суттєві корективи до роботи лісової галузі. Практично з перших днів війни виникли величезні потреби у деревині для оборонного сектору — облаштування фортифікаційних споруд, оборонних укріплень, дров для опалення та приготування їжі [1, с. 164].

Проблеми державного контролю у сфері охорони лісів під час воєнного стану набули системного характеру через поєднання бойових дій, окупації територій та обмежень, запроваджених спеціальним правовим режимом. Ліси України, що займають понад 10,8 млн га, виконують ключові екологічні функції, але з 2022 року значна їх частина зазнала пожеж, артилерійських обстрілів, мінування та незаконних рубок, що суттєво ускладнює механізми державного нагляду.

Воєнний стан, запроваджений Указом Президента України № 64/2022 та неодноразово продовжений (станом на листопад 2025 року — до лютого 2026 року), призвів до мораторію на планові перевірки відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 303 від 13 березня 2022 року (зі змінами). Це обмежило діяльність Державної екологічної інспекції та територіальних органів ДП «Ліси України» у проведенні системного моніторингу, особливо в прифронтових та деокупованих регіонах [2, с. 33].

Однією з найгостріших проблем є мінування лісових масивів. За даними на 2025 рік, потенційно забруднено вибухонебезпечними предметами сотні тисяч гектарів лісів у Харківській, Херсонській, Донецькій та інших областях, що унеможливлює фізичний доступ лісівників та інспекторів. Розмінування лісів залишається пріоритетом лише після сільгоспугідь, оскільки є технічно складнішим і дорожчим процесом.

Незаконні рубки значно зросли в умовах обмеженого контролю. За перше півріччя 2025 року виявлено понад 1100 випадків обсягом 11,4 тис. мі, завдано шкоди на 268,6 млн грн, при цьому відшкодовано добровільно лише малу частку. На окупованих та прифронтових

територіях фіксуються масові неконтрольовані рубки, а на підконтрольних — зловживання під виглядом санітарних заходів [3, с. 160].

Дистанційний моніторинг за допомогою супутникових знімків та систем типу «Ліс у смартфоні» частково компенсує брак фізичних перевірок, але без доступу на місце неможливо притягнути порушників до відповідальності. Крім того, мораторій створив умови для корупційних схем із санітарними рубками, особливо в Карпатському регіоні. Проте, як зазначає науковець Заверюха М. М., діджиталізація є запорукою успіху ведення лісового господарства в сучасних ринкових умовах, належного екологічного моніторингу та оцінки стану природних ресурсів, ефективним засобом поліпшення обрахування збитків завданих воєнною агресією та засобом виявляти та фіксувати всі злочини проти довкілля [4, с. 149].

Таким чином, проблеми державного контролю у сфері охорони лісів під час воєнного стану мають комплексний характер: від фізичної недоступності територій до правових обмежень і браку ресурсів. Подолання їх вимагає адаптації законодавства, посилення дистанційних інструментів та міжнародної допомоги в розмінуванні й відновленні, аби зберегти лісовий фонд як стратегічний ресурс України.

Використані джерела

1. Заверюха М. М. Правова охорона лісів в умовах воєнного часу. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права.* 2022. № 3. С. 164–167.
2. Заїка І. В. Контроль за використанням земель: правові виклики та механізми здійснення під час воєнного стану. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2025. Вип. 75. С. 32–35.
3. Зацарна А., Шаповалова К. Правові аспекти охорони земель лісогосподарського призначення в умовах воєнного стану. *Матеріали конференцій МЦНД* (01.11.2024; Хмельницький, Україна). 2024. С. 158–164.
4. Заверюха М. М. Діджиталізація лісових відносин в умовах воєнного стану. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2024. № 1. С. 145–149.

Віталій КОЛТУНОВ
студент 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. ю. н., професор ***Давидова І. В.***

БАЛАНС МІЖ НАЦІОНАЛЬНОЮ БЕЗПЕКОЮ ТА ПРАВАМИ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ СВОБОД

Запровадження воєнного стану в Україні у 2022 році стало небувалим викликом для держави та її громадян. Головним й відночас найскладнішим завданням у таких умовах є збереження рівноваги між потребою гарантувати національну безпеку й обов'язком дотримуватись міжнародних та конституційних прав і свобод людини. Під час війни держава змушена тимчасово обмежувати певні права, проте такі обмеження мають бути правомірними, пропорційними та виключно тимчасовими. Саме тому, найактуальнішим питанням сьогодення є саме зберігання цього балансу для підтримання довіри суспільства до державних інституцій, легітимності рішень влади та дотримання принципів демократичної правової держави.

Згідно статті 64 Конституції України де зазначено: «Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачен статтями 24, 25, 27–29, 40, 47, 51, 52, 55–63 цієї Конституції» [1, ст. 64]. Таким чином, право на життя, гідність, свободу від катувань та прав на судовий захист залишаються непорушними.

В статті 1 «Про правовий режим воєнного стану» Законоу України зазначено: «...надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [2, ст. 1], яка визначає умови та межі цього тимчасового обмеження конституційних прав і свобод громадян задля забезпечення оборони та безпеки державного устрою. Однак 3 стаття Конституції України закріплює, що людина, її життя, честь і гідність

визнаються найвищою соціальною цінністю. Як зазначив Сергій Лисенко у статті Gracers Law Firm : «Обмеження прав під час війни це не лише правова, а й моральна дилема. Держава, забезпечуючи безпеку, не повинна ставити під загрозу право на гідність і справедливість. Навіть у часи воєнного стану Конституція залишається гарантом основних прав людини, і про це треба пам'ятати, приймаючи зміни в законодавство» [3]. Це означає, що навіть за умов війни держава не має права яким-небудь чином відхрещуватися від фундаментальних принципів гуманізму та верховенства права.

15 стаття «Відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації» Європейської конвенції з прав людини написано що: «Під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом» [4, ст. 15], вона допускає можливість тимчасового відступу від зобов'язань у разі війни або надзвичайної ситуації, але лише тією мірою, якою це строго необхідно для забезпечення життєдіяльності нації.

У справі Lawless v. Ireland (No. 3) Європейський суд з прав людини наголосив, що держава може обмежити права людини лише тоді, коли це необхідно у демократичному суспільстві для запобігання більшій небезпеці. Це рішення стало одним із перших, у якому Суд офіційно визнав допустимість тимчасового обмеження окремих прав у разі наявності надзвичайної ситуації, що загрожує життю нації. Ось, що пише Тормод Йохансен про цю справу:«Суд погодився з урядом Ірландії, що існувала надзвичайна ситуація і що захід тримання осіб під вартою без суду був необхідним» [5]. Такий висновок Суду відображає прагнення знайти рівновагу між необхідністю держави реагувати на кризу та збереженням основоположних принципів прав людини.

Отже, баланс між національною безпекою та правами людини в умовах воєнного стану є головним показником зрілості держави. Будь-які обмеження прав повинні відповідати принципам законності, пропорційності, необхідності та тимчасовості. Україна, перебуваючи у стані збройного конфлікту, зобов'язана демонструвати відданість демократичним цінностям, дотримуючись міжнародних стандартів і забезпечуючи ефективний механізм захисту прав кожного громадянина навіть у найскладніших обставинах.

Використані джерела

1. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 трав. 2015 р № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389–19
3. Воєнний стан і обмеження прав: чи можливий баланс між безпекою та верховенством права. *Gracers Law Firm*. URL: https://gracers.com/pres-centr/voenniy-stan-i-obmezhennya-prav-chi-mozhliviy-balans-mizh-bezpekoyu-ta-verhovenstvom-prava
4. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листоп. 1950 р. (ратифікована Законом України від 17 лип. 1997 р. № 475/97-ВР). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
5. Johansen T. Short Cuts: Lawless v. Ireland. *The London Review of Books*. 2022. Vol. 44, No. 22. URL: https://www.lrb.co.uk/the-paper/v44/n22/tormod-johansen/short-cuts

Катерина КОМЗОЛОВА
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Федоров В. А.***

БАЛАНС МІЖ ПУБЛІЧНИМИ ІНТЕРЕСАМИ ТА ПРАВАМИ ОСОБИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

В умовах воєнного стану питання співвідношення між публічними інтересами держави та правами людини набуває особливої актуальності. Держава змушена забезпечувати національну безпеку, територіальну цілісність і громадський порядок, проте при цьому не повинна ігнорувати фундаментальні права та свободи особи. Такий баланс є запорукою збереження демократичних принципів навіть у надзвичайних обставинах [3, с. 24].

Згідно з Конституцією України, права і свободи людини є найвищою соціальною цінністю, а їх утвердження і забезпечення — головним обов'язком держави (ст. 3). Однак стаття 64 Конституції передбачає можливість обмеження деяких прав і свобод під час воєнного або надзвичайного стану, крім основних — таких як право на життя, заборона катувань, право на повагу до гідності, свобода від рабства тощо [1, с. 57].

Правова основа для встановлення обмежень визначається Законом України «Про правовий режим воєнного стану». У ньому зазначено, що в умовах збройної агресії держава може тимчасово обмежувати окремі права громадян — наприклад, свободу пересування, право на мирні зібрання, таємницю листування чи право на підприємницьку діяльність. Такі дії не є проявом свавілля, а спрямовані на

захист публічного інтересу — безпеки держави, суспільного порядку та життя людей [2, с. 68].

Водночас міжнародні стандарти у сфері прав людини (зокрема Міжнародний пакт про громадянські та політичні права та Європейська конвенція з прав людини) наголошують, що будь-які обмеження прав мають бути пропорційними, необхідними та тимчасовими. Це означає, що держава не може використовувати воєнний стан як виправдання для систематичного порушення прав людини або зловживання владою [4, с. 45].

Пошук балансу між публічними інтересами та правами особи під час війни полягає у визначенні меж, за якими починається загроза демократії. З одного боку, публічний інтерес вимагає ефективної оборони, збереження державних інституцій та громадської безпеки. З іншого — надмірне обмеження прав може призвести до втрати довіри громадян до влади, посилення соціальної напруги та порушення принципу верховенства права [5, с. 32].

У практиці України після 24 лютого 2022 року можна спостерігати, як держава намагається підтримувати цей баланс. Наприклад, впровадження комендантської години, обмеження пересування у прифронтових зонах, контроль за діяльністю ЗМІ та інтернет-ресурсів — це вимушені заходи, спрямовані на захист життя і безпеки громадян. Проте органи влади зобов'язані гарантувати, щоб ці обмеження не перетворювалися на інструмент придушення свободи слова чи переслідування громадян за політичні переконання [6, с. 71].

Ключову роль у забезпеченні правової рівноваги відіграє судова влада. Конституційний Суд України неодноразово наголошував, що навіть в умовах воєнного стану держава зобов'язана діяти в межах Конституції та міжнародних зобов'язань. Судовий контроль дозволяє запобігти зловживанням виконавчої влади, що може виникати під час надзвичайних ситуацій [3, с. 53].

Отже, баланс між публічними інтересами та правами особи під час війни — це не статичне співвідношення, а динамічний процес, який потребує гнучкості, правової обґрунтованості та етичної відповідальності. Справжня демократія виявляється саме тоді, коли держава, навіть захищаючись від зовнішньої агресії, не забуває про цінність людського життя, гідності й свободи. Повага до прав людини — це не слабкість держави, а її сила та моральна перевага над агресором.

Використані джерела

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text.
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII : станом на 4 берез. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389–19#Text
3. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16–3 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (справа про посилений соціальний захист військовослужбовців) : Рішення Конституц. Суду України від 06.04.2022 № 1-р(II)/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710–22#Text
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Пакт Орг. Об'єдн. Націй від 16.12.1966 : станом на 19 жовт. 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
5. С. Д. Гусарєв. Теорія держави і права : навч. посіб. С. 480. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/2FMB_Pravo/Gusarv-S. D-Teoriya-derzhavy-i-prava.pdf
6. Рабінович П. Права людини і громадянина: можливості вдосконалення конституційних гарантій. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2012. № 3. С. 224. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2012_3_3.
7. Кравчук В. М. Публічні інтереси в системі прав людини : монографія. Київ : Алерта, 2021. 312 с.

Богдан КОНОНЮК
студент 2 курсу
Миколаївського навчально-наукового інституту права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцентка ***Чорнозуб Л. В.***

ЗНАЧЕННЯ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ ПРОКУРАТУРИ У СФЕРІ ОБОРОНИ ЯК ОРГАНУ ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ

В умовах дії правового режиму воєнного стану на території України слід враховувати, що органи військової юстиції, зокрема спеціалізована прокуратура у сфері оборони (далі — спеціалізована прокуратура) є невід'ємним елементом у сфері забезпечення правопорядку та захисту прав і свобод людини і громадянина. З моменту проголошення незалежності, організація та діяльність військової прокуратури в Україні неодноразово піддавалася реформам різноманітного характеру, в тому числі ліквідації. Виклики воєнного часу зумовили невід'ємну потребу — відновлення органів військової юстиції та чітка регламентація їх діяльності.

Відповідно до положень Наказу Офісу Генерального прокурора від 17.05.2023 № 130 основними функціями спеціалізованої прокурату-

ри у сфері оборони є: підтримання публічного обвинувачення в суді; організація і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням; нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку; представництво інтересів держави в суді у визначеному законом порядку та інші функції, передбачені положеннями підзаконного нормативно-правового акту [1].

Враховуючи вищевказане можна зробити висновок, що значна частина функцій, покладених на спеціалізовану прокуратуру, є ідентичними по відношенню до функцій органів прокуратури цивільного спрямування. Однак їхня реалізація відбувається із врахуванням предметної спеціалізації, що і є головною відмінністю.

Органи військової прокуратури за часів незалежності України неодноразово піддавалися ліквідації: вперше — у 2012 році, вдруге — у 2019 році. Однак після повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України питанню відновленню органів військової юстиції знову була приділена значна увага.

Важливість диференціації органів прокуратури цивільного та військового спрямування пояснюється рядом факторів. Як зазначає Загородній Є. О. аргументами до цього твердження є: прокурори цивільного спрямування можуть не мати достатнього рівня знань у військовому та інших суміжних галузях (підгалузях) права, що значним чином впливає на забезпечення повноцінного та справедливого виконання завдань, водночас наявність висококваліфікованих кадрів, які спеціалізуються саме у військовій сфері, унеможливлює наявність вищевказаного негативного наслідку; кримінальні правопорушення військового характеру мають ряд суттєвих відмінностей від таких правопорушень цивільного характеру; спеціалізована прокуратура буде ефективніше виконувати функції із забезпечення правопорядку та належного рівня дисципліни у військових формуваннях; інші особливості військової служби, які включають в себе військовий статус, медицину, таємницю тощо, відповідно, це вимагає особливого підходу [2, с. 137–138].

Окрім вищезазначеного слід враховувати і міжнародну складову. У контексті цього питання О. В. Шамара виокремлює, що міжнародна спільнота неодноразово звертала увагу на створення органів військової юстиції в Україні як необхідний аспект. Можна констатувати, що одним із аргументів доречності створення спеціалізованої прокуратури у сфері оборони є не лише наявність внутрішньонаціональних потреб, але й сприяння розвитку взаємовідносин та партнерства із Організацією Північноатлантичного договору [3, с. 244, 245].

Повертаючись до питання функцій спеціалізованої прокуратури, слід зазначити, що окрім забезпечення правопорядку серед військовослужбовців, протидії вчиненню військових кримінальних правопорушень тощо, не менш важливим спрямуванням постає нагляд за додержанням законів під час проведення негласних та інших слідчих і розшукових дій правоохоронними органами. Ця функція постає невід'ємним елементом функціонування спеціалізованої прокуратури, оскільки забезпечує належне виконання правоохоронними органами регламентованих обов'язків, що, в свою чергу, значно мінімізує ризики беззаконня та здійснення безпідставних дій з порушенням прав і свобод правопорушника.

Функція нагляду за додержанням законів є прикладом реалізації принципу верховенства права, оскільки права осіб, щодо яких проводяться слідчі дії, не залишаються поза увагою, а дії органів державної влади підлягають контролю з боку відповідних структур [2, с. 140]. Дотримання цього принципу в умовах воєнного стану постає надзвичайно важливим аспектом.

Отже, на основі вищевикладеного можна зробити висновок, що спеціалізована прокуратура у сфері оборони є органом військової юстиції, який виконує функції, покладені, в тому числі, і на органи прокуратури цивільного спрямування, однак з урахуванням предметної спеціалізації. Виокремлення цього органу з-поміж інших органів прокуратури є важливим, оскільки військова сфера вимагає володіння специфічними знаннями, зокрема можливість орієнтуватися у нормативно-правовій базі військового та інших суміжних галузях (підгалузях) права, розуміння специфіки розслідування військових кримінальних правопорушень, дотримання правопорядку та належного рівня дисципліни у військових формуваннях. Питання функціонування цього органу є важливим з точки зору міжнародної складової, зокрема з метою розвитку партнерства з НАТО. Саме тому створення та функціонування спеціалізованої прокуратури у сфері оборони є важливим кроком у контексті відновлення органів військової юстиції в Україні.

Використані джерела

1. Про особливості організації діяльності спеціалізованих прокуратур у сфері оборони : Наказ Офісу Ген. прокурора від 17.05.2023 № 130 : станом на 5 лип. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0130905–23#Text (дата звернення: 31.10.2025).
2. Загородній Є. Спеціалізована прокуратура у сфері оборони: правове становище, роль в системі органів правопорядку, функції та завдання в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2023. № 80. С. 135–143.
3. Шамара О. Відновлення військової прокуратури, як елементу системи органів військової юстиції України. *Інформація і право*. 2024. Т. 48, № 1. С. 241–250.

Марія КОСОБУДСЬКА
студентка 3 курсу
факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Квасніцька О. О.***

ВІДНОВЛЕННЯ ЖИТЛА ЧЕРЕЗ РЕКОНСТРУКЦІЮ

Існує необхідність правового врегулювання відновлення житлового фонду через реконструкцію в умовах післявоєнної відбудови України, що водночас залишається недостатньо комплексно дослідженим у сучасній науковій літературі.

Реконструкція житла в українському праві є однією з форм будівельної діяльності, спрямованої на зміну техніко-економічних показників об'єкта без створення нового майна. Реконструкція — перебудова введеного в експлуатацію об'єкта будівництва, що передбачає зміну його геометричних розмірів, техніко-економічних показників, функціонального призначення, удосконалення благоустрою, а також поліпшення умов експлуатації та проживання людей.

Правова природа реконструкції житла полягає у поєднанні речово-правових та публічно-правових елементів. З одного боку, реконструкція є реалізацією правомочності власника житла щодо володіння, користування і розпорядження майном, з іншого — її проведення обмежене містобудівними, земельними та екологічними вимогами, що випливають із принципу збалансованого розвитку територій.

Науковці справедливо підкреслюють, що реконструкція — це правовий режим, який одночасно забезпечує приватні інтереси власника та публічний інтерес держави у дотриманні безпеки будівництва [7, с. 47].

З процедурної точки зору реконструкція є видом будівельних робіт, для виконання яких необхідно отримати дозвіл або зареєструвати повідомлення про початок виконання будівельних робіт залежно від класу наслідків (СС1, СС2, СС3). У випадку реконструкції житлових будинків найчастіше йдеться про об'єкти класу СС1 або СС2.

Особливістю реконструкції є те, що вона не припиняє права власності на об'єкт, але змінює його зміст. Внаслідок реконструкції відбувається оновлення технічного паспорта об'єкта, внесення змін до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, а також оформлення нового сертифіката готовності.

На наш погляд, реконструкція житла сьогодні є не лише техніко-економічною, а й соціальною категорією, в умовах післявоєнного відновлення України вона стає правовим інструментом реінтеграції пошкодженого житлового фонду.

Законодавче регулювання реконструкції житла в Україні має комплексний характер і базується на поєднанні правових норм приватного та публічного права. Цивільно-правовий елемент закріплено у статтях 316, 317, 319 Цивільного кодексу України, які визначають зміст права власності, зокрема право власника житла здійснювати перебудову чи переобладнання в межах вимог закону. Стаття 376 ЦК України прямо встановлює, що самочинне будівництво, у тому числі реконструкція без відповідного дозволу чи з істотним порушенням будівельних норм, не створює права власності на об'єкт і може бути легалізоване лише за рішенням суду або шляхом отримання дозвільних документів у встановленому порядку. [1]

Головним джерелом регулювання будівельної діяльності є Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності». Відповідно до статті 1 цього Закону реконструкція є видом будівництва, закон визначає загальні положення щодо органів, що регулюють містобудівну діяльність, необхідну документацію та положення щодо класифікації об'єктів будівництва, а також відповідні процедури щодо будівництва.

Дозвільна процедура врегульована статтями 34–37 Закону. Для об'єктів класу наслідків СС1 власник подає повідомлення про початок будівельних робіт через Єдину державну електронну систему у сфері будівництва, тоді як для об'єктів СС2 та СС3 необхідне отримання дозволу на виконання будівельних робіт, який видає Державна інспекція архітектури та містобудування України (ДІАМ). Після завершення реконструкції об'єкт приймається в експлуатацію шляхом реєстрації декларації або видачі сертифіката готовності відповідно до статті 39 Закону [3].

Технічну основу реконструкції формують державні будівельні норми (ДБН), зокрема ДБН В. 2.2–15:2019 «Житлові будинки. Основні положення». Ці норми мають імперативний характер і встановлюють мінімальні технічні та енергетичні вимоги до реконструйованих об'єктів [6].

Важливим підзаконним актом є Постанова Кабінету Міністрів України № 466 від 13 квітня 2011 року, якою затверджено порядок виконання підготовчих і будівельних робіт. Саме цей документ конкретизує процедуру подання повідомлення або отримання дозволу на реконструкцію, визначаючи компетенцію ДІАМ та порядок внесення відомостей до Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва.

Основним органом контролю за дотриманням норм у сфері реконструкції житла виступає Державна інспекція архітектури та містобудування України (ДІАМ), правовий статус якої визначений Постановою Кабінету Міністрів України № 960 від 23 грудня 2020 року.

Вона здійснює державний нагляд за діяльністю замовників, проєктувальників, експертних організацій та підрядників на всіх етапах реконструкції — від отримання дозвільних документів до введення об'єкта в експлуатацію.

Згідно зі статтею 41 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності», ДІАМ має право проводити планові та позапланові перевірки дотримання вимог законодавства у сфері будівництва. Перевірка оформлюється актом державного архітектурно-будівельного контролю.

На етапі експлуатації реконструйованого об'єкта контроль продовжується через процедуру прийняття об'єкта в експлуатацію [3; 4].

Згідно з наказом Міністерства № 158 від 19 серпня 2022 року, введення об'єкта(СС2,СС3) після реконструкції можливе лише за наявності сертифіката готовності, який підтверджує відповідність виконаних робіт затвердженій проектній документації [5].

Особливу увагу в системі контролю заслуговує питання цифровізації процедур. Єдина державна електронна система у сфері будівництва забезпечує прозорість процесів, автоматизовану перевірку документів, а також унеможливлює фальсифікацію дозволів. Такий підхід формує нову модель превентивного контролю, що зменшує ризики корупції, характерні для попередніх практик діяльності ДАБІ [7, с. 49].

Порушення вимог законодавства що регулює будівельну діяльність тягне за собою відповідальність. Так, згідно з Кодексом України про адміністративні правопорушення (статті 96–1 та 188–42), за порушення вимог містобудівного законодавства під час реконструкції, зокрема, виконання робіт без дозволу, недопуск до перевірки чи невиконання припису — посадові особи та суб'єкти господарювання несуть адміністративну відповідальність у вигляді штрафів, розмір яких залежить від класу наслідків об'єкта [2].

Важливо зазначити, що головним завданням нагляду є не стільки фіксація порушення, скільки раннє попередження ризиків.

На наше переконання, ефективний контроль за реконструкцією житла має спиратися на баланс публічної безпеки й свободи власника — з одного боку, держава повинна гарантувати безпечність об'єктів, а з іншого не створювати надмірні бюрократичні бар'єри, що стримують відновлення житлового фонду.

Вдосконалення законодавства у сфері відновлення житла через реконструкцію в Україні безпосередньо пов'язані з необхідністю оновлення нормативної бази будівництва, містобудування та відбудови зруйнованого житлового фонду. Нині діюче законодавство, зокрема Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» формує основу дозвільної системи, однак не враховує у повному обсязі реалії

воєнних руйнувань та потребу у спрощених, але контрольованих процедурах реконструкції.

Першочергового вдосконалення потребує механізм надання дозволів на реконструкцію об'єктів, пошкоджених або зруйнованих унаслідок бойових дій. Доцільним є закріплення спрощеного механізму отримання дозволів.

Окремо варто підкреслити потребу в оновленні підходів до фінансування реконструкційних проектів. Залучення коштів міжнародних донорів і відповідне регулювання забезпечить гарантоване цільове використання коштів і більш ефективну компенсацію витрат громадянам через державну програму «єВідновлення».

У підсумку, розвиток законодавства у сфері реконструкції полягатиме у переході від ситуативного регулювання до системного підходу, де всі етапи є прозорими, цифровізованими та адаптованими до умов відбудови країни. Саме такий підхід забезпечить баланс між безпекою, законністю і швидкістю відновлення житла громадян України.

Використані джерела

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 7 грудня 1984 р. № 8073-X. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. Додаток до № 51.
3. Про регулювання містобудівної діяльності : Закон України від 17 лютого 2011 р. № 3038-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 34.
4. Про затвердження Положення про Державну інспекцію архітектури та містобудування України : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2020 р. № 960. *Офіційний вісник України*. 2020. № 102.
5. Про затвердження Порядку прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів : наказ Міністерства розвитку громад та територій України від 19 серпня 2022 р. № 158. *Офіційний вісник України*. 2022. № 80.
6. Про затвердження ДБН В. 2.2–15:2019 «Житлові будинки. Основні положення» : наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 26 квіт. 2019 р. № 104. Офіц. вид. Київ : Мінрегіон України, 2019.
7. Бевз С. В. Реконструкція житлового фонду в Україні: правові та організаційні аспекти. *Журнал європейського права*. 2022. № 4(68). С. 45–52.

Софія КОСТЕНЮК
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Сідор М. І.***

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ КРИПТОВАЛЮТНИХ ОПЕРАЦІЙ

Після здобуття Україною незалежності розпочався активний процес формування національної правової системи, створення нормативно-правової бази та інститутів, покликаних забезпечити функціонування економіки ринкового типу. Однак, як і в більшості пострадянських держав, одночасно із становленням офіційного фінансового сектору стрімко почала розвиватися й «тіньова» економіка, що сприяло поширенню практик ухилення від оподаткування та легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. З часом проблема відмивання коштів набула не лише національного, а й глобального характеру, оскільки її наслідки стали відчутними для міжнародної фінансової системи та економічної безпеки держав [1, с. 292].

Як зазначає О. О. Куришко, сучасний етап розвитку української економіки характеризується високим рівнем макроекономічної нестабільності, невизначеністю зовнішнього середовища та загостренням конкурентних процесів. У таких умовах особливого значення набувають інструменти фінансового управління, серед яких центральне місце посідає фінансовий моніторинг. Він виконує роль ефективного аналітичного механізму, що дозволяє своєчасно виявляти зміни у фінансово-економічних процесах, оцінювати ризики та прогнозувати їх розвиток. Завдяки цьому суб'єкти господарювання й державні органи отримують об'єктивну інформацію для прийняття управлінських рішень, спрямованих на запобігання порушенням фінансової дисципліни, у тому числі в сфері легалізації злочинних доходів. Фінансовий моніторинг є важливою складовою економічної безпеки, оскільки дає змогу виявляти негативні тенденції у русі капіталів і своєчасно застосовувати коригуючі заходи [2, с. 28].

З правової точки зору фінансовий моніторинг у сфері протидії відмиванню коштів виступає комплексом нормативно визначених дій, спрямованих на запобігання використанню фінансової системи у злочинних цілях. Його метою є виявлення підозрілих фінансових операцій, перевірка джерел походження активів та забезпечення прозорості грошових потоків. У контексті криптовалютних операцій цей механізм набуває особливої ваги, оскільки цифрові активи за своєю природою є анонімними, що ускладнює ідентифікацію їхніх власників і контроль за рухом коштів. Саме тому в останні роки спостерігається тенденція до гармонізації національних підходів із міжнародними стандартами, розробленими FATF, Європейським Союзом та іншими глобальними структурами [3, с. 152].

У сучасних умовах глобалізації фінансових потоків особливу загрозу для системи фінансової безпеки становлять операції з віртуальними активами, які дедалі частіше використовуються для легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Криптовалюта, зокрема Bitcoin, завдяки своїй децентралізованій природі та анонімності, відкрила нові можливості для реалізації схем відмивання коштів, що значно ускладнює роботу правоохоронних органів та фінансового моніторингу. Транзакції у віртуальній валюті містять лише технічні дані про суму, цифровий підпис і адреси відправника та отримувача, однак ці дані можуть бути зашифровані або повністю анонімізовані. Часто одна й та сама особа використовує на різних криптоплатформах кілька облікових записів, кожен із яких має унікальну адресу, що практично унеможливлює ідентифікацію справжнього користувача. Через відсутність фізичного підтвердження операцій та мінімальну кількість задокументованих слідів криптовалютні транзакції є ідеальним інструментом для маскування незаконних фінансових потоків [4, с. 502; 5, с. 30].

Серед найбільш розповсюджених способів відмивання коштів за допомогою криптовалют виокремлюються монети конфіденційності (privacy coins) та криптозмішувачі (crypto-mixers). Перші — це спеціальні криптовалюти, створені для забезпечення підвищеного рівня анонімності в блокчейні. Вони приховують дані про відправників і отримувачів транзакцій, роблячи їх практично невідстежуваними для третіх сторін. Такі валюти, як Monero, Zcash чи Dash, дають змогу здійснювати операції без розкриття інформації про баланси або адреси користувачів, що істотно ускладнює проведення фінансових розслідувань. На відміну від них, класичні криптовалюти — Bitcoin, Ethereum, Binance Coin, XRP, Solana — працюють на відкритих блокчейнах, де кожен користувач може переглядати історію переказів між адресами [4, с. 503].

Другий поширений механізм — криптозмішувачі (mixers або tumblers) — функціонує за принципом «змішування» коштів із різних джерел з метою повного унеможливлення відстеження їхнього походження. Криптозмішувачі приймають кошти від численних користувачів, об'єднують їх в одну транзакцію, а потім розподіляють на випадкові адреси. Унаслідок цього створюється ланцюг складних транзакцій, які розривають зв'язок між початковим відправником і кінцевим отримувачем. Для більшої конфіденційності цей процес може повторюватися кілька разів, перш ніж кошти досягнуть кінце-

вого гаманця, що фактично блокує можливість встановити джерело їх походження [4, с. 503].

З метою протидії подібним зловживанням у сфері цифрових активів ключову роль відіграють Рекомендації FATF — міжнародного міжурядового органу, який визначає стандарти боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму. У 2019 році FATF офіційно поширила свої вимоги на операції з віртуальними активами, визнавши криптовалютні платформи та біржі повноцінними суб'єктами фінансового моніторингу. Відповідно до оновлених стандартів, постачальники послуг у сфері обміну криптовалют зобов'язані проходити реєстрацію та ліцензування, а також виконувати обов'язкову ідентифікацію сторін транзакції — як відправника, так і отримувача. Ця вимога, відома як «Travel Rule», передбачає передачу супровідної інформації про учасників операції між усіма фінансовими установами, що беруть у ній участь, забезпечуючи прозорість і простежуваність криптовалютних переказів [6, с. 17].

В Україні правова основа фінансового моніторингу криптовалютних операцій формується відповідно до вимог національного законодавства та міжнародних стандартів у сфері боротьби з відмиванням коштів і фінансуванням тероризму. Центральним нормативним актом у цій сфері є Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 6 грудня 2019 року № 361-IX. Закон запровадив сучасну систему фінансового моніторингу, орієнтовану на ризик-орієнтований підхід і поширену також на операції з віртуальними активами. У документі визначено обов'язки суб'єктів первинного фінансового моніторингу — банків, небанківських фінансових установ, бірж, операторів віртуальних активів — щодо виявлення, аналізу, перевірки та повідомлення про підозрілі операції, які можуть бути пов'язані з відмиванням коштів чи фінансуванням терористичної діяльності [7].

Також ключову роль у системі національного фінансового моніторингу відіграє Державна служба фінансового моніторингу України. Її повноваження охоплюють збір, узагальнення, аналітичну обробку інформації про фінансові операції, що можуть мати незаконний характер, та подальшу передачу відповідних матеріалів правоохоронним органам. Особлива увага приділяється криптовалютним транзакціям, які мають підвищений ризик через анонімність і транскордонний характер. Паралельно триває робота над законопроєктом «Про віртуальні активи», який має створити єдиний правовий режим для регулювання ринку криптовалют в Україні. Законопроєкт передбачає впровадження ліцензування провайдерів криптовалютних послуг, визначення правил здійснення операцій із цифровими активами, а

також адаптацію національного законодавства до вимог FATF і стандартів Європейського Союзу [8].

Для забезпечення ефективної фінансово-економічної безпеки в умовах стрімкого розвитку ринку криптовалют доцільно реалізувати комплекс заходів правового та інституційного характеру, спрямованих на досягнення балансу між інноваційним розвитком і протидією фінансовим ризикам:

1. Необхідно посилити систему фінансового моніторингу та контролю над криптовалютними операціями, розробивши механізми верифікації джерел походження цифрових активів і визначення кінцевих бенефіціарів;

2. Слід удосконалити законодавчу базу, чітко визначивши правовий статус криптовалют, права та обов'язки учасників ринку;

3. Важливо налагодити міжнародну співпрацю між регуляторними органами, зокрема через участь у глобальних ініціативах FATF, egmont group та європейській мережі фінансових розвідок;

4. Потребує розвитку правовий механізм захисту прав споживачів у сфері криптоінвестицій. У межах цього напряму доцільно створити інституційні механізми відшкодування збитків у разі шахрайських дій або технічних збоїв на платформах обміну;

5. Важливо підвищувати рівень фінансової грамотності населення шляхом освітніх програм і кампаній, спрямованих на формування відповідального ставлення до використання криптовалют і розуміння пов'язаних із ними ризиків [9, с. 37].

Таким чином, формування ефективної системи фінансового моніторингу криптовалютних операцій в Україні потребує гармонізації правового поля з міжнародними стандартами, розширення аналітичних можливостей державних органів та створення сприятливого середовища для прозорого функціонування ринку цифрових активів.

Використані джерела

1. Уткіна М. С. Фінансовий моніторинг як один із засобів протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 292–295.
2. Смагло О. Функціонування системи фінансового моніторингу в Україні. *Економіка та суспільство*. 2021. № 26. С. 28–35.
3. Винниченко-Кумкова Л., Кащук К. Фінансовий моніторинг у сфері протидії відмиванню грошей: поняття та міжнародні аспекти. *Молодий вчений*. 2024. № 4 (128). С. 151–156.
4. Каменський Д. В., Дудоров О. О. Відмивання злочинних доходів через операції з віртуальними валютами: нова загроза економічній безпеці. *Аналітично-порівняльне правознавство*: електронне наукове видання. 2024. С. 500–509.

5. Ричардсон І., де Лукас М. І. Розслідування та судовий розгляд кримінальних проваджень щодо легалізації (відмивання) коштів: посібник для суддів. Страсбург; Київ: Національна школа суддів України, 2021. 106 с.
6. FATF. Guidance for a Risk-Based Approach to Virtual Assets and Virtual Asset Service Providers. Paris: FATF. 2019. 59 p. URL: https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf-gafi/guidance/RBA-VA-VASPs.pdf.coredownload.inline.pdf
7. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 6 грудня 2019 р. № 361-IX. (Редакція від 09.01.2025, № 4156-IX). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361–20#Text (дата звернення: 03.11.2025).
8. Про віртуальні активи: Закон України від 17 лютого 2022 р. № 2074-IX. (Редакція від 15.11.2024, № 4017-IX). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074–20#Text (дата звернення: 03.11.2025).
9. Гончарук В. Л. Вплив криптовалют на фінансову систему та можливі наслідки для фінансово-економічної безпеки. *Центральноукраїнський вісник права та публічного управління.* 2025. Вип. 9. С. 32–40.

Дарія КОСТЮК, Ольга СУГАКОВА
студентки 1 курсу магістратури
факультету прокуратури та слідства
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Будурова Г. М.***

ОСНОВНІ ГАРАНТІЇ ДІЯЛЬНОСТІ КОРПОРАТИВНИХ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ФОНДІВ

Інститути спільного інвестування в України можуть існувати у двох формах — корпоративного або пайового інвестиційного фонду [5]. Такі фонди виступають механізмом акумулювання коштів інвесторів з метою отримання прибутку шляхом вкладення цих коштів у цінні папери, корпоративні права, нерухомість та інші активи. Інститути спільного інвестування широко застосовуються в корпоративній практиці, зокрема як інструмент управління фінансовими потоками підприємств. Компанії можуть інвестувати тимчасово вільні кошти в ІСІ, отримуючи додатковий прибуток і водночас забезпечуючи диверсифікацію капіталу. Таким чином, інститути спільного інвестування слугують важливим елементом фінансового менеджменту, що дозволяє ефективно розподіляти ризики. Інвестиційні фонди є учасниками фондового ринку, що акумулюють кошти фізичних і

юридичних осіб, передаючи їх в управління компанії з управління активами. У поєднанні з банківськими депозитами інвестиційні фонди належать до найпопулярніших засобів збереження та примноження заощаджень громадян.

Основні правові засади функціонування корпоративних інвестиційних фондів визначає Закон України «Про інститути спільного інвестування». Він регулює суспільні відносини, що виникають у сфері колективного інвестування, визначає порядок створення, функціонування та припинення діяльності суб'єктів спільного інвестування, а також гарантує дотримання права власності на цінні папери інститутів спільного інвестування й захист прав їхніх учасників [3].

Корпоративний інвестиційний фонд (КІФ) — це окрема форма інвестиційного фонду, що має статус юридичної особи, створеної у формі акціонерного товариства, яке здійснює виключно діяльність у сфері спільного інвестування. Водночас, на відміну від звичайних акціонерних товариств, діяльність КІФ регулюється не Законом України «Про акціонерні товариства», а спеціальним Законом «Про інститути спільного інвестування» [3]. Сам КІФ є емітентом власних акцій, а управління його активами здійснює компанія з управління активами (КУА), це зазначається у статті 14 Закону «Про інститути спільного інвестування» [3]. У свою чергу, компанія з управління активами — це господарське товариство, спеціалізована фінансова установа, яка здійснює професійну діяльність із управління активами, об'єднаними від кількох інвесторів. Основна її мета — ефективне управління капіталом через інститути колективного інвестування, забезпечення зростання вартості активів і захист інтересів власників [3].

Функціонування КІФ ґрунтується на системі гарантій, які умовно можна поділити на три групи: правові, державні та організаційно-внутрішні. Саме їхній комплекс і визначає рівень надійності та прозорості діяльності корпоративних інвестиційних фондів, що становить предмет подальшого розгляду.

Правові гарантії діяльності корпоративних інвестиційних фондів закріплені у чинних нормативно-правових актах України. Основоположним є положення статті 41 Конституції України, яка гарантує право приватної власності [1]. Це особливо важливо, адже активи КІФ і кошти учасників є власністю інвесторів, а отже, підлягають захисту від будь-яких незаконних дій чи втручання з боку держави чи третіх осіб. Крім того, важливе значення має Цивільний кодекс України, який регулює договірні відносини між учасниками інвестиційної діяльності, зокрема, Книга п'ята «Зобов'язальне право» [2]. Спеціальним актом, що деталізує конституційні гарантії, є Закон України «Про інститути спільного інвестування». Саме цей закон визначає

особливий правовий статус корпоративного інвестиційного фонду як юридичної особи, активи якої належать інвесторам на праві спільної часткової власності.

Однією з ключових правових гарантій є принцип відокремлення активів КІФ від майна компанії з управління активами. Це означає, що у випадку банкрутства КУА інвестори не втрачають свої активи. Також закон встановлює обмеження щодо видів операцій, які може здійснювати фонд, зокрема заборону надання позик за рахунок активів ІСІ, що мінімізує інвестиційні ризики (див. ст. 7 Закону України «Про інститути спільного інвестування») [3].

Система державних гарантій діяльності КІФ реалізується через регулювання, контроль і нагляд з боку Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР), діяльність якої підпорядкована Президенту України, а підзвітна Верховній Раді України. Згідно Указу Президента України «Про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку» від 23.11.2011, цей орган здійснює:

– ліцензування професійних учасників ринку цінних паперів;

– встановлення нормативів щодо структури активів, співвідношення власного та залученого капіталу, що сприяє фінансовій стабільності фондів;

– застосування санкцій — фінансових стягнень або анулювання ліцензій у разі порушення вимог законодавства [4].

Окрім цього, держава гарантує право інвесторів на судовий захист та встановлює вимоги щодо прозорості діяльності фондів, зокрема розкриття публічної звітності.

Організаційно-внутрішні гарантії формуються завдяки структурі самого корпоративного інвестиційного фонду та взаємодії між усіма професійними учасниками, що забезпечують його функціонування. Основним принципом тут виступає «правило чотирьох очей», тобто розподіл функцій між кількома незалежними суб'єктами, яких можна виділити згідно комплексного аналізу Закону України «Про інститути спільного інвестування»:

– корпоративний інвестиційний фонд — є власником активів;

– компанія з управління активами — здійснює управління активами та інвестиційними операціями;

– зберігач активів — відповідає за зберігання активів і контроль за законністю дій КУА;

– адміністратор — веде реєстр власників цінних паперів фонду та розраховує вартість чистих активів.

Крім цього, у структурі КІФ обов'язково створюється наглядова рада, яка контролює діяльність КУА в частині управління активами фонду та захищає інтереси інвесторів. Додатковими елементами контролю виступають аудитор і оцінювач майна, які забезпечують

достовірність фінансової інформації й незалежну оцінку вартості активів [3].

Система гарантій діяльності корпоративних інвестиційних фондів в Україні є багаторівневою, комплексною та охоплює три основні складові — правову, державну та організаційно-внутрішню. Її фундамент формують конституційні гарантії права власності, норми спеціального законодавства, а також державний нагляд з боку НКЦПФР. Найдієвішою внутрішньою гарантією на нашу думку, є розподіл функцій між КУА, зберігачем і адміністратором, який забезпечує баланс інтересів, прозорість операцій та мінімізацію ризиків. Безперервне вдосконалення законодавчої бази, посилення механізмів державного контролю та підвищення прозорості діяльності інвестиційних фондів сприятимуть зміцненню довіри інвесторів і подальшому розвитку інвестиційної діяльності в Україні. Загалом ефективна система гарантій діяльності корпоративних інвестиційних фондів є необхідною умовою стабільного функціонування ринку капіталів, залучення іноземних інвестицій і формування конкурентного середовища у сфері колективного інвестування.

Використані джерела

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96- ВР / База даних «Законодавство України»; Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // База даних «Законодавство України»; Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435–15#Text
3. Про інститути спільного інвестування: Закон України від 05.07.2012 № 5080-VI / База даних «Законодавство України»; Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5080–17#Text
4. Про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку: Указ Президента України від 23.11.2011 № 1063/2011 / База даних «Законодавство України»; Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1063/2011#Text
5. Інститути спільного інвестування: класифікація та сфера застосування від 18.03.2024 / Дмитро Селянський, адвокат, Голова адвокатського об'єднання «Спільна справа»; Вища школа адвокатури НААУ. URL: https://www.hsa.org.ua/lectors/selianskii-dmitro/articles/instituti-spilnogo-investuvannia-klasifikaciia-ta-sfera-zastosuvanniaia

Єлизавета КРИВУЛЯ
студентка 4 курсу
факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Каненберг-Сандул О. К.***

ПРИНЦИП МНОЖИННОГО ГРОМАДЯНСТВА: ВПЛИВ ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ

Проблематика множинного громадянства є надзвичайно актуальною для України в умовах активної міграції та розростання демографічної кризи в Україні. Після початку повномасштабної війни рф проти України мільйони громадян опинилися за кордоном, отримавши тимчасовий або постійний захист, а дехто — навіть громадянство інших держав. У цьому контексті питання можливості законного визнання множинного громадянства набуває особливої ваги. Тому дослідження майбутньої реалізації інституту множинного громадянства є важливим елементом для розвитку національного законодавста, створення нових союзів та домовленостей з іншими державами.

За п. б ст. 2 Європейської конвенції про громадянство визначає множинне громадянство, як одночасну належність особи до громадянства двох або більше держав. В законі України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення реалізації права на набуття та збереження громадянства України», який набере чинності 16.01.2026 р. зазначено вичерпний перелік, коли особи можуть мати громадянство, враховуючи право крові і право грунту [1]. Множинного громадянства можуть також набути іноземці з певних країн, перелік яких буде розроблено та затверджено Кабінетом міністрів України. Відомо, що громадяни держави-агресора або держави-окупанта, або держави, яка не визнає територіальну цілісність та суверенітет України чи відмовляється визнавати протиправність посягань на територіальну цілісність та суверенітет України, зокрема голосувала проти Резолюції Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй «Про територіальну цілісність України» від 27 березня 2014 року № 68/262, не мають права на набуття множинного громадянства.

При узаконеному мультипаризмі в національному законодавстві, існує можливість, як зазначав Ісаєвич О. М., виникнення сірої зони. До прикладу, українські мігранти, які шукали прихистку від війни і часто без належних документів, народжують дітей, яких не визнає громадянами держава перебування та Україна [2]. До іншої значущої проблеми відноситься менший дипломатичний захист, осіб з множинним громадянство, так як кожна з держав має певні зобов'язання від свого громадянина і водночас не встановлено, яка з держав буде захищати його на міжнародно-правовій арені [3].

У майбутньому законі зазначено, що буде «недопущенно привілеї чи обмеження за ознаками наявності у громадянина України громадянства (підданства) іноземної держави (іноземних держав)», однак це не означає, що особи з множинним громадянством будуть всі права, які мають лише громадяни України і навпаки.

Для реалізації мульпаризму національне законодавство зазнає знаних змін, будуть впроваджуватись поправки до вже існуючих законів та поступово ратифіковуватися нові двосторонні договори з іноземними державами. Головною метою цих договорів буде визначення підстав, порядку набуття другого громадянства особою. Також доцільним було б визначити в цих договорах, на яких умовах індивід буде вважатися громадянином однієї з держав, при виникненні спору з державою, чиїм громадянином або підданим він не є.

Держава повинна забезпечити створення єдиного державного реєстру для ведення обліку громадян з мультипаризмом, щоб особа не могла займатися політичною діяльність а також не була прийнята на роботу яка передбачає доступ до державної таємниці. Також можливе створення єдиної інформаційної системи між державами, які підписали угоду про множинне громадянство. Така система дозволила б ефективно обмінюватися інформацією та запобігати вчинення правопорушень особою з множинним громадянством.

Впровадження множинного громадянства, на думку Фенича Я. В., потрібно для розв'язання проблеми застарілої міграційної політики та збереженню правового зв'язку з українськими біженцями [4]. Погоджуючись з його думкою ми хочемо дадати, що мультипартизм також сприяє укладенню нових угод між Україною та іншими державами, що сформує міцні зв'язки та союзи. Не менш важливим також буде покращення демографічної ситуації, оскільки буде надано громадянство іноземцям.

Висновки. Закон № 4502-IX започатковує правове визнання цього мультипаризму, що сприятиме збереженню зв'язків з українцями за кордоном і розвитку міжнародного партнерства. Водночас впровадження множинного громадянства потребує створення державного реєстру, укладення двосторонніх угод і чіткого правового контролю. Серед ризиків залишаються питання подвійної лояльності, дипломатичного захисту та безпеки державної служби.

Використані джерела

1. Про деякі питання у сфері міграції щодо підстав і порядку набуття та припинення громадянства України: Закон України, набере чинності 16.01.2026 р. № 4502-IX/ Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4502–20#n60 (дата звернення: 04.11.2025)
2. Ісаєвич О. М. Правове регулювання громадянства України в умовах війни та масової міграції. *Аналітично-порівняльне правознавство:* електронне наукове видання. 2025. № 4. частина 1. С. 209–213.
3. Міжнародне публічне право: основи теорії: навчально-методичний посібник / Х. Н. Бехруз, С. С. Андрейченко, М. В. Грушко та ін. Одеса: Юридика, 2023. С. 94–95.
4. Фенич Я. В. Множинне громадянство за сучасним законодавством України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2024. № 84, частина 3. С. 216–221.

Емілія КРОТОВА
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Заверюха М. М.***

ПРАВО ГРОМАДЯН НА БЕЗПЕЧНЕ ДЛЯ ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я ДОВКІЛЛЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З початком повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року, РФ вчинила акт агресії проти суверенітету та територіальної цілісності України, що супроводжується грубим порушенням норм міжнародного гуманітарного права, загальновизнаних цінностей і стандартів. У ході воєнних дій систематично знищується економічний потенціал держави, завдається шкода об'єктам цивільної та критичної інфраструктури, а також руйнуються природні ресурси. Така ситуація неминуче впливає на реалізацію екологічних прав громадян, особливо на одне з ключових — право кожної людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля [1, с. 324].

Питання гарантування цього права має вагоме значення в умовах збройного конфлікту, адже мова йде не лише про стан довкілля, як складову національної безпеки, а й про захист базових прав людини. Вперше екологічні права набули законодавчого закріплення ще у 1991 році — у статті 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». У цій нормі законодавець чітко зазначив, що кожен громадянин України має право на навколишнє природне середовище, яке є безпечним для його життя і здоров'я [2].

Одним із ключових аспектів правового механізму у сфері охорони довкілля є нормативне закріплення конституційного права кожного громадянина на безпечне для життя і здоров'я природне середовище. Це право, визначене статтею 50 Конституції України, отримує подальший розвиток у спеціальному екологічному законодавстві, де окреслюються його зміст і механізми реалізації. Йдеться не лише про можливість існування у середовищі, що не становить загрози для життя і здоров'я людини, а й про комплекс гарантій, які покладають на державу, органи влади та суб'єктів господарювання обов'язок дотримуватись стандартів екологічної безпеки. Право на безпечне довкілля включає низку важливих юридичних можливостей: жити у середовищі, яке відповідає екологічним нормативам; звертатись до органів державної влади та місцевого самоврядування з вимогою усунення екологічних порушень; ініціювати притягнення до відповідальності осіб, які нехтують вимогами природоохоронного законодавства; а також захищати свої права в судовому порядку у разі їх порушення [3, с. 217].

О. Сурілова слушно підкреслює, що право на безпечне для життя і здоров'я довкілля є складовою права на життя, оскільки якість навколишнього природного середовища має безпосередній вплив на фізичне та психічне благополуччя людини. У випадках, коли стан довкілля не відповідає встановленим стандартам безпеки, це створює реальні загрози для життя, здоров'я та гідності людини. Саме поняття людської гідності включає в себе право на існування у середовищі, яке не принижує її фізичний чи моральний стан. При цьому категорія гідності дозволяє ширше охопити як природні умови, так і антропогенні чинники, що уможливлює більш комплексний захист екологічних прав особи [4, с. 323].

У цьому контексті показовим є приклад екологічної катастрофи, що сталася 6 червня 2023 року внаслідок підриву російськими військами греблі Каховської ГЕС. Л. Коритко та А. Кучера детально аналізують наслідки цієї події, вказуючи на серйозну шкоду як довкіллю, так і громадянам України. Вода, що затопила населені пункти, містила токсичні хімікати, збудників інфекцій з цвинтарів, вбиралень та сміттєзвалищ, а також понад 150 тонн машинного мастила, що потрапили у Дніпро [5, с. 42]. Це не лише катастрофічно вплинуло на екосистему, але й становить грубе порушення конституційного права громадян на безпечне для життя і здоров'я навколишнє середовище.

Складно дати правове пояснення воєнній доцільності таких дій, однак очевидним є факт — подібні атаки свідчать про системне нехтування нормами міжнародного гуманітарного права та свідоме створення умов, які унеможливлюють безпечне життя українців на

власній землі. Як вказано у статті 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду, до переліку воєнних злочинів належать дії, що завдають серйозної, тривалої і масштабної шкоди довкіллю, якщо ця шкода є явно непропорційною очікуваним військовим результатам [6].

Після завершення воєнного конфлікту та скасування воєнного стану перед Україною стоятиме надважливе завдання: не лише задокументувати усі факти екологічних злочинів, скоєних державою-агресором, але й провести повний аналіз обсягів завданої шкоди, а також забезпечити системний моніторинг стану довкілля. Відновлення екосистем України до безпечного і придатного для життя стану вимагатиме спільних зусиль держави, наукової спільноти, громадянського суспільства та міжнародних партнерів. Екологічна свідомість, правова відповідальність і стратегічне планування мають стати фундаментом для відбудови природного середовища країни [7, с. 22].

Отже, право громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля в умовах воєнного стану набуває особливої ваги, адже воєнні дії створюють реальні загрози не лише екосистемам, а й життю та здоров'ю людей. Масштабні руйнування природних ресурсів, спричинені агресією Російської Федерації, свідчать про системне порушення норм міжнародного гуманітарного права та спроби перетворити довкілля на інструмент тиску.

Використані джерела

1. Денисенко К. В. Проблеми реалізації права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 323–327.
2. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.
3. Карпенко Р. В. Проблематика реалізації права людини і громадянина на безпечне для життя і здоров'я довкілля в умовах воєнного стану. *Проблеми фундаментальної, прикладної екології та екологічної освіти*: Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 90-річчю від дня народж. В. І. Шанди, д-ра біол. наук, проф. каф. ботаніки та екології Криворіз. держ. пед. ун-ту (м. Кривий Ріг, 30 трав. 2025 р.) / за ред. Євтушенка Е. О., Ахматової Н. О. Кривий Ріг: КДПУ, 2025. С. 217–219.
4. Сурілова О. О., Абдулшукур А. Право на безпечне та здорове довкілля: проблеми реалізації під час збройних конфліктів. *Human rights as a base for the implementation of European legal values in Ukraine and the Republic of Poland in the context of civil society development: collective monograph*. Lublin: Baltija Publishing, 2019. P. 310–330.
5. Коритко Л. Я., Кучера А. М. Порушення екологічних прав людини в Україні в період воєнного стану (на прикладі Каховської катастрофи). *Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту*. Серія: Право. 2024. Вип. 81 (1). С. 40–46.
6. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998. Ратифіковано Законом України від 21.08.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 15.10.2025).
7. Ніколаєнко К., Сокол Ю. Ф. Проблеми забезпечення екологічних прав людини в період воєнного стану. *Планета. Життя. Розум*: ІІ наук.-практ. конф.: зб. тез доп. Чернігів, 2024. С. 19–22.

Ангеліна КУТАС
студентка 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Квасніцька О. О.***

СКАСУВАННЯ СУДОВОГО НАКАЗУ У РАЗІ СУПЕРЕЧЛИВИХ ДОГОВОРІВ

Інститут наказного провадження в господарському процесі України є інструментом спрощеного та прискореного провадження, призначеного для безспірних вимог (ст. 147 ГПК України). Судовий наказ видається судом без виклику сторін та судового засідання, виключно на підставі поданих стягувачем документів. Суд, оцінивши достатність, допустимість та належність поданих доказів, ухвалює судовий наказ — документ подвійної природи, який функціонує і як судове рішення, і як виконавчий документ. Бутирська І. зазначає, що ця швидкість несе ризик порушення прав боржника, особливо коли вимоги стягувача, хоча й підтверджені певним документом, насправді є спірними через існування інших, суперечливих договорів чи документів [1].

За своєю природою наказне провадження презюмує безспірність вимоги, проте визначення цього провадження у ч. 2 ст. 12 ГПК України містить суперечність. Дана колізія знаходить вимір у свідомому намір заявника свідомо приховувати від суду факт існування спору щодо вимоги. Це відбувається тому, що суд, не маючи повноважень для самостійного з'ясування обставин спору та не вимагаючи від заявника доказів безспірності (наприклад, актів звірки), мусить покладатися виключно на інформацію стягувача. Таким чином, положення про «невідомість заявнику про наявність спору» підриває ключову умову безспірності як необхідну передумову для наказного провадження [1, с. 103].

Водночас наказне провадження є неприйнятним у разі наявності спору про право, тобто будь-якої суперечності щодо існування, змісту або виконання зобов'язання. Саме в таких випадках законодавством регламентовані гарантія та застосування інституту судового наказу.

Згідно зі статтею 157 ГПК України, боржник має право протягом п'ятнадцяти днів з дня отримання копії судового наказу подати заяву про його скасування. Суд зобов'язаний розглянути цю заяву протягом п'яти днів і, у разі виявлення спору про право, скасувати наказ [2].

Скасування судового наказу через наявність суперечливих договорів можливе, зокрема, якщо боржник доведе, що існують кілька чинних договорів з різними умовами щодо одного зобов'язання; якщо вимога заявника ґрунтується на недійсному або оспорюваному договорі; або якщо різне тлумачення сторонами умов договорів унеможливлює встановлення безспірності заборгованості.

Поняття суперечних договорів має суто доктринальний характер, та не містить нормативного закріплення. Це визначення формулюється на основі аналізу судової практики Верховного Суду щодо застосування принципу безспірності вимоги в наказному провадженні. Суперечливі договори (або інші документи) — це належним чином оформлені документи, які заперечують, змінюють або припиняють юридичні відносини, на яких ґрунтується вимога стягувача, або створюють зустрічне зобов'язання, що нівелює борг, і які свідчать про наявність спору про право [3].

Під суперечливими договорами розуміють два або більше договори, укладені між тими самими сторонами або їх правонаступниками, які регулюють один і той самий предмет зобов'язання, але містять взаємовиключні умови. Такі договори можуть відрізнятися: строками виконання зобов'язання; розміром або способом оплати; предметом або суб'єктним складом; правовими підставами передачі майна чи надання послуг.

На відміну від позовного провадження, де суд досліджує всі докази, у наказному провадженні достатньо факту існування суперечливого документа, щоб констатувати наявність спору.

Процесуальний захист боржника від безпідставного або спірного судового наказу здійснюється шляхом подання заяви про скасування судового наказу. Заява повинна містити чітке обґрунтування незгоди боржника з вимогою. До заяви обов'язково додаються оригінали або належним чином засвідчені копії суперечливих договорів та інших документів, які підтверджують існування спору про право. При розгляді заяви про скасування судового наказу суд не оцінює суперечливі договори по суті (на предмет їх дійсності чи переваги одного над іншим). Суд лише встановлює факт наявності обставин, які свідчать про спірність вимоги [4].

Якщо суд встановлює, що суперечливі договори перетворюють вимогу на спір про право, він скасовує судовий наказ. Після скасування наказу стягувач має право звернутися до суду з позовною заявою у порядку загального позовного провадження для вирішення спору по суті (ч. 3 ст. 161 ГПК України) [2].

Судова практика однозначно підтверджує, що факт наявності суперечливих або альтернативних договорів є імперативною підставою для виключення можливості розгляду вимоги в наказному провадженні. Цей принцип чітко артикульовано у Постанові Верховного Суду від 30 серпня 2024 року у справі № 911/1766/22. У ній зазначено, що якщо сторони мають кілька правочинів (договорів), які альтернативно або суперечливо регулюють ті самі зобов'язальні відносини (наприклад, різні умови оплати, різний обсяг поставки чи взаємозалік), це створює юридичний спір про право [3].

Скасування судового наказу, спричинене наявністю суперечливих договорів, має важливе практичне значення, оскільки захищає права боржника від необґрунтованих вимог, що виникають із нечітких зобов'язань. Цей механізм забезпечує дотримання принципу неприпустимість зловживання процесуальними правами. Крім того, він сприяє процесуальній економії, оскільки спір, який вимагає детального дослідження доказів, одразу переводиться до позовного провадження. Врешті-решт, скасування наказу запобігає зловживанню правом з боку стягувачів, які могли б недобросовісно використати наказне провадження для неправомірного тиску на своїх контрагентів [2].

Серед основних проблем у практиці застосування інституту скасування судового наказу можна виокремити: відсутність у законі чіткого визначення поняття «суперечливі договори»; недостатній рівень перевірки судом наявності інших договірних зобов'язань між сторонами; та розбіжності у судовій практиці щодо критеріїв визнання вимоги безспірною. Для вирішення цих проблем доцільним є внесення змін до ГПК України, зокрема уточнення переліку підстав для скасування судового наказу з урахуванням можливості існування суперечливих договорів.

Використані джерела

1. Бутирська І. Наказне провадження у господарському судочинстві. *Право україни*. 2020. № 7. С. 98–109.
2. Господарський процесуальний кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798–12#n1592 (дата звернення: 26.10.2025).
3. Постанова Верховного Касаційного господарського суду від 30.08.2024 у справі № N 911/1766/22. URL: https://ips.ligazakon.net/document/C029308. (дата звернення: 26.10.2025).
4. Постанова КГС ВП від 21.12.2023 року у справі № 910/11210/22. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_kgs_vp_vid_21_12_2023_roku_u_spravi_910_11210_22/ (дата звернення: 26.10.2025).

Валерія ЛИСТОПАДОВА
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Заверюха М. М.***

ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: БАЛАНС МІЖ БЕЗПЕКОЮ ТА ПРАВАМИ ГРОМАДЯН

Повномасштабна війна російської федерації проти України стала не лише гуманітарною та соціальною катастрофою, а й джерелом глибокої екологічної кризи. Збройна агресія спричинила масштабне забруднення повітря, води, ґрунтів, знищення природних екосистем, техногенні аварії та підриви інфраструктури. В умовах воєнного стану держава зосереджена на забезпеченні національної безпеки, проте це не повинно призводити до нехтування екологічними правами громадян. Збереження балансу між потребами оборони та гарантіями права людини на безпечне довкілля стає одним із ключових викликів сучасної правової системи України.

Конституція України [1] та Закон «Про правовий режим воєнного стану» [2] допускають тимчасові обмеження окремих прав людини в умовах воєнного стану, серед яких може бути і право на доступ до екологічної інформації, гарантоване статтею 50 Конституції [1]. Однак, як зазначає А. Ю. Буцмак, відповідно до Указу Президента України № 64/2022, під час воєнного стану обмежуються лише ті конституційні права, що визначені у статтях 30–34, 38, 39, 41–44 та 53 Конституції України [3]. Отже, чинні норми не передбачають обмеження права громадян на доступ і поширення інформації про стан навколишнього середовища.

Законодавче регулювання доступу до екологічної інформації в Україні визначено низкою актів, серед яких Закони України «Про інформацію» [4], «Про доступ до публічної інформації» [5] та «Про охорону навколишнього природного середовища» [6]. Відповідно до цих нормативних положень, кожен громадянин має право вільно отримувати, використовувати, поширювати й зберігати дані про стан довкілля, окрім випадків, коли законом передбачено обмеження. Закон також визначає, що екологічна інформація включає будь-які дані у письмовій, електронній, аудіовізуальній чи іншій формі, які стосуються стану довкілля, рівнів його забруднення, біорізноманіття та факторів, що впливають на екологічну ситуацію або здоров'я людей. Крім права на доступ, законодавство встановлює обов'язок державних органів забезпечувати належне інформування населення з екологічних питань.

В умовах воєнного стану, запровадженого у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України, органи влади були змушені обмежити відкритість деяких екологічних даних і документів, що містять чутливу інформацію [7]. Водночас положення Орхуської конвенції зобов'язують держави-учасниці гарантувати громадянам доступ до екологічної інформації навіть у періоди криз, хоча передбачають можливість відмови в наданні таких даних, якщо їх оприлюднення може зашкодити національній безпеці чи обороні [8].

Українське законодавство визначає, що обмеження доступу до публічної інформації можливе лише за наявності трьох умов: воно має здійснюватися виключно в інтересах національної безпеки, громадського порядку або охорони здоров'я; розголошення інформації повинно завдати істотної шкоди цим інтересам; шкода від оприлюднення має переважати суспільний інтерес в її отриманні.

Таким чином, у сучасних умовах спостерігається певне протиріччя між потребою захисту стратегічної інформації та принципом екологічної відкритості. На територіях, де ведуться бойові дії або які перебувають під окупацією, збір і розповсюдження екологічних даних значно ускладнюється. Екологічна безпека набуває особливого значення, адже воєнні дії спричиняють серйозні екологічні наслідки — забруднення повітря, води, руйнування екосистем і промислових об'єктів.

Доступ до екологічної інформації дає можливість громадськості оцінювати реальний стан довкілля, брати участь у прийнятті рішень і вимагати вжиття заходів для мінімізації наслідків війни. Водночас руйнування інфраструктури, забруднення ґрунтів і водних ресурсів потребують постійного моніторингу, який часто ускладнений через ризики для життя. Додатковою проблемою стає обмеження або викривлення екологічних даних унаслідок інформаційної боротьби. Тому необхідно створити ефективні механізми, що забезпечать прозорість екологічної інформації без шкоди для національної безпеки, а також залучати міжнародні структури до моніторингу стану довкілля в умовах збройного конфлікту.

Отже, право людини на доступ до екологічної інформації є невід'ємною складовою права на безпечне довкілля та належить до основоположних прав, гарантованих як національним законодавством, так і міжнародними правовими актами. Водночас у період дії правового режиму воєнного стану постає проблема захисту стратегічних відомостей, до яких можуть належати й екологічні дані, що потенційно можуть бути використані противником. Це зумовлює необхідність обережного підходу до визначення обсягу інформації, яку можна оприлюднювати, забезпечуючи при цьому безпеку держави без необґрунтованого обмеження права громадян на екологічну

відкритість. Незважаючи на те, що чинний Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» не встановлює прямого обмеження права на доступ до екологічної інформації, держава змушена шукати баланс між гарантуванням національної безпеки та дотриманням екологічних прав людини, охороною довкілля й ефективним реагуванням на екологічні наслідки війни.

Використані джерела

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text.
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII : станом на 4 берез. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389–19#Text (дата звернення 21.10.2025)
3. Буцмак А. Ю. Обмеження права на екологічну інформацію. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія: Право. 2023. Вип. 78. Ч. 1. С. 345–350. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/08/58–1.pdf (дата звернення: 21.10.2025).
4. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII : станом на 20 січ. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657–12#Text(дата звернення: 21.10.2025).
5. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI : станом на 8 серп. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939–17#Text(дата звернення: 21.10.2025).
6. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII : станом на 8 серп. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264–12#Text(дата звернення: 21.10.2025).
7. Новіцька Н. Б., Новіцький А. М. Доступ до екологічної інформації в умовах воєнного стану. *Науково-практичний журнал «Екологічне право»*. 2022. Вип. 1–2. С. 50–54.
8. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція) : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 25.06.1998 : станом на 27 трав. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text(дата звернення: 23.10.2025).

Тетяна ЛІСОВИЧЕНКО
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Сідор М. І.***

ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ ЯК ЗАСІБ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОВЖИВАННЯМ БЮДЖЕТНИМИ КОШТАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Фінансовий контроль у своїй сутності є діяльністю уповноважених органів, спрямованою на перевірку законності, ефективності та результативності формування, розподілу і використання державних фінансових ресурсів. Його завдання полягає не лише у виявленні порушень, а й у попередженні неефективного управління коштами, підвищенні рівня фінансової дисципліни та довіри до державних інститутів. У мирний час цей інструмент відіграє стабілізуючу роль у системі державного управління, однак у воєнний період він набуває стратегічного значення, адже помилки чи зловживання у сфері публічних фінансів можуть мати не лише економічні, а й безпосередньо оборонні наслідки [1].

У період воєнного стану держава змушена частково обмежувати звичні процедури публічних закупівель, спрощувати порядок виділення бюджетних коштів та надання субвенцій, що обґрунтовується потребою оперативності. Такі винятки, хоча й необхідні, водночас відкривають можливості для зловживань, особливо в умовах, коли зовнішній контроль ускладнений. У цих умовах особливого значення набуває внутрішній фінансовий контроль, що здійснюється безпосередньо у розпорядниках бюджетних коштів, а також аудит ефективності, який має оцінювати не лише законність витрат, а й їх результативність для досягнення стратегічних цілей [2].

Інституційна архітектура фінансового контролю в Україні включає декілька рівнів: парламентський контроль, зовнішній державний аудит, внутрішній аудит у міністерствах і відомствах, фінансовий моніторинг, а також громадський контроль. Провідну роль у системі зовнішнього контролю відіграє Рахункова палата, яка здійснює перевірку ефективності використання коштів державного бюджету та надає об'єктивну оцінку діяльності уряду у сфері фінансів. Державна аудиторська служба України реалізує функції державного фінансового контролю через проведення ревізій, аудитів, моніторингів закупівель та перевірок дотримання фінансової дисципліни. В умовах воєнного стану ці органи зіштовхнулися з потребою адаптувати свої методи роботи до обмежених можливостей виїзних перевірок, ризиків безпеки та необхідності швидкого реагування.

Завдяки цифровізації державного управління фінансовий контроль в Україні поступово набуває сучасних форм. Використання електронних систем обліку, публічних реєстрів, платформ типу «ProZorro» та «E-Data» дає змогу забезпечити більшу відкритість бюджетного процесу, навіть в умовах війни. Відкритий доступ громадян і журналістів до інформації про закупівлі, використання коштів, розподіл гуманітарної допомоги формує додатковий рівень громадського контролю, що має превентивний антикорупційний ефект. Саме прозорість стає ключовим фактором запобігання фінансовим зловживанням у надзвичайних умовах [3].

Важливою складовою фінансового контролю є також аудит міжнародної допомоги, яка надходить Україні від партнерів у вигляді грантів, кредитів і гуманітарних ресурсів. Підзвітність міжнародним донорам водночас зміцнює внутрішні стандарти фінансової доброчесності.

Таким чином, реформування системи фінансового контролю в умовах воєнного стану має спиратися на принципи незалежності контролюючих органів, їх професійної автономії, відкритості результатів перевірок, запровадження ризик-орієнтованого підходу та цифрових технологій аналізу даних. Саме тому фінансовий контроль у воєнний час є не просто технічним процесом перевірки звітності, а ключовим інструментом збереження державності, стабільності та справедливості.

Використані джерела

1. Міщенко Д. А. Державний фінансовий контроль як умова ефективного функціонування податкової системи. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2023. № 3 (38). С. 49–54. URL: http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/bitstream/123456789/6262/1/7.pdf
2. Левицький Я. Ю. Аналіз загроз бюджетній безпеці, виявлених системою державного фінансового контролю. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Публічне управління та адміністрування. 2024. Том 35 (74). № 6. С. 182–186.
3. Косова Т., Воронкова О., Ключка О., Костинець Ю. Фінансовий контроль у системі бюджетної безпеки держави і регіонів в умовах децентралізації в Україні. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2021. № 1(36). С. 140–148.

Кристина Нурджан ЛОМЄЄВА
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Сідор М. І.***

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА БЮДЖЕТНУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ

Широкомасштабна збройна агресія країни-агресора, розпочата у лютому 2022 року, змусила українську державу оперативно трансформувати всі сфери суспільного життя [1]. Зокрема, бюджетна система, яка є одним із ключових механізмів державного забезпечення, опинилася під гігантським навантаженням. У мирний час фінансовий план держави ґрунтувався на прогнозах стабільної податкової бази та передбачуваної економічної активності. Проте військовий конфлікт кардинально змінив ці основи: економічна діяльність в багатьох областях різко скоротилася; підприємства на окупованих територіях втратили можливість функціонувати, також значно зросли потреби у сферах безпеки, оборони, соціального забезпечення громадян та відновлення пошкоджених об'єктів [1].

Наповнення державного бюджету критично залежить від динаміки податкової бази, ділової активності, митних зборів та міжнародної підтримки. Протягом 2025 року сформувалася суттєва залежність фінансової структури країни від зовнішніх джерел, що стало наслідком одночасного падіння власних доходів і необхідності масштабної мобілізації коштів на оборону. Основні доходи були сформовані за рахунок грантів та кредитів від міжнародних партнерів [2]. Попри це, надходження від податків, зборів та інших внутрішніх платежів, завдяки посиленню адміністративного контролю у функціонуючих областях, продемонстрували тенденцію до стабілізації. Жодне окреме джерело не змогло самотужки покрити фінансовий розрив, але комбінація податкових коректив, гнучкості адміністрування та допомоги міжнародних організацій дозволила зберегти фінансову стійкість держави [3].

Фінансові потреби держави в умовах війни докорінно трансформували структуру бюджетних пріоритетів. У 2025 році левова частка ресурсів, як і раніше, була спрямована на забезпечення обороноздатності, національної безпеки та захист державного суверенітету. Такий рівень фінансування військових потреб є безпрецедентним і свідчить про повну переорієнтацію бюджетної політики. Поряд із цим значна увага приділяється соціальному захисту населення, гуманітарному забезпеченню й відновленню критично важливих об'єктів,

пошкоджених унаслідок бойових дій. Уряд продовжував виконання соціальних зобов'язань, зокрема щодо підтримки внутрішньо переміщених осіб та надання житлових субсидій, паралельно нарощуючи обсяги капітальних інвестицій, пов'язаних із відбудовою зруйнованої інфраструктури.

Разом із тим, високий державний борг і значний дефіцит бюджету залишалися критичними чинниками фінансової нестабільності. Протягом цього року було зафіксовано значний дефіцит бюджету, більша частина якого була покрита за рахунок зовнішнього фінансування. Абсолютний рівень дефіциту залишається критично високим, що свідчить про посилення боргового навантаження та залежність державних фінансів від міжнародної допомоги. Це вимагало від Уряду постійного пошуку балансу між критичними військовими потребами та забезпеченням соціальних зобов'язань.

Військовий стан зумовив не лише економічні, а й глибокі правові зміни. Законодавчі корективи у сфері бюджетного, податкового та митного права мали на меті підвищення гнучкості фінансової системи, що дозволило оперативно реа- гувати на виклики воєнного часу. Митне регулювання також зазнало трансформацій: держава спростила процедури ввезення військових товарів та гуманітарної допомоги, але водночас запровадила жорсткішу відповідальність за фінансові порушення. Аналогічно, внесення змін до Закону України «Про публічні закупівлі» дозволило підвищити ефективність державних закупівель для потреб оборони та безпеки. Це забезпечило більшу оперативність використання бюджетних коштів і зменшило ризики затримок у постачанні необхідних ресурсі. Зростання обсягів міжнародних грантів і кредитів посилило потребу у вдосконаленні механізмів контролю та звітності. Уряд адаптує національне законодавство до міжнародних стандартів прозорості, проте ця гнучкість водночас створює ризики нецільового використання коштів. Таким чином, перед державою постає подвійне завдання: забезпечити швидке реагування на виклики війни та не допустити втрат ефективності у фінансовому контролі [4].

Отже, аналіз бюджетної системи України в умовах воєнного стану свідчить про її докорінну трансформацію, що набула стійкого кризово-мобілізаційного характеру. Зміна фінансового ландшафту була продиктована імперативом оборони та виживання держави, що призвело до повної переорієнтації пріоритетів видаткової частини на потреби безпеки і захисту суверенітету. Незважаючи на успіхи в адаптації податкового адміністрування та міжнародну підтримку, критичні виклики, як-от високий рівень дефіциту та зростаюче боргове навантаження, залишаються визначальними факторами фінансової нестабільності. В цих умовах фінансове право виступає ключовим інструментом, забезпечуючи гнучкість законодавчої бази для оперативного перерозподілу ресурсів та впровадження нових механізмів контролю. Головна мета бюджетної політики в період військової агресії — це не забезпечення економічного зростання, а фінансування військового потенціалу та соціальної стійкості, що є основою для подальшої відбудови та відновлення.

Використані джерела

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII (Ред. від 25.03.2024 р. № 4391-IX). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389–19 (дата звернення: 11.11.2025).
2. Про Державний бюджет України на 2023 рік : Закон України від 3 груд. 2022 р. № 2710 IX (Ред. від 01.01.2024 р. № 3415-IX). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710–20 (дата звернення: 11.11.2025).
3. Бюджетний кодекс України : Кодекс України від 8 лип. 2010 р. № 2456-VI (Ред. від 01.01.2024 р. № 4468-IX). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456–17 (дата звернення: 11.11.2025).
4. Звіт про виконання Державного бюджету України за 2023 рік / Міністерство фінансів України. Київ, 2024. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/vikonannia_derzhavnogo_biudzhetu__2023–4381 (дата звернення: 11.11.2025).
5. Офіційні дані про виконання бюджету у 2023 році: видатки на оборону та безпеку / Кабінет Міністрів України. Київ, 2024. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-ukrainy-skhvalyv-zvit-pro-vykonannia-derzhavnoho-biudzhetu-na-2023-rik-vydatky-na-oboronu-ta-bezpeku-stanovyly-265-trln-hryven (дата звернення: 11.11.2025).
6. Презентація «Головні результати та досягнення 2023 року» / Міністерство фінансів України. Київ, 2024 URL: https://mof.gov.ua/uk/news/minfin_prezentuie_golovni_rezultati_ta_dosiagnennia_2023_roku-4399 (дата звернення: 11.11.2025).
7. Фінансова політика України в умовах воєнного стану : аналітична записка / [О. Л. Гаращенко, І. В. Петренко та ін.] / Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2023. 45 с. URL: https://niss.gov.ua/en/node/4864 (дата звернення: 11.11.2025).
8. Аналітичні матеріали щодо впливу воєнного стану на економіку та державні фінанси (2022–2024 рр.) / Офіс Президента України. URL: https://www.president.gov.ua/ (дата звернення: 11.11.2025).

Софія МАЗУР
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Заверюха М. М.***

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВІДНОВЛЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ ПІСЛЯ БОЙОВИХ ДІЙ

Збройна агресія російської федерації проти України стала найбільш масштабнішою гуманітарною, економічною та екологічною катастрофою в історії незалежної держави. Окрім колосальних людських втрат і руйнувань інфраструктури, війна завдала непоправної шкоди природним екосистемам, зокрема — природно-заповідному фонду (далі — ПЗФ) України. Території, які мали особливу екологічну, наукову, рекреаційну та культурну цінність, стали ареною бойових дій, зазнали пожеж, забруднень, підривів та знищення флори і фауни. Відновлення ПЗФ після війни є складним і багатовимірним процесом, що потребує не лише екологічних і наукових зусиль, а й глибокого правового, інституційного та фінансового переосмислення.

Україна має одну з найбільших систем природоохоронних територій у Східній Європі — понад 8,7 млн гектарів земель мають статус природно-заповідного фонду. До його складу входять біосферні та природні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, ботанічні сади, дендропарки тощо. До початку війни значна частина цих об'єктів виконувала не лише екологічну функцію, а й відігравала важливу роль у сфері освіти, туризму, науки та міжнародного співробітництва. Проте вже у перші місяці війни десятки заповідних територій опинилися під окупацією або у зоні бойових дій. За даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, бойові дії прямо або опосередковано торкнулися понад третини заповідних територій країни, а понад 900 об'єктів ПЗФ зазнали різного ступеня пошкодження [1, с. 125].

Правові засади охорони природно-заповідного фонду визначені Законом України «Про природно-заповідний фонд України» від 16 червня 1992 року, а також низкою підзаконних актів і міжнародних угод, стороною яких є Україна [2]. Однак чинна законодавча база не враховує реалій воєнного часу.

Одним із ключових напрямів реформування має стати розроблення єдиної державної програми з відновлення природно-заповідного фонду після війни. Така програма повинна передбачати системний підхід до інвентаризації пошкоджених територій, визначення екологічного стану кожного об'єкта, оцінки втрат біорізноманіття та розроблення планів відновлення екосистем [3, с. 79].

Відновлення природних екосистем потребує не лише фізичної реконструкції зруйнованих ландшафтів, а й відтворення біорізноманіття. Значна кількість рослин і тварин, занесених до Червоної книги України, опинилися під загрозою зникнення через знищення їхніх природних ареалів. Для цього необхідно створити умови для відновлення популяцій, у тому числі шляхом формування спеціальних програм репатріації цих видів [4, с. 193].

Важливим інструментом у процесі відновлення ПЗФ є залучення міжнародної фінансової допомоги. Відновлення заповідних територій — це надзвичайно ресурсоємний процес, який потребує десятків мільярдів гривень. Україна може розраховувати на підтримку Європейського Союзу, Програми ООН з довкілля (UNEP), Глобального екологічного фонду (GEF), Міжнародного союзу охорони природи (IUCN) та інших партнерів. Для ефективного залучення цієї допомоги потрібно розробити прозорі механізми управління фінансами, забезпечити цільове використання коштів та громадський контроль. У цьому контексті важливо створити спеціальний екологічний фонд післявоєнного відновлення, який би акумулював кошти від міжнародних донорів, репарацій, штрафів та національного бюджету.

Значну роль у післявоєнному відновленні ПЗФ відіграватиме цифровізація управління природоохоронними територіями. Використання геоінформаційних систем (ГІС), супутникових технологій та відкритих баз даних дозволить створити інтерактивні карти пошкоджених екосистем, відстежувати процеси відновлення, аналізувати динаміку стану довкілля. Законодавство України має бути оновлене в частині регулювання цифрових екологічних інструментів, у тому числі щодо відкритого доступу до екологічної інформації, електронного обліку об'єктів ПЗФ і фіксації екологічних правопорушень.

Таким чином, відновлення природно-заповідного фонду України після бойових дій — це не лише питання екологічної політики, а й стратегічне завдання державного розвитку. Воно вимагає створення сучасної нормативно-правової бази, інтегрованої системи управління, залучення наукового потенціалу, міжнародної підтримки та громадської участі. Від того, наскільки ефективно буде організовано цей процес, залежить не лише відновлення природних територій, а й відродження екологічного обличчя України як європейської держави, здатної поєднувати безпекові, соціальні та природоохоронні цінності.

Використані джерела

1. Войтюк Д. В., Гроза Д. В. Наслідки впливу військових дій на стан навколишнього природного середовища. *Грааль науки*. 2023. № 28. С. 122–129.
2. Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 16 червня 1992 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 34. Ст. 502.
3. Качановський О. І., Головчак А. С. Рекультивація та знезараження від боєприпасів земель, що постраждали внаслідок ведення бойових дій. *Науковий вісник інтернет-форуму GeoWeek:* Зб. матеріалів X Всеукр. інтернет-форуму GeoWeek, м. Рівне, 22 квіт. 2024 р. Рівне, 2024. С. 77–79.
4. Тимощук Л. І. Оцінка нанесеної шкоди ПЗФ України після військових дій. *Екологічно сталий розвиток урбосистем: виклики та рішення в контексті євроінтеграції України*: Всеукр. науково-практ. інтернет-конф., м. Харків, 2 листоп. 2023 р. Харків, 2023. С. 191–194.

Анна МАЛЬОВАНА, Софія ЮРАШ
студентки 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

ПРОБЛЕМА ДЕПОРТАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ЯК ВОЄННОГО ЗЛОЧИНУ: ДОСВІД УКРАЇНИ

Проблема незаконної депортації цивільного населення сьогодні є однією з найболючіших у контексті міжнародного збройного конфлікту в Україні. Примусове переміщення людей з окупованих територій порушує базові права людини та прямо кваліфікується як тяжкий злочин. Згідно з Кримінальним кодексом України [1], такі дії мають ознаки воєнного злочину. Тому тема є надзвичайно актуальною, адже потребує ґрунтовного юридичного аналізу та розробки практичних механізмів захисту осіб, яких незаконно депортували.

Правові підстави для протидії депортації існують як у міжнародному, так і в національному праві. У наукових дослідженнях значна увага приділяється питанню взаємодії України з Міжнародним кримінальним судом [2], що є необхідним для ефективного розслідування злочинів, скоєних високопосадовими представниками держави-агресора. Центральне місце займає IV Женевська конвенція [3], яка прямо забороняє примусове переміщення цивільного населення з окупованої території. Важливим орієнтиром для кваліфікації злочинів залишається й Римський статут [4], де депортацію визначено як один зі злочинів проти людяності. Крім того, значення мають Гаазька конвенція про закони та звичаї війни на суші [5], що забороняє насильницьке переміщення цивільних, та Конвенція про запобігання злочину геноциду [6], яка підтверджує можливу кваліфікацію депортації як частини кампанії проти певної групи населення.

Депортація означає примусове переміщення осіб, які перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права, із зайнятої території на територію держави-агресора. Український досвід доводить, що такі дії носять не поодинокий, а систематичний характер.

Юридична оцінка цих дій здійснюється за двома напрямами:

– Як воєнний злочин. За нормами Кримінального кодексу України [1], відповідальність настає у разі доведення факту примусового переміщення особи, яка не була комбатантом.

– Як злочин проти людяності. У межах Римського статуту [4] депортація отримує найтяжчу кваліфікацію, якщо вона проводиться у широких масштабах або має системний характер.

Для притягнення винних до відповідальності важливо забезпечити тісну співпрацю з Міжнародним кримінальним судом [2], адже міжнародні механізми дозволяють розширити можливості української юстиції. Заборона депортації, закріплена в Женевській конвенції, є фундаментом для всіх кримінальних проваджень. Конвенція також передбачає, що окупаційна влада може здійснювати лише тимчасову евакуацію всередині окупованої території, і лише якщо цього вимагає безпека цивільних, з подальшим обов'язковим поверненням людей на місце проживання [3].

Ефективне протидіяння депортаціям сьогодні включає співпрацю з Міжнародним кримінальним судом [2], надання доказів, свідчень та матеріалів про систематичність депортацій, проведення національних судових процесів [1], що дозволяє притягати до відповідальності як виконавців, так і організаторів примусового переміщення, а також документування злочинів через правозахисні організації та міжнародні моніторингові місії, що підвищує ймовірність ефективного міжнародного переслідування.

Отже, незаконна депортація цивільних осіб під час збройного конфлікту в Україні є тяжким міжнародним злочином і потребує всебічного розслідування. Сьогодні вже існує достатнє правове підґрунтя для того, щоб забезпечити покарання винних — як на національному рівні, так і через міжнародні механізми. Ключовими завданнями є повернення всіх депортованих громадян та досягнення справедливості через посилення міжнародної співпраці і неухильне дотримання норм міжнародного права. Забезпечити відповідальність за такі дії можливо лише тоді, коли правові норми, зокрема положення КК України, застосовуються послідовно та в повному обсязі, створюючи реальні підстави для встановлення справедливості.

Використані джерела

1. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 25–26, ст. 131. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341–14#Text
2. Грушко М. В. Співпраця Міжнародного кримінального суду та України у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом. *Академічні візії*. 2023. № 23. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/679
3. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни (IV Женевська конвенція). Женева, 12 серпня 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
4. Римський статут Міжнародного кримінального суду. Рим, 17 липня 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
5. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі : Конвенція, Україна від 18.10.1907. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text
6. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 09.12.1948 : станом на 18 берез. 1954 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text

Владислав ПАРАМОНОВ
студент 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Кулі-Іванченко К. К.***

ПОРЯДОК ВИЗНАЧЕННЯ ТА ЗМІНИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність теми полягає у тому, що питання визначення та зміни конституційного ладу України набуло особливого значення в умовах воєнного стану, коли держава стикається з необхідністю забезпечення безпеки. Конституційний лад — заснована на Конституції система основних принципів, що визначають організацію держави, взаємовідносини між владою, громадянином і суспільством, а також закріплюють політико-правову форму існування держави.

Відповідно до статті 5 Конституції України, носієм суверенітету і єдиним джерелом влади є народ, який здійснює владу безпосередньо або через органи державної влади та місцевого самоврядування [1]. Ця стаття встановлює, що право визначати та змінювати конституційний лад належить виключно народові і будь-які зміни у структурі влади чи формі правління, що впливають на засади конституційного ладу, мають відбуватися у межах суворих конституційних процедур.

Стаття 157 Конституції України закріплює обмеження щодо внесення змін до «Основного Закону» (Конституція), визначаючи, що Конституція не може бути змінена, якщо такі зміни скасовують або обмежують права і свободи людини чи спрямовані на ліквідацію незалежності або порушення територіальної цілісності України. Також, внесення змін не допускається в умовах воєнного або надзвичайного стану. Таким чином, воєнний стан фактично зупиняє можливість перегляду конституційних положень.

Конституційний Суд України у своєму Висновку від 16 квітня 2008 року № 6-рп/2008 підкреслив, що прийняття Конституції або змін до неї можливе лише в порядку, передбаченому розділом XIII Конституції, тобто виключно парламентом і за участі народу через референдум. Будь-яке відхилення від цієї процедури є порушенням засад конституційного ладу [2]. Схожу позицію Суд підтвердив у Висновку № 7-в/2019, де наголосив, що будь-які зміни мають відповідати вимогам статей 157 і 158 Конституції [3].

В умовах воєнного стану держава стикається з викликами забезпечення безперервності влади, захисту прав людини та підтримання законності. Однак навіть за таких обставин принцип верховенства права та непорушність конституційних засад залишаються обов'язковими. Тимчасові обмеження, запроваджені воєнним станом, не можуть бути підставою для перегляду самої Конституції, оскільки це могло б створити ризик узурпації влади.

Проблема реалізації порядку змін конституційного ладу в таких умовах полягає у поєднанні необхідності швидкого реагування на кризові обставини з дотриманням демократичних процедур. Законодавець має діяти у межах, визначених Конституцією, зберігаючи рівновагу між державними інтересами і правами людини. Будь-яке втручання в основи конституційного ладу поза встановленими процедурами може бути розцінене як спроба узурпації влади, що прямо заборонено статтею 5 Конституції України.

Отже, порядок визначення та зміни конституційного ладу в умовах воєнного стану має ґрунтуватися на суворому дотриманні норм «Основного Закону», забезпеченні стабільності державного устрою, верховенства права і недопущенні зловживання владними повноваженнями. Конституція, як і конституційний лад залишається незмінним фундаментом державності навіть у період найбільших викликів для нації.

Використані джерела

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 08.11.2025).
2. Висновок Конституційного Суду України від 16.04.2008 № 6-рп/2008. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710–08#Text (дата звернення: 08.11.2025).
3. Висновок Конституційного Суду України від 16.12.2019 № 7-в/2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007v710–19#Text (дата звернення: 08.11.2025).
4. Козбзюра М. І. Загальна теорія права: навч. посіб. Київ: Ваіте, 2015. 392 с. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/8/f/283756.pdf (дата звернення: 08.11.2025).
5. Орзих М. Ф., Крусян А. Р. Современный конституционализм в Украине. Введение в украинское конституционное право: учеб. пособ. Київ: Алерта, 2006. 289 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0000014801 (дата звернення: 08.11.2025).
6. Скрипнюк О. В. Конституційне право України: навч. посіб. Київ: Ін Юре, 2010. 672 с. URL: https://lib.oa.edu.ua/files/funds/works_oa/pravo/%D0%A1%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BF%D0%BD%D1%8E%D0%BA1.pdf (дата звернення: 08.11.2025).

Софія ПРОТЕНЯК
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Добровольська В. В.***

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Запровадження воєнного стану на території України 24 лютого 2022 року суттєво змінило всі сфери життя суспільства, зокрема господарську діяльність та роботу її учасників. Актуальність теми правового регулювання господарської діяльності в умовах воєнного стану зумовлена тривалим збройним конфліктом в Україні, що розпочався у 2022 році та продовжується станом на жовтень 2025 року. Воєнний стан, запроваджений Указом Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року та провадженний низкою указів, зокрема Указом № 26/2025 від 14 січня 2025 року, радикально трансформує правове поле, балансуючи між публічними імперативами національної безпеки та приватними інтересами суб'єктів господарювання. У секції аудиту, митної справи та оподаткування ця проблематика набуває особливого значення, оскільки ці інститути забезпечують фінансову стабільність, торгівельну логістику та бюджетне наповнення в умовах дефіциту ресурсів. Скасування Господарського кодексу України з 28 серпня 2025 року відповідно до Закону № 4196-IX від 9 січня 2025 року посилює активність, переносячи регулювання на спеціальні закони та Цивільний кодекс, що створює правові прогалини та потребує теоретичного осмислення. Дослідження спрямоване на виявлення теоретичних і практичних викликів для забезпечення економічної стійкості.

Тема правового регулювання господарської діяльності в умовах воєнного стану активно розробляється в українській юридичній науці з 2022 року, з акцентом на гібридний характер приватного та публічного права. Серед ключових праць — монографія «Правове регулювання господарської діяльності в умовах розбудови економіки Індустрії 4.0», де аналізуються адаптації законодавства до воєнних реалій, включаючи цифровізацію [1]. Загалом, наука ідентифікує проблеми домінування публічного права, але бракує комплексних досліджень пост скасування ГКУ, що визначає нішу для цієї тези.

Правове регулювання господарської діяльності в умовах воєнного стану є одним із найактуальніших питань сучасного господарського права України, оскільки від нього залежить стабільність економіки, забезпечення обороноздатності держави та реалізація прав суб'єктів господарювання. Введення воєнного стану в Україні відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» зумовлює дію особистого правового режиму, який передбачає можливість тимчасового обмеження конституційних прав і свобод, у тому числі економічних, та запровадження спеціальних правил провадження господарської діяльності. Одним із головних напрямів державної політики стало спрощення адміністративних процедур. Наприклад, у 2024 році прийнято Закон № 3869 — IX, який дозволив частині підприємців почати діяльність за декларативним принципом — без попереднього отримання дозволу чи ліцензії. Таке рішення спрямоване на підтримку бізнесу в умовах воєнних ризиків та сприйняття економічній стабільності.

Взагалі, «в умовах суттєвих недонадходжень до державного бюджету через війну та надвидатків важливим для України як продовження роботи бізнесу та створення робочих місць та і розвиток нових бізнеспроцесів. Під час дії воєнного стану держава для підприємців створила велику кількість можливостей для комфортного ведення бізнесу» [2, с. 168]. Наприклад, держава також приділяє увагу регулюванню цін на товари першої необхідності та за Постановою Кабінету міністрів України № 650 від 19 червня 2023 року введенні

граничні надбавки на соціально значущі продукти, щоб запобігти спекуляціям та забезпечити продовольчу безпеку. У межах воєнного законодавства діє порядок реквізиції майна для потреб оборони, який гарантує власникам компенсацію вартості вилученого майна згідно із Законом України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану». Також, податкове регулювання під час війни орієнтоване на зменшення навантаження на бізнес: діють пільги, відстрочки сплати податків та спрощена звітність. Наприклад, малий та середній бізнес отримав можливість використовувати спрощену систему оподаткування, а підприємства, які зазнали збитків від бойових дій, мають право на податкові коригування. Слушною є пропозиція щодо «визначення у нормах чинного законодавства поняття «державна підтримка у період особливого стану господарювання (воєнних умов господарювання)» як спеціально-організаційної підтримки, змістом якої є комплекс заходів, як правило, фінансового характеру, які надаються на підставі планово-програмної діяльності уряду та відповідних спеціально уповноважених органів з урахуванням поточного стану підприємців, їх територіального розташування, наявності майна, договірно-зобов'язальних відносин, тощо» [3, с. 397].

Правове регулювання господарської діяльності в умовах воєнного стану демонструє адаптованість, але виокремлює певні проблеми. Як то: домінування публічного права після скасування ГК України, практичні бар'єри адміністрування та теоретичні прогалини. Перспективними напрямками сучасного нормативного регулювання мають стати цифрова інтеграція, гармонізація з ЄС та построєне відновлення для пропорційного балансу інтересів.

Використані джерела

1. Правове регулювання господарської діяльності в умовах розбудови економіки Індустрії 4.0 : колективна монографія / за заг. ред. О. М. Винника. Київ : Національний дослідний інститут правової політики, 2024. 320 с.
2. Чупрін О. О. Особливості господарювання в умовах воєнного часу: законодавство та правозастовча діяльність. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 12. С. 167–169.
3. Добровольська В. В., Будурова Г. М. Державна підтримка бізнесу в умовах воєнного стану. *Право і суспільство*. 2024. Вип. 5. С. 393–398.

Анастасія РАГІМОВА
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Федоров В. А.***

ПРАВОВА ДЕРЖАВА І ВОЄННИЙ СТАН: МЕЖІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

В умовах війни питання співвідношення принципів правової держави та обмеження прав людини набуває особливого значення. Україна, захищаючи свою незалежність, мусить поєднувати потребу в оперативному реагуванні на загрози з дотриманням конституційних засад і міжнародних зобов'язань. Це створює непросте завдання: знайти рівновагу між безпекою держави та свободами її громадян.

Правова держава передбачає верховенство закону, рівність усіх перед правом і підзвітність влади суспільству. Навіть під час надзвичайних обставин держава не може відмовитися від цих принципів, адже саме вони забезпечують довіру громадян і легітимність рішень влади. Проте воєнний стан змушує тимчасово звужувати певні права задля безпеки, що вимагає чітких правових меж і контролю.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» визначає правові підстави та порядок введення цього режиму. Він дозволяє обмеження окремих свобод, необхідних для оборони країни, проте такі дії повинні мати законну мету, бути пропорційними та тимчасовими. Конституція України у статті 64 прямо вказує перелік прав, які не можуть бути обмежені за жодних умов — зокрема право на життя, гідність, заборона катувань, право на справедливий суд. Ці положення формують «ядро» правового статусу людини, яке залишається недоторканим навіть під час війни.

Міжнародне право також встановлює орієнтири для держав, які запроваджують надзвичайні заходи. Відповідно до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, будь-які відступи від зобов'язань мають бути суворо необхідними і не можуть стосуватися основних прав людини. Таким чином, навіть у період загрози держава не позбавляється обов'язку діяти в межах закону.

Найбільша небезпека виникає тоді, коли владні структури отримують занадто широкі повноваження без належного контролю. У таких випадках зростає ризик порушення процесуальних гарантій, необґрунтованих арештів чи обмежень свободи слова. Тому в демократичній системі важливим є функціонування механізмів стримування — парламентського контролю, судового нагляду, діяльності омбудсмана, а також активної участі громадянського суспільства.

Суди в умовах воєнного стану відіграють ключову роль, адже саме вони оцінюють законність і пропорційність застосованих обмежень. Їх незалежність і неупередженість дозволяє зберігати баланс між державними інтересами та правами особи. Не менш важливим є моніторинг із боку міжнародних організацій — Ради Європи, ООН, ОБСЄ, які стежать за тим, щоб держава не виходила за межі дозволеного міжнародним правом.

Таким чином, воєнний стан стає випробуванням для принципу верховенства права. Збереження правової держави в цей час можливе лише за умови, що будь-які обмеження матимуть чітку правову основу, обґрунтовану мету, будуть пропорційними й тимчасовими. Після завершення війни саме повага до закону стане запорукою відновлення правопорядку та довіри громадян до влади. Правова держава не втрачає сенсу у війні — вона лише доводить свою здатність діяти відповідально навіть у найважчі часи.

Використані джерела

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. / Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389–19#Text
3. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966) / Офіційний сайт ООН. URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights
4. Козюбра М. І. Верховенство права як основа правової держави. К., 2019.
5. Фрицький О. Ф. Конституційне право України. К.: Юрінком Інтер, 2020.
6. Матеріали Ради Європи та звіти омбудсмана України щодо прав людини в умовах воєнного стану. URL: https://www.coe.int https://ombudsman.gov.ua

Альбіна РЄЗНІК
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Чувакова Г. М.***

ФОРМУВАННЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Правосвідомість є складовою соціальної свідомості, яка відображає ставлення індивідів та соціальних груп до права, законності та правопорядку.

В умовах сучасних трансформаційних процесів українське суспільство переживає докорінні зміни у своїй правовій свідомості, що особливо відчутно в молодіжному середовищі. Правосвідомість українського суспільства, з одного боку, є динамічним явищем, а з другого — вона досить довго «зберігає» цінності та антицінності попередніх епох на рівні ментальних матриць [1, с.218]. Це свідчить про те, що правосвідомість не є статичним феноменом, а постійно змінюється під впливом соціально-економічних, політичних та культурних факторів.

Суспільна правосвідомість виконує низку функцій, що безпосередньо впливають на соціальний клімат та державотворчі процеси. Суспільна правосвідомість виконує комунікативну, виховну та інтеграційну функції, що безпосередньо впливає на загальний соціальний клімат і якісні показники державотворчого процесу [1, с.219]. Через правосвідомість формується морально-правове середовище, яке визначає поведінкові моделі громадян, спонукаючи їх до дотримання або порушення закону.

Однак, у разі деформацій правосвідомості ці функції втрачають ефективність. Деформації у суспільній правосвідомості призводять до того, що вищезазначені функції виконуються у викривлений спосіб, змінюють свій характер та свою сутність [1, с.219].

Соціологічні опитування свідчать, що у молодіжному середовищі йде зростання криміногенної свідомості, популяризація протиправних діянь, деформація, а часом і відсутність ціннісних орієнтацій [1, 220]. Таким чином, відсутність належних правових установок веде до порушення громадянських і моральних норм, що загрожує соціальній стабільності.

Недовіра до державних інститутів та нестабільність політичної системи є одним із ключових чинників правового нігілізму. Правова соціалізація особистості як процес освоєння правових норм, принципів і ціннісних настанов у сучасних умовах обтяжена ще однією проблемою — легітимності влади й закону, що передбачає ступінь довіри

суспільства до системи в цілому [1, с.231]. Коли молодь не відчуває, що закон працює для неї, виникає почуття безсилля і зневаги до права.

У сучасних умовах не сприяє подоланню деформації суспільної правосвідомості нестабільна робота законодавчої влади, постійна зміна урядів та відсутність стратегії розвитку України [1, с.230]. У такому середовищі активність молоді знижується, а пасивність стає соціально прийнятною формою поведінки.

Ступінь вкорінення і поширення правового нігілізму є одним з індикаторів деформованості суспільної правосвідомості [1, с.226]. Це проявляється у легковажному ставленні до законів, корупційних практиках та бездіяльності в критичних соціальних ситуаціях.

В умовах війни формування правосвідомості набуває нових рис. З одного боку, спостерігається пасивність та обережність у взаємодії з державними інститутами. Опитування показують, що молодь, попри значний потенціал, майже не залучена до процесів відбудови та відновлення... Водночас у 2024 році лише третина опитаної молоді (32%) відчуває, що може особисто впливати на зміни у своїй громаді, натомість понад половина (58%) цього не відчуває [2, с.80]. Це означає, що воєнний контекст частково паралізує активність молоді, зменшуючи віру в ефективність власних дій.

З іншого боку, війна стимулює формування нових ціннісних орієнтацій і патріотичних настроїв. Попри загальне погіршення настроїв, молодь залишається об'єднаною навколо ключових цінностей. Підтримка вступу до ЄС та НАТО залишається високою. Молоді люди продовжують відстоювати територіальну цілісність України. Водночас молодь демонструє стійкість і мотивацію долучатись до волонтерства, брати участь у громадянському житті та висловлює зацікавленість долучатися до процесів відновлення [3, с.1].

Боротьба за свободу та захист національних інтересів сприяє підвищенню громадянської зрілості та формує морально-правові пріоритети молодого покоління. Таким чином, боротьба народу за свободу у різних її проявах сприяє подоланню деформацій правосвідомості, піднімає громадянську зрілість суспільства та створює політико-правовий фундамент для становлення громадянськості майбутніх поколінь [1, с.236].

Активна участь молоді у суспільному житті та волонтерських ініціативах є ключовим чинником формування правосвідомості. Участь молоді стосується того, як молоді люди можуть брати участь у процесах, роботі установ і рішеннях, які впливають на їхнє життя... Активна участь молоді означає взаємодію чи готовність до такої взаємодії. Навпаки, можна брати активну участь шляхом дослідження теми, пошуку можливих способів діяти та підвищення обізнаності з метою зміни поведінки інших [4, с.7].

Важливим аспектом є не лише участь, а й залучення молоді до ухвалення рішень: Говорячи про взаємодію молоді з органами державної влади та місцевого самоврядування, ми можемо виділити два ключові поняття — участь (Participation) та залучення (Engagement). При цьому залучення, на відміну від участі, не завжди дає можливість безпосередньо впливати на процес ухвалення рішень та вибору пріоритетів [5, с.48]. Таким чином, правосвідомість формується через практичну участь, здобуття компетенцій і досвід впливу на реальні процеси.

Правова соціалізація — процес, що забезпечує засвоєння правових норм, розвиток громадянських компетенцій та формування активної позиції в суспільстві. Молодь — невіддільна частина суспільства. Майже всі суспільні рішення впливають на молодь. Тому особливо важливо, щоб молодь мала право голосу в розв'язанні суспільних питань, які її стосуються. Право молоді на громадську участь захищає низка прав людини [6, с.1].

Зараз для українського суспільства винятково важливим стратегічним завданням є виховання поваги до європейських цінностей та запровадження європейських стандартів життя в нашій країні. Реалізація цього надважливого завдання неможлива без активної участі молодого покоління, яке володіє унікальним інтелектуальним та інноваційним потенціалом для розвитку нашого суспільства [5, с.48].

Таким чином, формування правосвідомості молоді в умовах війни потребує поєднання освіти, практичної участі, волонтерства та стимулювання активної громадянської позиції.

Використані джерела

1. Калиновський Ю. Ю. Правосвідомість українського суспільства: генеза та сучасність: монографія. К.: Право, 2008. 288 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/19016/1/Kalinovskiy.pdf
2. Вплив війни на молодь в Україні: дослідження / Т. Костюченко, І. Волосевич / Info Sapiens. Київ. URL: https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/vplyv-viyny-na-molod-v-ukrayini-2024
3. ПРООН в Україні (United Nations Development Programme Ukraine). Вплив війни на молодь в Україні — 2024. Київ. URL: https://pon.org.ua/novyny/11724-yak-viina-vplyvaie-na-molod-v-ukraini-gromadianska-aktyvnist-ta-vyklyky.html
4. Посібник з адвокації молоді. Київ : UNICEF, 2018. URL: https://www.unicef.org/youthledaction/media/1266/file/UNICEF_YouthAdvocacyGuide_UKR. pdf.pdf
5. Лушагіна Т. В. Особливості взаємодії молоді з органами державної влади. Політикус. 2021. № 2. URL: http://politicus.od.ua/2_2021/8.pdf
6. Human Rights Guide. *Youth participation*. Київ : Human Rights Guide. URL: https://www.rights.in.ua/themes/civic-participation/youth-participation

Марія РОМАНЦОВА
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Кулі-Іванченко К. К.***

ГАРАНТІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ В УКРАЇНІ

Конституційний лад — це фундаментальна система конституційного регулювання, встановлена Основним Законом, що визначає організацію і діяльність інститутів держави і суспільства, політичні, правові та економічні відносини, закріплені в розділах І, ІІІ, ХІІІ Конституції України [1].

Пояснюється, що гарантії конституційного ладу включають не лише систему державних органів, а й спеціальні конституційні механізми. До таких механізмів належить те, що головну роль у забезпеченні конституційного ладу відіграє народ, адже саме він є носієм суверенітету, єдиним джерелом влади і має повноваження змінювати конституційний лад держави [1]. Конституційний лад гарантується на принципах народовладдя (ст. 5 ч. 2 КУ), верховенства права (ст. 8 КУ), прав і свобод людини (ст. 21, ст. 24 КУ), політичного плюралізму (ст. 15 КУ) та територіальної цілісності держави (ст. 17 ч. 5). Гарантії конституційного ладу в Україні покликані забезпечити виконання цих засад, їх непорушність та дію [2].

Однією із головних гарантій конституційного ладу України виступає наявність писаної конституції, яка має найвищу юридичну силу згідно зі ст. 8 Конституції України. Вона зазначає правові основи функціонування держави та суспільства, а також визначає, що норми Конституції є нормами прямої дії (ст. 8 ч. 3) [2].

Народ є єдиним носієм влади в Україні, який реалізує свій суверенітет безпосередньо та через органи державної влади та місцеве самоврядування, він має право визначати форму правління, склад органів влади і напрям розвитку держави (ст. 5 ч. 2,3 Конституції України) [2].

Президент України згідно з ст. 102 КУ є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності та додержання Конституції. Його діяльність забезпечує стабільність системи влади, захист прав і свобод людини та безпосередньо узгодження взаємодії усіх гілок влади [2].

Верховна Рада України через прийняття законів, що узагальнюють та розвивають конституційні положення, забезпечує нормативно-правові гарантії конституційного ладу. Конституційний Суд України являється головним органом, який охороняє Основний Закон, перевіряючи нормативні акти на дотримання норм Конституції [3].

До гарантій конституційного ладу України належать такі норми Конституції України:

1. Заборона вносити зміни до Конституції, якщо такі поправки спрямовані на скасування чи звуження прав і свобод людини та громадянина або можуть призвести до втрати незалежності чи порушення територіальної цілісності України (ст. 157 ч. 1);
2. Обов'язок народних депутатів дотримуватися Конституції України та законів України (ст. 79 ч. 2);
3. Спеціальна процедура зміни першого розділу Конституції, що визначає основи конституційного ладу України;
4. Заборона створювати політичні партії чи об'єднання, програмні засади чи діяльність яких мають на меті зміну конституційного ладу силовими методами (ст. 37 ч. 1) [4].

Важливу роль відіграють соціально-економічні гарантії конституційного ладу, які полягають у створенні державою умов для реалізації соціальної справедливості, забезпечення гідного рівня життя, охорони праці, власності та підприємницької діяльності. Згідно з ст. 3 КУ людина, її життя і гідність є найвищою цінністю та держава має забезпечити її захист [2].

Важливу роль гарантії конституційного ладу набувають в умовах воєнного стану, адже виникає пряма загроза суверенітету, незалежності та територіальній цілісності. У такому випадку держава має право тимчасово обмежити певні права, але в межах визначених Конституцією та законом.

Таким чином, гарантії конституційного ладу в Україні є комплексною системою заходів, спрямованих на підтримку стабільності державного ладу, дотримання принципів демократії, верховенства права та законності. Показником дії гарантій є здатність держави забезпечувати рівновагу між владою та правами людини, запобігати узурпації влади і порушенню демократичних засад.

Використані джерела

1. Конституційне право : навч. посібник / Д. Терлецький, М. Афанасьєва, Ю. Батан [та ін.] ; за заг. ред. Д. Терлецького ; НУ «Одес. юрид. академія». Одеса : Фенікс, 2023. С. 122–155. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/71866ade-fd9c-4326-ab43–5be5c482f551/conte (дата звернення: 19.10.2025).
2. Конституція України: Закон від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80# (дата звернення: 19.10.2025).
3. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 р. № 35, с. 376. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2136–19 (дата звернення : 19.10. 2025).
4. Конституційний лад та його закріплення в Конституції України: мультимед. навч. посібник / А. Колодій, Б. Калиновський [та ін.] ; кафедра конст. права людини НАВС. URL: https://arm.navs.edu.ua/books/konst_pu/rozdil/rozdil (дата звернення: 19.10.2025).

Дмитрій РОМАЩЕНКО
студент 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Попелюк В. П.***

РОЛЬ РАДИ БІЗНЕС-ОМБУДСМЕНА У ЗАХИСТІ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

В умовах становлення правової держави та розвитку підприємницької діяльності особливого значення набуває забезпечення ефективного механізму захисту прав суб'єктів господарювання. Особливо у сучасних умовах повномасштабної війни, коли український бізнес зіштовхується з безпрецедентними викликами — мобілізацією ресурсів, руйнуванням інфраструктури, релокацією підприємств, перебоями в логістиці та обмеженим доступом до фінансування. На цьому тлі посилюється ризик зловживань і надмірного тиску з боку контролюючих органів. Це створює додаткові перешкоди для стабільного функціонування бізнесу, що є одним з ключових чинників економічної стійкості держави. Одним із дієвих інструментів захисту прав суб'єктів господарювання є Рада бізнес-омбудсмена (РБО), створена для розгляду скарг підприємців на рішення, дії або бездіяльність суб'єктів владних повноважень. Її діяльність спрямована на формування прозорого та справедливого бізнес-середовища, підвищення довіри бізнесу до влади й запобігання корупційним проявам у сфері господарювання.

Як зазначається на сайті Ради бізнес-омбудсмена вона є незалежною та рівновіддаленою інституцією, місія якої — захистити законні прав бізнесу перед державою [1].

Для розуміння ролі Ради бізнес-омбудсмена важливо визначити коло її повноважень. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про утворення Ради бізнес-омбудсмена», цей орган уповноважений розглядати скарги суб'єктів господарювання щодо корупційних дій або інших порушень їхніх законних інтересів. Рада має право звертатися із запитами до органів державної влади, місцевого самоврядування чи підпорядкованих їм суб'єктів господарювання з метою сприяння виконанню своїх рекомендацій. Крім того, вона здійснює збір, обробку та систематизацію інформації про справи, які перебувають на розгляді, а також регулярно публікує звіти про результати своєї діяльності на офіційному веб-сайті або в засобах масової інформації. У разі необхідності Рада подає уряду пропозиції щодо внесення змін до законодавства для посилення захисту прав підприємців від неправомірних дій з боку державних органів чи органів місцевого самоврядування. Також вона надає щоквартальні звіти наглядовій раді, створеній групою сторін, що забезпечує прозорість та підзвітність її роботи [2].

Рада бізнес-омбудсмена виконує функцію супроводження позасудового адміністративного розгляду спорів. Наприклад, коли податкові органи дійшли хибних висновків під час перевірки, правоохоронні органи неефективно чи затягнуто проводять розслідування, державні або муніципальні органи не видають необхідні дозволи, не реєструють податкові накладні або неправомірно втручаються у корпоративні права підприємства. Також актуальними є випадки, коли державні реєстратори здійснюють незаконні дії щодо компанії, що може призвести до фактичної втрати права власності підприємцем. Завдяки можливості оперативного реагування та надання рекомендацій державним органам Рада забезпечує захист прав бізнесу без необхідності одразу звертатися до суду, створюючи ефективний механізм відновлення порушених інтересів і запобігання подальшим порушенням. А також Рада може посприяти виконанню вже прийнятого судового рішення [3].

Також, медіація є одним із ключових інструментів роботи Ради бізнес-омбудсмена України, спрямованим на позасудове врегулювання конфліктів між бізнесом і державними органами. У динамічному бізнес-середовищі спори, що виникають між підприємцями та державними установами, постачальниками, клієнтами чи персоналом, неминучі, і медіація допомагає вирішувати їх ефективно, привносячи об'єктивність та чіткість у складні ситуації. Рада виступає нейтральною, незалежною та рівновіддаленою від державних органів стороною, дотримуючись принципів конфіденційності та неупередженості. Процес медіації у роботі Ради передбачає добровільне звернення підприємця, конструктивний діалог із залученням органів влади та пошук взаємовигідних рішень без необхідності звернення до суду. Наразі Рада продовжує розширювати свій медіаційний інструментарій, сприяючи розвитку культури альтернативного вирішення спорів в Україні та надаючи підприємцям додатковий ефективний спосіб захисту своїх прав [4].

Оцінити роль РБО у захисті прав суб'єктів господарювання може допомогти статистика її діяльності. За понад десять років інституту-

ція зарекомендувала себе як ефективний інструмент захисту прав суб'єктів господарювання. Протягом 2016–2025 років роботи було розглянуто понад 14 тисяч скарг, з яких 9 191 справа була успішно закрита. Рівень задоволеності скаржників становив 97 %, а 92 % рекомендацій Ради були прийняті органами влади, що свідчить про її здатність реально впливати на дії державних і муніципальних структур. Завдяки втручанню Ради бізнес-омбудсмена підприємства змогли зберегти понад 31,6 млрд гривень. Найчастіші наслідки втручання РБО включають припинення зловживань службовим становищем державними органами, вирішення питань із дозвільною документацією, ліцензіями та реєстрацією, узгодження та прийняття податкової звітності, закриття кримінальних справ, порушених проти скаржників, а також зміни або вдосконалення законодавства і процедур, що покращує бізнес-клімат загалом [5].

Таким чином Рада бізнес-омбудсмена як інституція, яка завдяки «супроводжуючій» ролі в адміністративному оскарженні чи ролі медіатора дозволяє ефективно вирішувати спори між бізнесом і державними органами без залучення суду. Такий підхід зменшує навантаження на суди, скорочує строки розгляду справ та знижує фінансові витрати підприємців на правову підтримку, що особливо важливо для малого бізнесу та фізичних осіб-підприємців. Рада не лише допомагає відновити порушені права, а й виступає посередником, який формує конструктивний діалог між підприємцями та органами влади, що сприяє попередженню подальших порушень. Крім того, її діяльність стимулює державні та муніципальні органи дотримуватися законності та прозорих процедур, що підвищує довіру бізнесу до інституцій і створює більш передбачуване та стабільне середовище для розвитку підприємництва. Завдяки своєчасному втручанню Ради бізнес-омбудсмена підприємці можуть швидко отримати практичні рішення для своїх проблем, уникнути тривалих судових процесів і значних витрат, а держава водночас отримує зворотний зв'язок про системні проблеми у своїй роботі, що дозволяє вдосконалювати законодавство та адміністративні процедури. На основі статистики діяльності Ради бізнес-омбудсмена можна зробити висновок, що це не просто формальна інституція, яка існує «для виду». Рада є дієвим органом, рекомендації якого реально сприймаються суб'єктами влади, а прийняті рішення мають чіткі юридичні наслідки. Високий рівень задоволеності скаржників, значна кількість успішно закритих справ та позитивний вплив на збереження фінансових ресурсів підприємств свідчать про ефективність її роботи. Діяльність Ради забезпечує реальний захист прав суб'єктів господарювання, сприяє відновленню законності та прозорих процедур у взаємодії бізнесу з державними органами, а її роль у захисті прав підприємництва важко переоцінити.

Використані джерела

1. Про утворення Ради бізнес-омбудсмена : Постанова Каб. Міністрів України від 26.11.2014 № 691 : станом на 23 трав. 2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/691–2014-п#Text (дата звернення: 22.10.2025).
2. Рада бізнес-омбудсмена України (РБО) / офіційний сайт. URL: https://boi.org.ua/ (дата звернення: 22.10.2025).
3. Чим Рада бізнес-омбудсмена може допомогти суб'єктам господарювання. *balance.ua*. URL: https://balance.ua/news/post/chem-sovet-biznes-ombudsmena-mozhet-pomoch-subektam-xozyajstvovaniya (дата звернення: 22.10.2025).
4. Маньгора В. В., Клімова А. О., Лапіна Є. Р. Правовий статус ради бізнес-омбудсмена на сучасному етапі. *Національні інтереси України*. 2025. № 6(11). С. 393–409.
5. Статистика. Рада бізнес-омбудсмена. URL: https://boi.org.ua/stats/ (дата звернення: 22.10.2025).

Адріана РУДА
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Сідор М. І.***

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ТА ПРОЗОРІСТЬ У ФІНАНСОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Сучасний етап розвитку фінансової системи України визначається глибокими процесами цифрової трансформації, що охоплюють усі складові економічного та суспільного життя. Цифровізація стала одним із ключових інструментів модернізації державного управління, підвищення ефективності фінансових операцій, забезпечення прозорості бюджетних процесів і боротьби з корупцією. В умовах глобалізації, розвитку інформаційних технологій і необхідності інтеграції до європейського фінансового простору цифрова трансформація фінансової системи України набула стратегічного значення.

Цифровізація у сфері фінансів розглядається як процес впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у діяльність державних і приватних фінансових інститутів для підвищення ефективності управління, зручності обслуговування громадян і безпеки фінансових потоків. Вона охоплює такі напрями, як електронне урядування, безготівкові розрахунки, розвиток фінтеху, електронна звітність, електронні бюджети, цифрові платежі, використання штучного інтелекту у банківській сфері та автоматизація податкових

процедур. У центрі цих процесів стоїть мета — створення відкритої, прозорої, ефективної фінансової системи, яка забезпечує довіру громадян до держави та її інституцій.

Прозорість у фінансовій системі означає відкритість інформації про рух коштів, звітність фінансових інститутів, можливість громадського контролю за використанням державних ресурсів. Цей принцип є фундаментальним у побудові ефективної демократії та сталого економічного розвитку. Для України, яка тривалий час стикалася з проблемами корупції, неефективного управління бюджетом і тіньової економіки, цифрові технології стали потужним інструментом забезпечення фінансової підзвітності та публічності [1, с.302].

Одним із найяскравіших прикладів цифровізації фінансової системи України є запровадження системи «Прозорро», що забезпечує відкриті державні закупівлі. Завдяки цій платформі кожен громадянин може в режимі онлайн відстежувати, як використовуються бюджетні кошти, хто є учасниками тендерів і за якими критеріями обираються переможці. Це не лише мінімізувало корупційні ризики, а й підвищило ефективність використання державних ресурсів. Подібні ініціативи стали фундаментом для формування культури фінансової відкритості.

Іншим ключовим напрямом цифрової трансформації є електронне адміністрування податків. Сучасні платформи Державної податкової служби України дозволяють здійснювати податкові розрахунки, подавати декларації, реєструвати накладні та перевіряти контрагентів у режимі онлайн. Це спрощує взаємодію бізнесу з державою, скорочує адміністративні витрати та зменшує кількість контактів між чиновниками і підприємцями, що, своєю чергою, мінімізує корупційні ризики. Цифровізація податкових процесів також створює умови для детінізації економіки та підвищення надходжень до бюджету [2, с. 650].

Важливим елементом цифрової фінансової екосистеми є розвиток безготівкових розрахунків. Національний банк України активно стимулює перехід до електронних платежів, що сприяє підвищенню фінансової дисципліни та зниженню обігу готівки. Використання технологій NFC, QR-кодів, інтернет-банкінгу та мобільних застосунків створює зручні інструменти для споживачів і бізнесу. Це також сприяє зниженню рівня тіньових операцій і забезпечує кращий контроль за фінансовими потоками в державі.

Не менш важливою є поява нових технологічних гравців на ринку — фінтех-компаній, які розробляють інноваційні продукти для банківського та небанківського секторів. Ці компанії впроваджують рішення з онлайн-кредитування, цифрових гаманців, блокчейн-платформ, інвестиційних сервісів і страхових технологій. Держава, у свою

чергу, поступово створює сприятливе регуляторне середовище для розвитку фінтеху, впроваджуючи «регуляторні пісочниці» та спрощені процедури для тестування інновацій. Це дозволяє поєднувати гнучкість приватного сектору з надійністю державного контролю.

Окремої уваги заслуговує процес впровадження електронної гривні (е-гривні) — національної цифрової валюти, яку розробляє Національний банк України. Цей інструмент покликаний забезпечити безпечні, швидкі та дешеві розрахунки в електронному форматі, сприяти фінансовій інклюзії та розвитку цифрової економіки. У перспективі е-гривня може стати важливим чинником підвищення прозорості фінансових операцій, адже дозволить державі ефективніше контролювати грошові потоки, запобігаючи відмиванню коштів та ухиленню від сплати податків [3, с.120].

Цифровізація також суттєво впливає на сферу державних фінансів і бюджетного контролю. Впровадження системи електронного казначейства, відкритого бюджету, автоматизованих систем обліку дозволяє в реальному часі відстежувати виконання державного та місцевих бюджетів. Це створює можливості для оперативного аналізу фінансових ризиків, виявлення неефективних витрат і підвищення підзвітності органів влади. Таким чином, цифрові технології стають основою нової моделі фінансового управління, орієнтованої на результативність та відкритість.

Суттєвою складовою цифровізації є забезпечення кібербезпеки фінансової системи. З розвитком онлайн-сервісів зростають ризики шахрайства, кібератак, витоку даних. Україна, як держава, що перебуває в умовах гібридної війни, приділяє цьому питанню особливу увагу. Національний банк України та інші фінансові установи впроваджують сучасні системи захисту інформації, багаторівневу автентифікацію, моніторинг кіберзагроз. Безпека цифрових фінансів стає запорукою стабільності всієї фінансової системи та довіри громадян до неї.

Цифровізація сприяє також розвитку аналітичних інструментів і штучного інтелекту у сфері фінансів. Використання алгоритмів аналізу великих даних дозволяє прогнозувати фінансові ризики, оцінювати поведінку споживачів, виявляти підозрілі транзакції та ухилення від податків. У цьому контексті цифрова трансформація не лише спрощує облік і контроль, а й формує нову якість фінансового менеджменту, засновану на даних і аналітиці.

Важливим наслідком цифровізації є підвищення рівня фінансової грамотності населення. Доступ до онлайн-сервісів, цифрових банків, електронних бюджетів сприяє формуванню відповідального ставлення громадян до особистих фінансів. Держава, у свою чергу, активно підтримує освітні програми, спрямовані на розвиток цифрових і фі-

нансових компетенцій, що є необхідною умовою сталого функціонування цифрової економіки [4, с.15].

У процесі цифрової трансформації фінансової системи України формується нова культура державного управління, заснована на принципах відкритості, підзвітності та інноваційності. Прозорість перестає бути декларативною вимогою і перетворюється на практичний інструмент ефективного управління. Вона забезпечує довіру громадян до державних інститутів, сприяє залученню іноземних інвестицій, створює конкурентні умови для бізнесу.

Разом із тим цифровізація фінансової системи супроводжується низкою викликів. Серед них — нерівномірний доступ населення до цифрових технологій, ризики кіберзагроз, необхідність модернізації законодавчої бази. Українська фінансова система потребує гнучкого нормативного середовища, яке забезпечить баланс між інноваціями та безпекою. Важливим напрямом є вдосконалення правового регулювання електронних платежів, захисту персональних даних, електронної ідентифікації та електронного підпису.

Перспективи подальшої цифровізації фінансової системи України пов'язані з інтеграцією до єдиного європейського фінансового простору. Гармонізація стандартів фінансової звітності, обміну інформацією, регуляторних вимог відкриває нові можливості для співпраці з міжнародними фінансовими інститутами. У цьому контексті цифрова прозорість стає не лише внутрішньою вимогою, а й міжнародним критерієм довіри до українських фінансових інституцій.

Узагальнюючи, можна зазначити, що цифровізація та прозорість стали ключовими чинниками модернізації фінансової системи України. Вони забезпечують ефективність, відкритість і конкурентоспроможність фінансових процесів, зміцнюють інституційну довіру та підвищують економічну безпеку держави. В умовах глобальної цифрової трансформації Україна поступово формує сучасну фінансову екосистему, в якій технології служать суспільству, а прозорість стає фундаментом справедливого та стійкого розвитку.

Використані джерела

1. Ковтун Б. Е., Кравченко С. А., Крижанівський Т. Я. та ін. Економічна політика підтримки цифрової трансформації. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2024. № 41. С. 302–308.
2. Крючкова Н., Новохацька Т. Оцінка впливу цифровізації на економіку України в умовах трансформацій. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. Вип. 9, № 37. С. 650–655.
3. Устинова І. П., Рябоконь Ю. В. Е-гривня як нова форма фінансового контролю в забезпеченні антикорупційної політики. *Юридичний вісник: Повітряне і космічне право*. 2023. Вип. 3(68). С. 120–125.

4. Дзюкевич К. Напрями та оперативні заходи реалізації регулятивної трансформації цифрового ринку ЄС. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2023. Вип. 49. С. 15–20.

Софія САМОЙЛЕНКО
студентка 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — асистент ***Назарчук А. В.***

ОСОБЛИВОСТІ ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасних реаліях України, з оголошенням воєнного стану 24 лютого 2022 року внаслідок повномасштабного вторгнення РФ, система публічного адміністрування стикається з безпрецедентними викликами, що обумовлюють нагальну потребу в підвищенні професійної компетентності державних службовців. Під час дії правового режиму воєнного стану, істотно змінюється характер виконання функцій публічного адміністрування, а від представників публічної влади вимагається не лише високий рівень фахової підготовки, а й гнучкість, стресостійкість та здатність діяти в умовах невизначеності. Актуальність проблеми зумовлена необхідністю адаптації публічної адміністрації до кризових умов, включаючи організацію територіальної оборони, координацію гуманітарної допомоги, документування воєнних злочинів та забезпечення стійкості бюджетних процесів.

Введення воєнного стану та його неодноразове продовження, дало змогу виявити, що особливої необхідності набуває потреба підвищення професійної компетентності публічних службовців загалом, та державних службовців зокрема.

За даними Національного агентства України з питань державної служби (НАДС), попит на підвищення кваліфікації істотно зріс: із 2019 року кількість учасників програм зросла на 45 тисяч, а в 2022–2024 роках понад 10 тисяч службовців щорічно проходили дистанційне навчання з кризового менеджменту [1]. Станом на 1 липня 2025 р. Реєстр погоджених НАДС програм підвищення кваліфікації нараховує 2149 програм, спрямованих на розвиток різних компетентностей, з акцентом на дистанційний формат через Портал управління знаннями [2].

Підвищення кваліфікації державних службовців відбувається за Положенням про систему професійного навчання державних службовців, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 6 лютого 2019 року № 106. Водночас НАДС щорічно визначає пріоритетні напрями професійного навчання державних службовців, і на 2025 рік наказом від 30 липня 2024 року № 111–24 передбачено теми, що зосереджуються на забезпеченні психологічної підтримки та адаптації персоналу у період воєнного стану, підвищенні рівня кібербезпеки та захисту критичної інфраструктури, ефективному управлінні деокупованими територіями, а також зміцненні інформаційної безпеки шляхом протидії гібридним загрозам і дезінформації [3].

Позитивні результати демонструє Вища школа публічного управління, яка у 2024 році забезпечила підвищення кваліфікації понад 29 600 державних службовців. Особливу увагу приділено розвитку управлінських компетентностей, стратегічному плануванню, прийняттю ефективних рішень, розвитку персоналу, а також євроінтеграційним напрямам і забезпеченню національної стійкості. У воєнний період акцент зроблено на застосуванні міжнародного гуманітарного права, формуванні доброчесності, розвитку гендерних компетентностей, підготовці кадрів до роботи на деокупованих територіях та впровадженні цифрових інструментів навчання, зокрема освітньої платформи STUDYiЯ, що забезпечує безперервний професійний розвиток публічних службовців [4].

Отже, підвищення професійної компетентності державних службовців в умовах воєнного стану — це не лише питання навчання, а стратегічний напрям забезпечення стійкості держави. Воно охоплює вдосконалення системи підготовки кадрів, розвиток цифрових інструментів, формування психологічної готовності до дій в екстремальних ситуаціях і зміцнення моральних засад державної служби. Такий підхід забезпечить здатність публічної влади ефективно реагувати на виклики воєнного часу та сприятиме післявоєнному відновленню країни.

Використані джерела

1. Підвищення кваліфікації публічних службовців в умовах воєнного стану та післявоєнний період. URL: https://nads.gov.ua/news/pidvishchennya-kvalifikaciyi-publichnih-sluzhbovciv-v-umovah-voyennogo-stanu-ta-pislyavoyennij-period (дата звернення: 02.11.2025).
2. Професійне навчання державних службовців як запорука якісної державної політики. URL: https://parlament.org.ua/analytics/profesijne-navchannya-derzhavnyh-sluzhbovciv/ (дата звернення: 02.11.2025).
3. Про затвердження переліків пріоритетних напрямів (тем) підвищення кваліфікації державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад за загальними професійними (сертифікатними) та короткостроковими програмами у 2025 році : Наказ НАДС від 30.07.2024 № 111–24. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0111859–24#Text (дата звернення: 02.11.2025).
4. Вища школа публічного управління є інноваційним навчальним хабом, де генерується інтелект публічної служби. URL: https://pdp.nacs.gov.ua/news/vyshcha-shkola-publichnoho-upravlinnia-ye-innovatsiinym-navchalnym-khabom-de-heneruietsia-intelekt-publichnoi-sluzhby (дата звернення: 02.11.2025).

Софія САМОЙЛЕНКО
студентка 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Даниленко-Негара Ю. С.***

ДОТРИМАННЯ ЕТИЧНИХ НОРМ ДЕРЖАВНИМИ СЛУЖБОВЦЯМИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасні умови функціонування державного апарату України, зокрема в період дії правового режиму воєнного стану, вимагають від державних службовців не лише якісного та результативного виконання службових повноважень, як прояву професіоналізму, але й передбачають безумовне дотримання етичних норм поведінки. Правовий режим воєнного стану посилює відповідальність державних службовців за прийняті рішення, адже будь-які порушення етичних принципів можуть негативно сприйматися суспільством та, відповідно, мати суттєві наслідки для державної безпеки в цілому, та оцінки діяльності органів влади громадянами з позиції довіри, зокрема. Актуальність теми зумовлена необхідністю адаптації етичних стандартів до нинішньої ситуації, яка характеризується підвищеними ризиками корупції, дискримінації та зловживань владою, що вимагає посилення контролю за доброчесністю державних службовців, забезпечуючи стійкість інституту державної служби та суспільної довіри.

Етичні норми поведінки державних службовців регулюються Законами України: «Про запобігання корупції» та «Про державну службу» [1], якими виокремлено основні етичні вимоги: політична нейтральність, неупередженість, компетентність, ефективність, доброчесність, професіоналізм тощо, а також Загальними правилами етичної поведінки, затвердженими Наказом НАДС від 5 серпня

2016 р. № 158 [2], зі змінами та доповненнями, що внесено Наказом НАДС від 20 серпня 2025 р. № 116–25. Ці зміни: додають необхідність обов'язкового навчання з етики та чесності, етичного застосування штучного інтелекту з урахуванням прав громадян; вносять заборону на поширення мови ворожнечі; передбачають обов'язок поваги до ветеранів, внутрішньо переміщених осіб і жителів окупованих територій; встановлюють розвиток навичок іноземних мов для кар'єрного зростання, а також способи вирішення етичних дилем через відкритість і антикорупційні інструменти, що особливо важливо для уникнення упереджень і насильства в умовах обмеженого нагляду [3]. Розширення цих правил у 2025 році можна вважати прогресивним кроком, оскільки враховуються сучасні проблеми, зокрема оцифрування процесів та соціальні наслідки війни, роблячи норми більш адаптивними та практичними, наприклад, акцент на штучний інтелект допомагає запобігати етичним конфліктам у автоматизованих процесах прийняття рішень, а концентрація на повазі до вразливих груп сприяє толерантності в суспільстві, що розколене конфліктом. Для повної ефективності потрібні реальні механізми моніторингу за дотриманням цих етичних вимог на практиці, щоб вони не залишилися лише на папері, а справді зміцнили довіру до органів влади.

Нормами, що встановлюють етичні вимоги до державних службовців слід вважати також антикорупційні інструменти, закріплені в розділі VI Закону України «Про запобігання корупції», зокрема це: врегулювання конфлікту інтересів, здійснення фінансового контролю та встановлення обмежень щодо одержання подарунків, які охоплюють всю систему запобігання зловживанням [4]. У період воєнного стану такі механізми змушені пристосовуватися для забезпечення швидкості рішень, наприклад, через тимчасове впровадження добровільного декларування майна, що й додає гнучкості, але водночас створює прогалини, де ризики корупції зростають через менший нагляд, як це видно на прикладах непрозорого розподілу гуманітарної допомоги чи благодійних коштів для підтримки армії та постраждалих. Це, як зазначає Ю. С. Даниленко-Негара в своєму аналізі, фактично перетворює кризові умови на тест для доброчесності службовців, підкреслюючи потребу в сильніших інструментах, таких як обов'язкове фіксування операцій і поступове відновлення контролю, аби уникнути системних зловживань і зберегти суспільну довіру [5].

В умовах воєнного стану вводяться тимчасові спрощення в процедурах державної служби, зокрема призначення на посади без обов'язкового проведення конкурсу, відповідно до Закону України № 2259-IX від 12 травня 2022 р. [6], який дозволяє оперативне заповнення вакансій для забезпечення безперервності державного

управління, але водночас підвищує ризики упередженості, корупції та зловживань через відсутність конкурентного відбору та посиленого контролю. Така спрощена система, з граничним строком перебування на посаді до 12 місяців після припинення воєнного стану, вимагає від службовців особливого акценту на доброчесності як ключовому елементі етичної поведінки, що включає не лише чесність і прозорість у прийнятті рішень, але й відповідальність за уникнення конфлікту інтересів, адже в кризових умовах доброчесність стає основою для збереження суспільної довіри та запобігання системним зловживанням. Тому державні службовці мусять посилювати фокус на принципах патріотизму, верховенстві права та толерантності, уникаючи будь-яких форм дискримінації.

Отже, дотримання етичних норм державними службовцями під час дії правового режиму воєнного стану є основою для стабільної роботи влади, боротьби з корупцією та відновлення довіри людей. Для цього потрібно не тільки оновлювати закони, але й активно впроваджувати навчання та перевірки, щоб державні службовці завжди діяли чесно, швидко адаптувалися до кризи та будували надійну систему управління на майбутнє.

Використані джерела

1. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. Дата оновлення 07.09.2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889–19#Text (дата звернення: 08.11.2025).
2. Про затвердження Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування: Наказ Національного агентства України з питань державної служби від 05.08.2016 № 158. Дата оновлення 28.10.2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1203–16#Text (дата звернення: 08.11.2025).
3. Про затвердження Змін до Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування: Наказ Національного агентства України з питань державної служби від 20.08.2025 № 116–25. Дата оновлення 20.08.2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1409–25#Text (дата звернення: 08.11.2025).
4. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. Дата оновлення 12.09.2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700–18#Text (дата звернення: 08.11.2025).
5. Даниленко-Негара Ю. С. Щодо питання етичних стандартів поведінки публічних службовців в умовах правового режиму воєнного стану. *Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 26 квітня 2024 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова; відп. за вип. М. Р. Аракелян. Одеса, 2024. С. 36–38. URL: https://hdl.handle.net/11300/28094 (дата звернення: 08.11.2025).

6. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану: Закон України від 12.05.2022 № 2259-IX. Дата оновлення 12.05.2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259–20#Text (дата звернення: 08.11.2025).

Аліна САМОХВАЛ
студентка 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Квасніцька О. О.***

ЗАСТОСУВАННЯ ФОРС-МАЖОРНИХ ОБСТАВИН В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ З ВРАХУВАННЯМ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

В умовах воєнного стану та економічної нестабільності в Україні різко зросла кількість суб'єктів господарювання, які опинилися у стані тимчасової неплатоспроможності. Це зумовлює підвищений науковий та практичний інтерес до застосування інституту форс-мажору у сфері господарського процесуального права, зокрема щодо впливу обставин непереборної сили в позовному провадженні в справах про банкрутство. Воєнні дії, окупація території, руйнування виробничих потужностей, мобілізація працівників і перебої з логістикою призвели до неможливості виконання договірних зобов'язань значною кількістю підприємств. Тому дослідження питання взаємодії форс-мажорних обставин і у господарському процесі має важливе значення для забезпечення балансу та справедливого захисту сторін різних проваджень.

Форс-мажорні обставини відповідно до ч. 2 ст. 14№ Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» — це надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливлюють виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами [1]. До таких обставин належать війна, воєнні дії, блокада, мобілізація, введення надзвичайного або воєнного стану тощо. Такі обставини підтверджуються сертифікатом Торгово-промислової палати України або її регіональних відділень. За змістом ст. 617 Цивільного кодексу України, особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо вона доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили [2].

При цьому закон не передбачає автоматичного звільнення від виконання зобов'язань, а лише дає можливість уникнути відповідальності (штрафів, пені, відшкодування збитків) за умови, що сторона доведе причинно-наслідковий зв'язок між настанням таких обставин і неможливістю виконання зобов'язання. Таким чином, форс-мажор не анулює саму природу договірних зобов'язань, а лише пом'якшує наслідки їх невиконання.

У практиці Верховного Суду сформовано виважений підхід до застосування інституту форс-мажору. У постанові від 7 червня 2023 року у справі № 906/540/22 Суд наголосив, що сам факт існування воєнного стану та загальний лист ТПП України від 28.02.2022 № 2024/02.0–7.1 не є достатніми для звільнення сторони від відповідальності за невиконання зобов'язань. Верховний Суд підкреслив, що сторона, яка посилається на дію форс-мажору, повинна надати належні та допустимі докази не лише факту настання надзвичайних подій, а й їх реального впливу на неможливість виконати конкретне зобов'язання [3].

Такий підхід узгоджується з позицією О. Кібенко, яка наголошує, що дія форс-мажору у господарських відносинах не змінює самої сутності боргових зобов'язань, а лише тимчасово впливає на їх виконання, зокрема на строки [5].

Показовим прикладом сучасної судової практики є рішення Господарського суду Донецької області у справі № 905/204/25. Відповідач посилався на воєнні дії як на форс-мажор та надав сертифікат ТПП України. Суд відмовив у задоволенні таких доводів, вказавши, що воєнний стан не є автоматичною підставою для звільнення від виконання зобов'язань, а сертифікат ТПП лише підтверджує факт наявності загальних обставин, але не доводить їх безпосереднього впливу на конкретне невиконане зобов'язання. Крім того, відповідач не надав доказів, які підтверджують причинно-наслідковий зв'язок між війною та неможливістю виконання договору, а також не повідомив контрагента про настання форс-мажорних обставин у передбачений законом спосіб. Суд дійшов висновку, що наведені доводи є недостатніми, і задовольнив позов про стягнення заборгованості [4].

У справах про банкрутство на відміну від позовного провадження форс-мажор виконує обмежену функцію. Він не звільняє боржника від виконання грошових зобов'язань і не є підставою для уникнення визнання неплатоспроможності, але може бути врахований судом при встановленні обставин, які пом'якшують відповідальність або свідчать про добросовісність дій боржника. Більше того, надмірне розширення поняття форс-мажору створювало б ризик зловживань з боку боржників, які могли б використовувати його як інструмент для уникнення відповідальності. Тому сучасна судова практика та

доктрина йдуть шляхом обмеженого і зваженого застосування цього інституту, що відповідає принципам справедливості, розумності та балансу інтересів сторін.

Отже, форс-мажорні обставини у господарському процесі не звільняють сторону від виконання зобов'язань автоматично. Їх застосування потребує доведення реального впливу надзвичайних подій на неможливість виконання договору. Сертифікат Торгово-промислової палати сам по собі не є достатнім доказом, якщо не підтверджено причинно-наслідковий зв'язок між обставинами та порушенням зобов'язання. Такий підхід забезпечує дотримання принципів справедливості, добросовісності та балансу інтересів сторін у господарських правовідносинах навіть в умовах воєнного стану.

Використані джерела

1. Про торгово-промислові палати в Україні : Закон України від 02.12.1997 № 671/97-ВР : станом на 31 берез. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-вр#Text (дата звернення: 25.10.2025).
2. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 5 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435–15#Text (дата звернення: 25.10.2025).
3. Постанова Верховного Суду від 07.06.2023 у справі № 906/540/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/111972413 (дата звернення: 25.10.2025).
4. Рішення Господарського суду Донецької області від 06.05.2025 у справі № 905/204/25. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/127158245 (дата звернення: 25.10.2025).
5. Кібенко О. Практика Верховного Суду щодо форс-мажору та істотної зміни обставин. *Supreme Observer*. URL: https://so.supreme.court.gov.ua/presentations/615/prezentatsiia-suddi-khs-vs-oleny-kibenko-praktyka-verkhovnoho-sudu-shchodo-forsmazhoru-ta-istotnoi-zminy-obstavyn (дата звернення: 25.10.2025).

Данило САПСАЙ
студент 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Квасніцька О. О.***

ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ КЛОПОТАНЬ АНТИМОНОПОЛЬНОГО КОМІТЕТУ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

В міру розвитку господарського процесуального права як самостійної галузі права спрямованої на урегулювання господарсько-процесуальних суспільних відносин, які є унікальними по своїй правовій природі, для більш ефективного розгляду певних категорій справ у господарському суді законодавцями було виокремлено декілька форм проваджень для розгляду цих справ.

У ст. 12 ГПК України виокремлено такі форми проваджень: Відповідно до Розділу другого — наказне провадження, в порядку якого, відповідно до ст. 148 ГПК України, розглядаються вимоги про стягнення грошової заборгованості за договором який не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; Відповідно до Розділу третього ГПК України — позовне провадження, яке в свою чергу поділяється на загальне та спрощене, відповідно до ч. 3 ст. 12 ГПК України загальне позовне провадження призначене для розгляду справ, які через свою комплексність (кількість учасників, доказів, складність і т. п.) або через інші обставини недоцільно розглядати у порядку спрощеного позовного провадження [1].

У цій роботі питання спрощеного позовного провадження потребує детальнішого аналізу оскільки це питання є важливим для виокремлення особливостей розгляду клопотань Антимонопольного комітету.

Відповідно до ч. 3 ст. 12ГПК України розгляд справ у порядку спрощеного позовного провадження призначений для розгляду малозначних справ та справ, для яких пріоритетом є швидке їх вирішення [1]. Водночас, ч. 5 ст. 12 та ст. 247 ГПК України встановлено перелік справ які можуть або не можуть бути розглянуті у порядку спрощеного позовного провадження. У частині першій та другій статті 247 Господарського процесуального кодексу зазначено, що у порядку спрощеного позовного провадження можуть бути розглянуті малозначні справи, або будь які інші справи які не заборонено розглядати у такому порядку. Відповідно до частини четвертої цієї ж статті не можуть бути розглянуті у порядку спрощеного позовного провадження такі справи: про банкрутство; про превентивну реструктуризацію; корпоратив-

ні спори та спори з приводу правочинів щодо корпоративних часток; щодо захисту інтелектуальної власності, окрім випадків стягнення грошових сум; спори, в яких ціна позову перевищує 500 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; інші спори, які відповідно до цієї норми не можуть бути розглянуті у такому порядку [1].

Виключенням із цього загального правила є, відповідно до ст. 251–1 ГПК України, розгляд клопотання Антимонопольного комітету України про надання дозволу на перевірку суб'єктів господарювання, щодо факту порушення ними правил економічної конкуренції [1]. Таке клопотання є проявом контролю за дотриманням правил добросовісної конкуренції [2].

Розгляд таких клопотань господарським судом є особливим провадженням через такі факти:

По-перше, факт того що це є виключенням із ст. 12 та ст. 247 ГПК України, в яких зазначено які справи можуть розглядатись у порядку спрощеного позовного провадження, тому що відповідно до ч. 4 ст. 251–1 ГПК України: «Суд розглядає клопотання в порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення учасників справи за наявними у справі матеріалами» [1].

По-друге, це є одним із небагатьох проявів, коли суд, що розглядає приватно-правові спори наділений повноваженням здійснювати судовий контроль за публічно-владним органом.

Ці обставини і роблять порядок розгляду клопотання антимонопольною комітету в порядку господарського судочинства особливим.

Подібне питання висвітлював у своїй роботі «Нетрадиційні» повноваження господарських судів щодо розгляду клопотань Антимонопольного комітету України про надання дозволу на проведення перевірок суб'єктів господарювання, включаючи доступ до приміщень, проведення огляду, опломбування, арешт і вилучення майна» Попелюк Вадим Павлович [3], в якій зазначив що це вагомий правовий механізм для контролю за діяльністю антимонопольного комітету та противага його дискреційних повноважень, проте існує велика необхідність більш ретельного правового регулювання через його недоречне включення до Розділу четвертого ГПК України, не визначення підсудності таких справ та велику кількість колізій з іншими нормами.

Також, необхідно зазначити про те, що по суті своїй цей порядок дуже схожий з іншими судочинствами. По-перше, існує подібність до адміністративного судочинства, оскільки вирішується питання про доцільність застосування повноважень органу з публічно-владними повноваженнями — Антимонопольного комітету України. По-друге, це також дуже схоже на те, як слідчий та/або прокурор звертаються до слідчого судді для отримання дозволу на проведення гласних/негласних слідчих розшукових дій.

Отже, розгляд господарським судом клопотань Антимонопольного комітету про надання дозволу на перевірку суб'єктів господарювання, є особливим порядком розгляду справ у спрощеному позовному проваджені оскільки є виключенням із загальних правил і становить собою форму судового контролю за здійсненням повноважень Антимонопольного комітету і є подібним до розгляду справ публічного характеру у порядку інших судочинств.

Використані джерела

1. Господарський кодекс України: Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. Дата оновлення: 31.10.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798–12#Text (дата звернення: 10.11.2025).
2. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 № 2210-III. Дата оновлення: 16.05.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210–14#Text (дата звернення: 10.11.2025).
3. Попелюк В. П. «Нетрадиційні» повноваження господарських судів щодо розгляду клопотань Антимонопольного комітету України про надання дозволу на проведення перевірок суб'єктів господарювання, включаючи доступ до приміщень, проведення огляду, опломбування, арешт і вилучення майна. К.: Правова держава. URL: http://pd.onu.edu.ua/article/view/304873/298190 (дата звернення: 10.11.2025).

Євгеній СИРОТЮК
студент 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Кулі-Іванченко К. К.***

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СВОБОДУ МИРНИХ ЗІБРАНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Свобода мирних зібрань — це одна з ключових ознак демократичного суспільства, що забезпечує можливість громадян брати участь у публічному житті, висловлювати свої переконання та впливати на процеси ухвалення рішень у державі. У мирний час реалізація цього права є невід'ємною частиною громадянської активності. Однак із запровадженням в Україні воєнного стану у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації постала низка проблем, пов'язаних із правовими межами та фактичними можливостями здійснення свободи мирних зібрань.

В умовах воєнного стану держава змушена тимчасово обмежувати певні права і свободи задля забезпечення національної безпеки,

оборони, охорони громадського порядку та захисту життя громадян. Разом із тим навіть у таких обставинах демократична держава має гарантувати дотримання принципу верховенства права та пропорційності обмежень.

Відповідно до статті 39 Конституції України, «громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщають органи виконавчої влади або органи місцевого самоврядування» [1]. Обмеження цього права можливе лише судом і лише в інтересах національної безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я населення чи прав і свобод інших осіб. Окрім того, стаття 64 Конституції України передбачає, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод людини, але лише в межах, визначених Конституцією та законом [1–2]. Це означає, що навіть за воєнного стану держава не може повністю скасувати право на зібрання, а лише обмежити його тимчасово й пропорційно законом.

Основним актом, який визначає порядок обмеження прав під час воєнного стану, є Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. Згідно зі статтею 8 цього Закону, військове командування разом із військовими адміністраціями може вводити тимчасові обмеження прав, зокрема тих, що передбачені статтею 39 Конституції [2].

Таким чином, проведення масових зібрань під час воєнного стану може бути заборонене або обмежене на певних територіях, де тривають бойові дії або існує загроза ракетних обстрілів. Такі обмеження мають бути обґрунтованими, пропорційними та тимчасовими.

Варто зазначити, що в Україні досі не прийнято окремого закону «Про свободу мирних зібрань», що створює правову невизначеність у процедурі реалізації цього права. Унаслідок цього органи влади керуються загальними нормами Конституції та судовою практикою, зокрема рішенням Конституційного Суду України від 19 квітня 2001 р. № 4-рп/2001, у якому наголошено, що відсутність спеціального закону не може бути підставою для відмови у проведенні мирних зібрань [4].

Україна як держава-учасниця міжнародних договорів зобов'язана дотримуватися положень статті 11 Європейської конвенції з прав людини (1950 р.), що гарантує право на свободу мирних зібрань і об'єднань [5]. Обмеження цього права можливе лише тоді, коли воно необхідне в демократичному суспільстві для захисту державної чи громадської безпеки, запобігання злочинам або захисту прав інших осіб.

Також, стаття 21 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (1966 р.) закріплює аналогічне положення, згідно з яким реалізація права на мирні зібрання може бути обмежена лише з метою

охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я або моралі населення [6].

Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував у своїй практиці (справи «Платформа «Лікарі за життя» проти Австрії» (1988 р.) [5], «Ашкеназі проти Туреччини» (2013 р.) [5]), що держави зобов'язані не лише утримуватися від необґрунтованих заборон, а й забезпечувати умови для проведення мирних зібрань, навіть у складних небезпекових умовах.

Указом Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» передбачено можливість тимчасового обмеження окремих прав і свобод, у тому числі права на мирні зібрання [3]. У різних регіонах держави військові адміністрації встановили режими заборони масових заходів, що пояснюється потребою запобігти диверсіям, паніці та ускладненню роботи сил оборони.

Разом із тим відсутність єдиних критеріїв таких обмежень породжує ризик зловживань і надмірного втручання у конституційні свободи. На практиці трапляються випадки, коли органи влади забороняють навіть невеликі мирні акції без належного обґрунтування, що суперечить принципу пропорційності.

Особливої уваги заслуговує проблема недостатнього судового контролю за рішеннями військових адміністрацій. Хоча Конституція прямо передбачає, що обмеження права на зібрання можливе лише судом, у воєнних умовах суди не завжди можуть оперативно розглядати такі справи.

Серед основних проблем реалізації права на свободу мирних зібрань у воєнний період можна виокремити наступні:

1. Відсутність спеціального закону, який би врегулював процедуру повідомлення, проведення та заборони зібрань;

2. Нечіткість критеріїв пропорційності обмежень і відсутність єдиної практики їх застосування;

3. Низький рівень обізнаності громадян про свої права та механізми судового захисту;

4. Фактичні перешкоди, пов'язані з небезпекою обстрілів, евакуацією населення, забороною пересування в певних зонах.

Водночас громадянське суспільство активно шукає альтернативні форми публічного вираження думок — онлайн-акції, звернення до органів влади, інформаційні кампанії в соціальних мережах, що є проявом гнучкості демократії в умовах воєнного часу.

Підводячи підсумки, слід виділити наступне: право на свободу мирних зібрань, закріплене статтею 39 Конституції України та міжнародними актами, є фундаментальним для розвитку демократичної держави. У період воєнного стану його реалізація підлягає обґрунтованим тимчасовим обмеженням, однак ці обмеження мають бути чіт-

ко визначеними законом, пропорційними меті та контрольованими судом. Для вдосконалення механізму реалізації цього права доцільно:

1. Прийняти спеціальний закон «Про свободу мирних зібрань», який би враховував особливості воєнного стану.

2. Запровадити судовий та парламентський контроль саме за обмеженнями конституційних прав.

3. Забезпечити інформування громадян про можливість мирного висловлення позиції навіть в умовах небезпеки.

4. Гармонізувати національну практику із стандартами Європейського суду з прав людини.

Дотримання цих принципів дозволить зберегти баланс між необхідністю оборони держави та збереженням демократичних цінностей, які є основою української Конституції.

Використані джерела

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 17.11.2025).
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389–19 (дата звернення: 17.11.2025).
3. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 64/2022. *Офіційний вісник Президента України*. 2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022 (дата звернення: 17.11.2025).
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням МВС України щодо офіційного тлумачення ст. 39 Конституції України від 19 квіт. 2001 р. № 4-рп/2001. *Офіційний вісник України*. 2001. № 17. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710–01 (дата звернення: 17.11.2025).
5. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листоп. 1950 р. Ратифіковано Україною 17 лип. 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 17.11.2025).
6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 груд. 1966 р. Ратифіковано Україною 19 жовт. 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 17.11.2025).

Анна ТАРАСЮК
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Кулі-Іванченко К. К.***

СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Міжнародний договір — це угода між державами чи іншими суб'єктами міжнародного права, спрямована на встановлення, зміну або припинення взаємних прав і обов'язків.

Згідно з законом, а саме статтею другою Закону України «Про міжнародні договори України», міжнародним договором в Україні вважається будь-яка письмова угода з іншою державою чи суб'єктом міжнародного права, що підпадає під дію міжнародного права. Це може бути пакт, конвенція, протокол тощо [2].

Основні принципи укладення договорів зазначені у Віденській конвенції про право міжнародних договорів 1969 року, де визначено, що кожний законний договір першочерговий для його учасників і повинен повною мірою реалізовуватись [3].

Звертаючи увагу на статтю 9 Конституції України, дійсні міжнародні договори, надання згоди на чинність яких було погоджено через Верховну Раду України, визнаються частиною національного законодавства України [1]. Це положення визначає провідне місце чинного та ратифікованого Верховною Радою України міжнародного договору у системі національного законодавства.

Міжнародні договори поділяються на: міжнародні, договори від імені України, договори від уряду України та міжвідомчі (стаття 3 Закону України «Про міжнародні договори України») [2]. Їхня юридична сила залежить від процедури ратифікації та від того, чи відповідають вони Конституції України.

Ключові аспекти, визначаючі правовий статус міжнародних договорів у системі законодавства України, містяться у таких актах: Конституція України, Закон України «Про міжнародні договори України», Закон України «Про дію міжнародних договорів на території України».

Процедура укладення, ратифікації, виконання і міжнародних договорів визначена Законом «Про міжнародні договори України». Згідно зі статтею 19 цього Закону, якщо міжнародний договір України, який набрав чинності, закріплює інші правила, ніж ті, що передбачені у внутрішньому законодавстві, використовуються правила міжнародного договору [2]. Це положення закріплює пріоритетне

значення міжнародного договору над законом, якщо між ними виникають суперечності. Таким чином, ратифікований міжнародний договір має пріоритет над національним законом, але не над Конституцією України.

Конституційний Суд України неодноразово наголошував, що Конституція має найвищу юридичну силу, а міжнародні договори повинні узгоджуватись із нею.

Для безпосереднього застосування міжнародного договору в Україні він має бути:

– Укладений в письмовій формі
– Ратифікований Верховною Радою України
– Чинний (набув чинності)
– Опублікований в офіційних виданнях
– Мати норми прямої дії.

Одним із найважливіших напрямів імплементації міжнародного права є застосування його норм у судовій практиці України. Суди загальної юрисдикції, а також Конституційний Суд України активно використовують положення міжнародних договорів, насамперед Європейської конвенції з прав людини 1950 року та практику Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Це відповідає принципу дружнього ставлення до міжнародного права.

Як вже зазначалось, міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України, стають частиною національного законодавства. Це означає, що вони є не лише міжнародними зобов'язаннями, але й можуть бути безпосередньо використані фізичними та юридичними особами в судах для захисту своїх прав.

Згідно зі статтею 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ», суди України зобов'язані враховувати та використовувати практику Європейського суду як джерело права [4]. Це підкреслює визнання пріоритету міжнародних норм у сфері прав людини.

Прикладом може бути справа «Іванов проти України» (2009 р.) [5], у якій ЄСПЛ визнав системні порушення з боку держави. Справа стосувалася невиконання Україною судових рішень та відсутності ефективних правових засобів захисту. Реакцією України стало внесення змін у національне законодавство щодо механізмів виконання рішень судів. Це демонструє вплив міжнародного права на внутрішню правову систему.

Колізії виникають тоді, коли положення міжнародного договору суперечать внутрішньому законодавству. Проте, як відомо, міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою, мають пріоритет над законами та іншими нормативно-правовими актами, окрім Конституції.

Водночас можливі ситуації, коли положення міжнародного договору не узгоджуються з Конституцією. Згідно з Конституцією дійсні(чинні) міжнародні договори, згода на обов'язковість яких затверджена Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України (частина 1, статті 9 Конституції України). Посилаючись на 2 частину статті 9 про укладення міжнародних договорів, що не погоджуються з Конституцією, можливе лише після внесення в неї відповідних змін [1].

Підводячи підсумки, слід зазначити наступне: взаємозалежність міжнародних договорів і національного законодавства України є складною системою взаємодії двох правових рівнів — міжнародного та внутрішньодержавного. Україна належить до держав із моністичною моделлю, за якою ратифіковані міжнародні договори стають частиною національного законодавства.

Наявність прямої норми у Конституції України (ст. 9) забезпечує верховенство ратифікованих міжнародних договорів над звичайними законами. Водночас пріоритет Конституції залишається незаперечним. Судова практика, особливо застосування рішень ЄСПЛ, свідчить про поступове зміцнення ролі міжнародного права у правовій системі. Однак потребує вдосконалення механізм імплементації міжнародних норм, адаптації законодавства до права ЄС та підвищення контролю за виконанням міжнародних зобов'язань.

Використані джерела

1. Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%%80#Text (дата звернення: 17.11.2025).
2. Про міжнародні договори України : Закон України від 29 червня 2004 р. № 1906-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906–15#Text (дата звернення: 17.11.2025).
3. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text (дата звернення: 17.11.2025).
4. Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ : Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477–15#Text (дата звернення: 17.11.2025).
5. Рішення ЄСПЛ у справі «Іванов проти України» (2009 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_479#Text (дата звернення: 17.11.2025).

Ангеліна ТЕРЕЩИНА
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. ю. н., професор ***Давидова І. В.***

ПРАВОВІ ОСНОВИ ОБМЕЖЕННЯ СВОБОДИ СЛОВА ТА ДОСТУПУ ДО ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану реалізація конституційних гарантій свободи слова та права на інформацію неминуче конфліктує з національною безпекою та протидією ворожій пропаганді. Ця ситуація вимагає невідкладного правового аналізу для встановлення чітких, легітимних та пропорційних меж обмежень, які відповідали б Конституції та міжнародним зобов'язанням. Наукове осмислення цього конфлікту є ключовим для захисту інформаційного простору та збереження демократичних засад.

Право на вільне вираження думки і свободи слова має закріплення на законодавчому рівні, а саме у ст. 34 Конституції України, де чітко зазначається, що кожна людина має гарантоване право на вільне мислення, висловлювання та вираження власних поглядів і переконань. Це також включає право вільно отримувати, зберігати, користуватися та поширювати будь-яку інформацію — у будь-якій формі (усній, письмовій чи іншій) — на власний розсуд. Але так само там зазначається, що Закон може обмежувати ці права виключно для захисту національної безпеки, територіальної цілісності, громадського порядку, здоров'я населення та прав і репутації інших осіб [1].

Інформація, чиє законодавче визначення закріплено в Законі України «Про інформацію», є ключовим об'єктом правовідносин. Її використання виходить за межі загального інформування, поширюючись на функцію засобу ведення інформаційної війни. Поширення дезінформації давно є предметом міждисциплінарного дослідження, але лише нещодавно привернуло увагу юриспруденції. Зокрема, Самчинська О. А. ґрунтовно дослідила цю категорію, визначивши дезінформацію, у вузькому сенсі, як умисно підготовлену та поширену недостовірну інформацію для досягнення конкретної мети, а у широкому сенсі — як цілеспрямований процес маніпулювання інформацією (як недостовірною, так і достовірною) з метою введення в оману та потенційного порушення прав особи, суспільства чи держави [4, с.34].

Аналіз подій свідчить, що Російська Федерація використовує дезінформування та інформаційну війну для досягнення загарбницьких

цілей. Сутність цього полягає у цілеспрямованому висвітленні інформації, яке формує вигідну агресору громадську думку та маніпулятивне усвідомлення фактів. На цьому тлі ключовим залишається конституційно гарантоване право на доступ до інформації, деталізоване профільними законами, зокрема «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації».

На час воєнного стану в Україні обмежено оприлюднення деяких видів інформації і відповідно доступу до неї. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану» від 12 травня 2022 року [2] виключив із дії вимог Закону України «Про доступ до публічної інформації» (пункт 3 частини 1 та частина 4 статті 15) акти органів місцевого самоврядування, військово-цивільних адміністрацій та військових адміністрацій, а також їх посадових осіб. Також скасовано поширення на них вимог законів «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» та «Про державну допомогу суб'єктам господарювання». Важливо, що при цьому, зберігається обов'язок оприлюднювати проєкти цих актів, передбачений пунктом 2 частини першої статті 15 Закону України «Про доступ до публічної інформації».

Постанова Кабінету Міністрів України № 263 від 12 березня 2022 р. надала міністерствам, іншим центральним та місцевим органам виконавчої влади, а також підпорядкованим їм підприємствам і установам право зупиняти чи обмежувати роботу публічних електронних реєстрів та інформаційних систем, якими вони володіють/адмініструють (п. 1.4) [3]. Наслідком цього стало закриття низки важливих публічних ресурсів, включаючи єдиний державний веб-портал відкритих даних, реєстр корупціонерів та єдиний державний реєстр суб'єктів господарювання.

Обмеження свободи слова та доступу до інформації у воєнний час — це вимушений баланс між конституційними правами та національною безпекою. На практиці, попри відсутність спеціальних правових норм, воєнний стан спричинив блокування реєстрів та скасування оприлюднення деяких актів влади. Ця колізія між правилами та обставинами використовується агресором через дезінформацію. Отже, актуальність чіткого правового регулювання та обґрунтованості обмежень залишається критичною.

Використані джерела

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. *Відом. Верхов. Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану:

Закон України від 12 травня 2022 року № 2259-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 42. Ст. 227.
3. Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану: Постанова КМУ від 12 березня 2022 р. № 263. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263–2022-%D0%BF#Text
4. Рудник Л. І. Правові засади обмеження права на доступ до інформації в умовах воєнного стану. *ВІСНИК НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2023. № 4 (60).

Анастасія ТКАЧУК
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Заверюха М. М.***

ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА ЯК БАЗОВА СКЛАДОВА ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Екологічна освіта є фундаментальною складовою державної екологічної політики, оскільки формує екосвідомість суспільства та забезпечує реалізацію принципів сталого розвитку. В Україні ця сфера регулюється Законом України «Про освіту» від 2017 року та Стратегією екологічної політики до 2030 року, затвердженою у 2019 році. Вона охоплює формальну, неформальну та інформальну освіту, спрямовану на розуміння взаємозв'язків людини з природою.

Історичний розвиток екологічної освіти в Україні розпочався в 1990-х роках з інтеграції екологічних дисциплін у шкільні програми. Сучасний етап характеризується впровадженням компетентнісного підходу, де акцент робиться на практичних навичках: моніторинг довкілля, енергоефективність та адаптація до кліматичних змін [1, с. 57].

Екологічна освіта як складова державної політики сприяє досягненню Цілей сталого розвитку ООН, зокрема ЦСР 4 (якісна освіта) та ЦСР 13 (боротьба зі зміною клімату). У 2023 році Міністерство освіти і науки запустило національну платформу «ЕкоОсвіта», що об'єднує онлайн-курси для вчителів та учнів. Це дозволяє охопити понад 4 млн школярів екологічними модулями.

Принципи екологічної політики Європейського Союзу, закріплені в Зеленому курсі (European Green Deal, 2019), слугують орієнтиром для України. ЄС акцентує на циркулярній економіці, біорізноманітті та освіті для сталого розвитку. Директива 2008/50/ЕС про якість повітря вимагає інтеграції екологічних знань у професійну підготовку. Україна, як асоційований член, імплементує ці принципи через Угоду про асоціацію [2, с. 51].

Сучасні виклики включають вплив воєнного стану: забруднення Чорного моря нафтопродуктами, руйнування екосистем на окупованих територіях. Екологічна освіта адаптується через програми для ВПО та військовослужбовців, фокусуючись на відновленні довкілля. У 2024 році запроваджено модуль «Екологічна безпека в умовах війни» у вищих навчальних закладах.

Екологічна освіта формує поведінкові зміни: за даними опитувань 2023 року, 68% випускників шкіл з екологічними курсами сортують відходи, порівняно з 42 % без такої освіти. Державна політика стимулює це через гранти на еко-проєкти в школах [1, с. 58].

Інтеграція екологічної освіти в професійну сферу є пріоритетом. Для юристів, економістів та інженерів вводяться спеціалізовані курси з екологічного права та зеленого будівництва. Це відповідає вимогам ЄС щодо професійної компетентності в екологічній сфері.

Перспективи розвитку пов'язані з цифровізацією: використання VR для симуляції екологічних катастроф та AI для персоналізованого навчання. Проєкт «Зелена школа» (2025) передбачає сертифікацію закладів за екологічними стандартами [3, с. 523].

Екологічна політика ЄС пропонує моделі фінансування, зокрема фонд згуртованості виділяє кошти на освіту в країнах-кандидатах. Україна може отримати до 50 млн євро на еко-освіту в рамках IPA III [2, с. 53].

Таким чином, екологічна освіта є ключем до реалізації державної екологічної політики. Її посилення через інтеграцію з європейськими стандартами та адаптацію до викликів забезпечить перехід до сталого розвитку.

Використані джерела

1. Пальчик О. О., Чернікова Н. В., Рудич А. О. Екологічна освіта: минуле та сучасність. *Екологічно орієнтована вища освіта. Методологія та практика — 2023. Всеукраїнська конференція з проблем вищої освіти з міжнародною участю*: зб. матеріалів. 2023. С. 56–59.
2. Рогозіннікова К. С. Принципи екологічної політики Європейського Союзу: виклики й орієнтири для України. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Юридичні науки. 2023. Т. 34. № 73. С. 49–55.
3. Савчин В. Екологічна освіта як складова державної екологічної політики. *Актуальні проблеми професійної педагогіки та освіти: досвід, новації, перспективи*: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції / Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, 25 квітня 2024 р. Львів, 2024. С. 522–524.

Анастасія ТКАЧУК
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Сідор М. І.***

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ПУБЛІЧНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ

Сучасна економіка будь-якої держави неможлива без системи запозичень, що є ключовим інструментом забезпечення макрофінансової стабільності, розвитку економіки та реалізації соціальних програм. Запозичення як складова фіскальної політики спрямовані на покриття бюджетного дефіциту й фінансування стратегічних проєктів. Проте у період воєнного стану, коли економіка зазнає надмірного навантаження, система державних запозичень стикається з новими викликами.

Запозичення у широкому розумінні є формою залучення грошових коштів на умовах повернення, платності та строковості, в результаті яких виникають зобов'язання перед кредиторами [1]. Для держави це механізм компенсації тимчасового дефіциту ресурсів та підтримки виконання бюджетних зобов'язань. У мирний час уряд може обирати між внутрішніми та зовнішніми запозиченнями, балансуючи між вартістю ресурсів і ризиками.

Першим ключовим викликом є стрімке зростання боргового навантаження. У 2024 році державний та гарантований борг України сягнув 6,98 трлн грн (87,9 % очікуваного ВВП), з яких 72,3 % становив зовнішній борг, а 27,7 % — внутрішній. Протягом року борг зріс на 1,46 трлн грн, переважно завдяки довгостроковому пільговому фінансуванню від міжнародних партнерів, зокрема ЄС, а середньозважена вартість боргу знизилася з 7,79 % до 5,09 %, що покращило умови фінансування [2]. У 2025 році, за даними МВФ, борг продовжує зростати і може перевищити 100 % ВВП, що підкреслює необхідність балансування між бюджетними потребами, обороною та соціальними витратами [3].

Другий виклик — обмежені можливості внутрішніх запозичень. У воєнний період ліквідність банківського сектору знижується, інвестори уникають ризику, а доступ до внутрішніх ресурсів звужується. Український уряд мав змогу залучити лише близько 17 млрд грн нових внутрішніх запозичень у 2024 році, тоді як основна частина внутрішньої емісії спрямована на обслуговування старого боргу [4]. Така ситуація означає, що внутрішні джерела фінансування вже не виконують роль стимулу для розвитку, а перетворюються на механізм покриття дефіцитів.

Важливу роль у забезпеченні стабільності державних запозичень відіграє міжнародна фінансова підтримка, яка сьогодні є одним із ключових чинників макроекономічної рівноваги. Завдяки кредитам і грантам від міжнародних партнерів уряд має можливість покривати дефіцит державного бюджету без надмірного зростання внутрішнього чи зовнішнього боргового навантаження. Значна частина такої допомоги надається у формі безповоротних грантів, що не створюють додаткових боргових зобов'язань, а решта — у вигляді пільгових кредитів із низькими відсотковими ставками та відстроченими термінами погашення. Подібна структура фінансування дає змогу зменшити ризики платоспроможності держави та уникнути дефолту, водночас створюючи умови для підтримки інвестиційної привабливості. Однак така залежність від зовнішніх джерел капіталу підсилює вплив донорів на внутрішню фінансову політику, що потребує високого рівня прозорості, підзвітності та ефективного управління отриманими ресурсами.

Серед економічних викликів варто виділити проблему зниження кредитоспроможності держави. Через військові ризики міжнародні рейтингові агентства знижували суверенні рейтинги України, обмежуючи доступ до приватних ринків. У результаті уряд переорієнтувався на офіційних кредиторів і двосторонні угоди, що зменшило гнучкість у виборі джерел, але забезпечило прогнозованість і контрольованість фінансування. Водночас така ситуація вимагає формування довгострокової стратегії відновлення кредитної довіри та поступового повернення на міжнародні ринки капіталу.

Варто також враховувати правові виклики, що виникають у період дії воєнного стану. Обмеження окремих конституційних прав громадян, мобілізація матеріальних і фінансових ресурсів, запровадження воєнної цензури та застосування спеціальних процедур укладення державних договорів суттєво впливають на стабільність і передбачуваність фінансових ринків. У таких умовах особливо важливим стає забезпечення чіткого правового регулювання та недопущення зловживань під приводом надзвичайних обставин. Держава повинна зберігати баланс між необхідністю швидкого ухвалення управлінських рішень і дотриманням принципів законності, підзвітності та прозорості, щоб не допустити втрати довіри з боку громадян і міжнародних партнерів.

У середньостроковій перспективі головним завданням України є відновлення довіри інвесторів і забезпечення стійкості боргової політики через структурні реформи, ефективне управління державними фінансами, боротьбу з корупцією та вдосконалення судової системи. Після війни країна зіштовхнеться з необхідністю масштабної післявоєнної реконструкції, яка вимагатиме нових запозичень, а темп відновлення залежатиме від діалогу з міжнародними партнерами [5].

Водночас ключовим завданням держави залишається зменшення залежності від зовнішніх джерел фінансування. Довгострокова економічна стійкість можлива лише за умов нарощування внутрішнього потенціалу — модернізації виробництва, розвитку експорту, підвищення податкової ефективності та інвестиційної привабливості. У перспективі боргова політика України має еволюціонувати від антикризового механізму до інструменту економічного зростання, що сприятиме відновленню інфраструктури, посиленню енергетичної незалежності та цифровій трансформації держави.

Використані джерела

1. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.210 № 2456-VI. (Редакція від 04.07.2025, підстава — 4468-IX). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456–17#Text (дата звернення: 10.11.2025).
2. Державний та гарантований державою борг України з 2022 року став дешевшим в 1,5 раза. *Юридична газета*. 2025. URL: https://yur-gazeta.com/golovna/derzhavniy-ta-garantovaniy-derzhavoyu-borg-ukrayini-z-2022-roku-stav-deshevshim-v-15-raza.html (дата звернення: 10.11.2025).
3. Державний борг України досягне 110% ВВП у 2025 році — МВФ. *The new voice of Ukraine*. 2025. URL: https://surl.lt/otpxzl (дата звернення: 10.11.2025).
4. Верстюк І. Державний борг України зріс майже вдвічі за три роки великої війни. Наскільки це страшно. *Hromadske*. 2025. URL: https://surl.lu/rvxypj (дата звернення: 10.11.2025).
5. Державний борг України перевищить 100% ВВП: що це означає. *Слово і діло*. 2022. URL: https://www.slovoidilo.ua/2022/10/27/stattja/ekonomika/derzhavnyj-borh-ukrayiny-perevyshhyt-100-vvp-ce-oznachaye (дата звернення: 10.11.2025).

Олександра ТУЧАК
студентка 4 курсу
факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. ю. н., професор ***Подцерковний О. П.***

СФЕРА ПЕРЕВЕЗЕННЯ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Проблема перевезень у період воєнного стану має глобальний характер і проявляється на двох рівнях — внутрішньому та зовнішньому. Внутрішні перевезення територією України значно ускладнені через неможливість гарантувати безпеку як пасажирів, так і вантажів.

Фактично транспортне сполучення здійснюється на власний ризик перевізників. Маршрути визначаються з урахуванням поточної ситуації: зон бойових дій, стану дорожнього покриття, наявності мостів, рівня загроз, сигналів повітряної тривоги чи ракетних атак.

Не менш складною залишається ситуація з міжнародними перевезеннями. Основною проблемою, окрім безпеки, є неможливість використання двох ключових видів транспорту — авіаційного та морського. Повітряний простір України закрито відповідно до рішень держави, тому діяльність цивільної авіації фактично зупинена: не виконуються регулярні рейси, не здійснюються перевезення пасажирів, багажу й вантажів. Морські перевезення також обмежені через блокування портів і мінну небезпеку в акваторії Чорного та Азовського морів [1].

У 2022 році обсяги вантажних перевезень зменшилися на 49%. Зростання транспортних перевезень у подальшому стало результатом урядових рішень та підписання відповідних міжнародних угод. Зокрема у 2022 році було впроваджено низку важливих змін. 29 червня між Україною та Європейським Союзом укладено Угоду про вантажні автомобільні перевезення (так званий «транспортний безвіз». У жовтні 2022 року під час засідання Європейської конференції міністрів транспорту (ЄКМТ) у Парижі Україна отримала на 2023 рік 475 базових квот — це на 27% більше, ніж у 2022 році, що дало змогу безперешкодно здійснювати вантажні автомобільні перевезення до 52 держав — учасниць ЄКМТ [2].

У 2024 році спостерігається стабільна діяльність завдяки функціонуванню Українського морського коридору, який сприяє зростанню обсягів перевезень залізницею українських товарів до зовнішніх ринків через порти Великої Одеси. Зокрема у період із січня по жовтень 2024 року залізничним транспортом України перевезено 146,94 млн тонн вантажів, що на 21,9% більше порівняно з аналогічним періодом двох попередніх років.

25 вересня 2025 року Міністерство розвитку громад та територій України спільно з Європейською Комісією досягли домовленості щодо продовження дії Угоди про лібералізацію вантажних перевезень ще на 15 місяців. Таким чином, режим «транспортного безвізу» залишатиметься чинним щонайменше до березня 2027 року. Це означає, що українські та європейські автоперевізники і надалі зможуть здійснювати двосторонні й транзитні перевезення без необхідності отримання спеціальних дозволів. Продовження Угоди не передбачає внесення змін чи нових правил її реалізації. Як і раніше, перевізники з України та країн ЄС повинні дотримуватися вимог лібералізованого режиму перевезень — зокрема, щодо маркування транспортних засобів, наявності ліцензії та супровідних документів на вантаж.

У межах пролонгації Угоди Україна взяла на себе зобов'язання продовжувати адаптацію національного законодавства у сфері автомобільного транспорту до європейських стандартів. До кінця 2026 року мають бути впроваджені основні положення, що стосуються ділової репутації транспортних компаній, використання смарт-тахографів, а також навчання керівників транспортних підприємств. Окрім цього, з 1 липня 2026 року всі нові вантажні автомобілі, зареєстровані в Україні, повинні будуть оснащуватись смарт-тахографами [3].

Однією із проблем, що виникла в Україні під час дії правового режиму воєнного стану є мобілізація транспортних засобів підприємств для потреб Збройних Сил та інших військових формувань. Відповідно до Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», така мобілізація здійснюється як серед фізичних, так і юридичних осіб і є частиною військово-транспортного обов'язку громадян і підприємств. Щоб підвищити ефективність мобілізації транспортних засобів, необхідно здійснити комплекс реформ — правових, організаційних, економічних і технічних. Передусім слід оновити нормативну базу, зокрема Положення про військово-транспортний обов'язок, адаптувавши його до сучасних умов цифровізації та розвитку бізнесу. Варто також чітко регламентувати порядок відбору, вилучення, використання та повернення техніки, визначити прозорий механізм оцінки її вартості й компенсації власникам. Це дозволить мінімізувати зловживання, підвищити довіру до держави та забезпечити справедливий і ефективний процес мобілізації транспортних засобів в період дії воєнного стану.

Таким чином, сфера перевезення в України працює за складних умов і обмежень, балансуючи між потребами оборони, гуманітарної логістики та обмеженими можливостями для міжнародного сполучення, при цьому намагаючись забезпечити поступову стабілізацію внутрішніх і зовнішніх перевезень.

Використані джерела

1. Матвєєва А. В., Панченко В. В. Правове забезпечення міжнародних перевезень в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2023. № 2 (46). С. 180–192. URL: https://journals.snu.edu.ua/index.php/app/article/view/733
2. Корнійко Я. Р., Валявська Н. О., Міхеєв О. П. Аналіз сучасного стану транспортної галузі України у розрізі вантажних перевезень. *Економіка та суспільство*. 2024.
3. Електронний ресурс. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/239313_ukrana-ta-c-prodovzhili-transportniy-bezvz-shcho-tse-oznacha

Валерія УСАТЕНКО
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Стрельников А. В.***

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Актуальність даного дослідження зумовлена безперервною збройною агресією проти України, яка чітко продемонструвала критичну потребу в ефективному функціонуванні правового апарату держави в умовах воєнного стану. Адміністративно-правові засади відіграють ключову роль у забезпеченні обороноздатності, підтримці громадського порядку та гарантуванні прав громадян у надзвичайних обставинах. Однак існує нагальна потреба в удосконаленні правового регулювання та практичного застосування норм воєнного стану, щоб адаптуватися до сучасних викликів. Метою цього дослідження є глибокий аналіз адміністративно-правового механізму воєнного стану в Україні, його фундаментальних принципів, структури та практичної реалізації. Це сприятиме підвищенню ефективності державного управління в кризових ситуаціях. Воєнний стан визначається як специфічний правовий режим, що є різновидом надзвичайних правових режимів, спрямованих на захист суверенітету, оборону держави та забезпечення безпеки громадян. Ключовими джерелами правового регулювання є Конституція України (статті 106, 107), Закон України «Про правовий режим воєнного стану» (2015 р.) та Укази Президента про введення та продовження воєнного стану. Необхідно постійно оновлювати законодавство, реагуючи на виклики воєнного часу, для підтримки правової стабільності та ефективності адміністративних заходів [2].

Адміністративно-правова база запровадження воєнного стану в Україні визначає чіткий розподіл функцій між ключовими державними інституціями. Президент виступає ініціатором та гарантом впровадження воєнного стану, Верховна Рада надає йому законодавче схвалення, а Кабінет Міністрів координує практичну реалізацію, забезпечуючи безперебійну роботу економіки та соціальної сфери. Організаційно-правовий апарат управління в умовах воєнного стану передбачає функціонування військових адміністрацій на різних рівнях (обласному, районному, міському), які тісно взаємодіють з цивільними структурами для досягнення цілей оборони та підтримання громадського порядку. Особливості прийняття нормативних актів та управлінських рішень під час воєнного стану дозволяють опера-

тивно реагувати на виникаючі виклики. У сфері адміністративно-правового регулювання діяльності публічних органів передбачено можливість обмеження конституційних прав громадян у встановлених законом межах, а також специфіку функціонування виконавчих органів, місцевого самоврядування та правоохоронних органів. До спеціальних заходів належать організація мобілізаційних процесів, евакуації, забезпечення громадської безпеки, а також застосування заходів примусу, таких як комендантська година, перевірка документів та обмеження пересування. Така система спрямована на забезпечення безпеки держави та підтримання порядку в умовах надзвичайної ситуації, зберігаючи функціонування суспільства та державних інститутів [1].

Незважаючи на воєнний стан в Україні, принцип верховенства права залишається основоположним, забезпечуючи законність навіть у складних умовах. Для запобігання зловживанням з боку влади діють парламентський, судовий та громадський контроль. Ключовим завданням є досягнення балансу між національною безпекою та захистом прав людини, що підкреслюється діяльністю Уповноваженого Верховної Ради з прав людини та міжнародним наглядом з боку ООН і Ради Європи. Однак, існують певні проблеми, зокрема: недостатня чіткість норм Закону «Про правовий режим воєнного стану» та необхідність чіткого розмежування функцій між військовими адміністраціями та органами місцевого самоврядування. Також актуальними є питання цифровізації управлінських процесів та приведення українського законодавства у відповідність до міжнародних норм гуманітарного та адміністративного права. Загалом, воєнний стан як особливий правовий режим покликаний забезпечити стабільність держави в умовах збройної агресії. Адміністративно-правові механізми відіграють вирішальну роль у підтримці державного управління, оборони та громадського порядку, при цьому забезпечення законності та прав людини має залишатися найвищим пріоритетом, навіть під час війни [3].

Використані джерела

1. Вертикаль влади в умовах воєнного стану. Які права у військової адміністрації. *Everlegal*. 2022. URL: https://everlegal.ua/vertykal-vlady-v-umovakh-voennogo-stanu-yaki-prava-u-viyskovoyi-administratsiyi (дата звернення: 05.11.2025).
2. Воєнний стан в Україні. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Воєнний_стан_в_Україні (дата звернення: 05.11.2025).
3. Толкачова І. А. Механізми захисту прав людини в Україні в умовах воєнного стану. *Науковий журнал*. 2025.

Анастасія ФАСІЙ
студентка 3 курсу
факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Квасніцька О. О.***

ЄДНІСТЬ І ВІДМІННІСТЬ ЦІЛЬОВОГО ТА ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ЗЕМЕЛЬ У КОНТЕКСТІ МІСТОБУДІВНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ

Питання співвідношення цільового та функціонального призначення земель набуває особливої актуальності в умовах сучасного містобудівного розвитку України. У процесі планування територій дедалі частіше спостерігається ситуація, коли органи місцевого самоврядування, затверджуючи детальні плани територій (ДПТ), фактично змінюють функціональне призначення земельних ділянок без внесення відповідних змін до їхнього цільового призначення. Така практика породжує низку правових колізій і ставить під сумнів принцип законності в галузі містобудування та земельних відносин. Особливу увагу до цієї проблеми привертають законодавчі ініціативи, спрямовані на оновлення містобудівного законодавства. Зокрема, законопроекти № 12283 та № 13437 передбачають зміни, які потенційно можуть легітимізувати можливість зміни функціонального призначення земель у межах містобудівної документації без необхідності внесення змін до їхнього цільового призначення. Такий підхід, попри зовнішню гнучкість, може мати негативні наслідки для правового порядку, територіального планування та сталого розвитку населених пунктів.

Цільове призначення земель — це правова категорія, закріплена у Земельному кодексі України, яка визначає основне використання земельної ділянки відповідно до її належності до певної категорії земель (наприклад, землі житлової та громадської забудови, сільськогосподарського призначення, промисловості тощо). Функціональне призначення земель є містобудівною категорією, що визначає, для яких функцій — житлової, громадської, рекреаційної, промислової тощо — територія використовується у межах містобудівної документації [1].

Таким чином, між цими двома видами призначення існує єдність і взаємозалежність: цільове призначення земель має відповідати функціональному, а зміна одного з них повинна передбачати коригування іншого. Водночас між ними існує і відмінність: цільове призначення належить до сфери земельного права, а функціональне — до сфери містобудівного регулювання. Розмежування цих понять є необхідним для збереження юридичної визначеності та запобігання маніпуляціям у процесі територіального планування.

На практиці дедалі частіше трапляються випадки, коли органи місцевого самоврядування, затверджуючи детальні плани територій, фактично здійснюють зміну функціонального призначення земельних ділянок. Судова практика підтверджує наявність цієї проблеми. Так, у справі № 480/1519/23 суд досліджував питання відповідності ДПТ генеральному плану населеного пункту, вказавши, що затвердження детального плану, який передбачає функціональне використання, не узгоджене з генеральним планом, порушує принцип ієрархічності містобудівної документації. Аналогічна позиція простежується у справі № 380/23542/21, де суд наголосив, що ДПТ не може змінювати або доповнювати генеральний план, оскільки він має деталізуючий, а не правозмінний характер [3; 4].

У Верховній Раді України зареєстровано законопроекти № 12283 «Про внесення змін до деяких законів України щодо продовження термінів дії документів з планування територій» і № 13437 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо просторового планування територій (земель)», що стосуються питань удосконалення містобудівного регулювання. Хоча їхня мета — спростити процес оновлення містобудівної документації та адаптувати її до сучасних умов, окремі положення можуть створити передумови для легалізації практики зміни функціонального призначення земель через ДПТ [2; 3].

Такі зміни, на перший погляд, надають гнучкість органам місцевого самоврядування та забудовникам, проте вони несуть значні ризики. По-перше, це призведе до порушення принципу стабільності правового режиму земель, оскільки будь-яка територія може бути швидко «перепрофільована» під конкретний проєкт без стратегічного аналізу впливів. По-друге, виникає небезпека нерівності учасників ринку, коли функціональні зміни використовуються для задоволення інтересів окремих забудовників, а не громади. По-третє, зникає передбачуваність містобудівного розвитку — мешканці населених пунктів втрачають довіру до генеральних планів і системи планування, якщо її положення можуть змінюватися під впливом ситуативних рішень. Також це руйнує ієрархію містобудівної документації: детальний план, який має деталізувати положення генерального, перетворюється на документ, що фактично його підміняє. Це створює хаотичність у плануванні територій і знижує керованість процесами забудови.

Єдність цільового та функціонального призначення земель має фундаментальне значення для правової системи. Вона забезпечує узгодженість між нормами земельного та містобудівного законодавства, створює передбачуваність для учасників земельних відносин і гарантує, що розвиток територій відбувається на засадах законності та раціонального використання земельних ресурсів. Водночас, якщо

допустити можливість зміни функціонального призначення без зміни цільового, виникає правова асиметрія: з одного боку, функціональне призначення визначає новий спосіб використання, а з іншого — цільове залишає старий правовий режим. У результаті земельна ділянка одночасно потрапляє під дію двох суперечливих правових реалій, що призводить до юридичної колізії.

Проблема співвідношення цільового та функціонального призначення земель є не лише теоретичною, а й практичною, оскільки вона безпосередньо впливає на ефективність містобудівного управління, захист прав громадян та інвесторів, а також на якість середовища проживання. Єдність цих двох категорій є запорукою стабільності, законності та передбачуваності у сфері землекористування. Будь-які спроби законодавчо спростити механізми зміни функціонального призначення без належної координації з цільовим призначенням створюють серйозні ризики. Вони можуть призвести до руйнування системності містобудівного планування, посилення корупційних практик та порушення прав громадян. Законопроекти № 12283 та № 13437, попри проголошену мету вдосконалення містобудівної політики, потребують глибокого доопрацювання з урахуванням принципів сталого розвитку та верховенства права.

Отже майбутнє українського містобудівного законодавства має базуватися не на спрощенні правових процедур, а на посиленні узгодженості між земельним і містобудівним правом. Лише за умови збереження єдності цільового і функціонального призначення земель можливо забезпечити збалансований розвиток територій, прозорість управлінських рішень і підвищення довіри громад до процесів просторового планування.

Використані джерела

1. Земельний кодекс України: Кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III : станом на 31 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768–14#Text (дата звернення: 06.11.2025).
2. Проєкт Закону про внесення змін до деяких законів України щодо продовження термінів дії документів з планування територій № 12283 / Верховна Рада України. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/45368 (дата звернення: 06.11.2025).
3. Проєкт Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо просторового планування територій (земель) № 13437 / Верховна Рада України. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56687 (дата звернення: 06.11.2025).
4. Постанова Касаційного адміністративного суду Верховного Суду. № 380/23542/21, 11.05.2023. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/110803141 (дата звернення: 06.11.2025).

5. Постанова Касаційного адміністративного суду Верховного Суду від 11.09.2024 у справі № 480/1519/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/121577144 (дата звернення: 06.11.2025).

Анатолій ФІЛОНОВ
студент 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Малєєва Г. Л.***

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ МОРЯКІВ У ЗОНІ БОЙОВИХ ДІЙ

Питання правового статусу моряків у зоні бойових дій є одним із найбільш складних і недостатньо врегульованих у міжнародному морському праві. В умовах сучасних збройних конфліктів, зокрема на Чорному морі, коли порушуються норми міжнародного гуманітарного права, зростає актуальність визначення правового становища цивільних осіб, які здійснюють діяльність у морських просторах, охоплених бойовими діями. Моряки, що перебувають у таких зонах, стикаються не лише з фізичною небезпекою, але й із невизначеністю щодо свого правового захисту, гарантій безпеки та процедур повернення у разі затримання чи інтернування.

Традиційно правовий статус моряків визначається з урахуванням норм міжнародного морського, трудового та гуманітарного права. Проте більшість цих норм сформульована в мирний час і не враховує особливостей ведення бойових дій на морі. Основоположні акти, такі як Конвенція ООН з морського права 1982 року (Конвенція Монтего-Бей), Женевські конвенції 1949 року та додаткові протоколи до них, містять лише загальні положення щодо захисту цивільного населення та осіб, які не беруть участі у воєнних діях [1]. Однак моряки, особливо ті, що працюють на торговельних суднах, опиняються у проміжному правовому становищі — вони не є комбатантами, але при цьому можуть бути безпосередньо втягнутими у події воєнного характеру.

Особливо гостро ця проблема постала у контексті збройної агресії Російської Федерації проти України. З початку повномасштабного вторгнення бойові дії поширилися й на морський простір, що призвело до блокування портів, мінування морських шляхів та обмеження судноплавства у Чорному та Азовському морях. Унаслідок цього десятки цивільних суден опинилися в зоні бойових дій, а сотні моряків — у фактичному полоні або вимушеній ізоляції без можливості

евакуації. Такі ситуації викрили серйозні прогалини у правовому регулюванні статусу моряків під час воєнних дій.

Найперше, виникає питання — до якої категорії осіб належать моряки у зоні конфлікту: чи розглядаються вони як цивільні особи, яким гарантується захист відповідно до IV Женевської конвенції 1949 року, чи як «осіб, що користуються спеціальним статусом», подібно до військовополонених, якщо вони потрапляють у полон на суднах, залучених до забезпечення військових потреб держави [2]. Практика свідчить, що національні законодавства і навіть міжнародні судові органи не мають єдиного підходу до цього питання.

Так, у випадках, коли цивільне судно виконує комерційні перевезення під прапором нейтральної держави, але потрапляє під обстріл або затримується воюючою стороною, моряки можуть розглядатися як цивільні особи, яким гарантується захист від насильства, катувань, незаконного позбавлення волі та колективних покарань. Водночас, якщо судно здійснює перевезення військових вантажів або виконує завдання у координації з військовими структурами, воююча сторона може кваліфікувати його як «допоміжне судно», а екіпаж — як осіб, які втратили нейтральний статус. Такий підхід створює серйозні ризики для моряків, адже вони можуть бути позбавлені частини гарантій, передбачених міжнародним гуманітарним правом.

Додатковою проблемою є питання інтернування або утримання моряків, які опинилися в зоні контролю противника. Відсутність спеціальних міжнародних норм щодо поводження з цивільними моряками у таких випадках створює правовий вакуум. На практиці це призводить до ситуацій, коли моряки затримуються без пред'явлення обвинувачень, піддаються допитам або використовуються як заручники. Міжнародне право забороняє такі дії, однак ефективного механізму притягнення до відповідальності держав, що порушують ці норми, практично не існує [3].

Не менш важливою є проблема захисту трудових прав моряків під час воєнних дій. В умовах збройних конфліктів судновласники нерідко припиняють діяльність або втрачають контроль над судами, а моряки залишаються без заробітної плати, засобів до існування та юридичної допомоги. Конвенція Міжнародної організації праці (МОП) № 186 «Про працю в морському судноплавстві» встановлює мінімальні стандарти захисту прав моряків, однак вона не містить окремих положень щодо дій у ситуаціях збройного конфлікту [4]. Це створює правову прогалину, яку необхідно заповнити шляхом розроблення міжнародних механізмів компенсації та захисту трудових прав моряків, які постраждали від воєнних дій.

Окрему увагу слід приділити питанням репатріації та евакуації моряків із зон бойових дій. На практиці саме ООН, Міжнародна

ПРИВАТНЕ І ПУБЛІЧНЕ ПРАВО В УМОВАХ ВІЙНИ... Вычитка № 5. 25.03.2026. МММ

морська організація (ІМО) та Міжнародна федерація транспортників (ITF) відіграють ключову роль у координації дій щодо повернення екіпажів додому. Проте у відсутності міжнародно-правових гарантій держави часто перекладають відповідальність одна на одну, що призводить до тривалого утримання моряків у небезпечних регіонах [5].

Ще однією проблемою є питання доказування та міжнародного визнання порушень прав моряків у зоні бойових дій. Механізми розслідування таких випадків фактично відсутні, адже більшість збройних інцидентів у морі відбуваються за межами національної юрисдикції, а фіксація доказів ускладнюється воєнною цензурою та обмеженням доступу до місця події. Як наслідок, порушення прав моряків залишаються безкарними, а міжнародна спільнота реагує переважно декларативно.

У теоретичному аспекті необхідним є розроблення єдиного підходу до визначення правового статусу моряків у зоні бойових дій. Доцільно розглядати їх як цивільних осіб, що виконують особливі професійні функції у морському середовищі, з наданням додаткових гарантій захисту. Міжнародне гуманітарне право повинно чітко визначати, що навіть у випадку виконання завдань, пов'язаних із перевезенням військових вантажів або евакуацією цивільного населення, моряки залишаються під захистом норм, які забороняють напади на осіб, що не беруть участі у бойових діях [6].

Необхідно також створити спеціальний міжнародний протокол або резолюцію в рамках ІМО та ООН, присвячену захисту моряків у збройних конфліктах. Такий документ міг би визначити стандарти поводження з екіпажами, механізми евакуації, гарантії виплати компенсацій і відповідальність держав за порушення їхніх прав. В умовах сучасної гібридної війни, коли цивільна та військова морська інфраструктура часто взаємопов'язані, подібні норми є критично необхідними для збереження життя та безпеки моряків.

У підсумку можна зазначити, що проблема правового статусу моряків у зоні бойових дій є комплексною і потребує оновлення як на рівні міжнародного, так і національного права. Відсутність єдиного підходу призводить до численних порушень, що загрожують не лише окремим працівникам морського транспорту, а й усьому механізму міжнародного морського правопорядку. Захист моряків у зонах конфлікту повинен стати пріоритетом міжнародної спільноти, адже ці люди, перебуваючи на передовій економічних і гуманітарних зв'язків між державами, несуть колосальні ризики заради підтримання глобальної торгівлі та безпеки морських комунікацій.

Отже забезпечення належного правового статусу моряків у зоні бойових дій має стати предметом міжнародного діалогу і правотворчої ініціативи. Лише шляхом поєднання норм гуманітарного, морського і трудового права можна створити дієвий механізм, який гарантуватиме морякам належний захист, справедливість і повагу до їхніх прав навіть у найекстремальніших умовах сучасної війни.

Використані джерела

1. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй морського права 1982 року та Угоди про імплементацію Частини XI Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728–14#Text
2. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text
3. Крижна В. І. Соціальні права громадян: соціальний захист та соціальне забезпечення. *Соціальні права та їх захист адміністративним судом*: матеріали ІІІ Міжнар. наук.-практ. конф. К., 2020. С. 70–74.
4. Конвенція про працю в морському судноплавстві, 2006 р. URL: https://mtu.gov.ua/files/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F%202006.pdf
5. Лазоренко В. В. Розвиток міжнародного морського торговельного права в морських кодексах: історичний аспект. *Правова просвіта*: електронне наукове фахове видання з юридичних наук. 2017. № 12. С. 17–22.
6. Данилова І. О. Проблеми захисту прав моряків в умовах збройного конфлікту в Україні: українські моряки — ключові працівники (key workers). *Аналітично-порівняльне правознавство*: Електронне наукове видання. 2023. № 1. С. 563–567.

Діана ФОМІНИХ
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Кулі-Іванченко К. К.***

КОНСТИТУЦІЙНІ КОНФЛІКТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ ТА ФОРМИ ЇХ ПРИПИНЕННЯ

У функціонуванні кожної демократичної держави неминуче виникають суперечності між вищими органами влади. Конституційні конфлікти, що випливають із різного тлумачення Основного Закону, суперечок щодо обсягу повноважень чи розбіжностей у стратегічних пріоритетах, є закономірною складовою політичного процесу. Проте в умовах повномасштабної агресії та запровадження воєнного стану природа і наслідки таких конфліктів докорінно змінюються.

Необхідність дослідження способів припинення конституційних конфліктів в умовах війни обумовлена трьома ключовими аспектами. По-перше, війна вимагає максимальної консолідації державної влади, адже будь-які публічні розбіжності між її інститутами можуть бути використані противником у інформаційно-пропагандистській боротьбі, що знатно підірвати суспільну довіру до державного управління. По-друге, воєнний стан автоматично посилює виконавчу владу та супроводжується обмеженням окремих конституційних прав і свобод, створюючи дисбаланс у системі стримувань і противаг та провокуючи нові приховані чи відкриті протиріччя (наприклад, між військовими адміністраціями та цивільними інституціями чи між парламентом й урядом щодо контролю ресурсів). По-третє, традиційні методи врегулювання конфліктів, такі як вибори, референдуми або окремі функції конституційного судочинства, можуть бути обмежені чи тимчасово призупинені, через що зростає роль політичних та неформальних підходів до вирішення ситуації. Неспроможність своєчасно приборкати конституційний конфлікт у таких умовах стає прямою загрозою національній безпеці та обороноздатності країни.

Метою дослідження є системний теоретико-правовий аналіз підходів до припинення конституційних конфліктів, їх класифікація та визначення особливостей їх застосування в умовах воєнного стану в Україні.

Конституційний конфлікт являє собою протистояння у політико-правовій взаємодії суб'єктів конституційних відносин, яке відображається в інституційно нормативизованих взаємоспрямованих діях цих суб'єктів щодо визнання, задоволення, захисту своїх інтересів, потреб, цілей, що являють собою цінність з погляду їхньої соціальної значущості [1].

Щоб конфліктна ситуація перетворилася на справжній конфлікт, необхідна активна дія однієї зі сторін, спрямована на втілення її інтересів, що призводить до прямого зіткнення. Така дія, яка дає початок конфлікту, в теорії називається інцидентом. Далі конфлікт розвивається через чергування взаємних дій сторін, кожна з яких прагне утвердити свої інтереси та обмежити можливості супротивника [1].

Конфлікт можна визнати конституційно-правовим, якщо його предметом є спірне питання, пов'язане з конституційним правом, і якщо для його припинення можна застосувати процедури, передбачені цим же правом. Об'єктом такого конфлікту виступають певні соціальні цінності або прагнення встановити над ними контроль. Предметом же є конкретні суспільні відносини, що виникли навколо цього об'єкта і породили проблему. Хоча коріння конституційних конфліктів часто сягає в економічну та політичну сфери, більшість із них безпосередньо пов'язані з недоліками законодавства або практики його застосування [1].

Головною метою вирішення таких конфліктів має бути досягнення суспільно корисного результату або хоча б пом'якшення їх негативних наслідків. Хоч конфліктний процес може бути довгим, він рано чи пізно завершується. До цього може призвести послаблення сторін, усвідомлення ними безперспективності боротьби, перемога однієї з них або втручання третьої сторони [1].

Завершується конфліктна взаємодія по-різному: шляхом розв'язання (коли сторони самостійно знаходять компроміс), врегулювання (за допомогою посередників чи суду), подолання (коли одну з сторін усувають або придушують її інтереси) або поступового загасання (коли конфлікт втрачає актуальність) [1].

Якщо конфлікт вдається вирішити на взаємовигідних умовах, його повторне виникнення малоймовірне. Однак якщо угода незадовільна для однієї зі сторін або інтереси було придушено, такий результат часто виявляється тимчасовим і laid ґрунт для нового протистояння.

З початком повномасштабної війни українська держава, включно з Конституційним Судом, змушена функціонувати в особливих умовах воєнного стану. Незважаючи на це, Конституційний Суд України своїми рішеннями вносить внесок у захист суверенітету та територіальної цілісності країни, зокрема у сфері соціального захисту військовослужбовців.

Конституційний Суд України зберігає свої повноваження [4], але його діяльність в умовах війни неминуче зазнала впливу, По-перше, існує доктрина «політичної доцільності», коли суд може утримуватися від розгляду справ, що безпосередньо стосується питань оборони та військової стратегії. По-друге, розгляд конфліктів може бути відкладений задля збереження інституційної стабільності.

Процедури, що за своєю природою є дестабілізуючими, стають неможливими або небажаними. Конституція України прямо забороняє в умовах воєнного стану припинення повноважень Верховної Ради, проведення виборів, а також внесення змін до Конституції. Процедура імпічменту Президента є фактично неможливою та політично руйнівною [2].

Конституція та Закон «Про правовий режим воєнного стану» надають Президенту України виняткових повноважень. Це призводить до посилення ролі інституту Президента в системі державної влади. Багато потенційних конфліктів припиняються шляхом подолання — прямого директивного втручання вищого військово-політичного керівництва, спираючись на пріоритет обороноздатності [3].

Переважна кількість конституційних конфліктів довоєнного періоду згасли, оскільки їхній предмет втратив будь-яку актуальність на тлі екзистенційної загрози самому існуванню держави.

Отже припинення конституційних конфліктів в умовах воєнного стану зазнає фундаментальної трансформації. Відбувається вимушений, але необхідний перехід від правових норм розв'язання, які є повільним та орієнтованим на мирний час, до політичних форм регулювання та фактичних форм подолання.

Якщо у мирний час ідеальною формою є розв'язання конфлікту через легітимну процедуру, то у воєнний час пріоритетом стає швидкість та ефективність припинення конфлікту задля збереження керованості державою.

Головним викликом для України у повоєнний період стане забезпечення зворотного переходу: від домінування фактичного подолання конфліктів до відновлення повноцінного функціонування правових механізмів розв'язання та стримувань і противаг, що є запорукою збереження демократичного ладу.

Використані джерела

1. Конституційне право : навч. посібник / Д. Терлецький, М. Афанасьєва, Ю. Батан та ін. Одеса : Фенікс, 2023.
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 18.11.2025).
3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389–19 (дата звернення: 18.11.2025).
4. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136–19 (дата звернення: 18.11.2025).

Камілла ХАЛУПЕНКО
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. філол. н., доцент ***Кісельова А. А.***

ТИПОВІ МОВНІ ПОРУШЕННЯ У ВИСТУПАХ ЮРИСТІВ І ШЛЯХИ ЇХ УСУНЕННЯ

Типові мовні порушення у виступах юристів стосуються актуальної проблеми правничої комунікації, адже ефективна мова юриста є не лише засобом передачі інформації, а й інструментом переконання, формування аргументів та захисту прав клієнтів. В умовах сучасного правового процесу грамотність, чіткість і правильність мови відіграють ключову роль у забезпеченні законності, справедливості та довіри до правничих органів.

У практичній діяльності юристів часто зустрічаються різні мовні порушення, які можна умовно розділити на кілька груп:

1. Лексичні помилки — неправильне вживання термінів, професійного словника чи юридичної термінології. Наприклад, заміна слів «право» на «закон», або неточне використання понять «позов», «скарга», «заява», що призводить до невірного тлумачення інформації.

2. Синтаксичні порушення — помилки у побудові речень, які ускладнюють розуміння висловлювання. Часто зустрічаються довгі, заплутані конструкції, надмірне використання пасивних форм, недостатнє логічне членування тексту, що знижує його ясність.

3. Стилістичні недоліки — використання розмовної, емоційно забарвленої або неофіційної лексики у судових чи офіційних виступах. Це може створювати враження непрофесіоналізму та впливати на сприйняття аргументів аудиторією.

4. Фонетичні та орфографічні помилки — неправильна вимова складних термінів або неправильне написання слів, що знижує авторитет юриста і може призвести до непорозумінь у письмових документах.

5. Логічні та змістові неточності — неузгодженість фактів, суперечливі твердження, невідповідність висновків доказам. Такі порушення особливо небезпечні у судових виступах, оскільки можуть вплинути на рішення суду.

Причини цих помилок часто пов'язані з недоліками професійної підготовки, психологічним тиском під час публічних виступів, недостатньою практикою письмової та усної юридичної комунікації, а також нехтуванням нормами ділової мови. Важливу роль відіграє і спроба «підкреслити професіоналізм» складними, надмірно витонченими формулюваннями, що іноді призводить до перевантаження тексту непотрібними термінами.

Для підвищення ефективності комунікації юриста існують перевірені методи усунення мовних помилок:

1. Систематичне вивчення юридичної термінології та лексики — формування чіткого словникового запасу, що дозволяє точно і зрозуміло висловлювати правові думки.

2. Практика усної і письмової комунікації — регулярні тренінги, складання письмових документів, участь у дебатах та симуляційних судових процесах допомагають виробити навички логічного та структурованого викладу.

3. Редагування і перевірка текстів — перед подачею документів до суду або під час підготовки промов важливо проводити ретельну перевірку на граматичні, стилістичні та логічні помилки.

4. Використання простих і зрозумілих конструкцій — уникання надмірно складних речень, подвійних заперечень та архаїзмів, що можуть збивати з пантелику аудиторію.

5. Самоаналіз і зворотний зв'язок — прослуховування власних виступів, отримання коментарів від колег або наставників, участь у курсах підвищення кваліфікації.

6. Психологічна підготовка до публічних виступів — вправи для зменшення хвилювання, тренування темпу і голосу, робота над жестикуляцією та впевненістю під час презентації.

Мовна культура юриста безпосередньо впливає на його професійну ефективність, авторитет і здатність переконувати. Типові мовні порушення, які зустрічаються у виступах правників, можуть заважати точному донесенню правової інформації та негативно впливати на правові процеси. Систематична робота над лексикою, синтаксисом, стилістикою та логікою висловлювання, поєднана з практичними тренінгами і психологічною підготовкою, дозволяє мінімізувати помилки, підвищити якість комунікації та ефективність правничої діяльності.

Правильність мови (за визначенням Т. Шульги) — це одночасне дотримання і логіки висловлювання, і мовних норм на всіх рівнях [1, с. 164]. Своєю чергою, помилка — порушення норми літературної мови [1, с. 163].

Як стверджує О. Чорноус, «порушення пунктуаційних норм сучасної української літературної мови значно ускладнює сприйняття тексту під час читання. Крім того, негативний помилковий матеріал може істотно спотворювати, переінакшувати зміст написаного, що є особливо небажаним для юридичних документів» [2, с. 171].

Велика кількість мовних порушень у юридичних документах і виступах юристів має суттєвий негативний вплив на сприйняття текстів та ефективність професійної комунікації. Насамперед, такі порушення значно погіршують якість юридичних документів: вони роблять їх менш зрозумілими, ускладнюють осмислення викладеної інформації та підвищують ризик неправильного тлумачення положень. У контексті правової діяльності навіть незначні помилки можуть призвести до серйозних наслідків, адже юристи працюють із нормами права, положеннями договорів, процесуальними документами, де точність і коректність формулювань відіграє критично важливу роль.

Крім того, мовні помилки у текстах можуть породжувати сумніви щодо професійності та компетентності осіб, які складають або виступають із такими матеріалами. В аудиторії — будь то суд, клієнт, колеги або громадськість — неправильна, неточна або неохайна мова створює враження непідготовленості та недостатньої кваліфікації, що може негативно впливати на довіру до правника та його аргументів.

У практичній площині мовні порушення у юристів можна розділити на кілька основних категорій. Перш за все це граматичні, або граматико-семантичні помилки, які виникають через неправильне використання граматичних форм, узгодження слів у роді, числі та відмінку, а також через помилки у структурі речення, що ускладнює розуміння змісту.

Другою групою є орфографічні помилки, які пов'язані з неправильним написанням слів, пропуском літер або неправильною постановкою апострофів і дефісів. У юридичних текстах такі порушення особливо небажані, адже навіть одна неточність у назві закону, статті або іншого нормативного акта може змінювати юридичний сенс положення.

Третій вид порушень — лексичні, або лексико-семантичні помилки, що проявляються у неправильному використанні термінів, дублюванні слів, неточності у вживанні юридичної лексики або використанні слів у невідповідному контексті. Наприклад, заміна термінів «право» на «закон», «позов» на «заява» або неправильне використання слів «стягнення», «покарання», «відповідальність» може призвести до юридично некоректного формулювання.

Нарешті, технічні помилки, або описки, які часто виникають через поспіх, недбалість або неправильну роботу з текстовими редакторами. Хоч вони й виглядають дрібницями, у сукупності такі помилки знижують професійний рівень документа і створюють додаткові перешкоди для його правильного сприйняття.

Таким чином, велика кількість мовних порушень у юридичних текстах і виступах не лише знижує їхню якість і ускладнює сприйняття, а й може поставити під сумнів компетентність юриста. Усвідомлення цих проблем і системна робота над граматикою, лексикою, орфографією та технічною точністю текстів є важливою складовою професійної підготовки сучасного правника.

Використані джерела

1. Чорноус О. В. Пунктуаційні помилки в текстах судових рішень. *Дослідження з лексикології і граматики української мови*. 2014. Вип. 15. С. 170–176.
2. Шульга Т. Типові помилки в наукових роботах студентів. *Культура слова*. 2011. № 74. С. 163–166.

Кирило ХАРЧЕНКО
студент 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Кулі-Іванченко К. К.***

ЮРИДИЧНА ТА ФАКТИЧНА КОНСТИТУЦІЯ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Конституційне право є фундаментальним ядром публічного права, визначаючи організацію державної влади та формуючи правові межі взаємодії між державою та суспільством. У цьому контексті, дослідження функціонування правової системи не може обмежуватися лише формальними джерелами. Поряд із писаною, або юридичною, Конституцією завжди існує й фактична. Вона відображає реальне співвідношення політичних сил, традицій та інститутів, що на практиці визначають порядок здійснення державної влади. Якщо юридичний текст виступає як нормативний ідеал, що «Норми Конституції України є нормами прямої дії» [1, ст. 8], то фактична Конституція показує, як влада реально функціонує в суспільстві. Цей розрив між формальною нормою та політичною дійсністю, який можна назвати конституційним диспаритетом, особливо значний у демократіях перехідного типу, до яких належить і Україна.

«В Україні фактична Конституція суттєво інша ніж юридична... Що це означає? А це означає, що у фактичній Конституції діє принцип не розподілу влади з дотриманням балансу повноважень різних органів через систему стримувань і противаг, а комуністично-сталінський принцип жорсткої вертикалі» [2]. Ключовим проявом фактичної Конституції України в мирний час є стійкий дисбаланс гілок влади на користь виконавчої ланки та, що важливіше, неформальних центрів впливу, які формуються навколо неї. Юридична Конституція передбачає систему стримувань і противаг із провідною роллю Верховної Ради (як парламентсько-президентська модель). Проте фактична Конституція характеризується гіперцентралізацією повноважень. Фактичний центр прийняття рішень, як правило, зміщується з конституційно визначених органів (Кабінет Міністрів) до неформальних або адміністративних структур, таких як Офіс Президента України.

Цей механізм дозволяє реалізовувати державну політику через адміністративний тиск та політичну доцільність, часто спрощуючи складні конституційні процедури. Такий дисбаланс між юридичним статусом та фактичною структурою влади має наслідки не лише для публічного права, але й для приватного: зокрема, коли виконавча влада посилюється, контроль над нею послаблюється, а це може підірвати незалежність судової влади, гарантії виконання судових рішень, а отже — і захист приватних прав, включно з правом власності та договірними зобов'язаннями.

Зрештою, воєнний стан, введений у 2022 році, став найвищою формою легалізації вже існуючої фактичної Конституції. Він юридично закріпив переважну концентрацію влади в руках виконавчого органу та військового командування, що є показовим прикладом тенденції гіперцентралізації, яка існувала у мирний час, але була обмежена формальними нормами. Ось, що про це писали Андрій Дарковіч та Остап Гнида: «Запровадження обласних та районних військових адміністрацій, замість відповідних державних, посилило і управлінську вертикаль, що змусило органи місцевого самоврядування переглядати свої моделі співпраці з обласної військової адміністрації та районної військової адміністрації та адаптовуватися» [3].

В Україні простежується суттєвий розрив між юридичною та фактичною Конституцією, що виявляється у домінуванні виконавчої влади над законодавчою та судовою. Формально задекларований принцип поділу влади не завжди реалізується на практиці, поступаючись політичній доцільності та впливу неформальних центрів ухвалення рішень. Це призводить до зменшення ролі парламенту, ослаблення системи стримувань і противаг та зниження ефективності конституційного контролю. Воєнний стан лише закріпив цю тенденцію, зробивши централізацію влади легітимною під виглядом необхідності оперативного управління. Така концентрація повноважень несе ризики для демократичного ладу, зокрема для незалежності судової влади та гарантій прав людини. Подолання цього дисбалансу вимагає відновлення реальної дії принципу верховенства права та підзвітності виконавчої влади. Лише за умови ефективного парламентського контролю й реальної незалежності судів можливе формування правової держави, де юридична Конституція стане відображенням фактичної.

Використані джерела

1. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 11.11.2025).
2. Ткачук А. Про зміни до Конституції України і не тільки. Міркування над законопроєктом від Президента. 24.12.2019. URL: https://www.csi.org.ua/publications/pro-zminy-do-konstytutsiyi-ukrayiny/ (дата звернення: 11.11.2025).
3. Дарковіч А., Гнида О. Де централізація? тенденції взаємодії місцевого самоврядування та органів державної влади на місцях. 09.05.2024. URL: https://kse.ua/ua/kse-research/de-tsentralizatsiya-tendentsiyi-vzayemodiyi-mistsevogo-samovryaduvannya-ta-organiv-derzhavnoyi-vladi-na-mistsyah/ (дата звернення: 11.11.2025).

Кирило ХАРЧЕНКО
студент 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Рязанов М. Ю.***

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Відповідно до статті 68 Конституції України «кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей» [1, ст. 68]. Саме ця норма є фундаментом правової соціалізації громадянина, адже визначає обов'язок особи діяти відповідно до правових приписів держави. У процесі соціалізації індивід засвоює не лише правові знання, але й формує власну правову позицію, розуміння взаємозв'язку між правами, свободами та юридичною відповідальністю. В умовах дії правового режиму воєнного стану, питання правової соціалізації та її проблем набуває особливого значення. Молоде покоління опиняється в ситуації, коли необхідно не лише знати свої права, а й усвідомлено виконувати конституційні обов'язки, передбачені, зокрема, статтею 17 Конституції України, відповідно до якої «захист Вітчизни, незалежності і територіальної цілісності України є справою всього народу» [1, ст. 17].

Такі обставини зумовлюють трансформацію процесу правового дорослішання молоді: змінюються моделі поведінки, у правосвідомості посилюється відчуття громадянського обов'язку та відповідальності перед державою. Водночас зберігаються проблеми — недостатня правова обізнаність, інформаційний вплив та відсутність системної правової освіти, що вимагає комплексного правового аналізу процесів соціалізації в умовах війни.

Під правовою соціалізацією розуміють процес, у якому індивід засвоює систему правових норм, правових цінностей та зразків правової поведінки, стає суб'єктом правової системи. Як наголошує О. Парута: «Правова соціалізація особи як умова нормативного розвитку особистості, соціального результату, а також процесу становлення суб'єкта права» [2, с. 8]. Можна ще сказати, що правова соціалізація це процес становлення правосвідомості особистості, тобто формування не просто так званих правознавчих знань, а внутрішнього переконання в необхідності дотримання правових норм. Суб'єктами правової соціалізації виступають сім'я, освіта, ЗМІ, громадські організації та держава, через які формується правова культура й поведінка громадян.

Як підкреслює В. Павлов: «Соціалізація молоді в сучасних реаліях військового сьогодення України є, без перебільшення, процесом формування особистості, розвитку соціальних зв'язків та інтеграції молодої людини в соціум, що здійснюється за складних умов і обставин» [3, с. 154]. Якщо дивитись у цьому контексті молодь не лише засвоює правові знання, але й включається в різні механізми захисту держави або волонтерської діяльності, — що стає частиною правової соціалізації. Закріплення такого досвіду сприяє формуванню правосвідомої особистості, здатної усвідомлювати юридичні наслідки своїх дій.

Воєнний стан створює низку специфічних перешкод для процесу правової соціалізації. Наприклад, як зазначає В. Кокора: «Соціалізація сучасної молоді, в умовах воєнного стану, є психологічним викликом для них самих, адже вони проводять більшу частину свого часу у соц-мережах, які не завжди є надійними джерелами» [4, с. 13]. Серед основних проблем: низька правова обізнаність у питаннях воєнного права, прав та обов'язків при мобілізації; інформаційна нестійкість, а саме: дезінформація, руйнування соціальних інститутів, які раніше виступали суб'єктами соціалізації, підвищений рівень стресу, що знижує ефективність правового виховання. Ці обставини вимагають уваги до розробки правових механізмів підтримки молоді.

Проблеми правової соціалізації молоді в умовах воєнного стану мають особливе значення для сучасної України. Війна сприяла активізації громадянської позиції, формуванню почуття відповідальності та підвищенню ролі права у суспільній свідомості. Водночас залишаються проблеми — недостатня правова обізнаність, інформаційна вразливість та слабка система правового виховання. Для їх подолання необхідно посилити правову освіту, підтримувати молодіжні ініціативи, розвивати правову культуру та формувати довіру до державних інституцій. Ефективна правова соціалізація молоді є запорукою зміцнення демократичної та правової держави.

Використані джерела

1. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 11.11.2025).
2. Парута О. Правова соціалізація особи як об'єкт теоретично-правового дослідження. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2018. № 889. С. 37–41.
3. Павлов В. І. Соціалізація молоді в умовах військового сьогодення України. *Перспективи розвитку держави і права*. 2025. № 1 (22).
4. Кокора В. М. Соціалізація молоді засобами сучасних ЗМІ як громадських інститутів: магістерська робота / Криворізький державний педагогічний університет. Кривий ріг, 2024. 110 с.

Єлизавета ХЛІБОПАШЕНКО
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Батанова Л. О.***

СТРАХУВАННЯ ТА КОМЕРЦІЙНІ КОНТРАКТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Після початку повномасштабного вторгнення в Україну в 2022 році страхування та комерційні контракти стають критично важливими інструментами забезпечення економічної стійкості та захисту бізнесу. У цьому складному світі страхування та комерційні контракти відіграють роль надійного якоря, що забезпечує фінансову стабільність і передбачуваність в морському праві. В Україні це переважно регулюється Кодексом торговельного мореплавства (КТМ) України та відповідними положеннями Цивільного та Господарського кодексів. Воєнний стан створює низку безпрецедентних викликів: руйнування інфраструктури, порушення логістичних ланцюгів, економічна нестабільність, обмеження в міжнародній торгівлі та зростання ризиків для всіх учасників економічних відносин. У цих умовах страхування виступає як ключовий механізм мінімізації фінансових втрат, дозволяючи бізнесу покривати ризики, пов'язані з бойовими діями — пошкодження майна, переривання діяльності чи втрата вантажів. У той самий час комерційні контракти залишаються основою ділових відносин, але потребують суттєвої адаптації до непередбачуваних обставин, спричинених війною: введення чіткого форс-мажору, визначення прав і обов'язків сторін в умовах бойових дій або окупації, регламентація зміни логістики чи ціни, розірвання або призупинення угод. Актуальність теми зумовлена необхідністю розробки ефективних стратегій для бізнесу, морських компаній, страхових компаній і держави, спрямованих на підтримку економічної діяльності в умовах високої невизначеності сфери морського правового регулювання. Дослідження цього питання має як теоретичне, так і практичне значення, оскільки сприяє формуванню підходів до управління ризиками та забезпечення стійкості економіки в кризових умовах.

Сучасний науково-практичний стан теми показує, що питання страхування та комерційних контрактів у контексті війни є відносно новим напрямом досліджень. Наприклад, у міжнародній практиці — зокрема у звітах Lloyd's of London (2022) приділяється увага страхуванню воєнних ризиків у судноплавстві та логістиці. В Україні дослідники, серед яких відзначаємо аналітику «Страхування бізнесу

від воєнних ризиків» (Media.RITM, 2025) [1] та статтю «Страхування бізнесу в Україні: адаптація до воєнних ризиків» (InVenture, 2024) [2], зосереджуються на адаптації страхового ринку до умов війни. Щодо комерційних контрактів — Верховний Суд пояснив, за яких умов конструкція форс-мажору впливає на виконання договірних зобов'язань [3].

Однак комплексних досліджень, які б інтегрували аналіз страхування та комерційних контрактів саме в умовах війни, поки що бракує. Це підкреслює новизну тематики та необхідність її подальшого вивчення для практичних рекомендацій.

У розрізі страхування в умовах війни варто виокремити ключові особливості: воєнний стан кардинально змінює функціонування страхового ринку, оскільки з'являються нові ризики, які важко оцінити і покрити. Основні виклики — фізичне знищення майна (обстріли, окупація), переривання бізнес-процесів через логістичні збої, економічна нестабільність (інфляція, девальвація), політичні ризики (санкції, обмеження торгівлі). В Україні впроваджено законопроєкт № 12372 «Про систему страхування воєнних ризиків» — він має на меті створення державної системи страхування воєнних ризиків [4].

Питання страхування та комерційних контрактів в умовах воєнного стану тісно пов'язані з морським правом, особливо у контексті експорту та імпорту через акваторію Чорного моря. Саме морське право регулює порядок перевезення вантажів, страхування суден, укладення фрахтових контрактів, а також визначає відповідальність сторін у випадку надзвичайних обставин. З початком повномасштабної війни в Україні його роль суттєво зросла, адже морські перевезення залишаються критично важливими для національної економіки.

Морське страхування є одним із ключових елементів морського права, заснованим на положеннях Гаазько-Вісбійських правил, Роттердамських правил, а також українського Закону «Про морське право» та Кодексу торговельного мореплавства України. У період війни страхування вантажів і суден від «воєнних ризиків» набуває особливої ваги, адже судноплавство в Чорному морі постійно перебуває під загрозою мінування, ракетних атак, блокади або затримки через військові дії [5].

З 2022 року міжнародний ринок морського страхування зазнав значних змін. З'явився новий формат покриття — Extended War Risk Insurance (EWRI), який охоплює ризики аварій у зонах активних бойових дій. Українські компанії дедалі частіше користуються цими полісами, аби забезпечити захист вантажів «від причалу до причалу», але з особливим акцентом на евакуацію з небезпечних акваторій. Така форма страхування є однією з небагатьох можливостей підтримати безперервність морської торгівлі навіть за умов воєнного ризику.

У сфері морських перевезень війна суттєво вплинула на зміст і структуру комерційних контрактів. Зокрема фрахтові угоди (charter parties) та контракти купівлі-продажу товарів на умовах CIF або FOB тепер адаптуються до умов воєнного часу. До них обов'язково додаються спеціальні клаузули про безпечні маршрути, що передбачають альтернативні шляхи транспортування — наприклад, через порти Туреччини, Румунії або Болгарії.

Після 2022 року більшість угод передбачають умову про оплату лише після фактичного виходу товару з небезпечної морської зони, що мінімізує ризики для покупців та продавців. Крім того, страхові компанії вимагають ретельної перевірки судновласників і маршрутів, особливо після ескалації конфліктів у Балтійському морі у 2025 році, що вплинуло на глобальні стандарти безпеки морських перевезень.

Українське морське право, зокрема Кодекс торговельного мореплавства України, інтегрує низку міжнародних норм і стандартів, зокрема положення Роттердамських правил, Брюссельських конвенцій та Гаазько-Вісбійських протоколів. Проте війна зумовила необхідність розроблення спеціальних економіко-правових механізмів, які враховують реалії воєнного часу — таких як особливі умови транзиту, страхування державних ризиків та юридичні гарантії для міжнародних перевізників [5].

Окремої уваги потребує захист прав моряків — зокрема, гарантії виплати заробітної плати, безпечні умови праці та репатріації у випадку зупинки суден або аварій у воєнній зоні. Україна, як держава-член Міжнародної морської організації (IMO), зобов'язана забезпечити дотримання конвенцій з охорони праці моряків навіть за умов війни.

Таким чином, морське право сьогодні виступає не лише галуззю, що регулює торговельне мореплавство, а й ключовим інструментом економічної стабільності України. Його адаптація до умов війни — це процес створення нових механізмів страхового, договірного та правового захисту, що дозволяє зберегти функціонування морських перевезень, підтримати експорт і водночас гарантувати безпеку учасників морської діяльності.

Використані джерела

1. Україна підтримує бізнес: нова страхова програма від воєнних ризиків. URL: https://media.ritm.group/news/ukrayina-pidtrimuje-biznes-nova-straxova-programa-vid-vojennix-rizikiv
2. Страхування бізнесу в Україні: адаптація до воєнних ризиків. URL: https://inventure.com.ua/uk/analytics/articles/strahuvannya-biznesu-v-ukrayini:-adaptaciya-do-voyennih-rizikiv

3. КЦС ВС роз'яснив, за яких умов форс-мажор впливає на виконання договірного зобов'язання. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1587607/?utm_source=chatgpt.com
4. Про систему страхування воєнних ризиків: Закон України від 30.12.2024 р. № 12372. URL: https://komit.rada.gov.ua/news/Zakonoproektna_robota/zp_nomaine_kom/75826.html
5. Кодекс торговельного мореплавства України від 23.05.1995 № 176/95-ВР. URL: https://zakon.cc/law/document/read/176/95-вр

Роман ХОВРАЩУК
студент 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Заверюха М. М.***

ПРИНЦИП «ЗАБРУДНЮВАЧ ПЛАТИТЬ» ТА РЕАЛЬНІСТЬ ВИКОНАННЯ

Принцип «забруднювач платить» (Polluter Pays Principle, PPP) є фундаментальним елементом публічного екологічного права, який визначає обов'язок фізичних і юридичних осіб, відповідальних за забруднення довкілля, повністю фінансувати заходи з запобігання, контролю та ліквідації завданої шкоди. Іншими словами, будь-який збиток, який наноситься екосистемам, повинен бути компенсований саме тими, хто його спричинив, а не перекладатися на державний бюджет чи суспільство загалом. Цей принцип вперше був сформульований Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) у 1972 році як інструмент для інтеграції зовнішніх економічних витрат у виробничі процеси та економічні розрахунки. З часом він став міжнародним стандартом і отримав своє закріплення у Декларації Ріо-де-Жанейро 1992 року та в Директиві ЄС 2004/35/ЕС про екологічну відповідальність, де принцип PPP визнається одним із ключових елементів забезпечення сталого розвитку [1, с. 257].

В Україні цей принцип інтегровано у національне законодавство через статтю 40 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища» від 1991 року та в рамках Угоди про асоціацію з ЄС, що передбачає поступову гармонізацію екологічних норм і стандартів. У сучасних умовах, особливо під час дії правового режиму воєнного стану, PPP набуває особливої актуальності. Воєнні дії спричиняють масові забруднення, руйнування екосистем, забруднення ґрунтів, води та повітря, а також хімічні та радіаційні загрози, що робить необхідним застосування принципу для забезпечення національної екологічної

безпеки, компенсації завданої шкоди та притягнення винних до відповідальності. При цьому механізми міжнародного права, такі як Міжнародний суд ООН або Фонд втрат і збитків у рамках Паризької угоди, можуть стати інструментом реалізації РРР на глобальному рівні. Таким чином, принцип стає не просто регуляторним механізмом, а стратегічним елементом державної політики, який поєднує процес відновлення і забезпечення стійкості, перетворюючи негативні наслідки війни на каталізатор для впровадження зелених реформ.

Суть принципу полягає в справедливому перерозподілі економічного тягаря, де витрати на відновлення довкілля не лягають на бюджет держави чи суспільство, а на винних у забрудненні. Це стимулює підприємства та організації впроваджувати інноваційні та екологічно безпечні технології, що сприяє підвищенню ефективності публічної політики та економічній оптимізації ресурсів [1]. У практиці Європейського Союзу це реалізується через систему торгівлі квотами на викиди, яка поєднує ринкові механізми з екологічними нормами, мотивуючи компанії скорочувати емісії та переходити на відновлювані джерела енергії. Зменшення викидів не лише покращує екологічну ситуацію, а й стимулює розвиток «зеленої» економіки, де інвестиції в екологічно чисті технології стають вигідними і соціально корисними.

В Україні впровадження принципу РРР посилюється реформами 2025 року. Зокрема, Закон № 3855-IX «Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення», який набрав чинності 8 серпня 2025 року [2], передбачає застосування найкращих доступних технологій (BAT) та інтегрованих дозволів для промислових підприємств, що наближає національне законодавство до вимог Директиви ЄС 2010/75/EU. Одночасно, підготовка до національної системи торгівлі квотами (ETS) передбачає відновлення обов'язкової звітності MRV з січня 2025 року, що дозволяє фінансувати «зелений» перехід. Впровадження Nordic bin-labelling system для сортування відходів з 21 жовтня 2025 року зобов'язує виробників фінансувати переробку, інтегруючи РРР у систему кругової економіки та публічного регулювання відходів. Це особливо важливо для відновлення територій, забруднених унаслідок воєнних дій, адже відходи перетворюються на ресурс для економічної та екологічної відбудови. Додатково, Фонд декарбонізації, створений за принципом РРР, у 2025 році очікує надходжень на рівні 1,7 млрд грн, що демонструє, як економічні інструменти перетворюють екологічні проблеми на інвестиції у стале майбутнє [3].

Практична реалізація РРР у публічно-правовому вимірі стикається з численними викликами, посиленими воєнним станом. Ідентифікація забруднювача в кумулятивних чи військових випадках (наприклад, забруднення від обстрілів або мін) ускладнена, а розрахунок збитків потребує проведення оцінки впливу на довкілля та моніторингу, якого часто бракує через обмежені ресурси та корупційні ризики.

Використані джерела

1. Груба С. В. Законодавче забезпечення змісту екологічної політики держави. *Юридичний електронний юридичний журнал*. 2025. Вип. 1. С. 256–260. URL: http://lsej.org.ua/1_2025/57.pdf
2. Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення: Закон України від 16 липня 2024 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2024. № 47. Ст. 269.
3. Засади зеленого відновлення України. URL: https://ndu.kr.ua/443-zasadi-zelenogo-vidnovlennya-ukrajini (дата звернення: 11.11.2025).

Юлія ХРИСТЮК
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Кулі-Іванченко К. К.***

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: ПРОБЛЕМИ СУЧАСНИХ РЕАЛІЙ У РЕЖИМІ ВОЄННОГО СТАНУ

Наш світ складається з різноманітних викликів та потрясінь — війни, терористичні акти, збройної агресії, загрози нападу на Україну, небезпеки державній незалежності або територіальній цілісності України [1]. Саме ці чинники можуть сприяти загрозі суспільству та конституційному ладу і задля швидкого врегулювання небезпечної ситуації, влада може запровадити воєнний стан [2].

Проте впровадження воєнного стану майже завжди супроводжується обмеженням прав і свобод людини, що викликає питання про правомірності дій держави [7]. Варто правильно встановлювати межі дозволеного, адже будь-яке перевищення повноважень може призвести до порушення конституційних прав громадян [1; 8]. Тому варто дотримуватись балансу між виправданими діями в умовах воєнного стану та межами, за яких ці дії перетворюються у злочин [9].

Воєнний стан — це спеціальний режим роботи держави, який запроваджують по всій Україні або в окремих її регіонах у разі збройної агресії чи загрози нападу. Він надає органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям і місцевому самоврядуванню додаткові повноваження, необхідні для захисту кра-

їни, відвернення небезпеки та забезпечення національної безпеки. Одночасно воєнний стан передбачає тимчасові, обумовлені ситуацією, обмеження деяких конституційних прав і свобод громадян, а також прав та інтересів юридичних осіб із чітким визначенням строку цих обмежень [2; 4]. Рішення про введення надзвичайного стану приймає Президент України з подальшим затвердженням Верховною Радою України [3].

Можна відокремити декілька основних проблем у сучасних реалій такого режиму, а саме:

1. Ризик зловживання владою. Якщо брати до уваги те, що наша країна перебуває в стані бойових дій, існує ризик, що задля протидії витоку інформації та зменшення паніки в суспільстві, а також забезпечення миру, влада може вжити такі заходи як: цензура ЗМІ, блокування інформаційних ресурсів, обмеження свободи слова, надмірний або безконтрольний масовий нагляд, збір персональних даних, вилучення або націоналізація приватного майна без чітких правових меж та багато іншого [7; 10].

2. Недостатній парламентський і судовий контроль. Попри те, що законодавство України передбачає парламентський контроль за діяльністю виконавчої влади, на практиці такі механізми нерідко залишаються формальними, що створює ризики легітимізації протиправних дій під прикриттям воєнного стану [8; 11].

3. Соціальні наслідки. Довготривале перебування суспільства в умовах певних обмежень призводить до психологічного напруження, а накладання інших факторів може спричинити зниження рівня довіри до держави та порушення соціальної стабільності [9].

Питання легітимності обмеження прав людини під час воєнного стану є одним із ключових у сучасному конституційному праві, оскільки стосується співвідношення між безпекою держави та свободою особи [7; 8]. В умовах воєнного стану держава може вдаватися до обмеження певних прав, однак такі дії повинні бути законними, обґрунтованими та пропорційними [12]. У період дії воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод людини із зазначенням строку дії таких обмежень [2; 4]. Водночас деякі права, як-от право на життя, заборона катувань, свобода думки та релігії, є невідчужуваними та не підлягають обмеженню навіть за надзвичайних обставин [1]. Наявність правових повноважень для запровадження обмежень ще не означає їх легітимності — вони повинні бути морально виправданими, обґрунтованими суспільною необхідністю та відповідати принципу пропорційності [9; 12].

Отже, слід зазначити, що воєнний стан є необхідним правовим інструментом держави для реагування на критичні виклики, які загрожують життю громадян, суспільному порядку чи конституційному

ладу та територіальної цілісності [2]. Проте навіть за умов найсерйозніших небезпек держава зобов'язана діяти в межах закону, дотримуючись принципів законності, необхідності, пропорційності та тимчасовості [7; 12].

Легітимність обмеження прав людини у період воєнного стану визначається не лише наявністю правових підстав, а й моральним, соціальним та демократичним змістом цих дій. Влада має чітко усвідомлювати межі допустимого втручання у свободу людини, щоб надзвичайні заходи не перетворилися на інструмент свавілля чи зловживання [10].

Важливо пам'ятати, що безпека держави не може бути виправданням для знищення основоположних прав людини. Повага до людської гідності, життя, свободи думки та віри повинна залишатися непорушною навіть у найважчих обставинах [1; 11].

Використані джерела

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389–19#Text
3. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16 березня 2000 року № 1550-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 23. Ст. 176. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550–14#Text
4. Про захист прав і свобод людини та громадянина в умовах воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 03.02.2005 № 2915-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 19. Ст. 267. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550–14#Text
5. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341–14#Text
6. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36. Ст. 446. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747–15#Text
7. Гриньо Д. Д. Обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану в Україні. *Часопис Прикарпатського університету*. Юридичні науки. 2023. № 26. С. 45–48. URL: https://chasprava.com.ua/index.php/journal/issue/view/89/111
8. Петечел Н. Обмеження прав людини в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. С. 141–145. URL: ihorkozych,+2024.09.petechelN. pdf
9. Мелех Л. В., Мелех Б. В. Легітимність обмеження конституційних прав та свобод громадян та їх захист у суді. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 2. С. 170–174. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/123456

7890/8731/1/%D0%9C%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D1%85%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F. pdf
10. Дудченко М. П. Правові засади обмеження прав і свобод людини у період воєнного стану. *Часопис Київського університету права*. 2022. № 3. С. 40–46. URL: https://chasprava.com.ua/index.php/journal/issue/view/97/123
11. Загородній Є. О. Гарантії забезпечення прав людини під час досудового розслідування в умовах воєнного стану: виклики, ризики та напрями вдосконалення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2025. № 90(4). С. 239–244. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/09/35–3.pdf
12. Кубко А. Є. Пропорційність обмежень прав людини: особливості в умовах воєнного стану. *Правова держава*. 2023. Вип. 34. С. 101–111. URL: PrDe_2023_34_12.pdf

Тетяна ЧЕПІЛЬ
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Заверюха М. М.***

МОНІТОРИНГ СТАНУ ДОВКІЛЛЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Війна, що триває на території України, спричинила не лише масштабні людські втрати та руйнування інфраструктури, а й колосальні збитки довкіллю. Забруднення води, повітря, ґрунтів, знищення природних екосистем, масштабні пожежі, техногенні аварії, підриви дамб і промислових об'єктів — усе це створює довготривалі загрози для навколишнього природного середовища. В умовах збройної агресії надзвичайно важливим є не лише реагування на ці виклики, а й створення ефективної системи моніторингу стану довкілля, яка б забезпечувала своєчасне виявлення екологічних загроз, їх оцінку та вироблення правових і організаційних заходів для їх усунення. Проте саме в цій сфері Україна стикається з низкою серйозних правових, інституційних і технічних проблем, що потребують глибокого осмислення та реформування.

Моніторинг довкілля у воєнний час має свою специфіку, адже він охоплює не лише звичайні завдання екологічного спостереження, а й документування екологічних злочинів, фіксацію шкоди, спричиненої воєнними діями, оцінку ризиків для життя і здоров'я людей, визначення напрямів подальшої реабілітації екосистем. За мирних умов

система екологічного моніторингу в Україні регулюється Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» [1], Законом «Про екологічну мережу України» [2].

Основною правовою проблемою є відсутність належного нормативного регулювання екологічного моніторингу під час воєнного стану. Законодавство не визначає особливого порядку збору, обробки, зберігання та використання даних екологічного моніторингу у зонах активних бойових дій або на окупованих територіях. Це створює прогалину, внаслідок якої державні органи та наукові установи змушені діяти у неврегульованому правовому полі. Наприклад, фіксація екологічних злочинів, пов'язаних із руйнуванням інфраструктури, забрудненням ґрунтів важкими металами чи нафтопродуктами, знищенням заповідних територій, часто здійснюється волонтерськими чи міжнародними ініціативами, тоді як державні структури мають обмежені повноваження або ресурси для оперативного реагування.

Проблеми моніторингу посилюються також через руйнування інфраструктури спостережень. Багато станцій екологічного контролю, лабораторій, пунктів спостереження за якістю повітря, води чи ґрунтів були знищені або опинилися на тимчасово окупованих територіях. Це призвело до втрати безперервності даних, що робить неможливим здійснення порівняльного аналізу стану довкілля до та після бойових дій. Водночас, обмеження доступу до небезпечних територій перешкоджає проведенню натурних досліджень. Таким чином, нинішня система моніторингу не може повною мірою виконувати свої функції без оновлення законодавчої бази, технічного переоснащення та міжнародної підтримки [3, с. 64].

Одним із ключових напрямів удосконалення правового регулювання моніторингу довкілля у воєнний час має стати інтеграція екологічного законодавства із законодавством про національну безпеку, цивільний захист і оборону. Необхідно чітко закріпити, що екологічна безпека є складовою національної безпеки, а отже, моніторинг стану довкілля має здійснюватися навіть у найскладніших умовах.

Не менш важливим завданням є створення національного реєстру екологічних збитків, завданих війною. Такий реєстр має стати не лише базою для міжнародних позовів проти держави-агресора, а й інструментом для планування екологічної відбудови. Для цього необхідно законодавчо визначити структуру реєстру, порядок внесення до нього даних, критерії оцінки шкоди, а також забезпечити публічність інформації. Реєстр має бути інтегрований із системою екологічного моніторингу, що дозволить в режимі реального часу оновлювати дані про стан довкілля [4, с. 247].

Отже, правове забезпечення моніторингу стану довкілля під час війни потребує комплексного підходу, що поєднує оновлення законо-

давства, розбудову інституційної спроможності, використання інноваційних технологій і тісну співпрацю з міжнародними партнерами. Моніторинг довкілля у воєнний час — це не лише технічне завдання, а й стратегічний елемент екологічної, гуманітарної та національної безпеки. Від ефективності його функціонування залежить здатність України не лише фіксувати екологічні злочини агресора, а й забезпечити відновлення та сталий розвиток країни після завершення війни.

Використані джерела

1. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.
2. Про екологічну мережу: Закон України від 24 червня 2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 45. Ст. 502.
3. Позняк Е. В. Правові проблеми розвитку інституту екологічного моніторингу в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2013. Т. 2. № 6–2. С. 63–66.
4. Шарапова С. В. Реформування державної системи моніторингу довкілля в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 246–249.

Христина ЧЕРВАН
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Кулі-Іванченко К. К.***

ПОНЯТТЯ ТА СПІВВІДНОШЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ТА КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ

Державний і конституційний лад є фундаментальними категоріями конституційного права, що визначають засади організації держави, взаємодії органів влади та гарантування прав людини. Їхнє співвідношення має важливе теоретичне і практичне значення для розуміння сутності державності України.

Державний лад — нормативно впорядкована (унормована) система суспільних відносин, гарантованих Конституцією України та законами України, з організації та діяльності держави, її основних інституцій, детермінованих синтезом історичних умов, закономірностей, традицій, новацій і тенденцій сучасного демократичногорозвитку. Іншими словами, це фактична політична організація держави, яка включає структуру влади, порядок її здійснення та механізми взаємодії держави з громадянами [5]. Іншими словами, це фактична політична організація держави, яка включає структуру влади, порядок її здійснення та механізми взаємодії держави з громадянами.

Конституційний лад, у свою чергу, є правовим вираженням державного ладу. Це система суспільних відносин, закріплених і гарантованих Конституцією, що встановлює основи політичного, економічного, соціального та духовного життя суспільства [1, с.126]. В Україні ці засади закріплені у розділі І Конституції України, де визначено принципи народовладдя (ст. 5), державного суверенітету і територіальної цілісності (ст. 2), верховенства права (ст. 8), політичного плюралізму (ст. 15) та визнання людини найвищою соціальною цінністю (ст. 3) [2].

Конституційний лад виступає нормативно-правовою основою державного ладу, адже саме Конституція визначає засади діяльності органів влади, гарантії прав і свобод людини, порядок їх реалізації та захисту. Він забезпечується системою правових і політичних гарантій, серед яких головне місце посідають верховенство права, народний суверенітет, поділ влади та невідчужуваність прав людини [3, с.101].

Таким чином, державний лад відображає реальну політичну організацію влади, а конституційний лад — її юридичне закріплення. Вони перебувають у тісному взаємозв'язку: зміни в одному неминуче впливають на інший. Конституційний лад задає правові межі функціонування держави, а державний лад є практичним механізмом реалізації цих норм у суспільному житті [1, с. 148].

Співвідношення понять можна визначити як співвідношення форми і змісту: конституційний лад є правовою формою, у якій реалізується зміст державного ладу. У стабільній правовій державі ці два явища гармонійно узгоджуються, забезпечуючи розвиток демократії, законності та правопорядку [3, с. 105].

В умовах воєнного стану або політичних загроз особливо важливим є дотримання конституційних принципів, адже саме вони гарантують збереження державного суверенітету, територіальної цілісності та правового порядку. Конституційний лад виступає тоді гарантом непорушності основ державного устрою, визначаючи межі повноважень влади та механізми контролю за їх здійсненням [3, с. 103].

Отже, державний і конституційний лад — це взаємопов'язані, але не тотожні явища. Конституційний лад формує правові засади функціонування державного, а державний — забезпечує його практичну реалізацію. Їхня узгодженість є умовою стабільності, легітимності та розвитку української державності.

Використані джерела

1. Конституційне право : навч. посібник / Д. Терлецький, М. Афанасьєва, Ю. Батан [та ін.] ; за заг. ред. Д. Терлецького ; НУ «Одес. юрид. академія». Одеса : Фенікс, 2023. 584 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/373670235_Konstitucijne_pravo_navcalnij_posibnik (дата звернення: 07.11.2025).
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 07.11.2025).
3. Конституційне право України : підручник / [Т. М. Слінько, Л. І. Летнянчин, Ф. В. Веніславський та ін.] ; за заг. ред. Т. М. Слінько. Харків : Право, 2021. 592 с. URL :https://document.kdu.edu.ua/info_zab/081_2037.pdf (дата звернення: 07.11.2025).
4. Вища рада освіти. Державний лад / офиц. сайт. URL: https://vue.gov.ua/ (дата звернення: 07.11.2025).

Дар'я ЧЕРКЕЗ
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Заверюха М. М.***

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ВІДНОВЛЕННЯ ДОВКІЛЛЯ ПІСЛЯ БОЙОВИХ ДІЙ В УКРАЇНІ

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що становище довкілля України в умовах бойових дій набуває першорядного значення для загальної безпеки держави, адже такі дії провокують значні руйнування природного середовища. Воєнні злочини, такі як удари по виробничих потужностях, нищення природних комплексів, отруєння водних ресурсів та забруднення повітря, формують суттєві ризики для екології. Тому доцільно розглядати правові механізми відновлення довкілля після бойових дій в Україні.

Наукова розробка даної проблеми активно розвивається з 2014 року, проте більше досліджень перепадають на період із 2022 року. Зокрема дану тематику досліджували такі науковці: Т. С. Садова, О. П. Світличний та інші. Проте пропри такий інтерес науковці до теми, не вистачає праць, які присвячені суто післявоєнному відновленню довкілля в Україні.

Зазначимо, що на національному рівні основним нормативно-правовим актом, який регулює відновлення довкілля є ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» [1], а також спеціальне законодавство, що регулює цю сферу. В даному контексті важливими є ухвалення Кабінетом Міністрів України та Міністерством економіки, довкілля та сільського господарства України, рішень стосовно підходів до розрахунку шкоди, спричиненої довкіллю через військові дії. Цими актами встановлюються порядки фіксації екологічних правопорушень, способи обчислення завданих збитків. Для прикладу, Наказ № 424 визначає порядок визначення шкоди довкіллю, а також те, що «масштаби та факти завданої шкоди й збитків природоохоронним фондам визначаються спеціальними комісіями, які формуються на час воєнного стану військовими адміністраціями, які здійснюють свою діяльність шляхом обстеження територій, аналізу даних, наданих експертами, а також на підставі різних відомостей» [2].

Поточне законодавство потребує спрощення процедур екологічного моніторингу на деокупованих територіях України та створення спеціального правового режиму для відновлення довкілля після бойових дій. Чинна нормативна база України наразі не містить достатньої деталізації стосовно повернення екологічної безпеки у час після завершення конфлікту, що призводить до помітних прогалин у законному врегулюванні цієї критично значущої сфери. Для подолання цього, слушно було б оновити чинне законодавство, включивши до нього, окрім норм про відстеження стану довкілля, точні механізми здійснення інспекцій безпосередньо на об'єктах.

Не менш важливу роль відіграють і міжнародно-правові механізми відновлення довкілля, а також притягнення держави-агресора до відповідальності за його псування. Зокрема, дуже важливими є Женевські Конвенції та протоколи до них. Науковець Т. С. Садова зазначає: «Слід запровадити П'яту Женевську конвенцію, що стосується охорони довкілля у часи військових дій. При формуванні проєкту цієї Конвенції про захист довкілля у період війни, варто зосередитися на детальному розгляді екологічної шкоди та чітко визначити, хто несе відповідальність за такий воєнний злочин» [3, с. 189].

Варто виокремити і співпрацю України із Міжнародним кримінальним судом, який розслідує такі злочини. Важливим є Реєстр збитків, який забезпечує документацію екологічних злочинів, що буде використано потім для притягнення до відповідальності причетних осіб. Дуже важливе місце також займає фінансування. Після закінчення бойових дій, буде доцільно використати заморожені активи країни-агресора та механізму міжнародних репарацій. Також важливо зазначити, що міжнародні партнери надають підтримку через програми екологічної реабілітації та різні фінансові інституції. Зазначимо, що «ключовою складовою правового інструментарію для ліквідації екологічних проблем є роль закордонних законодавчих актів у забезпеченні екологічної стійкості та рекультивації довкілля. Зокрема

було прийнято Регламент про відновлення природи до 2050 року, що фіксує імперативні завдання для відновлення довкілля [4, с. 382].

Отже, важливим є створення ефективних правових механізмів відновлення довкілля після бойових дій, що включає і притягнення до відповідальності. На наше переконання, відновлення довкілля потребує не лише національних, але й міжнародних правових механізмів, зокрема й міжнародної співпраці, що дозволить не лише ліквідувати наслідки екологічних злочинів, але й притягнути винних осіб до відповідальності.

Використані джерела

1. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991, № 1264-XII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264–12#Text (дата звернення: 29.10.2025).
2. Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків, завданих територіям та об'єктам природно-заповідного фонду внаслідок збройної агресії Російської Федерації: Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 13.10.2022 року № 424. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1416–22#Text (дата звернення: 29.10.2025).
3. Садова Т. С. Захист довкілля під час збройних конфліктів у перспективі ухвалення П'ятої Женевської конвенції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2022. № 73(1). С. 186–190.
4. Світличний О. П. Правові механізми подолання екологічних наслідків військової агресії Російської Федерації проти України. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. № 1. С. 379–383.

Анастасія ШАБУЛІНА
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Заверюха М. М.***

ЗНИЩЕННЯ ЛІСІВ І ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ЮРИДИЧНА ОЦІНКА

Війна, що триває на території України, завдала величезної шкоди природному середовищу, зокрема лісам та об'єктам природно-заповідного фонду. Ліси виконують не лише економічні функції, як джерело деревини та ресурсів для промисловості, але й є ключовими компонентами екологічної системи: вони підтримують водний баланс, сприяють збереженню ґрунтів, регулюють клімат та забезпечують середовище існування для численних видів флори та фауни. Заповідники та національні парки, своєю чергою, охороняють унікальні екосистеми та види, зберігаючи біорізноманіття країни. Однак нинішній збройний конфлікт спричинив масові руйнування: за даними Національного агентства, третина українських лісів та близько 20% природно-заповідних територій зазнали серйозних пошкоджень. Це створює критичні ризики для екологічної стабільності держави, погіршує кліматичні умови та загрожує вимиранням рідкісних видів [1].

Масштаби екологічних втрат є безпрецедентними. Військові дії супроводжуються активним використанням артилерії, авіаударів, мінуванням територій та пересуванням важкої техніки, що призводить до прямого руйнування лісових масивів. Під час обстрілів знищується деревостан, руйнується ґрунтовий покрив, забруднюються водні ресурси вибуховими речовинами, значні пошкодження зазнали ключові науково-охоронні території, де зберігаються унікальні види рослин і тварин. Пошкодження природно-заповідних територій порушує не лише локальні екосистеми, але й глобальні екологічні зв'язки, що підтримують біорізноманіття та стабільність клімату [2, с. 127].

Окрім безпосередніх руйнувань, війна провокує інші екологічні катастрофи. Лісові пожежі, які виникають через обстріли, мінування та розгерметизацію інфраструктури, знищують великі площі лісових масивів, кількість пожеж під час війни збільшилася у 3–5 разів порівняно з довоєнним періодом, а їхній вплив на ґрунти та рослинність є тривалим і катастрофічним [3, с. 58].

Війна також серйозно вплинула на функціонування об'єктів природно-заповідного фонду. Пошкоджено охоронні пости, наукові станції та рекреаційні зони, що унеможливлює контроль за станом екосистем та охороною рідкісних видів. Внаслідок цього порушується природоохоронний режим, зменшується ефективність наукових досліджень і контроль за браконьєрством.

Наслідки для української екології є багатовекторними. По-перше, руйнування природних середовищ існування загрожує зникненням рідкісних та ендемічних видів, що порушує біорізноманіття на національному та міжнародному рівнях. По-друге, втрати лісів порушують баланс вуглецю, що поглиблює глобальні кліматичні проблеми та сприяє зміні клімату. По-третє, пошкодження ґрунтів і водних ресурсів негативно впливає на сільське господарство, водопостачання та здоров'я населення. Нарешті, соціально-економічні наслідки включають втрату ресурсів для деревообробної промисловості та обмеження рекреаційного потенціалу територій [4, с. 125].

Юридична оцінка шкоди довкіллю під час війни передбачає як національні, так і міжнародні механізми відповідальності. Міжнародне гуманітарне право забороняє ведення бойових дій, які можуть спричинити надмірну шкоду довкіллю, і класифікує такі дії як воєнні

злочини. Національне законодавство України встановлює механізми визначення шкоди та збитків, завданих внаслідок збройної агресії. Постанова Кабінету Міністрів № 326 від 20 березня 2022 року регламентує порядок оцінки економічних втрат і відновлення постраждалих територій, включаючи екологічні збитки [5]. Крім того, Україна активно підтримує створення міжнародного трибуналу для розгляду злочинів проти довкілля, що сприятиме запобіганню подібним діям у майбутньому.

Визначення шкоди та відшкодування збитків є складним і багатоплановим процесом. Економічна оцінка втрат лісів включає не лише вартість деревини, але й втрати рекреаційних, кліматичних та водоохоронних функцій. Збитки заповідних територій враховують втрату унікальних видів, природних комплексів і наукових ресурсів. Постанова КМУ № 326/951 встановлює методику обрахунку шкоди та порядок її компенсації, що дозволяє включати ці втрати до міжнародних претензій проти агресора та планувати відновлення територій [6].

Відновлення постраждалих територій потребує комплексного підходу. Рекультивація та знезараження земель є необхідними для усунення залишків боєприпасів та токсичних речовин. Відновлення лісів передбачає посадку дерев, боротьбу з ерозією та контроль за лісовими пожежами. Заповідні території потребують створення безпечних зон, моніторингу та підтримки наукових досліджень. Міжнародна допомога у вигляді фінансування, технологій та експертної підтримки є критично важливою для швидкого та ефективного відновлення [7].

Отже, війна спричинила руйнівний вплив на українські ліси та природно-заповідний фонд. Третина лісів та п'ята частина заповідників зазнали пошкоджень, що ставить під загрозу біорізноманіття, кліматичну стабільність та соціально-економічне благополуччя країни. Юридична відповідальність за воєнні злочини проти довкілля існує як на національному, так і на міжнародному рівні, і Україна активно документує збитки для їхнього подальшого відшкодування. Відновлення довкілля вимагає комплексних заходів, міжнародної підтримки та ефективного правосуддя, що дозволить зберегти природне багатство та забезпечити безпеку майбутніх поколінь.

Використані джерела

1. Знищення українських лісів та 20 % заповідників: яких втрат зазнає українська екологія від війни / NTA. 2023. URL: https://www.nta.ua/public/tretyna-ukrayinskyh-lisiv-ta-20-zapovidnykiv-yakyh-vtrat-zaznaye-ukrayinska-ekologiya-vid-vijny (дата звернення: 13.11.2025).
2. Удовенко І. О., Мамчур В. В., Сержантова Ю. Ю. Об'єкти природнозаповідного фонду: аналіз наслідків українсько-російської війни. *Український журнал природничих наук*. 2023. № 5. С. 126–139.

3. Рибалова О. В., Ільїнський О. В. Небезпечне збільшення лісових пожеж внаслідок воєнних дій. *Актуальні проблеми озеленення населених місць: освіта, наука, мистецтво формування ландшафту* : матеріали Міжнар. науково-практ. конф., м. Тернопіль, 6 черв. 2024 р. Тернопіль, 2024. С. 57–61.
4. Войтюк Д. В., Гроза Д. В. Наслідки впливу військових дій на стан навколишнього природного середовища. *Грааль науки*. 2023. № 28. С. 122–129.
5. Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: Постанова Кабінету Міністрів України № 326 від 20 березня 2022 р. (в редакції постанови Кабінету Міністрів України № 951 від 22 липня 2022 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326–2022-п#Text (дата звернення: 13.11.2025).
6. Юридична відповідальність за воєнні злочини проти довкілля / Science. lpnu.ua. 2023. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/jun/30642/42.pdf (дата звернення: 13.11.2025).
7. Вберегти світ від нової глобальної бійні може ефективна система міжнародного правосуддя, а саме — міжнародний трибунал для агресора — Андрій Єрмак на конференції United for Justice. Президент України. URL: https://www.president.gov.ua/news/vberegti-svit-vid-novoyi-globalnoyi-bijni-mozhe-efektivna-si-81425 (дата звернення: 13.11.2025).

Ксенія ШМУКЛЕРОВСЬКА
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Батанова Л. О.***

ЗАХИСТ МОРСЬКОГО ДОВКІЛЛЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ: БАЛАНС ДЕРЖАВНИХ І ПРИВАТНИХ ІНТЕРЕСІВ

Сучасна екологічна ситуація у світі перебуває на межі глобальної катастрофи, адже людство стикається з потрійною кризою — зміною клімату, масштабним забрудненням навколишнього середовища та стрімкою втратою біорізноманіття. Воєнні конфлікти лише поглиблюють ці процеси, підсилюючи вже наявні загрози. Руйнування природного середовища внаслідок війни — не нове явище, проте у XXI столітті масштаби таких наслідків набули безпрецедентного характеру. Збройні зіткнення останніх десятиліть супроводжуються забрудненням водних ресурсів, неконтрольованим видобутком природних багатств для фінансування воєнних дій, а також використанням екологічно небезпечних тактик, зокрема стратегії «випаленої землі», що завдає непоправної шкоди природним екосистемам [1, с. 169].

Морське довкілля посідає особливе місце у системі екологічної безпеки держави, адже воно є не лише колискою біологічного різно-

маніття, а й важливим чинником економічного розвитку. Саме море забезпечує морські перевезення, рибальство, видобуток мінеральних ресурсів, рекреаційні можливості та формує кліматичну стабільність регіонів. Водночас, за останні десятиліття стан морського середовища істотно погіршився через накопичення промислових відходів, токсичних речовин і нафтопродуктів, що перетворюють водні простори на зону екологічної деградації. Людська байдужість до цих процесів, спричинена концентрацією уваги на глобальних політичних і воєнних конфліктах, посилює тенденцію до поступового «омертвіння» морських екосистем, що проявляється у втраті здатності Світового океану до природного самовідновлення [2, с. 71].

Після початку широкомасштабної агресії Російської Федерації проти України проблема охорони морського довкілля постала особливо гостро. Акваторії Чорного та Азовського морів, у межах яких розташовано десятки природоохоронних територій і заповідних зон, опинилися в зоні активних бойових дій. Ці регіони є осередками унікальних видів флори й фауни, багато з яких занесені до Червоної книги України. Через бойові дії та постійні обстріли природоохоронні служби нерідко позбавлені можливості виконувати свої функції із збереження біорізноманіття, контролю екологічного стану та забезпечення безпеки персоналу. Результатом стали масштабні пожежі, руйнування екосистем і забруднення морських акваторій [3, с. 99].

Історія свідчить, що руйнування природного середовища супроводжувало війни в усі епохи. Ще наприкінці Другої світової війни людство стикнулося з масштабними екологічними наслідками воєнних дій, які залишили глибокий слід у світовій екосистемі. Сучасні війни не стали винятком: бойові дії безпосередньо впливають на морські екосистеми, ставлячи під загрозу існування багатьох видів флори та фауни. Зокрема, підводні вибухи породжують потужні ударні хвилі, які поширюються на великі відстані, оглушуючи або вбиваючи риб та інші організми, що є невід'ємними елементами харчового ланцюга [3, с. 101].

Затоплення військових кораблів, літаків та іншої техніки призводить до витоку нафтопродуктів, мастильних матеріалів і токсичних речовин, які утворюють нафтові плями на поверхні води. Ці сполуки мають високу стійкість і здатні протягом десятиліть зберігати токсичні властивості, отруюючи морське середовище та згубно впливаючи на гідробіонтів [4]. Не менш небезпечними є боєприпаси, що містять хімічно активні речовини — фосфор, нітрогліцерин, нітрати, селітру, нітроцелюлозу та інші токсиканти. Зокрема, білий фосфор, який використовується у військових цілях, при згорянні виділяє отруйні гази й може спричиняти важкі опіки. Потрапляючи у морське середовище, він практично не розчиняється у воді й може залишатися в ній

десятиліттями, особливо в умовах дефіциту кисню. Вибухові речовини містять також важкі метали — нікель, свинець, олово, вольфрам, алюміній, цинк, які мають високу токсичність для морських організмів і здатність накопичуватись у донних відкладах. Навіть оболонки ракет, гільзи чи кулі, що залишаються після бойових дій, становлять небезпеку, адже свинець та його сполуки можуть уражати центральну нервову систему тварин і птахів, які помилково ковтають дрібні металеві частинки. Ще більш руйнівного впливу завдають залишки хімічної зброї, що потрапляють у морське середовище. Багато бойових отруйних речовин є смертельно небезпечними не лише для людей, а й для всієї водної екосистеми. Вони мають здатність накопичуватися, переноситися течіями та зберігати токсичність протягом тривалого часу, поступово отруюючи всю трофічну мережу [3, с. 102–103].

Для мінімізації таких наслідків необхідно вдосконалити правові та організаційні механізми охорони морського довкілля. Передусім слід забезпечити стабільне фінансування наукових досліджень, спрямованих на розробку сучасних технологій очищення морських акваторій від нафтопродуктів, пластику та інших токсичних речовин, а також на вивчення довгострокових екологічних наслідків воєнного забруднення. Одночасно важливо підвищувати рівень екологічної свідомості населення шляхом освітніх кампаній і громадського контролю, що допоможе формувати відповідальне ставлення до захисту океанів. Ефективним профілактичним заходом має стати посилення контролю за діяльністю морського транспорту, впровадження автоматизованих систем моніторингу забруднень та забезпечення невідворотності відповідальності судновласників за екологічні порушення. Поряд із цим потрібно стимулювати розвиток екологічно безпечних технологій судноплавства, удосконалювати герметичність резервуарів нафтових танкерів та впроваджувати «зелені» стандарти у сфері морських перевезень. Найважливішою умовою збереження морського середовища залишається активна міжнародна співпраця — спільний моніторинг стану морських акваторій, обмін екологічною інформацією між державами та координація дій у рамках міжнародних угод з охорони довкілля [5, с. 24–25].

Отже, захист морського довкілля під час війни потребує комплексного підходу, у якому мають поєднуватися правові, науково-технічні та освітні інструменти, а також ефективна взаємодія державних і приватних структур у межах глобальної екологічної відповідальності.

Використані джерела

1. Шубний О. Є., Суржик Ю. О. Захист довкілля під час збройного конфлікту. Збірник тез доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції. м. Львів, 21 листопада 2024. С. 169–171.

2. Фурман М. О. Відповідальність судновласника за забруднення морського середовища нафтопродуктами внаслідок умисного зливу. Lex portus. 2019. № 2. С. 70–79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/LP_2019_2_7.
3. Шуплат Т. І., Соколов С. О. Наслідки воєнних дій для екосистем Чорного та Азовського морів. *Відновлення довкілля України внаслідок збройної агресії Росії*. Львів 2024. С. 99–104.
4. Про затвердження Загальнодержавної програми охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів : Закон України від 22.03.2001 № 2333-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2333–14#Text (дата звернення 27.10.2025).
5. Волошенюк В. В. Захист морського середовища та цивільно-правова відповідальність за забруднення. *Морське право та менеджмент: еволюція та сучасні виклики: матеріали X Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції молодих науковців та здобувачів вищої освіти НУ «ОМА»*. Одеса: НУ «ОМА», 2025. С. 23–26.

Надія ЯЦЕНКО
студентка 1 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Чувакова Г. М.***

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ПРАВОВИХ СИСТЕМ СВІТУ

Сучасний світ вступив у нову епоху, де цифрові технології стали основою функціонування суспільства, економіки та державного управління. У цих умовах відбувається глибока трансформація правових систем, які мають адаптуватися до викликів інформаційного суспільства та забезпечити ефективне правове регулювання цифрових процесів.

Цифровізація права — це не лише технічне оновлення юридичних процедур, а фундаментальна зміна підходів до реалізації й захисту прав людини, організації судочинства та управління правосуддям.

У світі формується нова парадигма правового мислення, що поєднує правові принципи та цифрові інновації. Такі процеси, як електронне урядування, електронний суд, захист персональних даних, кібербезпека й використання штучного інтелекту, стають невід'ємною складовою сучасного правового простору.

Цифровізація підвищує прозорість і доступність правових механізмів, але водночас породжує нові ризики: порушення приватності, зловживання технологіями, нерівність доступу до цифрових послуг.

Правове забезпечення цифровізації полягає у створенні надійної нормативно-правової бази, що регулює використання цифрових технологій, гарантує захист прав людини та забезпечує баланс між інноваціями і верховенством права. Важливу роль відіграють міжнародні стандарти у сфері кібербезпеки, електронної ідентифікації, захисту даних, штучного інтелекту та цифрової етики. Для України це питання є особливо актуальним у контексті євроінтеграції.

Розвиток електронного урядування, електронного суду, цифрових сервісів і системи «Дія» потребує відповідного правового регулювання.

Одним із найуспішніших прикладів є Естонія, яка створила систему e-Government, що забезпечує електронний документообіг, цифровий підпис і навіть онлайн-голосування. Основу її правової моделі становлять принципи електронної ідентифікації, захисту персональних даних та юридичної сили електронних документів.

У Європейському Союзі важливим етапом стало ухвалення Регламенту eIDAS (2014), який визначив статус електронного підпису, печатки та документів, закріпивши їхню рівність із паперовими. Значного впливу набув і Регламент GDPR (2018), який установив високі стандарти захисту персональних даних і став глобальним еталоном у сфері цифрових прав.

Паралельно ЄС розробляє Регламент про штучний інтелект (AI Act, 2021), що запроваджує принципи прозорості, недискримінації, контролю людини над алгоритмами та відповідальності за використання ШІ [1].

Одним із головних напрямів цифровізації є розвиток електронного правосуддя (e-justice). Такі системи вже успішно функціонують у Канаді, Великій Британії, Сінгапурі, Нідерландах.

В Естонії електронний суд дозволяє автоматично обробляти типові справи, що зменшує бюрократію та підвищує доступність правосуддя.

В Україні реалізується проєкт «Електронний суд», що дає змогу подавати документи онлайн, використовувати електронний підпис і долучатися до процесу дистанційно. Прийняття Закону «Про електронні довірчі послуги» (2020) гармонізувало українське законодавство з європейськими нормами eIDAS.

Цифровізація призвела до формування нової галузі — цифрового права, яка охоплює питання електронного документообігу, інтернет-комунікацій, цифрових активів і блокчейн-технологій.

Нові правові категорії — «цифрова власність», «цифрова ідентичність», «право на забуття» — вимагають окремого правового регулювання.

Регламент MiCA (2023) створює єдину правову рамку для обігу криптоактивів у межах ЄС. А Будапештська конвенція про кіберзло-

чинність (2001) встановлює міжнародні стандарти боротьби з кіберзлочинами, до якої приєдналася і Україна.

Відкриті державні дані (open data) є важливою складовою цифрової демократії. ЄС ухвалив Директиву про відкриті дані (2019/1024), а США — Open Government Data Act.

В Україні діє Єдиний державний вебпортал відкритих даних (data.gov.ua), який забезпечує громадський контроль і сприяє боротьбі з корупцією. У цифрову добу з'являються нові види прав: право на захист персональних даних, право на цифрову безпеку, право на забуття, право на доступ до інтернету.

Вони визнаються складовою системи прав людини і дедалі частіше розглядаються судами, зокрема Європейським судом з прав людини. Попри переваги, цифровізація породжує серйозні ризики: порушення приватності, кіберзлочинність, маніпуляції електронними доказами, етичні проблеми використання штучного інтелекту.

Постає питання: хто несе юридичну відповідальність за дії алгоритмів — розробник, користувач чи сама система? Для цього розробляються міжнародні принципи «надійного AI» та етичні кодекси.

Цифровізація права — це не просто модернізація, а еволюція самої сутності права, яке стає гнучкішим, прозорішим і орієнтованим на людину.

Майбутнє передбачає інтеграцію штучного інтелекту в нормотворчість і судочинство, розвиток міжнародних правових стандартів і посилення глобальної співпраці у сфері цифрової безпеки [2].

Правове забезпечення цифровізації правових систем світу — це стратегічний напрям, який поєднує інновації з правовими принципами. Тільки за умов належного правового регулювання цифрова трансформація може стати інструментом розвитку демократії, захисту прав людини й побудови ефективної системи правосуддя у XXI столітті.

Використані джерела

1. Бриль І. В. Штучний інтелект та переваги його використання. *Геостратегічні трансформації та траєкторія національної безпеки в контексті відбудови і сталого розвитку України*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (25–26 травня 2023 р., м. Запоріжжя) / наук. ред. Н. Г. Метеленко; Інженерний навчально науковий інститут ім. Ю. М. Потебні Запорізького національного університету. Одеса: Олді+, 2023. С. 752.
2. Смірнов І. Правове регулювання штучного інтелекту: міжнародний досвід та українські перспективи. *Liga Zakon*. 2023. 7 листопада. URL: https://biz.ligazakon.net/analitycs/223351_pravove-regulyuvannya-shtuchnogo-ntelektu mzhnarodniy-dosvd-ta-ukransk-perspektivi.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРИВАТНОГО ПРАВА В УМОВАХ ВІЙНИ

Іванна АНТОНЯН
студентка 1 курсу
факультет судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. ю. н., професор ***Давидова І. В.***

РЕЦЕПЦІЯ РИМСЬКОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА В УКРАЇНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ: ВИКЛИКИ ВОЄННОГО ЧАСУ

У контексті воєнного стану, що триває на території України, особливої значущості набуває питання нормативної стабільності приватноправових інститутів. Втрата майна, порушення договірних зобов'язань, ускладнення спадкових процедур — усе це вимагає від правової системи не лише оперативного реагування, а й опори на доктринально усталені правові конструкції. Рецепція римського приватного права в українському законодавстві як інструмент правової спадкоємності, системності та концептуальної витривалості.

Римське приватне право традиційно розглядається як основа європейської цивілістики. В українській правовій доктрині рецепція римських концептів досліджується у працях Копиленка О. Л. [2], Кузнєцової Н. С. [3], Спасової І. В. [4]. У цих роботах обґрунтовується, що рецепція римських норм є не лише формальним запозиченням, а глибокою інтеграцією правових принципів, які забезпечують стабільність правового регулювання, його логічну завершеність і відповідність європейським стандартам. Особливу увагу в наукових джерелах приділено ролі римських концептів у формуванні договірного, деліктного та речового права, а також їхньому значенню в умовах правової кризи.

Цивільне законодавство України, зокрема положення Цивільного кодексу, містить низку норм, що прямо або опосередковано відображають римську правову традицію. Концепти pacta sunt servanda, bona fides, culpa, actio є фундаментальними для регулювання договірних, деліктних та речових правовідносин. Їх нормативне закріплення у статтях 1, 3, 386, 391, 393, 509, 611, 1166, 1216 ЦК України [1] забезпечує передбачуваність правозастосування, логіку правових конструкцій та відповідність європейським стандартам приватного права [3; 6].

У період воєнного стану зазначені концепти набувають особливої актуальності. Принцип добросовісності слугує критерієм оцінки поведінки сторін у договірних зобов'язаннях, що зазнали порушення внаслідок форс-мажорних обставин. Категорія вини, як елемент деліктної відповідальності, дозволяє суду диференціювати ступінь відповідальності за шкоду, спричинену в умовах надзвичайної ситуації. Позовні форми захисту, зокрема негаторний та віндикаційний позови, забезпечують ефективне поновлення порушених речових прав. Судова практика підтверджує застосування римських конструкцій у вирішенні спорів, пов'язаних із втратою майна, компенсацією шкоди та порушенням договірних зобов'язань [4; 5].

Рецепція римського приватного права також має значення для процесу гармонізації національного законодавства з правовими системами держав-членів Європейського Союзу. Римські концепти, інтегровані в українське цивільне право, забезпечують нормативну сумісність, сприяють уніфікації правових підходів та формують основу для участі України в європейському правовому просторі. В умовах воєнного стану така спадкоємність правових принципів є запорукою збереження системності та передбачуваності правового регулювання [2; 4].

Рецепція римського приватного права в українському законодавстві є не лише історико-правовим явищем, а й дієвим механізмом забезпечення нормативної стабільності в умовах воєнного стану. Вбудовані в Цивільний кодекс України римські концепти дозволяють зберегти логіку правового регулювання, забезпечити ефективний захист приватних інтересів та підтримати єдність правозастосовної практики. У період правової нестабільності вони виконують функцію стабілізуючого чинника, що дозволяє уникнути фрагментації правового поля та забезпечити адаптивність системи приватного права. Крім того, римське право виступає як інструмент правової інтеграції, що сприяє гармонізації українського законодавства з європейськими правовими системами. Його конструкції є універсальні, логічно завершені та здатні витримати навантаження кризових обставин. У цьому контексті рецепція римського приватного права є не лише теоретичною спадщиною, а й стратегічним ресурсом для післявоєнного правового відновлення та модернізації національної цивілістики.

Використані джерела

1. Цивільний кодекс України: Закон від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435–15
2. Копиленко О. Л. Римське право і сучасна цивілістика. — К.: Юридична думка, 2021. 312 с.

3. Кузнєцова Н. С. Приватне право України: історико-теоретичний вимір. Х.: Право, 2020. 284 с.
4. Спасова І. В. Рецепція римського права в контексті правової європеїзації. Вісник НАПрН України. 2022. № 3. С. 45–52.
5. Верховний Суд України. Постанова від 15.03.2023 у справі № 905/317/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109876543
6. Харитонов Є. О. Римське приватне право: вплив на сучасну цивілістику. Одеса: Юридична академія, 2019. 198 с.

Нонна АШАДЗЕ
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Мартинюк І. В.***

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА РІШЕННЯ ВІРТУАЛЬНОЇ ЦИФРОВОЇ ОСОБИ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Цифрова особа — це зовнішнє представлення фізичної чи юридичної особи в цифровому середовищі, що формується через сукупність її даних, рішень та ідентифікаторів у мережі [2]. Вона не є самостійним суб'єктом права та не має індивідуальної правосуб'єктності, а виступає цифровим відображенням реальної особи або персонажа, який стоїть за відповідним профілем, або може самостійно виконувати роль такого персонажа. Під цифровою особою розуміють [2] інформаційні прояви людини у цифровому просторі, від її онлайн-ідентифікації та електронних підписів до поведінки в соцмережах, електронних сервісах чи інформаційних системах, що дозволяють встановити або підтвердити її участь у правовідносинах.

На сьогоднішній день, законодавством не врегульовано питання відповідальності за рішення, які приймаються цифрової особи, попри те, що вони нерідко породжують реальні правові наслідки. Цифрова активність користувача часто виходить за межі суто віртуальної взаємодії: наприклад, у багатьох онлайн-іграх та сервісах існують механізми обміну й купівлі віртуальних товарів за реальні гроші. Це створює сприятливе середовище для розвитку інтернет-шахрайства.

Як вище вказано, важливо розмежовувати два типи цифрових суб'єктів: особа реальна, яка має відображення в цифровому середовищі, цифрова особа, яка має виключно віртуальну природу, наприклад, персонаж. Проте юридично значущими є лише ті рішення та дії, що впливають на права саме реальних осіб й саме тоді за них може на-

стати відповідальність. Наприклад, незаконне використання персональних даних, поширення конфіденційної інформації, репутаційні посягання, шахрайство з віртуальними активами чи інші маніпуляції, що спричиняють реальні наслідки. Такі дії здатні спричинити кримінальну, цивільно-правову або адміністративну відповідальність

Правове регулювання концепції віртуальної цифрової особи є фрагментарним. Не дивлячись на те, що в нормативних актах України немає прямого визначення відповідальності за рішення прийняті віртуальною цифровою особою, існують статті загального характеру, які поширюються й на поведінку такої цифрової особи в мережі Інтернет. Так, Кримінальний кодекс України, а саме стаття 190 передбачає відповідальність за заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою (шахрайство), що може виникати при обміні чи продажу віртуальних товарів за реальні гроші. Стаття 182 ККУ встановлює відповідальність за порушення недоторканності приватного життя, що актуально при несанкціонованому поширенні особистих даних у мережі. Цивільний кодекс України захищає честь, гідність і ділову репутацію, що також застосовується до інформації, розміщеної онлайн. Так, в статті 297 ЦКУ закріплено те, що кожен має право на повагу до його гідності та честі; в статті 299 ЦКУ закріплено те, що особа має право на недоторканність своєї ділової репутаці. Крім того, Закон України «Про захист персональних даних» регулює обробку та захист особистої інформації в електронних системах, а Закон України «Про інформацію» передбачає відповідальність за поширення недостовірних відомостей, що шкодять особі. Таким чином, хоча прямої конкретизації відповідальності за рішення прийняті віртуальною цифровою особою немає, існуючі правові норми забезпечують механізми притягнення до відповідальності за протиправні дії в Інтернеті.

Проблеми правового регулювання дій цифрової особи ми пов'язуємо на сам перед з характером цифрового середовища. По-перше, проблема анонімності: хоча держава та корпорації посилюють контроль за діяльністю в мережі, Інтернет залишається «сірою зоною», де використання технологій (VPN, проксі-серверів, тимчасових реєстрацій) дозволяє особі діяти, не залишаючи цифрового сліду, достатнього для її ідентифікації. Це унеможливлює притягнення реальної фізичної особи до відповідальності, оскільки суб'єкт правопорушення залишається невстановленим. По-друге, проблема непостійності інтернет-середовища: на відміну від фізичної особи, цифрова є нестабільною бо її можна викрасти, взламати або підробити. Це створює фундаментальну проблему доказування, адже власник акаунта може правомірно стверджувати, що протиправні дії вчиняв не він, а зловмисник, який заволодів його «цифровою особою». По-третє, проблема транскордонності: правопорушник, потерпілий та сервери, де містяться докази, часто перебувають у різних юрисдикціях, що паралізує національні механізми розслідування через конфлікти юрисдикцій та складність міжнародної правової допомоги. По-четверте, невизначеність статусу віртуальних активів: притягнення до відповідальності за, наприклад, шахрайство ускладнюється тим, що віртуальні товари (ігрові предмети, акаунти) часто не визнаються «майном» у розумінні ЦКУ, що виводить цілі сектори цифрових відносин з-під ефективного правового захисту. Нарешті, сукупність усіх виявлених проблем свідчить про вичерпаність традиційного регулятивного підходу та вимагає створення нового спеціального законодавчого акту. Проте сам процес його розробки є надзвичайно складним і ресурсозатратним, оскільки вимагає концептуального переосмислення таких базових категорій права, як «особа» та «майно» у цифровому контексті. Ця законодавча інерція та необхідність міжвідомчого узгодження призводять до того, що держава критично відстає від технологічного розвитку, що фактично консервує період правової невизначеності та існуючу «сіру зону».

Отже, відповідальність за дії віртуальної цифрової особи залишається складним та недостатньо врегульованим питанням. Цифрова особа не має самостійного правового статусу, а дії, які вона здійснює, тісно пов'язані з реальною фізичною особою, що стоїть за акаунтом чи профілем. Незважаючи на наявність загальних норм ККУ, ЦКУ та законів про інформацію й персональні дані, застосування цих правил у цифровому середовищі ускладнене через анонімність, нестабільність та транскордонний характер інтернету, а також невизначеність статусу віртуальних активів. Ці фактори ускладнюють притягнення реальних осіб до відповідальності, створюють правову невизначеність і потребують розробки спеціальних нормативних актів, які б чітко регламентували правові наслідки рішень прийнятих віртуальними цифровими особами та захищали права учасників цифрових відносин.

Використані джерела

1. Afonina O. Digital Identity: Definition, Functions and Comparative Analysis of Ukrainian and European Union Legislation. *Teisė*. 2025. Vol. 134. P. 8–15. URL: https://doi.org/10.15388/teise.2025.134.1 (date of access: 14.11.2025).
2. Avramova O. Y., Oreshych V. V. Digital legal personality of an individual in the digital environment. *Juridical scientific and electronic journal*. 2024. No. 10. P. 81–83. URL: https://doi.org/10.32782/2524–0374/2024–10/17 (date of access: 16.11.2025).
3. New areas of information law and definitions in the era of digital transformation and e-jurisdiction / O. V. Kostenko et al. *Juridical scientific and electronic journal*. 2024. No. 10. P. 268–274. URL: https://doi.org/10.32782/2524–0374/2024–10/61

Сергій БАБАК
студент 1 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Чувакова Г. М.***

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВЕКТОР РОЗВИТКУ

Трансформація правової системи України в контексті європейського вектора розвитку є одним із найважливіших процесів сучасного розвитку держави. Цей напрям відображає стратегічну мету українського суспільства — інтеграцію до спільноти демократичних, правових і розвинених держав Європейського Союзу. Європейський вектор розвитку визначає не лише зовнішньополітичний курс України, але й фундаментальні внутрішні перетворення в правовій, політичній, економічній та соціальній сферах. Україна прагне не просто до формального наближення до стандартів ЄС, а і до глибокої адаптації європейських цінностей, принципів верховенства права, поваги до прав людини, свободи, демократії та справедливості.

Основним імпульсом для глибинної трансформації правової системи стало підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом у 2014 році. Цей документ став одним із трамплінів для масштабної гармонізації українського законодавства із законодавством ЄС. Йдеться не лише про технічне наближення норм, але й про переосмислення концепції права, його ролі в суспільстві, механізмів правозастосування та захисту. Європейські правові стандарти стали взірцем для формування сучасної української правової доктрини, у центрі якої — людина, її гідність, свобода і право на справедливий суд [1].

Першочерговим завданням у процесі європейської інтеграції є утвердження принципу верховенства права як базової засади функціонування держави. Українське законодавство активно адаптується до вимог Європейської хартії прав людини, практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) та інших міжнародних актів. Це відображається у змінах до Конституції України, реформах судової системи, оновленні процесуальних кодексів і підвищенні ролі незалежних антикорупційних інституцій. Зокрема створення Вищого антикорупційного суду, Національного антикорупційного бюро та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури демонструє прагнення України до побудови чесного й прозорого правосуддя, яке відповідає європейським стандартам справедливості.

Європейський вектор розвитку стимулював і правову модернізацію у сфері захисту прав людини. Україна поступово переходить від формального проголошення прав до їх практичного забезпечення. Зокрема, значного розвитку зазнали інституції омбудсмена, правозахисних організацій, електронного уряду, механізми доступу до публічної інформації. Водночас зростає роль громадянського суспільства як каталізатора правових реформ. Участь громадських організацій у моніторингу дотримання прав, аналізі законопроєктів, контролі за діяльністю державної влади є проявом демократичної зрілості та реалізації принципу народовладдя, що також є характерним для європейської правової традиції [2].

Особливе значення у трансформації правової системи має судова реформа. Її метою є створення незалежної, ефективної та відповідальної судової влади, яка користується довірою громадян і міжнародних партнерів. Європейські стандарти судочинства, закріплені у рішеннях ЄСПЛ, лягли в основу оновлення судової системи, впровадження електронного суду та забезпечення прозорості процесів. Впровадження європейських процедур оскарження, доступу до правосуддя, публічності судових рішень дозволяє забезпечити реальне здійснення права на справедливий суд — одного з ключових принципів правової держави.

Європейська інтеграція України передбачає також докорінне оновлення правової системи в контексті боротьби з корупцією. Корупція довгий час залишалася однією з найсерйозніших перешкод на шляху євроінтеграції, оскільки підривала довіру до державних інститутів та руйнувала основи правопорядку. Європейський Союз вимагає не лише ухвалення антикорупційних законів, а й створення реальних механізмів їх застосування. Тому сьогодні Україна активно впроваджує системи електронного декларування, відкриті реєстри, прозорі тендерні процедури, цифрові сервіси державного управління. Ці інструменти підвищують рівень підзвітності влади й наближають країну до європейських принципів good governance — належного врядування.

Не менш важливим елементом трансформації є реформування адміністративного права. Україна поступово переходить від радянської моделі адміністративного примусу до моделі партнерства держави і громадянина. Європейські адміністративно-правові стандарти передбачають, що держава має діяти не як каральний орган, а як сервіс, який забезпечує ефективне обслуговування суспільних потреб. Впровадження електронних послуг, скорочення бюрократичних процедур, забезпечення прозорості діяльності органів влади створюють передумови для зміцнення довіри громадян до держави.

Вагоме місце у процесі євроінтеграційної трансформації займає реформа правової освіти. Підготовка нової генерації юристів, здат-

них працювати за європейськими стандартами, є запорукою стійкості реформ. Сучасна юридична освіта має не лише давати знання про норми права, а й формувати правову культуру, критичне мислення, повагу до прав людини, принципів демократії та справедливості. Співпраця українських університетів із європейськими освітніми установами, участь у програмах Erasmus+, обмін досвідом сприяють формуванню європейського правового мислення серед молоді.

Проте, процес трансформації правової системи України не позбавлений труднощів. Він стикається з проблемами політичної нестабільності, недостатнього рівня довіри до судової системи, низької правової культури, а також опору старих еліт, які не зацікавлені у справжніх змінах. Водночас війна, що триває з 2014 року та особливо після 2022-го, створила нові виклики для правової системи — необхідність адаптації законодавства до умов воєнного стану, забезпечення прав людини у кризових обставинах, збереження балансу між безпекою та свободою. Європейський Союз, визнаючи складність цього шляху, підтримує Україну не лише фінансово, але й експертно, допомагаючи в розробці нових законодавчих рішень, які сприяють інтеграції до єдиного правового простору Європи.

Європейський вектор розвитку правової системи України — це не просто політична декларація, а стратегічний курс, який визначає майбутнє держави. Його сутність полягає в тому, щоб забезпечити верховенство права як найвищу цінність, створити умови для ефективного функціонування правових інститутів, утвердити справедливість як основу суспільних відносин. Трансформація українського права — це процес глибокого оновлення не лише норм, а й правової культури, що формує нову філософію взаємин між людиною і державою [4].

У перспективі європейська інтеграція стане остаточним підтвердженням зрілості української правової системи. Членство в ЄС вимагатиме повної імплементації acquis communautaire — правових надбань Союзу, що охоплюють тисячі нормативно-правових актів у всіх сферах суспільного життя. Це означає ще більшу відповідальність держави перед своїми громадянами, адже європейські стандарти вимагають не лише формального прийняття законів, але й їх ефективного виконання.

Отже, трансформація правової системи України у європейському напрямі — це тривалий, але незворотний процес, що веде до утвердження правової держави, де головним є не влада, а право, не чиновник, а людина. Європейський вибір України — це вибір цивілізаційний, моральний і правовий водночас. Його реалізація вимагає не лише реформ, а й зміни свідомості, відданості ідеалам свободи, гідності та справедливості, які є фундаментом європейської правової традиції. Саме на цих засадах вибудовується сучасна Україна — держава, що впевнено рухається шляхом європейської інтеграції, утверджуючи власну ідентичність як частину спільного європейського правового простору.

Використані джерела

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 19.10.2025).
2. Терлюк І. Надбання української державності: закладення державницьких традицій в контексті періодизації історії держави і права й формування українського етносу (нації). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2022. № 3 (35). С. 19–27.
3. Браженко К. Основні риси правової системи України: актуальні теоретико-правові аспекти. *Розвиток наукової думки постіндустріального суспільства: сучасний дискурс:* матер. ІІ Міжнар. наук. конф. (м. Вінниця, 18 листопада 2022 р.). Вінниця: Європейська наукова платформа, 2022. С. 141–143.
4. Гриценко В. Деякі аспекти євроінтеграційного вектору розвитку адміністративного права. *Наука і техніка сьогодні*. 2023. № 12 (26). С. 50–61.

Сергій БАБАК, Марина СТЕПАНОВСЬКА
студенти 1 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Будурова Г. М.***

ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОЦЕДУРИ СКВІЗ-АУТУ

Розвиток корпоративного законодавства України супроводжується пошуком ефективних механізмів урегулювання відносин між мажоритарними та міноритарними акціонерами. Одним із таких інструментів є процедура сквіз-ауту (англ. squeeze-out), яка надає можливість власнику контрольного пакета акцій примусово викупити акції у міноритарних акціонерів за справедливою ціною. Цей механізм запроваджений для підвищення ефективності управління акціонерними товариствами, зниження корпоративних конфліктів та створення передумов для консолідації капіталу.

Підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами стало важливим етапом у прискоренні та поглибленні процесів європейської інтеграції. У межах реалізації

зобов'язань, що випливають із цієї Угоди, Україна погодилася імплементувати положення Директиви № 2004/25/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 квітня 2004 року, які регулюють питання заявок і пропозицій щодо ціни поглинання. Цей процес мав бути завершений протягом чотирьох років з моменту набрання чинності Угодою. Директива визначає загальні правила щодо застосування процедури сквіз-аут у державах-членах ЄС, яка дозволяє власнику контрольного пакета акцій (щонайменше 90 % капіталу компанії) вимагати від міноритарних акціонерів продажу їхніх акцій за справедливою ціною. З метою дотримання балансу інтересів також передбачено процедуру сел-аут, яка дає міноритарним акціонерам право вимагати від мажоритарного акціонера викупу їхніх акцій на тих самих умовах.

Директива закріплює лише загальні засади, зокрема щодо визначення справедливої ціни під час примусового продажу акцій, а деталізація цих норм здійснюється державами-членами ЄС відповідно до принципу субсидіарності. Вони зобов'язані забезпечити виконання основних вимог Директиви, маючи право встановлювати суворіші правила. Так, у Німеччині законодавець розширив перелік випадків, коли може застосовуватися механізм сквіз-аут, включивши до нього приватні акціонерні товариства. У таких компаніях процедура допускається, якщо мажоритарний акціонер володіє 95 % або більше акцій товариства, за умови попереднього повідомлення ради директорів про свій намір скористатися цим правом [1].

Серед основних переваг механізму сквіз-аут науковці відзначають спрощення корпоративного управління завдяки концентрації контрольного пакета акцій у руках одного власника. Це усуває необхідність скликання загальних зборів, що дозволяє знизити адміністративні витрати. Як підкреслює А. Папаіка, таке зосередження акцій унеможливлює рейдерські захоплення підприємств [2]. О. Бігняк додає, що впровадження процедури сквіз-аут дає змогу зменшити витрати на комунікацію з міноритарними акціонерами, які часто володіють незначною кількістю акцій (0,001–0,01 %) і не беруть участі в загальних зборах [3]. На думку О. Посикалюка, механізм також допомагає розв'язати проблему фрірайдерства, коли міноритарії уникають продажу акцій, очікуючи на зростання їхньої вартості завдяки інвестиціям мажоритарія [4].

Під час запровадження сквіз-аут у країнах Європи виникло питання про його законність і конституційність, зокрема у контексті дотримання права власності міноритарних акціонерів. Федеральний конституційний суд Німеччини у справі Moto Meter (2000 р.) визнав, що позбавлення міноритаріїв акцій із виплатою компенсації не суперечить Конституції, якщо забезпечується справедлива ціна. Суд дійшов висновку, що інтерес мажоритарного акціонера у свободі підприємницької діяльності може переважати, за умови захисту прав міноритаріїв від зловживань [5]. Аналогічний підхід спостерігається в судовій практиці Франції, Польщі, Чехії та Румунії [6].

За даними Національного депозитарію України, станом на листопад 2023 року в країні було проведено близько 420 процедур сквіз-аут у різних галузях економіки, зокрема банківській, енергетичній, видобувній, металургійній, фармацевтичній та транспортній [7].

Одним із ключових аспектів ефективного функціонування механізму є забезпечення виплати справедливої ціни за примусово викуплені акції. З моменту його впровадження в Україні виникли труднощі з визначенням справедливої вартості акцій, адже оцінка, здійснена суб'єктом оціночної діяльності, не завжди відповідала ринковим умовам. Значний внесок у формування практики щодо цього питання зробила Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 15 червня 2022 року у справі № 905/671/19, де суд роз'яснив, що справедлива вартість акцій визначається як найвища з ринкових оцінок, встановлених експертами за різними методами [8]. Це рішення стало орієнтиром для забезпечення прав міноритарних акціонерів на справедливу компенсацію.

Впровадження механізму сквіз-аут в Україні зумовило появу нового типу банківських рахунків — рахунків умовного зберігання (ескроу). Відповідні зміни були внесені до Цивільного кодексу України Законом від 23 березня 2017 року, яким Кодекс доповнено § 2 «Рахунок умовного зберігання (ескроу)». Згідно зі ст. 1076–1 ЦК України, банк зобов'язується приймати та зберігати кошти на рахунку ескроу, а після настання умов договору — перераховувати їх бенефіціарам [9].

У національному законодавстві процедуру сквіз-аут урегульовано положеннями Закону України «Про акціонерні товариства» [10]. Згідно з частиною четвертою статті 95 цього Закону особа, яка отримала статус власника домінуючого контрольного пакета акцій, а також її афілійовані чи уповноважені особи, протягом 90 днів від моменту подання до товариства та НКЦПФР повідомлення про набуття такого пакета і за умови виконання вимог, визначених статтями 93 або 94 Закону (крім випадків, коли зазначені норми не застосовуються), можуть звернутися до товариства з публічною безвідкличною вимогою про примусове придбання акцій у всіх інших акціонерів.

Подання такої вимоги разом із виконанням заявником усіх дій, передбачених статтею 95 Закону, означає, що акції всіх акціонерів, окрім осіб, які діють спільно із мажоритарієм та його афілійованими особами, а також акцій, що належать самому товариству, підлягають примусовому відчуженню на користь заявника.

Особливої уваги потребує положення частини 18 статті 95 Закону «Про акціонерні товариства» [10], згідно з яким наявність будь-яких

обмежень чи обтяжень щодо акцій — зокрема арештів, публічних обмежень, заборон на розпорядження, спеціальних економічних заходів або санкцій — не може перешкоджати примусовому продажу таких акцій заявнику вимоги. Закон прямо встановлює перевагу публічної безвідкличної вимоги над будь-якими обтяженнями, а наявність таких обмежень щодо акцій міноритарних акціонерів не впливає на право заявника придбати їх.

Домінуючим контрольним пакетом у чинному законодавстві вважається сукупність понад 95 % простих акцій акціонерного товариства (пункт 5 частини першої статті 2 Закону «Про акціонерні товариства»). У науковій літературі наводяться як аргументи на користь існування цього інструменту, так і застереження щодо його можливого порушення прав міноритарних власників акцій.

Відповідно до статті 27 Закону «Про акціонерні товариства» кожна проста акція надає власникові однаковий обсяг прав, зокрема право брати участь в управлінні товариством, отримувати дивіденди, претендувати на частку майна у разі ліквідації, а також право на інформацію про діяльність товариства. Крім того, акціонери можуть мати й інші права, визначені статутом або законодавством.

Незважаючи на формальну рівність усіх акціонерів, фактичний вплив учасника прямо залежить від кількості акцій: чим більший пакет, тим менше значення мають голоси міноритаріїв. Мажоритарний акціонер здатен ухвалювати рішення без їх урахування, що практично нівелює можливість дрібних акціонерів впливати на діяльність товариства. Саме такий дисбаланс і покладено в основу аргументації щодо запровадження процедури сквіз-аут.

Водночас у науковому середовищі звертають увагу на те, що присутність міноритарних акціонерів може створювати додаткові витрати та організаційні труднощі для товариства. Це стосується обов'язку повідомляти їх про загальні збори, забезпечувати доступ до інформації, а також можливих конфліктів, які ускладнюють господарську діяльність товариства. Саме тому законодавець вважав за доцільне передбачити механізм примусового викупу акцій.

Отже, процедура сквіз-ауту є важливим інструментом корпоративного права, спрямованим на підвищення ефективності управління акціонерними товариствами. Її правове закріплення в Україні стало результатом адаптації національного законодавства до європейських стандартів. Водночас подальше вдосконалення механізму сквіз-ауту потребує забезпечення справедливості оцінки акцій, посилення гарантій для міноритарних акціонерів та підвищення прозорості корпоративних процедур. У перспективі розвиток цього інституту має сприяти формуванню стабільного інвестиційного середовища та підвищенню довіри до фондового ринку України.

Використані джерела

1. Stock Corporation Act. Federal Law Gazette 2023 I no. 51. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_aktg/englisch_aktg.html#p1984.
2. Папаіка А. Удосконалення корпоративного законодавства — одне з головних завдань, яке поставила перед собою НКЦПФР на цей рік. *Юридична газета*. 2014. № 9–10. С. 30–31.
3. Бігняк О. В. Запровадження процедур «сквіз-аут» та «селл-аут» в корпоративному законодавстві України. *Правове життя сучасної України*: у 2 т.: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 трав. 2019 р.) / відп. ред. Г. О. Ульянова. Одеса, 2019. Т. 1. С. 371–374.
4. Посикалюк О. О. Механізм примусового продажу акцій Sgueeze-Out: досвід ЄС та перспективи впровадження в законодавство України. *Проблеми модернізації приватного права в умовах євроінтеграції*: збірник наукових праць / за заг. ред. Ю. В. Білоусова. Київ–Хмельницький, 2015. С. 94–102.
5. In den Verfahren über die Verfassungsbeschwerden: BVerfG, Beschluss der 1. Kammer des Ersten Senats vom 23. August 2000–1 BvR 68/95, Rn. 1–31. URL: https://www.bverfg.de/e/rk20000823_1bvr006895.html
6. Cour de Cassation, Chambre commerciale, du 29 avril 1997, 95–15.220. *Bulletin*. 1997. IV. N 108. P. 93. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000007038309
7. Squeeze-out: копії публічних безвідкличних вимог. *Фондовий вісник НДУ*. URL: https://www.csd.ua/squeeze-out-kopiyi-publichnyh-bezvidklychnyh-vymog/.
8. Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа № 905/671/19 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104987465
9. Цивільний кодекс України: Закон України № 435-IV: Редакція від 05.10.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435–15#Text
10. Про акціонерні товариства: Закон України № 2465-IX. Редакція від 01.01.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465–20#Text

Владислав БАЛАБАН
студента 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Фасій Б. В.***

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Цивільно-правове регулювання штучного інтелекту (далі — ШІ) в Україні перебуває на стадії формування, оскільки швидкий розвиток технологій випереджає правові норми. ШІ як об'єкт цивільних правовідносин може виступати інструментом, продуктом або суб'єктом

взаємодії, що потребує визначення його правового статусу. У чинному Цивільному кодексі України (далі — ЦК України) відсутні прямі положення щодо ШІ, тому регулювання здійснюється за аналогією права або через спеціальні нормативні акти. Основними проблемами є відповідальність за шкоду, заподіяну ШІ, інтелектуальна власність на продукти ШІ та договірні відносини за його участю.

Концепція розвитку ШІ в Україні, схвалена Кабінетом Міністрів, визначає стратегічні напрями державної політики до 2030 року. Документ акцентує на необхідності створення правового поля, що забезпечує інноваційний розвиток, захист прав громадян та національну безпеку. Серед пріоритетів – гармонізація законодавства з європейськими стандартами, зокрема з Регламентом ЄС про ШІ. Концепція не має прямої юридичної сили, але слугує основою для розробки спеціальних законів [2].

Правове регулювання використання ШІ в цивільному обороті потребує чіткого розмежування понять «автономний ШІ» та «ШІ з підтримкою». Автономні системи здатні приймати рішення без прямого втручання людини, що породжує питання про суб'єктність та деліктоздатність. У доктрині пропонується розглядати ШІ як квазі-суб'єкт права або як інструмент, відповідальність за який несе власник чи оператор. ЦК України в ст. 1166 встановлює загальну підставу відповідальності за шкоду, але не враховує специфіку ШІ, наприклад, у випадках помилок алгоритму.

Інтелектуальна власність на продукти, створені ШІ, є однією з найдискусійніших проблем. Згідно зі ст. 432 ЦК України, авторське право виникає в особи, творчою працею якої створено твір. Якщо ШІ генерує контент самостійно, постає питання про визнання авторства. У світовій практиці (наприклад, у справі Naruto v. Slater) суди відмовляють у визнанні авторських прав за не-людьми. В Україні пропонується закріпити права за розробником або користувачем ШІ як за особою, що ініціювала створення.

Договірні відносини за участю ШІ регулюються загальними положеннями ЦК України про договори. ШІ може виступати стороною договору лише через представництво (ст. 239 ЦК України). Наприклад, чат-боти укладають договори від імені юридичної особи. Однак автономні системи, що укладають смарт-контракти на блокчейні, потребують окремого регулювання. Пропонується визнати смарт-контракти видом електронного договору з обов'язковим аудитом коду [1].

Перспективи правового регулювання ШІ в Україні пов'язані з імплементацією європейського підходу, заснованого на ризиках. Високоризикові ШІ-системи (медичні, транспортні) потребуватимуть обов'язкової сертифікації та страхування відповідальності. Низькоризикові – лише прозорості алгоритмів. Національна стратегія має передбачати створення спеціального органу з нагляду за ШІ та реєстру ШІ-систем. Це дозволить уникнути зловживань та забезпечити захист персональних даних відповідно до Закону України «Про захист персональних даних».

Цивільна відповідальність за шкоду, заподіяну ШІ, може базуватися на принципі вини або ризику. Для автономних систем доцільно застосовувати об'єктивну відповідальність власника (ст. 1187 ЦК України про відповідальність за підвищену небезпеку). У випадках, коли ШІ навчається на даних користувача, відповідальність може бути солідарною між розробником і оператором. Необхідно розробити механізми страхування ризиків, пов'язаних із ШІ, подібно до обов'язкового страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів [3].

Правове регулювання ШІ в Україні має враховувати етичні аспекти. Концепція розвитку ШІ наголошує на принципах недискримінації, прозорості та підзвітності. Алгоритми не повинні відтворювати упередження, наявні в тренувальних даних. Пропонується впровадити обов'язковий етичний аудит ШІ-систем перед їх комерційним використанням. Це особливо актуально для систем рекомендацій, кредитного скорингу та рекрутингу.

Міжнародний досвід регулювання ШІ може бути адаптований до українських реалій. Регламент ЄС про ШІ класифікує системи за рівнем ризику та встановлює вимоги до документації, моніторингу та людського нагляду. В Україні доцільно створити аналогічний класифікатор і впровадити його в ЦКУ через спеціальну главу про цифрові активи та ШІ. Це сприятиме інтеграції України в європейський цифровий ринок [4].

Таким чином, цивільно-правове регулювання штучного інтелекту в Україні потребує комплексного підходу, що поєднує норми ЦК України, спеціальні закони та підзаконні акти. Концепція розвитку ШІ закладає основу для такого регулювання, але потребує конкретизації в нормах про відповідальність, інтелектуальну власність і договірні відносини. Подальший розвиток має відбуватися з урахуванням європейських стандартів, етичних принципів та захисту прав громадян.

Використані джерела

1. Куракін О. О., Скрябін О. Особливості правового регулювання використання штучного інтелекту в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія: Право. 2023. Вип. 36. С. 36–42. URL: https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/22696(дата звернення: 03.11.2025).

2. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 р. № 1556-р. *Офіційний вісник України*. 2020. № 103. Ст. 3382. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556–2020-%D1%80#Text (дата звернення: 03.11.2025).
3. Стефанчук М. О., Музика-Стефанчук О. А., Стефанчук М. М. Перспективи правового регулювання відносин у сфері використання штучного інтелекту. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2021. Т. 28, № 1. С. 157–168. URL: https://www.napnu.org.ua/images/napnu/2021/1/157–168.pdf (дата звернення: 03.11.2025).
4. Токарєва К. О., Савліва Н. Особливості правового регулювання штучного інтелекту в Україні. *Наукові праці Київського національного авіаційного університету*. Серія: Юридичний вісник «Повітряне та космічне право». 2021. Вип. 3 (60). С. 148–153. URL: https://jrnl.nau.edu.ua/index.php/UV/article/view/15967 (дата звернення: 03.11.2025).

Анна БАРАБАШ
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. філол. н., доцент ***Кісельова А. А.***

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРАВНИЧОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

Воєнний стан, як особливий режим державного управління, суттєво вплинув не лише на правову систему України, а й на мовно-термінологічний простір, у якому ця система функціонує. Правнича термінологія — це не лише сукупність фахових понять і категорій, а й відображення правової свідомості суспільства, його цінностей, політичних пріоритетів і соціальних трансформацій. У період війни мова права, як і сама правова система, зазнала глибоких змін, спрямованих на забезпечення адекватного відображення нових суспільно-правових реалій. Саме через терміни, дефініції та правові категорії формуються межі правового регулювання, визначається статус людини і держави, а також відбувається комунікація між владою, суспільством та міжнародною спільнотою.

Війна, як надзвичайне явище, створює нові соціальні, економічні й правові умови, що потребують термінологічного осмислення. Сфера права, яка традиційно базується на стабільності понять і точності формулювань, вимушена адаптуватися до динаміки воєнного часу. Це спричинило появу великої кількості нових правових термінів, модифікацію вже наявних, розширення або звуження їхнього змісту.

Таким чином, функціонування правничої термінології у воєнний період характеризується процесами активного оновлення, переосмислення і практичної конкретизації понять, що відображають нову правову реальність.

Одним із найпомітніших аспектів таких змін стало закріплення у правовому полі понять, які до війни не мали широкого практичного застосування або ж були суто теоретичними. Зокрема терміни «воєнний стан», «окупована територія», «тимчасово окупована територія», «військове командування», «мобілізація», «евакуація», «територіальна оборона», «колабораційна діяльність», «військові адміністрації», «військові злочини», «злочини агресії» набули конкретного правового змісту й наповнення. Їхня семантика перестала бути абстрактною — кожен із цих термінів став маркером реальних юридичних процесів і правозастосовної практики [1].

Значна частина нових термінів виникла у зв'язку з потребою чітко окреслити правовий статус осіб, подій і явищ, що з'явилися внаслідок війни. Так, у національному законодавстві було введено такі поняття, як «внутрішньо переміщена особа», «особа, зникла безвісти за особливих обставин», «військовополонений», «біженець», «доброволець», «учасник бойових дій», «особа, постраждала від збройної агресії». Ці категорії не лише розширили лексикон правничої мови, а й відобразили соціально-гуманітарні наслідки війни. Усі вони мають чітке юридичне наповнення, що визначає права, обов'язки, гарантії та соціальні пільги відповідних груп громадян.

Правнича термінологія у воєнний період також характеризується появою термінів, пов'язаних із міжнародним правом. Українські юристи та законодавці активно використовують і адаптують поняття «агресія», «геноцид», «злочини проти людяності», «воєнні злочини», «міжнародна відповідальність держави», «репарації», «міжнародні санкції», «конфіскація активів держави-агресора». Ці терміни функціонують на межі національного та міжнародного права, формуючи новий рівень правової комунікації, у якій українська правова система інтегрується у світовий правовий простір. Саме тому актуальною стала потреба у гармонізації термінології, її узгодженні з міжнародно-правовими актами, рішеннями Міжнародного кримінального суду, ООН, Ради Європи та Європейського Союзу [2].

Ще однією важливою рисою сучасного етапу функціонування правничої термінології є її прагматизація — тобто підпорядкування комунікативним потребам оперативного правозастосування. У воєнний період мова права має бути максимально зрозумілою, чіткою й доступною, адже вона використовується не лише юристами, а й широкими верствами населення — військовими, волонтерами, службовцями територіальних громад, переселенцями. Відповідно, спостері-

гається тенденція до спрощення складних конструкцій, уникнення надмірного формалізму, пояснення змісту нових термінів у публічних документах, постановах та роз'ясненнях органів влади. Такий процес сприяє формуванню правової культури в умовах війни, коли чіткість комунікації стає питанням безпеки й довіри до держави.

Однак, попри прагнення до простоти, важливо зберігати наукову точність термінів. Війна створює ризик змішування юридичних і публіцистичних понять, коли правові терміни починають уживатися в емоційно забарвленому або політизованому контексті. Наприклад, слова «зрада», «агресія», «окупант», «колаборант» активно використовуються у медіа-дискурсі, але в юридичному значенні вони мають чітко визначені ознаки складу злочину, передбачені Кримінальним кодексом України. Тому особливістю правничої термінології у воєнний період є потреба в розмежуванні науково-правового та публіцистичного мовлення, аби уникнути правових колізій і помилок у застосуванні законодавства [1].

Помітною тенденцією є також націоналізація та українізація правничої термінології. З початком війни активізувався процес очищення правової мови від російських кальок, застарілих понять та іншомовних конструкцій, що не відповідають українській правовій традиції. Відбувається формування автентичного українського юридичного дискурсу, який спирається на власну термінологічну базу, узгоджену з європейськими стандартами. У цьому контексті важливу роль відіграє переклад міжнародних документів, рішень міжнародних судів і конвенцій українською мовою з урахуванням національних правових традицій.

Не менш значущим є розвиток військово-правової термінології, яка охоплює питання статусу військовослужбовців, мобілізованих осіб, військових злочинів, порядку застосування зброї, міжнародного гуманітарного права тощо. Зокрема такі поняття, як «бойовий наказ», «правила ведення війни», «комбатант», «некомбатант», «полонений», «статус військовослужбовця», «правовий режим воєнного стану», стали повсякденною частиною правничого та суспільного лексикону. Їхня точність і єдність тлумачення мають критичне значення для забезпечення законності військових дій і дотримання норм міжнародного гуманітарного права.

У воєнний період важливою є також роль нормативного закріплення термінів. Прийняття законів, указів, постанов і наказів супроводжується обов'язковим тлумаченням термінів у преамбулах або статтях із «визначеннями термінів». Це сприяє уніфікації правничої мови та запобігає неоднозначному розумінню норм. Водночас, унаслідок швидких законодавчих змін, що часто приймаються в умовах обмеженого часу, виникають термінологічні неузгодженості, дублювання або колізії. Тому особливої актуальності набуває наукове опрацювання термінології, створення спеціалізованих глосаріїв воєнного права, лінгвістично-правових словників і баз даних.

Загалом, функціонування правничої термінології у воєнний період є складним процесом, що поєднує правову динаміку, лінгвістичну адаптацію та соціальну потребу в ефективній комунікації. Вона виконує не лише інформативну, а й ідеологічну функцію — формує у громадян розуміння справедливості, правового порядку та державної стійкості. Через мову права суспільство осмислює війну не лише як трагедію, а як правовий факт, який має бути оцінений, задокументований і врегульований згідно з нормами національного та міжнародного права [3].

Отже, особливості функціонування правничої термінології у воєнний період полягають у її динамізмі, прагматизації, міжнародній інтеграції та націоналізації. Вона стає інструментом адаптації правової системи до екстремальних умов, засобом правового впорядкування соціальних процесів і символом державної стійкості. Збереження точності, науковості та зрозумілості правничої мови є запорукою ефективного функціонування правової системи навіть у найскладніші історичні часи. Саме тому удосконалення юридичної термінології, її систематизація та гармонізація з міжнародними стандартами повинні залишатися пріоритетом наукової та законодавчої діяльності України як держави, що бореться не лише за територію, а й за верховенство права.

Використані джерела

1. Артикуца Н. Лінгвістичний інструментарій законопроектування / Центр законопроєктних студій. URL: http://lawdrafting.org/lingvistichnij-instrumentarij-zakonoproektuvan nya/
2. Любченко М. І. Юридична термінологія: поняття, особливості, види: монографія. Харків: Права людини, 2015. 280 с.
3. Філатов В. Загальнонаукові та спеціальноправові методи дослідження моделі перехідного правосуддя. *Юридичний вісник*. 2022. № 2. С. 23–29. URL: https://doi.org/10.32837/yuv.v0i2.2317

Анна БАРАБАШ
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Капустіна Н. Б.***

ПОНЯТТЯ ЦИФРОВОГО ПРАВА І ЦИФРОВА БЕЗПЕКА

Цифрова епоха докорінно змінила уявлення про власність, приватність і безпеку. Поширення цифрових технологій призвело до появи нових форм активів, а саме, персональних даних, віртуальних об'єктів, криптовалют, інтелектуальних продуктів, створених у цифровому середовищі. Водночас зросли й ризики: кіберзагрози, витоки даних, маніпуляції інформацією. Тому дослідження цифрових прав і цифрової безпеки є надзвичайно актуальним у контексті захисту прав людини.

Проблематика цифрових прав активно входить у правову науку. Д. Бєлов, І. Переш і І. Покорба розглядають цифрові права людини як новий вимір конституційних гарантій у цифрову добу [1]. О. Братасюк і Н. Ментух пропонують класифікацію цифрових прав та підкреслюють їхній зв'язок із традиційними правами людини [2]. Х. Дідух аналізує український і європейський підходи до регулювання, наголошуючи на потребі гармонізації норм [3]. Водночас недостатньо дослідженим залишається співвідношення цифрової власності й цифрової безпеки та межі прав людини в цифровому середовищі, що й становить проблему даного дослідження.

Поняття цифрової власності охоплює персональні дані, цифрові активи, результати творчої діяльності в інтернеті, криптовалюти та об'єкти у віртуальних світах. Її ключовою особливістю є нематеріальний характер і залежність від цифрової інфраструктури. На відміну від традиційної власності, цифрові активи часто перебувають під контролем платформ і компаній, які збирають і монетизують дані користувачів. Це породжує питання щодо справедливого розподілу прав на результати цифрової активності людини [2, с. 60]. Це свідчить про те, що сучасні правові системи мають адаптуватися до нових форм нематеріальних активів, аби забезпечити реальний захист прав користувача.

Цифрова власність також розширює можливості економічної діяльності та самовираження — від володіння NFT до участі в метавсесвіті. Проте вона є надзвичайно вразливою: втрата доступу до акаунтів, кібератаки, технічні збої можуть призвести до повної втрати цінних активів. Це демонструє нерозривний зв'язок цифрової власності з цифровою безпекою.

Цифрова безпека забезпечує захист даних, конфіденційності, цифрових активів і стабільності цифрової інфраструктури. У цифровій економіці дані стали новою формою капіталу, а їхній витік може спричинити фінансові втрати, шкоду репутації чи маніпуляції суспільною думкою. «Розвиток цифрових прав є важливим фактором забезпечення гідного та безпечного життя в епоху технологій» [1, с. 114]. Цифрова безпека є не просто технічним інструментом, а фундаментом для збереження базових прав і свобод у цифровому середовищі.

Цифрова нерівність залишається важливим соціальним аспектом: доступ до цифрових технологій, навичок і ресурсів визначає, хто може користуватися цифровими правами в повному обсязі. Нестача освіти, обмежений доступ до інтернету чи цифрові бар'єри посилюють соціальну нерівність.

Політичний аспект пов'язаний із контролем над даними: уряди та корпорації можуть використовувати їх для нагляду, обмеження свобод або впливу на громадську думку. «У сучасних умовах є актуальною проблема пошуку балансу між захистом інформаційної приватності життя людини та захисту національної і інформаційної безпеки» [3, с. 60]. Це вимагає створення прозорих правил, які б захищали права людини в цифровому просторі, забезпечуючи баланс між безпекою та свободою. Саме якість правового регулювання визначає, чи буде цифровий простір справедливим та захищеним для громадян.

Цифрові права та цифрова безпека є необхідними складовими сучасного правового порядку. Цифрова власність формує нову систему соціальних та економічних відносин, але водночас потребує надійних механізмів захисту. Цифрова безпека виступає ключовою умовою реалізації прав людини в цифровому середовищі. Подальший розвиток законодавства має бути спрямований на створення безпечного, справедливого та інклюзивного цифрового простору, у якому права користувачів забезпечуються на рівні з традиційними правами. Важливим є також формування цифрової культури та відповідального ставлення до даних, адже саме поведінка користувачів значною мірою визначає рівень безпеки у цифровому середовищі. Крім того, узгодження українських стандартів захисту цифрових прав із європейськими підходами сприятиме посиленню гарантій для громадян та інтеграції у глобальний цифровий простір.

Використані джерела

1. Бєлов Д. М., Переш І. Є., Покорба І. Цифрові права людини: доктринальні засади. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 2. С. 110–115. DOI https://doi.org/10.24144/2788–6018.2024.02.17

2. Братасюк О. Б., Ментух Н. Ф. Поняття та класифікація цифрових прав в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 58–61. DOI https://doi.org/10.32782/2524–0374/2021–10/12
3. Дідух Х. В. Цифрові права: український та європейський досвід. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2024. Випуск 85, частина 1. С. 59–65.

Олександра БАРАБАШ
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Фасій Б. В.***

ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Умови воєнної агресії та тимчасової окупації частини території України суттєво ускладнили реалізацію спадкових прав громадян. Громадян не мають можливості підтримувати контакт із родичами, відвідувати місця проживання або дбати про майно. Це ускладнює як встановлення фактів смерті або родинних зв'язків, так і фактичне здійснення спадкових прав. Відсутність доступу до органів державної влади, реєстрів та нотаріальних послуг на окупованих територіях створює ситуації, коли спадкові відносини не можуть бути оформлені у звичайному порядку. Багато українських сімей розділились через воєнні дії та переселення. Це все зумовило необхідність нормативних змін і вироблення особливих механізмів підтвердження юридично значущих фактів для спадкування.

Основні проблеми виникають із неможливістю отримати на ТОТ офіційні документи про смерть, народження чи шлюб, а також із недоступністю українських нотаріусів та Спадкового реєстру. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» встановлює, що акти окупаційних органів не створюють правових наслідків, але можуть використовуватися як докази у суді [2]. Це означає, що спадкоємці змушені звертатися до судів України для встановлення факту смерті спадкодавця, родинних відносин чи факту постійного проживання — фактів, які зазвичай підтверджуються документами органів ДРАЦС.

Зміни до цивільного законодавства також спрямовані на спрощення спадкових процедур у воєнний час. Закон № 3450-IX від 08.11.2023 [1] оновив положення ст. 1221 ЦК України, уточнивши

місце відкриття спадщини та передбачивши, що в умовах війни спадкоємці можуть звертатися до будь-якого українського нотаріуса незалежно від місця проживання спадкодавця [2]. Це дозволяє компенсувати відсутність нотаріальної системи на ТОТ та забезпечити доступність спадкових дій.

Окремі зміни були внесені й до законодавства про тимчасово окуповані території. Закони № 2217-IX (2022) [4] та № 2764-IX (2022) [5] встановили, що дати початку та завершення окупації визначаються Кабінетом Міністрів України, що важливо для визначення правового режиму спадкування й моментів виникнення спадкових прав. Крім того, закон прямо гарантує збереження прав власності на майно на ТОТ за громадянами України, що має значення і для спадкових правонаступників.

Попри ці зміни, значна частина спадкових справ, пов'язаних із ТОТ, все одно потребує судового втручання. Судові рішення фактично замінюють документи органів ДРАЦС і дозволяють спадкоємцям відкрити спадкову справу та оформити право на спадщину. Проблемним залишається доступ до самого майна на окупованій території або можливість провести його огляд, що ускладнює реєстрацію права власності та встановлення факту збереження об'єкта.

Отже законодавство України намагається адаптуватися до умов війни, створюючи механізми для забезпечення спадкових прав громадян, які втратили доступ до державних інституцій на тимчасово окупованих територіях. Проте в реальності більшість спадкоємців зможуть повністю реалізувати свої права лише після завершення війни та деокупації територій, коли стане можливим фактичний доступ до майна та підтвердження усіх необхідних юридичних фактів. Незважаючи на спрощені процедури та можливість звернення до українських нотаріусів і судів, практичні обмеження залишаються суттєвими: відсутність доступу до спадкового майна, неможливість його огляду або оцінки, а також складність підтвердження родинних зв'язків. Таким чином, законодавчі зміни забезпечують лише потенційну правову можливість спадкування, тоді як фактичне здійснення спадкових прав багато в чому залежить від відновлення контролю України над тимчасово окупованими територіями.

Використані джерела

1. Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо спадкування в умовах воєнного стану: Закон України № 3450-IX від 08.11.2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3450–20#Text (дата звернення 20.11.2025).
2. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України № 1207-VII від

15.04.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207–18#Text (дата звернення 20.11.2025).
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо правового режиму тимчасово окупованих територій: Закон України № 2217-IX від 21.04.2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2217–20#Text (дата звернення 20.11.2025).
4. Про уточнення правового режиму тимчасово окупованих територій: Закон України № 2764-IX від 16.11.2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2764–20#Text (дата звернення 20.11.2025).

Катерина БІЛИК
студентка 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Квасніцька О. О.***

ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО НЕПЛАТОСПРОМОЖНІСТЬ

Проблематика процесуальних аспектів провадження у справах про неплатоспроможність сьогодні набуває особливої актуальності у зв'язку з ускладненням економічних і соціальних умов, спричинених війною, міграцією населення та загальним зниженням платоспроможності фізичних осіб. Провадження у справах про банкрутство є складним юридичним механізмом, який поєднує матеріальні та процесуальні елементи, що забезпечують баланс між правами боржника й інтересами кредиторів. Як зазначає І. А. Бутирська, чинний Кодекс України з процедур банкрутства (КУзПБ) не враховує специфічних обставин, у яких перебувають окремі категорії боржників — зокрема внутрішньо переміщені особи, військовослужбовці та громадяни, які проживають за кордоном. Це зумовлює низку процесуальних труднощів, пов'язаних із поданням заяви, визначенням підсудності, збором доказів доходів і майнового стану, а також належним повідомленням учасників справи [1, с. 52].

На думку В. Погребняка, ключовим процесуальним критерієм при відкритті провадження у справах про неплатоспроможність виступає добросовісність боржника, яка має оцінюватися судом не лише на етапі подання заяви, а й протягом усього розгляду справи [2]. Добросовісність виступає своєрідним процесуальним фільтром, що відмежовує зловживання правом від реального прагнення до відновлення фінансової спроможності. В більшості випадків, такий підхід відповідає загальним принципам верховенства права й забезпечення справедливого судового розгляду. Водночас Ю. Калиновський, слушно підкреслює системоутворюючу роль правових цінностей у механізмі реалізації правосуддя, зокрема принципів справедливості та рівності сторін, без чого процесуальна форма втрачає свій зміст [4, с. 20]. Це означає, що процесуальні норми у справах про неплатоспроможність мають не лише техніко-правове значення, а й ціннісне навантаження — вони покликані гарантувати рівновагу між інтересами кредиторів і боржника, а не просто забезпечити формальну процедуру.

Практика господарських судів підтверджує існування прогалин у процесуальному регулюванні. Так, у постанові Верховного Суду від 16.05.2023 р. у справі № 910/1234/22 суд наголосив, що при відкритті провадження у справах про неплатоспроможність фізичної особи суд має перевіряти не лише формальні ознаки заяви, а й поведінку боржника щодо добросовісності, оскільки вона є визначальним процесуальним критерієм для надання судового захисту. Аналогічну позицію висловлено у постанові ВС від 27.06.2023 р. у справі № 908/2456/21, де суд відмовив у відкритті провадження через зловживання боржником правом, оскільки той приховав частину доходів [2].

О. М. Савченко у своїх дослідженнях наголошує, що недосконалість правових процедур, так само як і корупційні ризики чи надмірна формалізація процесу, здатні зруйнувати довіру громадян до правосуддя. На мою думку, цю позицію варто поширити і на сферу банкрутства, адже надмірна бюрократизація процедур провадження часто створює перешкоди для боржників, які діють добросовісно, але не мають достатньої правової або матеріальної підтримки.

Водночас, як зауважує Н. Б. Арабаджи, правовий порядок як цінність неможливий без належної реалізації процесуальних механізмів, що забезпечують реальний, а не декларативний характер правового захисту [5, с. 10]. У контексті неплатоспроможності це означає, що судовий процес має бути спрямований не лише на ліквідацію боргів, а й на відновлення соціальної стабільності та економічної участі громадянина.

На нашу думку, удосконалення процесуальних аспектів провадження у справах про неплатоспроможність має здійснюватися у кількох напрямах, а саме: по-перше, варто нормативно закріпити можливість зупинення провадження у разі проходження боржником військової служби або перебування його на тимчасово окупованій території; по-друге, необхідно передбачити спрощену процедуру відкриття провадження для соціально вразливих категорій боржників, зокрема внутрішньо переміщених осіб, із розширенням можливостей подання документів у електронній формі; по-третє, доцільно деталізувати в КУзПБ процесуальні критерії добросовісності боржника, щоб уніфікувати судову практику та мінімізувати ризик зловживань.

Таким чином, процесуальний аспект неплатоспроможності — це не лише технічна складова господарського судочинства, а й важливий індикатор демократичності правової системи. Від ефективності процесуальних процедур залежить реалізація фундаментальних принципів — справедливості, рівності сторін, доступу до правосуддя та правової визначеності.

Використані джерела

1. Бутирська І. А. Особливості провадження у справах про неплатоспроможність окремих категорій фізичних осіб. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2024. № 6. С. 51–55.
2. Погребняк В. Неплатоспроможність фізичних осіб: процесуально-правовий та матеріально-правовий аспекти принципу добросовісності. Вебінар: 2 травня 2025 р. / Національна школа суддів України. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/Prez_Volodymur_Pogrebnak_dobrosovisnist_.pdf
3. Савченко О. М. Виникнення та протидія корупції: історико-правові аспекти. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2024. № 6. С. 56–63.
4. Калиновський Ю. Ю. Системоутворююча роль правових цінностей та норм у вітчизняному державотворенні. *Вісник Національного університету «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого».* 2017. № 1. С. 16–25.
5. Арабаджи Н. Б. Правовий порядок як цінність: загальнотеоретичне дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2013. 31 с.

Данило БОЙКО, Олександра ВОЙЦИКЕВИЧ
студенти 1 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Будурова Г. М.***

КОРПОРАТИВНІ ПРАВА ЯК ОБ'ЄКТ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВОГО ВТРУЧАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Запровадження воєнного стану 24 лютого 2022 року стало фундаментальною підставою для безпрецедентного публічно-правового втручання в корпоративні відносини. Цей особливий правовий режим кардинально трансформував корпоративне право, змістивши пріоритети з захисту приватних інтересів на забезпечення національної безпеки та суспільної необхідності. Внаслідок цього виникла нова модель корпоративного регулювання, вимушено адаптована до функціонування в умовах кризових явищ, загроз безпеці та обмежених ресурсів.

Варто зазначити, що хоча в публічному дискурсі вилучення часто називають «націоналізацією», юридична доктрина розрізняє «експропріацію» (індивідуальні заходи, спрямовані на досягнення публічних цілей) та «націоналізацію» (широкомасштабні вилучення приватної власності в певних секторах економіки, часто для створення державної монополії). При цьому, як зазначається у фаховій літературі, законодавство України з питань експропріації та націоналізації є нерозвинутим та системно суперечливим. Більше того, саме визначення терміну «націоналізація» у вітчизняному нормативному полі відсутнє. Ця неузгодженість термінів та підстав примусового вилучення ускладнює утвердження правопорядку та захист інтересів постраждалих осіб [6].

Правовою основою для конфіскації активів агресора слугує Закон України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів». Цей закон дозволяє здійснювати відчуження без будь-якої компенсації, мотивуючи це повномасштабною агресією. Паралельно потужним інструментом публічного впливу залишається санкційна політика, що базується на Законі України «Про санкції». Наприклад, саме на основі санкцій було створено спеціальну підставу для переведення під державний контроль банків, активами яких володіють особи, до яких застосовано санкції [3,5].

Водночас, для забезпечення оборонних потреб держави було задіяно інший механізм, передбачений Законом України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану». Саме на підставі цього закону відбулось примусове вилучення акцій стратегічних підприємств, таких як ПАТ «Мотор Січ», ПАТ «Укрнафта» та ряду інших. Цей механізм принципово відрізняється від конфіскації російських активів, оскільки, за своєю правовою природою є реквізицією, мотивованою національними оборонними інтересами.

Хоча ці заходи обґрунтовані потребами національної безпеки, настільки агресивне публічне втручання несе значні юридичні ризики. Відсутність компенсації за вилучене майно, що є ключовою ознакою Закону України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів», створює суперечність із усталеними правовими принципами, зокрема практикою ЄСПЛ, яка вимагає компенсації. Це відкриває для України серйозні перспективи інвестиційного арбітражу. Окремі виклики існують і щодо вилучення майна за Законом України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах пра-

вового режиму воєнного чи надзвичайного стану», як у випадку ПАТ «Мотор Січ», де серед акціонерів були іноземні інвестори [5].

Легітимність такого прямого публічного втручання (реквізиції) вже знайшла підтримку в судовій практиці. У Постанові від 8 січня 2025 року у справі №є 910/14242/22 (щодо ПАТ «Укрнафта») Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду підтвердив, що примусове відчуження акцій у стратегічних підприємствах на користь держави є законною формою реквізиції в умовах воєнного стану. Суд наголосив, що такий захід здійснюється в адміністративному порядку, оскільки зумовлений нагальними потребами оборони. КГС ВС підкреслив, що спеціальне законодавство про воєнний стан має пріоритет над мирними нормами.

Публічне втручання також здійснюється через діяльність регуляторів, зокрема Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) та Національного банку України. НКЦПФР радикально змінила процедури корпоративного управління. Наприклад, Рішенням НКЦПФР № 177 було встановлено, що загальні збори акціонерів у період воєнного стану можуть проводитися виключно у дистанційному форматі. Крім того, Рішенням НКЦРФР № 136 було тимчасово зупинено операції в депозитарній системі. НБУ, своєю чергою, заборонив банкам виплачувати дивіденди та зупинив транскордонні валютні перекази [1; 4].

Державно-правове втручання торкнулося й управління в компаніях державного сектору. Було ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо здійснення моніторингу потенційних загроз національній безпеці України у сфері економіки», який дозволив достроково припиняти повноваження членів наглядових рад стратегічних держпідприємств та банків. Також Постановою КМУ № 643 було призупинено конкурсний відбір до наглядових рад [4].

Окремий рівень публічного контролю забезпечило Міністерство юстиції та КМУ. Постанова КМУ № 164 заборонила нотаріусам вчиняти дії щодо осіб, пов'язаних з рф. Доступ до державних реєстрів був обмежений, а також було встановлено мораторій на відчуження корпоративних прав на користь пов'язаних з агресором осіб [1; 2].

Отже в умовах війни приватні аспекти корпоративного права були підпорядковані публічно-правовій необхідності. Це проявилося у прямих конфіскаціях та реквізиції, жорстких регуляторних актах НБУ та НКЦПФР, зміні управління в ДП та нотаріально-реєстраційних обмеженнях. Головним викликом післявоєнного періоду стане аудит цих тимчасових заходів та відновлення балансу між публічним інтересом і правами інвесторів для забезпечення правової визначеності.

Використані джерела

1. Кологойда О. В., Слинівська А. В. Особливості реалізації корпоративних прав в умовах воєнного стану. URL: http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/237/6366/13402–1?inline=1 (дата звернення: 03.11.2025).
2. Васильєва В. А., Васильєва В. В., Вінтоняк Н. Д. та ін. Здійснення і захист корпоративних прав в умовах правових режимів надзвичайної ситуації та воєнного стану в Україні. Київ, 2023. URL: https://surl.li/eprmxa (дата звернення: 05.11.2025).
3. Щербина Б. С. Здійснення корпоративних прав. 2023. URL: http://legalnovels.in.ua/journal/20_2023/17.pdf (дата звернення: 05.11.2025).
4. Головачова А. С. Особливості корпоративного права України в умовах воєнного стану. Нью-Йорк, 2025. URL: http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/333032/321957 (дата звернення: 03.11.2025).
5. Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів: Закон України від 01.12.2023 № 2116-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2116–20#Text (дата звернення: 03.11.2025).
6. Будурова Г. М. Судовий та арбітражний механізми захисту прав інвесторів при експропріації та націоналізації майна. 2023. URL: http://lsej.org.ua/9_2023/40.pdf (дата звернення 15.11.2025).

Єлизавета БУГАЄВСЬКА
студентка 4 курсу
факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Будурова Г. М.***

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ УКЛАДЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ДОГОВОРУ В ЕЛЕКТРОННІЙ ФОРМІ

Сьогодні дистанційна взаємодія стала основою комунікації, охопивши практично всі сфери життя та значно спростивши процес отримання товарів і послуг. Пандемія COVID-19 спричинила необхідність створення нових бізнес-моделей, які не залежать від особистого контакту з клієнтами та партнерами. Проте справжнім викликом для українського бізнесу став початок повномасштабної збройної агресії РФ проти України, що з 24 лютого 2022 року змусило значну частину суб'єктів господарювання адаптувати свою діяльність до умов дистанційної взаємодії та змінити формат, місце та темп роботи. У таких умовах учасники господарських відносин активно почали використовувати можливості електронної комерції,

що забезпечило ефективніший та більш економний спосіб ведення справ. Перехід до електронного документообігу дозволив зменшити витрати часу, коштів і людських ресурсів порівняно зі звичайним паперовим процесом.

Як відомо, господарський договір виступає фундаментом ділових відносин між підприємствами, установами та організаціями. Завдяки цьому договору встановлюються права, обов'язки, предмет договору, умови співпраці, порядок виконання, оплати, відповідальність та строк виконання зобов'язань.

Ухваленим у 2015 році Законом України «Про електронну комерцію» було встановлено правила укладення електронних договорів. Відповідно до пункту 5 частини 1 статті 3 цього закону, «електронний договір» визначається як угода між двома або більше сторонами, що переслідують мету встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків і оформлена в електронній формі [3]. Це визначення є подібним до наведеного у статті 626 Цивільного кодексу України, де договір описується як угода між сторонами, що спрямована на регулювання цивільних прав та обов'язків. Основна різниця полягає в тому, що електронний договір укладається в електронному форматі [1].

Під час укладення електронних господарських договорів надзвичайно важливо забезпечити наявність усіх істотних умов, адже саме це гарантує їх належне оформлення та юридичну чинність. Як підкреслює Н. Хатнюк, електронний договір визнається дійсним лише за умови дотримання вимог, встановлених для звичайних правочинів, із певними особливостями. Зокрема, необхідно:

1. здійснити правильне накладання електронного підпису із застосуванням відповідних цифрових технологій;

2. забезпечити можливість ідентифікації в електронних документах волевиявлення сторін, тобто чітко встановити намір особи укласти договір, визначити його істотні умови та ідентифікувати адресата пропозиції й особу, що її прийняла [5].

Згідно з частиною 2 статті 639 Цивільного кодексу України, договір, укладений через інформаційно-комунікаційні системи за взаємною згодою сторін, вважається оформленим у письмовій формі [1].

Важливим аспектом є те, що відповідно до статті 5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», електронний документ може бути створено, передано, збережено та перетворено електронними засобами у паперову візуальну форму, що дозволяє людині сприймати його зміст [4].

Незважаючи на те, що укладення договорів в електронному форматі спрощує взаємовідносини між сторонами та прискорює процес укладення угод, це супроводжується рядом правових та технічних ризиків.

Українське законодавство поступово інтегрується до міжнародних норм у ґалузі електронної комерції та документообігу, проте судова практика все ще перебуває на стадії формування, що може ускладнити вирішення спірних ситуацій.

Однією з ключових проблем є невизначеність моменту укладення такого договору. Згідно з чинним законодавством, електронний договір вважається укладеним з моменту отримання акцепту (згоди) від другої сторони. Проте в електронному середовищі цей момент може бути неясним. Наприклад, підтвердження акцепту через електронне повідомлення або натискання кнопки на інтерфейсі може викликати сумніви стосовно того, коли саме договір набрав юридичної сили. Якщо одна зі сторін не зможе довести, що її акцепт був наданий вчасно, це може стати предметом судового спору.

Окрім того, існує ризик неправильної ідентифікації учасників угоди. Якщо сторони не зможуть підтвердити свою особу, це може призвести до укладення договорів особами, які не мають на це повноважень. Наприклад, у випадку підписання договору за допомогою електронного підпису без належної автентифікації або через обліковий запис, що зазнав несанкціонованого доступу, буде важко довести, що конкретна особа дійсно уклала угоду. Це питання стає особливо актуальним, коли використовуються одноразові паролі (OTP), які можуть бути перехоплені третіми особами в мережі Інтернет. Крім того, існує загроза підробки електронних підписів та документів: електронні угоди можуть бути сфальсифіковані за допомогою скомпрометованих або сфальшованих електронних підписів. Хоча кваліфікований електронний підпис забезпечує високий рівень безпеки, прості електронні підписи можуть бути легко підроблені.

Технічні проблеми також можуть стати серйозною перешкодою. Пошкодження серверів, збої в інтернет-з'єднанні або кібератаки на системи електронного документообігу можуть негативно вплинути на доступність або цілісність електронного договору. Якщо одна зі сторін не отримала підтвердження акцепту або договір був ушкоджений під час передачі, це може слугувати підставою для визнання його недійсним.

Електронні договори зберігаються та передаються у цифровому середовищі, тому вони можуть стати об'єктом втручання кібератак хакерів або інших осіб, зацікавлених у зміні умов правочину після його підписання. Недостатній рівень захисту серверів, електронних платформ або каналів зв'язку може призвести до втрати конфіденційної інформації та витоку комерційної таємниці.

Недостатня доказова база в судовому процесі є критично важливою проблемою. Відповідно до статті 96 Господарського процесуального кодексу, електронні документи визнаються доказами в суді, проте їхня юридична сила часто залишається під питанням через не-

достатні механізми підтвердження автентичності та легітимності таких документів. Важливо не лише надати електронний договір, але й довести, що контрагент дійсно прийняв його умови. Наприклад, правочин, укладений в електронній формі, може бути визнаний недійсним судом, якщо підписант використовував кваліфікований електронний підпис, а кваліфікований сертифікат не відповідав вимогам Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» або містив недостовірні дані.

Крім того, міжнародні угоди у сфері електронної комерції стикаються з конфліктами правових норм. Наприклад, у країнах ЄС діє Регламент eIDAS, який визначає три рівні електронного підпису, тоді як в Україні використовується кваліфікований електронний підпис (КЕП), що часто не відповідає європейським стандартам. Це може ускладнити міжнародне визнання електронного договору або вимагати його додаткової легалізації, що створює додаткові бар'єри для бізнесу.

Необхідно також враховувати ризики недобросовісної поведінки контрагентів. Оскільки електронні договори зазвичай укладаються дистанційно, одна зі сторін може уникати виконання своїх зобов'язань, посилаючись на технічні збої або нібито ненадання згоди. Таким чином, недобросовісні дії контрагента можуть поставити іншу сторону в становище, коли захист її прав стає ускладненим або навіть неможливим.

Сучасна трансформація господарських відносин невід'ємно пов'язана з процесами цифровізації та переходом до електронних форм взаємодії. Господарський договір укладений в електронній формі сьогодні постає не лише як інструмент спрощення документообігу, а як символ нової епохи правового мислення, у якій технології стають частиною правової культури. В умовах воєнного стану, глобальної економічної нестабільності та швидкої диджиталізації саме електронна форма господарського договору забезпечує гнучкість, оперативність і безперервність бізнес-процесів.

Разом з тим, процес укладення електронних господарських договорів виявляє низку системних викликів, що свідчать про потребу у подальшому вдосконаленні правового регулювання. Найбільш проблемними залишаються питання моменту укладення договору, автентифікації сторін, доказової сили електронних документів та інформаційної безпеки. Ці аспекти вимагають не лише технічного удосконалення систем електронного підпису, а й оновлення правового підходу до цифрових правочинів у цілому.

Лише шляхом комплексного підходу до вирішення цих проблем можна реалізувати потенціал електронної комерції та спростити процес укладення господарських договорів, що в свою чергу сприятиме розвитку бізнес-середовища та економіки в цілому.

Використані джерела

1. Цивільний кодекс України Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/435–15
2. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1798–12
3. Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 № 675-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/675–19
4. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 № 851-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/851–15
5. Хатнюк Н. Умови дійсності електронної форми договору. *Modern scientific development*. 2022. С. 104–108.

Кіра ВАСИЛЬКОВЕЦЬ
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Фасій Б. В.***

ОХОРОНА НЕМАЙНОВИХ ПРАВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах сучасних викликів, пов'язаних із воєнними діями на території України, питання охорони особистих немайнових прав фізичних осіб набуває особливої актуальності. Збройний конфлікт створює специфічні загрози реалізації цих прав, адже воєнний стан передбачає введення обмежень, обумовлених необхідністю забезпечення національної безпеки, громадського порядку та захисту населення. У свою чергу, система немайнових прав є динамічною та відкритою, а тому має адаптуватися до умов воєнного ризику, зберігаючи свою абсолютну природу навіть за наявності обмежень публічного характеру.

Важливо підкреслити, що навіть в умовах воєнного стану фізична особа зберігає свій правовий статус як суб'єкт цивільного права. Це означає, що держава не може повністю відмінити її немайнові права — право на життя, гідність, приватне життя, особисту недоторканність, честь, ім'я тощо. Стаття 64 Конституції України допускає тимчасове обмеження окремих прав. Проте міжнародні експерти наголошують, що навіть у цих умовах держава зобов'язана дотримуватися принципів законності, пропорційності та невід'ємності людської гідності [1].

Охорона права охоплює всю систему юридичних норм, що стосуються певного немайнового чи майнового блага. Цим поняттям визначається комплекс правових засобів, спрямованих як на забез-

печення стабільного існування та нормального функціонування цивільних правовідносин, так і на відновлення прав, які були порушені або поставлені під сумнів. А тому, навіть у надзвичайних обставинах, держава зобов'язана гарантувати мінімальний рівень захисту особистих немайнових прав, застосовуючи як превентивні заходи, так і механізми відновлення порушених прав.

Особливу роль у системі охорони немайнових прав в умоваї воєнного стану має відігравати інституційний механізм превенції. Так, задля забезпечення охорони особистих немайнових прав вразливих категорій населення у 2024 році була створена тимчасова спеціальна комісія Верховної Ради України з питань захисту майнових та немайнових прав внутрішньо переміщених та інших осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України. Одним з головних завдань якої є вдосконалення законодавства України з питань захисту майнових та немайнових прав [2].

Зважаючи на це, задля охорони особистих немайнових прав фізичних осіб держава повинна активно виконувати та підвищувати якість своїх позитивних зобов'язань. Найбільш важливим та вразливим в умовах воєнного стану є «право на життя» та «право на особисту недоторканність». Охорону вказаних фундаментальних прав можна розглядати з двох аспектів. По-перше, це активне впровадження шляхів оповіщення населення та облаштування безпечних місць захисту, а по-друге — задіяння спеціалізованих структур для примусової евакуації цивільного населення з зони бойових дій.

Також, слід визнати, що в умовах воєнного стану, коли держава акумулює величезні масиви даних про громадян для оборонних та гуманітарних цілей, зростає ризик порушення «права на інформацію» та «права на особисте життя та його таємницю». В даному контексті охоронна функція потребує у встановленні підвищених превентивних стандартів безпеки, унеможливленні надлишкового збору даних та впровадженні механізмів аудиту доступу до реєстрів у реальному часі. Так, Закон України «Про захист персональних даних» вказує, що в даній сфері контролюючим органом фактично є Уповноважений ВР з прав людини, який проводить перевірки, здійснює заходи щодо накладення санкцій на правопорушників. Але, важливо додати, що враховуючи збільшення правопорушень у даній сфері, держава потребує створення відокремленого підрозділу, який спеціалізувався на перевірці дотримання законодавства у сфері захисту персональних даних та превентивно зупиняв можливі правопорушення.

Не менш актуальною є охорона права на повагу до гідності, честі та ділової репутації. В умовах інформаційної війни, поширення дезінформації, фейків та мови ворожнечі, ці права зазнають суттєвих загроз. Механізми дифамації використовуються ворогом як елемент

гібридної агресії. Охорона в цьому контексті вимагає проактивних дій держави щодо швидкого спростування дезінформації та притягнення до відповідальності осіб, що поширюють неправдиві відомості, які принижують гідність громадян чи підривають довіру до державних інституцій.

Підсумовуючи, охорона особистих немайнових прав в умовах воєнного стану є багатоаспектним завданням, що вимагає від держави не лише формального декларування їх непорушності, але й активних позитивних зобов'язань. Ефективність цієї охорони залежить від синергії превентивних заходів (інформування, евакуація, захист даних), дієвих інституційних механізмів (спеціалізовані комісії та органи) та наявності реальних механізмів відновлення порушених прав.

Використані джерела

1. McKenzie Baker. Ukrainian Laws in Wartime: Guide for International and Domestic Businesses. 2025. URL: https://www.bakermckenzie.com/en/insight/publications/guides/ukrainian-laws-in-wartime (дата звернення: 27.10.2025).
2. Про здійснення підготовки деяких питань щодо захисту майнових та немайнових прав внутрішньо переміщених та інших осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України : Постанова Верхов. Ради України від 17.12.2024 № 4152-IX : станом на 23 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4152–20#Text(дата звернення: 27.10.2025).

Валерія ВІЮК, Юлія СЕРГІЄНКО
студентки 4 курсу
факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Будурова Г. М.***

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З початку повномасштабної агресії питання ефективного, прозорого та своєчасного забезпечення потреб держави та оборонного сектору набуває особливої актуальності. Публічні закупівлі, як інструмент розподілу бюджетних коштів, зазнали суттєвих змін, спрямованих на спрощення процедур, прискорення постачання необхідних товарів, робіт і послуг.

Порядок здійснення публічних закупівель регламентується Законом України «Про публічні закупівлі». Першим оперативним рішен-

ням задля адаптування системи публічних закупівель до умов воєнного часу стала Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 169 «Деякі питання здійснення оборонних закупівель та публічних закупівель товарів, робіт і послуг в умовах воєнного стану», в якій було уточнено порядок здійснення публічних закупівель для кожної категорії замовників. У подальшому уряд перейшов до більш системного регулювання. Саме Постанова Кабінету Міністрів України від 12.10.2022 р. № 1178 (далі — Особливості) затвердила особливості здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників протягом цього особливого періоду.

Процедурами закупівель у відповідності до статті 13 Закону є: відкриті торги; торги з обмеженою участю; конкурентний діалог, переговорна процедура закупівлі [1]. Особливості ж виділяють чотири основні різновиди публічних закупівель, адаптованих до ситуації в країні [2]**:**

1. Відкриті торги з особливостями — застосовуються найчастіше при проведенні тендерів, вартістю більше 100 тис. грн. для товарів та послуг, понад 200 тис. грн. для поточного ремонту та від 1,5 млн грн. — для робіт. На період воєнного стану була скасована обов'язкова вимога щодо мінімальної кількості учасників — тепер для проведення закупівлі достатньо навіть одного, який одразу переходить до етапу кваліфікації без проведення аукціону. Таке нововведення дозволяє уникнути зриву торгів через відсутність конкуренції.

2. Спрощена закупівля — проводиться відповідно до Інструкції про порядок використання електронної системи закупівель у разі здійснення закупівель вартість яких є меншою за артість, що встановлена в Особливостях, що затверджена наказом ДП «Прозорро» від 20.10.22 № 25. Її застосовують виключно за ініціативи замовника для конкурентних закупівель, вартість яких є нижчою за порогові значення для проведення відкритих торгів з особливостями.

3. Закупівля без застосування системи Prozorro (прямий договір) **—** замовник самостійно обирає постачальника та напряму укладає з ним угоду. Зазвичай це стосується закупівель, сума яких менша за пороги відкритих торгів з особливостями, або виключних випадках, прямо визначених в п. 13 Особливостей. Перевагою є миттєве реагування, однак ризиком — вразливість до зловживань.

4. Закупівля через електронний каталог — є альтернативою спрощеним або прямим закупівлям для придбання стандартизованих товарів, перелік яких обмежений. Роботи цим способом не закуповуються [3, с.77–78].

Відповідно до пункту 9 Особливостей передбачено низку винятків, коли замовники можуть здійснювати закупівлі без застосування процедур публічних або спрощених закупівель. Йдеться про випадки, де затримка постачання може створити загрозу обороноздатності

чи життю людей. До таких належать закупівлі для: нагальних потреб функціонування держави в умовах воєнного стану (Постанова КМУ № 185 від 02.03.2022); ліквідації наслідків бойових дій і відновлення інфраструктури; пошуку та повернення зниклих безвісти; виконання завдань, покладених на Державне управління справами та забезпечення діяльності Управління державної охорони України; підприємств оборонно-промислового комплексу у межах рішень щодо виділення коштів із резервного фонду державного бюджету [4, с. 311].

Попри очевидну необхідність спрощення процедур, оновлений формат закупівель нині зазнає значної критики з боку експертів, Держаудитслужби, Рахункової палати, Національного антикорупційного агентства з питань запобігання корупції та громадськості. Найпоширенішими корупційними ризиками в сфері публічних закупівель є [6, с. 505]:

– завищення ринкової (очікуваної) вартості закупівлі, її обсягів. Резонансні приклади 2023–24 років, серед яких дрони за завищеною вартістю та інші випадки закупівель продуктів та обладнання для військових за цінами, значно вищими за ринкові. Подібні порушення ДАСУ систематично фіксує в актах моніторингів;

– штучне розділення предмету закупівлі для уникнення конкурентних процедур. Постановою Касаційного господарського суду Верховного Суду від 22.02.2024 у справі № 160/18544/22 суд прямо зазначив, що замовник допустив штучний поділ предмета закупівлі на частини, чим порушив положення ч. 10 ст. 3, ч. 3 ст. 10 Закону № 922-VIII;

– дискримінаційні умови тендерної документації та обмеження конкуренції. Замовник може прописувати вимоги так, щоб участь могла взяти лише одна або кілька «потрібних» компаній, виправдовуючи обмеження конкуренції «необхідністю швидкого забезпечення»;

– необґрунтоване застосування переговорної процедури закупівлі. Замовник штучно створює ситуацію нагальності, хоча закупівлю можна було провести за відкритою процедурою та посилається на «відсутність альтернатив», хоча на ринку існує багато постачальників. У період воєнного стану застосування прямих договорів також часто маскується під переговорні закупівлі;

– необ'єктивність та упередженість під час розгляду тендерної пропозиції;

– необґрунтоване внесення змін до договору про закупівлю через укладення додаткових угод. У справі № 922/2321/22 Велика Палата Верховного Суду визнала недійсними додаткові угоди до договору публічної закупівлі електроенергії. Сторони уклали 12 додаткових угод, які підвищили ціну електроенергії на 92% від початкової ціни. При цьому загальне збільшення ціни, за висновком ВС, перевищувало допустимий ліміт 10 %**,** встановлений законом.

– недопостачання товарів (робіт/послуг), приймання продукції, яка не відповідає умовам договору тощо. Влітку 2025 р. Генеральний прокурор повідомив про викриття правоохоронцями схеми, за якою приватна компанія поставляла Міністерству оборони великокаліберні гвинтівки, але з неповними комплектами, що спричинило збитки державному бюджету близько 33,4 млн грн.

У воєнний час публічні закупівлі стають ключовим інструментом швидкого та ефективного забезпечення обороноздатності, критичної інфраструктури та гуманітарних потреб. Головною характеристикою таких закупівель є спрощення процедур, що дозволяє оперативно реагувати на нагальні потреби, водночас підвищуючи ризики зловживань, внаслідок чого вони потребують посиленого контролю за ефективним та цільовим використанням бюджетних коштів. Для підвищення прозорості та зниження ризиків зловживань доцільно впровадити комплексний механізм контролю. Зокрема, обов'язкове завантаження документів за прямими договорами до системи Prozorro, стандартизоване обґрунтування ціни з ринковим аналізом, пониження відсотку, на який можливо змінити ціну договору та запровадження ліміту на кількість неконкурентних договорів з одним постачальником. Такі інструменти дозволять забезпечити баланс між оперативністю закупівель та контролем за ефективним використанням бюджетних коштів.

Використані джерела

1. Про публічні закупівлі : Закон України від 25 грудня 2015 р. № 922-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922–19#Text (дата звернення: 05.11.2025).
2. Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі», на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування: Постанова Кабінету Міністрів від 12.10.2022 № 1178. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1178–2022-%D0%BF#n2 (дата звернення: 05.11.2025).
3. Білобровенко Т., Вишняк А. Особливості правових і практичних аспектів публічних закупівель в Україні в умовах воєнного стану та необхідність удосконалення їх контролю. *Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»*. Серія: Економічні науки. 2025. Трав. С. 73–81.
4. Світличний О. П., Артеменко О. В., Волкова Л. О. Деякі особливості публічних закупівель під час воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 1. С. 309–316.
5. Результати діяльності Держаудитслужби, її міжрегіональних територіальних органів за січень–грудень 2022 року. URL: https://dasu.gov.ua/ua/plugins/userpages/393 (дата звернення: 15.11.2025).

6. Костін О. Ю., Хомутенко В. П., Хомутенко А. В. Ризики корупційних дій в сфері публічних закупівель в період воєнного стану / Херсонський національний технічний університет. Херсон, 2023. 504 с.

Юлія ВУЙЧЕНКО
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Капустіна Н. Б.***

ПРАВО НА ЖИТЛО, ВЛАСНІСТЬ І ПРАЦЮ В УМОВАХ ВІЙНИ: ФІЛОСОФІЯ СОЦІАЛЬНОЇ СОЛІДАРНОСТІ

Війна є найтяжчим випробуванням для суспільства, яке руйнує не лише інфраструктуру, але й базові засади людського існування. У таких умовах права на житло, власність і працю набувають особливого значення, стаючи не лише юридичними категоріями, але й моральними імперативами. Філософія соціальної солідарності підкреслює, що ці права реалізуються через взаємну підтримку, співпрацю та спільну відповідальність. Саме в період війни вони стають основою для виживання, відновлення гідності та відбудови суспільства, демонструючи силу людської єдності перед лицем кризи.

Питання забезпечення житлових, трудових і майнових прав у воєнний час активно досліджуються сучасними науковцями. В. Породько наголошує на вразливості житлових і майнових прав в умовах воєнних загроз [3]. Н. Горбова, А. Палюх та В. Пархета аналізують механізми відновлення прав людини та соціальної підтримки після руйнувань [2]. Н. Дараганова звертає увагу на специфіку реалізації права на працю та охорону праці під час воєнного стану [1]. Попри це, недостатньо з'ясовано, яким чином філософія соціальної солідарності може стати практичним підґрунтям для реалізації цих прав у період війни.

Право на житло є фундаментальним для забезпечення безпеки та стабільності, а в умовах війни воно перетворюється на питання фізичного виживання, «має відіграти й важливу роль у розв'язанні житлової проблеми» [3, с. 34]. Руйнування міст і масова вимушена міграція позбавляють людей не лише домівок, але й відчуття приналежності та стабільності. Воєнні обставини формують новий правовий режим житлових об'єктів, що потребує особливого захисту та гнучких підходів у відновленні. Це свідчить, що право на житло виходить за межі юридичної норми і стає частиною гуманітарної політики. Соціальна солідарність проявляється у діях громад і волонтерів — від надання

притулку до участі у відбудові, що демонструє спільну відповідальність за захист цього права.

Право на власність у воєнний час зазнає серйозних випробувань: майно може бути знищене або втрачено, що підриває відчуття безпеки та справедливості. Водночас захист власності є важливим для повоєнного відновлення, адже саме повернення майна чи компенсація формують довіру держави до громадян. Захист майна є фундаментальним елементом поствоєнного відновлення. Це підкреслює, що майнові гарантії мають розглядатися в контексті соціальної довіри та солідарності. Її проявом стають спільні дії, які відбуваються від тимчасового надання приміщень для переселенців до підтримки громад, що ставлять суспільне благо вище власних інтересів.

Право на працю в умовах війни є не менш критичним. «Право людини на охорону праці, на збереження її життя, здоров'я та працездатності у процесі праці є одним із фундаментальних для нашої країни, таким, що існує незмінно, зокрема і під час дії воєнного стану» [1, с. 58]. Втрата робочих місць через руйнування економіки, закриття підприємств чи вимушену міграцію позбавляє людей засобів до існування. Праця, однак, є не лише джерелом доходу, але й способом збереження гідності, участі в суспільному житті, відчуття потрібності. Це свідчить про те, що праця набуває додаткового соціального виміру, вона підтримує людей психологічно й економічно. Праця також потребує нових форм організації: дистанційна робота, тимчасові програми зайнятості, участь у волонтерських ініціативах та відбудові.

Соціальна солідарність у воєнний час поєднує зусилля держави, громадянського суспільства та міжнародних організацій. «Правовий захист та відновлення прав людини і основоположних свобод є пріоритетним напрямком діяльності держави» [2, с. 48]. Ефективне відновлення прав можливе лише за умови координації дій держави та суспільства у контексті післявоєнного відновлення. Це підкреслює, що солідарність є не абстрактним поняттям, а реальним інструментом відбудови суспільства.

Отже, права на житло, власність і працю в умовах війни є основою для збереження людської гідності та відновлення суспільства. Філософія соціальної солідарності дає змогу переосмислити ці права як колективну відповідальність та моральний обов'язок. Взаємодопомога, підтримка вразливих груп, участь громад у відбудові, — усе це формує фундамент майбутнього відновлення.

Використані джерела

1. Дараганова Н. В. Право на охорону праці в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми трудового права та права соціального забезпечення* : тези доп. та наук. повідомл. учасників XIV Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 220-річчю Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого (м. Харків, 11 жовт. 2024 р.) / уклад. О. Г. Середа, О. М. Ярошенко, О. В. Соловйов; за ред. О. Г. Середи. Харків, 2024. С. 53–58. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/20281/1/k_APTP-2024.pdf
2. Горбова Н. А., Палюх А. Я., Пархета В. І. Правовий захист та відновлення прав людини і основоположних свобод в умовах подолання наслідків війни. *Київський часопис права*. 2023. № 1. С. 47–52. DOI:10.32782/klj/2023.1.7
3. Породько В. В. Сучасний правовий режим майбутніх об'єктів житлової нерухомості як об'єктів речових прав. *Право і суспільство*. 2023. № 1. С. 34–37. DOI https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2023.7

Евеліна ГІРКА
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник –к. ю. н., доцент ***Омельчук О. С.***

РИМСЬКА КОНЦЕПЦІЯ UTILITAS PUBLICA ТА ЇЇ ВПЛИВ НА БАЛАНС ПРИВАТНОГО І ПУБЛІЧНОГО ІНТЕРЕСУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану, запровадженого в Україні у 2022 році у зв'язку зі збройною агресією рф, особливої ваги набуває проблема співвідношення приватного та публічного інтересу. Держава змушена застосовувати правові механізми, що обмежують окремі права і свободи людини, з метою захисту конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та безпеки громадян. Постає питання правової природи таких обмежень, їхньої легітимності, пропорційності та відповідності фундаментальним принципам демократичної правової держави. Римська концепція utilitas publica (суспільної користі), яка історично визначила підхід до пріоритету публічного інтересу над приватним у кризові періоди, створює теоретичне підґрунтя для сучасного правового регулювання надзвичайного та воєнного стану. Саме римська правова традиція сформувала принципи тимчасовості й необхідності обмежень, які актуальні в сучасній українській правозастосовній практиці [1, с. 41]. Таким чином, дослідження римської доктрини utilitas publica та її впливу на механізми обмеження прав людини під час війни набуває особливого значення в контексті захисту держави й забезпечення її життєздатності.

Після 2022 року дослідження проблематики публічного інтересу, обмеження прав людини та правового режиму воєнного стану стали

одними з найважливіших напрямів у національнійьнауці конституційного та публічного права. У монографії О. Батанова проаналізовано природу сучасних конституційних обмежень і підкреслено їхній тісний зв'язок із історичними правовими моделями, включно з римськими підходами до співвідношення приватного та публічного інтересу [1, с. 103]. У роботах М. Бойчука та І. Кондратюк розглядаються питання гарантування прав людини в умовах воєнного стану, зокрема наголошується на необхідності дотримання принципу пропорційності під час обмеження прав у кризових ситуаціях [2, с. 79]. Дослідження Є. Гончарової присвячене аналізу римської концепції utilitas publica, її змістовних ознак та впливу на становлення європейської правової традиції, що створює основу для порівняльного аналізу із сучасним українським законодавством [3, с. 59].

Проблематика публічного інтересу у сфері державної безпеки висвітлюється також у працях О. Кравченка, який акцентує увагу на правових механізмах забезпечення обороноздатності держави [4, с. 146]. О. Петришин і П. Рабінович доводять, що принципи, які лежать в основі сучасних моделей обмеження прав людини під час війни, мають глибокий історико-правовий характер і значною мірою спираються на римську правову традицію [5, с. 87]. У працях С. Шевчука аналізується верховенство права в умовах воєнного стану, питання легітимності державних рішень та баланс між безпекою і правами людини, що дозволяє поєднати римську доктрину і сучасні конституційні механізми [6, с. 52]. Попри певну кількість ґрунтовних досліджень, комплексне наукове опрацювання римської концепції utilitas publica в контексті її конкретного впливу на українську модель правового регулювання воєнного стану залишається недостатнім, що підтверджує необхідність цього дослідження.

У римському праві utilitas publica виступала центральним орієнтиром для визначення меж втручання держави у сферу приватних прав. За Ульпіаном**,** публічне право зосереджене на підтриманні стану держави, тоді як приватне на користі окремих осіб (publicum ius est quod ad statum rei Romanae spectat; privatum quod ad singulorum utilitatem), що підкреслювало природну нерівність цих сфер у періоди суспільної небезпеки [3, с. 112]. Концепція utilitas publica давала правове обґрунтування тимчасовим обмеженням індивідуальних прав відповідно до масштабів загрози. Під час війнит чи внутрішніх заворушень держава могла реквізувати майно, змінювати правовий статус громадян, мобілізувати населення та застосовувати інші надзвичайні заходи. Інститут реквізиції, передбачений римським правом, дозволяв державі вилучати ресурси для потреб війська з можливістю подальшого відшкодування, що було спрямовано на забезпечення обороноздатності та громадської безпеки [4, с. 146].

Важливою складовою utilitas publica був інститут надзвичайних повноважень магістратів, зокрема консулів та диктаторів. Формула videant consules ne quid res publica detrimenti capiat легітимізувала тимчасові відступи від звичайних правових процедур задля запобігання шкоді державі [3, с. 87].

Римське право фактично заклало основу сучасного принципу «необхідності в умовах війни», відповідно до якого держава вправі обмежувати окремі права та свободи у разі загрози життю нації.

У сучасному українському законодавстві, зокрема у Законі України «Про правовий режим воєнного стану», принципи utilitas publica знайшли пряме відображення. Після 2022 року стало очевидним, що обмеження свободи пересування, запровадження комендантської години, реквізиція майна, трудова мобілізація, а також спеціальні режими діяльності органів влади спираються на логіку пріоритету публічного інтересу, за умови дотримання пропорційності й тимчасовості таких заходів [6, с. 52]. Як зазначає О. Петришин, сучасна доктрина воєнного стану фактично відтворює римський підхід: приватні права можуть відступати, але не зникати, а держава зобов'язана забезпечити їхнє повне відновлення після припинення загрози [5, с. 122]. Такий підхід гарантує баланс між потребами оборони та дотриманням прав людини.

Отже, римська концепція utilitas publica продовжує залишатися актуальною й у сучасній правовій доктрині, оскільки вона забезпечує не лише теоретичне підґрунтя, а й практичні орієнтири для регулювання правових режимів у надзвичайних умовах, зокрема у період війни.

Римська фундаментальний підхід до співвідношення приватного та публічного інтересу у кризові періоди, передбачаючи тимчасову відмову від частини приватних прав задля збереження держави та суспільного порядку. Саме римська традиція заклала основи принципів пропорційності, необхідності та легітимності обмеження прав людини, що й сьогодні визначають межі державного втручання на період надзвичайних обставин. Сучасні механізми воєнного стану в Україні реквізиція майна, мобілізація ресурсів, обмеження свободи пересування, запровадження спеціальних правових режимів діяльності органів влади за своєю сутністю відтворюють історично сформовану модель пріоритету суспільної користі, яка ґрунтується на римській доктрині utilitas publica. Після 2022 року українська наука особливо підкреслює необхідність забезпечення балансу між захистом держави та збереженням основних прав людини, що підтверджує актуальність римської правової спадщини для сучасного конституційного права. Отже, аналіз римської концепції utilitas publica дозволяє глибше осмислити правову природу воєнного стану та сприяє формуванню моделей пра-

вового регулювання, у яких суспільний інтерес захищається без надмірного порушення приватних прав, із дотриманням принципів верховенства права, пропорційності та тимчасовості обмежень.

Використані джерела

1. Батанов О. В. Публічний інтерес і обмеження прав людини в умовах воєнного стану: конституційно-правовий аналіз. Київ: НаУКМА, 2023. 312 с.
2. Бойчук М. І., Кондратюк І. В. Права людини в умовах воєнного стану: проблеми забезпечення та гарантій. Львів: ЛНУ ім. Франка, 2022. 256 с.
3. Гончарова Є. А. Римська доктрина utilitas publica: історичні витоки та сучасне застосування. Харків: Право, 2022. 198 с.
4. Кравченко О. В. Публічний інтерес як правова категорія в умовах збройної агресії проти України. Дніпро: ДДУВС, 2023. 274 с.
5. Петришин О. В., Рабінович П. М. Баланс приватного та публічного інтересу у період війни: національна доктрина та європейські стандарти. Харків: Право, 2024. 302 с.
6. Шевчук С. Публічне право в умовах воєнного стану: верховенство права і конституційні обмеження. Київ: Київська школа права, 2023. 228 с.

Вероніка ГОЛОВАТЮК
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Фасій Б. В.***

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Верховенство права є базовим конституційним принципом, що визначає зміст і спрямованість діяльності органів публічної влади, а також гарантує захист прав і свобод людини. В умовах воєнного стану, коли держава змушена тимчасово обмежувати окремі права громадян, забезпечення дії принципу верховенства права набуває особливої значущості. Збройна агресія РФ проти України спричинила зміни в правовому регулюванні багатьох сфер, включно з цивільно-правовими відносинами: порядком укладання та виконання договорів, захистом права власності, регулюванням спадкування, відповідальністю за невиконання зобов'язань тощо. Забезпечення верховенства права в цивільному законодавстві під час воєнного стану, є важливим як для правозастосування, так і для розвитку правової науки.

Питання щодо принципу верховенства права в умовах воєнного стану спостерігаються в роботах сучасних українських науковців: — у

працях О. Мельника та Л. Коваль акцентується на обмеженнях прав і гарантіях їх пропорційності; — І. Яворська та Н. Бортник досліджують особливості цивільно-правових зобов'язань в умовах форс-мажору. У 2022–2024 рр. з'явилася значна кількість аналітичних матеріалів Верховного Суду, які уточнюють судову практику застосування статей ЦК України в умовах війни (зокрема щодо прострочення, відповідальності за порушення зобов'язань, захисту власності, компенсацій). Попри наявність досліджень, комплексного аналізу реалізації принципу верховенства права саме в цивільному законодавстві під час воєнного стану недостатньо, який зумовлює актуальність даної теми [1, с. 140].

Зміст принципу верховенства права в цивільному праві Цивільне законодавство України базується на нормах Конституції, а верховенство права передбачає: пріоритет прав людини; пропорційність обмежень; заборону свавільних рішень держави; справедливість та передбачуваність правових норм;доступ до ефективного судового захисту. У цивільних правовідносинах верховенство права проявляється у свободі договору, непорушності власності, автономії волі сторін, чесності та добросовісності поведінки [2, с. 40].

Особливості дії цивільного законодавства в умовах воєнного стану Воєнний стан не скасовує дію ЦК України, однак передбачає окремі спеціальні режими: обмеження прав власності Можливе примусове відчуження майна для потреб оборони (Закон «Про правовий режим воєнного стану»). Ці дії допускаються виключно за умов: — попереднього або наступного відшкодування; — оформлення через відповідні акти; — можливості судового оскарження [3, с. 5].

Врегулювання договірних зобов'язань Війна визнається обставиною непереборної сили, що впливає на відповідальність сторін. Верховний Суд сформував правові позиції: — війна сама по собі не звільняє від виконання договору; — сторона має довести причинний зв'язок між війною та неможливістю виконання; — відповідальність може бути зменшена або виключена (ст. 617 ЦК України) [4].

Захист права власності в умовах переміщення осіб Мільйони українців втратили можливість користуватися своїм майном. Цивільне законодавство гарантує право на відшкодування збитків, завданих збройною агресією, та захист через суд і міжнародні механізми.

Спадкові правовідносини Через окупацію та бойові дії виникають труднощі у поданні заяв про прийняття спадщини. Верховна Рада ввела спеціальні правила щодо продовження строків (Закон № 2455-IX) [5].

Реалізація верховенства права через судову практику Суди забезпечують баланс між інтересами держави та громадян. Основні підходи: — пріоритет права на справедливий суд; — оцінка пропорційності

обмежень; — захист «слабшої сторони» цивільних відносин; — недопущення зловживань воєнним станом. Верховний Суд у 2022–2024 рр. оприлюднив понад 200 рішень, що конкретизували застосування принципу верховенства права в умовах війни (договірне право, власність, відшкодування шкоди, оренда, споживчі відносини) [6].

Принцип верховенства права в умовах воєнного стану залишається фундаментальним орієнтиром для цивільного законодавства. Попри тимчасові обмеження окремих прав, його дія гарантує: — пріоритет прав і свобод людини; — контроль за діями держави; — забезпечення справедливості й передбачуваності цивільних норм; — можливість повного судового захисту. Воєнний стан не змінює сутності цивільного права, а лише вимагає адаптованих механізмів реалізації прав, балансу приватних і публічних інтересів та посиленого судового контролю. Дотримання принципу верховенства права є передумовою відновлення країни та формування стійкого правопорядку після завершення війни.

Використані джерела

1. Совгиря О. Верховенство права в умовах війни: виклики для конституційного судочинства України. Візії майбутнього: конституційний вимір повоєнного відновлення України та європейської інтеграції : збірник матеріалів і тез II Маріупольського конституційного форуму. Київ : ВАІТЕ, 2023. С. 140–146.
2. Коваль Л. Реалізація цивільних прав під час воєнного стану. *Юридичний вісник*. 2024. № 2. С. 40–49.
3. Мельник О. Виконання умов договору внаслідок дії обставин форс-мажору під час воєнного стану. *Підприємництво, господарство і право*. 2022. № 11. С. 2–5.
4. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 1 лют. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435–15#Text
5. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII : станом на 4 берез. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389–19#Text
6. Верховний Суд. Огляд судової практики щодо виконання зобов'язань у період воєнного стану. 2023–2024. URL: https://supreme.court.gov.ua

Катерина ГРИНЮК
студентка 1 курсу магістратури
факультету адвокатури та антикорупційної діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Квасніцька О. О.***

ОСОБЛИВОСТІ СКЛИКАННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ЗАГАЛЬНИХ ЗБОРІВ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У період дії воєнного стану правове регулювання корпоративного управління, зокрема порядку скликання та проведення загальних зборів акціонерних товариств, зазнало суттєвих змін, спрямованих на забезпечення безперервності діяльності акціонерних товариств, дотримання прав акціонерів і водночас мінімізацію ризиків, пов'язаних із загрозами безпеці. Відповідно до рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) від 22 грудня 2023 року № 1451, яким внесено зміни до рішення Комісії № 154 від 16 лютого 2023 року, було врегульовано порядок проведення електронних та дистанційних загальних зборів акціонерів у період воєнного стану, що дозволило реалізувати право акціонерів на участь у корпоративному управлінні навіть за умов обмежень пересування та небезпеки.

Основною метою цих змін є приведення нормативно-правових актів у відповідність до положень чинного Закону України «Про акціонерні товариства» та створення гнучкого правового механізму, який забезпечує можливість проведення загальних зборів без загрози життю учасників і з дотриманням принципів прозорості, ідентифікації учасників і достовірності волевиявлення. НКЦПФР передбачила, що з 1 січня 2024 року на період дії воєнного стану загальні збори можуть бути проведені виключно у трьох форматах: дистанційно, шляхом електронного голосування або за участю всіх власників 100 % голосуючих акцій, якщо кількість акціонерів не перевищує п'яти осіб і місце проведення зборів не перебуває на тимчасово окупованій території чи території держави-агресора.

Особливістю правового режиму є те, що з початку 2024 року запроваджено обов'язкове використання авторизованої електронної системи Центрального депозитарію цінних паперів, яка забезпечує повний цикл організації зборів — від повідомлення акціонерів до підрахунку голосів. Ця система була офіційно авторизована рішенням НКЦПФР від 28 грудня 2023 року № 1499. Вона дозволяє акціонерам або їх представникам брати участь у зборах, голосувати, обговорювати питання порядку денного та подавати пропозиції дистанційно, використовуючи кваліфікований електронний підпис або

удосконалений електронний підпис, що базується на кваліфікованому сертифікаті.

Ключовим нормативним документом, який визначає процедуру, є Порядок скликання та проведення очних загальних зборів акціонерів, затверджений рішенням НКЦПФР від 2 червня 2023 року № 596. Цей Порядок детально регламентує організаційні аспекти скликання зборів, формування кворуму, порядок участі акціонерів і їх представників, а також процедуру повідомлення про проведення зборів. Згідно з ним, загальні збори вважаються такими, що мають кворум, за умови реєстрації акціонерів, які володіють більше ніж 50 % голосуючих акцій. При цьому акції, які перебувають під контролем самого товариства або викуплені ним, не враховуються при визначенні кворуму.

У період воєнного стану особливу увагу приділено питанням повідомлення акціонерів. Згідно з пунктом 33 Порядку, повідомлення про проведення зборів має бути здійснено не пізніше ніж за 30 днів до дати їх проведення (або за 15 днів — у скороченій процедурі), через депозитарну систему України або шляхом розміщення на офіційному вебсайті товариства. Також передбачено розміщення відповідного повідомлення у базі даних особи, що провадить діяльність із оприлюднення регульованої інформації, а також повідомлення оператора організованого ринку капіталу, на якому акції товариства допущені до торгів. Повідомлення має містити повну інформацію про дату, місце, порядок денний, процедуру голосування та можливості акціонерів щодо внесення пропозицій і ознайомлення з матеріалами зборів.

В умовах війни актуалізовано й питання позачергових загальних зборів, зокрема їх скликання акціонерами, які володіють понад 50 % голосуючих акцій. Згідно з рішенням НКЦПФР від 26 квітня 2023 року № 466, такі акціонери мають право самостійно ініціювати проведення позачергових зборів за умови повідомлення наглядової ради та надання до Центрального депозитарію підтверджуючих документів: виписок з рахунків у цінних паперах, рішень про склад реєстраційної комісії, доказів направлення повідомлення тощо. Такий порядок дозволяє забезпечити безперервність корпоративного управління навіть за відсутності можливості скликання зборів органами товариства.

Варто зазначити, що збережено принцип відкритості та ідентифікації акціонерів. Ідентифікація учасників зборів може здійснюватися двома шляхами: через авторизовану електронну систему (з використанням електронного підпису) або шляхом пред'явлення документів під час очних зборів. У разі участі представника акціонера застосовується нотаріально посвідчена довіреність або електронна довіреність, засвідчена депозитарною установою. Це гарантує законність представництва та автентичність волевиявлення акціонера.

Таким чином, в умовах воєнного стану загальні збори акціонерних товариств набули гібридного характеру, поєднуючи традиційні та цифрові форми участі. Зміни, внесені НКЦПФР, спрямовані на забезпечення балансу між стабільністю корпоративного управління та захистом прав акціонерів. Запровадження авторизованої електронної системи, удосконаленого електронного документообігу, а також механізмів дистанційного голосування відображає трансформацію корпоративного права України у напрямі цифровізації та європейських стандартів корпоративного врядування, водночас враховуючи виклики, що виникли внаслідок війни.

Використані джерела

1. НКЦПФР затвердила зміни щодо проведення загальних зборів акціонерів у період воєнного стану / Урядовий портал. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/nktspfr-zatverdyla-zminy-shchodo-provedennia-zahalnykh-zboriv-aktsioneriv-u-period-voiennoho-stanu (дата звернення: 11.11.2025).
2. Про затвердження Порядку скликання та проведення очних загальних зборів акціонерів. *Відомості Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0596863–23#Text (дата звернення: 10.11.2025).
3. Щодо особливостей скликання та проведення позачергових загальних зборів акціонерних товариств власниками більше 50 відсотків голосуючих акцій на період дії воєнного стану у 2023 році. *Відомості Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0466863–23#Text (дата звернення: 10.11.2025).

Анна ГРИЦЕНКО, Валерія КАЛИНІВСЬКА
студентки 4 курсу
факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Будурова Г. М.***

САНКЦІЇ ЗА ПОРУШЕННЯ ВАЛЮТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану валютний ринок України функціонує в режимі особливого правового регулювання, спрямованого на підтримання фінансової стабільності, контроль руху капіталу та попередження спекулятивного впливу на курс гривні. Запровадження Національним банком України (далі — НБУ) тимчасових валютних обмежень, встановлення спеціальних правил проведення валютних операцій та посилення режиму валютного нагляду зумовили збіль-

шення випадків застосування валютних санкцій до суб'єктів господарювання. Тому питання правової природи валютних санкцій, підстав і порядку їх застосування та практики їх оскарження набуває особливої актуальності.

Нормативною основою застосування валютних санкцій є Закон України «Про валюту і валютні операції» № 2473-VIII. Право Національного банку вводити тимчасові заходи захисту, включно з валютними обмеженнями, передбачене статтею 12 Закону, яка дозволяє застосовувати такі інструменти у разі виникнення ознак нестабільності на фінансовому ринку або загроз для макроекономічної безпеки держави. Саме на підставі цієї норми НБУ в період воєнного стану встановив спеціальний режим валютних операцій та обмежень [1]. Постанова НБУ № 18 від 24.02.2022 встановила систему таких обмежень, що діє протягом усього періоду воєнного стану та визначає перелік дозволених, обмежених та заборонених валютних операцій [2]. Таким чином, санкції застосовуються не лише до порушення строків та порядку валютних розрахунків, а й до порушення спеціального режиму валютних операцій, встановленого в умовах війни.

Валютні санкції становлять окремий вид заходів юридичної відповідальності. Їх правова природа поєднує ознаки адміністративно-господарських санкцій та спеціальних заходів фінансового впливу. Метою таких санкцій є забезпечення дотримання валютного законодавства, мінімізація ризиків для стабільності фінансової системи та дисциплінування суб'єктів валютних операцій. Відповідно до статті 14 Закону України «Про валюту і валютні операції», до уповноважених установ, які порушили валютне законодавство, можуть бути застосовані такі заходи впливу: письмове застереження; обмеження, зупинення чи припинення здійснення окремих видів валютних операцій; штрафні санкції; зупинення або відкликання ліцензії на здійснення валютних операцій; до юридичних осіб (крім уповноважених установ) — штрафні санкції, а до банків — заходи впливу згідно із Законом України «Про банки і банківську діяльність». Серед останніх, крім вищезгаданих, слід відзначити зупинення виплати дивідендів чи розподілу капіталу в будь-якій іншій формі; заборону надання бланкових кредитів тощо [1].

Письмове застереження є найменш суворим видом санкції та використовується як превентивний захід у випадках, коли порушення не призвело до значних негативних наслідків або було усунене добровільно. Штрафи застосовуються у випадках встановлення факту порушення строків валютних розрахунків або здійснення операцій, які не відповідають вимогам валютного законодавства. Санкції у вигляді обмеження або зупинення валютних операцій фактично блокують можливість суб'єкта здійснювати зовнішньоекономічну діяльність,

що суттєво впливає на його платоспроможність. Найбільш суворою санкцією є відкликання/анулювання ліцензії, яка застосовується у разі систематичних або умисних порушень, що створюють ризики для фінансової безпеки держави.

Порядок застосування заходів впливу за порушення валютного законодавства врегульовано Постановою НБУ № 5 від 02.01.2019, яка визначає види санкцій, підстави їх застосування, вимоги до мотивованості рішень і процедуру повідомлення суб'єкта про накладення санкції. Водночас зазначена постанова не містить детальної процедури розгляду матеріалів валютного нагляду чи строків їх опрацювання, а регламентує саме порядок ухвалення рішення НБУ про застосування заходів впливу. Тому її застосування слід розуміти як нормативне визначення механізму прийняття рішень щодо санкцій, а не повний процесуальний регламент валютного нагляду [3]. НБУ зобов'язаний мотивувати рішення, застосовувати санкцію з урахуванням принципу пропорційності, характеру порушення, повторюваності та наслідків.

Судова практика у сфері валютних санкцій також демонструє тенденцію до посилення вимог до обґрунтування рішень НБУ. У постанові Верховного Суду у справі № 140/10623/23 від 21.05.2024 року зазначено, що накладення штрафу за порушення строків розрахунків є правомірним, оскільки пеня є спеціальним заходом відповідальності, прямо передбаченим валютним законодавством [4]. Водночас у постанові Верховного Суду у справі № 420/11208/23 суд скасував рішення НБУ про анулювання ліцензії через непропорційність заходу, оскільки порушення було одноразовим і не призвело до негативних наслідків [5]. Такі рішення формують підхід до індивідуалізації санкцій.

Важливим елементом правозастосування є розмежування наслідків форс-мажорних обставин та валютних порушень. Верховний Суд у постанові № 910/8580/22 від 15.06.2023 зазначив, що воєнний стан не звільняє від застосування валютних санкцій автоматично; суб'єкт повинен довести причинно-наслідковий зв'язок між бойовими діями та неможливістю своєчасного розрахунку [6]. Тобто принцип вини у валютних правопорушеннях трансформований у принцип об'єктивної відповідальності.

Система валютного нагляду в Україні ґрунтується на принципах прозорості, ризик-орієнтованості та пропорційності. Згідно із статтею 11 Закону України «Про валюту і валютні операції» органами валютного нагляду є Національний банк України та Державна податкова служба. НБУ здійснює системний та нормативний контроль, тоді як ДПС забезпечує перевірку дотримання валютного законодавства під час здійснення зовнішньоекономічних операцій. Банки виступають агентами валютного нагляду і зобов'язані перевіряти документи,

контролювати строки розрахунків, відмовляти у проведенні операцій у разі виявлення ознак порушень [1].

Особливе значення у період воєнного стану мають валютні обмеження, встановлені НБУ на підставі статті 12 Закону як тимчасові заходи захисту. До таких обмежень належать: заборона виведення капіталу за кордон за окремими категоріями операцій, ліміти на купівлю іноземної валюти, встановлення фіксованих або контрольованих валютних курсів для окремих операцій, а також спеціальні правила розрахунків під час імпорту товарів критичної групи. Проте станом на 2025 р. НБУ почав частково пом'якшувати ряд заходів, серед яких, наприклад, можливість підприємствам переказувати за кордон дивіденди за 2023 рік у межах загального ліміту, що й надалі становитиме 1 млн євро в еквіваленті на місяць [7].

Науковці поділяють валютні обмеження на регулятивні (ex ante) та санкційні (ex post). Перші спрямовані на запобігання ризикам, другі — застосовуються у разі порушення вимог валютного законодавства. Такий підхід корелює з практикою ЄС, де подібні заходи класифікуються як макропруденційні інструменти, необхідні для захисту фінансової системи.

Запровадження валютних обмежень у період війни є юридично виправданим заходом, оскільки відповідає вимогам public interest та принципу необхідності. Однак їх застосування вимагає додаткової деталізації критеріїв пропорційності та механізмів пом'якшення санкцій. Відповідні зміни дозволили б сформувати баланс між валютною безпекою держави та забезпеченням свободи господарської діяльності, гарантованої Конституцією та Угодою про асоціацію з ЄС. Попри наявність правової бази, залишається низка проблем: часті зміни нормативних актів створюють складність для бізнесу у своєчасному дотриманні вимог, банки нерідко застосовують надмірно обережний підхід до операцій, що зумовлює блокування платежів. Водночас процедура оскарження санкцій є тривалою та потребує більшої деталізації.

Отже, валютні санкції є важливим інструментом забезпечення стабільності валютного ринку України. Судова практика підтверджує, що санкції мають застосовуватись індивідуально, з урахуванням характеру порушення, пропорційності та обґрунтованості рішень НБУ. Удосконалення механізму їх застосування сприятиме економічній безпеці держави в умовах воєнного стану та після його завершення. З огляду на зазначене доцільним є вдосконалення законодавства шляхом закріплення критеріїв пропорційності санкцій, створення уніфікованої електронної системи валютного контролю та формування відкритого реєстру санкцій. Це сприятиме правовій визначеності та зменшенню ризику зловживання дискреційними повноваженнями.

Використані джерела

1. Про валюту і валютні операції: Закон України від 21.06.2018 № 2473-VIII. Станом на 15.11.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2473–19
2. Про роботу банківської системи України в період запровадження воєнного стану: Постанова НБУ № 18 від 24.02.2022. Станом на 15.11.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/v0018500–22
3. Про затвердження Положення про застосування заходів впливу Національним банком України за порушення валютного законодавства: Постанова НБУ № 5 від 02.01.2019. Станом на 15.11.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/v0005500–19
4. Постанова Верховного Суду № 140/10623/23 від 21 травня 2024 року. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/119180176
5. Постанова Верховного Суду № 420/11208/23 (2024 рік). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/119077293
6. Постанова Верховного Суду № 910/8580/22 від 15 червня 2023 року. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/111675747
7. НБУ впроваджує черговий пакет пом'якшення валютних обмежень. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/nbu-vprovadjuye-chergoviy-paket-pomyakshennya-valyutnih-obmejen

Яна ГРІГУЦА
студентка 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Павлова Ю. С.***

ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Питання забезпечення доступу до правосуддя для внутрішньо переміщених осіб (далі — ВПО) є гострим пріоритетом в українській правовій системі, особливо в умовах триваючої збройної агресії РФ. Станом на 2025 рік, за даними Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України кількість зареєстрованих ВПО перевищила 4,6 мільйона осіб [8]. Ця значна чисельність створює суттєві перешкоди для ефективної реалізації їхніх цивільних та соціальних прав. Типові труднощі включають відновлення документів, отримання соціальних виплат, урегулювання сімейних/житлових спорів та захист майнових прав на власність, що залишилася на окупованих територіях.

За Законом України «Про забезпечення прав і свобод ВПО» (№ 1706-VII), ВПО — це особа, яка вимушена залишити своє постійне місце проживання через конфлікт/окупацію, але не перетну-

ла держкордон. Стаття 5 Закону встановлює, що довідка про взяття на облік ВПО підтверджує її фактичне місце перебування і може використовуватись для реалізації процесуальних прав [6]. Проте на практиці втілення цих гарантій ускладнюється через проблематику з визначенням територіальної підсудності. Відсутність офіційно зареєстрованого місця проживання часто стає перешкодою для звернення до суду за фактичним місцем перебування. Це становище конфліктує з конституційними нормами (ст. 55, 59, 124) та статтею 6 Конвенції про захист прав людини, яка гарантує право на справедливий судовий розгляд [7; 5].

Аналіз судової практики демонструє відсутність єдиного, уніфікованого підходу до визначення підсудності справ ВПО. Суди (наприклад, Дніпровський, Приморський, Нетішинський) застосовували відмінні підходи у схожих справах (розірвання шлюбу, визначення місця проживання дитини, стягнення аліментів) [4; 9; 11].

На противагу цьому, Верховний Суд у постанові 14.08.2024 у справі № 607/5535/22 акцентував на пріоритеті спеціального закону про ВПО над загальними нормами галузевого законодавства при розгляді таких спорів [3]. Постанова КМУ № 265 від 7 лютого 2022 року затвердила Порядок, який дозволяє ВПО задекларувати нове місце перебування без попереднього зняття з реєстрації [10]. Це ключовий елемент для спрощення реалізації їхніх процесуальних прав.

Незважаючи на правові гарантії, ВПО стикаються з труднощами у доказуванні юридичних фактів та виконанні судових рішень. Хоча законодавство передбачає пільги (дистанційна участь, звільнення від судового збору, спрощені процедури), їхнє застосування на практиці залишається нерівномірним. Міжнародні стандарти (рішення ЄСПЛ: Chiragov and Others v. Armenia, Sargsyan v. Azerbaijan) зобов'язують державу забезпечити ефективний доступ до правосуддя для осіб, які втратили майно внаслідок конфлікту, гарантуючи дієвий захист майнових прав навіть за фізичної неможливості перебувати на спірній території [1; 2]. Українські суди активно інтегрують ці підходи.

Цивільне судочинство відіграє визначальну роль у забезпеченні права ВПО на справедливий суд. Для підвищення ефективності необхідно: кардинально вдосконалити правове регулювання територіальної підсудності; масштабно розширити застосування електронних інструментів для дистанційної участі; посилити гарантії надання безоплатної правової допомоги. Уніфікація національного законодавства зі стандартами ЄСПЛ та сприятиме реальному забезпеченню прав ВПО та утвердженню принципу рівності всіх громадян перед законом в умовах воєнного стану. Доцільним також є прийняття узагальненої позиції Верховного Суду**,** яка б уніфікувала підхід до застосування законодавства при розгляді цивільних справ за участі ВПО.

Використані джерела

1. Chiragov and Others v. Armenia, Application no. 13216/05, European Court of Human Rights, 16 June 2015. URL: https://surl.lu/koqzpv.(Дата звернення 28.10.2025)
2. Sargsyan v. Azerbaijan, Application no. 40167/06, European Court of Human Rights, 16 June 2006. URL: https://surl.li/vaumdk.(Дата звернення 28.10.2025)
3. Верховний суд, справа № 607/5535/22. URL: https://surl.li/tlncro. (Дата звернення 28.10.2025)
4. Дніпровський районний суд м. Києва, справа № 755/10921/22. URL: https://surl.lu/mtijhz.(Дата звернення 28.10.2025)
5. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, 1950. URL: https://surl.li/oodldl. (дата звернення: 28.10.2025).
6. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: https://surl.lt/jwodxv (дата звернення: 28.10.2025).
7. Конституція України : прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. URL: https://surl.li/rqamda (дата звернення 28.10.2025).
8. Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України. URL: https://surl.li/dzrfno (дата звернення: 28.10.2025).
9. Нетішинський міський суд Хмельницької області, справа № 679/193/23. URL: https://surl.li/sqhbcy (дата звернення: 28.10.2025).
10. Про Порядок декларування та реєстрації місця проживання (перебування): Постанова Кабінету Міністрів України № 265 від 07.02.2022. URL: https://surl.lt/bdsccc (дата звернення 28.10.2025).
11. Приморський районний суд м. Одеси, справа № 522/15147/22. URL: https://surl.li/sveeyz (дата звернення 28.10.2025).

Богдана ГУНЧАК
студентки 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Квасніцька О. О.***

ВПЛИВ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ НА ФОРМУВАННЯ ПРЕЦЕДЕНТІВ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

На сучасному етапі розвитку правової системи України судова практика відіграє ключову роль у формуванні єдиних підходів до застосування правових норм, що забезпечує стабільність, передбачуваність і послідовність правового регулювання у сфері господарських правовідносин. З огляду на європейський курс України, інтеграційні процеси вимагають не лише гармонізації національного законодав-

ства з правом Європейського Союзу, а й формування нової правової культури, у центрі якої — судовий прецедент як важливий індикатор розвитку господарського процесу.

На сьогодні суди України формують судову практику з обов'язковим урахуванням міжнародних нормативно-правових актів, міжнародних договорів, практики Суду справедливості Європейського Союзу (Суд ЄС), а також практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), яка є джерелом права в українській правовій системі. Таке визнання міжнародних прецедентних рішень є свідченням поступової трансформації українського судочинства у напрямі наближення до європейських правових стандартів. Ще у 2014 році Вищий адміністративний суд України в інформаційному листі № 1601/11/10/14–14 наголосив, що враховуючи початок дії Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, правові позиції Суду ЄС можуть враховуватися національними судами як аргументація для гармонійного тлумачення національного законодавства відповідно до європейських правових стандартів. Хоча на той момент вони не мали статусу джерела права, уже тоді було усвідомлено їх значення для національної судової практики [1].

Після набуття чинності Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у 2017 році, її положення набули статусу норм прямої дії. Це означає, що практика Суду ЄС, яка тлумачить норми Угоди, стала обов'язковою до застосування судами України. У господарському процесі це відіграло визначальну роль, адже саме господарські спори найчастіше стосуються питань торгівлі, інтелектуальної власності, конкуренції — сфер, у яких практика Суду ЄС є найрозвиненішою.

Яскравим прикладом є справа № 910/14972/17 за позовом компанії Zentiva, k.s. до Міністерства економічного розвитку і торгівлі України та приватного підприємства «Альянс Краси» про дострокове припинення дії свідоцтва на торгівельну марку «bio CRYSTAL». Верховний Суд, розглядаючи це питання, застосував положення статті 198 Угоди про асоціацію, визнавши, що невикористання торговельної марки протягом п'яти років є підставою для анулювання реєстрації. Цим рішенням Суд підтвердив, що положення Угоди та практика Суду ЄС є джерелом права прямої дії, а отже, мають пріоритет над національними нормами [2]. Подібна тенденція простежується і в інших справах, де суди орієнтуються на міжнародні правові стандарти. Так, у постанові Великої Палати Верховного Суду від 3 серпня 2022 року у справі № 910/9627/20 за позовом АТ «ДТЕК Західенерго» до ПрАТ «НЕК «Укренерго» було наголошено на необхідності врахування прецедентного права Суду ЄС під час тлумачення норм Договору про Енергетичну Співдружність. Верховний Суд підкреслив, що українські суди зобов'язані враховувати рішення Суду ЄС, оскільки

вони визначають єдині стандарти застосування енергетичного законодавства [3].

Таким чином, на прикладі господарських спорів простежується чітка тенденція: судова практика поступово набуває рис прецедентного характеру, а її зміст дедалі частіше ґрунтується на положеннях міжнародних договорів і рішеннях міжнародних судів. Це формує нову якість національної правової системи, у якій судовий прецедент стає не лише аргументом у правозастосуванні, а й дієвим механізмом розвитку господарського права. Водночас, судова практика виступає своєрідним індикатором ефективності чинного законодавства. Саме через аналіз рішень судів виявляються прогалини, колізії та недосконалість норм матеріального права. На основі таких висновків законодавець отримує змогу вдосконалювати норми права, узгоджуючи їх із потребами господарського обороту та міжнародними стандартами. Отже, судова практика не лише виконує правозастосовну функцію, але й є елементом правотворчості, сприяючи вдосконаленню нормативно-правових актів [4].

Формування прецедентної практики у господарських судах України зумовлює підвищення рівня правової визначеності. Рішення Верховного Суду, зокрема його Великої Палати, фактично набувають характеру орієнтирів, що забезпечують єдність правозастосування у всій системі господарських судів. Це особливо важливо в умовах динамічного розвитку економіки, коли правові спори потребують швидкого, передбачуваного та справедливого вирішення. Судовий прецедент у господарському процесі також має значення для забезпечення принципів верховенства права і справедливості. Коли суди при вирішенні спорів послідовно застосовують напрацьовану практику, це гарантує рівність усіх учасників господарських відносин перед законом, формує довіру до судової системи, а також зменшує ризики зловживання процесуальними правами. У цьому контексті слід зазначити, що прецедентне право поступово набуває рис формального джерела права в Україні, хоча й не визнане таким офіційно. Судові рішення, що містять правові висновки, активно використовуються в подальшій судовій практиці, а суди нижчих інстанцій орієнтуються на правові позиції Верховного Суду. Таким чином, відбувається поступова інституціоналізація судового прецеденту у господарському судочинстві [5].

Варто також відзначити, що вплив судової практики на формування прецедентів у господарському процесі має двосторонній характер. З одного боку, судові рішення формують певну систему тлумачення норм господарського права, з іншого — законодавець, аналізуючи судову практику, вносить зміни до чинного законодавства для усунення виявлених проблем. Таким чином, між судовою та правотворчою діяльністю встановлюється постійний зворотний зв'язок.

Підсумовуючи, можна зазначити, що судова практика у сфері господарського процесу в Україні поступово трансформується в один із головних чинників розвитку правової системи. Вона забезпечує єдність правозастосування, сприяє формуванню правової визначеності, а також відіграє роль каталізатора вдосконалення законодавства. З огляду на інтеграційні процеси та євроорієнтований вектор держави, судові прецеденти -як національні, так і міжнародні — стають невід'ємним елементом формування сучасної господарської юстиції в Україні.

Використані джерела

1. Інформаційний лист від 18.11.2014 № 1601/11/10/14–14: Вищий адміністративний суд України. URL: https://6aas.gov.ua/ua/law-library/info-sheets/45–2014/168-informatsijnij-listv id-18–11–2014–1601–11–10–14–14.html (дата звернення: 26.10.2025).
2. Постанова Верховного Суду від 26.06.2018 у справі № 910/14972/17 Zentiva, k.s. проти Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, ПП «Альянс Краси». URL: https://ips.ligazakon.net/document/C011427 (дата звернення: 26.10.2025).
3. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 03.08.2022 у справі № 910/9627/20 АТ «ДТЕК Західенерго» проти ПрАТ «НЕК «Укренерго». URL: https://ips.ligazakon.net/document/C022990(дата звернення: 26.10.2025).
4. Власенко В. В. Співвідношення понять «судовий прецедент» та «судова практика»: теоретико-правові аспекти. *Київський часопис права*. 2021. № 1. С. 27–32. URL: kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/5/4 (дата звернення: 26.10.2025).
5. Саветчук Н. М. Поняття та сутність судового прецеденту як джерела права: загальнотеоретичні основи. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2020. № 52. С. 178–191

Марія ГУЦУЛ
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Фасій Б. В.***

ФОРС-МАЖОР У ЦИВІЛЬНИХ ДОГОВОРАХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Як зазначено у статті 14№ Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні»: «Форс-мажорними обставинами є надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливлюють виконання зобов'язань, передбачених умовами договору, обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами, а саме: загроза війни, збройний конфлікт або серйозна погроза такого конфлікту» [1]. А ось наслідки його настання відображені в ст. 617 Цивільний кодекс України (далі — ЦК України), де встановлено, що боржник звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо доведе, що таке порушення сталося внаслідок непереборної сили. Для цивільного права ключовими є ознаки надзвичайності, непередбачуваності, невідворотності та наявності прямого причинно-наслідкового зв'язку між подією та неможливістю виконання конкретного зобов'язання. Форс-мажор не звільняє від самого зобов'язання, але виключає відповідальність за його порушення.

Можна ще сказати, що тягар доказування лежить на боржнику, і він має показати не лише факт існування відповідних обставин, а й те, що саме вони унеможливили виконання зобов'язання. Важливим є те, що форс-мажор не має автоматичного характеру: сама подія не звільняє від відповідальності без доведення її причинного впливу на конкретний договір. Таким чином, у цивільному праві форс-мажор виступає винятком із загального принципу відповідальності та діє лише за умови належного доказування.

Настання форс-мажору в цивільних правовідносинах не припиняє зобов'язання автоматично, а лише звільняє боржника від відповідальності за його порушення. Виконання зобов'язання може бути відтерміноване до усунення дії обставин непереборної сили, якщо це не суперечить суті договору або його предмету. У випадках, коли виконання стає об'єктивно неможливим, застосовується положення ст. 607 ЦК України «Зобов'язання припиняється неможливістю його виконання у зв'язку з обставиною, за яку жодна із сторін не відповідає». Форс-мажор не звільняє боржника від обов'язку мінімізувати негативні наслідки, а кредитора — від права вимагати доказів впливу цих обставин на конкретне зобов'язання. Також сторони можуть

узгодити продовження строків виконання або зміну умов договору, якщо це відповідає їхнім інтересам і природі зобов'язання. Таким чином, наслідки форс-мажору в цивільному праві спрямовані не на припинення правовідносин, а на справедливе врегулювання ситуації, коли зобов'язання тимчасово або остаточно не може бути виконане з незалежних від боржника причин.

Судова практика щодо форс-мажорних обставин у цивільних правовідносинах демонструє стабільний підхід: навіть за умов війни обставини непереборної сили не вважаються доведеними автоматично — сторона повинна підтвердити як сам факт настання таких подій, так і їхній прямий вплив на можливість виконати конкретне зобов'язання. Наприклад, у постанові Верховного Суду у справі № 910/15264/21 від 31.08.2022 р. суд підкреслив значення належного повідомлення про форс-мажор, зазначивши, що «Неналежне повідомлення сторони договору може позбавити права іншу сторону посилатися на форс-мажорні обставини» [2]. Суд наголосив, що навіть за наявності об'єктивних перешкод поведінка сторони має відповідати принципам добросовісності та співпраці. Схожу логіку суд застосував у справі № 908/2287/17 від 19.08.2022 р., де вказав, що сертифікат Торгово-промислової палати не є достатнім доказом сам по собі. Верховний Суд прямо зазначив: «сертифікат торгово-промислової палати, який підтверджує наявність форс-мажорних обставин, не може вважатися беззаперечним доказом про їх існування, а повинен критично оцінюватися судом з урахуванням встановлених обставин справи та у сукупності з іншими доказами» [3]. Таким чином, суд підкреслив необхідність індивідуального аналізу кожної ситуації та неможливість автоматичного застосування форс-мажору.

Форс-мажор у цивільних правовідносинах виконує важливу функцію збалансування інтересів сторін за умов надзвичайних подій, таких як війна. Аналіз законодавства та судової практики показує, що війна не є автоматичною підставою для звільнення від відповідальності; вирішальне значення має доведення впливу форс-мажорних обставин саме на конкретне зобов'язання. Добросовісність, своєчасність повідомлення та належне документальне підтвердження — ключові вимоги до сторони, яка посилається на форс-мажор. Урешті-решт, форс-мажор не скасовує цивільних правовідносин, а лише коригує їх у напрямку справедливості, дозволяючи сторонам уникнути необґрунтованої відповідальності за обставин, що перебувають поза межами їх контролю.

Використані джерела

1. Про торгово-промислові палати в Україні : Закон України від 02.12.1997 р. № 671/97-ВР : станом на 31 березня 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-вр#Text (дата звернення: 17.11.2025).

2. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 31.08.2022 р. у справі № 910/15264/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/106078967
3. Постанова Верховного Суду у складі суддів об'єднаної палати Касаційного господарського суду від 19.08.2022 р. у справі № 908/2287/17. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105837295

Влада ДЄЛЯЄВА, Софія ЗВАРИЧ
студентки 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. філол. н., доцент ***Кісельова А. А.***

МОВА ЯК ФАКТОР КОНСОЛІДАЦІЇ

В умовах російсько української війни мова перестає бути нейтральним засобом передавання інформації. Вона перетворюється на чинник безпеки, на простір солідарності та на механізм формування довіри, без якої суспільство не може зберігати стійкість і уявлення про справедливість. Актуальність теми зумовлена тим, що український досвід воєнного часу переконливо демонструє: мова визначає не лише культурні межі, а і межі довіри, які забезпечують цілісність соціуму. Стан наукової розробки проблеми свідчить про різноспрямовані, але взаємодоповнювальні дослідження. У філологічних працях аналізуються зміни мовної поведінки українців, які стали відповіддю на загрозу державності.

Н. Матвєєва наголошує, що повномасштабне вторгнення перетворило українську мову на чинник безпеки та маркер належності до національного простору [1, с.3–4]. О. Руда показує, що навколомовний дискурс радикалізувався та набув символічної функції, яка відображає суспільну реакцію на воєнні події [2, с.32]. Соціологічні дослідження НІСД та ІС НАНУ фіксують посилення ролі мови у процесах консолідації та самоідентифікації [3]. Аналітичні праці про довіру у воєнний час доводять, що вона стає стратегічним ресурсом, який забезпечує мобілізацію та опір [7, с.3]. У комунікативній філософії питання правдивості слова розглядається як передумова легітимності суспільних дій. Ці підходи поглиблюють розуміння українського воєнного досвіду, у якому слово стає умовою довіри, а довіра — основою справедливості.

Мова довіри формується в ситуації, коли слово набуває ваги свідчення про спільну реальність. Українська мова в умовах війни виконує інтегративну функцію, оскільки визначає межу між «своїм»

і «чужим» [3]. У дослідженнях Gradus показано, що використання української мови у побуті зросло у воєнний час до 72 відсотків і стало одним із індикаторів національної консолідації [4].

У філологічних працях звертається увага на те, що війна не тільки активізувала мовну самосвідомість, а й змусила багатьох переосмислити сам факт мовного вибору. Українська мова почала виконувати функцію особистого підтвердження належності до свого культурного простору, що помітно у випадках, коли перехід на українську стає способом дистанціюватися від ворожого інформаційного впливу [1, с.4–5]. Це підтверджують і дані про добровільні зміни мовної поведінки громадян, які дедалі частіше обирають українську як засіб захисту від інформаційного тиску [1, с.4]. Уповноважений із захисту державної мови у Річному звіті підкреслює, що державна мовна політика повинна виявлятися у реальних практиках повсякденності, а не у формальних деклараціях [5, с.263–265]. Тому мова довіри виникає там, де індивідуальний вибір підтримується суспільним середовищем і де слово має силу підтвердження спільного досвіду.

Роль слова у формуванні справедливості особливо проявляється у ситуації інформаційної невизначеності. Опитування засвідчують, що лише тридцять дев'ять відсотків громадян повністю довіряють офіційним повідомленням про перебіг війни [6]. Такий результат демонструє чутливість суспільства до точності, ясності та доступності інформації. У дослідженні «Довіра як зброя на війні» наголошується, що у воєнних умовах чітка та послідовна комунікація держави посилює довіру і готовність громадян підтримувати складні рішення, адже відкритість взаємодії влади з суспільством сприймається як ознака відповідальності та справедливості [7, с.12]. Недостатня прозорість державних рішень у воєнний час може породжувати недовіру та різні інтерпретації політики, що ускладнює підтримання суспільної єдності [7, с.13]. VoxUkraine підкреслює, що громадяни охочіше довіряють тим, хто говорить прямо і не приховує складних обставин війни, оскільки така відкритість вважається проявом справедливості [8].

Поєднання мови довіри і слова справедливості створює моральний механізм, який допомагає суспільству зберігати внутрішню єдність. Мова визначає простір належності, а слово уточнює смисли, важливі для взаєморозуміння. У матеріалах НІСД підкреслюється, що українська мова стала засобом підтримання спільного досвіду та спільної інтерпретації подій [3]. VoxUkraine зазначає, що довіра зростає там, де досвід війни отримує подібне тлумачення, а комунікація відтворює спільні смисли [8]. Дані Gradus показують, що віра у майбутнє країни ґрунтується на внутрішній впевненості людей і на спільному смисловому полі, яке підтримується мовною взаємодією [4]. У дослідженні «Довіра як зброя на війні» наголошено, що слово

визначає межі колективної ідентичності та зміцнює її у періоди невизначеності [7, с.5]. Такі комунікативні механізми створюють основу соціальної стійкості, яка потрібна під час війни і буде важливою у процесі відновлення.

У підсумку мова довіри формує простір, у якому справедливість набуває значення спільного досвіду, а не суто формальної норми. Українська мова стає основою, що тримає суспільство у межах спільного смислу. Чесне слово держави, медіа і громадян виконує роль критерію прозорості та відповідальності. Саме таке поєднання мови і слова забезпечує стійкість суспільства та дозволяє зберегти гідність у воєнних умовах.

Використані джерела

1. Матвєєва Н. М. Війна і ставлення українців до мови. *Українська мова*. 2023. № 1. С. 1–15. URL: file:///C:/Users/delya/Downloads/Ukrm_2023_3_3%20(1).pdf
2. Руда О. В. Мова довіри: лінгвістичні маркери консолідації в умовах війни. *Матеріали наукової конференції з сучасного мовознавства*. Київ, 2023. С. 3–12. URL: file:///C:/Users/delya/Downloads/Ukrm_2024_2_4.pdf
3. Українська мова під час війни: ключові тенденції розвитку: аналіт. доповідь / за заг. ред. О. Литвиненка. Київ: НІСД, 2023. URL: https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ukrayinska-mova-pid-chas-viyny-klyuchovi-tendentsiyi-rozvytku
4. Градус українського суспільства під час війни: дванадцята хвиля дослідження: аналітичний звіт. Київ: Gradus Research Company, 2023. 28 с. URL: https://gradus.app/uk/open-reports/wartime-survey-ukrainian-society-twelfth-wave/
5. Річний звіт про діяльність Уповноваженого із захисту державної мови за 2023 рік. Київ: Секретаріат Уповноваженого із захисту державної мови, 2024. 180 с. URL: https://mova-ombudsman.gov.ua/storage/app/sites/14/uploaded-files/zvit-2024.pdf
6. Опитування від Фонду «Демократичні ініціативи» спільно із соціологічною службою Центру Разумкова, 2024. URL: https://dif.org.ua/article/dzherela-informatsii-proviynu?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTAAAR2YJG2w3s3ySjtI79626xvTIe3mEvzpujQq4vg0lxGMs1k_aem_AYYveWgYUFB8yXbb2PB3UqaF8UkITs8i4ELp6d8Qj0ijJqcNmsYLpO5A-s7npy-jBal_nF8X-AJiEThVgAj4O3Um
7. Markovska A., Serdiuk O., Soldatenko I. Trust as a Weapon of War: Combating Corruption and Corporate Crime in Ukraine. 2025. 17 с. URL: file:///C:/Users/delya/Downloads/s10611–024–10191–5.pdf
8. Як схожість підкреслює відмінності: порівняння формування соціальної довіри між українцями та росіянами: аналітичний звіт. Київ: VoxUkraine, 2023. URL: https://voxukraine.org/yak-shozhist-pidkreslyuye-vidminnosti-porivnyannya-formuvannya-sotsialnoyi-doviry-mizh-ukrayintsyamy-ta-rosiyanamy

Анастасія ДІДУХ, Вікторія УДОД
студентки 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Квасніцька О. О.***

ДО ПИТАННЯ ВІДМОВИ ВІД СУВЕРЕННОГО ІМУНІТЕТУ У КОНТЕКСТІ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ ЩОДО ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЗА ДОГОВОРОМ ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

Тема відмови від суверенного імунітету є особливо актуальною в умовах оновленого регулювання відносин публічно-приватного партнерства (далі по тексту ППП), оскільки забезпечує баланс між захистом держави та ефективним виконанням договірних зобов'язань. В умовах реалізації масштабних інфраструктурних та соціальних проєктів державні органи часто стають сторонами цивільно-правових відносин із приватними інвесторами, що підвищує ризик виникнення спорів. Відмова від суверенного імунітету дозволяє державі брати участь у розгляді таких спорів у національних та міжнародних судах, що підвищує довіру інвесторів. У сучасних умовах економічної глобалізації та інтенсифікації міжнародних інвестиційних проектів питання обмеження імунітету держави набуває особливої практичної значущості.

Згідно із Законом України «Про публічно-приватне партнерство», який набув чинності 31.10.2025 р., особливе значення має стаття 42, що регулює порядок вирішення спорів у рамках ППП [1]. Зокрема частина 3 цієї статті передбачає, що на вимогу приватного партнера або кредитора публічний партнер за погодженням з Кабінетом Міністрів України (щодо об'єктів державної власності або майна господарських товариств публічного сектору) може відмовитися від суверенного імунітету у спорах, що виникають у зв'язку з виконанням зобов'язань за договором ППП або прямим договором. Ця норма поширюється на всі судові рішення, включно з рішеннями міжнародного комерційного арбітражу, рішеннями щодо попереднього забезпечення позову, а також на виконання рішень судових і арбітражних органів. Такий механізм відмови від імунітету створює правову основу для забезпечення ефективності виконання договірних зобов'язань та захисту інтересів приватних партнерів. Він також підвищує інвестиційну привабливість публічно-приватних проектів, оскільки гарантує можливість примусового виконання рішень у разі спорів [1].

Відповідно до положень статті 42 Закону, відмова від суверенного імунітету є важливим інструментом для балансування інтересів держави та приватних партнерів. Вона дозволяє приватному сектору мати гарантований доступ до правових механізмів захисту своїх інвестицій, що особливо актуально при реалізації довгострокових та капіталомістких проектів. На практиці це зменшує ризики затягування спорів та створює умови для оперативного вирішення конфліктних ситуацій через національні або міжнародні судові інстанції. Водночас необхідно враховувати, що відмова від імунітету потребує погодження з Кабінетом Міністрів України, що формально зберігає контроль держави над цим процесом. Таким чином, механізм, закріплений у Законі, поєднує принципи правової визначеності, захисту інвестицій та державного регулювання, забезпечуючи ефективну реалізацію публічно-приватних партнерств в Україні [1].

Відповідно до положень міжнародного та національного права, закон допускає можливість відмови держави від суверенного імунітету в межах договору. Така відмова повинна бути чітко зафіксована в умовах договору і стосуватися лише конкретних питань, визначених у ньому. Важливо підкреслити, що відмова від імунітету не призводить до повного зняття суверенітету держави щодо всіх правових питань, а обмежується лише тими аспектами, які передбачені договором.

Принцип відмови від імунітету є загальновизнаним у міжнародному праві: держава не підлягає юрисдикції іншої держави без своєї згоди. У контексті норми статті 42 законодавства слід говорити саме про обмежену відмову, коли держава визнає юрисдикцію іншого суду або арбітражу лише з певних питань. Це особливо актуально для концесійних договорів, контрактів у сфері будівництва та передачі об'єктів у державно-приватному партнерстві, де правова визначеність та гарантія виконання зобов'язань мають ключове значення.

Суверенний імунітет належить державі як суб'єкту міжнародного права, і відмова від нього є виключною прерогативою держави Україна. Це означає, що жоден орган місцевого самоврядування або інша юридична особа не може самостійно надавати таку згоду. Порядок реалізації відмови від імунітету регламентується міжнародними угодами та національним законодавством, яке визначає процедури укладення договорів, що передбачають обмежену юрисдикцію, та умови захисту інтересів держави.

Юридична природа відмови від суверенного імунітету характеризується низкою ключових ознак, що визначають її правове значення та межі застосування. По-перше, відмова є вираженням згоди держави на юрисдикцію іншого суду або арбітражу, що виступає формою добровільного погодження держави на розгляд конкретних спорів за межами її національної юрисдикції. По-друге, вона відзначається обмеженістю дії, оскільки не є автоматичною згодою на арешт будь-якого майна держави і не поширюється на всі правові питання, що

стосуються держави. По-третє, відмова має прив'язку до конкретних зобов'язань, тобто стосується виключно спорів, що виникають у зв'язку з виконанням договорів публічно-приватного партнерства, концесійних договорів або інших контрактів, де передбачено чітке визначення юрисдикції та гарантії захисту прав держави, що забезпечує баланс між забезпеченням виконання договірних зобов'язань та збереженням принципів суверенітету.

Таким чином, аналіз статті 42 дозволяє дійти висновку, що відмова від суверенного імунітету у контексті договорів публічно-приватного партнерства є спеціальною правовою конструкцією, спрямованою на забезпечення ефективного виконання державою зобов'язань та гарантування прав приватного партнера. Юридична природа відмови, яка полягає у добровільній згоді держави на юрисдикцію іншого суду або арбітражу, її обмеженість та прив'язка до конкретних зобов'язань, забезпечує баланс між виконанням договірних зобов'язань і збереженням принципів суверенітету. У сучасних умовах економічної глобалізації та інтенсифікації міжнародних інвестиційних проектів обмежена відмова від імунітету сприяє підвищенню інвестиційної привабливості публічно-приватних проектів та створює надійний правовий механізм для своєчасного й ефективного вирішення спорів.

Використані джерела

1. Про публічно-приватне партнерство: Закон України від 19.06.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4510–20#Text (дата звернення: 21.10.2025).

Дмитро БУТРІЙ
студент 1 курсу магістратури
факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Квасніцька О. О.***

ОКРЕМІ ПИТАННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З ПРИМУСОВИМ СТЯГНЕННЯМ БОРГІВ ЗА РАХУНОК ЧАСТКИ В СТАТУТНОМУ КАПІТАЛІ ТОВАРИСТВА

Примусове стягнення боргів — надзвичайно важливий правовий інститут, який гарантує функціонування економічних відносин у країні, а також забезпечує виконання фундаментального для бізнесу принципу — виконання угод. Злагодження правового механізму виконавчого провадження, та окремих його інститутів, зокрема стягнення на частку учасника товариства, є одним з нагальних питань для ефективного державного регулювання економіки.

З огляду на сучасне національне законодавство, Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» в ст. 22 та ст. 53–1 Закону України «Про виконавче провадження» визначили алгоритм примусового продажу часток у ТОВ проте, на даний момент, підсумок практичної реалізації відповідних положень є досить невтішним, що відображається на майже цілковитій відсутності примусових продажів часток боржників у ТОВ.

Варто зазначити, що однією з проблем є складність входження нових учасників у ТОВ, особливо якщо мова йде про примусове входження, а саме стягнення на частку учасника товариства, що належить боржнику. Це виходить із самої природи ТОВ, де учасники товариства пов'язані спільною метою та інтересами, і в випадку залучення третіх осіб, є віргодність не отримання ними фактичного доступу до ведення бізнесу взагалі.

Також, нормами Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» не передбачено внесення суб'єктами реєстрації відомостей в Реєстр юридичних осіб інформації на підставі постанови виконавця про арешт частки боржника в статутному капіталі. З огляду на це, потрібно обов'язково реєструвати обтяження частки в Державному реєстрі рухомого майна, аби унеможливити її відчуження. Мається на увазі те, що в часовому проміжку між оцінкою майна що стягується, до продажу та вступу нового власника, неможливо зберегти майновий стан ТОВ, адже відповідно до положень ЗУ «Про виконавче провадження» та ч. 2 ст. 22 «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», виконавець накладає арешт лише на частку учасника в ТОВ, але не на майно самого товариства [1]. В такому випадку, товариство жодним чином не обмежено в протиправній можливості здійснювати відчуження майна і може припинити господарську діяльність і залишитися без активів. Подібні правочини, звісно, можуть бути визнані недійсними в судовому порядку, але це займе багато часу і цим буде гальмувати процес реалізації частки, що негативно вплине на її ціну. Ці фактори, відлякують потенційнрго покупця, що звісно зменшує інвестиційну привабливість і вірогідність покупки частки, а також, нівелює ефективність продажу частки виконавцем як інструменту примусового стягнення боргів.

Також існують прогалини у порядку оцінки вартості часток та реєстрації результатів аукціонів. Відзначаються проблеми оцінки вартості частки боржника у разі ненадання товариством необхідних документів або спотворення відомостей для заниження оцінки. Виходячи з положень закону про ТОВ, товариство повинне протягом 30

днів з дня одержання повідомлення від виконавця про намір звернути стягнення на частку учасника товариства (боржника), та надсилання постанови про накладення арешту на частку надати відомості, необхідні для розрахунку вартості частки боржника. Зазначена норма працює лише у тому випадку, якщо посадовці товариства виявляться законослухняними і добросовісно нададуть виконавцю всі необхідні документи. В іншому випадку за невиконання законних вимог виконавця передбачений штраф від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (850–1700 грн) відповідно до статті 188–13 КУпАП [3], з розрахунку можливих заборгованостей, цей метод примусу не можна назвати дієвим та пропорційним. Досить часто виконавцю доводиться збирати достатню інформацію про ціну частки боржника у статутному капіталі самостійно, що є досить складною процедурою. Оцінка вартості частки боржника в ТОВ не може бути точною в силу, як правило, відсутності постійного аудиторського контролю за публічною фінансовою звітністю активів ТОВ [3].

Підсумовуючи все вищезазначене, правовий інститут примусового стягення боргів в контексті стягнення на частку учасника товариства з обмеженою відповідальністю потребує переробки та удосконалення. Необхідно розробити нові правові норми в яких будуть враховуватися специфічність відносин що виникають в сфері зовнішньоекономічної діяльності ТОВ, та між їх учасниками.

Пропонується вдосконалити ЗУ «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» повернувши назад положення статті 57 ЗУ «Про господарські товариства», який втратив чинність у частині, що стосується товариств з обмеженою відповідальністю та товариств з додатковою відповідальністю у зв'язку з виходом нового закону. В зазначеній статті йшлося про право вимоги кредиторів від ТОВ виплати вартості частини майна товариства, пропорційної частці боржника у статутному капіталі товариства, або виділу відповідної частини майна для звернення на нього стягнення. Також, стягнення має допускатись за особистими боргами боржника лише в разі недостатності у нього іншого майна для задоволення вимог кредиторів. Окрім цього, необхідно закріпити гарантію для покупця частки, на автоматичне включення до реєстру юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань та внести відповідні зміни до ЗУ «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань».

Використані джерела

1. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 6 лютого 2018 р. № 2275-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275–19#Text

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон УРСР від 7 грудня 1984 р. *Відомості Верховної Ради Уряїни*. 1984. Додаток № 51. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8073–10#Text
3. Поцерковний О. Щодо вирішення проблем примусового звернення стягнення на частку боржника в товаристві з обмеженою відповідальністю. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 3–4 (40–41). С. 124–134.

Микита ДОРОФЄЄВ
студент 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Фасій Б. В.***

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ АРХІВІВ ДОКУМЕНТІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У контексті повномасштабної агресії Російської Федерації проти України з 24 лютого 2022 року проблема захисту архівів документів фізичних осіб набуває критичного значення. Особисті архіви — це не лише паперові свідоцтва життя (паспорти, свідоцтва про народження, фотографії, листи, щоденники), а й цифрові записи (електронні бази даних, фото на гаджетах), які формують національну ідентичність, колективну пам'ять та основу для перехідного правосуддя. Під час війни ці документи стикаються з безпосередніми загрозами: руйнуванням від обстрілів, пограбуванням окупантами, витоками даних через кібератаки та міграцію населення, що призводить до втрати доступу. За даними досліджень, у Херсоні та Вишковопіллі окупанти вивезли мільйони документів, залишивши залишки на милість дощу та снігу, а в окупованих районах Криму та Донбасу втрачено контроль над 5,5 млн одиниць зберігання. Це не лише культурна втрата, але й інструмент гібридної війни: Росія використовує дані для фільтрації, тортур та стирання української ідентичності, як у випадках примусової паспортизації чи маніпуляцій з дитячими архівами.

Актуальність теми посилюється глобальними викликами: війна прискорює цифровізацію, але без належного захисту особисті дані стають зброєю (наприклад, списки українців на даркнеті для шантажу). Захист таких архівів є запорукою відновлення правди, компенсацій жертвам та інтеграції до ЄС, де стандарти GDPR (загальний регламент про захист даних) вимагають суворого контролю за персональними даними. Без системного підходу втрати стануть непоправними, загрожуючи не лише індивідам, а й державності.

Наукова розробка проблеми захисту особистих архівів під час війни в Україні перебуває на етапі формування, з акцентом на державні та культурні фонди, але з помітними прогалинами щодо приватних колекцій фізичних осіб. Основні дослідження зосереджені на загальній архівній справі: наприклад, стаття в журналі «Архіви України» аналізує роль архівів у збереженні національної ідентичності під час агресії 2014–2022 рр., підкреслюючи інформаційну та історичну цінність, але без детального фокусу на особистих документах. Аналогічно, робота Соловйова А. В. розглядає доступ до архівів у воєнний час, акцентуючи на цифровізації та правових обмеженнях для конфіденційних даних (до 75 років), але обмежується державними установами [5].

Практичні посібники, як «Як зберегти пам'ять? Посібник з громадського архівування», заповнюють прогалину, пропонуючи інструменти для громадських ініціатив з фіксації особистих історій (інтерв'ю, фотоальбоми), з прикладами втрат від Чорнобиля та війни 2014 р. [2]. Дослідження Шадської Ю. фокусується на захисті персональних даних, аналізуючи витоки списків українців у окупованих районах та рекомендації з реформ законодавства. Стратегія захисту документальної спадщини до 2027 р. інтегрує воєнні аспекти, плануючи евакуацію та оцифрування 400 тис. одиниць, включаючи кадрові справи [3].

Міжнародний контекст представлений звітами DW (2023) та Arolsen Archives, які документують пограбування архівів як стратегію стирання памяті. Прогалини: брак емпіричних даних про індивідуальні втрати, недостатнє вивчення етичних дилем (згода на обробку) та поствоєнної реінтеграції приватних архівів. Тема потребує міждисциплінарних досліджень (архівістика, правознавство, IT-безпека) [6].

Захист архівів документів фізичних осіб під час повномасштабної війни охоплює комплекс загроз та стратегій, поділених на фізичні, цифрові, організаційні та етико-правові аспекти.

Фізичні загрози домінують: обстріли руйнують сховища (наприклад, у Чернігові втрачено 12 тис. справ), а окупанти грабують колекції (Херсон: 50 % фонду вивезено). Екологічні фактори — вологість, пил, кислотність паперу — прискорюють деградацію, особливо під час міграції (втрати документів біженців від Чорнобиля та 2022 р.). Механічні пошкодження носіїв (HDD/SSD) через вібрації та брак ресурсів посилюють ризики [7].

Цифрові ризики включають витоки даних: державні бази (МВС, Пенсійний фонд) продаються на даркнеті, а фейкові чат-боти збирають метадані для шпигунства. У окупованих районах списки українців використовують для фільтрації та депортацій (16 тис. дітей). Кібератаки та відсутність резервних копій загрожують суверенітету даних [10].

Організаційні виклики: брак фінансування (94 % сховищ без засобів пожежогасіння), персоналу та обладнання гальмує цифровізацію; громади покладаються на волонтерів. Етичні проблеми — згода на публікацію, конфіденційність — ускладнюють обробку [11].

Стратегії захисту:

– Цифровізація та резервування: правило 3–2–1 (3 копії, 2 типи носіїв, 1 поза сайтом); сканування 300–3000 dpi, формати TIFF/WAVE. План оцифрування 600 тис. аркушів/рік.

– Фізичний захист: клімат-контроль (≤20°C, ≤50% вологості), кислотонейтральне пакування, евакуація з зон ризику [9].

– Громадські ініціативи: інтерв'ю, «толоки» для фіксації (проєкти «Мнемоніка», «Чорнобильська майстерня»); мережі з музеями [2].

– Правові реформи: оновлення Закону про персональні дані, призначення захисників, аудити; гармонізація з GDPR. Міжнародна допомога (США, ЮНЕСКО) для обладнання [1].

Ці заходи адаптовані до війни: пріоритет — негайна фіксація подій, ізольоване зберігання чутливих даних.

Проблеми захисту архівів документів фізичних осіб під час повномасштабної війни є багатогранними, але подоланними через інтеграцію цифровізації, громадських зусиль та правових реформ. Актуальність теми зумовлена загрозою втрат ідентичності, а наукова база — стратегіями до 2027 р. та посібниками — надає основу для дій. Основний матеріал підкреслює пріоритет резервування та етики, з рекомендаціями: негайна оцифрування, моніторинг витоків, міжнародна співпраця. Висновок: системний захист не лише збереже пам'ять, але й забезпечить справедливість та стійкість нації. Необхідні державні інвестиції та освіта для уникнення «епістемічного колоніалізму».

Використані джерела

1. Shadska U. Protection of Personal Data During Wartime. UMDPL, 2023. URL: https://umdpl.info/wp-content/uploads/2023/11/Protection-of-personal-data-during-wartime.pdf
2. Як зберегти пам'ять? Посібник з громадського архівування. CAS, 2025. URL: https://cas.org.pl/wp-content/uploads/2025/10/Jak-zberihaty-pamyat-UKR. pdf
3. Про схвалення Стратегії захисту документальної спадщини України на період до 2027 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.11.2024 р. № 1349-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1349–2024-%D1%80
4. Палієнко М. Українські архіви, війна та збереження національної ідентичності. *Архіви України*. 2022. № 1. С. 5–15. URL: https://au.archives.gov.ua/index.php/au/article/view/142

5. Soloviova A. B. Ensuring Public Access to Archives During Ukraine's War. *Історичний архів*. 2025. № 1. С. 45–60. URL: http://hist.vernadskyjournals.in.ua/journals/2025/1_2025/50.pdf
6. Why Ukrainian archives must be protected. DW. 2023. URL: https://www.dw.com/en/why-ukrainian-archives-must-be-protected-amid-russia-invasion/a-67664723
7. У знищеному архіві СБУ в Чернігові зберігалося майже 13 тисяч справ репресованих. *Monitor*. 2022. URL: https://www.monitor.cn.ua/ua/style/93173
8. Окупанти вивезли майже 360 тисяч архівних документів з Херсона — ГУР. *Ukr.net*. 2023. URL: https://www.ukr.net/news/details/russianaggression/110928312.html
9. Sydorenko O. V., Kovalchuk I. V. Problems of preserving archival documents in the conditions of the modern information space (Problemi zberezenna arhivnih dokumentiv v umovah suchasnogo informaciynogo prostoru). ResearchGate, 2025. 15 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/394190299_Problems_of_preserving_archival_documents_in_the_conditions_of_the_modern_information_space_Problemi_zberezenna_arhivnih_dokumentiv_v_umovah_sucasnogo_informacijnogo_prostoru
10. Витік даних на 20 мільйонів українців: у мережі продають архів з персональною інформацією. *Ukr.live*. 2025. 10 жовтня. URL: https://ukr.live/newses/vitik-danih-na-20-milyoniv-ukrayintsiv-u-meregi-prodayut-arhiv-iz-personalnoyu-informatsiyu
11. Звіт про діяльність Державної архівної служби України у 2024 році та пріоритети на 2025 рік. *КМУ*. 2024. 45 с. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit_2024/zvit_archiv_2024.pdf

Микола ДОРОШЕНКО
студент 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Добровольська В. В.***

ЩОДО ПРАВОВИХ ЗАСАД НАДАННЯ ПОСЛУГ ТА ВИКОНАННЯ РОБІТ В СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ

У сучасних умовах реформування економічної системи України та адаптації до нових міжнародно-правових стандартів питання надання послуг і виконання робіт в сфері господарської діяльності набуває першорядного значення. З одного боку, це ключовий механізм забезпечення економічного зростання, конкуренції, розвитку підприємництва та залучення інвестицій; з іншого — це зона підвищених юридичних ризиків, оскільки саме у виконанні робіт і наданні послуг часто проявляються недобросовісні практики, порушення прав споживачів, невиконання договірних зобов'язань чи несплата компенсацій. У цьому контексті правове регулювання цих відносин має бути чітким, передбачуваним та ефективним. Нормативна база України зазнає фундаментальних змін: зокрема, Господарський кодекс України, який довгий час виступав основним актом регулювання господарської діяльності, з 28 серпня 2025 року втратив чинність, що відкриває новий етап правового регулювання надання послуг і виконання робіт, який потребує аналізу ключових засад, функцій та викликів.

По-перше, втрата чинності ГК України означає, що раніше встановлені правила, якими керувались суб'єкти господарювання (як юридичні особи, так і фізичні підприємці) у сфері надання послуг і виконання робіт, підлягають реформуванню та заміні відповідними законами та нормативами. Переважно регулювання таких відносин перейшло до Цивільного кодексу України, спеціальних законів про підприємництво, про послуги, про державні закупівлі, а також до нових актів, що встановлюють особливості діяльності юридичних форм. Важливим фактом є те, що Закон України № 4196-IX «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» заклав основу реформування підприємницьких форм і регулювання господарської діяльності в нових умовах [1].

По-друге, надання послуг та виконання робіт у сфері господарювання мають певні правові засади, які у новій правовій реальності слід розглядати як базові. До таких засад належать: принцип свободи підприємницької діяльності — коли суб'єкти мають право вільно надавати послуги або виконувати роботи, що не заборонені законом; принцип договору — коли взаємодія між замовником і виконавцем оформлюється на підставі договору, який визначає права, обов'язки, відповідальність; принцип захисту прав споживачів — коли одна сторона отримує послугу чи роботу і має право розраховувати на її якість, своєчасність та відповідність умовам; принцип рівності та недискримінації — коли всі суб'єкти мають рівні умови вступу на ринок, надання послуг чи виконання робіт; а також принцип державного контролю і регулювання — коли держава встановлює нормативи, ліцензування, сертифікацію, відповідальність за порушення [2]. У період переходу після скасування ГК України саме чітке закріплення і застосування цих засад стає визначальним для правової визначеності.

По-третє, договір на виконання робіт або надання послуг має правову природу, яка вимагає уваги в контексті господарювання. Виконавець бере на себе зобов'язання виконати певні роботи або надати певні послуги за винагороду. Замовник — оплатити та прийняти результат. Договір повинен містити предмет, строк виконання, порядок

прийняття-передачі, відповідальність за невиконання чи неналежне виконання, а також гарантії. До того ж в умовах сучасного законодавства важливим є визначення меж виконання робіт: чи це підприємницька діяльність з метою одержання прибутку, чи некомерційна діяльність; чи це послуга з фіксованою ціною, чи змінюється в залежності від умов. Наприклад, Закон № 4196-IX визначає господарську діяльність як діяльність у сфері суспільного виробництва, спрямована на виробництво та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру. Таким чином, виконання робіт і надання послуг стають формою реалізації господарської діяльності, яка потребує правового закріплення на рівні договору, стандартів та контролю.

По-четверте, після скасування Господарського кодексу значення набуває спеціальне нормативне регулювання. Якщо раніше багато питань регулювалося саме Кодексом, то тепер правове регулювання здійснюється через низку спеціальних законів: про захист прав споживачів, про ліцензування певних видів діяльності, про електронні послуги, про закупівлі тощо, що означає, що суб'єкти, які надають послуги або виконують роботи, повинні забезпечити відповідність нормам цих спеціальних актів. Наприклад, встановлення ліцензійних умов, максимуму відповідальності або страхування ризиків. Держава, зі свого боку, забезпечує контроль за дотриманням цих норм, вживає заходів адміністративного або кримінального реагування у випадках порушень.

По-п'яте, викликом нового етапу регулювання стає адаптація суб'єктів господарювання до змін: трансформація договірної практики, адаптація до нових організаційно-правових форм, перегляд умов підряду чи надання послуг, розвиток цифровізації, електронних сервісів, транскордонних послуг. Це створює правову невизначеність, яка може призводити до спорів, недобросовісної конкуренції або втрати захисту прав. Для мінімізації цих ризиків необхідно, щоб суб'єкти керувалися загальними правовими принципами, ретельно оформлювали договори, дотримувалися корпоративної культури, контролювали відповідність своїх послуг чи робіт стандартам [3].

У підсумку, надання послуг та виконання робіт в сфері господарювання в Україні проходить трансформацію в умовах ліквідації ГК України та переходу до нової правової моделі, що надає можливість сформувати сучасну, гнучку і ефективну систему регулювання, яка відповідає вимогам ринкової економіки та європейського права. Водночас держава і суб'єкти господарювання стоять перед завданням забезпечити правову передбачуваність, захист прав учасників господарських відносин, якісне договірне оформлення, належний державний контроль і ефективне управління ризиками. Успішна реалізація

цих завдань є передумовою сталого розвитку економіки, залучення інвестицій і підвищення конкурентоспроможності України на міжнародному рівні.

Використані джерела

1. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2025. № 28–29. Ст. 94. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196–20#Text
2. Дзюбенко О. Л. Ознаки та види відомчих підзаконних актів як результат застосування юридичної техніки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 1. С. 18–21.
3. Кочин В. В. Види господарської діяльності юридичних осіб: проблеми теорії та практики. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2016. № 1. С. 139–144.

Софія ДУМА
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Федоров В. А.***

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРИВАТНО-ПРАВОВИХ НОРМ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан суттєво трансформує усі сфери суспільного життя, у тому числі приватноправові відносини. Збройна агресія призводить до обмеження майнових, договірних, сімейних і трудових прав, ускладнює виконання зобов'язань та захист інтересів громадян і юридичних осіб.

Порушення приватноправових норм у таких умовах створює ризики соціальної напруги, зростання кількості судових спорів і виникнення правової невизначеності. Саме тому дослідження відповідальності за порушення приватноправових норм під час війни є надзвичайно актуальним для сучасної української правової науки та практики.

У сучасній юридичній доктрині питання відповідальності в умовах форс-мажорних обставин розглядаються як вітчизняними, так і зарубіжними вченими. Зокрема Іванова Н. О. [1] аналізує особливості цивільно-правової відповідальності у період воєнного стану, підкреслюючи необхідність диференціації між умисними і ненавмисними

порушеннями зобов'язань. Петренко О. В. [2] досліджує юридичну природу форс-мажору та його вплив на виконання договірних зобов'язань. Окремі аспекти проблеми розкриваються у працях, присвячених застосуванню положень Цивільного кодексу України, а також у рішеннях Верховного Суду, де формуються орієнтири для правозастосування під час війни.

Порушення приватноправових норм під час воєнного стану може спричиняти цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність залежно від характеру діяння. Цивільна відповідальність полягає у відшкодуванні збитків, сплаті неустойки або пені, а також у застосуванні інших санкцій, передбачених договором чи законом. Адміністративна відповідальність проявляється у вигляді штрафів або інших стягнень, тоді як кримінальна — застосовується у разі умисного завдання шкоди, наприклад, привласнення або шахрайства у період воєнного стану.

Форс-мажорні обставини та звільнення від відповідальності. Відповідно до статті 617 Цивільного кодексу України, особа звільняється від відповідальності за невиконання зобов'язання, якщо доведе, що воно стало неможливим унаслідок дії непереборної сили. Війна офіційно визнається такою обставиною, проте це не означає автоматичного звільнення від усіх обов'язків: необхідно довести причинно-наслідковий зв'язок між війною та неможливістю виконання. Практика свідчить, що підтвердження форс-мажору є поширеним, але не завжди достатнім для уникнення відповідальності.

Суди дедалі частіше розглядають справи, пов'язані з невиконанням зобов'язань через воєнні дії. Наприклад, у рішеннях Верховного Суду 2023–2025 рр. зазначено, що сам факт війни не звільняє боржника від виконання зобов'язань, якщо він мав можливість виконати їх частково або в інший спосіб. Таким чином, ключовим критерієм є добросовісність сторони.

Ефективний правовий захист у період війни забезпечується поєднанням судових і позасудових механізмів. Зокрема, діють спрощені процедури звернення до судів, онлайн-платформи для подачі позовів, а також можливість медіації у приватноправових спорах. Важливу роль відіграє діяльність нотаріусів, адвокатів і правозахисних організацій, які сприяють забезпеченню стабільності та захисту прав навіть у кризових умовах.

В умовах воєнного стану забезпечення належного рівня правової відповідальності за порушення приватноправових норм має ключове значення для підтримання правопорядку та соціальної стабільності. Форс-мажор не може бути універсальним виправданням невиконання зобов'язань, а має оцінюватися індивідуально з урахуванням обставин кожної справи. Подальше вдосконалення законодавства та розвиток судової практики сприятимуть зміцненню правової системи України та ефективному захисту прав її громадян у період війни.

Використані джерела

1. Цивільний кодекс України, 2003 р., зі змінами 2022–2025 рр. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435–15#Text
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України 2015 р., зі змінами 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389–19#Text
3. Практика Верховного Суду України (2023–2025 рр.) щодо застосування форс-мажорних обставин у цивільних справах. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/ogliady/Daigest_VS_fors_mazhor.pdf
4. Іванова Н. О. Відповідальність за порушення цивільних прав під час воєнного стану. *Юридична практика*. 2023. № 4. С. 12–18.
5. Петренко О. В. Форс-мажор та цивільна відповідальність в умовах воєнного стану. *Право України*. 2022. № 6. С. 45–52.

Катерина ДЮЛЬГЕР, Софія СМОЛЯРОВА
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. політ. н., професор ***Мамантова Е. В.***

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ

Питання визначення та регламентації правового режиму територій, які перебувають під тимчасовою окупацією, є одним із найбільш гострих викликів у сучасному міжнародному праві. Конфлікти, внаслідок яких частина суверенної території опиняється під ефективним контролем іншої держави, продовжують відбуватися, вимагаючи чіткої правової реакції міжнародної спільноти. Проблема правової кваліфікації таких територій, визначення прав і обов'язків окупаційної держави та гарантування прав людини має фундаментальне значення. Невирішеність цих питань є постійним джерелом міжнародної напруги та перешкоджає відновленню територіальної цілісності. На сьогоднішній день у нашій країні питання міжнародно-правового статусу ТОТ набуває особливої гостроти та значимості.

«Правове регулювання військової окупації під час війни базується на спеціальних міжнародних угодах, ключовими серед яких є докумен-

ти, ухвалені IV Гаазькою конференцією 1907 року, а також Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них 1977 року» [1, с. 79].

Зазначені міжнародно-правові норми кваліфікують окупацію як тимчасове встановлення контролю збройними силами однієї держави над територією іншої, що супроводжується перебранням основних управлінських функцій. Територія набуває статусу окупованої, коли її законна влада фактично переходить під контроль країни-агресора. Окупант зобов'язаний дотримуватися прав людини і громадянина, не допускаючи депортацій та масових екзекуцій населення. Хоча окупаційна адміністрація уповноважена вилучати державні активи (фінансові ресурси, скарбницю та інше майно окупованої держави), приватна власність, а також майно установ наукового, освітнього, мистецького, благодійного та релігійного спрямування повинно бути збережене [2].

Розмірковуючи про Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян на тимчасово окупованій території України», професор Лондонської школи економіки С. Хемфріс наголошує на класичному визначенні окупації. Він зазначає, що, згідно з Гаазькою конвенцією 1907 року, територія вважається окупованою лише тоді, коли вона перебуває під безпосереднім контролем ворожої армії. Водночас С. Хемфріс критично оцінює такі внутрішні акти, стверджуючи, що «закон про окупацію» (як український, так і грузинський) не має самостійного статусу в міжнародному праві. За його словами, такі національні закони не можуть «створити» або «оголосити» окупацію, а лише слугують інструментом для привернення уваги міжнародної спільноти до ситуації, що склалася [3, с. 531].

Важливо, що окупація є лише тимчасовим військовим фактом і не передає суверенітет над територією державі-окупанту. Спроби анексії або проголошення окупантом постійних прав є недійсними з точки зору міжнародного права. Окупаційна держава несе суворі обов'язки і діє лише як тимчасовий адміністратор. Її влада має бути обмежена забезпеченням громадського порядку та нормального життя населення, а також повагою до чинних місцевих законів, якщо вони не загрожують її безпеці.

Наукова доктрина розглядає міжнародно-правовий статус окупації через концепцію розщепленої суверенності. Правовий суверенітет незмінно зберігається за законною державою, тоді як окупант набуває лише фактичний контроль.

Повноваження окупаційної влади регулюються режимом узуфрукту, що дозволяє їй лише користуватися державними активами, але забороняє відчужувати їх або вносити незворотні зміни до сутності території, зокрема, змінювати її демографічний склад чи скасовувати основоположні закони. Таким чином, окупація є лише тимчасовим військовим фактом, що не породжує жодних постійних прав для окупанта.

Міжнародно-правовий статус окупованих територій визначається як тимчасовий режим військового управління, строго підпорядкований міжнародному гуманітарному праву. Цей режим не надає окупанту суверенних прав, зберігаючи юридичний суверенітет за державою, що окуповується. Окупаційна влада несе безумовний обов'язок захищати цивільне населення та його власність, діючи згідно з принципом недопустимості незворотних змін.

Використані джерела

1. Авзалова Д. О. Правовий статус тимчасово окупованих територій: сучасні реалії. Грааль науки. 2023. № 29. С. 76–81.
2. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18.10.1907 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text
3. Іляшко О. О. Правова політика держави щодо тимчасово окупованих територій. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2020. № 2. С. 528–532.

Кіріл ЖИТНЯКОВСЬКИЙ
студент 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Добровольська В. В.***

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ БІРЖОВИХ УГОД

В умовах сучасної ринкової економіки особливе місце у структурі господарських відносин належить біржам, які відіграють роль потужного каталізатора розвитку конкурентного середовища, формування цінової політики, стимулювання прозорості товарного обороту та підвищення ефективності економічної діяльності загалом. У центрі біржової діяльності перебувають правові відносини між її учасниками, що реалізуються через специфічний інструмент — біржові угоди, які опосередковують купівлю-продаж, поставку, обмін чи інші форми передачі майнових прав на біржові товари [1, с. 183]. Саме тому вивчення поняття, сутності та видів біржових угод має не лише теоретичне, але й практичне значення для удосконалення правового регулювання ринку в Україні.

Аналізуючи чинне законодавство України, можна відзначити відсутність єдиного нормативно закріпленого визначення поняття «біржова угода». Незважаючи на наявність спеціальних законів, таких

як Закон України «Про товарну біржу» та інші нормативно-правові акти, питання термінологічної визначеності в даній сфері залишається відкритим.

Важливо наголосити, що у цивілістичній доктрині поняття «контракт» і «угода» вважаються близькими за змістом, що дозволяє розглядати наведене визначення як базове для подальшого розвитку законодавчого підходу [2, с. 130].

Сучасне господарське законодавство України трактує поняття «біржова угода» та «біржова операція» по-різному, що іноді призводить до плутанини в юридичній практиці [3, с. 111]. Так, Закон України «Про товарну біржу» фактично ототожнює ці два поняття, визначаючи біржову операцію як угоду, що відповідає певним умовам: вона має стосуватися купівлі-продажу, поставки чи обміну товарів, допущених до біржового обігу; її учасниками повинні бути члени біржі; і вона підлягає обов'язковій реєстрації на біржі не пізніше наступного дня після її укладення [4].

Науковці неодноразово наголошували на необхідності чіткого розмежування між поняттями «біржова операція» і «біржова угода», адже відсутність такого розмежування у законодавстві породжує труднощі у правозастосуванні. Так, А. Г. Бобкова зазначає, що поняття «біржова угода» може тлумачитися у широкому та вузькому значеннях. У широкому розумінні воно охоплює всі угоди, що укладаються на товарній біржі, включаючи договори між біржею, кліринговими організаціями, депозитаріями та іншими учасниками біржового процесу. У від біржовими угодами розуміються лише ті, що безпосередньо укладаються між членами біржі або брокерами за дорученням таких членів стосовно біржового товару [2, с. 130]. Це вузьке тлумачення видається більш точним, оскільки відображає сутність біржової угоди як правочину, який безпосередньо спрямований на перехід прав і обов'язків щодо товару, допущеного до торгівлі на біржі.

З позиції теорії біржова угода — це специфічна форма договору, яка укладається виключно в межах біржових торгів і підлягає обов'язковій реєстрації. Її учасниками можуть бути лише особи, що мають статус членів біржі або діють за їх дорученням через брокерів. Такий підхід узгоджується з доктринальними підходами, відповідно до яких біржова угода розглядається як договір про взаємну передачу прав і обов'язків щодо біржових цінностей, укладений під час біржових торгів і зареєстрований у встановленому порядку [5, с. 180].

Отже, враховуючи викладене, можна сформулювати узагальнене визначення біржової угоди як юридичного інституту, що є результатом ринкової взаємодії учасників біржової торгівлі. Біржова угода — це правочин, укладений між учасниками торгів щодо передачі прав

і обов'язків відносно біржового товару, допущеного до обігу, який укладається в межах біржових торгів, відповідає встановленим законодавчим вимогам і підлягає обов'язковій реєстрації.

Таким чином, удосконалення законодавчого регулювання біржових угод є важливим напрямом правової політики України. В умовах інтеграції до європейського економічного простору необхідним є гармонізація українського біржового законодавства з міжнародними стандартами, зокрема з положеннями Директив ЄС щодо ринків фінансових інструментів. Впровадження єдиної термінологічної системи, деталізація вимог до оформлення і реєстрації біржових угод, підвищення рівня контролю за їх виконанням сприятимуть прозорості ринку, захисту прав учасників торгів та загальному розвитку економіки України.

Використані джерела

1. Вавдійчик І. М. Сучасний стан та тенденції розвитку біржової торгівлі в Україні. *Економіка та управління підприємствами*. 2017. Випуск 15. С. 182–185.
2. Бобкова А. Г., Моісеєв Ю. О. Біржове право: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 200 с. ISBN 966–464–095–2. URL: https://f.eruditor.link/file/259327/
3. Сідар В. Біржове право: конспект лекцій. Тернопіль, 2004. 180 с.
4. Про товарну біржу: Закон від 10.12.1991 № 1956-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 10. Стаття 139.
5. Щербина В. С. Господарське право : підручник. 6-те вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 640 с.

Владислав ЖУРАВЕЛЬ
студент 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Фасій Б. В.***

ПРАВОВИЙ СТАТУС ОРГАНІЗАВТОРІВ АЗАРТНИХ ІГОР ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ

Україна сьогодні функціонує в умовах повномасштабної війни, що стало найбільшим викликом для державних фінансів за всю новітню історію. Значна частина фінансових ресурсів держави спрямовується на забезпечення обороноздатності, фінансування сектору безпеки, підтримку ЗСУ та реалізацію критично важливих воєнних

програм. Це створює суттєве навантаження на державний бюджет та призводить до скорочення фінансування інших сфер суспільного життя: освіти, медицини, соціального забезпечення, культури та інфраструктури.

У таких умовах особливого значення набуває пошук додаткових джерел наповнення бюджету. Одним із них є легалізований ринок азартних ігор, який потенційно здатен забезпечувати значні надходження без підвищення податкового тиску на громадян та бізнес. Водночас важливим є не лише фінансовий аспект, але й чітке правове врегулювання діяльності суб'єктів, що функціонують у цій сфері.

З 2009 по 2020 рік гральний бізнес в Україні перебував під забороною (крім лотерей) згідно із Законом України № 1334-VI «Про заборону грального бізнесу в Україні». У цей період індустрія залишалася у тіні, що призводило до відсутності бюджетних надходжень, поширення нелегальних схем та порушення прав громадян через відсутність правового регулювання. Ситуація змінилась із прийняттям Закону України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» у 2020 році, який відновив легальний гральний ринок. За оцінками профільного комітету, очікувані надходження до бюджету у перший рік становили від 2,5 до 4 млрд грн, а держбюджетом на 2020 рік було заплановано надходження від ліцензій у розмірі 4,4 млрд грн. Однак на практиці реалізація цих норм стикається з проблемами. За даними Рахункової палати, реально стягнуто лише 0,9% донарахованих податковими органами сум, тоді як 94% рішень було скасовано судами. Комісія з регулювання азартних ігор та лотерей (КРАІЛ) виконала менш ніж третину рішень щодо блокування нелегальних ресурсів, а її діяльність супроводжувалась корупційними скандалами. У 2025 році комісію було ліквідовано, а її повноваження передано новоствореному агентству PlayCity [4].

В 2024 році повстало питання обмеження діяльності азартних ігор, зокрема, через велику кількість поширення азартної залежності серед військовослужбовців [1]. В результаті було випущено Рішення Ради Національної Безпеки та Оборони України «Щодо протидії негативним наслідкам функціонування азартних ігор в мережі Інтернет», зокрема, це рішення встановило ліміт витрат і часу гри, блокування нелегальних сайтів, заборону доступу до азартних ігор для військовослужбовців тощо [5].

Стан наукового підґрунтя щодо правового статусу організаторовів азартних ігор не є сильно широким. Так як легальна сфера азартних ігор відновила свою діяльність відносно недавно, тому цій сфері потрібен ще час, щоб вона була достатньо досліджена з точки зору права.

Після легалізації організатори азартних ігор набули статусу повноправних суб'єктів цивільних правовідносин, оскільки їх діяльність відноситься до підприємницької. Закон України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» (ст. 1) визначає організатора азартних ігор як юридична особа-резидент України, яка на підставі отриманої ліцензії має право здійснювати зазначений у такій ліцензії вид діяльності з організації та проведення азартних ігор відповідно до вимог цього Закону [2]. Таким чином, організатор володіє цивільною правоздатністю і дієздатністю, укладає договори з гравцями та іншими суб'єктами ринку, несе майнову відповідальність та виступає стороною правовідносин у сфері надання послуг.

Основні правові вимоги до організаторів азартних ігор закріплено у статті 14 Закону:

1. Організаційно-правові вимоги: організатором може бути лише юридична особа України у формі АТ або ТОВ із прозорою структурою власності та підтвердженим походженням коштів.

1. Ліцензування діяльності: обов'язковим є отримання державної ліцензії, яка визначає дозволені види діяльності (казино, букмекерська діяльність, онлайн-казино тощо).

2. Фінансові вимоги: встановлений мінімальний статутний капітал, відсутність заборгованостей, проходження фінансового моніторингу.

3. Вимоги до репутації власників і керівників: заборонена участь громадян держав-агресорів та осіб із судимостями у сфері економічних або корупційних злочинів.

4. Забезпечення принципу відповідальної гри: верифікація користувачів, недопуск неповнолітніх, формування реєстру обмеженого доступу.

5. Дотримання технічних стандартів: використання сертифікованого обладнання й ПЗ, підключення до державної системи онлайн-моніторингу.

6. Державний контроль та звітність: надання інформації регулятору, перевірки, санкції за порушення [2].

Правовий статус організатора азартних ігор у цивільному праві є комплексним і поєднує елементи договірних, майнових та публічно-правових відносин. Організатор вступає у цивільні відносини передусім з гравцями, надаючи послуги доступу до азартних ігор. Такі відносини мають змішану правову природу: це договір про надання послуг, що водночас є публічною офертою, оскільки правила участі встановлені організатором та є загальнодоступними.

Договір зазвичай укладається в електронній формі відповідно до положень Цивільного кодексу України, а його дійсність забезпечу-

ється ідентифікацією та верифікацією гравця, спрямованими на запобігання шахрайству, доступу неповнолітніх та легалізації доходів. Організатор несе майнову відповідальність за виплату виграшів, збереження персональних даних та цілісність ігрової інформації. У разі порушень він може нести цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність, зокрема у випадку маніпуляцій результатами чи ухилення від оподаткування.

Ключовим елементом правового статусу є ліцензія, що водночас виступає дозволом на діяльність, елементом спеціальної правосуб'єктності та нематеріальним активом. Її анулювання унеможливлює здійснення діяльності, що демонструє взаємозв'язок між адміністративним регулюванням і цивільною дієздатністю суб'єкта. У Законі України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» Ліцензуванню у сфері діяльності з організації та проведення азартних ігор присвячений окремий розділ — восьмий.

Майнові аспекти діяльності охоплюють правовий режим обладнання та програмного забезпечення, які підлягають сертифікації та державному контролю. Програмні продукти можуть бути об'єктом інтелектуальної власності та використовуватися на підставі ліцензійних договорів, що формує додаткові договірні конструкції.

Гравець як споживач наділений правом на достовірну інформацію, чесні розрахунки, захист персональних даних і можливість оскарження дій організатора, що зумовлює застосування норм про публічні договори, електронну комерцію та захист прав споживачів. Окремо треба звернути увагу на реєстр користувачів з обмеженим доступом до онлайн-казино, туди можна потрапити: 1) якщо гравець добровільно подає запит на самообмеження; 2) якщо родичі подають заяву про обмеження користувача; 3) за рішенням суду [3].

Отже, ефективне функціонування організаторів азартних ігор як суб'єктів цивільного права можливе лише за умови дієвого державного контролю, прозорості правозастосування, а також посилення механізмів відповідальності й фінансового моніторингу. Легалізація надала правовий статус цим суб'єктам, однак якість його практичної реалізації залишається викликом для правової системи України.

Використані джерела

1. Зеленський заборонив доступ військовим до азартних ігор. Як це має вирішити проблему в ЗСУ. *BBC News Україна*. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cglx2yr8y7jo (дата звернення: 19.11.2025).
2. Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор : Закон України від 14.07.2020 № 768-IX : станом на 12 вер. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/768–20#Text (дата звернення: 19.11.2025).
3. Рибальченко А. Онлайн-казино в Україні: проблеми та рішення. *Ґвара Media*. URL: https://gwaramedia.com/onlayn-kazyno-v-ukraini-problemy-ta-rishennia/ (дата звернення: 18.11.2025).
4. Суліма Т. Казино чи пастка: чому українці майже не можуть виграти онлайн та хто контролює гральний бізнес. *znaj.ua*. URL: https://znaj.ua/kompromat/522993-kazino-chi-pastka-chomu-ukrajinci-mayzhe-nemozhut-vigrati-onlayn-ta-hto-kontrolyuye-gralniy-biznes (дата звернення: 19.11.2025).
5. Щодо протидії негативним наслідкам функціонування азартних ігор в мережі Інтернет : Рішення Ради нац. безпеки і оборони України від 20.04.2024 : станом на 23.04.2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0005525–24#Text (дата звернення: 20.11.2025).

Анастасія ЗАВАЛЬНЮК
студентка 1 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Чувакова Г. М.***

КОНЦЕПЦІЇ СПІВВІДНОШЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО, РЕГІОНАЛЬНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

У сучасному світі взаємодія міжнародного, регіонального і національного права набуває особливої актуальності, оскільки від цього залежить стабільність правової системи та ефективність захисту прав людини. Аналіз їх співвідношення неможливий без розуміння сутності кожного рівня, оскільки кожен має власні джерела, принципи та механізми дії, але між ними існує постійний взаємозв'язок і взаємовплив.

Міжнародне право регулює відносини між державами та іншими суб'єктами, ґрунтується на принципах рівності, суверенітету й незалежності та спрямоване на підтримання миру й міжнародного співробітництва [2]. Національне право охоплює сукупність правових норм держави, включаючи норми міжнародних договорів, що мають обов'язкову силу [1]. Регіональне право, своєю чергою, розглядається як проміжний рівень між міжнародним і національним правом; воно охоплює норми, створені в межах регіональних міждержавних об'єднань, регулює відносини між державами певного регіону та їх взаємодію з органами інтеграційних структур, маючи на меті забезпечення узгодженості політики, правових стандартів і співпраці в межах

спільного геополітичного простору, наприклад, АСЕАН та Африканський Союз демонструють практичну реалізацію регіональних норм.

У контексті інтеграційних процесів важливим є розуміння ролі регіональних організацій у формуванні правового середовища. Регіональні організації, такі як Європейський Союз, АСЕАН та Африканський Союз, створюють правові норми, які мають обов'язкову силу для своїх членів. Ці норми сприяють гармонізації національних законодавств, забезпечують узгодженість політик та сприяють розвитку співпраці між державами.

У науковій літературі виділяють кілька основних концепцій співвідношення міжнародного, регіонального та національного права, що пояснюють механізми їх взаємодії та визначення пріоритетності норм [2]. Дуалістична концепція розглядає міжнародне та національне право як автономні системи, що функціонують незалежно і потребують імплементації міжнародних норм у національне законодавство.

Моністична концепція передбачає єдність правових систем: міжнародні норми автоматично набувають чинності у внутрішньому правопорядку та можуть мати пріоритет над національним законодавством.

Концепція координації (взаємодії) розглядає всі рівні права як взаємопов'язані та узгоджені для досягнення спільних цілей, прикладом чого є діяльність Європейського Союзу при цьому країни зберігають частину суверенітету, делегуючи лише певні функції наднаціональним органам [1].

Слід зазначити, що у процесі взаємодії національного (внутрішньодержавного), регіонального та міжнародного права виникає низка проблем, які потребують своєчасного вирішення [3]. Однією з ключових є визначення ступеня впливу міжнародного і регіонального права на національне законодавство та навпаки. Безперечно, між цими системами існує тісний взаємозв'язок: міжнародне та регіональне право формують основні принципи та норми, які закладаються у правовій системі держави, починаючи від захисту прав людини і закінчуючи регулюванням діяльності окремих інститутів та галузей.

Національне право водночас впливає на розвиток міжнародного та регіонального права, оскільки при формуванні міжнародних та регіональних актів враховуються національні особливості держав, що дозволяє більш ефективно регулювати правовідносини. Особливою проблемою є різниця у структурі норм: національні норми зазвичай складаються з диспозиції, гіпотези та санкції, тоді як міжнародні та регіональні норми часто не мають гіпотези або санкції. Тому диспозиції норм усіх трьох систем, які регулюють одні й ті самі правовідносини, мають бути узгоджені. Додатково, існує проблема колізії між нормами національного, регіонального та міжнародного права, які

регулюють однакові відносини, що потребує чіткого механізму координації і пріоритетності застосування норм.

Таким чином, взаємодія міжнародного, регіонального та національного права є ключовим елементом сучасної правової системи. Ефективне співвідношення цих рівнів забезпечує гармонізацію правових норм, узгоджує міжнародні зобов'язання та національний суверенітет і сприяє стабільності правового регулювання.

Різниця у структурі норм та потенційні колізії між ними потребують чітких механізмів координації та визначення пріоритетності застосування, що дозволяє ефективно регулювати правовідносини та захищати права людини на всіх рівнях. Реалізація концепції взаємодії міжнародного, регіонального та національного права є необхідною умовою для формування єдиного правового простору та забезпечення послідовності правового регулювання.

Використані джерела

1. Європейська конвенція про громадянство / Офіційний вебпортал Парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_004#Text (дата звернення: 12.10.2025).
2. Міжнародне публічне право. *DSpace Repository: Репозитарій Національного університету «Одеська юридична академія»*. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/91e56041-ea2e-4228–9ca3-b020866849f9/content (дата звернення: 12.10.2025).
3. Козюбра М. І. Співвідношення національних і міжнародних правових систем. К., 2016. С. 3–11.

Анастасія ЗАВАЛЬНЮК, Яна СУНИЦЯ
студентки 1 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Будурова Г. М.***

КОРПОРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ УЧАСНИКІВ ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ

Корпоративна відповідальність учасників господарських товариств є ключовим механізмом забезпечення стабільності та законності функціонування підприємств. Вона визначає обов'язки учасників щодо внесення вкладів, дотримання корпоративних процедур, участі у загальних зборах та дотримання інших правил, встановлених законом і статутом товариства. Водночас недотримання зазначених

правил створює підстави для застосування різних форм відповідальності учасників, що є невід'ємною складовою сучасного корпоративного права.

Корпоративна відповідальність передбачає застосування санкцій у межах корпоративних правовідносин, які є негативними, несприятливими додатковими наслідками майнового, морального або організаційного характеру за порушення корпоративних прав, зловживання ними. Але найчастіше учасники господарських товариств несуть відповідальність за порушення корпоративних обов'язків, встановлених законодавством України та статутом товариства. Основні підстави відповідальності учасників включають:

– невнесення або несвоєчасне внесення вкладів до статутного капіталу. Учасники товариства з обмеженою відповідальністю зобов'язані внести свої вклади у статутний капітал у строки та в розмірі, передбачені статутом та статтею 14 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»; відповідно до статті 15 цього Закону невиконання цього обов'язку, серед іншого, може тягнути за собою виключення зі складу учасників товариства [1]. Відповідно до статті 13 Закону України «Про акціонерні товариства» у акціонерному товаристві акціонери як учасники зобов'язані сплатити повну вартість придбаних акцій у строки, передбачені статутом, що забезпечує формування статутного капіталу та виконання фінансових зобов'язань перед товариством [2]. При цьому досить цікавою є практика щодо внесення додаткових вкладів. Так, ВС у справі № 925/200/22 (постанова від 11.12.2023 р.) відзначив, що рішення про збільшення статутного капіталу, що було прийнято до набрання Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», не є підставою для вимог щодо його примусового виконання, оскільки зобов'язання учасника зробити додатковий внесок у статутний капітал — є добровільним зобов'язанням майнового характеру, вимога в якому не може бути захищена в судовому (примусовому) порядку; якщо учасник не вніс (неповністю вніс) додатковий внесок на виконання такого рішення, він не може бути зобов'язаний до цього судом. Однак він несе солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства перед кредиторами у межах вартості невнесеної частини вкладу, і має обмеження на виплати дивідендів [4];

– недотримання корпоративних процедур при відчуженні частки або передачі права участі. Учасники ТОВ зобов'язані дотримуватися встановленого законом та статутом порядку передачі частки іншому учаснику або третій особі. Відчуження частки без дотримання процедури може бути оскаржене у судовому порядку, оскільки закон передбачає захист прав інших учасників [1]. В АТ передача акцій третім особам здійснюється з дотриманням законодавчо встановлених процедур, зокрема враховуючи права інших акціонерів на першочерговий викуп, а порушення цих процедур може призвести до визнання угоди недійсною [2]. При дослідженні цього виду порушень варто наголосити на зростаючій ролі корпоративних договорів, які можуть фіксувати подібного роду домовленості щодо особливого порядку відчуження акцій/часток та відповідальність у разі їх недотримання. Так, у разі якщо корпоративний договір передбачає обов'язок купити або продати акції товариства, але будь-яка із сторін ухиляється від обов'язку укласти договір купівлі-продажу акцій, інша сторона має право звернутися до суду з позовом про визнання договору купівлі-продажу акцій укладеним на умовах, передбачених таким корпоративним договором, та про відшкодування збитків, заподіяних ухиленням від укладення такого договору купівлі-продажу акцій (абз. 2 ч. 3 ст. 29, 2).

– невиконання обов'язків щодо розкриття інформації органам управління товариства або інформації про проведення загальних зборів. Учасники ТОВ зобов'язані надавати достовірну інформацію органам управління для забезпечення ефективного управління товариством [1]. Закон «Про акціонерні товариства», у свою чергу, зобов'язує акціонерів, якщо скликання загальних зборів відбувається за їхньої ініціативи, розміщувати на веб-сайті, зазначеному в повідомленні про їх проведення, передбачену законом інформацію. Крім того, акціонери додатково надсилають повідомлення про проведення загальних зборів оператору організованого ринку капіталу (операторам організованих ринків капіталу), на якому (яких) акції товариства допущені до торгів, а також розміщують повідомлення про проведення загальних зборів у базі даних особи, яка провадить діяльність з оприлюднення регульованої інформації від імені учасників ринків капіталу та професійних учасників організованих товарних ринків (ч. 1 ст. 47, 2);

– дії, що завдають шкоди товариству або створюють конфлікт інтересів. Тут слід відзначити, що профільні закони не закріплюють чітких обов'язків акціонерів/учасників товариств не вчиняти дій, що суперечать інтересам товариства або завдають йому шкоди (що, однак, не відміняє права пред'явити до них позов про відшкодування збитків), зокрема використовувати корпоративні ресурси для особистої вигоди, чи уникати конфлікту інтересів. Такі норми передбачені лише для посадових осіб товариства. Проте статут та корпоративний договір можуть передбачати відповідні правила, закріплюючи конкретні прояви заборонених дій, їх ознаки, а також санкції за їх вчинення. У корпоративному світі, де почасти так важко узгодити інтереси акціонерів/учасників, а також інтереси засновників, менеджменту та самого товариства, подібні установлення видаються вкрай доречними;

–порушення інших обов'язків, визначених статутом товариства. Статут товариства може встановлювати додаткові обов'язки учасників. Їх невиконання також є підставою для корпоративної відповідальності, при цьому застосовуються механізми, передбачені статутом та законом.

Корпоративна відповідальність учасників господарських товариств здебільшого має господарсько-правовий характер і спрямована на відновлення порушених майнових прав власників корпоративних прав, самої корпорації та інших учасників корпоративних відносин, однак може мати на меті і компенсацію завданих товариству збитків. Вона не є окремим видом юридичної відповідальності, а виступає формою приватноправового реагування на порушення норм корпоративного права, зокрема довірчих обов'язків посадових осіб та інших учасників [3]. Таким чином, корпоративна відповідальність є пріоритетним механізмом захисту майнових і правових інтересів учасників корпорацій у межах господарського законодавства.

Господарсько-правову відповідальність учасників господарських товариств доцільно розглядати як компенсаційну міру, що застосовується уповноваженими органами або кредиторами з метою відшкодування завданої майнової та/або моральної шкоди. Вона передбачає накладення майнових санкцій на правопорушника і спрямована на захист прав інших учасників товариства, а також на забезпечення стабільності та законності корпоративних відносин. Мета такої відповідальності полягає у відновленні порушених інтересів та підтримці ефективного функціонування господарського товариства.

Отже, корпоративна відповідальність учасників господарських товариств виступає ключовим інструментом забезпечення законності та стабільності корпоративних відносин. Вона дозволяє захищати майнові та правові інтереси як самого товариства, так і його учасників, запобігаючи зловживанням та порушенням обов'язків. Механізми відповідальності, передбачені законом, статутом та корпоративними договорами, сприяють ефективному управлінню, підтримці довіри між учасниками та відновленню порушених прав у разі шкоди. Таким чином, корпоративна відповідальність є невід'ємним елементом правового регулювання діяльності господарських товариств та важливим засобом захисту економічних і правових інтересів у корпоративному середовищі.

Використані джерела

1. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю / Офіційний вебпортал Парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275–19#Text (дата звернення: 14.11.2025).
2. Про акціонерні товариства / Офіційний вебпортал Парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465–20#n717 (дата звернення: 14.11.2025).
3. Пальчук П. Поняття та правова природа корпоративної відповідальності. URL: http://www.lsej.org.ua/7_2023/31.pdf (дата звернення: 18.11.2025).
4. Постанова Верховного Суду від 11 грудня 2023 року у справі № 925/200/22. ЄДРСР. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/115746216

Олена ЗАПОРОЖЕЦЬ
студентка 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Квасніцька О. О.***

ДО ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЦИФРОВИХ ДОКАЗІВ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

У сучасних умовах цифрової трансформації суспільства питання доказування у господарському процесі набуває нових змістовних і технічних характеристик. Використання електронних документів, інтернет-комунікацій, електронних платформ та цифрових підписів стало звичайною практикою в діяльності суб'єктів господарювання. Це, у свою чергу, зумовило виникнення особливого виду доказів — цифрових (електронних) доказів, які дедалі частіше стають ключовими у вирішенні спорів.

Питання використання цифрових доказів безпосередньо пов'язане з реалізацією конституційних засад судочинства. Відповідно до статті 129 Конституції України, однією з основних засад судочинства є змагальність сторін і свобода в поданні ними до суду своїх доказів та у доведенні їх переконливості [1]. Саме ця норма формує правову основу для впровадження та належного використання цифрових доказів у господарському процесі. Їх значення постійно зростає, адже саме цифрові дані нерідко містять вирішальну інформацію про наміри, дії чи бездіяльність сторін під час укладення та виконання господарських договорів.

Проблематика використання цифрових доказів є надзвичайно актуальною, оскільки на сьогодні відсутня усталена судова практика та єдині методичні підходи до їх оцінки. Як зазначає О. Б. Кузьменко, цифрові технології докорінно змінюють традиційні процесуальні форми доказування, проте законодавство України поки що не повністю адаптоване до цих змін [3]. Аналогічної позиції дотримується Н. С. Кузнєцова, наголошуючи, що електронні засоби фіксації

інформації мають різну технічну природу, що ускладнює їх юридичну оцінку [5]. Дослідниця О. В. Кухар вважає, що найсерйознішою проблемою є підтвердження автентичності цифрових доказів, адже будь-яке втручання у файли, навіть технічне, може змінити їх зміст, що позбавляє такі дані доказової сили [4].

Згідно зі статтею 96 Господарського процесуального кодексу України, електронними доказами визнаються будь-які дані в електронній формі, що містять відомості про обставини, які мають значення для справи. Це можуть бути електронні документи, текстові повідомлення, аудіо- чи відеозаписи, дані з веб-сайтів або електронних систем [2]. Проте у практиці суди часто стикаються з труднощами у визначенні процесуальної форми таких доказів. Наприклад, І. Дрозд звертає увагу на те, що суди нерідко відмовляють у прийнятті скріншотів або електронного листування як доказів через відсутність підтвердження їхнього джерела походження [6]. Це свідчить про потребу законодавчого закріплення більш чітких вимог до автентифікації цифрових даних.

Процес збирання цифрових доказів повинен ґрунтуватися на принципах достовірності, цілісності та можливості відтворення. Для цього використовуються спеціальні технічні засоби — хеш-функції, електронні підписи, сертифікати, протоколи огляду та фіксації даних. Як підкреслює М. Михеєнко, важливо, щоб будь-яка особа, яка здійснює збирання доказів, мала можливість підтвердити незмінність інформації від моменту її створення до моменту подання до суду [7]. Подання цифрових доказів відбувається шляхом завантаження файлів у підсистему «Електронний суд» або надання їх на електронних носіях з обов'язковим описом технічних параметрів. Водночас на практиці спостерігається проблема з сумісністю форматів і розмірів файлів, що ускладнює їх розгляд судом.

Окремої уваги заслуговує питання оцінки цифрових доказів. На думку Т. Сливки, оцінювання таких доказів потребує не лише юридичної, а й технічної компетентності суддів, що зумовлює необхідність упровадження спеціалізованих навчальних програм або залучення експертів у сфері цифрової криміналістики [8]. Суд має оцінювати цифрові докази за критеріями належності, допустимості, достовірності та достатності, однак їхня цифрова природа ускладнює застосування останнього критерію.

Таким чином, оцінка цифрових доказів повинна базуватися на верифікації ланцюга збереження даних — від джерела походження до моменту подання до суду. Недотримання цього принципу може поставити під сумнів достовірність таких доказів, навіть якщо вони формально відповідають вимогам допустимості.

На сучасному етапі розвитку правової системи вважаємо за необхідне забезпечити узгодження темпів цифрової трансформації із

оновленням процесуального законодавства. У сфері господарського судочинства це передбачає формування єдиних підходів до верифікації цифрових доказів, що мають ґрунтуватися на стандартизованих критеріях автентичності, цілісності та збереження інформації. Запровадження такої методики сприятиме підвищенню рівня правової визначеності та забезпеченню належного процесуального статусу електронних доказів. Крім того, вважаємо, що ефективність цифрового доказування безпосередньо залежить від рівня цифрової компетентності суддів, адвокатів та інших учасників процесу, що обумовлює потребу у впровадженні системної підготовки кадрів у цій сфері.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що цифрові докази стали невід'ємним елементом сучасного господарського процесу, однак їх практичне застосування все ще стикається з низкою проблем нормативного, технічного та методологічного характеру. Незважаючи на наявність загальних положень у чинному процесуальному законодавстві, відсутність єдиних стандартів збирання, подання та оцінки цифрових доказів знижує ефективність судового доказування.

Пропонуємо зосередити подальший розвиток правового регулювання у сфері цифрових доказів на уніфікації процесуальних норм і запровадженні єдиної методики верифікації електронних даних, що гарантуватиме їх автентичність, цілісність і достовірність. Вважаємо доцільним удосконалити положення статті 96 Господарського процесуального кодексу України, доповнивши її положеннями про вимоги до форми та змісту цифрових доказів і порядок підтвердження їх автентичності — зокрема за допомогою кваліфікованого електронного підпису або інших технічних засобів.

Крім того, пропонуємо визначити процедуру збору, зберігання та передачі електронних доказів із дотриманням їх оригінальної структури, а також розробити методику судової перевірки цифрових доказів, що базуватиметься на технічній експертизі та міжнародних стандартах цифрової криміналістики. Реалізація таких пропозицій, на нашу думку, сприятиме підвищенню ефективності доказування у господарських справах, забезпеченню єдності судової практики та зміцненню довіри до електронних доказів у сучасних умовах цифрової трансформації. комплексного підходу до регулювання цифрових доказів сприятиме підвищенню ефективності доказування у господарських справах, забезпеченню єдності судової практики та зміцненню довіри до електронних доказів у сучасних умовах цифрової трансформації.

Використані джерела

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-D0%B2%D1%80 (дата звернення: 27.10.2025).
2. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 6 листопада 1991 р. (в редакції Закону від 3 жовтня 2017 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1798–12
3. Кузьменко О. Б. Докази та доказування у господарському процесі України. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 312 с.
4. Кухар О. В. Цифрові докази в судовому процесі: проблеми і перспективи. *Підприємництво, господарство і право*. 2022. № 5. С. 34–39.
5. Кузнєцова Н. С. Цифрове право: сучасні виклики та перспективи розвитку. Харків: Право, 2019. 284 с.
6. Дрозд І. І. Електронні докази у судовій практиці: проблеми автентичності. *Юридичний вісник*. 2023. № 2. С. 45–50.
7. Михеєнко М. М. Теоретичні засади доказування у господарському процесі. Київ: Наукова думка, 2021. 256 с.
8. Сливка Т. О. Судова оцінка електронних доказів: проблеми та перспективи. *Проблеми законності*. 2022. № 157. С. 120–127.

Анастасія ЗЕЛІНЧЕНКО
студентка 4 курсу
факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Будурова Г. М.***

ФОРС-МАЖОРНІ ОБСТАВИНИ У ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасні умови ведення господарської діяльності в Україні характеризуються винятковими викликами, спричиненими збройною агресією Російської Федерації та запровадженням воєнного стану. Воєнні події істотно впливають на стабільність економічних процесів, безперервність ланцюгів постачання, платоспроможність суб'єктів господарювання та виконання ними договірних зобов'язань. У цих умовах питання правового регулювання форс-мажорних обставин набуває особливої уваги як інструменту забезпечення справедливого балансу між сторонами господарських відносинах.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 617 Цивільного кодексу України, суб'єкт, який допустив порушення зобов'язання, може бути звільнений від

юридичної відповідальності за таке порушення лише за умови доведення, що невиконання або неналежне виконання стало наслідком випадку чи дії непереборної сили [1].

Легальне закріплення поняття форс-мажору в ч. 2 ст. 14–1 ЗУ «Про торгово-промислові палати в Україні». Відповідно, форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) визначаються як надзвичайні та неминучі події, які об'єктивно перешкоджають виконанню зобов'язань, визначених договором (контрактом, угодою тощо), а також виконанню обов'язків, установлених законодавчими чи іншими нормативними актами [2].

Згідно з вищезазначеним визначенням, можна зробити висновок, що такі поняття як «обставини непереборної сили» та «форс-мажорні обставини» є тотожними.

Особливу увагу слід звернути на ознаки форс-мажорних обставин. Відповідно до п. 6.9 Регламенту засвідчення форс-мажорних обставин Торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово-промисловими палатами, Торгово-промислова палата України (далі — ТПП України) має право видати сертифікат лише за умови, що встановлені форс-мажорні обставини відповідають визначеним у Регламенті критеріям.:

– надзвичайний характер обставин: ситуації мають виняткову природу та повністю виходять за межі можливостей впливу сторін правовідносин.

– непередбачуваний характер подій: їх виникнення та можливі наслідки не могли бути об'єктивно спрогнозовані, зокрема на момент укладення відповідного договору, до настання строку виконання зобов'язання або появи податкового обов'язку.

– невідворотність (непереборність) обставин: подія та/або її наслідки мають неминучий характер, що унеможливлює їх запобігання або усунення.

– наявність причинно-наслідкового зв'язку: між настанням певної події та фактичною неможливістю виконання суб'єктом власних зобов'язань (договірних, нормативних чи встановлених органами влади) існує чітко простежуваний функціональний зв'язок [3].

Доцільним буде окремо зазначити, що поняття «форс-мажор» і «непереборна сила (невідворотні обставини») не є тотожними. Непереборна сила — це законодавчо визначена підстава звільнення від відповідальності, що характеризується надзвичайністю та невідворотністю подій, які об'єктивно унеможливлюють виконання зобов'язань. Натомість форс-мажор має переважно договірний характер: сторони можуть самостійно визначати його зміст і правові наслідки, тому він може лише частково збігатися з критеріями непереборної сили. Отже, форс-мажор є більш договірним поняттям, тоді

як непереборна сила — це правова категорія, яка об'єктивно (в силу прямої вказівки закону) усуває відповідальність.

Листом ТПП України від 28 лютого 2022 року № 2024/02.0–7.1 офіційно засвідчено, що збройна агресія Російської Федерації проти України та запровадження воєнного стану є форс-мажорними обставинами. У зазначеному документі підкреслюється, що події, які тривають з 24 лютого 2022 року і до моменту їх офіційного припинення, створюють умови, які мають характер надзвичайних, непередбачуваних і таких, що об'єктивно унеможливлюють належне та безперешкодне здійснення господарської діяльності [4].

Крім того, у постанові Верховного Суду від 15.06.2023 у справі № 910/8580/22 наголошено, що лист ТПП України має адресний формуляр «усім, кого це стосується», тобто спрямований на невизначене коло осіб і має інформаційно-декларативний та узагальнений характер. У зв'язку з цим Суд дійшов висновку, що такий лист не може розцінюватися як сертифікат ТПП України, оскільки не відповідає вимогам щодо індивідуалізованого підтвердження форс-мажорних обставин для конкретного суб'єкта [7].

Отже, відповідно до правової позиції, викладеної у постанові Верховного Суду від 13.09.2023 у справі № 910/7679/22, вказаний лист ТПП України не може вважатися належним доказом настання форс-мажорних обставин для всіх суб'єктів господарювання без винятку у зв'язку з початком воєнної агресії РФ. Суд підкреслив, що кожен окремий суб'єкт господарювання, який через конкретні обставини не здатний виконати зобов'язання за певним договором, повинен самостійно довести факт існування форс-мажорних обставин саме у його правовідносинах [8].

Слід зазначити, що судова практика Верховного суду неодноразово наголошувала на тому, що форс-мажорні обставини не можуть вважатися преюдиційним фактом. Тобто сама по собі наявність таких обставин не є автоматичною підставою для звільнення від відповідальності за невиконання договірних зобов'язань. Отже, обов'язок доведення наявності обставин непереборної сили покладається на сторону, яка посилається на їх існування як на підставу звільнення від відповідальності. Хоча ці критерії є загальними, їх застосування завжди потребує оцінки конкретних обставин справи.

Слід особливо акцентувати на своєчасності повідомлення контрагента про неможливість виконання зобов'язань у зв'язку з настанням форс-мажорних обставин. Зокрема у випадку, коли сторона не повідомила контрагента або зробила це із запізненням, вона втрачає право посилатися на форс-мажор як підставу для звільнення від відповідальності, за умови, що відповідне повідомлення передбачене умовами договору.

Судова практика підкреслює критичну значущість своєчасного інформування контрагента про настання форс-мажорних обставин. Зокрема у постанові Верховного Суду від 22.06.2022 у справі № 904/5328/21 зазначено, що обмеження права сторони посилатися на форс-мажор у разі несвоєчасного повідомлення можливе лише за умови, що таке положення чітко закріплене в договорі [5].

Необхідно чітко розрізняти строки повідомлення контрагента про настання форс-мажорних обставин та строки звернення до торгово-промислової палати (ТПП) для отримання сертифіката, що їх підтверджує. Верховний Суд у постанові від 31.08.2022 у справі № 910/15264/21 зазначив, що подання заяви до ТПП за сертифікатом можливе лише після того, як сталося порушення виконання зобов'язання. Отже, отримання сертифіката ТПП може відбуватися значно пізніше фактичного встановлення неможливості виконання зобов'язань через форс-мажор. Водночас сторона зобов'язана дотримуватися розумних строків для подання відповідної заяви до ТПП [6].

Саме повідомлення про настання форс-мажору іншій стороні має відправлятися якомога швидше, адже невиконання договору насамперед негативно впливає на того, хто не отримує вчасно товар, роботи чи послуги.

Крім того, якщо сторона договору порушує обов'язок щодо своєчасного повідомлення (або взагалі не повідомлення) контрагента про форс-мажорні обставини, то така сторона втрачає право посилатися на форс-мажорні обставини як на підставу звільнення від відповідальності. Проте про несвоєчасне повідомлення має бути чітко передбачено умовами договору [5].

Господарський суд Дніпропетровської області у рішенні від 29.07.2022 у справі № 904/1250/22 застосував штрафні санкції за невиконання зобов'язання в строк, зокрема через порушення письмового строку повідомлення про форс-мажорні обставини, пов'язані з військовою агресією, а також у зв'язку з відсутністю належних доказів неможливості виконання договору. Суд наголосив, що введення воєнного стану не звільняє відповідача від обов'язку здійснювати підприємницьку діяльність та отримувати доходи. У рішенні зазначено, що відповідач не надав доказів, що підприємство було фактично зупинено, працівники або керівництво перебували на мобілізації, або рухоме майно підприємства було залучене до дій, які перешкоджали б виконанню зобов'язань.

Крім того, суд підкреслив, що договір передбачає обов'язок письмово повідомити контрагента про обставини непереборної сили не пізніше 10 діб від моменту їх настання, якщо вони перешкоджають належному виконанню договору. Підтвердженням таких обставин є лише офіційний сертифікат [9].

Цей випадок чітко демонструє, що наявність форс-мажорних обставин сама по собі не звільняє від відповідальності. Вчасне і належне письмове повідомлення контрагента та підтвердження форс-мажору Торгово-промисловою палатою України є ключовими умовами уникнення негативних наслідків. Недотримання цих процедур може призвести до штрафних санкцій, навіть у період воєнного стану.

Таким чином, форс-мажорні обставини слугують підставою для звільнення від відповідальності за невиконання зобов'язання, а не від самого обов'язку його виконання. Дія обставин непереборної сили не усуває саму необхідність виконання договору, а лише звільняє сторону від негативних правових наслідків, що виникають у разі неможливості належного виконання зобов'язання. Отже, наявність форс-мажору не позбавляє сторону обов'язку виконувати зобов'язання, коли це стає можливим, а лише визначає обставини, за яких відповідальність за невиконання не настає.

Використані джерела

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/435–15
2. Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України від 02.12.1997 № 671/97-ВР: станом на 31.03.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/671/97-%D0%B2%D1%80
3. Регламент засвідчення Торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили): Рішення президії ТПП України від 15.07.2014 № 40(3). URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/v0040571–14
4. Лист Торгово-промислової палати України від 28.02.2022 р. № 2024/02.0–7.1 URL: https://ucci.org.ua/uploads/files 621cba543cda9382669631.pdf
5. Постанова Верховного Суду № 904/5328/21 від 22 червня 2022 року. URL: https://surl.lu/ohnqjr
6. Постанова Верховного Суду № 910/15264/21 від 31 серпня 2022 року. URL: https://surl.lt/cajccp
7. Постанова Верховного Суду № 910/8580/22 від 15 червня 2023 року. URL: https://surl.li/ngxbwz
8. Постанова Верховного Суду № 910/7679/22 від 13 вересня 2023 року. URL: https://surl.lt/fvswds
9. Рішення господарського суду Дніпропетровської області № 904/1250/22 від 29 липня 2022 року. URL: https://surl.li/bcoxad

Володимир ІЛЬЧКО
студент 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Попелюк В. П.***

ЗАХИСТ ПРАВ ПІДПРИЄМЦІВ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну кардинально змінило умови ведення господарської діяльності на території держави, створивши безпрецедентні виклики для національної економіки та підприємницького сектору. Воєнний стан автоматично активує особливий правовий режим, який передбачає обмеження окремих конституційних прав і свобод громадян, включаючи право на підприємницьку діяльність, що зумовлює необхідність пошуку балансу між потребами національної безпеки та захистом законних інтересів суб'єктів господарювання [1].

В умовах війни держава стикається з подвійним викликом: з одного боку, необхідно забезпечити ефективне функціонування економіки для підтримки обороноздатності країни, а з іншого — захистити підприємців від свавілля, протиправних дій та надмірних обмежень, які можуть остаточно підірвати економічну основу держави. Система захисту прав підприємців в умовах воєнного стану набуває особливого значення як гарант збереження економічного потенціалу нації та створення підґрунтя для майбутнього відновлення країни.

Одним із ключових аспектів захисту прав підприємців під час війни є збереження функціональності судової системи та забезпечення доступу до правосуддя незважаючи на воєнні обставини. Господарські суди України продовжують свою роботу навіть в умовах обстрілів та окупації окремих територій, застосовуючи дистанційні форми розгляду справ та електронне судочинство, що дозволяє підприємцям оскаржувати неправомірні рішення органів влади, стягувати заборгованість та захищати свої майнові права. Водночас процесуальні строки та особливості розгляду справ зазнали суттєвих змін, передбачаючи можливість зупинення провадження у зв'язку з воєнними діями, що створює додаткові ризики для бізнесу та потребує гнучкого підходу з боку правозастосовних органів [2].

Законодавство воєнного часу передбачає низку спеціальних механізмів захисту бізнесу, включаючи мораторії на проведення перевірок контролюючими органами, заборону нарахування штрафних санкцій за певні категорії порушень, спрощені процедури ліцензування та дозвільної діяльності. Держава запровадила програми компенсації збит-

ків, завданих внаслідок бойових дій, створила механізми безвідсоткового кредитування для постраждалого бізнесу та впровадила податкові пільги для підприємств, які продовжують працювати в умовах воєнного стану. Однак ефективність цих механізмів часто знижується через бюрократичні перепони, недостатнє фінансування компенсаційних програм та відсутність чітких критеріїв визначення розміру завданих збитків, що вимагає постійного вдосконалення нормативної бази [3].

Особливу проблему становить захист прав підприємців на тимчасово окупованих територіях та в зонах активних бойових дій, де фактично неможливе застосування національного законодавства та функціонування державних інституцій. Для таких випадків українське законодавство передбачає спеціальні правові режими, зокрема можливість зміни юридичної адреси без фактичної присутності керівника, спрощену процедуру відновлення втрачених документів, звільнення від відповідальності за неможливість виконання договірних зобов'язань через форс-мажорні обставини. Водночас залишається невирішеним питання правового статусу майна підприємців, яке перебуває на окупованих територіях, механізмів його документування та майбутньої реституції після деокупації.

Реквізиція та мілітаризація приватної власності для потреб оборони держави є законним обмеженням прав підприємців в умовах війни, проте вона повинна здійснюватися виключно в порядку, встановленому законом, з обов'язковою компенсацією вартості майна та можливістю судового оскарження рішень про реквізицію. На практиці підприємці часто стикаються з порушеннями процедури реквізиції, несвоєчасною або неповною компенсацією, відсутністю належного документального оформлення вилучення майна. Ефективний захист прав власності в таких випадках можливий лише за умови функціонування незалежної судової системи, активної позиції інститутів омбудсмена та громадянського суспільства, а також політичної волі влади дотримуватися принципів верховенства права навіть в екстремальних умовах [4].

Міжнародний вимір захисту прав українських підприємців набуває особливого значення в контексті євроінтеграційних процесів та залучення іноземних інвестицій для відновлення економіки. Україна як держава-кандидат на вступ до Європейського Союзу зобов'язана дотримуватися європейських стандартів захисту прав власності, верховенства права та доступу до правосуддя навіть в умовах війни, що створює додаткові гарантії для бізнесу та підвищує довіру міжнародних партнерів. Міжнародні арбітражні механізми, двосторонні угоди про захист інвестицій та система страхування політичних ризиків формують додатковий рівень захисту для підприємців, які працюють в Україні або мають бізнес-зв'язки з українськими партнерами [5].

Захист прав підприємців у сфері господарської діяльності в умовах війни є критично важливим елементом національної стійкості та економічної безпеки держави, оскільки саме функціонуючий бізнес забезпечує надходження до бюджету, створює робочі місця та формує основу для майбутнього відновлення країни. Ефективна система правового захисту підприємництва в екстремальних умовах вимагає збалансованого підходу, який поєднує необхідні обмеження для забезпечення національної безпеки з максимальним збереженням правових гарантій для бізнесу, функціонуванням незалежної судової системи, прозорими процедурами компенсації збитків та дієвими механізмами оскарження неправомірних дій владних органів.

Досвід України в захисті прав підприємців під час повномасштабної війни є унікальним і формує важливу практику для міжнародного права та теорії надзвичайних правових режимів, демонструючи можливість підтримання основ правової держави навіть в найскладніших умовах. Подальше вдосконалення законодавства воєнного часу, адаптація судової системи до нових викликів, розвиток альтернативних механізмів вирішення спорів та інтеграція міжнародних стандартів захисту власності залишаються пріоритетними завданнями для забезпечення сталого розвитку підприємництва та успішного переходу економіки від воєнного до мирного функціонування після перемоги України.

Використані джерела

1. Андрущенко Л. В. Нормативно-правове забезпечення господарської діяльності в умовах запровадження режиму воєнного стану. *Публічне право*. 2022. № 4 (48). С. 55–58. URL: https://www.publichne-pravo.com.ua/files/48/4.pdf (дата звернення: 28.10.2025).
2. Маселко Р. Як українська судова система працює під час війни / Фундація DEJURE. 2025. 28 вересня. URL: https://dejure.foundation/vsoov6dhy1-yak-ukranska-sudova-sistema-pratsyu-pd-c/ (дата звернення: 28.10.2025).
3. Як споживачу захистити свої права в умовах воєнного стану? / Міністерство економіки України. 2025. 27 лютого. URL: https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=c4a1849f-4558–4410–9dce-1455f55feae8&title=YAkSpozhivachuZakhistitiSvoiPravaVUmovakhVonnogoStanu- (дата звернення: 28.10.2025).
4. Що таке реквізиція? / Transparency International Україна. 2022. 21 березня. URL: https://ti-ukraine.org/news/shho-take-rekvizytsiya/ (дата звернення: 28.10.2025).
5. Війна — не перешкода. Інвестиції в Україну зростають, попри всі ризики. *Економічна правда*. 2024. 25 квітня. URL: https://epravda.com.ua/publications/2024/04/25/712862/ (дата звернення: 28.10.2025).

Ілля КАБАЦЬКИЙ
студент 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. ю. н., професор ***Давидова І. В.***

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПРАЦІВНИКІВ ДСНС ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ НИМИ СЛУЖБИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Державна служба України з надзвичайних ситуацій (ДСНС) — центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та контролюється Кабінетом Міністрів України, через міністра внутрішніх справ.

Правовий статус ДСНС фіксується в низці нормативно-правових актів, основними з яких є Кодекс цивільного захисту України та Положення про ДСНС.

В умовах воєнного стану ДСНС має сильно розширенні повноваження(що пов'язано в першу чергу із важливістю рішучих, невідкладних дій).

Головне завдання ДСНС- забезпечення реалізації державної політики у сфері цивільного захисту, запобігання таких ситуацій взагалом, ліквідація наслідків пожежної та техногенної безпеки. «Правовий статус та функції органів цивільного захисту суттєво трансформуються в умовах воєнного стану, що впливає на права й обов'язки працівників» [1].

Політика ДСНС щодо своїх працівників у воєнний час ґрунтується на поєднанні суворої службової дисципліни та посиленої соціальної підтримки. В умовах війни, коли на рятувальників покладаються завдання, пов'язані з ліквідацією наслідків бойових дій, евакуацією населення, розмінуванням та порятунком життя, держава гарантує їм підвищений рівень правового та соціального захисту. Ці гарантії закріплені в низці нормативно-правових актів, які утворюють цілісну систему регулювання правового статусу працівників ДСНС.

Працівники ДСНС, які проходять службу цивільного захисту, мають спеціальні звання (рядовий і начальницький склад) та користуються правами, аналогічними до військовослужбовців. Вони виконують службові обов'язки не за трудовим договором, а на підставі службових правовідносин, що визначаються Кодексом цивільного захисту України (КЦЗУ). Для осіб зі спеціальним званням: рядового/начальницького складу зв'язок із державою — контракт служби (а не трудовий договір). Їхні права доволі схожі до прав військовослужбовців. Проте їх грошові права (винагорода, компенсації)

формують майнові вимоги приватного характеру до боржника-роботодавця (держави). Щодо заохочень та стягнень — їх визначає Дисциплінарний статут служби цивільного захисту. Норми де це закріплено: КЦЗУ ст. 101, 103; Положення № 593; Закон № 1068-VI.

Якщо під час виконання повноважень завдано шкоди третій особі, застосовуються деліктні норми ЦКУ: загальна — ст. 1166; відповідальність роботодавця за працівника — ст. 1172; відповідальність держави за незаконні рішення/дії службової особи — ст. 1174. Практично це веде до вимоги про відшкодування до держави/відповідного органу. Через військовий стан виникає багато складних ситуацій, де навіть досвідчені працівники можуть помилитися, або вибрати не оптимальний варіант. В таких випадках, навіть якщо з моральної точки зору працівник вчинив правильні дії, він може бути засудженний через обставини, які можна розцінити як конкретні помилки, що залежили від його дій.

Фіксація даних (у т.ч. медичних) під час евакуацій/розмінування має відповідати Закону «Про захист персональних даних» № 2297-VI (законні підстави обробки, мінімізація, безпека; «життєво важливі інтереси» як підстава).

Міжнародна організація праці зазначила: «Безпека й здоров'я працівників у воєнний час вимагає впровадження передових методів управління та захисту праці» [2]. Розглядаючи таку складну та небезпечну професію неможливо оминути питання соціального страхування. Необхідні медогляди, безпечні умови, страхові виплати у разі нещасних випадків на службі забезпечуються та регулюється Законом «Про охорону праці» № 2694-XII, Наказом МОЗ № 246 (Порядок медоглядів) та Законом № 1105-XIV про загальнообов'язкове держсоцстрахування. Це формує індивідуальні майнові права працівника/утриманців.

Укрінформ у своїх працях пише: «В умовах війни працівники ДСНС працюють цілодобово: гасять пожежі, розбирають завали, проводять пошукові роботи» [3] Режим воєнного стану (трудова повинність, особливі порядки управління) впливає на спосіб реалізації приватних прав, але не скасовує їх; межі визначає Закон № 389-VIII.

Через воєнний стан ДСНС має дещо розширені повноваження, що створює певні нові труднощі щодо врегулювання прав і обов'язків її працівників. Головною проблемою щодо приватноправних відносин ДСНСівців є складність її упорядкування, через постійну навантаженість як законодавчої галузі, так і самої ДСНС в цілому.

Використані джерела

1. Діяльність державних органів в умовах воєнного стану: Збірник матеріалів міжнародного науково-практичного онлайн-семінару. Кривий Ріг : Дон. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 505 с. URL: https://salo.li/Da41658
2. Безпека і здоров'я на роботі у воєнний та післявоєнний час: досвід України в умовах російської агресії / International Labour Organization. Geneva: ILO, 2023. 40 с. (WCMS 856143). URL: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/%40 europe/%40ro-geneva/%40sro-budapest/documents/genericdocument/wcms_8561 43.pdf?
3. «Вогонь запеклих не пече»: як працюють рятувальники на війні / Укрінформ. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3433613-bez-strahu-i-vagan-ak-pracuut-ratuvalniki-na-vijni.html?

Антоніна КАРНАУХ-КОЛПАКОВА
студентка 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Квасніцька О. О.***

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

У сучасному світі цифрові технології змінюють не лише спосіб комунікації чи ведення бізнесу — вони докорінно трансформують функціонування держави та суспільства. Україна, обравши шлях європейської інтеграції, неминуче проходить етап глибокої цифрової трансформації в усіх сферах, зокрема в системі правосуддя. І якщо загалом цифровізація судової влади асоціюється з електронним документообігом чи судом онлайн, то в контексті господарських судів вона набуває ще глибшого змісту — стає основою прозорості, ефективності та довіри бізнесу до держави.

Як зазначає Згама А. О., цифрова трансформація — це комплексне перетворення усієї судової системи з використанням новітніх технологій, що передбачає не лише запровадження цифрових інструментів, а й зміну підходів до організації правосуддя, вдосконалення процесів та підвищення доступності правосуддя для громадян [2, с. 322]

Європейський Союз давно усвідомив, що цифрове правосуддя — це не просто технічна інновація, а передусім інструмент утвердження верховенства права. Концепція e-Justice, яку ЄС послідовно розвиває, спрямована на створення спільного цифрового простору для судів усіх держав-членів. У ньому інформація обертається вільно, без

зайвої бюрократії, а правосуддя стає ближчим і зрозумілішим для кожного громадянина чи підприємця.

Загалом електронне судочинство (або електронне правосуддя) — це цілісна та єдина система, покликана забезпечувати виконання органами судової влади своїх функцій із використанням сучасних цифрових технологій. Водночас вона складається з низки окремих елементів — зокрема, електронного суду, — кожен із яких може діяти як самостійно, так і у взаємодії з іншими складовими цієї системи [1, с. 18].

За останнє десятиліття господарські суди України пройшли помітний шлях модернізації. Запровадження системи «Електронний суд» дозволило сторонам подавати позови, заяви й документи дистанційно, що суттєво зменшило паперове навантаження та прискорило розгляд справ. Єдиний державний реєстр судових рішень відкрив доступ до всієї судової практики, зробивши її прозорою й доступною не лише для юристів, а й для громадян. Автоматизований розподіл справ між суддями допоміг подолати один із найболючіших аспектів — людський фактор у визначенні складу суду [3].

Такі кроки не лише спрощують процедури, а й змінюють культуру судочинства. Вони формують нову якість взаємодії між бізнесом і судом — засновану на довірі, швидкості та передбачуваності. Це особливо важливо для інвесторів, для яких надійність судового захисту є критичною передумовою економічної стабільності.

Водночас цифрова трансформація судової системи — це не лише про технології. Це про зміну мислення. Суддя, який має справу з електронними доказами, автоматизованими системами й відеоконференціями, потребує не лише юридичних знань, а й цифрової грамотності. Судова влада має навчитися мислити категоріями відкритих даних, кібербезпеки, електронного підпису. Саме тому реформа цифровізації повинна супроводжуватися системним навчанням кадрів і розвитком цифрової культури.

Європейський досвід показує, що успішна цифрова трансформація судів можлива лише тоді, коли вона спирається на три складові: правову гармонізацію, технічну сумісність і довіру суспільства. Для України це означає, що розвиток Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС) має узгоджуватися з європейськими стандартами захисту даних, інтероперабельності систем і цифрових сервісів. Така синхронізація відкриє шлях до взаємного визнання електронних документів, інтеграції з платформами e-Justice Portal і створення спільного цифрового правового простору з ЄС.

Проте шлях до повної цифровізації господарських судів не можна назвати простим. Попри помітний прогрес, ще залишаються проблеми — від технічного забезпечення судів у регіонах до недосконалості

нормативного регулювання окремих аспектів електронного судочинства. Крім того, в умовах війни та постійних кіберзагроз питання захисту судових даних стає надзвичайно актуальним. Без побудови надійної інфраструктури кібербезпеки будь-які цифрові інновації ризикують втратити свою ефективність.

У ширшому сенсі цифрова трансформація господарських судів — це ще один вимір євроінтеграційного процесу України. Вона є проявом прагнення нашої держави не лише декларувати, а й реально втілювати європейські принципи управління — прозорість, підзвітність, відкритість до суспільства. Саме через судову систему громадяни й бізнес відчувають, наскільки держава є справедливою й сучасною.

Отже, цифровізація господарських судів — це не технічна модернізація, а ціннісний вибір. Це крок до створення правосуддя нового покоління — швидкого, справедливого, зрозумілого та орієнтованого на людину. Успішна реалізація цієї реформи не лише зміцнить довіру до української судової системи, а й стане переконливим аргументом того, що Україна готова бути частиною єдиної європейської спільноти — спільноти, де цифрові технології служать праву, а не навпаки.

Використані джерела

1. Берназюк О. О. Поняття та особливості електронного судочинства в Україні. *Право і суспільство*. 2019. Т. 3, № 2. С. 15–20. URL: https://doi.org/10.32842/2078–3736–2019–3–2–3 (дата звернення: 30.10.2025).
2. Згама А. О. Щодо цифрової трансформації правосуддя та перспектив для сфери господарювання. *Аналітично-порівняльне правознавство*: електронне наукове видання. 2024. № 6. С. 320–325. URL: https://doi.org/10.24144/2788–6018.2024.06.52 (дата звернення: 30.10.2025).
3. Очеретяний В. В,, Осійський Ю. О. Цифрова трансформація судових послуг в Україні — здобутки та перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 672–675. URL: https://doi.org/10.32782/2524–0374/2024–4/160 (дата звернення: 30.10.2025).

Кирило ХАРЧЕНКО
студент 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. ю. н., професор ***Давидова І. В.***

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СПАДКОВИХ ПРАВ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ТИМЧАСОВОЇ ОКУПАЦІЇ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

Збройна агресія Російської Федерації проти України створила унікальні правові виклики у сфері спадкових відносин. Значна кількість громадян опинилася на тимчасово окупованих територіях або була змушена їх залишити, що унеможливило своєчасне оформлення спадщини, подання заяв до нотаріуса чи отримання документів, необхідних для відкриття спадкової справи. Відповідно до статті 1221 Цивільного кодексу України «Місцем відкриття спадщини є останнє місце проживання спадкодавця» [1]. Однак якщо таке місце знаходиться на тимчасово окупованій території, виникає практична неможливість реалізації цього положення. У таких випадках судова практика виходить із принципу забезпечення ефективного доступу до правосуддя та допускає відкриття спадкової справи за місцем подання першої заяви спадкоємця**.**

Цю позицію підтвердив Верховний Суд у постанові від 28 червня 2023 року у справі № 524/1413/22, де зазначено: «Звернення із заявою про прийняття спадщини на території Автономної Республіки Крим, тимчасово окупованій Російською Федерацією, не може вважатися належним способом реалізації права на спадкування. Спадкоємець має право подати заяву до будь-якого нотаріуса, який здійснює діяльність на підконтрольній території України» [2].

Воєнний стан і тимчасова окупація територій України унеможливили своєчасне звернення багатьох громадян до нотаріусів для прийняття спадщини, що законом встановлено у шестимісячний строк (ст. 1270 ЦК України). Відповідно до ч. 3 ст. 1272 ЦК України, суд може поновити цей строк, якщо його пропущено з поважних причин. Судова практика підтверджує, що воєнні дії та окупація є такими обставинами. Зокрема, у рішенні Вінницького міського суду від 1 травня 2024 р. у справі № 127/14842/24 можна зазначити, що неможливість звернення до нотаріуса через воєнні дії чи окупацію території є об’єктивною обставиною, яка не залежить від волі особи. Ось Леся Данюк та Сибілла Булець взагалі пишуть «якщо смерть настала під час воєнного стану, то згідно з Постановою перебіг шестимісячного строку для прийняття спад-

щини починається після закінчення або скасування воєнного стану» [3].

В умовах воєнного стану та окупації частини територій України нотаріальна практика при оформленні спадщини суттєво ускладнена. Так, відсутність доступу до нотаріусів, руйнування архівів, неможливість перевірити документи, що зберігаються на тимчасово окупованій території, створюють реальні бар'єри для спадкоємців.

Взагалі, можна виділити такі проблеми:

– майно та спадкові справи можуть бути зареєстровані чи заведені на ТОТ, але нотаріальні дії з їх оформлення неможливі через незаконне функціонування органів нотаріату на окупованій території;

– спочатку заведена спадкова справа не завершена і зберігається на ТОТ або в архіві, який неможливо відкрити чи отримати доступ;

– коли регістри не працюють або недоступні, нотаріус не може перевірити документи та вчинити нотаріальні дії;

– неможливість фізично звернутися до нотаріуса чи отримати документи через бойові дії, окупацію або евакуацію.

Як зазначає Ольга Гордієно у своїй статті «Вчинення нотаріальних дій фактично зупинилось і на сьогоднішній день на тимчасово окупованій території не діє жоден український нотаріус» [4].

Внесені зміни до законодавства, зокрема щодо зупинення строків прийняття спадщини та можливості відкриття спадкових справ будь-яким нотаріусом, стали гарним кроками для збереження прав громадян. Проте залишається доволі нормальна кількість невирішених питань, пов'язаних із втратою документів, відсутністю доступу до нотаріальних архівів та блокуванням державних реєстрів на окупованих територіях. Це свідчить про необхідність подальшого вдосконалення нормативно-правової бази з урахуванням реалій воєнного часу, щоб ми могли гарантувати ефективний захист прав спадкоємців та забезпечити стабільність цивільно-правових відносин навіть у надзвичайних умовах.

Використані джерела

1. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 5 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435–15#Text
2. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 28.10.2025 у справі № 524/1413/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/111972525
3. Данюк Л. В., Булеца С. Б. Особливості зміни спадкового законодавства України при воєнному стані. *Шерешевські читання: спадкове право в умовах війни* : матеріали Всеукр. наук. конф., м. Одеса, 8 груд. 2022 р. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7adfbd5c-6673–4c14-aaa7–67de572e5c64/content

4. Гордієнко О. Тимчасово окупована територія України: які проблеми виникають у нотаріальній практиці. *Юридичний радник*. URL: https://yurradnik.com.ua/stati/timchasovo-okupovana-teritoriya-ukrayini-yaki-problemi-vinikayut-u-notarialniy-praktitsi/

Юлія КІНДЕЙ
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. філол. н., доцент ***Кісельова А. А.***

РОЛЬ ЮРИДИЧНИХ ВНЗ У ЗБЕРЕЖЕННІ ТА РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Війна в Україні стала випробуванням не лише для державності, економіки та безпеки, а й для духовної та мовної основи нації. Мова права — це складова частина державної ідентичності, інструмент правосуддя, засіб комунікації між державою і громадянином, механізм реалізації конституційних прав. Саме тому в умовах воєнного стану, коли українська держава бореться за своє існування, питання збереження та розвитку правової української мови набуває особливого значення. Центральну роль у цьому процесі відіграють юридичні заклади вищої освіти, адже вони формують не лише майбутніх юристів, а й носіїв правової культури, мовної точності та національної свідомості.

Юридична освіта — це не лише система підготовки фахівців у сфері права, а й важливий соціокультурний інститут, який формує мовно-правове мислення, сприяє кодифікації та унормуванню термінології, забезпечує наукове осмислення ролі мови у правотворчій і правозастосовній діяльності. Під час війни юридичні ВНЗ стали центрами інтелектуального опору, осередками захисту українського правового дискурсу від спотворень, спричинених тривалим впливом російської правової школи, та відновлення автентичності української юридичної мови [1].

Передусім, варто зазначити, що війна загострила питання мовної ідентичності у сфері права. Багато десятиліть українська правова термінологія перебувала під впливом російських кальок і запозичень, що призводило до розмивання її змісту та віддалення від національної правової традиції. Сучасні юридичні виші взяли на себе місію деколонізації правничої мови — очищення її від чужорідних елементів, повернення до питомо українських правових понять, переосмислення термінологічного апарату у відповідності до української правової

думки. Цей процес має не лише мовознавчий, а й ідеологічний характер, оскільки він сприяє відновленню національної правової ідентичності як складової незалежності держави.

Роль юридичних ВНЗ у цьому контексті полягає у кількох ключових напрямах. По-перше, вони забезпечують мовну підготовку майбутніх юристів на високому науковому рівні. Викладання правничих дисциплін українською мовою сприяє не лише формуванню професійної термінологічної компетентності, а й вихованню поваги до державної мови як до мови права, судочинства і законодавства. У навчальному процесі активно використовуються автентичні українські тексти законів, судових рішень, наукових статей, що підсилює зв'язок студентів із національною правовою системою.

По-друге, юридичні ВНЗ виступають центрами розвитку правничої лінгвістики — міждисциплінарного напряму, що досліджує взаємозв'язок мови і права. У багатьох університетах створюються лінгвістико-правові кафедри, наукові гуртки та дослідницькі центри, які займаються вивченням специфіки юридичної термінології, проблем перекладу міжнародно-правових актів, розробкою термінологічних словників і глосаріїв. В умовах війни такі наукові розвідки мають особливе значення, оскільки дозволяють уніфікувати українську правову мову відповідно до європейських стандартів, що є необхідним для майбутньої інтеграції України до правового простору ЄС [2].

По-третє, юридичні вищі навчальні заклади виконують важливу просвітницьку та виховну функцію. Вони формують у студентів розуміння того, що володіння державною мовою — це не лише професійний обов'язок, а й елемент патріотизму, показник громадянської зрілості. У період війни ця місія набуває особливої ваги, адже правник, який мислить і говорить українською, є носієм правової державності, він транслює ідею суверенності не лише через закони, а й через слово. Мовна культура юриста стає показником його професійної етики та приналежності до правової спільноти, що обстоює цінності свободи, справедливості та гідності.

Не менш важливим напрямом діяльності юридичних ВНЗ є участь у стандартизації правової мови. Саме університетські науковці розробляють рекомендації щодо унормування правничої термінології, створюють методичні матеріали для законодавців, беруть участь у перекладі міжнародних документів, працюють у складі робочих груп при Верховній Раді, Міністерстві юстиції, Національній комісії зі стандартів державної мови. Таким чином, юридична наука виконує роль моста між академічним знанням і практикою законотворчості, забезпечуючи наукове обґрунтування термінологічних рішень.

У воєнних умовах особливої актуальності набуває завдання збереження та захисту мовного середовища юридичної освіти. Попри

евакуацію університетів, тимчасову окупацію територій, руйнування матеріальної бази, викладацькі колективи продовжують освітній процес українською мовою, зберігаючи тяглість національної правничої традиції. Онлайн-навчання, дистанційні курси, спільні освітні програми з європейськими університетами сприяють поширенню української правової мови за межі країни, підсилюючи її міжнародне визнання. Це формує позитивний імідж України як держави, що не лише воює за свою територію, а й захищає свій культурний і правовий простір [3].

Крім того, юридичні ВНЗ відіграють провідну роль у формуванні нової генерації юристів-практиків, які працюють у судах, прокуратурі, адвокатурі, органах державної влади. Саме вони несуть у практику ті мовні стандарти, які були сформовані в університетських аудиторіях. Таким чином, мова юридичної освіти стає мовою правосуддя, діловодства, законодавства. Це сприяє єдності правового поля, підвищенню якості судових документів, актів і договорів, зменшує ризик неоднозначного тлумачення норм.

На особливу увагу заслуговує діяльність юридичних ВНЗ у сфері популяризації правової мови серед населення. Через науково-популярні видання, публічні лекції, онлайн-курси, правопросвітницькі ініціативи університети поширюють знання про значення правничої мови для функціонування держави, правосвідомості громадян і протидії дезінформації. Це має вагоме суспільне значення в умовах війни, коли інформаційна безпека та мовна стійкість стають частиною національної безпеки.

Варто наголосити, що розвиток української правової мови у воєнний час є також частиною процесу європейської інтеграції. Юридичні ВНЗ адаптують навчальні програми до вимог європейських освітніх стандартів, перекладають українською мовою акти права ЄС, рішення Європейського суду з прав людини, що забезпечує наближення правничої термінології до європейських концептів. Це сприяє не лише підвищенню якості освіти, а й формуванню двомовної правової компетентності українських юристів, здатних ефективно працювати в міжнародному правовому середовищі [4, с.127].

Таким чином, юридичні вищі навчальні заклади під час війни виконують стратегічну місію — збереження, очищення та розвиток української правничої мови як інструменту правової державності. Вони не лише забезпечують навчальний процес, а й формують ідеологічні, культурні та моральні основи українського права, утверджуючи в суспільстві цінності мови, закону й справедливості.

Отже, роль юридичних ВНЗ у збереженні та розвитку правової української мови під час війни є ключовою у процесі формування національної правової свідомості. Вони забезпечують спадкоємність

мовно-правової традиції, наукове обґрунтування термінології, підготовку фахівців, здатних не лише застосовувати норми права, а й творити правову мову незалежної держави. У воєнний час ця діяльність набуває не лише освітнього, а й національно-патріотичного змісту, адже мова права стає ще одним фронтом боротьби за Україну — фронтом духовним, інтелектуальним і культурним.

Використані джерела

1. Юлія Гришина про реформування вищої юридичної освіти. URL: https://sluga-narodu.com/yuliia-hryshyna-pro-reformuvannia-vyshchoi-iurydychnoi-osvity/
2. Олена Орлюк. Юридична освіта: якою вона має бути? URL: https://yvu.com.ua/yurydychna-osvita-yakoyu-vona-maye-buty/
3. Бугайко Ю. О. Вплив воєнного стану на організацію освітнього процесу в юридичних закладах вищої освіти. *Правова наука та освіта в умовах воєнного стану*: збірник матеріалів науково-практичної конференції, присвяченої Дню науки (м. Київ, 20 травня 2022 року). Одеса: Видавничий дім Гельветика; Київський регіональний центр НАПрН України, 2022. С. 28–31.
4. Кот О. О. Вища юридична освіта в Україні: практичні проблеми та шляхи вирішення. *Реформування вищої юридичної освіти: виклики часу*: збірник статей до ювілею доктора юридичних наук, професора Н. Ю. Кузнєцової / відп. ред. О. В. Кохановська, О. О. Кот. К.: ПрАТ «Юридична практика», 2019. С. 127–141.

Юлія КІНДЕЙ
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Капустіна Н. Б.***

СОЦІАЛЬНА ФУНКЦІЯ ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ: ВІД ІНДИВІДУАЛІЗМУ ДО СПІЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Приватна власність є однією з ключових категорій, що формують соціально-економічний устрій суспільства. У філософському дискурсі вона розглядається не лише як юридичне чи економічне явище, але й як соціальний феномен, що впливає на відносини між індивідом і спільнотою. Традиційно приватна власність асоціюється з індивідуалізмом, свободою вибору та особистими правами. Проте сучасні виклики, такі як соціальна нерівність, екологічна криза та глобалізація, актуалізують потребу переосмислення її ролі через призму спільної відповідальності. У цьому контексті приватна власність набуває нової соціальної функції, стаючи інструментом не лише індивідуального самовираження, але й суспільного блага.

Проблематика соціальної функції власності висвітлюється в економічній, соціологічній і правовій літературі. В. Звонар аналізує соціальну відповідальність як фундаментальну категорію сучасного суспільства, наголошуючи на необхідності поєднання індивідуальної свободи й суспільного інтересу [2]. І. Губеладзе досліджує психологічні аспекти власності та відзначає її вплив на взаємини між людьми й спільнотами [1]. М. Матійко розглядає функціональні аспекти права власності, підкреслюючи, що воно має не лише юридичний, а й соціальний вимір [3]. Попри наявні дослідження, недостатньо розкритим залишається питання переходу від індивідуалістичного розуміння власності до моделей спільної відповідальності.

Історично концепція приватної власності зазнала значних трансформацій. Джон Локк вважав, що власність виникає з праці людини, а тому є природним правом, яке забезпечує індивідуальну свободу. У XIX столітті марксистська критика підкреслила зворотний бік цієї концепції: приватна власність може спричиняти нерівність та відчуження. Ці суперечливі погляди підкреслюють амбівалентність приватної власності: з одного боку, вона є основою індивідуальної свободи, з іншого — може сприяти соціальній несправедливості. «Річард Пайпс (2008) відстоює тезу, що потяг до привласнення притаманний усім іозначає набагато більше, ніж просто бажання володіти фізично відчутними об'єктами, оскільки є міцно пов'язаним з особистістю людини, й розвиває у неї відчуття власної гідності та віру у власні сили» [1, с. 33]. Історичний розвиток поглядів показує, що приватна власність поєднує свободу, відповідальність і потенційну соціальну нерівність, залишаючись складним і багатовимірним суспільним феноменом.

У сучасному світі приватна власність охоплює не лише матеріальні об'єкти, а й інтелектуальну власність, цифрові активи, персональні дані. Це посилює її суспільну роль: власність стає ресурсом, що впливає на політику, економіку та соціальні відносини. Великі технологічні корпорації, що володіють даними користувачів, формують нові моделі влади, які вимагають регулювання з позицій суспільного інтересу. У цьому контексті виникає питання: як забезпечити баланс між індивідуальними правами на власність і суспільною відповідальністю?

Етичний вимір власності проявляється у необхідності справедливого розподілу ресурсів. У філософії Джона Ролза власність не може бути абсолютною, якщо вона порушує інтереси найменш захищених; натомість має функціонувати в межах соціального договору та принципів рівних можливостей [2, с. 90].

У правовій науці сучасне розуміння власності все частіше пов'язується з її соціальними функціями. М. Матійко наголошує, що право власності включає не лише класичні повноваження володіння, користування та розпорядження, а й функції, які узгоджують приватні інтереси з публічним благом [3, с. 142]. Завдяки цьому власність може сприяти соціальній інтеграції та відповідальній поведінці власника.

Соціальний вимір приватної власності проявляється і в кооперативних моделях, що поєднують індивідуальну ініціативу з колективною вигодою. У такому контексті, згідно з філософією солідарності Еммануеля Левінаса, власність стає не лише правом, а й обов'язком перед іншими членами спільноти, інструментом підтримки та взаємної відповідальності.

Отже соціальна функція приватної власності у сучасному світі полягає у поєднанні індивідуальної свободи з суспільною відповідальністю. Це вимагає переосмислення традиційних ліберальних підходів, які акцентують на абсолютному праві власності, на користь моделей, що враховують етичні, екологічні та соціальні аспекти. Приватна власність може і повинна бути інструментом не лише індивідуального, але й суспільного блага, сприяючи справедливості, солідарності та сталому розвитку.

Використані джерела

1. Губеладзе І. Соціальна психологія власності: монографія. Київ: Талком, 2021. 406 с.
2. Звонар В. П. Соціальна відповідальність як соціоекономічний феномен: теорія та українські реалії : монографія / Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України. Київ, 2018. 288 с.
3. Матійко М. В. Окремі функціональні аспекти права власності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 8. С. 140–144. DOI https://doi.org/10.32782/2524–0374/2023–8/30

Владислав КЛИМЕНКО
студент 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Добровольська В. В.***

ЩОДО ІСТОТНИХ УМОВ ТА ФОРМИ ГОСПОДАРСЬКИХ ДОГОВОРІВ

Сучасна система господарських відносин в Україні ґрунтується на принципах рівності учасників, свободи договору та правової визначеності. Господарський договір виступає головним інструментом координації економічної діяльності між суб'єктами господарювання, а «його зміст, форма і правові наслідки безпосередньо впливають на стабільність ділових відносин, ефективність ринку та довіру між партнерами» [1].

Питання істотних умов господарського договору та форми його укладення є одними з базових у господарському праві. Саме ці елементи визначають юридичну силу угоди, можливість її виконання та захисту прав сторін у разі спору. У сучасних умовах євроінтеграційного розвитку України важливим стає гармонізація договірної практики з європейськими стандартами, що вимагає оновленого погляду на правове регулювання господарських договорів.

Слушною є думка про те, що саме «господарський договір — це угода між суб'єктами господарювання, спрямована на встановлення, зміну чи припинення господарських зобов'язань. Він виступає формою реалізації господарських правовідносин, визначає взаємні обов'язки сторін і слугує юридичною основою для організації виробничої, комерційної чи інноваційної діяльності» [3] та його «значення договору полягає у: забезпеченні правової визначеності між сторонами; формуванні стабільних економічних зв'язків; попередженні конфліктів і судових спорів та реалізації принципу свободи підприємницької діяльності» [1].

Істотні умови — це ті положення, без яких договір не може вважатися укладеним. Вони є юридичним ядром змісту договору, оскільки визначають його предмет, права й обов'язки сторін, а також основні параметри виконання зобов'язань, так, «до істотних умов належать: предмет договору — чітке визначення товарів, робіт чи послуг, що є об'єктом господарської діяльності; ціна та порядок розрахунків — визначення вартості, способів і строків оплати; строки виконання — часові рамки, у межах яких сторони мають виконати свої зобов'язання; якість продукції чи послуг — відповідність встановленим стандартам і технічним вимогам та умови

відповідальності сторін у разі невиконання або неналежного виконання договору» [4].

У практиці господарських відносин істотні умови також можуть доповнюватися спеціальними положеннями, залежно від виду договору: наприклад, для поставки — умови транспортування; для підряду — гарантійні зобов'язання; для оренди — умови користування майном.

Форма договору — це зовнішнє вираження волі сторін, яке забезпечує юридичну визначеність і доказовість домовленостей, адже «у господарській практиці застосовуються такі основні форми: письмова (традиційна або електронна) та усна (в окремих випадках, коли це не суперечить законодавству та характеру відносин)». Письмова форма передбачає оформлення договору у вигляді єдиного документа, обміну листами, факсами чи електронними повідомленнями. Сучасна господарська практика все частіше використовує електронні договори з використанням кваліфікованого електронного підпису, що відповідає тенденціям цифровізації бізнесу [4].

Вибір форми договору має безпосередній вплив на можливість доведення факту його укладення у суді, так, «відсутність належної форми може призвести до визнання договору недійсним або до неможливості захистити свої права у господарських спорах» [2].

Незважаючи на розвиток господарського законодавства, залишаються невирішеними такі проблеми: нечіткість визначення істотних умов у різних видах договорів, що ускладнює кваліфікацію договору як укладеного; недостатня правова регламентація електронних форм договорів**,** особливо у сфері B2B; суперечності між договірною свободою та імперативними нормами, які обмежують волю сторін та судова практика щодо наслідків недодержання форми залишається неоднорідною, що створює ризики для бізнесу.

Також, вітчизняні науковці звертають увагу на необхідність чіткого законодавчого закріплення вимог до істотних умов у залежності від виду господарського договору, а також гармонізації норм із практикою Європейського Союзу.

Таким чином, можливо зробити наступні висновки: істотні умови господарського договору є його правовою основою, без якої угода втрачає юридичну силу; форма договору виконує доказову та захисну функцію, забезпечуючи стабільність ділових відносин; недодержання форми не завжди автоматично робить договір недійсним, але значно підвищує ризик правових спорів; в умовах цифрової економіки актуальним є вдосконалення правового регулювання електронних договорів та для підвищення ефективності господарського обігу необхідне оновлення національної доктрини договірного права, базованої на європейських стандартах добросовісності та передбачуваності правовідносин.

Використані джерела

1. Господарське договірне право України (теоретичні аспекти) / О. А. Беляневич. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 592 с.
2. Спасібо-Фатєєва І. В. Договір у цивільному та господарському праві України. Харків: Право, 2016. 525 с.
3. Щербина В. С. Господарське право України: навчальний посібник. К.: Юрінком Інтер, 2013. 640 с.
4. Смолин Г. В. Господарське право України. Загальна частина: підручник / Г. В. Смолин, О. А. Туркот, Л. В. Хомко; за заг. ред. Г. В. Смолина. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 484 с.

Антон КОВАЛЬЧУК
студент 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Попелюк В. П.***

МЕДІАЦІЯ ЯК СПОСІБ ВИРІШЕННЯ СПОРУ

Господарські спори становлять одну з найсуттєвіших проблем, що ускладнюють стабільне функціонування та розвиток бізнесу. Такі конфлікти не лише порушують сталі економічні зв'язки, а й створюють бар'єри для майбутнього партнерства. В умовах глобалізації, коли економічні процеси набувають надзвичайної динамічності, особливо важливою стає здатність підприємців оперативно реагувати на виникнення суперечок та обирати найраціональніші й найменш витратні способи їх розв'язання. Одним із таких інструментів, який поступово набуває визнання в господарській практиці, є медіація — сучасний, гнучкий та ефективний підхід до врегулювання конфліктів, що належить до альтернативних (позасудових) методів вирішення спорів.

Медіація являє собою спеціально організований процес, у межах якого нейтральна, неупереджена особа — медіатор — допомагає сторонам налагодити конструктивний діалог, визначити істинні причини конфлікту та знайти взаємоприйнятне рішення. Сутність медіації полягає не в нав'язуванні рішення, а у створенні простору для самостійного пошуку компромісу між учасниками спору. На відміну від судового чи арбітражного розгляду, де результатом є рішення, ухвалене третьою стороною, у медіації саме сторони конфлікту формують угоду, виходячи з власних інтересів та потреб [1, с.297].

Законодавче підґрунтя цього інституту визначено в Директиві Європейського Парламенту та Ради 2008/52/ЄС «Про деякі аспекти

медіації в цивільних та господарських правовідносинах» від 21 травня 2008 року. У ній медіація трактується як структурований процес, незалежно від його форми чи назви, у межах якого дві або більше сторін на добровільних засадах прагнуть досягти згоди щодо врегулювання спору за допомогою посередника. Загалом, це підкреслює добровільність, гнучкість та рівність учасників процесу, що є ключовими рисами цього методу врегулювання конфліктів. Враховуючи різноманіття наукових і практичних підходів, медіацію можна визначити як альтернативний правовий механізм вирішення спорів, який забезпечує діалог між сторонами через залучення незалежного посередника. Завдяки цьому сторони отримують можливість не лише знайти компроміс, а й зберегти ділові відносини, досягаючи рішення, що максимально відповідає їхнім інтересам і потребам [2].

Згідно із Законом України «Про медіацію», медіація визначається як позасудова, добровільна, конфіденційна та структурована процедура, у межах якої сторони за допомогою одного або кількох медіаторів намагаються запобігти виникненню чи врегулювати вже існуючий конфлікт шляхом переговорів [3]. У господарському процесі застосування медіації можливе за наявності двох ключових умов: існування спору між сторонами та їх вільного волевиявлення щодо вирішення цього спору шляхом медіації. До основних характеристик медіації як процедури врегулювання господарських спорів належать: добровільність та конфіденційність процесу, участь незалежного професійного посередника (медіатора), який організовує переговори між сторонами, а також прийняття рішення самими учасниками конфлікту, без зовнішнього втручання [4, с.231].

Україна сьогодні перебуває на етапі поступового становлення власної моделі медіаційних процедур. Ідея запровадження альтернативних способів вирішення спорів була закладена ще у Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, затвердженій Указом Президента України від 20 травня 2015 року № 276. У цьому документі чітко окреслено пріоритет розширення практики альтернативного (позасудового) врегулювання спорів, зокрема шляхом створення й розвитку інституту медіації та посередництва. Водночас, незважаючи на концептуальні засади, законодавче врегулювання цього процесу відбулося лише наприкінці 2021 року, коли було прийнято профільний Закон України «Про медіацію» [5].

Наразі, новим глобальним викликом для України, який безпосередньо вплинув на збереження її державності, стала повномасштабна військова агресія Російської Федерації, розпочата в 2022 року. Цей етап української історії істотно загальмував становлення інституту медіації, який лише починав формуватися у національному правовому полі. В умовах війни, коли перед бізнесом постали питання фізичного виживання, підтримання логістичних ланцюгів і збереження робочих місць, розвиток системи альтернативного вирішення спорів став другорядним завданням. У таких обставинах об'єктивно оцінити практичну ефективність прийнятого у 2021 році Закону України «Про медіацію» щодо врегулювання господарських спорів практично неможливо [6, с.124].

Попри це, можна стверджувати, що медіація в Україні продовжує свій еволюційний шлях, перебуваючи на стадії становлення. Перешкоди, спричинені воєнним станом, поступово долаються, а суспільний інтерес до цієї тематики лише зростає. Бізнес-спільнота адаптується до нових реалій господарювання у воєнний період, і відповідно, до нових підходів у врегулюванні конфліктів. Наявність правового механізму медіації сьогодні суттєво розширює арсенал інструментів для вирішення спорів у підприємницькому середовищі. Саме в умовах воєнного стану її спрощеність, оперативність та гнучкість стають безперечною перевагою порівняно з тривалими судовими процедурами. Варто наголосити, що медіація, навіть у кризовий для держави час, поступово посідає належне місце серед ефективних способів вирішення господарських конфліктів. Важливим напрямом подальшого розвитку є підтримка з боку державних інституцій — шляхом реалізації інформаційно-просвітницьких програм, які популяризують переваги медіації через засоби масової інформації: телебачення, пресу, інтернет-видання, соціальні мережі тощо. Не менш значущим завданням залишається активна участь українських науковців і практикуючих юристів у проведенні тематичних конференцій, круглих столів і семінарів, присвячених медіації як інноваційному способу врегулювання спорів у період воєнного стану. Важливо також залучати до таких заходів суддів, адже відповідно до чинного законодавства процедури медіації можуть застосовуватися на будь-якому етапі розгляду господарської справи — навіть тоді, коли вона вже перебуває у суді [6, с.128].

Отже, медіація поступово утверджується в Україні як ефективний, гнучкий та гуманістичний спосіб вирішення спорів, що відповідає європейським стандартам правової культури. Її значення полягає не лише у швидкому й менш затратному врегулюванні господарських конфліктів, а й у сприянні формуванню атмосфери взаємоповаги, партнерства та правової довіри між учасниками бізнес-середовища. Подальше поширення медіації залежатиме від активної позиції державних органів, науковців, юристів і підприємців у формуванні нової правової культури мирного діалогу, яка дозволяє вирішувати суперечки цивілізовано, конструктивно й без втрати ділової репутації.

Використані джерела

1. Шишка Н. В. Поняття «медіація» як альтернативна форма вирішення спорів: до проблеми праворозуміння. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 297–301.
2. Директива 2008/52/ЄС Європейського парламенту та Ради від 21 травня 2008 р. про деякі аспекти медіації у цивільних та господарських правовідносинах. URL: https://ukrmediation.com.ua/images/DOCS/Model-documents/mediation-directive-ukr.pdf
3. Про медіацію: Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2022. № 7. Ст. 51. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875–20
4. Аванесян Г., Котюк Я. Медіація в господарському процесі: актуальні проблеми. *Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції*. Полтава: Полтавський інститут економіки і права, 2022. С. 230–233.
5. Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, затверджена Указом Президента України від 20 травня 2015 р. № 276. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015#Text
6. Григорчук М. В., Микитин Р. С. Медіація як спосіб вирішення господарських спорів в умовах воєнного стану в Україні. *Legal Bulletin*. 2023. С. 120–130.

Еріка КОМАРОВСЬКА, Катерина ПАСІЧНИК
студенток 4 курсу
факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Будурова Г. М.***

ГАРАНТІЯ ЯК СПОСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

На сьогоднішній день застосування гарантії як способу забезпечення господарських зобов'язань є досить актуальним і поширеним, що обумовлено залежністю ефективності господарської діяльності від того, наскільки надійно виконуються договірні зобов'язання. Вчасне і належне виконання договорів визначає стабільність господарських відносин, захист прав кредиторів і загальну фінансову спроможність підприємств. Актуальність зумовлена також тим, що гарантія є універсальним інструментом, який використовується як у внутрішніх господарських операціях, так і в міжнародній торгівлі.

Ступінь наукової розробки цієї теми є досить високим, адже питання гарантії вже багато років привертає увагу дослідників. У наукових працях здебільшого розглядаються основні підходи до визначення її правової природи, місце серед інших способів забезпечення та особливості застосування у господарській сфері. Багато авторів аналізують відмінності між гарантією та порукою, а також звертають увагу на практичні труднощі, які виникають під час її реалізації.

Згідно зі статтею 560 Цивільного кодексу України, за гарантією банк, інша фінансова установа або страхова компанія (гарант) бере на себе обов'язок сплатити бенефіціару грошову суму у разі невиконання принципалом основного зобов'язання [1]. Постанова НБУ № 639 від 15 грудня 2004 року визначає банківську гарантію як безумовне зобов'язання банку виплатити суму бенефіціару, якщо настане гарантійний випадок [2]. Її ключовою ознакою є автономність: обов'язок гаранта не залежить від дій чи порушень боржника, якщо інше прямо не передбачено умовами гарантії. Це відрізняє гарантію від поруки, яка має похідний характер та встановлює солідарну чи субсидіарну відповідальність поручителя разом із боржником. Поручитель відповідає за весь борг, включно зі збитками та неустойкою, тоді як гарант сплачує лише суму, визначену гарантією, і за її умовами. Відповідальність гаранта може бути солідарною, субсидіарною або автономною, із правом регресу до боржника. Завдяки цьому гарантія виступає окремим і більш формалізованим забезпечувальним зобов'язанням у господарських відносинах.

До основних проблем даного способу забезпечення виконання зобов'язань належать: неоднозначність визначення строків для пред'явлення вимоги бенефіціаром; відсутність чітких правил щодо оформлення та змісту документів, які підтверджують таку вимогу; невизначеність меж перевірки гарантом виконання основного зобов'язання. Задля підвищення ефективності механізму реалізації гарантії існує потреба врегулювання цих аспектів.

Однією з найсуттєвіших проблем є визначення строків, у межах яких бенефіціар має право пред'явити вимогу. Законодавство не містить чітких правил, що створює ризик пропуску строків або неправильної інтерпретації строку дії гарантії. Аналіз судової практики показує, що саме строк дії гарантії має визначальне значення для своєчасності вимоги. Так, рішення Господарського суду міста Києва від 22.05.2024 у справі № 910/3587/24 підкреслило, що своєчасність вимоги визначається виключно строком дії гарантії, а не строками, пов'язаними з етапами тендерної процедури. Це демонструє потребу законодавчо встановленого строку дії гарантії для однозначної оцінки своєчасності вимоги бенефіціара [3].

Наступною проблемою є визначення та оформлення документів, що підтверджують вимогу бенефіціара. Закон також не передбачає вичерпного переліку документів, що часто призводить до суперечок у судах і невиплат. Правильне оформлення вимоги та конкретизація

порушення основного зобов'язання є критичними для законного отримання коштів від гаранта. Наприклад, рішенням Господарського суду міста Києва у справі № 910/7234/23 від 13.09.2023, було зазначено, що вимога має містити опис порушення з боку принципала, а документи, надані бенефіціаром, повинні прямо підтверджувати таке порушення відповідно до умов гарантії. Відсутність цих елементів або їх нечіткість суд розцінив як підставу для правомірної відмови гаранта у виплаті [4].

Аналогічний підхід міститься і в Постанові Верховного Суду у справі № 910/8955/22 від 7 березня 2024 року, яка також підкреслює, що бенефіціар повинен чітко зазначати конкретні порушення боржником основного зобов'язання, а відсутність вимоги або її пред'явлення поза строком дії гарантії звільняє гаранта від відповідальності [5]. У цьому контексті доцільним видається законодавче визначення мінімального переліку документів та деталізація вимог до їх змісту. Такий підхід забезпечив би єдині стандарти належної вимоги та мінімізував розбіжності у тлумаченні, які нині виникають під час її подання.

Невизначеність меж перевірки гарантом виконання основного зобов'язання являється також ключовою важливим моментом. Тривалий час у судовій практиці переважав підхід, за яким для стягнення коштів за гарантією суди мали встановити не лише своєчасність і належність пред'явленої вимоги, а й факт порушення основного договору. Такий підхід був закріплений у постанові Об'єднаної палати Касаційного господарського суду від 18 червня 2021 року у справі № 910/16898/19, де зазначалося, що суд повинен перевірити, чи справді мало місце порушення зі сторони принципала. Це значно звужувало автономність гарантії та дозволяло гаранту фактично втручатися у зміст основних договірних відносин.

Ситуація змінилася 17 травня 2024 року, коли Об'єднана палата Касаційного господарського суду у справі № 910/17772/20 відступила від попереднього підходу. Суд дійшов висновку, що у спорах про стягнення коштів за банківською гарантією не потрібно встановлювати, чи дійсно було порушено основне зобов'язання. Відтепер суди мають перевіряти лише зовнішню відповідність вимоги та документів умовам гарантії. Достовірність вимоги зводиться до перевірки того, що вона оформлена належним чином і підписана уповноваженою особою. Таким чином, гарантія набуває більш вираженого автономного характеру, а механізм її реалізації будується за принципом «спершу сплата — потім доведення». Це означає, що питання про наявність порушення вирішується вже у подальших відносинах між принципалом і бенефіціаром.

Нова модель викликала різні оцінки серед фахівців. Наприклад, адвокат Б. Шабаровський критично оцінив такий підхід. На його

думку, відмова суду від аналізу фактичного порушення основного зобов'язання створює додаткові ризики для банків. Зокрема, існує можливість зловживань з боку недобросовісних бенефіціарів, збільшення кількості судових спорів та ускладнення реалізації регресних вимог. Автор також зазначає, що це може зробити банківські гарантії дорожчими та змусити банки вимагати від принципалів додаткове забезпечення [6].

Підсумовуючи вищевикладене, вирішення зазначених проблем можливе лише шляхом удосконалення законодавства, оскільки чинне правове регулювання містить прогалини, які на практиці змушують суди формувати певні підходи до застосування гарантій. Водночас, такі підходи не замінюють законодавче регулювання та не можуть усунути всі колізії, адже в Україні судова практика не є джерелом права, а виконує лише орієнтовну, тлумачну та правозастосовчу функцію.

Варто відмітити, що нормативне регулювання способів забезпечення виконання зобов'язань в Україні історично розвивалося нерівномірно. Наприклад, Закон України «Про заставу» (1992 р.) став першим комплексним актом у цій сфері, тоді як інститут гарантії тривалий час залишався переважно банківським механізмом. Лише з прийняттям ЦК України та ГК України у 2003 році гарантію було закріплено як загальний цивільно- та господарсько-правовий спосіб забезпечення, що змінило її концептуальний статус. Водночас подальша уніфікація так і не відбулася: чинне регулювання залишається фрагментарним, розпорошеним між ЦК України, актами НБУ та договірними умовами сторін, що спричиняє неоднакове тлумачення та численні практичні труднощі.

Саме тому на сьогодні об'єктивно існує необхідність у комплексному удосконаленні законодавства щодо гарантії. Прийняття спеціального закону про гарантію дозволило б уніфікувати термінологію, встановити чіткі вимоги до форми та змісту гарантії, визначити межі відповідальності гаранта та стандарти пред'явлення вимоги, підвищуючи ефективність і передбачуваність застосування гарантії.

Використані джерела

1. Цивільний кодекс України : Кодекс України; Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/435–15 (дата звернення: 11 листопада 2025 р.).
2. Про затвердження Положення про порядок здійснення банками та фінансовими компаніями операцій за гарантіями в національній та іноземних валютах : Постанова Національного банку України № 639 від 15 грудня 2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0041–05#Text (дата звернення: 11 листопада 2025 р.).

3. Господарський суд міста Києва. Рішення у справі № 910/3587/24 від 22.05.2024 р. URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/119330187/ (дата звернення: 11 листопада 2025 р.).
4. Господарський суд міста Києва. Рішення у справі № 910/7234/23 від 13.09.2023 р. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/113624067 (дата звернення: 11 листопада 2025 р.).
5. Верховний Суд. Постанова у справі № 910/8955/22 від 7 березня 2024 р. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/117656862 (дата звернення: 11 листопада 2025 р.).
6. Шабаровський Б. Верховний Суд змінює судову практику щодо гарантії. *Юридична газета*. 2024. 21 черв. URL: https://vkp.ua/publication/verkhovniy-sud-zminyuie-sudovu-praktiku-shchodo-garantiyi (дата звернення: 11 листопада 2025 р.).

Софія КОНДРАТЮК
студентка 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — асистент ***Пітьо І. Ю.***

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЗОРОСТІ, ВІДКРИТОСТІ ТА ПУБЛІЧНОЇ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ

Публічна служба у демократичних, незалежних, соціальних і правових державах є одним із ключових механізмів реалізації принципів верховенства права, народовладдя та підзвітності влади суспільству. В умовах розвитку інформаційного суспільства та підвищення вимог до якості державного управління особливого значення набуває принцип відкритості публічної служби. Його зміст виходить за межі формальної доступності інформації — відкритість відображає готовність державних інституцій до діалогу з громадянами, забезпечення прозорості рішень, а також підзвітність і довіру до владних структур. У науковій площині цей принцип є предметом активної дискусії, зокрема щодо співвідношення понять «відкритість», «прозорість» і «гласність». Такий теоретичний інтерес зумовлений потребою осмислення нової парадигми функціонування публічної служби, орієнтованої на ефективність, інноваційність та служіння суспільним інтересам.

Сучасна адміністративно-правова наука має значний теоретичний і практичний доробок щодо змісту, ознак та принципів функціонування публічної служби. У межах дослідження особливу увагу заслуговують праці науковців, які суттєво вплинули на розвиток інституту

публічної служби, зокрема Авер'янова В. Б., Терещук Г. А., Любченка П. М., Пилаєва В. М. та інших.

Як зазначає Карпа М. І., «принцип відкритості у діяльності публічної служби виступає фундаментальною засадою демократичного врядування, адже забезпечує прозорість управлінських процесів, формує довіру громадян до органів державної влади та сприяє підвищенню ефективності прийняття рішень» [1, с. 65]. Дослідниця також наголошує,«що відкритість не може зводитися лише до формального доступу до інформації, оскільки її реалізація має включати механізми громадського контролю, участі населення у процесах вироблення державної політики та підзвітності посадових осіб» [1, с. 65]. На нашу думку, такий підхід відображає системний характер принципу відкритості, який поєднує правові, організаційні, етичні та комунікаційні елементи. Його дотримання є передумовою підвищення ефективності публічної служби, адже забезпечує баланс між владними повноваженнями та громадськими очікуваннями.

Натомість Мосора Л. С., відкритість характеризує як стан системи публічної служби, у якому забезпечується вільний доступ громадян до інформації, процесів прийняття рішень і можливості взаємодії з владними структурами» [2, с. 465].

У міжнародному правовому дискурсі Пилаєв В. М. принцип відкритості ототожнює з принципом прозорості, що зумовлено спільним етимологічним походженням та подібністю їх функціонального змісту. Проте в українській науковій традиції простежується тенденція до більш чіткого розмежування цих понять. Відкритість у цьому контексті розглядається як ширше поняття, що охоплює не лише забезпечення доступу до інформації, а й створення умов для активної участі громадян у процесах прийняття управлінських рішень, формування державної політики та здійснення громадського контролю [3]. Разом із тим, таке розмежування не суперечить їхній внутрішній єдності: відкритість, прозорість і гласність виступають взаємодоповнюваними складовими єдиної системи принципів публічної служби, які спільно забезпечують підзвітність, ефективність та довіру суспільства до органів влади.

Забезпечення принципів відкритості, прозорості та гласності публічної служби знаходить своє відображення у нормативно-правових актах України, зокрема у Законі України (далі — ЗУ) «Про доступ до публічної інформації», ЗУ «Про державну службу» та ЗУ «Про запобігання корупції». Забезпечення принципів відкритості, прозорості та гласності публічної служби ґрунтується на нормах чинного законодавства України. Зокрема, ст. 3 та ст. 5 Закону України «Про доступ до публічної інформації» визначають відкритість як принцип діяльності органів влади, який забезпечується вільним доступом до інформації,

публічністю її надання та обов'язком суб'єктів владних повноважень розміщувати суспільно значиму інформацію у відкритих джерелах [4]. Наприклад, принцип відкритості реалізується через обов'язок оприлюднення управлінських рішень, звітності перед громадськістю, забезпечення доступу до інформаційних ресурсів і механізмів зворотного зв'язку.

Сучасний етап розвитку публічної служби в Україні характеризується активним упровадженням цифрових технологій, які суттєво розширюють можливості реалізації принципу відкритості. Запровадження електронного урядування, порталів відкритих даних, електронних звернень та онлайн-послуг створює нові інструменти для забезпечення прозорості управлінських процесів, участі громадян у прийнятті рішень і здійсненні контролю за діяльністю державних органів.

Варто зазначити, що важливим аспектом реалізації принципів відкритості, прозорості та гласності є забезпечення ефективного громадського контролю за діяльністю органів публічної влади. Такий контроль перш за все слугує не лише інструментом підзвітності державних службовців, але й чинником підвищення довіри громадян до держави. Самі ж механізми громадського контролю можуть реалізовуватись через участь громадських організацій у дорадчих органах, проведення громадських слухань.

Отже, принципи відкритості, прозорості та гласності публічної служби становлять концептуальну основу демократичного державного управління, орієнтованого на служіння суспільним інтересам, підзвітність влади та забезпечення довіри громадян до державних інституцій. Їх реалізація сприяє формуванню якісно нового типу взаємовідносин між державою та громадянським суспільством, заснованого на партнерстві, діалозі й відповідальності.

Використані джерела

1. Карпа М. І. Принципи здійснення публічної служби. *Науковий вісник*. 2010. Вип. 6. С. 65–51: URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journalpaper/2022/jan/26646/karpa.pdf (дата звернення: 05.11.2025)
2. Мосора Л. С. Відкритість як критерій оцінки якості функціонування державної служби. *Молодий вчений*. 2018. № 1(53). С. 464–467.
3. Пилаєва В. М. Адміністративно-правові засади забезпечення транспарентності в діяльності органів виконавчої влади в Україні : автореф. дис. ... к. ю. н. : 12.00.07. Харків, 2017. 19 с.
4. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI. Дата оновлення: 08.08.2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939–17#Text (дата звернення: 05.11.2025).

Анастасія КОРНУТА
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. ю. н., професор ***Давидова І. В.***

ПРАВОВІ АСПЕКТИ СПАДКУВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

В умовах воєнного стану зазнали змін усі сфери суспільних відносин, зокрема й спадкова. Адже на порядку денному, опинилось питання щодо особливостей забезпечення прав громадян на здійснення своїх прав у сфері спадкового права. Адже, військові дії можуть створювати перешкоди у реалізації права на спадщини, зокрема й на майнові відносини загалом. Саме тому, актуальним є питання щодо можливості держави вироблення заходів щодо пристосування законодавства пов'язаного із спадковим правом до умов воєнного часу, з метою подальшого захисту прав учасників даного виду правовідносин. [1].

Право на спадкування — одна з фундаментальних приватноправових категорій, що гарантує передачу майна померлого фізичної особи спадкоємцям за законом чи заповітом. У період військового конфлікту це право піддається випробуванням: зникають документи, змінюється місце відкриття спадщини, нотаріальні послуги можуть бути недоступні, майно розташоване на тимчасово окупованих територіях. Науковий аналіз свідчить, що регулювання цих питань потребує додаткових механізмів і гарантій [4].

Мета — визначити ключові проблеми застосування спадкового права в умовах війни та сформулювати практичні рекомендації щодо їх вирішення.

Завдання:

1. Проаналізувати чинні нормативні акти України про спадкування в умовах воєнного стану [6–8].
2. Виявити правові прогалини та практичні складнощі для спадкоємців.
3. Запропонувати шляхи вдосконалення законодавства та нотаріальної практики [2].
4. Обґрунтувати рекомендації для діяльності нотаріату, судової системи та законодавця щодо захисту прав спадкоємців [3].

Особливості встановлення факту смерті та відкриття спадщини. У умовах війни часто виникає питання про оголошення особи померлою або зниклою безвісти. Відповідно до роз'яснень Верховного Суду України, відкриття спадщини у таких випадках відбувається з моменту набрання законної сили рішенням суду [1]. У роз'ясненнях

Міністерства юстиції України зазначено, що якщо останнім місцем проживання спадкодавця була тимчасово окупована територія, місце відкриття спадщини визначається за першою заявою спадкоємця [5].

Втрата або відсутність документів та доступ до реєстрів. Руйнування архівів, недоступність нотаріального доступу та реєстрів на окремих територіях створюють серйозні перешкоди. Наукові дослідження вказують на потребу у запровадженні механізмів визнання електронних копій, свідчень очевидців та резервного копіювання державних реєстрів [4].

Строки прийняття спадщини в умовах воєнного стану. Згідно зі ст. 1270 Цивільного кодексу України, строк на прийняття спадщини становить шість місяців з дня її відкриття [6]. Постанова Кабінету Міністрів України № 164 від 28.02.2022 передбачала зупинку перебігу цього строку на час дії воєнного стану, але не більше ніж на чотири місяці [7]. Однак після прийняття Постанови КМУ № 469 від 09.05.2023 норма про додаткові чотири місяці була виключена — строк повернувся до шести місяців [8].

Спадкування майна на тимчасово окупованих територіях. Згідно з роз'ясненням Мін'юсту, спадкова справа може бути відкрита в будь-якому населеному пункті на підконтрольній Україні території [2].

Доступ до нотаріальних послуг та цифрові рішення. Через бойові дії у багатьох регіонах нотаріальне обслуговування обмежене. Юридичні аналітики рекомендують розвиток дистанційних сервісів нотаріату, мобільних виїздів нотаріусів та електронної подачі заяв про прийняття спадщини [3].

Судовий захист спадкових прав. Науково-практичні матеріали Верховного Суду вказують, що суди повинні враховувати воєнний стан як поважну причину пропуску строків та адаптувати процесуальні правила до надзвичайних обставин [1].

Рекомендації щодо законодавчих змін та практики. Пропонується запровадити: державну програму підтримки нотаріату й реєстрів у воєнний період; окремі положення щодо відкриття спадщини на окупованих територіях; резервне копіювання держреєстрів; інформаційні кампанії для ВПО та громадян, які перебувають за кордоном [9; 10].

Інститут спадкування в умовах війни зазнає суттєвих викликів. Забезпечення прав спадкоємців є важливою умовою стабільності майнових відносин та економічного відновлення держави. Необхідно поєднати законодавчі зміни, ефективну роботу нотаріату, цифровізацію процесів і правову просвіту населення [1–10].

Використані джерела

1. Голубенко І., Грачева О., Маслова М. Особливості порядку отримання спадщини в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 23–26. URL: https://doi.org/10.32782/2524–0374/2023–2/26
2. Оформлення спадщини в умовах тимчасово окупованої території: роз'ясненює Мін'юст (інформація станом на 30 серпня 2024 року) / LexInform. URL: https://lexinform.com.ua/minjust/informatsiya-stanom-na-30-sichnya-2024-roku
3. Як оформити спадок за воєнного стану: роз'яснення юриста / Українська Гельсінська спілка з прав людини. 2023. URL: https://www.helsinki.org.ua/articles/yak-oformyty-spadok-za-voiennoho-stanu-roz-iasnennia-iurysta/
4. Горпинич Л. І. Спадкові відносини в умовах воєнного стану: особливості правового регулювання. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 2. С. 34. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/12/34.pdf
5. Роз'яснення Міністерства юстиції щодо деяких питань спадкування. URL: https://centraljust.gov.ua/news/info/roziasnennia-shchodo-deiakykh-pytan-spadkovoi-sluzhby
6. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 1 лют. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435–15#Text
7. Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану : Постанова Каб. Міністрів України від 28.02.2022 № 164 : станом на 6 черв. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164–2022-п#Text.
8. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату, державної реєстрації та функціонування державних електронних інформаційних ресурсів в умовах воєнного стану : Постанова Каб. Міністрів України від 09.05.2023 № 469. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/469–2023-п#Text
9. Верховний Суд. Практика розгляду спадкових справ у період воєнного стану. URL: https://court.gov.ua
10. Проблематика вступу в спадщину під час воєнного стану особами, що виїхали за межі України. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. URL: https://chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/440

Віолетта КОРЧОМКІНА
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Добровольська В. В.***

ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

В умовах інноваційної економіки та глобальної конкуренції об'єкти інтелектуальної власності (надалі — ОІВ) набувають статусу ключового нематеріального активу, що безпосередньо впливає на капіталізацію та конкурентоспроможність суб'єктів господарювання. Належна правова охорона ОІВ є фундаментом для інвестиційної привабливості та захисту від недобросовісної конкуренції, а правова база такої охорони в Україні базується на нормах Цивільного кодексу України, а також спеціальних законах, зокрема, щодо торговельних марок та авторського права.

Забезпечення правової охорони об'єктів інтелектуальної власності — це ключовий аспект сучасної господарської діяльності. Об'єкти інтелектуальної власності — це результати творчої чи інтелектуальної діяльності, такі як винаходи, корисні моделі, промислові зразки, товарні знаки, авторські твори, топографії інтегральних мікросхем тощо [1]. Об'єкти інтелектуальної власності відіграють ключову роль для всіх суб'єктів господарювання.

Зазвичай об'єкти інтелектуальної власності поділяють на три типи: засоби індивідуалізації (комерційні найменування, знаки для товарів і послуг), технічні рішення (винаходи та корисні моделі), а також об'єкти авторського права (комп'ютерні програми, бази даних, дизайн та рекламні матеріали). Процедура державної реєстрації, яку проводить Укрпатент, має дуже важливе значення, адже саме вона дає можливість офіційно отримати виключні майнові права на об'єкти інтелектуальної власності. Завдяки цій процедурі встановлюється публічна достовірність щодо того, хто є законним власником певного об'єкта.

Система правової охорони інтелектуальної власності є складною і багаторівневою, що включає не лише заходи, спрямовані на запобігання порушенням прав (превентивні заходи), але й дії, які здійснюються у відповідь на такі порушення (реактивні заходи). Таким чином, забезпечення охорони прав інтелектуальної власності охоплює як етапи попередження, так і захисту прав у разі їх порушення.

До превентивних заходів належать дії, спрямовані на запобігання можливим порушенням прав інтелектуальної власності ще до їх

виникнення. Серед них важливе місце займає впровадження режиму комерційної таємниці, який дозволяє захистити цінну інформацію від несанкціонованого розголошення. Також значення має розробка внутрішніх положень про службові твори, що визначають порядок створення та використання об'єктів інтелектуальної власності працівниками [2].

Крім того, укладення трудових і цивільно-правових договорів із чітким визначенням прав на створені об'єкти інтелектуальної власності допомагає уникнути спорів між сторонами та забезпечує правову визначеність у майбутньому. Якщо ж права інтелектуальної власності вже порушено, тоді застосовуються реактивні заходи, спрямовані на їх відновлення та притягнення порушників до відповідальності.

Захист може здійснюватися в різних правових формах — адміністративній, кримінальній або судовій, адже, найпоширенішим є саме судовий (цивільний) порядок, у межах якого власник прав має можливість вимагати відшкодування збитків, припинення незаконного використання об'єкта чи визнання своїх прав офіційно.

У сучасних умовах, коли значення нематеріальних активів постійно зростає, особливої актуальності набуває питання ефективного захисту прав інтелектуальної власності [3]. Актуальність полягає у доведенні того, що саме зміцнення як внутрішніх, так і зовнішніх механізмів правової охорони об'єктів інтелектуальної власності є важливою стратегічною передумовою для забезпечення конкурентоспроможності, фінансової стабільності та інноваційного розвитку сучасного суб'єкта господарювання в Україні. Такий підхід дозволяє розглядати юридичний захист не як формальну вимогу, а як реальний інструмент підвищення економічної ефективності та сталого зростання підприємства.

На нашу думку, однією з найактуальніших проблем у сучасному українському бізнес-середовищі є недостатній рівень правової культури щодо питань інтелектуальної власності. Багато підприємств і досі розглядають реєстрацію об'єктів інтелектуальної власності — таких як патенти чи торговельні марки — не як стратегічну необхідність, а як додаткові фінансові й часові витрати. Унаслідок цього більшість звертаються до механізмів захисту лише після факту порушення прав, що робить процес їх відновлення складним і дорогим.

Таким чином, ключовим напрямом має стати розвиток превентивного інтелектуального менеджменту що передбачає інтеграцію управління об'єктами інтелектуальної власності в усі бізнес-процеси компанії та залучення до цього не лише юристів, а й економістів, маркетологів і технічних фахівців.

Важливо, щоб кожен працівник усвідомлював, що його щоденна діяльність — від створення програмного коду до розробки рекламного

слогану — формує інтелектуальний капітал підприємства та впливає на рівень його правового захисту. Окрема, але дуже важлива проблема сьогодення, що потребує негайної уваги, — це взаємодія інтелектуальної власності та штучного інтелекту.

Використані джерела

1. Бондаренко О. О. Стан правової охорони і захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності в Україні в умовах сучасних викликів. *Підприємництво, господарство і право*. 2023. № 9. С. 45–50.
2. Лойко В. В. Інтелектуальна власність підприємства. *Економіка і держава*. 2022. № 5. С. 78–83.
3. Полякова Ю. В. Український та європейський досвід захисту інтелектуальної власності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 8. С. 152–156. URL: http://www.lsej.org.ua/8_2021/34.pdf

Захар КОРШУН
студент 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Фасій Б. В.***

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК СУБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

У сучасних умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій та цифровізації суспільства тема штучного інтелекту (далі — ШІ) як суб'єкта цивільних прав набуває особливої актуальності. ШІ дедалі більше використовується в економіці, медицині, транспорті та інших сферах, виконуючи самостійні дії. Це ставить питання про його правовий статус, відповідальність за заподіяну шкоду та участь у правовідносинах. Відсутність чіткого регулювання в українському законодавстві призводить до правових прогалин, ускладнюючи адаптацію до технологічного прогресу.

Тема ШІ як суб'єкта цивільних прав є відносно новою в українській правовій науці, тому кількість спеціалізованих робіт обмежена, але активно розвивається. Серед українських вчених її досліджували А. Гончарова та Д. Мурач, Є. Харитонов та О. Харитонова та інші.

Основна проблематика полягає у визначенні місця ШІ в структурі цивільних правовідносин: чи є він суб'єктом (з правоздатністю та дієздатністю) чи об'єктом (річчю або джерелом підвищеної небезпеки). Ключові питання включають відсутність єдиного визначення ШІ, його автономність, волю та свідомість, що виключає повну суб'єктність.

Проблеми відповідальності за шкоду, авторства творів ШІ та регулювання в цивільному обороті ускладнюються відсутністю норм у ЦК України, де відповідно до ст. 2 суб'єктами є лише фізичні та юридичні особи. Міжнародний досвід показує як прогрес, так і суперечності у визнанні суб'єктності ШІ. У 2017 році Саудівська Аравія надала громадянство роботові Софії — першому випадку юридичного визнання робота, що дозволяло мати права, подібні до людини, хоча рішення викликало критику через обмежену автономію та гендерну нерівність у країні [1]. В ЄС, за Резолюцією Європарламенту від 16 лютого 2017 року, пропонується ввести спеціальний статус «електронної особи» для автономних роботів, щоб регулювати їх цивільну відповідальність за шкоду та уникнути правових прогалин у взаємодії з людьми [2]. В Україні Концепція ШІ (2020) розглядає його як технологію, але потребує еволюції до суб'єкта для регулювання автономних дій [3].

Аналіз існуючих концепцій підкреслює ключові аргументи на користь визнання штучного інтелекту суб'єктом права. По-перше, емерджентність ШІ проявляється у властивостях, що перевищують просту суму його компонентів, дозволяючи системам генерувати непередбачувані рішення. По-друге, автономія дій — прикладом є системи на кшталт GPT-4, здатні створювати оригінальний контент без прямого втручання людини, демонструючи творчість і адаптивність. По-третє, здатність вступати в правовідносини проявляється через можливість укладання контрактів за допомогою алгоритмів, зокрема в рамках смарт-контрактів, що фактично реалізують юридичні зобов'язання без участі людини. Додатково, суб'єктність обґрунтовується аналогією з юридичними особами, де воля фіксується через статут, а не біологічну свідомість. ШІ може мати «штучну волю» через машинне навчання, що еволюціонує. Аргументи включають необхідність незалежної деліктної відповідальності ШІ за шкоду (замість перекладання на творця), надання прав на інтелектуальну власність для стимулювання інвестицій у ШІ, та етичну потребу визнати ШІ як учасника суспільства для запобігання експлуатації.

Виходячи з аналізу потенціалу суб'єктності ШІ та необхідності адаптації цивільного права до технологічних викликів, для забезпечення ефективної інтеграції ШІ в правове поле пропонується комплексний підхід. Визнати ШІ суб'єктом через три шляхи: як незалежну «електронну особу» (додати до ст. 2 ЦК України), тотожний фізичній особі з обмеженнями, або гібрид з елементами суб'єктності.

Штучний інтелект демонструє потенціал суб'єктності цивільних прав через автономію та емерджентність, що вимагає визнання в ЦК України як «електронної особи». Це забезпечить ефективне регулювання, балансуючи інновації та захист, адаптуючи українське право до цифрової ери з урахуванням міжнародного досвіду.

Використані джерела

1. Weller C. A robot has just been granted citizenship of Saudi Arabia / World Economic Forum. 2017. URL: https://www.weforum.org/stories/2017/10/a-robot-has-just-been-granted-citizenship-of-saudi-arabia/ (дата звернення: 13.10.2025).
2. European Parliament. Resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL)) / Official website of the European Parliament. 2017. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8–2017–0051_EN. html (дата звернення: 13.10.2025).
3. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні : Розпорядж. Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 № 1556-р : станом на 29 груд. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556–2020-р#Text (дата звернення: 13.10.2025).

Вікторія КРИВІНОК, Євгенія РОМАШ
студентки 4 курсу
факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Будурова Г. М.***

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ І РОЗВИТКУ ПРАВИЛ ІНКОТЕРМС

У сучасних умовах глобалізації міжнародної торгівлі правильне застосування правил Incoterms набуває особливої уваги, адже саме ці правила забезпечують єдине тлумачення торговельних термінів та визначають розподіл обов'язків, ризиків і витрат між продавцем та покупцем. Попри формальну простоту та усталеність цих термінів, головна проблема полягає у тому, що учасники зовнішньоекономічних договорів часто використовують Incoterms механічно, не усвідомлюючи їхнього юридичного змісту, не зазначають у договорі конкретну редакцію правил або комбінують положення різних базисів поставки. У результаті виникають прогалини у тлумаченні, помилки у визначенні моменту переходу ризику, а також спори щодо розподілу витрат, документального оформлення та обсягу відповідальності сторін. Особливо це проявляється у ситуаціях, де договір формально містить позначення FCA, FOB, CIF чи DDP, але сторони фактично реалізовують поставку за іншими умовами, або коли обрана редакція Інкотермс не відповідає способу транспортування [5].

Актуальність цієї проблеми зростає через те, що Міжнародна торгова палата у 2020 році оновила правила Інкотермс, пристосувавши

їх до сучасних умов — цифровізації, електронного документообігу, нових логістичних технологій та змін у тарифах перевізників. Проте багато компаній і досі працюють за редакцією Інкотермс-2010 або взагалі не зазначають у договорі, яку саме редакцію вони використовують. Через це виникають труднощі при тлумаченні умов поставки, адже деякі терміни в редакціях 2010 і 2020 років мають суттєві відмінності. Наприклад, у версії 2020 року набагато детальніше прописано, хто за що платить: усі витрати чітко перераховані у пунктах A9/B9 для кожного терміну. Це допомагає уникати ситуацій, які траплялися раніше, коли через нові тарифи перевізників продавці вимушені були покривати додаткові, неочікувані витрати. Також були оновлені правила страхування: за терміном CIP тепер потрібно повне страхове покриття, а за CIF — лише мінімальне, що є важливим для морських перевезень. Крім того, термін DAT замінили на DPU, що дозволяє визначати місцем доставки будь-який пункт, а не тільки термінал, за умови, що там можна безпечно розвантажити товар. Окремо було закріплено, що сторони можуть використовувати для доставки власний транспорт, що зручно для великих компаній або виробників, які мають свої перевізні засоби [4].

Проблеми із застосуванням Інкотермс помітні і в судовій практиці. Українські суди визнають, що Інкотермс є звичаєм ділового обороту, і якщо сторони прямо посилаються на певну редакцію, її положення стають частиною договору. У постанові Верховного Суду у справі № 914/2450/22 суд підкреслив, що умову DDP потрібно тлумачити саме так, як визначено в Інкотермс-2010: усі ризики та витрати до моменту передачі товару покупцеві несе продавець. Митне оформлення або інші етапи перевезення не можуть змінити цей момент, якщо сторони обрали термін DDP. Така позиція показує, що для судів важливо не формальне позначення терміну, а точний зміст правил [2].

Додатково це підтверджується і ще в одній постанові Верховного Суду від 22.12.2021 у справі № 910/5107/20, де суд розглядав спір щодо виконання поставки за умовою DAP. Суд наголосив, що обов'язок доставки товару до узгодженого місця та момент переходу ризиків визначаються не внутрішніми правилами сторін, а саме змістом відповідного базису Інкотермс. Якщо сторони обрали термін DAP, продавець несе всі ризики та витрати до доставки товару у вказане місце, а покупець приймає товар після його прибуття. Це рішення ще раз підкреслює, що суди застосовують Інкотермс як обов'язкову частину договору, якщо сторони прямо включили їх до умов контракту [3].

Отже головне завдання полягає у тому, щоб з'ясувати, наскільки ефективно компанії застосовують Інкотермс у своїй роботі, чи пра-

вильно вони обирають умови поставки та наскільки добре враховують різницю між редакціями 2010 і 2020 років. Аналіз показує, що оновлені правила мають на меті зробити тлумачення умов поставки чіткішим і зрозумілішим, зменшити кількість спорів та забезпечити більш передбачуваний перебіг логістичних процесів. Але без точного зазначення редакції та належного розуміння змісту термінів навіть оновлені правила не можуть забезпечити потрібної ефективності. Інкотермс залишаються ключовим інструментом у міжнародній торгівлі, проте для їх правильного використання сторонам необхідно уважно підходити до вибору термінів, розуміти їх зміст і враховувати оновлення редакції 2020 року. Підвищення обізнаності учасників зовнішньоекономічної діяльності та оновлення типових договорів дозволять уникнути непорозумінь і зроблять торговельні операції більш передбачуваними та відповідними міжнародним стандартам.

Використані джерела

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435–15#Text
2. Постанова Великої Палати Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 3 жовтня 2023 року у справі № 914/2450/22. URL: https://protocol.ua/amp/ua/postanova_kgs_vp_vid_03_10_2023_roku_u_spravi_914_2450_22/
3. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 22 грудня 2021 року у справі № 910/11061/20 / Верховний Суд : офіційний вебсайт. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/rishennya_sud_palat_kgs_vs/2021_12_22_910_5107_20
4. Incoterms 2020: Rules of ICC for the Use of Domestic and International Trade Terms / Міжнародна торгова палата. Публікація МТП № 723 E. URL: https://iccwbo.org/resources-for-business/incoterms-rules
5. Румянцев А. П., Грущинська Н. М., Пічкурова З. В. Роль правил Інкотермс у регулюванні умов зовнішньоторговельних контрактів. *Економіка та суспільство*. 2022. № 45. URL: https://doi.org/10.32782/2524–0072/2022–45–73

Емілія КРОТОВА
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Мінченко Д. А.***

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ПІДПИСІВ

У сучасних умовах глобальної цифровізації суспільні процеси дедалі більше переходять у віртуальний простір, що вимагає від правової системи не лише реагування, а й глибокої адаптації до нових технологічних реалій. Україна активно розвиває правові інструменти, покликані врегулювати цифрову взаємодію суб'єктів приватного та публічного права, зокрема в аспекті забезпечення цифрової конфіденційності та правової захищеності електронних правочинів [1, с. 174].

Одним із ключових механізмів ідентифікації у цифровому правовому просторі є електронна ідентифікація, тобто процес використання унікальних електронних даних, що дозволяють точно визначити особу користувача чи суб'єкта підприємницької діяльності. На рівні цивільно-правових відносин такими інструментами виступають електронний підпис та електронна печатка, які засвідчують волю сторін і гарантують автентичність переданих документів [2, с.29].

Відповідно до статті 12 Закону України «Про електронну комерцію», у сфері електронного обігу застосовуються три основні види електронних підписів:

1. Електронний підпис або електронний цифровий підпис відповідно до Законів України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» та «Про електронні документи та електронний документообіг»;
2. Електронний підпис одноразовим ідентифікатором;
3. Аналог власноручного підпису [3].

Правові основи застосування електронного підпису та електронної печатки докладно врегульовано Законом України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» (далі — Закон № 2155-VIII), який встановлює порядок їх створення, використання та перевірки. У статті 1 цього Закону визначено, що електронний підпис — це електронні дані, які підписувач додає до документа для підтвердження свого підпису. Електронна печатка, своєю чергою, слугує для підтвердження достовірності походження електронних даних, засвідчення підписів та копій документів, а також для контролю їхньої цілісності [4].

У сучасному цивільному праві електронний підпис має подвійну функцію — по-перше, він засвідчує волевиявлення сторін, а по-друге, забезпечує достовірність і цілісність електронного документа, прирівнюючи його до паперового аналога [4].

Важливим кроком на шляху євроінтеграції стало ухвалення у 2022 році Закону № 2801-IX, спрямованого на гармонізацію національного законодавства з європейським регламентом eIDAS. Цим актом змінено правову конструкцію електронних довірчих послуг, запроваджено взаємне визнання кваліфікованих електронних підписів та посилено правові гарантії для учасників електронного обігу. Для цивільного сектору це означає розширення можливостей укладання транскордонних угод, підвищення довіри до електронних доказів і спрощення взаємодії між суб'єктами приватного права в цифровому середовищі [5].

Українське законодавство у сфері електронного документообігу базується на дворівневій системі електронних підписів, яка забезпечує гнучкість та диференціацію правового регулювання. Зокрема удосконалений електронний підпис (УЕП) використовується для більшості побутових і споживчих правочинів (B2C), де достатньо середнього рівня безпеки, тоді як кваліфікований електронний підпис (КЕП) прирівнюється до власноручного підпису і застосовується у випадках, коли законом прямо встановлено вимогу письмової форми з підвищеним ступенем правового захисту — наприклад, у фінансових, корпоративних чи нотаріально посвідчуваних правочинах. Відповідно до статті 18 Закону № 2155-VIII, кваліфікована довірча послуга охоплює створення, перевірку та підтвердження КЕП, а надавач таких послуг зобов'язаний забезпечити правильність перевірки, функціонування сертифікатів та достовірність інформації у Довірчих списках. Це формує у цивільному обігу презумпцію належності електронного підпису конкретному підписувачу, що підвищує рівень доказової сили та юридичну стійкість електронного документа [4].

З позиції доказового права, електронний підпис виступає невід'ємним реквізитом електронного документа. Саме момент його накладання вважається завершенням створення документа, що визначає його юридичну чинність і впливає на розподіл доказового тягаря під час вирішення спорів. Українські суди в адміністративній та цивільній юрисдикціях дотримуються усталеної практики, згідно з якою автентичність електронного підпису має бути підтверджена належними доказами, а належність підпису конкретній особі — доведена стороною, яка на нього посилається. При цьому визнається можливість використання удосконаленого електронного підпису, створеного на основі кваліфікованого сертифіката, у тих випадках, коли вимога про обов'язкове застосування КЕП прямо не передбачена законом.

Особливої уваги заслуговує транскордонний аспект застосування електронного підпису. Після прийняття Регламенту (ЄС) 2024/1183 (eIDAS 2) створено нове техніко-правове підґрунтя для взаємного визнання електронних атестацій атрибутів — зокрема статусів, повноважень та електронних підписів — у межах Єдиного цифрового ринку ЄС. Це має значний вплив на укладання B2B-договорів, злиття й поглинання компаній (M&A) та дистанційне здійснення корпоративних дій. Регламент зобов'язує забезпечити можливість створення й використання кваліфікованих електронних підписів «за замовчуванням» через Європейський гаманець цифрової ідентичності, а великі онлайн-платформи повинні гарантувати прийняття таких підписів на рівні з іншими формами автентифікації [6, с.18–19].

Для сторін цивільно-правових відносин особливе значення мають належна перевірка сертифіката підпису та статусу надавача довірчих послуг у Довірчих списках, а також фіксація технічних параметрів використання підпису — таких як IP-адреса, часові мітки чи відбитки пристрою (device fingerprint). Важливими елементами безпеки є наявність внутрішніх політик управління ключами, процедур відкликання чи блокування сертифікатів і ведення журналів аудиту подій. У разі порушення конфіденційності або цілісності даних відповідальність покладається на надавачів довірчих послуг і державні органи, які реалізують політику у сфері електронної ідентифікації. Відповідно до закону, заподіяна шкода користувачеві підлягає повному відшкодуванню [4].

Отже, сучасна правова модель електронного підпису в Україні ґрунтується на принципах довіри, технічної безпеки та правової визначеності, що забезпечує не лише зручність електронного документообігу, а й його надійність у контексті міжнародної інтеграції та цифрової трансформації правової системи.

Використані джерела

1. Бірюкова А. Г., Колісникова Г. В. Цивільно-правові аспекти цифрової конфіденційності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2024. С. 173–179.
2. Вовк М. З. Електронний підпис та електронна печатка як цивільно-правові засоби електронної ідентифікації суб'єктів підприємництва. *Право та державне управління.* 2020. № 2. С. 28–33.
3. Про електронну комерцію: Закон України від 3 вересня 2015 р. № 675-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675–19
4. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України від 5 жовтня 2017 р. № 2155-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155–19/stru
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення укладення угоди між Україною та Європейським Союзом про

взаємне визнання кваліфікованих електронних довірчих послуг та імплементації законодавства Європейського Союзу у сфері електронної ідентифікації: Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2023. № 54. Ст. 159. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801–20#Text

6. Regulation (EU) 2024/1183 of the European Parliament and of the Council of 11 April 2024 amending Regulation (EU) No 910/2014 as regards establishing the European Digital Identity Framework. Official Journal of the EU. L 1183. 30 April 2024. 56 p. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ%3AL_202401183

Аріана КУНЦ
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Добровольська В. В.***

ЩОДО ПРАВОВИХ ЗАСАД МАЙНОВИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ

У сучасних умовах становлення та розвитку ринкової економіки правові засади майнових відносин у сфері господарювання відіграють ключову роль у забезпеченні ефективного функціонування економічної системи країни. Правове регулювання майнових прав та обов'язків визначає умови сталості підприємницької діяльності, формує передумови інвестиційної активності та створює гарантії рівності суб'єктів господарювання в економічному просторі. З огляду на інтеграційні процеси, глобалізацію та посилення конкуренції на міжнародних ринках, це питання стає особливо актуальним, адже рівень нормативності та передбачуваності правового режиму майна є одним із базових критеріїв оцінки економічної стабільності держави.

Майнові відносини у сфері господарювання становлять складну систему соціально-економічних зв'язків, що формуються з приводу володіння, користування, розпорядження майном, а також відносин щодо участі майна у господарському обороті. Ці відносини охоплюють не лише традиційні речові права, а й широку сферу зобов'язальних прав, корпоративних прав, прав на результати інтелектуальної діяльності та на інші цінності, що мають економічну вартість. Саме тому майнові відносини є базисом підприємницької діяльності, адже вони визначають юридичні умови використання матеріальних і нематеріальних ресурсів, що забезпечують функціонування виробничих, комерційних та інноваційних процесів [1].

Юридична природа майнових відносин у сфері господарювання має дуалістичний характер, оскільки об'єднує приватноправові та публічно-правові елементи. Приватноправовий компонент проявляється у свободі договору, автономії волі учасників обороту, рівності сторін та диспозитивності регулювання майнових прав. Ці принципи забезпечують гнучкість, оперативність і динамічність господарських процесів, сприяють розвитку підприємництва, конкуренції та ефективного ринкового механізму.

Водночас публічно-правовий елемент виявляється у наявності імперативних норм, спрямованих на захист суспільного інтересу, забезпечення економічної безпеки, запобігання зловживанням ринковою владою, створення умов для добросовісної конкуренції та недопущення монополізації. Публічно-правові норми відіграють важливу роль у регулюванні державної власності, приватизації, корпоративного управління, орендних відносин, а також у сфері антимонопольної політики. Такий дуалістичний характер регулювання дозволяє створити збалансовану модель правового впливу, що гармонізує приватний інтерес власника та підприємця з публічним інтересом суспільства та держави.

Науковці досліджують та аналізують майнові відносини у сфері господарювання, так, О. М. Вінник звертає увагу на «необхідність стабільності законодавства та підкреслює, що часті зміни нормативної бази у сфері майнових відносин негативно впливають на інвестиційну привабливість держави, оскільки знижують рівень правової визначеності. Вона зазначає, що ефективне правове забезпечення майнових прав повинно враховувати баланс між приватними і публічними інтересами та ґрунтуватися на принципах системності й передбачуваності» [2]. В. М. Коссак наголошує на «важливості удосконалення цивільно-правових конструкцій речових прав та їх адаптації до сучасних економічних умов. Учений підкреслює, що розвиток ринкових відносин вимагає перегляду традиційних підходів до класифікації об'єктів майнових прав, зокрема у сфері інтелектуальної власності та цифрових активів» [3]. О. В. Дзера у своїх дослідженнях акцентує на «проблемах інституціоналізації права власності, необхідності оновлення правових підходів до розуміння категорії «майно» та визначення правового режиму нематеріальних активів. Він підкреслює, що в умовах інформаційної економіки класичні цивілістичні підходи вже не відображають реального економічного змісту майнових правовідносин» [4].

Важливе місце в майнових відносинах посідає захист права власності та ефективні механізми судового захисту. Господарські суди часто розглядають спори, пов'язані з порушенням зобов'язань, неналежним виконанням договорів, незаконним позбавленням майна

та корпоративними конфліктами. У цьому контексті значну роль відіграють правові позиції Верховного Суду, які забезпечують єдність судової практики та правову визначеність у сфері господарювання.

Отже, правові засади майнових відносин у сфері господарювання є фундаментальною складовою ринкової економіки, а їх ефективне регулювання забезпечує стабільність господарського обороту, захист прав власності, передбачуваність економічних процесів та розвиток підприємництва. У сучасних умовах особливого значення набуває оновлення підходів до регулювання нових об'єктів майнових прав, удосконалення механізмів відповідальності за порушення майнових прав та адаптація національного законодавства до вимог цифрової та європейської економіки. Подальше вдосконалення правового регулювання майнових відносин сприятиме економічному зростанню, розвитку інновацій та зміцненню позицій України на міжнародній арені.

Використані джерела

1. Костюченко О. М. Господарське право України: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2021. 432 с.
2. Вінник О. М. Правове регулювання власності у сфері господарювання. Київ: Наукова думка, 2019. 280 с.
3. Коссак В. М. Речові права та їх місце в системі приватного права України. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2020. 356 с.
4. Дзера О. В. Право власності в Україні: проблеми теорії. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 512 с.

Аріна КУРМАНСЬКА
студентка 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Квасніцька О. О.***

ПЕРЕДУМОВИ ЗВЕРНЕННЯ ДО ГОСПОДАРСЬКОГО СУДУ У СПРАВАХ ПРО БАНКРУТСТВО

Провадження у справах про банкрутство сприяє відновленню платоспроможності боржника та захисту інтересів кредиторів через задоволення їхніх вимог. Воно є окремою формою (видом) господарського судочинства відповідно до статті 12 ГПК України та має власний суб'єктний склад, порядок розгляду справ, цілі й передумови звернення до суду. Таким чином актуальність даного дослідження зумовлена потребою дослідити передумови звернення до господарського суду для відкриття такої специфічної форми (виду) господарського судочинства як провадження у справах про банкрутство.

Виходячи з цього, передумови звернення до господарського суду у справах про банкрутство є актуальним питанням, аналізом якого займалися І. О. Вечірко «Умови відкриття провадження у справі про банкрутство згідно з нормами КУзПБ»; О. М. Кундеус «Процедурні механізми банкрутства і санації підприємства» та багато інших.

Ключовим нормативним актом, який регулює дану форму провадження є Кодекс України з процедур банкрутства (КУзПБ). Відповідно до ч. 2 ст. 8 КУзПБ право на звернення до господарського суду із заявою про відкриття провадження у справі про банкрутство мають боржник, кредитор [1]. Що стосується конкурсного кредитора, то однією з передумов для звернення до господарського суду для нього є наявність самого факту неплатоспроможності боржника. У цьому випадку господарський суд в підготовчому засіданні має встановити (бо це вже його обов'язок): чи дійсно тут є факт неплатоспроможності, немає спору про право, вимоги грошового характеру, адже у протилежному випадку суд відмовить у відкритті провадження по справі.

Розрізняють загальні та спеціальні передумови звернення. Загальними передумовами є процесуальна правоздатність особи, яка подає відповідну заяву, зокрема і боржника; виключна юрисдикція справи господарському суду; відсутність у провадженні іншої справи про банкрутство щодо цього боржника в моменті звернення його до господарського суду. Досліджуючи спеціальні передумови звернення, варто сказати, що вони є характерними саме для цієї форми провадження, що і відрізняє її від інших форм. Стосовно цього влучно зазначає О. М. Кундеус: «Спеціальні передумови відрізняються відсутністю певних загальних передумов та наявністю додаткових (спеціальних)» [4, с. 3]. Однією зі спеціальних передумов є наявність стійкої неплатоспроможності у боржника, адже для кредиторів достатньо самого факту неплатоспроможності. Якщо заяву подає боржник, то він повинен ще надати рішення власників майна цього підприємства органу, який уповноважений управляти цим майном, про звернення до господарського суду із заявою. Як правило це протокол рішення загальних зборів або рішення компетентного органу, якщо це державне чи комунальне майно. До того ж обов'язково боржник повинен надати наявність майна, достатнього для покриття судових витрат.

Боржниками у справах про банкрутство, крім фізичних осіб та фізичних осіб-підприємців, є юридичні особи, які здійснюють підприємницьку діяльність, а також у виключних випадках — юридичні особи, що не є суб'єктами підприємництва, якщо це прямо вказано у законі (наприклад кредитні спілки відповідно до ЗУ «Про кредитні

спілки» чи благодійні фонди відповідно до ЗУ «Про благодійну діяльність та благодійні організації»). В розрізі даного питання важливим є розмежування передумов звернення для фізичних і юридичних осіб. Для юридичних осіб ініціаторами справи можуть бути як конкурсний кредитор, так і сам боржник, тоді як для фізичних осіб — лише сам боржник. Як зазначає І. О. Вечірко: «За наявності боргу фізичної особи перед іншими фізичними особами або юридичними особами такі особи не мають права ініціювати процедуру банкрутства боржника» [2, с. 17]. Для звернення фізична особа має довести наявність прострочення платежів понад два місяці та перевищення заборгованості більш ніж на 50 % місячних платежів за кожним кредитним чи іншим зобов'язанням [1]. До того ж спеціальною передумовою для фізичних осіб є декларація про її майно і доходи, а також про майно її родичів, навіть тих, які з нею не проживають.

Отже, передумови звернення до господарського суду у справах про банкрутство поділяються на загальні, що характерні для будь-якої форми господарського процесу та спеціальні, притаманні саме провадженню у справах про банкрутство. Передумови звернення залежать від статусу суб'єкта: якщо для юридичних осіб право на звернення мають і боржник, і кредитор, то для фізичних осіб — виключно сам боржник. Що стосується кредитора — це має бути конкурсний кредитор, для якого достатньо факту неплатоспроможності боржника, тоді як боржник має підтвердити власну стійку неплатоспроможність і надати супровідні документи. Обов'язок встановити факт стійкої неплатоспроможності боржника належить господарському суду.

Використані джерела

1. Кодекс України з процедур банкрутства від 18.10.2018 № 2597-VIII: станом на 28 серп. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597–19#Text (дата звернення: 05.11.2025).
2. Вечірко. Умови відкриття провадження у справі про банкрутство згідно з нормами КУПБ. *Актуальні проблеми господарського права та процесу : зб. наук. ст.* Київ, 2019. С. 15–25.
3. Кундеус О. М. Процедурні механізми банкрутства і санації підприємства. *Інноваційна економіка*. Тернопіль, 2016. № 9–10. С. 196–203.

Альбіна КУЧИНСЬКА
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Фасій Б. В.***

ЦИВІЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОШИРЕННЯ ФЕЙКОВИХ НОВИН ТА ДЕЗІФНФОРМАЦІЇ В ЦИФРОВОМУ ПРОСТОРІ

Актуальність проблематики визначається стрімким зростанням ролі цифрових комунікацій, у яких інформація поширюється миттєво через соціальні мережі, месенджери та новинні платформи. Разом із цим зростає кількість фейкових новин і дезінформації, що впливають на формування громадської думки, підривають довіру до державних інституцій, завдають шкоди репутації та можуть використовуватися як інструмент інформаційних операцій і гібридної війни. В умовах збройної агресії проти України та глобальної цифровізації правові механізми цивільної відповідальності за поширення недостовірної інформації стають критично важливими як елемент захисту прав особи та національної безпеки. Актуальність посилюється тим, що цифрові платформи забезпечують вірусне відтворення фейків, а алгоритми рекомендаційних систем самі підсилюють їхнє охоплення, створюючи інформаційні бульбашки та сприяючи радикалізації дискурсу.

Стан наукової розробки теми є достатньо активним у сфері медіаправа, інформаційного права та цивільних досліджень. На міжнародному рівні важливими є дослідження Ради Європи, ЄС та ЮНЕСКО щодо боротьби з онлайн-дезінформацією. Водночас науковці наголошують, що сучасне право відстає від технологічних реалій: феномен deepfake-відео, нейромереж, які генерують недостовірний контент, та анонімізація користувачів значно ускладнюють встановлення авторства. Проблемним є і питання відповідальності за репост: українська доктрина поки не має єдиного підходу, чи вважається користувач, що поширив чужий фейк, самостійним поширювачем інформації.

Основний матеріал дослідження ґрунтується на цивільно-правовому регулюванні захисту честі, гідності та ділової репутації. Основним нормативно-правовим актом, що регулює вищезазначені поняття є Цивільний кодекс України (далі — ЦК України). Відповідно до ст. 201 ЦК України, репутація є особистим немайновим благом, що охороняється законом. А в ст. 277 цього ж закону встановлює право особи на спростування недостовірної інформації та відповідь, незалежно від вини поширювача, що підтверджується судовою практикою

Верховного Суду. У випадку поширення фейкових новин може застосовуватися також інститут відшкодування моральної шкоди відповідно до ст. 280 ЦК України, що дає змогу компенсувати психологічні страждання або шкоду діловій репутації. В окремих випадках суди стягують матеріальні збитки, якщо доведено економічні наслідки поширення фейків, наприклад у сфері бізнесу або політичної реклами. Важливо окремо виділити публічних осіб, державний службовець: так як вони є публічними особами, то вони мають бути готовими до підвищеного рівня критики, зокрема в грубій формі, до прискіпливої уваги суспільства та підвищеної зацікавленості до його діяльності та/або особистого життя, адже вони, добровільно обираючи публічну діяльність, погодились на таку увагу. Йдучи з позовною заявою про захист честі, гідності та ділової репутації, насамперед потрібно оцінити, чи є поширена інформація фактичним твердженням або оцінним судженням і якими доказами вона може бути спростована [2].

Одним із ключових питань є визначення недостовірності інформації. Постанова Верховного Суду України № 1 від 27.02.2009 визначає недостовірною інформацію, що не відповідає дійсності або викладена неправдиво. Суд повинен встановити і факт невідповідності, і те, що така інформація принижує честь, гідність або ділову репутацію [5]. У цифровому просторі складність додатково зумовлена швидкістю поширення даних, масовими репостами та відсутністю контролю за першоджерелом інформації. Актуальним стає питання доказування: сторони все частіше використовують скріншоти, метадані, цифрові журнали логів, експертизу інформаційних систем. Разом із тим судова практика стикається з труднощами автентифікації цифрових доказів через можливість їх редагування та автоматичного видалення контенту платформами.

Важливим є баланс між правом на свободу слова та правом на приватність. Конституція України гарантує захист честі та гідності (ст. 32) та свободу вираження поглядів (ст. 34). Європейський Суд з прав людини визнає репутацію частиною приватного життя та допускає обмеження свободи слова для захисту прав інших осіб, проте вимагає уникати надмірного державного тиску на медіа. Така модель дозволяє відрізняти оціночні судження від тверджень про факти, а також захищати критику, навіть різку, якщо вона має суспільний інтерес і ґрунтується на перевірених даних.

У сфері цифрового поширення фейків існують специфічні проблеми, серед яких ідентифікація анонімних користувачів, встановлення юрисдикції, збереження цифрових доказів, використання бот-мереж і маніпулятивних алгоритмів. Складним є визначення відповідальності платформ: більшість законодавців ЄС, США та України визнають їх не первинними поширювачами, а посередниками. В Україні, якщо автор поширеної інформації невідомий або його особу та/чи місце проживання (місцезнаходження) неможливо встановити, а також коли інформація є анонімною, належним відповідачем є власник медіа, на якому розміщено зазначений інформаційний матеріал, оскільки саме він створив технологічну можливість та умови для поширення недостовірної інформації [1]. В ЄС поступово запроваджується модель «платформи як суб'єкта відповідальності», що передбачає обов'язок реагувати на шкідливий контент та впроваджувати прозорі алгоритми модерації. США застосовують модель «імунітету платформ», що унеможливлює покладення відповідальності на соцмережі за контент користувачів, що є протилежним до європейського підходу [3].

У контексті України важливим аспектом є використання дезінформації як зброї проти державності, що висвітлено у Доктрині інформаційної безпеки. Держава зберігає акцент на цивільній, а не кримінальній відповідальності ЗМІ, що відповідає принципам свободи слова, проте потребує оновлення законодавства щодо онлайн-платформ та анонімних поширювачів. Доцільним є створення механізмів «цифрової ідентифікації» для публічних сторінок, встановлення обов'язку платформ зберігати цифрові журнали авторства та створення спеціального порядку розкриття інформації про користувачів у судовому процесі [4].

Таким чином, цивільна відповідальність за поширення фейкових новин у цифровому просторі є ключовим інструментом захисту прав особи та інформаційної безпеки. Її ефективність залежить від можливості ідентифікації порушників, оперативного спростування недостовірних даних, доступного судового захисту та гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами. Подальший розвиток правового регулювання має бути спрямований на розширення механізмів відповідальності онлайн-платформ, запровадження алгоритмічної прозорості, удосконалення електронних доказів та створення правових механізмів протидії анонімним дезінформаційним мережам. Важливо також формувати культуру медіаграмотності та відповідальності користувачів, адже правові механізми будуть ефективними лише у поєднанні з підвищенням критичного сприйняття інформації суспільством.

Використані джерела

1. Відповідальність за розповсюдження недостовірної інформації. Безоплатна правова допомога. URL: https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/vidpovidalnist-za-rozpovsyudzhennya-nedostovirnoyi-informacziyi/ (дата звернення: 20.11.2025).
2. Лелека В. Захист гідності, честі та ділової репутації публічної особи в контексті дифамаційного спору / PRAVO.UA. URL: https://pravo.ua/

zakhyst-hidnosti-chesti-ta-dilovoi-reputatsii-publichnoi-osoby-u-kontekstidyfamatsiinoho-sporu/ (дата звернення: 20.11.2025).
3. Горейко Н. В., Щебетун І. С. До питання про депутатську недоторканість. *Наукові праці НУ ОЮА*. 2021. Т. 28. С. 215–220. URL: http://www.naukovipraci.nuoua.od.ua/arhiv/tom29/28.pdf
4. Про Доктрину інформаційної безпеки України : Рішення Ради нац. безпеки і оборони України від 29.12.2016 р. : станом на 28 лют. 2017 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0016525–16#Text (дата звернення: 20.11.2025).
5. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи : Постанова Верхов. Суду України від 27.02.2009 р. № 1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700–09#Text (дата звернення: 20.11.2025).

Антоніна КУШНІРОВА, Олександра МИКИТЮК
студентки 1 курсу магістратури
факультету адвокатури та антикорупційної діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Квасніцька О. О.***

ПРАВОВИЙ СТАТУС КОРПОРАТИВНОГО ДОГОВОРУ ТА ПРОБЛЕМИ ЙОГО ПРАКТИЧНОГО ЗАСТОСУВАННЯ

Тема правового статусу корпоративного договору та проблем його застосування є актуальною, оскільки договірний механізм деталізує домовленості учасників щодо реалізації корпоративних прав. Корпоративний договір визначає порядок голосування, відчуження часток і формування спільної позиції з ключових питань, доповнюючи, а не замінюючи статут та забезпечуючи гнучкість управління. Сучасне законодавство розширило коло сторін, дозволивши участь юридичних осіб і третіх сторін [6, с. 2.29].

Правовий статус корпоративного договору закріплений у Цивільному кодексі України та Законі «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [5]. Він укладається письмово за правилами договірного права, що визначають права й обов'язки сторін. За Т. Б. Пожоджук, корпоративний договір є організаційним господарським договором із факультативним майновим елементом, оскільки регулює як майнові, так і управлінські відносини у товаристві [2, с. 13].

Судова практика підкреслює, що корпоративний договір має самостійне юридичне значення і не є додатком до статуту. У постанові Касаційного господарського суду від 01.09.2023 р. у справі № 909/1154/21 зазначено, що його умови визначають межі реалізації корпоративних прав, не суперечачи статуту та закону. Договір є юридично обов'язковим і формує індивідуальний режим реалізації прав учасників, доповнюючи, а не замінюючи статут товариства [3].

Судова практика підтверджує, що корпоративний договір є доказом узгодженої волі учасників і створює обов'язок діяти добросовісно, навіть якщо положення не закріплені у статуті (справа № 916/1444/19, Господарський суд м. Одеси). Цей поіменований багатосторонній договір містить організаційні, майнові, компенсаторні та превентивні умови, включно з порядком передачі часток, і залишається конфіденційним [7]. При цьому конфіденційність не звільняє від доведення його змісту: у постанові КГС ВС від 10.07.2024 р. у справі № 906/739/23 зазначено, що відсутність підтвердження укладення або змісту договору унеможливлює захист прав сторони [4].

Сфера практичного застосування корпоративних договорів в Україні зіткнулася з низкою системних труднощів, серед яких:

1) недостатньо усталена судова практика щодо способів захисту прав сторін;

2) нечітка кореляція умов договору з рішеннями органів управління;

3) проблеми доказування порушення умов договору та оцінки збитків;

4) відсутність стандартизації договорів та методичних інструментів їх розробки [1, с. 55–56].

Першою проблемою є те, що суди не завжди скасовують рішення зборів лише через порушення корпоративного договору. Верховний Суд наголошує, що порушення договору не є автоматичною підставою для недійсності рішення, якщо воно прийняте у межах компетенції та статуту, а договір діє переважно як зобов'язальний документ. Другою проблемою є нечіткість механізму відповідальності: застосування господарських санкцій і визначення збитків залишаються складними для судів. Третьою є відсутність в Україні типових моделей договорів та методичних рекомендацій, що підвищує ризик недосконалих конструкцій, які важко доводити й виконувати.

У рамках корпоративної реформи необхідне вдосконалення законодавства щодо чіткості норм корпоративних договорів, стандартизація типових умов та формування єдиних підходів до оцінки наслідків їх порушень [2, с. 15]. Верховний Суд поступово закріплює сталі підходи, визнаючи корпоративний договір важливою складовою корпоративних відносин і застосовуючи принцип добросовісності та баланс інтересів сторін.

Отже корпоративний договір в українському праві є самостійним інструментом регулювання, поєднуючи свободу договору та специ-

фіку корпоративного управління. Судова практика підтверджує його ефективність, але потребує подальшого розвитку у частині захисту прав сторін, визначення наслідків порушень та формування типових умов для підвищення якості договірних механізмів.

Використані джерела

1. Васильєва В. В. Поняття та ознаки корпоративного договору. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2018. Вип. 47. С. 52–61.
2. Пожоджук Т. Б. Суб'єктний склад корпоративного договору. *Право і суспільство*. 2020. Ч. 2, № 2. С. 11–18.
3. Про визнання недійсними рішень загальних зборів: Постанова Верховного Суду у складі Касаційного господарського суду. № 909/1154/21. 01 вересня 2023 р. Київ. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/113335884
4. Постанова Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду. № 906/739/23. 10 липня 2024 р. Київ. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/120341706
5. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 6 лют. 2018 р. № 2275-VIII (в ред. станом на 28 серп. 2025 р.) / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275–19#Text
6. Сигидин М. М. Суб'єктний склад корпоративного договору. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства*. Івано-Франківськ, 2023. № 63. С. 2.27–2.34.
7. Ухвала Господарського суду м. Одеси у справі № 916/1444/19. 2 березня 2020 р. Одеса. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/87927403

Дар'я КУЩИК
студентка 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — асистент ***Пітьо І. Ю.***

РОЛЬ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ У РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Сучасний етап розвитку української державності характеризується необхідністю відновлення соціально-економічної, інфраструктурної та інституційної спроможності країни після масштабних руйнувань, спричинених збройною агресією російської федерації. У цих умовах провідна роль належить системі публічного управління, ключовим елементом якої виступають публічні службовці. Відповідно до

ст. 19 Конституції України, органи державної влади та їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, визначений Конституцією і законами України [1]. Це означає, що реалізація програм післявоєнного відновлення є не лише управлінським завданням, а й юридично визначеним обов'язком публічних службовців, які повинні забезпечувати законність, прозорість і підзвітність усіх рішень у сфері відбудови держави.

Збройна агресія російської федерації створила безпрецедентний виклик для системи публічного управління, який виявив не лише її вразливість, а й потенціал адаптації. Як зазначається у дослідженні Фенич Я. В., війна радикально змінила умови функціонування публічної служби: вона була змушена діяти в умовах постійної невизначеності, нормативної турбулентності, кадрових втрат і підвищеного психологічного навантаження [2, с. 406]. Попри надзвичайні обставини, публічні службовці забезпечували безперервність функцій держави: організовували евакуацію органів влади, координували гуманітарну допомогу, підтримували комунікацію з міжнародними партнерами та волонтерським сектором. Саме такий досвід, на мою думку, став не лише випробуванням, а й каталізатором еволюції публічної служби, яка поступово набула ознак інституту державної стійкості, здатного ефективно діяти навіть у критичних умовах. У цьому контексті роль публічного службовця у воєнний та післявоєнний період зазнала суттєвої трансформації, а саме від виконавця адміністративних процедур він перетворюється на агента змін — фасилітатора суспільного діалогу, координатора між владою, громадами та донорами, носія нової управлінської культури, орієнтованої на результат і довіру. Реалізація завдань післявоєнного відновлення ґрунтується на положеннях Плану відновлення України, затвердженого Указом Президента № 266/2022 від 21.04.2022 р, та Стратегія реформування державного управління України на 2022–2025 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 липня 2021 р. № 831-р. [3; 4]. Важливо підкреслити, що ці документи не просто мають політичний характер, а виступають юридично значущими актами стратегічного планування. Вони конкретизують повноваження міністерств і визначають напрями діяльності органів виконавчої влади відповідно до Закону України «Про центральні органи виконавчої влади». Згідно зі статтею 2 цього Закону, міністерства формують та реалізують державну політику у відповідних сферах, що в умовах відбудови означає нормативно закріплений обов'язок здійснювати координацію, контроль та організацію проєктів реконструкції 2]. Публічна служба нового покоління повинна базуватись на принципах «resilience governance» — адаптивного, інноваційного та відкритого врядування, що забезпечує стійкість державних інституцій у кризових ситуаціях. Це означає пе-

рехід від жорсткої ієрархічної системи до мережево-орієнтованої моделі управління, де переважають горизонтальні зв'язки, партнерство між відомствами, громадами та громадянським суспільством. У цьому контексті особливого значення набуває розвиток кадрового потенціалу. Як підкреслює Фенич Я. В., після війни постає завдання не лише професійної, а й психологічної реабілітації службовців, створення державних програм підтримки, аналогічних канадській «Employee Assistance Program», що надає публічним працівникам анонімну допомогу у разі стресу чи професійного вигорання [6].

Дані Національного агентства України з питань державної служби засвідчують, що понад 55 % державних службовців зазнали погіршення психологічного стану протягом 2023–2024 рр. [6, с. 407]. Юридично забезпечити виконання цих завдань дозволяють положення статей 48 і 49 Закону «Про державну службу», які регламентують підвищення кваліфікації, професійний розвиток та створення належних умов праці. Це означає, що питання відновлення кадрового потенціалу має не лише організаційне, а й нормативне підґрунтя [2].

За спостереженням Криворучко І. В., цифрові платформи «єДокумент», «єДопомога» та «Prozorro» «єВідновлення» стали під час війни не просто інструментами адміністрування, а проявом відкритості влади й символом довіри громадян [5, с. 47].

Водночас, хочу наголосити, що цифровізація не має обмежуватись технічним рівнем, оскільки вона повинна охоплювати зміну управлінської культури, де кожне рішення ґрунтується на прозорості даних і підзвітності. Перехід від «оцифрування» процесів до цифрової логіки управління — це передумова ефективної реалізації програм відновлення та запорука антикорупційної стійкості. Не менш важливою складовою є моральне лідерство публічних службовців, що формує довіру як головний ресурс легітимності влади яка має стати ключовим критерієм ефективності публічної служби у повоєнний період. Суспільство очікує від державних працівників етичної поведінки, відкритості та людяності.

Отже, публічні службовці відіграють ключову роль у реалізації програм відновлення України, поєднуючи в собі управлінську компетентність, моральне лідерство й соціальну відповідальність. Їхня діяльність формує нову якість державного управління — стійку, відкриту, цифрову та сервісну. Успіх повоєнної відбудови залежить не лише від матеріальних ресурсів, а від здатності публічної служби діяти як цілісної, професійної та морально зрілої системи, що служить суспільству й утверджує європейські стандарти врядування в Україні.

Використані джерела

1. Конституція України: Закон України від 28.08.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%%B2%D1%80#Text (дата звернення: 10.11.2025).
2. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. Дата оновлення: 07.09.2025 р.URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889–19#Text (дата звернення: 10.11.2025).
3. Про Національну раду з відновлення України від наслідків війни: Указ Президента України від 21.04.2022 р. № 266/2022. Дата оновлення:17.06.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/2022#Text (дата звернення: 08.11.2025).
4. Стратегія реформування державного управління України на 2022–2025 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 липня 2021 р. № 831-р. Дата оновлення: 29.12.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805–2021-%D1%80#Text (дата звернення: 08.11.2025).
5. Криворучко І. В. Публічне управління в умовах війни: виклики та перспективи. *Теорія та практика державного управління*. 2023. № 2 (77). С. 38–53.
6. Фенич Я. В. Повоєнна модернізація публічної служби: від викликів до інституційних змін. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2025. Вип. 90, ч. 3. С. 404–409.

Анастасія КЮРКЧІ
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. політ. н., професор ***Мамантова Е. В.***

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВІЙСЬКОВОЇ РЕКВІЗИЦІЇ МАЙНА: БАЛАНС ПРИВАТНОГО ІНТЕРЕСУ ТА СУСПІЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

У зв'язку з повномасштабною агресією Російської Федерації проти України питання військової реквізиції майна набуло особливої актуальності. Держава змушена забезпечувати потреби оборони, що іноді вимагає тимчасового обмеження прав приватних осіб. Проте таке обмеження повинно відповідати принципу пропорційності та гарантувати справедливу компенсацію.

Сьогодні на перший план виходить питання визначення правового режиму військової реквізиції майна в Україні, аналіз механізмів захисту прав власників та пошук оптимального балансу між суспільними і приватними інтересами.

Питанням правового регулювання реквізиції та відшкодування шкоди займалися такі вчені, як В. Кампо, О. Петришин, С. Гриценко, а також міжнародні дослідники у сфері прав людини. Проте у сучасних умовах війни ця проблема потребує нового осмислення.

Відповідно до статті 41 Конституції України, примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише з мотивів суспільної необхідності, на підставі та в порядку, встановлених законом, і за умови попереднього та повного відшкодування їх вартості [1]. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» передбачає можливість реквізиції майна з метою забезпечення потреб оборони, однак така дія супроводжується обов'язком держави компенсувати вартість відчуженого майна [2].

Реквізиція не є конфіскацією — її головною ознакою є тимчасовість і компенсаційний характер. Власник має право звернутися за відшкодуванням вартості майна, що було використане для військових потреб. Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 998 від 31.10.2022 р., визначено порядок оцінки та виплати компенсацій за реквізоване майно [3].

На міжнародному рівні подібні норми закріплені у статті 1 Протоколу № 1 до Європейської конвенції з прав людини, яка гарантує право кожної особи мирно володіти своїм майном. Європейський суд з прав людини не заперечує можливості втручання у право власності під час війни, проте наголошує, що таке втручання має бути «пропорційним» і не порушувати сутність самого права [4].

Таким чином, під час реквізиції держава має дотримуватися трьох основних принципів: законності, пропорційності та компенсаційності. Баланс між приватним інтересом і суспільною безпекою досягається через ефективні правові механізми компенсації та контроль за дотриманням прав людини в умовах воєнного стану.

Військова реквізиція є законним інструментом захисту суспільних інтересів у період війни, проте вона не повинна порушувати базові права власників. Необхідно вдосконалити механізми компенсації, забезпечити оперативний розгляд скарг і запровадити чіткі стандарти оцінки вартості майна. Баланс між безпекою та правом власності є ключовим елементом правової держави навіть у період воєнного стану.

Використані джерела

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254/96-ВР / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389–19

3. Про порядок компенсації за примусове відчуження майна: Наказ Кабінету Міністрів України від 31.10.2012 р. № 998 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998–2022-п
4. Протокол № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 20.03.1952 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535
5. Гриценко С. В. Правовий режим реквізиції в умовах воєнного стану: *Вісник права*. 2023. № 76, Частина 1. С. 26. URL: https://doi.org/10.24144/2307–3322.2022.76.1.26

Аліна ЛЕТА
студентка 1 курсу
факультет судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. ю. н., професор ***Давидова І. В.***

ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ: НАЦІОНАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ

Відшкодування шкоди, спричиненої збройною агресією, є однією з найважливіших проблем сучасного приватного права, адже вона охоплює не лише відновлення справедливості, а й забезпечення належного правового захисту постраждалих. Збройна агресія породжує унікальні виклики для національних правових систем, адже завдані фізичним і юридичним особам збитки мають як матеріальний, так і моральний вимір. У ситуації війни питання компенсації виходить далеко за межі внутрішньодержавного регулювання, набуваючи міжнародної ваги та вимагаючи координованих зусиль як на рівні держави, так і глобальної спільноти.

Питання відшкодування шкоди в Україні частково врегульоване положеннями Цивільного кодексу, який визначає загальні підстави відповідальності за нанесену шкоду [1]. Втім, війна створила обставини, за яких стандартні правові інструменти виявляються недостатньо дієвими. Основною перешкодою стає те, що держава-агресор не підпорядковується юрисдикції України. Відтак виникає потреба у розробці спеціальних механізмів для документування збитків, оцінки їх масштабу та забезпечення відшкодування через міжнародні джерела.

Одним із важливих кроків у цьому напрямку стало запровадження Реєстру збитків, завданих збройною агресією російської федерації проти України, який функціонує при підтримці Ради Європи. Цей реєстр слугує базою для майбутніх компенсаційних програм та дозволяє кожній постраждалій фізичній чи юридичній особі задокументувати втрати, такі як зруйноване житло, пошкоджене майно, втрата

прибутків або моральні страждання. Реєстр не лише виконує технічну функцію збору доказів, але також є важливим політичним жестом, що підтверджує міжнародне усвідомлення відповідальності агресора.

Додатково механізм компенсації збитків розглядається на рівні ООН, Європейського Союзу та Міжнародного кримінального суду. Мова йде про створення спеціального фонду компенсацій, кошти до якого надходитимуть зі конфіскованих активів Російської Федерації. На даний момент триває активна робота над формуванням правової основи для використання таких активів, що залишається нагальною темою у міжнародно-правовому середовищі через чутливість питань власності та необхідність узгодження позицій між країнами-партнерами.

Україна поступово вдосконалює власні механізми для документування завданої шкоди. Одним із ключових інструментів є Державний реєстр пошкодженого та знищеного майна, що слугує основою для формування доказової бази у майбутніх судових справах [2]. Водночас активно впроваджуються цифрові платформи, які дозволяють громадянам самостійно вносити інформацію про збитки, завдані військовою агресією. Такий підхід забезпечує прозорість процесу та полегшує доступ до механізмів фіксації фактів.

З позиції міжнародного приватного права виникає питання вибору компетентної юрисдикції у справах щодо відшкодування збитків, спричинених війною. Українські суди вже розглядають позови проти російської федерації, стверджуючи, що принцип державного імунітету не застосовується в умовах грубих порушень норм міжнародного права. В результаті формується нова судова практика, яка визначає підхід до суверенної відповідальності, що може слугувати прикладом для інших держав, постраждалих від агресії.

Особливу складність викликає доведення причинно-наслідкового зв'язку між діями агресора та конкретними збитками. Для цього використовують експертні оцінки, свідчення очевидців, фото- та відеодокази, супутникові дані. Системний підхід до збору доказів відіграватиме ключову роль у міжнародних судових справах, адже компенсаційні механізми ґрунтуватимуться на чітко доведених юридичних фактах. На рівні міжнародного публічного права Україна просуває ідею створення спеціального міжнародного компенсаційного механізму [3]. Його мета полягає не лише у відновленні прав постраждалих осіб, а й у зміцненні принципу відповідальності держав за збройну агресію.

Таким чином, механізм компенсації шкоди, завданої військовою агресією, є багатогранним процесом, що об'єднує національні, міжнародні та фінансові інструменти. Для України він набуває не лише юридичного значення, але й морального — це шлях до визнання пережитих трагедій громадян та відновлення почуття справедливості. Створення дієвої системи відшкодування стане однією з ключових основ повоєнного відновлення і підтвердженням того, що навіть після найжорсткіших викликів можна повернути принцип верховенства права.

Використані джерела

1. Попова С. О. Деякі питання про відшкодування юридичними особами шкоди, завданої збройною агресією. *Проблеми цивільного права та процесу*: тези доп. наук.-практ. конф. 2024. URL: https://dspace.univd.edu.ua/items/b3800841–0d73–4060–9392–5067fb135bc9d
2. Шрамко С. С. Правові механізми відшкодування шкоди жертвам воєнного конфлікту в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2024. Т. 4, № 84. DOI: 10.24144/2307–3322.2024.84.4.51. URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/312336
3. Відшкодування збитків, завданих війною: дослідження проблеми на прикладі збройної агресії Російської Федерації проти України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2023. № 2. DOI: 10.17721/1728–2195/2023/2.126–5. URL: https://legal.bulletin.knu.ua/article/view/1238

Олександр ЛИСЕНКО
студент 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Попелюк В. П.***

ЗАХИСТ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ У ГОСПОДАРСЬКИХ СУДАХ

Забезпечення ефективного захисту прав суб'єктів господарювання у сучасній правовій державі є фундаментальною умовою розвитку економіки, стабільності підприємницького середовища та підвищення довіри до судової влади. Господарське судочинство виступає важливим механізмом реалізації принципу верховенства права, створюючи простір для справедливого вирішення спорів між юридичними особами, підприємцями та іншими учасниками економічних відносин. Воно формує правові гарантії стабільності господарського обігу, захисту власності та правомірного здійснення підприємницької діяльності в умовах ринкової економіки.

Господарські суди України є спеціалізованими судами, які розглядають спори, що виникають між суб'єктами господарювання у

процесі здійснення ними своєї діяльності. Їхня компетенція охоплює широкий спектр питань від укладання, зміни чи розірвання господарських договорів до розгляду справ про банкрутство та корпоративні конфлікти [1]. Саме господарські суди виконують надзвичайно важливу функцію підтримання правопорядку у сфері економічних відносин, оскільки своєчасне та справедливе вирішення господарських спорів сприяє збереженню довіри до держави як гаранта законності у підприємницькому секторі.

Під захистом прав суб'єктів господарювання слід розуміти систему юридичних заходів, спрямованих на відновлення порушених прав, запобігання зловживанням та забезпечення справедливості у сфері господарських відносин. Господарський суд покликаний не лише розглядати спори, а й забезпечувати відновлення правової рівноваги між сторонами. Така діяльність має правозахисний, стабілізаційний і превентивний характер, адже вирішуючи спір, суд не лише відновлює конкретне порушене право, а й формує певну правову позицію, що у майбутньому слугує орієнтиром для інших суб'єктів господарювання [2, с. 38].

Особливе значення в господарському судочинстві має принцип змагальності, який означає, що кожна сторона має можливість доводити свою правоту, подавати докази, заявляти клопотання, брати участь у дослідженні доказів і висловлювати власну позицію. Суд при цьому зберігає об'єктивність і неупередженість, оцінюючи кожний доказ у сукупності та взаємозв'язку з іншими. Такий підхід створює умови для винесення обґрунтованого рішення, яке відображає реальний стан правовідносин між сторонами [3, с. 71].

Процедура захисту прав у господарських судах передбачає декілька етапів. Спочатку відбувається подання позовної заяви, яка має відповідати вимогам Господарського процесуального кодексу України. Суддя перевіряє її зміст, наявність доказів, належність предмета спору до господарської юрисдикції. Після відкриття провадження у справі сторони готуються до розгляду, обмінюються документами та доказами. Далі справа переходить у стадію судового розгляду, де суд досліджує всі матеріали, заслуховує пояснення сторін, свідків, експертів. Завершується процес ухваленням рішення, яке може бути оскаржене в апеляційному чи касаційному порядку [1].

Важливу роль у забезпеченні захисту прав відіграє також судова практика. Рішення Верховного Суду та апеляційних господарських судів формують єдині стандарти застосування законодавства, що сприяє передбачуваності судових рішень і правовій визначеності. Практика господарських судів створює певну систему орієнтирів, завдяки якій підприємці можуть прогнозувати наслідки своїх дій і будувати правомірну поведінку. Це підвищує довіру до судової влади та стимулює розвиток економічної стабільності.

У господарських судах розглядаються не лише спори про виконання договірних зобов'язань, а й питання, що стосуються банкрутства, корпоративного управління, стягнення заборгованості, захисту ділової репутації. Кожен із цих напрямів потребує особливого підходу та професійної підготовки суддів, адже вирішення таких спорів часто впливає на долю цілих підприємств і навіть галузей. Судові рішення у таких справах мають вагомий економічний і соціальний ефект, оскільки вони визначають правила поведінки для всіх учасників ринку [1].

Так, в даному аспекті варто навести судову практику щодо права на касаційне оскарження, варто зазначити Ухвалу Верховного Суду у складі колегії суддів об'єднаної палати Касаційного господарського суду від 02.09.2022 року по справі № 924/337/18 [4]. Суд вирішуючи питання щодо відкриття касаційного провадження, визначив що п'ятсот прожиткових мінімумів на одну працездатну особу, передбачені пунктом 2 частини третьої статті 287 ГПК України, слід обраховувати, послуговуючись розміром, що був встановлений на 1 січня року, в якому особа звернулася з відповідним позовом.

Таким чином, захист прав суб'єктів господарювання у господарських судах є ключовим чинником забезпечення правової стабільності економічного розвитку держави. Господарське судочинство виконує важливу місію підтримання рівноваги між інтересами держави, бізнесу та суспільства. Воно гарантує дотримання принципів законності, справедливості, рівності та неупередженості. Ефективне функціонування господарських судів є запорукою розвитку підприємництва, інвестиційної привабливості країни та зміцнення авторитету правової системи України. У майбутньому розвиток господарського судочинства має бути спрямований на подальшу цифровізацію процесів, спрощення процедур подання документів, удосконалення електронного суду та впровадження сучасних інструментів аналітики судової практики. Лише за умови поєднання високого професіоналізму суддів, стабільного законодавчого регулювання та дотримання принципів правової держави можна забезпечити реальний захист прав усіх учасників господарських правовідносин.

Використані джерела

1. Господарський процесуальний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798–12#Text (дата звернення: 28.10.2025).
2. Деревянко Б. В. Правове регулювання захисту прав суб'єктів господарювання: навч. посібник / МВС України, Донецький юридичний інститут. Донецьк : Видавничий дім «Кальміус», 2013. 147 с.
3. Бринцев О. В. Кваліфікуючі ознаки поняття способу захисту права у контексті судової реформи. *Право України*. 2017. № 9. С. 70–75.

4. Ухвала Верховного Суду у складі колегії суддів об'єднаної палати Касаційного господарського суду від 2 вересня 2022 року у справі № 924/337/18 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/106051431 (дата звернення: 30.10.2025).

Анастасія ЛІСОВСЬКА
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Омельчук О. С.***

ПРИНЦИП PACTA SUNT SERVANDA В УМОВАХ ФОРСОВАНИХ СОЦІАЛЬНИХ ЗМІН: РИМСЬКІ ВИТОКИ СТАБІЛЬНОСТІ ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН

У періоди різких соціальних змін, насамперед під час війни, питання стабільності договірних відносин набуває особливої ваги. Принцип pacta sunt servanda забезпечує передбачуваність цивільного обороту, проте його застосування не є абсолютним, адже реальні умови можуть істотно впливати на можливість виконання зобов'язання. У сучасних умовах, коли війна спричиняє втрату доступу до майна, порушення логістики, зупинення діяльності підприємств, питання меж договірної обов'язковості потребує нового осмислення. Дослідники наголошують, що саме форсовані соціальні зміни зумовили переоцінку традиційного уявлення про непорушність договору [1].

У працях 2022–2023 років активізувалися дослідження взаємодії принципу обов'язковості договорів із механізмами адаптації договірних відносин до надзвичайних обставин. Науковці підкреслюють, що римське право, на відміну від сучасних уявлень, не вважало pacta sunt servanda правилом, чинним за будь-яких умов: виконання договору завжди співвідносилося з об'єктивними можливостями сторін [3, с. 46]. У роботах, присвячених впливу воєнного стану на зобов'язання, зазначається, що сам факт надзвичайної події не звільняє сторону від відповідальності — необхідно довести її вплив саме на конкретне зобов'язання [1]. У наукових збірниках простежується аналіз інституту істотної зміни обставин, який дозволяє адаптувати договір до нових соціально-економічних умов [3, с. 47–49]. У навчальних посібниках міжнародного права підкреслюється, що pacta sunt servanda історично пов'язаний із вимогами добросовісності й суспільного інтересу, які встановлюють його межі [4, с. 48–49].

У римському праві вимога дотримання договору поєднувалася з урахуванням непередбачуваних обставин, які могли об'єктивно унеможливити виконання. Відповідні винятки не порушували загальної договірної дисципліни, проте визначали справедливі межі відповідальності з огляду на добросовісність та фактичні умови. Саме такий підхід став основою сучасного розуміння принципу pacta sunt servanda.

В українському праві відступи від обов'язковості договору можливі у разі форс-мажору та істотної зміни обставин. Під час воєнного стану ці механізми дають змогу зберегти баланс між інтересами сторін та реальними умовами виконання. Вчені наголошують, що війна впливає на виконання зобов'язань через руйнування майна, неможливість доступу до ресурсів чи зупинення діяльності підприємств, однак застосування форс-мажору можливе лише за наявності доведеного причинного зв'язку між подією та наслідками для сторони договору [2, с. 52–54].

Інститут істотної зміни обставин особливо важливий у довгострокових договорах, де різкі коливання вартості товарів, втрата можливості користуватися майном чи обмеження господарської діяльності можуть порушити первісний баланс інтересів. У таких випадках допустимими є зміна умов договору або його розірвання — підхід, що відповідає римській моделі справедливості виконання зобов'язань [3, с. 47–49].

Суттєве значення має римська концепція utilitas publica, яка визнавала можливість тимчасового обмеження приватних прав заради збереження держави і суспільного порядку. У міжнародному праві це виявляється в поєднанні pacta sunt servanda з принципами добросовісності, публічного інтересу та необхідності, що формують сучасні межі застосування цього принципу [4, с. 48–50].

Таким чином, pacta sunt servanda у сучасних умовах не є безумовним правилом, а функціонує у взаємодії з інститутами, що дозволяють коригувати зобов'язання відповідно до непереборних або непередбачуваних обставин.

Римська правова традиція сформувала підхід, у якому обов'язковість договорів поєднується з урахуванням реальних можливостей їх виконання. Сучасне українське право зберігає цей баланс шляхом використання інститутів форс-мажору та істотної зміни обставин, що дає змогу забезпечити справедливість договірних відносин у періоди форсованих соціальних змін. Воєнний стан показав, що принцип pacta sunt servanda залишається фундаментом цивільного обороту, проте його дія обмежується необхідністю захисту суспільних інтересів і дотриманням добросовісності. Отже, застосування цього принципу сьогодні має дуалістичний характер: з одного боку, забез-

печує стабільність і передбачуваність договірних відносин, а з іншого — допускає коригування умов договору в разі об'єктивної неможливості їх виконання, що узгоджується як із римською традицією, так і з сучасними викликами.

Використані джерела

1. Киргізова В. С., Маринів І. І. Принцип «pacta sunt servanda» у механізмі забезпечення виконання зобов'язань. *Право та інновації*. № 4. 2022.
2. Мельник О. О. Виконання умов договору внаслідок дії обставин форс-мажору під час воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. № 1. 2022.
3. Договір як універсальна форма правового регулювання: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Івано-Франківськ, 7 квітня 2023р.). Івано-Франківськ: ПНУ ім. В. Стефаника, 2023.
4. Міжнародне публічне право: навчально-методичний посібник. Київ, 2023.

Кристина Нурджан ЛОМЄЄВА
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Фасій Б. В.***

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

У сучасних умовах повномасштабної війни питання цивільно-правового статусу внутрішньо переміщених осіб (далі — ВПО) набуло особливої актуальності. Мільйони громадян України були змушені покинути свої домівки через бойові дії, окупацію або пряму загрозу життю, що суттєво вплинуло на реалізацію їхніх прав у сфері приватного права. Переміщення у межах країни не лише змінює місце проживання, але й позначається на можливості отримати доступ до майна, документів, нотаріальних та реєстраційних дій, а також ускладнює реалізацію права на судовий захист. Тому аналіз правового становища внутрішньо переміщених осіб, а особливо його цивільно-правових аспектів, є важливим як для правничої науки, так і для практики [1].

Цивільно-правовий статус внутрішньо переміщеної особи визначається Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» і має спеціальний характер. ВПО зберігає загальну цивільну правоздатність та дієздатність, проте отримує додаткові гарантії та правові механізми, спрямовані на відновлення порушених війною прав. Основу такого статусу становить довідка про взяття на облік, яка підтверджує переміщення та відкриває доступ до різних форм державної підтримки. Разом із тим саме документування ВПО часто супроводжується проблемами: втратою документів під час евакуації, труднощами з підтвердженням попереднього місця проживання, технічними збоями у цифрових сервісах та відмовами у взятті на облік. Незважаючи на переваги цифровізації, значна частина переміщених осіб стикається з труднощами доступу до електронних інструментів, що створює ризики нерівності в реалізації їхніх прав [2].

Найбільш гострими є питання майнових прав ВПО. Багато людей втратили доступ до свого житла, а значна його частина була знищена внаслідок бойових дій. Процедури фіксації руйнувань, оцінки збитків та отримання компенсації залишаються тривалими та складними. ВПО також часто не мають можливості зібрати необхідні документи, оскільки майно або реєстраційні архіви знаходяться на тимчасово окупованих територіях. Проблемним є і питання спадкування, адже нотаріальні архіви, які містили відомості про спадкові справи, можуть бути недоступними, а підтвердження фактів смерті або втрати документів на окупованих територіях значно ускладнене.

Важливим напрямом є зобов'язальні відносини за участю ВПО. Через вимушене переміщення часто ускладнюється виконання кредитних договорів, зобов'язань за договорами купівлі-продажу чи найму, а також виникають нові потреби у тимчасовому житлі. На практиці це призводить до укладення неформальних договорів оренди, що позбавляє наймачів належного захисту. Переміщення може також створювати для особи об'єктивні перешкоди у виконанні її договірних обов'язків, що підсилює значення правових механізмів, пов'язаних із форс-мажором або істотною зміною обставин. Саме ці інструменти потребують чіткого законодавчого узгодження з урахуванням воєнної реальності.

Суттєво змінилися й умови доступу ВПО до правосуддя. Переміщення судів, обмеження роботи установ, втрата документів і складності з пересуванням значно ускладнили можливість ефективно захищати свої права. Запровадження електронного суду, дистанційних засідань та відеоконференцій стало важливим кроком, однак ці інструменти не завжди є доступними для всіх, особливо у випадках, коли особа не має технічних можливостей або стабільного доступу до інтернету. Додатково ускладнює ситуацію неможливість виконання рішень щодо майна, розташованого на тимчасово окупованих територіях, що фактично зводить деякі способи захисту прав нанівець [3].

Враховуючи зазначені проблеми, цивільно-правовий статус ВПО потребує подальшого вдосконалення. Особливого значення набу-

вають спрощення процедур підтвердження юридичних фактів, удосконалення механізмів компенсації за зруйноване майно, адаптація договірного законодавства до умов воєнного стану, розширення можливостей дистанційної взаємодії з органами влади та судами, а також посилення гарантій у сфері житлових і майнових прав. Запровадження цих змін має ґрунтуватися на принципах верховенства права, гуманізму та недискримінації.

Отже, цивільно-правовий статус внутрішньо переміщених осіб є складним і багатовимірним явищем, що охоплює широкий спектр приватних правовідносин. Він поєднує загальний правовий статус фізичної особи з додатковими гарантіями, які мають забезпечити реальне відновлення прав, порушених війною. Ефективне функціонування цього інституту є важливою умовою соціальної стабільності та правової визначеності, а його подальший розвиток відіграє ключову роль у забезпеченні прав людини в умовах воєнного часу та післявоєнної відбудови.

Використані джерела

1. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/170618 (дата звернення: 22.11.2025).
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435–15 (дата звернення: 22.11.2025).

Анна МАСЛЯКОВА, Марія ОЛІЙНИК
студентки 1 курсу магістратури
факультету адвокатури та антикорупційної діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Квасніцька О. О.***

ДО ПИТАНЬ КОЛА СУБ'ЄКТІВ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН В КОРПОРАТИВНОМУ ПРАВІ

Суб'єктний склад корпоративних правовідносин охоплює насамперед саму корпорацію (корпоративне підприємство — акціонерне товариство, товариство з обмеженою чи додатковою відповідальністю тощо) та її засновників (учасників, членів), наділених корпоративними правами. Згідно зі ст. 2 Цивільного кодексу України, учасниками цивільних правовідносин можуть бути фізичні та юридичні особи, держава Україна, територіальні громади і інші суб'єкти публічного права [1]. Отже юридичні особи (корпорації) як окремі суб'єкти права є носіями корпоративних відносин разом з їхніми засновниками (учасниками). Корпоративні правовідносини — це специфічний комплексні майнові й організаційні відносини між товариством та його учасниками, що регулюють порядок участі останніх в управлінні фірмою, розподілі прибутку тощо. Цивільний кодекс визначає, що корпоративні права — це права особи як учасника юридичної особи (засновника, акціонера, пайовика), тобто це сукупність повноважень, зокрема право голосу на зборах, участі в управлінні, одержання дивідендів та інші установчо передбачені права.

До основних суб'єктів корпоративних відносин належать власники корпоративних прав: акціонери публічних і приватних АТ, учасники та засновники господарських товариств, пайовики. Особи, що набувають акцій чи часток у статутному капіталі товариства, одразу стають носіями корпоративних прав з моменту придбання права власності на цінні папери чи частку. Вони набувають права управління (безпосередньо брати участь у загальних зборах, обирати органи управління), отримання частини прибутку (дивідендів), виходу з корпоративного підприємства та інформування про його діяльність. Верховний Суд також підкреслює, що «особа-учасник (засновник, акціонер, член) юридичної особи має право на участь в її управлінні та інші правомочності, передбачені законом і статутом» [2]. Таким чином, власники корпоративних прав є безпосередніми учасниками корпоративних відносин і можуть захищати свої права в судовому порядку, у разі їх порушення.

Окремо слід виділити суб'єктів, які виконують функції органів корпоративного підприємства. Законодавство формально не визнає сам орган (наприклад, загальні збори, наглядову раду) окремим суб'єктом права, але особи, які діють від імені цих органів (члени наглядової ради, ради директорів, керівництво підприємства), де-факто є учасниками корпоративних відносин. Вони за законом і статутом виконують кореспондентні функції та несуть відповідні корпоративні обов'язки. Згідно з висновками дослідників, на таких суб'єктів покладається «обов'язок діяти в інтересах юридичної особи добросовісно і розумно та не перевищувати своїх повноважень» [3, с. 6]. Тобто керівники і посадові особи корпоративного підприємства у межах своїх повноважень складають ядро управління корпорацією і є носіями корпоративних функцій у правовідносинах. У разі недбалого виконання своїх обов'язків вони можуть нести відповідальність перед корпоративним підприємством (цивільно-правову чи корпоративно-правову) за порушення корпоративних зобов'язань.

Особливий статус мають депозитарії (реєстратори) корпоративних прав — юридичні особи чи відокремлені підрозділи, які згідно

із законодавством ведуть реєстри власників іменних цінних паперів підприємства. За Законом «Про депозитарну систему України» до таких суб'єктів належать депозитарій цінних паперів, номінальний утримувач, реєстратор, зберігач. Ці установи фактично забезпечують реєстрацію переходу корпоративних прав і гарантують реалізацію прав учасників: вони ведуть систему реєстру акціонерів (пайовиків), реєструють передачу акцій, слугують каналом доведення рішень зборів та виплати дивідендів. Хоча вони не володіють корпоративними правами, їхня діяльність є складовою корпоративних процедур: наприклад, посвідчення довіреностей для участі у зборах може здійснюватися уповноваженим депозитарієм цінних паперів. Відтак депозитарії та реєстратори є спеціальними суб'єктами корпоративних відносин, що виконують «сервісні» функції підтримки корпоративного управління.

Важливим також є питання участі в корпоративних правовідносинах суб'єктів, які є носіями публічних інтересів — зокрема органів державної влади та місцевого самоврядування. Як передбачає Цивільний кодекс України, суб'єкти публічного права, зокрема державні органи та органи місцевого самоврядування, можуть бути учасниками цивільних відносин на рівні з іншими особами. Тобто коли державне підприємство засновується або акції знаходяться у власності держави чи територіальної громади, представник державного органу стає учасником товариства з відповідними корпоративними правами. На практиці це означає, що орган державної влади чи рада відповідної територіальної громади, володіючи акціями чи пайовим внеском, отримують можливість голосувати на зборах, претендувати на дивіденди, вносити питання порядку денного тощо. У такому разі державні органи та органи місцевого самоврядування виконують роль звичайного учасника корпоративних відносин — їх інтереси як власника майна представляють уповноважені ними посадові особи. Судова практика також розглядає такі спори як звичайні корпоративні: наприклад, визначення належності рішення загальних зборів товариством чи захист корпоративних прав здійснюється рівною мірою незалежно від того, чи є учасником держава чи приватна особа.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що суб'єктний склад корпоративних правовідносин є багатоаспектним і охоплює не лише корпоративне підприємство та його учасників (засновників, акціонерів, членів, пайовиків), наділених корпоративними правами, але й посадових осіб органів управління, які несуть обов'язки добросовісного виконання своїх функцій в інтересах підприємства. Окремий статус займають депозитарії та реєстратори, які забезпечують сервісну підтримку реєстрації та реалізації корпоративних прав, а також суб'єкти публічного права — органи державної

влади та місцевого самоврядування, які, як власники акцій чи часток корпоративного підприємства, діють на рівних засадах з приватними учасниками корпоративних відносин.

Вказане коло суб'єктів, закріплене положеннями Цивільного кодексу України, законодавством про господарські товариства та депозитарну систему, а також сформованою судовою практикою, забезпечує ефективне корпоративне управління, а також оптимальний баланс інтересів та надійний захист корпоративних прав учасників (засновників) корпоративного підприємства, дозволяючи всім суб'єктам повноцінно реалізовувати свої повноваження та нести відповідальність у межах закону та статуту, сприяючи стабільності та прозорості корпоративних відносин.

Використані джерела

1. Цивільний кодекс України: Кодекс України № 435-IV від 16.01.2003 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
2. Постанова Великої Палати Верховного Суду у справі № № 750/3192/14 від 26.02.2020 року. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/88168781
3. Жорнокуй В. Г. Особи, що здійснюють функції органів підприємницьких товариств, як суб'єкти цивільної відповідальності. *Forum Prava*. 2024. 79(2). С. 6–15.

Анна МАЗУР
студентка 1 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Чувакова Г. М.***

ВПЛИВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ НА ПРАВОВУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується активними процесами цифрової трансформації, що охоплюють усі сфери життя — від економіки й освіти до державного управління та правової системи. Цифровізація стає одним із ключових чинників модернізації держави, створюючи передумови для підвищення ефективності правового регулювання, забезпечення прозорості діяльності органів влади, розвитку електронного правосуддя та розширення доступу громадян до правової інформації.

Одним із головних напрямів цифровізації правової системи України є впровадження електронного урядування. Завдяки системі «Дія»

та іншим державним цифровим платформам відбувається автоматизація адміністративних послуг, спрощення взаємодії громадян з органами влади, зниження рівня бюрократії та корупційних ризиків. Електронні сервіси дозволяють отримувати довідки, реєструвати бізнес чи нерухомість, подавати документи до суду або контролюючих органів онлайн. Це сприяє формуванню принципу «держава без паперу», що відповідає європейським стандартам good governance.

У судовій системі цифровізація виявляється через розвиток Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, електронного судочинства та віддаленого розгляду справ. Впровадження електронного документообігу, електронного підпису, відеоконференцій і онлайн-доступу до матеріалів справи забезпечує ефективність судового процесу, економію ресурсів і зменшення строків розгляду справ. Це особливо актуально в умовах воєнного стану, коли частина судів фізично зруйнована або не може функціонувати повноцінно.

У процесі становлення правової держави особливої ваги набуває конституційне забезпечення цифрових прав особистості у віртуальному просторі, що є конкретним проявом універсальних прав людини, закріплених у законодавстві та правозастосовчій практиці. В Україні функціонує низка нормативно-правових актів, які регулюють інформаційну сферу суспільного життя, зокрема Закон України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року № 2658-XII [1], Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» від 5 липня 1994 року № 80/94-ВР [2], Закон України «Про захист персональних даних» від 1 червня 2010 року № 2297-VI [3], а також Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні від 15 травня 2013 року № 386-р [4]. Цифровізація правової системи передбачає перенесення до віртуального простору великої кількості державних функцій, діяльності органів місцевого самоврядування, а також участі громадян в електронній правотворчості та експертизі нормативно-правових актів.

Зростання потреби у цифровізації державного управління обумовлює необхідність створення ефективних алгоритмів прийняття державних рішень як на національному, так і на місцевому рівнях. У цьому контексті право виступає базовим інструментом для формування нової моделі взаємодії між державою та громадянським суспільством, заснованої на етичних і моральних принципах управління. Особливого значення набуває модернізація системи державного контролю за безпекою особи і суспільства, протидією корупції, а також за процесами, що розгортаються у кіберпросторі, із використанням сучасних цифрових технологій.

Об'єктивні процеси правової цифровізації створюють потребу вдосконалення нормативно-правової бази у сферах цивільного, адміністративного, трудового, кримінального права, а також у галузях інформації, медицини, освіти. Під час оновлення законодавства важливим є прийняття актів, спрямованих на реалізацію актуальних суспільних потреб і програм, їх інтеграцію до існуючих нормативних комплексів та переорієнтацію правової системи на соціальні цілі. Формування нових правових норм вимагає переосмислення їхнього застосування на практиці, зокрема вдосконалення юридичної кваліфікації, тлумачення права, подолання прогалин та вирішення колізій.

Цифровізація безпосередньо впливає на зміст права, оскільки породжує нові суспільні відносини між цифровими суб'єктами. Вона сприяє уніфікації міжнародного права, стандартизації правових механізмів та формуванню національних правових стандартів, що узгоджуються з особливостями правової системи. Віртуальний простір стає середовищем, де відбувається виникнення, зміна та припинення правовідносин, реалізація прав та обов'язків учасників цих відносин.

Сучасні процеси цифровізації вимагають перегляду структури права, розроблення нових підходів до його систематизації в умовах трансформацій українського суспільства. Право все більше розглядається як динамічна, самоорганізована система, у якій зв'язки формуються природним шляхом, удосконалюючись разом із розвитком нормативної бази. У науковій літературі набули поширення підходи, що визнають важливість різноманітних генетичних, функціональних та інших зв'язків між елементами правової системи [5, с. 167].

Вплив цифровізації простежується також у зовнішній формі права. Цифрова формалізація нормативно-правових актів дозволяє впорядкувати правову інформацію у віртуальному середовищі. Завдяки цифровим технологіям створено інформаційно-пошукові системи, такі як «Ліга», «Нормативні акти України», «Законодавство», а також офіційні сайти державних органів, зокрема Конституційного Суду України, Верховного Суду, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів тощо. Важливою є також можливість доступу до електронних версій нормативних документів і коментарів фахівців через мережу Інтернет [6, с. 27].

Отже, цифровізація правової дійсності зумовлює появу нових цивілізаційних процесів, світоглядних орієнтирів і правової культури. Вона ставить перед правовою наукою і практикою завдання вдосконалення механізмів правового регулювання на основі цифрових технологій. Для цього необхідно створити ефективний механізм своєчасного застосування норм, який сам має бути цифровим за своєю суттю. Цифровізація процесів нормотворення і правозастосування є необхідною умовою сучасного розвитку правової системи, адже вже існуючі технології дозволяють забезпечити їх ефективне впровадження у процеси правового регулювання.

Використані джерела

1. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2658-XII / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657–12#Text
2. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах : Закон України від 5 липня 1994 р. № 80/94-ВР / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/80/94-%D0%B2%D1%80
3. Про захист персональних даних : Закон України від 1 червня 2010 р. № 2297-VI / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297–17#Text
4. Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р. № 386-р / Кабінет Міністрів України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386–2013-%D1%80#Text
5. Левицька Н. О. Використання цифрових технологій у праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 9. С. 165–169. DOI: https://doi.org/10.32849/2663–5313/2019.9.27.
6. Гордеюк А. О. Проблема правового регулювання приватноправових відносин в умовах їх віртуалізації. *Форум права*. 2018. № 2. С. 27–36. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2018_2_6.pdf

Анна МАЗУР, Вікторія СУЙЧИМЕЗОВА
студентки 1 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Будурова Г. М.***

КОРПОРАТИВНЕ ПРАВО ПІСЛЯ ВТРАТИ ЧИННОСТІ ГОСПОДАРСЬКОГО КОДЕКСУ: НОВІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Втрата чинності Господарського кодексу України (далі — ГКУ) з 28 серпня 2025 року відкрила новий етап у розвитку корпоративного права та підприємницької діяльності в країні. ГКУ протягом багатьох років був фундаментальним нормативним актом, що регулював відносини між суб'єктами господарювання, визначав механізми створення, функціонування, реорганізації та ліквідації господарських товариств, а також встановлював правові рамки корпоративного управління. Його норми визначали порядок правовідносин не лише у сфері приватного підприємництва, а й щодо взаємодії підприємців із органами державної влади, створюючи єдину системну базу для регулювання господарських та корпоративних відносин. Втім, зміни у законодавчому полі та потреба гармонізації національного права з європейськими стандартами призвели до необхідності скасування цього кодексу та передачі значної частини його положень до інших нормативних актів, що безпосередньо впливає на сферу корпоративного права [1].

Скасування ГКУ створює низку як викликів, так і перспектив для розвитку корпоративного права в Україні. Одним із ключових викликів є правова невизначеність, яка виникає внаслідок необхідності адаптації корпоративного законодавства до нових умов. Підприємства та органи державної влади змушені переосмислювати свої правові підстави для створення, реєстрації та діяльності господарських товариств, враховуючи, що відтепер регуляція корпоративних відносин більш диференційована та розподілена між різними законодавчими актами. Така фрагментація права може спричинити тимчасові складнощі у застосуванні корпоративного законодавства, зокрема у визначенні компетенцій органів управління, порядку проведення зборів акціонерів чи учасників товариства та реалізації корпоративних прав.

Водночас нові нормативні зміни відкривають перспективи для впровадження сучасних принципів корпоративного управління та підвищення ефективності регуляторного середовища. Наприклад, перенесення частини положень ГКУ до Цивільного кодексу України, Закону України «Про акціонерні товариства», Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» та інших спеціалізованих актів дозволяє більш гнучко та конкретно врегулювати корпоративні відносини, враховуючи специфіку різних видів товариств і форм власності. Такий підхід сприяє гармонізації національного корпоративного законодавства з міжнародними стандартами, зокрема принципами OECD щодо корпоративного управління, які акцентують увагу на прозорості, відповідальності та захисті прав міноритарних акціонерів.

Однією з проблем, яка потребує особливої уваги, є питання правової визначеності щодо вже створених господарських товариств, заснованих на нормах скасованого кодексу [2]. Підприємства повинні привести свої установчі документи у відповідність із новими законами, що вимагає значних адміністративних зусиль і може стати джерелом корпоративних спорів. Юридична практика показує, що у таких умовах особливо зростає ризик виникнення конфліктів між учасниками товариств та органами управління, оскільки чітке визначення прав і обов'язків сторін стає критично важливим. З іншого боку, такий процес стимулює розвиток судової практики та формування нових прецедентів у сфері корпоративного права, що позитивно впливає на загальну правову культуру та підвищує рівень правової свідомості учасників господарських відносин.

Важливим аспектом, що випливає із втрати чинності ГКУ, є удосконалення механізмів захисту корпоративних прав. Нове законодавство приділяє особливу увагу захисту прав міноритарних акціонерів і учасників товариств з обмеженою відповідальністю, забезпечуючи можливість ефективного оскарження рішень органів управління у судовому порядку. Це сприяє підвищенню довіри інвесторів та залученню іноземного капіталу, адже правова визначеність та захищеність корпоративних прав є ключовим фактором для функціонування ринкової економіки. Крім того, законодавство передбачає чіткі процедури проведення зборів учасників та акціонерів, прийняття рішень, оприлюднення фінансової звітності та звітності про корпоративне управління, що створює основу для прозорості та підзвітності корпорацій.

Нові виклики також пов'язані із запровадженням сучасних технологічних рішень у сфері корпоративного управління. Диджиталізація реєстрів, можливість проведення електронних зборів акціонерів та використання електронних документів у корпоративних процедурах створюють нові можливості, але водночас вимагають розробки додаткових норм, що гарантують безпеку та достовірність таких процедур. Питання електронної автентифікації учасників, захисту персональних даних та юридичної сили електронних документів стає невід'ємною частиною сучасного корпоративного права.

Зростає значення корпоративної відповідальності та комплаєнсу, оскільки розподіл норм по різних законах вимагає від підприємств підвищеної уваги до внутрішніх регламентів, процедур контролю та дотримання норм законодавства. Тепер корпоративні правники повинні інтегрувати вимоги різних нормативних актів, відстежувати зміни у законодавстві, координувати виконання обов'язків органів управління та забезпечувати дотримання прав усіх учасників товариств. Цей процес формує нові стандарти корпоративної культури та стимулює розвиток професійної компетенції юристів, які оперують у сфері корпоративного права [3].

Перспективи розвитку корпоративного права після втрати чинності ГКУ безпосередньо пов'язані із реформуванням інституційної бази державного регулювання підприємницької діяльності. Зокрема важливим є питання вдосконалення державної реєстрації юридичних осіб, інтеграції електронних сервісів і забезпечення ефективного контролю за виконанням законодавства. Позитивним є те, що законодавець робить акцент на інструментах запобігання зловживань у корпоративних відносинах, у тому числі шляхом розвитку механізмів корпоративного контролю та підвищення ролі наглядових органів у великих акціонерних товариствах.

Особливої уваги заслуговує питання адаптації національного корпоративного права до європейських та міжнародних стандартів. Україна активно впроваджує принципи Європейського союзу щодо корпоративного управління, що передбачають рівноправність учасників, прозорість діяльності підприємств, ефективний контроль з боку наглядових органів і баланс між інтересами власників та менеджменту. Це відкриває нові можливості для розвитку інвестиційного клімату та залучення зовнішніх інвестицій, одночасно стимулюючи модернізацію корпоративних структур та підвищення стандартів управління.

Зокрема, адаптація українського законодавства здійснюється з урахуванням ключових принципів корпоративного управління Європейського Союзу, серед яких: захист прав акціонерів, у тому числі міноритарних; прозорість і своєчасне розкриття інформації; підзвітність та відповідальність органів управління; незалежність членів наглядових рад; довгострокова участь акціонерів і дотримання принципів сталого розвитку.

Нормативну основу цих принципів становлять такі акти Європейського Союзу, як Директива про певні аспекти права компаній (Company Law Directive), Директива про права акціонерів (Shareholders' Rights Directive II), Директива про річну фінансову та консолідовану звітність (Accounting Directive), Директива про корпоративну звітність зі сталого розвитку (Corporate Sustainability Reporting Directive- CSRD), а також Директива про обов'язковий аудит річної та консолідованої звітності (Audit Directive).

В Україні вже здійснено низку кроків щодо імплементації зазначених положень. Найважливішим є прийняття нової редакції Закону України «Про акціонерні товариства», який гармонізує національне корпоративне право з європейськими стандартами, передбачає можливість одно- та двоступеневої системи управління, посилює права акціонерів і підвищує прозорість діяльності товариств. Крім того, Україна реалізує положення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, зокрема у сфері корпоративного управління, та готується до впровадження вимог Директиви про корпоративну звітність зі сталого розвитку, що забезпечить узгодження української системи корпоративної звітності з європейською та сприятиме залученню міжнародних інвестицій.

Важливим чинником є роль судової практики у забезпеченні стабільності корпоративного права. У перехідний період, коли ГКУ втратив чинність, суди стають ключовими інститутами для тлумачення нових норм, визначення прав та обов'язків учасників корпоративних відносин, розв'язання корпоративних конфліктів. Судова практика формує стандарти застосування законодавства, зменшує невизначеність та підвищує довіру до правової системи в цілому.

Таким чином, втрата чинності ГКУ є не лише викликом, а й унікальною можливістю для розвитку корпоративного права в Україні.

Нові нормативні акти створюють передумови для гнучкого, сучасного та прозорого регулювання корпоративних відносин, впровадження принципів відповідальності та підзвітності, а також гармонізації національного права з міжнародними стандартами. Водночас успіх цього процесу залежить від здатності підприємств адаптуватися до змін, підвищення кваліфікації корпоративних юристів та ефективності застосування законодавства на практиці. Перспективи розвитку корпоративного права полягають у створенні сучасної правової системи, яка забезпечує баланс інтересів власників, менеджменту та держави, сприяє розвитку бізнесу та підвищує інвестиційну привабливість України на міжнародній арені.

Використані джерела

1. Скасування Господарського кодексу з 28.08.2025: як діяти вже зараз. 2025. URL: https://7eminar.ua/news/10572-skasuvannya-gospodarskogo-kodeksu-z-28082025-yak-diyati-i-cogo-ocikuvati (дата звернення: 17.10.2025).
2. Банкрутство бізнесу в Україні: що зміниться після скасування Господарського кодексу? *Праве діло*. 2025. URL: https://pravoedelo.ua/bankrutstvo-biznesu-v-ukrayini-shho-zminytsya-pislya-skasuvannya-gospodarskogo-kodeksu (дата звернення: 18.10.2025).
3. Піхоцька О. М. Management of financial risks of enterprises under the conditions of marital state. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*. 2024. No 42. С. 37–42. URL: https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/1397 (дата звернення: 19.10.2025).
4. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом: офіційний текст / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 19.10.2025)

Дарина МАКСИМЧУК
студентка 2 курсу магістратури
факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Добровольська В. В.***

ЩОДО ПОНЯТТЯ ТА ФОРМ НЕДОБРОСОВІСНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ

Після проголошення незалежності України, у середині країни відбулося внутрішнє становлення ринкової економіки, що зумовило активний розвиток підприємницької діяльності.

Розвиток ринкових відносин в Україні зумовлює необхідність формування ефективного конкурентного середовища, у якому всі суб'єкти господарювання, відповідно до Конституції України та інших нормативно-правових актів, діють на засадах рівності, добросовісності та правової визначеності. Конкуренція виступає одним із ключових чинників економічного прогресу, стимулює інновації, підвищує якість продукції та послуг. Водночас поряд із законними формами суперництва між підприємцями виникають прояви недобросовісної конкуренції, що спотворюють ринкові механізми, завдають шкоди споживачам і підривають довіру до ринку.

Конституція України виступає гарантом захисту бізнесу від недобросовісної конкуренції. У ч. 2 ст. 42 Конституції зазначається, що саме держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Не допускаються зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція. Оскільки держава відповідає перед особою за свою діяльність, то на думку Корчак Н. М., змістом її обов'язку бути гарантом підтримки добросовісної конкуренції є запровадження системи організаційно-правових заходів протидії, обмеження чи усунення негативних економічних наслідків, які можуть виникнути за умов відсутності конкуренції [1, с. 96]. Відповідно до ч. 1 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» (далі по тексту — Закон), недобросовісною конкуренцією є будь-які дії у конкуренції, що суперечать торговим та іншим чесним звичаям у господарській діяльності. Недобросовісна конкуренція є складним соціально-економічним та правовим явищем, яке проявляється у діях суб'єктів господарювання, спрямованих на здобуття переваг у підприємницькій діяльності шляхом порушення встановлених правил ринкової поведінки.

О. В. Безух вважає, що недобросовісна конкуренція виникає внаслідок неправомірного використання чужих інтелектуальних продуктів із комерційною метою, ділової репутації, інших досягнень підприємств, товарів чи діяльності конкурента, введення в оману споживачів щодо конкурентів та отримання неправомірних переваг у конкуренції [2, с. 35]. В. С. Кулішенко виділяє чинники, що зумовлюють поширення недобросовісної конкуренції, адже вона «набуває поширення через те, що: не всі суб'єкти господарювання планують своє існування протягом тривалого часу, а тому не піклуються про створення чесної репутації і після вчинення недобросовісних дій припиняють свою діяльність; споживачі не отримують достатньої інформації про товари навіть після їхньої купівлі і використання; недостатність представлення корисної інформації про характеристику товарів на ринку; споживачі іноді не мають можливість довідатись про ціну і якість, запропоновані різними конкурентами» [3, с. 650–651].

Вперше про недобросовісну конкуренцію було вказано ще в Паризькій конвенції у 1883 році. Саме в цьому документі було розміще-

но перший перелік дій, що порушують норми торгівлі, промислового виробництва та комерційної діяльності. У чинному законодавстві України форми недобросовісної конкуренції визначені положеннями ЗУ «Про захист від недобросовісної конкуренції», однак, видається, що, цей перелік не є вичерпним та сталим, а потребує постійного подальшого розширення відповідно до темпів розвитку суспільства та економічних реалій.

До основних нормативних форм недобросовісної конкуренції відносяться:

1. Неправомірне використання комерційних позначень (імені, фірмового найменування, торговельної марки). Зазвичай такі дії полягають у використанні позначень, схожих до вже зареєстрованих, настільки, що їх можна сплутати з тими, що вже належать іншому підприємству. Метою правопорушника є введення споживачів в оману щодо виробника, продавця або якості товару, а також використання ділової репутації конкурента для отримання неправомірних переваг на ринку. Такі дії не лише завдають шкоди правам власника позначення, а й дестабілізують ринкові відносини, оскільки споживач втрачає можливість об'єктивно обирати товар або послугу.

Порівняльна реклама, яка є однією з форм маркетингової діяльності, що має на меті зіставлення товарів чи послуг одного виробника з товарами чи послугами конкурентів. Реклама визнається недобросовісною у випадках, коли містить недостовірні, неповні або спотворені відомості, що можуть ввести споживача в оману чи принизити ділову репутацію іншого підприємця. Правомірність порівняння у рекламі та відповідальність за недотримання встановлених законодавством вимог щодо змісту порівняльної реклами визначається Законом України «Про рекламу».

Використання комерційної таємниці, як одна із найбільш небезпечних форм недобросовісної конкуренції, оскільки посягає на інформаційні ресурси підприємства та його економічну безпеку, так, згідно зі ст. 16 Закону до таких дій належать збирання, розголошення або використання без дозволу уповноваженої особи відомостей, що становлять комерційну таємницю, з метою заподіяння шкоди конкуренту чи отримання власної вигоди. Такі порушення можуть проявлятися у викраденні технологічних рішень, клієнтських баз, фінансових даних, маркетингових стратегій тощо. Використання незаконно здобутої інформації спотворює умови конкуренції, позбавляє добросовісних учасників ринку результатів їхньої праці та підриває довіру до бізнес-середовища.

Отримання незаконної переваги, яка є формою недобросовісної конкуренції, що полягає у здійсненні суб'єктом господарювання дій, які забезпечують йому переваги на ринку без належних правових або економічних підстав. Згідно зі статтею 15 Закону до таких дій належить використання неправомірно отриманих пільг, привілеїв чи ресурсів, що надають перевагу над іншими учасниками ринку та порушують принцип рівних можливостей. Найчастіше незаконна перевага проявляється у використанні підроблених документів для участі в тендерах, отриманні фінансової підтримки чи державного замовлення шляхом обману, а також у привласненні результатів чужої праці. Подібна поведінка підриває довіру до ринку, спотворює конкурентне середовище й порушує засади добросовісного підприємництва.

Репутаційна шкода, яка проявляється у діях, які спрямовані на дискредитацію конкурента шляхом поширення неправдивих відомостей про його діяльність. Такі дії можуть мати на меті очорнити ділову репутацію підприємства, викликати недовіру споживачів чи партнерів, знизити попит на товари чи послуги. До цієї категорії належать поширення неточних, хибних або неповних даних про якість продукції, умови обслуговування, фінансовий стан чи інші характеристики компанії, що можуть вплинути на прийняття споживачем рішення про купівлю.

Як зазначалося вище, у сучасних умовах розвитку цифрових технологій та глобалізації економіки з'являються нові, не передбачені законом форми недобросовісної конкуренції**,** серед яких можна виділити:

1. Штучне створення попиту або дефіциту шляхом маніпулювання цінами через алгоритми або неправдиві повідомлення про залишки товарів.

2. Маніпуляції в інтернет-просторі (*«digital defamation»*), а саме створення фейкових сторінок конкурентів, поширення неправдивих відгуків, штучне заниження рейтингу компанії на маркетплейсах.

3. Недобросовісне копіювання бізнес-моделей, дизайну вебсайтів, мобільних застосунків, що спотворює інноваційний розвиток і завдає шкоди підприємствам, які першими запровадили певні технологічні або комунікаційні рішення.

Отже недобросовісна конкуренція є складним явищем, що поєднує правові, економічні та етичні аспекти господарської діяльності та не лише порушує принципи чесного підприємництва, а й завдає шкоди споживачам, підриває довіру до ринку та гальмує розвиток національної економіки. Законодавство України чітко визначає основні форми недобросовісної конкуренції — від неправомірного використання комерційних позначень і комерційної таємниці до поширення неправдивої інформації чи отримання незаконних переваг. Водночас у сучасних умовах цифровізації та глобалізації бізнесу перелік таких проявів потребує постійного оновлення. Ефективна протидія недобросовісній конкуренції можлива лише за умови правової культури

підприємництва, дієвого контролю з боку держави та усвідомлення кожним суб'єктом господарювання відповідальності за чесну поведінку на ринку.

Використані джерела

1. Корчак Н. М. Загальні положення державного захисту конкуренції у підприємницькій діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2001. № 2. С. 7–9.
2. Безух О. В. Захист від недобросовісної конкуренції як інститут конкурентного права. *Підприємництво, господарство і право*. 2001. № 7. С. 32–36.
3. Кулішенко В. С. Недобросовісна конкуренція як зловживання правом на конкуренцію. *Актуальні проблеми держави і права*. 2004. № 22. С. 650–555.

Ілля МАНЬКО
студент 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. ю. н., професор ***Давидова І. В.***

ПРАВО ВЛАСНОСТІ У РИМСЬКОМУ ПРАВІ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Право власності завжди було основою приватно-правового порядку, що визначає становище особи в суспільстві та рівень її свободи. Його глибокі корені сягають римського права, у межах якого сформувалися фундаментальні уявлення про володіння, користування і розпорядження річчю. Римські юристи, створюючи категорії «dominium» та «possessio», заклали засади, на яких будуються сучасні системи права [1, с. 45]. Ця спадковість дає змогу розглядати римське право не лише як історичний феномен, а як живе джерело ідей, здатних відповісти на сучасні правові виклики.

У римській правовій традиції власність «dominium ex iure Quiritium» визначалася як повне панування над річчю, гарантоване державою [2, с. 71]. Водночас уже тоді було усвідомлено, що це панування не є безмежним: власник має дотримуватися загального принципу «neminem laedere» — «не шкодити іншому» [3, с. 61]. Саме тут зароджується розуміння власності як інституту, що поєднує приватний інтерес і суспільну відповідальність. Такий підхід заклав підвалини для подальшого розвитку концепції соціальної функції права власності, яка нині набуває особливої ваги в умовах війни.

Розмежування понять «володіння» і «власність» у римському праві стало основою для формування системи речових позовів. Завдяки інструментам «rei vindicatio» та «actio Publiciana» римляни створили ефективний механізм захисту як права власності, так і добросовісного володіння [1, с. 52]. Така гнучкість забезпечила стабільність правовідносин і вплинула на сучасні процесуальні конструкції захисту майнових прав.

Сучасне українське законодавство значною мірою сприйняло ці ідеї. Власність визнається непорушною, але може бути обмежена законом в інтересах суспільства, що відповідає римському принципу utilitas publica — переваги суспільної користі над приватним інтересом [4, с. 26]. Баланс між цими двома началами вимагає від держави високого рівня правової культури й ефективних гарантій для власника, особливо у період воєнного стану.

Війна в Україні висвітлила проблеми, яких раніше не існувало у такій масштабності: масове знищення майна, реквізиція, націоналізація об'єктів, блокування реєстрів та складність реалізації судового захисту [6, с. 41]. У цих обставинах право власності не втрачає свого значення, а, навпаки, стає показником стійкості правової системи. Ефективне забезпечення майнових прав громадян — важливий чинник відновлення довіри до держави.

Харитонова Є. О. зазначає, що в умовах війни першочерговим завданням є забезпечення можливості звернення до суду й отримання рішення, навіть якщо територіальні суди не працюють [6, с. 47]. Це потребує гнучких процесуальних рішень, зокрема запровадження електронного правосуддя та перенесення справ до судів безпечних регіонів. Такі кроки узгоджуються з принципом справедливості «aequitas», який у римському праві виступав мірилом розумності й добросовісності застосування закону [5, с. 91].

Особливого значення набуває питання відшкодування шкоди, завданої майну громадян під час бойових дій. Даниленко О. В. підкреслює, що компенсація втрат є не лише економічним, а й моральним обов'язком держави [7, с. 22]. У римському праві подібну функцію виконувала «lex Aquilia», яка визнавала право власника на відшкодування збитків від неправомірних дій [1, с. 67]. Отже, ідея справедливого відновлення порушеного права має універсальний характер і залишається актуальною у правопорядках різних епох.

Важливим методологічним орієнтиром для України є принцип пропорційності, відповідно до якого обмеження права власності можливе лише в обсязі, необхідному для досягнення легітимної мети — захисту життя, безпеки та територіальної цілісності [8, с. 5]. Такий підхід дозволяє запобігти свавільному втручанню держави у сферу приватної власності, забезпечуючи баланс між оборонними

потребами й гарантіями прав людини. Саме цей баланс визначатиме рівень правової зрілості суспільства після завершення війни.

Порівняння римського та сучасного українського підходів дає підстави стверджувати, що право власності — це не лише юридичний титул, а й соціальна відповідальність. Його стабільність гарантує розвиток економіки та збереження довіри до правосуддя. Римські принципи справедливості, розумності та добросовісності залишаються ціннісним орієнтиром, який допомагає адаптувати українське право до умов воєнного часу, не втрачаючи його гуманістичного змісту.

Я вважаю, що власність у сучасній Україні — це випробування для держави, суспільства й кожного громадянина. Вона показує, наскільки зрілою є наша правова культура, чи здатна вона поєднати захист індивідуальних прав із потребами безпеки й виживання держави. Досвід римського права переконує, що справжня сила власності полягає не лише у володінні річчю, а у здатності права залишатися справедливим навіть у найважчі часи.

Використані джерела

1. Майданик Р. А., Рябоконь Є. А. Римське приватне право. Київ : Алерта, 2023. 356 с.
2. Орач Є. М., Тищик Б. Й. Римське приватне право. Київ : Ін Юре, 2019. 312 с.
3. Підопригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2019. 384 с.
4. Поліщук М. Г. Римське право (у схемах). Київ : ЦУЛ, 2018. 156 с.
5. Спасибо-Фатєєва І. В. (ред.) Римське право крізь призму традиції і судової практики. Харків : ЕКУС, 2022. 280 с.
6. Харитонова Є. О., Харитонов О. І., Некіт К. Г. (ред.) Проблеми здійснення та захисту цивільних прав в умовах воєнного стану. Одеса : Фенікс, 2023. 344 с.
7. Даниленко О. В. Захист права власності в умовах воєнного стану. *Право і суспільство*. 2024. № 2. С. 17–24.
8. Права людини в умовах збройної агресії: Матеріали науково-практичної конференції. Київ : НЮУ ім. Я. Мудрого, 2024. С. 3–8.

Дар'я МАРЧЕНКО
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. філол. н., доцент ***Кісельова А. А.***

УПОРЯДКУВАННЯ НОВОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Початок повномасштабної війни спричинив швидку появу нових термінів, пов'язаних із військовою справою, безпекою та захистом держави. У ситуації агресії Російської Федерації особливо важливою стала необхідність формування єдиної термінологічної системи у сфері національної безпеки та оборони, яка відображалася б у підручниках для військових навчальних закладів та нормативних документах, що регулюють оборонну діяльність. Українські бази даних, зокрема «Термінологія законодавства» та тезаурус «Євровок», дають змогу впорядкувати військові й юридичні терміни, перевіряти їхнє значення, готувати проєкти законів та узгоджувати національне законодавство зі стандартами ЄС.

Поява нових понять, таких як «добровольче формування територіальної громади» або «територіальна оборона», а також уточнення значень уже відомих термінів, створила потребу в оновленні підручників і довідкових видань. Особливо важливо було прибрати радянські та російські запозичення з навчальних і юридичних матеріалів, щоб терміни відповідали сучасним нормам української мови і були максимально точними. Важливу роль у формуванні і поширенні військової термінології відіграють медіа та офіційні інформаційні ресурси, зокрема Міністерство оборони України. Наприклад, збірники типу «Міні-словник військового сленгу» допомагають правильно розуміти терміни, які активно вживаються у військових звітах і пресрелізах. Коректне використання термінів у правовій, медійній та освітній сферах забезпечує точне розуміння подій, підготовку фахівців і підтримку міжнародного правового процесу, що в умовах війни є вкрай важливим [1, с. 57].

Повномасштабне вторгнення також сприяло поширенню нових слів і термінів, пов'язаних із військовою тематикою, технікою, безпекою та стратегією. Серед них — «байрактар», «джавелін», «шахед», «ППО», «ЗРК», «дрон», «бронетранспортер», «гаубиця» та інші. Ці слова дедалі частіше зустрічаються не лише у ЗМІ, а й у навчальних і нормативних матеріалах, що потребує їх точного визначення та уніфікації.

Велика кількість нових понять поставила перед науковцями та укладачами підручників завдання вдосконалити термінологічний

апарат: уточнити визначення, узгодити переклади, забезпечити єдність використання термінів у навчальних і довідкових джерелах. У воєнних умовах це особливо важливо, адже від точності формулювань залежить правильне розуміння інформації, офіційних документів і інструкцій. Сучасна військова термінологія поступово впорядковується у словниках, нормативних актах і навчальних програмах. Наприклад, запозичені слова на кшталт байрактар, джавелін, шахед потребують чіткого узгодження написання та адаптації до українських мовних норм. Це слід враховувати під час оновлення підручників і нормативних документів [3, с. 103].

Переклад військових термінів у сучасних умовах часто стикається з дилемою між калькуванням і адаптацією. Англомовні слова не завжди мають точний український відповідник, а буквальний переклад іноді не передає змісту. Тому перекладачеві доводиться обирати, чи максимально точно відтворювати структуру терміна, чи адаптувати його під українські мовні та культурні особливості. Наприклад, blue-on-blue зазвичай перекладають як «дружній вогонь», a stand-off weapon — як «зброя дистанційного ураження» або «ударна зброя із великої відстані».

У воєнний період з'являються нові терміни, які ще не мають усталених форм, наприклад «дрони-камікадзе» або «байрактар». Вони поєднують технічні характеристики та емоційно-національне забарвлення, тому важливо дбати про їхню точність і зрозумілість у перекладі. Особливо це стосується підручників і нормативних документів, адже помилки або неоднозначність термінів можуть впливати на навчальний процес і практичне застосування законів і правил. Важливо, щоб терміни були уніфіковані і послідовно вживалися у всіх текстах.

Не менш важливим є переклад назв військових операцій, які несуть не лише інформаційне, а й символічне чи емоційне навантаження. Вони мають передавати зміст і настрій оригіналу, залишаючись зрозумілими для українського читача. Наприклад, Operation Desert Storm перекладають як «Операція Пустельна буря», a Operation Enduring Freedom — як «Операція Незгасна свобода». Такий підхід забезпечує точність, зрозумілість і практичну цінність інформації для студентів, викладачів і фахівців, що працюють із нормативними матеріалами [2, с. 566].

У сучасних умовах повномасштабної війни поява нових військових термінів стала потужним стимулом для оновлення та вдосконалення термінології в підручниках і нормативних документах. Необхідно не лише правильно перекладати та адаптувати англомовні терміни, а й забезпечувати їхню послідовність та узгодженість у навчальних матеріалах, довідниках і законодавчих актах. Узгоджене використання

термінів допомагає уникати плутанини, покращує розуміння інформації студентами та фахівцями, а також сприяє точності й однозначності при роботі з нормативними документами. Постійне оновлення підручників та глосаріїв із урахуванням сучасних мовних і правових норм є ключовим кроком для створення єдиної, зрозумілої та ефективної термінологічної системи в Україні.

Використані джерела

1. Ivashchenko V., Ivashchenko D. Ukrainian military terminology in the conditions of armed aggression: legislative and media discourses. *Terminology Science & Research / Terminologie : Science et Recherche*. 2023. № 26. P. 45–67. Ст. 57
2. Литвинська Т. Ю. Особливості перекладу військової термінології з англійської мови українською в умовах сучасної війни. *Вісник науки та освіти*. Серія: Філологія. 2025. № 4(34). С. 558–570.
3. Поліщук Н. О. Військова термінолексика в мові сучасних масмедіа. *Термінологічний вісник*. 2023. Вип. 7. С. 100–110.

Liana MATAIEVA
1st year masters degree students faculty of Economics and Law
Odessa I. I. Mechnikov National University
Scientific supervisor — PhD in Law, Associate Professor ***Nihreieva O. O.***

NFT AS A COPYRIGHT OBJECT

The global trade in digital assets is expanding swiftly, with non-fungible tokens (hereinafter — NFTs) emerging as a central component. These tokens serve as distinct digital proofs of ownership for items like artwork, audio tracks, or rare collectibles, all secured through blockchain systems. Yet, even as NFTs gain traction, their position within copyright frameworks remains unclear, posing significant hurdles for safeguarding creators' intellectual property. In many jurisdictions, including Ukraine, existing laws fall short of providing explicit guidelines, which often results in disputes affecting both creators and purchasers.

This study aims to examine the juridical essence of NFTs in relation to copyright, review academic debates and global strategies, and suggest practical steps to enhance IP safeguards amid NFT transactions under the legislation of Ukraine.

Debates in copyright scholarship reveal contrasting interpretations of NFTs' role. One school of thought argues that NFTs do not qualify as standalone copyrightable items; instead, they function as simple pointers or

metadata attached to a digital replica of the original creation. L. Maidanyk similarly treats NFTs as mechanisms for registering ownership over digital content, without constituting the protected creation itself [1]. M. Andenas and V. Vietri agree, noting that NFT ownership covers only the token, not automatic transfer of creative rights to the underlying item, as digital-use licenses may differ from those for the original [2, p. 45].

In contrast, proponents of a more innovative viewpoint treat NFTs as fresh digital entities worthy of copyright recognition. They argue that the token's embedded unique code and creator details not only verify genuineness but also elevate it beyond conventional IP categories. R. Wang, for instance, portrays NFTs as blockchain-stored data sets that certify possession and provenance, positioning them as emergent IP forms unbound by legacy copyright constraints [3].

In Ukraine, the foundational statute is the Law «On Copyright and Related Rights» dated December 1, 2022, which outlines protectable works like writings, visual arts, and software but omits any reference to blockchain-based tokens. The Berne Convention (1886) focuses on traditional creativity and does not address decentralized technologies. Many NFTs are built upon pre-existing works, creating a risk of infringement without additional contracts. O. O. Nihreieva stresses that smart contracts rarely define usage conditions, urging authors to draft separate licensing agreements for protection [4, p. 171].

Insights from global bodies offer tentative resolutions. The 2024 United States Patent and Trademark Office with the United States Copyright Office (hereinafter -USPTO and USCO) study concludes that current copyright laws need no changes, but NFTs increase copying risks due to digital ease [5]. Key concerns include: (a) no automatic copyright transfer with NFT sale; (b) minting others' works without consent; (c) cross-border enforcement issues. Can an NFT exist independently under copyright? L. Tarasenko views the tokenized work as a secured digital version of the original, with the NFT acting only as an ownership label [6, p. 91]. This distinction clarifies boundaries but does not resolve how originality is verified in transactions.

Crucially, NFT production and distribution do not strip creators of remedial options. Marketplaces such as OpenSea, for example, permit setting perpetual resale royalties. However, O. O. Nihreieva warns that smart-contract limitations demand manual oversight—such as confirming creator identity before minting—to improve reliability [4, p. 172].

In NFT monetization, contractual tweaks can arise. The Ethereum-based ERC-721 protocol, for one, assigns unique ownership markers without assuring comprehensive safeguards. For example, in the Miramax vs. Tarantino dispute, the studio challenged NFT use of «Pulp Fiction» script pages, claiming unauthorized digital reproduction [7]. This case illustrates the need for pre-minting legal checks. Such examples highlight why layered validation is essential.

Ultimately, while NFTs have not evolved into autonomous copyright subjects, they demand seamless incorporation into prevailing legal structures for effective shielding. Effective governance hinges on the token's substance, governing laws, and inter-party understandings.

Ultimately, while NFTs have not evolved into autonomous copyright subjects, they demand seamless incorporation into prevailing legal structures for effective shielding. Effective governance hinges on the token's substance, governing laws, and inter-party understandings.

We propose amending Ukraine's copyright law to treat an NFT as a blockchain record linked to a protected work and to require platforms to verify authorship before minting. These changes would reduce unauthorized use and strengthen legal certainty in the NFT market.

References

1. Майданник Л. NFT, віртуальні активи та авторське право: точки перетину. URL: https://blog.liga.net/user/lmaidanyk/article/nft-virtualni-aktivi-i-avtorske-pravo-tochki-peretinu (accessed: 20.10.2025).
2. Andenas M., Vietri V. Non-fungible Token (NFT): Challenges and opportunities for Intellectual Property. *The Regulation of NFTs: Key Legal Considerations and Potential Challenges*. 2023. P. 40–50. URL: https://openreviewmbf.org/2023/06/21/the-regulation-of-nfts-key-legal-considerations-and-potential-challenges/ (accessed: 20.10.2025).
3. Wang R. Unwinding NFTs in the shadow of IP law. *American Business Law Journal*. URL: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/ablj.12237 (accessed: 20.10.2025).
4. Нігрєєва О. О. Захист авторського права у зв'язку з обігом нефункціональних токенів. *Правова держава*. 2025. № 58. С. 170–173.
5. Non-Fungible Tokens and Intellectual Property: A Report to Congress. USPTO. 2024. URL: https://www.uspto.gov/sites/default/files/documents/Joint-USPTO-USCO-Report-on-NFTs-and-Intellectual-Property.pdf (accessed: 02.10.2025).
6. Тарасенко Л. NFT — a novel digital object of copyright or a form of expression of a work. *Інформація і право*. 2022. № 2. С. 90–97. URL: http://uran.inprojournal.org/article/view/259748 (accessed: 20.10.2025).
7. Behzadi E. The Fiction of NFTs and Copyright Infringement. *University of Pennsylvania Law Review*. 2022. URL: https://pennlawreview.com/2022/04/12/the-fiction-of-nfts-and-copyright-infringement/ (accessed: 20.10.2025).

Софія МЕДВЕДИК
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Федоров В. А.***

ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ І ПРИВАТНОЇ АВТОНОМІЇ ОСОБИ У ВОЄННИЙ ЧАС

В умовах збройної агресії проти України такі ключові категорії, як державна влада, суверенітет, приватна автономія особи, права людини, державний примус, правові режими, законність, верховенство права, пропорційність та баланс приватних і публічних інтересів отримують не абстрактно-теоретичний, а безпосередньо практичний характер, оскільки визначають межі можливого втручання держави у приватну сферу та критерії легітимності таких дій. Питання співвідношення державної влади й приватної автономії в ці часи — надзвичайно актуальне, оскільки від балансу цих складових залежить стійкість правового порядку. Забезпечення оптимального балансу між публічними інтересами та приватною автономією є ключовим для збереження правової держави навіть під час війни.

Проблематика співвідношення державної влади й приватної автономії особи у науковій літературі розглядається в межах теорії держави і права, конституційного, адміністративного та міжнародного права.

У сфері конституційного права питання правового режиму воєнного стану та меж державного втручання аналізуються в працях М. Савчина [3]. Автор зазначає, що воєнний стан створює особливі умови, у яких баланс між публічними інтересами та правами людини піддається суттєвим випробуванням.

Також вагомий внесок у дослідження співвідношення публічної влади та приватної автономії зробили Харитонов Є. О., Харитонова О. І. У працях цих авторів аналізуються питання природи приватної автономії, меж державного регулювання, інструментів забезпечення прав людини, а також особливості функціонування влади в умовах надзвичайних правових режимів. Дослідники акцентують, що навіть за умов воєнного стану принципи правової держави та верховенства права не можуть бути відсунуті на другий план і повинні залишатися основою діяльності публічної влади [4].

Попри достатню кількість робіт, присвячених окремим аспектам державної влади, приватної автономії та правового режиму воєнного стану, спеціальних досліджень про співвідношення приватної автономії та державної влади саме в умовах війни в Україні поки недостатньо, що зумовлює наукову новизну даної теми.

Згідно з 1 статтею закону України «Про правовий режим воєнного стану», воєнний стан — це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [6].

Приватна автономія особи — це її право діяти самостійно та самостійно приймати рішення, а також свобода волі та вибору. Це включає можливість самостійно захищати свої права, свободу від примусу та втручання у приватне життя. У воєнний час ця автономія не зникає, а трансформується, набуваючи особливих контурів, визначених публічними інтересами та реальними загрозами державності.

До тимчасового коригування моделі приватної автономії веде потреба забезпечення оборони, мобілізаційні процеси, контроль у сфері інформаційної безпеки, обмеження пересування, тощо. Проте такі заходи є виключно тимчасовими й мають супроводжуватися належними гарантіями, зокрема обов'язковістю подальшої компенсації та можливістю судового оскарження.

Відповідно до 64 статті Конституції України незмінними залишаються права, що становлять сутнісне ядро правового статусу людини — право на життя, гідність, заборона катувань, право на справедливий суд та інші невід'ємні свободи [1]. Забезпечення цих прав покладене не лише на органи виконавчої влади, а й на суди, інститут омбудсмена та парламентський контроль, що виступають ключовими стримуючими механізмами.

Важливим для України є уникнення ситуацій, в яких необґрунтовано звужується приватна автономія, а також можливості надмірної концентрації публічної влади. Найбільш дискусійними залишаються: мобілізаційні рішення, що можуть зачіпати приватну та сімейну автономію; обмеження економічної свободи, зокрема примусові вилучення майна для потреб оборони; регулювання інформаційного простору, де баланс між нацбезпекою і свободою слова є вразливим; втручання у сферу трудових прав працівників підприємств оборонного значення.

Належний баланс досягається за умови, коли кожне обмеження супроводжується чітким обґрунтуванням та механізмами оскарження.

Крім того, практика доводить, що механізми публічної влади ефективні лише тоді, коли забезпечуться належним контролем. Варто взяти до уваги, що практика Верховного Суду у справах, пов'язаних з воєнним станом, демонструє пріоритет на захист приватної автономії, навіть за умов підвищеної ролі держави у період воєнного стану. Суд приділяє особливу увагу перевірці пропорційності втручання, обґрунтованості рішень військових адміністрацій та органів виконавчої влади [2].

Таким чином, основою співвідношення державної влади й приватної автономії у воєнний час є збереження балансу між вимогами національної безпеки та обмеженням приватної сфери людини. Держава має право посилювати регулювання, проте у визначених межах, враховуючи, що приватна автономія не зникає, а трансформується, зберігаючи свою фундаментальну функцію — захист свободи особи.

Використані джерела

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80
2. Практика Верховного Суду щодо застосування законодавства в умовах воєнного стану: Огляд судової практики ВС за 2022–2023 роки. Київ: Верховний Суд, 2023.
3. Савчин М. Конституційні засади правового режиму воєнного стану. *Право України*. 2023. № 3. С. 12–48.
4. Харитонов Є. О., Харитонова О. І. Приватна автономія особи у сучасному праві: монографія. Одеса: Фенікс, 2020. 356 с.
5. Харитонова О. І. Автономія приватної особи: теоретико-правові засади. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 5. С. 12–17.
6. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/389–19

Анастасія МИХАЙЛИШИНА
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Фасій Б. В.***

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ МАЙНА, ЗАЛИШЕНОГО НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Правовий режим майна, залишеного на тимчасово окупованих територіях України, є складним аспектом міжнародного гуманітарного права та національного законодавства. Окупованими територіями вважаються частини суверенної території України, такі як Автономна Республіка Крим, місто Севастополь, окремі райони Донецької та Луганської областей, а також частини Херсонської та Запорізької областей, які перебувають під контролем Російської Федерації внаслідок збройної агресії. Цей режим спрямований на збереження прав власності українських громадян та держави, запобігання незаконним транзакціям та забезпечення відповідальності окупанта за шкоду.

Згідно з українським законодавством, тимчасово окупована територія залишається невід'ємною частиною України, і на неї поширюється дія Конституції України, законів та міжнародних договорів. Основним нормативним актом є Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 року № 1207-VII (далі — Закон № 1207-VII). Міжнародне право, зокрема Гаазькі конвенції 1907 року та Женевські конвенції 1949 року, забороняє конфіскацію приватного майна та демографічні зміни в окупованих районах. Обсяг тезисів охоплює ключові аспекти: визначення статусу, гарантії прав власності, обмеження на розпорядження майном, міжнародні норми та практики порушень. Аналіз базується на національних законах, міжнародних актах та звітах організацій, таких як ООН та Міжнародний комітет Червоного Хреста.

Тимчасово окупована територія визначається як частина території України, де внаслідок збройної агресії іншої держави встановлено контроль окупанта, і органи влади України тимчасово не здійснюють свої функції (ст. 1 Закону № 1207-VII). Правовий режим включає особливі правила перетину кордонів, економічної діяльності, захисту прав громадян та майна.

Майно, залишене на окупованих територіях, — це рухоме та нерухоме майно (земельні ділянки, будівлі, транспортні засоби тощо), яке належить українським громадянам, юридичним особам чи державі, але фізично перебуває під контролем окупанта. Воно може бути «залишеним» через евакуацію власників, бойові дії або примусове виселення. Правовий статус такого майна регулюється принципом непорушності права власності, закріпленим у ст. 41 Конституції України, та міжнародним гуманітарним правом.

Згідно з міжнародним правом, окупація є тимчасовою, і окупант діє як «адміністратор» (ст. 43 Гаазької конвенції IV 1907 року), зобов'язаний поважати приватну власність (ст. 46 тієї ж конвенції). Конфіскація приватного майна заборонена, за винятком імперативної військової необхідності (Правило 51 Міжнародного комітету Червоного Хреста щодо звичаєвого міжнародного гуманітарного права). У контексті України, окупація не змінює суверенітету, і будь-які дії окупанта, що порушують це, є недійсними (ст. 47 IV Женевської конвенції 1949 року).

Українське законодавство гарантує збереження права власності на майно в окупованих районах. Згідно зі ст. 11 Закону № 1207-VII, право власності та інші речові права на майно, набуте відповідно до законів України, зберігаються за власниками, незалежно від окупації. Це стосується як нерухомого (будинки, земельні ділянки), так і рухомого майна.

Державна реєстрація прав на нерухоме майно проводиться за межами окупованих територій органами, визначеними Кабінетом Міністрів України, якщо місцева реєстрація неможлива (ч. 5 ст. 11). Транзакції з нерухомим майном, укладені з порушенням українського законодавства, є недійсними з моменту укладення і не породжують правових наслідків (ч. 6 ст. 11). Наприклад, купівля-продаж чи оренда, зареєстровані окупаційними органами, не визнаються.

Державне майно (землі, надра, природні ресурси, військове майно) не може передаватися іншим суб'єктам, окрім випадків, передбачених законами України (ч. 7 ст. 11). Приватизація державного та комунального майна заборонена, за винятком житлових приміщень для військовослужбовців (ст. 15 Закону № 1207-VII). Для іпотечних кредитів, забезпечених майном в окупованих районах, передбачено звільнення від сплати основної суми та відсотків, якщо майно зареєстровано після окупації (ч. 6 ст. 15).

Економічна діяльність обмежена: заборонено ввезення/вивезення товарів, крім особистих речей та гуманітарної допомоги; ліцензії та дозволи окупаційних органів недійсні; перекази коштів у валюті окупанта заборонені (ст. 13, 13–1 Закону № 1207-VII). Це запобігає легітимізації окупації через комерційні операції.

Власники майна, залишеного в окупованих районах, стикаються з ризиками конфіскації окупантом. Російська Федерація впроваджує «закони», що дозволяють вилучення «покинутого» майна, якщо власники не доведуть права власності особисто або не отримають російське громадянство. У Донецькій, Луганській, Херсонській та Запорізькій областях власники мусять реєструвати майно під російським правом, інакше воно переходить до окупаційних рад.

Такі дії порушують міжнародне право: конфіскація приватного майна без компенсації та військової необхідності є воєнним злочином (ст. 8(2)(b)(xiii) Римського статуту МКС). Окупант не може змінювати демографічний склад шляхом переселення своїх громадян (ст. 49 IV Женевської конвенції), що відбувається через розподіл вилученого майна росіянам.

В Україні примусове відчуження майна можливе лише в умовах воєнного стану за рішенням військового командування з компенсацією (Закон України «Про правовий режим воєнного стану»). Однак на окупованих територіях це не застосовується, оскільки контроль

здійснює окупант. Власники можуть звертатися до українських судів для визнання прав, але практичне відновлення контролю залежить від деокупації.

Міжнародне гуманітарне право (далі — МГП) забороняє конфіскацію приватного майна (ст. 46 Гаазької конвенції) та його знищення без військової необхідності (ст. 147 IV Женевської конвенції). Окупант може тимчасово реквізувати майно для військових потреб з компенсацією (ст. 52 Гаазької конвенції), але не націоналізувати його.

У випадку України, Росія здійснює «паперове пограбування» через перереєстрацію земель, примусову реєстрацію під російським правом та експлуатацію ресурсів (наприклад, експорт зерна з окупованих земель). Це порушує принцип узуфрукту (ст. 55 Гаазької конвенції), за яким окупант може користуватися публічним майном, але не виснажувати його капітал. Європейський суд з прав людини у справі «Україна проти Росії (щодо Криму)» визнав систематичні експропріації порушенням ст. 1 Протоколу № 1 до Європейської конвенції з прав людини.

Звіт Управління Верховного комісара ООН з прав людини за 2024–2025 роки фіксує масові вилучення майна, що перешкоджають поверненню переміщених осіб та змінюють демографічний склад. Такі дії є елементами політики русифікації та можуть кваліфікуватися як воєнні злочини.

Російська Федерація як держава-агресор несе повну відповідальність за шкоду, завдану майну внаслідок окупації (ч. 9 ст. 5 Закону № 1207-VII). Власники можуть вимагати компенсації через міжнародні суди, такі як МКС чи ЄСПЛ. Проект Закону України «Про реституцію майна та виплату компенсацій» передбачає механізми повернення майна після деокупації, базуючись на міжнародному співробітництві.

Міжнародні резолюції Генеральної Асамблеї ООН (наприклад, A/RES/79/184) засуджують порушення прав у окупованих територіях України та закликають до захисту власності. Реституція майна має ґрунтуватися на ефективному міжнародному співробітництві.

Правовий режим майна, залишеного на окупованих територіях, спрямований на збереження суверенітету України та захист прав власників. Українське законодавство гарантує непорушність власності, а міжнародне право забороняє конфіскацію та демографічні маніпуляції.

Порушення з боку Росії створюють виклики для відновлення, але механізми компенсації та деокупації надають перспективи. Необхідно посилювати міжнародний тиск для дотримання норм.

Використані джерела

1. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207–18#Text
2. The Law of Ukraine on the Legal Regime on the Temporarily Occupied Territory. URL: https://natlex.ilo.org/dyn/natlex2/natlex2/files/download/99134/UKR-99134.pdf
3. Ukraine Symposium — Seizure of Private Real Property and Transfer of Civilians into Occupied Territory. Lieber Institute West Point. URL: https://lieber.westpoint.edu/seizure-private-real-property-transfer-civilians-occupied-territory/
4. Russia violates international humanitarian law with mass property seizures of Ukrainians in temporarily occupied territories — OHCHR report. ZMINA. URL: https://zmina.info/en/news-en/russia-violates-international-humanitarian-law-with-mass-property-seizures-of-ukrainians-in-temporarily-occupied-territories-ohchr-report/
5. Про реституцію майна та виплату компенсацій: Проєкт Закону України. URL: https://rm.coe.int/-/16808e7162
6. Що бізнесу робити з активами, які залишені в окупації / Liga:Zakon. URL: https://biz.ligazakon.net/analitycs/213503_shcho-bznesu-robiti-z-aktivami-yak-zalishen-v-okupats
7. Примусове відчуження або вилучення майна в умовах воєнного стану. URL: https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/prymusove-vidchuzhennya-abo-vyluchennya-majna-v-umovah-voyennogo-stanu/

Поліна МОЖАРОВСЬКА
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Фасій Б. В.***

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОПІКИ ТА ПІКЛУВАННЯ НАД ДІТЬМИ, ЯКІ ВТРАТИЛИ БАТЬКІВ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Повномасштабна агресія Російської Федерації проти України спричинила різке зростання кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, через загибель батьків, їх зникнення безвісти, полон або неможливість виконання батьківських обов'язків на тимчасово окупованих територіях. За даними Міністерства соціальної політики України, станом на осінь 2025 року понад 25 тисяч дітей отримали статус позбавлених батьківського піклування саме через війну.

Загальні засади опіки та піклування визначені Сімейним кодексом України, проте воєнний стан виявив необхідність оперативного реагування, яке неможливе в межах стандартних процедур, що передбачали обов'язкове обстеження умов проживання, збір численних довідок та погодження з кількома інстанціями. Законодавець запровадив низку тимчасових спрощень, що дозволяють встановлювати опіку чи піклування фактично протягом кількох днів замість кількох місяців, зберігаючи при цьому пріоритет найкращих інтересів дитини.

Так, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення прав та інтересів дітей в умовах воєнного стану» передбачив можливість встановлення опіки без попереднього обстеження житлово-побутових умов опікуна, якщо дитина перебуває в зоні бойових дій або на тимчасово окупованій території, а також без обов'язкового отримання висновку служби у справах дітей за попереднім місцем проживання дитини [2].

Значною новацією стало запровадження тимчасової опіки на підставі заяви особи, яка фактично здійснює догляд за дитиною (родича, сусіда, волонтера), навіть за відсутності повного пакета документів. Таке рішення приймається військовою адміністрацією або органом опіки та піклування за спрощеною процедурою і діє до моменту можливості оформлення постійної опіки чи повернення батьків. Термін дії тимчасової опіки автоматично продовжується на весь період воєнного стану.

У період активних бойових дій значна кількість дітей була евакуйована без супроводу законних представників, зокрема з дитячих будинків сімейного типу та інтернатних закладів на тимчасово окупованих територіях. У таких випадках військові адміністрації отримали право тимчасово визначати місце перебування дитини та призначати особу, відповідальну за її життя і здоров'я, до моменту встановлення опіки в загальному порядку [1, с. 104].

Особливу увагу приділено питанню патронатного виховання як гнучкої форми короткострокового влаштування дитини. Патронат дозволяє розмістити дитину в професійній сім'ї патронатного вихователя на термін до шести місяців із можливістю продовження в умовах воєнного стану, що є ефективним інструментом для дітей, чиї батьки зникли безвісти або перебувають у полоні [3, с. 219].

Захист майнових прав дітей, які втратили годувальника внаслідок бойових дій, також зазнав суттєвих змін. Опікун отримав право без дозволу органу опіки розпоряджатися коштами дитини в межах поточних потреб, зокрема отримувати пенсію у зв'язку з втратою годувальника, компенсації за знищене майно, державну допомогу переміщеним особам та одноразові виплати жертвам війни. Такі спрощення

необхідні для оперативного забезпечення базових потреб дитини в умовах нестабільності.

Практика застосування спрощених процедур засвідчила, що найбільше опікунів у воєнний період призначалися з кола близьких родичів — бабусь, дідусів, повнолітніх братів і сестер, тіток і дядьків. Водночас значна частина таких опікунів самі є внутрішньо переміщеними особами, втратили власне житло і потребують додаткової соціальної підтримки, зокрема пріоритетного доступу до житлових програм та психологічної допомоги [4, с. 799].

Отже, цивільно-правове регулювання опіки та піклування в умовах збройного конфлікту характеризується чітким пріоритетом інтересів дитини та максимальним спрощенням процедур. Запроваджені тимчасові механізми довели свою ефективність, проте потребуватимуть перегляду після скасування воєнного стану з метою запобігання можливим зловживанням та забезпечення належного контролю за виконанням опікунами своїх обов'язків. Подальший розвиток інституту опіки має враховувати міжнародний досвід захисту дітей у збройних конфліктах та поступово повертатися до стандартів мирного часу з одночасним збереженням найкращих напрацювань воєнного періоду.

Використані джерела

1. Дутко А., Гандлер О. Установлення опіки та піклування над дітьми в умовах воєнного стану. *Публічне управління та адміністрування в Україні: євроінтеграційний поступ:* матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції за міжнародною участю (Івано-Франківськ, 31 травня 2024 р.) / за наук. ред. І. І. Чудика, Д. І. Дзвінчука, І. П. Лопушинського. Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2024. С. 103–106.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення прав та інтересів дітей в умовах воєнного стану : Закон України від 01.04.2022 р. № 2178-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2178–20 (дата звернення: 22.11.2025).
3. Фінагеєва І. О. Патронат як форма опіки та піклування над дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2025. Вип. 2 (90). С. 217–222.
4. Яніцька І. А. Встановлення опіки та піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, в умовах воєнного стану. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя одеської школи права)*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 17 червня 2022 р. : у 2 т. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 797–801.

Олександра МОЦИК
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Омельчук О. С.***

ПРАВА ВЛАСНОСТІ У РИМСЬКОМУ ПРАВІ ТА СУЧАСНІ МЕХАНІЗМИ ЇХ ЗАХИСТУ В УМОВАХ ВІЙНИ: ВІД DOMINIUM ДО ВОЄННОЇ РЕКВІЗИЦІЇ

Проблематика захисту права власності в умовах війни набуває особливої актуальності після початку повномасштабної збройної агресії проти України, оскільки саме в цей період постає необхідність забезпечення оборони держави й одночасного збереження балансу між приватними і публічними інтересами. У таких умовах виникає потреба у правомірному обмеженні низки конституційних прав, у тому числі й права приватної власності, що закономірно повертає наукову дискусію до римської концепції dominium, яка становила найбільш повне право власника на річ і водночас передбачала можливість його обмеження заради utilitas publica суспільної користі. У сучасному законодавстві України, насамперед Конституції та Цивільному кодексі, простежується спадковість римського підходу: право власності є непорушним, але його примусове обмеження допускається лише з мотивів суспільної необхідності, у чітко визначеному законом порядку та з гарантією повного відшкодування. Лаговська Н. В. наголошує, що воєнний стан супроводжується тимчасовим і пропорційним обмеженням окремих прав, у тому числі права власності, у зв'язку з потребами оборони та необхідністю забезпечення роботи критичної інфраструктури [1, с. 78–80].

У наукових дослідженнях особлива увага приділяється інституту реквізиції як винятковому засобу припинення приватної власності за умов воєнного стану. Коссак В. М. та Андрусів У. Б. визначають реквізицію як позбавлення власника права на індивідуально визначене майно з переходом цього майна у державну власність, причому причому така передача не може здійснюватися до комунальної власності, що підкреслює її надзвичайний характер [2, с. 169–170]. Автори зазначають, що реквізиція ґрунтується на юридичному складі, який включає оголошення воєнного стану, прийняття компетентним органом рішення про реквізицію, складання акта примусового відчуження та компенсування вартості майна власникові. Момент припинення права власності пов'язується з моментом оформлення відповідного акта, який повинен містити опис майна та висновок про його оцінку [2, с. 170].

У працях Котерліна І. Б. підкреслюється, що навіть в умовах війни держава не може довільно втручатися у сферу приватної власності: обмеження можливі тільки в межах закону, із дотриманням принципів пропорційності, необхідності та справедливого балансу між суспільною потребою й інтересами конкретної особи [3, с. 33—34]. Вчений наголошує, що гарантії судового контролю залишаються ключовими навіть під час дії воєнного стану, а необхідність забезпечення обороноздатності не звільняє державу від обов'язку забезпечити ефективні механізми компенсації шкоди, завданої примусовим відчуженням майна. Водночас Комарницька Н. Є. звертає увагу на те, що воєнний стан спричиняє виникнення нових цивільних правовідносин, пов'язаних із обмеженням майнових прав фізичних та юридичних осіб, а також збільшенням випадків примусового відчуження чи вилучення майна для забезпечення потреб держави [4, с. 118–119]. Під впливом воєнної агресії зростає кількість ситуацій, у яких держава змушена втручатися у сферу власності для виконання функцій оборони, забезпечення життєдіяльності населення, підтримки територіальної цілісності. Однак навіть у таких умовах право власності продовжує діяти як фундаментальний елемент правопорядку, що вимагає збереження пропорційності обмежень та належного документального оформлення кожного випадку втручання. Римське право, незважаючи на історичну віддаленість, демонструє методологічну спадковість сучасних механізмів захисту власності. Концепція dominium визнавала абсолютність права власника, але водночас допускала вилучення майна заради публічної користі за умови дотримання певних процедурних гарантій. Подібний підхід спостерігається і в Україні: примусове відчуження майна допускається лише на підставі закону, у зв'язку з воєнною необхідністю, з попереднім або наступним повним відшкодуванням вартості та можливістю оскарження рішень у суді. Таким чином, сучасний інститут реквізиції є модернізованою формою давньоримських інструментів захисту публічного інтересу, зберігаючи структурну схожість щодо юридичних гарантій, процедурності та цільового спрямування.

Загалом аналіз наукових джерел та нормативних положень дозволяє зробити висновок, що українська система правового регулювання власності у воєнний час поєднує історичні правові традиції та сучасні конституційні стандарти. Римська доктрина dominium слугує концептуальним підґрунтям для розуміння меж державного втручання, а механізми реквізиції та примусового відчуження майна забезпечують баланс між суспільною необхідністю та правами власника. Такі механізми дозволяють державі виконувати свої функції з підтримання обороноздатності, одночасно залишаючись у межах правового поля та забезпечуючи захист приватних інтересів за допомогою компенсації й судового контролю. У період воєнного стану ці інструменти стають ключовими у збереженні стабільності правового порядку, підтверджуючи важливість нерозривного зв'язку між історичною правовою традицією та сучасним законодавством.

Використані джерела

1. Комариницька Н. Є. Право власності та його захист в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 5. С. 118–122.
2. Коссак В. М., Андрусів Ю. Б. Реквізиція як підстава припинення права власності в умовах воєнного стану. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2023. № 75. С. 169–171.
3. Котерлін І. Б. Принципи обмеження права власності в умовах воєнного стану. Право і суспільство. 2024. № 2. С. 33–36.
4. Лаговська Н. В. Проблеми захисту права власності під час воєнного стану в Україні. Ірпінський юридичний часопис. 2022. № 3. С. 78–85

Вадим НЕЧАЙ
студент 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Фасій Б. В.***

КВАЛІФІКАЦІЯ СТРАХОВИХ ВИПАДКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасних умовах воєнного стану питання кваліфікації страхових випадків набуває особливої складності та актуальності. Воєнні дії створюють підвищений рівень ризиків для життя, здоров'я, майна та господарської діяльності, що безпосередньо впливає на зміст та реалізацію страхових зобов'язань. Страхові компанії стикаються з необхідністю правильної правової оцінки обставин, за яких відбувається настання страхових подій, а також з визначенням меж відповідальності, враховуючи встановлені законодавством обмеження щодо покриття воєнних ризиків.

Потрібно наголосити, що події після 24 лютого 2022 року спричинили суттєві трансформації як у державі загалом, так і на страховому ринку. Частина страхових компаній припинила діяльність, деякі істотно скоротили кількість продуктів та обсяги роботи, а окремі змогли швидко адаптуватися та продовжити функціонування. Лише близько 5% страховиків працювали стабільно, головно у центральних та західних регіонах країни. Понад половина учасників ринку зіткну-

лися зі значними труднощами, а приблизно 27% відновили діяльність частково [1, с. 252]. Воєнні ризики традиційно належали до переліку винятків у сфері страхування життя, здоров'я та майна громадян. Перелік причин, що звільняв страховиків від обов'язку виплат, охоплював бойові дії, ураження боєприпасами, руйнування будівель, мінування території, вибухи, пожежі та інші подібні наслідки.

З метою полегшення врегулювання страхових випадків Національний банк України 27.02.2022 р. надав роз'яснення щодо необхідності спростити процедури, пов'язані з підтвердженням страхових подій. Зокрема, рекомендується максимально використовувати електронні документи, застосовувати копії необхідних матеріалів у ситуаціях, коли отримання оригіналів є неможливим або утрудненим, а також використовувати дистанційні механізми врегулювання. Такий підхід дозволяє забезпечити страхувальникам захист за спрощеними правилами під час урегулювання випадків, що мають ознаки страхових, незалежно від виду страхування та статусу контрагентів [2, с. 3].

Однією з актуальних проблем сьогодення є відшкодування збитків та ліквідація наслідків, спричинених війною. Для ситуацій, коли майно пошкоджено, особа отримала тілесні ушкодження або загинула внаслідок бойових дій, передбачено окремий механізм страхування воєнних ризиків. Нормативною основою його існування виступають положення ст. 17 Конституції України, яка визначає захист суверенітету й територіальної цілісності держави, а також гарантування економічної та інформаційної безпеки одним із ключових обов'язків держави і спільним завданням народу України. Проте ведення Росією бойових дій проти України без дотримання вимог Женевської конвенції [3], тобто з ігноруванням міжнародних гуманітарних норм, фактично ускладнює можливість страхування воєнних ризиків, адже за таких умов проведення актуарних розрахунків стає практично неможливим.

Відповідно до п. 64 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про страхування» страховим ризиком вважається подія, на випадок якої укладається договір страхування і яка характеризується ймовірністю та випадковістю настання. Закон визначає ризик як подію, що може відбутися, але не є гарантованою. З огляду на це до страхових ризиків не можуть бути віднесені події, які обов'язково стануться у визначений момент, або ті, що апріорі не можуть мати місця.

Страховий ризик не може бути таким, що настає неминуче. Ймовірність як ключовий критерій означає можливість реалізації події, визначеної у договорі. Якщо подія ніколи не відбудеться, страховий ризик вважається відсутнім, а укладання договору втрачає сенс. Так само суперечитиме природі страхування ситуація, коли настання обумовленої події гарантоване незалежно від волі сторін. Отже, закон допускає як ризики, щодо яких невідомо, чи матимуть вони місце, так і ризики, настання яких передбачуване, однак точний момент їх реалізації не визначений. Відсутність можливості настання страхового випадку робить виконання обов'язків за договором неможливим [4, с. 169].

Подія, яка включається до предмета страхування, повинна мати випадковий характер і не залежати від дій сторін страхових правовідносин. Випадковість означає, що її настання не може бути результатом намірів страхувальника чи вигодонабувача. Тому серед підстав для відмови у здійсненні страхових виплат закон прямо називає умисні дії страхувальника або застрахованої особи, спрямовані на наближення настання страхового випадку, а також умисне вчинення злочину, що призвів до його настання, що встановлено п. 1 ч. 2 ст. 104 Закону України «Про страхування». Таким чином, випадковість як елемент страхового ризику має місце лише тоді, коли страхувальник не спричиняє настання відповідної події.

Попри те, що стандартні правила страхування передбачають відмову у виплатах за подіями, пов'язаними з воєнними діями, тобто не визнають їх страховими випадками, окремі страхові компанії ухвалили рішення здійснювати такі виплати цивільним особам. Зазвичай рішення щодо компенсації ухвалюється індивідуально з урахуванням конкретних обставин [5]. Так, страхова компанія INGO передбачає можливість покриття шкоди, завданої життю і здоров'ю застрахованих осіб унаслідок бойових дій [6]. Це покриття здебільшого входить до програм добровільного медичного страхування або страхування від нещасних випадків у корпоративному сегменті для цивільного населення. Окремо придбати відповідний ризик неможливо. У програмах страхування від нещасних випадків передбачено виплату компенсації у разі загибелі або встановлення інвалідності I–III груп, якщо ці наслідки виникли через воєнні дії. Розмір страхової суми становить від 50 до 150 тис. грн. Придбати страховий захист від шкоди, завданої життю чи здоров'ю внаслідок бойових дій, можна на строк три місяці з можливістю подальшого продовження.

Під час післявоєнного відновлення економіки України передбачається активне залучення страхового ринку до покриття ризиків у пріоритетних секторах, серед яких будівництво, аграрний сектор, енергетика, інфраструктурні проєкти, логістика, вантажні перевезення, іпотека, лізинг, інвестиції та сфера інформаційних технологій. Таким чином, можна прогнозувати суттєве розширення страхового захисту, оновлення спектра страхових продуктів та включення до нього найбільш актуальних ризиків, зокрема пов'язаних із воєнними подіями [7, с. 164–165].

Отже, у підсумку кваліфікація страхових випадків в умовах воєнного стану значно ускладнюється через специфіку воєнних ризиків,

які часто не відповідають законодавчим критеріям ймовірності та випадковості, що робить традиційні механізми страхування малоефективними. Попри це держава й регулятор спростили процедури врегулювання страхових подій, а деякі страхові компанії добровільно розширили покриття на випадки, пов'язані з бойовими діями, забезпечуючи мінімальний рівень захисту цивільних. У перспективі післявоєнного відновлення очікується розширення ролі страхового ринку та поява нових продуктів, здатних враховувати ризики, пов'язані з наслідками війни, що стане важливим чинником стабілізації ключових секторів економіки.

Використані джерела

1. Чуницька І. І., Богріновцева Л. М. Особливості діяльності страхових компаній на фінансовому ринку України в умовах воєнного стану. *Інфраструктура ринку*. 2023. Вип. 71. С. 251–258.
2. Кучерівська С. С., Калугарь А. В. Особливості взаємодії учасників страхування в період війни. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 46. С. 1–4.
3. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 21 жовтня 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text
4. Міловська Н. В. Договірні зобов'язання зі страхування у цивільному праві України: проблеми теорії та практики: монографія. К.: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2019. 488 с.
5. Страхування життя під час воєнного стану. URL: https://uniqa.ua/blog/strakhuvannya-zhittya-pid-chasvoennogo-stanu-vazhlivi-pitannya-ta-vidpovidi/
6. Страхова компанія INGO надаватиме покриття воєнних ризиків у програмах особистого страхування. URL: https://ingo.ua/novini/straxova-kompaniya-ingo-nadavatime-pokrittya-vojennix-rizikiv-uprogramax-osobistogo-straxuvannya
7. Дума В. В. Страхова діяльність в умовах російської агресії: правові підстави й практичні перспективи. *Юридичний вісник*. 2022. № 2 (63). С. 160–166.

Надія ОЛЕКСЮК
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Фасій Б. В.***

ПРОБЛЕМИ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ МАЙНУ ФІЗИЧНИХ ТА ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Проблеми відшкодування шкоди, завданої майну фізичних та юридичних осіб внаслідок збройної агресії Російської Федерації, є одним із найскладніших викликів сучасного українського права. Масштабне знищення житла, інфраструктури, промислових об'єктів та сільськогосподарських угідь створив ситуацію, коли традиційні механізми цивільно-правового відшкодування виявилися непридатними через неможливість доступу до місць пошкодження, відсутність ідентифікованого безпосереднього заподіювача та обмеженість ресурсів держави в умовах воєнного стану.

Цивільний кодекс України (ст. 1166) передбачає повне відшкодування шкоди особою, яка її завдала, однак у разі збройної агресії держави пряме застосування цієї норми неможливе. Тому держава взяла на себе функцію первинного компенсатора з подальшим правом регресу до агресора. Ключовим кроком стало прийняття Закону України «Про відшкодування шкоди, завданої потерпілому внаслідок збройної агресії Російської Федерації», який запровадив спрощений порядок фіксації та відшкодування шкоди майну, створив Фонд відшкодування та визначив пріоритетність виплат фізичним особам за пошкоджене чи знищене житло [1].

Практика показала, що основними проблемами залишаються складність доказування розміру шкоди на окупованих територіях та в зоні активних бойових дій, а також недостатня кількість кваліфікованих оцінювачів. Програма «єВідновлення», попри цифровізацію процесу, стикається з великою кількістю відмов через неповні документи чи неможливість обстеження об'єкта.

Юридичні особи опинилися в особливо складному становищі: відшкодування упущеної вигоди та довгострокових економічних втрат законодавчо не врегульовано. Промислові підприємства, що втратили виробничі потужності, змушені покладатися переважно на міжнародну допомогу та страхові виплати, тоді як національний механізм орієнтований насамперед на фізичних осіб.

Кримінально-процесуальний шлях відшкодування також має значні обмеження. Хоча фіксація шкоди в межах кримінальних прова-

джень за ст. 438 КК України могла б слугувати доказовою базою для цивільних позовів, на практиці цивільні позови в кримінальному процесі подаються рідко, а їх розгляд затягується на роки [2, с. 18].

Міжнародно-правовий вимір проблеми полягає в необхідності створення ефективного механізму стягнення репарацій з держави-агресора. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 14.11.2022 р. та створення Реєстру збитків (Register of Damage) стали важливими кроками, однак переведення заморожених російських активів на компенсації потерпілим потребує додаткових політичних та правових рішень.

Значною перешкодою є відсутність єдиної методики оцінки складних видів шкоди, зокрема екологічної та інфраструктурної. Забруднення земель, пошкодження магістральних мереж, втрата родючості ґрунтів потребують спеціальних підходів, які лише частково врегульовані підзаконними актами.

Правові механізми відшкодування шкоди жертвам війни в Україні потребують подальшого вдосконалення, зокрема створення спеціалізованого компенсаційного трибуналу, розширення програми «єВідновлення» на юридичних осіб та чіткого визначення порядку стягнення з РФ [3, с. 374].

Отже, попри запровадження спеціального законодавства та цифрових інструментів, система відшкодування шкоди майну внаслідок збройної агресії залишається фрагментованою. Подальший розвиток має відбуватися одночасно в трьох напрямах: спрощення національних процедур, інтеграція кримінально-процесуальних і цивільних механізмів та активізація міжнародно-правових інструментів стягнення репарацій.

Використані джерела

1. Про відшкодування шкоди, завданої потерпілому внаслідок збройної агресії Російської Федерації: Закон України від 17.05.2022 р. № 7385. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/7385–20 (дата звернення: 22.11.2025).
2. Капліна О., Шаренко С. Проблеми відшкодування збитків, завданих громадянинові внаслідок збройної агресії: кримінальний процесуальний аспект. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2022. Вип. 2 (27). С. 12–31.
3. Шрамко С. С. Правові механізми відшкодування шкоди жертвам воєнного конфлікту в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2024. Вип. 4 (84). С. 371–376.

Ірина ОМЕЛЬЧЕНКО
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Рязанов М. Ю.***

АНАЛОГІЯ ПРАВА У ПРИВАТНОПРАВОВИХ ВІДНОСИНАХ

Аналогія права є важливим механізмом забезпечення реалізації принципів справедливості, рівності сторін і захисту прав учасників приватноправових відносин. Приватне право регулює відносини між рівноправними суб'єктами — фізичними та юридичними особами, зокрема у сфері майнових, договірних, сімейних, трудових та інших цивільно-правових відносин. Однак законодавство не завжди може врахувати всі можливі зміни суспільних відносин, що створює прогалини в правовому регулюванні. У таких ситуаціях застосовується аналогія права, що дозволяє ефективно вирішувати нестандартні правові питання та забезпечує цілісність правової системи. Аналогія права — це метод правозастосування, який полягає у поширенні дії закону або принципів права на випадки, прямо не врегульовані законодавством, але подібні за своєю природою до передбачених норм.

Функції аналогії включають регулятивну, охоронну, інтегративну та прогностичну. Наприклад, при виникненні спору щодо нового виду електронного договору суд застосовує аналогію, щоб визначити права та обов'язки сторін на основі вже існуючих договорів та принципів договорного права. У сучасних реаліях потреба у застосуванні аналогії виникає через неспроможність законодавця з різних причин своєчасно реагувати на появу нових або зміну вже існуючих суспільних відносин, що призводить до виникнення правових відносин, які не врегульовані нормами цивільного законодавства. Саме в таких випадках аналогія права та аналогія закону виступають інструментами для регулювання нових відносин, а іноді й засобом усунення колізій у чинній правовій системі. Традиційним підходом у цивільному праві після проголошення незалежності України було визначення аналогії закону як поширення на відносини, що прямо не врегульовані законом, правових норм, які регулюють подібні відносини, а аналогії права — як способу заповнення прогалин у законі, що ґрунтується не на конкретній нормі цивільного законодавства, а на загальних принципах і положеннях його змісту [1, с. 864]. Аналогія права полягає в тому, що при розв'язанні життєвої ситуації, яка не регламентується законом, і за відсутності правової норми, на підставі якої можна було б максимально близько вирішити цю ситуацію, суддя повинен виявити цілий інститут цивільного права, який найбільш відповідатиме

даній обставині і на основі якого можливо вирішити цей непередбачений випадок. Фактичне використання аналогії права на практиці трапляється вкрай рідко, як винятковий випадок, проте передбачена можливість її застосування становить вагому гарантію захищеності цивільних прав, навіть якщо спосіб їх реалізації безпосередньо не визначений законодавством.

Відповідно до статті 8 ЦКУ, якщо цивільні відносини не врегульовані ЦК, іншими актами цивільного законодавства або договором, вони регулюються тими правовими нормами ЦК або інших актів цивільного законодавства, що регламентують подібні за змістом цивільні відносини. У разі неможливості застосування аналогії закону для врегулювання цивільних відносин, вони регулюються відповідно до загальних принципів цивільного законодавства [2].

Аналогія має застосовуватися суворо у відповідності до принципу законності. Тому її використання можливе лише органами правосуддя — судами, із дотриманням усіх процесуальних норм та гарантій. Рішення, прийняте на основі аналогії, не повинно суперечити чинному законодавству. Головною метою застосування аналогії права є забезпечення захисту цивільних прав і законних інтересів у випадках, коли пряме регулювання законодавством відсутнє. Аналогія права дозволяє суду або іншому органу правосуддя здійснювати правосуддя, керуючись не лише буквою закону, а й його духом та загальними принципами цивільного права. У практиці застосування аналогії права важливо уникати так званої «аналогії проти закону», коли норма переноситься на випадок у спосіб, який суперечить законодавчому регулюванню або порушує права інших осіб. Тому судові рішення на основі аналогії повинні бути обґрунтованими та аргументованими, виходячи із принципів цивільного права та конкретних обставин справи. Фактичне використання аналогії права у приватно-правових відносинах є відносно рідкісним, однак її наявність має велике значення як правова гарантія. У практиці суди часто користуються аналогією права у випадках:

– відсутності прямої норми для регулювання нових цивільних правовідносин;

– необхідності тлумачення неоднозначних положень договорів

– розв'язання колізій між нормами цивільного законодавства.

Досліджуючи співвідношення між аналогією закону та аналогією права, можна зробити висновок, що застосування аналогії закону неможливе без дотримання базових принципів цивільного права, які, по суті, є формою аналогії права. У свою чергу, аналогія права недопустима, якщо попередньо не проведено аналіз чинного законодавства щодо наявності норм, які регулюють подібні правовідносини. При використанні аналогії права важливу роль відіграють принципи

права, закріплені в Конституції. Оскільки норми Конституції України мають безпосередню дію, правозастосовник, спираючись на власне правосвідомлення, може обґрунтовувати рішення у справі, посилаючись на конституційні положення. Аналогія права є необхідним інструментом забезпечення справедливості та захисту цивільних прав у випадках, що не врегульовані безпосередньо законодавством.

Застосування аналогії має здійснюватися виключно судами, із дотриманням процесуальних норм та принципу законності, що гарантує

відсутність порушення прав громадян. Використання аналогії права у приватно правових відносинах сприяє послідовності правозастосування, зміцненню довіри до судової системи та підтриманню стабільності цивільних правовідносин.

Характеризуючи сутність аналогії права, слід погодитися з І. В. Спасибо-Фатєєвою, яка зазначає, що аналогія права передбачає не застосування схожої норми з закладеним у ній принципом, а усвідомлення сутності проблеми та підбір більш абстрактного принципу для її розв'язання — відповідного принципу права, на якому ґрунтується судове рішення. Саме в такому випадку, на нашу думку, можна говорити про аналогію права [3, с.142].

Аналогія закону виступає важливим механізмом заповнення прогалин у законодавстві та дозволяє забезпечити ефективну реалізацію цивільних прав та свобод. Відсутність правового регулювання конкретного цивільного правовідношення не перешкоджає реалізації та захисту окремих цивільних прав, навіть у примусовому судовому порядку. Аналогія права та аналогія закону є близькими, проте за змістом не тотожними поняттями. Застосування аналогії права під час правозастосування є складним процесом і вимагає високого рівня кваліфікації суб'єкта правозастосування. Використання аналогії права може слугувати орієнтиром при вирішенні схожих справ у процесі правозастосування.

Використані джерела

1. Цивільне право України: підручник: у 2 кн. / Д. В. Боброва, О. В. Дзера, А. С. Довгерт та ін.; за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової. Київ: Юрінком Інтер, 1999. Кн. І. 864 с.
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 Nє 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
3. Спасибо-Фатєєва І. В. Трансцендентна судова мімікрія або про принципи права, аналогію закону та права у судовій практиці. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 4 (35). С. 142.

Maria OPOKINA
1st year student faculty of Judicial and International Law
National University «Odesa Law Academy»
Scientific supervisor — Dr. of Political Sci., Professor ***Mamontova E. V.***

PUBLIC PROCUREMENT IN WARTIME: TRANSPARENCY, RISKS OF ABUSE, AND ANTI-CORRUPTION MECHANISMS

War in Ukraine is changing all aspects of public administration, from public procurement to more complex and diverse functions. The state must meet dual challenges of immediate defense and humanitarian supplies and also ensure transparency and public confidence in financial operations. Public procurement remains one of the most corruption-prone sectors due to the enormous investment that the state spends and the chance of the government using the money in the wrong ways or inefficiently. Transparency and accountability in such a sphere remains critical for the credibility and stability of Ukraine's public sector agencies.

The Prozorro electronic procurement system introduced prior to the war remains a key instrument of transparency. Since the start of hostilities, a considerable portion of procurement processes have been shifted to restricted or classified modes, diminishing their public access. In 2022–2023, the number of direct (non-competitive) contracts almost doubled, according to DOZORRO analytical data which made it difficult to promote civic oversight and public scrutiny of expenditure.

Key dangers of war-time procurement abuse include: first of all, simplified procedures so that defense can respond quickly; secondly, false suppliers with no real production capacity or experience; thirdly, precarious disclosure of humanitarian and international aid spending; fourthly, low legal accountability for violations of procurement rules by officials.

The following anti-corruption mechanisms should be strengthened to mitigate these risks: including the development of real-time electronic auditing systems, improvements in public-sector oversight through tools such as DOZORRO and YouControl, a reworking of the Law of Ukraine «On Public Procurement» in accordance with the realities of war, as well as implementation of OECD and Transparency International standards for integrity and accountability.

The government must achieve a balance in terms of efficiency and legality of utilizing public finances. A combined model would be better; simplify the procedures only for immediate defense requirements while all other procurements would transit through Prozorro and be publicly available to everyone once the hostilities are officially over.

In conclusion, transparency for public procurement in war is a necessary condition for securing public and international trust in Ukraine. Systematic oversight, digitalization, and civic participation, however, do provide the most effective safeguards against corruption and waste of funds, despite legitimate constraints. Enhancing procurement anti-corruption mechanisms should become a strategic priority within Ukraine's post-war reconstruction and public governance reform.

References

1. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 № 922-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922–19#Text
2. Публічні закупівлі в умовах війни: Аналітичний звіт. 2023. URL: https://ti-ukraine.org/research/publichni-zakupivli-2023-chym-zhyla-i-yak-zminyuvalasya-sfera/
3. Звіт про ризики закупівель у воєнний період. URL: https://dozorro.org.
4. Integrity in Public Procurement: Good Practice from A to Z. Paris: OECD Publishing, 2022. URL: https://www.oecd.org/en/publications/integrity-in-public-procurement_9789264027510-en.html
5. Відкриті дані та ефективність закупівель у 2022–2024 роках. URL: https://prozorro.gov.ua

Ілля ОРЛОВСЬКИЙ
студент 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Добровольська В. В.***

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЛІЦЕНЗУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Скасування Господарського кодексу України, який протягом двох десятиліть визначав правові засади ведення господарської діяльності, стало знаковою подією у процесі реформування національної економіко-правової системи. Однією з найважливіших сфер, на які безпосередньо вплинуло це рішення, є ліцензування господарської діяльності — механізм, що забезпечує державний контроль за якістю, безпечністю та законністю здійснення окремих видів підприємництва. Втрата чинності Господарського кодексу не означає зникнення самого інституту ліцензування, однак зумовлює необхідність його переосмислення, адаптації до сучасних економічних реалій і приведення у відповідність до європейських стандартів регулювання.

Ліцензування — це правовий інструмент, який визначає можливість суб'єкта господарювання здійснювати певний вид діяльності

лише після отримання спеціального дозволу — ліцензії. Така форма державного регулювання покликана забезпечити баланс між свободою підприємництва та суспільними інтересами: безпекою, охороною здоров'я, навколишнього середовища, прав споживачів. У попередній редакції законодавчої бази саме Господарський кодекс відігравав системоутворюючу роль, визначаючи основні принципи ліцензування, його мету, підстави та порядок застосування. Після втрати чинності Кодексу ці питання регулюються, передусім, Законом України «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 2 березня 2015 року, який залишається головним нормативним актом у цій сфері, а також низкою спеціальних законів, що визначають особливості ліцензування у конкретних галузях.

Одним із головних викликів після скасування Господарського кодексу стало питання систематизації правового поля. Кодекс виконував роль інтегратора різних сфер економічного регулювання — від створення суб'єктів господарювання до контролю за їх діяльністю. Відтепер ці функції розподілені між різними законами, що вимагає узгодженості, щоб уникнути правових колізій. Закон «Про ліцензування видів господарської діяльності» нині виконує роль базового рамкового документа, який визначає: які саме види діяльності підлягають ліцензуванню; органи, що надають ліцензії; підстави для їх отримання, зупинення чи анулювання; а також порядок ведення Єдиного державного реєстру ліцензіатів.

Суттєвим нововведенням сучасного підходу до ліцензування є цифровізація процедур. У контексті державної політики «Держава у смартфоні» Україна активно впроваджує електронні сервіси, що дозволяють отримати ліцензію дистанційно через портал «Дія». Це не лише спрощує бюрократичні процеси, але й мінімізує корупційні ризики, забезпечує прозорість та підзвітність рішень [1].

Ліцензування має подвійний характер — воно одночасно виконує регулятивну і превентивну функції. З одного боку, воно встановлює «вхідний бар'єр» для суб'єктів, які не відповідають вимогам безпеки, професійної компетентності чи фінансової стабільності. З іншого — гарантує суспільству, що діяльність ліцензованих підприємств контролюється державою, що особливо важливо у сферах з підвищеним ризиком: енергетиці, медицині, транспорті, освіті, охоронній діяльності тощо. Втрата чинності Господарського кодексу не скасувала цих функцій, проте створила умови для глибшої диференціації підходів: замість уніфікованого регулювання — більш гнучкі, галузеві механізми, адаптовані до потреб ринку.

Окремої уваги заслуговує питання співвідношення ліцензування з іншими формами державного контролю — дозволами, сертифікацією, акредитацією, державним наглядом. Раніше Господарський кодекс задавав рамки взаємодії між цими механізмами, сьогодні ж така взаємодія базується на окремих законах і підзаконних актах.

Європейський досвід свідчить, що надмірна зарегульованість економічних процесів стримує розвиток малого і середнього бізнесу. Тому адаптація українського законодавства до стандартів ЄС передбачає дерегуляцію, спрощення процедур, зниження адміністративного навантаження та перехід від «дозвільної» до «партнерської» моделі взаємодії між державою і підприємцями. Принцип «єдиного вікна», запровадження цифрових платформ, відкритість даних про ліцензії — усе це кроки до створення сучасного, конкурентоспроможного бізнес-середовища [2].

Таким чином, сучасний інститут ліцензування господарської діяльності в Україні переживає етап трансформації та його подальший розвиток має поєднати дерегуляційні реформи, цифровізацію та європейську орієнтацію з національними інтересами та потребами безпеки. У нових правових реаліях ліцензування перетворюється з бюрократичної формальності на важливий елемент правової культури бізнесу, що сприяє зміцненню економічної стабільності, підвищенню довіри до держави та інтеграції України у спільний європейський правовий простір.

Використані джерела

1. Одокієнко В. О. Страхова діяльність як об'єкт ліцензування. *Актуальні питання та проблеми юридичної науки:* зб. матеріалів ІІ Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кіровоград, 18–19 квітня 2014 року). Кіровоград: КІДМУ КПУ, 2014. С. 152–156.
2. Черняєва Д. О. Методи державного регулювання господарської діяльності: теоретичний аспект. *Право та інновації*. 2018. № 4 (24). С. 52–56.

Дар'я ОСТРОВСЬКА
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. ю. н., професор ***Давидова І. В.***

ВТРУЧАННЯ ПРАВООХОРОНИХ ОРГАНІВ ЯК ЗАГРОЗА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

У нинішніх умовах дії воєнного стану проблема гарантування та здійснення права власності стає надзвичайно актуальною. Втручання невід'ємним правоохоронних органів у сферу майнових відносин є елементом діяльності держави, спрямованої на захист національної безпеки, проте межі такого втручання мають бути чітко визначені правом. Воєнний стан створює правове середовище, у якому баланс між публічними та приватними інтересами змінюється на користь безпеки держави, що може породжувати ризики надмірного або неправомірного обмеження права власності.

Право власності є одним із базових конституційних прав людини, закріплених у статті 41 Конституції України, яка гарантує «право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності» [1, ст. 41]. Держава визнає непорушність права приватної власності та допускає його обмеження лише на підставі закону та в умовах, передбачених законодавством.

У період дії воєнного стану, відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р. № 389-VIII, можливе тимчасове обмеження конституційних прав і свобод громадян, зокрема й права власності. Такі обмеження мають бути обов'язково зумовленими воєнною необхідністю та підлягати компенсації (наприклад, у випадках реквізиції або тимчасового використання майна для потреб оборони держави). Прикладом може слугувати постанова Верховного Суду від 13 вересня 2023 р. «В умовах воєнного або надзвичайного стану майно може бути примусово відчужене у власника з наступним повним відшкодуванням його вартості (частина 2 статті 353 ЦК України)» [2].

Згідно зі статтею 1 Першого протоколу до Європейської конвенції з прав людини, «Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, власності передбачених законом» [3, ст. 1]. Європейський суд з прав людини у своїй практиці наголошує на принципі справедливого балансу між вимогами загального інтересу та захистом основних прав особи.

Відповідно до статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», військове командування спільно з військовими адміністраціями може тимчасово вилучати або використовувати майно приватних осіб та організацій для потреб оборони. Це здійснюється у порядку, визначеному законом, з обов'язковим оформленням акту реквізиції та компенсацією вартості. Правоохоронні органи, зокрема поліція, Служба безпеки України та Державне бюро розслідувань, отримали розширені повноваження щодо вилучення майна під час кримінальних проваджень, що стосуються державної зради, колабораційної діяльності або фінансування тероризму (статті 111–114–2 КК України).

Такі дії мають здійснюватися виключно на підставі рішення суду або у випадках, коли затримка може призвести до втрати доказів чи шкоди державній безпеці. Хоча, практика показує, що окремі випадки перевищення повноважень правоохоронних органів у цій сфері можуть мати місце, особливо в умовах неврегульованості механізмів контролю.

У практиці зафіксовано випадки, коли вилучене майно використовувалося не за цільовим призначенням або не було повернуте після закінчення необхідності. Ось у цивільний справі Верховного суду було зазначено: «У вказаному акті про примусове відчуження спірного транспортного засобу зазначено назву військового командування та органу, що погодив рішення про примусове відчуження, відомості про власника автомобіля... та те, що оцінку майна проведено Чернівецьким НДЕКЦ МВС України і на момент підписання акта вартість майна не виплачувалась» [4].

Також можна сказати що одним із принципів, який визначає межі він вимагає, щоб допустимого втручання, є принцип пропорційності втручання у приватну власність було мінімально необхідним для досягнення мети безпеки держави.

Відповідно до статті 41 Конституції України та статті 1 Протоколу No 1 до Європейської конвенції з прав людини, держава може обмежити право власності лише на основі закону і за умови справедливої компенсації. ЄСПЛ у справі Sporrong and Lönnroth v. Sweden (1982) підкреслив, що втручання у право власності не повинно накладати на особу надмірний індивідуальний ці дві низки тягар. «Поєднані у такий спосіб, заходів створили справедливу рівновагу, що ситуацію, яка порушила забезпечуватися між інтересами захисту права власності має та загальними інтересами: на правосуб'єкт «Маєток Спорронга» та пані Льоннрот було покладено індивідуальний і надмірний тягар, який був би правомірним лише тоді, якби мали вони змогу домогтися скорочення встановлених строків або отримати компенсацію» [4].

Засобами гарантій є:

– судовий контроль перевірка законності рішень про арешт, реквізицію чи вилучення майна;

– право на компенсацію відповідно до Постанови КМУ № 998 від 31.10.2012 р.;

– право на оскарження дій органів влади у судовому порядку;

– контроль з боку органів прокуратури за дотриманням законності у сфері майнових відносин.

У судовій практиці (справа № 686/16059/22, постанова від 27.11.2024 р.) зазначено, що навіть за умов воєнного стану відсутність фактичної компенсації при реквізиції є підставою для судового звернення з вимогою відшкодування. Це підкреслює пріоритет принципу верховенства права навіть у надзвичайних умовах.

Отже, у сучасних умовах воєнного стану право власності залишається ключовою конституційною цінністю, реалізація якої має відбуватися в межах закону та дотриманням принципу пропорційності. пропорційності. Втручання правоохоронних органів у майнову сферу може бути виправданим лише за умови наявності суспільної необхідності та забезпечення справедливої компенсації власникам. Судова практика та норми міжнародного права підтверджують важливість підтримання балансу між інтересами держави та правами людини. Таким чином, гарантія захисту права власності навіть у період воєнного стану є показником реального дотримання принципу верховенства права в Україні.

Використані джерела

1. Конституція України: від 28.06.1996 No 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254К/96-вр#Text
2. Постанова Верховного Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 13.09.2023 у справі № 707/1298/22 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/113560656
3. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : Протокол Ради Європи від 20.03.1952 : станом на 17 лип. 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text (дата звернення: 06.11.2025).
4. Постанова Верховного Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 27.11.2024 у справі № 686/16059/22 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/123469079

Юлія ПАВЛІШИНА
студентка 1 курсу магістратури
факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Квасніцька О. О.***

ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ПІДПРИЄМСТВАМ КОРПОРАТИВНОГО ТИПУ ВІЙНОЮ: НАЦІОНАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНІ ПІДХОДИ

Повномасштабна агресія Російської Федерації проти України спричинила безпрецедентні економічні втрати. Станом на листопад 2024 року, обсяг прямих, задокументованих збитків, завданих українській інфраструктурі, вже перевищив 170 мільярд доларів США [5]. Важливо підкреслити, що ця оцінка охоплює виключно вартість фізично знищеного або пошкодженого майна. Вона не враховує так званих «непрямих втрат», які є не менш руйнівними для економіки. До них належать припинення діяльності великої кількості підприємств, зупинка інвестиційних проєктів, масове скорочення робочих місць та падіння споживчого попиту [2].

Правова проблема компенсації збитків, спричинених агресією РФ, залишається гострою ще з 2014 року, однак після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року вона набула особливої складності та суспільного значення. Перед українськими науковцями та юристами-практиками постало надзвичайно складне завдання: розробити дієві правові механізми для відшкодування шкоди, завданої як громадянам, так і українському бізнесу, що функціонує у формі юридичних осіб корпоративного типу.

Питання відшкодування збитків, завданих юридичним особам унаслідок збройної агресії РФ, перебуває на етапі активного формування. Окремі аспекти проблеми розглядалися у працях українських дослідників міжнародного, цивільного та корпоративного права, серед яких Гнатів О. М., Хоменко М. М., Жорнокуй Ю. М., Харитонова О. І., Харитонов Є. О. та ін., однак комплексні дослідження механізмів компенсації збитків корпоративних прав і майна підприємств все ще є обмеженими.

Особлива складність цього завдання у корпоративній сфері полягає у комплексному характері завданої шкоди юридичним особам. Збитки охоплюють не лише пряме фізичне знищення або пошкодження майна підприємства, зупинку виробництва та втрату активів, але й довгострокові економічні наслідки у вигляді неможливості здійснювати господарську діяльність, втрати ділових зв'язків, ринкових позицій та інвестиційної привабливості. Тому правові механізми

компенсації мають забезпечувати повне відшкодування як реальних збитків, так і упущеної вигоди, що відображає повний обсяг негативного впливу збройної агресії на діяльність підприємства.

Історично світовій практиці відомі два основні шляхи виплати репарацій або компенсацій: примусовий та добровільний. Перший застосовується до країни, що зазнала поразки у війні, а другий передбачає створення арбітражного органу за участю представників обох сторін для розгляду індивідуальних позовів. Але враховуючи категоричну позицію Російської Федерації, розраховувати на добровільний порядок не доводиться. Тому всі зусилля мають бути зосереджені на пошуку та розробці примусових механізмів компенсації.

Науковці розглядають декілька потенційних моделей відшкодування збитків:

Першим є національний механізм, що передбачає ухвалення рішень судовими органами України з їх подальшим визнанням та примусовим виконанням в іноземних юрисдикціях (там, де знаходяться активи РФ) [7]. Ключовою перешкодою на цьому шляху залишався принцип державного імунітету. Проте Верховний Суд України у ключових постановах 2022 року (зокрема, у справах № 308/9708/19 та № 428/11673/19) підтвердив, що суди можуть ігнорувати імунітет РФ, починаючи з 2014 року. Суд застосував «деліктний виняток» (виняток щодо завдання шкоди), аргументуючи це тим, що збройна агресія РФ не є реалізацією суверенних прав, а є порушенням Статуту ООН та суверенітету України [3]. Більше того, ВС наголосив, що визнання імунітету РФ позбавило б постраждалих ефективного доступу до суду (порушення ст. 6 Конвенції про захист прав людини).

Також Верховний Суд у Постанові від 25 січня 2023 року (справа № 233/2082/21) чітко вказав, що відповідальність за відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок тимчасової окупації та агресії, у повному обсязі покладається на Російську Федерацію, а не на державу Україна [4].

Наразі серед українських судів виникла суперечлива практика щодо того, чи є втрата майна на тимчасово окупованих територіях (ТОТ) збитками, які підлягають відшкодуванню. Існує позиція, що це не є збитками у розумінні ст. 22 ЦК України. Наприклад, Господарський суд Києва (справа № 910/697/24) спершу відмовив у стягненні вартості транспортних засобів, залишених на ТОТ, аргументуючи, що це ще не є «втратою» в юридичному сенсі. Проте, переважає інша практика. Суди (напр., справи № 908/1955/22 та № 638/12435/23) визнають, що збройна агресія РФ, яка позбавила власників доступу до майна та можливості ним володіти, користуватися і розпоряджатися, перебуває у прямому причинно-наслідковому зв'язку зі збитками. Важливо, що негативне рішення (№ 910/697/24) було скасоване

Північним апеляційним господарським судом (23.10.2024). Апеляція підтвердила, що втрата майна через неправомірні дії окупаційних військ є реальними збитками, завданими позивачу [6].

Основою оцінки збитків виступає Методика визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності, яка є обов'язковою для застосування при визначенні розміру реальних збитків і упущеної вигоди, спричинених втратою, руйнуванням або пошкодженням майна [1].

Другою моделлю є міжнародний механізм. Стягнення компенсації через централізований міжнародний механізм стане можливим або після визнаної поразки РФ у війні, або за рахунок активів агресора, що перебувають за його межами. Уряд України вже рухається у цьому напрямку, на виконання Формули миру Президента України був запропонований комплексний механізм, одним з перших завдань якого було створення міжнародного Реєстру збитків, для якого 44 країни та Європейський Союз об'єдналися для фіксації шкоди. Реєстр розташований у Гаазі та є базою для всіх видів шкоди, завданої РФ. На теперішній час українцями було подано більше 60 000 заяв. Дана платформа працює через портал Дія, який спрощує подачу заяви, автоматично підтягуючи інформацію з державних реєстрів. Нині зафіксувати можна збитки, завдані від 24.02.2022 року, але наразі вже триває робота над тим, щоб можна було фіксувати і з 2014 року.

Другим етапом є створення компенсаційної комісії; у вересні 2025 року було погоджено проєкт відповідної Конвенції. Третій елемент механізму — створення компенсаційного фонду, через який будуть здійснюватися виплати за рішенням комісії.

Проблема відшкодування збитків, завданих агресією РФ, є надзвичайно актуальною та складною, особливо у корпоративній сфері через комплексний характер. Аналіз показав, що в Україні формуються два паралельні, але взаємодоповнюючі механізми: національний та міжнародний. Для українського бізнесу та його власників це означає необхідність застосування гібридного підходу: ретельної фіксації збитків та подання заяв до обох інстанцій — національних судів та міжнародного Реєстру, — для максимізації шансів на отримання справедливої компенсації.

Використані джерела

1. Методика визначення школи та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та по-наколження їх майна у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні госполарської діяльності: Наказ Міністерства економіки України та Фонду держанного майна України віл 18. 10. 2022 р. Nє 3904/1223, URL: https://zakon.rada.goxua/laws/show/z1522–22#n119
2. Механізми відшкодування шкоди, завданої країною-агресором, обговорили судді Верховного Суду на тематичному круглому столі. Верховний Суд. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1979294/
3. Жорнокуй Ю. Обмеження юрисликційного імунітету РФ щодо шкоди, завданої фізичним та юридичним особам в Україні внаслідок збройної агресії. *Нове українське право*. 2023. Вип. 5. С. 17–18.
4. Міжнародний Реєстр збитків: як документувати завдану шкоду та домогтися справедливості. URL: https://thedigital.gov.ua/Trs/how-tos/miznarodnyy-reyestr-zbytkiv-iak-dokumentuvaty-zavdanu-rf-shkodu-ta-domohtysia-sprivedlyvosti
5. Постанова Верховного Суду від 25.01.2023 р., справа Nє 233/2082/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108685963
6. Прямі збитки України через війну сягнули $170 млрд. Оцінка KSE Institute. URL: https//forbes.ua/news/pryami-zbitki-ukraini-cherez-viynu-syagnuli-170-mlrd-otsinka-kse-institute-14022025–27193
7. Рішення Північного апеляційного господарского суду від 23.10.2024 р., справа № 910/697/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/123224793
8. Моца А. А., Моца В. В. Права людини в умовах воєнного стану. *Наукові перспективи*. № 4 (22). 2022. С. 280–291.

Анна ПАВЛОВСЬКА
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Фасій Б. В.***

ЗАХИСТ ПРАВ ВЛАСНОСНОСТІ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Внаслідок збройної агресії Російської Федерації багато українців були вимушені покинути місця свого проживання та отримали статус внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Однією з найбільш проблемних сфер, що постраждала від окупації територій, є реалізація та захист права власності для ВПО. Обмежений доступ до майна, захоплення або знищення нерухомості, втручання окупаційних адміністрацій у реєстраційні процедури створюють сферу юридичних і фактичних перешкод.

У Конституції України написано: «Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю» [1]. Це право є невідчужуваним та підлягає захисту навіть в умовах воєнного стану, що підтверджується практикою Конституційного Суду «конституційний імператив щодо непорушності права приватної власності скеровано насамперед на убезпечення власника від протиправного втручання в здійснення ним своїх прав щодо володіння, користування та розпорядження належним йому майном вільно та на власний розсуд» [2].

Статус внутрішньо переміщених осіб визначається Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», який гарантує, що ВПО зберігають усі майнові права, включно з правом власності на нерухомість, незалежно від переміщення чи неможливості доступу до свого майна. Водночас Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» встановлює, що будь-які акти окупаційних адміністрацій, зокрема щодо переоформлення чи вилучення майна, є юридично нікчемними, а отже не створюють правових наслідків. У цих умовах право власності ВПО перебуває під впливом низки ризиків — обмеження доступу до майна й документів, небезпеки незаконного захоплення або знищення, втрати доступу до державних реєстрів — що зумовлює необхідність спеціальних механізмів підтвердження та відновлення порушених прав.

Практика українських судів свідчить, що право власності внутрішньо переміщених осіб зберігається незалежно від факту окупації території та фізичної недоступності майна; суди послідовно виходять із того, що жодні документи, створені окупаційними адміністраціями, не мають юридичної сили, а всі правочини чи реєстраційні

дії, проведені на окупованих територіях, є нікчемними. Такий підхід підтверджується низкою судових рішень. Наприклад, у справі № 908/3395/24 суд прямо зазначив, що «Правочин, стороною якого є суб'єкт господарювання, місцезнаходженням якого є тимчасово окупована територія, є нікчемним» [3], підкресливши абсолютну недійсність будь-яких дій, пов'язаних із майном на окупованій території. Схожу позицію демонструє і рішення у справі № 520/8295/24 від 10.05.2024 р., де суд дійшов висновку, що акти, видані без належних повноважень або у порушення законодавства України, не можуть породжувати правових наслідків, зазначивши: «будь-які інші акти права є незастосовними до спірних правовідносин, адже були прийняті не на реалізацію делегованих повноважень» [2].

Попри законодавчі гарантії, захист права власності внутрішньо переміщених осіб ускладнюється низкою системних проблем. Найпоширенішими є втрата чи недоступність правовстановлюючих документів, неможливість фізичного доступу до майна, а також відсутність функціонування державних реєстрів на окупованих територіях. Це значно ускладнює доведення належності майна та фіксацію його стану. Додаткові перешкоди створюють незаконні «реєстраційні» дії окупаційної влади, які хоч і є юридично нікчемними, але фактично ускладнюють відновлення прав після деокупації.

Щоб краще захищати право власності внутрішньо переміщених осіб, потрібно спростити та прискорити процедури підтвердження права на майно, зокрема створити зручні електронні сервіси для відновлення втрачених документів і фіксації пошкодженого майна. Важливо запровадити дієву систему компенсацій за знищене або захоплене майно та забезпечити людям доступну правову допомогу. Також держава має створити чіткі правила, за якими суди розглядатимуть такі справи, щоб усі рішення були послідовними й справедливими. Можна сказати, що усе це дозволить ВПО швидше відновити свої права після деокупації територій.

Використані джерела

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 15.11.2025).
2. Право власності / Конституційний Суд України: офіційний сайт. URL: https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/4314-pravo-vlasnosti (дата звернення: 16.11.2025).
3. Ухвала Господарського суду Запорізької області від 11.03.2025 у справі № 908/3395/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125731124
4. Рішення Харківського окружного адміністративного суду від 11.06.2024 р. у справі № 520/8295/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/118957908

Валерія ПАРУБЕЦЬ
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Фасій Б. В.***

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КОМПЕНСАЦІЇ ЗА ЗРУЙНОВАНЕ ЧИ ПОШКОДЖЕНЕ ЖИТЛО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна збройна агресія проти України спричинила масштабні руйнування житлової інфраструктури, що зумовило гостру потребу у формуванні комплексного механізму компенсації завданої шкоди. Цивільно-правове регулювання компенсації за зруйноване чи пошкоджене житло сьогодні виступає важливим елементом відновлення порушених прав громадян, реалізації принципу справедливості та забезпечення житлової стабільності населення. Держава, реагуючи на виклики воєнного часу, розробляє нові правові механізми та вдосконалює наявні процедури, спрямовані на відшкодування матеріальних збитків та відновлення житлового фонду.

Конституція України гарантує право кожного на житло, а також передбачає обов'язок держави забезпечувати захист права власності. У контексті пошкодженого чи зруйнованого майна ці положення трансформуються у вимогу створення ефективного цивільно-правового механізму компенсації. Традиційно відшкодування шкоди у цивільному праві ґрунтується на загальних принципах деліктної відповідальності, передбачених статтями 1166–1194 Цивільного кодексу України. Проте в умовах війни застосування класичної моделі деліктної відповідальності є обмеженим, оскільки встановлення винної особи, причинно-наслідкового зв'язку та можливості стягнення збитків у судовому порядку ускладнюється через особливості воєнної агресії та міжнародно-правовий статус держави-агресора.

З огляду на ці обставини держава запровадила спеціальні механізми компенсації, зокрема на законодавчому рівні закріплено процедури надання компенсації за пошкоджене та зруйноване майно. В Україні діє Закон «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України», який підписаний 23 лютого 2023 року і набрав чинності 22 травня 2023 року [1].

Відповідно до закону механізм компенсації передбачає три основні форми. Перша полягає у виплаті грошових коштів за пошкоджене або зруйноване майно на банківський рахунок отримувача. Друга включає фінансування зведення нового об'єкта нерухомості з еквівалентною площею, що не перевищує 150 м^2. Третя форма передбачає фінансування робіт із відновлення пошкоджених спільних елементів багатоквартирних будинків, що здійснюється за ініціативою співвласників або відповідних кооперативів, які виконують утримання таких будинків.

Подання заяви на отримання компенсації можливе через портал «Дія» шляхом подання повідомлення про пошкоджене майно та заяви на відшкодування або через центр надання адміністративних послуг відповідної громади. Обов'язковою умовою є наявність відомостей про майно в Державному реєстрі речових прав, інакше подання заяви буде неможливим. У разі відсутності реєстрації власнику необхідно виготовити новий технічний паспорт та забезпечити внесення інформації до електронної системи у сфері будівництва, після чого зареєструвати право власності в державному реєстрі. Це правило стосується тих власників, які оформлювали права на об'єкти до 26 жовтня 2011 року [2].

Також заявникові необхідно отримати довідку про несудимість через сервіс «Дія». Компенсація не надається особам, яких притягували до кримінальної відповідальності за злочини проти національної безпеки України. Наступним кроком є оформлення спеціальної картки «єВідновлення» у банківських установах, що беруть участь у програмі.

Після надсилання заяви питання передається на розгляд спеціальної комісії, до складу якої входять представники місцевого самоврядування та, за потреби, експерти та оцінювачі. Заявник має надати паспорт, ідентифікаційний код, документи, що підтверджують право власності на житло та, за наявності, земельну ділянку, а також технічний паспорт на нерухомість. Наразі комісії здійснюють виїзди для огляду пошкоджених об'єктів.

Максимальна сума компенсації за пошкоджене житло може становити до 200 000 гривень. Комісія проводить оцінку збитків, визначає їх масштаб та формує кошторис, який затверджується на засіданні міської ради. Після ухвалення рішення кошти надходять на картку «єВідновлення» за умови, що пошкодження спричинені російською агресією після 24 лютого 2022 року, громадянин не здійснив ремонт власними силами, житло не розташоване на тимчасово окупованій території та може бути відновлене.

Компенсація може надаватися за приватні будинки, квартири та інші житлові приміщення. Кошти з картки дозволено витрачати на будівельні матеріали та оплату ремонтних робіт у магазинах та сервісах, що є партнерами програми й мають відповідний код MCC, затверджений Кабінетом Міністрів. Використати кошти потрібно протягом дванадцяти місяців із моменту їх надходження.

Якщо власник виконує ремонт самостійно, отримання виплат у межах програми «єВідновлення» не передбачено; у такому разі можливим джерелом майбутнього відшкодування розглядається механізм репарацій від росії. За умови часткового ремонту власник може отримати компенсацію на завершення робіт.

Компенсація у межах програми не надається за повністю знищене житло, оскільки вона спрямована лише на підтримку відновлення пошкоджених об'єктів. Подати заяву на компенсацію за зруйноване житло можливо через портал «Дія» або ЦНАП із 15 липня 2023 року. Заяви, подані до 22 травня 2023 року, також залишаються чинними. Для отримання такої компенсації власнику необхідно провести державну реєстрацію припинення права власності на об'єкт. Після цього він може обрати бажаний спосіб отримання компенсації. Розгляд заяв комісією розпочинається через 30 календарних днів.

Таким чином, цивільно-правове регулювання компенсації за зруйноване чи пошкоджене житло в Україні забезпечує комплексний підхід до відшкодування матеріальних збитків громадян, поєднуючи конституційні гарантії права на житло з практичними механізмами відновлення житлової інфраструктури. Законодавчо визначені процедури, включаючи виплату грошових коштів, фінансування нового будівництва або відновлення спільних елементів багатоквартирних будинків, а також використання електронних сервісів для подання заяв, створюють ефективний інструментарій для забезпечення житлової стабільності населення навіть в умовах воєнного часу, водночас враховуючи обмеження щодо відшкодування за повністю знищене майно та дотримання принципів законності й прозорості.

Використані джерела

1. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України: Закон України від 23.02.2023 р. № 2923-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923–20#
2. Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру речових прав на нерухоме майно: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.10.2011 р. № 1141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1141–2011-%D0%BF#Text

Олексій ПАРФЬОНОВ
студент 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. ю. н., професор ***Давидова І. В.***

ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ВНАСЛІДОК БОЙОВИХ ДІЙ: ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ І СУДОВА ПРАКТИКА

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України спричинила безпрецедентні наслідки для усіх сфер суспільного життя, зокрема для приватноправових відносин. Мільйони громадян втратили житло, майно, бізнес та джерела доходу, що зумовило потребу у створенні ефективних механізмів відшкодування шкоди [1].

З точки зору приватного права, відшкодування шкоди, завданої війною, охоплює не лише компенсацію матеріальних збитків, а й захист немайнових прав та моральних інтересів. В умовах воєнного стану виникає необхідність адаптації традиційних цивільно-правових інститутів — деліктної відповідальності, відшкодування шкоди, зобов'язань із безпідставного збагачення — до реалій воєнного часу. Особливо актуальним є питання визначення суб'єктів відповідальності за шкоду, завдану бойовими діями, а також ролі держави України у створенні внутрішніх механізмів компенсації [1].

Відшкодування шкоди є фундаментальним інститутом приватного права, що ґрунтується на принципі повного відновлення майнового стану потерпілих. У випадках воєнних дій характер шкоди є системним і масштабним: руйнуються житлові будинки, об'єкти інфраструктури, втрачається рухоме майно та джерела доходу. Особливістю таких правовідносин є специфічний причинно-наслідковий зв'язок між бойовими діями та шкодою, що ускладнює доведення в суді прямого зв'язку та визначення розмірів компенсації.

Цивільне право надає потерпілій особі право на компенсацію майнових і моральних збитків. Це відповідає європейським стандартам захисту прав людини, зокрема практиці Європейського суду з прав людини [2]. Відшкодування шкоди розглядається як поєднання двох рівнів відповідальності — міжнародної (держави-агресора) та національної (у межах юрисдикції України).

Правове регулювання ґрунтується на Конституції України, Цивільному кодексі та спеціальних законах, ухвалених у зв'язку зі збройною агресією. Важливе значення має Закон України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій» (№ 2923-IX від 23.02.2023),

який встановлює порядок отримання компенсації через спеціальні комісії та електронну систему «Дія» [3].

Судова практика формує підходи до застосування цивільного права у справах про шкоду, завдану війною. Зокрема, Верховний Суд України визнав, що Російська Федерація не користується імунітетом у справах про відшкодування шкоди, заподіяної її збройною агресією [4]. Водночас залишається проблемою фактичне виконання рішень та стягнення коштів із держави-агресора. Судова практика також визнає право на компенсацію моральної шкоди, що свідчить про розширення приватно-правового захисту [5].

Перспективи вдосконалення механізму включають: створення національних і міжнародних фондів компенсації, спрощення процесуального порядку, впровадження колективних позовів, розвиток системи страхування майна та життя громадян [6]. Гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами захисту права власності дозволить підвищити ефективність приватно-правового захисту постраждалих.

Таким чином, цивільне право виступає ключовим інструментом відновлення порушених прав і забезпечення справедливості у воєнний час. Подальший розвиток правової системи має забезпечити реальне відшкодування шкоди та захист приватних інтересів громадян і юридичних осіб у складних умовах війни.

Використані джерела

1. Відшкодування шкоди, завданої нерухомому майну внаслідок бойових дій / Бюро правової допомоги. URL: https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/vidshkoduvannya-shkody-zavdanoyi-neruhomomu-majnu-vnaslidok-bojovyh-dij/
2. Цивільний кодекс України, Стаття 23 «Відшкодування моральної шкоди». URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/435–15/ed20240805#p44
3. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна у зв'язку з воєнними (бойовими) діями: Закон України № 2923-IX від 23.02.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2923–20
4. Судова практика щодо судового імунітету РФ у справах про відшкодування шкоди / ВС України. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/Prezent_Sud_imun_rf_15_03_2024.pdf
5. Відшкодування збитків: кому, як, у яких випадках. URL: https://biz.ligazakon.net/analitycs/231897_vdshkoduvannya-shkodi-zavdano-v-rezultat-vyni-dobrka-vazhlivikh-sudovikh-rshen
6. Відшкодування шкоди, завданої збройною агресією РФ і юридичним особам в Україні: нові можливості та перспективи. URL: https://radako.com.ua/vidshkoduvannya-shkody-zavdanoyi-zbrojnoyu-agresiyeyu-rf-yurydychnym-osobam-v-ukrayini-novi-mozhlyvosti-ta-perspektyvy/

Катерина ПОПОВСЬКА
студентка 1 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Фасій Б. В.***

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС СПОРТСМЕНА В ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ВИКЛИКИ ВОЄННОГО ЧАСУ

Сучасний етап розвитку відносин у сфері спорту характеризується глибокою інтеграцією інформаційно-комунікаційних технологій у всі ключові процеси — від укладення та виконання спортивних контрактів до фіксації результатів змагань і трансферних операцій. Збройний конфлікт на території України суттєво загострив низку цивільно-правових проблем, пов'язаних із захистом прав та законних інтересів спортсменів у цифровому просторі, зокрема в умовах вимушеного переміщення, дистанційного укладення правочинів та підвищених кіберзагроз.

Цивільно-правовий статус спортсмена як суб'єкта цивільних правовідносин охоплює правоздатність, дієздатність, сукупність майнових та особистих немайнових прав, а також фактичну можливість набувати права й обов'язки за допомогою електронних засобів. Нормативні підстави реалізації цивільних прав у електронній формі закріплено в статтях 205, 207, 639 Цивільного кодексу України (далі — ЦК України) [1], що дозволяє спортсменам укладати спортивні контракти, додаткові угоди, ліцензійні договори про використання зображення та інші правочини з використанням кваліфікованого електронного підпису чи інших засобів ідентифікації, прирівняних до власноручного.

Цифровізація спортивного управління на міжнародному рівні також впливає на правовий статус спортсмена. FIFA Transfer Matching System (далі — TMS) забезпечує електронну реєстрацію міжнародних трансферів та обмін даними між клубами й футбольними асоціаціями [3]. Union of European Football Associations (далі — UEFA) застосовує власні регулятивні інструменти для електронного обліку фінансових та трансферних операцій [4]. Такі системи формують електронне доказове середовище, у межах якого підтверджується факт укладення договору, належність сторін і відповідність трансферу правилам міжнародних федерацій. Для цивільно-правового статусу це означає, що цифрові дані можуть бути використані при доведенні існування договірних відносин або виконання зобов'язань.

В умовах збройного конфлікту гостро постала проблема належного виконання й зміни спортивних контрактів. Цивільний кодекс

України передбачає можливість звільнення від відповідальності за невиконання зобов'язання у випадку непереборної сили (ст. 617 ЦК України) [1], проте ці обставини не припиняють договір автоматично. У спортивній практиці для врегулювання таких питань особливе значення має юрисдикція міжнародного спортивного арбітражу. Court of Arbitration for Sport (далі — CAS) у своїй усталеній практиці визнає силу електронних документів та листування, оцінюючи їх як докази фактичного волевиявлення сторін [5]. Таким чином, цифрове середовище стає важливою частиною механізму підтвердження прав і обов'язків спортсмена навіть у випадках форс-мажору.

Окремим елементом цивільно-правового статусу є захист персональних даних спортсмена. В Україні це регулюється Законом «Про захист персональних даних» [2], а на міжнародному рівні — положеннями General Data Protection Regulation (далі — GDPR), які встановлюють принципи обробки даних, права суб'єктів та вимоги до безпеки [6]. Спортсмени часто передають свої персональні, медичні та біометричні дані через цифрові платформи федерацій і клубів. Порушення режиму їх обробки може призвести до неправомірного використання зображення чи статистики спортсмена або до витоку медичної інформації, що підкреслює необхідність удосконалення національного законодавства щодо цифрової ідентифікації та електронних спортивних реєстрів.

Особисті немайнові права спортсмена, серед яких право на ім'я, репутацію та зображення, також набувають нових форм реалізації у цифровому середовищі. ЦК України в статтях про особисті немайнові права визначає їх зміст і способи захисту [1], однак масове використання цифрових платформ для трансляцій, статистики, аналітичних сервісів і комерційних продуктів створює нові типи правопорушень (несанкціоноване використання зображення, створення цифрових аватарів, маніпуляція статистичними даними). В умовах збройного конфлікту, коли переміщення спортсменів ускладнює можливість оперативного юридичного реагування, правові гарантії у цифровій сфері набувають ключового значення.

Розвиток цифрової ідентичності спортсмена вимагає нормативного визначення. Цифрові профілі у спортивних реєстрах, електронні підписи, підтвердження належності до клубу або збірної — усе це формує частину цивільної правосуб'єктності фізичної особи. У разі втрати доступу до таких облікових записів через кіберзагрози, технічні обмеження або обставини, пов'язані зі збройним конфліктом, спортсмен фактично може бути позбавлений здатності укладати договори чи підтверджувати професійний статус. Тому варто закріпити на рівні законодавства механізми відновлення цифрової ідентичності та гарантії збереження електронних доказів.

На основі проаналізованої практики та міжнародних стандартів доцільно запропонувати внесення змін до ЦК України щодо:

– закріплення поняття цифрової правосуб'єктності фізичної особи у сфері спорту;

– визначення спеціальних вимог до електронних спортивних контрактів;

– встановлення гарантій збереження електронних доказів;

– забезпечення відновлення даних з цифрових профілів;

– гармонізації положень ЦКУ з Конвенцією ООН про використання електронних повідомлень у міжнародних договорах (2005) [7] та стандартами міжнародних спортивних органів.

Таким чином, цифровізація спортивної діяльності в умовах збройного конфлікту значно ускладнила, але водночас актуалізувала необхідність переосмислення цивільно-правового статусу спортсмена. Запропоновані законодавчі зміни, спрямовані на захист цифрових прав та забезпечення юридичної визначеності в електронному середовищі, сприятимуть підвищенню рівня захищеності спортсменів та стабільності спортивних правовідносин у кризових умовах.

Використані джерела

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435–15 (дата звернення: 13.11.2025).
2. Про захист персональних даних: Закон України від 1 червня 2010 р. № 2297-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297–17 (дата звернення: 13.11.2025).
3. FIFA. Transfer Matching System (TMS). URL: https://www.fifa.com/legal/football-regulatory/transfer-matching-system (дата звернення: 13.11.2025).
4. UEFA. Disciplinary and Regulatory Framework. URL: https://www.uefa.com/insideuefa/disciplinary/ (дата звернення: 13.11.2025).
5. Court of Arbitration for Sport (CAS). Jurisprudence Database. URL: https://www.tas-cas.org (дата звернення: 13.11.2025).
6. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data (General Data Protection Regulation, GDPR). URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj (дата звернення: 13.11.2025).
7. United Nations Convention on the Use of Electronic Communications in International Contracts. 2005. URL: https://treaties.un.org/doc/source/RecentTexts/X-18_english.pdf (дата звернення: 13.11.2025).

Маргарита САВЧЕНКО
студентка 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Квасніцька О. О.***

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ПРАВ ВІДПОВІДАЧА У ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

Процесуальні гарантії прав відповідача у господарському судочинстві є важливим елементом забезпечення справедливого, неупередженого та ефективного розгляду спорів між суб'єктами господарювання. Їхнє призначення полягає у тому, щоб створити баланс між сторонами процесу та забезпечити відповідачу реальну можливість захистити свої інтереси в суді. Належне дотримання цих гарантій зміцнює довіру до судової системи та сприяє формуванню стабільного економічно-правового середовища.

Права відповідача, як і права позивача, ґрунтуються на принципі рівності сторін перед судом, закріпленому у статті 2 Господарського процесуального кодексу України. Його зміст полягає у забезпеченні такого процесуального становища учасників спору, за якого кожна сторона має достатній і співмірний обсяг процесуальних прав та можливостей для захисту своїх інтересів. Цей обсяг має відповідати їх процесуальній ролі у справі та гарантувати відсутність будь-яких привілеїв чи необґрунтованих обмежень для відповідача порівняно з позивачем.

Відповідач у господарському процесі, як і інші учасники справи, наділений базовим комплексом процесуальних прав, визначених статтею 42 ГПК України, що слугують основою для реалізації принципу рівності сторін і забезпечують можливість повного та ефективного захисту його інтересів у суді. До таких прав належать, зокрема ознайомлення з матеріалами справи, подання доказів, заяв і клопотань, участь у дослідженні доказів, висловлення заперечень щодо доводів іншої сторони, користування правничою допомогою та право на оскарження судових рішень у передбаченому законом порядку. Однак зазначені права є універсальними для всіх учасників процесу, тому подальший аналіз буде зосереджений саме на тих процесуальних гарантіях, які мають особливе значення для відповідача та відображають специфіку його процесуальної ролі.

Важливим елементом захисту є також право відповідача на подання відзиву на позов, передбачене статтею 165 ГПК України. Відзив є процесуальним документом, в якому відповідач викладає свою позицію щодо заявлених позовних вимог: може повністю погодитися з

ними, частково визнати або повністю заперечити; має право навести свої аргументи, посилання на докази та норми законодавства, що підтверджують його позицію. Після отримання відповіді позивача на відзив відповідач, відповідно до статті 167 ГПК України, наділений правом подати заперечення, у якому він викладає свої пояснення, міркування та аргументи щодо наведених позивачем у відповіді на відзив пояснень, міркувань та аргументів і мотиви їх визнання або відхилення [1].

Також, процесуальною гарантією прав відповідача є право на подання зустрічного позову, передбачене статтею 180 ГПК України [1]. Це право дозволяє відповідачу не лише заперечувати проти заявлених вимог, а й висунути власні вимоги до позивача у межах того самого провадження, за умови наявності взаємного зв'язку між первісним та зустрічним позовами. Зустрічний позов може бути поданий у строк, відведений для подання відзиву, що забезпечує процесуальну рівновагу та дає відповідачу реальний механізм активного захисту своїх інтересів [2]. Така гарантія сприяє комплексному вирішенню спору, запобігаючи паралельним процесам і додатковим витратам часу та ресурсів сторін.

Ще однією важливою процесуальною гарантією прав відповідача є право на визнання позову, передбачене статтею 191 ГПК України [1]. Це право дозволяє відповідачу добровільно погодитися з заявленими позивачем вимогами повністю або частково, що є проявом його диспозитивності у процесі. Суд зобов'язаний перевірити, чи не суперечить така дія закону та чи не порушує права, свободи чи інтереси інших осіб. Право на визнання позову є гарантією того, що відповідач не буде змушений брати участь у тривалому судовому спорі, якщо він вважає вимоги обґрунтованими. Воно забезпечує йому можливість швидкого та менш витратного завершення спору.

Отже, процесуальні гарантії, надані відповідачу у господарському судочинстві, спрямовані на забезпечення реалізації його права на захист та підтримання процесуальної рівності сторін. Водночас їх ефективність безпосередньо залежить від збереження балансу між інтересами відповідача та іншими учасниками процесу, щоб такі гарантії не перетворювалися на засіб зловживання та штучного затягування розгляду справи. Окремі інструменти, зокрема пред'явлення зустрічного позову, хоча й слугують важливим механізмом захисту, можуть використовуватися недобросовісно, створюючи ризики порушення принципу розумності строків судового розгляду. Наприклад, недобросовісні відповідачі можуть подати безпідставні зустрічні позови з одночасним клопотанням про зупинення провадження, що фактично блокує розгляд первісних вимог. У результаті процес, який міг бути вирішений у короткі строки, затягується на місяці або навіть роки [3].

Це зумовлює потребу у виваженому підході суду до оцінки реалізації процесуальних прав відповідача, аби гарантії виконували своє призначення як дієві засоби справедливого правосуддя.

Використані джерела

1. Господарський процесуальний кодекс України : Кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII : станом на 31 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798–12#Text (дата звернення: 02.11.2025).
2. Ніколенко Л. М. Щодо визначення поняття зустрічного позову в господарському судочинстві. *Держава і право.* 2012. № 48. С. 327–333.
3. Зустрічний позов в господарському процесі як зловживання правом. *LegalShift*. URL: http://www.legalshift.com.ua/?p=239 (дата звернення: 02.11.2025

Софія САМОЙЛЕНКО
студентка 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Павлова В. Г.***

ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДАННЯ ТА ВИКОНАННЯ ДОГОВОРІВ ОРЕНДИ (НАЙМУ) ПІД ЧАС БОЙОВИХ ДІЙ

У контексті триваючого повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну з 24 лютого 2022 року цивільне право зіткнулося з новими викликами, зокрема у сфері орендних відносин. Запровадження воєнного стану не тільки змінило повсякденну реальність, а й спонукало до адаптації норм Цивільного кодексу України, аби зберегти економічну стабільність попри ризики обстрілів, окупації та масового переміщення населення. Проблематика є новою для українського цивільного права, адже класичні дослідження не враховували вплив воєнного стану на договірні відносини, тому тема потребує подальшого наукового аналізу та узагальнення практики її застосування.

Правове регулювання здійснюється на основі ЦК України з урахуванням спеціального законодавства. Ключовим актом стала Постанова КМУ № 634 від 27.05.2022 зі змінами [1]. Зокрема, було встановлено автоматичну пролонгацію договорів оренди державного та комунального майна без волевиявлення сторін. Підпунктом 1 пункту 1 передбачено звільнення від орендної плати для осіб, призваних на військову службу, за період з дати призову по три місяці після за-

вершення служби. Пунктом 13–1 передбачено, що орендна плата за державне майно, використане для гуртожитків ВПО на територіях, де тривають бойові дії чи окупація, становить 1 грн за 1 м^2 [1].

Щодо договорів прокату, найму транспортного засобу та лізингу спеціальне регулювання не запроваджувалося. Втім, ТПП України визнала військову агресію форс-мажорною обставиною [2], що дозволяє звільнятися від відповідальності за несвоєчасне виконання зобов'язань. Згідно з Регламентом засвідчення форс-мажорних обставин, затвердженим рішенням Президії ТПП України від 18.12.2014 № 44(5) [3], заявник має подати заяву за встановленою формою окремо по кожному договору та довести причинно-наслідковий зв'язок між воєнними діями і неможливістю виконання договору. За наявності підстав підприємцю або фізичній особі видається документ, який підтверджує настання обставин непереборної сили. Розгляд заяв займає 7 робочих днів для суб'єктів господарювання та 21 день для фізичних осіб.

Договір найму житла залишився без спеціального регулювання, що спричинило численні конфлікти навесні 2022 року, коли орендодавці вимагали оплату від евакуйованих орендарів. Конституційна гарантія права на житло продовжує діяти, а примусове виселення можливе лише за судовим рішенням. Питання припинення договорів вирішуються судами з урахуванням принципу добросовісності [4].

Найбільш комплексно врегульовано оренду земель сільськогосподарського призначення Законом № 2145-IX від 24.03.2022 [5], що забезпечило продовольчу безпеку. Передбачено автоматичну пролонгацію договорів на рік без реєстрації у Державному реєстрі речових прав, спрощене укладання нових договорів в електронній формі з електронним підписом та обмеження орендної ставки 8% нормативної грошової оцінки. Орендарям надано право передавати право оренди, суборенди іншій особі на строк до одного року без згоди власника земельної ділянки. А в умовах воєнного стану форма Книги реєстрації землеволодінь і землекористувань визначається центральним органом виконавчої влади, що формує та реалізує державну політику у сфері земельних відносин.

Отже, під час бойових дій укладання та виконання договорів оренди і найму потребує особливої уваги та адаптації. Запровадження автоматичної пролонгації договорів, спрощених процедур укладання угод дало змогу зберегти економічну активність і підтримати аграрний сектор. Водночас відсутність єдиного підходу до приватної оренди породжує правову невизначеність і потребує законодавчого врегулювання. Досвід регулювання договорів під час війни показує необхідність чітких правил та системного підходу для ефективного функціонування орендних відносин у надзвичайних ситуаціях.

Використані джерела

1. Про особливості оренди державного та комунального майна у період воєнного стану: Постанова Каб. Міністрів України від 27.05.2022 № 634: станом на 27 верес. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/634–2022-п#Text (дата звернення: 20.10.2025).
2. Засвідчення форс-мажорних обставин у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України. Торгово-промислова палата України. № 2024/02.0–7.1 від 28.02.2022. URL: https://ucci.org.ua/uploads/files/621cba543cda9382669631.pdf (дата звернення: 20.10.2025).
3. Регламент засвідчення Торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили): Рішення президії ТПП України від 15.07.2014 № 40(3). URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0040571–14#Text (дата звернення: 20.10.2025).
4. Про оренду житла під час війни. Українська Гельсінська спілка з прав людини. 2022. URL: https://www.helsinki.org.ua/articles/pro-orendu-zhytla-pid-chas-viyny/ (дата звернення: 20.10.2025).
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану: Закон України від 24.03.2022 № 2145-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145–20#Text (дата звернення: 20.10.2025).

Софія САМОЙЛЕНКО
студентка 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Попелюк В. П.***

ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ КОМПЕНСАЦІЇ ЗБИТКІВ БІЗНЕСУ, ЗАВДАНИХ ВІЙНОЮ

Повномасштабна збройна агресія рф проти України завдала значних втрат українському бізнесу, зруйнувавши виробничі потужності та перервавши ланцюги постачань. У цих умовах механізм компенсації набув критичної актуальності, адже без нього підприємства не відновлять діяльність, а станом на квітень 2025 року українські суди винесли 1482 рішення про відшкодування шкоди від агресії РФ, з яких переважна більшість — 224 для бізнесу проти 3 відмов — на користь позивачів. Найбільші суми присуджено сільськогосподарській компанії «Магнат» — 180 млрд грн та 67 млрд грн, а також Алчевському коксохімічному заводу — 12 млрд грн [1].

Водночас, попри наявну судову практику, теоретичне осмислення компенсації збитків бізнесу війною залишається недостатнім в українській правовій науці. В свою чергу, експертні звіти Ради Європи висвітлюють брак комплексних механізмів та наголошують на необхідності спеціальних фондів [2], створюючи міцну основу для практичного застосування норм господарського права в умовах воєнного стану

Сутність господарсько-правового механізму компенсації збитків бізнесу полягає у сукупності правових норм, які регламентують процес фіксації, оцінювання та відшкодування втрат, спричинених воєнними діями. Проблематика цього питання охоплює класифікацію збитків на реальні (пов'язані з пошкодженням чи знищенням майна) та упущену вигоду (внаслідок неможливості здійснення господарської діяльності), що зумовлює необхідність застосування чітких і єдиних методик розрахунку, аби уникнути ризики суб'єктивного тлумачення результатів.

Ключову роль у правовому регулюванні відшкодування відіграє Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 326, яка визначає порядок оцінки шкоди, завданої Україні внаслідок агресії рф, зокрема економічних втрат підприємств [3]. Центральним елементом є Наказ Міністерства економіки України від 18 жовтня 2022 року № 3904, що затверджує Методику визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку із збройною агресією рф, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності [4]. Згідно з цією Методикою, оцінка проводиться за методами ринкової вартості, вартості заміщення, відтворення або девелопменту.

Аналіз механізму розкриває низку проблем, зокрема труднощі в доведенні причинно-наслідкового зв'язку між війною та збитками. Процедура починається з фіксації: заяви до поліції для кримінальної справи, актів ДСНС при пожежах, збору доказів (фото, відео, записки працівників) [4]. За даними системи безоплатної правової допомоги, бізнес може подавати заяви через портал «Дія» чи місцеві адміністрації, забезпечуючи докази (акти інвентаризації, бухгалтерія, довідки поліції) [5]. Далі слідує укладання договору з суб'єктом оціночної діяльності для підготовки звіту про розмір збитків, визначення реальної вартості, упущеної вигоди, потреб відновлення, який є підставою для позову до РФ [4]. Станом на 2025 рік механізм доповнено міжнародними елементами, зокрема через Міжнародний Реєстр збитків (RD4U), створений Радою Європи за участю України та 42 країн, де бізнес може подавати заяви про компенсацію через портал «Дія» для фіксації втрат з метою майбутніх репарацій [6].

Господарсько-правовий механізм компенсації збитків бізнесу, завданих війною, становить комплексну систему норм, що поєднує національне законодавство з міжнародними інструментами, забезпечуючи фіксацію, оцінку та відшкодування втрат для відновлення економіки України. Розвиток механізму через цифровізацію, страхування ризиків та стандартизація з європейським правом посилить стійкість бізнесу, сприяючи поствоєнному відновленню та економічній стабільності.

Використані джерела

1. Opendatabot. 999 квадрильйонів грн хотів відсудити українець у РФ за збитки від війни — Опендатабот. Опендатабот — відкриті дані про компанії, ФОП, суди та нерухомість України. URL: https://opendatabot.ua/analytics/court-against-rf
2. Експертний звіт про засоби правового захисту та механізми відшкодування збитків особам, які постраждали від війни в Україні. 2023. URL: https://rm.coe.int/-ouncil-of-europe-expert-report-on-reparations/1680aeae53 (дата звернення: 13.10.2025).
3. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: Постанова Каб. Міністрів України від 20.03.2022 Nє 326: станом на 1 берез. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326–2022-п#Text (дата звернення: 13.10.2025).
4. Про затвердження Методики визначення шкоди та обсягу збитків, завданих підприємствам, установам та організаціям усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації, а також упущеної вигоди від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності: Наказ Всі міжнар, док. Від 18.10.2022 Nє 3904/1223. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1522–22#Text (дата звернення: 13.10.2025).
5. Семенюк А. Як власникам бізнесу отримати компенсацію збитків внаслідок результатів війни: безоплатна правнича допомога. 2022. URL: https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/yak-vlasnykam-biznesu-otrymatyt
6. Репарації: міжнародний Реєстр збитків. Дія. 2022. URL: https://diia.gov.ua/services/categories/gromadyanam/reparatsii-mizhnarodnyi-reiestr-zbytkiv (дата звернення: 13.10.2025).

Софія САМОЙЛЕНКО
студентка 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Фасій Б. В.***

СПАДКУВАННЯ ЦИФРОВИХ АКТИВІВ

У сучасних умовах цифровізації суспільства цифрові активи, такі як криптовалюти, віртуальні активи, облікові записи в соціальних мережах, електронна пошта та цифровий контент, набувають значної економічної та особистої цінності, становлячи дедалі більшу частку майна особи.

Актуальність теми спадкування цифрових активів полягає в тому, що з розвитком цифрових технологій значна частина майна громадян існує у віртуальному просторі, однак правові механізми його передачі у спадщину залишаються неврегульованими. Це питання привертає увагу сучасних науковців, серед яких І. Ю. Гулейкова, М. З. Вовк, Ю. З. Сех та інші, які наголошують на необхідності адаптації спадкового права до умов цифровізації суспільства

Проблема спадкування цифрових активів полягає в тому, що нематеріальні об'єкти, захищені криптографії, залишаються поза межами Цивільного кодексу України, створюючи перешкоди для спадкоємців у доступі до приватних ключів і паролів. У разі смерті власника, наприклад криптогаманця з мільйонною вартістю, родина часто не може отримати кошти через відсутність механізмів передачі ключів. Через децентралізований характер блокчейну така спадщина фактично стає недоступною.

Аналізуючи цю сферу, слід звернутися до положень Цивільного кодексу України (далі — ЦК України), зокрема ст. 1218, яка визначає склад спадщини як сукупність прав і обов'язків спадкодавця. Спадкування може здійснюватися за заповітом або за законом. За заповітом спадкодавець може чітко визначити спадкоємців цифрових активів, що особливо рекомендується для конфіденційних даних, таких як приватні ключі від криптовалютних гаманців чи паролі до акаунтів. У заповіті доцільно вказати детальні інструкції щодо доступу, наприклад, зберігання ключів у нотаріально посвідченому документі або в банківській комірці, щоб уникнути втрати активів через криптографічний захист [1]. Без таких вказівок спадкоємці стикаються з ризиком неможливості доступу, оскільки блокчейн-технології забезпечують анонімність і відсутність посередників, роблячи активи «нічийними» після смерті власника. За законом спадкування відбувається за чергами споріднення, без необхідності заповіту, але вимагає доказу права власності на цифрові активи, що ускладнюється відсутністю фізичних документів. Універсальне правонаступництво передбачає перехід усіх прав та обов'язків спадкодавця до спадкоємців, включаючи цифрові речі (ст. 179–1 ЦК України), визначені як блага, що існують виключно в цифровому середовищі з майновою цінністю, такі як віртуальні активи чи цифровий контент [1]. Однак це не поширюється на особисті немайнові права, наприклад, право на конфіденційність даних у соціальних мережах, які не спадкуються.

Класифікація цифрових активів також впливає на процедуру спадкування: особисті (акаунти в соціальних мережах) часто обмежені політиками платформ і не завжди передаються повністю через конфіденційність; фінансові (криптовалюта) спадкуються як майно, але потребують передачі ключів для доступу; професійні (цифровий контент, як твори інтелектуальної власності) переходять з майновими правами; технічні (файли на хмарних сховищах) вимагають аутентифікації для передачі [3].

Закон № 2074-IX 2022р., що ще не набрав чинності, передбачає легалізацію віртуальних активів, однак не вирішує питання їх спадкування, зосереджуючись переважно на регулюванні обігу. Водночас розвиток цього напрямку відкриває перспективи для вдосконалення цивільного законодавства. Доцільним є доповнення книги 6 Цивільного кодексу України окремо Главою про цифрову спадщину, адже сучасні технології змінюють підхід до спадкування, поєднуючи правові, етичні та технічні аспекти.

Таким чином, спадкування цифрових активів є новим і складним інститутом цивільного права, який потребує комплексного нормативного врегулювання. На сучасному етапі українське законодавство не забезпечує належного механізму спадкування цифрового майна, що призводить до втрати значної частини цифрової спадщини померлих осіб. Подальший розвиток цієї сфери має ґрунтуватися на оновленні Цивільного кодексу та створенні єдиних стандартів збереження цифрових активів після смерті їх власника.

Використані джерела

1. Шаповал К. О., Наконечна Д. О. Спадкування цифрових активів: особливості регулювання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 4. С. 1–10. URL: https://doi.org/10.32782/2524–0374/2025–4/36 (дата звернення: 13.10.2025).
2. Гулейков І. Ю. Цифрові активи в цивільному обороті України: дис. ... канд. філософ. наук: 25.03.2025 / Наук.-досл. інст. приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України. Київ, 2025. 243 с. URL: https://repository.ndippp.gov.ua/handle/765432198/1050 (дата звернення: 13.10.2025).

3. Про віртуальні активи : Закон України від 17.02.2022 № 2074-IX : станом на 15 листоп. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074–20#Text (дата звернення: 13.10.2025).

Крістіна САРАТУРА
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Добровольська В. В.***

ЩОДО ПРАВОВОГО СТАТУСУ ГОСПОДАРСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ

В умовах сучасного розвитку ринкових відносин і трансформації механізмів їх регулювання особливої значущості набувають питання нормативного забезпечення діяльності господарських об'єднань та холдингів.

Господарське об'єднання — це організаційно оформлене утворення, що складається з підприємств та інших суб'єктів господарювання базового рівня економіки різних форм власності. Воно створюється з метою узгодження дій своїх учасників, консолідації їхніх ресурсів і зусиль для ефективного розв'язання економічних та соціальних завдань. О. П. Віхров зазначає, що «господарські об'єднання є господарськими організаціями з правами юридичної особи, оскільки більшість видів об'єднань підприємств мають певні організаційно-господарські повноваження щодо учасників, характер і обсяг яких установлюється засновницькими документами» [1, с. 11–12]. На іншу думку «господарське об'єднання — це складна господарська організація, яка створена на основі поєднання матеріальних інтересів підприємств-учасників, діє на підставі установчого договору або статуту і реєструється як юридична особа» [2, с. 11–12].

До складу таких об'єднань входять виключно юридичні особи. Їхня провідна мета — узгоджувати діяльність учасників і консолідувати ресурси для досягнення спільних соціально-економічних результатів, а не отримувати прибуток як самостійний бізнес-зиск. Через потенційну концентрацію ринку, створення окремих господарських об'єднань потребує згоди Антимонопольного комітету та перебуває під його наглядом відповідно до законодавства про захист економічної конкуренції. Реєстрація господарського об'єднання відбувається за загальними правилами для юридичних осіб (із поодинокими винятками). Учасники, як правило, можуть добровільно вийти з об'єднання (крім створених розпорядчим актом державних/комунальних об'єднань), внісши зміни до установчих документів і реєстраційних даних, при цьому їхні зобов'язання за чинними договорами зберігаються [3, с. 182–184].

Холдингові компанії є одним із ключових видів господарських об'єднань в Україні, вони сприяють зростанню валютних надходжень, зміцненню продовольчої безпеки, упровадженню новітніх технологій і інноваційному розвитку виробничих галузей. Порівняно з іншими учасниками ринку холдинги мають відчутні переваги, оскільки вибудовують цілісну структуру управління та забезпечують ефективну координацію великого портфеля корпоративних активів (дочірніх підприємств). Завдяки централізованому контролю, спільному плануванню й консолідації ресурсів вони підвищують керованість бізнес-процесів і конкурентоспроможність групи в цілому.

Нормативне поле діяльності холдингів в Україні формується сукупністю актів, серед яких ключове місце посідають Цивільний кодекс, а також закони України «Про господарські товариства», «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», «Про захист економічної конкуренції» тощо. Визначальним для окреслення правового становища холдингових компаній є спеціальне законодавство: Закон України «Про холдингові компанії» разом із Законом України «Про акціонерні товариства». Саме вони деталізують засади створення, організацію функціонування, управління та процедури припинення діяльності холдингових утворень, забезпечуючи єдині правила для їх правосуб'єктності та взаємодії з учасниками корпоративних груп.

За статтею 1 Закону України «Про холдингові компанії» холдингова компанія — це акціонерне товариство, яке володіє, користується та керує контрольними пакетами корпоративних прав (акцій, часток, паїв) щонайменше у двох корпоративних підприємствах.

Закон передбачає спеціальний порядок державної реєстрації холдингових компаній, параметри якого КМУ встановлює на виконання вимог Закону «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців». Облік таких суб'єктів ведеться у Державному реєстрі холдингових компаній України, що є складовою ЄДР юридичних осіб та ФОП, адміністрування якого забезпечує спеціально уповноважений орган у сфері держреєстрації.

Рішення про заснування холдингової компанії приймають власники холдингових корпоративних пакетів (акцій, часток, паїв) і оформлюють його відповідним договором. Статутний капітал такого холдингу створюється за рахунок внесків засновників у вигляді зазначених холдингових пакетів, а також додаткових вкладень — майна,

грошових коштів і нематеріальних активів, необхідних для забезпечення функціонування компанії. Водночас питома вага цих додаткових внесків (майна, коштів і нематеріальних активів) у структурі статутного капіталу обмежена, вона не може перевищувати 20 % загального розміру статутного капіталу.

Варто відзначити, що в сучасній економіці поява й функціонування масштабних бізнес-структур — об'єднань, асоціацій, холдингів — зумовлені низкою чинників. По-перше, це потреба інтегрувати всі ланки технологічного циклу, що дає змогу комплексно задіювати сировину та матеріали. По-друге, — налагодження кооперації між взаємопов'язаними спеціалізованими виробництвами для повного виготовлення кінцевого продукту. По-третє, — забезпечення безперервності всього інноваційно-виробничого ланцюга, від науки й конструкторських рішень через інвестиції та виробництво до збуту і споживання. По-четверте — організація масового випуску з усталеним асортиментом, що істотно знижує собівартість одиниці продукції, здешевлює її та підвищує доступність для споживачів.

Таким чином, правовий статус господарських об'єднань і холдингів визначається сукупністю загальних і спеціальних норм. Господарські об'єднання — корпоративні вторинні структури юридичних осіб, які покликані координувати діяльність учасників без самостійної мети одержання прибутку, у низці випадків їх створення потребує згоди АМК України. Холдинг — акціонерне товариство, що володіє контрольними пакетами щонайменше двох підприємств та саме для них установлені особливі процедури створення та реєстрації, ведеться окремий державний реєстр, а рішення про утворення приймають власники контрольних пакетів і оформлюють договором.

Використані джерела

1. Віхров О. П. Організаційно-господарські правовідносини: [монографія]. К.: Видавничий Дім «Слово», 2008. 512 с.
2. Горлачук М. А., Горлачук О. А. Економіка і організація діяльності об'єднань підприємств: курс лекцій. Тернопіль: Тайп. 2010. 113 с.
3. Юркевич Ю. М. Правовий статус статутних господарських об'єднань. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 5. С. 181–184.

Марія СЕРБІНОВА
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. політ. н., професор ***Мамантова Е. В.***

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ВІЙСЬКОГОВОГО ОБЛІКУ

У сучасних умовах, коли Україна стикається з викликами національної безпеки, військовий облік дуже важливий для захисту нашої країни. Мета цієї роботи — розібратися, як штрафи за порушення правил обліку допомагають людям не порушувати закон. Ми поновому дивимося на штрафи, як на спосіб запобігти проблемам, і показуємо, чому це важливо для безпеки України.

В Україні військовий облік — це важлива частина нашої безпеки. Він допомагає державі знати, скільки людей готові стати до строю, якщо буде потрібно. Зараз, коли у нас війна, це особливо важливо, адже кожна дрібниця може допомогти нам захиститися. Військовий облік регулюється законами, і кожен громадянин повинен їх дотримуватися. Якщо ні — доведеться відповідати за це. Виходить, що адміністративне право не тільки карає, але й допомагає тримати все в порядку і захищати країну. Головний закон тут — «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 року [1]. У ньому сказано, що всі, хто підлягає призову, військовозобов'язані та резервісти, повинні бути на обліку. Вони повинні вчасно повідомляти військкомати (ТЦК) про зміни в житті: де живуть, чи одружені, де вчаться або працюють. І, звісно, з'являтися у військкомат за викликом, щоб уточнити дані.

«Якщо людина порушує правила військового обліку, наприклад, не приходить у військкомат за повісткою, не повідомляє про зміни або намагається уникнути своїх обов'язків, її можуть оштрафувати. Це регулюється Кодексом України про адміністративні правопорушення (КУпАП)» [2]. Стаття 210 КУпАП говорить, що за порушення правил військового обліку перший раз можуть оштрафувати на суму від 3400 до 5100 гривень, а якщо спіймають на цьому протягом року — від 5100 до 8500 гривень. Але зараз, коли в Україні воєнний стан, ці штрафи зросли до 17000–25500 гривень. Це сталося завдяки змінам, які внесли Законом № 3696–IX від 9 травня 2024 року [3].

Стаття 210–1 КУпАП, яка передбачає відповідальність за порушення законів про оборону і мобілізацію, і там теж такі ж штрафи. Це показує, наскільки серйозно держава ставиться до дисципліни під час війни. Такі штрафи не тільки карають, але й змушують людей задуматися. Вони діють як попередження: якщо не будеш виконувати

правила, доведеться платити. Наприклад, якщо людина знає, що за неявку до військкомату її оштрафують на 3400 гривень, а під час війни — на 17000, вона швидше за все постарається вчасно оновити свої дані і виконати вимоги закону.

«Під час війни, коли все серйозно, це працює ще краще і змушує людей бути більш відповідальними. Це також виховує людей. Якщо людина один раз заплатила штраф за те, що вчасно не оновила дані, вона навряд чи захоче повторювати цю помилку. Особливо це важливо зараз, коли державі потрібно швидко мобілізувати людей. Штрафи дають зрозуміти, що не можна недбало ставитися до військового обліку, адже від цього залежить безпека всієї країни. Виходить, що адміністративні покарання не тільки карають за те, що вже трапилося, але й запобігають новим порушенням, роблять нас більш дисциплінованими і допомагають тримати все під контролем. Держава намагається зробити військовий облік простішим, наприклад, дозволяє військкоматам брати дані з інших реєстрів. Головна відповідальність за те, щоб інформація була правильною, лежить на громадянах» [4].

Як зазначає О. Карпенко, «штрафи тут — це просто нагадування про цю відповідальність. Вони показують, що за порушення доведеться платити, і ця ціна зростає під час війни, коли кожна помилка може дорого коштувати» [5]. Водночас штрафи допомагають людям зрозуміти, що їхня дисципліна — це їхній внесок у спільну безпеку. Тому адміністративна відповідальність за порушення військового обліку — це хороший приклад того, як право може запобігати порушенням. Штрафи не тільки карають, але й змушують людей бути більш свідомими і дисциплінованими. Під час війни це особливо важливо, адже від точності даних військового обліку залежить, чи зможе Україна захиститися. Можливо, система штрафів і не ідеальна, але зараз це дієвий спосіб нагадати громадянам про їхню роль у захисті країни.

Використані джерела

1. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1992. № 27. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232–12#Text
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1985. № 51. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731–10#Text
3. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо удосконалення відповідальності за порушення правил військового обліку та законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон № 3696–IX від 9 травня 2024 року. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2024. № 30. Ст. 218. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3696–20#Text

4. Шапченко С. Новели у законодавстві про адміністративну та кримінальну відповідальність за військові правопорушення: хотіли як краще... *Юридичний вісник України*. 2023. № 15. С. 18–20.
5. Карпенко О. Актуальні питання притягнення військовослужбовця до адміністративної відповідальності. *Вісник прокуратури*. 2017. № 7. С. 44–48.
6. Летнянчин Л., Ченикаєв О. Актуальні проблеми застосування законодавства України про військові адміністративні правопорушення: конституційно-правовий аспект. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 2. С. 70–71.

Дарія СЕРГІЄНКО
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Добровольська В. В.***

ЩОДО ПОНЯТТЯ ТА ФУНКЦІЙ ГОСПОДАРСЬКО-ТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Господарсько-торгівельна діяльність є базовим елементом економічної системи, що забезпечує рух товарів, ресурсів та послуг між виробниками, посередниками і споживачами. У ринковій економіці вона виконує роль ключового інструменту формування товарного обігу, розвитку підприємництва та забезпечення конкурентоспроможності. Її правове регулювання має важливе значення для стабільності ринку, захисту учасників обігу та створення умов для прозорої діяльності. Особливе місце у системі господарсько-торговельних відносин займає роздрібна торгівля, яка безпосередньо пов'язана із задоволенням потреб кінцевих споживачів і тому відноситься до найбільш чутливих сфер господарювання [1, с. 23].

Господарсько-торгівельна діяльність — це вид господарської діяльності суб'єктів господарювання, спрямований на купівлю та продаж товарів у сфері товарного обігу з метою отримання прибутку та забезпечення потреб споживачів. Ця діяльність належить до комерційного господарювання та включає операції з реалізації товарів, надання супутніх торговельних послуг, організації товарного обігу, ведення товарного асортименту та забезпечення економічних зв'язків між виробництвом і кінцевим споживачем.

Господарсько-торгівельна діяльність охоплює: оптову торгівлю; роздрібну торгівлю; комерційне посередництво; збір, переробку та збут сировини; інтернет-торгівлю; аукціони, комісійні продажі, консигнацію та є рушійною силою ринкової економіки, оскільки саме

через торгівлю реалізується вироблена продукція, формується ринкова ціна та встановлюється баланс між попитом і пропозицією.

Господарсько-торгівельна діяльність виконує багатогранні функції, які забезпечують ефективність та безперервність товарного обігу адже саме торгівля забезпечує рух товарів від виробника до споживача, формує ринкові відносини, сприяє розвитку конкуренції та ефективному розподілу ресурсів. Саме в процесі торгівлі відбувається визначення ринкової вартості товарів і послуг, розподіл доходів та формування інвестиційних можливостей підприємств [2, с. 17].

Також торгівля забезпечує населення товарами повсякденного попиту, сприяє підвищенню рівня життя, доступності продукції та формуванню соціально-економічної стабільності. У сфері роздрібної торгівлі особливо важливою є роль у забезпеченні продовольчої безпеки. Не менш важлива — організаційна функція полягає у забезпеченні логістики, зберігання, транспортування, формування асортименту, управління запасами та планування господарських процесів. Торгівля виступає організуючим елементом ринку.

Торгівля акумулює та поширює інформацію про попит, пропозицію, якість товарів, ринкові тенденції, потреби споживачів. Це важливо як для виробників, так і для інших учасників ринку.

Торгівля опосередковує державне регулювання, забезпечує дотримання стандартів, сертифікації, правил безпеки та прав споживачів. Контрольні органи через неї відстежують якість товарів, справедливість ціноутворення і податкову дисципліну.

Електронна торгівля стала одним з основних драйверів розвитку економіки й потребує додаткових механізмів правового регулювання [3, с. 178].

Такі фактори як питання безпеки, зокрема кібератаки та шахрайство, проблеми з логістикою та доставкою, жорстка конкуренція на ринку, фальшиві онлайн-магазини, технічні збої в системах оплати, а також екологічні наслідки від упаковки та транспортування можуть ускладнювати існування цієї сфери.

Підсумуючи, можемо сказати, що господарсько-торгівельна діяльність є складною й багатовимірною сферою економічного життя, яка забезпечує рух товарів та послуг, формує конкурентне середовище та має значний вплив на розвиток національної економіки. Її ефективне функціонування можливе лише за умов належної організаційної, економічної та правової підтримки з боку держави. Комплексне правове регулювання господарсько — торгівельної діяльності та роздрібної торгівлі створює умови для чесного ринку захищає інтереси громадян і бізнесу забезпечує економічну стабільність та сприяє розвитку сучасної ринкової економіки.

Використані джерела

1. Андрійко О. Ф. Правові засади торговельної діяльності в Україні. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 169 с.
2. Кузьменко О. В. Торговельне право України: наук.-практичний коментар. Харків: Право, 2021. 237 с.
3. Краус К. М., Манжура О. В. Електронна комерція та інтернет-торгівля: навчально-методичний посібник. Київ, 2021. 456 с.

Яна СОКОРЧУК
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Кулі-Іванченко К. К.***

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ ЯК ВИМІР ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Конституціоналізм посідає центральне місце в сучасній правовій думці, визначає засади організації публічної влади, її межі та принципи діяльності, є ціннісною філософією, що ґрунтується на верховенстві права, обмеженні влади та пріоритеті прав людини, і забезпечує підзвітність влади суспільству відповідно до Конституції. У цьому проявляється ключовий принцип демократичної держави: влада походить від народу, але не є безконтрольною — її діяльність регламентована найвищим законом, який визначає допустимі рамки та гарантує непорушність прав особи.

Проблематику конституціоналізму досліджували як українські, так і зарубіжні вчені. Серед них: М. Баймуратов, О. Батанов, Ю. Барабаш, С. Бобровник, А. Георгіца, С. Головатий, В. Єрмолаєв, В. Кампо, В. Колісник, В. Костицький, Б. Кофман, А. Крусян, В. Лемак, В. Мелащенко, Л. Наливайко, Н. Оніщенко, В. Погорілко.

Конституційні перетворення закономірно привертають увагу суспільства, стають у центрі гострих політичних дискусій, враховуючи постійний інтерес і численні спроби кардинально змінити зміст Конституції України, конституційний лад і устрій держави, його співвідношення з громадянським суспільством і людиною. Модернізація Конституції України перед усім, повинна бути спрямована на усунення існуючих дефектів і прогалин у конституційному законодавстві [1, с. 424]. Так, конституційна модернізація виступає однією із умов забезпечення розвитку конституціоналізму.

Потрібно розуміти, що Конституція — це не просто документ минулого, а чинний суспільний договір, у якому ключовим суб'єктом

виступає народ. Сьогодні особливо актуальною є потреба в глибокому оновленні та реальному впровадженні механізмів, що забезпечують дієвість конституційних норм у повсякденному державному управлінні. Результативність конституційної модернізації — тобто створення оптимальної моделі державного устрою, формування стратегічного інституційного розвитку країни поза межами політичних впливів і відповідно до міжнародних демократичних стандартів та здобутків національної правової доктрини — значною мірою визначається тим підходом, який буде обрано для її реалізації [2, с. 51].

Конституціоналізм передбачає наявність розвиненої системи стримувань і противаг, що забезпечують рівновагу між гілками влади та не допускають свавілля з боку будь-якого органу. Принцип поділу влади, який є невід'ємною частиною конституціоналізму, спрямований на запобігання узурпації, а також створює умови для справедливого й ефективного функціонування державного механізму. У демократичних суспільствах саме конституційні норми гарантують, що влада буде здійснюватися відповідно до закону, а будь-які рішення органів публічної влади підлягатимуть юридичному контролю, у тому числі судовому. У такий спосіб конституціоналізм виступає мірилом легітимності влади, визначає рівень демократичності політичного режиму та формує засади взаємодії держави і громадянина.

У контексті сучасних українських реалій конституціоналізм має особливе значення, оскільки перебуває у полі дії складних соціально-політичних процесів, військової агресії та глибоких трансформацій державного управління. Повномасштабна війна загострила питання меж владних повноважень, допустимих обмежень прав людини та забезпечення безпеки, що вимагає особливо чіткого дотримання конституційних принципів. Воєнний стан допускає тимчасове звуження окремих прав, проте конституціоналізм передбачає, що такі обмеження повинні бути обґрунтованими, необхідними й пропорційними. Конституція у цьому випадку виконує роль стабілізаційного механізму, що не дозволяє використовувати кризові умови як інструмент для узурпації влади чи порушення фундаментальних прав.

Конституціоналізм також визначає, наскільки публічна влада є відкритою, підзвітною та орієнтованою на потреби громадян. Принцип публічності вимагає прозорості діяльності органів влади, доступності інформації, належних процедур ухвалення рішень, участі громадськості та дотримання стандартів належного врядування. У цьому сенсі конституціоналізм виступає не лише юридичним, а й етичним орієнтиром, що формує культуру взаємодії влади й суспільства. Він створює основу для розвитку громадянської свідомості, відповідальності державних службовців та формування справжньої правової держави. З огляду на європейський вибір України, конституціоналізм

постає не просто як внутрішня характеристика державного механізму, а як необхідна умова інтеграції до Європейського Союзу. Європейська правова традиція ґрунтується на верховенстві права, захисті прав людини та демократичній організації влади — усіх тих принципах, які становлять сутність конституціоналізму [3, с. 120].

Таким чином, конституціоналізм є основним виміром публічної влади, оскільки визначає її природу, межі та механізми функціонування. Він гарантує демократичність державного управління, ефективність системи стримувань і противаг та реальний захист прав людини. В умовах війни, реформування державних інституцій і прагнення України до європейської інтеграції конституціоналізм стає ключовим чинником стабільності та розвитку. Його посилення є необхідною умовою формування зрілої правової держави, де влада діє відповідно до Конституції та на благо громадян.

Використані джерела

1. Лазаренко С. В. Конституційна реформа і модернізація: співвідношення понять. *Молодий вчений*. 2016. № 5. С. 424–427.
2. Бондаренко О. В. Способи модернізацій конституцій: у площині пошуку оптимального варіанта для України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2016. Вип. 37 (1). С. 51–55.
3. Кургун Я. Конституційна криза чи криза конституціоналізму. *Вісник Конституційного Суду України*. 2021. № 1. С. 120–123.

Данило СТАНКОВ
студент 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Квасніцька О. О.***

ЕЛЕКТРОННИЙ СУД ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕРЕРВНОСТІ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Повномасштабна війна, розв'язана Російською Федерацією проти України, створила безпрецедентні виклики для функціонування системи правосуддя. Господарські суди, що розглядають спори між суб'єктами господарювання, опинилися в умовах, коли традиційні форми судочинства часто стали неможливими через небезпеку для життя учасників процесу, пошкодження судових приміщень, евакуацію персоналу, перебої в електро- та інтернет-забезпеченні. У цих

умовах одним із найефективніших рішень стало впровадження системи електронного суду, яка дозволила забезпечити безперервність господарського процесу навіть у надзвичайних обставинах.

Електронний суд — це складова Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС), функціонування якої передбачене Господарським процесуальним кодексом України. Згідно зі статтею 6 ГПК, у господарських судах запроваджується ЄСІТС, що забезпечує обмін документами в електронній формі, дистанційну участь у судових засіданнях та доступ до матеріалів справи онлайн [1, с. 5]. Закон України № 3200-IX від 29 червня 2023 року визначив обов'язковість використання електронних кабінетів для учасників судового процесу, що стало важливим етапом у цифровізації судочинства [2, с. 3]. Таким чином, нормативно-правове підґрунтя електронного суду створює передумови для функціонування правосуддя навіть тоді, коли фізичний доступ до суду ускладнений.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» гарантує безперервність діяльності судів під час війни, забороняючи будь-яке обмеження правосуддя чи скорочення процедур. Проте для забезпечення реальної можливості здійснення правосуддя в умовах бойових дій потрібні технологічні інструменти, здатні компенсувати неможливість особистої участі сторін у засіданні. Саме електронний суд виконав цю функцію — він забезпечив дистанційне подання позовів, заяв, клопотань і доказів, надсилання процесуальних документів сторонам, участь у засіданнях через відеоконференцію та ознайомлення з матеріалами справи без необхідності особистої присутності [3, с. 7].

Під час війни господарські суди активно використовують відеоконференції, що дозволяє учасникам зберігати доступ до правосуддя незалежно від місця перебування. Подання документів через ЄСІТС дає змогу уникнути затримок у поштовому обміні, а електронне надсилання рішень та ухвал гарантує своєчасне інформування сторін. Електронна форма документів також мінімізує ризики втрати матеріалів справи внаслідок знищення або пошкодження судових архівів під час бойових дій. У багатьох випадках це стало єдиним способом продовжити розгляд господарських спорів і виконати вимогу закону щодо розумних строків розгляду справ [4, с. 9].

Разом із тим електронне судочинство під час війни стикається з низкою викликів. Найбільш очевидними є технічні — відсутність електроенергії, перебої з інтернетом, пошкодження обладнання. Крім того, існують проблеми кібербезпеки та захисту даних, адже електронна комунікація повинна гарантувати конфіденційність інформації. Нерівний рівень технічної підготовленості судів і учасників процесу призводить до труднощів у використанні ЄСІТС. Також залишаються відкритими питання належного повідомлення сторін та фіксації їх участі у засіданні, якщо через бойові дії зв'язок переривається.

Попри зазначені проблеми, переваги електронного суду є очевидними. Він забезпечує доступність правосуддя навіть у регіонах, де відбуваються активні бойові дії, дозволяє сторонам брати участь у процесі, перебуваючи за межами України, сприяє економії часу та ресурсів, зменшує бюрократичні витрати. У довгостроковій перспективі електронний суд має потенціал стати основою нової моделі господарського процесу — швидкого, безпаперового, доступного та гнучкого, здатного функціонувати в будь-яких обставинах.

Відповідно до Стратегії розвитку правосуддя 2025–2030 років, електронний суд розглядається як стратегічний напрям цифрової трансформації. Стратегія передбачає модернізацію ЄСІТС або її заміну новою системою — Єдиною судовою інформаційно-комунікаційною системою (ЄСІКС), що включатиме не лише документаційний обмін, а й модулі відеоконференцій, централізований авторозподіл справ, екстериторіальний розгляд справ і можливість проходження всіх судових процедур онлайн.

У Концепції ЄСІКС передбачено використання штучного інтелекту для автоматизації рутинних завдань — підготовки проєктів судових рішень, аналітики, а також моніторингу відхилень від судової практики.

Етап впровадження цієї системи поділено на два: 2025–2026 роки — основні компоненти (електронний документообіг, відеоконференції), та 2026–2028 роки — додаткові функції, в тому числі на базі великих даних та ШІ.

Ця трансформація спрямована на підвищення доступності правосуддя (особливо під час війни), прозорості судової влади й ефективності процесів, що є частиною загальної Стратегії розвитку правосуддя.Досвід воєнного часу показав, що цифровізація судової системи — не просто технічна модернізація, а стратегічна необхідність. Господарське судочинство довело здатність адаптуватися до кризових умов, і саме електронний суд став ключовим інструментом цієї адаптації. Його подальший розвиток потребує вдосконалення технічної бази, підвищення кваліфікації суддів і юристів, а також законодавчого закріплення більш гнучких процедур для дистанційної участі.

Електронний суд у період війни довів свою ефективність як інструмент забезпечення безперервності правосуддя, що гарантує захист прав і законних інтересів суб'єктів господарювання навіть у найскладніших умовах. Його успішне функціонування є прикладом того, як технології можуть забезпечити стійкість державних інститутів і зберегти верховенство права в умовах воєнних викликів.

Використані джерела

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в ЄСІТС: Закон України № 3200-IX від 29.06.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/3200–20?
2. Електронне судочинство в господарському процесі: бути чи не бути. URL: https://www.hsa.org.ua/blog/elektronne-sudochynstvo-v-gospodarskomu-protsesi-buty-chy-ne-buty?
3. Електронне судочинство. Аналіз судової практики / сайт Судової влади України. URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/sud4875/el-sud.pdf?
4. Реєстрація в Єдиній судовій системі: для кого обов'язкова з 19 жовтня 2023 року, а для кого — з 20 лютого 2024. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/224317_restratsya-v-diny-sudovy-sistem-dlya-kogo-obovyazkova-z-19-zhovtnya-2023-roku-a-dlya-kogo--z-20-lyutogo-2024?

Марина СТЕПАНОВСЬКА
студентка 1 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Чувакова Г. М.***

НАЦІОНАЛЬНА ПРАВОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ

Національна правова система будь-якої держави є відображенням її історичного розвитку, політичних засад, соціально-економічних умов та культурних традицій. Вона визначає порядок функціонування суспільних відносин, встановлює права й обов'язки громадян, органів державної влади та інших суб'єктів права, а також забезпечує стабільність і передбачуваність у житті держави. Україна, як суверенна держава з багатовіковою історією, формувала свою національну правову систему на перетині різних правових традицій та історичних впливів, що надало їй унікальних особливостей, відмінних від інших країн Європи та світу.

Національна правова система України — це комплекс чинних нормативно-правових актів, принципів, норм та інститутів, що регулюють суспільні відносини на всій території держави. Її ядром є Конституція України, яка закріплює фундаментальні права і свободи людини, принципи верховенства права, демократичний характер державного устрою та поділ влади. Конституція визначає також загальні напрями формування правової системи, структуру законодавства та основні механізми забезпечення законності в державі [1].

Важливо підкреслити, що в Україні діє принцип конституційності, який передбачає пріоритет Конституції над усіма іншими нормативно-правовими актами, що є однією з особливостей національної правової системи.

Однією з головних рис української правової системи є її комплексний характер, що поєднує елементи континентальної (романо-германської) та англосаксонської правових традицій. Континентальна традиція проявляється у системності, кодифікованості та суворій регламентації правових норм, тоді як англосаксонська традиція впливає на розвиток судової практики та принципу прецеденту як додаткового джерела права. Поєднання цих підходів дозволяє українській правовій системі бути гнучкою та водночас забезпечувати високий рівень формальної визначеності.

Ще однією важливою особливістю є розвинена структура законодавства, що включає Конституцію, кодекси, закони, підзаконні нормативні акти та міжнародні договори, ратифіковані Україною. Кодифікація права в Україні здійснюється у таких галузях, як цивільне, кримінальне, адміністративне, господарське право. Це забезпечує єдність та системність правового регулювання і дозволяє уникати колізій між різними нормативними актами. Водночас держава визнає верховенство міжнародного права в тих сферах, де це передбачено Конституцією, що робить національну правову систему відкритою до глобальних стандартів та інтеграційних процесів.

Національна правова система України також характеризується системою органів державної влади та правозастосовних інститутів, що забезпечують реалізацію та захист правових норм. До них належать законодавчі органи (Верховна Рада України), виконавчі органи (уряд та міністерства), а також судова система, що включає суди різних рівнів, Конституційний суд та інші спеціалізовані установи. Особливістю є також наявність правоохоронних органів, які виконують функції забезпечення правопорядку, кримінальної відповідальності та захисту суспільних інтересів [2]. Така комплексна система гарантує баланс між законодавчою ініціативою, виконавчою діяльністю та судовим контролем.

Важливою рисою є активне впровадження принципу верховенства права та захисту прав людини, що закріплено у Конституції та численних законах. Українське законодавство передбачає механізми забезпечення прав громадян через судові процедури, адміністративні апеляції, право на оскарження дій державних органів. Додатково, Україна активно інтегрує європейські стандарти прав людини, зокрема норми Європейської конвенції з прав людини, що ще більше підкреслює її відкритість і готовність до відповідності міжнародним нормам.

Національна правова система України також характеризується динамічністю та здатністю до реформування. Після здобуття незалежності держава проводила масштабні реформи у сфері законодавства, судової системи, адміністративного управління та антикорупційної політики. Ці зміни відображають прагнення до європейської інтеграції, гармонізації національних норм із міжнародними стандартами та забезпечення ефективного правового регулювання у всіх сферах суспільного життя. Примітно, що реформи здійснюються не лише на рівні законодавства, але й через практику правозастосування, судові рішення та роботу правозахисних організацій, що є специфічною особливістю українського підходу до формування правової системи.

Особливе значення має поєднання державного та громадянського контролю у правовій системі України. Громадянське суспільство відіграє важливу роль у моніторингу дотримання законності, контролю за діяльністю державних органів та участі у формуванні правової культури. Законодавство передбачає можливість подання громадських позовів, участь у публічних слуханнях, контроль за доступом до інформації та діяльність незалежних інституцій, що гарантують прозорість і відповідальність державної влади. Такий баланс між державною владою та громадянським суспільством формує стійку правову систему та підвищує довіру населення до інститутів держави.

Ще однією характерною рисою української правової системи є поєднання кодифікованих та некодифікованих джерел права. Основні норми закріплені в нормативно-правових актах, тоді як практика застосування права, судові прецеденти та міжнародні договори доповнюють законодавчу базу і допомагають формувати конкретні механізми правового регулювання. Це забезпечує гнучкість системи та можливість адаптації до нових суспільних потреб та викликів, таких як цифровізація, економічна глобалізація, екологічні проблеми та питання безпеки [3].

Таким чином, національна правова система України є складним, багаторівневим та динамічним явищем, що відображає історичний досвід держави, її культурні та політичні особливості, сучасні виклики та прагнення до інтеграції у світову спільноту. Її ключові особливості полягають у пріоритеті Конституції, поєднанні континентальної та англосаксонської традицій, високому рівні кодифікації та системності законодавства, розвиненій структурі органів державної влади та правозастосовних інститутів, інтеграції європейських стандартів прав людини, динамічності та здатності до реформування, а також активній ролі громадянського суспільства. Знання цих особливостей є критично важливим для розуміння механізмів правового регулювання, ефективного захисту прав та свобод громадян, а також для оцінки сучасного стану та перспектив розвитку українського права. Національна правова система України не лише забезпечує правопорядок і стабільність у суспільстві, а й формує правову культуру, підвищує довіру до державних інститутів та сприяє розвитку демократії й верховенства права в державі.

Використані джерела

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 09.10.2025).
2. Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права: навч. посібник. Львів: Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2021. 256 с.
3. Стожар П. День Конституції: Як приймали Основний Закон України. *Український інтерес*. 2023. URL: https://uain.press/articles/den-konstitutsiyi-yak-prijmali-osnovnij zakon-ukrayini-207438

Ілона СТРАТІЄВСЬКА, Тетяна КОРОТКА
студентки 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. політ. н., професор ***Мамантова Е. В.***

ЗАХИСТ ПРАВ ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ ПІД ЧАС ВІЙНИ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА УКРАЇНСЬКА ПРАКТИКА

Право на приватну власність є одним із фундаментальних прав людини, закріпленим як у національних конституційних актах, так і в міжнародних документах. Однак в умовах війни, коли держава змушена вживати надзвичайних заходів для забезпечення обороноздатності та громадської безпеки, виникає дилема між суспільними інтересами та приватною автономією. У контексті повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України з 2022 року питання гарантування, обмеження та відновлення прав власності набуло особливої актуальності. Це стосується, зокрема, реквізиції активів, націоналізації володінь, обмежень у користуванні земельними ділянками, знищення майна внаслідок бойових дій та подальшого права на винагороду. Водночас забезпечення правової визначеності та дотримання принципу верховенства права має залишатися непохитним.

Проблема захисту прав власності під час надзвичайного стану розглядалася в працях О. Скакуна, Р. Степанчука, Ю. Бітяка. Проте більшість досліджень зосереджувалися або на загальних гарантіях прав людини, або на інституті реквізиції під час надзвичайного стану.

Комплексний аналіз, що охоплює міжнародні стандарти, норми воєнного стану та сучасну українську судову практику, залишається недостатньо розробленим, що підкреслює актуальність цього дослідження.

Право на приватну власність в Україні гарантовано статтею 41 Конституції України [1], яка передбачає, що примусове відчуження майна можливе виключно з мотивів суспільної необхідності, на підставах та в порядку, передбачених законом, та за умови попередньої і повної компенсації його вартості. У разі воєнного або надзвичайного стану допускається реквізиція майна з подальшою компенсацією після припинення відповідних обставин.

Цивільний кодекс України розрізняє реквізицію (стаття 353 ЦК України) та конфіскацію (стаття 354 ЦК України) [2]. Реквізиція передбачає тимчасове вилучення майна для задоволення суспільних інтересів, тоді як конфіскація діє як покарання за правопорушення. Однак на практиці це розмежування іноді не є достатньо чітким, особливо в контексті застосування Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [3].

З точки зору міжнародного права, права власності гарантуються статтею Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [4]. Європейський суд з прав людини послідовно стверджує, що будь-яке втручання у права власності має бути законним, виправданим суспільною необхідністю, пропорційним поставленій меті.

В умовах воєнного часу питання компенсації збитків, завданих зруйнованому або пошкодженому майну, стає особливо гострим. В Україні механізм компенсації визначено Законом України «Про компенсацію за майно, пошкоджене або знищене внаслідок бойових дій» (2023) [5], який передбачає подання заяв через «Дію» та ведення спеціального реєстру. Водночас процедура залишається тривалою, залежною від бюджетного фінансування та міжнародних механізмів репарації, які ще не повністю налагоджені.

Слід також звернути увагу на проблему доведення причинно-наслідкового зв'язку між діями агресора та знищенням майна. Судова практика в Україні демонструє тенденцію до презумпції відповідальності держави-агресора, що відповідає принципу, сформульованому Міжнародним судом ООН, але вимагає гармонізації на рівні майбутнього міжнародного механізму компенсації.

Отже, захист прав приватної власності під час війни вимагає балансу між свободою приватної автономії та громадською безпекою й інтересами оборони. Ефективність цієї рівноваги залежить від якості регуляторних процедур, прозорості реквізиції, належного функціонування механізмів компенсації та відповідності національної практики стандартам ЄСПЛ.

Право на приватну власність не втрачає своєї гарантії у воєнний час, але обмеження є допустимими, якщо вони законні, необхідні та пропорційні. Міжнародні стандарти (стаття 1 Протоколу № 1 до ЄКПЛ) та національні нормативні акти (Конституція України, Цивільний кодекс України) створюють правову базу для реквізиції та компенсації. Практичне застосування цих норм в Україні потребує вдосконалення механізмів відшкодування збитків, особливо шляхом прискорення створення міжнародного компенсаційного фонду.

Використані джерела

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № 40–44. Ст. 356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435–15
3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2015. № 28. Ст. 250. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389–19
4. Протокол № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: ратифікований Україною 17.07.1997 р. / Європейська конвенція з прав людини. Рада Європи. Страсбург, 1952. Ст. 1 «Захист власності». URL: https://ks.echr.coe.int/web/echr-ks/article-1-protocol-1
5. Про компенсацію за майно, пошкоджене або знищене внаслідок воєнних дій: Закон України від 2023 р. № 2923-IX // *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. — 2023. — № 35. — Ст. 510. — URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-IX.

Вікторія СУЙЧИМЕЗОВА
студентка 1 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Чувакова Г. М.***

ВПЛИВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА НА ПРАВОВУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ

Після Другої світової війни в Європі розгорнувся масштабний процес політичної, економічної та правової інтеграції, який завершився створенням Європейського Союзу (ЄС) — унікального наднаціонального утворення, що поєднує міжурядову співпрацю з ефективним правовим регулюванням. Право ЄС відображає єдність

європейського правового простору, у якому гармонійно поєднуються національні правові традиції, повага до суверенітету держав і прагнення до забезпечення загального блага.

Для України, що визначила євроінтеграційний курс стратегічним напрямом розвитку, вивчення та імплементація норм європейського права є надзвичайно актуальними. Вплив ЄС проявляється через гармонізацію законодавства з acquis communautaire, впровадження принципів верховенства права, демократії, захисту прав людини та прозорості державного управління. Європейська інтеграція зумовила глибокі трансформації в українському правопорядку, що охоплюють широкий спектр сфер правового регулювання. Однією з ключових форм пристосування національного права до стандартів Європейського Союзу є гармонізація законодавства, що включає внесення змін до законів, зміну конституційних норм і поступове приведення інституційного середовища у відповідність до європейських стандартів.

Серед основних механізмів адаптації — імплементація директив і регламентів ЄС через Угоду про асоціацію, включення європейських норм в національне законодавство. Так, Україна вже впровадила Водну рамкову директиву та Паводкову директиву, внесла зміни до Водного кодексу, створила басейнові ради та проводить моніторинг річкових басейнів [1]. Нещодавні законодавчі ініціативи також свідчать про прагнення удосконалити процедури адаптації права ЄС. Так, Комітет Верховної Ради з питань інтеграції України до ЄС розглянув проєкти законів «про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедур адаптації законодавства України до acquis ЄС» [2]. Крім того, Україна імплементувала Директиву ЄС 2019/633 щодо недобросовісних торговельних практик у сільському господарстві [3].

Процес адаптації права ЄС потребує не лише формального прийняття законів, але й розвитку адміністративної спроможності, належного контролю та моніторингу, а також активної співпраці з громадськістю, бізнесом і міжнародними партнерами. Таким чином, гармонізація законодавства є системним, поетапним процесом, який охоплює різні галузі права і спрямований на забезпечення стабільності, передбачуваності та дотримання європейських стандартів.

Важливим аспектом є також імплементація практики Європейського суду з прав людини. Рішення та висновки ЄСПЛ сприяють удосконаленню українського законодавства, підвищенню якості судових рішень і формуванню прозорої, ефективної системи правосуддя. Вплив Суду проявляється через стимулювання змін у законодавстві, виявлення прогалин у нормах, «пілотні рішення» для системних проблем та юридичну експертизу національних актів із урахуванням положень Конвенції. Показовими є справи «Siryk v. Ukraine» та «Korniyets та інші проти України», що призвели до перегляду судової практики та посилення гарантій захисту прав громадян.

Європейська інтеграція також стимулює зміцнення конституційних і антикорупційних органів. У 2025 році відновлено незалежність Національного антикорупційного бюро (НАБУ) та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП), здійснено кроки для підвищення відповідальності за порушення права на справедливий суд, а також реформовано Конституційний Суд із залученням міжнародних експертів.

Отже, варто зазначити, що вплив європейського права на правову систему України є комплексним і багаторівневим. Він сприяє формуванню сучасної, стабільної та передбачуваної правової системи, зміцненню демократичних інституцій, підвищенню ефективності судової влади та захисту прав людини, забезпечуючи поступову інтеграцію України до єдиного європейського правового простору.

Використані джерела

1. Імплементація законодавства ЄС в Україні: управління водними ресурсами за європейським зразком. 2023. 26 січня / Державне агентство водних ресурсів України. URL: https://davr.gov.ua/implementaciya-zakonodavstva-yes-v-ukraini-upravlinnya-vodnimi-resursami-za-yevropejskim-zrazkom
2. Комітет розглянув законопроєкти щодо удосконалення процедур адаптації законодавства України до права ЄС. 2025. 2 жовтня / Комітет Верховної Ради України з питань інтеграції до ЄС. URL: https://comeuroint.rada.gov.ua/news/main_news/75306.html
3. Адаптація законодавства України до acquis ЄС. 2016. 31 травня. URL: https://comeuroint.rada.gov.ua/news/activity/events/conferences/72729.html
4. Моніторинг порушень права на захист у судових процесах в Україні за 2024 рік / Міжнародне товариство прав людини (ІАЦ ISHR). *Інтерфакс-Україна*. 2024. 12 липня. URL: https://en.interfax.com.ua/news/press-release/1055327.html
5. Справа «Siryk проти України». Заява № 6428/07. Рішення від 31 березня 2011 року / Європейський суд з прав людини. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001–104281
6. Справа «Korniyets та інші проти України». Заяви № 2599/16 та інші. Рішення від 10 липня 2025 року / Європейський суд з прав людини. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001–244003

Яна СУНИЦЯ
студентка 1 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Чувакова Г. М.***

ВПЛИВ ІНФОРМОВАНОСТІ НАСЕЛЕННЯ НА РОЗВИТОК ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

У сучасних умовах розвитку української державності ключовим чинником зміцнення та розуміння правової системи є рівень інформованості та правосвідомості населення. Обізнаність громадян у сфері правової системи України визначає здатність суспільства реалізовувати свої конституційні права, формує довіру до державних інституцій та підвищує ефективність правового регулювання.

Розвиток, пов'язаний із процесами європейської інтеграції, які передбачають формування правової культури, заснованої на демократичних цінностях та верховенстві права. Підвищення рівня правової інформованості є не лише соціальним, а і стратегічним завданням держави [1, с. 170].

Правосвідомість виступає інструментом впливу на людину та суспільство. Вона є основою правової культури та побудови правової держави, яка відображає сукупність поглядів і ідей людини, пов'язаних із правом, включає уявлення про право, роль у житті суспільства і держави, знання про правові інститути, ідеї про права людини. Ця категорія сприяє зміцненню законності, що гарантує кожному громадянину впевненість у тому, що порядок у суспільстві буде забезпечено, права та законні інтереси захищені, злочинці покарані, а права відновлені [2, с. 197–198].

Правові погляди громадян ґрунтуються на правових знаннях про державу і право, про правовідносини між людьми, конституційні права і обов'язки. Важливим є те, щоб ці знання та ідеї правильно відображали правові норми. Важливим етапом у формуванні правосвідомості у суспільстві є правова освіта та культура, які зазвичай реалізуються через діяльність навчальних закладів та правоохоронних органів, які формують свідомість і правомірну поведінку осіб. Правове виховання має такі функції, як: передача певних правових знань та навичок, сприяння формування правосвідомості, правового світогляду та ідеології. А правова культура складається з моральних і матеріальних цінностей, пов'язаних з правовою дійсністю, її формування не є окремим процесом від розвитку інших видів культури, воно визначається об'єктивно існуючими історичними, соціально-економічними, політичними умовами суспільства, ступенем

забезпеченості прав і свобод людини громадянами. Вона визначається, як сукупність правових знань і цінностей, що відповідає рівню досягнутого суспільством статусу в правовій сфері, правильному розумінню приписів правових норм та усвідомленому виконанню цих вимог [3, с. 52].

За останні роки в Україні збільшився прогрес щодо інформованості населення. Є такі заходи, як: проведення конференцій, наукових заходів, які громадяни можуть вільно відвідувати та дізнаватися з відкритих джерел у соціальних мережах, що охоплюють питання європейського права та правової системи України; забезпечення доступу до безкоштовної правової допомоги; право на звернення до уповноважених органів, тобто можливість звертатися до державних органів та Уповноваженого Верховної Ради з прав людини за роз'ясненнями та захистом своїх прав; право звернутися до міжнародних органів для захисту прав; діяльність правозахисних громадських організацій, які надають інформацію та захист. У сучасних умовах соціальні мережі виступають важливим чинником поширення правової інформації: через них у громадян є доступ до більш вузького розуміння про права та обов'язки від статей науковців, юристів, що сприяє підвищенню правової обізнаності населення.

Високий рівень інформованості населення прямо впливає на ефективність правової системи. Обізнаність громадян здатна підвищувати такі риси: активно брати участь у демократичних процесах; захищати свої права та інтереси; підвищувати рівень відповідальності органів влади; формувати правову культуру, яка сприяє стабільності та розвитку держави.

Наступним етапом формування правосвідомості є раціоналізація правотворчого та правозастосовного процесів. Для ефективного впливу на цей процес необхідно розробити та налаштувати механізм реалізації правових факторів, що впливають на поведінку громадян, визначають її законність чи протиправність. Впровадження законності відбувається такими способами, як: проведення нагляду, здійснення контролю та звернення громадян. Цей процес покликаний здійснювати уповноважені органи державної влади, які мають виключні спеціальні повноваження. Контроль є одним із основних факторів, що впливають на поведінку громадян і сприяють встановленню правопорядку на високому рівні [4, с. 8].

Отже, розвиток правової системи неможливий без постійного підвищення рівня інформованості громадян та формування в них глибокого розуміння правових норм. Це завдання є стратегічним для держави, адже від активної, обізнаної та правосвідомої громадськості залежить ефективність правової системи та демократичний розвиток України в цілому.

Використані джерела

1. Лісна І. С. Євроінтеграція та сучасна правова система України: шлях до стабільності та розвитку. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2023. № 2 (46). С. 169–179. URL: https://doi.org/10.33216/2218–5461/2023–46–2–169–179
2. Богів Я. С. Правосвідомість як основа побудови правової держави. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. Серія: Економічна, юридична. 2022. Випуск 33. С. 196–202. URL: https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/656/600
3. Слугоцька В. М. Правосвідомість як необхідна умова розвитку правової культури суспільства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. С. 51–53. URL: http://lsej.org.ua/10_2023/9.pdf
4. Варава І., Ципан А. Роль правосвідомості як фактора розвитку правової культури. *Молодий вчений*. 2022. № 1 (101). С. 6–9. URL: https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/3113/3082

Станіслава ТУЛА
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Цибульська О. Ю.***

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОПІКИ НАД ДІТЬМИ, ЕВАКУЙОВАНИМИ З УКРАЇНИ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації (далі — РФ) в Україну у лютому 2022 року спричинило глибоку гуманітарну кризу, змусивши мільйони громадян, зокрема дітей, залишити свої домівки. Часто діти евакуювалися без супроводу або втрачали зв'язок із батьками, що створило серйозні правові виклики для України та міжнародної спільноти. Проблема міжнародно-правового регулювання опіки над такими дітьми є особливо актуальною, адже охоплює питання юрисдикції, визнання іноземних рішень та запобігання незаконному усиновленню.

Проблема опіки над евакуйованими дітьми має виразний іноземний елемент, адже українські діти перебувають під юрисдикцією інших держав, де над ними встановлюється опіка за місцевим законодавством. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про міжнародне приватне право» від 23 червня 2005 року [6], іноземний елемент існує, коли учасником правовідносин є іноземна особа або коли юридичний факт відбувся за кордоном. У цьому випадку поєднуються обидві ознаки, що зумовлює застосування колізійних норм та міжнародних механізмів співробітництва.

Міжнародно-правове регулювання опіки ґрунтується на Гаазькій конвенції від 19 жовтня 1996 року [1], яка встановлює юрисдикцію держави постійного проживання дитини та обов'язок інших країн визнавати такі рішення. Документ передбачає інформаційну взаємодію між компетентними органами та механізми повернення дітей. Після 2022 року її значення зросло у зв'язку з масовою евакуацією українських дітей до країн ЄС (далі — ЄС).

Важливе значення має Конвенція Організації Об'єднаних Націй (далі — ООН) про права дитини 1989 року [2], яка закріплює принцип пріоритету найкращих інтересів дитини, гарантує право на громадянство, ідентичність, сімейні зв'язки та захист від експлуатації. У воєнний час держави, що прийняли українських дітей, мають забезпечувати прозорість опікунських процедур, взаємодію з Україною та запобігати незаконному усиновленню чи зміні громадянства.

Застосування міжнародних норм забезпечується Гаазькою конвенцією 1980 року про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей [3], яка встановлює механізм оперативного повернення дітей, незаконно переміщених або утримуваних за кордоном. Її положення актуальні у період війни через випадки примусової депортації українських дітей до РФ, що порушує норми міжнародного гуманітарного та приватного права.

Законодавство України встановлює механізми взаємодії з іноземними юрисдикціями. Відповідно до Закону України «Про охорону дитинства» [4] та Сімейного кодексу [5], питання опіки вирішуються насамперед в інтересах дитини, а за потреби — із залученням іноземних органів влади. Особливу увагу приділено дітям, які залишилися без батьківського піклування: держава забезпечує їх облік, правовий статус і контроль за перебуванням за кордоном. Як зазначає О. Блажівська, ефективність реалізації міжнародно-правових норм можлива лише за умови тісної співпраці українських і зарубіжних органів опіки [7].

Отже, міжнародно-правове регулювання опіки над дітьми, евакуйованими з України під час війни, є комплексним механізмом, що поєднує норми гуманітарного, сімейного та приватного права. Його мета — забезпечення найкращих інтересів дитини, збереження національної ідентичності та повернення до родини. Україна як учасниця Гаазьких конвенцій формує правові механізми співпраці, однак потребує вдосконалення моніторингу, цифрових реєстрів і контролю за дотриманням прав дітей. Таким чином, міжнародне приватне право виступає дієвим інструментом їхнього захисту навіть у період війни.

Використані джерела

1. Гаазька конвенція про юрисдикцію, застосовне право, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей від 19 жовтня 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_180#Text (дата звернення: 15.11.2025).
2. Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 15.11.2025).
3. Гаазька конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25 жовтня 1980 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_188#Text (дата звернення: 15.11.2025).
4. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402–14#Text (дата звернення: 15.11.2025).
5. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947–14#Text (дата звернення: 15.11.2025).
6. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23 червня 2005 р. № 2709-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709–15#Text (дата звернення: 15.11.2025).
7. Блажівська О. Міжнародно-правовий захист дітей, постраждалих від війни: проблеми реалізації норм. *Юридичний науковий журнал*. 2023. № 2. С. 45–52.

Дарія ТУРТА
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Добровольська В. В.***

ПРАВОВІ ЗАСАДИ МАЙНОВИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Майнові відносини в господарській сфері є основою функціонування ринку, забезпечуючи обмін ресурсами, власністю та послугами між суб'єктами господарювання. Після втратити чинності Господарського кодексу, основними актами, які здійснює правове регулювання відносин є Конституція України та Цивільний кодекс України (ЦКУ). Конституційні положення створюють базу для подальшого законодавчого регулювання майнових відносин, визначають межі втручання держави у господарську діяльність та забезпечують правові гарантії захисту майнових прав суб'єктів господарювання. ЦКУ встановлює правила володіння, користування та розпорядження майном, а також гарантує захист майнових прав учасників господарювання.

Основоположне значення у регулюванні господарських майнових відносин мають закріплені у статті 3 ЦКУ принципи. Особливу уваги приділимо принципам неприпустимості позбавлення права власності, свободи підприємницької діяльності, справедливості, добросовісності та розумності. Вони утворюють юридичні стандарти, на яких базуються увесь спектр майнових відносин. Принцип неприпустимості позбавлення права власності гарантує суб'єкту господарювання захист його майна від свавільного втручання інших суб'єктів. Принцип свободи підприємницької діяльності полягає у праві кожної особи вільно здійснювати господарську діяльність, обирати види та форми її ведення, розпоряджатися результатами своєї праці та одержаним майном на власний розсуд, якщо це не суперечить закону. Принцип справедливості, добросовісності та розумності вимагає, щоб учасники господарського обороту діяли не лише в межах закону, але й з урахуванням етичних стандартів, загальних уявлень про чесність та збалансованість інтересів.

Право власності є центральним елементом майнових відносин у сфері господарювання, оскільки саме воно визначає юридичну можливість суб'єкта володіти, використовувати та розпоряджатися майном. Відповідно Цивільного кодексу України, право власності охоплює три ключові правомочності: право володіння, право користування та право розпорядження. Право володіння забезпечує фактичне утримання майна та контроль за ним; право користування надає можливість отримувати від майна корисні властивості та економічні вигоди; право розпорядження визначає можливість змінювати правовий статус майна, передавати його іншим особам, відчужувати чи обтяжувати. Значення цих правомочностей для майнових відносин є фундаментальним, оскільки кожен суб'єкт господарювання, як юридична особа, так і фізична особа — підприємець здійснюють свою діяльність, спираючись на певний майновий комплекс, що забезпечує економічну основу бізнесу.

Здійснення господарської діяльності є неможливим без системної взаємодії між суб'єктами господарської діяльності, яка у більшості випадків базується саме на договірних майнових відносинах. Саме через систему договорів відбувається реалізація майнових прав суб'єктів господарювання, формування господарських зв'язків та забезпечення стабільності майнового обігу. Підприємства, установи та фізичні особи-підприємці вступають у правовідносини щодо поставки товарів, виконання робіт, надання послуг, оренди, лізингу, перевезення, кредитування, страхування тощо, що забезпечує рух ресурсів в економіці. Правове регулювання цих відносин здійсню-

ється Цивільним кодексом України, а також спеціальними законами, що встановлюють особливості окремих видів договорів, зокрема: Законами України «Про оренду державного та комунального майна», «Про транспорт», «Про оренду землі», Законом України «Про фінансовий лізинг», «Про страхування», «Про споживче кредитування» та іншими актами. Цивільний кодекс України виступає базовим нормативним актом, що визначає загальні правові засади договірних відносин. ЦКУ встановлює універсальні правила укладення, зміни та припинення договорів, вимоги до їх форми, умови дійсності правочинів, а також регулює права, обов'язки та відповідальність сторін за порушення договірних зобов'язань. Спеціальні закони ж уточнюють ЦКУ й можуть визначати права та обов'язки сторін, предмет договорів, порядок їх укладення і виконання, а також види та обсяг відповідальності за порушення договірних зобов'язань, що забезпечує правову визначеність.

Таким чином, правові засади майнових відносин у сфері господарювання забезпечують чітку і передбачувану структуру взаємодії суб'єктів господарської діяльності, визначають права, обов'язки та відповідальність учасників ринку, а також гарантують захист майнових інтересів. Конституція України, Цивільний кодекс України та спеціальні закони формують основу правового регулювання, закріплюючи принципи свободи підприємницької діяльності, справедливості, добросовісності та розумності, а також встановлюючи правомочності власності, механізми договірного регулювання та способи захисту майна. Дотримання цих правових засад сприяє стабільності господарського середовища, зміцнює довіру між учасниками ринку та забезпечує ефективне і безпечне функціонування економіки.

Використані джерела

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 11.11.2025).
2. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 5 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435–15#Text (дата звернення: 11.11.2025).
3. Господарське право : навчально-методичний посібник (для студентів денної та заочної форми навчання) / Подцерковний О. П., Добровольська В. В., Зятіна Д. В., Будурова Г. М. Одеса : НУ «ОЮА», 2021. 166 с.

Анастасія ФАСІЙ
студентка 3 курсу
факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Завальнюк С. В.***

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ УНАСЛІДОК ФОРС-МАЖОРНИХ ОБСТАВИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У правовій системі України одним із базових принципів цивільного права є обов'язковість виконання зобов'язань, передбачених договором чи законом. Відповідно до ч. 1 ст. 629 Цивільний кодекс України (ЦК) сторона, яка прийняла на себе зобов'язання, зобов'язана його виконати. Утім, існують обставини, за яких виконання зобов'язання стає неможливим чи істотно ускладненим: саме в таких випадках в цивільному праві України є положення про звільнення від цивільно-правової відповідальності за порушення зобов'язання унаслідок випадку або непереборної сили (форс-мажору) — зокрема ст. 617 ЦК. У контексті введення в Україні режиму Закон України «Про правовий режим воєнного стану» (воєнний стан) та збройної агресії, питання застосування інституту форс-мажору набуває особливої актуальності: чи звільняє воєнний стан сторону від відповідальності за невиконання зобов'язань, за яких умов, який зв'язок із договором і як це застосовується на практиці судів. У даному дослідженні ми розглянемо нормативно-правове підґрунтя, практику судів України, а також особливості відповідальності в умовах воєнного стану [1; 2].

Згідно зі ст. 617 ЦК особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності, якщо доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили. При цьому ЦК не містить детального визначення поняття «форс-мажор», тому його тлумачення переважно здійснюється через договірні умови та судову практику. Практика також враховує, що воєнний стан — як надзвичайна обставина — може кваліфікуватися як форс-мажор. Судова практика ухвалила, що форс-мажор має бути непередбачуваним, незалежним від сторін, неможливим до подолання, а також мати причинно-наслідковий зв'язок із невиконанням зобов'язання.

Судова практика України у справі № 686/16312/22 від 13 березня 2024 р. розглянула випадок, коли відповідач послався на форс-мажорні обставини у зв'язку з введенням воєнного стану та окупацією території. Суд підтвердив, що настання воєнного стану саме по собі не є автоматичним звільненням від відповідальності — сторона має довести, що конкретно її зобов'язання стало неможливим ви-

конати через непереборну силу, зв'язану з воєнними обставинами. У презентації суду від 14 жовтня 2024 р. зазначено, що «військова агресія рф проти України» сама по собі не дає підстав для звільнення або зменшення відповідальності за невиконання; необхідно довести причинно-наслідковий зв'язок [5].

Однією з ключових особливостей є те, що настання воєнного стану або бойових дій створює передумови для визнання форс-мажору, але це не автоматично означає звільнення від відповідальності. Сторона повинна довести, що конкретне зобов'язання стало неможливим або істотно ускладненим саме через ці обставини, і що вона вжила всіх можливих заходів для виконання або звернулася до іншої сторони для узгодження зміни договору. Крім того, важливо відрізняти дію зобов'язання: якщо зобов'язання могло бути виконане, але сторона вжила недостатніх заходів — він не звільняється. У договорній практиці сторони все частіше передбачають конкретний пункт про форс-мажор, який встановлює, що строк виконання зобов'язання продовжується або має бути переглянутим у випадку дії форс-мажору, після чого може бути право на зміну чи розірвання договору. Судова практика визнає такі умови релевантними [6, с.101].

У справі № 482/832/22 позивач ОСОБА_1 звернувся до суду з вимогою розірвати договір із ТОВ «ПЛК Груп» про підбір і доставку автомобіля KIA та повернути сплачені 8 221 дол. США, оскільки компанія не виконала зобов'язання через форс-мажор у вигляді війни. Суди першої та апеляційної інстанцій відмовили у позові, зазначивши, що воєнний стан і закриття портів унеможливили доставку, а виконавець не ухилявся від виконання договору. Верховний Суд погодився, наголосивши, що позивач не довів істотного порушення, не погодив додаткові витрати та не ініціював розірвання договору за форс-мажором, і залишив рішення без змін. Суддя Касаційного цивільного суду Тітов М. Ю. у своїй окремій думці також зазначив, що підстав для розірвання не було, бо невиконання зобов'язань зумовлене форс-мажором, сторони погодили лише продовження, перенесення або припинення договору за згодою, а відповідач пропонував варіанти врегулювання, тому істотного порушення не було [3; 4].

Іншою особливістю є момент переходу: коли обставини форс-мажору припинилися або сторона змогла виконати зобов'язання — відповідальність може поновлюватися. Отже, форс-мажор має тимчасовий характер. Суд у презентації вказував, що сторона, яка посилається на форс-мажор, має довести не лише настання обставини, а й саме її вплив на конкретне зобов'язання. Також важливою є проблема доказування: сторона-боржник має зібрати докази, що ситуація була непередбачуваною, незалежною та що вона вжила заходів для виконання або звернулася до контрагента з пропозицією змінити

умови. Судова практика зазначає, що доведення форс-мажору лежить на тій стороні, яка на нього посилається.

Нарешті, відповідальність, від якої звільняє форс-мажор, — це не обов'язок виконати зобов'язання, а цивільно-правова відповідальність за порушення зобов'язання (наприклад, пеня, штраф, відшкодування). Ця позиція підтверджується в доктрині: форс-мажор не звільняє від виконання зобов'язання як такого, а лише від наслідків його порушення [7, с.54].

Попри наявність судової практики, залишаються певні виклики. По-перше, недостатня стандартизація договірних положень про форс-мажор: сторони часто некоректно формулюють умови, не визначають строк дії чи процедуру підтвердження. Договірні ризики залишаються. По-друге, питання оцінки строку дії форс-мажору: коли саме ситуація вважається такою, що дії непереборної сили завершено, і коли відповідальність поновлюється. По-третє, в умовах воєнного стану часто виникає потреба змінити або припинити договір через істотну зміну обставин, а чинне цивільне законодавство (зокрема ст. 652 ЦК) допускає зміну чи розірвання договору за таких умов, але практика ще формується. З огляду на це доцільно рекомендувати: у договорах чітко передбачати положення про форс-мажор та процедурні заходи; сторонам своєчасно повідомляти контрагентів про настання таких обставин; в законодавстві — розглянути можливість кодифікації положень про форс-мажор у цивільному кодексі та впровадження методики оцінки таких ситуацій.

У підсумку можна констатувати, що в цивільно-правових зобов'язаннях в Україні питання відповідальності за невиконання внаслідок форс-мажорних обставин — особливо в умовах воєнного стану — має значну практичну й теоретичну вагу. Інститут форс-мажору дає можливість звільнення від цивільно-правової відповідальності за порушення зобов'язання, однак не автоматично й не без умов: сторона має довести настання непереборної сили, її вплив на конкретне зобов'язання, і вжити заходів. Практика судів, зокрема постанови КЦС ВС, роз'яснює ці умови, але залишається потреба у чіткому законодавчому та договірному врегулюванні. З урахуванням умов воєнного стану, для сторін договору та юристів важливо діяти проактивно: передбачати можливі ризики, документувати обставини, оперативно взаємодіяти з контрагентами. Таким чином, відповідальність за невиконання зобов'язання внаслідок форс-мажору не є звільненням від виконання обов'язку, але від відповідальності за його порушення — за умови виконання всіх необхідних вимог.

Використані джерела

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст.356.
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 28. Ст.250.
3. Окрема думка Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 11.04.2024 у справі № 482/832/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/118626870
4. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 11.04.2024 у справі № 482/832/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/118626712
5. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 13.03.2024 у справі № 686/16312/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/117823557
6. Мельник О. Виконання умов договору внаслідок дії обставин форс-мажору під час воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія: Право. 2022. Т. 1, № 74. С. 98–102.
7. Шпиляк А. М. Відповідальність за невиконання цивільних зобов'язань в умовах воєнного стану. *Scientific notes of Lviv University of Business and Law*. 2022. Т. 33. С. 51–55.

Діана ФЕДОРОВА
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. ю. н., професор ***Давидова І. В.***

ПРОБЛЕМИ СПАДКУВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ: ОГОЛОШЕННЯ ОСОБИ ПОМЕРЛОЮ

В умовах збройного конфлікту, коли велика кількість осіб зникає безвісти або перебуває в умовах, що не дозволяють встановити їхню долю, питання спадкування набуває особливої соціально-правової актуальності. Життєві обставини війни — відсутність інформації про місце перебування особи, неможливість своєчасної фіксації фактичної смерті, пошкодження або недоступність документів — створюють юридичні, практичні та етичні перешкоди для спадкоємців.

Актуальність дослідження обумовлена тим, що під час воєнних дій порядок відкриття спадщини, строки її прийняття, реєстрація прав спадкоємців зазнають значних ускладнень. Зокрема, в Україні законодавство допускає за певних умов оголошення особи померлою або визнання її безвісти відсутньою, що стає передумовою для розгляду питання спадкування. На практиці ж спадкоємці стикаються із необхідністю судового виробництва, тривалою невизначеністю, відсутністю чи затримкою державної реєстрації факту смерті або визнання. Наприклад, в Україні наголошується, що «успадкування можна відкрити тільки після судового оголошення особи померлою» [1].

Аналіз стану наукової розробки теми показує, що у правовій науці та практиці розглядаються питання так званої «presumption of death» (припущення смерті) або оголошення померлою особи у випадках, коли фізичне встановлення смерті неможливе. У німецькому праві, наприклад, передбачено спеціальну норму для випадків, коли особа безвісти зникає під час небезпечної ситуації — «presumed death due to danger» (Gefahrverschollenheit) — і визнання смерті можливо вже через один рік з обставинами зникнення [2].

У міжнародному праві також зафіксовано, що особу, яка зникла безвісти під час військових дій чи стихійного лиха, можна оголосити померлою після скорочених строків (наприклад, два роки без новин про особу з моменту закінчення воєнних дій) [3].

Щодо України, існують практичні коментарі до правозастосування, які зазначають, що війна суттєво ускладнила процедуру спадкування — зміни строків під час правового режиму воєнного стану, дистанційне оформлення та особливості відкриття спадщини [4].

З точки зору спадкового права, відкриття спадщини можливе лише після смерті спадкодавця (або встановлення такого факту). Якщо особу не оголошено померлою, спадкоємці не можуть повноцінно реалізувати своє право на спадок, можуть виникати проблеми з нотаріальним оформленням, з реєстрацією майна та виконанням зобов'язань, що залишилися за спадкодавцем.

Водночас війна породжує специфічні проблеми: по-перше, значна кількість осіб зникає безвісти, тому їх статус лишається невизначеним тривалий час; по-друге, документи можуть бути втрачені або знищені, нотаріуси чи державні реєстри можуть бути недоступні через бойові дії; по-третє, майно могло бути розграбовано, знищено або накладено арешт в умовах тимчасової окупації, що значно ускладнює саме правове оформлення спадщини.

Ключові проблеми, які виникають на практиці, включають: потребу у поданні заяви до суду про визнання особи померлою, що може бути витратним і тривалим; невизначеність строків у військових умовах; можливість появи реальної особи після оголошення її померлою, що породжує правові наслідки — повернення майна, спір між набувачами спадщини; а також питання балансування інтересів між права спадкоємців на спадок і захисту прав зниклої особи. У випадку України під час воєнного стану законодавство передбачає, що строки прийняття спадщини і відкриття спадщини можуть бути відраховані з дати державної реєстрації смерті або визнання особи померлою, навіть якщо фактична смерть настала раніше [4].

Таким чином, наукове дослідження теми має реальне прикладне значення для правозастосування, для правового захисту спадкоємців, для державної політики щодо стабільності майнових відносин у кризових ситуаціях.

Узагальнюючи, по-перше, оголошення особи померлою в умовах війни виступає необхідною правовою передумовою для легального відкриття спадщини, але водночас вона породжує значні юридичні, практичні і соціальні виклики. По-друге, держава і правова система повинні забезпечувати адекватні строкові, процедурні та гарантійні механізми, щоб мінімізувати ризики правової невизначеності для спадкоємців, зокрема шляхом скорочення строків судових процедур, гарантування доступу до нотаріальних дій у дистанційному режимі, захисту прав осіб, які можуть бути оголошені померлими, але залишаються живими.

Використані джерела

1. Mtrlegal. Presumption of Death in Dangerous Situations. Legal Lexikon. 2025. URL: https://www.mtrlegal.com/en/wiki/presumption-of-death-in-dangerous-situations
2. WIPO Lex. Announcement of disappearance/death, Decision on proclaiming person dead. 2025. — Режим доступу: https://www.wipo.int/wipolex/en/text/237976
3. 112.ua. Missing in action property — can relatives inherit. 20.07.2025. URL: https://112.ua/en/majno-zniklogo-bezvisti-ci-mozut-rodici-otrimati-spadsinu-71760
4. Pravdop.com. Чому важливо своєчасно переоформити спадщину під час війни. 08.08.2025. URL: https://pravdop.com/en/publications/kommentarii-zakonodatelstva/pochemu-vazhno-svoevremenno-pereoformit-nasledstvo-08–2025–164/

Станіслав ЧЕРЛАТ
студент 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Федоров В. А.***

ВПЛИВ ВІЙНИ НА ДІЮ ПРАВОВИХ НОРМ ПРО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ ПІДХІД

У сучасних умовах воєнного стану особливо актуальним є питання виконання договірних зобов'язань, оскільки сторони часто стикаються з обставинами, що унеможливлюють належне виконання обов'язків. Важливо розуміти правову природу зобов'язань і значення форс-мажору, зокрема війни, як підстави для звільнення від відповідальності. Форс-мажор у цивільному праві покликаний захистити сторони договору, коли виконання стає неможливим через надзвичайні та непередбачувані події. [2]

Війна як надзвичайна соціально-правова ситуація змінює функціонування всієї правової системи. З теоретико-правової точки зору, дія правових норм у таких умовах змінюється кількісно, через обмеження чи призупинення окремих норм, та якісно, бо змінюються умови реалізації, адресати, юридичні наслідки.

У період війни право перестає бути лише механізмом регулювання суспільних відносин — воно стає інструментом виживання держави, суспільства і правопорядку. Це визначає нову ієрархію цінностей: на перше місце виходять публічні інтереси (безпека, оборона, мобілізація), а приватні права підлягають корекції через конституційно обґрунтовані обмеження.

Ще в стародавньому Римі існував принцип pacta servanda sunt (договір має виконуватись) прояв правової визначеності тобто стабільності правового простору. Однак у праві існує й інший фундаментальний принцип — принцип справедливості, який допускає коригування формальної визначеності за надзвичайних обставин. [3]

Війна як форс-мажорна обставина не заперечує принципу обов'язковості зобов'язань, а тимчасово обмежує його дію через зміну можливості реалізації. Теоретично це не скасування норми, а її коригування у сфері застосування: норма продовжує існувати, але не породжує очікуваного результату через зміну фактичного контексту. [1]

У період воєнного стану механізми дії права зазнають режимної трансформації, тобто зберігається дія загальних принципів, але вводяться спеціальні юридичні режими, які тимчасово змінюють порядок реалізації норм.

Теоретично можна виокремити три основні механізми:

1. Механізм реалізації відбувається через дію спеціальних норм воєнного стану, які деталізують, коли і як застосовуються загальні норми. Наприклад, цивільно-правові зобов'язання виконуються з урахуванням воєнних обмежень, а держава через ТПП визначає факт форс-мажору.

2. Механізм забезпечення реалізується через державний примус, але також через механізми відстрочення (мораторії, відкладення виконання, замороження строків). Тобто примус може бути тимчасово обмежений в ім'я справедливості.

3. Механізм призупинення дії норм проявляється в тому, що деякі норми не можуть бути реалізовані фактично, хоч формально вони не скасовані. З точки зору теорії, це означає зміну сфери фактичної дії норми, а не її юридичне скасування.

Форс-мажор — це обставини непереборної сили, які сприяють легітимації відхилення від зобов'язання. Він визначає консенсус між формальною визначеністю, яка вимагає обов'язковості виконання, і фактичною справедливістю, яка вимагає врахування реальних умов [3].

Правова природа форс-мажору полягає у вбудованому механізмі корекції правової дії, який дозволяє зберегти цілісність правової системи і не поушувати принцип зобов'язальності, і пом'якшити наслідки його формального застосування в умовах, коли це суперечить природі права [4].

Держава у воєнний період виступає суб'єктом балансу між необхідністю та свободою. Вона гарантує дію правових норм, але водночас може обмежувати їх реалізацію в інтересах публічної безпеки. Це втілення принципу пропорційності, який лежить в основі правової держави.

Держава гарантує мінімальний рівень правової визначеності (збереження чинності законів, судовий захист, фіксація форс-мажорів), але може тимчасово обмежувати приватні права (майнові, договірні, корпоративні) задля виживання суспільства.

Використані джерела

1. Роз'яснення щодо умов впливу форс-мажору на виконання договірного зобов'язання / Верховний Суд України. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1587607/
2. Кочина О., Болдирева В. Вплив воєнного стану на цивільні правовідносини. *Новий український закон*. 2023. № 2(16). URL: https://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/232
3. Стефанчук М. Особливості договірної відповідальності в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. № 3(39). URL: https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1579
4. Торгово-промислова палата України. Лист від 28.02.2022 № 2024/02.0–7.1 про засвідчення форс-мажорних обставин (військова агресія РФ проти України). URL: https://nbg.gov.ua/news/1674204020/

Валерія ЧЄРНЕУЦАН
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Фасій Б. В.***

ПРАВОРВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРИМУСОВОГО ВІДЧУЖЕННЯ МАЙНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Комплексні дослідження примусового відчуження майна в умовах воєнного стану з'явилися лише після 2022 року, і здебільшого вони зосереджуються на воєнно-адміністративних аспектах, залишаючи поза увагою детальний цивільно-правовий механізм відшкодування, оцінки збитків та судового захисту

Примусове відчуження має як адміністративно-воєнний, так і цивільно-правовий вимір. З цивільно-правової точки зору, воно регулює порядок обігу майна, його оцінку, механізми компенсації та відновлення порушених прав власників. Актуальність цього питання особливо зросла в умовах широкомасштабної збройної агресії Росії проти України, коли виникла необхідність швидкого залучення транспортних засобів, техніки, нерухомості, земельних ділянок та іншого стратегічного майна для забезпечення оборонних потреб держави.

Розглянемо правове регулювання примусового відчуження майна по ієрархії нормативно-правових актів.

Найвищим за юридичною силою нормативно-правовим актом, що регулює питання примусового відчуження майна є безумовно — Конституція України. Всі нормативно-правові акти повинні відповідати нашій Конституції. Нас цікавить ст. 41, саме там закріплено, що: 1) кожна особа має право володіти, користуватися та розпоряджатися належним їй майном, а також результатами інтелектуальної та творчої діяльності; 2) конфіскація майна допускається виключно на підставі рішення суду та у випадках, обсязі й порядку, визначених законом; 3) ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним; 4) примусове відчуження об'єктів права приватної власності може здійснюватися лише як виняток, з мотивів суспільної необхідності, у встановленому законом порядку та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. У період воєнного чи надзвичайного стану допускається примусове відчуження з подальшим повним відшкодуванням вартості майна. Такі процедури мають здійснюватися з дотриманням принципів прозорості та правової визначеності. Отже, у нас чітко закріплена право на приватну власність, але у деяких випадках допускається її відчуження.

Правове регулювання примусового відчуження майна у міжнародно-правовому аспекті ґрунтується на низці актів, що встановлюють стандарти захисту права власності під час збройних конфліктів та надзвичайних обставин. Насамперед, Загальна декларація прав людини (ст. 17) та Європейської конвенція з прав людини (стаття 8) визначають, що кожна людина має право володіти майном [1] та те що кожен має право на повагу до свого житла, а органи влади можуть втручатися в це право тільки у випадку суспільної необхідності [2]. Таким чином, міжнародні норми встановлюють загальний правовий каркас, покликаний забезпечити баланс між публічними інтересами держави та фундаментальним правом на володіння майном.

Далі за юридичною силою йдуть Закони України. Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може здійснюватися лише як виняток, з мотивів суспільної необхідності, у встановленому законом порядку та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. У період воєнного чи надзвичайного стану допускається примусове відчуження з подальшим повним відшкодуванням вартості майна. Такі процедури мають здійснюватися з дотриманням принципів прозорості та правової визначеності. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» визначає загальні засади функціонування держави у період воєнного стану, включаючи можливість тимчасового обмеження конституційних прав та свобод, а також залучення ресурсів для потреб оборони [5]. Спеціальний закон щодо відчуження та вилучення майна встановлює процедури, гарантії та порядок компенсації власникам майна, що примусово вилучається державою.

Цей нормативний акт окреслює чіткі умови, за яких може здійснюватися примусове відчуження, зокрема наявність документального рішення військового командування, погодженого з органом виконавчої влади або військовою адміністрацією. Крім того, передбачено обов'язкове оформлення акта приймання-передачі, що засвідчує вилучення, а також право власника на подальше відшкодування вартості майна за рахунок державного бюджету. Компенсація може надаватися як у грошовій формі, так і шляхом повернення майна, якщо після припинення воєнного стану воно збереглося та може бути повернуте власнику [4].

Правове регулювання примусового відчуження майна деталізується не лише законами, а й підзаконними нормативно-правовими актами, які визначають процедурні аспекти реалізації відповідних повноважень. До таких актів належать постанови Кабінету Міністрів України, нормативні накази Міністерства оборони, військових адміністрацій та інших органів виконавчої влади, що встановлюють порядок оформлення актів вилучення, критерії оцінки майна, механізми виплати компенсації та взаємодію між військовим командуванням і

органами місцевого самоврядування. Наприклад, урядові постанови регламентують процедуру проведення оцінки вартості майна спеціально уповноваженими суб'єктами, а також строки та джерела фінансування компенсаційних виплат за рахунок державного бюджету. Підзаконні акти виконують практичну функцію — забезпечують реалізацію положень законів на рівні конкретних адміністративних процедур, уніфікуючи порядок відчуження майна та запобігаючи правовим колізіям під час застосування цього інструменту в умовах воєнного стану.

Вилучення майна відбувається за рішенням військового командування з погодженням військових адміністрацій або органів виконавчої влади. Воно може стосуватися державного майна, а також майна громадян чи юридичних осіб приватного сектору за умови подальшої компенсації вартості [3].

Питання правового регулювання примусового відчуження майна під час воєнного стану сьогодні має особливу вагу, оскільки безпосередньо стосується балансу між суспільною необхідністю та охороною приватної власності тобто пов'язана з необхідністю забезпечення обороноздатності держави водночас з захистом приватного права громадян. В умовах збройної агресії держава змушена оперативно залучати ресурси для потреб оборони, а отже, механізм реквізиції набуває практичного значення як ніколи раніше. Важливо щоб процедура відчуження була не лише ефективною, а й максимально прозорою та законною з урахуванням принципу верховенства права адже це сприяє збереженню довіри громадян до державних інститутів та держави в цілому, що має важливе значення особливо під час збройної агресії проти нашої країни.

Ефективність механізму примусового відчуження майна під час воєнного стану можлива лише за умови дотримання принципів верховенства права, конституційних гарантій недоторканності власності, прозорості процедур, належної компенсації та можливості судового контролю.

Нормативне підгрунтя регулювання цієї процедури сформоване низкою актів — передусім Конституцією України, спеціальними законами про воєнний стан та порядок відчуження або вилучення майна, а також урядовими постановами. У законодавстві окреслено головні етапи та вимоги до реквізиції: визначено компетентні органи, правила оцінки, порядок оформлення документів і гарантії компенсації. Разом з тим практика засвідчує, що формальна врегульованість не завжди гарантує безпроблемне застосування норм. Зокрема, найбільше труднощів виникає у сфері відшкодування вартості та підтвердження завданих збитків, особливо коли майно знищене або втрачено після його примусового відчуження.

Правозастосовна практика показує, що процедури, передбачені законом, потребують подальшої деталізації й уніфікації. Судові спори щодо компенсації нерідко демонструють різні підходи до оцінки збитків та визначення належного розміру виплат, що вказує на недостатню сталість правових позицій. Крім того, існує запит на вдосконалення механізму фіксації факту реквізиції та реальної вартості майна, щоб уникнути правової невизначеності та зловживань.

Подальший розвиток законодавства має бути спрямований на долання цих прогалин, а тобто зміцнення гарантій власників і формування передбачуваних механізмів компенсації, що дозволить досягти оптимального балансу між приватними й публічними інтересами.

Використані джерела

1. Загальна декларація прав людини : Декларація ООН від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 20.11.2025).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 20.11.2025).
3. Примусове відчуження або вилучення майна в умовах воєнного стану / Безоплатна правова допомога. URL: https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/prymusove-vidchuzhennya-abo-vyluchennya-majna-v-umovah-voyennogo-stanu/ (дата звернення: 19.11.2025).
4. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану : Закон України від 17.05.2012 р. № 4765-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765–17#Text (дата звернення: 20.11.2025).
5. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389–19#Text (дата звернення: 20.11.2025).

Ангеліна ЧУМАЧЕНКО
студентка 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Квасніцька О. О.***

ВПЛИВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ТА ЕЛЕКТРОННОГО СУДОЧИНСТВА НА ГОСПОДАРСЬКІ СПОРИ

Цифровізація судової системи є одним із ключових напрямів модернізації правосуддя в Україні, що безпосередньо впливає на ефективність господарського судочинства. Перехід до електронного судочинства сприяє підвищенню прозорості, оперативності та доступності розгляду господарських спорів, зменшуючи бюрократичні бар'єри та часові витрати учасників процесу.

У даному контексті доцільно розглянути теоретико-правові засади цифровізації судочинства, які формують сучасну модель електронного правосуддя. Основними елементами електронного судочинства є електронні документи, електронний підпис, відеоконференції та електронний кабінет суду, що забезпечують інтегровану взаємодію всіх учасників процесу. Правові основи впровадження електронного правосуддя в Україні закріплені у нормативних актах, які визначають принципи, етапи та механізми його реалізації, гармонізовані з європейськими стандартами. Цифровізація суттєво впливає на доступ до правосуддя та реалізацію принципу змагальності сторін, створюючи умови для рівності можливостей і підвищення ефективності розгляду господарських спорів.

У межах господарського процесу цифровізація набула практичного втілення через впровадження системи «Електронний суд» та поступовий перехід до електронного документообігу. Електронне судочинство стало важливим етапом розвитку судової інфраструктури, оскільки забезпечує більш ефективну організацію розгляду спорів і спрощує взаємодію між судом та учасниками процесу [2]. Система «Електронний суд» дозволяє подавати процесуальні документи, ознайомлюватися з матеріалами справи й отримувати судові рішення в електронному форматі, що значно скорочує строки розгляду справ. Використання електронних доказів, зокрема цифрових документів, електронного листування чи даних із бухгалтерських систем, потребує від судів уважної перевірки їх достовірності та допустимості. Дистанційна участь сторін у засіданнях через відеоконференції сприяє економії часу й забезпечує безперешкодний доступ до правосуддя, особливо в умовах воєнного стану. У практиці господарських судів дедалі активніше застосовуються електронні

сервіси, що свідчить про поступову адаптацію суддів та адвокатів до нових технологій. Водночас залишаються проблеми, пов'язані з технічними перебоями, нерівним доступом до цифрової інфраструктури та потребою у підвищенні цифрової грамотності учасників процесу [3, с. 2].

Разом із поширенням електронного судочинства проявляються як його переваги, так і виклики цифрової трансформації господарського судочинства. Серед основних позитивних аспектів — оперативність обміну інформацією, прозорість процесу, скорочення строків розгляду справ та зниження витрат учасників. Водночас цифровізація супроводжується проблемами технічних збоїв, нерівного доступу до ресурсів і складнощами оцінки автентичності електронних доказів, а також потребує захисту персональних даних і кібербезпеки судової інформації [4]. Додатковим викликом залишається формування довіри учасників процесу до електронних інструментів правосуддя, що вимагає не лише технічного вдосконалення, а й зміни правової культури.

Перспективи розвитку електронного судочинства у господарських спорах пов'язані з вдосконаленням правового регулювання, уніфікацією стандартів електронного документообігу та підвищенням цифрової компетентності суддів, адвокатів і представників сторін. Впровадження технологій штучного інтелекту здатне автоматизувати рутинні процеси та підвищити ефективність розподілу справ, але потребує належного правового контролю [1, с. 27]. Досвід країн ЄС у сфері електронного правосуддя може слугувати цінним орієнтиром для України. Розвиток цифрових технологій має супроводжуватися забезпеченням процесуальної рівності сторін, захистом персональних даних і дотриманням принципів верховенства права.

Отже, цифровізація та впровадження електронного судочинства значно підвищують ефективність, прозорість і доступність господарського судочинства в Україні. Водночас для повноцінної реалізації цих переваг необхідне вдосконалення нормативної бази, уніфікація стандартів і підвищення цифрової компетентності учасників процесу. Подальший розвиток електронного правосуддя сприятиме зміцненню довіри до судової системи та утвердженню принципів верховенства права в господарських спорах.

Використані джерела

1. Богатчук Д. Перспективи розвитку електронного судочинства в Україні. *Наукові записки НаУКМА*. Юридичні науки. 2025. № 15. С. 19–44.
2. Дубас Д. І. Господарське судочинство в контексті цифровізації: електронний суд та онлайн-арбітраж. *Правова доктрина, правоутворення та правозастосування: проблеми зв'язку та шляхи розвитку*. 2024. Груд.
3. Осінська О. А. Окремі аспекти впливу цифровізації на розвиток господарських правовідносин. *Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Мамутова НАН України*. 2024. № 2.
4. Синєгубов О., Бортнік О., Черненко О. Стратегічні цілі та принципи цифровізації правосуддя в ЄС в контексті євроінтеграційних викликів для України. *Юридичний вісник*. 2024. № 5.

Анастасія ШЕШЕНЯ
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Фасій Б. В.***

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТИТУТУ «НЕГІДНИХ СПАДКОЄМЦІВ»

Інститут «негідних спадкоємців» є одним із ключових механізмів забезпечення справедливості у сфері спадкового права. Його призначення — усунути від спадкування осіб, чия поведінка суперечила обов'язкам перед спадкодавцем або порушувала його волевиявлення. У сучасних умовах, коли зростає кількість сімейних конфліктів, поширюються випадки психологічного насильства над літніми родичами та збільшується кількість судових спорів про спадщину, питання ефективності застосування цього інституту набуває особливої актуальності. Попри вагомість інституту, практика його застосування залишається складною та непослідовною: суди обмежені чітким, але вузьким переліком підстав, а доказування негідності часто є надмірно формалізованим.

Інститут «негідних спадкоємців» покликаний захищати волю спадкодавця та запобігати ситуаціям, коли спадщину набувають особи, які своєю поведінкою завдали йому шкоди або діяли проти його інтересів. Його зміст пов'язаний із базовим принципом спадкового права — принципом справедливості, відповідно до якого право на спадкування має бути не лише юридично обґрунтованим, а й морально виправданим. Законодавство України сьогодні передбачає кілька чітко визначених підстав для визнання спадкоємця негідним: умисні злочини проти спадкодавця, умисні дії з перешкоджання реалізації його волевиявлення щодо складання, зміни чи скасування заповіту, а також злісне ухилення від виконання обов'язку щодо утримання. Формально перелік виглядає логічним і достатнім, однак у практичній площині він нерідко виявляється недостатнім, адже не охоплює широкого спектра реальних життєвих ситуацій.

Проте, як зазначає О. Нестерцова-Собакарь, навіть ці чітко прописані законом підстави виявляються складними для доведення. Більшість конфліктів між родичами не фіксується у правовому полі й не набуває ознак кримінального правопорушення. Образи, психологічний тиск, відмова у догляді чи допомозі літньому родичеві рідко оформлюються у вигляді офіційних документів. Через це суд фактично позбавлений можливості застосувати ст. 1224 ЦК України, навіть коли поведінка спадкоємця була очевидно негідною і суперечила принципам добросовісності та сімейної моралі [1]. У результаті нерідко виникає дисбаланс між фактичними обставинами та юридичною оцінкою, що призводить до несправедливого розподілу спадного майна.

А. Гончарова звертає увагу на те, що у країнах Європейського Союзу підстави негідності є значно ширшими та мають комплексний характер. У більшості європейських правопорядків враховується не тільки юридично підтверджена шкода, а й фактична аморальна чи антиетична поведінка спадкоємця: тривала відсутність догляду, ігнорування моральних обов'язків перед хворим або літнім родичем, зловживання довірою, психологічний тиск, створення для спадкодавця емоційно ворожого середовища тощо. Такий підхід дає змогу судам ширше оцінювати контекст сімейних відносин і ухвалювати рішення, які не лише відповідають букві закону, а й узгоджуються з принципами справедливості та моральності. В Україні ж інститут негідності продовжує залишатися надмірно формалізованим і зводиться переважно до встановлення фактів, що мають очевидний кримінально-правовий характер [2].

Матеріали круглого столу «Спадкування в Україні» демонструють, що українські суди часто опиняються у ситуації, коли поведінка спадкоємця явно суперечить етичним нормам, однак не підпадає під формальні критерії негідності. Наприклад, тривала байдужість до безпорадного батька, систематичне уникнення контактів, ізоляція спадкодавця від інших родичів або відмова допомагати у критичних життєвих ситуаціях не можуть бути правовою підставою для усунення від спадкування без наявності конкретних юридичних доказів. У результаті особи, які фактично не брали участі у житті спадкодавця, зберігають усі спадкові права, тоді як ті, хто забезпечував догляд і підтримку, нерідко взагалі не мають доступу до спадкування [3]. Така ситуація створює очевидний дисбаланс між соціальною реальністю та юридичною моделлю регулювання спадкових відносин.

Дослідження Д. Кащука підсилює зазначені аргументи й підкреслює, що чинна редакція ст. 1224 ЦК України є застарілою та не відповідає сучасному рівню розвитку суспільних відносин. Науковець звертає увагу на те, що найбільш поширеними проявами негідної поведінки сьогодні є саме психологічне насильство, економічна експлуатація, емоційний тиск, свідома відмова надати допомогу безпорадному чи тяжкохворому спадкодавцю. Такі форми негідності мають руйнівний вплив на фізичний та емоційний стан людини, однак законодавець їх не враховує, оскільки вони не підлягають простому документуванню і рідко фіксуються правоохоронними органами [4]. Унаслідок цього значна частина спадкових спорів залишається поза сферою ефективного правового впливу.

Науковці, в свою чергу, пропонують розширити перелік підстав негідності (морально-етичні порушення, психологічне насильство, тривале ухилення від догляду); надати суду ширші повноваження для оцінки поведінки спадкоємця; удосконалити процесуальні механізми збору доказів; гармонізувати українське законодавство з європейськими моделями.

Отже, спадкування за законом серед найближчих родичів є ключовим інститутом цивільного права, що покликаний забезпечити природний порядок переходу майнових прав та обов'язків. Проте реальні родинні стосунки часто виявляються складнішими та конфліктнішими, ніж передбачає закон, що зумовлює певну невідповідність між формальним правом і соціальною реальністю. Інститут «негідних спадкоємців» теоретично гарантує захист волі спадкодавця та справедливий розподіл спадщини, однак на практиці його застосування ускладнюється високими вимогами до доказів та формалізованістю чинного законодавства. Аналіз наукових джерел свідчить, що українська система обмежена у порівнянні з європейським досвідом, де враховується не лише формальна шкода, а й моральна поведінка спадкоємців, тривала відсутність догляду та психологічний вплив на спадкодавця. В умовах родинних конфліктів і соціальних трансформацій це призводить до ситуацій, коли реальна моральна несправедливість не може бути усунена правовим механізмом, а спадкоємці, які порушували обов'язки, все одно набувають спадщину.

Використані джерела

1. Спадкове право: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / кер.авт. кол. Нестерцова-Собакарь О. В. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 164 с.
2. Гончарова А. В. Спадкування за законом та досвід країн Європи: монографія. Суми: Сумський державний університет, 2023. 470 с.
3. Спадкуання в Україні: матеріали міжкафедрального круглого столу 10 квітня 2014 р. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2014. 107 с.
4. Кащук Д. А. Усунення від права на спадкування / дис. ... доктора філософії : 081 Право / Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова. Хмельницький, 2025.

Маргарита ШОВКУН
студентка 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — асистент ***Пітьо І. Ю.***

ПРОБЛЕМИ ПРОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Після деокупації тимчасово захоплених територій України постає складне завдання відновлення системи державного управління, яка має забезпечити ефективне функціонування органів влади та повернення довіри громадян до держави. Процес відновлення державної служби у таких регіонах супроводжується низкою викликів — правових, кадрових, організаційних та безпекових. Зокрема, важливо налагодити прозорий процес призначення посадовців, що унеможливлює повернення на посади осіб, які співпрацювали з окупаційною владою. Водночас держава повинна створити умови для повернення досвідчених кадрів, які були змушені залишити територію через бойові дії. Саме баланс між перевіркою доброчесності та кадровим відновленням стає ключовим аспектом державної політики у цій сфері.

Однією з найважливіших проблем є відсутність належної нормативно-правової бази, що враховувала б специфіку діяльності державних службовців у післядеокупаційний період. Нинішнє законодавство про державну службу не містить спеціальних норм щодо умов праці, соціальних гарантій та механізмів захисту таких працівників. Це створює правовий вакуум, який ускладнює оперативне відновлення інституційної спроможності органів влади. Тому необхідним є ухвалення окремого закону або підзаконних актів, що регламентуватимуть проходження служби у регіонах, які повернулися під контроль України [1].

Кадрове забезпечення державної служби на деокупованих територіях потребує особливої уваги. Частина працівників органів влади може бути дискредитована співпрацею з окупаційними адміністраціями, що потребує проведення ретельної перевірки їх діяльності. Водночас держава стикається з дефіцитом кадрів, адже не всі фахівці готові повертатися до зон із високим рівнем ризику. Вирішення цього питання можливе шляхом запровадження стимулів — матеріальних, кар'єрних та соціальних. Важливим є й підготовка нових кадрів, які мають не лише професійні знання, а й розуміння специфіки роботи у постконфліктних регіонах.

Окрему роль відіграє питання безпеки державних службовців, що працюють у таких умовах. У багатьох деокупованих районах тривають

процеси розмінування, зберігається небезпека диверсій та саботажу. Це потребує створення додаткових гарантій безпеки та спеціальних протоколів взаємодії з військовими і правоохоронними структурами. Працівники органів влади мають проходити відповідні інструктажі з цивільної оборони та реагування на надзвичайні ситуації.

Надзвичайно важливим аспектом є питання відновлення довіри населення до органів влади. Багато громадян на деокупованих територіях зазнали інформаційного впливу окупантів, що сформувало недовіру або навіть ворожість до українських інституцій. Тому державні службовці повинні демонструвати відкритість, доброзичливість та готовність до діалогу. Принцип «служіння державі та суспільству» у таких умовах набуває особливого змісту, оскільки від поведінки чиновників залежить успішність процесів реінтеграції. Необхідно розвивати комунікаційну культуру державної служби, спрямовану на відновлення соціального єднання [1].

Психологічний аспект діяльності державних службовців на деокупованих територіях також не можна ігнорувати. Робота у середовищі, де нещодавно відбувалися бойові дії, пов'язана з високим рівнем стресу та морального навантаження. Працівники можуть стикатися з агресією, недовірою або навіть загрозами. Тому варто впроваджувати програми психологічної підтримки, тренінги з емоційної стійкості та методи запобігання професійному вигоранню. Лише за умов стабільного психологічного стану службовці здатні ефективно виконувати свої обов'язки [2].

Важливою складовою є інтеграція цифрових технологій у роботу органів влади на деокупованих територіях. Цифровізація дозволяє мінімізувати корупційні ризики, спрощує комунікацію з громадянами та забезпечує прозорість управлінських процесів. Використання електронного документообігу, державних порталів і сервісів «Дія» сприятиме швидшій адаптації регіонів до загальноукраїнського інформаційного простору. Однак для цього необхідно відновити інфраструктуру — зв'язок, Інтернет і доступ до державних реєстрів.

Належне функціонування державної служби на деокупованих територіях неможливе без ефективної взаємодії між центральними та місцевими органами влади. Центр має забезпечити координацію дій, ресурсну підтримку і моніторинг, тоді як місцеві адміністрації — реалізовувати політику з урахуванням потреб громади. Важливо, щоб процес управління мав децентралізований характер і ґрунтувався на принципах партнерства. Такий підхід сприятиме швидшому відновленню інституційної спроможності регіонів і формуванню сталих управлінських структур.

Не менш значущим є питання правової відповідальності колаборантів. Під час проходження державної служби необхідно забезпечити

механізм перевірки доброчесності кандидатів через реєстри колабораціонізму та судові рішення. Водночас держава повинна уникати колективної відповідальності, щоб не допустити дискримінації невинних осіб. Принцип верховенства права має залишатися незмінним навіть у післявоєнний період. Саме дотримання законності забезпечить легітимність влади та відновить довіру до державних інститутів [3].

У підсумку, проходження державної служби на деокупованих територіях є надзвичайно складним і багатогранним процесом, який поєднує адміністративні, правові, соціальні та моральні аспекти. Від ефективності цього процесу залежить не лише відновлення управлінських структур, а й стабільність держави загалом. Професійність, патріотизм, доброчесність і людяність державних службовців стають ключовими чинниками успіху. Держава має створити всі умови, щоб кожен службовець на звільнених територіях відчував підтримку, захищеність і розуміння важливості своєї місії — служіння народу України.

Використані джерела

1. Кадровий резерв для деокупованих територій найбільше потребує державних службовців та фахівців органів місцевого самоврядування / Офіційний веб-сайт Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. URL: https://minre.gov.ua/2023/07/21/kadrovyj-rezerv-dlya-deokupovanyh-terytorij-najbilshe-potrebuye-derzhavnyh-sluzhbovcziv-ta-fahivcziv-organiv-misczevogosamovryaduvannya (дата звернення: 18.11.2025).
2. Про межі та перелік районів, міст, селищ і сіл, частин їх територій, тимчасово окупованих у Донецькій та Луганській областях: Указ Президента України від 07.02.2019 № 32/2019. *Офіційний вісник Президента України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/2019#Text (дата звернення: 24.03.024).
3. Як вчать кадровий резерв для деокупованих територій: пояснення освітян. *Суспільне новини*. URL: https://suspilne.media/673180ak-vcat-kadrovij-rezerv-dla-deokupovanih-teritoriah-poasnenna-osvitan (дата звернення: 21.03.2024).

Карина ШУЛЬГА
студентка 1 курсу магістратури
факультету прокуратури та слідства
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Будурова Г. М.***

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОДНОРІВНЕВОЇ ТА ДВОРІВНЕВОЇ СТРУКТУРИ УПРАВЛІННЯ В АКЦІОНЕРНОМУ ТОВАРИСТВІ

Система корпоративного управління є одним із ключових чинників ефективності діяльності акціонерних товариств, адже саме вона визначає розподіл повноважень між власниками капіталу та органами, що здійснюють управління підприємством. У сучасному світі склалися дві основні моделі корпоративного управління — одноріневна (моністична) та дворівнева (дуалістична). Кожна з них має свої історичні, правові й економічні передумови формування, відображає особливості правової системи певної держави й рівень розвитку корпоративної культури. В Україні, відповідно до Закону України «Про акціонерні товариства», допускається використання обох моделей, що дає можливість підприємствам обирати оптимальну структуру управління залежно від своєї організаційної специфіки, розміру, сфери діяльності та стратегічних цілей [1].

Відповідно до ч. 2 ст. 160 Цивільного кодексу України за одноріневої структури управління органами управління акціонерним товариством є загальні збори акціонерів та рада директорів. Загальні збори акціонерів є вищим органом акціонерного товариства [2].

Відповідно до ст. 64 Закону України «Про акціонерні товариства» до складу ради директорів входять як виконавчі, так і невиконавчі директори. Невиконавчі директори мають право бути незалежними. З виконавчим директором укладається трудовий договір або контракт, а вимоги до його кваліфікації визначаються статутом акціонерного товариства чи відповідним положенням про раду директорів. Невиконавчий директор може бути працевлаштований на підставі цивільно-правового договору або трудового договору (контракту). У разі якщо невиконавчий директор є незалежним, з ним укладається лише цивільно-правовий договір. Невиконавчий директор здійснює функції нагляду, управління ризиками та контролю за діяльністю акціонерного товариства та виконавчих директорів (п. 12 ч. 1 ст. 2 Закону про АТ), а виконавчий — функції з управління його поточною діяльністю.

Таким чином, одноріневна система управління, або моністична, передбачає об'єднання функцій управління й контролю в межах

одного органу — ради директорів. У такій структурі рада виконує як стратегічні, так і наглядові функції, а виконавчий орган (наприклад, директор чи генеральний директор) є частиною цього ж органу. Тобто, у межах однієї управлінської ланки відбувається як формування політики товариства, так і здійснення оперативного управління. Така модель характерна насамперед для країн англо-американської правової системи, зокрема США, Великої Британії, Канади, Австралії, де акціонерна власність має розпорошений характер, а інвестори зазвичай не беруть безпосередньої участі в управлінні. Її перевагою є оперативність прийняття рішень, скорочення бюрократичних процедур і тісна взаємодія між органами контролю та управління.

В свою чергу, дворівнева система управління, або дуалістична, має іншу логіку організації: управлінська функція та функція контролю розділені між двома окремими органами — виконавчим правлінням і наглядовою радою. Виконавчий орган займається поточним керівництвом і господарською діяльністю, тоді як наглядова рада контролює діяльність правління, представляє інтереси акціонерів, затверджує ключові стратегії, призначає керівників і контролює використання активів. Така система виникла в німецькому корпоративному праві й поширилася в країнах континентальної Європи — Німеччині, Австрії, Нідерландах, Польщі, Чехії. Вона базується на принципі поділу влади в межах корпорації, що підвищує рівень прозорості управління, зменшує ризик зловживань і конфлікту інтересів між менеджментом і власниками.

За ст. 69 Закону України «Про акціонерні товариства» наглядова рада акціонерного товариства (далі — наглядова рада) виступає колегіальним органом, який забезпечує захист прав усіх акціонерів товариства та, відповідно до повноважень, визначених статутом товариства і чинним законодавством, здійснює управління підприємством, а також контролює і регулює діяльність його виконавчого органу. Порядок діяльності наглядової ради, права й обов'язки її членів, а також механізми виплати винагороди регулюються цим Законом, статутом акціонерного товариства, положенням про наглядову раду, а також укладеним із кожним її членом цивільно-правовим або трудовим договором (контрактом) [1].

В українських акціонерних товариствах однорівнева система зазвичай сприймається як більш проста та гнучка форма управління, особливо для невеликих компаній або підприємств із невеликою кількістю акціонерів. Вона дозволяє оперативно реагувати на зміни ринкової кон'юнктури, швидше ухвалювати рішення, а також економити на адміністративних витратах, адже не потребує створення додаткового контрольного органу. Проте водночас така структура

підвищує ризики зловживань і концентрації влади в руках вузького кола осіб, особливо коли відсутній ефективний внутрішній контроль або належний зовнішній аудит. У результаті інтереси міноритарних акціонерів можуть залишитися недостатньо захищеними.

Важливою відмінністю між цими моделями є механізм прийняття рішень і рівень відповідальності. В однорівневій системі рада директорів одночасно виконує роль як виконавчого, так і контрольного органу, що означає концентрацію інформаційних потоків і рішень в одному центрі. Це дає змогу діяти швидко, але створює потенційні ризики конфлікту інтересів. У дворівневій системі інформація проходить крізь два фільтри — спершу виконавчий орган готує рішення, а потім наглядова рада його оцінює й затверджує. Така модель ускладнює процес управління, проте гарантує вищий рівень відповідальності та об'єктивності.

З погляду правового регулювання в Україні, обидві структури є допустимими, однак вибір між ними має враховувати форму товариства, розмір капіталу, кількість акціонерів і потреби корпоративного контролю. Законодавець встановлює обов'язковість створення наглядової ради для публічних акціонерних товариств, тоді як приватні товариства можуть обирати будь-яку модель за власним розсудом. Такий підхід забезпечує гнучкість і наближає українське корпоративне законодавство до європейських стандартів, де право вибору між моністичною та дуалістичною системами розглядається як елемент корпоративної автономії [3, с. 165].

У сучасній практиці дедалі частіше спостерігається тенденція до гібридизації моделей. Навіть у межах однорівневої системи створюються комітети при раді директорів — з аудиту, ризиків, етики, винагород тощо, які фактично виконують контрольні функції, властиві наглядовим радам у дуалістичних системах. Це свідчить про прагнення поєднати оперативність управління з високим рівнем контролю та прозорості. У свою чергу, у дворівневих структурах спостерігається тенденція до делегування частини повноважень виконавчому органу для прискорення процесів ухвалення рішень.

Таким чином, підсумовуючи, можна стверджувати, що порівняльна характеристика однорівневої та дворівневої структур управління в акціонерному товаристві відображає баланс між ефективністю та контролем, між швидкістю прийняття рішень і прозорістю корпоративних процесів. Однорівнева система надає перевагу динамічності та концентрації влади, проте потребує високого рівня етики управління. Дворівнева модель, навпаки, створює більш складну, але стабільну систему управління, де ключову роль відіграє незалежний контроль. У сучасному корпоративному праві не існує універсальної системи, придатної для всіх випадків: ефективність кожної з них ви-

значається конкретними обставинами, структурою власності, стратегічними пріоритетами та корпоративною культурою компанії. Вибір між ними є, по суті, вибором між швидкістю і безпечністю, між концентрацією влади та колегіальністю рішень — і саме вміння знайти правильний баланс між цими чинниками визначає успіх акціонерного товариства в умовах ринкової економіки.

Використані джерела

1. Про акціонерні товариства: Закон України від 27 липня 2022р. № 2465-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 18–19. Ст. 81.
2. Цивільний кодекс України: Закон України від16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України* від 03.10.2003. 2003. № 40. Стаття 356.
3. Серт О. В. Поняття і сутність однорівневої структури корпоративного управління. *Становлення та розвиток правової держави: проблеми теорії та практики:* матеріали XVI міжнародної науково-практичної конференції. 21 грудня 2023 р. Львів; Торунь, 2023. С. 165–168.

Дар'я ШУМЕЙКО
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Федоров В. А.***

ПУБЛІЧНА ВЛАДА ЯК ГАРАНТ СТАБІЛЬНОСТІ СУСПІЛЬСТВА ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Публічна влада відіграє ключову роль у збереженні стабільності суспільства під час збройного конфлікту, забезпечуючи безперервність функціонування державних інститутів, захист конституційного ладу та координацію всіх систем життєзабезпечення. Конституція України визначає, що безпека держави є спільною справою всього українського народу та органів публічної влади, а обов'язок держави — гарантувати права і свободи навіть у період надзвичайних загроз (Конституція України, ст. 3, 17) [1, с. 12].

Запровадження правового режиму воєнного стану створює нормативну основу, необхідну для організації оборони, мобілізації ресурсів, підтримання правопорядку та взаємодії військових і цивільних структур (Закон України «Про правовий режим воєнного стану») [2, с. 4]. Публічна влада забезпечує оперативне ухвалення рішень, концентрацію управлінських повноважень і чітку вертикаль командування, що є критично важливим у період військової агресії.

Одним із ключових завдань держави є забезпечення громадської безпеки та правопорядку. В умовах збройного конфлікту саме органи публічної влади відповідають за підтримання контролю над територіями, протидію диверсіям, боротьбу зі злочинністю, організацію евакуації населення й роботу критичних служб. Координація між органами виконавчої влади, військовими адміністраціями та місцевим самоврядуванням дозволяє мінімізувати хаос і запобігти паралічу публічного управління [7, с. 42].

Публічна влада також виступає гарантом реалізації базових прав людини. Попри обмеження, які допускаються під час воєнного стану, держава зобов'язана забезпечити мінімальні стандарти захисту життя, доступ до медичної допомоги, гуманітарної підтримки та інформації (Європейська конвенція з прав людини; UN Guiding Principles on Internal Displacement) [11, с. 55; 12, с. 30]. Надзвичайно важливою є інформаційна політика держави — протидія дезінформації, підтримка довіри до інститутів влади та забезпечення суспільної консолідації.

Ефективність публічної влади проявляється також у здатності мобілізувати ресурси держави й суспільства. До таких механізмів належать мобілізація, перерозподіл бюджетних коштів, міжнародна комунікація, дипломатична діяльність та укріплення оборонного потенціалу (Закон «Про національну безпеку України») [3, с. 19]. Публічна влада забезпечує стратегічну стійкість країни, формує політику відновлення та планує післявоєнну реконструкцію, що є необхідною умовою стабільності в довгостроковій перспективі.

Таким чином, у період збройного конфлікту публічна влада виступає системоутворюючим елементом державності та гарантом стабільності. Вона виконує функції управління, координації, захисту прав, мобілізації ресурсів і забезпечення безперервності діяльності ключових інституцій. Її ефективність визначає здатність суспільства протистояти загрозам, зберегти цілісність держави та забезпечити відновлення після завершення конфлікту.

Використані джерела

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII : станом на 4 берез. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389–19#Text
3. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII : станом на 24 січ. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469–19#Text

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
5. UN guiding principles on international displacement. 1998. URL: https://www.unhcr.org/media/guiding-principles-internal-displacement

Діана ЯКОВЛЄВА
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Фасій Б. В.***

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ НАСЛІДКИ РУЙНУВАННЯ МАЙНА ВНАСЛІДОК ВОЄННИХ ДІЙ

Руйнування майна внаслідок воєнних дій є однією з наймасштабніших проблем, з якими стикається Україна під час збройної агресії. Мільйони громадян втратили житло, бізнес-об'єкти та іншу власність, що створює необхідність комплексного правового підходу до питання відшкодування завданої шкоди.

Як зазначено у 22 ст. Цивільному кодексі України (далі — ЦК України) «Збитками є втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі», а ось руйнування майна внаслідок воєнних дій — це втрати або пошкодження майна громадян чи юридичних осіб, спричинені збройними атаками, бойовими зіткненнями чи іншими діями воєнного характеру. Такі події за своєю природою мають ознаки непереборної сили (як їх ще називають — форс-мажори). У цивільному праві це вважається майновою шкодою. Зазвичай, щоб відшкодувати шкоду, потрібно визначити, хто винен. Але у випадку війни це складно, бо руйнування часто спричиняє держава-агресор, а не окрема людина.

Можна сказати, що напрям нормативного регулювання стосується державних механізмів компенсації. Постанова Кабінету Міністрів України № 381 від 21 квітня 2023 р. запровадила офіційний порядок надання компенсації за знищене чи пошкоджене житло. Ця процедура здійснюється через електронний сервіс «Дія» та спеціально створені комісії, що перевіряють факти руйнувань і приймають рішення щодо розміру виплат. Це і підтверджує «Радіо Свобода»: «140 тисяч родин отримали від держави компенсації за пошкоджене або знищене житло за понад два роки роботи програми «єВідновлення» [1]. Таким чином, держава формує реальний механізм допомоги постраждалим.

Не менш важливим є міжнародне гуманітарне право, зокрема Женевські конвенції та Додаткові протоколи. Вони забороняють знищення цивільного майна та напад на цивільні об'єкти. Це створює підстави для міжнародної відповідальності держави-агресора та дозволяє Україні й громадянам звертатися до міжнародних судових інституцій.

Фіксація руйнування майна є важливим етапом для отримання компенсації, адже без доказів неможливо підтвердити факт пошкодження. Для цього використовуються фото та відео фіксація, акти від місцевих органів влади, висновки експертів та дані з Реєстру пошкодженого і зруйнованого майна. Також працює державна програма подання повідомлень через застосунок «Дія». Оцінка збитків здійснюється сертифікованими оцінювачами, які визначають вартість відновлення чи ринкову вартість об'єкта на момент руйнування.

Практика українських судів підтверджує, що руйнування або пошкодження майна внаслідок воєнних дій визнається майновою шкодою, яка підлягає встановленню та оцінці в судовому порядку. У постанові Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 20.09.2024 р. у справі № 172/631/23 суд прямо зазначив «держава виконала позитивні зобов'язання та розробила компенсаційний механізм відшкодування вартості зруйнованого (пошкодженого) житла, позивачка отримала належну їй суму грошової компенсації за зруйнований будинок» [2]. Суди виходять із того, що особа зберігає право вимагати компенсації, якщо може довести факт шкоди та її зв'язок із бойовими діями, а наявність збройної агресії не позбавляє власника можливості звернутися за юридичним захистом. Такий підхід підтверджується низкою рішень. Наприклад, у справі № 216/5657/22 від 20 червня 2024 р. суд зазначив: «Майнова шкода, завдана, майну фізичної або юридичної особи відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала» [3]. Показовою є постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 06.01.2025 р. у справі № 202/3804/22. Суд установив, що будинок позивача був знищений саме через бойові дії, зазначивши: «житловий будинок було зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації, шляхом прямого влучання снаряду» [4].

Війна спричинила масштабні руйнування майна, що вимагає чіткого правового підходу до його фіксації та відшкодування. Нормативно-правова база України та сформована судова практика підтверджують право постраждалих на компенсацію завданої шкоди. Попри існуючі механізми, значною проблемою лишаються труднощі доказування та доступу до зруйнованих об'єктів. Тому подальше вдосконалення процедур і забезпечення єдиного підходу до судових рішень є необхідними для ефективного захисту прав власників.

Використані джерела

1. Кошелєва Н. Тисячі людей у черзі, хаос у підрахунках: що ускладнює виплати за розбомблене житло? *Радіо Свобода*. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-zruynovane-zhytlo-kompensatsiya/33560751.html (дата звернення: 16.11.2025).
2. Рішення Васильківського районного суду Дніпропетровської області від 20.09.2024 р. у справі № 172/631/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/113675418 (дата звернення: 16.11.2025).
3. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 20.06.2024 р. у справі № 216/5657/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/120065557 (дата звернення: 16.11.2025).
4. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 06.01.2025 р. у справі № 202/3804/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/124265054 (дата звернення: 16.11.2025).

Софія АКІНШИНА
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

МІЖНАРОДНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ДЕРЖАВИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: БАЛАНС МІЖ БЕЗПЕКОЮ ТА ПРАВАМИ ЛЮДИНИ

В умовах повномасштабної війни держави вводять особливий правовий режим (воєнний стан), який передбачає обмеження частини прав людини заради забезпечення безпеки. Водночас міжнародне право суворо регламентує такі обмеження, зокрема Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.) передбачають можливість дерогації, тобто тимчасового відступу від зобов'язань у випадку війни. Однак ці обмеження повинні залишатися в рамках міжнародного гуманітарного права, закріплених у Женевських конвенціях 1949 року про захист жертв війни, зокрема в Женевській конвенції (IV) про захист цивільного населення під час війни. Таким чином, під час війни держави мають дотримуватись як гуманітарного права, так і прав людини.

Згідно зі статтею 4 МПГПП, держава має право «тимчасово відступати» від виконання окремих міжнародних зобов'язань «лише в такій мірі, в якій це потрібно гостротою становища» і «за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням за міжнародним правом». Аналогічно, стаття 15 ЄКПЛ наголошує, що «будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань [...] тільки в тих межах, яких вимагає гострота становища». При цьому ключові зобов'язання залишаються непорушними: ні МПГПП (ст.4 п.2), ні ЄКПЛ (ст.15 п.2) не допускають відступу від права на життя (окрім законних воєнних дій), заборони катувань та нелюдського поводження, заборони рабства і примусової праці, а також принципу невідворотності покарання. Навіть в умовах воєнного стану держава не може порушувати 3 статтю Женевських конвенцій, яка забороняє «насильство над життям й особистістю, зокрема всі види вбивств, жорстоке поводження й тортури». Таким чином, заборона на позбавлення життя без суду або на

катування є цілком узгодженою і з міжнародними гуманітарними нормами.

У реальності впровадження обмежень прав в умовах війни створює низку труднощів. По-перше, завжди існує ризик зловживання владою, оскільки вона може розширювати доводи «безпеки» для необґрунтованого звуження прав. Європейський суд з прав людини суворо контролює пропорційність таких заходів (прикладом є численні справи, в яких суд перевіряв, чи дійсно існувала «надзвичайна ситуація» і чи не перевищено необхідних меж). По-друге, воєнний стан супроводжується обмеженням діяльності медіа. Наприклад, вже на етапі введення воєнного стану урядом України тимчасово було обмежено роботи ЗМІ та інших прав задля захисту держави. По-третє, може постраждати доступ до правосуддя та прозорість судових процесів. Для прикладу, в Україні обговорювались законопроєкти, які мали обмежити публічний доступ до Єдиного реєстру судових рішень і аудіозаписів судових засідань під час війни.

За роки війни держави застосовували механізми дерогації порізному. Україна вже з 2015 р. неодноразово надсилала офіційні повідомлення до Ради Європи та ООН про тимчасове відступлення від частини своїх зобов'язань (спершу у зв'язку з конфліктом на Донбасі). З 24 лютого 2022 р. і початком повномасштабного вторгнення Росії держава розширила дію обмежень на всю територію. Наприклад, 10 березня 2022 р. на підставі закону № 2111-IX уряд неформально повідомив про дерогацію щодо окремих статей ЄКПЛ (свободи пересування, зборів, тощо). Загалом у 2022–2024 рр. Київ надіслав щонайменше 19 повідомлень про дерогацію, що охоплювали десятки статей. Частину радянських норм було скасовано. 4 квітня 2024 р. Україна уточнила перелік обмежень і частково відкликала деякі заходи, проте ключові положення Конвенції досі залишаються під тимчасовим обмеженням.

Інші країни також стикалися з проблемами балансу безпеки і прав. Франція після терактів листопада 2015 р. оголосила тривалий надзвичайний стан, запровадивши нові заходи (домашній арешт за критеріями безпеки, адміністративні обшуки тощо). Туреччина після невдалого перевороту липня 2016 р. оголосила надзвичайний стан і формально скористалася статтею 15 ЄКПЛ, офіційно повідомивши про це Генсекретаря Ради Європи 21 липня 2016 р. Ця дерогація охоплювала цілий комплекс обмежень, зокрема довільні затримання заради «нацбезпеки».

Під час воєнного стану держава формально зберігає міжнародні зобов'язання з прав людини, хоча деякі зобов'язання можуть бути тимчасово послаблені. Влада має дотримуватись вимог необхідності, пропорційності та недискримінації при введенні обмежень і завчасно повідомляти про це міжнародні органи.

Використані джерела

1. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В., Щербина Є. М. Міжнародний захист прав людини: навч. посібник. Дніпро: Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 260 с.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) : Конвенція від 04.11.1950 р. (укр. переклад). ст. 15 (дерогація); ст. 15 п.2 (права, що не підлягають дерогації — посилання на ст. 2, ст. 3, ст. 4 §1, ст. 7); ст. 2 (право на життя); ст. 3 (заборона катувань); ст. 4 §1 (заборона рабства); ст. 7 (немає покарання без закону) / База даних «Законодавство України»; Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Пакт від 16.12.1966 р. (укр. переклад). ст. 4 (умови дерогації — «тимчасово відступати... лише в тій мірі, в якій це потрібно гостротою становища» та обмеження відступів); ст. 6 (право на життя); ст. 7 (заборона катувань); ст. 8 (заборона рабства); ст. 14 (право на справедливий суд) / База даних «Законодавство України»; Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043
4. Женевські конвенції від 12 серпня 1949 р. про захист жертв війни : Чотири конвенції (Common Article 3 та ін.) (укр. переклади). Common (Спільна) стаття 3 (заборона «насильства над життям й особистістю, зокрема всі види вбивств, жорстоке поводження й тортури») та положення про обов'язок дотримуватися норм МГП у будь-яких обставинах / База даних «Законодавство України»; Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154
5. Кошель С. Які права можуть і НЕ можуть бути обмежені під час воєнного стану. *Lyudyna i pravo*. 2025. 21.05. URL: https://ldn.org.ua/consultations/yaki-prava-mozhut-i-ne-mozhut-buty-obmezheni-pid-chas-voiennohostanu/ (дата звернення: 30.10.2025).
6. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про попереднє ув'язнення» щодо додаткового регулювання забезпечення діяльності правоохоронних органів в умовах воєнного стану: Закон України від 03.03.2022 № 2111-IX / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2111–20 (дата звернення: 10.11.2025).
7. Влада хоче обмежити право на доступ до судових рішень — правозахисники виступили проти / Центр прав людини ZMINA. 17.03.2023. URL: https://zmina.ua/statements/vlada-hoche-obmezhyty-pravo-na-dostup-do-sudovyhrishen-pravozahysnyky-vystupyly-proty/ (дата звернення: 30.10.2025).

Анастасія АРАВЕНКО
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

ЛІГА НАЦІЙ: ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

Після завершення Першої світової війни спільнота усвідомила необхідність створення міжнародного механізму, здатного запобігати новим збройним конфліктам і підтримувати стабільність у міжнародних відносинах. У 1919 році виникла Ліга Націй — перша універсальна міждержавна організація, покликана забезпечити систему колективної безпеки та сприяти мирному вирішенню спорів між державами [1]. Дослідження діяльності Ліги Націй має важливе значення для розуміння еволюції міжнародного права та формування сучасної системи глобального управління. Попри обмежену ефективність і подальший розпад організації, її досвід став фундаментом для створення Організації Об'єднаних Націй та розвитку принципів міжнародного співробітництва [3].

Ліга Націй зробила низку вагомих кроків. Її Статут забезпечив обмеження війни як інструменту національних інтересів, хоча пізніше це обмеження було посилено повною забороною через пакт Бріана–Келлога 1928 року. Під егідою організації було започатковано вирішення проблем роззброєння та прийнято важливі акти гуманітарного права, як-от протокол 1925 року про заборону хімічної та бактеріологічної зброї. Також серед досягнень варто відзначити запровадження мандатної системи — форми міжнародного контролю та сприяння розвитку народів колишніх колоній Німеччини і Туреччини на шляху до незалежності. Ліга також відіграла роль в організації міжнародного співробітництва у сфері праці (створення МОП) та універсальної кодифікації. У цей період остаточно утвердилися такі принципи, як універсалізм та право націй на самовизначення. Ці успіхи навіть дали науковцям підстави говорити про народження «товариства націй» чи «світового співтовариства» [1].

Згідно зі статтею 10 Пакту Ліги Націй, закріплювалися принципи поваги до територіальної цілісності та політичної незалежності всіх держав-членів Ліги. Кожна держава зобов'язувалася не лише утримуватися від агресії, а й сприяти захисту інших членів у випадку загрози. Ця норма формувала ідею колективної безпеки, покладаючи на всі держави спільну відповідальність за збереження миру [2].

Статті 12–15 визначали механізми мирного врегулювання спорів між членами Ліги. Учасники погоджувалися не вдаватися до війни, доки спір не буде розглянуто арбітражним або судовим органом, чи Радою Ліги і не мине три місяці після ухвалення рішення. Передбачалися різні процедури — арбітраж, судовий розгляд або розслідування Радою — залежно від характеру конфлікту. Такі положення мали на меті забезпечити перевагу дипломатичних і правових засобів над силовими [2].

Також у статті 16 було закріплено систему санкцій проти держави, яка порушувала свої зобов'язання та вдавалася до війни. Держава автоматично визнавалася агресором щодо всіх інших членів Ліги Націй. Проти неї запроваджувалися колективні економічні, політичні та фінансові обмеження, а також застосовувалися військові заходи за рекомендацією Ради [2].

Ліга Націй першою запровадила системну гуманітарну діяльність, створивши комісії для боротьби з рабством, торгівлею людьми та захисту здоров'я. Вона започаткувала міжнародне співробітництво у соціальній сфері, що згодом перейшло до ООН. Особливе значення мала робота з біженцями: розпочалися лише у 1920-х роках, а у 1922 році під керівництвом Фритьйофа Нансена було запроваджено «паспорт Нансена» для осіб без громадянства — документ, який став основою сучасних механізмів захисту біженців [4].

Статут ООН багато в чому відтворив засади Ковенанту Ліги. Базові принципи суверенітету, мирного вирішення спорів, взаємних гарантій безпеки, що формалізовані в Статуті ООН, мають пряме коріння в принципах Ліги. Перехід органів і функцій Ліги в структуру ООН, був майже безперервним: так, Міжнародний суд Ліги (Постійний суд) у 1946 р. став Міжнародним судом ООН, а Комісаріат з біженців Ліги перейшов у опіку Міжнародного бюро біженців ООН. Уперше в історії місце Ліги було формально закритим: Остання сесія ліги (18–19 квітня 1946) ухвалила рішення ліквідувати Організацію [5]. З 20 квітня 1946 року Ліга припинила існування, а її обладнання й частину інститутів було передано нещодавно створеній Організації Об'єднаних Націй. Саме Ліга стала прямим попередником ООН, і як влучно сказав на прощальній сесії Роберт Сесіл: «Ліга мертва. Хай живе Організація Об'єднаних Націй» [5].

Діяльність Ліги Націй, попри її обмежену практичну ефективність, стала ключовим етапом у формуванні сучасної системи міжнародних відносин. Ліга створила нормативну основу, яка згодом була розвинена й удосконалена в системі Організації Об'єднаних Націй. Її гуманітарна діяльність, ініціативи у сфері роззброєння, формування міжнародно-правових норм продемонстрували можливість організованого глобального співробітництва. Ліквідація Ліги Націй стала пе-

редумовою для створення ООН, яка успадкувала та інституалізувала її основні принципи. Значущість Ліги полягає в тому, що було сформовано модель міжнародної організації нового типу, яка визнавала подальший розвиток міжнародного права та системи глобального управління у XX столітті.

Використані джерела

1. Буткевич В. Г. Мицик В. В. Задорожній О. В. та ін. Міжнародне право. Основні галузі. К.: Либідь, 2001. 816 с.
2. Пакт Ліги Націй (The Covenant of the League of Nations, 1919) колективної безпеки (ст 10). URL: https://www.ungeneva.org/ru/about/league-of-nations/covenant
3. Сорока М. Як із надіями на мирний світ прокладався шлях до ООН. Укрінформ — актуальні новини України та світу. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-world/4005575-ak-iz-nadiami-na-mirnij-svit-prokladavsa-slah-do-oon.html
4. Refugee| Definition, History, & Facts| Britannica. URL: https://www.britannica.com/topic/refugee
5. The League is Dead. Long Live the United Nations! The National WWII Museum New Orleans. URL: https://www.nationalww2museum.org/war/articles/league-of-nation

Вікторія АФОНЬКІНА, Дар'я ПРОКОПЕЦЬ
студентки 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

РЕГУЛЮВАННЯ МЕТОДІВ БОЙОВИХ ДІЙ ЗГІДНО З МІЖНАРОДНИМ ПРАВОМ

Регулювання методів ведення бойових дій у сучасному міжнародному праві становить одну з центральних проблем міжнародного гуманітарного права, адже саме воно визначає межі допустимої поведінки держав і комбатантів під час збройних конфліктів. Попри те, що війна завжди супроводжується насильством, міжнародне право прагне встановити певні гуманітарні обмеження, які покликані зменшити страждання, запобігти невиправданим руйнуванням і забезпечити повагу до людської гідності навіть у найекстремальніших обставинах. Основою таких обмежень є поєднання принципів військової необхідності, гуманності, пропорційності та розрізнення, які визначають законність методів і засобів ведення війни [2].

Фундаментальним джерелом правового регулювання методів бойових дій є Гаазькі конвенції 1899 і 1907 років, що вперше кодифікували правила війни, обмеживши застосування певних засобів знищення. У них закріплено принцип, відповідно до якого сторони конфлікту не мають необмеженого права у виборі засобів ведення війни. Відповідно до цього підходу, навіть військові цілі не можуть виправдовувати методи, які призводять до надмірних страждань або не роблять відмінності між цивільним населенням і комбатантами. Подальший розвиток цих норм відбувся у Женевських конвенціях 1949 року та Додаткових протоколах 1977 року, які деталізували положення про захист цивільного населення та обмеження у використанні певних видів зброї.

У Додатковому протоколі I 1977 року до Женевських конвенцій встановлено основні принципи, що регулюють методи ведення бойових дій. Принцип розрізнення вимагає, щоб сторони конфлікту завжди відрізняли цивільних осіб і цивільні об'єкти від комбатантів і військових цілей, спрямовуючи свої атаки лише проти останніх. Порушення цього принципу, наприклад, обстріли населених пунктів або застосування невибіркових засобів ураження, є серйозним порушенням міжнародного гуманітарного права. Принцип пропорційності обмежує масштаб атак і забороняє застосування сили, яка може призвести до надмірних жертв серед цивільного населення порівняно з очікуваною військовою перевагою [1].

Особливе місце у регулюванні методів війни посідає принцип військової необхідності, який допускає застосування сили лише настільки, наскільки це необхідно для досягнення законної військової мети. Як зазначає М. В. Грушко у навчальному посібнику «Міжнародне гуманітарне право» (2022), «Саме баланс між військовою доцільністю і гуманністю формує ядро міжнародного регулювання збройних конфліктів. Учена наголошує, що право війни не забороняє застосування насильства, але встановлює його чіткі межі, визначаючи, які дії є прийнятними, а які кваліфікуються як воєнні злочини» [6].

Сучасне міжнародне право також передбачає заборону окремих методів ведення війни, які вважаються несумісними з принципами людяності. Так, Гаазька декларація 1899 року забороняє застосування отруйних газів, а Конвенція про заборону хімічної зброї 1993 року повністю виключає її виробництво, накопичення та використання. Конвенція 1980 року про заборону або обмеження застосування певних видів звичайної зброї містить положення, спрямовані на обмеження застосування зброї, що спричиняє надмірні страждання, зокрема мін-пасток, запалювальних боєприпасів, уламкової зброї та лазерної зброї, яка може осліплювати. Ці документи утворюють систему міжнародних норм, що визначають недопустимі методи ведення війни у світлі гуманітарного права [3].

ПРИВАТНЕ І ПУБЛІЧНЕ ПРАВО В УМОВАХ ВІЙНИ... Вычитка № 5. 25.03.2026. МММ

Важливою гарантією дотримання міжнародних обмежень щодо методів бойових дій виступає Римський статут Міжнародного кримінального суду 1998 року.

У статті 8 цього документу визначено перелік воєнних злочинів, серед яких — умисний напад на цивільне населення, використання заборонених засобів ведення війни, руйнування об'єктів, необхідних для виживання населення, або використання цивільних осіб як «живого щита». Таким чином, Римський статут встановлює не лише заборону, а й механізм притягнення до відповідальності за порушення норм, що регулюють методи війни [5].

Вагоме значення мають і норми, які обмежують руйнування культурних цінностей. Конвенція 1954 року про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту забороняє використання історичних пам'яток, музеїв, храмів чи архівів у військових цілях, а також вимагає їх захисту навіть у зоні бойових дій. Збереження культурної спадщини визнається не лише гуманітарним, а й правовим обов'язком держав [4].

У сучасних умовах, коли війни дедалі більше набувають гібридного та технологічного характеру, постає питання про адаптацію норм міжнародного права до нових форм бойових дій. Використання безпілотних систем, кібероперацій та штучного інтелекту у воєнних цілях створює ризики, що виходять за межі традиційних правових конструкцій. Міжнародна спільнота нині активно обговорює питання щодо заборони автономних бойових систем, які можуть діяти без участі людини. Проте принципи, закладені в Гаазьких і Женевських нормах, залишаються універсальними і мають застосовуватись до будь-яких форм збройного насильства — незалежно від технологічного рівня.

Таким чином, регулювання методів бойових дій у міжнародному праві є результатом тривалого розвитку гуманітарних норм, спрямованих на узгодження військової необхідності з гуманністю. Основні принципи — розрізнення, пропорційність, гуманність і військова необхідність — становлять фундамент міжнародного гуманітарного права. Їхня ефективність залежить від політичної волі держав, від рівня міжнародного контролю та від здатності правових інститутів реагувати на нові виклики війни.

Використані джерела

1. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року: Протокол Орг. Об'єдн. Націй від 08.06.1977: станом на 8 груд. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 26.10.2025).
2. Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію: Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 10.10.1980: станом на 15 черв. 2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_266#Text (дата звернення: 26.10.2025).
3. Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 14.05.1954: станом на 26 берез. 1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_157#Text (дата звернення: 26.10.2025).
4. Римський статут міжнародного кримінального суду : Статут Міжнар. судів від 17.07.1998 : станом на 21 серп. 2024 р. URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 26.10.2025).
5. Грушко М. В. Міжнародне гуманітарне право: навчально-методичний посібник. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. — 256 с. URL: https://hdl.handle.net/11300/16301 (дата звернення: 26.10.2025).

Нонна АШАДЗЕ, Матвій ЛИТВИН
студенти 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

МІНСЬКІ УГОДИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПРИНЦИПУ «PACTA SUNT SERVANDA»

Питання правової природи Мінських угод та їх виконання набуло особливої гостроти в контексті повномасштабної агресії Російської Федерації проти України у 2022 році. Аналіз цих домовленостей через призму фундаментального принципу міжнародного права pacta sunt servanda («договори повинні виконуватися») дозволяє з'ясувати юридичну обов'язковість цих документів та відповідальність сторін за їх невиконання. Актуальність зумовлена систематичним невиконанням домовленостей та їх фактичною анулюванням у лютому 2022 року, що вимагає юридичного осмислення.

Українські правники визначили, що Мінські домовленості є політичними, а не юридично обов'язковими міжнародними договорами через відсутність ратифікації Верховною Радою України [3]. Принцип pacta sunt servanda закріплений у Віденській конвенції про право міжнародних договорів 1969 року та передбачає обов'язковість виконання договорів. Науковці зазначають, що міжнародні політичні угоди можуть регулюватися окремими нормами права міжнародних договорів за аналогією, включаючи принципи добросовісності та pacta sunt servanda [3].

Мінські угоди охоплюють три основні документи: Мінський протокол від 5 вересня 2014 року, Меморандум від 19 вересня 2014 року та Комплекс заходів від 12 лютого 2015 року. Ці домовленості не є міжнародними договорами у розумінні Віденської конвенції, оскільки не були ратифіковані парламентом України і сторони не виразили чіткого наміру вважати їх юридично обов'язковими [3; 4]. За своєю суттю вони належать до юридично необов'язкових міжнародних угод політичного характеру.

Принцип pacta sunt servanda є одним із найдавніших принципів міжнародного права, що означає обов'язковість виконання угод і базується на принципі добросовісності [2]. Проте його застосування до Мінських угод є проблематичним через їх особливу правову природу. Цей принцип може застосовуватися лише частково та за аналогією, оскільки документи не є класичними міжнародними договорами [2; 4].

Практика показала системне невиконання Мінських домовленостей усіма сторонами, особливо Російською Федерацією. Згідно з заявою постійного представника США при ОБСЄ, Росія не виконала жодного зобов'язання за Комплексом заходів, натомість роздавала російські паспорти мешканцям окупованих територій [3]. У лютому 2022 року президент РФ Володимир Путін офіційно заявив, що після визнання квазіреспублік Мінські угоди перестали існувати [4], фактично підтвердивши односторонню відмову від зобов'язань.

Ситуація з Мінськими угодами демонструє обмеженість застосування принципу pacta sunt servanda до політичних домовленостей без статусу міжнародних договорів. Відсутність юридичної обов'язковості створює простір для невиконання зобов'язань без правових наслідків. Водночас системне порушення навіть політичних угод підриває довіру у міжнародних відносинах та ставить під сумнів ефективність дипломатичних інструментів врегулювання конфліктів.

Мінські угоди є політичними домовленостями, а не юридично обов'язковими міжнародними договорами, оскільки не відповідають критеріям Віденської конвенції 1969 року та не були ратифіковані парламентом України.

Принцип pacta sunt servanda може застосовуватися до Мінських угод лише за аналогією та обмежено. Проте принципи добросовісності та виконання зобов'язань мали б регулювати відносини сторін.

Систематичне невиконання Російською Федерацією взятих зобов'язань та одностороннє визнання окупованих територій у лютому 2022 року свідчить про порушення принципів добросовісності та поваги до міжнародних зобов'язань.

Досвід Мінських угод демонструє необхідність надання політичним домовленостям чіткого юридичного статусу та розробки механізмів відповідальності за їх невиконання. Також це підкреслює обмеженість дипломатичних інструментів у випадках недобросовісності сторін.

Використані джерела

1. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 року: ратифікована указом Президії Верховної Ради УРСР від 14 квітня 1986 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text (дата звернення: 12.11.2025).
2. Маринів І. І., Киргізова В. С. Принцип «pacta sunt servanda» у механізмі забезпечення виконання зобов'язань за міжнародними договорами. *Актуальні питання права Європейського Союзу* : збірник тез та доповідей. Харків, 2022. С. 52–55. URL: https://openarchive.nure.ua/server/api/core/bitstreams/62f39912-b93d-458c-b5b5–828d7d586115/content (дата звернення: 12.11.2025).
3. Мінські домовленості. Юридичний аналіз / LB.ua. 2020. URL: https://lb.ua/news/2020/05/13/457407_minski_domovlenosti_yuridichniy.html (дата звернення: 12.11.2025).
4. Путін про Мінські угоди: Їх уже немає / Українська правда. 2022. URL: https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/22/7325005/ (дата звернення: 12.11.2025).

Сергій БАБАК
студент 1 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Бєлогубова О. О.***

ПРОБЛЕМИ КІБЕРВІЙНИ ТА КІБЕРБЕЗПЕКИ У МІЖНАРОДНОМУ ПУБЛІЧНОМУ ПРАВІ

У XXI столітті людство вступило у нову епоху розвитку, коли інформація, технології та віртуальний простір стали ключовими чинниками політичної, економічної та військової могутності держав. Трансформація світової системи безпеки відбувається не лише у фізичному, а й у кіберпросторі, який перетворився на арену боротьби між державами, транснаціональними корпораціями, хакерськими угрупованнями та навіть окремими індивідами. У цих умовах постає питання: як міжнародне публічне право може регулювати явища, які не мають географічних кордонів, де атакуючий і жертва можуть перебувати на різних континентах, а наслідки кібератак вимірюються не лише економічними збитками, а й загрозами національній безпеці та правам людини?

Відсутність чітких правових меж у сфері кіберпростору створює передумови для виникнення нового виду конфліктів — кібервійн, які кинули виклик усталеним принципам міжнародного публічного права.

Проблематика кібервійни тісно пов'язана з тим, що сучасні держави дедалі активніше інтегрують інформаційні технології у всі сфери життєдіяльності: від систем управління енергетикою, транспортом і фінансами до військових комунікацій і розвідки. Залежність суспільства від цифрової інфраструктури робить його надзвичайно вразливим до кібератак. Класичні норми міжнародного права, розроблені після Другої світової війни, базувалися на концепції територіальності, фізичної зброї та державного суверенітету у матеріальному світі. Однак у кіберпросторі ці принципи розмиваються: кібератака може бути здійснена з будь-якої точки планети, за лічені секунди, без фізичної присутності агресора, що ускладнює визначення відповідальності та притягнення до неї конкретного суб'єкта [1].

Однією з головних правових проблем є питання кваліфікації кібератак у контексті Статуту ООН. Стаття 2(4) Статуту забороняє застосування сили або загрозу силою проти територіальної цілісності чи політичної незалежності будь-якої держави. Але чи можна віднести кібератаку до акту застосування сили? Якщо внаслідок кібератаки руйнується енергетична система, паралізується оборонна інфраструктура або гинуть люди, то очевидно, що наслідки є порівнюваними з традиційним збройним нападом. Проте міжнародне право поки не виробило єдиних критеріїв для визначення межі між звичайною кібершкідливістю, кібершпигунством і збройною агресією у кіберпросторі [2]. Такі ситуації демонструють небезпечну прогалину у чинному правовому полі, адже відсутність однозначного визначення дозволяє агресорам діяти у «сірій зоні» між миром і війною.

Показовими у цьому контексті стали події, пов'язані з масованими кібератаками на урядові та фінансові структури Естонії у 2007 році, які розглядаються як перший приклад державного кіберконфлікту. Тоді протягом кількох тижнів країна фактично зазнала «паралічу» своєї цифрової інфраструктури, однак ООН та інші міжнародні органи не змогли дати юридичну оцінку події через відсутність доказів прямої участі іншої держави. Схожі ситуації повторювалися під час кібератак на Грузію у 2008 році, на Іран (через вірус Stuxnet у 2010 році), а також численних атак проти України, зокрема з 2014 року і особливо після повномасштабного вторгнення Російської Федерації у 2022 році. Ці приклади свідчать, що кіберзброя стала реальним інструментом гібридної війни, здатним підривати державність і безпеку без офіційного оголошення війни.

Не менш складним є питання відповідальності за кібератаки. Принципи міжнародного права про відповідальність держав передбачають необхідність доведення того, що конкретна дія може бути віднесена до певної держави. Однак у кіберпросторі атрибуція — встановлення автора атаки — є надзвичайно складною технічною проблемою. Використання проксі-серверів, бот-мереж, шифрування і фальсифікації цифрових слідів дозволяє нападникам приховувати своє походження. Навіть якщо розвідка підозрює певну державу, доказова база часто не відповідає юридичним стандартам, необхідним для офіційного звинувачення у Раді Безпеки ООН або Міжнародному суді [3]. Це породжує атмосферу безкарності, коли держави та недержавні актори можуть проводити масштабні операції у кіберпросторі без юридичних наслідків.

Міжнародна спільнота усвідомлює потребу у виробленні нових правил гри. Однією з перших спроб кодифікації стала «Талліннська інструкція» 2013 року, підготовлена групою експертів НАТО, яка намагалася адаптувати норми міжнародного гуманітарного права до кіберконфліктів. Вона визнала, що основні принципи міжнародного права — зокрема заборона агресії, необхідність розрізнення цивільних і військових об'єктів, пропорційність і гуманність — поширюються і на кібероперації. Проте цей документ не має обов'язкової юридичної сили, а його положення часто тлумачаться неоднозначно. У Талліннській інструкції йдеться про те, що кібератака, яка призводить до фізичних руйнувань або жертв, може вважатися застосуванням сили, але більшість операцій у реальному світі не мають настільки очевидних наслідків. Відтак міжнародна правова доктрина перебуває у стані пошуку балансу між технічною реальністю та юридичною логікою.

Проблема кібербезпеки виходить далеко за межі воєнного контексту. Вона стосується також прав людини, свободи вираження, приватності, захисту персональних даних і недопущення масового стеження. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права гарантує право кожного на недоторканність приватного життя, але у цифрову добу держави та корпорації отримали безпрецедентні можливості контролю за інформацією громадян. Питання полягає у тому, як збалансувати необхідність кіберзахисту з дотриманням основних свобод. Багато країн, прикриваючись боротьбою з кіберзлочинністю, ухвалюють закони, які легітимізують цензуру, спостереження або обмеження доступу до інформації. Таким чином, правова архітектура кібербезпеки має будуватися не лише на принципі безпеки, а й на принципі прав людини як центральної цінності міжнародного права.

Особливої ваги проблема набуває у контексті збройних конфліктів. Міжнародне гуманітарне право забороняє напади на цивільні об'єкти, лікарні, системи водопостачання та енергетику. Але сучасні кібератаки часто спрямовані саме на ці цілі, адже вони паралізують державу без прямого фізичного насильства. Наприклад, у 2015–2016

роках Україна зазнала масштабних кібератак на енергетичну систему, унаслідок чого сотні тисяч людей залишилися без електроенергії. Ці дії важко кваліфікувати у традиційних правових термінах: вони не є бомбардуванням, але їхній ефект аналогічний. У зв'язку з цим міжнародне право потребує оновлення для чіткого визначення меж відповідальності держав у кіберконфліктах, встановлення механізмів реагування та колективного захисту.

Наявні міжнародні механізми — такі як Будапештська конвенція про кіберзлочинність 2001 року — більше орієнтовані на боротьбу з приватними злочинами (хакерство, шахрайство, дитяча порнографія, крадіжка даних), ніж на державні кібероперації. Поза рамками ефективного регулювання залишаються питання державного суверенітету у кіберпросторі, заборони втручання у внутрішні справи шляхом кібератак, а також визначення правил поведінки під час мирного часу. Спроби ООН створити універсальні правила (через Групу урядових експертів або Відкриту робочу групу з питань кібербезпеки) поки не призвели до обов'язкових міжнародних угод. Розбіжності між державами — особливо між демократичними країнами та авторитарними режимами — полягають у різному баченні свободи інтернету, суверенітету даних і допустимих меж державного контролю.

Ще однією проблемою є відсутність ефективного механізму колективної оборони у кіберпросторі. НАТО офіційно визнає кібернапад як потенційну підставу для застосування статті 5 Вашингтонського договору, тобто колективної оборони. Проте на практиці рішення про застосування цієї статті в кіберсфері залишається політичним і залежить від обставин конкретного інциденту. Це створює ризик того, що у разі масштабної кібератаки країна-жертва може залишитися без міжнародної підтримки, якщо не вдасться довести факт агресії або її походження. Таким чином, міжнародне право потребує більш чітких процедур визначення порогу кіберзагроз, які вимагають колективної відповіді.

Сучасний розвиток штучного інтелекту, автономних систем і квантових технологій ще більше ускладнює ситуацію. Кіберзброя стає дедалі складнішою, здатною самостійно адаптуватися, поширюватися і приймати рішення без участі людини. Це ставить нові питання перед міжнародним правом: хто нестиме відповідальність за автономні кібератаки? Як гарантувати дотримання гуманітарних принципів, якщо рішення ухвалює алгоритм? Відповіді на ці запитання потребують не лише правового, а й етичного осмислення.

Водночас слід визнати, що розвиток міжнародного публічного права у сфері кібербезпеки неможливий без глобальної співпраці. Держави мають спільно виробляти стандарти поведінки, обмінюватися інформацією про загрози, створювати механізми раннього

попередження та реагування. Потрібно зміцнювати роль міжнародних інституцій, зокрема ООН, Міжнародного союзу електрозв'язку, Ради Європи та регіональних організацій. Необхідно розробити обов'язкову багатосторонню угоду про запобігання кіберконфліктам, яка б передбачала заборону кібератак на критичну інфраструктуру, обмін інформацією про інциденти, спільні розслідування та притягнення до відповідальності винних. Важливо, щоб у центрі цієї системи стояла не лише безпека держав, а й безпека особи, захист її цифрових прав і свобод.

Підсумовуючи, можна сказати, що проблеми кібервійни та кібербезпеки у міжнародному публічному праві відображають глибоку кризу традиційної правової системи, побудованої для світу матеріальних кордонів і фізичних конфліктів. Кіберпростір кидає виклик усім базовим принципам: суверенітету, невтручанню, відповідальності, праву на самооборону. Водночас він відкриває нові можливості для співпраці, розвитку та зміцнення міжнародної довіри. Майбутнє міжнародного права залежить від здатності світової спільноти визнати кіберпростір як повноцінну сферу міжнародних відносин, де діють ті самі норми поваги до людської гідності, миру та безпеки, що й у фізичному світі. Лише шляхом створення узгоджених глобальних правил, заснованих на принципах відповідальності, пропорційності й прозорості, можна запобігти перетворенню кіберпростору на арену хаосу, де панує право сильного, а не сила права.

Використані джерела

1. Воєводін С. Кібервійна як сучасний метод ведення збройних конфліктів. *Протидія кіберзагрозам та торгівлі людьми*. Харків, 2019. С. 45–47. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/26_11_2019/pdf/11.pdf (дата звернення: 17.10.2025).
2. Статут Організації Об'єднаних Націй. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU45001U?an=2 (дата звернення: 18.10.2025).
3. Руцький С. В. Кіберконфлікти у протиборстві суб'єктів політики на території європейських країн. *Сучасні виклики соціально-політичного розвитку: політико-правові та соціально-економічні виміри*: матеріали всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (м. Одеса, 24 травня 2024 року) / ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Центр соціально-політичних досліджень «Politicus». Одеса, 2024. С. 60–63. URL: http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/19629/1/60–62.pdf (дата звернення: 18.10.2025).
4. Гвоздь В. Кіберконфлікт і геополітика — новий фронт «холодної війни». URL: https://bintel.org.ua/nash_archiv/arxiv-voyenni-pitannya/arxiv-gibridnia-vijna/09_05_krynica/ (дата звернення: 19.10.2025).

Анастасія БАБІЙЧУК
студентка 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Квасінцька О. О.***

ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ СПРАВ У ГОСПОДАРСЬКИХ СУДАХ ЗА УЧАСТЮ ІНОЗЕМНИХ СУБ'ЄКТІВ

Правовий статус іноземних суб'єктів у господарському процесі України визначається принципом національного режиму, який гарантує рівність їхніх процесуальних прав із правами українських учасників. Іноземні суб'єкти господарювання — це особи, які мають постійне місцезнаходження або місце проживання за межами України і провадять господарську діяльність відповідно до законодавства своєї країни або України. До них належать юридичні особи, створені за законодавством інших держав; фізичні особи (іноземні громадяни та особи без громадянства), які здійснюють господарську діяльність, а також громадяни України, що постійно проживають за кордоном та ведуть таку діяльність. Участь таких суб'єктів у судових справах регламентується Господарським процесуальним кодексом України, міжнародними договорами та угодами про правову допомогу, ратифікованими Верховною Радою України, що забезпечує належний рівень захисту їхніх прав та законних інтересів [1, с. 368].

Підсудність і юрисдикція господарських судів у справах з іноземним елементом є важливими інститутами, що визначають межі компетенції національних судів у вирішенні спорів, пов'язаних з участю іноземних осіб. Визначення міжнародної підсудності здійснюється з урахуванням характеру спірних правовідносин, місця виконання зобов'язання, розташування майна або місця здійснення господарської діяльності іноземного суб'єкта на території України. Господарські суди мають право розглядати справи за участю іноземних осіб, якщо між сторонами укладено договір, який підлягає виконанню в Україні, або якщо спір випливає з дій, що мали місце на її території. У таких випадках юрисдикція українських судів базується на принципах територіальності, автономії волі сторін та взаємності [1].

Справи з іноземним елементом приймаються до провадження, якщо існують правові підстави, передбачені Господарським процесуальним кодексом України чи міжнародними договорами. При цьому суд враховує можливість укладення між сторонами угоди про вибір суду (forum selection clause), що визначає компетентний орган для вирішення спору. У разі, якщо іноземний суд або арбітраж має виключну компетенцію щодо певної категорії спорів, український суд може

відмовити у відкритті провадження або припинити його [3]. Також суди відмовляють у прийнятті справ, якщо її розгляд в Україні суперечить чинним міжнародним зобов'язанням держави. Практика розмежування юрисдикції у таких справах сприяє правовій визначеності, запобігає дублюванню проваджень і забезпечує належний баланс між інтересами сторін та принципами міжнародного правосуддя.

Процесуальні особливості розгляду справ за участю іноземних суб'єктів у господарських судах України пов'язані із забезпеченням належного інформування сторін та дотриманням міжнародних стандартів судочинства. Судочинство здійснюється українською мовою, а іноземним учасникам гарантується право користуватися перекладачем [4, с. 10]. Повідомлення сторін, що перебувають за межами України, здійснюється відповідно до Гаазької конвенції 1965 року або через дипломатичні канали [2].

Докази, отримані за кордоном, можуть бути прийняті судом, якщо вони належним чином легалізовані чи засвідчені апостилем, що відповідає міжнародним вимогам. У разі необхідності застосування іноземного права суд може звертатися до Міністерства юстиції України або інших компетентних органів для встановлення змісту відповідних норм [1; с. 367]. Використання електронних засобів комунікації, зокрема системи «Електронний суд» та відеоконференцій, сприяє оперативності та доступності судового розгляду для іноземних сторін. Такі інструменти забезпечують можливість участі сторін у засіданні дистанційно, без необхідності фізичної присутності в суді.

Процесуальна гнучкість господарських судів у справах з іноземним елементом сприяє ефективному правосуддю та відповідає тенденціям цифровізації судової системи. Дотримання міжнародних договорів і процесуальних гарантій підвищує довіру до українських судових рішень за кордоном. Виконання рішень господарських судів України та іноземних арбітражів забезпечує реальне відновлення порушених прав сторін. Визнання іноземних рішень здійснюється на підставі принципів взаємності та міжнародних договорів, зокрема Нью-Йоркської конвенції 1958 року, а суд перевіряє їх відповідність публічному порядку та процесуальним нормам України [3].

Отже, участь іноземних суб'єктів у господарському судочинстві України є важливим аспектом міжнародного економічного співробітництва, що потребує чіткого правового регулювання та узгодження із міжнародними стандартами. Забезпечення прозорих процедур, ефективного виконання рішень і застосування сучасних цифрових інструментів сприяє підвищенню довіри до української судової системи на глобальному рівні.

ПРИВАТНЕ І ПУБЛІЧНЕ ПРАВО В УМОВАХ ВІЙНИ... Вычитка № 5. 25.03.2026. МММ

Використані джерела

1. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6.
2. Конвенція про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах (Гаага, 15 листопада 1965 р.). *Офіційний вісник України*. 2000. № 32.
3. Конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень (Нью-Йорк, 10 червня 1958 р.). *Офіційний вісник України*. 2000. № 13.
4. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30.

Анастасія БАБІЙЧУК
студентка 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Павлова Ю. С.***

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА: ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ В УКРАЇНІ

Європейські стандарти цивільного процесуального права є важливим орієнтиром для забезпечення справедливого, ефективного та доступного судочинства. Україна, обравши європейський шлях розвитку, поступово гармонізує своє процесуальне законодавство з вимогами Європейської конвенції з прав людини та практикою Європейського суду з прав людини. Імплементація цих стандартів сприяє підвищенню довіри громадян до судової системи та утвердженню принципу верховенства права.

Європейські стандарти цивільного процесуального права — це система принципів і вимог, заснованих на положеннях Європейської конвенції з прав людини та практиці Європейського суду з прав людини [1]. Їх метою є забезпечення справедливого, неупередженого й ефективного розгляду цивільних справ. Основу становить право на справедливий суд (стаття 6 Конвенції), що включає доступ до суду, незалежність і безсторонність суду та розгляд справи упродовж розумного строку [2]. Важливими принципами є змагальність сторін, рівність процесуальних прав, публічність розгляду й обґрунтованість рішень. Практика ЄСПЛ конкретизує зміст цих стандартів і є обов'язковим орієнтиром для держав — членів Ради Європи, зокрема України.

Застосування європейських стандартів цивільного процесу вимагає їх практичного впровадження у національну правову систему. Україна послідовно здійснює реформування судочинства з урахуванням вимог Конвенції та практики ЄСПЛ. Одним із важливих кроків у цьому напрямі стало оновлення Цивільного процесуального кодексу у 2017 році, що спрямоване на забезпечення ефективності, змагальності та прозорості судового процесу. У законодавстві посилено гарантії доступу до правосуддя, запроваджено електронний суд, відеоконференції та можливість дистанційної участі сторін [3]. Значну увагу приділено обґрунтованості судових рішень і забезпеченню їх реального виконання, що відповідає європейським підходам до справедливого суду. Практика ЄСПЛ активно використовується українськими судами як джерело тлумачення принципів справедливості та пропорційності. Зокрема, суди дедалі частіше посилаються на рішення ЄСПЛ під час оцінки доказів, визначення розумних строків та забезпечення права на апеляційний перегляд. Важливим аспектом імплементації є підготовка суддів і юристів до застосування стандартів Ради Європи у своїй діяльності. У результаті таких змін українське цивільне процесуальне право наближається до європейської моделі, заснованої на повазі до прав людини.

Попри значні кроки у напрямі реформування, імплементація європейських стандартів у цивільному процесі України стикається з низкою труднощів. Насамперед спостерігається розрив між формальним закріпленням принципів і їх реальним застосуванням у судовій практиці. Значна частина проблем пов'язана з перевантаженістю суддів, що унеможливлює дотримання розумних строків розгляду справ. Також нерідко судові рішення залишаються невиконаними, що підриває довіру до правосуддя та суперечить вимогам статті 6 Конвенції [2]. Існують випадки недостатнього обґрунтування судових рішень, що призводить до порушення права сторін на справедливий розгляд. Бракує єдності у тлумаченні норм процесуального права, що зумовлює різну судову практику навіть у подібних справах. Додатковим викликом є недостатня поінформованість учасників процесу щодо своїх прав і можливостей захисту за європейськими стандартами. Слабким місцем залишається і процес підготовки суддів, який потребує системного вдосконалення у сфері застосування практики ЄСПЛ. Крім того, повільно відбувається цифровізація судочинства та впровадження сучасних електронних інструментів. Усе це свідчить, що подальша адаптація до європейських стандартів потребує не лише нормативних змін, а й глибокої інституційної трансформації судової системи України.

Подальше вдосконалення імплементації європейських стандартів потребує комплексного підходу, зокрема посилення застосування рі-

шень ЄСПЛ у національних судах. Важливо підвищити кваліфікацію суддів і адвокатів щодо стандартів Ради Європи та принципів справедливого суду. Необхідно забезпечити цифровізацію судочинства, розвиток електронних доказів і дистанційних засідань. Впровадження єдиної судової практики сприятиме стабільності правозастосування та передбачуваності рішень. Україна має орієнтуватися на індикатори CEPEJ та посилювати співпрацю з інституціями ЄС для наближення цивільного процесу до європейських стандартів [4].

Отже, імплементація європейських стандартів цивільного процесуального права є ключовим напрямом модернізації українського правосуддя. Досягнуті результати свідчать про поступове наближення вітчизняного судочинства до європейських принципів справедливості, ефективності та доступності. Водночас залишаються проблеми, що потребують глибоких інституційних і практичних змін. Подальше впровадження стандартів Ради Європи та практики ЄСПЛ стане важливим чинником зміцнення верховенства права й утвердження демократичних засад у правовій системі України.

Використані джерела

1. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. Рада Європи. URL: https://www.echr.coe.int (дата звернення 28.10.2025).
2. Європейський суд з прав людини. Практика застосування статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Страсбург: Council of Europe, 2023.
3. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV (в ред. Закону від 03.10.2017). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48.
4. CEPEJ (European Commission for the Efficiency of Justice). European judicial systems. Efficiency and quality of justice. Strasbourg: Council of Europe, 2022.

Софія БАЛАСЬ, Поліна БУЗНИК
студентки 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. політ. н., професор ***Мамантова Е. В.***

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ПІДТРИМЦІ ВОЄННОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ПРАКТИКА НАТО У 2022–2025 РОКАХ

На тлі воєнної агресії Російської Федерації щодо України, нагальною проблемою виступає роль міжнародних організацій у підтримці воєнної безпеки України. Напад Росії на Україну у 2022 році створив загрозу не тільки для України, а й для країн Європейського Союзу, які є, в свою чергу, членами Північноатлантичного альянсу (НАТО). Від ефективності дій міжнародних організацій у підтримці воєнної безпеки України залежить не тільки суверенність України, а й стан світового порядку. Метою статті є дослідження ролі Північноатлантичного альянсу та Європейського Союзу у підтримці воєнної безпеки України на тлі агресії РФ.

Питаннями дослідження практичної безпекової діяльності НАТО займалися зокрема: А. Мартинов у статті «Європейський Союз між розширенням і викликами безпеці» [1], Сеник Л., Рожко Н. в статті «Україна та НАТО: сучасність та майбутнє співпраці» [2], Г. Перепелиця в статті роль в урегулюванні міжнародних конфліктів у сучасних умовах» [3] тощо.

Період 2022–2025 років для України відзначився вторгненням Російської Федерації, що показало безперечну потребу і необхідність у пошуку нових способів та форм взаємодії України з міжнародними організаціями, які мають потенціал та спроможність ефективно протидіяти сучасним викликам та загрозам безпеці. У цьому контексті набуває особливого значення функціонування Організації Північноатлантичного договору (далі — НАТО, Північноатлантичний альянс), яка створює гарантії безпеки для значної кількості населення від Північної Америки до Європи [4].

Як відомо, НАТО — це міжнародна організація, заснована 4 квітня 1949 року з метою забезпечення колективної оборони країн Західної Європи та Північної Америки. «Її створення ґрунтується на положеннях статті 51 Статуту ООН, яка гарантує право держав на індивідуальну та колективну самооборону у разі збройного нападу» [5].

НАТО гарантує свободу і безпеку його членам політичними і військовими засобами, а також зобов'язується розв'язувати суперечки мирним шляхом. Якщо дипломатичними зусиллями не вдається вирі-

шити конфліктну ситуацію, у НАТО є військові формування з метою проведення операцій з урегулювання кризових ситуацій. «Такі операції здійснюються відповідно до статті 5 Вашингтонського договору, що передбачає колективну оборону, або на основі мандату ООН — як самостійно, так і у співпраці з іншими державами та міжнародними організаціями. В основі діяльності НАТО лежить принцип, за яким збройний напад на одного чи кількох членів Альянсу вважається нападом на всіх його учасників» [5].

Україна була визнана країною-претендентом до членства у НАТО в 2014 році і до сьогодні виконує цей план, як невід'ємну частину процесу та реалізацією права самостійно визначати власне майбутнє та проводити зовнішню політику без будь-якого стороннього втручання.

У 2022 році Російська Федерація почала проти України повномасштабну війну. Від початку повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році як НАТО, так і держави-члени цього Альянсу надають Україні допомогу на найвищому рівні.

Північноатлантичний альянс підтримав і підтримує до сьогодні право України на самооборону. Практична взаємодія з Альянсом створює об'єктивні передумови для подальшого просування перспектив успішної протидії агресії Російської Федерації.

За даними джерел, основними діями НАТО, щодо підтримки України в умовах війни з Російською Федерацією є наступні:

НАТО рішуче засуджує агресивну війну Росії проти України. Країни-члени Альянсу вимагають, щоб Росія негайно припинила бойові дії, зупинила застосування сили проти України та безумовно вивела всі свої війська з української території.

Значно розширена підтримка України з боку НАТО щодо розвитку можливостей у воєнній сфері, а також забезпечено підготовку українських військовослужбовців на територіях воєнних баз НАТО.

«Починаючи з Варшавського саміту НАТО 2016 року, практичну підтримку Україні було оформлено у вигляді Комплексного пакета допомоги (КПД). На Мадридському саміті 2022 року країни-члени Альянсу посилили КПД, щоб розширити обсяг допомоги Україні. Згодом, під час Вільнюського саміту 2023 року, було ухвалено рішення перетворити КПД на багаторічну програму підтримки, спрямовану на відновлення систем безпеки й оборони України та забезпечення повної сумісності з НАТО.»

«На Вашингтонському саміті 2024 року держави–члени Альянсу ухвалили рішення створити Ініціативу НАТО з безпекової допомоги та підготовки для України (NSATU), покликану координувати постачання військової техніки та обладнання, а також організовувати навчання українських військових. Крім того, вони оголосили про

Зобов'язання щодо довгострокової безпекової підтримки України, яке передбачає мінімальне фінансування на рівні 40 мільярдів євро протягом наступного року та подальше стале надання допомоги. Упродовж 2024 року країни–члени НАТО вже надали Україні понад 50 мільярдів євро, з яких приблизно 60% профінансували європейські члени Альянсу та Канада. Протягом 2025 року держави-члени Альянсу дотепер зобов'язалися додатково виділити 35 мільярдів євро на безпекову допомогу Україні і планується, що така підтримка триватиме».

Таким чином, можна зробити узагальнення, що взаємодія України з НАТО створює об'єктивні передумови для успішної протидії агресії Росії і стверджує своє право обирати власні механізми безпеки.

Використані джерела

1. Мартинов А. Європейський союз між розширенням і викликами безпеці. *Майбутні шляхи активізації спільних ініціатив академічних та громадських спільнот в Україні*: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. у рамках проєкту «ЄС — східне партнерство». Чернівці, 2024. С. 87. URL: https://aprei.com.ua/wp-content/uploads/2024/07/Zbirnyk-materialiv-mizhnarodnoyi-konferenczii-YES-Shidne-Partnerstvo-v-umovah-geopolitychnyh-zmin_6–7.06.2024-roku.pdf
2. Сеник Л., Рожко Н. Україна та НАТО: сучасність та майбутнє співпраці. *Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки*: збірник тез IV Міжнародної наукової конференції 18–19 квітня 2024 р. / упоряд. А. А. Криськов, М. Я. Блавіцький, Н. В. Габрусєва Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2024. 177 с. URL:https://aprei.com.ua/wp-content/uploads/2024/07/Zbirnyk-materialiv-mizhnarodnoyi-konferenczii-YES-Shidne-Partnerstvo-v-umovah-geopolitychnyh-zmin_6–7.06.2024-roku.pdf
3. Перепелиця Г. Роль НАТО в урегулюванні міжнародних конфліктів у сучасних умовах. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. К., 2022. № 1(55). URL: https://intern.bulletin.knu.ua/en/article/view/2544
4. Загальна інформація про НАТО / Центр з упровадження стандартів ЄС у державну службу України. URL: https://center.gov.ua/zagalna-informacziya-pro-nato/
5. Відносини з Україною / North Atlantic treaty organization. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/index.htm

Олександра БАРАБАШ
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Сергєєв Ю. В.***

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ МОРСЬКИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Морські перевезення відіграють надзвичайно важливу роль у економіці України, адже саме морський транспорт забезпечує більшу частину міжнародної торгівлі держави. За оцінками фахівців, близько 90 % усіх споживчих товарів у світі транспортуються морем, і Україна не є винятком. Морська логістика не лише сприяє інтеграції країни у глобальні економічні процеси, але й має вирішальне значення для стабільності внутрішнього ринку.

Одним із ключових напрямів морських перевезень для України є експорт зернових культур, які становлять значну частку національного експорту та забезпечують надходження валютних коштів до державного бюджету. В умовах війни, коли всі транспортні шляхи опиняються під загрозою, забезпечення безпеки морських перевезень набуває особливого значення. Саме тому дослідження питань, пов'язаних із захистом судноплавства, безпечним функціонуванням портів та гарантуванням стабільності експортних маршрутів, є актуальним і стратегічно важливим для економічної безпеки України.

Відповідно до положень Конвенції ООН з морського права 1982 року (UNCLOS), морські перевезення розглядаються як діяльність, пов'язана з переміщенням суден, вантажів і пасажирів морськими шляхами в межах внутрішніх вод, територіального моря, виключної економічної зони та відкритого моря [1]. Конвенція встановлює правові режими для кожної з цих зон і закріплює основоположні принципи мореплавства, зокрема свободу судноплавства у відкритому морі та право мирного проходу через територіальні води інших держав [1]. Ці положення спрямовані на забезпечення стабільності міжнародних торговельних зв'язків і створення умов для безпечного функціонування світової морської економіки.

У Конвенції ООН з морського права 1982 року питання війни та воєнних дій на морі не врегульовані безпосередньо. Її положення спрямовані переважно на забезпечення мирного використання морського простору (статті 88, 301) та визначення загальних принципів, відповідно до яких держави повинні утримуватися від погрози силою або її застосування [1]. Крім того, Конвенція встановлює, що її положення не поширюються на діяльність військових кораблів та допоміжних суден, якщо вони беруть участь у бойових діях (стаття 236) [1]. Таким чином, регулювання відносин, пов'язаних із веденням війни на морі, фактично виведено за межі дії Конвенції та залишається у сфері інших галузей міжнародного права, насамперед, міжнародного гуманітарного права.

У цьому контексті особливого значення набувають інші міжнародні акти, які містять норми, що безпосередньо стосуються війни на морі та морських перевезень у період збройних конфліктів. Зокрема Женевська конвенція (II) про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі (1949 р.) встановлює правила порятунку військових моряків, гарантує захист госпітальних суден і прямо забороняє будь-які напади на них [3].

Ще більш важливим для теми дослідження є Додатковий протокол I до Женевських конвенцій 1977 року, який розширює сферу дії гуманітарного права на цивільне судноплавство. Протокол прямо забороняє атаки на торговельні судна, якщо вони не беруть участі у воєнних діях, а також вимагає забезпечення безпеки цивільних осіб і вантажів під час морських перевезень [2]. Ці положення мають ключове значення для сучасної практики, оскільки вони не лише закріплюють гуманітарний характер морського простору у воєнний час, а й покладають на держави зобов'язання запобігати порушенням норм захисту цивільного судноплавства, навіть у межах збройних конфліктів.

Важливе місце серед актів, що визначають правовий режим дій на морі у воєнний час, посідає і Римський статут Міжнародного кримінального суду (1998 р.). У статті 8 цього документа передбачено, що умисне спрямування нападів на цивільні об'єкти, тобто об'єкти, що не є військовими цілями; умисне спрямування нападів на персонал, об'єкти, матеріали, підрозділи або транспортні засоби, задіяні в наданні гуманітарної допомоги чи в місії з підтримання миру відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, доки вони мають право на захист, яким користуються цивільні особи або цивільні об'єкти згідно з міжнародним правом збройних конфліктів; умисне спрямування нападів на будівлі, матеріали, медичні установи й транспортні засоби, а також на персонал, що використовує згідно з міжнародним правом розпізнавальні емблеми, передбачені Женевськими конвенціями, визнаються воєнними злочинами [4].

Україна є стороною більшості ключових міжнародних договорів, що регулюють питання війни на морі та захисту цивільного судноплавства в умовах збройного конфлікту. Конвенція ООН з морського права 1982 року була підписана Україною 10 грудня 1982 року й ратифікована 3 червня 1999 року [7]. Відтоді вона є повноправною стороною Конвенції, що закріплює її суверенні права у територіальному

морі, виключній економічній зоні та на континентальному шельфі, а також визначає принцип мирного використання морів. Наша держава також є учасницею всіх чотирьох Женевських конвенцій 1949 року, які вона ратифікувала у 1954 році, а згодом підтвердила своє правонаступництво після здобуття незалежності [6]. Ключовим доповненням до цих положень є Додатковий протокол I до Женевських конвенцій 1977 року, ратифікований Україною у 1989 році [5]. Окреме місце посідає Римський статут Міжнародного кримінального суду 1998 року, який визначає, зокрема, воєнні злочини на морі. Україна підписала Римський статут у 2000 році і ратифікувала цей документ у 2024 році, визнавши юрисдикцію Міжнародного кримінального суду щодо злочинів, учинених на її території [8]. Це надало Суду право розслідувати злочини, пов'язані з агресією проти України, зокрема порушення норм ведення війни на морі та нападів на цивільні чи госпітальні судна.

Що стосується російської федерації, то її статус є іншим. Вона, як і Україна, є стороною Конвенції ООН з морського права. Також Росія є учасницею Женевських конвенцій 1949 року та їх Додаткових протоколів 1977 року, отже на неї поширюються ті самі гуманітарні зобов'язання щодо захисту цивільного судноплавства. Однак країна-агресор не є стороною Римського статуту Міжнародного кримінального суду — вона підписала його у 2000 році, але у 2016 році офіційно відкликала свій підпис, відмовившись від будь-якої участі в діяльності суду.

У висновку можна сказати, що міжнародне право містить чітко визначені правила, які регулюють поведінку держав під час воєнних дій на морі. Вони спрямовані на захист цивільного судноплавства, госпітальних суден і на забезпечення гуманітарного характеру морського простору навіть у період збройних конфліктів. Однак на практиці ці норми грубо порушуються. російська федерація, попри міжнародні зобов'язання, систематично ігнорує встановлені принципи ведення воєнних дій на морі. Унаслідок її агресії страждає українська портова інфраструктура, знищуються об'єкти цивільного морського транспорту, пошкоджуються торговельні судна інших держав, що перебувають у портах. Найстрашніше те, що внаслідок таких дій гине мирне населення: моряки, портові працівники та цивільні особи, які не є учасниками збройного конфлікту. Такі дії є грубим порушенням норм міжнародного гуманітарного права та засадничих принципів безпеки і гуманності, покликаних гарантувати стабільність міжнародних відносин на морі навіть у найскладніших умовах війни.

Використані джерела

1. United Nations Convention on the Law of the Sea. URL: https://share.google/H0qwDAxx0S5BNyQA7 (дата звернення: 05.11.2025).
2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 05.11.2025).
3. Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі. *Офіційний вісник України*. 2010. № 62. С. 193. Ст. 2181. Код акта 52372/2010.
4. Римський статут Міжнародного кримінального суду. *Офіційний вісник України*. 2024. № 107. Ст. 6856. Код акта 128721/2024.
5. Про ратифікацію Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), і Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II): Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 18 серпня 1989 р. № 7960-XI. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1989. № 35. Ст. 409.
6. Про ратифікацію Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року про захист жертв війни: Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 3 липня 1954 р. № 114а-III. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1954. № 5. С. 128. Ст. 114.
7. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року та Угоди про імплементацію Частини XI Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року: Закон України від 3 червня 1999 р. № 728-XIV. *Офіційний вісник України*. 1999. № 24. С. 26. Ст. 1088. Код акта 7916/1999.
8. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон України від 21 серпня 2024 р. № 3909-IX. *Офіційний вісник України*. 2024. № 80. Ст. 4665. Код акта 126605/2024.

Вікторія БЕЗРОДНА
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — доктор філософії у галузі права,
доцент ***Войтович П. П.***

ДО ПИТАННЯ ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ МОРАЛІ ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Сучасна система міжнародних відносин перебуває в умовах глибоких трансформацій, спричинених глобалізаційними процесами, зростанням кількості воєнних конфліктів, загостренням гуманітарних криз та порушень прав людини. В цих умовах виникає нагальна потреба аналізувати, як моральні принципи впливають на міжнародне право та чи здатні вони забезпечити його ефективність. Юридичні механізми часто виявляються недостатніми без морального підґрунтя, адже саме мораль формує уявлення міжнародної спільноти про справедливість, гуманність і допустимість певних дій держав. Тому тема співвідношення моралі та міжнародного права залишається не лише теоретично важливою, а й практично необхідною для розуміння сучасних міжнародних процесів.

Метою дослідження цієї теми є теоретичне осмислення взаємодії моралі та міжнародного права.

Проблематику співвідношення міжнародного права та моралі досліджували багато вчених, зокрема українські правознавці І. І. Лукащук та А. І. Недєльчев вони займалися питаннями міжнародного права, що включає аналіз його зв'язку з моральним в контексті міжнародного правопорядку.

Проблема співвідношення міжнародного права та моралі полягає в тому, що ці два явища перебувають у постійній динаміці та не завжди можуть узгоджуватися між собою. Також проблемою є вибірковість застосування моральних аргументів у міжнародних відносинах. Держави можуть використовувати моральні принципи для захисту загальнолюдських цінностей але водночас ці ж аргументи можуть бути використані для виправдання політичного тиску або застосування сили.

Таким чином моральні норми можуть як підтримувати міжнародну справедливість так і ставати інструментом політичної риторики.

Методологічні основи та єдність соціальних регуляторів

Міжнародне право та міжнародна мораль є ключовими соціальними регуляторами міжнародних відносин, що функціонують у тісній взаємодії та єдності. Їхній взаємозв'язок обумовлений спільною метою — впорядкуванням суспільних відносин та утвердженням загальнолюдських цінностей [1, с. 34; 3]. Норми міжнародного права закріплюють і захищають фундаментальні моральні ідеали (наприклад, принципи гуманізму, справедливості, поваги до людської гідності) [4]. На думку низки вчених, міжнародна мораль випереджає розвиток норм міжнародного права, відіграючи роль моделей чи критеріїв, на основі яких держави формують узгоджені правові норми [2, с. 150].

Вплив моралі на міжнародно-правотворчий процес

Мораль виступає не лише як критерій оцінки, але й як суттєвий фактор формування міжнародного права. Вплив моралі на правотворчість визначається тим, що нові норми міжнародного права — незалежно від того, створюються вони у формі міжнародного договору чи міжнародного звичаю — повинні відповідати загальноприйнятим моральним стандартам [2, с. 151]. Моральні, загальнолюдські цінності, як-от уявлення про добро і справедливість, слугують критерієм прогресу міжнародного права. Міжнародна мораль повніше відбиває ці уявлення, ніж чинне право [1, с. 34].

Відмінності та особливості функціонування

Попри єдність, міжнародне право і мораль мають суттєві відмінності у своїй природі та механізмах забезпечення. Міжнародне право фіксується в офіційних джерелах (договори, звичаї) [5] та гарантується державним примусом (санкції, заходи Ради Безпеки ООН тощо) [4, с. 136]. Воно передбачає наявність двостороннього зв'язку «право-обов'язок». Натомість, міжнародна мораль існує у свідомості народів, громадській думці та традиціях [4, с. 136]. Її забезпечення спирається на силу громадської думки, внутрішній переконаності та совість [2, с. 151], і вона позбавлена характеру домагання. Як зазначає низка науковців, міжнародне право — це мінімум моралі, який держава зобов'язана дотримуватися. Мораль, у свою чергу, ставить більш високі вимоги до поведінки суб'єктів міжнародних відносин [6].

Роль у сучасних міжнародних відносинах

У сучасних умовах ефективність міжнародного права безпосередньо залежить від його відповідності загальнолюдським моральним нормам. Чим вищим є моральний авторитет міжнародного права, тим більшою є його сила впливу на держави і тим ефективніше його функціонування, особливо у сфері захисту прав і свобод людини [2, с. 150; 3, с. 61]. Таким чином, моральні норми слугують критерієм оцінки чинного міжнародного права; право, яке суперечить цим нормам, втрачає свою ефективність та не має морального схвалення [6].

Таким чином, співвідношення моралі та міжнародного права є не просто теоретичною проблемою, а ключовим чинником ефективності міжнародної правової системи у глобалізованому світі. Міжнародна мораль і міжнародне право є взаємозалежними соціальними

регуляторами, що мають спільну мету впорядкування міжнародних відносин на основі загальнолюдських цінностей. Норми права часто є юридичним закріпленням і захистом фундаментальних моральних імперативів (гуманізм, справедливість). Моральні принципи відіграють роль ідейної основи та критерію прогресу міжнародного права, впливаючи на його формування та слугуючи індикатором його легітимності у правозастосуванні. Головна відмінність між ними полягає у механізмі забезпечення: право гарантується державно-правовим примусом, тоді як мораль спирається на силу громадської думки та внутрішню переконаність суб'єктів. Міжнародне право можна розглядати як мінімальний обов'язковий стандарт моральної поведінки держав. В умовах зростання глобальних викликів (екологічних, гуманітарних, військових) посилення морального виміру міжнародного права є критично важливим. Ігнорування моральних засад призводить до кризи довіри та зниження його здатності ефективно регулювати міжнародні відносини. Тому, гармонізація права та моралі є запорукою стабільності та розвитку сучасного міжнародного правопорядку.

Використані джерела

1. Буткевич В. Г. Міжнародне право і міжнародна мораль: теоретико-правові аспекти порівняння і взаємодії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2017. № 42. С. 34–37.
2. Дмитрієва Г. К. Вплив моралі на міжнародне право. *Міжнародне публічне право*: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2016. С. 150–151.
3. Мережко О. О. Міжнародне право і міжнародна мораль: теоретико-правові аспекти порівняння і взаємодії. *Актуальні проблеми міжнародного права*. 2021. № 6 (81). С. 61–63.
4. Алексєєв С. С. Право та мораль як основні способи правового впливу на поведінку суб'єктів. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 1 (84). С. 135–139.
5. Грищук Г. Ю. Взаємозв'язок права і моралі як регуляторів суспільних відносин. *Юридична психологія*. 2016. № 1 (18). С. 54–57.
6. Козюбра М. І. Співвідношення права і моралі. Теорія держави і права: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2019. С. 188–192.

Дар'я БЕРШАДСЬКА
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Сергєєв Ю. В.***

МІЖНАРОДНЕ МОРСЬКЕ ПРАВО ЯК ІНСТРУМЕНТ ВІДНОВЛЕННЯ МОРСЬКОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Морська безпека України у XXI столітті набула стратегічного значення, особливо після початку збройної агресії Російської Федерації. Україна — держава з розвиненою прибережною зоною, морськими портами та доступом до Чорного й Азовського морів, які відіграють критичну роль у національній економіці, безпеці та міжнародних зв'язках. Проте саме ці фактори стали об'єктом загроз, що зумовило необхідність осмислення та практичного використання міжнародного морського права як інструменту не лише захисту, а й відновлення морської безпеки. Сучасний етап історії України доводить: лише системна інтеграція у глобальну систему морського права та послідовна реалізація його принципів здатні гарантувати відновлення справедливості й ефективного контролю над національними морськими просторами.

Міжнародне морське право сформувалося як результат багатовікового розвитку морських відносин і потреби встановлення справедливих правил користування Світовим океаном. Його основою стала Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року (Конвенція ООН з морського права, або Конвенція Монтего-Бей), яка закріпила правовий статус внутрішніх, територіальних вод, виключної (економічної) зони, континентального шельфу та відкритого моря. Саме ця Конвенція створила сучасну архітектуру глобального морського управління та визначила принципи свободи судноплавства, суверенітету прибережних держав, а також обов'язку співпраці держав у питаннях охорони морського середовища, безпеки судноплавства та вирішення морських спорів [1].

Для України, як прибережної держави, яка має понад дві тисячі кілометрів морського узбережжя, міжнародне морське право має не лише теоретичне, а й життєво важливе практичне значення. До 2014 року Чорне море залишалося регіоном відносно стабільним у безпековому сенсі, однак анексія Криму Росією та подальша мілітаризація півострова повністю змінили баланс сил у регіоні. З цього часу питання морської безпеки України стало одним із ключових у національній стратегії. Агресор фактично порушив основоположні норми міжнародного морського права, зокрема принцип свободи судноплавства,

заборону застосування сили проти територіальної цілісності інших держав та обов'язок мирного вирішення спорів.

З моменту окупації Криму Російська Федерація незаконно розширила свої територіальні претензії, оголосивши Азовське море та Керченську протоку «внутрішніми водами» двох держав, а після повномасштабного вторгнення у 2022 році — фактично перетворила Чорне море на зону активних бойових дій. Унаслідок цього Україна втратила доступ до частини своїх портів, була порушена свобода комерційного судноплавства, а світова продовольча безпека опинилася під загрозою через блокування експорту українського зерна. Саме в цей період міжнародне морське право стало одним із ключових інструментів дипломатичного і правового спротиву агресії.

Одним із найважливіших кроків України стало звернення до міжнародних судових інстанцій, насамперед до Міжнародного трибуналу з морського права (ITLOS) у Гамбурзі. У справі «Україна проти Російської Федерації» щодо затримання українських військових моряків та суден у 2018 році трибунал виніс наказ про негайне їх звільнення, визнавши порушення Конвенції ООН з морського права. Цей прецедент став важливим сигналом для всього міжнародного співтовариства: морська агресія не може залишатися без правової відповіді. Крім того, у Міжнародному суді ООН триває розгляд справи щодо порушення Росією прав України як прибережної держави в Чорному та Азовському морях [3]. Таким чином, міжнародне морське право стало дієвим механізмом не лише для фіксації фактів агресії, а й для формування правової позиції, яка має довгострокові наслідки для відновлення морського суверенітету України.

Важливим елементом у цьому процесі є принцип невизнання окупації. Міжнародна спільнота, керуючись Статутом ООН та нормами морського права, не визнає будь-які зміни морських кордонів, здійснені силою. Це означає, що Російська Федерація не може вважатися законним суб'єктом у водах навколо Криму, а будь-яка її економічна діяльність на континентальному шельфі України (зокрема розробка родовищ нафти й газу) є незаконною. Таким чином, міжнародне морське право не лише захищає інтереси України, а й формує основу для притягнення агресора до відповідальності, включно з компенсацією збитків за незаконну експлуатацію морських ресурсів.

У цьому контексті варто відзначити, що морська безпека — це не лише питання оборони, а й комплексна система політичних, економічних, екологічних і правових механізмів. Для України, яка переживає наслідки війни, міжнародне морське право виступає своєрідним дороговказом у процесі відновлення морського потенціалу. Воно дає можливість узгодити національні дії з глобальними стандартами, забезпечити міжнародну підтримку та інтегрувати українську морську політику у систему регіональної безпеки.

Окрему роль у забезпеченні морської безпеки України відіграють міжнародні організації, такі як Міжнародна морська організація (ІМО), НАТО, Європейський Союз. Зокрема, ІМО ухвалила низку рішень, які засуджують порушення Росією безпеки судноплавства в Чорному морі та Азовському регіоні. НАТО, своєю чергою, посилило присутність у Чорному морі, а ЄС ініціював низку програм із підвищення стійкості морських комунікацій, модернізації портів та підтримки торговельних шляхів. Усе це є свідченням того, що міжнародне морське право діє не лише як абстрактна система норм, а як практичний механізм колективної безпеки [4].

Значним кроком у відновленні морської безпеки стало укладення так званої «зернової угоди» за посередництва ООН і Туреччини, яка дозволила відновити частину експорту української агропродукції морськими шляхами. Хоча угода мала тимчасовий характер і не усунула повністю російську блокаду, вона продемонструвала можливість використання міжнародного права як платформи для досягнення компромісних рішень навіть у період війни. Водночас Україна поступово формує власну концепцію морської стратегії, що ґрунтується на принципах міжнародного права, зокрема на праві вільного використання міжнародних морських шляхів, забезпеченні екологічної безпеки та розвитку «зеленого» судноплавства.

Одним із головних напрямів відновлення морської безпеки є відбудова портової інфраструктури. Порти Одеси, Чорноморська, Південного мають не лише економічне, а й стратегічне значення. Відповідно до міжнародного морського права, Україна має право на відновлення контролю над ними, а також на безпечний доступ до своїх виключних економічних зон. Це можливо лише за умови гарантування міжнародного супроводу та забезпечення правових механізмів, що унеможливлюють повторення агресії.

Міжнародне морське право також відіграє важливу роль у післявоєнному відновленні екосистеми Чорного моря. Російська агресія призвела до масштабного забруднення акваторії, знищення морської флори і фауни, руйнування екологічного балансу. Конвенція ООН з морського права зобов'язує держави не лише утримуватися від дій, що шкодять морському середовищу, а й відшкодовувати завдану шкоду. Отже після завершення війни Україна матиме законні підстави вимагати відшкодування екологічних збитків, завданих незаконним військовим використанням морського простору [2].

Не менш важливим є питання формування правової культури у сфері морського права. Україна поступово утверджується як активний учасник міжнародних морських процесів — бере участь у кон-

ференціях, ратифікує додаткові протоколи, створює науково-освітні програми з морського права. Це сприяє не лише розвитку правосвідомості фахівців, а й формуванню міжнародного іміджу держави як відповідального суб'єкта міжнародного морського співтовариства.

Майбутнє української морської безпеки невіддільне від процесів європейської інтеграції. Гармонізація законодавства з нормами ЄС, участь у спільних операціях із моніторингу морських кордонів, створення єдиних систем контролю за рухом суден — усе це конкретні механізми реалізації міжнародного морського права. Україна фактично стає частиною нової архітектури безпеки, у якій море — не лише арена боротьби, а й простір співпраці, торгівлі та екологічної відповідальності.

Таким чином, міжнародне морське право для України — це не просто набір міжнародних норм, а реальний інструмент державного відродження. Воно поєднує у собі юридичну, дипломатичну, безпекову та гуманітарну складові, забезпечує основу для притягнення агресора до відповідальності, відновлення морського суверенітету, економічного потенціалу та екологічної рівноваги.

Україна сьогодні стоїть перед викликом — не лише відновити морську безпеку, а й перетворити Чорне море на простір справедливості, свободи та міжнародної співпраці. Цього можна досягти лише через послідовне застосування міжнародного морського права, активну участь у міжнародних інституціях, розбудову власного морського флоту та розвиток інфраструктури. У підсумку міжнародне морське право стає тим дороговказом, який визначає шлях України до повного відновлення суверенітету, стабільності та сталого розвитку в межах європейської та світової системи безпеки.

Використані джерела

1. Конвенція про Міжнародну морську організацію 1948 року в редакції 1982 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_219#Text (дата звернення: 12.10.2025).
2. «Зернова угода» 2022–2023. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3737682-zernova-ugoda-20222023.html (дата звернення: 13.10.2025).
3. РФ вийшла з арбітражу з Україною через захоплення моряків у Керченській протоці. URL: https://www.eurointegration.com.ua/news/2025/08/21/7218492/ (дата звернення: 13.10.2025).
4. Member State Audit Scheme. URL: https://www.imo.org/en/OurWork/MSAS/Pages/Default.aspx (дата звернення: 12.10.2025).

Анна БЕХАЛО
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Батанова Л. О.***

МОРСЬКІ СПОРИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРАКТИКА МІЖНАРОДНОГО ТРИБУНАЛУ З МОРСЬКОГО ПРАВА

Міжнародне морське право є однією з ключових галузей сучасного міжнародного публічного права, оскільки воно визначає правовий режим використання морських просторів, регулює діяльність держав у Світовому океані та встановлює механізми вирішення спорів. У мирний час це право забезпечує стабільність морської діяльності, а в умовах воєнних конфліктів набуває особливої актуальності, адже порушення норм морського права часто супроводжують агресивні дії держав, що мають не лише юридичні, а й політичні наслідки [1].

Одним із ключових органів, покликаних гарантувати дотримання норм Конвенції ООН з морського права 1982 року (UNCLOS), є Міжнародний трибунал з морського права (ITLOS), створений для розгляду спорів, що випливають із тлумачення або застосування її положень. Юрисдикція ITLOS поширюється на широкий спектр питань, зокрема арешт суден, захист морського середовища, рибальство, а також імунітет військових кораблів. Його діяльність сприяє формуванню сталої міжнародно-правової практики, яка підтримує принцип верховенства права у морських просторах [1].

В умовах війни роль ITLOS стає особливо важливою, оскільки морські простори часто перетворюються на арени воєнних дій, що супроводжуються порушеннями норм міжнародного морського права. Прикладом є збройна агресія Російської Федерації проти України, що розпочалася у 2014 році, а у 2022 році переросла в повномасштабне вторгнення. За цей час Україна подала кілька позовів до ITLOS, зокрема у справі «Україна проти Російської Федерації» щодо імунітету військових кораблів. У рішенні від 25 травня 2019 року Трибунал постановив, що Росія зобов'язана негайно звільнити затриманих українських моряків і повернути військові кораблі [2; 3]. Це рішення стало прецедентним, оскільки підтвердило дію норм міжнародного морського права навіть у період активного збройного конфлікту.

Ця справа продемонструвала, що воєнні дії не можуть бути виправданням для порушення Конвенції ООН з морського права, а держави зобов'язані поважати імунітет військових кораблів та забезпечувати свободу судноплавства. Такий підхід узгоджується з попередньою практикою ITLOS, зокрема у справі «ARA Libertad» (Аргенти-

на проти Гани), де трибунал підтвердив, що затримання військового судна є порушенням принципу імунітету державних кораблів [4].

Іншими важливими прецедентами є справи «M/B Саїга» (Сент-Вінсент і Гренадіни проти Гвінеї) та «Hoshinmaru» (Японія проти Російської Федерації), у яких ITLOS наголосив на необхідності дотримання правового режиму морських просторів навіть у напружених політичних ситуаціях. У справі «M/B Саїга» Трибунал підкреслив принцип свободи судноплавства, закріплений у статті 87 Конвенції, тоді як у справі «Hoshinmaru» було підтверджено зобов'язання держав дотримуватися правових процедур щодо затримання суден [5; 6].

Загалом, практика ITLOS свідчить про послідовність у застосуванні принципів мирного врегулювання спорів (стаття 279 UNCLOS) та свободи судноплавства (стаття 87 UNCLOS). Трибунал послідовно відстоює позицію, що держави не можуть уникати відповідальності, посилаючись на воєнний стан або форс-мажор, якщо їхні дії порушують загальні міжнародні зобов'язання щодо охорони морського середовища, безпеки навігації чи імунітету державних суден [1].

У ширшому контексті практика ITLOS узгоджується з позиціями Міжнародного Суду ООН (ICJ), який у своїх рішеннях також розглядає питання дії міжнародного права в умовах збройних конфліктів. Хоча ці інституції функціонують незалежно, їхні рішення взаємодоповнюють одна одну, створюючи єдину систему забезпечення верховенства права у міжнародних відносинах, включно з морськими питаннями [1].

Отже, практика Міжнародного трибуналу з морського права в умовах війни підтверджує універсальність і обов'язковість норм Конвенції ООН з морського права. Трибунал не лише вирішує конкретні спори, але й формує міжнародно- правову доктрину, згідно з якою навіть під час воєн держави повинні дотримуватися принципів імунітету державних суден, свободи судноплавства та мирного вирішення спорів. Ця практика є свідченням того, що морське право залишається ефективним механізмом підтримання міжнародного правопорядку, стабільності та справедливості [1].

Використані джерела

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права (UNCLOS), 1982. URL: https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf
2. Справа щодо затримання трьох українських військово-морських суден (Україна проти Російської Федерації): Постанова Міжнародного трибуналу з морського права від 25 травня 2019 року. URL: https://www.itlos.org/fileadmin/itlos/documents/cases/case_no_26/26_Order_250519.pdf (дата звернення: 25.10.2025).

3. Прес-реліз Міжнародного трибуналу з морського права № 284 від 25 травня 2019 року. URL: https://www.itlos.org/fileadmin/itlos/documents/press_releases/2019/PR_284_en.pdf
4. Справа щодо судна ARA Libertad (Аргентина проти Гани): Постанова Міжнародного трибуналу з морського права від 15 грудня 2012 року. URL: https://www.itlos.org/fileadmin/itlos/documents/cases/case_no_20/20_order_151212.pdf
5. Справа M/V «Saiga» (№ 2) (Сент-Вінсент і Гренадини проти Гвінеї): Рішення Міжнародного трибуналу з морського права від 1 липня 1999 року. URL: https://www.itlos.org/fileadmin/itlos/documents/cases/case_no_2/2_judgment_010799.pdf
6. Справа Hoshinmaru (Японія проти Російської Федерації): Постанова Міжнародного трибуналу з морського права від 6 серпня 2007 року. URL: https://www.itlos.org/fileadmin/itlos/documents/cases/case_no_14/14_order_060807.pdf

Соф'я БИКОВА
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

РОЛЬ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ МІЖНАРОДНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Актуальність дослідження ролі Міжнародного кримінального суду (МКС) у забезпеченні міжнародної справедливості в умовах війни в Україні зумовлена безпрецедентними масштабами порушень міжнародного гуманітарного права, прав людини та норм звичаєвого права, які відбуваються з 2014 року та особливо після повномасштабного вторгнення Російської Федерації у 2022 році. Саме МКС став однією з небагатьох інституцій, спроможних здійснювати незалежне розслідування воєнних злочинів, злочинів проти людяності та потенційно — злочину агресії. У сучасних умовах його діяльність є проявом глобального прагнення до верховенства права, відповідальності за тяжкі міжнародні злочини та відновлення справедливості для жертв війни.

Питання функціонування та юрисдикції МКС у контексті війни в Україні стало предметом активного наукового обговорення серед українських та зарубіжних дослідників. Зокрема, у працях О. Бичихіна та М. Комеля акцентується увага на тому, що Римський статут

1998 року, який є основним правовим документом МКС, створює юридичні механізми притягнення до відповідальності осіб, винних у найтяжчих міжнародних злочинах, незалежно від їхнього статусу чи громадянства [1]. Як зазначають дослідники, ратифікація Україною Римського статуту завершила тривалий перехідний етап, протягом якого держава взаємодіяла з Міжнародним кримінальним судом переважно на підставі декларацій про визнання юрисдикції відповідно до статті 12(3) [2]. Ще до набуття Статутом чинності для України держава двічі визнавала юрисдикцію Суду щодо міжнародних злочинів, учинених на її території у 2014 та 2022 роках, що надало прокурору МКС правові підстави розпочати незалежні розслідування без окремого втручання Ради Безпеки ООН, діяльність якої залишається заблокованою через право вето держави-агресора.

Як слушно підкреслює М. В. Грушко, саме практика подання таких декларацій стала винятково важливим інструментом забезпечення доступу до міжнародної кримінальної юстиції для держав, які з різних політико-правових причин тривалий час не могли або не бажали ратифікувати Статут. На її думку, український приклад демонструє, що механізм статті 12(3) дозволяє державі фактично долучитися до системи МКС навіть до формального набуття статусу держави-учасниці, забезпечивши можливість переслідування міжнародних злочинів та мінімізуючи вплив політичних блокувань у Раді Безпеки ООН [2; 3].

Науковці та практики, серед яких М. Чупира та М. Войцеховський [4], підкреслюють, що діяльність МКС у справах, пов'язаних з Україною, має не лише юридичний, а й політичний вимір, адже створює прецедент невідворотності покарання для найвищого військово-політичного керівництва держави, яка порушує норми міжнародного права. У березні 2023 року Суд видав ордери на арешт президента Росії В. Путіна та уповноваженої з прав дитини М. Львової-Бєлової за незаконну депортацію українських дітей, що стало історичним рішенням у практиці міжнародного правосуддя. Це продемонструвало, що навіть глави держав не мають імунітету від відповідальності за міжнародні злочини, якщо їхня вина встановлена належними доказами.

Стан наукової розробки проблеми засвідчує, що питання юрисдикції, співпраці держав із МКС та виконання його рішень залишаються дискусійними. Українські вчені (зокрема, О. Лемак, О. Задорожній, І. Кисельова) звертають увагу на необхідність гармонізації національного законодавства з нормами міжнародного кримінального права [5]. Як слушно підкреслює Грушко, навіть до ратифікації Римського статуту Україна могла забезпечити доступ МКС до розслідування злочинів на своїй території через подання декларацій за статтею 12(3), що дозволяло компенсувати обмеження статусу неповноправної держави-учасниці та гарантувало можливість міжнародного переслідування відповідальних за злочини проти людяності [3], водночас ефективна імплементація міжнародних стандартів у національне законодавство сприяє зміцненню правових механізмів переслідування злочинців і забезпеченню справедливості.

Основний зміст дослідження ролі МКС у контексті війни в Україні полягає у визначенні його ключових функцій: документування воєнних злочинів, збору доказів, координації з національними органами правосуддя, а також у здійсненні судових переслідувань високопосадовців. Міжнародна співпраця у цій сфері стала безпрецедентною: понад сорок держав офіційно звернулися до МКС із проханням розслідувати події в Україні. Це свідчить про консолідацію міжнародної спільноти навколо принципу невідворотності покарання та підтверджує легітимність дій Суду.

Одним із ключових викликів, на думку експертів, залишається питання ефективності виконання рішень МКС. Суд не має власного механізму примусового виконання вироків і залежить від співпраці держав. У цьому контексті Україна виступає прикладом активної взаємодії з міжнародними інституціями, надаючи докази, створюючи бази даних злочинів і сприяючи арешту підозрюваних. Водночас Російська Федерація, яка не визнає юрисдикцію Суду, ігнорує його рішення, що ускладнює притягнення до відповідальності осіб, які перебувають на її території.

Науковці наголошують, що діяльність МКС має значний гуманітарний вимір. Вона спрямована не лише на покарання винних, а й на відновлення гідності постраждалих, фіксацію історичної правди та запобігання повторенню подібних злочинів у майбутньому. Як зазначається у збірнику «Застосування міжнародного кримінального права в національних і міжнародних судах» [6], МКС сприяє формуванню нової культури міжнародної відповідальності, яка заснована на верховенстві права, а не сили.

Діяльність Суду також стимулює розвиток вітчизняної правової науки. В українських університетах та правничих школах активно досліджується питання адаптації принципів МКС до системи національного правосуддя. Це зумовлено потребою у створенні гібридної моделі правосуддя, де міжнародні стандарти поєднуються з національними механізмами переслідування злочинців. У цьому контексті важливу роль відіграє співпраця МКС із українською прокуратурою, судовими органами та громадськими організаціями, які займаються документуванням воєнних злочинів.

Узагальнюючи, можна зазначити, що Міжнародний кримінальний суд сьогодні виступає ключовим гарантом міжнародної справедливості для України. Його діяльність є не лише юридичним процесом, а й моральним символом боротьби за відповідальність і правду.

Попри наявні виклики — політичні, процедурні та технічні — роль Суду у сучасному світі набуває дедалі більшої ваги, формуючи новий вимір глобальної безпеки та права. Україна, яка переживає трагічні наслідки агресії, стала прикладом того, як міжнародне правосуддя може діяти навіть за відсутності консенсусу в рамках традиційних інституцій ООН. МКС не лише сприяє покаранню винних, але й закладає фундамент для відновлення довіри до міжнародного права як універсальної системи справедливості.

Таким чином, роль Міжнародного кримінального суду у забезпеченні міжнародної справедливості в умовах війни в Україні полягає у створенні ефективного механізму притягнення до відповідальності, у збереженні доказової бази злочинів, у формуванні міжнародного консенсусу щодо неприпустимості агресії та у підтримці моральної та правової позиції держав, які стоять на захисті миру. Його діяльність є свідченням того, що навіть у часи війни право не мовчить.

Використані джерела

1. Бичихін О., Комель М. Міжнародний кримінальний суд як інструмент забезпечення міжнародної справедливості. *Український журнал міжнародного права*. 2024. URL: https://uaforeignaffairs.com
2. Грушко М. Міжнародне кримінальне судочинство: проблеми імплементації та участі держав. *Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції*. Одеса: НУ «ОЮА», 2023. С. 102–108.
3. Грушко М., Політова А. Злочини проти людяності: національний та міжнародно-правовий аспект. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2022. Вип. 35. С. 453–458.
4. Чупира М., Войцеховський М. Міжнародний кримінальний суд: сучасні виклики та перспективи діяльності у контексті війни в Україні. *Academy Vision*, 2024. URL: https://academy-vision.org
5. Задорожній О. Римський статут і міжнародна юрисдикція: проблеми імплементації в Україні. *Вісник юридичних наук УжНУ*. 2025. № 9(3). URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com
6. Верховний Суд України. Застосування міжнародного кримінального права в національних і міжнародних судах: матеріали конференції. Київ, 2024. URL: https://dspace.univd.edu.ua

Софія БІЛОУС
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

НАТО: МІЖНАРОДНІ ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ

НАТО було утворено як об'єднання суверенних держав, які поділяють спільний інтерес у збереженні миру, стабільності та захисті власної свободи на основі політичної єдності й взаємної солідарності. Його головним завданням від початку стало створення ефективної системи колективної оборони, здатної запобігти будь-якому акту агресії чи тиску на держави-учасниці. Організація заснована відповідно до статті 51 Статуту Організації Об'єднаних Націй, що підтверджує невід'ємне право кожної держави на індивідуальний чи колективний захист. Північноатлантичний альянс став спільнотою демократичних держав, об'єднаних рішучістю зберегти мир і безпеку шляхом взаємних гарантій та розвитку стабільних міжнародних відносин. Основна мета НАТО полягає у забезпеченні свободи та безпеки всіх його членів за допомогою політичних і військових механізмів, що діють у межах принципів, закріплених у Статуті ООН. Відповідно до статті 5 Північноатлантичного договору, будь-який збройний напад на одного з членів Альянсу розглядається як напад на всіх його учасників, що зобов'язує їх до колективної відповіді. Від самого початку існування НАТО спирається на демократичні цінності, дотримання прав людини та принцип верховенства права, сприяючи встановленню справедливого й тривалого миру в Європі — завдання, яке залишається незмінним протягом усього періоду його діяльності. Водночас Альянс виконує роль ключового трансатлантичного мосту, який поєднує безпекові інтереси США та європейських країн, забезпечуючи практичну реалізацію колективних зусиль у захисті спільних інтересів і стабільності регіону [1, с.1].

На сучасному етапі існує низка міжнародно-правових механізмів підтримання миру та безпеки [2, с.78]. До нормативних засад цього процесу належать принцип незастосування сили чи загрози силою, принцип мирного врегулювання спорів та принцип роззброєння — усі вони є базовими складовими міжнародного правопорядку, спрямованими на зміцнення глобальної стабільності. Функціонування НАТО відбувається на основі Вашингтонського договору 1949 року, а стратегічні напрями визначаються найвищими політичними документами Альянсу, що задає сучасну правову й стратегічну рамку діяльності організації. Там же сформульовано три ключові завдання

(core tasks): стримування та оборона (deterrence and defence), запобігання кризам і управління ними (crisis prevention and management), а також кооперативна безпека (cooperative security). У сукупності ці елементи формують основу політичної та правової діяльності НАТО, забезпечуючи ефективну взаємодію між державами-членами та їх партнерами на міжнародній арені [3, с.1–3].

Колективна оборона залишається фундаментальним правовим принципом діяльності Північноатлантичного альянсу. Згідно зі статтею 5 Вашингтонського договору, що визначає акт колективної оборони, і надалі відіграє центральну роль у забезпеченні спільної безпеки держав-членів. Водночас документ відображає нові виміри безпекових викликів, які раніше не входили до традиційного переліку загроз, — це, зокрема, кібератаки, гібридні впливи, космічні ризики та швидкий розвиток технологій. У цьому контексті правові рамки застосування колективної оборони поступово еволюціонують, адаптуючись до динаміки сучасного глобального середовища безпеки [3, с.7].

З правового й процедурного погляду діяльність Альянсу базується на принципі консенсусу, який забезпечує колективну відповідальність за ухвалені рішення. Це означає, що будь-які політико-правові кроки НАТО — від санкціонування операцій до визначення умов співпраці з партнерами та затвердження правил застосування військових сил — залежать від погодженості позицій усіх держав-членів. Через дотримання принципу державного суверенітету Альянс може визначати лише загальні стратегічні рамки, тоді як конкретна правова реалізація, наприклад участь у бойових діях за межами території держав-членів, здійснюється відповідно до національного законодавства кожної країни та її внутрішніх процедур [4, с.15–16].

Вплив НАТО на глобальну безпеку після 2022 року набув особливої ваги у зв'язку з повномасштабним вторгненням Росії в Україну. Альянс посилив політико-правові механізми стримування та оборони, зокрема збільшив чисельність сил високої готовності, розгорнув додаткові контингенти на східному фланзі та оновив стратегічні документи, серед яких ключове місце посідають рішення Мадридського саміту та оновлена «Strategic Concept 2022». Ці заходи сприяли зміцненню колективної безпеки у євроатлантичному просторі, водночас актуалізувавши потребу у виробленні чітких юридичних механізмів дій Альянсу, які дозволяють ефективно реагувати на нові загрози, не переходячи меж прямого збройного протистояння з третіми державами [5, с.1].

Отже, міжнародно-правові засади діяльності НАТО становлять комплекс норм і принципів, спрямованих на підтримання миру, колективної безпеки та стабільності у світовій системі. Заснований відповідно до Статуту ООН, Альянс став правовою моделлю співпраці

держав, заснованою на взаємних гарантіях оборони, дотриманні демократичних цінностей і верховенства права. Функціонування НАТО базується на принципі консенсусу, що гарантує колективну відповідальність держав-членів за ухвалення рішень і зберігає баланс між їхнім суверенітетом і спільними зобов'язаннями. Розвиток правових механізмів діяльності Альянсу, особливо після 2022 року, свідчить про його здатність адаптуватися до нових викликів міжнародної безпеки, залишаючись одним із ключових гарантів стабільності та миру в євроатлантичному просторі.

Використані джерела

1. Мусінкевич І. В. Мета та принципи існування НАТО. Вінниця : Вінницький національний технічний університет, 2020. 2 с.
2. Шахова О. А. Міжнародно-правові інструменти забезпечення миру та безпеки. *Двадцять четверті економіко-правові дискусії* : матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Львів. 2018. С. 77–79.
3. NATO 2022 Strategic Concept. Adopted by Heads of State and Government at the NATO Summit in Madrid. 2022. P. 13. URL: https://nsarchive.gwu.edu/document/29292–27-nato-2022-strategic-concept-june-29–2022
4. Tardy T. NATO's New Strategic Concept. *NDC Research Paper*. 2022. 25. P. 106. URL: https://www.frstrategie.org/sites/default/files/documents/publications/autres/2022/NDC_RP_25.pdf
5. Clapp S. Outcome of the Madrid NATO Summit. June 2022. 2022. P. 2. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2022/733604/EPRS_ATA%282022%29733604_EN. pdf

Марія БОБРОВА
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

ВЕСТФАЛЬСКИЙ МИР ТА ПОЧАТОК ЕПОХИ УНІВЕРСАЛЬНОГО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Після Реформації континент розколовся на католицькі та протестантські держави, що призвело до тривалих релігійних і політичних конфліктів, кульмінацією яких стала Тридцятилітня війна. Виснаження Європи, економічна розруха й усвідомлення необхідності нових принципів співіснування сприяли пошуку стабільного міжнародного порядку. Саме в цих умовах визріла ідея миру, що ґрунтувався на взаємному визнанні суверенітету держав.

Вестфальський мир 1648 року став однією з найважливіших подій у світовій історії, оскільки саме він заклав підвалини сучасного міжнародного права та системи відносин між державами. Його укладення завершило Тридцятилітню війну — наймасштабніший і найбільш руйнівний конфлікт у Європі першої половини XVII століття, який мав як релігійний, так і політичний характер. До Вестфальського миру міжнародні відносини регулювалися переважно релігійними або династичними нормами, а ідея державного суверенітету ще не була сформована. «Цей мир фактично зрівняв в правах реформоване християнство (різні протестантські церкви) з римо-католицьким християнством» [1]. Вестфальська система поклала початок новій епосі, у якій кожна держава визнавалася незалежним суб'єктом із власною територією, владою та правом.

Договір складався з двох головних угод — Мюнстерського та Оснабрюцького. Вони заклали нові принципи міжнародних відносин. Головним здобутком стало визнання суверенітету держав: кожна країна отримала право самостійно визначати свою внутрішню політику, релігію та зовнішні відносини без втручання інших. Було закріплено принцип територіальної цілісності, що забороняв зміну кордонів силою, а також підтверджено релігійну рівність католиків, лютеран і реформатів. Договори встановили новий баланс сил у Європі — Франція та Швеція зміцнили свої позиції, а Священна Римська імперія втратила політичну єдність.

Після 1648 року відбулося радикальне переформатування міжнародної політики: укладення Вестфальський мир започаткувало еру, коли держави стали рівноправними акторами на міжнародній арені. Головним здобутком стало «принцип суверенності, згідно з яким кожна держава має право самостійно вирішувати свої внутрішні справи і зовнішні відносини без стороннього втручання» [2], що стало «основою сучасної державності». Суттєвою зміною також стало відокремлення релігійної легітимації влади від світського устрою міжнародних відносин — політика дедалі більше сприймалася як справа державних інтересів, а не виключно церковних або династичних зв'язків.

Вестфальська система стала поштовхом до трансформації міжнародного права з обмеженої європейської практики в універсальну систему нормативно-правового регулювання відносин між державами. Визнання рівності держав, територіальної цілісності та дипломатичного вирішення конфліктів створило передумови для міжнародних договорів, інституцій та правових норм, які діяли за межами Європи. Таким чином, епоха універсального міжнародного права починає свій відлік із Вестфальського порядку, оскільки закладає фундамент для глобального правового порядку, орієнтованого на спільні норми та принципи і приклад того, що міжнародне право продовжувало інституціоналізуватись і набувати системного характеру в наступні століття. Як ще зазначає Грушко М. В. «Відокремлення та інституалізація міжнародно-правових норм у сфері правового регулювання воєнного полону дають підстави говорити про формування міжнародно-правового режиму» [3].

Хоча Вестфальський мир (1648 р.) заклав фундамент сучасного міжнародного права, самому порядку, що він започаткував, закидають кілька суттєвих обмежень. По-перше, модель переважно є євроцентричною: вона базувалася на балансі сил між європейськими державами і майже ігнорувала колоніальні системи та нерівноправні відносини між Європою і рештою світу. По-друге, принцип суворого державного суверенітету, закладений тоді, сьогодні зазнає викликів через глобалізацію, змішані інститути, наднаціональні організації і правозахисні стандарти. По-третє, зростання ролі не державних акторів, транснаціональних корпорацій, глобальних проблем виводять модель поза межі її первісного застосування, тож виникає питання: чи в змозі ця модель забезпечити ефективний правовий порядок. Як зазначає В. Ю. Дронов «Автори сформулювали ідею трансформації Вестфальської моделі світу під впливом діяльності недержавних транснаціональних акторів наслідком стала «ерозія державного суверенітету» [4].

Вестфальський мир 1648 року став відправною точкою формування сучасної системи міжнародного права. Він закріпив основні принципи — державний суверенітет, рівність суб'єктів і невтручання у внутрішні справи, — які залишаються базовими й сьогодні. Попри критику євроцентризму та обмежень цієї моделі, її фундаментальні ідеї досі визначають структуру світового порядку.

Використані джерела

1. Значення Вестфальського миру 1648 р. для становлення і розвитку. URL: https://dopomogastudentam.com.ua/znachennya-vestfalskogo-miru-1648-r.-dlya-stanovlennya-i-rozvitku.html
2. Шумський І. К. Значення Вестфальського миру 1648 р. для становлення і розвитку міжнародного публічного права. *Український часопис міжнародного права*. 2013. № 3. С. 12.
3. Грушко М. В. Становлення та специфіка міжнародно-правового режиму військовополонених : автореф. дис. ... кандидата юридичних наук. Одеса, 2015. 25 с.
4. Дронов В. Ю. Міжнародні відносини та світова політика / НУ «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2022. 131 с. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d068b6f9-aef2–4d77-ad88–28079dcb345b/content

Дар'я БОЙКО
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Малєєва Г. Л.***

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ЧОРНОГО МОРЯ ТА ПРОБЛЕМИ БЕЗПЕКИ СУДНОПЛАВСТА

В умовах сьогодення посилення воєнно-політичної напруженості, зокрема внаслідок агресії Російської Федерації проти України, питання міжнародно-правового статусу Чорного моря та безпеки судноплавства набули особливої актуальності. Дослідження міжнародно-правових механізмів регулювання статусу Чорного моря та забезпечення безпеки судноплавства є важливими для розробки ефективних заходів захисту національних інтересів України, підтримання миру та відновлення стабільності в Чорноморському регіоні, викликає науковий інтерес і потребує подальшого дослідження.

На сьогоднішній день питання правового регулювання статусу Чорного моря визначається положеннями Конвенції ООН з морського права 1982 року. Відповідно до статті 2 цієї Конвенції, суверенітет прибережної держави поширюється на зону територіального моря, а також на його дно, надра та повітряний простір над ним. Конвенція закріплює право прибережних держав встановлювати відповідні морські зони юрисдикції: територіальне море — до 12 морських миль, прилеглу зону — до 24 миль, виключну економічну зону — до 200 миль, а також володіти континентальним шельфом, межі якого можуть виходити за 200 миль залежно від геологічних характеристик дна [1]. Таким чином, на міжнародному рівні врегульовано основні аспекти правового статусу Чорного моря. Зокрема Конвенція ООН з морського права 1982 року визначає порядок встановлення юрисдикції прибережними державами, закріплює принцип свободи судноплавства та встановлює межі виключної економічної зони, яку може встановлювати кожна прибережна держава [1]. На національному рівні питання правового статусу Чорного моря врегульовані Конституцією України, Законом України «Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року та Угоди про імплементацію Частини XI Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року» [2; 3].

Визначальним фактором у формуванні правового режиму Чорного моря є його зв'язок із Світовим океаном через систему чорноморських проток, а саме: протоки Босфор, Мармурове море та Дарданелли. Правовий статус цих проток визначається окремою

Конвенцією Монтре 1936 року [4]. Згідно з положеннями цього міжнародного договору, Туреччина, яка здійснює суверенітет над протоками, має право регулювати проходження військових суден у мирний час, а під час війни — обмежувати прохід для держав, що перебувають у стані збройного конфлікту. Таким чином, правовий режим Чорного моря формується на основі поєднання загальновизнаних норм міжнародного морського права та спеціального договірного врегулювання, що відображає унікальність геополітичного положення регіону.

У контексті правових аспектів подолання сучасних викликів і загроз у Чорноморському регіоні, що загострилися з початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації, особливого значення набувають національні стратегічні документи України. Зокрема важливим нормативним актом є Указ Президента України від 17 липня 2024 року № 468/2024 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 17 липня 2024 року «Про Стратегію морської безпеки України» [5].

Згідно з пунктом 11 Розділу II зазначеного документа, основною метою Стратегії морської безпеки України є забезпечення спроможності держави всебічно та ефективно запобігати загрозам морської безпеки і реагувати на них, як у прибережних районах і в межах морських вод України, так і в інших акваторіях Світового океану, де реалізуються економічні та інші національні інтереси держави.

Реалізація положень Стратегії спрямована на зміцнення національної системи морської безпеки, забезпечення вільного судноплавства, а також гарантування безпеки мореплавства в Чорноморському регіоні в умовах триваючої воєнної агресії та зростання регіональних ризиків.

Таким чином, міжнародно-правовий статус Чорного моря визначається поєднанням норм Конвенції ООН з морського права 1982 року та спеціальних договорів, зокрема Конвенції Монтре 1936 року, що формують унікальний правовий статус даного регіону. Водночас сучасні безпекові виклики, спричинені воєнною агресією Російської Федерації, зумовлюють необхідність подальшого розвитку національної та міжнародної системи гарантій безпеки судноплавства, реалізація яких знаходить відображення у Стратегії морської безпеки України.

Використані джерела

1. United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS), 1982. United Nations Treaty Collection. URL: https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30.

3. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року та Угоди про імплементацію Частини XI Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року : Закон України від 03.06.1999 р. № 728-XIV / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728–14#Text
4. Конвенція про режим Чорноморських проток (Монтре, 1936 р.) / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_228#Text
5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 17 липня 2024 року «Про Стратегію морської безпеки України»: Указ Президента України від 17.07.2024 р. № 468/2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/468/2024#Text

Катерина БОНДАРЕНКО
студентка 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. ю. н., професор ***Сурілова О. О.***

ВЗАЄМНЕ ВИЗНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОРДЕРА НА АРЕШТ

Питання взаємного визнання судових рішень у кримінальних справах має ключове значення для правової системи Європейського Союзу. Механізм взаємного визнання, у тому числі Європейський ордер на арешт (ЄОА), сприяє швидкому переслідуванню осіб, які ухиляються від правосуддя, спрощуючи процедуру їх передачі між державами-членами. Його впровадження стало важливим етапом у розвитку спільного простору свободи, безпеки та правосуддя. Водночас, застосування ЄОА породжує виклики, пов'язані із дотриманням прав людини, відмінністю правових систем і рівнем взаємної довіри між державами ЄС.

Основою взаємного визнання є принцип взаємної довіри, закріплений у статті 82(1) Договору про функціонування Європейського Союзу [4]. Цей принцип означає, що судові рішення, ухвалені компетентним органом однієї держави-члена, мають визнаватися й виконуватися іншими без додаткової перевірки по суті. Європейський ордер на арешт, імплементований Рамковим рішенням Ради 2002/584/ЈНА [3], створив єдину правову основу для взаємної видачі осіб у межах ЄС. Він замінив традиційну процедуру екстрадиції, зробивши передачу осіб швидшою, уніфікованою та підконтрольною судовим органам.

Попри очевидні переваги, застосування ЄОА супроводжується проблемами практичного характеру. Найбільш складним залишається питання забезпечення основоположних прав особи. Практика Суду Європейського Союзу (Суд ЄС), зокрема у справах, пов'язаних із ризиком порушення статті 4 Хартії основних прав (заборона нелюдського поводження) [5], наголошує, що держава-виконавець має право відмовити у виконанні ордера, якщо існують реальні та обґрунтовані підстави вважати, що особа зазнає нелюдського або принижуючого поводження (принцип виняткової відмови при порушенні фундаментальних прав) [5].

Хартія основних прав Європейського Союзу від 7 грудня 2000 року [5] визначає мінімальні стандарти правового захисту при виконанні судових рішень. Проте рівень дотримання цих стандартів у державах-членах відрізняється, що обумовлює необхідність уточнення пропорційності застосування ЄОА. Наприклад, проблемним є питання визначення «судового органу» ЄОА, коли повноваження з видачі ордера можуть делегуватися прокурорам, що у деяких країнах спричинило дискусію щодо дотримання принципу судового контролю [1]. Саме тому останніми роками посилюється роль Суду ЄС у тлумаченні принципу взаємної довіри та допустимих меж його обмеження [1; 5].

Подальший розвиток механізму взаємного визнання вимагає удосконалення процедурних гарантій і гармонізації національних стандартів кримінального процесу. Європейський парламент та інші інституції ЄС аналізують ефективність дії ЄОА, наголошуючи на потребі забезпечення єдиних стандартів правосуддя та контролю за дотриманням прав осіб, щодо яких застосовується ордер.

Для України, яка адаптує своє законодавство до норм права ЄС, дослідження механізму ЄОА має особливе значення. Його вивчення сприяє вдосконаленню національних норм про міжнародне співробітництво у кримінальних справах та підвищенню ефективності системи екстрадиції. Ця тематика є актуальною для розвитку національного права, оскільки Україна перебуває на шляху євроінтеграції [2]. Адаптація подібних механізмів може зміцнити довіру між Україною та європейськими партнерами у сфері правосуддя, що є важливим кроком на шляху європейської інтеграції.

Механізм взаємного визнання судових рішень у кримінальних справах є важливим інструментом реалізації принципу правової єдності Європейського Союзу. Європейський ордер на арешт забезпечує оперативність і прозорість судового співробітництва, однак ефективність його дії залежить від рівня дотримання прав людини та взаємної довіри між державами-членами. Подальший розвиток цієї системи має ґрунтуватися на удосконаленні правових гарантій, уні-

фікації судових процедур і врахуванні практики Суду ЄС. Для України цей досвід є орієнтиром у формуванні дієвого механізму міжнародної правової допомоги у кримінальних справах.

Використані джерела

1. Бенч Н. Правова природа Європейського ордеру на арешт у праві Європейського Союзу. *Теорія і практика*: національний юридичний журнал. 2016. № 5. С. 213–216.
2. Траскевич М. І., Турченко О. Г. Європейський ордер на арешт. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2020. Вип. 60. С. 99–104.
3. Рамкове рішення Ради 2002/584/ЈНА від 13 червня 2002 року про Європейський ордер на арешт та процедури передачі між державами-членами. *Офіційний вісник ЄС (Official Journal of the European Union)*. 2002. L 190. С. 1–18. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32002F0584
4. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу / Офіційний вебпортал Парламенту України. Стаття 82(1). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text (дата звернення: 25.10.2025).
5. Суд Європейського Союзу. Спільний інформаційний бюлетень: *Європейський ордер на арешт і основоположні права. Практика ЄСПЛ та Суду справедливості ЄС*: бюлетень. 2022. 10/22. С. 1–25. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/european-arrest-warrant-and-fundamental-rights-ukr

Єлизавета БУГАЄВСЬКА, Анастасія СИНГАЙ
студентки 4 курсу
факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Канєнберг-Сандул О. К.***

РОЛЬ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ У БОРОТЬБІ З ВОЄННИМИ ЗЛОЧИНАМИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Міжнародний кримінальний суд, що розташований в Гаазі, є першим правовим органом ООН, створеним для забезпечення дотримання міжнародного права та притягнення до відповідальності окремих осіб за скоєння злочинів. Основою його діяльності є Римський статут, ухвалений у 1998 році, який набрав чинності в 2002 році [2].

Україна розпочала співпрацю з Міжнародним кримінальним судом у 2014 році, коли 25 лютого Верховна Рада України подала до Суду заяву про визнання його юрисдикції щодо розслідування злочинів проти людяності, вчинених вищими посадовими особами держави. Ці злочини призвели до тяжких наслідків та масових вбивств українських громадян під час мирних протестів, що тривали з 21 листопада 2013 року до 22 лютого 2014 року.

У 2024 році Україна здійснила знаковий крок, ратифікувавши Римський статут Міжнародного кримінального суду [1]. Цей крок підтвердив рішучість країни зміцнити міжнародно-правові механізми протидії воєнним злочинам, геноциду та агресії, зокрема з боку РФ. Ратифікація Римського статуту відображає прагнення України інтегруватися в систему міжнародного правосуддя та забезпечити невідворотність покарання за найтяжчі порушення гуманітарного права [2].

Римський статут, підписаний у 2000 році, став основоположним документом, що регулює діяльність Міжнародного кримінального суду як незалежного органу, який займається розглядом справ про воєнні злочини, злочини проти людяності, геноцид та агресію. Його впровадження в українське законодавство є надзвичайно важливим, особливо в умовах триваючої збройної агресії з боку РФ [3].

Перед ратифікацією Україна двічі визнавала юрисдикцію МКС — у 2014 та 2015 роках, подаючи відповідні декларації, що дозволило Суду розпочати розслідування подій, пов'язаних із анексією Криму та конфліктом на сході України. Ратифікація 2024 року створила повноцінну правову основу для співпраці з МКС, включаючи виконання ордерів на арешт і проведення судових процесів [1].

Одним із найбільш складних аспектів залишається реалізація рішень МКС, зокрема виконання ордерів на арешт осіб, підозрюваних у скоєнні міжнародних злочинів. РФ, яка не є учасником Римського статуту і не визнає юрисдикцію Суду, фактично ігнорує його рішення, що ускладнює можливість арешту підозрюваних на її території. Таким чином, виникає питання ефективності виконання міжнародних ордерів у країнах, які не є сторонами Статуту.

В умовах сучасних викликів особливої ваги набуває співпраця України з державами, що є учасницями Римського статуту. Спільні кроки у сфері міжнародного правосуддя сприяють виконанню ордерів на арешт високопосадовців країни-агресора, відповідальних за воєнні злочини та злочини проти людяності. Водночас реалізація рішень МКС часто ускладнюється політичними та питаннями державного суверенітету.

Ратифікація Римського статуту виявила низку внутрішніх проблем для України. Держава має узгодити своє кримінальне та кримінально-процесуальне законодавство зі стандартами МКС, запровадивши чіткі механізми притягнення до відповідальності за геноцид, агресію та інші міжнародні злочини. Важливо, щоб національна правова сис-

тема не лише відповідала міжнародним вимогам, але й забезпечувала дієву взаємодію з міжнародними судовими інституціями.

Важливим кроком у цьому напрямі стало створення в Україні спеціалізованих структур і платформ, спрямованих на документування воєнних злочинів та збирання доказів. Водночас ефективність їхньої діяльності значною мірою залежить від правильного процесуального оформлення, якості зібраних матеріалів та можливості їх подальшої передачі до Міжнародного кримінального суду.

Не менш важливо враховувати політичний вимір співпраці з МКС. Україна діє в надзвичайно складному геополітичному середовищі, а серед її партнерів не всі є сторонами Римського статуту, що створює додаткові перешкоди для притягнення до відповідальності осіб, винних у воєнних злочинах і злочинах проти людяності.

Попри це, МКС залишається ключовим механізмом забезпечення міжнародної справедливості. Його розслідування злочинів, вчинених на території України, а також ордери на арешт представників військово-політичного керівництва РФ мають не лише правове, а й вагоме політичне значення. МКС виступає важливим інструментом міжнародного тиску, сприяючи ізоляції воєнних злочинців і зміцненню принципу невідворотності покарання.

Отже, ратифікація Римського статуту є ключовим кроком у формуванні системи міжнародного правосуддя України в умовах триваючої агресії з боку РФ. Для повноцінного виконання рішень МКС необхідно гармонізувати національне законодавство з міжнародними стандартами, посилити інституційну взаємодію з міжнародними партнерами та подолати політичні й правові перешкоди у виконанні ордерів на арешт.

Сьогодні Міжнародний кримінальний суд є не лише судовою інституцією, а й символом боротьби з безкарністю, що утверджує верховенство міжнародного права навіть у найважчих умовах війни.

Використані джерела

1. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон України від 21.08.2024 № 3909-IX / База даних «Законодавство України»; Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/3909–20 (дата звернення: 14.11.2025).
2. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17.07.1998 / База даних «Законодавство України»; Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_588 (дата звернення: 14.11.2025).
3. Войціховський А. В. Міжнародне право: підручник. Харків: Вид-во ХНУВС, 2020. 544 с.

Владислава ВАСИЛЬКІВСЬКА, Анна ЩЕРБИЧ
студентки 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. політ. н., професор ***Мамантова Е. В.***

МІЖНАРОДНЕ ГУМАНУТАРНЕ ПРАВО ТА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ

Міжнародне гуманітарне право (МГП) становить фундаментальну систему норм, розроблену з метою максимального обмеження страждань та забезпечення захисту цивільного населення і матеріальних об'єктів у контексті збройних конфліктів, незалежно від того, чи мають вони міжнародний або неміжнародний характер.

У сучасних реаліях питання це набуває особливої актуальності, адже світ стикається з новими масштабними конфліктами, зокрема з агресією Російської Федерації проти України. Щоденні події підкреслюють важливість дотримання та вдосконалення норм міжнародного гуманітарного права, спрямованих на захист людського життя та гідності.

Це визначення, засноване на концепції, розробленій Міжнародним комітетом Червоного Хреста, однією з найвпливовіших гуманітарних організацій у світі, акцентує увагу на двох основних аспектах міжнародного гуманітарного права (МГП). Перший аспект — це Гаазьке право, яке встановлює правила ведення воєнних дій, зокрема способи і методи ведення бойових операцій. Другий — Женевське право, що зосереджене на захисті осіб, які вийшли з бою, та тих, хто не бере участі в конфліктах.

Юридична основа цих норм склалася історично і підтримується низкою ключових міжнародних документів, які формували основу європейської та глобальної системи МГП. До таких актів належать:

– Гаазькі конвенції 1899 і 1907 років, які вперше узагальнили та систематизували закони і звичаї війни [1–2].

– Чотири Женевські конвенції 1949 року, які стали фундаментом сучасного МГП і забезпечують захист поранених і хворих солдатів, жертв морських воєнних дій, військовополонених і цивільного населення [3–6].

– Додаткові протоколи до Женевських конвенцій 1977 року (Протокол I та Протокол II). Ці документи зміцнили правовий захист постраждалих від міжнародних і неміжнародних збройних конфліктів та підтвердили принцип важливості розмежування між комбатантами і цивільними особами [7].

Теоретична основа МГП базується на принципі гуманності, який наголошує на тому, що навіть у часи війни застосування сили має

бути обмеженим. Його імперативні норми є обов'язковими для виконання всіма державами незалежно від їхньої участі у відповідних угодах, що підтверджує універсальний характер МГП та його загальновизнаний статус у сфері міжнародного права.

Україна є підписантом цих конвенцій, адже ратифікувала всі чотири Женевські конвенції 1949 року, а також три Додаткові протоколи, які були інтегровані в національне законодавство згідно з Конституцією. Це накладає на державу обов'язок забезпечувати гуманне поводження з військовополоненими, як того вимагає третя Женевська конвенція, гарантувати захист цивільного населення і медичного персоналу, як прописано у четвертій конвенції та протоколах, а також дотримуватися обмежень щодо засобів і методів ведення війни відповідно до принципів Гаазьких конвенцій. У результаті міжнародне гуманітарне право не тільки визнається Україною, але й має прямий юридичний вплив у рамках її правової системи.

Незважаючи на складнощі застосування, МГП залишається критичним інструментом. Як слушно зауважив Кофі Аннан: «Міжнародне гуманітарне право не є ідеальною системою. Але це найкращий захист, який мають цивільні особи в умовах війни» [8].

Використані джерела

1. Гаазькі конвенції про закони та звичаї суходільної війни від 28.07.1899 року. Протокол № 995–765. URL: https://surl.li/rsioda (дата звернення 10.11.2025).
2. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 28.07.1899 року: N€995–222. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text. (дата звернення 10.11.2025)
3. Про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях. Перша Женевська конвенція від 12.08.1949 року № 995–151. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text
4. Про поліпшення долі поранених, хворих та осіб зі складу збройних сил, які зазнали корабельної аварії на морі. Друга Женевська конвенція від 12.08.1949 року № 995–152. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152#Text
5. Про поводження з військовополоненими. Третя Женевська конвенція від 12.08.1949 року № 995–153. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153
6. Про захист цивільного населння під час війни. Четверта Женевська конвенція від 12.08.1949 року № 995–154. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154
7. Додатковий протокол Женевських конвенцій про захист жертв війни від 12.08.1949 № 995–199. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.
8. Кофі Аннан: «Міжнародне гуманітарне право не є ідеальною системою. Але це найкращий захист, який мають цивільні особи в умовах війни» 14.07.2009 р. URL: https://surl.lu/rdsuzz (дата звернення 10.11.2025р.).

Ангеліна ВЕЛИЧКО
студентка 2 курсу
факультет судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Малєєва Г. Л.***

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ СУДНОПЛАВСТВА В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ: ДОСВІД УКРАЇНИ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ДЛЯ МОРСЬКОГО ПРАВА

Гібридна війна, що триває в Україні з 2014 року та перейшла у фазу повномасштабного вторгнення з 2022 року, радикально змінила умови судноплавства в Чорному морі. Міжнародне морське право, основою якого є Конвенція ООН з морського права 1982 року (UNCLOS), гарантує свободу судноплавства в економічних зонах та відкритих морях, але гібридні тактики — блокада портів, мінування, кібератаки та дезінформація — створюють системні загрози. Україна як прибережна держава адаптувала національні механізми для захисту морських комунікацій.

Міжнародно-правові принципи ведення війни на морі, закріплені в Женевських конвенціях 1949 року та Сан-Ремо мануалі 1994 року, забороняють невибіркові атаки на цивільні судна. Російські дії — від захоплення суден у Керченській протоці 2018 року до обстрілів портової інфраструктури Одеси у 2023–2025 роках — порушують ці норми, маскуючи військові операції під «правоохоронні». Міжнародний трибунал з морського права (ITLOS) у справі № 26 (Україна проти Росії) підтвердив юрисдикцію щодо свободи судноплавства [1, с. 23].

Правовий аспект встановлення коридорів безпеки в північно-західній частині Чорного моря базується на координації національних та міжнародних норм. Україна запровадила тимчасові рекомендовані маршрути в рамках Чорноморської зернової ініціативи (липень 2022 — липень 2023), через які пройшло понад 33 млн тонн зерна. Після виходу Росії з угоди Україна самостійно забезпечила коридори вздовж румунського та болгарського узбережжя, використовуючи принцип «транзитного проходу» (ст. 38 UNCLOS) [2, с. 16].

Національний режим морських просторів регулюється Законом України від 2003 року № 870-IV, який імплементує UNCLOS. У воєнний час закон дозволяє створення зон безпеки в економічній зоні (до 500 м навколо штучних островів чи установок) та тимчасове обмеження судноплавства для захисту від мін. Станом на 2025 рік ВМС України розмінували понад 80 % акваторії північно-західної частини, забезпечивши безпечний експорт через порти Великої Одеси [3].

Досвід України включає інноваційні заходи: використання супутникового моніторингу (Starlink) для відстеження суден та дронів для розмінування. Конвенція Монтре 1936 року, яку Туреччина застосувала у 2022 році, обмежила доступ російських військових кораблів до Чорного моря, послабивши блокаду. НАТО розгорнуло операцію Sea Guardian з патрулюванням румунських вод, що непрямо захищає українські коридори [1, с. 24].

Сучасні виклики стосуються регулювання автономних суден (USV) та підводних апаратів. Російські дрони-камікадзе атакували цивільні судна в 2024 році, порушуючи принцип розрізнення (ст. 48 Додаткового протоколу I). IMO у резолюції MSC. 1/Circ.1673 (2024) рекомендувала обов'язкове маркування USV, але відсутність обов'язкової сили ускладнює імплементацію [2, с. 17].

Мінування акваторії залишається критичною проблемою: Росія розмістила понад 400 якірних та дрейфуючих мін, що загрожує судноплавству в нейтральних водах. Конвенція про заборону мін 1997 року не ратифікована Росією, тому Україна ініціювала регіональну ініціативу з розмінування за участю Румунії та Болгарії. У 2025 році завершено пілотний проєкт з очищення 1500 км^2.

Гібридні кібератаки на системи AIS (автоматична ідентифікаційна система) фальсифікують позиції суден, створюючи «примарні флоти». Конвенція СОЛАС вимагає точності AIS, але відсутність санкцій за спуфінг дозволяє Росії маскувати військові кораблі під цивільні. Україна впровадила національну систему верифікації AIS у 2024 році [1, с. 25].

Перспективи розвитку морського права включають оновлення UNCLOS додатковим протоколом про гібридні загрози. Україна пропонує модель «умовного транзиту» для воєнного часу, де прибережна держава координує коридори з IMO. Кримська платформа (2021–2025) стала майданчиком для координації санкцій проти російського флоту [2, с. 18].

Таким чином, досвід України демонструє адаптивність морського права до гібридних викликів, але потребує міжнародної солідарності. Нові інструменти — від регіональних угод до технологічного регулювання — забезпечать безпеку судноплавства в Чорному морі та глобально.

Використані джерела

1. Зіберов І. В. Міжнародно-правові принципи ведення війни на морі. *Збірник тез доповідей студентів, аспірантів та здобувачів — учасників 80-ї звітної конференції Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*. Одеса, 2024. С. 21–26.
2. Костиря О. В. Правовий аспект встановлення коридорів безпеки та шляхів руху суден у північно-західній частині Чорного моря під час війни в Україні. *Морське право та менеджмент: еволюція та сучасні виклики*. 2023. № 16. С. 15–18.
3. Про внутрішні води, територіальне море, виключну (морську) економічну зону та континентальний шельф України : Закон України від 16.05.2003 р. № 870-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 31. Ст. 231. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/870–15 (дата звернення: 29.10.2025).

Ангеліна ВЕРБОВЕЦЬКА
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Фасій Б. В.***

САНКЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Санкція у міжнародному приватному праві виступає одним із ключових юридичних засобів, що забезпечують належне виконання договірних та інших приватноправових зобов'язань у відносинах, ускладнених іноземним елементом. Її основне призначення полягає не лише у покаранні чи компенсації збитків, але й у превентивному регулюванні поведінки сторін, сприянні стабільності правового середовища та підтриманні довіри між суб'єктами міжнародного комерційного обороту [1]. Санкції формують систему гарантій, яка робить міжнародні правовідносини передбачуваними та більш стійкими до ризиків недобросовісних дій.

У межах приватноправового регулювання найчастіше застосовуються договірні санкції — неустойка, штраф, пеня, утримання, право на компенсацію прямих і непрямих збитків, а також право призупинити виконання зобов'язання або відмовитися від нього у разі істотного порушення. Такі інструменти є поширеними у міжнародних контрактах, оскільки вони дозволяють сторонам завчасно врегулювати можливі ризики та визначити межі відповідальності. Застосування санкцій у міжнародній комерційній практиці сприяє правовій визначеності та формує матеріальні стимули для належного виконання договору [1].

Важливою складовою механізму застосування санкцій є визначення права, яке регулюватиме відповідальність сторін. Сучасні колізійні підходи, закріплені у Регламенті «Рим I», базуються на принципі автономії волі сторін, що дозволяє їм самостійно обирати право, яке застосовується до договору і, відповідно, до санкційних положень [2]. Проте навіть за наявності такої свободи застосовним правом можуть

стати імперативні норми держави, якщо вони захищають її публічний порядок або забезпечують виконання її життєво важливих економічних чи політичних інтересів. Тому вибір права та визначення санкцій не завжди гарантує їх автоматичне визнання і виконання у різних юрисдикціях.

Важливим орієнтиром для міжнародної договірної практики є UNIDROIT Principles. Ці Принципи містять цілісний набір норм, що регламентують наслідки порушення зобов'язань, умови нарахування збитків, неустойки та інших санкцій, а також підходи до співвідношення між договірною неустойкою та компенсацією реальних втрат [3]. Саме тому міжнародні арбітражі та суди часто посилаються на UNIDROIT Principles як на джерело «м'якого права», що допомагає визначати зміст санкційних положень, якщо сторони не врегулювали це у договорі.

Помітним фактором, що впливає на сферу міжнародного приватного права, є державні санкції. Вони, хоча й належать до сфери публічного права, істотно впливають на приватні відносини: можуть заблокувати виконання договору, обмежити можливість перерахування коштів, здійснення постачання або користування активами контрагентів. Український Закон «Про санкції» передбачає широкий спектр обмежень — від блокування активів і заборони на торговельні операції до припинення економічних контактів, — які суди кваліфікують як імперативні норми прямої дії [4]. Такі заходи створюють особливий правовий режим, у якому договірні санкції співіснують або навіть конфліктують із санкціями публічно-правового характеру.

В українському законодавстві питання застосування санкцій у міжнародному приватному праві тісно пов'язане із Законом «Про міжнародне приватне право», який визначає механізми встановлення застосовного права, порядок визнання іноземних судових рішень та межі дії публічного порядку. Саме ця нормативна база визначає, коли договірні санкції можуть бути реалізовані в Україні, а коли вони суперечитимуть національним інтересам або імперативним нормам держави [5].

Отже, на підставі вищевказаного, можна дійти висновків, що санкція в міжнародному приватному праві — це складний багаторівневий інструмент, який поєднує договірну свободу сторін, вимоги міжнародних стандартів, обмеження колізійного регулювання та вплив публічно-правових санкцій держав. Вона не лише забезпечує виконання зобов'язань, а й формує баланс між стабільністю приватноправових відносин та захистом суспільних інтересів. У сучасних умовах глобальних політичних та економічних змін роль санкцій тільки зростає, адже вони стають одним із визначальних елементів функціонування міжнародного економічного простору.

Використані джерела

1. Basedow J. The Law of Open Societies: Private Ordering and Public Regulation in the Conflict of Laws. Brill, 2015. URL: https://dokumen.pub/the-law-of-open-societies-private-ordering-and-public-regulation-in-the-conflict-of-laws-1nbsped-9789004296800–9789004296794.html
2. Regulation (EC) № 593/2008 (Rome I) on the law applicable to contractual obligations. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2008/593/oj/eng
3. UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts (PICC), 2016. URL: https://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2016/principles2016-e.pdf?utm
4. Про санкції: Закон України від 14.08.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1644–18
5. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2709–15

Валерія ВІЮК, Юлія СЕРГІЄНКО
студентки 4 курсу
факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Канєнберг-Сандул О. К.***

ЗАХИСТ ПРАВ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ

Сучасний збройний конфлікт в Україні актуалізував питання дотримання норм міжнародного гуманітарного права, зокрема щодо захисту прав військовополонених. Особливого значення набуває забезпечення гарантій, визначених Женевською конвенцією 1949 року, а також контроль за їх належним виконанням. Водночас, практика ведення бойових дій, численні повідомлення міжнародних організацій та засобів масової інформації свідчать про систематичні порушення цих норм з боку держави-агресора. Дослідження проблеми захисту прав військовополонених є надзвичайно важливим та актуальним для сучасної України, адже ефективність реалізації міжнародно-правових механізмів впливає не лише на зміцнення системи міжнародного правопорядку, але й, передусім, на збереження життя та здоров'я людей.

Права військовополонених регулюють насамперед норми міжнародного гуманітарного права, зокрема Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 1949 року і Додатковий протокол до неї, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 1977 року, Статут Міжнародного Ко-

мітету Червоного Хреста, Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, Резолюція ООН щодо захисту прав людини в умовах протидії тероризму. В Україні на національному рівні діє Закон України від 26.01.2022 № 2010-IX «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей», Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування питань, пов'язаних із військовополоненими в особливий період» від 2022 р. та інші.

Відповідно до статті 4 Женевської конвенції, військовополоненим вважається особа, яка потрапила у владу противника та належить до однієї з визначених категорій. Такий статус визнається усіма членами збройних сил сторони конфлікту і охоплює особовий склад сухопутних, морських та повітряних сил.

Крім того, статус військовополоненого поширюється на представників інших організованих збройних формувань та добровольчих загонів, включно з організованими рухами опору, які беруть участь у конфлікті на території своєї держави або за її межами, навіть якщо ця територія тимчасово окупована, а вони відповідають цим 4 умовам:

1) їхніми діями керує особа, яка відповідає за підлеглих;
2) вони носять постійний розпізнавальну емблему;
3) відкрито носять зброю;
4) вони проводять операції відповідно до норм і звичаїв війни [1].

Серед основних міжнародних стандартів захисту прав військовополонених, зазначених Конвенцією, можна виділити: надання військовополоненим особливого правового захисту; забороняється застосовувати стосовно них тортури, приниження, насильства, погроз тощо; мають право на необхідну медичну допомогу та лікування; військовополонені повинні мати право на зв'язок із родичами та міжнародними організаціями, такими як Червоний Хрест; вони не можуть бути обмежені у доступі до їжі та води; полонених заборонено використовувати у воєнних діях; особам, яких взято в полон і щодо яких є підозра у вчиненні конкретних злочинів, гарантується право на справедливий, незалежний та неупереджений суд [1]. Що стосується судового процесу, то Годжек Я. С. слушно відзначав, що участь військового у бойових діях сама по собі не є злочином [2, с. 7]. Відповідно, військовополонені не можуть розглядатися як злочинці та не підлягають покаранню за один тільки факт виконання своїх обов'язків у ході збройного конфлікту.

Ключову роль у захисті прав військовополонених, наданні їм медичної та гуманітарної допомоги, проведенні обстеження умов їх перебування відіграють міжнародні організації, зокрема Червоний Хрест.

З початком повномасштабного вторгнення РФ, важливим стало забезпечити ефективне впровадження міжнародних стандартів у сфері прав людини для всіх категорій осіб, зокрема для ув'язнених та військовополонених. З цією метою, у 2022 році було прийнято Постанову Кабінету Міністрів «Про затвердження Порядку тримання військовополонених», адже визначення чітких правил і процедур, забезпечення гідних умов утримання є запорукою дотримання Україною своїх зобов'язань та зміцнення правової позиції на міжнародній арені.

Активну роль у процедурах обміну військовополоненими виконують: Головне управління розвідки Міністерства оборони України, Служба безпеки України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини та Офіс Генерального прокурора у випадках розслідування кримінальних проваджень, де військовополонений має статус підозрюваного або обвинуваченого [3, с. 93–94].

12 квітня 2022 року Кабінет Міністрів України затвердив Порядок передачі військовополонених державі-агресору та звільнення захисників України, які перебувають у полоні ворога. Крім того, уряд вніс зміни до постанови від 11 березня 2022 року № 257 «Про утворення Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими». Відповідно до цих змін, рішення щодо передачі військовополонених та звільнення захисників України ухвалюються згідно з затвердженим Порядком.

Попри чіткі вимоги міжнародного гуманітарного права, РФ систематично їх ігнорує, зокрема в частині належного поводження з військовополоненими. Згідно з положеннями статті 12 III Женевської конвенції військовополонені знаходяться під управлінням держави, яка їх захопила, а не окремої військової частини чи підрозділів, що безпосередньо здійснили затримання [1]. Однак механізми притягнення держави-агресора до міжнародно-правової відповідальності є складними та здебільшого тривалими у часі.

Як повідомив очільник Департаменту протидії злочинам, вчиненим в умовах збройного конфлікту, Офісу Генерального прокурора Юрій Бєлоусов у журналістському розслідуванні CNN, кількість імовірних страт українських військовополонених щорічно зростає: станом на травень 2025 року відкрито вже 75 кримінальних проваджень за фактами вбивства 268 полонених військовими РФ [4].

У звіті Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні зазначено, що більшість опитаних українських військовополонених свідчили про катування з боку представників збройних формувань РФ, зокрема про побиття, застосування електричного струму, імітації страт, тривале примусове перебування у виснажливих положеннях тіла та погрози фізичної розправи. Більш як половина з них заявили

про пережите сексуальне насильство. До того ж, простежується постійне перешкоджання РФ доступу представників Міжнародного комітету Червоного Хреста до місць утримання полонених, незважаючи на унікальний гуманітарний мандат цієї організації [5, с. 22].

Отже, ситуація з військовополоненими в умовах збройного конфлікту в Україні доводить, що дотримання міжнародно-правових стандартів значною мірою залежить від політичної волі держав-учасниць та ефективного міжнародного контролю. З огляду на системні порушення Женевської конвенції з боку РФ особливої важливості набуває посилення механізмів відповідальності та забезпечення незалежного моніторингу умов утримання військовополонених. У зв'язку з цим існує необхідність в подальших дослідженнях даної теми задля дотримання прав та інтересів останніх.

Використані джерела

1. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими: Міжнародний документ від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 10.11.2025).
2. Годжек Я. С. Правовий статус військовополонених у сучасному міжнародному праві. *Право та державне управління*. 2021. № 4. С. 6–12.
3. Дацюк Т. К., Сафронова Г. В. Дотримання прав та захист військовополонених в умовах воєнної агресії. Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів в умовах воєнного стану: матеріали міжкафедрального круглого столу / Криворізький навчально-науковий інститут ДонДУВС, 2024 р. Кривий Ріг, 2024. *С.* 92–95.
4. Журналістське розслідування CNN про вбивство українських військовополонених / Офіс Генерального прокурора. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/zurnalistske-rozsliduvannya-cnn-pro-vbivstvo-ukrayinskix-viiskovopolonenix (дата звернення:10.11.2025).
5. Вітюк Д. Л., Підгородецький В. О., Лугін С. В.. Захист та реалізація прав українських військовополонених в умовах сьогодення. *Ірпінський юридичний часопис*ю 2024. (4 (17)). С. 19–27.

Єлизавета ВОЄВОДА
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Міщенко І. В.***

ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ, СПРИЧИНЕНІ ТИМЧАСОВОЮ ОКУПАЦІЄЮ МОРСЬКИХ ПРОСТОРІВ УКРАЇНИ

Тимчасова окупація морських просторів України Російською Федерацією з 2014 року створила безпрецедентні виклики для національної безпеки, економіки та екології держави. Анексія Криму та захоплення стратегічних портів Азовського моря призвели до втрати контролю над ключовими морськими шляхами, що потребує ретельного дослідження правових аспектів та активізації міжнародних зусиль для відновлення прав України. Актуальність цієї проблематики зумовлена не лише внутрішніми потребами держави у відновленні територіальної цілісності, а й впливом на регіональну стабільність, міжнародну торгівлю та глобальну продовольчу безпеку.

Правовий статус окупованих морських просторів визначається нормами міжнародного права. Згідно з Гаазькою конвенцією IV 1907 року та Четвертою Женевською конвенцією 1949 року, окуповані морські простори України, включаючи територіальне море, виключну економічну зону та континентальний шельф навколо Криму, залишаються під суверенітетом України незалежно від фактичного контролю. Позиція російської федерації щодо так званих «історичних внутрішніх вод» Азовського моря є юридично необґрунтованою та суперечить Конвенції ООН з морського права. Після розпаду СРСР Азовське море набуло статусу напівзамкненого моря з територіальними водами та виключною економічною зоною, а Керченська протока має розглядатися як міжнародна протока з правом транзитного проходу. Генеральна Асамблея ООН неодноразово ухвалювала резолюції, які засуджують анексію Криму та мілітаризацію півострова, підтверджуючи міжнародне визнання української юрисдикції над цими водами [1].

Окупація породила комплекс геополітичних і безпекових загроз, що мають багатоаспектний характер. Незаконний контроль над регіоном супроводжується застосуванням гібридних методів ведення війни, включаючи GPS-спуфінг, маніпуляції з автоматичними ідентифікаційними системами суден, незаконне привласнення українського зерна та металу. Зафіксовані численні випадки фальсифікації даних про місцезнаходження суден, коли балкери, що перебували в українських портах, відображалися системою AIS як рухомі судна в

морі, а маршрути на онлайн-картах проходили по суші. Такі дії не лише ускладнюють навігацію та роботу рятувальних систем, але й порушують міжнародне морське право, зокрема Конвенцію про боротьбу з незаконними актами проти безпеки морського судноплавства 1988 року. Мілітаризація Криму та блокування портів Бердянськ і Маріуполь створюють загрозу стабільності всього Чорноморського регіону, обмежують свободу судноплавства та вимагають консолідованої відповіді міжнародної спільноти, насамперед НАТО та ЄС [2, с. 107].

Економічні наслідки втрати контролю над морськими територіями є катастрофічними для національної економіки. Блокада морських портів, через які до війни проходило близько 75 % зовнішньоторговельного обороту України, призвела до скорочення експорту зерна, металів та соняшникової олії на 60–70 %, що становить мільярди доларів збитків щорічно. Знищення понад 215 об'єктів портової інфраструктури, включаючи транспортні засоби та цивільні судна, фактично паралізувало функціонування ключових портів [3]. Руйнування Каховської ГЕС призвело до втрати понад 13,95 кубічних кілометрів води, яка використовувалася для зрошення південних областей, що спричинило зниження врожайності на 30–40 % та створило загрозу продовольчій безпеці [4]. Втрата доступу до морських коридорів призвела до скорочення близько 50 тисяч робочих місць у транспортному та логістичному секторі, підвищення рівня безробіття та призупинення іноземних інвестицій у морську інфраструктуру. Заблоковані морські маршрути також негативно вплинули на глобальну продовольчу безпеку, особливо для країн Африки та Азії, які традиційно залежать від українського експорту зернових [5, с. 31].

Екологічні наслідки окупації становлять не менш серйозну загрозу. Забруднення Чорного та Азовського морів нафтою, токсичними хімікатами та ракетним паливом внаслідок військових дій та обстрілів оцінюється приблизно в 345 мільйонів євро збитків для морського середовища. Руйнування природних середовищ та затоплення прибережних зон призвели до скорочення рибних ресурсів на 40–50 %, що порушує баланс морських екосистем і негативно впливає на рибальство та економічну активність прибережних регіонів. Водно-болотні угіддя, які виконують критичні функції фільтрації та відновлення екологічної рівноваги, зазнали значної деградації, що призвело до втрати біорізноманіття та погіршення умов для природного відновлення флори і фауни [6, с.51]. Морські міни, що залишаються після бойових дій, становлять довгострокову небезпеку через потужні вибухівки та токсичні речовини, здатні вивільнятися в морське середовище. Систематичне забруднення нафтопродуктами, ймовірно пов'язане з діяльністю тіньового флоту росії, який ігнорує міжнародні зобов'язання щодо охорони навколишнього середовища, створює додаткові ризики для екосистеми та здоров'я населення.

Отже, тимчасове захоплення морських просторів України сформувало багаторівневий комплекс загроз, що безпосередньо впливає на реалізацію державного суверенітету, економічну спроможність та екологічну безпеку країни. Ефективне відновлення юрисдикції України над відповідними морськими територіями вимагає узгодженого та багатовекторного підходу, який передбачає як посилення дипломатичного й економічного тиску на державу-агресора, так і впровадження сучасних технічних механізмів захисту навігації від GPS-спуфінгу та маніпуляцій AIS. Не менш важливими залишаються системне застосування міжнародних судових процедур з метою притягнення Російської Федерації до міжнародно-правової відповідальності, а також здійснення комплексних робіт із розмінування акваторій та відновлення екологічного стану морських екосистем. Лише через непохитну відданість принципам міжнародного права, консолідацію глобальних зусиль та незламну волю українського народу до відстоювання власного суверенітету можливе повернення блакитних просторів Чорного та Азовського морів під юрисдикцію України — повернення, яке стане не просто відновленням територіальної цілісності, а символом тріумфу справедливості над агресією та непорушності фундаментальних засад міжнародного правопорядку.

Використані джерела

1. Гаазький арбітраж визнав свою юрисдикцію у справі України проти РФ щодо Азовського моря. URL: https://24tv.ua/morskiy_tribunal_oon_viznav_svoyu_yurisdiktsiyu_u_spravi_ukrayini_proti_rf_shhodo_azovskogo_morya_n1285441
2. Морська стратегія держави. Розвиток та реалізація морського потенціалу України: матеріали міжнародного наукового форуму, 19–20 травня 2021 року. К.: НУОУ ім. Івана Черняховського, 2021. 204 с.
3. Для України втрата Чорного моря буде гіршою, ніж Донбасу. URL: https://tsn.ua/politika/dlia-ukrayiny-vtrata-chornoho-moria-bude-hirshoiu-niz-donbasu-the-telegraph-2892953.html
4. Морські порти України: потужності, втрати, перспективи. URL: https://dif.org.ua/article/morski-porti-ukraini-potuzhnosti-vtrati-perspektivi
5. Устименко Б. М. Загрози національній безпеці України у сфері морської діяльності, які випливають з деяких договорів та форматів співпраці за участю Російської Федерації. *Право.ua*. 2021. № 1. С. 31–41
6. Знищення Каховського водосховища: наслідки для довкілля / упоряд. В. В. Колодежна, О. В. Василюк. Чернівці : Друк Арт, 2025. 112 с.

Єва ВОЙТКОВА
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Малєєва Г. Л.***

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ МОРЕПЛАВСТВА В УМОВАХ ЗРОСТАННЯ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОЇ НАПРУГИ У СВІТІ

У сучасну епоху глобалізації морські шляхи залишаються ключовими артеріями світової економіки, через які здійснюється понад дев'яносто відсотків міжнародної торгівлі. Мореплавство стало не лише основою світової логістики, а й невід'ємним елементом стратегічного балансу сил між державами. Проте зростання військово-політичної напруги, загострення регіональних конфліктів, нові форми гібридних загроз і піратства ставлять під сумнів безпечність світових морських шляхів, створюючи серйозні виклики для міжнародної спільноти. Забезпечення безпеки мореплавства в XXI столітті перетворюється на комплексне завдання, яке виходить далеко за межі військової чи технічної площини, охоплюючи політичні, правові, економічні, екологічні та гуманітарні аспекти.

Світова безпекова система, що формувалася після Другої світової війни, базувалася на принципах міжнародного морського права, закріплених у Конвенції ООН з морського права 1982 року [1]. Цей документ установив основні правила свободи судноплавства, визначив права прибережних держав, зони юрисдикції, а також механізми мирного вирішення спорів. Проте реалії сучасного світу виявили, що навіть найдетальніше прописані норми не завжди здатні забезпечити стабільність у ситуації, коли військово-політичні амбіції окремих держав вступають у суперечність із міжнародними принципами. Події останнього десятиліття, включно з агресією Російської Федерації проти України, напруженістю в Південно-Китайському морі, конфліктами в Червоному морі та Аденській затоці, показали, що безпека мореплавства напряму залежить від політичної волі держав, ефективності міжнародних інституцій і рівня колективної відповідальності світової спільноти.

Одним із головних сучасних викликів є мілітаризація морських акваторій. Військово-морські сили провідних держав активно демонструють присутність у стратегічно важливих районах — від Балтійського моря до Тихого океану. Морські операції НАТО, китайська експансія у Південно-Китайському морі, зростання ролі Туреччини у Середземному та Чорному морях, посилення флотів Ірану та Північної Кореї — усе це свідчить про глобальну тенденцію перетворення морських просторів на поле геополітичного суперництва [2].

Другим важливим чинником є розширення спектра гібридних загроз. Сучасні конфлікти дедалі рідше ведуться у традиційному форматі — із чітким розмежуванням фронтів і воюючих сторін. Натомість набувають поширення операції з використанням приватних військових компаній, безпілотних морських систем, підводних диверсій, кібератак на навігаційні системи та порти. Приклади кібератак на судновласницькі компанії Maersk і MSC, що призвели до колосальних фінансових втрат, демонструють, що навіть цифрова сфера стає потенційним полем війни.

Загрозою залишається і піратство, яке хоча й зменшилося в останні роки, однак не зникло повністю. Зокрема регіони Західної Африки, Гвінейська затока, а також деякі частини Індонезійського архіпелагу залишаються осередками піратських атак. Проблема піратства є не лише кримінальною, а й соціально-економічною, адже воно нерозривно пов'язане з бідністю, нестабільністю державного управління, корупцією та відсутністю законності в прибережних державах [3].

Окремої уваги заслуговує питання мінної небезпеки. Український досвід під час повномасштабної агресії Росії довів, наскільки важко забезпечити безпечне судноплавство, коли прибережні акваторії заміновані. Заблоковані порти Чорного моря, атаки на цивільні судна, використання морських дронів і безпілотників перетворили морський простір на зону підвищеного ризику, що вплинуло на світову продовольчу безпеку.

Сучасна система забезпечення морської безпеки спирається на низку міжнародних структур, серед яких Міжнародна морська організація (ІМО), Міжнародне агентство з атомної енергії, ООН, а також різноманітні регіональні ініціативи. Проте ефективність їхньої діяльності часто обмежена через брак реальних механізмів примусу та політичну залежність рішень від великих держав [4]. Зокрема ухвалення резолюцій чи санкцій не завжди призводить до реальних змін на місцях. Водночас існує нагальна потреба модернізації міжнародного морського права з урахуванням нових типів загроз — кіберзлочинності, тероризму, незаконного видобутку ресурсів, екологічних катастроф.

Технічна модернізація флотів і впровадження інноваційних технологій, таких як автономні судна, штучний інтелект у навігації, електронні карти, супутниковий моніторинг, безумовно, сприяють підвищенню безпеки. Однак одночасно вони відкривають нові вразливості. Безпілотні судна, наприклад, можуть бути перехоплені або використані для диверсій, а централізовані цифрові системи управління стають потенційними мішенями для хакерських атак. Таким

чином, технологічний прогрес створює подвійний ефект — підвищує ефективність управління мореплавством, але водночас ускладнює структуру ризиків.

Військово-політична нестабільність посилюється також боротьбою за морські ресурси. Танення полярних льодів відкрило нові маршрути у Північному Льодовитому океані, зробивши Арктику об'єктом геополітичного інтересу. Росія, США, Канада, Норвегія та Китай активно претендують на контроль над арктичними маршрутами та покладами нафти й газу. Ці процеси демонструють, що у XXI столітті боротьба за морські простори перетворюється на боротьбу за ресурси, вплив і транспортні коридори [5].

Важливим елементом морської безпеки є також екологічний вимір. Зростання військової активності, використання старих кораблів, випробування зброї, аварії танкерів і суден призводять до масштабних забруднень морського середовища. Сучасні міжнародні стандарти вимагають інтеграції екологічних аспектів у політику морської безпеки, але на практиці ця вимога часто ігнорується через економічні чи військові інтереси.

У майбутньому система забезпечення безпеки мореплавства потребуватиме переосмислення концепції «м'якої сили» у поєднанні з реальними механізмами стримування. Міжнародна спільнота має виробити нові інструменти колективного реагування на порушення свободи судноплавства, включно з автоматичними санкційними механізмами, узгодженими морськими операціями та постійними коаліціями для моніторингу.

Таким чином, сучасні виклики безпеки мореплавства є багатовимірними та комплексними. Вони охоплюють як традиційні військові загрози, так і нові нетрадиційні форми ризиків, пов'язані з технологіями, екологією, економікою та політикою. Забезпечення стабільності морських шляхів у світі, що перебуває у стані постійної напруги, можливе лише через поєднання правових норм, дипломатії, технічного прогресу та колективної відповідальності. Моря і океани залишаються не лише простором комерції, а й ареною, де визначається майбутнє глобального порядку. Саме тому безпека мореплавства у XXI столітті є не просто питанням транспорту — це фундамент міжнародної стабільності, економічного розвитку та миру між народами.

Використані джерела

1. Конвенція ООН з морського права 1982 року. URL: https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_r.pdf
2. Костиря О. В. Історичний аспект розвитку правового регулювання безпеки мореплавства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2020. № 47, том 2. С. 129–130.

3. Білляр К. Л. Загальна характеристика правотворчої діяльності Міжнародної морської організації (ІМО). *Часопис Київського університету права*. 2015. № 1. С. 289–293.
4. Мельник О. М., Бичковський Ю. В. Сучасна методика оцінки рівня безпеки судна та шляхи його підвищення. *Розвиток транспорту*. 2021. № 2 (9). С. 37–46.
5. Собакарь А. Безпека судноплавства як складова національної безпеки України та об'єкт державного контролю. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти*: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (ДДУВС, 11.03.2022). К., 2022. С. 248–249.

Дар'я ВОЛКОВА
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ У ВРЕГУЛЮВАННІ МІЖКОНФЕСІЙНИХ КОНФЛІКТІВ У ЄВРОПІ XVI–XVII СТОЛІТЬ

У добу XVI–XVII ст. Європа переживала період глибоких трансформацій, спричинених не лише політичними чи економічними процесами, але й духовними змінами, що відбувалися на тлі зростання релігійної самосвідомості та конфесійного розмежування. У контексті цих подій саме міжнародні договори поступово ставали інструментом юридичного врегулювання суспільних суперечностей, спрямованих на пом'якшення міжконфесійних протистоянь і забезпечення відносного миру між державами та релігійними спільнотами. З розвитком цивілізації та ускладненням соціальних зв'язків поняття «конфлікт» набуло універсального характеру, охоплюючи всі сфери людської взаємодії — від особистісної до міжнародної.

Попри те, що термін «конфлікт» з'явився у науковому обігу порівняно недавно, саме явище конфронтації має глибоке історичне коріння, що бере початок від перших форм колективного співіснування. У сучасній науковій традиції конфлікт визначається як форма зіткнення інтересів, цінностей або переконань між соціальними суб'єктами, що набуває як локального, так і глобального виміру. Релігійний конфлікт, у цьому контексті, розглядається як окремий різновид соціального протистояння, зумовлений розбіжностями у віровченні, обрядах та уявленнях про роль релігії у суспільстві. Це зіткнення може відбуватись як між окремими конфесіями, так і все-

редині однієї релігійної традиції. Дослідники визначають релігійні конфлікти не лише як боротьбу за вплив чи владу, але насамперед як зіткнення духовних цінностей і світоглядних систем, що мають екзистенційний характер. Так, харківська школа конфліктології пропонує аксіологічний підхід, згідно з яким релігійні конфлікти розглядаються як «конфлікти цінностей», що виникають між носіями різних духовних систем — від окремих віруючих до цілих релігійних спільнот. Ці конфлікти визначаються протидією, зумовленою різним розумінням Бога, духовних обов'язків та місця людини у сакральному світі [1, с. 54].

У процесі еволюції європейської державності міжнародні договори поступово набували ролі посередника між релігійними системами. Показовим прикладом став Релігійний мир в Аугсбурзі 1555 р., який запровадив принцип «cuius regio, eius religio» — «чия влада, того й віра». Цей правовий компроміс закріплював за кожним монархом право визначати конфесійну належність своїх підданих, водночас визнаючи право на еміграцію (ius emigrandi) для тих, хто не поділяв релігії свого володаря. Водночас коло осіб, яким дозволялося скористатися цим правом, залишалося обмеженим — кріпаки, наприклад, такого права не мали. У межах католицько-лютеранського дуалізму цей договір став першим юридичним кроком до легітимізації релігійного плюралізму та створив механізм мирного співіснування конфесій без необхідності застосування сили (Augsburg Settlement) [2].

У другій половині XVI ст. на тлі релігійних потрясінь у Європі міжнародно-правові угоди поступово ставали дієвими інструментами послаблення конфесійної напруги. Так, в Нідерландах Утрехтська унія 1579 р. (ст. 13) закріпила принцип свободи совісті, що став основою для політичного компромісу між окремими провінціями. Цей договір не лише унормував релігійні відносини, а й створив підґрунтя для збереження єдності державного утворення, де кожна громада могла дотримуватись власних духовних переконань за умови відсутності публічного релігійного протистояння. У сучасних інтерпретаціях Утрехтську угоду розглядають як один із перших прикладів «юридичного конструювання» релігійного миру — коли право на свободу віросповідання стало інституційним механізмом запобігання громадянському розколу [3, с. 2].

У Центрально-Східній Європі, де багатоконфесійність була органічною частиною суспільного життя, подібну роль відіграв Сандомирський консенсус 1570 р. Ця угода, відома як іренічний акт, стала своєрідною моделлю міжпротестантського порозуміння, заснованого на принципах взаємного визнання та співпраці. Її значення виходило за межі окремих конфесій, адже вона демонструвала прагматичний шлях до зниження міжрелігійної ворожнечі у межах Речі Посполитої,

де конфесійна мозаїка створювала постійні ризики внутрішніх протиріч [4, с. 11].

Французький досвід врегулювання релігійних конфліктів виявився не менш показовим. Нантський едикт 1598 р., виданий Генріхом IV, став унікальним політико-правовим актом свого часу, що гарантував гугенотам свободу совісті та визначав умови здійснення богослужінь, одночасно залишаючи за монархією контроль над публічними формами культу. Однак ця система балансу мала компромісний і тимчасовий характер: вона радше обмежувала насильство, ніж усувала його джерела. Подальше звуження прав протестантів під час Аласького миру 1629 р. і остаточна ревокація едикту 1685 р. яскраво засвідчили вразливість такого «юридичного миру». Попри це, сам принцип розмежування свободи совісті та публічного культу став вихідною точкою для розвитку європейських концепцій релігійної терпимості й правового плюралізму [5, с. 4].

Кульмінацією еволюції договірного підходу до розв'язання релігійних суперечностей став Вестфальський мир 1648 р. Ця система договорів, підписаних у Мюнстері та Оснабрюці, заклала нові засади релігійно-політичного порядку в Європі. У релігійній площині Вестфальські угоди зрівняли в правах католиків, лютеран і кальвіністів, скасували право князів самостійно визначати конфесійну належність своїх підданих і водночас підтвердили право укладати союзи та договори з іноземними державами. Такий крок означав відхід від попередньої системи «конфесійного уніформізму територіального суверена» й перехід до процедурного миру, в якому релігійні суперечки вирішувалися дипломатичними засобами та правовими гарантіями, а не військовою силою [6, с. 66]. Особливо важливо, що Вестфальський мир розширив норми аугсбурзького релігійного миру 1555 р., удосконаливши їх у частині захисту прав релігійних меншин і мігрантів-дисидентів. Саме ця реформа кодифікувала принцип толерантності як міжнародно-правовий стандарт і започаткувала нову епоху в розвитку європейського правопорядку, де політичний баланс і релігійна різноманітність почали розглядатися як взаємодоповнювальні елементи стабільності держав.

Отже, упродовж XVI–XVII століть міжнародні договори відіграли визначальну роль у становленні правових засад врегулювання міжконфесійних конфліктів у Європі. Вони стали основним інструментом переходу від релігійних воєн до дипломатично-правових форм співіснування, забезпечуючи поступову трансформацію ідеї віровизнання з джерела протистояння на чинник стабільності. Починаючи з Аугсбурзького миру 1555 р. і до Вестфальської системи 1648 р., європейські держави пройшли шлях від насильницького нав'язування віри до визнання свободи совісті та рівності конфесій у межах полі-

тико-правового порядку. Такі документи, як Утрехтська унія, Сандомирський консенсус чи Нантський едикт, засвідчили, що компроміс, закріплений у правовій формі, здатний стримувати насильство навіть за глибоких духовних і культурних суперечностей. У цьому сенсі міжнародно-правові угоди не лише нормували релігійне життя, а й заклали «фундамент» нової парадигми європейського правопорядку, де принципи толерантності, рівності та миру стали основою політичної стабільності та цивілізаційного поступу.

Використані джерела

1. Романович І. Щодо поняття релігійних конфліктів.*Правова система України в умовах європейської інтеграції: погляд студентської молоді*: зб. тез доп. V Міжнародної наукової студентської конференції. 2021. С. 54–57.
2. Ius emigrandi of the Religious Peace of Augsburg (1555).German History Intersections. 2025. URL: https://germanhistory-intersections.org/en/migration/ghis:document-58
3. Krop H. The Tractatus Theologico-Politicus and the Dutch: Spinoza's Intervention in the Political-Religious Controversies of the Dutch Republic. *Philosophies*. 2021. Vol. 6, Article 23. P. 1–15. DOI: https://doi.org/10.3390/philosophies6010023.
4. Ptaszyński M. Was a Confessional Agreement in Early Modern Europe Possible? On the Role of the Sandomir Consensus in the European Debates.*Religions*. 2022. Vol. 13, No. 994. P. 1–16. DOI: https://doi.org/10.3390/rel13100994.
5. van der Linden D. The Revocation of the Edict of Nantes. *Renaissance World* / Poole K. (ed.). London: Routledge, 2022. P. 1–8. DOI: https://doi.org/10.4324/9780367347093-RERW31–1.
6. Шумський І. К. Роль Вестфальської системи для міжнародного права: історико-правовий аспект.*Актуальні дослідження правової та історичної науки* : матеріали Міжнар. наук. інтернет-конф. (м. Тернопіль, Україна, м. Ополе, Польща, 12–13 жовт. 2023 р.) / редкол. : О. Яремко та ін. Тернопіль : ФОП Шпак В. Б. ; WSZIA w Opolu, ГО «Наукова спільнота». 2023. С. 65–67.

Єлизавета ГОНЧАРЕНКО
студентка 1 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Дронов В. Ю.***

РОЛЬ ООН У ВРЕГУЛЮВАННІ СУЧАСНИХ КОНФЛІКТІВ: ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ

Попри ключову роль Організації Об'єднаних Націй у підтриманні міжнародного миру та безпеки, ефективність її діяльності у врегулюванні сучасних збройних конфліктів залишається недостатньою. Механізми, створені після Другої світової війни, дедалі частіше виявляються неадаптованими до нових типів конфліктів, гібридних загроз та порушень міжнародного права.

Особливої актуальності проблема набуває в умовах агресії Російської Федерації проти України, що продемонструвала обмеженість інструментів впливу ООН та кризу системи колективної безпеки [1].

Коли Друга світова війна наближалася до завершення у 1945 році, країни лежали в руїнах, а світ прагнув миру. Представники 50 країн зібралися на Конференції Об'єднаних Націй із міжнародної організації в Сан-Франциско (штат Каліфорнія) з 25 квітня по 26 червня 1945 року. Протягом наступних двох місяців вони працювали над розробкою та підписанням Статуту ООН, який заснував нову міжнародну організацію — Організацію Об'єднаних Націй, що, як сподівалися, мала запобігти новій світовій війні, подібній до тієї, яку вони щойно пережили [2].

Відповідно до статті 1 Статуту ООН, цілями Організації Об'єднаних Націй є підтримувати міжнародний мир і безпеку і вживати ефективних колективних заходів для усунення загрози миру [3].

ООН досягає цього, працюючи над запобіганням конфліктам, допомагаючи сторонам конфлікту досягти миру, створюючи умови для збереження та процвітання миру.

З моменту свого створення у 1945 році ООН стала центральною інституцією колективної безпеки, покликаною запобігати війнам, захищати права людини та забезпечувати міжнародну стабільність. Проте на практиці ефективність її діяльності часто ставиться під сумнів.

На нашу думку, однією з головних причин недостатньої ефективності ООН у врегулюванні сучасних конфліктів є те, що постійні члени Ради Безпеки мають право вето. Це означає, що будь-яка з цих країн: США, росія, Китай, Великобританія чи Франція — може заблокувати рішення Ради Безпеки, навіть якщо воно потрібно для припинення війни чи захисту цивільного населення [1].

На практиці це означає, що якщо держава, яка є учасником конфлікту, або її союзники не зацікавлені у застосуванні санкцій чи миротворчих заходів, вони можуть просто накласти вето на резолюції.

Наприклад, під час збройного нападу на Україну, Росія використала своє право вето, щоб не дозволити ухвалення резолюцій, які засуджували агресію або передбачали санкції. Така практика демонструє, що система колективної безпеки, закладена Статутом ООН, виявляється обмеженою у своїй здатності реагувати на сучасні конфлікти, особливо коли інтереси сильних держав суперечать принципам міжнародного миру та безпеки [1].

Це створює серйозну дискусію щодо необхідності реформування Ради Безпеки та перегляду механізмів використання права вето, щоб зробити діяльність ООН більш дієвою та незалежною від політичних інтересів окремих держав.

Також однією з ключових проблем ефективності ООН є нестача фінансових і кадрових ресурсів для реалізації її миротворчих місій. За даними Генерального секретаря ООН, багато операцій працюють із затримками фінансування, що призводить до дефіциту обладнання, транспорту та засобів зв'язку [4].

Кадрова проблема також є критичною: миротворчі сили часто формуються із залученням військових контингентів держав-членів, але їх підготовка та оснащення не завжди відповідають сучасним викликам, таким як забезпечення безпеки цивільного населення у зонах активних бойових дій.

Наприклад, під час миротворчих місій у Демократичній Республіці Конго та Судані спостерігалися випадки, коли обмежене фінансування призводило до недостатньої кількості транспорту для швидкого реагування на конфліктні ситуації або до браку захисного обладнання для особового складу. Це ускладнює контроль за припиненням вогню, забезпеченням гуманітарного доступу та захистом цивільного населення [5].

Водночас ООН відіграє важливу гуманітарну роль. Через свої спеціалізовані органи, такі як Управління Верховного комісара у справах біженців (UNHCR), Програма розвитку ООН (UNDP), Всесвітня продовольча програма (WFP) та інші структури, організація надає реальну допомогу постраждалим від конфліктів. Це включає евакуацію цивільного населення, забезпечення харчуванням та медичною допомогою, підтримку біженців і внутрішньо переміщених осіб, а також відновлення пошкодженої інфраструктури [2].

Така діяльність демонструє, що навіть за умов політичних обмежень ООН здатна приносити конкретну користь у кризових ситуаціях і зменшувати страждання людей.

Однак сучасні виклики: гібридні війни, кібератаки, інформаційна агресія, терористичні загрози та внутрішні конфлікти — вимагають від ООН перегляду та оновлення підходів до підтримання миру.

Перспективи підвищення ефективності ООН у врегулюванні сучасних конфліктів пов'язані з реформуванням миротворчих місій та механізмів прийняття рішень, підвищення фінансової та матеріально-технічної забезпеченості, а також професіоналізацією персоналу.

Важливим напрямом є розвиток комунікації та взаємодії з місцевим населенням, що сприяє зміцненню довіри та запобіганню новим конфліктам. Одночасно пріоритетом залишається профілактика криз через раннє виявлення загроз та ефективну координацію з регіональними організаціями, міжнародними неурядовими організаціями та аналітичними центрами. Впровадження цих заходів здатне забезпечити більш оперативне, комплексне та результативне реагування ООН на сучасні виклики міжнародної безпеки [1].

Традиційні механізми, зокрема Рада Безпеки, іноді не можуть швидко реагувати на нові форми загроз. Тому міжнародна спільнота все частіше підкреслює необхідність реформування Ради Безпеки, зокрема обмеження права вето у випадках масових порушень міжнародного гуманітарного права та загроз міжнародному миру [1].

Крім того, для підвищення ефективності ООН пропонуються механізми більш активної взаємодії з регіональними організаціями, такими як ЄС, Африканський союз або ОБСЄ, а також із цивільним суспільством і міжнародними НУО. Такий комплексний підхід дозволить ООН не лише швидше реагувати на кризи, але й зміцнити свою роль як гаранта міжнародної безпеки та стабільності.

Використані джерела

1. Соловей Г. С., Кругльов В. А. Резолюції ООН щодо російської агресії проти України 2014–2023: Аналіз дискурсу. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом: Політичні науки та публічне управління*. Київ, 2024. С. 110–117. URL: file:///C:/Users/LIZA-PC/Downloads/4570%D0%A2%D0%B5%D0%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96–5259–2–10–20250220%20(3).pdf (дата звернення: 15.10.2025)
2. United Nations: Piece, dignity and equality on a healthy planet. URL: https://www.un.org/en/about-us/history-of-the-un (дата звернення: 14.10.2025).
3. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26.06.1945. Офіційний переклад Статутів надісланий листом МЗС № 72/14–612–91197 від 01.08.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (дата звернення: 15.10.2025).
4. Буряченко О. В. Російсько-українська війна як фактор порушення та еволюції світової безпекової рівноваги. *Політичні проблеми міжнародних сис-*

тем та глобального розвитку. Київ, 2023. С. 73–83. URL: http://politicus.od.ua/2_2023/11.pdf (дата звернення: 15.10.2025).
5. United Nations Organization Stabilization Mission in the Democratic Republic of the Congo URL: https://peacekeeping.un.org/en/mission/monusco?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 14.10.2025).

Ілля ГОНЧАРЕНКО
студент 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

СИСТЕМА МИРНИХ ЗАСОБІВ ВИРІШЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СПОРІВ ЗА СТАТУТОМ ООН

З огляду на зростання імовірності міжнародних конфліктів, спричинених суперечностями навколо територіальних, ресурсних або владних інтересів, та в контексті інтенсифікації зусиль, спрямованих на зміцнення глобальної системи безпеки, проблематика мирного врегулювання міждержавних протиріч набуває стратегічної та першочергової актуальності в сучасному науковому дискурсі та практичній площині міжнародних відносин. Статут ООН (далі — Статут) 1945 р. містить основні принципи, згідно з якими держави зобов'язуються вирішувати свої розбіжності виключно мирним шляхом, уникати загрози сили чи її застосування. У сучасних геополітичних реаліях — збройні конфлікти, гібридні небезпеки, економічний тиск — ефективне використання механізмів, передбачених Статутом, є ключовим чинником збереження миру та стабільності у світі.

Правова основа системи мирних засобів вирішення спорів безпосередньо витікає з Статуту ООНі, який закріпив обов'язок держав вдаватися до мирних засобів врегулювання (п. 3 ст. 2). Статуті класифікує спори за їх характером: виділяються спори, продовження яких могло б загрожувати підтримці міжнародної безпеки (ст. 33, 36, 37); юридичні спори (ст. 36); та місцеві спори (ст. 52). Окремо регулюються ситуації, які можуть призвести до міжнародної напруженості (ст. 34).

Для мирного вирішення міжнародних спорів існує кілька основних інструментів, перелічених у Статуті. Це, зокрема, переговори, послуги третіх осіб (посередництво, примирення), арбітражні та судові процеси. Список цих методів не вичерпний, і держави можуть самостійно обирати інші шляхи врегулювання. Важливо, що спочатку конфліктуючі сторони повинні спробувати вирішити питання саме такими мирними засобами, і лише після цього вони мають право звертатися до Ради Безпеки ООН.

Роль ООН у забезпеченні мирного врегулювання реалізується через її ключові органи. Згідно з ст. 36 Статуту, Рада Безпеки уповноважена рекомендувати сторонам методи врегулювання спору, беручи до уваги, що юридичні спори мають передаватися до Міжнародного Суду ООН, а місцеві спори доречно вирішувати через регіональні органи до передачі в Раду Безпеки. Відповідно до ст. 33 (ч. 2), Рада Безпеки має право вимагати від сторін вирішення спору шляхом застосування цих засобів. Генеральна Асамблея також має право сприяти оперативному вирішенню і давати рекомендації щодо спорів на підставі статей 11, 14 та 35 Статуту, однак вона діє як факультативно-дорадчий орган.

Сучасні проблеми та виклики полягають у тому, що, хоча система мирних засобів за Статутом ООН залишається фундаментальною основою міжнародно-правової архітектури, її ефективність випробовується новими загрозами. Поява гібридних конфліктів, економічного тиску та інших нетрадиційних форм протистояння вимагає адаптації та посилення механізмів, передбачених Статутом, для збереження миру та безпекової стабільності у світі.

Основною перешкодою є криза функціонування Ради Безпеки ООН, спричинена зловживанням правом вето через геополітичні протиріччя. Така кризова бездіяльність не лише підриває авторитет ООН, але й заохочує держави-агресори до ескалації конфліктів, що безпосередньо загрожує міжнародній стабільності.

Отже, система мирних засобів вирішення міжнародних спорів, закріплена Статутом ООН, залишається фундаментальною основою сучасної міжнародно-правової архітектури та ключовим механізмом підтримання глобальної безпеки. Незважаючи на виклики, пов'язані з новими формами конфліктів та геополітичною напруженістю, правові засади, встановлені Статутом, продовжують забезпечувати універсальну та легітимну основу для врегулювання суперечок. Ефективність цієї системи безпосередньо залежить від політичної волі держав-членів діяти в дусі співпраці та поваги до міжнародного права, а також від здатності ключових інституцій ООН, зокрема Ради Безпеки, функціонувати навіть у умовах спірних ситуацій між державами. Подальша адаптація механізмів Статуту до сучасних загроз є необхідною умовою для збереження її актуальності та ефективності як гаранта міжнародного миру і стабільності.

Використані джерела

1. Тимченко Л. Д. Мирні засоби вирішення міжнародних спорів за Статутом ООН *Міжнародне право*. 2025. Т. 20.3–20.5. URL: https://ukrtextbook.com/mizhnarodne-pravo-timchenko-l-d/mizhnarodne-pravo-timchenko-l-d-20–3-mirni-zasobi-virishennya-mizhnarodnix-sporiv-za-statutom-oon.html
2. Бурменський М. В. Мирні засоби вирішення міжнародних спорів. *Міжнародне право*. 2024. С. 276–293
3. Статут Організації Об'єднаних Націй. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text
4. Статут Міжнародного Суду ООН. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text
5. Загальний акт про мирне вирішення міжнародних спорів від 26 вересня 1928 р. з поправками, внесеними Генеральною Асамблеєю ООН 28 квітня 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_f68#Text

Поліна ГРАБЕНКО, Юлія КРИШЕНЬ
студентки 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БОРОТЬБИ З МОРСЬКИМ ПІРАТСТВОМ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ МОРСЬКИХ ШЛЯХІВ

Морське піратство є однією з найдавніших загроз міжнародній безпеці, що залишається актуальною і в XXI столітті. Через стратегічне значення морських шляхів для світової торгівлі питання їхнього правового захисту є ключовим для стабільності міжнародних відносин. Система міжнародно-правового регулювання боротьби з піратством ґрунтується на Конвенції ООН з морського права 1982 року (UNCLOS), додаткових угодах, резолюціях Ради Безпеки ООН та рекомендаціях Міжнародної морської організації (ІМО).

Конвенція ООН з морського права (1982 р.) закріплює базові положення у сфері протидії піратству. У статтях 100–107 визначено, що піратством є будь-які незаконні акти насильства, затримання чи грабежу, вчинені екіпажем або пасажирами приватного судна у відкритому морі з приватною метою проти іншого судна [1]. Конвенція встановлює обов'язок усіх держав співпрацювати у боротьбі з піратством та надає право кожній державі захоплювати піратські судна й притягати винних до відповідальності. Такий підхід ґрунтується на принципі універсальної юрисдикції, що дозволяє переслідувати піратів незалежно від їхнього громадянства чи прапора судна [1].

Згодом положення UNCLOS були розширені Конвенцією про боротьбу з протиправними актами проти безпеки морського судноплавства (SUA Convention) 1988 року, яка запровадила криміналізацію дій, спрямованих проти безпеки судноплавства, включно з терористичними актами та захопленням суден [2]. Держави-учасниці зобов'язуються передбачити у національному законодавстві відповідальність за такі злочини, сприяти екстрадиції правопорушників і співпрацювати у розслідуваннях. Отже UNCLOS визначає загальні принципи, а SUA деталізує механізми їх практичного застосування.

Проблема піратства особливо загострилася у 2000-х роках через діяльність сомалійських піратів. У відповідь Рада Безпеки ООН ухвалила низку резолюцій — № 1816 (2008), № 1851 (2008), № 2184 (2014), — які уповноважили держави-члени проводити військово-морські операції в територіальних водах Сомалі [3]. Ці документи стали прикладом колективних заходів безпеки та показали готовність міжнародної спільноти спільно реагувати на загрози судноплавству. Водночас Рада наголосила, що ці дії не створюють нових норм міжнародного звичаєвого права й мають тимчасовий характер [3].

Важливу практичну роль у запобіганні піратству відіграє Міжнародна морська організація (ІМО). Вона розробила Кодекс розслідування злочинів піратства та збройного розбою проти суден (2001 р.), який містить рекомендації щодо реагування на піратські напади [4]. ІМО також сприяє укладенню регіональних угод, таких як Кодекс поведінки Джібуті (2009 р.), що координує діяльність держав Африканського Рогу. Крім того, організація впроваджує програми моніторингу морських шляхів, обміну інформацією та використання сучасних технологій безпеки [4].

Наукове осмислення проблеми показує, що існують колізії між принципом універсальної юрисдикції та суверенними правами прибережних держав. Як зазначає Т. Тревес, держави, які захоплюють піратів, часто стикаються з труднощами їх подальшого судового переслідування через відсутність належної законодавчої бази або небажання приймати затриманих осіб [5]. Дослідник наголошує на потребі створення спеціалізованого міжнародного чи регіонального судового механізму для розгляду справ про піратство [5].

Отже, міжнародно-правове регулювання боротьби з морським піратством має комплексний характер і поєднує договірні, інституційні та практичні елементи. Основу системи становлять норми UNCLOS [1] і SUA [2], які доповнюються резолюціями Ради Безпеки ООН [3] та документами ІМО [4]. Попри наявність розвиненої правової бази,

піратство залишається серйозною проблемою в окремих регіонах світу, зокрема в Гвінейській затоці та Південно-Східній Азії.

Ефективна боротьба з цим явищем потребує не лише вдосконалення міжнародного права, а й реальної координації між державами, розвитку оперативного обміну інформацією, зміцнення правосуддя та використання сучасних технологій контролю за морським рухом. Лише за умови поєднання правових, політичних і технічних заходів можна забезпечити стабільність і безпеку морських шляхів у XXI столітті.

Використані джерела

1. United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS), 1982. URL: https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf
2. Convention for the Suppression of Unlawful Acts against the Safety of Maritime Navigation (SUA Convention), 1988. URL: https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201670/volume-1670-I-28809-English.pdf
3. United Nations Security Council Resolutions on Piracy off the Coast of Somalia (Res. 1816 (2008), 1851 (2008), 2184 (2014)). URL: https://www.un.org/securitycouncil/content/resolutions
4. International Maritime Organization (IMO). Code of Practice for the Investigation of Crimes of Piracy and Armed Robbery against Ships, 2001. URL: https://www.imo.org/en/OurWork/Security/Pages/Piracy.aspx
5. Treves, Tullio. Piracy, Law of the Sea, and Use of Force: Developments off the Coast of Somalia // European Journal of International Law. — 2009. — Vol. 20, No. 2. — P. 399–414. URL: https://doi.org/10.1093/ejil/chp027

Анна ГРИЦЕНКО, Валерія КАЛИНІВСЬКА
студентки 4 курсу
факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Канєнберг-Сандул О. К.***

РЕЖИМ ВІЙСЬКОВОГО ПОЛОНУ

Режим військового полону є одним із ключових інститутів міжнародного гуманітарного права, що гарантує захист осіб, які припинили брати участь у бойових діях [1]. Його дотримання має особливе значення для України в умовах збройної агресії рф, коли питання правового статусу, поводження та повернення українських військовополонених є не лише юридичною, а й гуманітарною проблемою міжнародного масштабу.

Міжнародне гуманітарне право виходить із принципу поваги до людської гідності, навіть під час війни, тому захист військовополонених є безумовним обов'язком сторін конфлікту.

Знання і застосування норм III Женевської конвенції 1949 року забезпечують легітимність дій України на міжнародній арені та захист прав власних громадян [1; 2].

Дотримання цих норм є також індикатором рівня цивілізованості держави: належне поводження з полоненими засвідчує повагу до міжнародного права навіть у воєнний час, тоді як його порушення веде до міжнародно-правової відповідальності [6].

Відповідно до статті 4 III Женевської конвенції 1949 року, статус військовополоненого мають:

– особовий склад збройних сил сторони, що перебуває у міжнародному збройному конфлікті;

– члени ополчень або добровольчих загонів, включених до складу збройних сил;

– учасники нерегулярних формувань (партизани), якщо вони мають відповідальне командування, відмітний знак, відкрито носять зброю та дотримуються законів і звичаїв війни;

– цивільні особи, що супроводжують війська (кореспонденти, постачальники, підрядники) за наявності посвідчення від командування;

– екіпажі цивільних суден і літаків, якщо не користуються більш сприятливим захистом;

– учасники стихійного опору (levée en masse) — громадяни неокупованої території, які самостійно взялися за зброю для відсічі ворогу, за умови відкритого носіння зброї та дотримання норм війни [1].

Особливу роль у визнанні статусу відіграє Міжнародний Комітет Червоного Хреста, який веде офіційний облік полонених і здійснює моніторинг умов їх утримання [3].

Додатково: поняття комбатанта деталізоване у статті 44 Додаткового протоколу I 1977 року, що підтверджує поширення статусу на членів національно-визвольних рухів [2].

Надання статусу військовополоненого є важливим не лише з точки зору захисту прав особи, а й для забезпечення легітимності бойових дій сторони конфлікту, визначення можливості обміну полоненими та запобігання свавільному покаранню затриманих [6; 7].

Статус військовополоненого набувається автоматично з моменту потрапляння під владу противника. Якщо виникають сумніви щодо статусу — застосовується презумпція, і особа користується всіма правами військовополоненого, поки компетентний трибунал не вирішить інакше [1].

Гарантії гуманного поводження: заборонено тортури, приниження, колективні покарання, використання для небезпечних чи при-

низливих робіт; забезпечуються належне житло, харчування, медична допомога й доступ Міжнародного Комітету Червоного Хреста (МКЧХ) [3].

Військовополонені мають право підтримувати зв'язок із родиною через офіційні канали, отримувати листи й посилки, що є складовою гуманного ставлення відповідно до ст. 71–76 Конвенції [1].

Право на працю: військовополонені можуть залучатися лише до безпечних робіт, не пов'язаних із воєнними діями (ст. 49–57 Конвенції) [1].

Судова та дисциплінарна відповідальність: покарання може бути лише індивідуальним і відповідати тяжкості проступку; втеча з полону карається лише дисциплінарно.

Навіть у разі засудження військовополонений зберігає свій статус і користується захистом Конвенції [1].

Відповідно до статей 118–119 III Женевської конвенції, військовополонені мають бути звільнені та репатрійовані без затримки після припинення активних бойових дій [1].

Не мають права на статус військовополоненого:

– цивільні особи, які не беруть безпосередньої участі у бойових діях;

– особи, які взялися за зброю, але не відповідають критеріям законності — не мають командира, не носять зброю відкрито або не дотримуються законів війни [7].

Такі особи не визнаються військовополоненими, але залишаються під захистом міжнародного гуманітарного права як цивільні особи, що беруть участь у бойових діях, і щодо них застосовується IV Женевська конвенція 1949 року [1; 7].

Слід уникати терміну «незаконні комбатанти», оскільки він не має офіційного закріплення в Женевських конвенціях і використовується лише в доктринальних або політичних контекстах [6].

Офіційне підтвердження полону: здійснюється через МКЧХ або інші офіційні канали комунікації з державою-агресором [3].

Комісія з питань встановлення факту позбавлення особи особистої свободи діє згідно з Постановою КМУ № 1288 від 30.11.2022 року [4].

Координаційний штаб з питань поводження з військовополоненими при Головному управлінні розвідки Міністерства оборони України координує роботу з пошуку, обміну, повернення та соціальної адаптації звільнених полонених [5].

Соціальні гарантії:

– родина полоненого отримує матеріальне забезпечення;

– звільнені з полону військовослужбовці мають право на одноразову грошову допомогу та щорічні виплати за кожен рік перебування в полоні;

– військовополонений відрізняється від зниклого безвісти — перший визнається за наявності підтвердження полону, другий — після внесення даних до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин [4; 5].

Національне інформаційне бюро здійснює обмін даними про військовополонених відповідно до ст. 122 III Женевської конвенції [1].

На практиці Україна системно документує порушення рф норм Конвенції — випадки тортур, відсутність доступу МКЧХ, показові «суди» над військовополоненими, примусову працю. Ці факти фіксуються для подальшого використання в міжнародних судових інстанціях [6; 7].

Отже, підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що режим військового полону — це гарантія людяності навіть у збройному конфлікті. Він захищає честь, життя та гідність осіб, які потрапили до рук ворога, а його дотримання є показником цивілізованості держави [7].

Для України це питання має не лише правовий, а й глибоко гуманітарний характер: від ефективного застосування норм міжнародного гуманітарного права залежить доля тисяч захисників, які перебувають у полоні. Дотримання Женевських конвенцій у цій сфері посилює позиції України у світовій спільноті та створює правові підстави для притягнення агресора до відповідальності [1; 2; 7].

Дотримання цих норм не лише зміцнює правові позиції України, а й формує міжнародну довіру до неї як до держави, що діє в межах цивілізованих стандартів війни.

Використані джерела

1. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р. № 995_153 / Офіційний вебсайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153 (дата звернення: 10.11.2025).
2. Додатковий протокол I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (1977 р.) № 995_199 / Офіційний вебсайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199 (дата звернення: 10.11.2025).
3. Міжнародне гуманітарне право: збірник документів. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 624 с. URL: https://www.icrc.org/uk/document/international-humanitarian-law-documents (дата звернення: 11.11.2025).
4. Деякі питання Комісії з питань встановлення факту позбавлення особи особистої свободи: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2022 р. № 1288 / Офіційний вебсайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1288–2022-%D0%BF (дата звернення: 11.11.2025).
5. Координаційний штаб з питань поводження з військовополоненими / Офіційний сайт. URL: https://pow.gov.ua (дата звернення: 11.11.2025).

6. Сисоєнко О. В. Правовий статус військовополонених у міжнародному гуманітарному праві. *Вісник Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2023. № 2. С. 45–53. URL: https://dspace.onua.edu.ua (дата звернення: 11.11.2025).
7. Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожній О. В. Міжнародне право: підручник. Київ: Либідь, 2020. 896 с. URL: https://textbook.com.ua/pravo/147395-mizhnarodne-pravo-pidruchnik-btkvych.html (дата звернення: 11.11.2025).

Сабіна ГУМЕНЮК, Ярослава ПАВЛЮК
студентки 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — доктор філософії у галузі права, доцент ***Войтович П. П.***

МІЖНАРОДНА БЕЗПЕКА: МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ?

Міжнародна безпека — це концепція, яка формально означає відсутність реальної загрози миру й стабільності в міжнародних відносинах, а також існування системи міжнародних механізмів, які стримують агресію, конфлікти і використання сили. За енциклопедичним тлумаченням, це сукупність гарантій, норм та інститутів, які мають запобігати порушенням миру й підтримувати стабільність у світі [1, с. 35].

Військові конфлікти залишаються одним з найгостріших ризиків. У міжнародному лідерському опитуванні, про яке повідомляє The Guardian, ескалація озброєних конфліктів називається найбільш нагальною загрозою у 2025 році: війна в Україні, напруженість на Близькому Сході, конфлікти в Африці — все це формує ланцюжок криз, який може мати далекосяжні наслідки [2]. Фундаментальна проблема уявлення про безпеку як універсальний стан — це парадокс недовіри. Держави, прагнучи власної безпеки, нарощують озброєння, формують військові альянси або блокування, що самі по собі створюють загрози іншим, що є класичним ефектом «безпекової дилеми»: дії задля власного захисту можуть провокувати гонку озброєнь або конфлікти. Теоретики міжнародних відносин, особливо представники реалізму, застерігають, що «безпека» це не автоматично стабільність, а постійна конкуренція. Трансформація безпеки нині підпадає під вплив глобалізації, нових акторів та загроз, що робить традиційні моделі сигнального стримування менш ефективними [1, с. 36].

Сучасний світ переживає кризи інститутів, які мають гарантувати міжнародну безпеку. Наприклад, глобалізація суттєво змінила архітектуру безпекових акторів — поряд із державами виникають наднаціональні інститути, приватні мережі, гібридні структури, які ускладнюють взаємодію й відповідальність. Роль класичних міжнародних органів включно з ООН втрачає ефективність або змінює своє призначення, оскільки нові конфлікти часто виникають у зонах, не підконтрольних традиційним механізмам безпеки, або ж коли інститути не можуть впоратися зі стрімкістю сучасних загроз. Ще одна проблемна сторона — це нові типи загроз, які традиційні безпекові моделі не завжди адекватно враховують. Наприклад, інформаційна безпека сьогодні стала невід'ємною частиною міжнародної безпеки [3, с. 197]. Маніпуляції, кібератаки, кібервійна — усе це вже не локальні проблеми, а глобальні виклики. Додатково екологічні загрози, кліматичні катастрофи, пандемії створюють системні ризики, які не обмежуються військовими сценаріями, але мають потужний вплив на стабільність міжнародного порядку.

Проблема справедливості та нерівності в міжнародній безпеці теж залишається актуальною. Не всі держави мають однакові ресурси для захисту, не всі країни однаково представлені в безпекових інститутах, а «глобальні гарантії» можуть бути вибірково застосовані. Як стверджують критики, міжнародна безпека часто стає інструментом гегемонії сильних держав, а не справедливого захисту для всіх. Разом з цим, є й вагомі аргументи на користь того, що міжнародна безпека — не лише ілюзія. Існують реальні інституції й правові механізми, які працюють: ООН, її Рада Безпеки, міжнародні договори, альянси, міжнародне право, контроль над озброєннями. Хоч організації формально мають інструменти для стримування агресії, здатність здійснювати реально дієву протидію часто опиняється під сумнівом, і замість рішучих дій ООН залишається на рівні «занепокоєння», особливо в контексті війни в України.

Наукові підходи до міжнародної безпеки показують, що не можна говорити лише про «міф»: теоретики визнають, що безпека — це процес, а не стан. За словами дослідників, міжнародна безпека — це динамічна система, яка реагує, трансформується й адаптується під впливом нових загроз, технологій, альянсів та економічних змін [4, с. 44].

Отже, міжнародна безпека — це й реальність, й ілюзія водночас. Реальність в тому, що існують інституції, механізми й норми, які працюють, щоб зменшити ризики конфліктів і підтримувати міжнародний порядок. Але це не абсолютна гарантія миру: нові загрози, структурна нерівність, постійна конкуренція держав підривають стабільність. Тому питання «міф чи реальність» слід розглядати не як бінарне, а як складне динамічне явище, і міжнародна спільнота повинна постійно реформувати й оновлювати механізми безпеки, аби справді наблизити безпеку до стійкої реальності.

Використані джерела

1. Присташ А. Наукові підходи до трактування поняття «міжнародна безпека». *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2024. № 3 (20). С. 34–45.
2. Stewart H. Escalating armed conflict is most urgent threat for world in 2025, say global leaders. *the Guardian*. URL: https://www.theguardian.com/business/2025/jan/15/escalating-armed-conflict-is-most-urgent-threat-for-world-in-2025-say-global-leaders (дата звернення: 22.11.2025).
3. Тихомирова Є. Міжнародна інформаційна безпека як складова міжнародної системи підтримання миру і стабільності. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2017. № 2. С. 196–198.
4. Бисага Ю. М. Міжнародна безпека, національна безпека, конституційна безпека: теоретико-правові підходи. *Ужгородський національний університет*. 2020. № 4. С. 43–49.

Єлизавета ГУЦУ
студентка 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Форманюк В. В.***

ЛЕГІТИМНІ ОЧІКУВАННЯ ЯК СКЛАДОВА ПРАВА ВЛАСНОСТІ ЗА СТАТТЕЮ 1 ПРОТОКОЛУ № 1 ДО ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Виходячи з положень Протоколу № 1 до Європейської конвенції з прав людини 1952 р. (Протокол № 1), який в свою чергу має юридичний характер додаткових статей Конвенції, стаття перша закріплює захист власності, що за текстом Протоколу № 1 становить наступне: «Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном» [1].

Як зазначає Я. Берназюк, щоб особа мала можливість повною мірою розуміти та користуватися своїм правом на захист власності, законодавство має бути чітким та зрозумілим, як основа, на яку необхідно спиратися при захисті своїх легітимних очікувань [6, с. 14]. Таким чином, навіть при зміні законодавства у сфері права власності, повинна дотримуватись вимога, що будь-які зміни будуть передбачуваними, буде відсутня свавільність у тлумаченні та порядку впровадження нових норм, для того, щоб концепція автономного тлумачення в свою чергу не створювала дисбаланс приватних та публічних інтересів, що описує у своїх працях О. Стовба [7, с. 208–209].

Легітимні очікування становлять імпліцитну частину тлумачення права власності за ст. 1 Протоколу № 1. Це — одна, але не єдина із тих категорій, яку можна віднести до змісту захисту власності.

«Очікування» можна вбачати як певну «надію», «сподівання» на щось (відповідно з даним випадком — надію на реалізацію свого права власності). Проте для цього, воно також повинно бути легітимним — мати законне обґрунтування.

Вперше концепцію легітимного очікування було сформовано ЄСПЛ у справі Pine Valley Developments Ltd and Others v. Ireland (no. 12742/87, 1991) [3]. У цій справі, ЄСПЛ встановив наявність легітимного очікування внаслідок надання дозволу компаніям-заявникам на планування з подальшою метою розвитку земельної ділянки, що підкреслює один із критеріїв у вигляді матеріального закріплення очікуваної реалізації права на власність [5, с.10].

Така категорія як «майно» може містити окрім матеріальних речей також певні вимоги, як зазначається у справі Futornyak v. Ukraine (no. 41678/20, 2024), де в рішенні по справі прописується, що ст. 1 Протоколу № 1 також охоплює «майно», яке може виражатися як вже існуючими матеріальними речами, так і вимогами, на які заявник має легітимні очікування, і для такого майнового інтересу повинні бути достатні підстави у національному законодавстві [2].

Тож для того, щоб легітимне очікування мало місце в системі захисту такого права, воно повинно мати наступні компоненти: виражатися у формі матеріального інтересу, а саме надії на реалізацію свого майнового права; містити своє відображення в законодавстві, мати законне обґрунтування, підтверджуватися певним правовстановлюючим документом; особа повинна підпадати під вимоги для таких, що можуть мати легітимні очікування, зазначені в законодавстві, правовстановлюючому документі.

Прикладом правового акту, який закріплює майновий інтерес, може бути також відповідне судове рішення. Таким чином, легітимне очікування буде мати достатнє підґрунтя, щоб вважатися законним та конкретним, як зазначається у справі Kopecký v. Slovakia (no. 44912/98, 2004) [4].

Підсумовуючи вищезазначене, легітимні очікування є невід'ємною частиною розуміння права власності та його захисту, що повинно відображатись також у національному законодавстві країн, які ратифікували Європейську конвенцію з прав людини 1950 р. та протоколи до неї. Таким чином, право власності може бути захищеним з огляду на законодавче закріплення та передбачуваність процедури реалізації такого права. Практикою ЄСПЛ встановлено низку вимог, за яких легітимне очікування має місце, серед них: наявність матеріального інтересу, формальна визначеність та відповідність особи вимогам, за

яких вона може такий інтерес реалізувати. Існуючі норми, що охоплюють регулювання суспільних відносин у сфері права власності, повинні бути якісними: чіткими, зрозумілими та передбачуваними для того, щоб створити максимально ефективні умови для здійснення своїх прав. Будь-які зміни у законодавстві повинні супроводжуватися обізнаністю у їх майбутньому впровадженні, і так само повинні підпадати під критерії якісного закону.

Використані джерела

1. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : 20.03.1952. N 475/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text
2. Case no. 41678/20, 2024. Futornyak v. Ukraine. URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22: [%22001–235004%22]}
3. Case no. 12742/87, 1991. Pine Valley Developments Ltd and Others v. Ireland. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid22: [%22001–57711%22]}
4. Case no. 44912/98, 2004. Kopecký v. Slovakia. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22: [22001–66758%22]}
5. Посібник зі статті 1 Першого протоколу до Європейської конвенції з прав людини. Рада Європи / Європейський суд з прав людини, 2025. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_1_protocol_1_ukr
6. Берназюк Я. О. Легітимні очікування (reasonable expectations) як складова принципу юридичної визначеності у вітчизняній та європейській судовій практиці. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2021. Вип. 2 (94). С. 13–28. URL: https://constitutionalist.com.ua/lehitymni-ochikuvannia-reasonable-expectations-iak-skladova-pryntsypu-iurydychnoi-vyznachenosti-u-vitchyznianij-ta-ievropejskij-sudovij-praktytsi/
7. Стовба О. В. Легітимні очікування: практика Європейського суду з прав людини. 2024. № 1(29). С. 204–212. URL: https://perspectives.pp.ua/index.php/nts/issue/view/206/297

Анастасія ДЕРБАК, Софія КРИВОШЕЯ
студентки 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

ПРАВОВИЙ СТАТУС ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ У СУЧАСНОМУ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Проблематика правового статусу військовополонених у сучасному міжнародному праві залишається однією з найактуальніших у контексті збройних конфліктів XXI століття. Після Другої світової війни міжнародна спільнота заклала фундаментальні принципи поводження з військовополоненими у Третій Женевській конвенції 1949 року, яка стала основним міжнародно-правовим документом, що визначає права, обов'язки та гарантії захисту осіб, які потрапили у полон під час воєнних дій. У ній закріплено, що військовополонені перебувають під владою, але не під юрисдикцією держави, яка їх захопила, а тому така держава не має права карати їх за участь у воєнних діях, оскільки вони діяли як законні комбатанти. Відповідно до статей Конвенції, вони мають право на гуманне ставлення, захист честі та гідності, належні умови утримання, медичну допомогу, листування з родиною і репатріацію після завершення воєнних дій [1; 2].

Разом із тим, сучасна практика збройних конфліктів засвідчує, що положення Женевської конвенції не завжди дотримуються. Особливо гостро це проявилося під час збройної агресії росії проти України, коли численні факти катувань, принижень, страти військовополонених, відмова у репатріації та використання полонених у пропагандистських цілях засвідчили системне порушення міжнародного гуманітарного права. Такі дії мають ознаки воєнних злочинів відповідно до Римського статуту Міжнародного кримінального суду, який у статті 8 прямо визначає, що навмисне вбивство, катування, нелюдське поводження з військовополоненими чи відмова у справедливому судовому розгляді є злочинами, що підлягають міжнародному переслідуванню. Цей документ відіграє важливу роль у формуванні системи невідворотності відповідальності за порушення гуманітарного права, адже встановлює індивідуальну кримінальну відповідальність за дії, що виходять за межі дозволеного під час війни [4].

Загальна декларація прав людини 1948 року, попри свій універсальний характер, також формує гуманітарну основу поводження з військовополоненими. У ній підкреслено, що кожна людина має право на життя, свободу та особисту недоторканність, а жодна особа не може зазнавати катувань чи жорстокого поводження. Таким чином,

положення Декларації співвідносяться з нормами Женевської конвенції та конкретизуються у контексті воєнних дій, утворюючи єдину правову площину, де людська гідність є найвищою цінністю навіть у стані війни [3].

Науковиця Мальвіна Валеріївна Грушко у своїй праці «Становлення та специфіка міжнародно-правового режиму військовополонених» зазначає, що «Еволюція статусу військовополонених у міжнародному праві відображає загальний розвиток гуманітарного права — від мінімальних зобов'язань, закріплених у Гаазьких конвенціях початку XX століття, до розгорнутої системи гарантій, встановлених Женевськими конвенціями. Вона підкреслює, що основна мета цих норм полягає у збереженні людяності під час війни, адже навіть у конфліктах, де сторони протистоять одна одній, мають діяти спільні морально-правові стандарти, спрямовані на запобігання дегуманізації супротивника. Саме гуманістична спрямованість і недискримінаційний характер правового режиму військовополонених є тією лінією, яка відмежовує цивілізовані міжнародні відносини від правового хаосу» [5].

Особливої уваги потребує питання контролю за дотриманням прав військовополонених. Механізм нагляду, закріплений у Женевській конвенції, передбачає участь держав-покровительок і МКЧХ, які мають право здійснювати візити до місць утримання, перевіряти умови проживання, харчування, медичного забезпечення, а також комунікацію з родинами. Проте на практиці доступ таких організацій часто блокується або обмежується, що знижує ефективність міжнародного контролю. Саме тому постає питання створення нових інституційних механізмів реагування на факти порушень — зокрема, через співпрацю між ООН, МКС та спеціалізованими комісіями, які документують воєнні злочини [2].

У контексті сучасних конфліктів дедалі більшого значення набуває і питання репатріації військовополонених. Женевська конвенція передбачає їхнє повернення після припинення активних бойових дій, проте у багатьох випадках цей процес затягується або блокується з політичних мотивів. Досвід України показує, що для ефективного повернення полонених держава має не лише вести переговори й обміни, а й документувати кожен випадок порушення прав, забезпечуючи доказову базу для майбутніх міжнародних судових процесів. Водночас Україна послідовно впроваджує норми міжнародного гуманітарного права у внутрішню правову систему, створюючи механізми соціальної адаптації та психологічної підтримки звільнених з полону осіб.

Таким чином, правовий статус військовополонених у сучасному міжнародному праві є результатом поєднання гуманітарних принципів, міжнародних зобов'язань і моральних імперативів. Його ефективність залежить не лише від наявності нормативної бази, але й від реальної політичної волі держав виконувати ці норми. Сучасні конфлікти доводять, що гуманітарне право не втрачає своєї актуальності, проте потребує оновлення механізмів забезпечення дотримання. Міжнародне співтовариство має перейти від декларацій до практичних кроків — створення системи швидкого реагування на факти катувань, зміцнення повноважень Міжнародного кримінального суду, запровадження більш жорстких санкцій проти держав, які систематично порушують права військовополонених [5].

У XXI столітті захист військовополонених став не лише питанням гуманності, а й індикатором зрілості міжнародного правопорядку. Кожне порушення прав цих осіб підриває довіру до світової системи права, тому завданням як держав, так і міжнародних організацій є забезпечення того, щоб норми Женевських конвенцій, Римського статуту та Загальної декларації прав людини не залишалися формальністю, а перетворювалися на дієвий інструмент захисту людської гідності навіть у найтемніші періоди історії.

Використані джерела

1. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року: станом на 8 груд. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 26.10.2025).
2. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими: Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 12.08.1949 : станом на 23 лют. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 26.10.2025).
3. Загальна декларація прав людини: Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 26.10.2025).
4. Римський статут міжнародного кримінального суду : Статут Міжнар. судів від 17.07.1998 : станом на 21 серп. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 26.10.2025).
5. Грушко М. Становлення та специфіка міжнародно-правового режиму військовополонених. *Thesis*. Одеса, 2015. URL: http://hdl.handle.net/11300/2324 (дата звернення: 26.10.2025).

Влада ДЄЛЯЄВА
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Капустіна Н. Б.***

ОНТОЛОГІЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ

Проблематика морального виправдання права набуває особливого значення у сучасній філософії права, оскільки саме моральний зміст дозволяє відрізнити право як нормативний порядок від примусу, що лише імітує юридичну форму. Теоретична думка XX століття повернулася до питання про межі чинності позитивного закону, і цей поворот найяскравіше виражено у працях Густава Радбруха, який поставив мораль як первинний критерій юридичної обов'язковості. У його концепції право не може бути зведене до тексту закону, оскільки нормативна претензія права залежить від морального змісту, що надає нормі внутрішньої сили. Недостатньо того, що закон забезпечений державним примусом, адже «тільки мораль може слугувати підставою обов'язкової сили права. Правові норми можуть установити необхідність поведінки, але ніколи не здатні породити справжнього морального повеління. Дія права стає можливою лише тоді, коли веління совісті індивіда наділене обов'язковою силою моралі» [1, с.50]. Це положення формує підґрунтя для відмежування права від неправового примусу.

У межах радбрухівської парадигми моральна оцінка правової системи досягає критичної точки тоді, коли закон втрачає зв'язок зі справедливістю. Саме тому у його формулі підкреслюється, що «коли чинний закон стає настільки несумісним зі справедливістю, що в ньому вже навіть не прагнуть до справедливості і свідомо заперечують рівність як її основу, тоді такий закон перестає бути лише несправедливим правом і стає неправом по своїй природі, бо право неможливо визначити інакше, як порядок, покликаний служити справедливості» [1, с.228]. формує висновок про існування межі, після якої позитивний закон утрачає свій правовий характер. Такий підхід не є моральним судженням у буденному розумінні, а логічно випливає з природи права, яке не може бути байдужим до справедливості. Радбрух повертає дослідженню права антропологічний вимір, оскільки зміст права залежить від уявлення про людину. Тому показовим є твердження про те, що «образ людини змінювався впродовж різних епох розвитку права. Можна навіть стверджувати, що саме зміна уявного образу людини і є тим, що в історії права творить епоху. Нема нічого більш важливого для визначення правової епохи, ніж розуміння людини, на яке та орієнтується» [2, с.74]. За такого підходу моральне виправдання права постає як відповідність гідності людини, що стає критерієм розвитку правових форм.

Гегелівська філософія права дає можливість осмислити співвідношення моральності, свободи і права на більш глибинному онтологічному рівні. Гегель зазначає, що «у тому, що буття взагалі це буття вільної волі, якраз і полягає право. Таким чином, право це взагалі свобода в формі ідеї» [4, с.44]. У цьому розумінні право постає як спосіб існування свободи у її предметності, а не як зовнішня норма поведінки. Моральне виправдання права у гегелівському підході не полягає у зовнішньому схваленні, а пов'язане з розвитком свободи, яка переходить від зовнішньої вимоги до внутрішнього самовизначення. Саме тому моральність у цій логіці означає рух від абстрактної волі до суб'єктивності, що знаходить основу у самій собі. У §104 підкреслено, що «до істини належить те, що поняття наділене буттям і що це буття йому відповідає. У праві воля має своє буття в зовнішньому, проте наступне полягає в тому, що воля повинна мати це буття в самій собі, у внутрішньому, вона має бути для себе самої, бути суб'єктивністю й мати саму себе проти самої себе» [4, с.48]. Тому моральність не заперечує право і не суперечить йому, а завершує його, переходячи від зовнішньої законності до внутрішньої етичної волі.

Важливою складовою цього підходу є гегелівське положення про недоторканність внутрішнього переконання людини. Він зазначає, що «у це внутрішнє переконання людини не можна втручатися; на нього не можна впливати насильством, і тому моральна воля недосяжна. Вартість людини визначається її внутрішнім порухом, тим-то точка зору моралі є для себе суща свобода» [4, с.52]. Це засвідчує, що моральний вимір права пов'язаний з автономією особи, яка не може бути підпорядкована примусовому впливу. Тому моральне виправдання права означає узгодження волі закону з внутрішньою свободою людини.

Українська теоретико правова традиція розвиває ці ідеї у напрямі формування правової держави. Селіванов вказує на те, що «лише через теоретичне і філософське осмислення державно правових інститутів і процесів якнайповніше можуть реалізуватися гуманістична природа юридичної науки і той людський вимір, що перетворює юриспруденцію з науки приказних справ на інтелектуальну силу» [5, с.130]. У цьому контексті моральне виправдання права набуває змісту через орієнтацію на права людини. Це підтверджує і Рабінович, коли зазначає, що «правова держава це держава, в якій юридичними засобами реально забезпечено максимальне здійснення, охорону і захист основних прав людини» [6, с.82]. У такому баченні право ґрунтується не тільки на формальних ознаках, а й на ціннісному ставленні до особи, гідність якої є підставою правової легітимності.

Отже, моральне виправдання права визначає його внутрішню природу і окреслює межу, за якою закон утрачає правову силу. Радбрух показує, що право не може існувати без зв'язку зі справедливістю, тоді як у Гегеля воно постає формою свободи, що доходить завершення у моральному самовизначенні людини. Таке трактування дає можливість розуміти право як порядок, оснований на гідності особи, а не лише на формальних приписах. Українська правова думка підтримує цю логіку, пов'язуючи справжню легітимність права з реальним забезпеченням прав людини. Тому право зберігає свою природу лише тоді, коли відповідає свободі та моральній цінності людини.

Використані джерела

1. Забара І. М. Міжнародний правопорядок: онтологічні засади. *Almanac of Law*. 2023. Вип. 15. С. 6–11. URL: http://inlawalmanac.mgu.od.ua/v15/amp_15.pdf
2. Гегель Г. В. Ф. Філософія права. Київ : Юніверс, 2000. 360 с. URL: https://hromadalib.wordpress.com/wpcontent/uploads/2015/12/hegel_2000_grundlinien.pdf
3. Бандура О. Онтологія права як складова філософії права (деякі міркування). *Філософія права і загальна теорія права*. 2016. № 1. С. 52–58. URL: https://chasopys.ps.nau.edu.ua/index.php/philosophy/article/download/1310/1316
4. Кравчук М., Кравцова Н. Політичні та правові ідеї Рональда Дворкіна — загально-цивілізаційний стандарт правового життя. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. № 3(19). С. 5–12. URL: https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/download/453/453
5. Гдичинський В. Б. Принципи міжнародного правопорядку: теоретичні та практичні аспекти. *Юридичний вісник*. 2025. № 1(74). С. 52–57. URL: file:///C:/Users/delya/Downloads/7.pdf
6. Старовойт Р. В. Ганс Кельзен про світовий правопорядок: історіософський нарис однієї ідеї. *Науковий збірник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*. 2020. № 2. С. 284–296. URL: https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/download/765/696
7. Статут Організації Об'єднаних Націй. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010
8. United Nations. Rule of Law and Justice. URL: https://www.un.org/ruleoflaw/thematic-areas/justice-2/

Анастасія ДОЛГОРУК
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

ВІДШКОДУВАННЯ МАЙНОВИХ ЗБИТКІВ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНИХ ДІЙ

Міждержавні відносини не завжди носять мирний характер і спрямовані на взаємну підтримку або розвиток економічних та політичних зв'язків. У разі виникнення конфліктів або агресивних дій однієї держави щодо іншої склалася низка механізмів відшкодування майнових збитків, завданих унаслідок війни. До таких механізмів належать контрибуції, репарації, конфіскації, реституція, субституція, які в різних формах застосовувалися після завершення воєнних дій. Водночас, для реалізації відшкодування використовувалися різні способи: укладання спеціальних угод між сторонами конфлікту або залучення третьої сторони чи міжнародних організацій [1, с.154].

Правові підстави для відшкодування мають ключове значення, оскільки визначають, хто несе відповідальність за заподіяну шкоду, за які саме порушення та які права мають постраждалі. Традиційно питання репарацій після міжнародного збройного конфлікту вирішувалося за домовленістю сторін: двосторонні мирні угоди часто не передбачали стягнення повної вартості збитків війни, віддаючи перевагу новим мирним домовленостям. У міжнародному праві ведення агресивної війни порушує Статут ООН щодо застосування сили і є підставою для вимог про репарації як за міжнародно-протиправне діяння. Рада Безпеки ООН неодноразово підкреслювала, що у випадку вторгнення або окупації держави, винні в агресії повинні відшкодувати всі завдані збитки. При цьому інші порушення територіальної цілісності держави не завжди створюють підстави для репарацій, окрім констатації факту порушення міжнародного права та встановлення економічного збитку, достатнього для претензій щодо відшкодування. Важливим аспектом залишається наявність прямого причинно-наслідкового зв'язку між протиправним діянням і завданою шкодою, оскільки лише за таких умов можливе юридично обґрунтоване відшкодування [2, с.6–7].

Процес відшкодування збитків унаслідок збройних дій передбачає використання різних механізмів, які взаємодоповнюють один одного та забезпечують правове врегулювання відповідальності. Серед основних інструментів — звернення до міжнародних судових органів, таких як Міжнародний суд ООН, Європейський суд з прав людини

або Міжнародний кримінальний суд, з метою встановлення винних і визначення обсягу компенсацій. Також застосовуються двосторонні та багатосторонні угоди між державами щодо відшкодування шкоди, включно з репараціями. Значну роль відіграють національні суди, де можуть розглядатися позови фізичних та юридичних осіб проти держав або окремих осіб, відповідальних за агресивні дії. Крім того, міжнародні організації, зокрема ООН, беруть участь у координації процесу відшкодування, а спеціальні фонди створюються для виплати компенсацій постраждалим [1, с.155].

На практиці використовується три взаємопов'язані шляхи реалізації відшкодування:

1. Національні позови фізичних та юридичних осіб у судах та адміністративних органах;

2. Міжнародні міждержавні вимоги, включно з потенційними судовими або арбітражними процедурами;

3. Спеціальні багатосторонні механізми, такі як реєстри та майбутні міжнародні платформи відшкодування, що координують збір доказів та здійснення виплат [3, с.3].

В Україні процес фіксації руйнувань і завданих збитків здійснюється на основі нормативної бази, яка надає можливість органам місцевого самоврядування та військовим адміністраціям організовувати комісійні обстеження та оформляти акти про пошкодження. Ці документи слугують офіційними доказами для подальшого пред'явлення претензій та відновлення [4].

Практичні кроки для фізичних та юридичних осіб, які прагнуть документувати завдані збитки та пред'явити відповідні вимоги, передбачають комплексну послідовність дій. Першочерговим є оформлення акту або довідки про пошкодження відповідно до національного порядку, зокрема через комісійне обстеження та складання актів за Постановою КМУ № 473, які виступають первинним доказом завданих збитків. Додатково збираються матеріали, що підтверджують шкоду: фотозйомка та відеозаписи пошкоджень, документи про право власності, кошториси на відновлювальні роботи, платіжні документи, довідки від органів місцевого самоврядування; усі ці матеріали прикладаються до позовів у національних судах або до форм RD4U [4]. Звернення до національних судів в Україні набуває практичної ваги, зокрема через подання цивільних або деліктних позовів проти держави-агресора, а також у рамках національних програм відшкодування. Верховний Суд неодноразово підтверджував можливість таких позовів, що створює правову основу для притягнення до відповідальності та отримання компенсацій [4].

Що стосується фінансових механізмів відшкодування, наразі обговорюються кілька джерел: використання доходів від заморожених

російських активів, включно з доходами від їх реалізації, мультилатеральні фонди та донорські програми, а також національне фінансування відновлення. Аналітичні дослідження, зокрема IISS, детально розглядають правові й політичні бар'єри застосування заморожених активів та пропонують різні моделі їх використання, включно з трансфером доходів до міжнародних механізмів або через спеціальні трасти, що дозволяє ефективно координувати відновлювальні виплати та забезпечити прозорість процесу [3, с.5–12].

Отже, відшкодування майнових збитків, завданих збройними діями, є комплексним процесом, що передбачає застосування як національних, так і міжнародних механізмів правового регулювання. Ефективна фіксація руйнувань, документування збитків та звернення до судів і спеціальних фондів дозволяє постраждалим отримати компенсації, водночас зміцнюючи принципи міжнародної відповідальності держави-агресора. Використання різних джерел фінансування, включно із замороженими активами, багатосторонніми фондами та національними програмами, забезпечує прозорість і координацію процесу, сприяючи відновленню постраждалих територій та майна, а також правовому захисту громадян та підприємств.

Використані джерела

1. Валендюк С. Відшкодування шкоди та компенсація збитків від агресивної війни в Україні: формування інституту та перспективи його розвитку. *Часопис Київського університету права*. 2024. № 4. С. 153–159.
2. Moffett L. Варіанти відшкодування збитків, завданих під час війни в Україні. *Queen's University Belfast*. 2022. С. 73.
3. On Proposed Countermeasures Against Russia to Compensate Injured States for Losses Caused by Russia's War of Aggression Against Ukraine. The International Institute for Strategic Studies. 2024. P. 28. URL: https://www.iiss.org/globalassets/media-library---content--migration/files/research-papers/2024/05-new/iiss_on-proposed-countermeasures-against-russia-to-compensate-injured-states-for-losses-caused-by-russias-war-of-aggression-aga.pdf
4. Про затвердження Порядку виконання невідкладних робіт щодо ліквідації наслідків збройної агресії Російської Федерації, пов'язаних із пошкодженням будівель та споруд: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.04.2022 № 473. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/473–2022-%D0%BF

Наталя ДОМОЖИРСЬКА
студентка 4 курсу
факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Каненберг-Сандул О. К.***

ІНСТИТУТ МНОЖИННОГО ГРОМАДЯНСТВА В УКРАЇНІ: ПЕРЕДУМОВИ, ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРАКТИЧНОГО ВПРОВАДЖЕННЯ

Після початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну в лютому 2022 року, на тлі масового переміщення населення та формування потужної української діаспори за кордоном, питання збереження правового зв'язку громадян з Україною набуло особливої актуальності. Запровадження інституту множинного громадянства розглядається як необхідний крок для підтримання єдності нації, зміцнення зв'язків із громадянами закордоном та подальшої інтеграції у європейський правовий простір.

Множинне громадянство, відповідно до п. 6 ст. 2 Європейської конвенції про громадянство (1997 р.), означає одночасне належність особи до громадянства двох або більше держав. В Україні такий правовий статус передбачений новелою, а саме, Законом України «Про внесення змін до деяких законів щодо реалізації права на набуття та збереження громадянства», який набирає чинності 16 січня 2026 року [1].

Передумови становлення інституту множинного громадянства в Україні безпосередньо пов'язані з наслідками збройної агресії РФ проти України, що триває з 2014 року та особливо загострилася після початку повномасштабного вторгнення. Масова вимушена міграція, поява нових хвиль біженців та формування українських громад за кордоном зумовили необхідність перегляду підходів до регулювання питань належності до громадянства.

Мільйони громадян України, які тимчасово або постійно проживають за межами держави, отримали іноземне громадянство, не бажаючи втрачати українське. Це породило колізії у сфері реалізації їх громадянських прав та обов'язків. Зокрема, виборчих прав, військового обов'язку, оподаткування та правового статусу осіб із подвійною належністю. Прийняття вже згаданого закону України стало відповіддю на потребу правового регулювання питань множинного громадянства.

Передусім закон закріплює вичерпний перелік умов, за яких для громадян України допускається множинне громадянство. Виключаючи при цьому можливість набуття громадянства особами, які є громадянами держави-агресора, держави-окупанта або держав, що не визнають територіальну цілісність і суверенітет України чи відмовляються визнавати протиправність посягання на них [1].

Водночас проблемними залишаються питання виконання військового обов'язку особами, що мають громадянство двох або більше держав, а також подвійного оподаткування, що може призводити до виникнення колізій між національними юрисдикціями. Важливим викликом є і відсутність на сьогодні затвердженого переліку держав-партнерів, громадяни яких матимуть право на набуття множинного громадянства з Україною, що ускладнює забезпечення принципу рівності прав для українців, які перебувають за кордоном, та створює ризики правової невизначеності. Додаткової уваги потребує питання визначення правового статусу осіб за ознакою наявності в них громадянства (підданства) іноземної держави, відсутність чітких критеріїв яких може спричинити як необгрунтовані обмеження прав, так і надання невиправданих привілеїв.

Політичний вимір множинного громадянства несе ризики для України, оскільки неврегульованими лишаються питання участі таких осіб у виборах і публічній службі. В умовах гібридної війни це може стати каналом зовнішнього впливу та загрозою національній безпеці [3].

Слушно зазначив в своїй роботі Ісаєвич О. М. щодо наявності відповідно до порівняльного правознавства різних підходів до множинного громадянства: Німеччина обережно допускає подвійне громадянство, зберігаючи обмеження з питань безпеки, тоді як Канада підтримує його ширше через економічні та соціальні переваги. Адаптація України вимагатиме конституційних уточнень і змін до законодавства, зокрема обмеження доступу осіб із подвійним громадянством до певних посад, створення реєстрів та врегулювання колізійних норм [2].

Впровадження інституту множинного громадянства в Україні відкриває широкі перспективи для зміцнення міжнародних зв'язків та активізації співпраці з іншими державами, що надають матеріальну підтримку та прихисток громадянам України за кордоном. Однак положення аналізованого законодавства вказують на пріоритетні напрямки подальшого опрацювання. Формуванням дієвих механізмів правового контролю, що дозволять уникнути колізій у реалізації прав і виконанні обов'язків громадян, які мають належність до кількох держав. Важливими залишаються створення єдиної системи обліку таких осіб, чіткого визначення обсягу їх правосуб'єктності та врегулювання питань участі у державній службі.

Використані джерела

1. Закон України Про деякі питання у сфері міграції щодо підстав і порядку набуття та припинення громадянства України, набере чинності 16.01.2026 р. № 4502-IX/ Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4502–20#n60 (дата звернення: 11.11.2025).
2. Ісаєвич О. М. Реформування інституту громадянства України: подвійне громадянство в контексті євроінтеграції та війни**.** *Аналітично-порівняльне правознавство*: електронне наукове видання. 2025. № 4, Том 1. С. 204–208.
3. Ромців О. І. Множинне громадянство: чи справді українське законодавство потребувало модернізації? *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія: Право. 2025. Випуск 91, частина 1. С. 253–258.

Катерина ДРОЗД, Поліна МОКАНУ
студентки 1 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Дронов В. Ю.***

ПРАВОВИЙ СТАТУС ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА ЇХ ПОРУШЕННЯ

Правовий статус військовополонених є одним із центральних інститутів міжнародного гуманітарного права, що регулює правосуб'єктність комбатантів у період збройних конфліктів [2, с. 245]. У контексті збройної агресії рф проти України дослідження нормативно-правових засад статусу військовополонених набуває критичного значення.

Основним джерелом правового регулювання є Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року (ЖК III), ратифікована 196 державами [1]. Стаття 4 ЖК III визначає військовополонених як осіб, які належать до збройних сил сторони конфлікту і потрапили під владу ворожої держави. Стаття 12 встановлює державну відповідальність за їх утримання. Додатковий протокол I (1977) конкретизує критерії статусу комбатанта (ст. 43–44) [3].

Міжнародне гуманітарне право встановлює комплексну систему прав військовополонених. Стаття 13 ЖК III закріплює принцип гуманного поводження, забороняючи діяння, що спричиняють смерть або загрожують здоров'ю. Стаття 14 гарантує повагу до особистості та честі. Стаття 17 забороняє катування та тиск для отримання інформації [1].

Матеріальні умови утримання регламентовані статтями 21–48 ЖК III, які вимагають належне розміщення у приміщеннях, що відповідають санітарно-гігієнічним нормам, адекватне харчування та медичне обслуговування [1]. Ключовим механізмом контролю є діяльність Міжнародного Комітету Червоного Хреста [2, с. 358]. Стаття 126 надає МКЧХ право відвідувати всі місця утримання військовополонених та проводити приватні бесіди без свідків.

Аналіз практики конфлікту свідчить про масштабні порушення росією положень ЖК III [4]. ООН документувала катування українських військовополонених (електрошок, побиття, позбавлення їжі, сексуальне насильство), що порушує статті 13 та 17. Human Rights Watch і Amnesty International зафіксували публічну демонстрацію військовополонених у пропаганді, що суперечить статті 13.

Звіти міжнародних моніторингових місій фіксують неналежні умови утримання: тримання у неопалюваних приміщеннях, відсутність належного медичного обслуговування, недостатнє харчування, що порушує статті 22–26, 29–32 ЖК III. Критичними проблемами залишаються обмеження доступу МКЧХ до місць утримання на окупованих територіях (порушення ст. 126), затримка репатріації поранених та хворих військовополонених (порушення ст. 109). Документовані випадки позасудових страт представляють найтяжчу категорію порушень міжнародного гуманітарного права [4].

Правова кваліфікація здійснюється через статтю 130 ЖК III, яка визначає серйозні порушення (умисне вбивство, катування, заподіяння страждань). Згідно зі статтею 8(2)(a) Римського статуту, це воєнні злочини. Систематичний характер може становити злочини проти людяності (ст. 7). Відповідальність має два виміри: індивідуальна кримінальна (ст. 25, 28 Римського статуту) та міжнародно-правова відповідальність держави [5].

Аналіз виявляє системні недоліки механізмів захисту: обмежений доступ МКЧХ підриває моніторинг, відсутність примусового виконання рішень міжнародних судів демонструє вади системи правосуддя. Ефективний захист вимагає комплексного підходу: документування порушень, кримінальне переслідування винних, реалізацію відповідальності держави-агресора та реформування міжнародних механізмів контролю [2, с. 398].

Використані джерела

1. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153 (дата звернення: 05.11.2025).
2. Мельцер Н. Міжнародне гуманітарне право: загальний курс. URL: https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2021/05/4231_154-.pdf (дата звернення 06.11.2025).

3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199 (дата звернення: 05.11.2025).
4. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Report on the human rights situation in Ukraine (1 August 2023–31 January 2024). — Geneva: OHCHR, 2024. URL: https://www.ohchr.org/en/documents/country-reports/ (дата звернення: 05.11.2025).
5. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588 (дата звернення: 05.11.2025).

Дар'я ЄВСТРАТЬЄВА, Катерина ФІЛІППОВА
студентки 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

РОЛЬ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ У ПРИТЯГНЕННІ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ В УКРАЇНІ

Міжнародний кримінальний суд — перший постійний міжнародний кримінальний суд, який почав свою роботу у 2002 році на основі Римського статуту (1998). Як ключова інституція світового правосуддя, він має мандат на переслідування фізичних осіб за найбільш серйозні злочини, що загрожують міжнародній спільноті: геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та агресія. В сучасних умовах, коли світ стикається з конфліктами, Міжнародний кримінальний суд набуває особливого значення як інструмент забезпечення справедливості.

Міжнародний кримінальний суд функціонує як суд останньої інстанції (допоміжний), а не замість національних судових систем. Його втручання необхідне лише тоді, коли національні суди не бажають або не здатні ефективно здійснювати правосуддя. Це може статися через корупцію, політичний тиск чи інші обставини, що перешкоджають переслідуванню злочинців на місцевому рівні.

Розслідування можуть бути розпочаті трьома шляхами: передача державою-членом ситуації, що підпадає під юрисдикцію Суду; передача Радою Безпеки ООН ситуації з будь-якої точки світу або власна ініціатива Прокурора (proprio motu), але вимагає схвалення суддів Досудової палати.

Міжнародний кримінальний суд має ключове значення у боротьбі з безкарністю, виконуючи функції розслідування та притягнення до відповідальності за воєнні злочини, коли національні системи правосуддя безсилі або неактивні. Він слугує незамінним інструментом для забезпечення справедливості жертвам, обходячи політичні та правові перешкоди на місцях. Діяльність МКС не лише встановлює відповідальність винних, але й виступає потужним стримуючим чинником для потенційних злочинців.

Україна, хоча й досі не є повноправною державою-учасницею Римського статуту, активно співпрацює з Міжнародним кримінальним судом (МКС) і фактично стала однією з ключових держав, у яких Суд здійснює розслідування. Україна двічі офіційно визнала юрисдикцію МКС: уперше — у 2014 році щодо злочинів, вчинених під час Революції Гідності, а вдруге — у 2015 році щодо всіх злочинів, скоєних на її території з 20 лютого 2014 року, у тому числі в Криму, на Донбасі та під час повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році. У лютому 2022 року Прокурор МКС Карім Хан оголосив про намір негайно відкрити розслідування. Воно було офіційно відкрито 2 березня 2022 року після безпрецедентного спільного звернення 43 держав-членів МКС. Це дозволило Прокурору розпочати розслідування, оминувши необхідність отримання дозволу від суддів Досудової палати, що значно прискорило процес. На підставі цього, МКС розпочав повноцінне розслідування воєнних злочинів, злочинів проти людяності та незаконної депортації населення, зокрема українських дітей до рф.

17 березня 2023 року Попередня палата II МКС видала ордери на арешт президента РФ володимира путіна та уповноваженої при президентові РФ з прав дитини марії львової-бєлової. Їх підозрюють у воєнному злочині незаконної депортації та переміщення дітей з окупованих територій України до Росії, що прямо порушує статтю 8 Римського статуту та норми IV Женевської конвенції 1949 року. За даними українських і міжнародних розслідувачів, йдеться про тисячі випадків примусового вивезення українських дітей із Донбасу, Херсонщини, Запоріжжя, Харківщини та інших регіонів до РФ, де їх піддають «русифікації», змінюють особисті дані та незаконно всиновлюють російськими громадянами.

МКС визнав, що існують обґрунтовані підстави вважати, що обидва посадовці несуть індивідуальну кримінальну відповідальність — путін як вищий керівник держави, який безпосередньо схвалював і контролював відповідні дії, а львова-бєлова — як посадова особа, відповідальна за їх реалізацію. Це рішення має безпрецедентне історичне значення, адже вперше МКС видав ордер на арешт чинного глави держави — постійного члена Ради Безпеки ООН. Такий крок

засвідчив, що жоден статус чи посада не звільняють від міжнародної кримінальної відповідальності.

Співпраця України з МКС має стратегічне значення для утвердження міжнародної справедливості, зміцнення принципу невідворотності покарання та відновлення прав жертв воєнних злочинів. Суд сприяє збиранню доказів, координації слідчих дій між українськими та міжнародними органами, а також формує базу для майбутнього міжнародного трибуналу щодо злочину агресії. Хоча Росія не визнає юрисдикцію МКС, а механізми примусового виконання рішень Суду є обмеженими, діяльність МКС демонструє, що навіть найвищі посадові особи не можуть уникнути відповідальності за порушення міжнародного гуманітарного права.

Використані джерела

1. Права людини в період збройних конфліктів: Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 75-річчю прийняття Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року та Міжнародному дню прав людини. 1 листопада 2024 р., м. Одеса: збірник матеріалів конференції. Одеса. 2024. 539 с.
2. The Role of the ICC. URL: https://www.cfr.org/backgrounder/role-icc (дата звернення 12.11.2025)
3. Грушко М. В. Співпраця Міжнародного кримінального суду та України у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом. *Академічні візії*. 2023. (23). URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/679 (дата звернення 12.11.2025).

Дмитро ЖИЛІН, Данило МАЛИНОВ
студенти 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

МЕХАНІЗМИ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ УКРАЇНІ, ЗАВДАНОЇ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Питання відшкодування шкоди, завданої збройною агресією, на сьогодні є одним із головних у сфері міжнародного публічного права. Повномасштабне вторгнення виявило потребу у формуванні системи правових механізмів, які б забезпечили ефективне відновлення прав фізичних, юридичних осіб та держави в цілому.

На міжнародному рівні концепція відповідальності держави за міжнародно-протиправні діяння закріплена у Статтях про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння, прийнятих Комісією міжнародного права ООН у 2001 році [7]. Відповідно до ст. 31 цих Статей, держава, яка вчинила міжнародно-протиправне діяння, зобов'язана відшкодувати повну шкоду, включаючи будь-які матеріальні або моральні збитки, спричинені її діями.

Одним із головних інструментів, що використовується для втілення цього принципу, є Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України (RD4U), створений під егідою Ради Європи у 2023 році [8]. Реєстр виконує функцію документування та фіксації заяв про збитки з метою подальшого використання цих даних для виплат компенсацій. Згідно з рішенням Ради Європи, Реєстр базується у Гаазі та забезпечує внесення інформації як від державних органів, так і від приватних осіб [9].

Передбачається, що на наступному етапі до Реєстру буде приєднано Компенсаційну комісію, яка здійснюватиме оцінку шкоди та визначення розміру компенсацій. Такий підхід відтворює модель, застосовану після війни в Перській затоці — Компенсаційної комісії ООН (United Nations Compensation Commission) [4]. Досвід UNCC підтверджує ефективність створення спеціалізованих міжнародних органів для обробки масових позовів проти держав-агресорів.

На національному рівні Україна вживає низку заходів для впровадження внутрішніх механізмів компенсації. Зокрема, Постановою Кабінету Міністрів України № 381 від 21 квітня 2023 року затверджено Порядок подання та розгляду заяв про відшкодування шкоди, завданої знищенням або пошкодженням нерухомого майна внаслідок збройної агресії [1].

Водночас, питання джерел компенсації залишається ключовим. На сьогодні міжнародне співтовариство активно обговорює механізми використання заморожених російських активів для фінансування майбутніх виплат постраждалим [6]. Європейський Союз у своєму рішенні від 30 травня 2024 року підтримав створення спеціального фонду, наповненого за рахунок доходів від заморожених активів Центрального банку РФ, який може бути використаний для відбудови України [7].

Окремої уваги заслуговує питання відшкодування екологічної шкоди. За даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, загальні збитки довкіллю від війни вже перевищили 70 млрд доларів США [8]. Масштаб руйнувань природних екосистем, забруднення земель, водних ресурсів і атмосфери є безпрецедентним для сучасної Європи. Унаслідок підриву Каховської ГЕС, масштаб-

них пожеж, витоків нафтопродуктів і знищення природно-заповідного фонду постраждали сотні тисяч гектарів територій. У зв'язку з цим Україна активно просуває ідею створення міжнародного екологічного трибуналу, який розглядатиме питання екоциду як злочину проти людства [11; 12]. Такий підхід має не лише притягнути агресора до відповідальності за руйнування природних ресурсів, а й закласти прецедент для визнання екологічних злочинів серйозним порушенням міжнародного права, що потребує компенсації нарівні з людськими та економічними втратами.

У висновку можна сказати, що відшкодування шкоди, завданої збройною агресією, сьогодні формуються у триєдиній системі: міжнародній, національній та інституційно-компенсаційній. На міжнародному рівні її основу становлять норми міжнародного звичаєвого права. Національний рівень представлений внутрішніми правовими механізмами України, державними реєстрами збитків, процедурами компенсації за пошкоджене або знищене майно, а також розробкою законодавчих актів, спрямованих на використання конфіскованих активів держави-агресора. Інституційно-компенсаційна складова передбачає створення фондів, міжнародних трастів і спеціалізованих фінансових платформ, куди надходитимуть доходи від заморожених російських активів, а також добровільні внески партнерів і міжнародних організацій. Вони мають на меті не лише фінансове відшкодування втрат, але й утвердження принципу міжнародної справедливості та неминучої відповідальності держави-агресора.

Використані джерела

1. Кабінет Міністрів України. Постанова № 381 від 21 квітня 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/381–2023-%D0%BF (дата звернення: 02.11.2025).
2. Грабович Т. Юридичні підстави міжнародної відповідальності держави. *Юридичний вісник*. 2020. № 5. С. 14–19. URL: https://doi.org/10.32837/yuv.v0i5.1996 (дата звернення: 03.11.2025).
3. Грабович Т. А. Genesis of the Concept of International Responsibility of States. *Constitutional State*. 2020. No. 39. P. 55–61. URL: https://doi.org/10.18524/2411–2054.2020.39.212980 (дата звернення: 03.11.2025).
4. Рада Європи. Резолюція про створення Реєстру збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/961_001–23#Text
5. United Nations Compensation Commission (UNCC). *Security Council Resolution*. 1991. 687. URL: https://www.un.org/securitycouncil/s/res/687-%281991%29 (date of access: 02.11.2025).
6. Рада Європи. Заява щодо використання заморожених російських активів для підтримки України. 2024. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2024/05/30 (дата звернення: 03.11.2025).

7. European Commission. Proposed use of proceeds from frozen Russian assets for Ukraine's reconstruction. 2024. URL: https://commission.europa.eu/document/download/fc558a8f-8e43–4f0d-9f6d-0f86df1cc3d4_en (date of access: 02.11.2025).
8. UN International Law Commission. Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts. 2001.
9. Council of Europe. Register of Damage Caused by the Aggression of the Russian Federation Against Ukraine (RD4U). 2023.
10. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Екологічні збитки від війни. URL: https://mepr.gov.ua/topics/novyny/zbytky-dovkillyu-vid-vijny/ (дата звернення: 02.11.2025).
11. Необхідно запровадити єдиний та ефективний механізм запобігання екоциду в Україні. URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/upovnovazhenij-neobhidno-vvesti-yedinij-ta-efektivnij-mehanizm-zapobigannya-ekocidu-v-ukrayini (дата звернення: 05.11.2025).
12. Зеленський — лідерам світу: Маємо разом притягти РФ до відповідальності за екоцид. *Українська правда*. URL: https://www.pravda.com.ua/news/2023/06/08/7405841/ (дата звернення: 05.11.2025).

Mokhammad ZHUAK, Kyrylo NAIDA
1st year masters degree students faculty of Judicial and International Law
National University «Odesa Law Academy»
Scientific advisor — Candidate of Law, Associate Professor ***Dronov V. Y.***

NGO CHALLENGES IN WAR ZONES AROUND THE WORLD

Non-governmental organizations (NGOs) operate in over 90 conflict zones worldwide, delivering aid to millions amid violations of international humanitarian law (IHL), such as the Geneva Conventions. From Ukraine's frontline dangers to Syria's besieged areas and Yemen's blockades, NGOs face systemic challenges that test IHL's protections for impartial relief, as mentioned in Common Article 3 and private law governance, including aid contracts and accountability. This thesis examines key global difficulties—security risks, access barriers, funding disparities, coordination issues, and capacity constraints—highlighting enforcement gaps in public international law and needs for private law reforms [1].

NGOs endure widespread threats, violating IHL safeguards for humanitarian personnel (e.g., Additional Protocol I, Article 71). In 2024, over 200 aid workers were killed globally, often in politicized conflicts like Gaza or Sudan, involving shelling, kidnappings, and targeted attacks. Electronic warfare and disinformation exacerbate risks, as seen in Ukraine and Afghanistan, eroding neutrality. Local NGOs bear disproportionate dangers

with limited resources, while international ones face expulsion or «bunkerization.» These issues underscore IHL's challenges in hybrid wars, demanding updated protections [2].

Military and bureaucratic hurdles impede access, contravening IHL's unimpeded relief mandates. In occupied territories like parts of Ukraine or Myanmar, arbitrary denials and sieges prevail, while sanctions complicate logistics in Yemen. Displacement surges gender-based violence, straining specialized NGOs. Private law aspects include navigating cross-border contracts amid martial laws.

Global funding favors international NGOs, with locals receiving under 1% despite frontline roles, per the Grand Bargain commitments [3]. Donor fatigue and corruption perceptions in conflict zones like Somalia hinder sustainability, implicating private law transparency in aid agreements.

Aid often intertwines with conflicts, causing duplication or diversion, as in Syria. Accountability gaps demand third-party monitoring, aligning with UN anti-corruption norms.

NGOs advocate for civilian protection amid evolving threats, but face restrictions on movement and speech.

Globally, NGOs bridge IHL gaps but require stronger enforcement, localized funding, and private law reforms for resilience in war-affected areas.

References

1. UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs. Ukraine Humanitarian Needs and Response Plan 2025. Geneva: OCHA, 2025. URL: https://www.unocha.org/publications/report/ukraine/ukraine-humanitarian-needs-and-response-plan-2025-january-2025-enuk (Accessed: November 17, 2025).
2. International Committee of the Red Cross. 2024 ICRC IHL Challenges Report. Geneva: ICRC, 2024. URL: https://www.icrc.org/en/report/2024-icrc-report-ihl-challenges (Accessed: November 17, 2025).
3. Humanitarian Outcomes. Aid Worker Security Report 2024. London: Humanitarian Outcomes, 2024. URL: https://humanitarianoutcomes.org/sites/default/files/publications/awsr_2024.pdf (Accessed: November 17, 2025).

Rehina ZAHORETS
3rd year student faculty of Judicial and International Law
National University «Odesa Law Academy»
Scientific advisor — Candidate of Law, Associate Professor ***Kuzmin E. E.***

CRIMINAL LIABILITY FOR FINANCIAL CRIMES COMMITTED THROUGH THE USE OF ESTONIAN E-RESIDENCY: JURISDICTIONAL ASPECTS

Digital residency as a legal institution engenders novel challenges for criminal law. A preceding investigation identified a series of jurisdictional issues: the multiplicity of jurisdictions arising from the concurrent subordination of an e-resident to the legal systems of multiple states; the extraterritorial application of national law; the existence of a «jurisdictional vacuum» attributable to limited mechanisms of state coercion, as well as the absence of international treaties and mechanisms for the resolution of conflicts of laws [1, pp. 158–160]. Nevertheless, these concerns assume a qualitatively distinct dimension within the sphere of criminal law, where the protection of the state's financial interests and the prosecution of culpable individuals are at stake.

The critique articulated by the Council of Europe's Committee of Experts on the Evaluation of Anti-Money Laundering Measures and the Financing of Terrorism (MONEYVAL), documented in the preceding study [1, pp. 159–160], is substantiated by empirical data: an audit conducted by the National Audit Office of Estonia (2020) ascertained that 48 Finnish e-residents possessed active criminal convictions at the time of submitting applications for digital identification, whereby 25% thereof were serving custodial sentences, and 20% had been convicted of economic offences [2]. E-residents subject to prohibitions on conducting business abroad hold positions as members of the boards of directors of Estonian companies [2]. According to the law enforcement authorities, 26 persons with connections to Islamic terrorism or extremism attempted to obtain, or successfully obtained, e-resident status [3].

Systematic analysis of international jurisprudence and practice elucidates principal categories of culpable conduct: (1) *money laundering* effected through establishment of Estonian entities for the laundering of illicit proceeds via European banking infrastructure; (2) *tax evasion* accomplished through misrepresentation of genuine loci of management and exploitation of Estonia's fiscal framework to minimize liabilities in jurisdictions of principal residence; (3) *fraud* — the utilisation of e-identification for the purpose of deceiving counterparties and establishing fictitious companies; (4) *violations of sanctions regimes* — the circumvention of international sanctions through Estonian corporate structures (notably,

instances of North Korean residents obtaining e-residency have been documented) [4].

An e-resident remains simultaneously subordinated to manifold jurisdictional regimes: the state of citizenship, the state of physical sojourn, the state conferring digital residency, and those jurisdictions wherein economic activities transpire [1, p. 158]. This jurisdictional multiplicity engenders unprecedented challenges for the application of conventional criminal law principles.

The territorial principle, whilst ostensibly applicable pursuant to Article 6 of Ukraine's Criminal Code and § 4 of Estonia's Penal Code [5], demonstrates pronounced inefficacy. The «*locus delicti*» within the digital milieu remains diffuse: physical acts manifest within one territorial jurisdiction, corporate registration transpires in another, whilst material prejudice materializes in a tertiary state. *The nationality principle*, predicated upon Article 7 of Ukraine's Criminal Code, encounters substantial impediments regarding extraterritorial application to transgressions perpetrated through foreign juridical entities. *The protective principle*, though theoretically permissible, necessitates the establishing of demonstrable causal nexus between the e-resident's conduct and prejudicial consequences to a particular state's interests. Notwithstanding Estonia's establishment of *extraterritorial jurisdiction* over delicts committed by legally-registered entities [5], practical efficacy remains constrained: Estonian authorities cannot prosecute domiciled e-residents abroad, thereby instantiating a genuine jurisdictional lacuna with substantial risks of culprit impunity.

The delegation of jurisdictional powers to private banking institutions — a characteristic feature of digital jurisdiction [1, p. 159] — generates procedural complications in criminal proceedings regarding evidence admissibility. Authorised banks function as fiscal agents with access to all e-resident financial transactions; however, their legal status as entities detecting criminal indicia remains undefined. Transnational crime necessitates mutual legal assistance procedures, which prove protracted and frequently ineffective given digital evidence's ephemeral nature.

The 2020 audit identified a systemic deficiency: the Police and Border Guard Board of Estonia is unable to identify persons convicted abroad unless such information has been entered into international databases [2]. Information technology solutions for conducting mass queries to the Criminal Records Register are absent [3]. No data exchange exists with other countries regarding prohibitions on conducting business [3]. These evidences critical lacunae in mechanisms of preventive control and international cooperation.

In its 2023 Report, MONEYVAL expressed «profound concern» regarding the e-residency programme, observing that «if an e-resident establishes a company in Estonia and subsequently travels to another country to launder money through that company, this ceases to constitute an Estonian problem as such, but rather becomes a problem for other countries» [4]. This confirms the phenomenon of «transnational displacement of responsibility», wherein none of the states assumes complete jurisdiction over the offence.

Financial criminality perpetrated through e-residency potentially qualifies as transnational criminality under the United Nations Convention Against Transnational Organized Crime (Palermo Convention, 2000) and the Council of Europe Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of Proceeds from Crime and on the Financing of Terrorism (Strasbourg Convention, 2005). Nevertheless, the conspicuous absence of specialized international legal mechanisms governing digital residency engenders fragmented regulatory frameworks and diminished effectiveness of international cooperation structures.

In summation, the jurisdictional lacuna constitutes a genuine prospect of impunity for grave financial transgressions at the criminal law level. The multiplicity of concurrent jurisdictions threatens the *ne bis in idem* principle. The delegation of functions to private banking institutions presents evidentiary obstacles within criminal adjudication. Prospective remedial measures encompass: (1) supplementation of the «digital jurisdiction» [1, p. 160] conceptual framework with criminal law provisions establishing priority jurisdiction; (2) establishment of specialized international mechanisms facilitating cooperative prosecution; (3) augmentation of Ukrainian e-Residency (uResidency) legislation through incorporation of criminal law provisions. For Ukraine, the implementation of rigorous verificatory mechanisms at programme initiation remains essential to circumvent the jurisprudential errors manifested by Estonia.

References

1. Загорець Р. Г. Правосуб'єктність цифрових резидентів в Україні: юрисдикційні межі регулювання. *Молодий вчений*. 2025. № 3. С. 155–160.
2. Audit: Criminals have become e-residents, better background checks needed. *ERR News*. 29 July 2020. URL: https://news.err.ee/1117934/audit-criminals-have-become-e-residents-better-background-checks-needed (date of access: 25.11.2025).
3. ISS: 26 individuals with terror links have pursued Estonian e-residency. *ERR News*. 12 April 2023. URL: https://news.err.ee/1608945509/iss-26-individuals-with-terror-links-have-pursued-estonian-e-residency (date of access: 25.11.2025).
4. Council of Europe report strongly criticizes Estonian e-residency program. *ERR News*. 27 January 2023. URL: https://news.err.ee/1608865556/council-of-europe-report-strongly-criticizes-estonian-e-residency-program (date of access: 25.11.2025).
5. Penal Code. Riigi Teataja. 22 January 2015. URL: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/522012015002/consolide (date of access: 25.11.2025).

Олена ЗАПОРОЖЕЦЬ
студентка 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. ю. н., професор ***Сурілова О. О.***

ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У СФЕРІ ЗАХИСТУ БІЖЕНЦІВ: ДОСВІД РЕАГУВАННЯ НА УКРАЇНСЬКУ МІГРАЦІЙНУ КРИЗУ

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну, розпочате 24 лютого 2022 року, стало причиною найбільшої міграційної хвилі в Європі за останні десятиліття. Мільйони українців були змушені шукати притулку в інших країнах, насамперед у державах Європейського Союзу. Це створило безпрецедентну ситуацію, яка потребувала оперативного правового реагування на рівні наднаціональних інституцій. Актуальність теми полягає в тому, що саме в цей період було випробувано на практиці ефективність правових механізмів ЄС у сфері захисту осіб, які змушені залишати свої домівки через воєнні дії.

Проблематика правового регулювання статусу біженців у Європейському Союзі знайшла відображення у працях українських дослідників, зокрема О. Кузьменка, який наголошує на гуманітарному характері права ЄС та його здатності адаптуватися до кризових обставин [4]. Питання європейських стандартів притулку та інтеграції мігрантів розглядали також І. Яковюк і В. Мицик, підкреслюючи значення міжнародних зобов'язань держав у контексті європейської правової системи [5; 6]. Однак події 2022–2024 років вимагають нового підходу до аналізу дієвості цих механізмів на практиці.

Правові основи захисту біженців у межах Європейського Союзу грунтуються на положеннях Хартії основних прав ЄС [2], яка закріплює право кожної людини на притулок і забороняє вислання до держав, де існує загроза життю чи свободі. Важливу роль відіграє і Конвенція про статус біженців 1951 року [3], положення якої імплементовані до правової системи Союзу. У межах внутрішнього законодавства ЄС діє низка нормативних актів, спрямованих на захист осіб, що змушені покинути країну проживання через воєнні дії. Особливе значення для українських громадян мало рішення Європейського Союзу про запровадження механізму тимчасового захисту, який дозволив отримати право на проживання, працевлаштування, освіту, медичне забезпечення та соціальну допомогу в державах-членах. Цей механізм був активований уперше в історії ЄС, що засвідчило здатність європейського права ефективно реагувати на надзвичайні гуманітарні виклики [4].

На практиці реалізація цього рішення дала змогу швидко надати правовий статус мільйонам українців без необхідності індивідуального розгляду кожної заяви про надання притулку. Водночас, як зазначають європейські аналітики, застосування тимчасового захисту виявило низку проблем: нерівномірне навантаження між державами-членами, складнощі інтеграції біженців до місцевих громад і недостатню узгодженість між національними міграційними політиками [5; 6].

Попри наявні труднощі, Європейський Союз продемонстрував високий рівень солідарності. Було розроблено спільні плани підтримки країн, які прийняли найбільшу кількість українських громадян, а також започатковано фінансові механізми допомоги [4]. Значну роль у координації дій відіграють інституції ЄС, які забезпечують обмін інформацією, моніторинг та правову підтримку держав-членів. Зазначений підхід свідчить про формування нового рівня європейської гуманітарної політики, зорієнтованої не лише на захист прав біженців, а й на їхню соціальну інтеграцію [5].

Отже, досвід Європейського Союзу у реагуванні на українську міграційну кризу підтвердив ефективність спільних правових механізмів захисту людини в умовах війни. Уперше в історії ЄС норми про тимчасовий захист були застосовані настільки масштабно, що це стало прикладом реального функціонування принципів солідарності та гуманізму, закріплених у праві Союзу [4]. Водночас ситуація виявила потребу подальшого вдосконалення європейської міграційної політики, гармонізації національних систем притулку та створення стійкого правового механізму розподілу відповідальності між державами-членами. Для України цей досвід має надзвичайне значення, адже сприяє адаптації вітчизняного законодавства до європейських стандартів і формуванню власної моделі правового захисту внутрішньо переміщених осіб на засадах гуманізму, солідарності та верховенства права [1; 4; 5].

Використані джерела

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text
2. Хартія основних прав Європейського Союзу. URL: https://www.asser.nl/media/798224/hartiya-osnovnyh-prav-yevropejskogo-soyuzu-2.pdf
3. Конвенція про статус біженців від 28 липня 1951 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011/ed19510728#Text
4. Кузьменко О. Б. Право Європейського Союзу: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2021. С. 15.
5. Яковюк І. В. Європейське право: навчальний посібник. Харків: Право,2020. 174 с.
6. Мицик В. В. Міжнародне публічне право. Київ: Наукова думка,2019. 252 с.

Софія ЗАЦЕПА, Єлизавета МОСКАЛЬЧУК
студентки 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

ЗАХИСТ ПРАВ БІЖЕНЦІВ У СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ РЕАЛІЯХ

У сучасному світі питання захисту біженців набуває особливої актуальності. Війни, переслідування за політичними або релігійними мотивами, масові порушення прав людини, кліматичні кризи змушують тисячі людей залишати свої країни й шукати притулку за кордоном. У таких умовах міжнародне публічне право відіграє ключову роль у встановленні механізмів захисту прав біженців та гарантуванні їхнього гідного становища. Проте на практиці саме здійснення цих прав стикається з численними викликами — від недосконалості національного законодавства до глобальних міграційних криз. У цьому контексті розглядається: правове підґрунтя захисту прав біженців, сучасні виклики і тенденції, практичні механізми забезпечення та проблеми їхнього застосування.

Основним міжнародно-правовим документом є Конвенція про статус біженців 1951 р. (англ. «1951 Refugee Convention») [1]. Ця конвенція визначає, хто є біженцем (стаття 1), закладає ключовий принцип заборони повернення особи в країну, де їй загрожує переслідування (принцип non-refoulement, стаття 33) і ряд прав для таких осіб (наприклад, право на працю, житло, освіту, документи). У 1967 р. було прийнято Протокол до цієї Конвенції, який розширив її застосування в часі та просторі. Крім цього, існують регіональні й спеціалізовані документи: наприклад, Пан-Африканська Конвенція ОАУ 1969 р. чи Декларація в Картахені (1984 р.).

Особлива роль належить загальним договорам із прав людини: Загальна декларація прав людини (стаття 14 прямо визнає право на притулок) [2], Міжнародний пакт про громадянські та політичні права та іншим. У разі збройного конфлікту до захисту біженців застосовується також міжнародне гуманітарне право (МГП). Зокрема згідно з Міжнародним комітетом Червоного Хреста: «біженці отримують, крім загального захисту цивільного населення, також особливий захист у рамках Четвертої Женевської конвенції і Протоколу I».

Виконання цих норм забезпечує Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR), яке, зокрема, надає правовий захист та адвокатує за укладення і ратифікацію державами відповідних міжнародних актів [3].

Принцип заборони примусового повернення (non-refoulement) є одним із ключових у правовій системі захисту біженців. Згідно з UNHCR: «Особи-біженці мають право не бути видаленими у будь-який спосіб країною-приймачем у країну, де їм загрожує серйозна шкода». Однак на практиці деякі держави вдаються до практики «push-back» (тобто примусового зворотного відправлення без розгляду) та «зовнішньої обробки» запитів на статус біженця, що ставить під сумнів дотримання цього принципу [3].

Сучасні реалії також вносять нові виклики. Наприклад, питання біженців через кліматичні зміни, коли люди змушені залишати домівки через екологічні / кліматичні катастрофи, формують потребу в розширенні поняття біженця чи захисту тих, хто не підпадає під класичне визначення. Також збройні конфлікти створюють ситуації масового переміщення, і тут важливий взаємозв'язок між правом біженців, правом людини та міжнародним гуманітарним правом.

Держави, які приймають значну кількість біженців, стикаються з такими проблемами: забезпечення житлом, працевлаштуванням, освітою, мовною інтеграцією; забезпеченням правового статусу; обмеженнями ресурсів. Міжнародне право надає рамки, але реалізація потребує не лише нормативів, а й політичної волі, ресурсів, міжнародної солідарності.

Визнання статусу біженця має важливе значення, адже воно надає особі доступ до міжнародно-правових гарантій, таких як заборона вислання, право на притулок, соціальний захист, медичну допомогу, освіту та працю. Це також забезпечує дотримання державами гуманітарних принципів і сприяє реалізації основоположних прав людини [1].

Захист прав біженців у сучасних міжнародних реаліях є однією з важливих проблем міжнародного публічного права. Основою цього захисту є міжнародні договори (конвенції, протоколи) та норми прав людини й гуманітарного права. Проте для реального ефекту необхідні не лише нормативи, а й ефективна їхня імплементація, політична воля держав-приймачів, міжнародна співпраця та фінансова підтримка. Серед ключових викликів — перевантаження систем прийому біженців, порушення принципу non-refoulement, розрив між нормами і практикою, а також поява нових категорій осіб, які потребують захисту (наприклад, через кліматичні зміни).

Використані джерела

1. United Nations High Commissioner for Refugees. The 1951 Refugee Convention. URL: https://www.unhcr.org/1951-refugee-convention.
2. General Assembly of the United Nations. Universal Declaration of Human Rights on 10 December 1948. URL: https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights.
3. United Nations High Commissioner for Refugees. Note on the Principle of Non-Refoulement. URL: https://www.clipr.cc/zr3xX.

Ірина ЗЕЛЕНЬКО
студентка 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. ю. н., професор ***Сурілова О. О.***

ПРИНЦИПИ ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ ЄС

Актуальність дослідження принципів внутрішнього ринку ЄС обумовлена ключовою роллю цього інструменту у забезпеченні економічної інтеграції та гармонізації регулювання між державами-членами. У сучасних умовах глобалізації та інтеграційних процесів, зокрема на фоні економічних і політичних викликів, дослідження принципів функціонування внутрішнього ринку ЄС є надзвичайно важливим для розуміння механізмів забезпечення єдності, стабільності та ефективності регіональної економіки. Стан опрацювання цієї проблематики розглядався у працях багатьох науковців, зокрема Д. Конвей, Р. Макліан, Дж. Міраллес, В. Палеа та інші.

Принцип вільного переміщення товарів є одним із ключових елементів внутрішнього ринку ЄС, який спрямований на усунення митних бар'єрів та кількісних обмежень між державами-членами. Це означає, що товари можуть безперешкодно переміщуватися з однієї країни ЄС в іншу, не обкладаючись додатковими митами та не підлягаючи квотам. Наприклад, німецькі автомобілі чи італійські вина можуть експортуватися до інших держав ЄС без додаткових платежів, що стимулює торгівлю та підтримує конкурентоспроможність виробників. Крім того, відсутність бар'єрів спрощує логістику та зменшує витрати на транспортування та сертифікацію товарів [1].

Принцип вільного переміщення послуг забезпечує компаніям та фізичним особам можливість надавати послуги в будь-якій державі-члені без дискримінації за національною ознакою. Наприклад, польська будівельна компанія може виконувати проєкти у Франції або Іспанії, дотримуючись тих самих правил, що й місцеві компанії, без додаткових адміністративних перешкод. Вільне надання послуг сприяє розвитку сектору консалтингу, фінансових послуг, освіти та туризму, оскільки фахівці можуть працювати в будь-якій державі-члені. Як наслідок, внутрішній ринок стає більш динамічним і ефективним, а споживач отримує доступ до більшої кількості якісних послуг.

Принцип вільного переміщення капіталу забезпечує інвесторам і фінансовим установам відсутність обмежень на інвестиції, банківські операції та інші фінансові трансакції між країнами ЄС. Наприклад, італійський інвестор може вільно вкладати кошти у стартапи в

Швеції або Ірландії без додаткових дозволів чи податкових обмежень. Вільний рух капіталу дозволяє фінансовим ресурсам ефективніше перерозподілятися, підтримуючи розвиток інноваційних проєктів та підприємництва. Крім того, принцип сприяє стабільності фінансових систем, оскільки банки та інвестиційні фонди можуть ефективно керувати активами в масштабі всього ЄС [2].

Принцип вільного переміщення працівників і недискримінація за ознакою громадянства гарантують, що громадяни ЄС можуть працювати, проживати та користуватися соціальними правами у будь-якій державі-члені на рівних умовах з місцевими мешканцями. Наприклад, громадянин Румунії може влаштуватися на роботу в Нідерландах, отримувати зарплату та користуватися медичними послугами на тих самих умовах, що й голландські працівники. Такий принцип також підвищує соціальну інтеграцію, оскільки працівники з різних країн мають однакові права та обов'язки. Він дозволяє компаніям залучати талановитих фахівців незалежно від національності та підвищує загальний рівень кваліфікації робочої сили.

Принципи єдиної економічної політики, гармонізації правил, конкурентності та свободи підприємницької діяльності забезпечують створення рівних умов для бізнесу та запобігання монополізації ринку. Узгодження законодавства й стандартів у всіх державах-членах дозволяє компаніям працювати на єдиному ринку без регуляторних перешкод. Наприклад, стандарти безпеки харчових продуктів у ЄС уніфіковані, що дозволяє малим та середнім підприємствам конкурувати з великими корпораціями на рівних умовах. Свобода підприємницької діяльності також дозволяє бізнесу швидко реагувати на зміни попиту та економічної кон'юнктури [3].

Отже, принципи внутрішнього ринку ЄС створюють комплексну систему, яка забезпечує ефективну економічну інтеграцію між державами-членами. Вони гарантують вільний рух товарів, послуг, капіталу та працівників, усувають дискримінаційні бар'єри та забезпечують рівні умови для всіх учасників ринку. Гармонізація правил та єдина економічна політика підтримують конкурентність і свободу підприємницької діяльності, запобігаючи монополізації та стимулюючи інновації. Таким чином, вони є фундаментальною основою стабільного функціонування та розвитку внутрішнього ринку ЄС, забезпечуючи взаємні вигоди для бізнесу, громадян і держав.

Використані джерела

1. Аракелян М. Р. Право Європейського Союзу : навч.-метод. посіб. для практ. занять та самостійної роботи / М. Р. Аракелян, Ю. Ю. Акіменко та ін. ; за ред. Х. Н. Безруза ; НУ «ОЮА». Одеса : Фенікс, 2024. 173 с.

2. Європейський Союз : навч. посіб. / [А. О. Бояр (кер. авт. кол.), Н. П. Карпчук, Н. І. Романюк та ін.]; за ред. А. О. Бояра, С. В. Федонюка. Київ: ФОП Маслаков, 2020. 600 с.
3. Право Європейського Союзу : підручник / за ред. Р. А. Петрова ; М-во освіти і науки України, Нац. ун-т «Києво-Могилян. акад.». Вид. 11-те, змін. і допов. Харків : Право, 2024. 488 с.

Анастасія ЗЕЛІНЧЕНКО
студентка 4 курсу
факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Канєнберг-Сандул О. К.***

ОСОБЛИВОСТІ ВОЄННОЇ ОКУПАЦІЇ ЯК МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕЖИМУ

З огляду на воєнний стан та акту збройної агресії рф проти України режим воєнної окупації набуває особливого наукового та практичного значення, оскільки потребує глибокого осмислення його правової природи, меж повноважень окупаційної влади та гарантій дотримання міжнародно-правових стандартів охорони прав і безпеки цивільного населення на територіях, що перебувають під тимчасовою окупацією.

В національному законодавстві питання правового режиму військової окупації врегульовано ЗУ «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», який визначає особливості функціонування державної влади, а також гарантії прав громадян.

Згідно зі ст. 1 зазначеного закону територія України, тимчасово окупована рф, залишається невід'ємною складовою частиною держави. На цю територію поширюється дія Конституції та законів України, а також міжнародних договорів, обов'язковість яких підтверджена згодою Верховної Ради України [3].

Правовий режим воєнної окупації закріплений у розділі IV Гаазької конвенції 1907 року та в доданому до неї Положенні про закони і звичаї війни на суходолі. Крім того, воєнна окупація регламентується IV Женевською конвенцією 1949 року та Додаткових протоколах I і II 1977 року, які деталізують гарантії захисту цивільного населення й визначають межі повноважень окупаційної влади.

Відповідно до ст. 42 IV Гаазької конвенції 1907 р. територія вважається окупованою тоді, коли вона фактично знаходиться під контролем армії ворожої держави [1].

Воєнна окупація виникає з моменту встановлення збройними силами держави-окупанта фактичного контролю над певною територією та триває доти, доки цей контроль зберігається. На окупованій території формується окупаційна адміністрація, яка здійснює управлінські повноваження виключно в межах, визначених нормами міжнародного гуманітарного права. Така адміністрація повинна забезпечувати дотримання правопорядку, підтримку життєдіяльності населення й не виходити за межі тимчасового характеру своєї влади. Крім того, окупаційна держава може використовувати державне майно, наприклад, будівлі, споруди та інфраструктуру, але виключно для службових або військових потреб, не набуваючи при цьому права власності на такі об'єкти.

Ключовим положенням міжнародного гуманітарного права є положення, згідно з яким жодна особа, що перебуває на окупованій території, не може бути позбавлена захисту, передбаченого Женевськими конвенціями 1949 року про захист жертв війни.

Відповідно до статті 47 IV Женевської конвенції 1949 р. особи, які перебувають під захистом і знаходяться на окупованій території, не можуть бути позбавлені переваг цієї Конвенції за жодних обставин. Це стосується будь-яких змін у керівних органах чи адміністративному управлінні територією внаслідок окупації, будь-яких угод між місцевими та окупаційними властями, а також у випадку анексії всієї або частини окупованої території державою-окупантом [2]. Це фактично означає, що особи, які користуються захистом міжнародного гуманітарного права на окупованій території, не втрачають свої права незалежно від змін у владі, адміністрації чи навіть у разі окупації території.

Важливо враховувати те, що під час режиму воєнної окупації забороняється: чинити насильство; застосовувати примусові заходи щодо населення; накладати покарання або чинити стосовно населення медичні досліди; впроваджувати колективні покарання; утримувати населення в якості заручників; примусово переміщувати населення з окупованої території на іншу.

Слід зазначити те, що воєнна окупація як міжнародно-правовий режим передбачає такі ознаки, як:

– збройні сили однієї держави фактично контролюють територію іншої держави;

– держава-окупант здійснює повне управління та виконує всі адміністративні функції на окупованій території;

– суверенітет не переходить до держави-агресора;

– після закінчення війни відбувається ліквідація окупаційного режиму.

Завершення окупаційного режиму відповідно до норм міжнародного права може відбуватися такими способами: припинення або

втрата фактичного контролю окупаційної влади; наявність добровільної згоди держави на перебування іноземних військ; а також досягнення політичного врегулювання ситуації [4, с. 106].

Отже, режим воєнної окупації має подвійний характер: він одночасно встановлює межі повноважень окупаційної влади, але крім того покладає на неї комплекс обов'язків, спрямованих на забезпечення правопорядку та захисту цивільного населення. Незважаючи на тимчасовий контроль над територією, окупаційна держава не набуває суверенних прав і зобов'язана діяти у відповідності до міжнародних гуманітарних норм.

Використані джерела

1. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_222 (дата звернення: 11.11.2025).
2. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_154 (дата звернення: 11.11.2025).
3. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 р. № 1207-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1207–18 (дата звернення: 11.11.2025).
4. Чернадчук Т. О, Кравченко Т. О. Щодо питання правового визначення та особливостей військової окупації. *Приватне та публічне право*. 2022. № 3. С. 103–108. URL: http://pp-law.in.ua/archive/3_2022/17.pdf (дата звернення: 11.11.2025).

Анастасія ЗІНЧУК
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

ФОРМУВАННЯ НОРМ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Питання захисту прав дітей завжди викликало жвавий інтерес та залишається актуальним як у мирний час, так і під час збройних конфліктів. Історичні підходи до захисту дітей у міжнародному праві розпочалися з Женевської декларації прав дитини 1924 року, прийнятої Лігою Націй, яка заклала основу для розуміння дитини як самостійного суб'єкта права [2]. Подальший розвиток відбувався після Другої світової війни в рамках Організації Об'єднаних Націй. Загальна декларація прав людини 1948 року підкреслила принцип рівності дітей незалежно від походження, статі чи національності та наголосила на потребі їх особливого захисту. Декларація прав дитини ООН 1959 року визначила соціальні та правові принципи захисту дітей, зазначаючи, що «дитина, через її фізичну, розумову незрілість, має потребу в спеціальній охороні і турботі, включаючи належний правовий захист, як до, так і після народження» [1]. У 1989 році була прийнята Конвенція про права дитини, яка закріпила політичні, економічні, соціальні та культурні права дітей до 18 років, встановила обов'язок держав забезпечувати їх реалізацію та створювати необхідні умови для повноцінного захисту. Конвенція також передбачає регулярне звітування країн-учасниць щодо виконання її положень, що дозволяє оцінювати прогрес і визначати проблеми у забезпеченні прав дітей [2].

Конвенція ООН про права дитини, прийнята 20 листопада 1989 року та ратифікована Україною у 1991 році, стала першим юридично обов'язковим документом, який визнає дитину повноправним суб'єктом міжнародного права. Вона закріплює принципи недискримінації, найкращих інтересів дитини, права на життя і розвиток, а також права дитини бути почутою (Конвенція ООН про права дитини, 1989, ст. 2, 3, 6, 12). Саме ця Конвенція заклала основи інституційного механізму контролю за виконанням норм через створення Комітету з прав дитини, який здійснює моніторинг звітів держав-учасниць [1].

Після прийняття Конвенції система міжнародного захисту дітей постійно розширювалась. Зокрема, були ухвалені три Факультативні протоколи до Конвенції: про участь дітей у збройних конфліктах (2000), про торгівлю дітьми, дитячу проституцію та порнографію (2000), про процедуру повідомлення (2011).

Ці документи конкретизують обов'язки держав щодо запобігання експлуатації та насильству, встановлюють кримінальну відповідальність за такі дії [4]. Окремо варто відзначити значення Резолюцій Ради Безпеки ООН № 1261 (1999), № 1612 (2005) та № 2427 (2018), які посилюють механізми захисту дітей у збройних конфліктах [6].

У межах Ради Європи ключове значення має Європейська соціальна хартія (переглянута, 1996), яка гарантує дітям право на соціальний захист, освіту та допомогу від держави. Європейський суд з прав людини неодноразово ухвалював рішення, що формують судову практику захисту прав дітей, зокрема у справах щодо насильства в сім'ї, опіки та освіти [5]. На рівні ЄС важливим кроком стала Стратегія Європейського Союзу з прав дитини (2021–2024), спрямована на посилення участі дітей у суспільному житті та їхній захист у цифровому середовищі [3].

Україна, ратифікувавши основні міжнародні договори, імплементувала їхні положення у національне законодавство. Закон України

«Про охорону дитинства» (2001), Сімейний кодекс України (2002) та Концепція державної політики у сфері реалізації прав дитини (2023) закріплюють базові гарантії захисту дитини відповідно до міжнародних стандартів [7].

Особливої уваги потребує захист дітей у період воєнних дій, оскільки сучасна українська практика свідчить про необхідність посилення координації між міжнародними та державними механізмами допомоги дітям, які постраждали від війни [10].

Формування норм захисту прав дітей у міжнародному праві є результатом багатовікової еволюції гуманістичних ідей. Від Женевської декларації 1924 року до сучасних протоколів і резолюцій ООН відбулося поступове визнання дитини як самостійного суб'єкта міжнародного права. Конвенція 1989 року стала наріжним каменем, що забезпечив єдині стандарти у сфері прав дитини. Сьогодні пріоритетом міжнародного співтовариства є не лише правове закріплення цих норм, а й ефективна реалізація — особливо в умовах воєнних конфліктів, міграційних криз та цифрових викликів [1; 6].

Використані джерела

1. Грушко М. В. Співвідношення міжнародно-правових механізмів захисту дітей як учасників бойових дій в міжнародному праві захисту прав людини та міжнародному гуманітарному праві. Одеса: Фенікс, 2019. 427 с.
2. Івчук Н. П. Міжнародне та державне право захисту дитинства в часи війни. Київ, 2023. 248 с.
3. Стешенко В. М. Правовий захист прав дітей та підлітків і безпечний інформаційний простір. Харків: Право, 2019. 392 с.
4. Гаєва К. Я., Дегтярьова Р. М. Захист прав дітей у міжнародних збройних конфліктах. Одеса: Гельветика, 2020. 228 с.
5. Грицай І. О., Лук'яненко Т. В. Право дитини на захист від усіх форм насильства. Київ, 2023. 256 с.
6. Василенко В. М., Волошанівська Т. В., Ганенко І. С. Захист прав дітей в умовах воєнного стану. Львів-Торунь: Liha-Pres, 2024. 228 с.
7. Шемшученко Ю. С., Скрипнюк О. В., Онищенко Н. М. та ін. Захист прав дітей за міжнародним і національним правом України. Київ: Інститут держави і права НАН України, 2021. 256 с.
8. Конвенція ООН про права дитини. Нью-Йорк: ООН, 1989. 40 с.
9. Мельник С. С. Міжнародно-правовий захист прав і свобод дитини. Одеса: Гельветика, 2020. 312 с.
10. Глиняна, К. М. Сімейні цінності перед викликами гібридної війни: правові проблеми. Одеса: ОНЮА, 2025. 280 с.

Богдан ІВАНЧЕНКО
студент 1 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Дронов В. Ю.***

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРИТЯГНЕННЯ ДЕРЖАВ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Міжнародно-правова відповідальність є одним із найважливіших елементів міжнародного права і її юридичне оформленні знаходить свій прояв у цінності самого міжнародного права, об'єктивній властивості, яка детермінує його одним із найважливіших регуляторів зносин між акторами міжнародних відносин.

Однією з найбільш фундаментальних питань притягнення до міжнародно-правової відповідальності є проблема притягнення держав до відповідальності за агресію за відсутності рішення про це Ради Безпеки ООН. 5 постійних членів РБ ООН можуть скористатися правом «veto» та заблокувати будь-яке рішення стосовно себе або стосовно будь-яких питань, коли порушуються їхні інтереси [1].

Таким чином, за США, Китаєм, Великою Британцією, Францією, Російською Федерацією юридично закріплена монопольна можливість перешкоджати прийняттю будь-яких рішень стосовно будь-яких держав у частині вирішення питань стосовно підтримання миру та безпеки, що, без сумніву, може значно перешкоджати подальшому застосуванню міжнародно-правової відповідальності.

При реалізації міжнародно-правової відповідальності постає питання дотримання принципів міжнародного права, особливо тих, що стосуються територіальної цілісності, недоторканості кордонів та незастосування сили або загрози силою. Так, у Заключному акті Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 року встановлено, що «вони (держави) будуть також утримуватися в їхніх взаємних відносинах від будь-яких актів репресалій за допомогою сили». Така ж імперативна норма міститься у Декларації про принципи міжнародного права 1970 року [2].

При цьому варто розрізняти застосування сили, як захід самооборони або як дії, що спрямовані на відновлення миру та безпеки від ситуацій, коли сила застосовується задля притягнення держави до відповідальності. У другому випадку таке застосування сили завжди є порушенням норм міжнародного права. Так, як контрзаходи не може бути використана сила або погроза її застосування, навіть якщо метою таких дій є виключно спонукання винної держави до виконання своїх обов'язків.

У зв'язку з цим доцільно окреслити залежність дієвості міжнародно-правової відповідальності від контрзаходів та дій щодо загрози миру, порушень миру та актів агресії, які можуть прийматися Радою Безпеки ООН відповідно до розділу VII Статуту ООН і, водночас, на які може бути накладено «veto» одним з її постійних учасників.

Сучасні відносини між державами в частині питань щодо міжнародно-правової відповідальності перебувають в умовах динамічної трансформації та розвитку, але все одно потребують комплексної правової визначеності та чіткого процесуального закріплення. Вектор міжнародного права з другої половини двадцятого століття був спрямований на визнання людини, її основоположних свобод та прав найвищою цінністю світової спільноти, таким чином відмовляючись від ідей етатизму та розуміння міжнародного права суто як міждержавного [3].

Наразі є можливим спостерігати позитивну тенденцію залучення світової спільноти до використання контрзаходів проти держав, що порушили норми або принципи міжнародного права, навіть якщо таке порушення безпосередньо не було напрямлене проти інших держав, що застосовують контрзаходи. Такий підхід пояснюється розумінням світової спільноти важливості дотримання міжнародного права, адже будь-яке порушення міжнародного публічного права адресується не тільки безпосередньо постраждалій державі, але й всій світовій спільноті загалом, та за своєю сутністю є публічним проявом нехтування положень міжнародного права.

Незважаючи на те, що міжнародним звичаєм, судовою практикою та Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 56/83 передбачено обсяг, часові межі застосування, мету такого застосування та умови за яких не можуть бути застосовані контрзаходи по відношенню до держав-правопорушників, однак при цьому відсутній порядок та не встановлена чітка юридична процедура застосування контрзаходів, механізми вирішення спорів, пов'язаних із їхнім застосуванням та досі не закріплено юридичні обов'язки держав стосовно обов'язкового застосування контрзаходів, що свідчить виключно про добровільний характер цього інституту. При цьому варто зазначити, що виконання міжнародно-правової відповідальності здебільшого залежить від реалізації контрзаходів, як заходів примусового характеру.

Використані джерела

1. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26 червня 1945 р. / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (дата звернення: 29.10.2025).
2. Заключний акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі. Гельсінкі, 1975 р. / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055#Text (дата звернення: 29.10.2025).

3. Сучасні проблеми міжнародного права. Liber Amicorum до 60-річчя проф. М. В. Буроменського: моногр. / за ред. В. М. Репецького та В. В. Гутника. Львів; Одеса: Фенікс, 2017. С. 334.

Володимир ІЛІЧКО
студент 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Федорова Т. С.***

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ: РОЛЬ ЖЕНЕВСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ

Захист прав військовополонених є одним із ключових принципів міжнародного гуманітарного права і свідчить про цивілізованість світової спільноти [1]. У загальному, «Право Женеви» ґрунтується на чотирьох Женевських конвенціях 1949 року, які заклали основи гуманного ставлення під час війни: вони захщають поранених і хворих на суші та на морі, гарантують права військовополонених і оберігають цивільне населення від жорстокостей збройних конфліктів. Далі ці принципи були розвинуті у двох Додаткових протоколах 1977 року, що поширили захист на жертв як міжнародних, так і внутрішніх воєн [6, с. 10–11]. Третя Женевська конвенція 1949 року встановила комплекс норм, які гарантують належне ставлення до полонених збройних сил під час війни. Вона містить універсальні стандарти гуманності, обов'язкові для держав-учасниць незалежно від характеру конфлікту чи сторін, що беруть участь [4].

У сучасних конфліктах, зокрема в російсько-українській війні, положення Женевської конвенції демонструють свою надзвичайну важливість, але разом з тим постають серйозні виклики їх практичному застосуванню. Нові гібридні воєнні сценарії — де регулярні армії поєднуються з партизанською боротьбою, кібератаками та інформаційними операціями — ускладнюють ідентифікацію комбатантів і кваліфікацію їх статусу. Це ставить під сумнів ефективність традиційних міжнародно-правових механізмів захисту полонених [5]. У такому контексті аналіз міжнародно-правового статусу військовополонених і ролі Женевської конвенції стає вкрай актуальним для розуміння меж дії гуманітарного права [1].

За Женевською конвенцією військовополоненим визнається особа, що належить до збройних сил або формувань сторони конфлікту і

потрапила до полону супротивника [1] [4]. До цієї категорії належать не лише регулярні військовослужбовці, а й члени ополчення, добровольчих загонів та рухів опору, за умови виконання ними характеристик комбатантів (наявність командира, розрізнювальних знаків, відкритість носіння зброї та дотримання законів війни). Такий статус надає ув'язненим комплекс спеціальних прав і гарантій, спрямованих на забезпечення їхньої фізичної недоторканості, гідності та основних потреб під час перебування у полоні [1].

Женевська конвенція категорично забороняє будь-які форми тортур, жорстокого чи принизливого поводження і медичних експериментів над військовополоненими. Водночас полонені мають право на кваліфіковану медичну допомогу, достатнє харчування, листування з родичами, вільне сповідування релігії та захист від небажаної публічної уваги. Особливим гарантом є правило, що солдат у полоні зобов'язаний повідомити лише своє ім'я, звання, дату народження та військовий номер; жодні інші відомості від нього не вимагаються, і будь-які примусові допити заборонені. Правовий статус включає загальні права людини (право на життя, фізичну недоторканість, справедливий суд, рівність перед законом) та спеціальні конвенційні права (гуманне поводження, безоплатне медичне обслуговування, гідне утримання тощо). Обов'язки військовополонених при цьому суттєво обмежуються підпорядкуванням законам армії держави-утримувача і режимним правилам утримання [1; 4].

Держава, яка утримує військовополонених, несе повну відповідальність за їхню безпеку й добробут [1]. В умовах дотримання Женевської конвенції Міжнародний комітет Червоного Хреста має право необмежено відвідувати місця утримання полонених, спілкуватися з ними наодинці та перевіряти умови їхнього перебування [3]. Крім того, держави-захисниці (під егідою ООН чи інших структур) можуть посилати своїх представників для моніторингу дотримання прав власних громадян у полоні. Конвенція передбачає створення спеціальних комісій і процедур для розслідування порушень і притягнення винних до відповідальності. Проте ефективність цих механізмів багато в чому залежить від політичної волі сторін конфлікту та доступу міжнародних організацій до місць ув'язнення [2].

Гібридний характер сучасних воєн створює також правові проблеми щодо застосування норм Женевської конвенції. Найманці, приватні військові компанії та добровольці без офіційного статусу ускладнюють кваліфікацію осіб у полоні [1] [5]. Деякі держави штучно стирають межі між військовими і цивільними, що призводить до правової невизначеності та численних порушень прав як полонених, так і цивільного населення [5]. Тому формування чітких критеріїв визнання комбатантів і забезпечення прозорого правового статусу полонених стає критично важливим.

Досвід російсько-української війни продемонстрував масштабні порушення Женевської конвенції з боку агресора. За повідомленнями незалежних організацій, російські сили систематично застосовують катування, позасудові страти, примус до участі у пропагандистських акціях та тримають українських полонених без їжі, води й медичної допомоги [5]. Було задокументовано випадки побиття та вбивств українських військовополонених, незаконного судового переслідування і приховування інформації про місця їх утримання [1; 5]. Натомість Україна, за наявними звітами моніторингових місій, намагається забезпечити відповідні умови для російських полонених і надати МКЧХ вільний доступ до них [5].

У випадку порушення прав військовополонених держава-утримувач несе міжнародну відповідальність і зобов'язана відшкодувати збитки постраждалим. Міжнародні трибунали або суди можуть зажадати від порушника репарацій на користь осіб чи держав, чиї полонені зазнали страждань [1]. При цьому експерти наголошують на необхідності посилення всієї системи захисту: розширення повноважень Міжнародного кримінального суду, запровадження дієвих санкцій проти держав-порушників, а також розробки норм права щодо нових форм війни (кіберконфлікти, автономні озброєння). Критично важливою є також індивідуальна кримінальна відповідальність за військові злочини — її встановлення й невідворотність покарання є найефективнішим стримуючим фактором від подальших порушень [2].

Женевська конвенція про поводження з військовополоненими залишається фундаментальним документом гуманітарного права, що встановлює мінімальні стандарти гуманності навіть у найскладніших умовах війни [4]. Незважаючи на виклики сучасного часу, принципи цієї Конвенції зберігають універсальну актуальність і формують морально-правове підґрунтя цивілізованого ставлення до тих, хто втратив можливість продовжувати участь у бойових діях [1]. Проблеми ж полягають не в юридичних прогалинах, а в бракованій політичній волі окремих держав виконувати взяті на себе міжнародні зобов'язання та відсутності дієвих механізмів примусу до виконання норм гуманітарного права.

Сучасна війна в Україні також показала нагальну потребу зміцнення міжнародної системи захисту прав військовополонених: потрібні ефективні санкції за порушення, безповоротне покарання за військові злочини та активніше залучення міжнародних організацій до моніторингу гуманітарного права. Від майбутньої ефективності Женевської конвенції залежить готовність світового співтовариства

не лише декларувати прихильність гуманітарним принципам, але й послідовно втілювати їх у життя, притягуючи до відповідальності як держави, так і конкретних осіб за порушення базових норм гуманності у поводженні з військовополоненими [2] [5].

Використані джерела

1. Ганенко І. С. Правовий статус військовополонених в умовах воєнного конфлікту. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2024. № 3. URL: http://apnl.dnu.in.ua/3_2024/16.pdf (дата звернення: 05.11.2025).
2. Кравцова М. О., Дацюк Т. К. Міжнародні стандарти захисту та дотримання прав військовополонених. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/05/71.pdf (дата звернення: 05.11.2025).
3. Міжнародна організація Червоного Хреста та Червоного Півмісяця про права військовополонених. URL: https://t4pua.org/1672- (дата звернення: 05.11.2025).
4. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153 (дата звернення: 05.11.2025).
5. Женевські конвенції: як їх порушує Росія, а звинувачує в порушеннях Україну. *VoxUkraine*. 2025. URL: https://voxukraine.org/zhenevski-konventsiyi-yak-yih-porushuye-rosiya-a-zvynuvachuye-v-tsomu-ukrayinu (дата звернення: 06.11.2025).
6. Міжнародне гуманітарне право / М. В. Грушко, В. В. Музика, Т. С. Федорова, В. В. Владишевська; ред. О. В. Бігняк. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/767c99d8-e90d-446f-aacf-aeac402875bc/content (дата звернення: 07.11.2025)

Вікторія ІЛЬНИЦЬКА
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

САНКЦІЇ В СИСТЕМІ СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА: ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА ПРОБЛЕМИ ЛЕГІТИМНОСТІ

Інститут міжнародних санкцій сьогодні є одним із найбільш динамічних та контроверсійних механізмів впливу у світовій політиці та праві. Санкції перетворилися на ключовий інструмент примусу держав до дотримання міжнародного права, припинення агресії, порушень прав людини чи фінансування тероризму. Їхнє застосування, особливо у контексті повномасштабної війни, яку веде держава-агресор, набуває життєво важливого значеннядля забезпечення міжнародного миру та безпеки.

Однак, стрімке зростання кількості та складності застосовуваних санкцій, які часто впроваджуються односторонньо або коаліціями держав (США, ЄС, G7) поза прямими рішеннями Ради Безпеки ООН, неминуче породжує гострі дискусії. Ці дискусії зосереджені навколо правових засад таких заходів та їхньої легітимності у системі сучасного міжнародного права. Як студентка, що спеціалізується на міжнародному праві, я вважаю, що критичне осмислення критеріїв правомірності обмежувальних заходів, особливо тих, що виходять за рамки класичних механізмів ООН, є сьогодні високо актуальним науковим завданням, яке має як теоретичне, так і важливе практичне значення.

Питання міжнародно-правових санкцій, їхньої природи та співвідношення з інститутом міжнародно-правової відповідальності традиційно перебували у фокусі уваги науковців. У загальній теорії міжнародного права існують різні підходи: одні науковці розглядають санкції як особливий інститут правоохорони [3], інші — як примусові заходи, що пов'язані з відповідальністю, але не зводяться виключно до неї [4]. Проте, попри наявність ґрунтовних класичних праць, новий виклик полягає у необхідності осмислення правового статусу саме односторонніх і коаліційних санкцій. Традиційне міжнародне право надавало примат колективним заходам, ухваленим Радою Безпеки ООН. Проте неспроможність РБ ООН діяти ефективно через право вето змусила держави вдаватися до індивідуальних або регіональних обмежувальних заходів. Я вважаю, що дослідження має бути зосереджене на аналізі того, як ці нові форми примусу співвідносяться із загальновизнаними принципами міжнародного права, зокрема принципом суверенної рівності держав та принципом невтручання, що є наріжним каменем моєї роботи.

Правові засади: ООН проти односторонніх дій. Первинною правовою засавою для застосування санкцій залишаються рішення Ради Безпеки ООН, ухвалені відповідно до статті 41 Статуту ООН [1]. Ці санкції (ембарго, заморожування активів, обмеження на поїздки) мають універсальний та обов'язковий характер для всіх держав-членів. Їхня легітимність не викликає сумнівів, оскільки вони є колективною реакцією на загрозу миру, порушення миру або акт агресії. Натомість, переважна більшість санкцій сьогодні застосовується поза механізмом ООН, і їхні правові засади є значно складнішими. Держави-санкціонери (наприклад, Європейський Союз або Сполучені Штати) часто обґрунтовують свої дії посиланням на: контрзаходи (reprisals) у

відповідь на міжнародно-протиправне діяння іншої держави; право на самооборону (у широкому тлумаченні); внутрішнє законодавство, що дозволяє запроваджувати санкції у відповідь на порушення прав людини чи антидемократичні процеси.

Ключові проблеми легітимності та правомірності. Легітимність односторонніх санкцій є предметом постійних міжнародно-правових суперечок. У своїй роботі я ідентифікую наступні ключові проблеми, що стосуються дотримання міжнародного права:

Принцип пропорційності та вплив на цивільне населення. Найгостріше питання стосується гуманітарних наслідків. Санкції, які призводять до масового «колективного покарання» цивільного населення, перешкоджаючи доступу до медикаментів, продовольства чи гуманітарної допомоги, розглядаються як неправомірні [1]. Міжнародне право вимагає, щоб обмежувальні заходи були цільовими (smart sanctions) та пропорційними до мети, яку вони мають досягти.

Дотримання принципу невтручання. Критики односторонніх санкцій стверджують, що вони можуть порушувати принцип невтручання у внутрішні справи суверенної держави. Легітимність тут залежить від того, чи має держава-санкціонер достатній правовий інтерес або чи порушено імперативну норму (jus cogens), що дозволяє відступ від цього принципу.

Захист прав інвесторів та компенсація. Заморожування чи конфіскація активів іноземних суб'єктів, хоч і є ефективним засобом тиску, має бути ретельно виваженим. У міжнародному інвестиційному праві встановлено, що заходи держави, які за суттю є експропріацією, є правомірними лише за умови надання належної та ефективної компенсації. Це створює колізію між правом держави на контрзаходи та правом іноземного інвестора на захист власності.

Проблема обходу санкцій. Обхід санкцій, що здійснюється через треті країни або складні фінансові схеми, підриває їхню ефективність. Я вважаю, що забезпечення виконання санкцій вимагає посилення міжнародного співробітництва та введення вторинних санкцій проти тих, хто сприяє такому обходу [2].

Висновки: на підставі проведеного аналізу я можу зробити висновок, що міжнародні санкції є необхідним, але вкрай складним інструментом примусу у сучасному міжнародному праві. Вони виступають засобом, що заповнює правовий вакуум, спричинений неспроможністю Ради Безпеки ООН оперативно реагувати на глобальні загрози. Для забезпечення правомірності та легітимності цього інструменту, незалежно від того, хто їх застосовує, необхідно:

Чітко дотримуватись міжнародно-правових обмежень, зокрема принципів пропорційності, цільової спрямованості та захисту фундаментальних прав людини [1].

Уніфікувати практику застосування односторонніх санкцій, розробивши чіткі міжнародні орієнтири щодо їхнього обґрунтування та оцінки.

Постійно вдосконалювати механізми для мінімізації негативного впливу на цивільне населення та запобігання обходу обмежувальних заходів [3]. Таким чином, ефективність санкцій як інструменту міжнародного права прямо залежить від їхньої відповідності принципу rule of law на міжнародному рівні, а не лише від політичної волі держав-санкціонерів.

Використані джерела

1. Бутирський Р. С. Міжнародно-правові обмеження щодо можливості законно накладати міжнародні економічні санкції. *Вісник УжНУ*. Серія: Право. 2025. Вип. 81. С. 122–126.
2. Погребняк В. М., Козяр М. В. Міжнародні економічні санкції в системі міжнародної безпеки: досвід та ефективність застосування в сучасних умовах. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2024. Т. 34, № 4. С. 34–40.
3. Євтушенко О. О. Теоретичні та практичні аспекти санкцій у міжнародному праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 151–154.
4. Волошин Ю. О. Теоретико-правові основи міжнародно-правового статусу санкцій. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2023. № 2. С. 100–104.

Дар'я КАЛАШНІКОВА
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. ю. н., професор ***Кормич Б. А.***

СТАМБУЛЬСЬКА КОНВЕНЦІЯ 1990 Р. ЯК ОСНОВА МІЖНАРОДНОГО РЕЖИМУ ТИМЧАСОВОГО ВВЕЗЕННЯ ТОВАРІВ

В умовах динамічного розвитку світової торгівлі виникла гостра необхідність у впровадженні дієвих механізмів, що спрощують митні процедури. Це дозволяє прискорити обіг товарів та мінімізувати адміністративні перешкоди. Особливої ваги набув режим тимчасового ввезення товарів, який є життєво важливим для підтримки діяльності у таких сферах, як виставки, транспорт, наука, спорт та культура. Він дає можливість використовувати товари без необхідності повного

митного оформлення та сплати відповідних мит. У цьому контексті Стамбульська конвенція 1990 року відіграє вирішальну роль, оскільки вона встановила уніфіковані міжнародно-правові стандарти, процедури та гарантії для режиму тимчасового ввезення. Ця конвенція суттєво спростила митні процедури та стимулювала розвиток міжнародної економічної співпраці, оптимізувавши процес переміщення товарів через кордон та підвищивши ефективність у відповідних галузях. Таким чином, конвенція є фундаментальним інструментом у регулюванні митних режимів тимчасового ввезення, що сприяє гармонізації міжнародних торговельних відносин [2].

Стамбульська конвенція, ухвалена у 1990 році, є ключовим міжнародним договором, що регулює тимчасове ввезення товарів. Розроблена під керівництвом Всесвітньої митної організації, вона набула чинності у 1993 році. Конвенція складається з основної частини та 13 додатків, що охоплюють різні види товарів, такі як зразки, транспортні засоби та виставкові експонати. Її головні принципи — спрощення митних формальностей, гарантія зворотного вивезення товарів та взаємне визнання між країнами-учасницями. Важливим елементом конвенції є карнет АТА — єдиний міжнародний документ, що слугує митною гарантією та замінює національні декларації, полегшуючи тимчасове ввезення. Це сприяє розвитку міжнародної торгівлі, виставкової діяльності та інших економічних сфер [1].

Організаційно-правовий механізм впровадження Стамбульської конвенції передбачає контроль і координацію дій країн-учасниць під патронатом Всесвітньої митної організації (ВМО). ВМО займається моніторингом виконання зобов'язань, сприяє уніфікації митних процедур, а також координує співпрацю між країнами, надає технічну підтримку та вирішує спори. Крім того, організація перевіряє, наскільки національне законодавство відповідає нормам Конвенції. Важливою ланкою реалізації цього механізму є національні гарантійні асоціації, які контролюють строки тимчасового ввезення товарів та забезпечують виконання зобов'язань учасниками схеми Карнет АТА. В Україні приєднання до конвенції у 2016 році (з чинністю з 2017 року) створило правову основу, відповідальність за імплементацію якої покладено на Державну митну службу та Торгово-промислову палату, що видає карнети АТА. Практичне значення конвенції для учасників зовнішньоекономічної діяльності полягає у спрощенні митних процедур, зокрема під час участі у виставках, ярмарках і спортивних подіях, що дозволяє зменшити витрати і терміни митного оформлення. Проте в Україні існують певні проблеми, такі як обмежене застосування окремих додатків, недостатня обізнаність бізнесу та необхідність вдосконалення митного законодавства для кращої реалізації положень Конвенції [3].

Універсальним міжнародним стандартом для тимчасового ввезення товарів є Стамбульська конвенція 1990 року. Цей документ значно полегшує митні процедури, усуваючи адміністративні перешкоди та сприяючи розвитку економічних зв'язків між державами. Для України приєднання до конвенції стало значним досягненням на шляху до інтеграції у світову митну спільноту та модернізації національного законодавства. Позитивним зрушенням є запровадження електронних карнетів e-ATA, що сприятиме цифровізації та підвищенню продуктивності митних операцій. Для подальшого розвитку міжнародної торгівлі та забезпечення безпеки вкрай важливо посилювати міжнародну співпрацю з метою створення єдиного глобального підходу до спрощеного ввезення товарів. Ключовими для успішної реалізації конвенції в Україні будуть подальше узгодження національного законодавства з нормами ВМО та активне впровадження сучасних цифрових рішень.

Використані джерела

1. Карнет АТА / Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Карнет_АТА (дата звернення: 02.11.2025).
2. Митне право України / за ред. І. І. Куняка. Львів, 2017. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2301/1/митне%20право%202017.pdf (дата звернення: 02.11.2025).
3. Митні режими тимчасового ввезення та транзиту / Ліга студентів-юристів України. URL: http://lsej.org.ua/5_2014/26.pdf (дата звернення: 02.11.2025).

Дар'я КАЛАШНІКОВА
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Форманюк В. В.***

ДОБРОВІЛЬНА ВІДМОВА ТА ПРИМУСОВЕ ПОЗБАВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСТВА: ДОСВІД США ТА НІДЕРЛАНДІВ ДЛЯ УКРАЇНИ

Сутність громадянства полягає у юридичному зв'язку особи з державою, що накладає на неї певні права та обов'язки. У сучасному світі питання добровільної відмови та примусового позбавлення громадянства набувають особливої ваги, оскільки вони безпосередньо впливають на державну безпеку та ефективність контролю за міграа-

ційними потоками. В Україні, в умовах воєнного стану, ці механізми є критично важливими. Держава стикається з викликами, пов'язаними зі спробами ухилення від мобілізації шляхом зміни громадянства, одночасно забезпечуючи законність добровільного виходу з нього. У США добровільна відмова від громадянства часто використовується мігрантами для оптимізації податкового статусу, тоді як позбавлення громадянства розглядається як інструмент протидії участі громадян у терористичній діяльності за межами країни [12]. Нідерланди також приділяють цьому питанню значну увагу через свою жорстку політику щодо подвійного громадянства та законодавчі можливості позбавляти його осіб, які приєднуються до міжнародних терористичних організацій [6].

Право кожної людини на громадянство та гарантія від його свавільного позбавлення є фундаментальними принципами міжнародного права, закріпленими в низці важливих документів. Зокрема, стаття 15 Загальної декларації прав людини [2] чітко стверджує, що жодна особа не може бути позбавлена свого громадянства або права його змінити без законних підстав. Конвенція про скорочення безгромадянства 1961 року [4] встановлює суворі обмеження на примусове позбавлення громадянства, допускаючи його лише у виняткових ситуаціях, таких як отримання громадянства шляхом обману або вчинення дій, що завдають значної шкоди державним інтересам. Крім того, стаття 24 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [5] захищає право дитини на громадянство та покладає на держави обов'язок запобігати випадкам безгромадянства. Ці міжнародні стандарти підкреслюють, що відмова від громадянства є виключно особистим, добровільним вибором, а примусове позбавлення можливе лише за чітко визначених, обмежених і юридично обґрунтованих обставин.

Згідно з законодавством США, зокрема із §349 Закону про імміграцію та громадянство, відмова від громадянства можлива лише за умови усвідомленого волевиявлення, засвідченого консульською посадовою особою. Цей процес супроводжується правом на судовий захист [9]. Детальні вимоги до оформлення та підтвердження такого акту, включаючи фіксацію намірів, регулюються посібником із зовнішніх справ [8]. Нідерланди ж застосовують політику мінімізації подвійного громадянства, автоматично припиняючи громадянство при набутті іншого. Це закріплено в статті 15 Закону про громадянство Нідерландів [11], яка визначає підстави автоматичної втрати громадянства. Порядок застосування цих норм додатково уточнюється у роз'ясненнях Міністерства юстиції та безпеки [10], що регулюють винятки та процедури перевірки.

Сучасне міжнародне право вважає примусове позбавлення громадянства крайнім заходом, який має відповідати міжнародним нормам захисту прав людини. В Україні, хоча стаття 25 Конституції [1] забороняє позбавлення громадянства, проте на практиці існує механізм втрати громадянства через надання неправдивої інформації або набуття іншого громадянства. Це створює суперечність з конституційними положеннями. Конституційний Суд України розрізняє позбавлення та втрату громадянства, але на практиці, через президентські укази, ця межа стає нечіткою. У США Верховний суд (справа Afroyim v. Rusk, 1967 [7]) встановив, що громадянство не може бути скасоване без згоди особи, окрім випадків шахрайства чи тероризму. Нідерланди внаслідок змін, внесених до Національного закону про громадянство у 2017 році [3], тепер мають можливість анулювати громадянство осіб, які мають зв'язки з терористичною діяльністю. Це може бути здійснено без судового процесу, якщо такі особи перебувають за межами Нідерландів. Така практика викликала негативну реакцію з боку правозахисних груп. Загалом, країни намагаються знайти оптимальне співвідношення між потребами національної безпеки та гарантуванням прав людини. Однак, існує серйозна загроза того, що рішення про позбавлення громадянства можуть бути прийняті під впливом політичних мотивів, особливо в періоди військових дій або коли незалежність судової системи обмежена.

Національне законодавство про громадянство потребує модернізації, щоб відповідати європейським нормам прав людини та верховенства права. Важливо чітко розрізняти поняття «втрата» та «позбавлення» громадянства на законодавчому рівні, усуваючи суперечності між Конституцією [1] та іншими нормативними актами. Необхідно створити дієвий судовий захист для громадян, зокрема можливість оскаржувати рішення про припинення громадянства. Важливо запровадити дієвий судовий захист, який надасть громадянам реальну можливість оскаржувати рішення про припинення громадянства. Кожен громадянин повинен мати право на звернення до суду для встановлення законності такого рішення, отримання повного обґрунтування його причин та захисту своїх прав у незалежному судовому розгляді. Це забезпечить дотримання конституційних гарантій та убезпечить від необґрунтованих або свавільних дій з боку державних органів.

Використані джерела

1. Конституція України від 28.06.1996 станом на 07.02.2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-вр#n523
2. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948, № 217 А (III). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

3. Про громадянство Королівства Нідерландів: Закон від 19.12.1984, № Stb. 1984, 628 : станом на 01.10.2023. URL: https://wetten.overheid.nl/BWBR0003738/2022–04–01#Hoofdstuk4
4. Конвенція про скорочення безгромадянства від 30.08.1961, № 14458 у Рекруелі договорів ООН (United Nations Treaty Series, vol. 989, p. 175) : станом на 11.01.2013. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_240#Text
5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966, № 14668. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
6. Як отримати паспорт Нідландів українцям: порядок набуття нідерландського громадянства / Teil.ua. URL: https://teil.ua/pasport-niderlandiv/
7. Afroyim v. Rusk: Supreme Court of the United States від 27.06.1967, № 387 U. S. 253. URL: https://supreme.justia.com/cases/federal/us/387/253/
8. Foreign Affairs Manual (7 FAM 1260): Renunciation and Loss of Nationality: U. S. Department of State № 7 FAM 1260: станом на 08.01.2025. URL: https://fam.state.gov/search?query=Foreign+Affairs+Manual+%287+FAM+1260%29
9. Immigration and Nationality Act, § 349 — Loss of nationality by native-born or naturalized citizen; voluntary action; burden of proof; presumptions: US Congress 27.06.1952, № 8 U. S. C. § 1481. URL: https://law.justia.com/codes/us/title-8/chapter-12/subchapter-iii/part-iii/sec-1481/?utm_source=chatgpt.com
10. Ministerie van Justitie en Veiligheid (JenV): Rijksoverheid / Government of the Netherlands 25.10.2010. URL: https://www.rijksoverheid.nl/ministeries/ministerie-van-justitie-en-veiligheid
11. Rijkswet op het Nederlanderschap : Staten-Generaal 19.12.1984, № Stb. 1984, 628 (Staatsblad 1984, № 628) : станом на 01.10.2023. URL: https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stb-1984–628.pdf
12. The Kaplan Law Firm. Restoring Lost U. S. Citizenship After Renunciation. The Kaplan Law Firm PLLC. 2025. URL: https://thekaplanlawfirm.com/challenging-loss-of-citizenship/?gad_source=1&gad_campaignid=10084cVAQAvD_BwE

Дар'я КАЛАШНІКОВА, Валерія УСАТЕНКО
студентки 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: АНАЛІЗ ВИКОНАННЯ ГААЗЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ 1954 РОКУ

Культурна спадщина є невід'ємною частиною ідентичності націй та людства в цілому, тому її захист під час війни стає особливо актуальним. Збройна агресія Російської Федерації проти України продемонструвала вразливість культурних об'єктів, навіть у XXI столітті, незважаючи на наявність міжнародних правових механізмів захисту [3]. Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 року стала першим універсальним міжнародним документом, що окреслює зобов'язання держав щодо охорони культурних цінностей у період конфліктів. Вона визначає термін «культурна спадщина», який охоплює як матеріальні, так і нематеріальні цінності, а також рухомі і нерухомі об'єкти, та підкреслює їхнє значення в міжнародному гуманітарному праві. Ця конвенція стала логічним наслідком міжнародних зусиль, що почалися з Брюссельської декларації про закони та звичаї війни 1874 року та Гаазьких конвенцій про закони та звичаї сухопутної війни 1899 і 1907 років, а також враховує досвід Другої світової війни. У документі встановлені загальні зобов'язання для держав-учасниць щодо захисту культурних цінностей, включаючи їх охорону на національній території і в умовах окупації, використання розпізнавальної емблеми «Блакитного щита» та механізми запобігання порушенням. Конвенція також передбачає кримінальну відповідальність за її порушення і зобов'язує сторони забезпечувати

повернення вивезених культурних цінностей після закінчення конфлікту. Ця міжнародна угода стала основою для національних законодавств і міжнародної співпраці в сфері захисту культурної спадщини під час збройних конфліктів [2].

Механізми реалізації та контролю за дотриманням Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 року передбачають національні дії країн-учасниць, які включають створення органів, відповідальних за охорону культурних цінностей, проведення інвентаризації, документування та евакуації культурних об'єктів. Також необхідно впровадити положення Конвенції у національне законодавство. Міжнародний контроль виконує

ЮНЕСКО, що виступає в ролі депозитарія Конвенції. Додатковий протокол 1954 року посилює захист культурної спадщини в умовах окупації, а Другий протокол 1999 року уточнює кримінальну відповідальність і міжнародний нагляд. Конвенція про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року є самостійним міжнародно-правовим актом. Питання охорони культурної спадщини також відображені в інших міжнародних документах, зокрема в Женевських конвенціях від 12 серпня 1949 року, Конвенції Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) 1970 року «Про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності», а також у Римському статуті Міжнародного кримінального суду 1998 року. На глобальному рівні Конвенцію підписали більше 130 країн, але виконання її положень залишається нерівномірним через відсутність чітких санкцій. Україна приєдналася до Конвенції в 1957 році і вжила ряд законодавчих та адміністративних заходів для її реалізації. Під час російської агресії зафіксовано багато порушень, включаючи руйнування музеїв, храмів та незаконний вивіз культурних цінностей, що підтверджують міжнародні організації, зокрема ЮНЕСКО та ІСОМ.

Ефективність міжнародних механізмів реагування обмежується повільністю процедур та недостатніми примусовими заходами проти держав-порушників [1].

Для ефективнішого захисту культурної спадщини на міжнародному рівні вживаються такі заходи: поглиблене впровадження Гаазької конвенції на національному рівні, посилення міжнародного нагляду та забезпечення відповідальності за воєнні злочини проти культурних цінностей. Перспективним напрямком є розробка глобальної цифрової платформи для об'єктів культурної спадщини, що дозволить оперативно ідентифікувати їх та оцінювати завдані збитки. Спільні зусилля ЮНЕСКО, Міжнародного кримінального суду та інших міжнародних судових інстанцій спрямовані на те, щоб винні у знищенні культурних надбань не уникнули відповідальності. Для запобігання порушенням розробляються превентивні заходи, зокрема, навчання військовослужбовців та інтеграція «культурних протоколів» у військові операції. Незважаючи на те, що Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року залишається основоположним документом міжнародного публічного права у сфері захисту культурної спадщини, її механізми потребують подальшого вдосконалення для забезпечення ефективного та дієвого захисту культурних цінностей під час збройних конфліктів [4].

Використані джерела

1. Гаазька конвенція та її протоколи: сучасний стан імплементації і перспективи захисту культурної спадщини в Україні / Червоний Хрест України, 2024. URL: https://redcross.org.ua/
2. Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 року / Червоний Хрест України. URL: https://redcross.org.ua/news/14-travnya-data-prijnyattya-gaazkoyi konventsiyi-pro-zahist-kulturnikh-tsinnostej-v-viyskovi-chasi
3. Грушко М. В., Тимошенко Д. В. Виклики правозахисту прав на культурну спадщину: проблеми та перспективи. *Права людини в період збройних конфліктів* : Міжнар. наук.-практич. конф., присвяч. 75-річчю прийняття Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року та Міжнародному дню прав людини: зб. матер. конф. (1 листоп., 2024 р., м. Одеса) / відп. ред. С. В. Ківалов. Одеса : НУ «ОЮА», 2024. С. 512–518. URL: https://hdl.handle.net/11300/29118
4. Постанова Кабміну № 1130 про внесення змін до охорони культурної спадщини, 2025 рік. URL: https://interfax.com.ua/news/general/892345.html

Антон КАЛТИШЕВ, Лаура КЕРМАНОВА
студенти 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

РОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У ФОРМУВАННІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ ПРАВ ЛЮДИНИ

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) є одним із найвпливовіших міжнародних органів, який забезпечує захист прав і свобод людини у Європі. Створений у 1959 році на основі Європейської конвенції з прав людини 1950 року, Суд став ключовим елементом системи Ради Європи та важливим інструментом у формуванні й розвитку сучасних міжнародно-правових стандартів у сфері прав людини. Його діяльність сприяла не лише зміцненню правових засад демократії, але й глибокій трансформації національних правових систем держав-учасниць. Важливою особливістю діяльності Європейського суду з прав людини є те, що він не лише реагує на порушення, але й формує позитивні зобов'язання держав щодо забезпечення прав людини. Це означає, що держави повинні не просто утримуватися від порушень, а активно створювати умови для реалізації прав і свобод. Наприклад, у

справі Osman v. United Kingdom (1998 р.) Суд визнав, що держава має обов'язок вживати заходів для захисту життя осіб, якщо існує реальна загроза, навіть якщо загроза походить не від державних органів, а від приватних осіб. Такий підхід істотно розширив межі державної відповідальності у сфері прав людини.

Однією з головних функцій ЄСПЛ є тлумачення положень Європейської конвенції з прав людини. Саме через свої рішення Суд надає динамічне тлумачення Конвенції, тобто адаптує її норми до сучасних умов життя. Принцип «живого інструменту», який Суд неодноразово підтверджував у своїй практиці (зокрема, у справі Tyrer v. United Kingdom, 1978 р.), дозволяє розглядати Конвенцію як документ, що розвивається разом із суспільством і не залишається застарілим. Таким чином, ЄСПЛ створює нові правові стандарти, які впливають на міжнародну доктрину прав людини. Окрім юридичного значення, діяльність ЄСПЛ має й значний політичний вимір. Суд виступає моральним арбітром Європи, який здатен впливати на поведінку урядів навіть без формальних санкцій. Його рішення часто стають предметом громадського обговорення, формують суспільну думку і стимулюють розвиток правосвідомості. Прикладом є численні справи проти Російської Федерації, де Суд чітко засудив порушення права на життя, заборону катувань та свободу вираження поглядів. Такі рішення зміцнили позицію міжнародного співтовариства у відстоюванні гуманістичних цінностей.

Велике значення мають прецеденти, що встановлюють нові стандарти у сфері свободи вираження поглядів, недискримінації, права на справедливий суд та права на повагу до приватного життя. Наприклад, у справі Handyside v. United Kingdom (1976 р.) Суд визначив, що свобода вираження поглядів охоплює не лише «інформацію чи ідеї, які сприймаються прихильно або нейтрально, а й ті, що ображають, шокують чи турбують». Таке тлумачення стало основоположним для розуміння свободи слова у європейській правовій традиції.

ЄСПЛ також відіграє ключову роль у формуванні стандартів справедливого судового розгляду. Завдяки практиці Суду були деталізовані гарантії, передбачені статтею 6 Конвенції, включно з правом на незалежний суд, правом на захист, презумпцією невинуватості та правом на розгляд справи у розумний строк. Такі рішення, як Piersack v. Belgium (1982 р.) чи De Cubber v. Belgium (1984 р.), закріпили поняття об'єктивної неупередженості суду, що стало орієнтиром для багатьох національних судових систем.

Не менш важливою є діяльність Суду у сфері захисту приватного і сімейного життя, де він встановив високі стандарти для держав у справах, пов'язаних із контролем комунікацій, втручанням у сімейні стосунки або обмеженням особистих свобод. У рішенні Peck v. United

Kingdom (2003 р.) Суд визнав, що публічне поширення зображення особи без її згоди може бути порушенням права на повагу до приватного життя. Такі позиції впливають не лише на європейську, а й на глобальну практику у сфері захисту особистих даних.

Виконання рішень Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) в Україні передбачене спеціальним законом — «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», ухваленим 23 лютого 2006 року № 3477-IV. Цей нормативний акт став важливим кроком у забезпеченні реального впровадження міжнародних стандартів прав людини в національну правову систему. Метою закону є визначення механізму виконання рішень ЄСПЛ, у яких Україна є стороною, а також встановлення обов'язку державних органів застосовувати практику Суду при розгляді справ. Закон закріплює принцип обов'язковості рішень ЄСПЛ для України. Це означає, що держави змінюють законодавство, адміністративну практику та навіть конституційні положення відповідно до стандартів Суду. Прикладом є рішення у справах проти України, після яких держава внесла зміни до кримінального процесуального законодавства, покращила умови тримання під вартою та забезпечила більш ефективні засоби судового захисту.

Окрім того, ЄСПЛ є своєрідним «містком» між європейською та універсальною системами захисту прав людини. Його рішення активно використовуються ООН, Міжамериканським судом з прав людини, а також національними судами поза межами Європи. Таким чином, Суд став глобальним джерелом тлумачення основних прав, сприяючи уніфікації правозахисних стандартів у світі. Роль ЄСПЛ полягає не лише у забезпеченні індивідуального захисту, а й у стимулюванні правової еволюції. Його практика впливає на розвиток правових доктрин, формує нові підходи до тлумачення норм міжнародного права, а також посилює принцип верховенства права у європейському просторі. Відтак, Суд виступає як каталізатор правових реформ та гарант демократичних цінностей, без якого сучасна система міжнародного права у сфері прав людини була б неповною.

Окрему увагу варто приділити впливу рішень ЄСПЛ на Україну. З моменту приєднання до Ради Європи у 1995 році Україна стала активним учасником системи Конвенції. За цей час ЄСПЛ ухвалив понад дві тисячі рішень проти України, які стосувалися проблем судочинства, тюремних умов, свободи зібрань та власності. Хоча така кількість справ свідчить про наявність системних порушень, водночас вона демонструє, що українські громадяни активно користуються механізмами міжнародного захисту. Рішення Суду стали поштовхом до низки реформ — зокрема, до створення інституту безоплатної пра-

вової допомоги, вдосконалення кримінального процесу та посилення незалежності судової влади.

Таким чином, Європейський суд з прав людини — це не просто судовий орган, а жива інституція, яка формує сучасні стандарти гуманізму, демократії та справедливості. Його діяльність показує, що права людини не є статичними, вони еволюціонують разом із суспільством. ЄСПЛ перетворився на символ європейської єдності та спільних цінностей, які базуються на повазі до людської гідності, свободи і рівності. Європейський суд з прав людини відіграє визначальну роль у формуванні міжнародно-правових стандартів прав людини. Його діяльність сприяє еволюції концепції прав людини, розвитку демократичних інститутів і посиленню міжнародного контролю за дотриманням основоположних прав. Суд не лише захищає окремих осіб, але й змінює системи національного права, забезпечуючи узгодженість правових підходів у межах європейського простору. Таким чином, ЄСПЛ є центральною ланкою сучасного механізму міжнародного захисту прав людини, який поєднує в собі юридичну ефективність, моральний авторитет і здатність впливати на розвиток міжнародного права.

Використані джерела

1. Міжнародне публічне право : навч.-метод. посіб. для здобувачів першого (бакалавр.) рівня вищ. осв. галузі знань 08, спец. 081 «Право» та галузі знань 29, спец. 293 «Міжнародне право» / К. В. Мануїлова, О. О. Бєлогубова, М. В. Грушко та ін.; Нац. ун-т «Одеська юрид. академія». Одеса : Фенікс, 2024. 234 с. URL: https://hdl.handle.net/11300/28680
2. Рада Європи. Практика ЄСПЛ. URL: https://hudoc.echr.coe.int
3. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua
4. Грушко М. В., Політова А. С. Злочини проти людяності: національний та міжнародно-правовий аспект. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2022. Випуск 35. С. 453–458. URL: https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/1019

Єлизавета КИРПИЧЕНКО, Марія КОЖУХАР
студентки 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — доктор філософії у галузі права, доцент ***Войтович П. П.***

КРИЗА СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

Не є секретом, що сучасна система міжнародної безпеки протягом останніх років перебуває у стані глибокої кризи, що виявляється у фактичній неспроможності своєчасно реагувати на воєнну агресію та масштабні збройні конфлікти XXI століття. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну лише оголило те, що накопичувалося роками: порушення норм міжнародного права, зростання числа регіональних конфліктів, гібридні форми агресії та пов'язані з ними гуманітарні катастрофи продемонстрували обмеженість інструментів, якими володіють традиційні механізми колективної безпеки. У працях О. Рафальського, на які спирається А. Бузаров, про зовнішню політику України підкреслюється, що після початку великої війни світ фактично «поділився» на блоки залежно від ставлення до агресії РФ, а Україна опинилася в центрі формування нової конфігурації міжнародних акторів, які об'єднуються навколо підтримки її обороноздатності та курсу на перемогу на прийнятних для неї умовах [1].

Критика функціонування універсальних інституцій, насамперед ООН, виглядає логічною на тлі того, що держава, яка здійснює збройну агресію та воєнні злочини, зберігає статус постійного члена Ради Безпеки й користується правом вето. У роботах, присвячених цивілізаційному виміру війни, прямо наголошується, що ООН перетворилася на структуру з «ідеями без конструктивних рішень і впливу на світові цивілізаційні процеси», а діяльність багатьох міжнародних організацій є формальною й недостатньо ефективною у практичній протидії агресії. Унаслідок цього формується відчуття «структурної втоми» післявоєнного порядку, закладеного 1945 року, коли чинні норми та інституційні механізми вже не відповідають масштабу загроз. У дослідженнях М. та В. Дихи, В. Карпенко, присвячених трансформації європейської та глобальної безпекової архітектури, додатково акцентується на тому, що повільність і затримка в ухваленні рішень міжнародних інституцій дозволили Росії крок за кроком розширювати простір безкарності — від Молдови й Грузії до анексії Криму й подальшого повномасштабного вторгнення в Україну [2; 3].

Враховуючи це, не дивно, що у відповідь на агресію РФ виникли нові формати співпраці, які виходять за межі класичних міжурядових організацій. У низці публікацій підкреслюється, що війна проти

України спричинила консолідацію широкої міжнародної коаліції: до підтримки української незалежності та територіальної цілісності долучилися не лише окремі держави, а й військово-політичні союзи, економічні об'єднання, міжнародні фінансові інституції, правозахисні й релігійні організації. Така «мережева» коаліція функціонує паралельно до традиційних інституцій та заповнює вакуум, що виник через їхню неспроможність діяти превентивно. У роботах, присвячених світовій безпеці, наголошується, що, попри численні заяви, «слова занепокоєння» не змогли зупинити брехню, безкарність та ескалацію насильства з боку Росії, а відсутність своєчасних рішень щодо енергетичної та безпекової залежності від РФ посилила її ревізіоністські наміри [2; 3].

У цих умовах ключову роль починають відігравати гнучкі коаліційні формати, зорієнтовані на конкретний результат — посилення обороноздатності України й недопущення поширення війни на інші регіони. Один із центральних прикладів — Контактна група з питань оборони України, відома як формат «Рамштайн». О. Рафальський та його колеги цей формат описують як структуру, що пройшла шлях «від періодичних робочих зустрічей до де-факто міжнародної коаліції на підтримку України, яка впливає на глобальні процеси і може стати складовою нової архітектури міжнародної безпеки» [1]. Аналіз динаміки зустрічей показує, що йдеться не про разову ініціативу, а про стійкий механізм, який поєднує поставки озброєнь, координацію союзників, вироблення спільних політичних рішень і стратегічне переозброєння Збройних Сил України відповідно до стандартів НАТО [1; 4].

За оцінками західних та українських дослідників, формат «Рамштайн» об'єднує понад п'ятдесяти держав зі всього світу, серед яких всі країни-члени НАТО, ЄС та інші, як: Японія, Південна Корея, Австралія, Нова Зеландія, Ізраїль, Катар, Кенія, Марокко, Австрія та інші партнери [4]. У публікаціях наголошується, що «де-факто було створено організацію, що не має еквівалента в повоєнній військовій історії Європи» [4]. Коаліція проводить регулярні зустрічі (у період з 2022 до 2025 року організовано понад два десятки засідань), у межах яких координується надання Україні танків, бронетехніки, артилерійських систем, засобів протиповітряної оборони, винищувачів, а також реалізується підготовка українських військових та ремонт техніки за стандартами НАТО. У результаті, як підкреслює українська й міжнародна аналітика, формат «Рамштайн» став «одним із основних центрів міжнародної військово-технічної допомоги Україні», що забезпечив стратегічне переозброєння Збройних Сил та наближення їх до стандартів Альянсу [1; 4].

Водночас коаліція, що сформувалася навколо України, змінює й спосіб мислення про безпеку. У літературі, присвяченій конструктивістському підходу до міжнародних відносин, наголошується, що держави схильні до співпраці, коли поділяють спільні ідентичності, норми та уявлення про загрози. Саме таку картину демонструє формат «Рамштайн»: її діяльність «відображає спільні норми держав-учасниць: відданість демократії, суверенітету та територіальній цілісності», а ухвалювані рішення укріплюють їхню ідентичність як спільноти, що колективно протистоїть агресії. У цьому контексті формування образу Росії як загрози — не лише політичний, а й нормативний процес: поширюється «спільне розуміння Росії як загрози», що впливає на сприйняття конфлікту ширшою міжнародною спільнотою [4].

Зміна безпекових уявлень особливо виразно простежується в Європі. У роботі М. Дихи, В. Карпенка та В. Дихи про цивілізаційний вимір війни Україна постає не лише як об'єкт агресії, а як «щит для всього цивілізованого світу», який бере на себе удар та захищає демократичні цінності в європейському просторі [2]. У поєднанні з висновками про роль «Рамштайна» це дозволяє говорити про переосмислення європейськими державами власної безпеки: підтримка України розглядається не тільки як акт солідарності, а як інвестиція у запобігання розповсюдженню війни на інші регіони, стабілізацію продовольчих ринків та зменшення загроз енергетичній і ядерній безпеці [1, 2].

Враховуючи це, нові коаліційні формати починають сприйматися як прототипи майбутніх інституцій безпеки. У роботах, присвячених еволюції міжнародного порядку, наголошується, що сучасний «мережевий» тип взаємодії, коли різні за потенціалом і географією держави об'єднуються навколо конкретної мети без жорсткої бюрократичної структури, може поступово витісняти «традиційну» модель великих універсальних організацій із бюрократизованими процедурами та правом вето. Перевага таких форматів полягає у швидкості ухвалення рішень, добровільності участі, гнучкості реагування на динамічні загрози та здатності інтегрувати військові, економічні, гуманітарні й інформаційні інструменти у єдиний комплекс дій.

З огляду на все вище сказане, можна говорити про формування у світовій системі безпеки нового контуру — коаліційного режиму реагування, що підсилює або частково заміщує класичні механізми там, де вони виявилися безсилими. На прикладі формату «Рамштайн» видно, як коаліція держав, орієнтована на підтримку однієї країни, перетворюється на «феномен у світовій політиці», який забезпечує «стратегічне переозброєння Збройних Сил України» і водночас стає каталізатором багаторівневої інтеграції України до євроатлантичної спільноти. У поєднанні з висновками про неефективність традиційних інституцій, «формальність» діяльності багатьох організацій та

затримка превентивних заходів це свідчить про народження нової архітектури міжнародної безпеки — більш гнучкої, адаптивної та побудованої на політичній волі й спільних нормах, а не лише на статутних повноваженнях.

Використані джерела

1. Бузаров А. Evolution of military-political cooperation in the Ramstein format (2022–2024) / Еволюція військово-політичного співробітництва у форматі «Рамштайн» (2022–2024 рр.). *Actual Problems of International Relations*. 2024. Vol. 1, № 161. URL: http://apir.iir.edu.ua/index.php/apmv/article/view/3936 (дата звернення: 11.11.2025).
2. Dykha M., Karpenko V., Dykha V. World civilization security and development under the prism of the war in ukraine. Tallin, 2023. URL: https://elar.khmnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c8e00c8b-6972–4b13-a141–27bb38cc9e38/content (дата звернення: 12.11.2025).
3. Dyner A. M. The Next Reform of Russia's Armed Forces: is it a New Threat or Just for Appearances? *PISM Strategic File*. 2023. URL: https://pism.pl/publications/the-next-reform-of-russias-armed-forces-is-it-a-new-threat-or-just-for-appearances (дата звернення: 14.11.2025).
4. Akaazua E. T. The Ramstein group (Ukraine defence contact group (UDCG). 2025. URL: https://contemporarychinaafricajournals.com.ng/wp-content/uploads/2025/08/RAMSTEIN-GROUP. pdf (дата звернення: 17.11.2025).

Валерія КІШКО
студентка 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Федорова Т. С.***

РЕПАРАЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРАВОВА ПРОБЛЕМАТИКА ВИКОРИСТАННЯ ЗАМОРОЖЕНИХ АКТИВІВ АГРЕСОРА

Повномасштабне вторгнення країни-агресора в Україну в лютому 2022 року спричинило безпрецедентні санкції, зокрема замороження її активів центрального банку на суму близько 300 млрд євро, з яких 210 млрд утримуються в ЄС, переважно через депозитарій Euroclear. Звіт RDNA4 від Світового банку та партнерів оцінює потреби відновлення України в 524 млрд доларів [1], роблячи репарації критично важливими. Використання заморожених активів для компенсацій є викликом для міжнародного права, адже воно вимагає балансування між принципом суверенного імунітету та правом на відшкодування. Пропозиція ЄС щодо «Репараційної позики» на 140 млрд євро [2] формує нову парадигму репарацій у гібридних війнах, потребуючи правового осмислення.

Міжнародне право дозволяє замороження активів як контрзахід проти агресії, відповідно до 41 статті Статуту ООН, яка передбачає економічні санкції через Раду Безпеки [3] та 49–54 статей Статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння, які регулюють пропорційні ненасильні дії для примусу виконання зобов'язань [4]. Однак Конвенція ООН 2004 року захищає суверенні активи від примусового вилучення [5], ускладнюючи їх використання. Резолюція ООН A/RES/ES-11/5 підтверджує право України на репарації [6], але реалізація залишається проблемною через імунітет активів та відсутність виконавчих механізмів. Згідно з юридичним меморандумом Аканде Д. та співавторів, конфіскація активів розглядається як допустимий контрзахід для компенсації збитків, завданих унаслідок російської агресії [7]. Та численні позови агресора проти Euroclear і ризики підриву довіри до євро додають складнощів. Політичні розбіжності в ЄС і невизначеність підтримки США у 2025 році додають бар'єрів.

Для подолання обмежень сучасні ініціативи зосереджені на гібридних механізмах, що поєднують прибутки від активів із позиками. У 2024 році G7 погодила позику на 50 млрд доларів, використовуючи прибутки активів [8]. У 2025 році ЄС пропонує «Репараційну позику» на 140 млрд євро, де активи виступають заставою до виплати репарацій [2]. Канада дозволяє конфіскацію на національному рівні, що може стати прикладом для решти союзників [9].

Для України заморожені активи є критично важливим джерелом компенсацій, оскільки країна-агресор ухиляється від відповідальності. Використання прибутків посилює позиції України, але залежить від консенсусу союзників щодо правових і політичних позицій.

Отже, використання заморожених активів для репарацій є юридично складним, але інноваційним процесом. Гібридні механізми обходять обмеження суверенного імунітету, але потребують чітких норм для уникнення прецедентів. Міжнародний компенсаційний фонд під егідою ООН міг би забезпечити прозорий механізм репарацій та посилити санкційний тиск на країну-агресора. Для України це не лише фінансовий, а й символічний крок до справедливості.

Використані джерела

1. Updated Ukraine Recovery and Reconstruction Needs Assessment Released / World Bank. URL: https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2025/02/25/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment-released (date of access: 27.09.2025).

2. Media: Brussels proposes €140bn loan to Ukraine funded by frozen Russian assets. *European Pravda*. URL: https://www.eurointegration.com.ua/eng/news/2025/09/26/7221089/ (date of access: 27.09.2025).
3. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду від 26.06.1945 : станом на 16 верес. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (дата звернення: 26.09.2025).
4. Responsibility of States for internationally wrongful acts : Resolution of 12.12.2001 no. A/RES/56/83. URL: https://docs.un.org/en/A/RES/56/83 (date of access: 26.09.2025).
5. United Nations Convention on Jurisdictional Immunities of States and Their Property : Convention of 02.12.2004 no. A/59/49. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/4_1_2004.pdf (date of access: 26.09.2025).
6. Furtherance of remedy and reparation for aggression against Ukraine : Resolution of 14.11.2022 no. A/RES/ES-11/5. URL: https://docs.un.org/en/A/RES/ES-11/5 (date of access: 26.09.2025).
7. Akande D. et al. Legal Memorandum «On Proposed Countermeasures Against Russia to Compensate Injured States for Losses Caused by Russia's War of Aggression Against Ukraine» of 20 November 2023 / united4ukraine.network. URL: https://united4ukraine.network/wpcontent/uploads/2023/12/legal-memo-on-countermeasures.pdf (дата звернення: 26.09.2025).
8. Rappeport A., Gross J. G7 Finalizes $50 Billion Ukraine Loan Backed by Russian Assets. *The New York Times*. URL: https://www.nytimes.com/2024/10/23/business/g7-ukraine-loan-russian-assets.html (date of access: 28.09.2025).
9. Blanchfield M. Canada pushing G7 on new laws to seize and repurpose frozen Russian assets: Joly. *Times Colonist*. URL: https://www.timescolonist.com/national-news/canada-pushing-g7-on-new-laws-to-seize-and-repurpose-frozen-russian-assets-joly-5304258 (date of access: 28.09.2025).

Анна КОВАЛЬСЬКА, Дар'я ШКРОБОТ-КОТЛЯРОВА
студентки 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. політ. н., професор ***Мамантова Е. В.***

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВОЛОНТЕРСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПАРТНЕРСТВА ПУБЛІЧНОЇ ТА ПРИВАТНОЇ СФЕР

З початком повномасштабного вторгнення Росії роль волонтерства в Україні значно зросла, перетворившись із добровільної ініціативи на стратегічний ресурс держави. Волонтери та громадські організації забезпечують Збройні Сили й цивільне населення матеріальними ресурсами, координують логістику, залучають фінансування та налагоджують міжнародну співпрацю, часто швидше за державні структури. Водночас розвиток руху виявив прогалини у правовому регулюванні: старі норми не враховують сучасні потреби щодо ввезення гуманітарної допомоги, закупівлі обладнання та управління великими обсягами коштів. Оновлення законодавства та створення ефективного механізму взаємодії держави, бізнесу та громадянського суспільства є ключовим для підвищення результативності волонтерської діяльності та забезпечення національної стійкості під час війни і в період відновлення.

Правове регулювання волонтерства в умовах збройної агресії РФ залишається актуальним питанням сучасних досліджень, що висвітлювали П. В. Горінов, Р. Г. Драпушко, Л. Жужа, О. Трубнікова, В. С. Сірко та І. Паризький. Як зазначають експерти, «Попри наявність наукових розробок, механізми правового регулювання волонтерської підтримки Збройних Сил України під час воєнних дій залишаються недостатньо врегульованими та потребують подальшого дослідження» [2].

Волонтерський рух в Україні розпочався в 1992 році з відкриттям представництв Корпусу миру США. Спочатку програми зосереджувалися на навчанні англійської мови та підтримці економічного розвитку. «Проте значний розвиток волонтерства стався під час Революції Гідності та початку війни на сході країни, коли громадські ініціативи об'єднали суспільство і створили ефективну мережу організацій для швидкого реагування на потреби населення. Сьогодні волонтерство відіграє важливу роль у залученні громадян до демократичних процесів і розвитку партнерства між державним та приватним секторами» [3].

Волонтерська діяльність визначається як добровільна робота на користь суспільства без фінансової винагороди. «Волонтери беруть участь у соціально значущих проєктах: допомагають малозабезпеченим, людям з інвалідністю та внутрішньо переміщеним, підтримують військових, займаються охороною довкілля, розвитком культури та освіти» [4].

Правове регулювання волонтерства ґрунтується на Конституції України, спеціальних законах і міжнародних угодах. Основним документом є Закон України «Про волонтерську діяльність» (2011) [5], який визначає права та обов'язки волонтерів і встановлює умови їх залучення. Діяльність волонтерів додатково регулюють закони «Про громадські об'єднання» [6] та «Про соціальні послуги» [7].

Організаційно волонтерські ініціативи реалізуються через громадські об'єднання, благодійні фонди або індивідуально. «Під час війни пріоритет надається підтримці Збройних Сил України та цивільного

населення через доставку продуктів, медикаментів, техніки, а також надання психологічної, інформаційної та правової допомоги» [4]. Серед основних проблем — ризики для безпеки волонтерів, відсутність чітких правил оподаткування та соціальної підтримки. «Це вимагає вдосконалення законодавства, розвитку дистанційного юридичного волонтерства та формування ефективного державно-приватного партнерства. Соціальна реклама сприяє популяризації волонтерства та залученню громадян до суспільно корисної діяльності» [1].

Волонтерська діяльність є важливим інструментом розвитку громадянського суспільства та зміцнення партнерства між державним і приватним секторами. Системне правове регулювання та підтримка організацій забезпечують ефективність і безпеку волонтерської роботи, особливо під час воєнних криз, а добровільна допомога формує у громадян відповідальність та довіру.

Використані джерела

1. Вашкович В. В. Правове регулювання соціальних послуг в Україні: монографія. Київ: НАН України, 2020. 152 с.
2. Кормич Л. І., Багацький В. В. Історія України: підручник. Київ, 2006. 412 с.
3. Горінов П. В., Драпушко Р. Г. Волонтерська діяльність в Україні: сучасні тенденції та перспективи. *Соціологія*: зб. наук. праць. 2019. Вип. 45. С. 5–12.
4. Жужа Л. Моральні аспекти волонтерської діяльності в умовах воєнного конфлікту. *Наукові записки*. 2021. № 1. С. 45–52.
5. Про волонтерську діяльність: Закон України від 05.07.2011 № 3415-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3415–17
6. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572–17
7. Про соціальні послуги: Закон України від 12.02.2025 № 4246-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4246–20

Дар'я КОВАЛЬЧУК
студентка 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Федорова Т. С.***

ПРАВО НА САМООБОРОНУ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ: ДОСВІД УКРАЇНИ

У XXI столітті, коли сучасний світ стикається з новими формами агресії та гібридними війнами, реалізація права на самооборону стає центральною проблемою міжнародного права та першочерговим питанням загальнообов'язкового рівня, яке потребує обов'язкового вирішення. Починаючи з 24 лютого 2022 року питання самооборони держави набуло особливого значення. Даний факт став найяскравішим прикладом практичного застосування статті 51 Статуту ООН [1]. Досвід України наочно продемонстрував, як положення права на самооборону в сфері міжнародного права можуть бути реалізовані в умовах загострення збройної агресії та гібридних війн.

Підставою для застосування Україною права на самооборону варто вважати саме збройну агресію РФ проти України. Варто зазначити твердження Андрейченко С. С, а саме: «Здійснюючи право на самооборону, Україна не тільки захищає себе, а й робить внесок у вирішення головного завдання сучасного міжнародного права — забезпечити мир та зберегти світовий правопорядок» [2, с.387]. Кожна держава, яка за певних обставин стала об'єктом агресії, володіє унікальним потенціалом оборони, який формується на основі її географічного положення, чисельністю населення, економічними ресурсами та певними політичними умовами. Чим більшою є ймовірність загрози, тим сильніше зростає схильність до здійснення превентивних заходів і тим вагомішими стають аргументи на користь їх застосування ще до фактичного початку самої агресії.

Правовим базисом для застосування права самооборони є стаття 51 Статуту ООН: «Цей Статут жодним чином не обмежує невід'ємне право на індивідуальну або колективну самооборону у разі збройного нападу на Члена Організації, до того часу, поки Рада Безпеки не здійснить заходів, необхідних для підтримання міжнародного миру та безпеки. Заходи, вжиті Членами Організації Об'єднаних Націй при здійсненні цього права на самооборону, негайно повідомляються Раді Безпеки і жодним чином не зачіпають повноваження і відповідальність Ради Безпеки відповідно до цього Статуту щодо вжиття в будь-який час таких дій, які вона вважатиме необхідними для підтримання або відновлення міжнародного миру та безпеки» [1]. Вавілова Н. В.,

Сівоха І. М., Леонов В. В. вважають, що: «єдиним обмеженням для цього права будуть традиційні вимоги необхідності й сумірності. У випадку «неминучого нападу» передбачається, що державам дозволяється застосування сили у відповідь на «невідворотну загрозу» [3, с. 21]. Узагальнюючи дане твердження, варто зазначити, що право держави на самооборонну виникає лише за умови неминучості нападу й відсутності альтернативних способів запобігання агресії. Це вимагає уточнення правового регулювання застосування сили у проміжний період між завершенням мирних заходів і фактичним початком воєнних дій.

Щодо практичного використання права України на самооборону, то нанесення Україною ударів по законних військових цілях як на окупованих територіях, так і за межами самої держави(на території держави-агресора) входить у зміст даного права. Зазначені дії спрямовані на протистояння агресії та можуть сягати її джерела. Генеральний Секретар НАТО висловив свою підтримку даній позиції. «На нашій зустрічі сьогодні ми обговорили російську злочинну війну проти України. Україна має право обороняти себе, і, відповідно до міжнародних норм, це право не завершується на кордоні. Ми підтвердили наші зобов'язання з подальшого зміцнення оборони України...» [4], — вказує Є. Столтенберг. Обов'язковим для розуміння є також той факт, що всі збройні дії України, спрямовані на протидію агресії та відновлення територіальної цілісності, зокрема контрнаступальні операції, належать до законних заходів самооборони. В свою чергу, Президент України у одному із своїх відеозвернень чітко зазначив, що: «Наші кордони надійно захищені. Створено систему територіальної оборони. Наші партнери нас підтримують. Відповідно до статті 51 статуту ООН Україна залишає за собою право на індивідуальну та колективну самооборону...» [5], — сказав Володимир Зеленський.

Розгляд та дослідження права на самооборону з урахуванням прикладу становища України в умовах збройної агресії дає нам змогу підтвердити його загальнообов'язкове та ключове значення для забезпечення міжнародної безпеки та підтримання світового правопорядку з подальшим уникненням подібних ситуацій. Український досвід наочно демонструє, що право на індивідуальну та колективну самооборону відповідно до статті 51 Статуту ООН [1] реалізується через поєднання дипломатичних, правових і військових заходів, спрямованих на відсіч агресії, захист територіальної цілісності та населення держави.

Використані джерела

1. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26.06.1945 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (дата звернення 10.10.2025 р.)
2. Андрейченко С. Право України на самооборону як невід'ємне право за ст. 51 Статуту ООН. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 385–387. (дата звернення 10.10.2025 р.)
3. Вавілова Н. В.; Сівоха І. М.; Леонов В. В Право держав на застосування сили в міжнародних відносинах. Київ: Центр воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняховського, 2016. С. 18–22. (дата звернення 10.10.2025 р.)
4. Право України на самооборону не закінчується на її кордонах — Столтенберг. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3902809-pravo-ukraini-na-samooboronu-ne-zakincuetsa-na-ii-kordonah-stoltenberg.html (дата звернення 10.10.2025 р.)
5. Україна залишає за собою право на самооборону — Зеленський. URL: https://spravdi.gov.ua/ukrayina-zalyshaye-za-soboyu-pravo-na-samooboronu-zelenskyj (дата звернення 10.10.2025 р.)

Анастасія КОЛЕСНІКОВА, Діана ОСТАФІЙ
студентки 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

ПРАВОВИЙ СТАТУС ДІТЕЙ, ЗАЛУЧЕНИХ ДО ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ, У СУЧАСНІЙ ПРАКТИЦІ МІЖАРОДНИХ СУДІВ

У сучасних збройних конфліктах діти залучаються до бойових дій у різних ролях — як безпосередньо на фронті, так і в допоміжних функціях (кур'єри, носії, охоронці, розвідники). За даними Дитячого фонду ООН (UNICEF), у 2005–2022 роках підтверджено понад 105 000 випадків вербування та використання дітей, тоді як реальна кількість, ймовірно, значно більша. У 2023 році в 26 конфліктних зонах ООН зафіксувала 32 990 серйозних порушень щодо дітей, з яких 8 655 стосувалися їх вербування та залучення, при цьому 15 % постраждалих були дівчатами [1]. Це підкреслює глобальний характер проблеми та серйозні наслідки для прав дитини й міжнародного гуманітарного права.

Діти у збройних конфліктах мають подвійний статус: вони є жертвами порушень МГП — викрадень, примусового залучення до бойових чи допоміжних функцій — і водночас можуть опинятися серед виконавців злочинів, зазвичай під примусом. Поняття «child soldier» охоплює як учасників боїв, так і дітей у допоміжних ролях. Міжнародна та судова практика, зокрема МКС, наголошує на індивідуаль-

ному підході та розглядає дітей передусім як жертв, що визначає підхід до їхньої відповідальності та подальшої реінтеграції.

Міжнародне право забезпечує захист дітей від залучення до бойових дій через кілька ключових актів. Конвенція ООН про права дитини (1989 р., стаття 38) Держави-учасниці вживають усіх можливих заходів для того, щоб особи, які не досягли 15-річного віку, не брали безпосередньої участі у військових діях [2]. Додатковий протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах (2000 р.) підвищує мінімальний вік до 18 років та забороняє примусовий призов, встановлюючи, що недержавні збройні формування не можуть вербувати дітей.

Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи 1977 року закріплюють особливий захист дітей: Додатковий протокол I (ст. 77(2)) забороняє безпосередню участь дітей до 15 років у міжнародних конфліктах, а Додатковий протокол II (ст. 4(3)(c)) поширює цей захист на внутрішні збройні конфлікти.

Римський статут Міжнародного кримінального суду (1998 р.) у статті 8 визнає воєнним злочином набір або вербування дітей віком до п'ятнадцятих років до складу збройних сил чи груп або використання їх для активної участі в бойових діях [3], пункт 8(2)(b)(XXVI) — для міжнародних конфліктів, пункт 8(2)(e)(VII) — для неміжнародних.

Практика міжнародних судів підтверджує посилений захист дітей у збройних конфліктах. МКТ для Руанди та колишньої Югославії, хоча й не мали окремої кваліфікації вербування дітей, визнавали насильство щодо них — сексуальні злочини, убивства, переслідування та нелюдське поводження — воєнними злочинами й злочинами проти людяності. ЄСПЛ у справах Issaev v. Russia та Hassan v. UK підкреслив, що в умовах конфлікту позитивні зобов'язання держав за статтями 2 і 3 ЄКПЛ посилюються, а будь-яке невиправдане насильство проти дітей становить грубе порушення Конвенції.

Сучасна практика міжнародного кримінального права демонструє важливі тенденції у захисті дітей. Після рішення у справі Лубанги «залучення» дітей до збройних формувань включає не лише участь у боях, а й будь-які допоміжні функції, що унеможливлює уникнення відповідальності через формальні ролі. Зросла роль міжнародних організацій — ЮНІСЕФ, УВКБ ООН, МКЧХ — у зборі доказів та документуванні вербування дітей, що підсилює розслідування та фокусує відповідальність на командирах, тоді як самі діти розглядаються як жертви.

Попри правову базу, практичний захист дітей у зонах конфлікту ускладнюють проблеми визначення віку, репатріації та інтеграції, а також поєднання притягнення командирів до відповідальності з програмами демілітаризації, реабілітації та ресоціалізації дітей.

Отже, міжнародно-правовий режим захисту дітей у збройних конфліктах є одним із найбільш розвинених у МГП. Принцип «нульової толерантності» до їх участі в бойових діях закріплює мінімальний вік 18 років, а використання осіб до 15 років визнається тяжким воєнним злочином. Практика МКС у справах Лубанги, Катанги та Онгвена зробила ці норми дієвими інструментами міжнародної кримінальної юстиції та сформувала підхід «жертва — правопорушник», за яким дитина, втягнена у конфлікт, розглядається насамперед як жертва. Міжнародне співтовариство має зміцнювати механізми виконання рішень судів і забезпечувати ефективні програми DDR та репатріації для реального відновлення прав і гідності дітей.

Використані джерела

1. Діти і збройні конфлікти. Звіт Генерального секретаря ООН. 2023 рік: Організація Об'єднаних Націй, 2024. URL: https://www.nato.int/_static_f12014/assets/pdf/pdf_2017_03/20170320_20170313AnnualReport_2016_ukr.pdf (дата звернення: 13.11.2025).
2. Конвенція про права дитини 1989 року: Організація Об'єднаних Націй, 20.11.1989. URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child (дата звернення 13.11.2025).
3. Римський статут Міжнародного кримінального суду 1998 року: International Ciminal Court, 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення 13.11.2025).
4. Рішення Міжнародного кримінального суду у справі «Прокурор проти Томаса Лубанги Діло». URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2008_07917.PDF (дата звернення 13.11.2025).
5. Грушко М. В. Співвідношення міжнародно-правових механізмів захисту дітей як учасників бойових дій в міжнародному праві захисту прав людини та міжнародному гуманітарному праві. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. № 62. С. 426–435. URL: http://www.apdp.in.ua/index.php/vipusk-62.html (дата звернення 13.11.2025).

Яна КОПЕЦЬКА
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Цибульська О. Ю.***

ЗАГАЛЬНІ УМОВИ ВИЗНАННЯ ТА ВИКОНАННЯ ІНОЗЕМНИХ СУДОВИХ РІШЕНЬ В УКРАЇНІ

У сучасних умовах активної міжнародної взаємодії приватноправових суб'єктів зростає значущість механізмів транснаціонально захисту прав і охоронних інтересів. Одним із таких механізмів є визнання іноземних судових рішень на території України. Надійний правовий режим у цій сфері сприяє захисту інтересів як громадян, так і юридичних осіб, покращення інвестиційного клімату, іміджу держави як правового партнера. Важливо проаналізувати основні умови, за яких можливе визнання та виконання іноземних судових рішень в Україні, проаналізувати основні підстави для відмови та виклики практики.

Правове регулювання інституту визнання та виконання іноземних судових рішень в Україні здійснюється на кількох рівнях. Основою є Конституція України, яка закладає принцип верховенства права та міжнародних зобов'язань. Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 р. № 2709-IV [1]. Який регулює приватноправові відносини з іноземним елементом. Відповідно до цього закону регулюється застосування права іноземної держави, коли йдеться про приватноправові відносини із іноземним елементом. Крім того, питання визнання та виконання рішень іноземних судів регулюється положеннями цивільного процесуального кодексу України (розділ IX ЦПК) [3] та українськими міжнародними договорами про правову допомогу. Законом України Про міжнародні договори України від 29.06.2004 № 1906-IV: станом на 11.04.2021 [4]. Практична процедура уточнюється інструкцією Міністерства юстиції України про порядок виконання міжнародних договорів у цивільних справах. Аналіз наукових праць також відзначає, що питання визнання і виконання іноземних рішень активно обговорюється в доктрині.

Загальні умови визнання і виконання Іноземне судове рішення може бути визнане або примусово виконане в Україні за наявності кількох основних умов. Існує підстава для такого визнання: або це передбачено міжнародним договором України, або застосовується принцип взаємності [4]. Цей принцип означає, що рішення іноземного суду допускається до виконання в Україні, якщо держава винесення аналогічно визнає рішення українських судів, або поки не

доведено протилежне [3]. Також, рішення має бути остаточним та виконавчим у державі-винесенні, тобто підлягає примусовому виконанню бути таким, що неможливо далі оскаржити. Суд чи інший орган має переконатися у компетенції суду-винесення, належному повідомленні відповідача, наданні йому права захисту. Не має бути підстав для відмови, наприклад, якщо рішення суперечить публічному порядку України або якщо є інші законодавчо передбачені підстави для відмови. У наукових працях зазначається що визнання та виконання іноземних арбітражних рішень в Україні: тенденції судової практики, охарактеризовано як процес, у якому велике значення має належна процедура та формальні вимоги.

Українське законодавство і практика виділяють типові підстави, коли визнання або виконання іноземного рішення може бути відмовлено. Одна з головних причин це порушення публічного порядку України. Тобто якщо зміст рішення явно суперечить основним засадничим принципам українського правопорядку. Друга підстава, відсутність взаємності, якщо це доведено. І додаткова підстава, це неналежне повідомлення відповідача або позбавлення його можливості захисту, коли рішення винесене без участі відповідача, або рішення утримано шляхом шахрайства чи фальсифікації. В українській практиці суди досить обережно застосовують підставу «публічного порядку», щоб не створювати надмірний бар'єр для міжнародного циркуляції судових рішень.

Для ефективного забезпечення визнання або виконання рішення іноземного суду, сторона, яка просить такого визнання, має подати відповідне клопотання до суду України за правилами ЦПК ст. 392 [3]. Пакет документів зазвичай включає: копію рішення іноземного суду, переклад українською або засвідчений переклад, документ про те, що рішення набрало законної сили й має виконавчу силу у державі-винесення, а також, доказ апостилю або легалізації [4]. Інструкція Мін'юсту № 237/5 від 27.06.2008 [5]. Встановлює точні вимоги щодо форми і змісту таких документів. В консультації зазначається, що рішення іноземного суду визнається та виконується в Україні, якщо його визнання та виконання передбачено міжнародним договором або за принципом взаємності. Невиконання формальних вимог, відсутність перекладу чи апостилю може стати причиною повернення клопотання без розгляду.

Можна розглянути такий приклад, громадянин України звернувся з клопотанням про визнання на території України рішення суду Італійської Республіки у цивільній справі про відшкодування шкоди. Між Україною та Італією відсутній договір про взаємне визнання судових рішень, тому суд застосовує принцип взаємності [4]. Суд встановлює, що рішення італійського суду є остаточним, сторони були

належно повідомлені, а зміст рішення не суперечить публічному порядку України.

Аналіз судової практики показує, що українські суди дотримуються єдиного підходу: вони не лише перевіряють формальні умови, а й забезпечують баланс між міжнародними зобов'язаннями України та захистом її правового суверенітету. Це сприяє розвитку довіри між правовими системами різних держав і утвердженню України як надійного партнера в міжнародно-правовому просторі.

Використані джерела

1. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709–15 (дата звернення: 14.11.2025).
2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402–19 (дата звернення: 14.11.2025).
3. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618–15 (дата звернення: 14.11.2025).
4. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 № 1906-IV : станом на 11.04.2021 / База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1906–15 (дата звернення: 14.11.2025).
5. Про затвердження Змін до Інструкції про порядок виконання міжнародних договорів з питань надання правової допомоги в цивільних справах щодо вручення документів, отримання доказів та визнання і виконання судових рішень : Наказ Міністерства юстиції України; ДСА України від 25.10.2021 № 3784/5/358 / База даних «Законодавство України»; Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/z1389–21 (дата звернення: 18.11.2025).
6. Бундз Р. Проблеми визнання і виконання рішень іноземних судів та арбітражів на території України. *Теорія та філософія права*. 2023. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/nov/31649/5.pdf (дата звернення: 14.11.2025).
7. Корнієнко М. С. Принцип взаємності: його сутність та правове значення у визнанні та виконанні іноземних судових рішень. *Право і суспільство*. 2021. URL: https://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2021/5_2021/12.pdf (дата звернення: 14.11.2025).
8. Отенко П. В. Міжнародне право: виконання рішень національних судів України у справах про відшкодування (комплексний правовий аналіз). *Міжнародне право*. 2023. URL: https://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2023/5_2023/37.pdf (дата звернення: 14.11.2025).

Максим КОРОЛЬ
студент 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. ю. н., професор ***Сурілова О. О.***

ПОРЯДОК ТА НАСЛІДКИ НАБУТТЯ ЧЛЕНСТВА В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Право Європейського Союзу (ЄС) є автономною правовою системою, що виникла як результат інтеграційних процесів у Європі. Набуття членства в ЄС є ключовим механізмом його розширення (енларджменту), що істотно впливає як на саму державу-заявника, так і на функціонування всього інтеграційного об'єднання. Процедура приєднання є однією з найскладніших у міжнародному праві, а її наслідки мають глибокий, трансформаційний характер для правової, політичної та економічної систем нової держави-члена. Правовою основою цього процесу є стаття 49 Договору про Європейський Союз (ДЄС).

1. Порядок набуття членства в Європейському Союзі

Процедура набуття членства в ЄС є багатоетапною та жорстко регламентованою, її основна мета — забезпечити повну відповідність держави-кандидата критеріям членства (Копенгагенські критерії).

1.1. Критерії членства

Для набуття членства європейська держава має відповідати двом критеріям, передбаченим ст. 49 ДЄС: бути європейською (географічний критерій) та поважати цінності, зазначені у ст. 2 ДЄС (політичний критерій). Додаткові та ключові умови були визначені на засіданні Європейської Ради в Копенгагені у 1993 році (Копенгагенські критерії), які включають:

Політичні критерії: наявність стабільних інститутів, що гарантують демократію, верховенство права, права людини та захист меншин.

Економічні критерії: наявність діючої ринкової економіки та здатність справлятися з конкуренцією та ринковими силами в межах ЄС.

Критерії acquis ЄС: здатність брати на себе та ефективно виконувати зобов'язання членства, включно з дотриманням цілей політичного, економічного та валютного союзу.

1.2. Основні етапи процедури

Процес приєднання формально проходить кілька ключових стадій:

Аплікаційна (Подання заявки): Європейська держава подає заявку на членство до Ради ЄС. Про це повідомляється Європейському Парламенту та національним парламентам.

Оцінювальна (Присвоєння статусу кандидата): Рада ЄС звертається до Європейської Комісії (ЄК) з проханням підготувати Висновок (Opinion) щодо заявки. На основі цього Висновку та після заповнення державою-заявником анкети-опитувальника, Європейська Рада одностайно приймає рішення про надання статусу країни-кандидата та про початок переговорів.

Переговорна: Це найтриваліший і найскладніший етап. Переговори, які проводить Рада ЄС спільно з Європейською Комісією, стосуються 35 розділів (chapters) acquis communautaire (всіх норм, які становлять право ЄС). Мета — забезпечити повну відповідність національного законодавства держави-кандидата праву ЄС, яке включає первинне право (установчі договори) та вторинне право (регламенти, директиви, рішення тощо).

Ратифікаційна (Укладення та набуття чинності Договором про вступ): Після успішного завершення переговорів, ЄС та держава-кандидат узгоджують Проєкт Договору про вступ. Цей Договір повинен бути схвалений Європейським Парламентом більшістю голосів та одноголосно затверджений Радою ЄС (або Європейською Радою). Фінальний етап — ратифікація Договору про вступ усіма державами-членами ЄС та державою-кандидатом відповідно до їхніх конституційних норм.

2. Наслідки набуття членства в Європейському Союзі

Набуття членства в ЄС викликає глибокі й багатоаспектні наслідки, які трансформують державу-новачка у всіх сферах її функціонування.

2.1. Правові наслідки (Прийняття acquis)

Ключовий наслідок — це повне прийняття та імплементація acquis communautaire, тобто всього масиву права ЄС. Це включає:

Верховенство права ЄС: З моменту вступу норми права ЄС набувають пріоритету над національним законодавством держав-членів, включно з конституційними положеннями.

Пряма дія норм: Фізичні та юридичні особи нової держави-члена отримують можливість безпосередньо посилатися на норми права ЄС (наприклад, регламенти) у національних судах.

Судовий захист: Держава-член і її суб'єкти підпадають під юрисдикцію Суду Європейського Союзу, чия судова практика (прецедентне право) стає обов'язковою для тлумачення та застосування права ЄС.

Інституційна участь: Держава-член отримує право на представництво в усіх інституціях ЄС: в Європейській Раді, Раді ЄС, Європейському Парламенті, Європейській Комісії та інших органах.

2.2. Економічні наслідки (Внутрішній ринок)

Вступ відкриває доступ до внутрішнього ринку ЄС, що забезпечує вільний рух чотирьох свобод: товарів, послуг, капіталів та осіб.

Стимулювання торгівлі та конкуренції: Усуваються бар'єри, застосовується конкурентне право ЄС, яке забороняє антиконкурентні угоди та державну допомогу, що спотворює конкуренцію.

Доступ до фондів: Держава-член отримує доступ до структурних та інвестиційних фондів ЄС, спрямованих на вирівнювання економічного розвитку та модернізацію інфраструктури.

2.3. Політичні та соціальні наслідки

Зміцнення демократії та верховенства права: Виконання політичних критеріїв забезпечує незворотність демократичних реформ та утвердження європейських цінностей.

Міжнародна позиція: Позиції держави-члена посилюються завдяки її участі в об'єднаній зовнішній політиці та політиці безпеки ЄС. Держава сприймається як частина потужного геополітичного та економічного блоку.

Соціальні стандарти: Застосування соціального права ЄС підвищує стандарти захисту прав працівників, рівності та безпеки праці.

Таким чином, набуття членства в Європейському Союзі — це трансформаційний процес, що вимагає від держави-кандидата глибокої інституційної, правової та економічної перебудови. Дотримання строгої багатоетапної процедури та виконання Копенгагенських критеріїв є передумовою для входження до унікальної наднаціональної правової системи.

Наслідки членства є двосторонніми: держава-новачок зобов'язується дотримуватися принципів верховенства та прямої дії права ЄС, повністю інтегруючись у внутрішній ринок і підпадаючи під юрисдикцію Суду ЄС. Це забезпечує не лише економічні переваги, але й незворотне утвердження демократичних цінностей та верховенства права, закріплюючи її статус як невід'ємної частини європейського правового простору.

Використані джерела

1. Ковалів М. В., Тимчишин Т. М., Ніканорова О. В. Основи права Європейського Союзу : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с.
2. Комарова Т. В., Трагнюк О. Я., Яковюк І. В. Право Європейського Союзу (в питаннях і відповідях) : навч.-довід. посібник / за заг. ред. І. В. Яковюка. Харків : Право, 2019. 178 с.
3. Основи права Європейського Союзу : підручник / Л. І. Адашис, Т. М. Анакіна, С. М. Вихрист та ін. ; за заг. ред. Т. Л. Сироїд. Харків : Право, 2020. 590 с.
4. Право Європейського Союзу: підручник; за ред. В. І. Муравйова. К.: Юрінком Інтер, 2011. 704 с.

5. Членство в ЄС: процедура прийняття / Юридичний факультет ЧНУ ім. Юрія Федьковича. URL: https://law.chnu.edu.ua/chlenstvo-v-es-protsedura-pryiniattia/ (дата звернення: 22.10.2025).
6. Позитивні наслідки вступу України до ЄС. *БДМУ*. URL: https://www.bsmu.edu.ua/blog/6860-pozitivni-naslidki-vstupu-ukraini-do-es/ (дата звернення: 22.10.2025).

Максим КОРОЛЬ
студент 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. ю. н., професор ***Сурілова О. О.***

ПРАВО НА ВИХІД З ЄС

Європейський Союз, що постав як амбітний проєкт миру, інтеграції та економічного процвітання, часто сприймався як незворотний процес. Протягом десятиліть до Лісабонського договору 2007 року, сама ідея виходу держави-члена здавалася юридично неможливою та політично абсурдною. Однак кодифікація Статті 50 Договору про Європейський Союз (ДЄС) стала мовчазним визнанням фундаментальної істини: інтеграція, якою б глибокою вона не була, завжди залишається добровільною.

Право на вихід — це не просто юридичний механізм, а глибокий філософський і політичний акт, що ставить під сумнів саму суть наднаціонального управління. Це є критичний прояв національного суверенітету, збереженого в арсеналі держави, незважаючи на добровільну передачу значної частини повноважень до Брюсселя. Це дослідження має на меті проаналізувати правову архітектуру Статті 50, розглянути її роль як «запобіжного клапана» для європейської демократії та оцінити значні інституційні та геополітичні наслідки, які виникають при реалізації цього права.

І. Юридична Основа: Холодний Розрахунок Статті 50 ДЄС

До Лісабона вихід із Союзу не був чітко прописаний, що породжувало б юридичний хаос у разі потреби. Стаття 50, запроваджена як виважена відповідь на цю прогалину, є коротким, але доленосним текстом. Вона чітко встановлює, що «будь-яка держава-член може ухвалити рішення про вихід зі Союзу відповідно до своїх конституційних вимог». Цей імператив підкреслює, що рушійною силою залишається національний конституційний суверенітет, а не право ЄС.

Сама процедура, хоч і здається простою, є справжнім випробуванням на міцність. Вона передбачає формальне повідомлення про намір, початок переговорів щодо угоди про вихід та встановлення дворічного терміну, протягом якого мають бути врегульовані всі відносини. Якщо угоди не досягнуто, і термін не продовжено, членство автоматично припиняється. Цей часовий ліміт діє як потужний стимул для досягнення компромісу, але водночас створює загрозу «жорсткого» (Hard Exit) виходу без жодних торговельних чи правових домовленостей, що є сценарієм максимальної економічної дестабілізації.

При цьому, право на вихід є відображенням загальних принципів міжнародного права, що дозволяє денонсувати міжнародні договори, але в умовах ЄС це ускладнено глибиною інтеграції. Спільнота створила не просто договір, а складний правовий простір (acquis communautaire), що проник у тисячі національних законів, регулювань та судових рішень. Вихід стає не лише політичним, а й колосальним логістичним завданням з розплутування багаторічних правових зв'язків.

ІІ. Філософський парадокс: суверенітет як «запобіжний клапан»

З філософської точки зору, право на вихід виконує роль «запобіжного клапана» для європейської демократії. Його існування є найкращим доказом того, що членство в ЄС є усвідомленим вибором, а не примусом. Держави залишаються в Союзі не тому, що вони не можуть піти, а тому, що вони оцінюють інтеграційні вигоди як такі, що переважають над втратами суверенітету. Таким чином, Стаття 50 підвищує демократичну легітимність всього проєкту.

Це право також слугує механізмом санації (оздоровлення) інтеграції. Воно дозволяє країнам, які політично чи економічно розходяться з основним напрямком Союзу, відокремитися, не підриваючи єдність решти. І навпаки, загроза виходу є постійним стримуючим фактором проти надмірної централізації чи бюрократизації з боку інституцій ЄС. Брюссель змушений бути чутливим до національних інтересів, знаючи, що нехтування ними може активувати цей «клапан».

Однак, реалізація цього права несе в собі значний ризик інституційної кризи. Прецедент виходу, як показав Brexit, неминуче підживлює євроскептичні настрої в інших країнах-членах, створюючи загрозу ефекту доміно. Вихід однієї великої країни порушує внутрішній баланс влади та розподіл голосів, змушуючи решту членів переглядати бюджетні внески та механізми прийняття рішень. Таким чином, право на вихід, хоча і є втіленням суверенітету, водночас стає джерелом нестабільності.

ІІІ. Наслідки та ціна свободи: геополітичний вимір

Практична реалізація права на вихід чітко демонструє його високу ціну, яка є чи не найважливішим політичним уроком. Для держави,

що виходить, втрата миттєвого та безперешкодного доступу до єдиного ринку — найбільшого торговельного блоку у світі — має прямі економічні наслідки, які вимірюються падінням ВВП та необхідністю укладання сотень нових двосторонніх угод. Процес «відновлення контролю» над кордонами та законодавством обертається величезними бюрократичними та економічними витратами.

Для Європейського Союзу наслідки є геополітичними. Втрата значної економічної, демографічної чи військової потужності (як у випадку з Великою Британією) неминуче послаблює позиції ЄС на світовій арені. У той час, коли світ дедалі більше поляризується, внутрішня роз'єднаність та ослаблення економічної бази створюють геополітичний вакуум.

Зрештою, право на вихід є двосічним мечем: воно підтверджує, що ЄС — це союз суверенних націй, але його використання є актом, який призводить до втрат для обох сторін. Ця «ціна свободи» слугує потужним політичним попередженням, яке змушує будь-яку державу-члена, що розмірковує про вихід, зважити набагато більше, ніж лише ідеали суверенітету.

Право на вихід з Європейського Союзу, закріплене у Статті 50 ДЄС, є парадоксальним інструментом. Воно є найвищим проявом національного суверенітету, який, будучи реалізованим, створює глибоку економічну та інституційну турбулентність. Стаття 50 є необхідним елементом, який надає легітимності проєкту ЄС, але її практичне застосування завжди буде актом відчаю, а не тріумфу.

Майбутнє Європейського Союзу залежатиме від того, наскільки його лідери та інституції зможуть зробити членство настільки привабливим та гнучким, щоб держави-члени хотіли залишатися в ньому, а не мусили це робити. Право на вихід залишається незмінним, мовчазним нагадуванням про те, що жодна інтеграція не може бути вічною, якщо вона не має постійної підтримки народів Європи.

Використані джерела

1. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями : Договір Європ. Союзу від 07.02.1992 : станом на 30 берез. 2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text (дата звернення: 11.11.2025).
2. Шербаков В. В. Причини та наслідки виходу Великої Британії з Європейського Союзу. Європейські перспективи. 2021. № 4. С. 170–175. URL:https://doi.org/10.32782/ep.2021.4.26 (дата звернення: 11.11.2025).
3. Рішення Суду Європейського Союзу у справі Wightman and Others v Secretary of State for Exiting the European Union (C-621/18) від 10.12.2018. URL: https://curia.europa.eu.

4. Crawford J. State Responsibility: The General Part. Cambridge University Press, 2013.
5. Pernice I. The Treaty of Lisbon and the End of the Constitutional Process: Constitutionalization of the EU and its Limitations. *European Law Journal,* 2008. Vol. 14, No 6. P. 814–840.
6. Tryfonas H. G. M. The Legal Effects of Brexit on EU and UK Law. Brill Nijhoff, 2019.
7. Авер'янов, М. Ю. Brexit як майбутній прецедент застосування статті 50 Договору про Європейський Союз. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право2019. Вип. 58. Т. 1. С. 136–140.
8. Мушак В. В. Право на вихід із Європейського Союзу: теоретико-правовий аспект. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2018. Вип. 136. С. 129–137.

Софія КОСТЕНЮК
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Батанова Л. О.***

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ МОРСЬКИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Морські перевезення традиційно відіграють ключову роль у глобальній системі логістики, забезпечуючи ефективне переміщення товарів між країнами та континентами. Для більшості підприємств, незалежно від їхнього розміру чи галузевої належності, саме морський транспорт залишається найекономічнішим способом доставки великих вантажів на далекі відстані. Морські порти, у свою чергу, становлять основу транспортної інфраструктури України, від функціонування якої безпосередньо залежить стабільність національної економіки, розвиток зовнішньої торгівлі та інтеграція у світову логістичну систему. Рівень ефективності портової діяльності значною мірою визначає конкурентоспроможність транспортного комплексу держави та її участь у міжнародних перевезеннях. До початку збройної агресії Російської Федерації Україна мала значний потенціал розвитку морських перевезень, адже галузь демонструвала стабільне зростання і розглядалася як одна з найперспективніших у транспортному секторі. Однак із початком воєнних дій на території держави, морський трафік практично припинився, що призвело до тимчасового паралічу експортно-імпортних операцій та логістичних ланцюгів [1, с. 43].

Сучасні умови функціонування підприємств морської галузі є надзвичайно складними, оскільки безпека судноплавства у Чорному та Азовському морях після 24 лютого 2022 року була суттєво підірвана. Втрата контролю над частиною акваторій, мінна небезпека та знищення інфраструктури призвели до фактичного блокування судноплавних маршрутів, що унеможливило стабільне здійснення експортно-імпортних, торговельних і каботажних перевезень [2, с. 60]. У цих умовах питання правового забезпечення морської безпеки набуло виняткового значення, адже від ефективності міжнародно-правових механізмів залежить збереження не лише економічних інтересів держави, а й безпеки екіпажів та суден.

Забезпечення безпеки морських перевезень у період воєнного стану ґрунтується на поєднанні міжнародних стандартів, закріплених у документах Міжнародної морської організації (ММО), та національних правових актів України, які адаптують ці норми до умов збройного конфлікту. Ключовим документом виступає Міжнародна конвенція з охорони людського життя на морі (SOLAS). Важливим структурним елементом безпекової системи є SOLAS та Міжнародний кодекс з охорони суден і портових засобів, які встановлюють комплексну рамку морської охорони. Ці документи поширюються на пасажирські судна, вантажні судна водотоннажністю від 500 GT і вище, а також на портові об'єкти. Вони передбачають три рівні безпеки, необхідність постійної актуалізації планів охорони суден і портів, а також ефективну взаємодію між адміністраціями портів та судновласниками [3, с. 244–261].

З урахуванням сучасних умов збройної агресії Російської Федерації проти України, Міжнародна морська організація ухвалила низку спеціальних рішень, спрямованих на збереження стабільності світового мореплавства та захист морських комунікацій. Асамблея ММО окреслила ключові оперативні пріоритети, серед яких — гарантування свободи судноплавства, забезпечення безпеки моряків, підтримання безперервності ланцюгів постачання, а також збереження функціональності навігаційних систем, засобів зв'язку, пошуково-рятувальних операцій і гідрографічної підтримки. Окремо підкреслюється необхідність надання Україні технічної допомоги під час функціонування спеціального морського коридору, що забезпечує відновлення комерційних перевезень у зоні бойових дій [4, с. 2].

У розвиток цих рішень Україна, спільно з Військово-Морськими Силами та Морською адміністрацією, запровадила тимчасові торговельні маршрути до та з портів Одеси, Чорноморська та Південного. Маршрути стали стратегічним інструментом, який дозволив здійснити вихід заблокованих суден і частково відновити експорт української

аграрної та промислової продукції, незважаючи на постійні воєнні ризики [5].

У міжнародній практиці додатковими профілактичними заходами виступають рекомендації адміністрацій прапора і спеціалізованих морських відомств, що зобов'язують судновласників проводити оцінку ризиків, встановлювати підвищений рівень охорони судна, постійно відстежувати NAVAREA-попередження, а також підтримувати комунікацію з NATO Shipping Centre щодо навігаційної ситуації та безпечних маршрутів. На європейському рівні оновлена Морська безпекова стратегія ЄС (EUMSS) визначає забезпечення безпечних і відкритих морських шляхів як один із головних пріоритетів Союзу. Вона передбачає посилення інспекцій безпеки в портах і на суднах, зокрема у Чорному морі, а також розвиток систем морської ситуаційної обізнаності, що дозволяють вчасно реагувати на потенційні загрози морській безпеці [6].

Національне законодавство України у сфері морської безпеки під час воєнного стану є логічним продовженням міжнародних стандартів. Кабінет Міністрів України постановою від 25 лютого 2022 року № 183-р запровадив у морських і річкових портах третій рівень охорони, що передбачає максимальні заходи безпеки: суворий контроль доступу на територію портів, посилене патрулювання, перевірку вантажів і екіпажів, а також координацію дій із прикордонною службою та Військово-Морськими Силами України [7]. Водночас для врегулювання питань, пов'язаних із компенсацією шкоди у випадку відмови страховиків, Міністерством інфраструктури запроваджено спеціальний порядок оцінки збитків у сфері безпеки судноплавства в Дунайському регіоні, що дозволяє оперативно фіксувати наслідки атак і забезпечувати механізм відшкодування [8].

Системним нормативним актом, який визначає правові основи захисту критично важливих морських об'єктів, виступає Закон України «Про критичну інфраструктуру», що встановлює засади їхньої стійкості та функціонування під час воєнного стану [9].

Використані джерела

1. Сержук А. В. Морські перевезення під час війни. *Економіка та підприємництво*. 2023. Вип. 50. С. 40–48.
2. Шевчук О. А., Гайванович Н. В. Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку морських вантажних перевезень в Україні та світі. *Економічний вісник НТУУ «Київський політехнічний інститут»*. 2023. С. 59–64.
3. International Convention for the Safety of Life at Sea (SOLAS). *Consolidated edition*. London: IMO, 2020. 431 p. URL: https://www.samgongustofa.is/media/english/SOLAS-2020-Consolidated-Edition.pdf (дата звернення: 25.10.2025).

4. International Maritime Organization. Resolution A. 1183(33) «The impact of the Russian armed invasion of Ukraine on international shipping». 2023. 5 p. URL: https://wwwcdn.imo.org/localresources/en/MediaCentre/HotTopics/Documents/A%2033-Res.1183.pdf (дата звернення: 27.10.2025).
5. State Service for Maritime, Inland Waterway Transport and Shipping of Ukraine. Temporary corridors for merchant ships sailing to/from Ukrainian ports have been announced. 2023. URL: https://marad.gov.ua/en/news/temporary-corridors-merchant-ships-sailing-ukrainian-ports-have-been-announced (дата звернення: 25.10.2025).
6. European Commission & High Representative. Joint Communication JOIN (2023) 8 final to the European Parliament and the Council. Brussels. 2023. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX%3A52023JC0008 (дата звернення: 27.10.2025).
7. Про встановлення рівня охорони у морських та річкових портах України, портових засобах, суднах, які мають право плавання під Державним прапором України: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 лютого 2022 р. № 183-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/183–2022-%D1%80 (дата звернення: 27.10.2025).
8. Про затвердження Порядку оцінки шкоди, заподіяної внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України та воєнних дій на території України, у сферах безпеки судноплавства в акваторії українських портів у Дунайському регіоні та перевезень залізничним транспортом: Наказ Міністерства інфраструктури України від 9 липня 2022 р. № 634. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/z1279–22 (дата звернення: 27.10.2025).
9. Про критичну інфраструктуру: Закон України від 16 листопада 2021 року № 1882-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 5. Ст. 13. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882–20#Text (дата звернення: 27.10.2025).

Анна КРАМАРЕНКО
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. ю. н., професор ***Кормич Б. А.***

ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ МИТНОГО СОЮЗУ ЄС

Митний союз Європейського Союзу є основою європейської економічної інтеграції, що забезпечив створення єдиної митної території, вільний рух товарів та уніфіковану політику у сфері зовнішньої торгівлі. Ідеї єдиної митної території були закладені ще у 1951 році в межах Європейського об'єднання вугілля і сталі, проте правову основу митного союзу сформувала Римська угода 1957 року, якою було

засновано Європейське економічне співтовариство (ЄЕС). Держави-засновниці — Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Франція, Італія та Федеративна Республіка Німеччина — погодилися поступово усунути мита між собою і встановити спільний зовнішній тариф для товарів, що надходили з третіх країн. Уже 1 липня 1968 року митний союз фактично запрацював — внутрішні мита між країнами ЄЕС були повністю скасовані, а спільний зовнішній тариф став єдиним інструментом регулювання зовнішньої торгівлі.

Подальші десятиліття характеризувалися поступовою гармонізацією митного законодавства, спрощенням процедур і розвитком спільних адміністративних механізмів. У 1987 році було введено Єдиний адміністративний документ (Single Administrative Document, SAD), який уніфікував митну документацію, замінивши безліч національних форм. Також у цей період створювалася система «спільного транзиту», що дозволила переміщення товарів між державами-членами без повторного митного оформлення на кожному кордоні. Ці заходи істотно зменшили адміністративне навантаження на бізнес і прискорили товарообіг у межах ЄС. У 1992 році ухвалено Митний кодекс Спільноти (Community Customs Code), який об'єднав численні нормативні акти у єдиний законодавчий документ, встановив загальні принципи митного оформлення, оцінки вартості товарів, визначення їхнього походження та правил митного контролю. З 1 січня 1993 року у зв'язку із запровадженням Єдиного внутрішнього ринку було остаточно скасовано митний контроль на внутрішніх кордонах між державами-членами. Відтоді товари, які законно введено в обіг в одній країні ЄС, можуть вільно пересуватися в межах усієї Спільноти без додаткових митних процедур.

З розвитком технологій і появою нових викликів у сфері безпеки та боротьби з контрабандою митна система ЄС потребувала модернізації. У 2008 році прийнято Модернізований митний кодекс (Modernised Customs Code), а у 2016 році набрав чинності Митний кодекс Союзу (Union Customs Code — UCC), який став основою сучасної митної системи. Його головна мета — повна цифровізація митних процедур, запровадження електронного документообігу, підвищення ефективності митного контролю та полегшення міжнародної торгівлі. UCC передбачає, що всі митні взаємодії між бізнесом і адміністраціями мають відбуватися в електронній формі, а національні митні служби працюють як єдина мережа.

Водночас митна інтеграція не обмежується лише країнами-членами — до митного союзу ЄС приєдналися Туреччина (частково, з 1995 року), Андорра, Сан-Марино та Монако на основі спеціальних угод. Це свідчить про зовнішній вплив та привабливість європейської митної моделі. Водночас історія формування митного союзу демон-

струє, що інтеграція у цій сфері вимагала значної правової уніфікації, адміністративних реформ та розвитку технологічних рішень. Митна політика стала сферою, де реалізується принцип «спільної відповідальності»: митні служби держав-членів виконують спільні завдання, дотримуючись єдиних правил і стандартів. Це дозволяє одночасно забезпечувати вільну торгівлю і захищати внутрішній ринок від небезпечних або контрафактних товарів, сприяти екологічній безпеці та боротьбі з фінансовими злочинами. Митний союз ЄС сьогодні є прикладом високорівневої економічної інтеграції, який поєднує спрощення торгівлі, стандартизацію митного законодавства, спільний контроль зовнішніх кордонів та цифрову трансформацію митної сфери. Його історія показує, що поступова, але послідовна інтеграція здатна перетворити сукупність національних економік на єдину торговельну зону з глобальним впливом.

Формування митного союзу Європейського Союзу є яскравим прикладом успішного поєднання економічних і політичних інтересів задля створення спільного ринку. Від скасування внутрішніх мит до запровадження спільного зовнішнього тарифу, від гармонізації законодавства до повної цифровізації процедур — митний союз пройшов шлях від економічної угоди до системи, що забезпечує єдність і стабільність європейського ринку. Його досвід доводить, що ефективна інтеграція можлива лише за умов взаємної довіри, правової уніфікації та готовності держав-членів ділитися суверенітетом задля спільної вигоди.

Використані джерела

1. Мартинюк І. П. Формування та розвиток Митного союзу Європейського Союзу. *Право та інновації*. 2023. № 2. С. 67–74.
2. Петрова І. П. Митна реформа Європейського Союзу: досвід, корисний для України на шляху до євроінтеграції. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 3. С. 58–64.
3. Лещенко К. А. Митний союз Туреччина — ЄС: уроки для України. *Вісник КНЕУ*. 2017. № 4. С. 112–119.
4. Treaty Establishing the European Economic Community (Treaty of Rome). Rome : European Communities, 25 March 1957. 260 p.

Анастасія КРАСНЯК
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

МЕХАНІЗМИ МІЖНАРОДНОЇ ДОПОМОГИ ЦИВІЛЬНОМУ НАСЕЛЕННЮ УКРАЇНИ: РОЛЬ UNHCR І UNICEF

Забезпечення міжнародної гуманітарної допомоги цивільному населенню України є ключовим механізмом захисту прав людини у період воєнного конфлікту. Постійні бойові дії спричинили масове переміщення населення, погіршення доступу до базових соціальних послуг та освіти, що підкреслює необхідність оперативного та ефективного реагування міжнародних організацій. Війна в Україні призвела до широкомасштабної гуманітарної кризи: гуманітарної допомоги (далі — гумдопомога) у 2022 р. потребуватимуть 17,7 млн осіб, у т.ч. 3,3 млн дітей і 4,2 млн осіб похилого віку [1].

У контексті міжнародного гуманітарного права важливо пам'ятати, що, як наголошують М. В. Грушко та Н. О. Марценко, «надання гуманітарної допомоги є обов'язком усіх учасників збройного конфлікту відповідно до норм міжнародного гуманітарного права». Цей принцип покладено в основу діяльності більшості міжнародних організацій, які працюють в Україні, зокрема UNHCR та UNICEF [2].

Україна активно працює над удосконаленням системи надання гуманітарної допомоги, інтегруючи міжнародні стандарти та найкращі практики. Вплив міжнародних організацій спрямований на підвищення ефективності надання допомоги, забезпечення прозорості розподілу ресурсів та захисту прав населення.

Як зазначає UNHCR «Згідно з Планом гуманітарних потреб та реагування на 2025 рік (HNRP), у 2025 році в Україні 12,7 мільйона людей потребуватимуть термінової допомоги та послуг захисту. Близько 3,6 мільйона людей залишаються переміщеними особами всередині країни, а гострота гуманітарних потреб зростає» [3].

Впровадження міжнародних стандартів допомоги в Україні, зокрема через співпрацю з UNHCR та UNICEF, забезпечує комплексний підхід: житло, медичну допомогу, освіту, психологічну підтримку та соціальні послуги. Наприклад, UNHCR реалізує програму тимчасового житла для вразливих сімей [4], а UNICEF у співпраці з Міністерством освіти та науки України забезпечує понад 500 «точок безпеки» (Safe Spaces) для дітей, де вони отримують психологічну підтримку, навчання та соціальні послуги [5]. Я переконана, що інтеграція психологічної допомоги у навчальні програ-

ми дозволяє дітям швидше адаптуватися та відновлюватися після стресу війни.

На практиці впровадження міжнародних стандартів гуманітарної допомоги здійснюється через оновлення національного законодавства, гармонізацію його з принципами Женевських конвенцій та керівних документів ООН, а також через активну співпрацю з міжнародними організаціями. Зокрема у 2023–2024 роках було запроваджено єдину електронну платформу обліку гуманітарної допомоги, що дозволяє відстежувати її розподіл та забезпечувати прозорість [6]. Саме цифровізація та прозорість розподілу ресурсів є практично важливим інструментом, який зменшує ризик корупції та покращує швидкість надання допомоги.

Таким чином, міжнародна допомога, надана UNHCR, UNICEF та іншими структурами системи ООН, відіграє вирішальну роль у забезпеченні прав цивільного населення України. Її реалізація через цифрові системи моніторингу, партнерство з державними органами та створення соціальних програм свідчить про інтеграцію України в систему міжнародних гуманітарних стандартів. На мою думку, цей досвід може стати основою для подальшого вдосконалення національної системи гуманітарної допомоги та підвищення її ефективності в кризових ситуаціях.

Використані джерела

1. Khmelevska O. Humanitarian Action in the Conditions of War in Ukraine. *Demography and Social Economy*. 2023. 1(51). 96–117. DOI: 10.15407/dse2023.01.096.
2. Грушко М. В., Марценко Н. О. Гуманітарний доступ під час збройних конфліктів. *Університетські наукові записки*.2021. № 6 (84). С. 102–110.
3. UNHCR. The UN Refugee Agency — Ukraine emergency. URL: https://www.unhcr.org/emergencies/ukraine-emergency?
4. UNHCR. The UN Refugee Agency — Ukraine operation factssheet. URL: https://www.unhcr.org/ua/sites/ua/files/2025–08/UNHCR%20Ukraine%20Emergency%20Shelter%20and%20Housing%20Factsheet%20June%202025.pdf?
5. UNICEF — 4.6 million children in Ukraine face ongoing educational barriers as fourth academic year during war begins. URL: https://www.unicef.org/eca/press-releases/46-million-children-ukraine-face-ongoing-educational-barriers-fourth-academic-year?

Юлія КРИШЕНЬ
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. ю. н., професор ***Кормич Б. А.***

ПРАВИЛА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ МИТНОЇ ВАРТОСТІ

Правильне визначення митної вартості — це не просто формальність для імпортерів, а критично важливий елемент забезпечення фіскальної стабільності та чесної конкуренції в ЄС. Як майбутні юристи, ми розуміємо, що від точності цього показника залежить не тільки розмір *ad valorem* митних зборів, а й загальна прозорість міжнародної торгівлі. Саме тому мета цієї роботи полягає в тому, щоб чітко окреслити й проаналізувати ключові правила та ієрархію методів, які Європейський Союз використовує для оцінки товарів, що ввозяться.

Нормативною основою, що регулює це питання, є Митний кодекс Союзу (UCC), затверджений Регламентом (ЄС) № 952/2013, а також деталізований у Імплементаційному Регламенті Комісії (ЄС) 2015/2447. Ці акти не винайшли велосипед, а ґрунтуються на фундаментальних принципах Угоди ГАТТ про митну оцінку (ст. VII ГАТТ 1994 року) [6].

Законодавство ЄС чітко визначає, що митна вартість є основою для нарахування мита, і її визначення має відбуватися за шістьма послідовними методами [1]. На щастя для більшості сумлінних трейдерів, головний і найпоширеніший метод — це Вартість операції (Transaction Value). Його принцип елементарний: митна вартість дорівнює ціні, фактично сплаченій або належній до сплати за товар, проданий на експорт до ЄС [5, с. 45].

Але у митній справі все не так просто, як здається на перший погляд! Ціна товару на інвойсі рідко стає остаточною митною вартістю. За правилами ЄС, до неї обов'язково додаються (коригуються) деякі витрати, які, хоча й не відображені в основній ціні, є частиною вартості товару. Це, наприклад, витрати на транспортування та страхування до кордону ЄС, а також такі складні елементи, як роялті та ліцензійні платежі, пов'язані з імпортованими товарами [7, с. 115].

Ключовим моментом є те, що метод вартості операції можна застосувати лише за певних умов. Митні органи можуть його відхилити, якщо виявлять, що продаж має неринковий характер. Наприклад, якщо існують неринкові обмеження щодо використання товару покупцем, або ж якщо продавець та покупець є пов'язаними особами і цей зв'язок вплинув на сформовану ціну [2]. Це — головний біль для

транснаціональних компаній, і він вимагає від юристів глибокого розуміння правил трансфертного ціноутворення.

Якщо застосування первинного методу неможливе, митні органи зобов'язані вдаватися до резервних методів, суворо дотримуючись встановленої ієрархії [5]. Це робиться для того, щоб уникнути суб'єктивності в оцінці.

Наступними в черзі йдуть методи, засновані на порівнянні:

Вартість операції з ідентичними товарами;

Вартість операції з подібними товарами.

Якщо ідентичних або подібних товарів для порівняння знайти не вдалося, застосовується один із двох економічно орієнтованих методів (порядок їх застосування можна змінити на вимогу декларанта):

Дедуктивний метод (Deductive Value). Його суть — піти від кінцевого до початкового. Вартість визначається на основі ціни продажу товару (або подібних товарів) на території ЄС (як правило, перший оптовий продаж), з якої відраховуються всі витрати, понесені в межах ЄС: маржа прибутку, внутрішній транспорт, мита та податки [3, с. 18].

Розрахунковий метод (Computed Value). Цей метод — винятково для випадків, коли продавець готовий надати митним органам деталізовану інформацію про свої витрати. Вартість розраховується на основі витрат виробництва (матеріали, виготовлення, а також звичайний прибуток та загальні витрати виробника в країні експорту) [5, с. 50].

І нарешті, як остання інстанція, існує Резервний метод (Fall-back Method). Він застосовується, якщо жоден із попередніх п'яти не спрацював. У цьому разі вартість визначається на підставі «розумних засобів», але з важливою обмовкою: заборонено використовувати довільні, мінімальні чи будь-які інші ціни, що не ґрунтуються на торговельних операціях [6].

Система визначення митної вартості ЄС є прозорою, ієрархічною та, що найважливіше, базується на реальних торговельних угодах. Її фокус на вартості операції забезпечує прогнозованість для бізнесу, тоді як чітко визначена ієрархія резервних методів захищає фінансові інтереси Союзу від спроб заниження вартості [4].

Для України, яка активно адаптує своє митне законодавство до європейських стандартів, розуміння цих правил має практичне значення для спрощення торгівлі та подальшої євроінтеграції. Перспективи розвитку цієї сфери лежать у площині адаптації до викликів електронної комерції та контролю за операціями між пов'язаними особами, що вимагає від європейських та українських митних юристів постійного підвищення кваліфікації.

Використані джерела

1. Регламент (ЄС) № 952/2013 Європейського Парламенту та Ради від 9 жовтня 2013 р., що встановлює Митний кодекс Союзу. *Офіційний вісник Європейського Союзу*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/984_009–13#Text
2. Імплементаційний Регламент Комісії (ЄС) 2015/2447 від 24 листопада 2015 р., що встановлює детальні правила застосування деяких положень Митного кодексу Союзу. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_028–15#n2
3. Пашко П. В. Адаптація законодавства України у сфері визначення митної вартості до вимог Митного кодексу ЄС. *Вісник Університету митної справи та фінансів*. 2022. № 3 (18). С. 15–22.
4. Аналітичний звіт щодо практики контролю митної вартості в Україні в контексті Угоди про асоціацію. Київ : Міністерство фінансів України, 2021.
5. Customs Valuation under the UCC: A Handbook for Practitioners. Brussels : Taxation and Customs Union Directorate-General (TAXUD), European Commission, 2020. URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/system/files/2020–09/guidance_valuation_en.pdf
6. WCO Explanatory Notes to the General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) Article VII on Customs Valuation. Brussels : World Customs Organization (WCO), 2023. URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/document/download/9a13b89e-9e5e-482e-be0b-f593d96bc815_en
7. Smith A. Related Parties and Customs Valuation: The Challenge of Transfer Pricing in the EU. *World Customs Journal*. 2021. Vol. 15, No. 2. P. 110–125.

Анастасія КУДРЯ
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

ПАРИЗЬКИЙ АКТ 1928 РОКУ ТА ЗАБОРОНА ВІЙНИ ЯК ЗАСІБ ВИРШЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СПОРІВ

Після Першої світової війни людство усвідомило катастрофічні наслідки глобальних збройних конфліктів і прагнуло створити нову систему безпеки, що унеможливила б повторення подібних трагедій. В умовах політичної нестабільності 1920-х років виникла ідея відмови від війни як інструменту національної політики. Саме на цьому ґрунті визріла потреба в міжнародному документі, який би юридично закріпив заборону війни.

Після створення Ліги Націй стало очевидно, що її механізми не гарантують ефективного запобігання війнам. Як зазначає Абдуллаєв Р. А. «Ліга Націй не змогла стати ефективним інструментом підтримки миру та зупинити розвиток подій, які привели до Другої світової війни» [1, с. 33]. Ініціатива підписання пакту виходила від міністра закордонних справ Франції Арістіда Бріана, який запропонував США укласти двосторонній договір про мир. Державний секретар США Френк Келлог розвинув цю ідею, запропонувавши зробити договір багатостороннім, відкритим для всіх держав. Таким чином, Паризький акт 1928 року став результатом прагнення провідних країн світу створити універсальний інструмент для відмови від війни як засобу політики.

Цей акт який був підписаний підписаний 27 серпня 1928 року, можна сказати, став першим міжнародним договором, що юридично забороняв війну як засіб національної політики. У статті 1 держави-учасниці проголосили відмову від війни як інструменту врегулювання міжнародних спорів, а стаття II зобов'язувала вирішувати всі конфлікти лише мирними засобами. Пакт не передбачав дієвого механізму контролю чи санкцій, тож мав здебільшого декларативний характер. Проте його підтримали понад 60 держав світу, що свідчило про глобальне прагнення до миру й стало важливим кроком у розвитку міжнародно-правових норм, спрямованих на обмеження агресії.

Пакт Бріана-Келлога вперше в міжнародному праві закріпив ідею, що війна не може бути засобом національної політики та що міжнародні спори слід вирішувати миром. документ став важливим юридичним прецедентом, зокрема для формування принципу невикористання сили в Хартія ООН, зокрема в статті 2 ч. 3 та розвитку поняття злочину агресії. Йоав Дж. Тенамбаум у своїй статті зазначив «Угода стала значущим правовим кроком, бо через неї міжнародне право — уперше масово й публічно — відмовилося від права на війну як засобу політики» [2].

Проте на практиці документ виявився декларативним, без ефективних механізмів примусу або санкцій проти держав-порушниць. У 1930-х роках, незважаючи на пакт, відбулися агресії — зокрема взяття ми беремо до уваги дій Маньчжурія Японією 1931 р., агресія Італії в Ефіопії (1935) та падіння Європейської системи миру. Брак чіткої відповідальності за порушення та обмежені правові механізми значно зменшили практичну силу угоди. Проте, незважаючи на це, пакт заклав важливу правову основу: він вплинув на розвиток концепції агресії як злочину, а також на формування принципів сучасного міжнародного права. Хоча у майбутньому «Пакт Бріана — Келлоґа став одним з юридичних обґрунтувань під час Нюрнберзького трибуналу, на якому очільникам нацистської Німеччини висунули обвинувачення в порушенні Пакту» [3].

Цей документ започаткував перехід від «права війни» до системи колективної безпеки, де війна визнається не інструментом політики, а міжнародним злочином. Ідеї пакту вплинули й на розвиток поняття агресії, яке пізніше було конкретизовано у Статуті Нюрнберзького трибуналу, а також у резолюціях Генеральної Асамблеї ООН. У XX ст. принцип заборони сили став основоположним принципом міжнародного права, що діє й сьогодні.

Паризький акт 1928 року став важливою віхою у розвитку міжнародного права, адже вперше на міждержавному рівні було проголошено відмову від війни як засобу політики. Цей документ відобразив прагнення світової спільноти до миру після Першої світової війни й засвідчив початок формування нової системи безпеки, заснованої на принципах права, дипломатії та співпраці. Незважаючи на те, що пакт не мав реальних механізмів примусу та не зміг запобігти агресіям 1930-х років, він заклав основу для подальшого розвитку міжнародних норм і морального засудження війни як політичного інструменту.

У подальшому його принципи отримали закріплення в Статуті ООН і стали фундаментом сучасного міжнародного правопорядку. Саме Пакт Бріана — Келлога започаткував перехід від епохи «права війни» до епохи права миру, у якій головним обов'язком держав є утримання від застосування сили та мирне врегулювання спорів. Його ідеї зберігають значення й сьогодні, коли світ знову стикається з викликами агресії та необхідністю захисту міжнародного миру.

Використані джерела

1. Абдуллаєв Р. А. Правове регулювання санкцій у праві Європейського Союзу : дис. ... доктора філософії. Одеса, 2022. 210 с. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c41a1ebc-8cbf-4cfc-887a-818683b1209a/content
2. Tenembaum Y. J. Why was the Kellogg-Briand Pact of 1928 a Watershed in the Evolution of Public International Law? *The New Jurist*. 2021. May 15. URL: https://newjurist.com/why-was-the-kellogg-briand-pact-of-1928-a-watershed-in-the-evolution-of-public-international-law/
3. АрміяInform. (2023, 29 серпня). Агресивна війна не може бути інструментом національної політики: до 95-річчя Пакту Бріана — Келлога. URL: https://armyinform.com.ua/2023/08/29/agresyvna-vijna-ne-mozhe-buty-instrumentom-naczionalnoyi-polityky-do-95-richchya-paktu-briana-kelloga/

Софія КУЗЬМЕНКО
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — доктор філософії у галузі права, доцент ***Войтович П. П.***

МАЙБУТНЄ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ АНТАРКТИДИ: ВИКЛИКИ МІЖНАРОДНІЙ БЕЗПЕЦІ У XXI СТОЛІТТІ

Антарктида — це унікальний простір, що займає особливе місце в системі міжнародного права, так як, на відміну від інших територій, вона не належить жодній державі, а також там установлено спеціальний міжнародно-правовий режим. Її правовий статус визначається договором про Антарктику, підписаним у 1959 році та є чинним із 1961 року. На сьогоднішній день його учасниками є 86 держав, і упродовж понад шістдесяти років антарктичний правовий режим залишався прикладом ефективного міжнародного співробітництва.

Основною метою договору про Антарктиду 1959 року було закріпити декілька ключових принципів:

1. Демілітаризація континенту- забороняються, будь-які заходи військового характеру, такі як створення військових баз і укріплень, проведення військових маневрів, а також випробування будь-яких видів зброї.

2. Мирний характер використання території, тобто тільки в наукових і гуманітарних цілях.

3. Свобода наукових досліджень в Антарктиці і співробітництво з цією метою. [1].

Слід зазначити, що існують інші міжнародні документи, що захищають збереження ресурсів та фауни навколишнього середовища, такі як:

1. Конвенція про збереження антарктичних тюленів (1972). Її метою є захист популяції тюленів від надмірного промислу.

2. Конвенція про збереження морських живих ресурсів Антарктики (1980). Регулює рибальство, охорону екосистеми Південного океану, контроль за виловом криля та інших видів.

3. Протокол про охорону навколишнього середовища до Договору про Антарктику (1991) визначає Антарктику як «природний заповідник, призначений для миру та науки», і забороняє будь-яку мінеральну діяльність.

Не зважаючи на те, що ці положення є яскравим прикладом для укладення подальших міжнародних договорів, нині, у XXI, постають нові виклики, які потребують переосмислення і вдосконалення. Хотілося б зосередити увагу на геополітичному факторі, такому як посилення інтересу з боку держав до Антарктиди як до території, що має велику кількість корисних копалин.

Після завершення Холодної війни саме Протокол про охорону навколишнього середовища до Договору про Антарктику 1991 року став важливим кроком до зміцнення міжнародного режиму безпеки на континенті. Він не лише розвинув екологічні норми, а й посилив політичний баланс інтересів держав, заклавши новий рівень у відносинах між ними. Його ключова норма — заборона будь-якої мінеральної діяльності, зокрема розвідки й видобутку корисних копалин стала фундаментальним бар'єром проти перетворення Антарктики на простір ресурсного суперництва [2, ст. 7].

У геополітичному вимірі ця заборона стала своєрідним тестом на зрілість міжнародного права: держави добровільно обмежили власні потенційні економічні вигоди задля колективної екологічної безпеки. Однак у сучасних умовах, коли глобальна довіра між провідними державами ослабла, а протистояння загострилися, є великий ризик політизації наукових місій в Антарктиці та використання наукової присутності у стратегічних цілях. Нові технології роблять можливим доступ до потенційних запасів руди, нафти та газу під льодовим щитом, що створює ризики прихованої «ресурсної конкуренції». Зважаючи на це, деякі держави збільшують свій вплив та присутність через наукові станції, які можуть мати подвійне призначення — цивільне і військове, що ставить під загрозу збереження демілітаризованого статусу континенту [3, с. 39].

Хоча Протокол 1991 року містить суворі екологічні обмеження, він не має чітких механізмів примусу, тому у разі подальшої ескалації міжнародних конфліктів може виникнути спокуса переглянути норми Протоколу.

У разі збереження міжнародної стабільності і глобального акценту на екологічній безпеці найімовірнішим варіантом є залишення чинного режиму без змін. Проте одним з найгірших сценаріїв є те, що деякі держави можуть наполягати на дозволені обмежених геологічних досліджень під приводом наукових цілей, що може стати кроком до легалізації видобутку ресурсів. Це створить серйозну загрозу для екологічного статусу Антарктики. Також, якщо консенсусу не буде, можуть виникнути альтернативні ініціативи або паралельні угоди між окремими групами держав; це може призвести до геополітичної фрагментації Антарктичного режиму. Ризик цього перебігу подій зростає через глобальні конфлікти, зокрема війну в Україні, що зруйнувала довіру між ключовими учасниками міжнародних процесів.

Таким чином, рішення у випадку можливого перегляду залежатиме саме від глобального стану міжнародних відносин. Антарктика залишиться «континентом миру» тільки в разі відновлення тенденції

до співпраці і довіри. Якщо ж політичні конфлікти продовжать підривати міжнародне право, існує ризик, що екологічний баланс у регіоні, а потім і у всьому світі, буде поставлено під загрозу [3, с. 51].

Україна, ставши однією зі сторін Договору про Антарктиду в 1992 році, активно дотримується положень вище зазначеного протоколу і бере участь у природоохоронних ініціативах через Національний антарктичний науковий центр (станція «Академік Вернадський»). Попри військову агресію, Україна не припинила антарктичні дослідження і продовжує підтримувати принципи мирного використання Антарктики та міжнародної наукової співпраці. Це свідчить про важливість наукової дипломатії навіть у часи воєнних викликів.

Отже, можна зробити висновок, що сучасний міжнародний порядок потребує постійного оновлення механізмів довіри, і правовий режим Антарктики може стати показовим прикладом того як така довіра може бути збережена у контексті глобальної нестабільності. Майбутнє Антарктики залежить від здатності міжнародної спільноти зберегти баланс між екологічними, науковими й геополітичними інтересами. У світі, де війна знову стала інструментом політики, підтримання чинності та непорушності Антарктичної системи договорів — це не лише питання екології. Можливий перегляд Протоколу стане випробуванням зрілості міжнародної спільноти — її здатності поставити колективні екологічні та безпекові інтереси вище за короткострокові економічні вигоди. Для України є важливим залишатися активним учасником цього процесу, поєднуючи наукову діяльність в Антарктиці з утвердженням принципів міжнародного миру й верховенства права.

Антарктика, як територія співпраці, має залишатися символом того, що навіть у світі конфліктів можлива єдність задля спільного майбутнього людства.

Використані джерела

1. Договір про Антарктику (1959). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_224#Text
2. Протокол про охорону навколишнього середовища до Договору про Антарктику (1991). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_645#Text
3. P. A. Berkman, M. A. Lang, D. W. H. Walton, O. R. Young, Editors. Science Diplomacy: Antarctica, Science and the Governance of International Spaces. (2011). URL: https://oceanfdn.org/wp-content/uploads/2019/08/Science-Diplomacy-Antarctica.pdf

Анастасія КУЛИК
студентка 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Федорова Т. С.***

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ (ООН, НАТО, ОБСЄ) У ПІДТРИМАННІ МИРУ ТА БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Збройна агресія проти України, що розпочалася у 2014 році після подій Революції Гідності та незаконної анексії Криму Російською Федерацією, суттєво трансформувала систему міжнародної безпеки та поставила під сумнів її ефективність у XXI столітті. Цей конфлікт, який поєднав риси гібридної війни, масштабних бойових дій і глибокої гуманітарної катастрофи, змусив міжнародну спільноту переглянути механізми реагування на порушення миру та стабільності у Європі. У таких умовах діяльність провідних міжнародних інституцій — Організації Об'єднаних Націй (ООН), Північноатлантичного альянсу (НАТО) та Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) — набула особливої ваги, оскільки саме вони стали ключовими платформами для координації дипломатичних зусиль, посилення оборонної взаємодії та реалізації гуманітарних програм. Після початку повномасштабного вторгнення 2022 року ці організації активізували свою участь у врегулюванні ситуації, застосовуючи широкий спектр засобів — від політичного тиску та санкцій до програм військової допомоги, моніторингових місій і міжнародного посередництва. Їхня діяльність спрямована не лише на захист територіальної цілісності України, але й на забезпечення глобальної безпеки, оскільки український конфлікт став випробуванням для всієї системи колективної безпеки у світі [1].

Зазначимо, що Україна є активним учасником низки міжнародних організацій, серед яких Організація Об'єднаних Націй, програма НАТО «Партнерство заради миру», Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), Світова організація торгівлі та інші. Їхня діяльність відіграє ключову роль у зміцненні національної безпеки України, забезпеченні стабільності та розвитку міжнародного співробітництва. Зокрема, програма НАТО «Партнерство заради миру» спрямована на підвищення обороноздатності України, зміцнення сумісності Збройних Сил із військами країн-членів Альянсу та розвиток регіональної кооперації у сфері безпеки. Одночасно Україна активно залучена до миротворчих місій ООН, спрямованих на підтримку миру та безпеки у регіонах, постраждалих від конфліктів. Хоча НАТО не

здійснює безпосередніх постачань озброєння як організація, Альянс координує дії держав-членів, формує навчальні програми та забезпечує роботу логістичних центрів, що підвищує ефективність та передбачуваність міжнародної допомоги [2, с.61]. Миротворча діяльність ООН вирізняється певними перевагами, серед яких легітимність, принцип перерозподілу відповідальності та можливість залучення додаткових ресурсів для розгортання військових і поліцейських контингентів у поєднанні з цивільними миротворцями задля реалізації комплексних мандатів. Рада Безпеки та Генеральна Асамблея ООН стали платформами для висвітлення наслідків війни, обговорення політичних, гуманітарних та правових аспектів конфлікту, включно з питаннями воєнних злочинів та переміщення населення [3, с.117].

ООН та її агенції, зокрема UNHCR, OCHA, UNICEF і OHCHR, координують доставку гуманітарної допомоги, моніторинг переміщених осіб та документування випадків порушень прав людини, регулярно представляючи відповідні брифінги та звіти перед Радою Безпеки. Паралельно Україна підтримує співпрацю з ОБСЄ у сфері безпекового моніторингу, включно з окупованими територіями. Спеціальна Моніторингова Місія ОБСЄ (SMM) на початкових етапах здійснювала безпосередній контроль лінії зіткнення, фіксувала порушення режиму припинення вогню та готувала оперативні звіти; після ескалації конфлікту у 2022 році місія призупинила діяльність на частині територій, проте її щоденні та спотові звіти продовжують залишатися важливим джерелом інформації для оцінки безпекової ситуації [2, с. 62].

Як ми вже зазначили, у воєнний період забезпечення національної безпеки стає пріоритетним завданням держави, оскільки воно охоплює комплекс заходів, спрямованих на захист державних кордонів, функціонування критичної інфраструктури, підтримку комунікаційних мереж, безпеку цивільного населення та протидію зовнішнім загрозам. Реалізація цих заходів передбачає мобілізацію ресурсів, координацію дій під час надзвичайних ситуацій та впровадження стратегічних оборонних планів для зменшення ризиків і запобігання атакам. У таких умовах ключове значення мають компетентне управлінське керівництво, міцні міжнародні альянси та належно підготовлені оборонні сили, які здатні забезпечити суверенітет і стабільність країни [4; 5].

Практичні наслідки для України виявляються як у позитивних аспектах, так і в низці викликів. До позитивних ефектів належать підтримання міжнародної уваги до конфлікту, посилення оборонних спроможностей завдяки координації міжнародної допомоги, організація гуманітарних коридорів та систематичне документування порушень прав людини для подальшого притягнення винних до відповідальності. Водночас країна стикається з низкою складнощів, серед яких політичні суперечності всередині міжнародних органів (зокрема у Раді Безпеки ООН), логістичні обмеження, ризики ескалації під час надання військової підтримки та обмежена можливість ефективної діяльності моніторингових місій у зоні активних бойових дій [6, с.248–249].

Отже, діяльність міжнародних організацій, таких як ООН, НАТО та ОБСЄ, у контексті воєнного конфлікту в Україні має велике значення для забезпечення миру, стабільності та безпеки держави. Вони забезпечують координацію дипломатичних і військових зусиль, підтримують гуманітарні ініціативи та моніторингові місії, сприяють підвищенню обороноздатності країни та збереженню міжнародної уваги до ситуації. Водночас ефективність їхньої роботи залежить від здатності реагувати на політичні, логістичні та безпекові виклики, що виникають у ході активних бойових дій.

Використані джерела

1. Ганчо Т. Є. Роль міжнародних організацій у врегулюванні конфлікту на Сході України (2014–2022 рр.). Миколаїв : Чорноморський національний університет імені Петра Могили, 2025. 128 с.
2. Кулініч О., Андросова Т., Котко Я. Роль міжнародних організацій у формуванні національної безпеки України. *Collection of Scientific Papers «SCIENTIA»*. Montreal, Canada. 2025. № 6. С. 60–69.
3. Єремєєва І. А. Теорії цивілізацій та міжнародні конфлікти : підруч. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2021. 144 с.
4. Levkina R. V., Kotko Ya. M., Kulinich O. A. Mechanism of communication relations between subjects of foreign economic activity and international economic organizations. *Global Economics Review*. 2024. P. 112–128.
5. Пілієв Д. А., Кулініч О. А. Глобалізація і регулювання інформаційної економіки у світі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2023. Вип. 47. С. 75–83.
6. Maintenance of Peace and Security of Ukraine. Repertoire of the Practice of the Security Council. 25th Supplement. *United Nations*. 2022. P. 234–253.

Софія КУРНОСЕНКО, Марианна ЧЕПОЙ
студентки 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

ПРИНЦИП НЕПОРУШНОСТІ КОРДОНІВ І ЙОГО СПІВВІДНОШЕННЯ З ПРАВОМ НАРОДІВ НА САМОВИЗНАЧЕННЯ

Проблематика співвідношення принципу непорушності кордонів та права народів на самовизначення є однією з найбільш дискусійних у сучасному міжнародному праві. З одного боку, непорушність кордонів виступає фундаментальним принципом, що гарантує стабільність міжнародної системи та безпеку держав. З іншого боку, право народів на самовизначення нерідко стає основою для прагнень до незалежності чи створення власної державності, що може призводити до конфліктів та перегляду існуючих кордонів. Актуальність цього питання особливо проявляється у XXI столітті. Приклади сучасних міжнародних криз, зокрема палестино-ізраїльський конфлікт, свідчать, що колізія між зазначеними принципами може призводити до затяжних конфліктів, дестабілізації міжнародної безпеки та навіть до збройних протистоянь. У зв'язку з цим постає необхідність глибшого аналізу не тільки фундаментальних принципів міжнародного права, але й їх співвідношення.

Відповідно до ст. 2 Статуту ООН, «усі Члени утримуються в своїх міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування проти територіальної цілісності, або політичної незалежності будь-якої держави» [1]. Ця норма закріплює основоположний принцип міжнародного права — заборону загрози силою або її застосування, що забезпечує територіальну цілісність і політичну незалежність держав. Статут гарантує мирне співіснування держав і недопустимість захоплення територій шляхом війни чи агресії. Гельсінський заключний акт 1975 р. розвинув принцип недоторканності кордонів, підкресливши, що кордони держав є непорушними й можуть бути змінені лише мирним шляхом і за згодою сторін [5]. Таким чином, міжнародне право забороняє будь-які односторонні територіальні зміни, запобігаючи виникненню нових конфліктів, що можуть стати наслідком територіальних претензій. Однак у випадках, коли державні кордони сформовані історично несправедливо, виникає питання: чи може стабільність переважати над правом народу на власну державність?

Згідно зі ст. 1 Статуту ООН, розвиток дружніх відносин між націями здійснюється на основі поваги до принципу рівноправності та самовизначення народів [1]. У Декларації про надання незалежності колоніальним країнам і народам (1960) право на самовизначення визначене як невід'ємне й обов'язкове для всіх народів. Жоден народ не повинен утримуватися у стані підпорядкування, а всі форми колоніалізму мають бути ліквідовані [2]. Декларація про принципи міжнародного права 1970 р. деталізує цей принцип, вказуючи, що кожен народ має вільно визначати свій політичний статус без зовнішнього втручання. Водночас документ наголошує: реалізація права на самовизначення не повинна підривати територіальну цілісність уже існуючих держав, які дотримуються принципу рівноправності та представляють усіх громадян без дискримінації [3]. Таким чином, міжнародне право визнає право народів на самовизначення як універсальний і невід'ємний принцип, однак його реалізація має відбуватися в межах міжнародно-правового порядку та з дотриманням територіальної цілісності держав. Це означає, що народи можуть обирати свою політичну форму — незалежність, автономію, федерацію чи іншу модель самоврядування, але без насильницького порушення існуючих кордонів. У ситуаціях, коли народ позбавлений політичних прав, перебуває під колоніальним пануванням або окупацією, міжнародне співтовариство визнає його право на повне відокремлення та створення власної держави. Саме в такому контексті право на самовизначення стає засобом відновлення справедливості та ліквідації системного пригнічення. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ст. 1), визначає право народів на самовизначення підтверджується як універсальне, невід'ємне й основоположне [1].

У контексті палестинського конфлікту це право набуває особливої ваги. Після створення держави Ізраїль у 1948 р. і подальших арабо-ізраїльських війн значна частина палестинських земель опинилася під контролем Ізраїлю. Палестинці, які втратили територію і залишилися без власної державності, вимагають реалізації свого права на самовизначення — створення незалежної Палестинської держави зі столицею у Східному Єрусалимі. З іншого боку, Ізраїль обґрунтовує свою позицію принципом територіальної цілісності, вважаючи, що його кордони мають залишатися стабільними та захищеними від зовнішнього втручання. Проте міжнародна спільнота, посилаючись на Резолюцію Ради Безпеки ООН № 242 від 22 листопада 1967 р., не визнає законними територіальні зміни, що стали результатом війни 1967 р., зокрема окупацію Західного берега річки Йордан і Східного Єрусалима. ООН послідовно підтримує право палестинського народу на самовизначення, визнаючи його на рівні з іншими народами світу. Водночас принцип непорушності кордонів не може бути підставою для збереження наслідків окупації. Як зазначено в Декларації про принципи міжнародного права 1970 р., жодна держава не має

права здобувати територію шляхом агресії або військової окупації [3]. Отже, застосування цього принципу до палестинського питання вимагає повернення до міжнародно визнаних кордонів. З іншого боку, право на самовизначення не означає автоматичного права на відокремлення, якщо держава забезпечує рівність і представництво всіх народів, як того вимагає міжнародне право. У випадку Палестини ж така умова не виконується, адже палестинське населення перебуває під окупацією без можливості реалізувати свої політичні та громадянські права, гарантовані Міжнародним пактом про громадянські і політичні права.

Отже, принцип непорушності кордонів і право народів на самовизначення мають бути реалізовані у взаємному балансі. Територіальна цілісність держав не може слугувати виправданням окупації, так само як самовизначення не повинно підривати міжнародну стабільність. Гармонійне поєднання цих принципів є основою справедливого та мирного співіснування держав і народів.

Використані джерела

1. Статут Організації Об'єднаних Націй / Організація Об'єднаних Націй. 1945. URL: https://www.un.org/en/about-us/un-charter (дата звернення 30.10.2025).
2. Декларація про надання незалежності колоніальним країнам і народам: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1960 р. № 1514 (XV). URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/colonial.shtml (дата звернення 30.10.2025).
3. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 24 жовтня 1970 р. № 2625 (XXV). URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/intlaw_principles.shtml (дата звернення 30.10.2025).
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 2200 A (XXI) від 16 груд. 1966 р. / Організація Об'єднаних Націй. URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights (дата звернення 30.10.2025).
5. Заключний акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі від 1 серп. 1975 р. / Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). URL: https://www.osce.org/helsinki-final-act (дата звернення 30.10.2025).

Sofia KUTSERUBOVA
2nd year student faculty of Judicial and International Law
National University «Odesa Law Academy»
Scientific advisor — Doctor of Law, Professor ***Kormych B. A.***

SHIPBUILDING: PRODUCTION RISKS AND CONTRACTUAL STRATEDIES

The relevance of the topic is determined by the strategic role of shipbuilding in the global economy and the internal complexity of the industry. Shipbuilding projects require huge investments and are high-risk due to their duration. Since the risks that arise at each stage affect the overall risk level of a construction project, the most common delays arise due to problems with materials, not just production. Thus, the study is relevant due to the need to improve contractual strategies, analyze typical SAJ, BIMCO, and alternative models, such as CPIF and CPFF, for the fair distribution of risks between the shipyard and the customer, which increases the competitiveness and predictability of the industry.

Shipbuilding is one of the key industries with strong scientific, technical, and manufacturing potential capable of stimulating technological progress in related areas of the economy. As noted by P. M. Karas and N. V. Prykhodko, shipbuilding, as a specific branch of heavy industry, acts as a powerful catalyst. It combines technologies from numerous related sectors, such as metallurgy, mechanical engineering, electronics, and others, while stimulating their scientific and technical progress and reaching a higher level [1, p. 125]. All this creates a complex supply chain and affects production risks. The stages of new construction include design, resource procurement, and production. This is a source of individual risks. Such risks, which arise at each stage, cumulatively affect the overall risk level of a construction project. It should be noted that the most common and likely delays in the process of new shipbuilding usually arise due to problems with materials, such as delays in delivery, customs clearance, and failure to fulfill orders. Less common causes are problems related to the production process and design, respectively [2, p. 192].

The essence of shipbuilding contracts is that they include obligations not only for the manufacture but also for the sale of finished ships. Fundamentally, this contract is classified in common law jurisdictions as a contract for the sale of future goods, which significantly affects the mechanism of transfer of ownership. Internationally recognized standard forms are predominantly used in the industry. These forms are critically important as they establish a standardized allocation of risks [3, p. 57]. Historically, the SAJ (Society of Japanese Shipbuilders) form has been the most common contract, especially popular among large East Asian shipyards in countries such as South Korea,

China, and Japan. In general, it is considered favorable for the builder, as it protects the interests of the shipyard in matters of delays, force majeure, and the structure of the refund guarantee [3, p. 37–39]. The form developed by the Baltic and International Maritime Council (BIMCO) should also be mentioned, as it is more modern and seeks to offer a more balanced distribution of risks between the Buyer and the Builder. It contains clearer provisions on technical parameters, testing, and dispute resolution, with the aim of being a neutral, universally acceptable template [3, p. 391].

In addition, traditional lump sum/fixed price (LSFP) contracts transfer the main risks to the shipyard, which creates an increased risk of losses for contractors who build prototypes or have high uncertainty regarding materials or hours. To reduce the shipyard's risk, D. Kolich, R. Storch, and N. Fafangel propose alternative models, such as Cost-Plus-Incentive-Fee (CPIF), which encourages cost savings by sharing benefits between the customer and the shipyard, and Cost-Plus-Fixed-Fee (CPFF), which guarantees the shipyard a fixed minimum profit and is useful when there's a lot of uncertainty, which is typical for prototypes. The introduction of CPIF and/or CPFF makes it possible to distribute risks more fairly between the customer, the shipyard, and subcontractors, which, in turn, increases the competitiveness of the shipyard [4, p. 59].

Furthermore, the shipbuilding industry, noted for its significant scientific and technical prowess as a technology integrator, is confronted with substantial cumulative risks, mainly at the supply stage. The inadequacy of traditional fixed-price contracts in protecting shipyards from these risks, particularly in the construction of innovative prototypes, underscores the strategic necessity of transitioning to more flexible contract mechanisms (CPIF/CPFF). This change will enable a more balanced distribution of risks among all parties and ensure enhanced competitiveness.

References

1. Карась П. М. Проблеми та напрями оновлення діяльності підприємств суднобудування України / П. М. Карась, Н. В. Приходько. *Вісник соціально-економічних досліджень* : зб. наук. праць / за ред. М. І. Звєрякова. Одеса : Одеський національний економічний університет, 2016. Вип. 1 (60). С. 125–134.
2. Basuki M., Manfaat D. J., Nugroho S. N., Dinariyana A. A. B. Improvement of the process of new business of shipbuilding industry. *Journal of Economics, Business, and Accountancy Ventura*. 2012. Vol. 15, No. 2. P. 187–204.
3. Tettenborn A. Contracting by numbers: the different characteristics of the main shipbuilding contracts. *Ship Building, Sale and Finance* / ed. A. Tettenborn. 1st ed. London : Informa Law from Routledge, 2016. P. 488.
4. Kolić D., Storch R. L., Fafandjel N. Transformation of advanced contract types for the shipbuilding industry with risk analysis. *Brodogradnja/Shipbuilding*. 2014. Vol. 65, No. 4. P. 57–64.

Наталія КУШНІР, Інеса РУДЗІК
студентки 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

РОЛЬ ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА В СУЧАСНИХ ВІДНОСИНАХ

У кожній державі право є ключовим механізмом регулювання суспільних відносин і підтримання стабільності. Його роль особливо зростає в умовах стрімких глобальних змін, коли розвиток економіки, політичних процесів, культури, засобів масової комунікації та транспорту створює нові форми взаємодії між державами. Пандемія COVID-19, наслідки кліматичних змін, активізація терористичних угруповань, війни, поява недержавних акторів міжнародної політики та створення автономних систем озброєнь без людського контролю — усі ці явища вимагають правового осмислення та міжнародного врегулювання. Саме тому міжнародне право виступає необхідним інструментом забезпечення стабільності, а його засадничі принципи — визначальним фундаментом сучасної системи міждержавних відносин. Від моменту становлення міжнародного права й до сьогодення принципи залишаються його ідейним і нормативним підґрунтям. Саме на них базується побудова міжнародно-правових стандартів, норм і механізмів співробітництва між державами. Принципи міжнародного права виконують функцію своєрідної «конституції» глобальної правової системи, адже мають вищу юридичну силу, якій повинні відповідати всі інші міжнародно-правові норми [1, с.119].

Сучасні виклики — від воєнних конфліктів до екологічних катастроф — суттєво впливають на функціонування міжнародних відносин. У таких умовах ефективність міжнародного правопорядку стає вирішальним чинником збереження миру та стабільності. Недосконалість дипломатичних механізмів або нехтування принципами права здатні спровокувати збройні конфлікти, порушення територіальної цілісності та глобальні кризи. Саме тому держави зобов'язані діяти відповідно до міжнародно-правових норм, беручи участь у розв'язанні проблем, що зачіпають їхні національні інтереси. Міжнародне право — це комплекс юридичних правил, спрямованих на впорядкування відносин між державами задля гарантування миру, безпеки та взаємовигідної співпраці. Воно ґрунтується на принципах добровільного визнання зобов'язань, поваги до суверенітету, рівноправності сторін і мирного врегулювання спорів [2, с.251].

Система основних принципів міжнародного права становить фундаментальну основу сучасного правопорядку та визначає загальні правила поведінки держав у світовому співтоваристві. Вона включає сукупність базових засад, які забезпечують стабільність міжнародних відносин і створюють умови для їх мирного розвитку. До таких принципів належать:

1. Принцип заборони застосування сили, відповідно до якого Статут ООН визначає завдання людства — уберегти майбутні покоління від жахів війни та закріпити норму, за якою збройні сили можуть застосовуватися лише в інтересах усього міжнародного співтовариства;

2. Принцип мирного вирішення спорів, що покладає на держави обов'язок розв'язувати будь-які конфлікти виключно мирними засобами, не створюючи загрози міжнародній безпеці та справедливості;

3. Принцип поваги до прав людини, який ґрунтується на положеннях ст. 55 Статуту ООН, де закріплено обов'язок Організації Об'єднаних Націй сприяти економічному й соціальному прогресу, підвищенню рівня життя та забезпеченню загальної поваги до прав людини і основоположних свобод;

4. Принцип суверенної рівності держав, який вимагає поваги до суверенітету, територіальної цілісності та політичної незалежності кожної країни;

5. Принцип невтручання у внутрішні справи, закріплений у пункті 7 статті 2 Статуту ООН, забороняє будь-яке втручання у питання, що належать до виключної компетенції держави, та поширює цю заборону на всі суб'єкти міжнародних відносин;

6. Принцип територіальної цілісності, згідно з яким територія є матеріальною основою існування держави, а Статут ООН прямо забороняє застосування сили чи загрози силою щодо її недоторканності;

7. Принцип непорушності кордонів, який зобов'язує держави утримуватися від силового перегляду встановлених меж або використання збройного тиску як засобу вирішення територіальних суперечок;

8. Принцип рівноправ'я та самовизначення народів, що закріплює право кожного народу самостійно визначати свій політичний статус і напрям розвитку — економічного, соціального чи культурного, без будь-якого зовнішнього втручання;

9. Принцип міжнародного співробітництва, який зобов'язує держави взаємодіяти попри відмінності у політичних системах, релігії чи ідеології, з метою підтримання миру, захисту прав людини та розвитку взаємовигідних відносин [3; 4, с.226–227].

10. Принцип сумлінного виконання договірних зобов'язань (pacta sunt servanda). Цей принцип передбачає обов'язок держав неухильно та добросовісно виконувати міжнародні договори, до яких вони приєдналися, дотримуючись узятих на себе зобов'язань у повному обсязі. Він забезпечує стабільність міжнародно-правових відносин і довіру між суб'єктами міжнародного права, адже порушення договірних норм підриває основи міжнародного правопорядку [5, с. 28; 34].

Основні принципи виконують ключові функції у забезпеченні стабільності міжнародного правопорядку. Вони зміцнюють існуючу систему міждержавних відносин, сприяють подальшому розвитку міжнародного права, визначають права, обов'язки та законні інтереси його суб'єктів, формують базові умови їхньої взаємодії й правовий статус. Окрім того, ці принципи допомагають заповнювати прогалини в міжнародно-правовому регулюванні та сприяють підвищенню рівня міжнародної правосвідомості.

Будучи системоутворюючим елементом міжнародної нормативної структури, більшість принципів мають характер норм jus cogens, тобто імперативних норм, від яких держави не можуть відступати. Зміна або скасування такого принципу можлива лише шляхом ухвалення нового загальновизнаного принципу міжнародного права. Хоча формально жоден з них не має ієрархічної переваги, у практиці застосування їх значення може відрізнятися. Наприклад, принцип незастосування сили розглядається як першочерговий у контексті підтримання міжнародного миру та безпеки. Водночас усі принципи функціонують у тісній взаємодії, взаємно доповнюючи один одного, що забезпечує їх комплексний характер і цілісність міжнародно-правової системи [2, с.252].

Отже, основні принципи міжнародного права виступають фундаментом сучасної системи глобальних відносин, забезпечуючи стабільність, безпеку та розвиток міжнародного співтовариства. Вони не лише визначають правові межі поведінки держав, а й формують етичні стандарти взаємодії у політичній, економічній та гуманітарній сферах. Саме завдяки принципам міжнародне право зберігає свій універсальний характер і здатність адаптуватися до нових викликів сучасності. У нинішніх умовах збройних конфліктів, глобальних криз і трансформації світової системи безпеки роль цих принципів набуває ще більшого значення — вони залишаються основою легітимності міжнародних рішень, засобом збереження миру та запорукою подальшого розвитку цивілізованих міждержавних відносин.

Використані джерела

1. Громовенко К. В., Тицька Я. О. Принципи міжнародного права: концептуальні підходи до розуміння природи та класифікації. *Правова позиція*. 2023. № 1 (38). С. 118–124.
2. Андрющенко В. Основні принципи міжнародного права та збройні конфлікти. *Правовий дискурс*: матеріали IV Всеукраїнської науково-практич-

ної конференції здобувачів та викладачів закладів вищої освіти (м. Черкаси, 10 жовтня 2024 р.). Київ : 7БЦ. 2024. С. 251–252.
3. Войціховський А. В. Міжнародне право : підручник. Харків : ХНУВС, 2020. 544 с.
4. Білоус А., Лебедєва Ю. Принципи міжнародного права: поняття та загальна характеристика. *Актуальні проблеми державотворення, правотворення та правозастосування*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпро, 5 грудня 2024 р.). Дніпро : ДДУВС. 2025. С. 225–227.
5. Міжнародне публічне право : навч.-метод. посіб. для здобувачів першого (бакалавр.) рівня вищ. осв. галузі знань 08, спец. 081 «Право» та галузі знань 29, спец. 293 «Міжнародне право» / К. В. Мануїлова, О. О. Бєлогубова, М. В. Грушко та ін.; Нац. ун-т «Одеська юрид. академія». — Одеса : Фенікс, 2024. 234 с.

Данїл ЛАБУНСЬКИЙ
студент 1 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Дронов В. Ю.***

ЦИФРОВА ДИПЛОМАТІЯ: ЯК ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЗМІНЮЄ СВІТОВУ ПОЛІТИКУ

Сучасний етап розвитку міжнародних відносин характеризується безпрецедентною трансформацією традиційних дипломатичних механізмів під впливом стрімкого технологічного прогресу. Цифрова дипломатія, що виникла на початку XXI століття як відповідь на глобалізацію комунікаційних процесів, сьогодні переживає новий якісний етап, обумовлений впровадженням технологій штучного інтелекту у практику міжнародної взаємодії [1, с. 45]. Актуальність дослідження цієї проблематики зумовлена стрімким зростанням ролі цифрових технологій у формуванні зовнішньополітичних стратегій провідних держав світу, необхідністю переосмислення класичних концепцій дипломатії в умовах цифровізації та потребою у виробленні міжнародно-правових стандартів регулювання застосування штучного інтелекту у міждержавних комунікаціях.

Поява цифрової дипломатії у світовій політиці стала логічним наслідком революції у сфері інформаційно-комунікаційних технологій. Якщо на початковому етапі цифрова дипломатія обмежувалася використанням соціальних мереж та онлайн-платформ для комунікації з іноземною аудиторією, то сьогодні вона охоплює набагато ширший спектр інструментів, серед яких провідне місце посідають системи штучного інтелекту. Трансформація дипломатичних процесів відбувається у контексті загальної цифровізації суспільних відносин, що створює принципово нові можливості для аналізу інформації, прогнозування розвитку подій та прийняття зовнішньополітичних рішень. Технології соціальних мереж дозволили дипломатичним місіям встановлювати прямий контакт з громадянами інших держав, обходячи традиційні медійні канали, що суттєво розширило інструментарій публічної дипломатії та створило передумови для застосування алгоритмів машинного навчання в аналізі громадської думки [8, с. 89, 105].

Роль штучного інтелекту у трансформації дипломатичних процесів важко переоцінити. Технології машинного навчання та глибинного аналізу даних дозволяють дипломатичним відомствам обробляти величезні масиви інформації в реальному часі, виявляти приховані закономірності у поведінці міжнародних акторів та прогнозувати можливі сценарії розвитку кризових ситуацій. Системи штучного інтелекту знаходять застосування у прогнозуванні конфліктів, де алгоритми аналізують численні фактори, від економічних показників до настроїв у соціальних мережах, для виявлення ранніх ознак потенційної нестабільності. Аналітичні платформи на базі штучного інтелекту здатні опрацьовувати мільйони документів, новинних повідомлень та дипломатичних депеш, виявляючи тренди та надаючи рекомендації для формування зовнішньополітичної стратегії [2]. В управлінні кризами технології штучного інтелекту дозволяють швидко координувати дії різних відомств, моделювати наслідки прийнятих рішень та оптимізувати використання дипломатичних ресурсів.

Приклади практичного використання штучного інтелекту у зовнішній політиці провідних держав демонструють різноманітність підходів до цифрової трансформації дипломатії. Сполучені Штати Америки активно впроваджують системи штучного інтелекту у роботу Державного департаменту, використовуючи їх для моніторингу глобальних подій, аналізу дипломатичної кореспонденції та підтримки прийняття рішень [5]. Розвідувальне співтовариство США застосовує алгоритми машинного навчання для обробки розвідувальної інформації та прогнозування дій потенційних противників. Китайська Народна Республіка розглядає штучний інтелект як ключовий інструмент зміцнення свого міжнародного впливу, інтегруючи технології у систему публічної дипломатії та використовуючи їх для формування сприятливого іміджу на міжнародній арені [4, с. 156]. Європейський Союз, визнаючи потенціал штучного інтелекту, водночас наполягає на необхідності етичного використання цих технологій, розробляючи регуляторні рамки для забезпечення прозорості та підзвітності систем штучного інтелекту у дипломатичній практиці [3].

Організація Об'єднаних Націй створила спеціальні робочі групи для вивчення впливу штучного інтелекту на міжнародну безпеку та розробки рекомендацій щодо його регулювання у контексті міжнародного гуманітарного права [2].

Питання етики, прозорості та кібербезпеки набувають особливої ваги у контексті використання штучного інтелекту у дипломатії. Застосування алгоритмів машинного навчання для аналізу особистих даних громадян інших держав піднімає серйозні етичні питання щодо приватності та недоторканності особистого життя [3]. Непрозорість багатьох систем штучного інтелекту, так звана проблема «чорного ящика», ускладнює контроль за процесом прийняття рішень та може призводити до неочікуваних наслідків у чутливих дипломатичних ситуаціях. Залежність дипломатичних інституцій від цифрових технологій створює нові вразливості у сфері кібербезпеки, оскільки зловмисники можуть намагатися маніпулювати даними або зламувати системи штучного інтелекту для досягнення своїх цілей. Ризики використання штучного інтелекту для ведення інформаційних війн, поширення дезінформації та втручання у внутрішні справи суверенних держав вимагають розробки міжнародних стандартів та механізмів контролю.

Вплив штучного інтелекту на баланс сил у міжнародних відносинах є предметом інтенсивних наукових дискусій. Держави, які першими опанували передові технології штучного інтелекту, отримують суттєві конкурентні переваги у дипломатичній сфері, що може призвести до поглиблення розриву між технологічно розвиненими країнами та державами, що розвиваються [4, с. 67–89]. Концепція цифрового суверенітету набуває все більшого значення, оскільки країни прагнуть захистити свою інформаційну інфраструктуру та забезпечити контроль над даними своїх громадян [1, с. 198]. Формування нових стандартів міжнародного права у сфері цифрових технологій відбувається у контексті геополітичного протистояння, де різні блоки держав просувають власні підходи до регулювання штучного інтелекту [6, с. 145–167]. Розвиток цифрової дипломатії супроводжується змінами у структурі міжнародних організацій, які змушені адаптувати свої механізми роботи до нових технологічних реалій [7, с. 201].

Перспективи розвитку цифрової дипломатії визначаються динамікою технологічного прогресу та здатністю міжнародного співтовариства виробляти ефективні механізми управління ризиками, пов'язаними з використанням штучного інтелекту. Очевидною є потреба у створенні глобальної системи регулювання застосування технологій штучного інтелекту у міжнародних відносинах, яка б поєднувала стимулювання інновацій із забезпеченням безпеки та дотриманням основних прав людини [3]. Міжнародне співтовариство

стоїть перед необхідністю розробки нових правових інструментів, здатних адекватно реагувати на виклики цифрової епохи, зберігаючи при цьому фундаментальні принципи міжнародного права [6, с. 289]. Важливу роль у цьому процесі має відігравати діалог між державами, міжнародними організаціями, представниками технологічної індустрії та громадянського суспільства [8, с. 245].

Україна, маючи значний досвід протидії гібридним загрозам та інформаційній агресії, може зробити вагомий внесок у формування міжнародних підходів до регулювання використання штучного інтелекту у дипломатичній практиці. Розвиток власних технологічних компетенцій у сфері штучного інтелекту та активна участь у міжнародних ініціативах з цифрового управління дозволять Україні зміцнити свої позиції на міжнародній арені та забезпечити захист національних інтересів в умовах цифрової трансформації світової політики [6, с. 334]. Особливого значення набуває участь України у розробці стандартів кібербезпеки та етичного використання штучного інтелекту, що відповідає її прагненню до інтеграції у європейський та євроатлантичний простір. Формування цифрових політик безпеки має стати пріоритетом української дипломатії, оскільки від цього залежить спроможність держави ефективно захищати свої інтереси у дедалі більш технологізованому світі.

Таким чином, цифрова дипломатія, підсилена можливостями штучного інтелекту, відкриває перед міжнародним співтовариством як безпрецедентні можливості, так і серйозні виклики. Ефективне використання потенціалу цифрових технологій вимагає збалансованого підходу, який поєднує технологічні інновації з дотриманням міжнародно-правових норм, етичних принципів та забезпеченням безпеки у кіберпросторі [1, с. 278].

Використані джерела

1. Nye J. S. Soft Power and Digital Diplomacy. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2021. 312 p.
2. United Nations. AI Governance and Global Security Report 2024. New York: UN, 2024. 156 p. URL: https://www.un.org/ai-governance-2024 (дата звернення: 28.10.2025).
3. European Commission. Artificial Intelligence Act: Regulation Proposal COM/2021/206. Brussels: European Commission, 2021. 108 p.
4. UNDP. Digital Governance in the Global South. New York: UNDP, 2023. 224 p.
5. Council on Foreign Relations. AI and the Future of Diplomacy. Washington, DC: CFR, 2024. 89 p. URL: https://www.cfr.org/report/ai-future-diplomacy (дата звернення: 27.10.2025).
6. Пасічник О. В. Міжнародне право та штучний інтелект: виклики сучасності. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 368 с.

7. Bjola C., Holmes M. Digital Diplomacy: Theory and Practice. London: Routledge, 2023. 276 p.
8. Manor I. The Digitalization of Public Diplomacy. London: Palgrave Macmillan, 2022. 298 p.

Антоніна ЛЄШАН
студентка 1 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Дронов В. Ю.***

ПРАВО ДИПЛОМАТИЧНОГО ПРИТУЛКУ В УМОВАХ МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ

Дипломатичний притулок являє собою один з найбільш комплексних інститутів міжнародного права, сутність якого полягає у наданні тимчасового захисту особам, що переслідуються, в межах дипломатичних представництв. Його правова основа фрагментована, закріплена головним чином у регіональних актах, таких як Конвенція Монтевідео 1933 року та загальновизнаному принципі недоторканності місій, підтвердженому Віденською конвенцією 1961 року. На відміну від територіального притулку, цей захід є тимчасовим, проте його актуальність суттєво зростає в умовах збройних конфліктів та геополітичних криз, коли звичайні механізми захисту прав людини виявляються неефективними [1; 2].

Міжнародне право прав людини та міжнародне гуманітарне право слугують нормативною основою для розуміння дипломатичного притулку, гарантуючи право на захист від переслідувань (що закріплено, зокрема в Універсальній декларації прав людини 1948 року та Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 року) [3; 4]. Проте ключовий конфлікт полягає у протиріччі між захистом прав людини та принципом невтручання у внутрішні справи держави-господаря. Умови збройних конфліктів суттєво ускладнюють цю практику: дипломатичні представництва стають місцями утримання цивільних осіб, але їхнє визнання як такого може призвести до втрати дипломатичного статусу. Крім того, під час активних бойових дій виникає питання про розрізнення законного біженця від розвідника чи комбатанта, який намагається скористатися дипломатичним протоколом.

Практика надання дипломатичного притулку, історично інституціоналізованого в Латинській Америці, демонструє складність його реалізації. Справа Хайя де ла Торре («Asylum Case», Колумбія проти Перу 1950 р.) у Міжнародному Суді ООН стала ключовим прецедентом, що суттєво обмежив його застосування. Суд постановив, що держава, яка надала притулок (Колумбія), не мала права в односторонньому порядку кваліфікувати діяння Віктора Рауля Хайя де ла Торре як політичне правопорушення. Більше того, Суд зазначив, що Перу не зобов'язана надавати безпечний проїзд особі, якій було надано притулок, оскільки дипломатичний притулок не є засобом уникнення судочинства [5]. Сучасні глобальні конфлікти (як-от російська агресія проти України) демонструють нові виклики, пов'язані саме з необхідністю забезпечення безпечного виїзду та переселення осіб, які переслідуються окупаційною владою, а також правом на справедливий розгляд справи.

Розвиток права дипломатичного притулку в умовах сучасних конфліктів пов'язаний з необхідністю укладення нових міжнародних договорів, які б чіткіше регламентували права та обов'язки держав. Важливим є посилення ролі міжнародних організацій, особливо ООН, у захисті осіб, які потребують дипломатичного притулку, та розвиток національного законодавства держав з урахуванням міжнародних норм. Право дипломатичного притулку залишається живим інститутом міжнародного права, який продовжує еволюціонувати у відповідь на нові виклики. Розвиток його правової бази повинен спрямовуватися на посилення захисту прав осіб, які переслідуються, при одночасному дотриманні принципів міжнародного права та поваги до суверенітету держав.

Особливого значення набуває питання гарантування безпеки та гідних умов для осіб, які перебувають у дипломатичному притулку, особливо під час тривалих конфліктів. Міжнародне гуманітарне право встановлює обов'язок для всіх сторін конфлікту поважати дипломатичні представництва та їхній персонал, однак на практиці ці норми часто порушуються. Управління Верховного комісара ООН у справах біженців та Міжнародний Комітет Червоного Хреста відіграють критичну роль у моніторингу дотримання таких прав та координації гуманітарної допомоги. Крім того, важливо розвивати механізми швидкої евакуації та переселення осіб з дипломатичного притулку у безпечні третьї країни, щоб уникнути тривалого перебування у обмежених просторах представництв [6; 7]. Успішна реалізація права дипломатичного притулку залежить від спільних зусиль держав та міжнародних інституцій, які повинні узгоджено діяти задля захисту осіб, що потребують допомоги під час конфліктів, та утвердження принципів верховенства права в світовому правопорядку.

Використані джерела

1. Конвенція про права та обов'язки держав 1933 року (Конвенція Монтевідео). URL: https://www.ilsa.Montevideo-Convention.pdf (дата звернення: 06.11.2025).
2. Конвенція про дипломатичні зносини 1961 року (Віденська конвенція). URL: https://legal.un.org/convention.pdf (дата звернення: 06.11.2025).
3. Універсальна декларація прав людини 1948 року. URL: https://www.un.org/declaration (дата звернення: 06.11.2025).
4. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 06.11.2025).
5. Справа про надання дипломатичного притулку Asylum Case (Colombia v. Peru) 1950 р. Міжнародного суду ООН. URL: https://www.case/7 (дата звернення: 06.11.2025).
6. Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН). URL: https://www.unhcr.org/ (дата звернення: 06.11.2025).
7. Міжнародний Комітет Червоного Хреста. URL: https://www.icrc.org/ (дата звернення: 06.11.2025).

Валерія ЛИСТОПАДОВА
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Малєєва Г. Л.***

РОЛЬ ООН ТА МІЖНАРОДНОЇ МОРСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ У ВРЕГУЛЮВАННІ НАСЛІДКІВ ВІЙНИ В ЧОРНОМОРСЬКОМУ РЕГІОНІ

Повномасштабна агресія Російської Федерації проти України призвела до серйозних наслідків для безпеки, економіки та екології Чорноморського регіону. Блокування морських портів, мінування акваторій, знищення суден та порушення міжнародного морського права створили безпрецедентні виклики для глобальної системи безпеки мореплавства. У цих умовах особливого значення набуває діяльність міжнародних організацій, зокрема Організації Об'єднаних Націй (ООН) та Міжнародної морської організації (ІМО), які відіграють ключову роль у координації гуманітарних, правових та безпекових заходів у регіоні.

Процес становлення міжнародно-правового механізму захисту морського простору під час збройних конфліктів бере свій початок ще у XX столітті. Це було зумовлено тим, що саме тоді зафіксовано численні випадки масштабного екологічного забруднення територій

окремих держав унаслідок воєнних дій. Серед них — катастрофічні наслідки бомбардувань Хіросіми та Нагасакі у 1945 році, війна у В'єтнамі (1965–1973 рр.), конфлікти у Перській затоці (1990–1991 рр.), Югославії (1999 р.), Афганістані та Іраку. У подальші роки такі міжнародні організації, як ОБСЄ та ЮНЕП, здійснювали оцінку екологічних наслідків військових конфліктів у Нагірному Карабаху (2006 р.), Грузії (2008 р.) та на Сході України (2014 р.). У 2017 році до аналізу екологічних наслідків бойових дій у Сирії та Іраку долучилися як міжурядові, так і неурядові організації [1].

З початком війни в Україні у 2022 році ситуація набула безпрецедентного масштабу. За даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, від початку збройної агресії зафіксовано понад 2340 фактів екологічних злочинів. Унаслідок бойових дій постраждало близько 20 % природоохоронних територій. Пожежі, спричинені обстрілами, призвели до викиду в атмосферу понад 23 тисяч тонн парникових газів. Значної шкоди зазнали сотні видів флори й фауни, частина з яких належить до рідкісних або зникаючих.

Бойові дії мають руйнівний вплив на об'єкти природно-заповідного фонду, спричиняють забруднення морського середовища токсичними речовинами внаслідок затоплення техніки чи руйнування прибережних споруд, а також негативно позначаються на стані прибережних екосистем.

Необхідно зазначити, що навіть до початку повномасштабної війни екологічна ситуація в Україні залишалася складною, а з початком збройного конфлікту вона переросла у катастрофічну. Постійні обстріли промислових підприємств, серед яких гірничо-металургійні комплекси та об'єкти критичної інфраструктури, створюють додаткові ризики для навколишнього середовища.

Після початку російської агресії у 2014 році низка природно-заповідних територій опинилася під окупацією. Відсутність належної охорони, зміна статусу заповідників, а також цілеспрямоване знищення природних ресурсів призвели до їх деградації. Зокрема мілітаризація Кримського півострова, проведення військових навчань на території або поблизу природоохоронних зон, як-от у районі мису Чауда на Керченському півострові, завдали значної шкоди степовим, прибережним і морським екосистемам Опуцького заповідника. Використання великої кількості боєприпасів забруднило ґрунти, повітря та воду. Окрім того, незаконний видобуток піску на території Бакальської коси для будівельних потреб окупаційної влади призвів до знищення частини ландшафтного парку. Додаткову екологічну небезпеку становить Керченський міст, спорудження якого у 2018 році спричинило знищення природних оселищ острова Тузла, що негативно вплинуло на гідрологічний режим Керченської протоки та Азовського моря.

Підрив Каховської гідроелектростанції призвів до масштабного забруднення Чорного моря прісною водою, насиченою добривами, паливом та стічними водами. Супутникові дослідження засвідчили, що забруднені потоки досягли гирла Дунаю, охопивши понад 7300 км^2 морської акваторії [2].

Нині оцінка екологічної ситуації у зоні бойових дій ускладнена через брак достовірних джерел. На багатьох територіях не проводиться моніторинг, а дані про масштаби руйнувань та їхні наслідки залишаються неповними. Експерти припускають, що збитки довкіллю від війни можуть сягнути сотень мільярдів доларів США. Водночас питання щодо стягнення репарацій з російської федерації та визначення механізмів притягнення до відповідальності за екологічні злочини досі залишаються відкритими.

Міжнародно-правовий захист морського простору в умовах збройних конфліктів регулюється нормами міжнародного екологічного, гуманітарного, кримінального права, а також міжнародного права з прав людини. У межах цих галузей сформовані відповідні правові режими, засновані на звичаєвих і договірних нормах. Окремі положення щодо обмеження впливу воєнних дій на морське середовище містяться в різних міжнародних актах, ухвалених урядами та міжнародними організаціями [3].

ООН виступає центральним міжнародним механізмом для забезпечення миру, безпеки та дотримання міжнародного права. Після початку війни в Україні ООН реалізувала низку ініціатив, спрямованих на стабілізацію ситуації в Чорноморському регіоні. Найважливішим прикладом стала Чорноморська зернова ініціатива укладена у 2022 році за посередництва ООН та Туреччини. Вона дозволила частково розблокувати українські морські порти, забезпечивши експорт зернових і продовольчих товарів до країн, що потребують гуманітарної допомоги.

Крім того, структура ООН — Програма розвитку (UNDP) — надає допомогу у розмінуванні прибережних територій, відновленні портової інфраструктури та екологічному моніторингу наслідків бойових дій у морі. Система ООН також підтримує розслідування порушень міжнародного гуманітарного права, включно з нападами на цивільні судна, знищенням торгових маршрутів та екологічними злочинами у Чорному морі.

Міжнародна морська організація, як спеціалізована установа ООН, відповідальна за безпеку судноплавства та запобігання забрудненню морського середовища, активно реагує на загрози, що виникли у Чорноморському басейні. ІМО ухвалила низку резолюцій, які засуджують порушення принципів свободи судноплавства, закликають до демілітаризації акваторії та створення безпечних гуманітарних морських коридорів [4].

Одним із важливих напрямів діяльності організації стало створення спеціальної платформи з обміну інформацією між країнами-членами щодо безпеки судноплавства у зоні бойових дій. ІМО також надає технічну допомогу Україні у питаннях сертифікації морських суден, координації руху торгового флоту та розробці рекомендацій щодо відновлення портів після завершення війни.

Важливою є й екологічна місія ІМО, яка координує дії щодо оцінки шкоди морському середовищу, завданої військовими діями, зокрема витоками нафтопродуктів, забрудненням вибухонебезпечними предметами та загибеллю морських екосистем.

Отже, ООН та Міжнародна морська організація відіграють стратегічну роль у врегулюванні наслідків війни в Чорноморському регіоні, поєднуючи дипломатичні, гуманітарні та технічні зусилля. Завдяки їхній діяльності вдалося частково стабілізувати ситуацію у сфері морського транспорту, забезпечити продовольчу безпеку та започаткувати відновлення морських екосистем. У перспективі подальше посилення ролі ООН та ІМО є необхідним для створення системи колективної морської безпеки, запобігання новим загрозам і забезпечення дотримання міжнародного морського права в усьому регіоні.

Використані джерела

1. Toset H. P. W., Gleditsch N. P., Hegre H. Shared rivers and interstate conflict. *Political geography*. 2000. 19 (8). P. 971–996.
2. Як війна вплинула на Чорне море. URL: https://ukrainer.net/viyna-chorne-more/
3. Євтушенко І. В Роль та місце міжнародних організацій у врегулюванні збройного конфлікту на Південному Сході Україні: нормативно-правовий акт. URL: http://plaw.nlu.edu.ua/article/viewFile/55264/54905
4. Набі І. М. А. Специфіка та особливості сучасного миропорядку. *Гілея*: науковий вісник. 2016. Вип. 109. С. 321–324.

Евеліна ЛИТВИНЕНКО
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИН АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Злочин агресії визначений у Римському статуті МКС 1998 року як «планування, підготовка, ініціювання або здійснення актом агресії, який за своїм характером, серйозністю та масштабом становить явне порушення Статуту ООН» (стаття 8-bis) [2]. У контексті агресії проти України це включає анексію Криму, окупацію частин Донбасу та повномасштабне вторгнення, що призвело до масових порушень прав людини та міжнародного гуманітарного права. За оцінками міжнародних організацій, такі дії кваліфікуються як агресія, оскільки вони порушують принципи територіальної цілісності та суверенітету, закріплені в Статуті ООН (стаття 2(4)) [4, с. 453–454]. Практика МКС показує, що злочин агресії відрізняється від інших міжнародних злочинів, таких як воєнні злочини чи злочини проти людяності, оскільки фокусується на лідерській відповідальності — «контролі або спрямуванні» агресії високопосадовцями. У випадку України, це стосується політичного та військового керівництва агресора, де докази включають офіційні заяви, військові накази та супутникові дані.

Одним із ключових механізмів є юрисдикція МКС, яка активована для України через прийняття Римського статуту на підставі статті 12(3) у 2014–2015 роках. МКС може розслідувати злочин агресії з 2018 року, після набрання чинності Кампальських поправок, але лише щодо держав-учасниць. Україна, не ратифікувавши статут повністю, все ж подала декларації про визнання юрисдикції МКС щодо подій з 2014 року, що дозволяє розслідування агресії як частини ширшого контексту міжнародних злочинів [5, с. 529–530]. Практика МКС у справах, подібних до української (наприклад, ситуація в Грузії чи Афганістані), демонструє використання гібридних підходів: поєднання національних і міжнародних розслідувань для подолання імунітету. Однак проблеми включають відсутність співпраці з агресором, який не є учасником МКС, та обмеження щодо ретроактивності (агресія до 2018 року може не підпадати під юрисдикцію). За даними прокурора МКС Каріма Хана, ордери на арешт видано за воєнні злочини, але агресія вимагає додаткових доказів лідерської ролі [3, с. 679–680].

Інший механізм — універсальна юрисдикція, яка дозволяє національним судам держав переслідувати злочин агресії незалежно від місця вчинення чи громадянства винних. Цей принцип ґрунтується на звичаєвому міжнародному праві та Женевських конвенціях про захист жертв війни від 12 серпня 1949 року (зокрема, Конвенції IV про захист цивільного населення під час війни, яка зобов'язує держави переслідувати тяжкі порушення гуманітарного права, включаючи воєнні злочини, вчинені в контексті агресії) і застосовується в Європі (наприклад, у Німеччині чи Швеції) для розслідування злочинів в Україні [1]. У 2023 році Європейський Союз підтримав створення спеціального трибуналу для агресії проти України, запропонованого Україною та союзниками, що могло б обійти обмеження МКС [6]. Такий трибунал, подібний до Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії, базувався б на гібридній моделі: поєднання міжнародного та українського права для подолання імунітету глав держав (стаття 27 Римського статуту). Практичні виклики включають збір доказів під час конфлікту та забезпечення справедливого процесу, як наголошується в доповідях Ради Європи.

Додатковим інструментом є цивільна відповідальність через Міжнародний суд ООН (МС ООН), до якого Україна подала позов проти РФ у 2017 році за порушення Конвенції про запобігання геноциду, що опосередковано стосується агресії. Рішення МС ООН від 2022 року підтвердило юрисдикцію, зобов'язавши РФ припинити військові дії, але виконання залежить від Ради Безпеки ООН, де вето агресора блокує процес [3, с. 680]. Порівняно з кримінальною відповідальністю в МКС, цивільні механізми фокусуються на державній відповідальності (репарації), а не індивідуальній.

Отже, міжнародно-правові механізми притягнення до відповідальності за злочин агресії проти України охоплюють юрисдикцію МКС, універсальну юрисдикцію держав та потенційні спеціальні трибунали, попри бар'єри імунітету та політичного впливу. Ратифікація Україною Римського статуту посилює ефективність співпраці з МКС, забезпечуючи повноцінне застосування Кампальських поправок щодо злочину агресії. Перспективи відновлення справедливості та стримування майбутніх агресій залежать від міжнародної співпраці та створення гібридного спеціального трибуналу.

Використані джерела

1. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 07.11.2025).
2. Римський статут Міжнародного кримінального суду 1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 07. 11. 2025).

3. Грушко М. В. Співпраця Міжнародного кримінального суду та України у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом. *Академічні візії*. 2023. № 23. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/679 (дата звернення: 08.11.2025).
4. Грушко М. В., Політова А. С. Злочини проти людяності: національний та міжнародно-правовий аспект. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2022. Випуск № 35. С. 453–458. URL: https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/1019 (дата звернення: 08.11.2025).
5. Політова А. С., Грушко М. В. Юрисдикція Міжнародного кримінального суду як спеціального суб'єкта протидії гендерно зумовленому насильству в умовах збройного конфлікту. *Наукові перспективи*. 2023. № 8. С. 529–540. URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/6073 (дата звернення: 08.11.2025).
6. Trahan J. The Crime of Aggression against Ukraine: Challenges and Opportunities. *Journal of International Criminal Justice*. 2023. Vol. 21. № 2. URL: https://academic.oup.com/jicj/article/21/3/435/7295471 (дата звернення: 07.11.2025)

Тетяна ЛІСОВИЧЕНКО
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Малєєва Г. Л.***

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ СУДОВИХ ІНСТИТУЦІЙ У ВИРІШЕННІ МОРСЬКИХ СПОРІВ (МІЖНАРОДНИЙ ТРИБУНАЛ З МОРСЬКОГО ПРАВА, МІЖНАРОДНИЙ СУД ООН)

Морські спори залишаються однією з найскладніших і найактуальніших проблем сучасного міжнародного права, адже саме в цій сфері часто виникають колізії між державами щодо визначення меж морських просторів, розподілу ресурсів Світового океану та здійснення суверенних прав у прибережних зонах. Розвиток глобальної морської діяльності, зростання економічних інтересів держав і проблеми екологічної безпеки ще більше актуалізують потребу в ефективних механізмах мирного врегулювання подібних суперечок [1, с.233].

Провідну роль у цьому процесі морських спорів відіграють дві установи — Міжнародний трибунал з морського права (ITLOS), розташований у Гамбурзі та Міжнародний суд Організації Об'єднаних Націй (ICJ). Попри різний статус і компетенцію, обидві інституції взаємодоповнюють одна одну у забезпеченні ефективного судового контролю в галузі морського права. Трибунал з морського права спеціалізується на розгляді спорів, пов'язаних із застосуванням і тлумаченням Конвенції ООН з морського права 1982 року (UNCLOS), ухвалює рішення щодо звільнення суден та екіпажів, а також видає консультативні висновки на запит уповноважених міжнародних суб'єктів [2]. Натомість Міжнародний суд ООН, як головний судовий орган системи ООН, розглядає спори між державами у ширшому міжнародно-правовому контексті, включно з питаннями делімітації морських просторів та визначенням юрисдикції у морських справах.

Досвід діяльності цих інституцій свідчить, що значна частина справ, які надходять до них, пов'язана саме з морським правом, саме такі спори здебільшого стосуються реалізації положень Конвенції ООН з морського права, яка залишається фундаментальним джерелом правового регулювання у світовому океанічному просторі [3].

Як ми вже зазначали Міжнародний трибунал з морського права посідає важливе місце у системі міжнародного правосуддя, адже забезпечує оперативне реагування на ті категорії спорів, де швидкість прийняття рішень має вирішальне значення. Йдеться насамперед про прохання щодо застосування тимчасових заходів, звільнення суден або їхніх екіпажів, а також надання консультативних висновків (advisory opinions) на запити міжнародних організацій, уповноважених відповідно до Статуту Трибуналу. Практична діяльність ITLOS засвідчує, що його здатність ухвалювати негайні рішення (provisional measures) і пропонувати тлумачення положень Конвенції ООН з морського права перетворює його на ефективний механізм захисту інтересів держав, зокрема малих острівних країн, які часто стикаються з необхідністю швидкого правового реагування або уточнення своїх міжнародних зобов'язань [4, с.1–6].

Також, зазначимо що звернення до Трибуналу для держав-учасниць Конвенції не передбачає сплати судових зборів, що підкреслює його доступність та некомерційний характер. Якщо ж стороною спору виступає суб'єкт, який не є учасником UNCLOS, Трибунал має право самостійно визначити суму, необхідну для покриття витрат, пов'язаних із розглядом конкретної справи. Порушення справи в ITLOS можливе двома шляхами: шляхом подання спільної угоди сторін про передання спору до розгляду або в односторонньому порядку — через подання письмової заяви від однієї сторони [5, с.130–131]. Компетенція Трибуналу поширюється не лише на спори між державами щодо тлумачення чи застосування Конвенції, а й на розгляд справ, пов'язаних з іншими міжнародними угодами в галузі морського права, якщо такі документи передбачають його юрисдикцію. Окрім держав, сторонами у справах можуть виступати міжнародні організації, зокрема Орган з морського дна, а також фізичні чи

юридичні особи у випадках, пов'язаних з користуванням ресурсами морського дна [6, с.124].

Міжнародний суд ООН, своєю чергою, має ширшу юрисдикцію у спорах між державами та відіграє фундаментальну роль у формуванні доктрини морського права. Його практика сприяє визначенню принципів морського розмежування, зокрема застосуванню концепції єдиної морської межі (single maritime boundary) та триетапного методу визначення справедливих меж. Відповідно до Статуту ООН, усі держави-члени Організації автоматично є учасниками Статуту Суду. Водночас юрисдикція ICJ може бути встановлена лише двома способами: через згоду держави на розгляд конкретного спору (ad hoc) або через визнання нею обов'язкової юрисдикції Суду щодо всіх спорів [7, с.538].

Показовим прикладом є справа Maritime Delimitation in the Indian Ocean (Somalia v. Kenya), у якій Суд визначив морський кордон між сторонами, застосувавши комплексний підхід, що поєднує норми міжнародного права та науково-технічні критерії. Це рішення стало вагомим прецедентом і суттєво вплинуло на подальшу практику арбітражів і трибуналів у справах, пов'язаних із морським розмежуванням [8].

Отже, міжнародні судові інституції, насамперед Міжнародний трибунал з морського права та Міжнародний суд ООН, відіграють ключову роль у підтриманні стабільності та правопорядку в галузі морського права. Їхня діяльність сприяє формуванню єдиної практики застосування Конвенції ООН з морського права 1982 року, забезпечує ефективне вирішення спорів щодо делімітації морських просторів, судноплавства та використання морських ресурсів. Завдяки незалежності, оперативності та правовій обґрунтованості рішень ці органи зміцнюють довіру держав до міжнародного правосуддя, запобігають ескалації конфліктів і сприяють розвитку справедливої системи глобального морського управління.

Використані джерела

1. Замостенчук А. О. Роль міжнародних судових органів у вирішенні міжнародних морських спорів. *Міжнародне право в період турбулентності міжнародних відносин*: збірник матеріалів Всеукр. наук. студент. інтернет-конференції (м. Одеса, 19 листоп. 2021 р.). Одеса, 2021. С. 223–225.
2. International Tribunal for the Law of the Sea. URL: https://www.itlos.org/en/main/latest-news/ (дата звернення: 11.10.2025).
3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права від 10 грудня 1982 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_057#Text (дата звернення: 11.10.2025).
4. International Tribunal for the Law of the Sea. Request for an Advisory Opinion Submitted by the Commission of Small Island States on Climate Change and International Law. 2024. P. 153. URL: https://www.itlos.org/fileadmin/itlos/documents/cases/31/Advisory_Opinion/C31_Adv_Op_21.05.2024_orig.pdf (дата звернення: 11.10.2025).
5. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. *Міжнародне судочинство*: навч. посібник. Дніпро: ДДУВС, 2022. 304 с.
6. Пасічник Я. С. Тлумачення Міжнародним трибуналом з морського права (м. Гамбург) Конвенції ООН з морського права 1982 року. *Global Trends and Direction of Scientific Research Development*: XXXII International scientific and practical conference (July 31-August 2, 2024). Hamburg, Germany: *International Scientific Unity*, 2024. С. 123–126.
7. Рудницька О. П. Роль Міжнародного Суду ООН у вирішенні міждержавних спорів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 538–543.
8. Maritime Delimitation in the Indian Ocean (Somalia v. Kenya): Judgment of 12 October *2021. International Court of Justice*. URL: https://www.icj-cij.org/node/106072 (дата звернення: 11.10.2025).

Кристина Нурджан ЛОМЄЄВА
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Сергєєв Ю. В.***

ЗАХИСТ ПРАВ СУДНОВЛАСНИКІВ І ДЕРЖАВНИЙ КОНТРОЛЬ НАД МОРСЬКИМИ ПЕРЕВЕЗЕННЯМИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

В умовах сучасних збройних конфліктів морський простір залишається однією з ключових ділянок, де стикаються економічні інтереси, безпекові виклики та норми міжнародного права. Війна, що триває на території України, продемонструвала, наскільки складно забезпечити баланс між правами судновласників і потребою держави здійснювати контроль над морськими перевезеннями в ситуації воєнної загрози. Адже судноплавство є не лише елементом торгівлі, а й важливою складовою глобальної продовольчої безпеки, транспортної інфраструктури та міжнародного співробітництва. Загальні засади правового режиму морських перевезень визначає Конвенція ООН з морського права 1982 року (UNCLOS) [1]. Вона проголошує свободу судноплавства, рівність країн у використанні морів та необхідність забезпечення безпеки морських шляхів. Проте, коли настає війна, застосування цих норм доповнюється правилами міжнародного гуманітарного права, зокрема положеннями так званого Сан-Ремо

маніфесту — документа, який систематизує звичаєві норми ведення бойових дій на морі [2]. Цей маніфест визначає, що цивільні судна, які не залучені до воєнних операцій, мають бути захищені від нападів, а будь-яке застосування сили на морі повинно відповідати принципам пропорційності, розрізнення та обережності. Іншими словами, навіть під час війни цивільне торговельне судно залишається недоторканним об'єктом, якщо воно не становить безпосередньої військової загрози. Захист прав судновласників у період збройного конфлікту має не лише теоретичне, а й практичне значення. У мирний час судновласник має гарантовані права: вільно обирати маршрути, заходити в порти, здійснювати перевезення вантажів і пасажирів. Під час війни ці права піддаються випробуванню. Судно може опинитися під загрозою обстрілів, мінування або незаконного захоплення. При цьому міжнародне право покладає на держави обов'язок утримуватися від нападів на цивільні судна, навіть якщо вони належать державі, що бере участь у конфлікті. Однак практика часто свідчить про інше: з початком війни в Україні сотні суден опинилися заблокованими у портах або потрапили під обстріли, незважаючи на цивільний статус.

Одним із ключових механізмів захисту прав судновласників є страхування воєнного ризику. Страхові компанії, як-от Lloyd's або Marsh, пропонують спеціальні програми для покриття збитків унаслідок воєнних дій [4]. Україна, усвідомлюючи важливість підтримки судновласників, у 2024 році розширила програму страхування морських перевезень, щоб охопити не лише зернові, а й металургійні товари [5]. Таке рішення стало сигналом для міжнародного ринку, що навіть у період війни держава готова гарантувати певний рівень захисту й стабільності для перевізників. Проте страхування — лише часткове рішення, адже воно не може повністю компенсувати моральні та матеріальні втрати, спричинені війною. Важливим аспектом є й договірні механізми, які дозволяють судновласникам зменшити ризики. У більшості фрахтових контрактів існує поняття «безпечного порту» (safe port). Якщо порт вважається небезпечним через бойові дії або загрозу нападу, судновласник має право відмовитися від заходу в нього без порушення договору. Так само діє принцип форс-мажору — непередбачуваних обставин, які звільняють сторони від відповідальності. Втім, для того щоб такі положення були дієвими, необхідно, щоб вони були чітко прописані в договорах і відповідали міжнародній практиці, інакше судновласник ризикує опинитися без правових підстав для захисту. Окрему проблему становить питання міжнародної відповідальності за шкоду, заподіяну судновласникам. Згідно з нормами міжнародного права, держава, що порушує свободу судноплавства або завдає шкоди цивільним суднам, зобов'язана компенсувати збитки. Однак у реальності судновласники часто стикаються з труднощами в доведенні факту порушення або у відшкодуванні збитків. Тому фіксація кожного інциденту, ведення журналів, збереження доказів набувають вирішального значення. Україна вже створює базу доказів щодо нападів на торговельні судна та планує використовувати ці матеріали для подання позовів у міжнародні судові установи. Водночас у воєнний період держава не лише повинна гарантувати безпеку судноплавства, але й має право встановлювати певні обмеження. Це право закріплене як у звичаєвому праві, так і в нормах міжнародних конвенцій. Держава може оголошувати зони, закриті для плавання, встановлювати правила руху суден, проводити перевірку або конвоювання кораблів для забезпечення безпеки. Такі заходи відомі під назвою «морський контроль». У воєнних умовах вони мають виправдану мету: запобігання диверсіям, контрабанді, порушенням блокади. Однак будь-який контроль повинен здійснюватися в межах міжнародного права. Безпідставне затримання суден, зловживання перевірками чи вимога відмови від законних претензій є неприпустимими. Особливої уваги заслуговує питання морської блокади. Згідно з положеннями Сан-Ремо маніфесту, блокада може бути законною лише тоді, коли вона офіційно оголошена, ефективно підтримується й не має на меті голодування цивільного населення або перешкоджання гуманітарній допомозі. У протилежному разі блокада визнається незаконною [2]. На жаль, досвід України свідчить, що країна-агресор часто ігнорує ці вимоги, здійснюючи фактичну блокаду українських портів, що призвело до глобальних економічних наслідків, зокрема зростання цін на зерно й енергоресурси. Україна у відповідь створила власний безпечний морський коридор для суден, які прямують з портів Одеси, Чорноморська та Південного. Цей коридор діє під контролем ВМС України й має забезпечити безпечний вихід суден у міжнародні води. Судновласники, які користуються ним, підписують спеціальні гарантії й погоджуються з певними умовами проходу. Хоча така система має обмеження, вона демонструє прагнення держави забезпечити свободу судноплавства навіть у найскладніших умовах.

Проблематика державного контролю над морськими перевезеннями тісно пов'язана з питанням міжнародної відповідальності та співпраці. Міжнародна морська організація (ІМО) неодноразово наголошувала, що безпека судноплавства під час конфліктів — це не лише справа прибережних держав, а й спільна відповідальність світової спільноти [5]. Резолюція А. 1183(33) від 2023 року прямо засуджує будь-які дії, що ставлять під загрозу екіпажі цивільних суден, і закликає до створення міжнародних механізмів реагування на подібні інциденти [3].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що ефективний захист прав судновласників у воєнний час можливий лише за умови гармоній-

ного поєднання кількох складових. По-перше, це чітке дотримання міжнародних правових норм, які визначають статус цивільних суден і межі застосування сили. По-друге, це державна підтримка: страхування, супровід, створення безпечних коридорів. По-третє, це договірна та правова грамотність самих судновласників, які повинні передбачати воєнні ризики у своїй діяльності. І нарешті, найважливіше — це міжнародна солідарність, без якої забезпечити стабільність морського судноплавства під час війни практично неможливо. Морське право в умовах війни стає полем випробування для міжнародних принципів справедливості. Захист прав судновласників —— це не лише юридичне питання, а й питання моралі, довіри та цивілізаційного вибору. Адже там, де порушується свобода мореплавства, страждає не лише економіка окремої держави, а й увесь світовий правопорядок.

Використані джерела

1. United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS). Montego Bay, 1982. URL: https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf
2. San Remo Manual on International Law Applicable to Armed Conflicts at Sea. *International Institute of Humanitarian Law*. 1994. URL: https://iihl.org/wp-content/uploads/2022/07/SAN-REMO-MANUAL-on-INTERNATIONAL-LAW-APPLICABLE-TO-ARMED-CONFLICTS-AT-SEA-2.pdf
3. International Maritime Organization. Maritime Security and Safety in the Black Sea and Sea of Azov. London: IMO, 2023. URL: https://www.imo.org/en/MediaCentre/HotTopics/Pages/MaritimeSecurityandSafetyintheBlackSeaandSeaofAzov.aspx
4. Ukraine expands ship war insurance with Marsh, Lloyd's to iron ore, steel. *Reuters*. 2024. 1 March. URL: https://www.reuters.com/markets/europe/ukraine-expands-ship-war-insurance-with-marsh-lloyds-iron-ore-steel-2024–03–01/
5. The impact of Russia and Ukraine war on maritime trade. *Mondaq*, 2023. URL: https://www.mondaq.com/russianfederation/marine-shipping/1563960/the-impact-of-russia-and-ukraine-war-on-maritime-trade

Ніка ЛУЦЕНКО
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСОБІВ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ

Міжнародно-правове регулювання засобів протидії тероризму є однією з найактуальніших проблем сучасного глобального права, оскільки тероризм стає однією з основних загроз міжнародній безпеці та стабільності держав. Транснаціональний характер терористичних актів вимагає координації дій держав, створення єдиних правових механізмів, які забезпечують не лише покарання винних, а й превентивні заходи. Протидія тероризму включає кримінально-правові, адміністративні та фінансові механізми, а також міжнародне співробітництво у сфері обміну інформацією, моніторингу та навчання фахівців.

Історичний розвиток міжнародно-правового регулювання протидії тероризму проходив у кілька етапів. Міжнародні документи 1970–1980-х років були спрямовані на захист авіаційного транспорту, дипломатичних представництв та громадян від терористичних нападів. Вони визначали базові стандарти кримінальної відповідальності за захоплення літаків, напад на дипломатичні установи, незаконне поводження з вибухівкою. Однак такі норми залишалися фрагментарними, що обмежувало їхню ефективність у боротьбі з організованим і фінансово забезпеченим тероризмом, який почав набирати глобальних масштабів у 1990-х років [2].

Ключовим міжнародним документом є міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму 1999 року, яка заклала правову основу контролю за фінансовими потоками, що використовуються для організації терористичної діяльності. Конвенція передбачає криміналізацію фінансування тероризму, встановлює обов'язок держав проводити моніторинг банківських та фінансових операцій, забезпечує обмін інформацією між правоохоронними органами. У практичному аспекті це дозволяє державам накладати санкції на фінансові установи, що порушують правила, виявляли підрозділі транзакції та притягати до відповідальності осіб і організації, які здійснюють фінансування терористів. Впровадження конвенції сприяло створенню міжнародних механізмів моніторингу та обміну інформацією, що дозволяє оперативно реагувати на загрози та унеможливлює використання легальних фінансових каналів для терористичної діяльності [4].

Ще одним важливим документом є Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом 1997 року, яка конкретизує відповідальність за застосування вибухових пристроїв у міжнародному контексті. Конвенція визначає процедури екстрадиції, міжнародного розслідування та взаємодія держав для попередження терористичних атак. Це дозволяє створювати єдину правову платформу для боротьби з терористами, що застосовують складні технічні засоби для завдання максимальної шкоди. Документ також стимулює держави розробляти превентивні заходи безпеки, що включають підготовку спеціальних підрозділів і впровадження систем раннього попередження [3].

Однією з ключових проблем міжнародного права є відсутність єдиного загальноприйнятого визначення тероризму. Чітке визначення тероризму дозволяє уніфікувати кримінальні норми, стандартизувати процедури розслідування, уникати подвійних стандартів і забезпечувати співпрацю між державами. Визначення тероризму має охоплювати не лише фізичне насильство, а й організаційні та фінансові аспекти діяльності терористичних груп, включаючи вербування та підготовку кадрів, планування атак та залучення ресурсів [1].

Міжнародні організації відіграють вирішальну роль у боротьбі з тероризмом. ООН, Європейський союз, Інтерпол та інші структури забезпечують координацію, розробку рекомендацій для держав, моніторинг виконання норм міжнародного права та оперативний обмін інформацією. Механізми ООН, такі як санкційні списки терористів, спеціалізовані комітети Ради Безпеки, навчальні програми та стандарти перевірки фінансових установ, сприяють глобальній координації зусиль. Регіональні організації, такі як ЄС, реалізують превентивні програми та розробляють регіональні політики безпеки, що уніфікують дії держав-членів та підвищують оперативність реагування на загрози [5].

Сучасна практика показує, до тероризм став значно різноманітнішим і складнішим завдяки розвитку технологій. Зокрема, зростає загроза кібертероризму, який використовує інформаційні системи та мережі для організації атак, фінансування та пропаганди. Міжнародні конвенції та рекомендації держав передбачають заходи кібербезпеки, моніторинг інтернет-активності підозрілих груп, а також співпрацю між правоохоронними органами та технологічними компаніями для виявлення потенційних загроз.

Використані джерела

1. Громівчук І. М. Міжнародно-правове визначення тероризму як основа для ефективної боротьби з ним. 2021. URL: https://jrnl.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/view/3276
2. Ловінська Л. М. Міжнародне та національне регулювання протидії тероризму. *International Economic Policy Journal*. 2024. № 40. С. 21–34. URL: https://iepjournal.com/journals/40/2024_40_1_Lovinska_et_al.pdf
3. Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом від 15.12.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_374
4. Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму від 09.12.1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_518
5. Скоморовський В. Б., Лучко О. О. Роль міжнародних організацій у протидії тероризму. *Legal Bulletin*. 2024. № 13. С. 109–116. URL: https://lbku.krok.edu.ua/index.php/legal-bulletin/article/view/483

Діана ЛЯМІНА
студентка 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. ю. н., професор ***Сурілова О. О.***

ПРАВОВА ПРИРОДА ЄС: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ

Європейський Союз (ЄС) є унікальним феноменом сучасного міжнародного права та політичної інтеграції. Жодне інше міжнародне утворення не поєднує в собі настільки тісно переплетені елементи державності, наднаціонального управління і міжнародної співпраці. Від моменту свого виникнення ЄС розвивався як експеримент у сфері об'єднання держав, який поступово переріс із економічного союзу у політичне, правове та цивілізаційне співтовариство. Саме тому питання визначення його правової природи залишається одним із найскладніших у європейській юриспруденції та міжнародному праві.

Правова природа ЄС є результатом тривалого еволюційного процесу. Починаючи з Паризької угоди 1951 року про створення Європейського об'єднання вугілля і сталі, через Римські договори 1957 року, Маастрихтський договір 1992 року, Амстердамський, Ніццький та Лісабонський договори — кожен етап поглиблював інтеграційні процеси й водночас ускладнював юридичну конструкцію Європейського Союзу. Це призвело до виникнення ситуації, коли ЄС одночасно має ознаки міжнародної організації, федеративного утворення та у певних аспектах — державоподібного суб'єкта.

Проблема визначення правової природи ЄС полягає у тому, що він не вкладається у класичні категорії міжнародного права. З одного боку, ЄС створений на основі міжнародних договорів між державами-членами, отже, формально він належить до типу міждержавних організацій. З іншого — рівень інтеграції, делегування суверенітету,

обов'язковість рішень його органів і наявність власної системи права виходять далеко за межі традиційного розуміння міжнародної організації. Саме ця подвійність — між міждержавністю і наднаціональністю — і формує суть проблеми визначення його правової природи [1].

Європейський Союз має власну правову систему, яка визнається автономною щодо національних правопорядків держав-членів і водночас має пріоритет над ними у сфері компетенції Союзу. Це закріплено численними рішеннями Суду Європейського Союзу, який із перших років існування Спільнот формував доктрину верховенства і прямої дії права ЄС. Зокрема, рішення у справах Van Gend en Loos та Costa v. ENEL заклали основи розуміння ЄС як автономного правопорядку, що створює права й обов'язки безпосередньо для громадян і органів держав. Така характеристика не властива класичним міжнародним організаціям, що діють лише через свої держави-члени. Водночас вона не означає, що ЄС є державою — адже він не має загальної компетенції, власної території чи єдиного народу.

Особливістю Європейського Союзу є його договірна природа. Він заснований на волі держав-членів, які передали частину своїх суверенних повноважень на наднаціональний рівень. Ця передача не є безумовною — вона має зворотний характер і ґрунтується на принципі субсидіарності. Тобто Союз здійснює свої повноваження лише в тих межах, у яких держави не можуть ефективно досягти поставлених цілей самостійно. Таким чином, правова природа ЄС має змішаний характер — міждержавний у своїх засновницьких принципах і наднаціональний у реалізації повноважень.

Найбільші труднощі у визначенні правової природи ЄС виникають через невизначеність його суверенітету. Держави-члени формально залишаються носіями суверенітету, але у певних сферах — економічній, митній, валютній, екологічній, у сфері правосуддя та внутрішніх справ — вони фактично делегують цей суверенітет органам Союзу. Наприклад, Європейський центральний банк має виключне право емісії євро, що є класичною ознакою державного суверенітету [2]. Водночас ЄС не має суверенітету у сфері оборони чи зовнішньої політики в повному сенсі. Тому питання про те, чи є Союз суб'єктом, який володіє власним суверенітетом, чи лише діє від імені держав, залишається відкритим.

Юридично ЄС можна розглядати як «гібридну» організацію, у якій поєднуються елементи міжнародного, конституційного та адміністративного права. Міжнародно-правовий елемент проявляється у договірній основі Союзу та можливості виходу з нього (стаття 50 Договору про Європейський Союз). Конституційний елемент — у наявності власних інститутів влади (Європейський парламент, Рада ЄС, Європейська комісія, Суд ЄС), системи прав і свобод громадян, символів та цілей, що нагадують атрибути держави. Адміністративний елемент — у повсякденному функціонуванні механізмів управління, прийнятті регламентів, директив, рішень, які є обов'язковими до виконання.

З позиції міжнародного права ЄС має міжнародну правосуб'єктність. Це означає, що він може укладати міжнародні договори, виступати стороною у судових процесах, брати участь у діяльності міжнародних організацій. Однак його правосуб'єктність має похідний характер — вона існує настільки, наскільки її визнають держави-члени. Саме це зумовлює головну проблему визначення правової природи: чи можна вважати ЄС самостійним суб'єктом міжнародного права, чи лише колективною формою реалізації суверенітету держав.

Дискусія навколо цієї проблеми поділила науковців на кілька напрямів. Представники міждержавного підходу вважають, що ЄС є особливою формою міжнародної організації, створеною на основі багатосторонніх договорів. Вони підкреслюють, що держави зберігають остаточну компетенцію, можуть змінювати установчі договори і контролюють процес прийняття рішень. Наднаціональна концепція, навпаки, розглядає ЄС як автономне утворення, що має власну систему влади та здатне самостійно приймати обов'язкові для держав рішення. Прихильники федералістичного підходу розглядають ЄС як прототип майбутньої європейської федерації — «держави держав», у якій національний і наднаціональний рівні співіснують у межах розподілу компетенцій.

Проблему ускладнює й те, що правова природа ЄС постійно змінюється. Поглиблення інтеграції призводить до появи нових компетенцій, інститутів і правових механізмів. Наприклад, створення єврозони, спільної зовнішньої та безпекової політики, спільного ринку праці, єдиного цифрового простору — усе це свідчить про розширення меж наднаціональності. Водночас посилення євроскептичних настроїв і тенденції до ренаціоналізації політики (як-от Brexit) демонструють зворотний процес — прагнення держав відновити контроль над частиною переданих повноважень. Таким чином, правова природа ЄС є динамічною і відображає баланс між інтеграційними та дезінтеграційними процесами [3].

Важливим аспектом є співвідношення права ЄС із міжнародним і національним правом. На практиці право ЄС має подвійний статус: воно діє як міжнародне — стосовно третіх держав, і як внутрішнє — стосовно держав-членів. Ця особливість створює своєрідну «наднаціональну вертикаль права», де рішення інститутів Союзу є обов'язковими для національних урядів і судів. Наприклад, директиви ЄС підлягають імплементації у національне законодавство, а регламенти діють безпосередньо. Такий механізм є унікальним, адже

жодна інша міжнародна організація не має подібного рівня правового впливу.

Суд Європейського Союзу відіграє ключову роль у формуванні його правової природи. Саме судова практика забезпечує еволюційний розвиток Союзу у напрямі від міждержавної організації до квазідержавного утворення. Суд тлумачить установчі договори не лише буквально, а й у світлі цілей Союзу, підкреслюючи їх інтеграційний характер. Через це ЄС розвивається не революційним, а інкрементальним шляхом — поступово, шляхом судових тлумачень і політичних компромісів.

Ще одним показником особливості правової природи ЄС є інститут громадянства Союзу. Його введення Маастрихтським договором стало правовим проривом, який наблизив Союз до державної моделі. Громадяни держав-членів автоматично є громадянами ЄС, що надає їм певний комплекс прав: свободу пересування, право на участь у виборах до Європарламенту, право на дипломатичний захист тощо. Така конструкція створює новий тип політико-правової спільноти — не етнічної чи територіальної, а нормативної, заснованої на спільних цінностях.

Проблема визначення правової природи ЄС має також практичний вимір. Від її розуміння залежить компетенція Союзу у зовнішній політиці, міжнародних переговорах, укладанні договорів, застосуванні санкцій, розподілі фінансових ресурсів. Чим більшою є правова самостійність Союзу, тим більшою стає його роль у глобальній системі управління. Разом із тим, надмірна централізація може викликати опір держав-членів і ставити під сумнів легітимність рішень ЄС. Тому пошук балансу між наднаціональністю та міждержавністю залишається головним викликом для правової теорії та практики європейської інтеграції.

У сучасних умовах ЄС можна охарактеризувати як «союз держав і громадян», який поєднує правові риси міжнародної організації, федерації та конституційного союзу. Він має власну політичну систему, розгалужену структуру органів влади, автономне право, міжнародну правосуб'єктність, фінансову автономію та єдину валюту. Проте відсутність єдиного центру політичної волі та загальної компетенції не дозволяє визнати його державою. Це проміжна форма, яка знаходиться між міжнародною організацією і державним союзом.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що правова природа Європейського Союзу має комплексний, поліструктурний характер. Вона відображає історичну еволюцію інтеграції, прагнення до спільного управління без втрати національного суверенітету і створення простору свободи, справедливості та солідарності.

Використані джерела

1. Яворська І. Право Європейського Союзу: сучасні концептуальні підходи. *Вісник Львівського університету*. Серія Міжнародні відносини. 2012. Випуск 30. 201–209. URL: https://intrel.lnu.edu.ua/wpcontent/uploads/2015/08/VLNU_Mv_2012_30_26.pdf
2. Троянський О. А. Основи права Європейського Союзу. Ст. 5–57. URL: https://dspace.sfa.org.ua/bitstream/123456789/1186/1/Troianskyi_EC_prakt.pdf
3. Олійник О. С. Правова система Європейського Союзу: поняття і статус. Ст. 446–449. URL: http://www.apdp.in.ua/v36/88.pdf

Софія МАЗУР
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Малєєва Г. Л.***

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ МОРСЬКОГО ПРАВА ЯК ГАЛУЗІ ПРАВА

Проблематика визначення морського права як окремої галузі права належить до кола фундаментальних теоретичних і практичних питань сучасної юриспруденції. Попри давню історію, а саме від звичаїв морських народів до сучасних міжнародних конвенцій, тривають дискусії щодо його природи, співвідношення міжнародних і національних норм та місця в системі права. Морське право поєднує елементи міжнародного публічного, приватного, адміністративного, цивільного, екологічного й кримінального права, що ускладнює визначення його галузевої належності та породжує різні підходи до розуміння його самостійності.

Однією з найбільш суттєвих проблем є подвійна природа морського права. З одного боку, воно має виразний міжнародно-правовий характер, оскільки регулює питання, пов'язані з використанням морських просторів, що перебувають поза межами юрисдикції окремих держав [1, с.320]. Конвенція ООН з морського права 1982 року, рішення Міжнародного трибуналу з морського права, практика Міжнародного суду ООН закріплюють міжнародні принципи, які мають універсальне значення [2]. З іншого боку, значна частина морських відносин виникає у межах внутрішньої юрисдикції держав, наприклад питання реєстрації суден, видачі ліцензій, регулювання рибальства, розслідування морських аварій чи врегулювання спорів між

приватними суб'єктами. Це породжує складність у чіткому віднесенні морського права лише до міжнародного чи лише до національного рівня. Унаслідок цього морське право часто визначають як комплексну галузь, яка об'єднує в собі норми різної природи.

Історична еволюція морського права є ще однією важливою проблемою його визначення. Його витоки сягають давніх морських звичаїв і перших «морських кодексів» — Родоському морському законі, Олеронських статутах, Амальфійських таблицях. Лише з XVII століття, завдяки працям Гуго Гроція та його ідеї свободи морів, морське право почало набувати міжнародного виміру. Така еволюція спричинила ситуацію, коли сучасне морське право стало результатом накладання різних правових пластів — цивільних, торговельних і міжнародних норм [3, с.430]. Це історичне нашарування й досі відчувається у дискусіях про його природу.

Проблема визначення морського права ускладнюється його функціональною багатогранністю. Морські відносини охоплюють широкий спектр питань, від безпеки судноплавства й перевезень до охорони морського середовища, використання ресурсів і боротьби з піратством. Через таку різноманітність науковці часто розглядають морське право не як окрему галузь, а як комплекс норм на перетині кількох правових сфер. Водночас його самостійність підтверджують чіткий предмет регулювання, специфічна термінологія, система джерел і практика міжнародних інституцій.

Важливим викликом у визначенні морського права є його співвідношення з міжнародним правом довкілля. У XX столітті охорона морського середовища набула особливої актуальності, адже забруднення морів нафтою, промисловими відходами чи пластиковими матеріалами почало становити загрозу глобального масштабу. Чимало сучасних конвенцій з морського права — наприклад, Конвенція МАРПОЛ — є водночас і актами екологічного права. Це знову ж таки ускладнює класифікацію, адже з формальної точки зору важко відокремити екологічний аспект морського права від ширшої системи права довкілля [4].

Не менш складним є питання співвідношення морського права з міжнародним гуманітарним правом. У період збройних конфліктів застосовуються спеціальні правила, що регламентують поведінку воюючих сторін на морі: допустимість блокад, статус торговельних суден, правила використання мін. Вони формально належать до міжнародного гуманітарного права, але фактично утворюють особливий розділ морського права воєнного часу. Це ще один доказ того, що морське право не можна розглядати як замкнену й цілком самостійну галузь — воно перетинається з різними галузями міжнародного та національного права.

Ще однією проблемою є швидкі темпи розвитку морських відносин у порівнянні з інерційністю правового регулювання. Сучасні виклики, пов'язані з освоєнням морських глибин, прокладанням підводних кабелів, використанням безпілотних морських апаратів, експлуатацією морських вітрових електростанцій, потребують нових правових рішень. Наявні норми морського права часто не встигають за технологічним прогресом, що породжує правові прогалини і дискусії щодо подальшої структури цієї галузі. Саме у цій площині актуалізується питання: чи залишиться морське право окремою галуззю, чи воно розчиниться у ширших регулятивних системах міжнародного економічного та екологічного права [5].

Отже, визначення морського права як галузі права має складний і багатовимірний характер, зумовлений історичними чинниками, різноманітністю предмета регулювання та поєднанням міжнародних і національних норм. Попри дискусії щодо його самостійності, морське право залишається важливою складовою міжнародної правової системи, що забезпечує ефективне використання морських просторів, розвиток економіки, безпеку та охорону довкілля.

Використані джерела

1. Богуцький П. П. Правовий режим: методологічні рівні дослідження. *Право України*. 2013. № 1–2. С. 320–322.
2. Конвенція ООН з морського права, 1982. *Морське право*. Джерела: у 3 ч. Ч. I, т. 1, кн. 1: III Конференція ООН з морського права / С. В. Ківалов, Є. В. Додін, С. О. Кузнецов та ін. Одеса: Фенікс, 2012. С. 107–525. URL: http://surl.li/pomba (дата звернення: 08.10.2025).
3. Аверочкіна Т. В. Юрисдикція України в прибережних водах: адміністративно-правовий вимір: монографія. Одеса: Видав. дім «Гельветика», 2018. 466 с.
4. Міжнародна конвенція по запобіганню забрудненню з суден 1973 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896_009#Text (дата звернення: 08.10.2025).
5. Андрущенко С. В. Правовий режим морського порту: дис. ... доктора філософії: спеціальність 081 «Право» / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2021. 204 с. URL: http://surl.li/psvlt. (Дата звернення: 09.10.2025).

Кіра МАЙСТРЕНКО
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

РОЛЬ МІЖНАРОДНОГО КОМІТЕТУ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА У ЗАХИСТІ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України, що розпочалася у лютому 2022 року, призвела до масштабних гуманітарних катастроф, масових порушень прав людини та норм міжнародного гуманітарного права. У таких умовах питання захисту цивільного населення стає першочерговим, адже саме цивільні особи найчастіше стають жертвами бойових дій, обстрілів, катувань і незаконного позбавлення волі.

Актуальність теми зумовлена не лише масштабами збройного конфлікту в Україні, але й необхідністю об'єктивного аналізу ефективності діяльності Міжнародного Комітету Червоного Хреста у сучасних умовах, визначення меж його повноважень та викликів у взаємодії з державними структурами.

«МКЧХ є незалежною гуманітарною організацією, яка спрямовує діяльність із забезпечення захисту жертв міжнародних та внутрішніх збройних конфліктів. Утворений у 1863 р. уродженцем Швейцарії Анрі Дюнаном, основне завдання якого є забезпечення дотримання воюючими сторонами положень Женевських конвенцій 1949 р. про захист жертв збройних конфліктів та Додаткових протоколів до неї. Під час збройних конфліктів міжнародного або внутрішнього характеру МКЧХ надає захист та допомогу жертвам як серед військовослужбовців, так і серед цивільного населення, зокрема — військовополоненим, цивільним інтернованим особам, пораненим, цивільному населенню на окупованій території тощо» [4, с.556]. «Проте для виконання свого гуманітарного мандата та своїх цілей і завдань МКЧХ наділяється статусом, аналогічним статусу міжнародної міжурядової організації, і має міжнародну правосуб'єктність при здійсненні своєї діяльності» [2, с.50]. Водночас необхідно підкреслити суттєве обмеження його статусу: а саме «неможливість МКЧХ ухвалювати міжнародно-правові норми говорить про те, що він не має повної правосуб'єктності» [1, с.643].

«Мандат на роботу національного товариства (далі НТ) під час збройного конфлікту міститься в конкретних положеннях Женевських конвенцій 1949 року («ЖК») та Додаткових протоколів до них

1977 року («ДП»). Крім того, його можна знайти в Статуті Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, основоположному документі, який був прийнятий Рухом і державами-учасницями Женевських конвенцій на Міжнародній конференції Червоного Хреста і Червоного Півмісяця. Стаття 3(2) коротко описує роль національних товариств щодо цього питання:

1. НТ співпрацюючи з державними органами, організовують операції з надання невідкладної та іншої допомоги в надзвичайних ситуаціях та жертвам збройних конфліктів, як це передбачено Женевськими конвенціями, а також постраждалим від стихійних лих та інших надзвичайних ситуацій (...)

2. НТ поширюють знання про міжнародне гуманітарне право і допомагають своїм урядам у їх поширенні, ініціюючи дії у цій сфері. Вони поширюють знання про принципи та ідеали Руху та надають допомогу тим урядам, які також займаються їх поширенням. Вони також співпрацюють зі своїми урядами з метою забезпечення дотримання норм міжнародного гуманітарного права та захисту розрізнювальних емблем, визнаних Женевськими конвенціями та Додатковими протоколами» [5, с.5].

Міжнародний Комітет Червоного Хреста працює в Україні через офіційну та постійну делегацію. Створення Місії було прямою реакцією на збройний конфлікт на сході країни, що триває з 2014 року. Відтоді МКЧХ ініціював широкий спектр заходів підтримки, спрямованих на: задоволення основних потреб постраждалих; ремонт та відновлення об'єктів соціальної інфраструктури; надання психологічної допомоги. Значна частина уваги була зосереджена на наданні допомоги вразливим категоріям населення, включаючи тих, хто був змушений покинути свої домівки через війну.

Порядок діяльності та правосуб'єктність Місії МКЧХ в Україні чітко визначені Договором з Урядом України. Цей документ (ст. 1) встановлює, що Місія має статус, ідентичний статусу інших міжурядових організацій в країні. Крім того (ст. 2), МКЧХ наділена правами юридичної особи, що дозволяє їй брати на себе договірні зобов'язання, звертатися до суду та проводити операції з майном.

«Унаслідок повномасштабної збройної агресії Російської Федерації, котра розпочалась 24.02.2022 року, спостерігається інтенсифікація гуманітарної діяльності Міжнародного комітету Червоного Хреста, що спричинено ескалацією воєнних злочинів проти військовополонених і цивільного населення. Зазначена діяльність охоплює широкий спектр практик, включно з логістикою гуманітарної допомоги населенню прифронтових регіонів та внутрішньо переміщеним особам, забезпеченням адресної матеріальної підтримки, ініціацією механізмів пошуку безвісно зниклих, соціально-психологічним су-

проводом родичів осіб, що зникли за надзвичайних обставин, промоцією імперативів міжнародного гуманітарного права, а також здійсненням візитів до місць несвободи тощо» [3, с.402].

«За допомогою Міжнародного комітету Червоного Хреста відбуваються регулярні заходи з евакуації цивільного населення, насамперед з територій ведення активних бойових дій і постійних обстрілів. У межах гуманітарної місії за сприяння МКЧХ було евакуйовано 13 323 цивільних, а також перевезено 4000 осіб мобільними підрозділами ЗШР із прифронтових територій та різних населених пунктів семи областей: Донецької, Харківської, Сумської, Херсонської, Миколаївської, Запорізької й Чернігівської. Відтак, через критичну гуманітарну ситуацію, зокрема в Маріуполі, ще з початку вторгнення виникла потреба в участі міжнародного персоналу Червоного Хреста для надання допомоги цивільним, евакуації поранених і загиблих, а також для посередництва між сторонами конфлікту стосовно відкриття гуманітарних коридорів і захисту постраждалих.

Ще одним критично значущим вектором функціонування Місії МКЧХ в Україні виступає комплексна підтримка соціально вразливих категорій населення, зокрема осіб літнього віку, маломобільних і мешканців ізольованих прифронтових територій, що реалізується шляхом надання невідкладної продовольчої, гігієнічної та іншої допомоги, а також забезпечення необхідними ресурсами для домогосподарства (наприклад, дровами), інформування населення про небезпеку, пов'язану з залишками вибухонебезпечних предметів, грошова допомога тощо. У рамках комплексної гуманітарної підтримки МКЧХ у 2024 році було забезпечено понад 125 тис. вразливих осіб предметами гігієни та першої необхідності, близько 88 тис. — продуктовими наборами, більш, ніж 66 тис. — грошовою допомогою на суму 847 млн грн, орієнтовно 6,8 тис. родин — грошовими грантами й ресурсами для ведення сільського господарства, а понад 300 установ — паливними матеріалами для стабілізації критично важливих послуг» [3, с.403].

Сучасне зростання військових конфліктів породжує гуманітарні кризи, що вимагають негайного реагування. Місія Червоного Хреста (ЧХ) полягає у запобіганні та зменшенні людських страждань, а його унікальна здатність працювати безпосередньо в зонах бойових дій забезпечує доступ до найбільш вразливих груп населення.

В Україні Український Червоний Хрест (УЧХ), як визнане національне товариство, відіграє ключову роль у наданні гуманітарної допомоги, дотримуючись міжнародних стандартів. УЧХ надає необхідну підтримку як військовим, так і цивільним особам, постраждалим від агресії. Таким чином, співпраця між МКЧХ та Україною, закріплена міжнародними нормами, є життєво необхідною для ефективного захисту та підтримки всіх жертв конфлікту.

Використані джерела

1. Бостан С. К. Міжнародне гуманітарне право: поняття та структура. Тиждень науки-2022: тези доповідей науково-технічної конференції. Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2022. С. 1567–1569.
2. Грушко М. В. Міжнародне гуманітарне право : навчально-методичний посібник, за ред. завідувача кафедри міжнародного та європейського права, професора О. В. Бігняка. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 136 с.
3. Зіменко О. В. Система права та правова система: поняття та особливості співвідношення. *Вісник Запорізького національного університету.* № 4. 2011. С. 27–34.
4. Лук'янов Д. Правова система як предмет порівняльно-правових досліджень: характеристика за теорією систем. *Вісник Національної академії правових наук України*. № 2 (81). 2015. С. 27–35.
5. Гуманітарне право й роль національних товариств у міжнародних збройних конфліктах: The role of national societies in international armed conflict / International Committee of the Red Cross; ред. Товариство Червоного Хреста України. Kyiv: Товариство Червоного Хреста України, 2024. URL:https://redcross.org.ua/wp-content/uploads/2024/09/role-nationalsocieties-international-armed-conflict.pdf

Софія МАКСЮТА
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

ВЕСТФАЛЬСЬКИЙ КОНГРЕС 1643–1648 РР. ЯК ПІДСУМОК ТРИДЦЯТИЛІТНЬОЇ ВІЙНИ В ЄВРОПІ: ПРАВОВІ НАСЛІДКИ

Події XVII століття мали визначальний вплив на становлення системи міждержавних відносин та формування нової дипломатичної культури. Центральною подією цього періоду стала Тридцятилітня війна (1618–1648), завершення якої закріпили документи Вестфальського конгресу 1648 року. Саме Вестфальський мир став основою для утвердження принципу «державного інтересу» та юридичного оформлення політичної самостійності європейських націй, а його правові наслідки вже понад триста років привертають пильну увагу істориків, політиків та дипломатів різних країн світу [4].

По-перше, під час роботи Вестфальського конгресу було офіційно визнано незалежність і суверенітет Нідерландів унаслідок укладення

миру з Іспанією, що стало важливим кроком у формуванні принципу суверенної рівності держав у Європі. Крім того, Вестфальський мир заклав підґрунтя для розвитку низки ключових міжнародно-правових принципів, серед яких – територіальна цілісність і недоторканність приватної власності, що стали основою сучасних інститутів визнання та реституції. Згодом ці принципи отримали подальше закріплення в положеннях Гаазьких конвенцій 1907 року, які регулювали закони та звичаї сухопутної війни [3].

По-друге, вагомим результатом конгресу стало визнання релігійної терпимості. Вестфальський мир фактично урівняв у правах основні християнські конфесії — католицьку, лютеранську та реформатську — і визнав за кожною людиною свободу самостійно обирати свою віру. Як наголошує І. К. Шумський, «у цьому випадку маємо приклад зрівняння у політичних правах представників обох конфесій (католиків і протестантів) під час засідань імперського парламенту, а відтак, і гарантування представництва різних за релігійною ознакою верств населення під час прийняття рішень» [5].

По-третє, юридичне оформлення миру у Вестфальських договорах вже мало інноваційний характер. Вперше міжнародний конфлікт було врегульовано шляхом багатосторонніх переговорів, у яких брали участь одночасно десятки держав. Як зазначає Л. Мойта, Вестфальський конгрес був «пан'європейською конференцією», що відображало новий формат багатосторонніх переговорів — прототип сучасного дипломатичного врегулювання [1].

По-четверте, Вестфальський мир 1648 р. став одним із переломних моментів у становленні правових засад поводження з військовополоненими, адже закріпив міжнародне визнання людини як суб'єкта права, навіть у контексті війни. Як наголошує М. В. Грушко, багато правових ідей Г. Гроція щодо «пом'якшення» війни, зокрема у питаннях поводження з полоненими, знайшли своє відображення у Вестфальських договорах. Відмітною є стаття 43 Мюнстерського договору 1648 р., яка передбачала повернення полонених «без яких-небудь розходжень або виключень», що фактично гарантувало їх безумовне звільнення. Раніше подібні права поширювалися здебільшого лише на християнських полонених [2]. Цей принцип став важливою правовою передумовою подальшого розвитку міжнародного гуманітарного права.

Таким чином, Вестфальський конгрес став не лише підсумком Тридцятилітньої війни у Європі, але й визначив нову еру в історії Європи та міжнародних відносин, став наріжним каменем сучасної світової політики. Це була фактично перша загальноєвропейська конференція, яка являла собою тривалі трирічні переговори, результатом яких стало формування юридично оформленої, суверенної, світської та багатополярної системи міжнародних відносин — Вестфальської системи. Вона заклала основи принципів суверенітету, рівності держав у міжнародному праві та невтручання у внутрішні справи інших країн, що вплинуло на подальший розвиток європейської дипломатії та правових норм міжнародного товариства. Крім того, Вестфальські домовленості сприяли формуванню стабільності в регіоні та стали моделлю для врегулювання конфліктів у міжнародних відносинах на століття вперед.

Використані джерела

1. Moita Luis. Uma releitura critica do consenso em torno do Sistema vestefaliande Revista Naro e Defesa. n.e 137. 2014.P. 34. URL: https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=4340152
2. Грушко М. В. Становлення та специфіка міжнародно-правового режиму військовополонених. Одеса. 2015. С. 27.
3. Задорожна С. М. Загальні принципи у класичному міжнародному праві: Вестфальський мир. *Право і суспільство*. 2018. № 6. С. 244.
4. Ціватий В. Г. Європейські зовнішні справи і дипломатія середини XVII століття: інституціональні дилеми Вестфальського конгресу і Вестфальського миру .Університетські наукові записки. 2025.Т. 32, № 1. С. 22–29
5. Шумський І. К. Вестфальська система як виток новомодерної системи міжнародних відносин . *Альманах міжнародного права*. 2020. Вип. 23. С. 81–86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/amp_2020_23_12

Данило МАЛИНОВ
студент 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. ю. н., професор ***Кормич Б. А.***

ТРАНЗИТ КРИТИЧНИХ ВАНТАЖІВ ЧЕРЕЗ ТЕРИТОРІЇ, ЩО ЗНАХОДЯТЬСЯ В ЗОНІ РИЗИКУ

У сучасних умовах збройних конфліктів та нестабільності особливої актуальності набуває питання транзиту критичних вантажів, зокрема медичних засобів, енергетичного обладнання та гуманітарних товарів, через території, що перебувають у зоні ризику. Проблема полягає у поєднанні вимог безпеки, міжнародного митного контролю та оперативності доставки.

Відповідно до Вказівок щодо транзиту (Transit Guidelines) Всесвітньої митної організації (ВМО) [6] транзит є ключовим елемен-

том міжнародної торгівлі, що передбачає мінімізацію процедурних бар'єрів і забезпечення безпеки ланцюгів постачання. Однак у ситуаціях, коли транзит проходить через території з підвищеним ризиком (військові дії, окупація, нестабільна політична ситуація), виникають додаткові загрози для збереження вантажу.

Практика ВМО та Європейського Союзу свідчить, що одним з найефективніших інструментів забезпечення прозорого контролю за переміщенням вантажів є система NCTS (New Computerised Transit System) [5]. Її впровадження в Україні [2] створило передумови для гармонізації митних процедур із країнами ЄС. Разом з тим, в умовах воєнного стану функціонування таких систем може бути ускладнене через перебої зв'язку, руйнування транспортної інфраструктури, кібератаки тощо.

У зв'язку з цим Всесвітня митна організація рекомендує впровадження альтернативних («резервних») процедур для забезпечення безперервності транзиту [6; 8].

До таких відносять: спрощене оформлення критичних вантажів у паперовій формі з подальшою електронною верифікацією, тимчасові державні гарантії замість комерційних, а також створення спеціального статусу вантажів гуманітарного призначення.

Окремої уваги заслуговує питання забезпечення гарантій при перевезенні критичних вантажів. В умовах, коли звичайні гарантійні інструменти не діють, доцільно використовувати механізми державного страхування або міжнародних гарантійних фондів. Це узгоджується з рекомендаціями ВМО щодо адаптації гарантійних механізмів до ризиків транзиту.

Європейська комісія підкреслює, що навіть за наявності санкційних режимів мають діяти «гуманітарні винятки», які забезпечують безперешкодне переміщення життєво необхідних вантажів. Такі винятки повинні бути формалізовані на рівні національних митних органів шляхом попереднього погодження статусу «гуманітарного транзиту».

На практиці доцільним видається запровадження таких рішень:

• надання критичним вантажам спеціального статусу в NCTS із пріоритетною обробкою;

• розроблення офіційних резервних процедур на випадок втрати зв'язку або неможливості електронного декларування;

• створення державних гарантійних фондів для критичних транзитів;

• імплементація механізму гуманітарних ліцензій для транзиту через санкційні території.

Таким чином, ефективний транзит критичних вантажів через території з підвищеним ризиком можливий лише за умови поєднання міжнародних стандартів (ВМО, ЄС) із гнучкими національними процедурами. Це дозволить забезпечити баланс між безпекою, прозорістю митного контролю та оперативністю постачання товарів, що мають стратегічне значення для держави та гуманітарних потреб.

Використані джерела

1. Митний кодекс України : Кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI : станом на 24 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495–17#Text (дата звернення: 02.11.2025).
2. Про приєднання України до Конвенції про процедуру спільного транзиту : Закон України від 30.08.2022 № 2555-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2555–20#Text (дата звернення: 02.11.2025).
3. Commission guidance note on the provision of humanitarian aid in compliance with EU restrictive measures (sanctions). Брюссель, 2022. URL: https://finance.ec.europa.eu/system/files/2022–07/220630-humanitarian-aid-guidance-note_en.pdf (date of access: 02.11.2025).
4. Guidance for economic operators on the use of the common customs transit procedure for goods going to and coming from Ukraine. Брюссель, 2023. URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/document/download/4dab7158–3038–4040-a394–706ab414265c_en (date of access: 31.10.2025).
5. New Computerised Transit System (NCTS) / Taxation and Customs Union. URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/online-services/online-services-and-databases-customs/new-computerised-transit-system-ncts_en (date of access: 02.11.2025).
6. WCO. Transit Guidelines. World Customs Organization. 2014. URL: https://www.wcoomd.org/en/topics/facilitation/instrument-and-tools/tools/transit-handbook.aspx (date of access: 02.11.2025).
7. World Customs Organization. Humanitarian assistance. 2022. URL: https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/facilitation/activities-and-programmes/natural-disaster/reliefconsignments.pdf (date of access: 02.11.2025).
8. World Customs Organization. SAFE Framework of Standards. 2021. URL: https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/facilitation/instruments-and-tools/tools/safe-package/safe-framework-of-standards.pdf?utm_source=chatgpt.com (date of access: 01.11.2025).

Анна МАЛЬОВАНА
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. ю. н., професор ***Кормич Б. А.***

ВИКЛИКИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОТИДІЇ ЗАБРУДНЕННЮ МОРСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА В ЧОРНОМУ МОРІ

Забруднення морського середовища є одним із ключових викликів екологічної безпеки сучасного світу і поєднує в собі як глобальні, так і суто регіональні проблеми, що вимагають скоординованих правових, технічних і політичних рішень. В основу проблеми покладено мультифакторну природу джерел забруднення: наземні стоки (промислові, побутові й сільськогосподарські), суднові викиди та аварійні розливи нафти, тверді побутові відходи і пластик, у тому числі мікропластик, а також атмосферні переноси шкідливих речовин. Стратегічно важливим є те, що деякі з перелічених чинників мають кумулятивний і довготерміновий характер впливу: наприклад, пластик, що потрапляє у водні екосистеми, за оцінками Програми ООН з навколишнього середовища, складає 19–23 мільйони тонн щороку і розпадається на мікрочастинки, які накопичуються в організмах морської фауни та рухаються харчовими ланцюгами, створюючи ризики для здоров'я людини й економіки прибережних регіонів [1; 6].

Чорне море як напівзамкнутий басейн є особливо вразливим: обмежений обмін вод, інтенсивні судноплавні маршрути, урбанізація узбережжя й транскордонні стоки визначають підвищену чутливість регіону до довготривалих забруднень. Регулярні екологічні моніторинги Комісії із захисту Чорного моря фіксують перевищення концентрацій нафтопродуктів, забруднення поживними речовинами (азот, фосфор) та зростання фракції твердих відходів у прибережних зонах, що сприяє евтрофікації, утворенню «мертвих зон» та деградації біотопів [2; 6]. З практичної точки зору це проявляється в зниженні популяцій промислових видів риби, погіршенні якості пляжів і зменшенні туристичної привабливості, що породжує соціально-економічні втрати для прибережних громад.

Правове регулювання забруднення морського середовища спирається на багаторівневу систему міжнародних і регіональних інструментів. Конвенція ООН з морського права (UNCLOS) встановлює загальні обов'язки держав щодо запобігання, контролю та зменшення забруднення морського середовища, водночас спеціалізовані конвенції, зокрема MARPOL та Конвенція OPRC (про готовність і реагування на нафтові розливи), деталізують механізми запобігання та кооперації у випадку аварій [3; 4]. Для країн Чорноморського басейну додатковою правовою рамкою виступає Бухарестська конвенція, котра закладає зобов'язання щодо міждержавної співпраці, моніторингу та узгодження стратегій для зниження антропогенного навантаження на море [2]. Однак ефективність цих інструментів значною мірою визначається ступенем імплементації в національне право, наявністю фінансових і технічних ресурсів, а також політичною волею до транскордонної взаємодії.

В практичному вимірі важливим фактором є несумісність швидкозмінних екологічних ризиків з повільними механізмами прийняття рішень: відсутність оперативних систем раннього виявлення, обмежена кількість аварійних резервів для ліквідації розливів, застарілі очисні споруди в припортових містах і слабкий контроль за дотриманням суднових норм послаблюють можливості своєчасного реагування. На прикладі Чорного моря видно, що навіть за наявності регіональних планів дій та стратегічних документів їхня реалізація інколи залишається декларативною через відсутність чіткої координації фінансування й технічної допомоги [2; 6]. Водночас міжнародні ініціативи, спрямовані на зниження пластикового забруднення й посилення готовності до нафтових інцидентів, пропонують конкретні інструменти: зменшення використання одноразового пластику, розвиток систем переробки, створення національних планів реагування та навчальних програм для локальних служб реагування [1; 4].

Законодавча база України містить необхідні основи для регулювання охорони морського середовища, зокрема Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», положення Водного кодексу та норми морського права. Проте реальна ефективність цих положень ускладнена через проблеми імплементації: потреби в оновленні технологічної інфраструктури очисних споруд, посиленні інспекційних повноважень, запровадженні систем цифрового моніторингу та доступності даних про стан акваторій для громадськості й науковців [5]. Ратифікація та практична імплементація таких міжнародних інструментів, як OPRC, а також активна участь у проєктах ЄС і ООН у межах ініціатив «Чорне море» суттєво посилять національні спроможності у сфері профілактики й ліквідації наслідків забруднень [4; 2].

Підсумовуючи, варто констатувати, що вирішення проблеми забруднення морського середовища потребує комплексного підходу, який поєднує правове регулювання, технічні інновації й посилення громадської участі. Практично необхідні такі кроки: посилен-

ня національної системи моніторингу (включно з супутниковим спостереженням і автономними сенсорами), модернізація очисних споруд та інфраструктури поводження з відходами, введення політики зі зниження використання пластику й стимули для повторного використання ресурсів, підвищення санкцій за нелегальні скиди та посилення регіональної кооперації з метою оперативного реагування на транскордонні інциденти. Тільки послідовна імплементація міжнародних норм, модернізація національних інструментів і активна регіональна взаємодія дозволять значно знизити тиск на морські екосистеми та забезпечити їхнє відновлення для майбутніх поколінь [1–6].

Використані джерела

1. Plastic Pollution: UNEP — UN Environment Programme. URL: https://www.unep.org/plastic-pollution (date of access: 03.11.2025).
2. Commission on the Protection of the Black Sea Against Pollution / Commission on the Protection of the Black Sea Against Pollution. URL: https://www.blackseacommission.org/ (date of access: 03.11.2025).
3. United Nations Convention on the Law of the Sea : International convention of 10.12.1982 no. Treaty No. XXI-6. URL: https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf (date of access: 03.11.2025).
4. International Convention on Oil Pollution Preparedness, Response and Co-operation (OPRC) / International Maritime Organization. URL: https://www.imo.org/en/about/conventions/pages/international-convention-on-oil-pollution-preparedness,-response-and-co-operation-(oprc).aspx (date of access: 03.11.2025).
5. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII : станом на 8 серп. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264–12#Text (дата звернення: 03.11.2025).
6. From Pollution to Solution: A global assessment of marine litter and plastic pollution: UNEP — UN Environment Programme. URL: https://www.unep.org/resources/pollution-solution-global-assessment-marine-litter-and-plastic-pollution (date of access: 03.11.2025).

Аліна МАРЧЕНКО
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

ГЕНОЦИД ЯК МІЖНАРОДНИЙ ЗЛОЧИН

Геноцид є одним із найтяжчих злочинів, що порушують основоположні принципи міжнародного права та загальнолюдські цінності. Він визначається як умисне знищення, повне або часткове, національної, етнічної, расової чи релігійної групи як такої. Цей злочин має не лише правовий, а й морально-етичний вимір, оскільки спрямований проти самої сутності людства, його різноманіття та права на існування.

У процесі дослідження цієї теми необхідно враховувати сучасні події, адже Російська Федерація веде проти України не лише повномасштабну збройну агресію, яка змусила значну частину громадян покинути свої домівки та спричинила численні людські втрати, але й цілеспрямовану інформаційну війну. У російському медіапросторі активно заперечується саме існування української нації, а згадки про Україну та Київську Русь вилучаються з навчальних матеріалів, зокрема з підручників історії.

Методи, до яких вдається росія у своїй війні проти України, мають ознаки системного терору — це масові викрадення, катування, убивства, зґвалтування, а також руйнування мирних міст і селищ, серед яких Харків, Маріуполь, Чернігів, Ірпінь, Буча, Гостомель, Бородянка. Окупація південних територій України супроводжується заявами російських лідерів про те, що «українства ніколи не було і не існує». Такі дії все більше набувають рис геноциду українського народу, що викликає значний міжнародний резонанс.

Політичне визнання цих злочинів уже відбулося: Верховна Рада України та парламенти багатьох держав Європи й Північної Америки офіційно заявили про факт геноциду. Проте ключовим є юридичне підтвердження цього злочину. Як зазначив міністр закордонних справ України Дмитро Кулеба під час свого виступу на конференції «Міжнародне право проти геноциду», організованій Zentrum Liberale Moderne у Берліні, злочини, скоєні російськими військами під час агресії, відповідають ознакам, визначеним Конвенцією про запобігання злочину геноциду 1948 року, і Україна докладає зусиль для притягнення винних до міжнародної відповідальності [1].

Отже, злочини, вчинені російською федерацією на території України, повністю відповідають критеріям геноциду, і держава-агре-

сор має понести відповідальність за цей міжнародний злочин. Геноцид як злочин проти людяності був уперше визнаний міжнародною спільнотою у Резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 11 грудня 1946 року, а в Резолюції 180 (II) від 21 листопада 1947 року наголошено, що «геноцид є міжнародним злочином, який тягне національну та міжнародну відповідальність як окремих осіб, так і держав».

Подальшим кроком стало ухвалення 9 грудня 1948 року Конвенції про попередження злочину геноциду і покарання за нього, що набрала чинності у 1951 році та стала основним міжнародно-правовим актом у боротьбі з цим видом злочину. Відповідно до статті 2 Конвенції геноцидом визнаються дії, спрямовані на повне або часткове знищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи, а саме: убивство її членів, заподіяння їм тяжких тілесних або психічних ушкоджень, створення умов життя, несумісних із виживанням, запобігання народжуваності всередині групи, а також насильницьке передання дітей до іншої групи [2, с. 1].

Подібне визначення геноциду міститься і в міжнародних правових актах, зокрема у Статуті Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії (ст. 4), Статуті Міжнародного кримінального трибуналу щодо Руанди (ст. 2) та Римському статуті Міжнародного кримінального суду (ст. 6). Таким чином, міжнародне право чітко визначає відповідальність за геноцид, і дії росії проти українського народу підпадають під це визначення в усіх його складових.

Р. І. Ребриш наголошує, що геноцид належить до категорії найтяжчих міжнародних злочинів, за вчинення якого передбачено як міжнародно-правову відповідальність держав, так і кримінальну відповідальність окремих осіб [5, с. 129]. При цьому для кваліфікації злочину не є обов'язковою наявність великої кількості жертв — достатньо, щоб злочинне діяння було вчинено навіть щодо однієї особи. Саме тому геноцид за своїми зовнішніми характеристиками може нагадувати інші кримінальні правопорушення, такі як убивство, викрадення людини чи тортури. Однак визначальною ознакою, що дозволяє відмежувати геноцид від подібних злочинів, є наявність умислу знищити повністю або частково певну національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку [3, с. 74].

Отже, ключовим елементом складу цього злочину є саме усвідомлений намір виконавця знищити зазначену групу в цілому або її частину. Цей елемент має вирішальне значення для розмежування геноциду з іншими видами злочинів, особливо у випадках, коли немає масового фізичного винищення представників певної спільноти, але наявний цілеспрямований умисел на її знищення [4, с. 74].

І. М. Леган, аналізуючи положення статті 2 Конвенції ООН 1948 року про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, зазначає, що обов'язковим елементом складу цього злочину є наявність вини у формі чітко вираженого умислу. Саме наявність такого умислу підкреслює особливу суспільну небезпеку геноциду, який виступає не лише як тяжке, а й як масове порушення основоположних прав людини [5, с. 89]. Аналогічної позиції дотримується і К. Важна, яка підкреслює, що умисний характер дій винної особи є визначальною рисою, що відрізняє геноцид від інших злочинів проти людяності [6, с. 194].

Геноцид порушує основні права людини і завдає незмірної шкоди людству в цілому. Відповідальність за геноцид лежить як на окремих особах, так і на державних структурах. Розслідування та притягнення до відповідальності за цей злочин здійснюються міжнародними судами, зокрема Міжнародним кримінальним судом [7, с. 455].

Отже, геноцид як міжнародний злочин залишається одним із найсерйозніших викликів сучасності. Його попередження та покарання потребують не лише юридичних, а й політичних, освітніх і моральних зусиль світової спільноти. Лише об'єднання держав у прагненні зберегти людську гідність і життя може забезпечити реальну дієвість принципу «ніколи знову», який став символом боротьби проти геноциду.

Використані джерела

1. Дмитро Кулеба: Росія має бути притягнута до відповідальності за геноцид українців. 2022. URL: https://mfa.gov.ua/news/dmitro-kuleba-rosiya-maye-buti-prityagnuta-do-vidpovidalnosti-za-genocid-ukrayinciv
2. Конвенция о предупреждении преступления геноцида и наказании за него, 9 декабря 1948 года. A/RES/260 A (III) / Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_155
3. Ребриш Р. І. Геноцид як злочин проти безпеки людства за міжнародним кримінальним правом. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Випуск 41. С. 127–129.
4. Хаустова М. Г., Федоровська М. А. Сутність поняття злочину геноциду в міжнародному праві. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 1. С. 73–76.
5. Леган І. М. Геноцид як злочин проти безпеки людства відповідно до міжнародного кримінального права. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. Вип. 1 (48). С. 89–91
6. Важна К. Сутність геноциду відповідно до чинного міжнародного права та міжнародно-правової практики. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 8. С. 193–197.
7. Грушко М. В., Політова А. С. Злочини проти людяності: національний та міжнародно-правовий аспект. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2022. Випуск 35. С. 453–458.

Анастасія МЕЛЬНИЧЕНКО
студентка 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. ю. н., професор ***Сурілова О. О.***

РОЛЬ ВЕРХОВНОГО ПРЕДСТАВНИКА ЄС У РЕАЛІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ

Посада Верховного представника Європейського Союзу із закордонних справ та політики безпеки є ключовою для здійснення ЄС єдиної зовнішньої політики. Лісабонський договір 2009 року суттєво реформував та розширив її повноваження, зробивши важливий внесок у більш послідовні та результативні дії Союзу на міжнародній арені [1]. Згідно з правовою основою, Верховний представник відповідає за формування та реалізацію зовнішньої політики ЄС, головує на засіданнях Ради ЄС у форматі «Закордонні справи», є віце-головою Єврокомісії та забезпечує узгодженість зовнішніх дій Союзу.

Інституційно ця роль має подвійну природу: з одного боку, він або вона представляє ЄС на міжнародному рівні, а з іншого — координує зовнішньополітичну діяльність держав-членів та інституцій ЄС. Такий підхід сприяє подоланню традиційної роздвоєності між національними та наднаціональними підходами у зовнішній політиці. В рамках своїх повноважень Верховний представник ініціює розробку спільних позицій, пропонує рішення щодо зовнішньополітичних питань, забезпечує виконання рішень Ради ЄС та Європейської Ради, а також представляє Союз у відносинах із третіми країнами та міжнародними організаціями [2, с.35].

Ключові функції Верховного представника охоплюють кілька основних напрямів. Перший — це розробка та координація Спільної зовнішньої політики та політики безпеки (CFSP), включаючи Спільну політику безпеки та оборони (CSDP). Через ці механізми він або вона реалізує стратегії реагування на міжнародні кризи, керує цивільними та військовими місіями ЄС, а також керує Європейською службою зовнішніх дій (EEAS), що формує дипломатичну мережу Союзу [3, с.21]. Другий напрям — це представництво інтересів ЄС на світовій арені, де Верховний представник виступає єдиним голосом Союзу під час переговорів, дипломатичних контактів та у діалозі з партнерами, формуючи образ ЄС як цілісного гравця. Третій напрям — це координація дій між державами-членами, оскільки консенсус у зовнішній політиці залишається вирішальною умовою ефективності.

Проте, окрім широких повноважень, роль Верховного представника пов'язана з певними обмеженнями. Зокрема, він або вона не

має повної незалежності у прийнятті рішень, оскільки зовнішньополітичний курс визначають держави-члени через Раду та Європейську Раду. Без підтримки усіх 27 країн Верховний представник не може самостійно формувати політику, що робить його роль скоріше координаційною, ніж керівною. Крім того, на роботі позначаються розбіжності між країнами-членами, що ускладнює досягнення єдиної позиції. У умовах сучасних геополітичних викликів, таких як російська агресія проти України чи глобальна конкуренція, Верховний представник змушений діяти в середовищі високої невизначеності [4, с. 29].

Для України діяльність Верховного представника має практичне значення. У відповідь на агресію Росії ЄС, через інструменти під його керівництвом, активізував санкції, політику підтримки України та заходи у сфері безпеки. Представництво ЄС в Україні, участь у міжнародних консультаціях, надання допомоги та навчальні місії — усі ці інструменти реалізуються інституціями ЄС у тісній взаємодії з Верховним представником [5].

Таким чином, роль Верховного представника є невід'ємною для функціонування ЄС як глобального актора. Поєднуючи представницькі, координаційні та виконавчі функції, він сприяє консолідації дій держав-членів, формуванню єдиної зовнішньої політики та підвищенню ефективності дій Союзу. Водночас його вплив обмежений необхідністю досягнення консенсусу серед країн-членів та залежить від внутрішньої єдності ЄС. У сучасному складному геополітичному середовищі значення цієї посади для захисту та просування інтересів і цінностей ЄС продовжує зростати.

Використані джерела

1. What does the High Representative / Vice-President do? European External Action Service. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/high-representative-vice-president_en (дата звернення: 13.11.2025).
2. Таптунова І. На шляху до єдиного цифрового ринку ЄС: електронна комерція / Український центр європейської політики. 2021. С. 31. URL: https://ucep.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/ucep_report_e-commerce_31.05.2021.pdf (дата звернення: 13.11.2025).
3. High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy (glossary). EUR-Lex. URL: https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/glossary/high-representative-of-the-union-for-foreign-affairs-and-security-policy.html (дата звернення: 13.11.2025).
4. Мальон Л. На шляху до єдиного цифрового ринку ЄС: телекомунікації / Український центр європейської політики. Київ, 2021. С. 29 URL: https://ucep.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/ucep_report_telecom_1.06.2021.pdf (дата звернення: 13.11.2025).

5. Why does Kaja Kallas face such a difficult job as High Representative of the EU for Foreign and Security Policy? Bruegel. URL: https://www.bruegel.org/newsletter/why-does-kaja-kallas-face-such-difficult-job-high-representative-foreign-and-security (дата звернення: 13.11.2025).

Артем МОЙСА, Анна КРАМАРЕНКО
студенти 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

ПРАВОВИЙ СТАТУС ОКУПАЦІЇ В СУЧАСНОМУ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

У сучасному міжнародному праві поняття окупації займає особливе місце серед категорій, пов'язаних із порушенням територіальної цілісності та суверенітету держав. Проблематика окупації набула нової актуальності у зв'язку з появою великої кількості збройних конфліктів, у яких іноземна держава або військове формування встановлює фактичний контроль над певною територією без отримання на це згоди законного суверена. Теоретично окупація визначається як ситуація, коли збройні сили держави встановлюють ефективний контроль над територією, яка належить іншій державі, без передачі їй суверенітету. На відміну від анексії, що передбачає остаточне приєднання території, окупація має тимчасовий характер і не змінює міжнародно-правового статусу території. Держава-окупант, згідно з нормами міжнародного гуманітарного права, не стає власником або законним адміністратором території, а лише несе зобов'язання забезпечувати порядок, безпеку та дотримання прав місцевого населення.

Основні принципи, що визначають правовий режим окупації, закріплені в Гаазькій конвенції про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 року (Hague Convention (IV) Respecting the Laws and Customs of War on Land) та її Додатку — Положенні про закони і звичаї війни на суходолі**,** а також у Женевській конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року (Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War)**.** Ці документи визначають, що окупація є лише тимчасовим станом і не надає окупанту права на суверенітет. Міжнародне право покладає на окупанта відповідальність за дотримання прав людини, забезпечення життєво необхідних умов для місцевих жителів, функціонування громадських служб і медичних установ. Особливістю сучасного етапу розвитку міжнародного права є зміна характеру окупаційних режимів. Якщо раніше окупація мала переважно класичну військову форму, то нині вона може мати гібридні або непрямі прояви. Ідеться про ситуації, коли контроль здійснюється через маріонеткові адміністрації, підконтрольні збройні формування або приватні військові структури. У таких випадках міжнародне співтовариство має складність у визначенні моменту, з якого територія вважається окупованою. Важливо підкреслити, що окупація не надає права на використання природних, економічних чи людських ресурсів окупованої території у власних інтересах окупанта. Економічна експлуатація, примусова праця, зміна майнових відносин чи вилучення ресурсів без згоди законного суверена є порушенням міжнародного права. На практиці правовий статус окупації є предметом численних суперечок і тлумачень. У сучасній практиці міжнародного права приклади окупації є численними й різноманітними. Один із найвідоміших — окупація Російською Федерацією Автономної Республіки Крим та міста Севастополя у 2014 році, що була визнана міжнародним співтовариством як порушення Статуту Організації Об'єднаних Націй 1945 року (Charter of the United Nations), Гельсінського Заключного Акта 1975 року (Helsinki Final Act) і базових норм територіальної цілісності держав. Резолюції Генеральної Асамблеї ООН № 68/262 (2014) та № 77/229 (2022) прямо підтверджують, що Росія є державою-окупантом, а її дії не створюють жодних законних прав на суверенітет над окупованими територіями України.

Другим показовим прикладом є окупація Ізраїлем палестинських територій (Східного Єрусалиму, Західного берега річки Йордан і Сектору Газа) після Шестиденної війни 1967 року. Міжнародне співтовариство, включно з Радою Безпеки ООН, у резолюціях № 242 (1967), № 338 (1973) та № 2334 (2016) наголошує, що окупація цих територій не надає Ізраїлю права анексії. Ізраїль як держава-окупант зобов'язаний дотримуватися норм Женевської конвенції 1949 року, забезпечувати права цивільного населення та утримуватися від створення поселень на окупованих землях, що суперечить міжнародному праву.

Ще один сучасний приклад — окупація частини території Республіки Молдова (Придністров'я), де Російська Федерація зберігає військову присутність, порушуючи принципи суверенітету і невтручання, закріплені в Декларації про принципи міжнародного права 1970 року (Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States). Подібна ситуація спостерігається також у Південній Осетії та Абхазії, де Росія підтримує так звані «республіки» після військової агресії проти Грузії у 2008 році.

На мою думку, проблема сучасних окупацій полягає у їхній тривалості. Згідно з міжнародним гуманітарним правом окупація має тимчасовий характер, однак на практиці деякі окупації тривають десяти-

літтями, що розмиває межу між окупацією і анексією. Така ситуація створює загрозу перетворення окупації на форму фактичного володіння, що прямо суперечить принципам Статуту ООН і міжнародної законності. У цьому контексті важливу роль відіграють міжнародні судові інституції, зокрема Міжнародний Суд ООН і Міжнародний кримінальний суд, які мають потенціал забезпечувати притягнення до відповідальності за незаконні дії, пов'язані з окупацією, включно з воєнними злочинами та порушеннями прав людини.

Сучасна практика свідчить також про необхідність розширення правових механізмів реагування на випадки окупації. Серед них — застосування санкцій, визнання режимів окупації незаконними, захист культурної спадщини та довкілля, що часто стають об'єктами знищення під час збройних конфліктів. Міжнародне співтовариство повинно не лише фіксувати факт окупації, а й активно діяти для запобігання її легітимізації.

Правовий статус окупації в сучасному міжнародному праві є складним багаторівневим інститутом, що поєднує норми міжнародного гуманітарного, публічного та договірного права. Його основна мета полягає у забезпеченні балансу між фактичним контролем окупаційної влади та збереженням суверенітету держави, яка зазнала окупації. Теоретичне осмислення окупації ґрунтується на положеннях Гаазької конвенції про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 року (Hague Convention (IV) Respecting the Laws and Customs of War on Land) та її Додатку — Положенні про закони і звичаї війни на суходолі**,** а також у Женевській конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року (Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War) та Статуту ООН, які встановлюють принципи тимчасовості, обмеження прав окупанта і неприпустимості анексії.

Сучасна міжнародна практика свідчить, що проблематика окупації виходить за межі класичних військових конфліктів, охоплюючи гібридні та непрямі форми контролю. Незважаючи на наявність чітких правових норм, ефективність їх застосування залишається недостатньою. Тривалі окупації, спроби анексій і фактичне нехтування гуманітарними зобов'язаннями демонструють потребу у посиленні механізмів контролю та притягнення до відповідальності.

Використані джерела

1. Журавська Н. І. Правовий режим окупації у міжнародному гуманітарному праві. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Юридичні науки. 2021. № 1(116). С. 23–29.
2. Медведєв Ю. С. Поняття та ознаки окупації в міжнародному праві. *Часопис Київського університету права.* 2020. № 3. С. 118–123.
3. Кулеба Д. І. Міжнародно-правові наслідки окупації: сучасні підходи та практика. *Український часопис міжнародного права.* 2018. № 2. С. 5–14.
4. Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War (Fourth Geneva Convention). 1949. 12 August. Geneva : International Committee of the Red Cross, 1949. 79 p.
5. Дєгтярьова І. О. Проблеми визначення правового статусу окупаційного режиму в контексті міжнародного права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2022. Вип. 96. С. 52–61.

Ростислав НАКАЗНЮК
студент 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

СТВОРЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ТРИБУНАЛУ AD HOC ДЛЯ ЮГОСЛАВІЇ

Створення Міжнародного трибуналу для колишньої Югославії заклало собою один із етапів розвитку механізмів міжнародної кримінальної юстиції. Після тривалого періоду стагнації, міжнародним експертам вдалось знову відновити подібний формат через 48 років після Нюрнберга, що стало поштовхом до незначних, але змін у процесі правосуддя на міжнародному рівні

Початково, процес трибуналу також був для Європи не в новинку, ще за часів Нюрнберзького процесу, у міжнародному праві заклався принцип міжнародного покарання та відповідальності за міжнародні злочини, а вже у Трибуналі ad hoc для Югославії він був допрацьований та став детально обгрунтований застосовуючи нові норми, які з'явились уже після Нюрберзького трибуналу.

Трибунал механізму ad hoc (для конкретного випадку) створювався як мандат на переслідування та покарання осіб, відповідальних за найтяжчі воєнні злочини, злочини проти миру та злочини проти людяності (на відміну від Нюрберзького процесу, який також розглядав злочини проти миру).

Так, як Нюрнбергський процес був створений на основі Лондонської угоди 1945 року, його норми заклали основу, але для Югославії, трибунал відбувався набагато пізніше. У 1993 році на підставі 827 резолюції Ради Безпеки ООН та глави VII Статуту ООН (Дозвіл раді безпеки вживати заходів для відновлення та підтримання міжнародного миру та безпеки), який базувався виключно на вже існуючих загальновизнанних нормах міжнародного гуманітарного права це були:

Женевські конвенції 1949 року; Гаазькі конвенції 1907 року; було створено Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії (скорочено МТКЮ).

Сам трибунал був розташований у Гаазі, (Нідерланди) та проводився з 25 травня 1993 року до 31 грудня 2017 року. За цей час було висунуто обвинувачення 161 особі, з яких засуджено лише 93 [3]. Усі ці особи давали наказ підлеглим робити (або і самі напряму чинили) масові звірства, етнічні чистки, систематичні зґвалтування та інші тяжкі злочини, що відбувались під час воєн у Хорватії та Боснії і Герцеговині. Звичайно злочинів було безліч, але визначають лише чотири категорії злочинів скоєних у цей період, це: грубі порушення Женевських конвенцій 1949 року (такі як умисне вбивство, тортури, незаконна депортація цивільного населення); порушення законів та звичаїв війни (напади на цивільні об'єкти, використання забороненої зброї, руйнування культурних пам'яток); геноцид (Дії, спрямовані на знищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи, прикладом є геноцид у Сребрениці); злочини проти людяності. Важливо, що трибунал мав верховенство над національними судами, тому він міг вимагати від будь-якої держави передати йому справу або обвинуваченого.

Він створив особливу гібридну систему процесу, взявши елементи як з англо-саксонського права, так і з європейського (континентального) права.

Але у цієї системи також були свої проблеми. Самою першою справою, яку розглядав трибунал, була справа Душка Тадича [4], який не захотів просто приймати свою вину, тому він заявив, що Рада Безпеки ООН не мала повноважень створювати трибунал. Натомість Апеляційна палата у 1995 році винесла історичне рішення, що створення трибуналу було законним згідно Статуту ООН для відновлення миру. Це узаконило всю подальшу діяльність суду. Також найважче було судити саме керівництво колишньої Югославії, такі особи, як Слободан Мілошевич, Радован Каражич, Ратко Младич та Радіслав Крстич, під час розгляду справ яких трибунал визнав юридичні позиції, що змінили право. Це зокрема: руйнування принципу «суверенного імунітету» для найвищих посадовців, звинувачених у міжнародних злочинах; Визнання масових вбивств у Сребринцях геноцидом; суд довів, що вони планували та наказували здійснювати їх; Засудження за «пособництво та підбурювання до геноциду» як непряме посередництво у злочинах, які мають на меті знищити етнічну групу населення.

За весь розгляд справ трибунал почав активно розвивати та доповнювати старі норми права, створював концепції такі як: «спільний злочинний намір»; «зґвалтування як інструмент війни та геноциду»,

а також уточнив «командну відповідальність» за якої командир був винен, якщо знав про злочини підлеглих та не вживав жодних заходів для припинення, та безліч інших принципів які і надалі використовуються у сучасному міжнародному праві.

Підсумувавши, можна сказати, що діяльність МТКЮ мала величезне значення для розвитку міжнародного кримінального права. Трибунал інституціоналізував індивідуальну відповідальність, ліквідував прицнип суверенного імунітету для посадовців, та встановив юридичну кваліфікацію геноциду як інструменту ведення війни, що використовується у наш час як основні, незмінні принципи, які інтегровані у міжнародну кримінальну юстицію.

Використані джерела

1. [Про створення Міжнародного трибуналу для колишньої Югославії] : Резолюція 827 ухвалена Радою Безпеки ООН 25 травня 1993 року. UN Digital Library. URL: https://digitallibrary.un.org/record/166567
2. Judgement List. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. URL: https://www.icty.org/en/cases/judgement-list
3. Key Figures of the Cases. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. URL: https://www.icty.org/en/cases/key-figures-cases
4. Prosecutor v. Duško Tadić (Case No. IT-94–1) : Judgement. International Residual Mechanism for Criminal Tribunals. URL: https://ucr.irmct.org/LegalRef/CMSDocStore/Public/English/Judgement/NotIndexable/IT-94–1/JUD69R0000061862.TIF
5. Наливайко Л. Р. Міжнародне судочинство : навч. посіб. / Л. Р. Наливайко, К. В. Степаненко. 2-ге вид., допов. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2024.

Віолетта НІКОЛАЄВА
студентка 1 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Дронов В. Ю.***

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ БІЖЕНЦІВ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Проблема захисту біженців набула особливої актуальності у XXI столітті внаслідок численних збройних конфліктів, політичної нестабільності та гуманітарних криз у різних регіонах світу. Європейський Союз, керуючись принципами солідарності та дотримання прав людини, розробив комплексну систему правових механізмів для захисту

осіб, які змушені залишати свої країни. Особливо гостро це питання постало після повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну 24 лютого 2022 року, що призвело до найбільшої міграційної кризи в Європі з часів Другої світової війни.

Фундаментом системи захисту біженців є Женевська конвенція про статус біженців від 28 липня 1951 року, яка визначила поняття «біженець» та встановила основні права та обов'язки держав щодо осіб, які шукають захисту [5].

Конвенція створювалася як міжнародно-правовий інструмент для вирішення проблеми біженців у Європі після Другої світової війни. Визначення біженця за Конвенцією охоплює осіб, які через обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознаками раси, релігії, національності, політичних переконань чи належності до певної соціальної групи змушені залишити країну свого громадянства [4].

Спочатку дія Конвенції обмежувалася подіями, які відбулися до 1 січня 1951 року, проте Протоколом щодо статусу біженців від 31 грудня 1967 року ці часові обмеження було знято, що дозволило поширити міжнародний захист на всіх біженців незалежно від часу виникнення обставин. Женевська конвенція визначає підстави, за якими держави-учасниці зобов'язані надавати захист іноземцям та особам без громадянства на своїй території, а також встановлює принцип заборони примусового повернення, який є наріжним каменем сучасної системи захисту біженців [2].

На основі міжнародних зобов'язань Європейський Союз розробив власну систему надання притулку, яка базується на низці директив та регламентів. Ключовим елементом цієї системи стала Дублінська конвенція 1990 року, яка визначала державу-члена ЄС, відповідальну за розгляд заяв про надання притулку. Ця конвенція була прийнята для рівномірного розподілу біженців між країнами ЄС та врахування інтересів приймаючих держав. Згодом Дублінська конвенція була реформована та замінена на Дублінський регламент, який встановлює чіткі критерії визначення відповідальної держави за розгляд запиту на притулок [6].

Європейська система притулку також включає Директиву про мінімальні стандарти кваліфікації та статусу біженців, яка встановлює загальні вимоги до процедури надання міжнародного захисту в країнах ЄС. Ця система передбачає, що біженці користуються певними правами на рівні з громадянами приймаючої країни, зокрема правом на працевлаштування, освіту, медичну допомогу та соціальний захист [4].

Унікальним прикладом застосування європейських механізмів захисту став запуск 27 лютого 2022 року режиму тимчасового захисту для біженців з України [2].

Цей механізм був активований Європейською Радою 4 березня 2022 року у відповідь на масовий потік переміщених осіб внаслідок російської агресії. Тимчасовий захист надає українським біженцям право на проживання та працевлаштування, доступ до соціального житла, фінансову та медичну допомогу, соціальні послуги, а також свободу пересування в межах ЄС [7].

Станом на травень 2024 року у країнах ЄС перебувало 4,2 мільйона українців, які отримали тимчасовий захист. Серед них 46,7 % становлять жінки, 35,3 % — діти, 18 % — дорослі чоловіки. Найбільше українських біженців прийняли Німеччина (1,3 млн осіб), Польща (957 тис.), Чехія (373 тис.) та інші країни-члени ЄС [1].

Рада ЄС неодноразово продовжувала дію механізму тимчасового захисту, і станом на червень 2024 року його було продовжено до 4 березня 2026 року, а згодом — до 4 березня 2027 року.

Важливою особливістю тимчасового захисту є його колективний характер — українцям не потрібно подавати індивідуальні заяви на отримання притулкуВодночас, тимчасовий захист не означає автоматичного отримання статусу біженця згідно з Конвенцією 1951 року, проте особи, які мають тимчасовий захист, можуть у будь-який момент подати заявку на отримання повноцінного статусу біженця [8].

За своєю природою тимчасовий захист є короткостроковим рішенням, тому Європейський Союз розробляє стратегію поступового переходу українських біженців до інших форм легального перебування після 2027 року [3].

Директива Ради ЄС від 2001 року визначає, що тимчасовий захист не може надаватися більше трьох років і не може перезапускатися кілька разів щодо однієї категорії переміщених осіб, оскільки це суперечило б його тимчасовому характеру [1].

Рада ЄС оприлюднила рекомендації щодо скоординованого підходу до завершення режиму тимчасового захисту, який передбачає можливість для українців перейти на національні дозволи на проживання або повернутися додому. Серед доступних опцій — дозволи на підставі працевлаштування (зокрема через Директиву про єдиний дозвіл на проживання і роботу), навчання, возз'єднання сім'ї або висококваліфікованої зайнятості згідно з Блакитною картою ЄС [3].

Європейська комісія наголошує на необхідності надання українським біженцям чіткої інформації про альтернативні правові статуси та підтримки у процесі переходу.

Правові механізми захисту біженців у Європейському Союзі становлять розгалужену систему, що базується на міжнародному праві та адаптована до сучасних викликів. Женевська конвенція 1951 року залишається фундаментом міжнародного захисту, визначаючи основні права біженців та обов'язки держав.

Досвід застосування правових механізмів захисту біженців у контексті української кризи свідчить про необхідність постійного вдосконалення європейської системи притулку, зміцнення солідарності між країнами-членами ЄС та забезпечення поваги до прав людини навіть в умовах масових міграційних потоків.

Використані джерела

1. Тимчасовий захист для українців у ЄС. URL: https://europewb.org.ua/wpcontent/uploads/2022/09/08_tymchasovyi_zahyst.pdf (дата звернення: 07.11.2025).
2. European Union Agency for Asylum (EUAA). URL: https://euaa.europa.eu/asylum-report-2025/box-6-temporary-protection-displaced-persons-ukraine (дата звернення: 07.11.2025).
3. Protection of displaced Ukrainians: Council adopts recommendation about transition out of temporary protection. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2025/09/16/protection-of-displaced-ukrainians-council-adopts-recommendation-about-transition-out-of-temporary-protection (дата звернення: 07.11.2025).
4. Конвенція про статус біженців. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Конвенція_про_статус_біженців (дата звернення: 08.11.2025).
5. Про статус біженців: Конвенція від 10.21.2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_011 (дата звернення: 07.11.2025).
6. Концепція «безпечної третьої країни» в умовах міграційної кризи ЄС. URL: https://lexinform.com.ua/v-sviti/kontseptsiya-bezpechnoyi-tretoyi-krayiny-v-umovah-migratsijnoyi-kryzy-yes/ (дата звернення: 07.11.2025).
7. Малиновська О. В. Наскільки тимчасовим є тимчасовий захист: Приклад вимушених мігрантів з колишньої Югославії: демографійна та соціальна економіка. Київ, 2023. С. 53–72. URL: https://ojs.dse.org.ua/index.php/dse/article/download/134/107? (дата звернення: 07.11.2025).
8. Українська Гельсінська спілка з прав людини (2024). Тимчасовий захист VS статус біженця в ЄС. URL: https://www.helsinki.org.ua/articles/tymchasovyy-zakhyst-vs-status-bizhentsia-v-yes-pravovyy-status-ukraintsiv-iaki-riatuiutsia-vid-viyny-v-krainakh-yes/ (дата звернення: 07.11.2025).

Світлана ОСТАПЕНКО
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Цибульська О. Ю.***

ОСОБЛИВОСТІ УСИНОВЛЕННЯ З ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Особливості усиновлення з іноземним елементом у період воєнного стану в Україні мають низку важливих аспектів, які пов'язані з правовим регулюванням, організаційними процедурами та безпековими викликами. Воєнний стан, запроваджений у зв'язку з повномасштабною агресією Російської Федерації, вплинув на всі сфери правового життя, у тому числі на сферу сімейних правовідносин, ускладнених іноземним елементом. Усиновлення як правовий інститут спрямоване на забезпечення найкращих інтересів дитини, однак у наш час воно ускладнюється юридичними, адміністративними та фактичними перешкодами.

Відповідно до Сімейного кодексу України від 10 січня 2002 року [1] та Постанови Кабінету Міністрів України № 905 від 8 жовтня 2008 року «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей», усиновлення дітей з іноземним елементом можливе за умови дотримання норм Закону України «Про міжнародне приватне право» [2]. Ці нормативно-правові акти визначають загальні принципи здійснення усиновлення, а також умови, за яких воно може мати міждержавний характер.

Під час воєнного стану міжнародні сімейні правовідносини набувають особливого статусу через необхідність врахування норм різних юрисдикцій, колізійного права та принципу найкращого забезпечення інтересів дитини [4]. Так, Міністерство соціальної політики України повідомило, що міждержавне усиновлення в умовах воєнного стану тимчасово заборонене. Відповідно до роз'яснення уряду, під час дії воєнного стану та протягом трьох місяців після його скасування не проводиться взяття на облік кандидатів в усиновлювачі серед іноземців або осіб, які постійно проживають за межами України [3]. Це обмеження запроваджено для запобігання порушенням прав дітей, які можуть бути евакуйовані, переміщені або перебувати на тимчасово окупованих територіях. Водночас дозволено усиновлення всередині країни, якщо дитина та кандидати в усиновлювачі проживають на підконтрольній уряду території.

Згідно з офіційними повідомленнями уряду, у воєнний час для спрощення внутрішніх процедур усиновлення передбачено кілька

змін: строк дії висновку про можливість бути усиновлювачем продовжено з 12 до 18 місяців; знайомство з дитиною може проводитися дистанційно через відеозв'язок; а діти, які евакуйовані або тимчасово переміщені, можуть бути поставлені на облік без повного пакету документів із подальшим його доопрацюванням [3]. Такі зміни спрямовані на підтримку процесу усиновлення попри надзвичайні умови, але з обов'язковим контролем державних органів.

Окрім правових, існують також соціальні та психологічні труднощі. Значна частина дітей, які можуть бути кандидатами на усиновлення, пережили евакуацію, розлуку з батьками, втрату житла або членів родини. Такі діти потребують особливого підходу, психологічної підтримки та адаптації. Тому служби у справах дітей повинні діяти обережно, аби рішення про усиновлення не поглибило травматичний досвід дитини [4,С. 180–181].

Практика міжнародного приватного права вказує, що в період війни особливо важливим стає принцип пріоритету права дитини. Кожна процедура повинна здійснюватися лише після ретельної перевірки документів, умов проживання, походження дитини, наявності родичів і можливості повернення до біологічної сім'ї. Українські суди та органи опіки керуються вимогою, що усиновлення має бути останнім заходом захисту, коли інші варіанти (піклування, опіка, прийомна сім'я) неможливі.

Отже, усиновлення в міжнародному приватному праві в умовах воєнного стану в Україні має свою специфіку, пов'язану з необхідністю забезпечення безпеки дітей, правовими обмеженнями та складністю міжнародних процедур. Під час війни держава встановлює пріоритет внутрішнього усиновлення, суворо контролює міждержавні процеси та співпрацює з міжнародними структурами для запобігання зловживанням. Попри труднощі, збереження законності та дотримання інтересів дитини залишаються ключовими принципами у сфері усиновлення.

Використані джерела

1. Сімейний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21–22. Ст. 135. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2947–14 (дата звернення: 9.11.2025).
2. Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей: Постанова Кабінету Міністрів України № 905 від 8 жовтня 2008 року. *Офіційний вісник України*. 2008. № 80. URL: https://kodeksy.com.ua/norm_akt/source%D0%9A%D0%9C%D0%A3/type-%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0/905–2008-%D0%BF-08.10.2008.htm (дата звернення: 9.11.2025).

3. Міністерство соціальної політики України. Щодо порядку усиновлення дітей під час воєнного стану / Кабінет Міністрів України (офіційний сайт). 2022. URL: https://www.msp.gov.ua/press-center/news/mizhderzhavne-usynovlennya-v-umovakh-voyennoho-stanu-roz%27yasnennya-minsotspolityky (дата звернення: 9.11.2025).
4. Єрмак В. Міжнародне усиновлення в умовах воєнного стану. *Міжнародне приватне право та захист прав людини в умовах військової агресії*: збірник наукових праць. Харків: НЮУ ім. Я. Мудрого, 2022. С. 181–183. URL: https://nauka.nlu.edu.ua/nauka/download/zbirniki_konf/15.11.2022.pdf (дата звернення: 9.11.2025).

Світлана ОСТАПЕНКО, Станіслава ТУЛА
студентки 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

ВИКОРИСТАННЯ САНКЦІЙ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ ДО ДЕРЖАВ

У сучасних міжнародних відносинах санкції виступають одним із найважливіших інструментів впливу на держави, що порушують міжнародне право, загрожують миру та безпеці або здійснюють агресивні дії. Санкції можна визначити як комплекс політичних, економічних, дипломатичних та інших заходів, які міжнародне співтовариство застосовує з метою примусити державу до виконання міжнародних зобов'язань або зміни її поведінки без використання військової сили.

Згідно зі Статутом Організації Об'єднаних Націй (далі — ООН), основні механізми санкцій передбачені у розділі VII, де йдеться про «дії щодо загроз миру, порушень миру і актів агресії» (статті 39–51). Відповідно до статті 41 Статуту ООН, Рада Безпеки може ухвалювати рішення про застосування санкцій, які не пов'язані з використанням збройної сили, зокрема — повне або часткове припинення економічних, транспортних, фінансових, комунікаційних відносин з державою-порушником [1].

Першим випадком масштабного застосування санкцій Радою Безпеки ООН стали заходи проти Родезії (нині Зімбабве) у 1966 році за одностороннє проголошення незалежності білим урядом, що суперечило принципу самовизначення народів [2]. Пізніше санкції застосовувались проти Південно-Африканської Республіки у 1977 році через політику апартеїду, проти Іраку після агресії проти Кувейту у

1990 році, а також проти Югославії у 1990-х роках через порушення прав людини і ведення агресивних воєн. Ці приклади засвідчили, що санкції є ефективним інструментом колективного впливу, коли вони мають підтримку більшості держав і чітко визначену мету.

Крім санкцій ООН, важливу роль відіграють односторонні та регіональні санкції, які запроваджують окремі держави або міжнародні організації. Так, Європейський Союз активно застосовує обмежувальні заходи відповідно до Спільної зовнішньої та безпекової політики. Санкції Європейського Союзу (далі — ЄС) зазвичай передбачають заморожування активів, заборону на в'їзд, обмеження експорту технологій подвійного призначення чи енергетичного обладнання [3]. Після 2014 року ЄС та США запровадили широкий пакет санкцій проти Російської Федерації у відповідь на незаконну анексію Криму та збройну агресію проти України. Ці санкції мали на меті не лише покарання за порушення міжнародного права, але й стримування подальшої агресії.

Економічні санкції зазвичай включають торговельні обмеження, заборону інвестицій, обмеження доступу до міжнародних фінансових систем, заморожування активів та обмеження експорту стратегічних товарів. Ефективність таких заходів значною мірою залежить від участі міжнародної спільноти: якщо санкції застосовуються лише окремими державами, можливість їх обходу через третіх посередників або альтернативні фінансові канали суттєво зростає. Наприклад, аналіз Національного інституту стратегічного дослідження (далі — НІСД) показує, що ефективність обмежувальних заходів значно підвищується, коли до них долучаються ключові економічні партнери та регіональні організації, що зменшує ризик обходу санкцій [4].

Водночас застосування санкцій викликає низку суперечливих питань.

По-перше, вони можуть мати негативні гуманітарні наслідки для цивільного населення, що спостерігалося під час санкцій проти Іраку у 1990-х роках.

По-друге, держави-об'єкти санкцій часто шукають шляхи обходу обмежень — через третіх посередників, офшорні компанії або криптовалюти, що значно знижує реальний вплив санкційного режиму. Як зазначено в аналітичному звіті НІСД «Міжнародні санкції як інструмент стримування російської агресії», у багатьох випадках санкції створюють економічний тиск, але не завжди призводять до зміни політики держави-об'єкта, оскільки остання адаптується до нових умов через диверсифікацію торговельних зв'язків та залучення країн, які не приєдналися до обмежувальних заходів [5].

Варто також зазначити, що санкції є не лише каральним, а й превентивним інструментом, який сигналізує іншим державам про неприпустимість порушень міжнародного права. Вони підтримують міжнародний правопорядок, зміцнюють роль міжнародних організацій та демонструють солідарність світової спільноти у відповідь на агресію. Для України санкційна політика проти держави-агресора є ключовим елементом міжнародної стратегії захисту суверенітету та територіальної цілісності.

Отже, санкції виступають важливим механізмом мирного примусу, який дозволяє міжнародному співтовариству реагувати на порушення норм міжнародного права без прямого застосування військової сили. Їх ефективність залежить від єдності дій держав, правової чіткості та справедливості їхнього застосування. У сучасних умовах санкційна політика стає складовою глобальної системи безпеки, спрямованої на захист миру, стабільності та прав людини.

Використані джерела

1. Charter of the United Nations. Chapter VII (Articles 39–51) / United Nations, 1945. URL: https://www.un.org/en/about-us/un-charter/chapter-7
2. Resolution 232 concerning Southern Rhodesia / United Nations Security Council. 1966. URL: https://undocs.org/en/S/RES/232(1966)
3. EU restrictive measures (sanctions) — how and when the EU adopts sanctions / Council of the European Union. 2023. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/
4. Структурний аналіз для оцінки впливу економічних санкцій на РФ / Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки. Київ, 2023. С. 25–28. URL: https://dndiime.org.ua/wp-content/uploads/2024/12/9–268–2023.pdf
5. Міжнародні санкції як інструмент стримування російської агресії / Національний інститут стратегічних досліджень.. Київ, 2023.С. 30–36. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023–11/ad_mizhnar_sankcii_17_11_2023.pdf

Андрій ПАЛАМАРЧУК, Марія ЩЕРБИНА
студенти 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

КІБЕРПРОСТІР ЯК НОВИЙ ВИМІР МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ: ПРАВОВІ МЕЖІ «КІБЕРВІЙНИ»

Кіберпростір став одним із ключових напрямів сучасної міжнародної безпеки, оскільки розвиток інформаційних технологій створює нові виклики для держав та міжнародних організацій. Кіберзагрози включають як несанкціоноване втручання у державні системи управління, економіку та критичну інфраструктуру, так і поширення дезінформації, кібершпигунство та кібератаки, здатні паралізувати функціонування державних інститутів. У зв'язку з цим актуальним постає питання правових меж «кібервійни» та визначення юридичних принципів реагування на такі загрози.

Основи нормативного регулювання протидії кіберзагрозам закладено в рішенні Ради національної безпеки та оборони України від 29 грудня 2016 року [1] та в Законі України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [2], який у 2017 році сформував правову базу для визнання кіберпростору окремою сферою, що потребує захисту. Цей закон надав визначення таким поняттям, як «кіберзлочин», «кібератака», «критична інформаційна інфраструктура» тощо, тобто зафіксував конкретні форми загроз у кіберпросторі. В умовах війни з 2014 року Україна відчувала на собі численні атаки на критичні об'єкти, що обумовило потребу в удосконаленні законодавства, розвитку системи кіберзахисту та формуванні державних інститутів, які забезпечують безпеку інформаційного простору.

У сучасному світі поступово створюються умови для спільної протидії кібератакам на міжнародному рівні. У серпні 2022 року Україна та Польща підписали меморандум про співпрацю у сфері кібербезпеки [3]. На Мадридському саміті НАТО була оголошена програма швидкого реагування на кіберзагрози та запевнення у посиленні кіберзахисту України, що актуально в умовах систематичних атак Росії на енергетичні, банківські та інші критичні об'єкти країни. Важливим елементом є нормативні акти НАТО, спрямовані на реагування на сучасні кіберзагрози, зокрема Комплексна політика НАТО з кіберзахисту [4].

Україна розпочала розбудову власної системи кіберзахисту за натовським зразком у 2018 році, що демонструє її спроможність оперативно реагувати на нові виклики [5]. У новій редакції Стратегії кібербезпеки України особливу увагу приділено інтеграції з системою

кіберзахисту НАТО, оскільки ефективна політична система неможлива без належних органів управління у сфері кібербезпеки. Основні виклики сьогодні включають активне використання кіберінструментів у міжнародній конкуренції та прискорений розвиток технологій, таких як хмарні та квантові обчислення, мережі 5G, великі дані, інтернет речей та штучний інтелект [6].

Будь-які пропагандистські дії, що спотворюють реальність та впливають на самовизначення спільнот, є неправомірними. Через особливості кіберпростору застосування «класичної зброї» неможливе, що впливає на принцип незастосування сили чи погрози силою. Міжнародний Суд ООН у 1996 році у Дорадчому висновку щодо законності застосування ядерної зброї підкреслив, що положення ст. 2, 4, 51 та 42 Статуту ООН «не обмежуються конкретною зброєю» [7]. Як зазначає М. Яцишин, основні принципи міжнародного права діють і в кіберпросторі, включно із забороною агресії, принципами суверенної рівності держав, невтручанням у внутрішні справи та незастосуванням сили [8]. Разом із тим, формальна неузгодженість у визначенні кіберзбройних конфліктів залишає питання відкритим для наукового обговорення.

Стаття 51 Статуту ООН надає державі право на індивідуальну або колективну самооборону у випадку збройного нападу, однак потребує уточнень у контексті кібервійни [9]. Визначення порогу збройного нападу в кіберпросторі є критичним для прийняття політичних рішень щодо відповіді на кібератаки. Для цього Міжнародна група експертів за підтримки НАТО розробила Талліннський механізм, що забезпечує стійкість цивільної інфраструктури України та застосування міжнародного права до кібероперацій. Експерти погодилися, що серйозні кібератаки можуть кваліфікуватися як збройний напад, незалежно від засобів, що застосовані, відповідно до консультативного висновку МС ООН щодо ядерної зброї [10]. Хоча міжнародне право поки що не надає чітких критеріїв для оцінки масштабів кібератак, встановлено, що операції, що завдали серйозних ушкоджень людям чи майну, досягають порогу збройного нападу.

Правові межі кіберконфліктів часто оцінюються через призму принципу пропорційності та відмінності між військовими та цивільними об'єктами. Держави зобов'язані утримуватися від атак на цивільну інфраструктуру та населення, однак відсутність фізичних меж у кіберпросторі ускладнює контроль за дотриманням цих норм. Окрему увагу приділяють розробці стандартів кіберзахисту, нормам відповідальності за кібератаки та механізмам міжнародної співпраці у сфері обміну інформацією та координації реагування.

Як зазначила М. В. Грушко, стрімкий розвиток технологій призвів до постійного зростання кількості кібератак. Кіберпростір став

ще одним середовищем, де держави намагаються досягати своїх інтересів. Щоправда, їх діяльність в кіберпросторі суперечить основним постулатам міжнародного права та призводить до порушення ряду норм та принципів. Попередити значну кількість кібератак можливо шляхом притягнення держав до відповідальності, але наразі процес атрибуції ускладняється особливостями кіберпростору [11, с. 195].

Таким чином, кіберпростір як новий вимір міжнародної безпеки ставить перед державами та міжнародними організаціями завдання розробки ефективних правових механізмів контролю та реагування. Визначення правових меж «кібервійни» вимагає гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами, формування прозорих правил відповідальності та розвитку механізмів співпраці для забезпечення безпеки в інформаційному просторі.

Використані джерела

1. Доктрина інформаційної безпеки : Указ Президента України від 25.02.2017 № 47/2017 / Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017#Text
2. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII / Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163–19#Text
3. Костюкова Ю. Польща та Україна підписали меморандум про співпрацю у сфері кіберзахисту / Вебсайт mind.ua. 22.08.2022. URL: https://mind.ua/news/20245980-polshcha-ta-ukrayina-pidpisali-memorandum-pro-spivpracyu-u-sferi-kiberzahistu
4. Лідери країн НАТО схвалили комплексну політику кіберзахисту альянсу / Вебсайт Інтерфакс-Україна. 14.06.2021. URL: https://ua.interfax.com.ua/news/general/750063.html
5. Завгородня Ю. В. Роль НАТО у боротьбі з кіберконфліктами. *Регіональні студії*. 2022. № 30. С. 67.
6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України» : Указ Президента України № 447/2021 / Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: https://www.president.gov.ua/documents/4472021–40013
7. Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, 1. C. J. Reports 1996. URL: http://www.icj-cij.org/files/caserelated/95/095–19960708-ADV-01–00-EN. pdf.
8. Яцишин М. Ю. Використання сили у кіберпросторі в рамках міжнародного права. *Інформація і право*. 2018. № 4(27). С. 22–32.
9. Schmitt Michael N. Taming the Lawless Void: Tracking the Evolution of International Law. *Texas National Security Review*. 2020. N 3 (3). P. 32–47.
10. ICJ. Case concerning the Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons (Advisory Opinion). ICJ Reports. 1996.
11. Грушко М. В. Атрибуція кібератак як передумова забезпечення відповідальної поведінки в кіберпросторі. *Правова держава*. 2021. № 43. С. 195–201.

Катерина ПАСІЧНИК
студентка 4 курсу
факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Каненберг-Сандул О. К.***

ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ЗВИЧАЄВИХ НОРМ У СУЧАСНИХ КОНФЛІКТАХ

У сучасному світі збройні конфлікти залишаються одним із найгостріших викликів для міжнародної спільноти. Війна в Україні, конфлікт у Сирії, ескалація на Близькому Сході, громадянські війни в Судані та М'янмі щороку призводять до значних людських жертв і руйнувань. У таких умовах норми міжнародного гуманітарного права (МГП) відіграють важливу роль, адже саме вони покликані мінімізувати наслідки війни для цивільного населення та обмежити методи ведення бойових дій.

Стан наукової розробки теми показує, що міжнародні та вітчизняні дослідники активно вивчають роль норм міжнародного звичаєвого права у регулюванні збройних конфліктів та забезпеченні відповідальності за їх порушення. Окрему увагу приділено проблемам практичного застосування цих норм у сучасних війнах і конфліктах. Попри значний обсяг теоретичних праць, залишається потреба у розвитку методів імплементації звичаєвого права в практику міжнародних судів і організацій.

МГП ґрунтується на двох складових — праві Гааги та праві Женеви. Перше визначає правила ведення бойових дій і допустимі засоби війни, друге — захищає жертв конфліктів: цивільних осіб, поранених, військовополонених. Основу МГП становлять міжнародні договори — Гаазькі конвенції 1899 і 1907 років, Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи 1977 року, а також звичаєві норми, що сформувалися у практиці держав [1].

Звичаєве міжнародне право має особливе значення, оскільки діє незалежно від того, чи є держава стороною певних договорів. Його норми базуються на принципах гуманності, пропорційності, військової необхідності, розрізнення і недискримінації [2]. Вони передбачають заборону нападів на цивільне населення, катувань, колективних покарань, а також застосування зброї, що спричиняє надмірні страждання [3].

Одним із найактуальніших прикладів порушення й застосування звичаєвих норм є війна між Україною та рф, що триває з 2014 року. Міжнародна спільнота неодноразово фіксувала порушення МГП: удари по житлових районах, руйнування лікарень і шкіл, катування полонених, депортацію цивільних, застосування заборонених видів озброєння.

Ці дії є порушенням звичаєвих норм гуманітарного права, які мають обов'язковий характер незалежно від членства держави у договорах [4].

Застосування звичаєвих норм проявляється і в діяльності міжнародних інституцій. Міжнародний кримінальний суд, Генеральна Асамблея ООН, Рада Європи та ОБСЄ використовують саме звичаєві положення при оцінці воєнних злочинів та кваліфікації дій РФ. Аналогічно, у сирійському конфлікті звичаєве право слугує правовою базою для розслідування воєнних злочинів, адже не всі сторони визнають чинність міжнародних договорів. Використання хімічної зброї, атаки на гуманітарні колони чи цивільні об'єкти розглядаються як порушення загальновизнаних звичаєвих принципів [3].

Звичаєве право також має важливе значення для внутрішніх конфліктів, які становлять більшість сучасних війн. забезпечує мінімальний рівень захисту там, де відсутні договірні норми, як-от у Судані чи М'янмі [5]. Крім того, саме на звичаєвих нормах базується діяльність міжнародних трибуналів щодо колишньої Югославії, Руанди, а нині — розслідування воєнних злочинів, скоєних в Україні.

Водночас сучасна міжнародна система стикається з викликами: відсутність ефективних механізмів контролю, небажання окремих держав визнавати юрисдикцію міжнародних судів, а також поява нових форм війни — кіберконфліктів, гібридних операцій, застосування штучного інтелекту у військовій сфері. Ці процеси зумовлюють потребу у подальшому розвитку звичаєвого гуманітарного права та його адаптації до сучасних умов [2].

Отже, звичаєві норми міжнародного гуманітарного права залишаються універсальним інструментом захисту людини в умовах війни. Вони забезпечують баланс між військовою необхідністю і гуманністю, виступаючи останньою лінією оборони людяності у світі, де збройні конфлікти тривають у різних регіонах [1].

Використані джерела

1. Міжнародне публічне право : навч.-метод. посіб. / уклад. К. В. Манулова, О. О. Бєлогубова та ін. ; Нац. ун-т «Одеська юрид. академія». Одеса : Фенікс, 2024. 234 с.
2. Бігняк О. В. Міжнародне гуманітарне право : навч.-метод. посіб. Одеса: Видав. дім «Гельветика», 2022. 136 с.
3. Міжнародний комітет Червоного Хреста. Звичаєве міжнародне гуманітарне право. Том I : Правила. Київ : МКЧХ, 2020. 596 с.
4. Звичаєві норми міжнародного гуманітарного права / передм. Т. Р. Короткий, Є. В. Лук'янченко ; вступ. стаття М. М. Гнатовський. Одеса : Фенікс, 2017. 40 с.
5. ICRC. Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949. Geneva : Martinus Nijhoff Publishers, 1987.

Єлизавета ПЕРЕРВА, Поліна КОБЕЦЬ
студентки 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

ПОРУШЕННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ЗА IV ЖЕНЕВСЬКОЮ КОНВЕНЦІЄЮ 1949 РОКУ В УМОВАХ ОКУПАЦІЇ КРИМУ

Проблематика дотримання норм міжнародного гуманітарного права в умовах окупації Автономної Республіки Крим та міста Севастополя є одним із ключових вимірів сучасної війни Російської Федерації проти України. З 2014 року на цій території існує ситуація міжнародного збройного конфлікту і тривалої військової окупації, що автоматично запускає дію норм IV Женевської конвенції 1949 року про захист цивільного населення під час війни, поряд з іншими актами міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини.

IV Женевська конвенція виходить з того, що окупація не надає державі-окупанту суверенних прав на територію, а лише тимчасовий фактичний контроль. Вона покликана захищати «осіб, які опиняються під владою сторони конфлікту, громадянами якої вони не є», а у випадку з Кримом — це громадяни України, які опинилися під владою Російської Федерації. Право окупації забороняє зміну міжнародно-правового статусу території, примусову зміну громадянства, втручання в основи правопорядку, а також встановлює суворі обмеження щодо поводження з населенням, його майном та інфраструктурою [1].

Узгоджена позиція української та міжнародної доктрини, що ґрунтується на практиці ООН, Ради Європи та Європейського суду з прав людини, полягає в тому, що Росія здійснює ефективний контроль над півостровом як держава-окупант і, отже, несе основний комплекс обов'язків щодо забезпечення правопорядку, прав і свобод осіб, які там проживають. Україна, попри втрату фактичного контролю, зберігає обмежені, але реальні обов'язки щодо захисту своїх громадян засобами, які їй доступні — дипломатичними, судовими, нормативними [2].

Попри чіткі параметри режиму окупації, які закріплює IV Женевська конвенція, практика Російської Федерації у Криму демонструє системну модель порушень цих норм. Одним із найбільш очевидних блоків порушень є нав'язування російського громадянства, примусовий характер так званої «паспортизації» та пов'язана з нею військова повинність. Конвенція прямо забороняє примушувати захищених осіб до служби в збройних силах держави-окупанта, а також здійснювати будь-який тиск чи пропаганду з цією метою. В Криму ж запрова-

джується загальний військовий обов'язок за російським законодавством, призов на строкову службу до Збройних сил РФ, що фіксують як українські органи влади, так і міжнародні організації [3].

Другий важливий блок порушень стосується заборони депортацій, примусових переміщень та вивезення захищених осіб за межі окупованої території. IV Женевська конвенція забороняє як масові, так і індивідуальні примусові вивезення цивільних осіб, за винятком вузьких випадків воєнної необхідності. Однак моніторингові звіти правозахисних організацій та повідомлення українських органів влади свідчать про широке застосування практики вивезення кримських політв'язнів та засуджених до місць позбавлення волі на території Росії, про розширення «географії» утримання кримських ув'язнених, що прямо розглядається як порушення норм міжнародного гуманітарного права [4].

Особливу увагу привертає використання російської кримінальної та адміністративної юрисдикції для переслідування мешканців Криму, у тому числі за політичними мотивами, а також практика розгляду справ цивільних осіб військовими судами Російської Федерації, розташованими поза межами окупованої території. Такі дії суперечать положенням IV Женевської конвенції щодо обмеженого характеру змін у місцевому законодавстві, заборони застосування законів окупанта, що мають репресивний характер, та вимоги поважати судову систему, чинну на момент окупації. Українські органи прокуратури прямо називають це порушеннями конвенції в своїх заявах щодо резонансних «вироків» окупаційних судів кримським лідерам і активістам [5].

Не менш істотним є вимір демографічної інженерії, яка заборонена статтею 49 IV Конвенції. Право окупації не дозволяє державі-окупанту переселяти частину власного цивільного населення на окуповану територію та змінювати її демографічний склад. Офіційні матеріали Міністерства закордонних справ України фіксують політику Росії щодо організованого переселення своїх громадян до Криму, надання їм преференцій у сфері житла й працевлаштування, паралельно з витісненням нелояльних до окупаційного режиму мешканців та створенням для них умов, що спонукають до виїзду.

Окремий пласт порушень пов'язаний з використанням цивільного населення в інтересах окупаційної армії, розміщенням військових об'єктів у щільно заселених районах, залученням кримчан до діяльності структур безпеки та репресивного апарату. Хоча ці дії часто маскуються під «добровільну участь», в умовах окупаційного режиму така «добровільність» є сумнівною, а ризик втягнення цивільних у воєнні дії суперечить базовому принципу розрізнення між комбатантами і цивільними, який є фундаментом міжнародного гуманітарного права. На цьому тлі особливої ваги набуває питання належної імплементації норм міжнародного гуманітарного права у національне кримінальне та процесуальне законодавство України.

Водночас ефективний захист цивільного населення на окупованій території неможливий без цілеспрямованої державної політики України, спрямованої на системне документування порушень, підтримку постраждалих осіб та активну взаємодію з міжнародними інституціями. Важливо, щоб норми міжнародного гуманітарного права та стандартів захисту прав людини були не лише відображені у кримінальному та процесуальному законодавстві, а й реально застосовувалися слідчими органами, прокуратурою та судами. Посилення спроможності правоохоронної системи до розслідування воєнних злочинів, формування спеціалізованих підрозділів, навчання слідчих і суддів, а також залучення експертів громадянського суспільства створює передумови для майбутнього притягнення винних до відповідальності. Для мешканців Криму, зокрема дітей та інших вразливих груп, це означає, що їхні страждання не будуть забуті, а зафіксовані факти переслідувань, депортацій і примусової «інтеграції» можуть стати підставою для відновлення прав та отримання відшкодування у постконфліктний період [6, с. 433–434].

Узагальнюючи, можна сказати, що окупація Криму стала простором систематичного і довготривалого ігнорування базових гарантій, які IV Женевська конвенція надає цивільному населенню в умовах війни. Примушування до російського громадянства і служби в армії держави-окупанта, депортації й переміщення цивільних осіб і політв'язнів, демографічна інженерія, експропріація майна, переслідування активістів та журналістів, мілітаризація освіти й витіснення української ідентичності — усе це формує цілісну картину послідовних порушень норм міжнародного гуманітарного права, які мають бути належно задокументовані й покладені в основу майбутньої міжнародної та національної відповідальності.

Використані джерела

1. Конвенція про захист цивільного населення під час війни : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 12.08.1949 : станом на 23 лют. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
2. Волкова Л. Виконувати не можна забути: обов'язки України у Криму. *Українська правда*. URL: https://www.pravda.com.ua/columns/2021/02/10/7282991/
3. Тимчасова окупація АР Крим та м. Севастополь / gov.ua. URL: https://mfa.gov.ua/protidiya-agresiyi-rf/timchasova-okupaciya-ar-krim-ta-m-sevastopol
4. Буняк В. «Крим»: Географія утримання Росією кримських політв'язнів розширюється. Це порушення норм міжнародного гуманітарного права. cs.detector.media. URL: https://cs.detector.media/infospace/

texts/185835/2024–01–13-krymsos-geografiya-utrymannya-rosiieyu-krymskykh-politvyazniv-rozshyryuietsya-tse-porushennya-norm-mizhnarodnogo-gumanitarnogo-prava/
5. За вирок Чубарову загрожує до 12 років ув'язнення. Прокуратура АРК. URL: https://ua.krymr.com/a/newskrymvyrokchubarovureaktsiaprokuratury/31284422.html
6. Грушко М. В. Співвідношення міжнародно-правових механізмів захисту дітей як учасників бойових дій в міжнародному праві захисту прав людини та міжнародному гуманітарному праві. *Актуальні проблеми держави і права*. № 62. С. 426–435. URL: http://www.apdp.in.ua/index.php/vipusk-62.html

Аліна ПЕТРИЧЕНКО
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У сучасному світі міжнародні організації відіграють ключову роль у забезпеченні стабільності, розвитку та безпеки. Вони стали важливою складовою глобальної системи управління, яка дозволяє державам координувати свої дії у вирішенні глобальних проблем — від конфліктів до зміни клімату [3; 10]. Поява і розвиток таких організацій є закономірною відповіддю на процеси глобалізації, взаємозалежності та зростання міжнародної взаємодії [1; 4].

Основною метою міжнародних організацій є підтримання миру, безпеки, сприяння економічному розвитку та захисту прав людини [1; 2]. Вони виступають інструментами узгодження політики, формування норм міжнародного права та забезпечення колективних дій держав [3].

Центральне місце у забезпеченні міжнародного миру займає Організація Об'єднаних Націй (ООН), створена у 1945 році. Відповідно до Статуту ООН, основною метою організації є підтримання миру та безпеки, розвиток дружніх відносин між народами та сприяння міжнародному співробітництву [9]. ООН виконує миротворчі операції, бере участь у врегулюванні конфліктів і створює норми міжнародного права, обов'язкові для держав-членів [1].

Особливо важливою є діяльність Ради Безпеки ООН, яка має право ухвалювати рішення, обов'язкові для виконання всіма країнами-членами. Разом з тим, через політичні суперечності між провідними державами ефективність Ради Безпеки часто піддається критиці [2; 8].

Крім ООН, важливу роль у сфері безпеки відіграють Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) та НАТО. ОБСЄ сприяє демократичним процесам, моніторить вибори, контролює дотримання прав людини та виконує превентивну дипломатію [5; 8]. НАТО ж, у свою чергу, гарантує колективну безпеку своїх членів і реагує на нові типи загроз — зокрема, гібридні, інформаційні та кібернетичні атаки [8].

Серед економічних організацій центральне місце посідають Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий банк, Світова організація торгівлі (СОТ) та Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) [1;2;6].

МВФ забезпечує стабільність міжнародної валютної системи, надає кредити державам, які опинилися у фінансовій кризі, та проводить консультації з макроекономічної політики [1; 6]. Світовий банк фінансує довгострокові проєкти, спрямовані на боротьбу з бідністю, розвиток інфраструктури, освіти та охорони здоров'я [6]. СОТ, у свою чергу, регулює міжнародну торгівлю, усуває торговельні бар'єри та підтримує чесну конкуренцію [6; 10].

Для України співпраця з цими організаціями має стратегічне значення — завдяки МВФ та Світовому банку країна отримує фінансову підтримку для стабілізації економіки та проведення реформ [2; 8].

Важливою сферою діяльності міжнародних організацій є гуманітарна підтримка та захист прав людини. Такі організації, як ЮНЕСКО, ВООЗ, УВКБ ООН, Міжнародна організація з міграції (МОМ), працюють над розвитком освіти, науки, культури, охорони здоров'я, захистом біженців і мігрантів [4; 7; 13].

В умовах збройного конфлікту в Україні гуманітарні міжнародні організації активно надають допомогу населенню, підтримують евакуацію, медичну допомогу та відновлення інфраструктури [5; 8]. Вони також беруть участь у моніторингу порушень прав людини та забезпечують підтримку внутрішньо переміщеним особам [7].

Сьогодні міжнародні організації стикаються з рядом викликів: політична поляризація, обмеженість фінансування, криза легітимності та потреба у реформуванні [3; 11; 12]. Деякі експерти зазначають, що інституції ООН часто демонструють повільну реакцію на глобальні кризи — такі як війни, пандемії чи кліматичні катастрофи [11].

Згідно з дослідженням *Sinaga O. et al.* (2024), міжнародні організації мають переосмислити свою роль у світовій політиці, зміцнити координацію міждержавних дій та підвищити ефективність у прийнятті рішень [10]. У сучасному багатополярному світі слабші держави дедалі частіше використовують міжнародні організації як інструмент для захисту власних інтересів і обмеження впливу сильніших гравців [11].

Для України міжнародні організації залишаються потужним чинником розвитку демократичних інститутів, реформування економіки

та посилення обороноздатності [8; 13]. Саме через такі структури держава інтегрується до світової спільноти, отримує підтримку у відновленні та розбудові сучасної системи управління.

Отже, міжнародні організації виступають важливими суб'єктами сучасних міжнародних відносин, формуючи нову архітектуру глобального управління. Вони забезпечують діалог між державами, сприяють вирішенню конфліктів, регулюють економічні процеси та гарантують гуманітарну допомогу [3; 4; 10]. Незважаючи на труднощі та виклики, ці інституції залишаються основою колективних дій світової спільноти, без яких неможливо забезпечити стабільність, безпеку та розвиток у XXI столітті [1; 2; 8].

Використані джерела

1. Wouters, J. & Odermatt, J. Comparing the 'Four Pillars' of Global Economic Governance: A Critical Analysis of the Institutional Design of the FSB, IMF, World Bank, and WTO. Journal of International Economic Law, 17(1), 2014 pp. 49–76. DOI: 10.1093/jiel/jgu008
2. Кібець Д. В., Головатенко М. О. Класифікація міжнародних організацій та їх роль в сучасному світі. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 3: Аналітично-порівняльне правознавство, 2024. URL: https://journal-app.uzhnu.edu.ua/issue/view/18222
3. Бабарицький О. В., Ігнатьєва А. 1. Роль міжнародних організаці у сучасному світі. Том 3. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. URL: https://journal-app.uzhnu.edu.ua/issue/view/19498
4. Шатіло В. А. Місце і роль міжнародних організацій у правотворчій діяльності України. Випуск № 1. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025.
5. Логвиненко Л. С. Роль міжнародних організацій у захисті прав та свобод людини в умовах війни в Україні. Харків: НТУ «ХПІ» 2024.
6. Elboyev Otajon Polvonquliyevich 2025. Functions of WTO, IMF, World Bank, and UNCTAD. JOURNAL OF NEW CENTURY INNOVATIONS. 69,.3 (Jan. 2025). P. 225–229.
7. Басюк В. В. Роль міжнародних організацій у регулюванні міграційних процесів. Одеса, 2024.
8. Tolstoy S. Діяльність міжнародних організацій в Україні: тенденції та орієнтири. НАН України. 2023.
9. Статут Організації Об'єднаних Націй. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text
10. Sinaga O. et al. The Role of International Organizatious in Global Governance;(Challenges and Opportunities. ResearchGate). 87,3. 2024.
11. The Power of the Weak and International Organizations. SpringerLink, 2024.
12. The Institutional Power Equilibrium in International Organizations. Oxford Academic, 2025.
13. The Role of International Organizations in Democratization. Science and Higher Education of Lviv Polytechnic. 67, 4. 2021.

Anna PIVTORAK
2nd year student faculty of Judicial and International Law
National University «Odesa Law Academy»
Scientific supervisor — Candidate of Law, Associate Professor ***Batanova L. O.***

FREEDOM OF NAVIGATION IN ARMED CONFLICTS: HOW INTERNATIONAL MARITIME LAW PROTECTS CIVILIAN SHIPPING

Freedom of navigation is a fundamental principle of international maritime law, enshrined in the 1982 United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS). In the high seas, all states have the right to peaceful navigation [1, art. 87]. However, during armed conflicts, this principle undergoes significant restrictions, and ensuring the safety of civilian vessels becomes a critical challenge, as military actions can lead to blockades, attacks on merchant ships, and violations of navigation safety [2, p. 158].

The principle of freedom of the high seas stipulates that no state may claim sovereignty over the high seas, and vessels flying the flag of any state have the right to free movement [1, art. 89]. Nevertheless, in armed conflict, this principle is transformed: belligerent parties may establish naval blockades, but only if they are effective and proportionate to avoid unnecessary suffering to the civilian population. Indiscriminate attacks on civilian vessels not participating in hostilities are prohibited [3, art. 4]. Civilian vessels are protected as objects that are not military targets under Article 52 of Additional Protocol I to the Geneva Conventions [3, art. 52]. This establishes a clear standard for distinguishing between combatants and non-combatants at sea.

The situation in the Black Sea vividly illustrates the interaction between international norms and the realities of armed conflict. The Russian-Ukrainian conflict, ongoing since 2014 and escalated in 2022, has led to systematic violations of the principle of freedom of the high seas through the mining of waters, attacks on civilian vessels, and port blockades [2, p. 158]. The placement of sea mines in the northwestern part of the Black Sea has created a threat to commercial shipping, violating navigation safety and the principle of innocent passage [4, p. 5]. Such actions contradict Article 88 of UNCLOS, which reserves the high seas exclusively for peaceful purposes [1, art. 88].

Ukraine and the international community insisted on ensuring safe maritime corridors for grain exports, which became possible through the 2022 Grain Deal mediated by the UN and Türkiye. This initiative was based on the principles of protecting civilian shipping and prohibiting attacks on vessels carrying humanitarian cargo [5, p. 85]. However, repeated violations of the agreement, particularly attacks on Odesa's port infrastructure, highlight

the difficulties in implementing international legal norms in real conditions [5, p. 86].

A striking example of violating norms on the protection of civilian vessels is the incident involving the Moldovan tanker Millennial Spirit in the Black Sea on February 24, 2022. The vessel, carrying diesel fuel and having no military purpose, was shelled by Russian warships near Snake Island. The attack caused a fire, forcing the crew to abandon the ship [6, p. 2].

This incident violates Article 4 of the Second Geneva Convention, which protects civilian vessels from attack if they are not participating in hostilities [3, art. 4]. The tanker was not engaged in military transport, was unarmed, and did not resist, making the attack indiscriminate and unlawful. The international community, particularly the International Maritime Organization (IMO), condemned the incident as a violation of navigation safety [6, p. 3]. Analysis of the case demonstrates that belligerent parties are obliged to identify targets before an attack, and the absence of such procedures leads to liability for war crimes [3, art. 51].

At the same time, this case underscores critical gaps in enforcement mechanisms: despite international condemnation, those responsible were not held accountable due to the lack of an effective international tribunal for maritime incidents in armed conflicts [1, art. 287]. This highlights the need to strengthen the role of the IMO and the International Court of Justice in monitoring compliance with norms [5, p. 87].

International maritime law ensures the protection of civilian shipping through the principles of distinction, proportionality, and necessity, enshrined in UNCLOS and IHL [1, art. 87; 3, art. 51]. However, in armed conflicts, such as in the Black Sea, these norms face systematic violations through mining, blockades, and indiscriminate attacks [2, p. 158; 4, p. 6]. The Millennial Spirit tanker incident illustrates the critical vulnerability of civilian vessels and the need for clear target identification by belligerent parties [6, p. 3].

For effective protection of navigation in wartime, the following are necessary: expanding the IMO's mandate to monitor compliance with norms in conflict zones; creating international mechanisms to guarantee safe maritime corridors (modeled on the Grain Deal) [5, p. 87]; strengthening accountability for attacks on civilian vessels through international judicial instances. Only the combination of international legal norms with effective practical mechanisms for implementation and control can ensure real freedom of navigation even in armed conflicts.

References

1. United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS) : adopted on 10 December 1982. URL: https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf
2. Kuznetsova O. Ye. Violation of the principle of freedom of the high seas as one of the aspects of navigation safety violation. *Modern problems of maritime transport and navigation safety.* Kherson: KhDMA Publishing House, 2019. Vol. 1. P. 158.
3. Geneva Convention (IT) for the Amelioration of the Condition of Wounded, Sick and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea. 12 August 1949; Additional Protocol 1. 8 June 1977. United Nations. URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/protocol-additional-geneva-conventio
4. Horb V. V. Modern security challenges in the Black Sea basin. *Maritime security and defense.* Riga, Latvia : «Baltija Publishing» 2024. P. 3–11
5. Panchenko I. M., Havlovska A. O. Application of international maritime law norms in the Black Sea under the conditions of armed conflict in Ukraine. *Kherson State University Herald Series Legal Sciences.* 2025. No. 3. P. 83–87. URL: https://doi.org/10.32999/ksu2307–8049/2025–3–15.
6. Report on Incident involving MV Millennial Spirit: IMO Doc. MSC. 1/ Circ. 1630 / International Maritime Organization. London:IMO, 2022. URL: https://wwwcdn.imo.org/localresources/en/MediaCentre/HotTopics/Documents/MSC. 1-Circ. 1630%20-% 20Report%200n%20Incident%201n-volving%20MV%20Millennial%20Spirit.pdf (Date of access: 28.10.2025).

Ксенія ПІХ
студентка 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Федорова Т. С.***

МІЖНАРОДНА ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА УКРАЇНІ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Міжнародна гуманітарна допомога є ключовим елементом підтримки України в умовах збройного конфлікту з росією, що триває з 2014 року та ескалював у повномасштабне вторгнення 2022 року. Ця допомога ґрунтується на нормах міжнародного гуманітарного права, яке зобов'язує сторони обмежувати засоби ведення війни згідно з принципом гуманності [1]. Враховуючи кваліфікацію конфлікту, міжнародне гуманітарне право вимагає від сторін дозволити та сприяти швидкому та безперешкодному проходженню неупередженої гуманітарної допомоги для надання допомоги жертвам, включаючи поранених, хворих та цивільних осіб [1, 2, 3].

Гуманітарна допомога Україні охоплює широкий спектр форм: від натуральної (продукти харчування, медикаменти, гігієнічні засоби) до фінансової та психосоціальної підтримки. З початку повномасштабного вторгнення понад 50 держав світу надали таку допо-

могу, координуючи зусилля через організації ООН, такі як UNHCR, UNICEF, WFP та IOM [4]. Наприклад, програми грошових трансферів (MPC) охопили понад 4,3 млн осіб на суму $930,1 млн станом на кінець 2022 року, фокусуючись на секторах захисту, води, санітарії, охорони здоров'я та продовольчої безпеки [5]. Європейський Союз виступає як один з найбільших донорів, надавши понад €1,5 млрд допомоги, включаючи евакуацію пацієнтів та стратегічні резерви через механізм rescEU [5]. Національні гуманітарні організації, такі як Товариство Червоного Хреста України, співпрацюють з міжнародними партнерами для реагування на надзвичайні ситуації та відновлення родинних зв'язків, дотримуючись принципів нейтральності та неупередженості міжнародного гуманітарного права [1].

Правове регулювання гуманітарної допомоги в Україні базується на національному законодавстві, зокрема Законі України «Про гуманітарну допомогу» 1999 року, який був адаптований у 2022 році для спрощення ввезення вантажів [6]. Міжнародні норми, такі як Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи 1977 року, зобов'язують сторони конфлікту забезпечувати захист медичного персоналу та транспорту, позначеного емблемами Червоного Хреста, та забороняють напади на них [1, 7]. У випадку України порушення цих норм, наприклад, блокування гуманітарних коридорів чи підрив Каховської ГЕС у 2023 році, кваліфікуються як серйозні порушення (grave breaches) Женевських конвенцій та можуть становити воєнні злочини згідно з Римським статутом Міжнародного кримінального суду, що вимагають відповідальності [8,9]. Система гуманітарного сповіщення (HNS), запроваджена ОСНА у 2015 році, сприяє координації, хоча не гарантує повного доступу до окупованих територій [5].

Основними викликами є логістичні труднощі, корупційні ризики та відсутність деталізованої інформації. Станом на 2024 рік 14,6 млн осіб в Україні потребують допомоги, включно з 5,4 млн внутрішньо переміщених осіб та 8 млн біженців у Європі [8]. Волонтерський рух активно доповнює офіційні канали, забезпечуючи неформальну підтримку [5].

У висновку, міжнародна гуманітарна допомога не лише задовольняє базові потреби населення України, але й сприяє збереженню соціально-економічної стабільності та людського капіталу. Ефективність цієї допомоги визначається дотриманням ключових принципів міжнародного гуманітарного права, серед яких — розрізнення між комбатантами та цивільними особами, пропорційність і гуманізм [1]. Подальше вдосконалення вимагає узгодження національного законодавства з міжнародними стандартами та зміцнення співпраці між усіма учасниками для подолання гуманітарної кризи, спричиненої війною.

Використані джерела

1. Міжнародне гуманітарне право: навчально-методичний посібник / М. В. Грушко та ін. Одеса : ОНЮА, 2022.
2. Міжнародний Ком. Червоного Хреста (МКЧХ). Звичаєве міжнародне гуманітарне право. URL: https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/rus/docs/v1_rul_rule55 (дата звернення: 02.10.2025).
3. Женевська конвенція IV про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. *Офіційний вісник України*. 2011. № 73. С. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154 (дата звернення: 02.10.2025).
4. Російсько-українська війна та міжнародна спільнота. URL: https://bibliotekanauki.pl/articles/55446548.pdf (дата звернення: 02.10.2025).
5. Humanitarian Action in the Conditions of War in Ukraine. URL: https://www.researchgate.net/public (date of access: 02.10.2025).
6. Міжнародна гуманітарна допомога громадянам України під час російсько-української війни: значущість і шляхи удосконалення. URL: https://www.researchgate.net/publication/383410324_MIZNARODNA_GUMANITARNA_DOPOMOGA_GROMADANAM_UKRAINI_PID_CAS_ROSIJSKOUKRAINSKOI_VIJNI_ZNACUSIST_I_SLAHI_UDOSKONALENNA (дата звернення: 02.10.2025).
7. Додатковий протокол I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199 (дата звернення: 02.10.2025).
8. Міжнародна гуманітарна допомога Україні в умовах військової агресії. *Журнал східноєвропейського права*. 2024. № 123. URL: https://dspace.onua.edu.ua/bitstreams/6490678b-3624–4cfd-acd2 f252de732c6c/download (дата звернення: 02.10.2025).
9. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року. *Офіційний вісник України*. 2000. № 23. Ст. 921. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588 (дата звернення: 02.10.2025).

Вікторія ПОЛЕГЕНЬКА
студентка 4 курсу
факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Каненберг-Сандул О. К.***

ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ТА ГУМАНІТАРНИХ ОБ'ЄКТІВ У ЗОНІ БОЙОВИХ ДІЙ

Збройні конфлікти завжди були найтяжчим випробуванням для людства, адже саме в умовах збройного конфлікту на перший план виходить не лише воєнна ефективність, а й морально-правові засади, що визначають межі допустимого. Сучасні війни дедалі частіше зачіпають не лише військові цілі, а й цивільне населення, яке стає мимовільною жертвою бойових дій. Тому питання захисту цивільних осіб та гуманітарних об'єктів набуває особливої уваги в контексті міжнародного гуманітарного права та національної системи безпеки. Україна, яка з 2014 року переживає наслідки збройної агресії, стала яскравим прикладом того, наскільки важливою є ефективна реалізація норм гуманітарного права у реальних бойових умовах.

Основою захисту цивільного населення є положення міжнародного гуманітарного права, закріплені у Женевських конвенціях 1949 року та Додаткових протоколах до них. Ці документи встановлюють чіткі межі ведення бойових дій і забороняють будь-які дії, спрямовані проти осіб, які не беруть безпосередньої участі у війні. Згідно з цими нормами, сторони зобов'язані вживати всіх можливих заходів для уникнення втрат серед цивільного населення, а також зберігати об'єкти, необхідні для виживання людей — житлові будинки, лікарні, школи, об'єкти енергетики, водопостачання та харчової інфраструктури. Порушення цих принципів розглядається як воєнний злочин і може бути предметом розгляду Міжнародного кримінального суду [1].

На практиці ж реалізація цих положень стикається з численними труднощами. Однією з головних проблем є зміна характеру сучасних конфліктів. Вони часто мають гібридний або асиметричний характер, коли лінії фронту розмиті, а бойові дії ведуться поблизу населених пунктів. Це створює серйозну загрозу для цивільних, оскільки навіть точкові удари по військових цілях можуть спричинити масштабні руйнування та жертви серед мирного населення. В умовах таких конфліктів особливо важливим стає питання дотримання принципів пропорційності та розрізнення, згідно з якими військові мають чітко відокремлювати цивільні об'єкти від військових цілей і не допускати невиправданого застосування сили.

Україна сьогодні перебуває в епіцентрі гуманітарної кризи, спричиненої масштабним збройним нападом, розв'язаним Російською Федерацією. Масовані обстріли житлових кварталів, знищення критичної інфраструктури, руйнування шкіл, лікарень, об'єктів енергетики та водопостачання є грубими порушеннями норм міжнародного права. Такі дії спрямовані не лише на військову мету, а й на деморалізацію населення, підрив соціальної стабільності та створення умов гуманітарної катастрофи. Міжнародна спільнота, фіксуючи ці злочини, визнає, що російська агресія супроводжується систематичним порушенням принципів захисту цивільних осіб [2].

У відповідь на ці виклики Україна розбудовує власну систему цивільного захисту, покликану мінімізувати наслідки бойових дій для населення. Зокрема, створено єдину державну систему цивільного захисту, яка координує дії органів влади, силових структур, медичних служб, волонтерських і міжнародних організацій. Одним із ключових елементів цієї системи є своєчасне оповіщення населення про загрози, евакуація з небезпечних районів, забезпечення доступу до гуманітарної допомоги, а також відновлення критичної інфраструктури. Водночас вагому роль відіграють міжнародні гуманітарні організації — такі як Міжнародний Комітет Червоного Хреста, Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, ЮНІСЕФ, які надають допомогу мільйонам постраждалих.

Окремою проблемою є захист гуманітарних об'єктів — закладів охорони здоров'я, освіти, культури, релігії, транспортних і енергетичних систем. Згідно з міжнародним правом, такі об'єкти мають імунітет від нападу, якщо вони не використовуються для військових цілей. Проте в сучасних війнах ці норми часто ігноруються. Руйнування лікарень та шкіл підриває не лише фізичне виживання людей, а й морально-психологічну стійкість суспільства. Особливо болючим є питання захисту дітей — найбільш уразливої категорії цивільного населення. Війна позбавляє їх доступу до освіти, медичної допомоги, безпечного середовища. Тому держава має створювати ефективні механізми евакуації, дистанційного навчання, психологічної підтримки та реінтеграції дітей, які постраждали від війни [3].

Правовий аспект захисту цивільного населення також передбачає притягнення винних осіб до відповідальності за порушення міжнародного гуманітарного права. Україна активно співпрацює з Міжнародним кримінальним судом, документуючи випадки атак на цивільні об'єкти та насильства проти мирного населення. Створено національні реєстри воєнних злочинів, що дозволяють фіксувати докази для подальшого судового переслідування. Однак механізм правосуддя у сфері воєнних злочинів є тривалим і складним процесом,

який вимагає тісної взаємодії між державою, громадянським суспільством і міжнародними партнерами.

Особливу роль у забезпеченні захисту цивільних відіграє інформаційна безпека. В умовах війни інформаційні атаки стають не менш небезпечними, ніж військові. Дезінформація, психологічний тиск, поширення панічних настроїв можуть підірвати моральний дух населення та знизити ефективність гуманітарних операцій. Тому держава має приділяти значну увагу інформаційній грамотності громадян, створенню достовірних каналів комунікації та протидії пропаганді.

У контексті захисту гуманітарних об'єктів важливим є і питання відновлення після бойових дій. Відбудова шкіл, лікарень, систем енергозабезпечення — це не лише технічне завдання, а й моральний акт відновлення справедливості. Відновлення гуманітарної інфраструктури є основою повернення до нормального життя, гарантією соціальної стабільності та свідченням стійкості держави перед викликами війни. Саме тому післявоєнна реконструкція повинна розглядатися як продовження процесу гуманітарного захисту, а не його завершення.

Варто підкреслити, що ефективний захист цивільного населення неможливий без тісної взаємодії між військовими структурами та цивільними адміністраціями. Необхідне постійне навчання військовослужбовців нормам міжнародного гуманітарного права, адже лише їхнє усвідомлене виконання може гарантувати гуманний характер ведення війни. Так само важливим є розвиток правової культури серед громадян — розуміння своїх прав і обов'язків у надзвичайних умовах, знання процедур евакуації, надання першої допомоги та дотримання правил безпеки [4].

Сучасна воєнна агресія зі сторони Російської Федерації до України демонструє, що гуманітарний вимір є не менш значущим, ніж військовий. Захист цивільного населення — це не лише правовий обов'язок, а й моральний імператив, який визначає рівень цивілізаційного розвитку держави. Від здатності України забезпечити дотримання гуманітарних принципів залежить не лише доля мільйонів громадян, а й міжнародний імідж держави, її роль у глобальній системі права та безпеки.

Таким чином, проблема захисту цивільного населення та гуманітарних об'єктів у зоні бойових дій є багатошаровою і потребує комплексного підходу. Вона включає як юридичний, так і організаційний, етичний та соціальний виміри. Ефективна реалізація норм міжнародного гуманітарного права має поєднуватися з практичними заходами з евакуації, надання допомоги, документування злочинів і відновлення інфраструктури. Захист життя і гідності людини — це основа, на якій будується будь-яка демократична держава. І саме цей принцип має залишатися незмінним навіть у найважчі часи війни.

Використані джерела

1. Падалка М. А. Міжнародно-правовий захист цивільного населення під час збройних конфліктів. *Проблеми сучасних трансформацій*. Серія: право, публічне управління та адміністрування. 2022. № 6. 5 с. URL: https://www._01_10_6_2022_Падалка.pdf (дата звернення 28.10.2025).
2. Іванов І., Симоненко А. Захист цивільного населення в умовах війни. *Діяльність державних органів в умовах воєнного стану*: збірник матеріалів Міжнародного науково-практичного онлайн-семінару, 29 квітня 2017. Кривий Ріг, 2022. С. 56–58.
3. Розумовський О. С. Захист прав людини, пов'язаного з порушенням ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) в умовах збройного конфлікту. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. № 70. С. 141–145. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp content/uploads/2022/05/22.pdf (дата звернення 30.10.2025).
4. Спільне комюніке Міністерської зустрічі України та країн Південно Східної Європи. 17 січня 2025 року / Інформаційний портал: Міністерство закордонних справ України. URL: https://mfa.gov.ua/news/spilne-komyunikeministerskoyi-zustrichi-ukrayini-ta-krayin-pivdenno-shidnoyi-yevropi (дата звернення 30.10.2025).

Вероніка ПОМАЗАН
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРА ЗА ПОРУШЕНЯ СУВЕРЕНІТЕТУ УКРАЇНИ

Проблема міжнародно-правової відповідальності держави-агресора за порушення суверенітету України є одним із ключових питань сучасного міжнародного правопорядку. Акт агресії Російської Федерації проти України став безпрецедентним викликом для системи міжнародної безпеки, заснованої на принципах Статуту Організації Об'єднаних Націй (1945 р.), де закріплено обов'язок усіх держав поважати територіальну цілісність, політичну незалежність і суверенітет інших держав (ст. 2) [1].

Порушення суверенітету України є грубим порушенням міжнародного права, оскільки воно посягає на основні принципів міжнародних відносин — незастосування сили або загрози силою, невтручання у внутрішні справи держав, повагу до територіальної цілісності та непорушності кордонів. Дії Російської Федерації — збройна агре-

ПРИВАТНЕ І ПУБЛІЧНЕ ПРАВО В УМОВАХ ВІЙНИ... Вычитка № 5. 25.03.2026. МММ

сія, окупація частини території України, анексія Криму та спроба незаконного приєднання інших українських регіонів — підпадають під визначення акту агресії, наведене у Резолюції Генеральної Асамблеї ООН № 3314 (1974 р.) [2].

Згідно з Проєктом статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння (Комісія міжнародного права ООН, 2001 р.), будь-яке порушення міжнародного зобов'язання державою тягне за собою її міжнародно-правову відповідальність. Таке порушення включає обов'язок: 1 — припинити протиправне діяння, 2 — надати гарантії неповторення, 3 — відшкодувати завдані збитки, що охоплюють матеріальну, моральну, екологічну шкоду, 4 — визнати вину та здійснити сатисфакцію, тобто офіційно визнати факт порушення і відновити порушені права.

У контексті агресії проти України ці норми реалізуються через низку міжнародних судових і політичних механізмів. Міжнародний суд ООН розглядає справи України проти рф, зокрема щодо порушення Конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму та Конвенції про запобігання геноциду [3]. Міжнародний кримінальний суд (МКС) розслідує воєнні злочини, злочини проти людяності та злочин агресії, скоєні на території України; вже видано ордери на арешт вищих посадових осіб Російської Федерації [4]. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) визнав низку порушень прав людини, скоєних росією на окупованих територіях України, і розглядає міждержавні справи «Україна проти росії» [5]. Генеральна Асамблея ООН, Парламентська асамблея Ради Європи та Європейський Союз ухвалили резолюції, які визнають росію державою-агресором і підтримують створення міжнародного компенсаційного механізму для відшкодування завданих збитків.

Відповідальність держави-агресора має комплексний характер — юридичний, політичний і моральний. Вона передбачає не лише покарання за вчинені злочини, але й відновлення справедливості, відшкодування втрат, заподіяних народу України, та зміцнення міжнародного правопорядку. Агресія проти України стала прикладом того, що міжнародне право не може залишатися декларативним — воно повинно ефективно реагувати на порушення і гарантувати невідворотність відповідальності.

Станом на сьогодні підготовлено та погоджено Статут трибуналу. Документ визначає юрисдикцію, процедури, структуру, категорії підсудних та механізми співпраці. Понад 35 держав офіційно підтримали створення трибуналу серед них — країни ЄС, США, Канада, Велика Британія, Австралія, Японія, низка держав глобального Півдня. Визначено, що трибунал матиме юрисдикцію щодо найвищого керівництва РФ. Статут дозволяє: притягати до відповідальності президента, прем'єра, міністра оборони, МЗС тощо, а також проводити заочні процеси, якщо РФ відмовиться видавати підозрюваних. Юридична основа спеціального трибуналу вже повністю підготовлена: підписано угоду з Радою Європи, погоджено Статут, сформовано модель роботи та зібрано коаліцію держав. Залишається політичний і технічний запуск, що очікується найближчим часом.

Міжнародно-правова відповідальність Російської Федерації за агресію проти України є ключовою передумовою для відновлення міжнародного миру та стабільності. Дії рф порушують фундаментальні норми Статуту ООН та інших міжнародних актів, що підтверджено численними резолюціями та судовими процесами. Реалізація відповідальності повинна включати припинення агресії, повне виведення військ, репарації, гарантії неповторення та притягнення винних до кримінальної відповідальності. Важливість цього процесу виходить далеко за межі українського контексту — вона стосується всієї міжнародної системи безпеки, яка може функціонувати лише тоді, коли порушення міжнародного права мають наслідки. Саме тому справедливе покарання агресора є не тільки правовою, а й глобальною цивілізаційною необхідністю.

Використані джерела

1. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26.06.1945 р. URL: https://www.un.org/en/about-us/un-charter
2. Визначення агресії: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 3314 (XXIX) від 14.12.1974 р. URL: https://digitallibrary.un.org/record/191402 https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf
3. Міжнародний суд ООН. Справи «Ukraine v. Russian Federation». URL: https://www.icj-cij.org/cases
4. Міжнародний кримінальний суд (МКС). Прес-релізи та документи щодо ситуації в Україні. URL: https://www.icc-cpi.int/ukraine
5. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ). Міждержавні справи «Ukraine v. Russia». URL: https://hudoc.echr.coe.int

Катерина ПОПОВСЬКА
студентка 1 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — доктор філософії в галузі міжнародного права,
доцент ***Гребенюк Д. О.***

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ЖЕРТВ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ У ПРАКТИЦІ ЄСПЛ: СПРАВА «CYPRUS V. TURKEY» ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ

У сучасних умовах глобальної безпеки особлива увага приділяється забезпеченню прав людини під час збройних конфліктів. Посилення бойових дій, систематичні порушення норм міжнародного гуманітарного права, акти насильства проти цивільного населення та масові переміщення людей висвітлюють нагальну потребу у вдосконаленні міжнародних механізмів захисту постраждалих [1]. Для України, яка перебуває у стані збройного конфлікту та тимчасової окупації частини територій, дослідження ролі Європейського суду з прав людини (далі — ЄСПЛ) як основного гаранта прав людини має особливе практичне значення.

Історично захист жертв війни сформувався на базі розвитку міжнародного гуманітарного права, передусім завдяки Женевським конвенціям 1949 року та додатковим протоколам до них [2]. Лише з появою ЄСПЛ постало завдання тлумачення прав людини в умовах збройного конфлікту, коли положення Європейської конвенції про захист прав людини взаємодіють із нормами гуманітарного права. Науковці наголошують, що Суд поступово закріпив принцип, за яким держави несуть відповідальність не лише за дії власних органів на своїй території, а й за порушення прав осіб, що перебувають під їх ефективним контролем поза межами юрисдикції [3].

Важливим кейсом у розвитку цього підходу стала справа Cyprus v. Turkey (2001), де Суд застосував принцип ефективного контролю, раніше викладений у справі Loizidou v. Turkey (1996), до міждержавного спору. ЄСПЛ визнав Туреччину відповідальною за систематичні порушення прав людини на території, що перебуває під її фактичним контролем, включно з правом на життя, свободою, власністю та доступом до справедливого судового розгляду [4]. Суд підкреслив, що навіть за умов окупації держава не звільняється від виконання зобов'язань, передбачених Конвенцією, і зобов'язана забезпечувати дотримання основоположних прав на всій контрольованій території [5]. Це рішення стало прецедентним для подальших справ, підтверджуючи відповідальність держави за дії на території, що перебуває під її контролем.

Принцип ефективного контролю отримав подальше підтвердження у справі Ilascu and Others v. Moldova and Russia (2004), де Суд розглядав порушення прав людини на території Придністров'я. ЄСПЛ встановив, що РФ, підтримуючи сепаратистські органи влади, які фактично керували регіоном, також несе відповідальність за забезпечення прав людини [6]. Це свідчить, що державна відповідальність виникає не лише за прямі дії, а й за контроль над іншими суб'єктами, що здійснюють владу на певній території.

Справа Cyprus v. Turkey вплинула на розвиток практики ЄСПЛ у міждержавних спорах. Якщо в Loizidou v. Turkey принцип ефективного контролю застосовувався до індивідуальних скарг, то в Ilascu and Others v. Moldova and Russia він був розширений на випадки непрямого контролю держави над територією. Таким чином, Суд підтвердив, що фактичний контроль держави над певною територією тягне за собою повну відповідальність за дотримання прав людини [4–6]. Цей підхід демонструє тенденцію до розширення дії Конвенції в міжнародних і неміжнародних конфліктах, що підвищує можливості захисту цивільного населення, переміщених осіб, полонених та їхніх сімей.

Ситуація в Україні ілюструє, як сучасний конфлікт поєднує різні форми порушень: депортацію цивільного населення, руйнування житлової та соціальної інфраструктури, обмеження доступу до освіти та медичної допомоги. У цьому контексті досвід ЄСПЛ у справах щодо ефективного контролю держави набуває особливої значущості для обґрунтування міжнародної відповідальності.

Міжнародно-правовий захист жертв збройних конфліктів включає не лише міждержавні спори, а й індивідуальні звернення до ЄСПЛ, де заявники оскаржують порушення основних прав унаслідок військових дій. Кожна така справа дозволяє деталізувати, як норми Конвенції та гуманітарного права застосовуються на практиці, формуючи універсальний стандарт захисту осіб під час збройного конфлікту. Особливу увагу Суд приділяє праву на життя, забороні катувань, недопустимості колективних покарань та праву на ефективний засіб юридичного захисту.

Аналіз прецедентів ЄСПЛ демонструє, що міжнародно-правова відповідальність держави не обмежується лише прямими діями. Вона охоплює контроль над суб'єктами, які фактично керують територією, що дозволяє підвищити ефективність механізмів захисту прав цивільного населення, а також застосування норм Конвенції і гуманітарного права в умовах складних і змішаних конфліктів [4–6].

Для України ці висновки є особливо актуальними. Вивчення практики ЄСПЛ дозволяє розробляти методики доказування факту ефективного контролю іншої держави над тимчасово окупованими територіями та обґрунтовано доводити міжнародну відповідальність

за порушення прав людини. Це сприяє зміцненню національної системи правосуддя та інтеграції міжнародних стандартів у національне законодавство [7].

Таким чином, практика ЄСПЛ формує інструменти не лише для захисту постраждалих, а й для попередження майбутніх порушень, надаючи державам чіткі орієнтири щодо виконання їхніх міжнародних зобов'язань. Поєднання гуманітарного і правозахисного підходів у рішеннях Суду забезпечує комплексний захист цивільного населення та сприяє формуванню універсального стандарту прав людини під час збройних конфліктів.

Підсумовуючи, ефективність міжнародно-правового захисту жертв збройних конфліктів визначається готовністю держав дотримуватися своїх міжнародних зобов'язань. Практика ЄСПЛ, зокрема справа Cyprus v. Turkey, підтверджує, що відповідальність держави виникає не лише за прямі дії, а й за наслідки контролю над територією [5]. Для України аналіз цих прецедентів допомагає вдосконалити підходи до захисту жертв збройних конфліктів, зміцнити національну систему правосуддя та інтегрувати стандарти ЄСПЛ у законодавство.

Використані джерела

1. Грушко М. В., Музика В. В., Федорова Т. С., Владишевська В. В. Міжнародне гуманітарне право: навчально-методичний посібник / за ред. О. В. Бігняка. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 136 с.
2. Женевські конвенції 12 серпня 1949 р. про поліпшення становища поранених і хворих у збройних силах, про полонених, про захист цивільного населення під час війни та додаткові протоколи I і II. URL: https://ihl-databases.icrc.org/ihl (дата звернення: 25.10.2025).
3. International Law Commission. Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts / United Nations, 2001. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf (дата звернення: 25.10.2025).
4. European Court of Human Rights. Loizidou v. Turkey / Judgment of 18 December 1996. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001–58007 (дата звернення: 25.10.2025).
5. European Court of Human Rights. Cyprus v. Turkey / Judgment of 10 May 2001. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001–59454 (дата звернення: 25.10.2025).
6. European Court of Human Rights. Ilascu and Others v. Moldova and Russia / Judgment of 8 July 2004. URL: https://hudoc.echr.coe.int (дата звернення: 25.10.2025).
7. Crawford J. State Responsibility: The General Part. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. DOI: https://doi.org/10.1017/CBO9781139033060 (дата звернення: 25.10.2025).

Катерина ПОПОВСЬКА
студентка 1 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Дронов В. Ю.***

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ІНФОРМАЦІЙНИМ МАНІПУЛЯЦІЯМ У ХОДІ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

У сучасних умовах збройні конфлікти набувають багатовимірного характеру, у якому інформаційний простір стає самостійним полем конфронтації. Інформаційний вимір став невід'ємною частиною сучасних збройних протистоянь, у межах яких маніпулятивний вплив на свідомість суспільства використовується як інструмент тиску та контролю. Поширення неправдивої або викривленої інформації здатне завдати не меншої шкоди, ніж фізичні дії, адже воно дестабілізує державні інститути, руйнує довіру до міжнародних організацій і створює небезпеку для цивільних осіб. Саме тому проблема протидії інформаційним маніпуляціям під час конфліктів стає одним із ключових напрямів розвитку сучасного міжнародного права.

Проблематика інформаційного впливу не є новою, однак її масштаби та наслідки значно зросли внаслідок глобальної цифровізації. Соціальні мережі, онлайн-платформи та штучний інтелект створили умови, у яких маніпуляція фактами набуває системного характеру. Такі дії часто переслідують мету виправдати агресію, деморалізувати населення чи дискредитувати гуманітарні структури. Вони поєднують елементи пропаганди, психологічних операцій і технологічних атак, що потребує комплексного правового осмислення [1].

Міжнародно-правові підходи до цієї проблеми почали формуватися активніше лише останніми роками. У своїх звітах Міжнародний комітет Червоного Хреста (далі — МКЧХ) звертає увагу, що інформаційні кампанії можуть мати прямий гуманітарний ефект: ускладнювати евакуацію цивільних, перешкоджати доставці допомоги чи створювати загрозу працівникам гуманітарних місій [2]. Женевська академія міжнародного гуманітарного права наголошує, що інформаційні маніпуляції дедалі частіше інтегруються у стратегії воєнних дій і мають оцінюватися крізь призму базових принципів міжнародного гуманітарного права (далі — МГП) — зокрема розмежування, пропорційності та військової необхідності [3].

Інформаційні впливи у збройних конфліктах можуть здійснювати як державні, так і недержавні актори. Держави використовують комунікаційні інструменти для обґрунтування воєнних дій, а недержавні

формування — для залучення прихильників чи фінансування. Правове питання полягає в тому, коли такі дії виходять за межі дозволеного. МКЧХ вважає, що не будь-яка маніпуляція порушує норми МГП: наприклад, військові хитрощі допускаються, якщо вони не спрямовані проти цивільного населення. Проте дезінформаційні кампанії, які провокують паніку, спотворюють гуманітарну діяльність або приховують факти воєнних злочинів, розглядаються як несумісні з вимогами міжнародного гуманітарного права [2; 4].

У площині міжнародного права прав людини питання маніпуляцій у медіа тісно пов'язане зі свободою вираження поглядів і правом на отримання інформації. Положення Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року встановлюють, що держава може тимчасово обмежувати свободу вираження лише задля захисту безпеки, громадського порядку чи прав інших осіб. Однак у ситуаціях збройних конфліктів межі такого обмеження стають особливо тонкими. Європейський суд з прав людини неодноразово зазначав, що навіть під час війни свобода слова не може бути скасована повністю, проте уряди мають позитивний обов'язок протидіяти свідомому поширенню неправдивих повідомлень, які можуть становити загрозу життю або безпеці людей [5].

У міжнародному кримінальному праві окремого поняття «інформаційних злочинів» поки не закріплено. Водночас практика трибуналів, зокрема для Руанди та колишньої Югославії, показує, що пропаганда насильства та розпалювання ворожнечі можуть кваліфікуватися як злочини проти людяності, якщо вони безпосередньо спонукають до вбивств чи переслідувань [6]. Таким чином, інформаційні маніпуляції, що мають мету дегуманізувати певні групи населення або виправдати їхнє знищення, потенційно підпадають під дію міжнародного кримінального права.

На інституційному рівні дедалі більшої ваги набувають спільні ініціативи з протидії дезінформації. Європейська служба зовнішніх дій (EEAS) розробила комплексну концепцію протидії формам інформаційних маніпуляцій та втручання (FIMI), яка ґрунтується на принципах прозорості, відповідальності й міждержавної співпраці [7]. Організація Об'єднаних Націй (далі — ООН) у своїх резолюціях наголошує на необхідності утримання держав від дій, що підривають гуманітарну діяльність, у тому числі через маніпуляцію даними про надання допомоги [8].

Окремий аспект цієї проблеми — роль приватних цифрових платформ. Саме вони виступають головними посередниками у передачі інформації, тому питання їхньої відповідальності за контент має міжнародний характер. З одного боку, від них очікують активного протидіяння поширенню маніпуляцій; з іншого — існує небезпека

надмірного втручання держав у свободу слова. Збалансоване рішення полягає у забезпеченні відкритості алгоритмів, можливості оскарження видалення контенту та дотриманні принципів пропорційності. Співпраця між державами, платформами та громадянським суспільством може стати найефективнішим інструментом для протидії інформаційним загрозам [9].

Не менш важливою є потреба захисту гуманітарних організацій, які часто стають мішенню дезінформаційних атак. Підрив довіри до таких структур, як МКЧХ або ООН, ставить під ризик безпеку цивільних і ефективність гуманітарних місій. Саме тому в останніх документах МКЧХ пропонується розглядати свідомі кампанії з дискредитації гуманітарних організацій як можливе порушення міжнародного гуманітарного права, якщо такі дії створюють реальну загрозу життю працівників чи осіб, які отримують допомогу [4].

Отже, боротьба з інформаційними маніпуляціями в умовах збройних конфліктів має спиратися на комплекс міжнародно-правових, технічних та етичних інструментів. Існуючі норми гуманітарного та правозахисного права забезпечують основу для реагування, проте залишаються прогалини щодо конкретних механізмів відповідальності. Актуальним завданням є розроблення міжнародних керівних документів і процедур для армій, дипломатів та гуманітарних місій, а також посилення інформаційної стійкості населення через освіту та підтримку незалежних медіа.

Подальша еволюція міжнародного права у цій сфері має ґрунтуватися на трьох ключових засадах: недопустимості використання маніпуляцій як інструменту ведення війни; забезпеченні підзвітності акторів, що поширюють неправдиву інформацію; та гарантуванні дотримання прав людини у цифровому середовищі навіть під час збройних конфліктів. Реалізація цих принципів сприятиме формуванню більш стійкої та безпечної інформаційної екосистеми, де гуманітарна правда не буде зброєю, а залишиться основою міжнародного миру й справедливості.

Використані джерела

1. Міжнародне гуманітарне право та виклики сучасних збройних конфліктів: Звіт / Міжнародний комітет Червоного Хреста. Женева: ICRC, 2024. URL: https://www.icrc.org/en/report/2024-icrc-report-ihl-challenges (дата звернення: 31.10.2025).
2. Addressing Harmful Information: Humanitarian Perspectives / Міжнародний комітет Червоного Хреста. Женева: ICRC, 2024. URL: https://www.icrc.org] (дата звернення: 31.10.2025).
3. Digital Disinformation Operations in Armed Conflict: Research Brief / Женевська академія міжнародного гуманітарного права та прав людини.

Женева: Geneva Academy, 2025. URL: https://www.geneva-academy.ch/joomlatools-files/docman files/Digital%20disinformation%20operations%20in%20Armed%20Conflict%20%281%29.pdf] (дата звернення: 31.10.2025).
4. Interpretive Guidance on the Notion of Direct Participation in Hostilities under International Humanitarian Law / Міжнародний комітет Червоного Хреста. Женева: ICRC, 2023. URL: https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/icrc-002–0990.pdf (дата звернення: 31.10.2025).
5. Справа «Handyside v. the United Kingdom» (заява № 5493/72): Рішення від 7 грудня 1976 року. Страсбург: ЄСПЛ. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001–57499 (дата звернення: 31.10.2025).
6. Міжнародний трибунал щодо Руанди. Прокурор проти Нахімани та ін.: Рішення ICTR-99–52-T. ООН, 2003. URL: https://unictr.irmct.org/en/cases/ictr-99–52] (дата звернення: 31.10.2025).
7. Study on International Norms on Foreign Information Manipulation and Interference (FIMI). Брюссель: EEAS, 2024. URL: https://www.eeas.europa.eu (дата звернення: 31.10.2025).
8. Резолюція S/RES/2730 (2024). Нью-Йорк: ООН / Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй.. URL: https://digitallibrary.un.org/record/4119807 (дата звернення: 31.10.2025).
9. Guidelines for the Governance of Digital Platforms. Париж: UNESCO, 2024. URL: https://unesdoc.unesco.org (дата звернення: 31.10.2025).

Аліна ПРОКОПЕНКО
студентка 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Федорова Т. С.***

СПІВПРАЦЯ УКРАЇНИ З ООН У СФЕРІ ПІДТРИМАННЯ МІЖНАРОДНОГО МИРУ

Значимість дослідження співробітництва України з Організацією Об'єднаних Націй (ООН) у питаннях глобальної безпеки на сьогодні є абсолютною. Ця взаємодія є критичною на тлі повномасштабної збройної агресії Російської Федерації, що являє собою грубе порушення цілей та принципів Статуту ООН і ставить під загрозу усю архітектуру міжнародної безпеки. Співпраця з ООН — це ключовий інструмент для відновлення територіальної цілісності України та забезпечення справедливого і тривалого миру на основі верховенства права.

Україна надає виключного значення питанню зміцнення ООН як центру багатосторонніх зусиль у вирішенні складних та комплексних викликів [1].

Починаючи з 1992 р., наша держава виступає як великий контрибутор міжнародної безпеки місії ООН. Протягом 17 років в операціях з підтримки миру (ОПМ) взяли участь близько 45 тисяч військовослужбовців Збройних Сил України взяли участь у 27 міжнародних операціях та місіях у різних регіонах планети [2]. Українські миротворці виконували завдання під егідою ООН в Афганістані, Боснії і Герцеговині, Грузії, Демократичній Республіці Конго, Косово, Лівані, Східному Тиморі і т.д [3]. Така військово-політична діяльність Збройних Сил України мала подвійний позитивний ефект. З одного боку, вона значно зміцнила міжнародний авторитет України. З іншого боку, ця діяльність виявилася прибутковою: лише за 2000–2002 роки до державного бюджету надійшло 45 мільйонів доларів США, а загалом з 1992 по 2004 рік ця сума сягнула приблизно 195 мільйонів доларів. Це демонструє взаємну вигоду держав від співпраці, яка передбачає обмін досвідом, ресурсами та можливостями на міжнародному рівні.

Україна демонструє активну участь у міжнародних зусиллях ООН, спрямованих на протидію кліматичним змінам. Будучи учасницею Рамкової конвенції ООН про зміну клімату та Кіотського протоколу, Україна також стала однією з перших країн, що ратифікували Паризьку угоду у 2016 році. Наша держава користується значною технічною, консультативною та фінансовою підтримкою від спеціалізованих установ, фондів та програм ООН. Ця допомога сприяє розвитку демократичного врядування, подоланню бідності, досягненню національних Цілей сталого розвитку, зміцненню державного управління, боротьбі з епідеміями ВІЛ/СНІД та іншими серйозними захворюваннями, а також збереженню довкілля.

Розвиток в Україні за підтримки ООН здійснюється в рамках Рамкової програми партнерства Уряду України та ООН на період 2018–2022 років. Ця програма охоплює всі проекти, що реалізуються установами системи ООН в Україні, і має чотири ключові пріоритети: 1) сталий економічний розвиток, екологічна стійкість та зайнятість; 2) рівний доступ до якісних та інклюзивних послуг і соціального захисту; 3) демократичне врядування та верховенство права; 4) безпека громадян, соціальна єдність та відновлення, з особливим акцентом на східні регіони. Бюджет програми становить 667 мільйонів доларів США, і для реалізації цих проектів передбачається залучення додаткових фінансових ресурсів [4].

З 2014 року, органи оперативної діяльності системи ООН, включаючи УВКБ, УКГП, ПРООН, ВООЗ, ЮНФПА, ЮНІСЕФ та інші, активізували свою співпрацю з Урядом України. Ця співпраця передбачає надання гуманітарної допомоги та реалізацію різноманітних проєктів, спрямованих на подолання наслідків агресії Російської Федерації проти України. У контексті повномасштабного вторгнен-

ня РФ в Україну, система ООН в Україні здійснює одну з наймасштабніших та найкомплексніших гуманітарних операцій. Мобілізація донорських фінансових ресурсів для забезпечення гуманітарного реагування відбувається в рамках щорічних планів гуманітарного реагування. Ці плани визначають пріоритетні гуманітарні потреби, необхідний обсяг фінансових ресурсів, ключові напрями діяльності та часові рамки реалізації гуманітарних заходів. Донорами виступають держави-члени, міжнародні організації та приватні особи.

Таким чином, співпраця України з ООН залишається ключовим елементом державної зовнішньої політики. Незважаючи на проблеми з механізмом Ради Безпеки ООН, Організація Об'єднаних Націй є незамінним форумом для легітимації зусиль України у протистоянні агресії. Майбутнє співробітництво має бути сфокусоване на просуванні української Формули миру, зміцненні підтримки через Генеральну Асамблею та послідовному використанні міжнародно-правових механізмів для досягнення справедливого і тривалого відновлення миру.

Використані джерела

1. Україна в Організації Об'єднаних Націй. Зовнішні справи. К., 2010. № 5–6. С. 9–11.
2. З 1992 року понад 44 тисячі українських військових узяли участь у 27 міжнародних миротворчих операціях у 18 країнах світу. АрміяInform | Інформаційне агентство АрміяInform. URL: https://armyinform.com.ua/2020/05/29/z-1992-roku-ponad-44-tysyachi-ukrayinskyh-vijskovyh-uzyaly-uchast-u-27-mizhnarodnyh-myrotvorchyh-operacziyah-u-18-krayinah-svitu/
3. Заїка А. В. Співпраця України з Організацією Об'єднаних Націй. К.: «Хай-Тек Прес», 2021. С. 42–52. URL: https://kumr.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/OON-GARANT-SVITOVOGO-MYROVPORYADKUVANNYA-.pdf
4. Україна та ООН. Постійне представництво України при ООН. 2025. URL: https://un.mfa.gov.ua
5. Про участь України в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки : Закон України від 23.04.1999 № 613-XIV : станом на 28 груд. 2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/613–14#Text

Олександр РАССКАЗОВ
студента 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Фасій Б. В.***

КІБЕРБЕЗПЕКА У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Сучасний етап розвитку міжнародних відносин характеризується інтенсивною цифровізацією всіх сфер суспільного життя, що породжує принципово нові виклики для системи глобальної безпеки. Проте наявна система міжнародно-правового регулювання виявляє суттєві прогалини у врегулюванні відносин, пов'язаних із кіберопераціями, що формує зону правової невизначеності та становить небезпеку для стабільності світового правопорядку.

Центральна проблема правової регламентації кібербезпеки полягає у необхідності адаптації усталених принципів міжнародного права до специфічних характеристик віртуального середовища. Фундаментальні концепції державного суверенітету, територіальної цілісності, заборони застосування сили та принципу невтручання у внутрішні справи держав потребують переосмислення з урахуванням транснаціонального характеру кіберпростору [1]. Особливу складність представляє проблема атрибуції кібератак — технічні можливості маскування справжнього джерела втручання суттєво ускладнюють процес встановлення відповідальності держав за протиправні дії [3].

Хоча міжнародне співтовариство ще не виробило єдиного міжнародного договору щодо регулювання кібербезпеки, важливим кроком стало прийняття Конвенції про кіберзлочинність [2]. Цей документ, укладений у рамках Ради Європи, є фактично єдиним діючим міжнародним договором у даній сфері, проте його положення зосереджені переважно на кримінально-правових аспектах боротьби з кіберзлочинністю, залишаючи поза увагою більш широке коло питань міжнародної кібербезпеки та кібервійни.

Принципово важливим залишається питання визначення критеріїв, за якими кібероперація може бути кваліфікована як застосування сили в розумінні статті 2(4) Статуту ООН або як збройний напад згідно зі статтею 51, що надає право на індивідуальну чи колективну самооборону [3]. Академічна доктрина та державна практика демонструють розбіжності у інтерпретації критеріїв масштабу та наслідків кібервтручання. Частина держав вважає необхідною наявність фізичних руйнувань або людських жертв для кваліфікації дій як застосу-

вання сили, тоді як інші допускають можливість застосування сили через виключно цифрові ефекти.

Застосування міжнародного гуманітарного права (далі — МГП) до кібероперацій, що проводяться під час збройних конфліктів, стало новою реальністю, яку міжнародне право не може ігнорувати [3]. Ключові принципи МГП — гуманності, військової необхідності, проведення відмінності, пропорційності та вжиття запобіжних заходів — мають застосовуватися і до кібероперацій [3]. Водночас необхідно враховувати, що сучасні технології дозволяють створювати кіберзброю, яка за своєю природою може бути невибірковою, що суперечить нормам звичаєвого міжнародного гуманітарного права.

Особливої актуальності набуває питання захисту цивільного населення та цивільної інфраструктури під час кібероперацій у збройних конфліктах. Кібератаки на критичну інфраструктуру — електромережі, системи водопостачання, медичні заклади, транспортні системи — можуть спричинити катастрофічні наслідки для цивільного населення [3]. Тому застосування принципів розрізнення між військовими та цивільними об'єктами, а також принципу пропорційності є критично важливим для мінімізації гуманітарних наслідків кіберконфліктів.

Перспективи розвитку міжнародно-правового регулювання кібербезпеки пов'язані з декількома напрямками. По-перше, нагальною є потреба у розробці універсального міжнародного договору, що встановлював би чіткі правила поведінки держав у кіберпросторі та ефективні механізми вирішення спорів [3]. По-друге, необхідне вдосконалення технічних та правових методів атрибуції кібератак через створення міжнародних механізмів верифікації та налагодження обміну інформацією між державами. По-третє, важливим є подальший розвиток норм міжнародного гуманітарного права щодо специфіки захисту цивільної кіберінфраструктури під час збройних конфліктів.

Таким чином, кібербезпека є одним із найбільш динамічних та складних напрямків сучасного міжнародного права. Ефективне правове регулювання потребує як адаптації існуючих норм до цифрової реальності, так і створення нових спеціалізованих механізмів. Успіх цього процесу залежить від політичної волі держав до міжнародного співробітництва та готовності до компромісів заради забезпечення глобальної кібербезпеки та захисту прав людини у віртуальному просторі.

Використані джерела

1. Грушко М. В. Атрибуція кібератак як передумова забезпечення відповідальної поведінки в кіберпросторі. *Правова держава*. 2021. № 43. С. 195–201. DOI: https://doi.org/10.18524/2411–2054.2021.43.241002 (дата звернення: 18.11.2025).

2. Конвенція про кіберзлочинність від 23.10.2001 р. (ETS № 185) / Рада Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text (дата звернення: 18.11.2025).
3. Фещуков Г. В. Застосування МГП по відношенню до кібероперацій, що проводяться під час збройних конфліктів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 9. С. 437–439. URL: http://lsej.org.ua/9_2023/106.pdf (дата звернення: 18.11.2025).

Марія РИНКУН
студентка 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Павлова Ю. С.***

РОЛЬ ПРЕЦЕДЕНТІВ ЄСПЛ У ФОРМУВАННІ НОВИХ ПІДХОДІВ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Цивільне судочинство посідає важливе місце в системі правових засобів захисту прав і свобод людини та громадянина, оскільки саме через судову діяльність забезпечується їх реальне відновлення та охорона. Воно грунтується на комплексі процесуальних норм, що встановлюють порядок розгляду і вирішення цивільних справ, визначають права та обов'язки учасників процесу, а також гарантують дотримання принципів справедливості, змагальності та рівності сторін перед законом і судом. Основною метою цивільного процесуального права є створення ефективного механізму реалізації права на справедливий судовий розгляд, закріпленого у статті 2 Цивільного процесуального кодексу України [1].

У сучасних умовах розвитку правової системи України особливого значення набуває вплив практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), яка сприяє удосконаленню національних процесуальних норм, формуванню єдиних стандартів правосуддя та зміцненню гарантій захисту прав людини в цивільному судочинстві.

Досліджувати вплив практики ЄСПЛ на цивільний процес України доцільно на основі аналізу ключових рішень, зокрема пілотних. Так, справа «Юрій Миколайович Іванов проти України» (2009 р.) спричинила доктринальну трансформацію судочинства від простого декларування права до його ефективного відновлення. Це рішення закріпило, що виконання є невід'ємною частиною «судового розгляду» (ст. 6 Конвенції), що зламало формалістичний підхід, ніби правосуддя завершується ухваленням рішення. Як наслідок, відбулася ревіталізація інституту судового контролю за виконанням (Розділ VI

ЦПК), а судова практика почала орієнтуватися на принципову виконуваність резолютивних частин, що стало кроком від «паперового» правосуддя до механізму реального захисту [3].

Яскравою ілюстрацією рецепції стандартів (ЄСПЛ) у цивільне судочинство є еволюція правових позицій у категорії сімейних спорів. Важливим у цьому контексті стало рішення у справі «М. С. проти України» (заява № 2091/13), яке зумовило перегляд доктринального розуміння принципу «найкращих інтересів дитини». Внаслідок цього прецеденту відбувся фундаментальний зсув у методології судового розгляду: українські суди всіх інстанцій змінили парадигму правозастосування, надаючи пріоритет саме інтересам дитини, а не формальній рівності прав батьків. Зазначене рішення ЄСПЛ, яке висвітлило системні проблеми національного правозастосування, стало безпосередньою правовою підставою для формування нової правозастосовчої практики Великої Палати Верховного Суду. Зокрема, ВП ВС ініціювала відхід від усталеної доктрини «рівності прав батьків щодо дитини», що стимулювало загальну трансформацію підходів до вирішення сімейних спорів у цивільному судочинстві України.

Імплементація стандартів Європейського суду з прав людини суттєво скоригувала національну практику розгляду цивільних справ про позбавлення батьківських прав, встановивши значно вищі вимоги для такого втручання у сімейне життя. Зокрема ЄСПЛ у справі «Савіни проти України» кваліфікував розірвання сімейних зв'язків як крайній захід, що позбавляє дитину її коріння та може бути виправданий лише «винятковими обставинами». Водночас у рішенні «Хант проти України» Суд наголосив на обов'язковості оцінки особистості та поведінки батьків, зазначивши, що навіть факт заперечення ними проти позову може свідчити про їхню заінтересованість у дитині. Рецепція вказаних підходів призвела до тенденції зменшення кількості судових рішень про позбавлення батьківських прав. Аналіз практики Верховного Суду (починаючи з 15.12.2017) демонструє фундаментальну трансформацію у цій категорії спорів. Аналіз судових рішень засвідчує зміну предмета доказування: самих лише формальних юридичних підстав для задоволення позову вже недостатньо. Натомість ключовим елементом, що підлягає доведенню, стала відповідність такого позбавлення «найкращим інтересам дитини». Таким чином, у практиці Верховного Суду позбавлення батьківських прав розглядається насамперед як правозахисний механізм для дитини, і лише в другу чергу — як санкція за поведінку батьків [5].

Зазначені тенденції знаходять широке підтвердження у науковій доктрині. Провідні українські вчені-процесуалісти неодноразово підкреслювали, що практика ЄСПЛ виступає не лише джерелом для тлумачення Конвенції, але й ефективним інструментом для наповнення

реальним змістом національних процесуальних інститутів. Науковці розглядають прецеденти Суду як важливий орієнтир, що коригує судову практику та забезпечує еволюцію цивільного судочинства в напрямку посилення гарантій справедливого суду, виводячи їх за межі суто формального декларування.

Підсумовуючи, практика Європейського суду з прав людини відіграє важливу роль у модернізації українського цивільного судочинства. Вона виступає каталізатором, що спричиняє доктринальні трансформації та забезпечує поступовий відхід національної судової практики від формалізму до пріоритету дієвого захисту прав людини. Прецеденти ЄСПЛ змушують переглядати усталені підходи в різних категоріях справ утверджуючи гуманістичні стандарти та забезпечуючи реальне, а не лише декларативне, відновлення прав.

Використані джерела

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV : станом на 17 лип. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618–15#Text (дата звернення: 25.10.2025).
2. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV : станом на 2 груд. 2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477–15#Text(дата звернення: 25.10.2025).
3. Рішення Європейського суду з прав людини у справі Юрія Миколайовича Іванова проти України / Офіційний сайт Верховної Ради України. 2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_479#Text(дата звернення: 25.10.2025).
4. Рогач О. Я., Феннич В. П. Вплив практики ЄСПЛ на розвиток цивільного судочинства України. *Вісник Ужгородського національного університету.* Серія: Право. 2024. № 5. URL: http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/266959/262944(дата звернення: 25.10.2025).
5. Крейтор О. В. Вплив рішень Європейського суду з прав людини на практику Верховного Суду у спорах щодо позбавлення батьківських прав. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 4. С. 28–31. URL: http://jes.nuoua.od.ua/archive/4_2023/5.pdf (дата звернення: 25.10.2025).

Катерина РОМАНЮК
студентка 1 курсу
факультет судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. ю. н., професор ***Давидова І. В.***

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА АГРЕСІЮ: ПРЕЦЕДЕНТ УКРАЇНИ

На сьогодні питання міжнародно-правової відповідальності за агресію є доволі актуальним, оскільки воно безпосередньо стосується забезпечення миру, стабільності та верховенства права у світі. Сучасна міжнародна спільнота стикається з викликом, коли існуючі правові механізми не завжди гарантують притягнення агресора до відповідальності. На прикладі агресії РФ проти України, проявилася потреба у вдосконаленні системи міжнародної кримінальної юстиції, зокрема щодо створення спеціального трибуналу та уточнення поняття «злочину агресії». Ця ситуація продемонструвала, як наявність розвиненої нормативної бази щодо заборони агресії, так і обмеженість механізмів її практичної реалізації. Вона актуалізувала питання ефективності існуючих інститутів — Міжнародного суду ООН (далі — ICJ), Міжнародного кримінального суду (далі — МКС), а також ролі Організації Об'єднаних Націй у забезпеченні колективної безпеки.

Поняття «акт агресії» і міжнародна відповідальність держави за застосування сили регулюються насамперед Статутом ООН, який закріплює принцип заборони застосування сили між державами (ст. 2(4)) та визначає виключні підстави для її застосування (самооборона, мандат Ради Безпеки). Уніфіковане визначення агресії на міжурядовому рівні міститься у Резолюції Генеральної Асамблеї ООН № 3314 (1974), що встановлює переліки актів, які можуть кваліфікуватися як агресія [3].

У кримінально-правовому вимірі індивідуальна відповідальність за «злочин агресії» закріплена в міжнародному кримінальному праві: після реформ 2010 року та подальшої ратифікації відповідних поправок Римського статуту МКС був визначений склад «злочину агресії» (ст. 8-bis Римського статуту) як умисні дії осіб, які «мають ефективну можливість здійснювати контроль над державними діями», що пов'язано з плануванням, підготовкою, ініціюванням або проведенням акту агресії [2].

Починаючи з повномасштабного вторгнення (24 лютого 2022 р.), Україна вжила низку міжнародно-правових заходів проти РФ на різних юридичних рівнях. Для початку, було подано позов до ICJ у справі «Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and

Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation)» з проханням ухвалення тимчасових заходів. Міжнародний суд 16 березня 2022 р. видав ухвалу про тимчасові заходи, зокрема наказав РФ негайно призупинити військові операції, що вона розпочала 24 лютого 2022 р., і вжити заходів щодо запобігання діям, що можуть погіршити становище. Хоча ICJ не є кримінальним трибуналом і не притягує до кримінальної відповідальності індивідів, його рішення мають суттєве міжнародно-правове значення як визнання юрисдикції й наявності правових претензій між державами [2].

Далі були звернення України до МКС. Офіс прокурора розпочав розслідування щодо ситуації в Україні, зокрема 17 березня 2023 р. Суд виніс ордери про арешт, у зв'язку з окремими воєнними злочинами (в тому числі — депортація дітей), що підкреслює прагнення міжнародної кримінальної юрисдикції реагувати на злочини, вчинені в ході збройної агресії, хоча арештні ордери стосувалися конкретних військових/державних посадовців і конкретних злочинів, а не безпосередньо «злочину агресії» як такого в контексті МКС [2]. В подальшому Генеральна Асамблея ООН ухвалила низку резолюцій, що засуджують акт агресії, вимагають виведення військ та підкреслюють неприпустимість порушення суверенітету й територіальної цілісності України. Зазначені політичні акти містять вагоме міжнародне політичне засудження агресії, хоч і не мають прямої обов'язкової примусової сили [5].

Дослідження прецеденту України демонструє, що нормативних інструментів для визначення та засудження агресії існує значна кількість, проте їх реалізація на практиці зустрічає суттєві інституційні та політичні обмеження.

ICJ уповноважений встановлювати відповідальність держав, накладати міжнародно-правові зобов'язання та виносити рішення про відновлення прав, однак суд не має інструментів притягнення до відповідальності окремих осіб за акт агресії (ці повноваження належать кримінальним трибуналам, таким як МКС). Разом з тим, Рішення ICJ щодо тимчасових заходів у справі Україна — РФ (16.03.2022) носили прямий характер (наприклад, вказівка про негайну зупинку військових операцій), проте їхнє виконання залежало від доброї волі держави-відповідача та від міжнародного тиску.

Хоча Римський статут і визначає злочин агресії, проте його фактичне застосування залежить від складної процедурної конструкції. Для повноцінного притягнення до відповідальності за злочин агресії потрібна або співпраця обвинуваченої держави, або політичне рішення Ради Безпеки (яке в ситуації з рф заблоковане правом вето). Це робить кримінальне переслідування за злочин агресії у випадку України юридично можливим у теорії, але політично та процедурно складним на практиці [1].

Враховуючи викладене вище, можемо зробити висновок, що практична ефективність міжнародно-правових інструментів залежить від політичної волі держав-учасниць і від наявності механізмів примусу. У випадку України, прецедент показав, що хоча судові й політичні механізми були задіяні, але їхня імплементація у відношенні до держави-агресора обмежена через відсутність співпраці останньої та через інструментарій, який потребує підтримки ключових інституцій (наприклад, Ради Безпеки). Прецедент України демонструє важливість поєднання юридичної стратегії (міжнародні позови, кримінальні розслідування) із широкою політичною коаліцією, санкційною практикою, механізмами фіксації доказів і підготовкою підґрунтя для можливих майбутніх процесів (національних або міжнародних).

Використані джерела

1. International Court of Justice. Order of 16 March 2022, Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation). URL: https://www.icj-cij.org
2. International Criminal Court. Rome Statute of the International Criminal Court (including article 8-bis on the crime of aggression). URL: https://www.icc-cpi.int
3. United Nations General Assembly. Definition of Aggression: Resolution 3314 (XXIX) (1974). URL: https://iilj.org
4. International Criminal Court. Situation in Ukraine (investigations; arrest warrants and related press releases). URL: https://www.icc-cpi.int
5. United Nations General Assembly. Resolution A/RES/ES-11/1 (2 March 2022) Aggression against Ukraine. URL: https://docs.un.org

Дмитрій РОМАЩЕНКО
студент 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Федорова Т. С.***

ПРОБЛЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ

Міжнародний кримінальний суд (далі — МКС) є ключовим органом міжнародного правосуддя, покликаним притягувати до відповідальності осіб, винних у найтяжчих злочинах проти миру, безпеки та людяності. Його створення стало важливим кроком у зміцненні верховенства права та принципу невідворотності покарання. Водночас діяльність Суду супроводжується численними проблемами — обмеженою територіальною юрисдикцією, превалюванням політики над міжнародними зобов'язаннями, політичним впливом на суд, труднощами розслідувань, відсутністю механізму примусу, які істотно знижують ефективність його функціонування.

Проблема обмеженої територіальної юрисдикції є однією з найсерйозніших перешкод для діяльності МКС. Його підсудність поширюється лише на держави, які ратифікували Римський статут — основу його діяльності. Не дивлячись на те, що більшість країн підписали і ратифікували Статут, авторитет і обов'язковість його рішень залишається територіально й юридично обмеженим, оскільки ключові держави-гегемони, зокрема США, Росія, Китай, Індія, Туреччина та інші, Статут не ратифікували. Тобто, саме в тих країнах, які частіше беруть участь у воєнних конфліктах, і громадяни, яких ймовірно частіше можуть ставати обвинуваченими в справах, рішення МКС не мають юридичної сили.

Наступною проблемою є превалювання політики над міжнародними зобов'язаннями, коли держави з політичних міркувань ігнорують виконання рішень МКС. Прикладом цього є візит президента РФ Володимира Путіна до Монголії — держави, яка ратифікувала Римський статут [1], але не виконала ордер на його арешт, який був виданий МКС [2]. Також можна згадати звернення польського президента Анджея Дуди до уряду щодо недопущення арешту прем'єр-міністра Ізраїлю Біньяміна Нетаньягу, на якого був виданий ордер на арешт [3], у разі його візиту до Польщі. Такі випадки демонструють, що політичні фактори продовжують домінувати над міжнародним правом, ставлячи під сумнів ефективність МКС як незалежного органу правосуддя.

Політичний тиск на МКС останнім часом став особливо помітним у зв'язку з видачею ордера на арешт вже згаданого прем'єр-міністра Ізраїлю Біньяміна Нетаньягу та екс-міністра оборони Йоава Галланта. Ордер був виданий прокурором МКС в травні 2024 року, після чого Президент США Дональд Трамп ввів санкції проти МКС і прокурора Каріма Хана, посилаючись на те, що суд зловживає повноваженнями та загрожує національній безпеці США та їхніх союзників [4]. Крім того, політичні настрої у Європі, де знаходиться сам суд, можуть викликати сумніви у справедливості та неупередженості даного рішення МКС. Є підстави вважати, що рішення суду є «політизованим», в умовах широкої підтримки палестинського руху серед європейських країн. У відповідь прем'єр-міністр Угорщини Віктор Орган заявив, що МКС перетворився на політичний інструмент й у квітні 2025 року угорський парламент «підтримав рішення про вихід країни з-під юрисдикції Міжнародного кримінального суду» [5]. Ці випадки

демонструють, що МКС, попри свій міжнародно-правовий статус, не може функціонувати у вакуумі від політики — держави, політики й медіа активно взаємодіють із діяльністю суду, що ставить під питання як неупередженість, так і справедливість його рішень.

Ще однією проблемою МКС є складність ведення розслідувань. МКС розглядає найтяжчі міжнародні злочини — «злочини геноциду, воєнні злочини, злочини проти людяності та злочини агресії» [6], які найчастіше вчиняються під час активних збройних конфліктів. У таких умовах забезпечити повноцінний збір доказів, опитування свідків і фіксацію фактів порушень є надзвичайно складно. На прикладі України ця проблема проявляється особливо гостро: злочини, що відбуваються на окупованих територіях, фактично не можуть бути розслідувані в режимі реального часу через відсутність доступу до місця подій і неможливість залучення слідчих груп. З плином часу докази, свідчення та інші сліди злочинів зникають або знищуються, що ускладнює доведення вини конкретних осіб. Показовим є приклад Володимира Путіна, щодо якого МКС у березні 2023 року видав ордер на арешт, проте за фактом незаконного вивезення українських дітей із окупованих територій, що є однією з ознак злочину геноциду. Водночас злочини, пов'язані з воєнною агресією Росії проти України, досі не отримали належної правової оцінки й відповідно до МКС Путін не є воєнним злочинцем, керуючись принципом презумпції невинуватості.

Ще однією суттєвою проблемою діяльності Міжнародного кримінального суду є відсутність ефективного механізму примусу для виконання його рішень. Ця обставина особливо актуальна, оскільки фігурантами та обвинувачуваними у справах МКС найчастіше виступають високопоставлені військово-політичні діячі різних держав, наприклад Сергій Шойгу, Біньямін Нетаньягу, Валерій Герасимов, Муаммар Каддафі, Мохаммед Дейф, яких, через їхні владні повноваження та політичний статус, надзвичайно важко примусово доправити до Гааги для участі у процесі. Аналогічна проблема стосується й звичайних громадян-злочинців: у МКС немає власних структурних підрозділів або спеціалізованих сил, здатних забезпечити фізичне затримання та транспортування обвинувачених на територію суду. Таким чином, навіть видані ордери на арешт залишаються формальною юридичною нормою, ефективність якої значною мірою залежить від політичної волі держав-членів та їхньої готовності сприяти виконанню рішень МКС.

Отже, діяльність МКС демонструє, що навіть інститути з високим міжнародним статусом не можуть функціонувати поза впливом політики та державної волі. Проблеми юрисдикції, політичного тиску, складності розслідувань і відсутності механізму примусу підкреслюють, що ефективність МКС значною мірою залежить від співпраці держав-членів і міжнародної спільноти. Водночас ці обмеження свідчать про потребу у вдосконаленні міжнародних механізмів правосуддя та посиленні гарантій незалежності і неупередженості суду, аби принцип невідворотності покарання став реальністю.

Використані джерела

1. Путін прибув до Монголії, яку закликали його арештувати. *Радіо Свобода*. URL: https://www.radiosvoboda.org/amp/news-putin-monholia/33103156.html (дата звернення: 12.10.2025).
2. Міжнародний суд в Гаазі видав ордер на арешт Путіна. Що означає це рішення. *BBC News Україна*. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cjmz0e49z3yo.amp (дата звернення: 12.10.2025).
3. Дуда просить у Туска гарантій, що прем'єра Ізраїлю не арештують в Польщі. *Європейська правда*. URL: https://www.eurointegration.com.ua/news/2025/01/9/7202170/ (дата звернення: 12.10.2025).
4. Трамп підписав указ про санкції проти Міжнародного кримінального суду. *Ukrain.com*. URL: https://ukrrain.com/tramp_pidpisav_ukaz_pro_sankcii_proti_mizhnarodnogo_kriminalnogo_sudu.html (дата звернення: 12.10.2025).
5. Смишляєв С., Вєнкіна К. Парламент Угорщини схвалив вихід країни з-під юрисдикції МКС. *DW. com*. URL: https://www.dw.com/uk/parlament-ugorsini-shvaliv-vihid-kraini-zpid-urisdikcii-mks/a-72389923 (дата звернення: 12.10.2025).
6. Римський статут міжнародного кримінального суду : Статут Міжнар. судів від 17.07.1998 : станом на 21 серп. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 12.10.2025).

Діана САДІВСЬКА
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

ВПЛИВ РЕЛІГІЇ НА РОЗВИТОК МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Релігія протягом усього історичного розвитку людства залишалася одним із найпотужніших чинників, який формував світогляд, мораль і політичні засади суспільства. Вона була не лише духовною системою вірувань, а й могутнім регулятором соціального життя, джерелом моральних норм і правових уявлень.

Коли людство почало створювати закони, саме релігійні уявлення стали основою для багатьох правових норм. Те, що колись визначалося як «божественна воля», поступово перетворилося на юридичні правила, які регулюють відносини між людьми і навіть між державами. У сучасному світі, попри процеси відокремлення церкви від держави, вона не втратила своєї ролі, а навпаки — стала важливим елементом міжнародних відносин і джерелом етичних принципів, що відображаються у міжнародному праві. В умовах глобалізації спостерігається активне відродження релігійної свідомості, що безпосередньо впливає на політичні рішення, норми права і міждержавну взаємодію.

Релігійні традиції — це не архаїчні пережитки минулого, а активні елементи сучасної правової культури. Християнство, іслам, іудаїзм та індуїзм століттями формували уявлення про моральний порядок і справедливість, закладаючи основи тих принципів, що згодом стали універсальними. Історично саме релігійні уявлення стали підґрунтям для формування основних правових категорій. Християнство зокрема зробило значний внесок у розвиток ідей гуманізму, рівності та гідності людини. Християнські принципи любові до ближнього, милосердя, справедливості й миру заклали моральний фундамент сучасних міжнародно-правових норм. Багато положень Женевських конвенцій, Загальної декларації прав людини та інших документів ООН мають своє коріння у християнській етиці, яка визнає цінність людського життя та неприпустимість насильства. Водночас ісламська правова традиція сформувала власну концепцію справедливості, яка ґрунтується на божественному законі — шаріаті. Згідно з ним, право є проявом волі Аллаха, тому будь-які правові норми мають узгоджуватися з релігійними приписами. Іслам підкреслює духовну рівновагу між людиною, суспільством і Богом, тому поняття прав і свобод у межах шаріату має колективно-релігійний характер. Це спричиняє певні розбіжності між ісламським баченням прав людини та західною моделлю, заснованою на принципі автономії індивіда. Через це багато мусульманських держав, ратифікуючи міжнародні договори, роблять спеціальні застереження, щоб узгодити їх із нормами ісламського права.

Іудаїзм посів важливе місце у становленні правових уявлень, що стали частиною міжнародного права. У його основі лежить уявлення про єдиного Бога, перед яким усі люди рівні, незалежно від походження чи статусу. Цей принцип рівності перед законом, який походить із Десяти заповідей та інших біблійних приписів, став одним із наріжних каменів сучасного міжнародного права. Із юдейської традиції походять поняття морального обов'язку, справедливості, відповідальності за вчинки перед Богом і суспільством. Саме з неї бере початок ідея верховенства Божого закону, яка у сучасному вигляді

трансформувалася у принцип верховенства права — одного з базових принципів міжнародного правопорядку. У свою чергу, індуїзм відрізняється від християнства, ісламу та іудаїзму своїм філософським баченням світу й права. Якщо західні релігії зосереджуються на взаєминах людини з Богом і суспільством, то індуїзм розглядає людину як частину єдиного космічного порядку, де все живе взаємопов'язане. Центральним поняттям є дхарма — моральний закон, що визначає правильну поведінку й обов'язки людини перед іншими та природою. Індуїзм проголошує цінність життя, гармонію й ненасильство (ахімса), що стали моральною основою міжнародно-правових принципів гуманізму та миру. На відміну від інших релігій, він пов'язує право не з покаранням, а з духовною відповідальністю за власні дії та підтриманням гармонії у світі.

Міжнародне право прагне поєднати універсальні правові стандарти з духовними і моральними засадами різних релігійних систем. Кожна релігія по-своєму визначає поняття справедливості, добра й людської гідності, тому окремі норми можуть мати різне тлумачення у правовій практиці держав. У країнах, де право тісно пов'язане з релігійними приписами, міжнародні акти інколи сприймаються не як нейтральні норми, а як такі, що потребують узгодження з духовними цінностями суспільства. Це зумовлює необхідність діалогу між правовими й релігійними традиціями, щоб забезпечити узгоджене розуміння таких понять, як рівність, свобода совісті, відповідальність і гідність людини. Таким чином, взаємодія релігії та міжнародного права формує не лише правову, а й моральну основу сучасного світового порядку.

У наукових дослідженнях релігія розглядається як першооснова моральних і правових норм, що визначили подальший розвиток міжнародного права. Ірина Росовська підкреслює, що релігійна традиція сформувала цінності, на яких побудовані сучасні правові системи, адже у релігійному середовищі закон має сакральний характер і сприймається як прояв духовного обов'язку. Цю думку продовжує Дар'я Шавініна, яка доводить, що саме християнські принципи — гідність, свобода, рівність і любов до ближнього — стали підґрунтям концепції прав людини та гуманітарних норм у міжнародному праві. Водночас, як зазначає Мальвіна Грушко, універсальні стандарти прав людини не можуть повністю ігнорувати культурне й релігійне різноманіття світу. На її думку, справедливість міжнародного права можлива лише тоді, коли універсальні принципи поєднуються з духовними цінностями різних народів, створюючи гармонійний баланс між правом і вірою.

У процесі розвитку міжнародного права релігія посідала і продовжує посідати важливе місце як джерело моральних і духовних орі-

єнтирів. Усі світові релігії, попри відмінності у догматах, формують спільне бачення людської гідності, добра, справедливості й миру, що відображається у сучасних міжнародно-правових нормах. Християнство зокрема вплинуло на становлення концепції прав людини, гуманізацію законодавства й утвердження ідей рівності та свободи. Іслам, у свою чергу, підкреслив важливість духовної відповідальності, колективної рівноваги та дотримання морального порядку в правовій сфері.

Релігійний чинник не лише історично сформував моральну основу міжнародного права, а й залишається актуальним у сучасних глобалізаційних процесах. Він проявляється через діяльність міжнародних релігійних організацій, гуманітарні місії, партнерство церков і держав, що зміцнюють етичний аспект правової взаємодії між народами. Як зазначають сучасні дослідники, подальший розвиток міжнародного права залежить від здатності поєднати універсальні правові принципи з духовними цінностями людства. Саме такий підхід забезпечує гармонію між правом і мораллю, перетворюючи міжнародне право не лише на систему норм, а й на засіб збереження миру, справедливості та людяності.

Використані джерела

1. Грушко М. В. Універсальність та культурне різноманіття: взаєморозуміння прав людини. 2019. С. 390–393. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b9d20a5f-534e-4ce4–9b96–13908f37736a/content
2. Шавіна Д. О. Вплив християнства та ісламу на міжнародне право прав людини в умовах глобалізації. 2020. С. 251–255. URL: http://www.nvppp.in.ua/vip/2020/4/45.pdf
3. Росовська І. Ю. Вплив релігії на формування та розвиток правових сімей сучасності. 2020. С. 83–91. URL: https://surl.li/rmiarx

Софія САМОЙЛЕНКО
студентка 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Федорова Т. С.***

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ

З початком повномасштабного вторгнення РФ 24 лютого 2022 року захист цивільного населення в Україні став надзвичайно важливим аспектом міжнародного права. Згідно з даними Моніторингової місії ООН з прав людини, станом на жовтень 2025 року зафіксовано понад 14 000 загиблих і понад 35 000 поранених серед цивільних осіб, причому у перші дев'ять місяців 2025 року спостерігалося зростання цих показників на 31% порівняно з попереднім періодом [1]. Такі події, як невибіркові атаки та інші форми насильства, підкреслюють необхідність посиленого захисту, особливо в умовах сучасних викликів.

Ця тема є досить новою, оскільки основні події розгортаються з 2022 року, тому більшість робіт являють собою аналітичні статті та звіти. Серед українських дослідників доцільно відзначити М. Падалку, яка влучно розкриває дану тему, акцентуючи увагу на фундаментальній ролі Женевської конвенції IV 1949 року та Додаткового протоколу I 1977 року щодо захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, ратифікованих Україною, що зобов'язують сторони конфлікту забезпечувати захист цивільних осіб та об'єктів від атак, тим самим формуючи міжнародно-правові гарантії безпеки та гуманного поводження з цивільним населенням під час війни [2].

Актуальність цієї теми також ефективно піднімається Д. Клапоущаком, який ґрунтовно аналізує міжнародно-правові аспекти захисту цивільних під час збройних конфліктів, зокрема з фокусом на превентивні заходи обережності, а також на необхідність евакуації вразливих груп, включаючи жінок і дітей, з посиланням на практику ЄСПЛ у справі Ісаєва проти росії 2005 року, встановив, що застосовані Росією воєнні заходи призвели до численних жертв серед цивільного населення, були непропорційними та без запобіжних заходів, зокрема без евакуації, і тому визнаються несумісними з принципами демократичного суспільства та міжнародного гуманітарного права. [3].

Ці теоретичні напрацювання безпосередньо ілюструють проблему захисту цивільного населення, яка пов'язана з систематичними порушеннями норм, передбачених статтями 50–51 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій, зокрема атаками на цивільні

об'єкти та іншими формами загроз, які впливають на безпеку людей. У контексті війни в Україні цивільні особи можуть тимчасово втрачати захищений статус, якщо беруть безпосередню участь у діях, пов'язаних з конфліктом, наприклад, транспортуванні ресурсів, що вимагає чіткого розмежування відповідно до пункту 3 статті 51 цього протоколу. Гібридний конфлікт ускладнює захист цивільного населення, оскільки кібератаки на медичні заклади або системи охорони здоров'я створюють непрямі загрози для життя людей, наприклад, блокування доступу до екстреної допомоги, що регулюється нормами про заборону невибіркових атак за пунктом 4 статті 51 Додаткового протоколу I [4].

Аналіз безпекової ситуації показує, що міжнародно-правовий захист цивільного населення під час війни в Україні також включає Резолюцію Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй 1325 про жінок, мир і безпеку та Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах. Цей захист забезпечується співпрацею державних органів, місцевої влади та міжнародних партнерів, зокрема Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців і Міжнародного Комітету Червоного Хреста, які надають допомогу цивільному населенню. Також діють гуманітарні коридори, проводиться моніторинг порушень міжнародного гуманітарного права та реалізуються програми психосоціальної підтримки для вразливих груп населення.

Підсумовуючи, можна зазначити, що ефективний захист цивільного населення в умовах сучасних збройних конфліктів ґрунтується не лише на міжнародно-правових нормах, а й на спроможності держави та світової спільноти втілювати їх у реальні механізми допомоги. Такий комплексний підхід забезпечує не тільки безпеку та збереження життя цивільних, а й відновлення суспільної довіри, соціальної стійкості та правової захищеності населення. Подальший розвиток цих практичних інструментів є визначальним чинником посилення гуманітарної безпеки та стійкості держави перед викликами війни.

Використані джерела

1. Цивільні особи в Україні щодня стикаються зі смертю та пораненнями через інтенсивні обстріли — Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні. URL: https://ukraine.ohchr.org/uk/Ukraine-s-Civilians-Face-Daily-Death-and-Injury-Amid-Intense-Attacks-UN-Human-Rights-Monitors-Say (дата звернення: 01.11.2025).
2. Падалка М. А. Міжнародно-правовий захист цивільного населення під час збройних конфліктів. *Проблеми сучасних трансформацій*. Серія: Право, публічне управління та адміністрування. 2022. № 6. URL: https://doi.org/10.54929/2786–5746–2022–6–01–10 (дата звернення: 01.11.2025).
3. Клапоущак Д. С. Щодо міжнародно-правового захисту цивільного населення під час збройного конфлікту. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2023. Т. 2, № 77. С. 294–298. URL: https://doi.org/10.24144/2307–3322.2023.77.2.50 (дата звернення: 01.11.2025)
4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року : станом на 8 груд. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 01.11.2025).

Софія САРНИЦЬКА
студентка 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Кузьмін Е. Е.***

ЩОДО РОЛІ ПОКАРАННЯ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ У РОЗБУДОВІ СТАЛОГО МИРУ ТА СТАБІЛЬНОСТІ

У сучасних, позначених ескалацією збройних конфліктів, глобальних реаліях сьогодення одним із найбільш гострих викликів постає питання післявоєнної відбудови та формування стійкої системи безпеки. Мир більше не сприймається як природний наслідок завершення активних бойових дій — він потребує кропіткої та структурної роботи над відновленням суспільних зв'язків, довіри до державних інституцій та забезпечення справедливості для жертв масового насильства. Особливо гостро питання притягнення до відповідальності за воєнні злочини як передумови сталого та довготривалого миру актуалізується в Україні, яка переживає масштабну збройну агресію. Як слушно зазначає Л. Демидова, воєнні злочини відзначаються особливою суспільною небезпечністю та руйнують фундаментальні міжнародно-правові заборони [1, с. 282], що підкреслює потребу невідворотності покарання.

Історія людства демонструє, що суспільству часто нав'язувалась ілюзія «миру понад усе», яка, по суті, виправдовувала політику умиротворення агресора. Такий підхід передбачав ігнорування досвіду жертв та обмеження їхнього права на справедливість. У результаті виникала небезпечна традиція безкарності, яка не лише деформувала історичну правду, а й створювала передумови для повторення злочинів. Відсутність покарання, як наголошують українські науковці, є нічим іншим, аніж прямою загрозою стабільності, оскільки формує

відчуття повної вседозволеності у злочинців та їхніх «прихильників» [1, с. 278; 2, с. 307].

В юридичній доктрині доводиться, що стійкий мир можливий лише за умови забезпечення «реального», а не «декларативного» правосуддя. А. Вознюк слушно вказує, що воєнні злочини характеризуються складністю об'єктивної сторони та значним масштабом суспільної небезпечності, що вимагає детального аналізу всіх елементів складу злочину [3, с. 15]. Власне саме притягнення до відповідальності та належна кваліфікація конкретних діянь вбачається тим механізмом, що гарантує недопущення повторення порушень міжнародного гуманітарного права. І саме тому вважається, що мир, збудований на забутті чи амністуванні тяжких порушень, є лише «тимчасовою паузою», а не справжнім завершенням конфлікту.

Слід зазначити, що покарання виконує не лише каральну, а й відновлювальну функцію, — воно покликано забезпечувати повернення гідності жертвам, зміцнювати віру у верховенство права та демонструвати суспільству принципову позицію щодо неприпустимості насильства. У такому сенсі відповідальність за воєнні злочини є не лише юридичною процедурою — це передумова національної безпеки та важливий елемент формування демократичної держави.

Таким чином, на нашу думку, притягнення до відповідальності за воєнні злочини є одним з ключових чинників розбудови сталого миру та довготривалої стабільності, у той час як безкарність руйнує правопорядок і створює передумови для вчинення нових злочинів. Більше того, справедливе та невідворотне покарання забезпечує відновлення довіри до державних інституцій, формує колективну пам'ять і сприяє недопущенню повторення насильства. У зв'язку з цим доцільно погодитись із Е. Е. Кузьміним в тому, що реальний мир дійсно неможливий без справедливості — а справедливість неможлива без покарання винних [4, с. 401–404].

Використані джерела

1. Демидова Л. М. Воєнні злочини: проблеми визначення та кваліфікації *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2024. Вип. 84, ч. 3. С. 278–284.
2. Тимошко В. В. Використання спеціальних знань під час документування та розслідування воєнних злочинів. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. Т. 31, № 1. С. 307–314.
3. Вознюк А. А., Жук І. В. Загальна характеристика ознак об'єктивної сторони порушення законів та звичаїв війни. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2022. № 4. С. 5–19.
4. Kuzmin E. E. Peace without Justice, Justice without Punishment: The Looking-Glass of the Doctrine of International Criminal Law. *Post-War Reconstruction of Ukraine: Legal, Political and Economic Challenges in Historical Perspective* : sci. monogr. / ed. by V. M. Stratonov. Riga : Baltija Publishing, 2025. P. 380–407.

Владислава СІМАКОВА
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

СТВОРЕННЯ ООН ЯК ТОЧКА ВІДЛІКУ СУЧАСНОГО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Заснування Організації Об'єднаних Націй у 1945 році є фундаментальною точкою відліку у формуванні сучасної міжнародно-правової системи. Прийняття Статуту ООН ознаменувало завершення класичної епохи міжнародного права, легалізувавши перехід до парадигми, де принципи заборони застосування сили та колективної безпеки набули статусу універсальних імперативних норм. Проте, в умовах загострення міжнародних конфліктів, саме цей ключовий інститут — Організація Об'єднаних Націй — сьогодні демонструє інституційну кризу.

Суть проблеми полягає в Раді Безпеки ООН, де право вето постійних членів дозволяє їм блокувати будь-які дії проти себе чи своїх союзників [1]. Аналіз створення ООН як «точки відліку» необхідний, щоб з'ясувати, як і чому основні правила миру сьогодні не можуть бути повністю реалізовані.

Сучасне міжнародне право постійно розвивається. ООН активно використовує кодифікацію — систематизацію та вдосконалення правил. Головний орган, який це здійснює, — Комісія міжнародного права ООН (КМП). Хоча думки науковців формально є лише «допоміжним засобом», вони мають великий вплив через роботу КМП. Спеціальні доповідачі КМП посилаються на судові рішення та наукові праці, допомагаючи державам краще зрозуміти, як застосовувати міжнародне право [3].

Право вето постійних членів РБ ООН є однією з найбільш обговорюваних проблем, оскільки воно перетворилося на «гальмо» ефективної роботи ООН [1]. Науковці вважають, що вето є головним чинником кризи міжнародних відносин [2]. Основні наукові та практичні пропозиції щодо реформування вето включають три шляхи [1]:

Повне скасування права вето: радикальний шлях, малоймовірний для прийняття постійними членами.

Обмеження використання вето: Наприклад, заборона його використання у справах, пов'язаних з масовими злочинами (геноцидом).

Зміна порядку застосування: створення механізмів, які ускладнюють блокування рішень.

Створення ООН у 1945 році встановило нову ієрархію законів у світі. Заборона застосування сили (Стаття 2 (4) статуту ООН) є головним принципом, який визнано імперативною нормою. [4]. Тобто це основна норма, яку держави не можуть порушувати, і всі договори, що їй суперечать є недійсними. Універсальне визначення агресії було додатково закріплене в Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 3314 (1974) [4]. Саме цей принцип став основою для включення злочину агресії до статуту Міжнародного кримінального суду.

Гуманізація права — другий стовп системи ООН. Вона проявилася у прийнятті Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (1948) [5]. Конвенція підтвердила, що геноцид є міжнародним злочином, і зобов'язала країни запобігати йому та карати за нього, незалежно від того, чи стався він у мирний час, чи під час війни (Стаття I) [5]. Ключові положення:

1. Конвенція чітко визначає геноцид (Стаття II) як дії, вчинені з наміром знищити певну національну, етнічну, расову чи релігійну групу.

2. Кримінальна відповідальність поширюється не лише на сам геноцид, але й на змову, підбурювання та спробу його вчинення (Стаття III).

3. Особи, винні у геноциді, підлягають покаранню незалежно від їхнього статусу (чи є вони уповноваженими за конституцією правителями, посадовими або приватними особами) (Стаття IV). Ця фундаментальна зміна, що вивела найтяжчі злочини з-під повного контролю суверенних держав, була доповнена розвитком міжнародних механізмів захисту прав жертв збройних конфліктів, що підкреслює еволюцію міжнародного права у сфері відповідальності [6].

4. Спори щодо тлумачення Конвенції передаються до Міжнародного Суду ООН (Стаття IX).

Рада Безпеки ООН є головним органом, відповідальним за міжнародний мир. Її резолюції, особливо ті, що приймаються на підставі Розділу VII Статуту, є обов'язковими для всіх держав-членів. Однак право вето створює протиріччя: ООН має зобов'язання підтримувати мир, але п'ять найвпливовіших держав мають право блокувати будь-які дії, спрямовані на зупинення агресії, якщо це не вигідно їм або їхнім союзникам. Цей вроджений недолік системи призводить до кризи відповідальності.

Створення ООН у 1945 році стало справжньою «точкою відліку», оскільки воно заклало основу міжнародного права: заборона війни як

найважливіший принцип і відповідальність за геноцид незалежно від статусу особи. Проте, незважаючи на ці нормативні досягнення, система мала структурний дефект — право вето, яке дозволяє політично блокувати застосування основних принципів ООН. Напруга між необхідністю підтримувати мир та можливістю вето створює юридичний глухий кут. Це обґрунтовує нагальну потребу в реформуванні Ради Безпеки. Подальші дослідження мають бути спрямовані на пошук практичних юридичних механізмів, які зможуть мінімізувати вплив вето та забезпечити практичну ефективність правил, встановлених ООН у 1945 році.

Використані джерела

1. Хостюк І. В. Міжнародно правова проблематика скасування права вето постійних членів Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй. *Актуальні проблеми держави і права*. Одеса: Гельветика. 2020. Вип 87. С. 191–197.
2. Ничипоренко Г. В. Право вето членів Ради Безпеки ООН як інструмент блокування діяльності ООН. *Вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2023. Т. 2, № 80. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/01/58–1.pdf
3. Zeman I. The importance of a doctrine in the contemporary international law codification. Uzhhorod National University Herald. Series: Law. 2023. Vol. 2, no. 76. P. 227–231. URL: https://doi.org/10.24144/2307–3322.2022.76.2.36.
4. Міжнародне право : навч. посіб. / Бурменський М. В., Кудас І. Б.,. Маєвська А. А. та ін.; за ред. М. В. Буроменського. К. : Юрінком Інтер, 2005. 336 с.
5. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 09.12.1948 : станом на 18 берез. 1954 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text
6. Kolb A. Peculiarities of Realization of the International Mechanism for the Protection of the Rights of Victims Armed Conflict in the East of Ukraine. A. Kolb, M. Hrushko, H. Teteriatnyk, O. Chepik-Trehubenko, O. Kotliar // Cuestiones Politicas. Vol. 39. Iss. 71. Universidad del Zulia, 2021. P. 334–349. URL: https://dspace.onua.edu.ua/items/99fc8b18-ad9f-46f9-b1c8–37932e3526e8

Артем СКЛЯРУК
студент 3 курсу
економіко-правового факультету
Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Нігреєва О. О.***

МІЖДЕРЖАВНИЙ АРБІТРАЖ У ПОСТІЙНІЙ ПАЛАТІ ТРЕТЕЙСЬКОГО СУДУ

У сучасному світі, де міждержавні суперечності дедалі частіше виникають у різноманітних сферах як-то: питання територіального розмежування, морського права чи інвестиційної взаємодії, арбітраж постає як інструмент, що поєднує гнучкість договірних механізмів із правовою визначеністю судового рішення. Саме тому створення Постійної палати третейського суду (з анел. Permanent Court of Arbitration) (далі — РСА) у 1899 р. стало одним із перших системних кроків до інституціоналізації мирного врегулювання конфліктів між суверенними державами [1; 2].

Потреба в ефективних механізмах арбітражу зумовлюється зростанням взаємозалежності держав та ускладненням міжнародних економічних відносин, де правова невизначеність породжує ризики для стабільності. Як зазначається у Статуті ООН (розд. VI, ст. 33), сторони спору повинні насамперед шукати вирішення шляхом переговорів, посередництва, арбітражу чи судового розгляду. Саме РСА надає форму й процедуру, у межах яких ці принципи набувають практичного втілення.

Мета доповіді — з'ясувати роль Постійної палати третейського суду як інструменту погодженого правового врегулювання міждержавних спорів та зміцнення довіри у міжнародному правопорядку.

Постійна палата третейського суду була створена рішенням Першої Гаазької конференції миру (1899 р.), що заклала нормативну основу міжнародного арбітражу. Її юридичний статус визначений Гаазькими конвенціями 1899 та 1907 рр., які закріпили право держав звертатися до арбітражу як до мирного способу розв'язання суперечок. Варто зазначити, що РСА, попри свою назву, не є «судом» у класичному сенсі: вона не має постійного складу суддів, а лише забезпечує адміністративну підтримку створюваних під конкретні справи арбітражних трибуналів [2].

У цьому полягає особливість її правового дизайну: інституція не нав'язує юрисдикції, а лише організовує процес, коли сторони добровільно погоджуються на арбітраж. Як наголошує M. Forteau у статті «General Principles of International Procedural Law», РСА виступає як майданчик для розвитку міжнародного процесуального права, в якому врівноважуються суверенні права держав із юридичною відповідальністю [3].

Міждержавний арбітраж у межах РСА базується на принципі договірної згоди сторін, що відображає класичну доктрину pacta sunt servanda, закріплену у Віденській конвенції про право міжнародних договорів 1969 р.. Розгляд справи починається з подання спільної заяви або компромісу між державами, після чого формується арбітражний трибунал — зазвичай з трьох або п'яти арбітрів, кожен з яких обирається за процедурою, визначеною у статтях 20–29 Гаазької конвенції 1907 р.

Процес супроводжується діяльністю Міжнародного бюро РСА, який виступає секретаріатом і надає адміністративну, технічну та лінгвістичну підтримку. Вирішальне значення мають принципи рівності сторін, неупередженості арбітрів та автономії волі. Усе це створює простір, де юридична аргументація набуває міжнародного масштабу, а рішення трибуналу — вагомої прецедентної сили, хоча формально вони не створюють обов'язкової юриспруденції.

Цікаво, що навіть у питаннях економічного характеру (наприклад, у спорах про транскордонне використання природних ресурсів) РСА дотримується підходу, який поєднує правову аргументацію з економічними оцінками наслідків для сторін. Це відповідає ідеям інституційного неореалізму в міжнародних відносинах, де арбітраж розглядається як форма обмеження конфлікту шляхом раціонального узгодження інтересів.

Показовими є кілька рішень РСА, що стали орієнтиром у сучасному міжнародному праві. У справі Philippines v. China трибунал, створений відповідно до Конвенції ООН з морського права 1982 р. (UNCLOS), встановив відсутність правових підстав для «дев'ятипунктової лінії» Китаю, чим підтвердив принцип свободи мореплавства. У рішенні Eritrea v. Yemen (1998–1999) трибунал, розглядаючи питання делімітації Червоного моря, заклав основу подальшої практики морського розмежування [4].

Ще один важливий прецедент — India v. Pakistan, де трибунал визначив баланс між розвитком гідроенергетичних проєктів і зобов'язаннями за Договором про води Інду 1960 р. Кожен із цих прикладів демонструє, як арбітраж, спираючись на універсальні норми міжнародного права, перетворюється на інструмент стабілізації відносин, навіть у геополітично напружених регіонах [5].

Попри розвинуту процедуру, міждержавний арбітраж у межах РСА не позбавлений недоліків. Зокрема, відсутність механізму примусового виконання рішень, передбаченого, наприклад, у ст. 94 Статуту ООН, залишає вирішення питання дотримання рішень на рівні політичної добросовісності сторін. Так само складність процесу вибору арбітрів іноді призводить до затягування розгляду справ.

Разом із тим, тенденції останніх десятиліть свідчать про розширення юрисдикції РСА на нові сфери: екологічні спори, питання кліматичних зобов'язань, навіть кіберінциденти. Як зазначає T. Treves, зростання ролі арбітражу в питаннях довкілля формує нову етику відповідальності держав [6; 7]. У цьому контексті РСА стає майданчиком для формування гібридних процедур — поєднання арбітражу, медіації та правової оцінки наукових доказів.

Таким чином, міждержавний арбітраж у межах Постійної палати третейського суду виступає не просто механізмом правового врегулювання, а своєрідною інституційною моделлю співіснування суверенітетів. Його діяльність демонструє, що ефективність міжнародного права визначається не силою примусу, а довірою до процедур і готовністю держав виконувати прийняті рішення.

Підсумовуючи, можна зазначити, що роль РСА полягає у забезпеченні передбачуваності міжнародних відносин через право — не нав'язане, а погоджене. Саме в цьому, зрештою, полягає сутність арбітражу як цивілізованої альтернативи конфлікту: він не усуває суперечності, але перетворює їх на дискурс, де слово має силу договору.

Використані джерела

1. Permanent Court of Arbitration. History. URL: https://pca-cpa.org/en/about/introduction/history/ (дата звернення: 05.10.2025).
2. Посольство України в Королівстві Нідерланди. Постійна палата третейського суду. URL: https://netherlands.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/spivrobitnictvo-zmizhnarodnimi-organizaciyami/postijna-palata-tretejskogo-sudu (дата звернення: 04.10.2025).
3. Mathias Forteau. General Principles of International Procedural Law. Encyclopedia entries, last updated: January 2018. URL: https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law-mpeipro/e3544.013.3544/law-mpeipro-e3544 (дата звернення: 03.10.2025).
4. Second Stage of the Proceedings between Eritrea and Yemen (Maritime Delimitation), Award of 17.12.1999. *Reports of International Arbitral Awards.* 2006. Vol. 22. P. 335–410. URL: https://legal.un.org/riaa/cases/vol_XXII/335–410.pdf (дата звернення: 03.10.2025).
5. Permanent Court of Arbitration. The Indus Waters Western Rivers Arbitration (Islamic Republic of Pakistan v. Republic of India). The Hague. PCA. 8.08.2025. Press Release. 11.08.2025. URL: https://docs.pca-cpa.org/2025/08/a4fbccca-2023–01–20250811-press-release.pdf (дата звернення: 04.10.2025).
6. Treves T. Litigating Global Crises. Setting the scene: Legal and political hurdles for State-to-State disputes. *The journal Questions of International Law.* 2021. Vol. 85. P. 5–15. URL: https://www.qil-qdi.org/litigating-global-crises-setting-the-scene-legal-and-political-hurdles-for-state-to-state-disputes/ (дата звернення: 04.10.2025).

7. Treves T. The New Law of the Sea and the Settlement of Disputes. Lecture. United Nations Audiovisual Library of International Law. New York : United Nations, 2016. URL: https://legal.un.org/avl/ls/treves_ls.html. (дата звернення: 05.10.2025).

Яна СОКОРЧУК
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — доктор філософії в галузі права, доцент ***Войтович П. П.***

НАУКОВІ ПОГЛЯДИ М. Ю. ЧЕРКЕСА ТА ОДЕСЬКА ШКОЛА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Становлення одеської школи міжнародного це приклад цілісного інтелектуального середовища, що виросло на глибоких традиціях університетської освіти Півдня України та сформувало власний стиль осмислення міжнародно-правових процесів. У межах цієї школи М. Ю. Черкес вирізняється як ключовий теоретик, мислитель і організатор, що не тільки задав методологічний вектор розвитку, а й перетворив його на впізнаваний науковий феномен загальноукраїнського масштабу. З огляду на це, аналіз його наукових поглядів та ролі в розвитку одеської школи дозволяє краще зрозуміти, яким чином локальна правова традиція стала частиною ширшого міжнародного інтелектуального поля.

Історичні витоки школи сягають 1865 року, коли в Одесі було створено Імператорський Новоросійський університет. Саме тоді з'являється кафедра міжнародного права, яка згодом стала осередком формування наукової традиції [1]. На сучасному етапі базою цієї традиції стала Одеська юридична академія, де міжнародно-правовий напрям почав розвиватися системно й науково впорядковано. Джерело підкреслює: «відправним пунктом для розвитку науки міжнародного права в Одесі стало відкриття в 1865 р. Імператорського Новоросійського університету» [1]. Це дозволяє розглядати школу не як штучно сформовану спільноту, а як спадкоємницю традиції, що ніколи не переривалася.

У структурі традиції вагому роль відіграє організаційний розвиток академічного середовища. У роботі Пашковського та Короткого зазначено, що в 1997 році в Одеській юридичній академії було засновано кафедру міжнародного права та міжнародних відносин, яка стала ядром подальшої наукової активності [1]. Пізніше виникли кафедри

європейського права, морського та митного права, що надало школі міждисциплінарного характеру. Це створило феномен «мережевої школи», коли міжнародне право навчали і досліджували не як окрему галузь, а як вісь, що поєднує всі ключові правові напрямки.

Саме в цьому контексті формується науковий авторитет М. Ю. Черкеса — одного з провідних представників школи, завідувача кафедри міжнародного права та міжнародних відносин і вченого. Дослідники наголошуть у своїй роботі: «М. Черкес одним із перших у вітчизняній науці провів комплексне дослідження... функціонування Інтернету» [1]. Він працював на межі класичних міжнародно-правових інститутів і новітніх викликів, що тільки формувалися.

Проте його внесок значно ширший. Наукові дослідження Черкеса охоплювали філософію міжнародного права, право збройних конфліктів, міжнародне кримінальне право, екологічне та морське право, імплементацію стандартів прав людини та проблематику глобального тероризму [1]. На відміну від традиційного підходу, що розглядає міжнародне право як набір норм, Черкес акцентував увагу на необхідності розуміти логіку міжнародного порядку в цілому. Він підкреслював взаємозв'язок міжнародного й внутрішнього права, підкреслюючи, що українська правова система має розвиватися паралельно глобальних тенденцій.

У межах школи Черкес виступав не лише як автор і науковець, а і як наставник. Навколо нього сформувалася група молодих дослідників, які згодом стали докторами та кандидатами юридичних наук, продовжуючи його інтелектуальні лінії. Школа активно розвивається через «повний цикл наукової діяльності», який включає аспірантуру, спеціалізовані вчені ради, наукові конференції, практику монографічних видань [1]. Це дозволило не тільки підтримувати теоретичний розвиток, а й забезпечити спадкоємність між поколіннями.

Одеська школа міжнародного права вирізняється також тим, що не обмежується вивченням класичних галузей, а пропонує власні концепти. Наприклад, у тексті наведено ідею гуманізації міжнародного права, що передбачає посилення ролі індивіда як суб'єкта правовідносин. «Стійкою загальною тенденцією розвитку міжнародного права є його гуманізація», — зазначають Пашковський і Короткий [1].

Не менш важливими є роботи школи у сфері міжнародного кримінального права та відповідальності, адже саме вони формують теоретичне підґрунтя для участі України у глобальних механізмах правосуддя. Розробки, пов'язані з імплементацією норм Римського статуту, питаннями універсальної юрисдикції та співвідношенням міжнародної й національної кримінальної юстиції, також спираються на ті методологічні основи, які були закладені М. Ю. Черкесом [1].

Сучасний розвиток школи демонструє її відкритість до глобальних викликів: цифровізація, безпекові трансформації, інтеграція до правового простору ЄС, зміни в екологічній політиці, морські спори та розвиток регіональних механізмів захисту прав людини. Кожен із цих напрямів має у своїй основі наукові ідеї, сформовані в межах Одеської школи, що робить її однією з найбільш впливових наукових структур у сфері міжнародного права в Україні.

Використані джерела

1. Пашковський М., Короткий Т. Одеська школа міжнародного права (сучасність). Одеса, Україна. 2011. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9e7e83ba-4595–40f1–8cc6–5aa67a9936a9/content (дата звернення: 22.11.2025).

Руслана СТЕПАНЕНКО
студентка 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. ю. н., професор ***Сурілова О. О.***

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ЄС: ЗМІСТ І ВПЛИВ НА НАЦІОНАЛЬНІ ПРАВОВІ СИСТЕМИ ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ

Принцип верховенства права Європейського Союзу є одним із ключових засад функціонування наднаціональної правової системи, що визначає співвідношення між правом Союзу та правом держав-членів. Його сутність полягає у безумовному пріоритеті норм права ЄС над нормами національного законодавства, незалежно від їхньої юридичної сили, рівня чи часу ухвалення. Цей принцип гарантує єдність, цілісність та ефективність правового порядку Європейського Союзу, забезпечуючи його автономність і самостійність щодо правових систем держав-членів. Формування доктрини верховенства відбулося не шляхом прямого закріплення в установчих договорах, а завдяки прецедентній практиці Суду ЄС, який став рушійною силою розвитку європейської правової інтеграції.

Одним із перших кроків у формуванні цієї доктрини стало рішення у справі Costa v. ENEL (1964), де Суд проголосив, що право Співтовариства не може бути змінене національними законами, оскільки держави, створюючи Співтовариство, добровільно обмежили свої суверенні права [5]. Це рішення стало підґрунтям для формування принципу автономії та верховенства європейського права. Подальша

практика Суду лише закріпила й розширила зміст цього принципу. У справі Internationale Handelsgesellschaft (1970) було наголошено, що навіть положення національних конституцій не можуть переважати над правом Співтовариства, оскільки це суперечило б природі інтеграційного процесу [2; с. 512]. Згодом у справі Simmenthal (1978) Суд уточнив, що кожен національний суд зобов'язаний забезпечити повну дієвість норм права ЄС, не очікуючи на формальне скасування суперечливих положень внутрішнього законодавства. Таким чином, прецедентна практика Суду створила концептуальне підґрунтя, яке згодом набуло статусу одного з основних принципів європейського правопорядку.

Зміст принципу верховенства полягає у тому, що у разі колізії між нормами національного права та нормами права Європейського Союзу, останні мають перевагу. Це означає, що будь-який національний акт, який суперечить праву ЄС, підлягає непримененню у межах конкретної справи. Такий підхід забезпечує узгодженість правової системи Союзу, запобігає фрагментації та гарантує рівність усіх держав-членів у виконанні зобов'язань, передбачених установчими договорами. У сучасному вигляді верховенство права ЄС тісно пов'язане з іншими базовими принципами — принципом прямої дії та принципом лояльної співпраці, закріпленим у статті 4 Договору про Європейський Союз (Далі — ДЄС). Відповідно до цієї норми, держави-члени зобов'язані вживати всіх необхідних заходів для виконання зобов'язань, що випливають із договорів, і утримуватися від дій, які можуть поставити під загрозу досягнення цілей Союзу. Крім того, стаття 19 ДЄС визначає Суд ЄС як орган, що забезпечує дотримання права у тлумаченні та застосуванні договорів, тим самим підтверджуючи його ключову роль у підтриманні верховенства права Союзу [1].

Варто зазначити, що принцип верховенства права ЄС має як наднаціональний, так і внутрішньодержавний вимір. На рівні Союзу він забезпечує цілісність правової системи, у межах якої всі суб'єкти — держави-члени, інституції ЄС, юридичні та фізичні особи — підпорядковуються єдиному правопорядку. На рівні держав-членів цей принцип зобов'язує національні суди та органи влади застосовувати норми ЄС безпосередньо, навіть якщо вони суперечать внутрішнім актам. Такий підхід сприяє уніфікації судової практики, підвищує ефективність правозастосування та зміцнює довіру до правової системи Союзу.

Водночас слід розрізняти верховенство права ЄС і принцип верховенства права у загальноправовому значенні. Якщо останній розглядається як універсальна демократична цінність, що передбачає підпорядкування державної влади закону, рівність усіх перед законом,

незалежність суду та гарантії прав людини, то верховенство права ЄС має спеціальний, інституційний характер. Воно спрямоване на визначення ієрархічного співвідношення між правом Союзу та національним правом і забезпечує ефективність функціонування наднаціонального правопорядку. Таким чином, принцип верховенства права ЄС можна розглядати як конкретизацію загального принципу rule of law у площині європейської інтеграції. Він не лише закріплює юридичну перевагу права ЄС, але й виступає гарантією збереження єдності, стабільності та передбачуваності правової системи Союзу [2, с. 510].

У сучасних умовах верховенство права ЄС має конституційне значення, адже воно лежить в основі взаємодії між наднаціональними та національними правовими системами. Це підтверджується не лише судовою практикою, а й політичними критеріями членства в Європейському Союзі, які вимагають від держав-кандидатів забезпечення стабільності інститутів, що гарантують демократію, права людини та верховенство права. Отже, принцип верховенства права ЄС виконує подвійну функцію: з одного боку, забезпечує ефективність дії права Європейського Союзу, а з іншого — сприяє утвердженню єдиних правових стандартів у державах-членах, формуючи підґрунтя для подальшої правової інтеграції та розвитку спільного європейського правового простору. [3; с. 29] Реалізація принципу верховенства права Європейського Союзу відбувається через узгоджену взаємодію між інституціями ЄС та національними правопорядками держав-членів. Цей механізм спрямований на забезпечення єдності, ефективності та пріоритетності права Союзу в межах усього ЄС. Центральну роль у цьому процесі відіграє Суд Європейського Союзу, який формує та підтримує стабільність правової системи через власну прецедентну практику. Суд ЄС гарантує однакове тлумачення норм Союзу та їхнє переважне застосування над національними нормами. Основним інструментом цього є процедура попереднього запиту, передбачена статтею 267 ДФЄС, яка дозволяє національним судам звертатися до Суду для уточнення змісту норм права ЄС [1]. Таким чином, забезпечується узгоджене застосування законодавства на всій території Союзу. Суд також контролює дотримання державами-членами своїх зобов'язань і розвиває доктрину верховенства через рішення, які формують основу європейського правопорядку.

У державах-членах принцип верховенства реалізується через механізми прямої дії та обов'язкового тлумачення. Пряма дія, сформульована у справі Van Gend en Loos, означає, що окремі норми права ЄС можуть безпосередньо застосовуватися судами і створювати права та обов'язки для громадян без потреби у національному впровадженні. Поряд із цим, принцип обов'язкового тлумачення, закріплений

у справі Von Colson, вимагає, щоб національні суди інтерпретували внутрішнє законодавство відповідно до духу та цілей права ЄС, забезпечуючи узгодженість правової системи. Забезпечення верховенства права ЄС здійснюється через взаємопов'язані інструменти. Примат гарантує перевагу норм Союзу над національними у випадку колізії, як це закріплено у рішеннях Costa v. ENEL та Simmenthal [5]. Пряма дія забезпечує практичну реалізацію цього примату, тоді як принцип ефективності (effet utile) вимагає тлумачення норм таким чином, щоб досягти їх максимальної результативності. Водночас принцип лояльної співпраці, визначений у статті 4(3) ДЄС, покладає на держави-члени обов'язок сприяти досягненню цілей Союзу та не вживати заходів, що можуть підривати його правовий порядок [1]. Принцип верховенства права ЄС суттєво вплинув на розвиток національних правових систем, спричинивши трансформацію традиційного уявлення про суверенітет і верховенство конституції. Його реалізація стала ключовою умовою забезпечення єдності європейського правопорядку та гармонізації законодавства держав-членів. Визнання примату права ЄС означало, що держави-члени добровільно обмежили частину своїх суверенних повноважень. Конституційні суди більшості країн дійшли висновку, що така інтеграція не суперечить національним основам, якщо дотримано принципи демократії та прав людини. Це зумовило появу концепції співіснування правопорядків і формування доктрини «кооперативного конституціоналізму», коли національні суди співпрацюють із Судом ЄС для забезпечення узгодженості права. У Німеччині у справах Solange I (1974) та Solange II (1986) Конституційний суд спочатку визнав можливість перевірки актів ЄС на відповідність Основному закону, але згодом відмовився від цього, визнавши достатній рівень захисту прав у межах ЄС [4, с. 254]. Італійський Конституційний суд у справі Frontini (1973) визнав примат права ЄС, проте залишив за собою контроль за дотриманням конституційних принципів. Для України принцип верховенства права ЄС має ключове значення в контексті євроінтеграції. Його імплементація передбачає адаптацію національного законодавства до acquis ЄС, зміцнення правової держави та узгодження судової практики з європейськими стандартами. Верховенство права ЄС виступає орієнтиром для реформування правової системи та поступового входження України до спільного європейського правового простору [3, с. 27].

Принцип верховенства права ЄС є фундаментом європейської інтеграції та гарантом єдності правового простору Союзу. Саме завдяки йому право ЄС має безпосередню дію та забезпечує однакове застосування у всіх державах-членах. Його реалізація сприяла еволюції конституційних систем європейських держав, формуванню механізмів взаємодії між національними та наднаціональними судами і розвитку концепції «співіснування правопорядків». Вплив цього принципу виходить за межі ЄС, адже він стає орієнтиром для країн, що прагнуть інтеграції до європейського правового простору, зокрема України. У перспективі подальший розвиток верховенства права ЄС полягатиме у зміцненні судового діалогу, удосконаленні механізмів контролю за дотриманням норм Союзу та гармонізації національного і наднаціонального права на засадах спільних цінностей і правової єдності.

Використані джерела

1. Договір про Європейський Союз (Консолідована версія). *Офіційний вісник ЄС*. 2016. С. 202.
2. Капустін А. Я. Право Європейського Союзу: підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2020. 515 с.
3. Комарова Т. В. Суд Європейського Союзу як гарант верховенства права ЄС. *Юридична Україна*. 2021. № 3. С. 25–33.
4. Peers S., Costa M. The Primacy of EU Law in National Courts: Theoretical and Practical Dimensions. Oxford : Oxford University Press, 2022. 254 p.
5. Case 6/64 Costa v. ENEL [1964] ECR 585. European Court Reports. Luxembourg : Court of Justice of the EU, 1964.

Сергій СТЕПАШКІН
студент 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО МІГРАЦІЙНОГО ПРАВА

Міграція у XXI столітті є однією з ключових проблем, що взаємопов'язана із розвитком гібридної війни, відкритих конфліктів на Близькому Сході, Україні тощо, які висвітлюють порушення прав людини, політичну нестабільність, а також агро-кліматичну кризу, чий вплив постійно посилюється. Мільйони людей є мігрантами з різних причин та мають інтегруватись у держави, що їх прийняли. За даними Міжнародної організації з міграції станом на 2024 рік мігрантами є 281 мільйон людей з усієї планети [10, с.5], усі вони різного походження, традицій, менталітету та цілей. Лише 169 мільйонів з них є легальними трудовими мігрантами, що показує великі проблеми та прогалини у глобальній міжнародно-правовій політиці.

Проблематика цієї теми розглядається у працях зарубіжних і вітчизняних учених, серед яких Гай Ґудвін-Ґілл у сфері статусу біженців та захисту прав мігрантів, Джеймс Хетуей, один із засновників концепції міжнародного статусу біженців, Брайан Опескін, який спеціалізується правових аспектах трудової міграції та глобальній мобільності населення, а також Мануїлова К. В. та Сурілова О. О., які досліджували проблеми відповідності міграційних процесів до прав людини й інші. Науковці аналізують як сучасні виклики так і минулі проблеми, що не вирішені досі.

Окрім вищезазначених проблем, актуальним залишається питання комплексного регулювання прав мігрантів, а також не існує єдиного визначення терміну мігрант, а також, хто входить до цієї категорії, що ускладнює процеси регуляції [3, с.80–81]. Сучасна система міжнародного міграційного права є фрагментарною та непослідовною, адже складається з численних конвенцій, декларацій й інших угод, що охоплюють лише окремі аспекти міграційних процесів. Так, Конвенція про статус біженців 1951 року визначає правовий режим лише для осіб, які тікають від переслідувань, тоді як інші мігранти поза сферою її дії. В свою чергу Міжнародна конвенція про захист прав усіх трудових мігрантів і членів їхніх сімей 1990 року поширює основні гарантії на всіх працівників: легальних та нелегальних, проте більшість приймаючих країн її не ратифікували, що фактично обмежує її ефективність [6, с.166].

Водночас між універсальними та регіональними актами існують помітні суперечності: положення Конвенції 1951 року про заборону вислання [2, ст.31] часто конфліктують із нормами Дублінського регламенту ЄС у статті 13 [9, ст.13], який дозволяє повернення шукачів притулку до першої безпечної країни. Тобто особу, що потребує притулку в певній державі може бути повернуто у державу, де його переслідують, або є загроза життя, третім суб'єктом, через територію якого особа має дістатись кінцевого маршруту, а на його території не має достатніх умов для забезпечення безпеки, що можна побачити на прикладі ФРН та Греції [8]. До цього додається необов'язковий характер документів на кшталт Глобального договору про безпечну, впорядковану та легальну міграцію 2018 року, що знижує рівень їх впливу на державну практику.

Також вагомим аспектом є політичні наміри дестабілізації одне одного суб'єктами міжнародного права. Через наслідки ескалації конфліктів на Близькому сході спецслужби держави агресора РФ та їх агенти впливу використовують постраждале населення задля спрямування великих неконтрольованих мас до ЄС [5, с.46–49], а також використання релігійно-етнічних питань в регіонах з великою кількістю мігрантів задля дестабілізації [4]. Також Білорусь використовувала нелегальних мігрантів задля тиску на ЄС та зняття санкцій з О. Лукашенка та дискредитації ЄС [1].

Новою проблемою міжнародного міграційного права є особи, що страждають від агро-кліматичної кризи через зростання температури та погіршення умов життя в їх типічних умовах проживання. Держави Африки завжди страждали від нестачі продовольства, проте через агресію рф 2022 року ситуація погіршилась: блокування експорту українського зерна до цих держав та перепродаж його як зерна РФ за вищими цінами спричиняє гуманітарну кризу в регіоні, а також впливає на збідніння населення, гірші умови праці [7] та логічно підвищує ризик міграції та біженства до переповнених мігрантами країн ЄС.

Підсумовуючи матеріал, можна зазначити, що сучасні проблеми міжнародного міграційного права зумовлені відсутністю системності та узгодженості у міжнародному регулюванні, що впливає на права людини, безпеку та глобальну стабільність. Така розрізненість норм сприяє зростанню соціальних і міжетнічних конфліктів. Агресія РФ загострила питання біженства та продовольчої безпеки, поглибивши наслідки екологічних і гуманітарних криз. Для подолання цих викликів необхідні уніфікація міжнародних норм, посилення механізмів ратифікації ключових договорів і спільна політика протидії агресорам, дії яких спричиняють міграційні хвилі та дестабілізацію регіонів.

Використані джерела

1. Гібридна агресія. Як мігранти стали зброєю у протистоянні Лукашенка з Заходом. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/features-58046058
2. Конвенція про статус біженців : Конвенція; ООН від 28.07.1951 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text
3. Крут К. О. Міжнародний досвід визначення статусу мігрант/біженець. URL: https://pti.org.ua/ndipzir/uk/article/view/1098/793
4. Масюк М. Спалив Коран: загострення відносин між Туреччиною і Швецією спровокував фанат Кремля. URL: https://24tv.ua/shvetsiyi-daniyi-spalili-koran-reaktsiya-turechchini_n2244757
5. Поліковський М. Ф. Маніпуляції з правовими статусами біженців та мігрантів у гібридній війні В. Путіна. URL: https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/pages/483/vipusk-5–2016-r.pdf
6. Сурілова О. О., Мануїлова К. В. Міжнародно-правове регулювання міграційних процесів: відповідність принципам і стандартам прав людини. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2024. № 72. С. 164–168. URL: https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc72/35.pdf
7. Bychovska Y. Ukraine's Grain Exports are Crucial to Africa's Food Security. URL: https://www.atlanticcouncil.org/blogs/econographics/ukraines-grain-exports-are-crucial-to-africas-food-security/

8. Case of H. T. V. Germany and Greece. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22: [%22001–237290%22]}
9. Regulation (Eu) No 604/2013 Of The European Parliament And Of The Council Of 26 June 2013. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013R0604
10. World migration report 2024. URL: https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2024

Ірина СТРЮКОВА
студентка 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Федорова Т. С.***

МІЖНАРОДНА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ТА ПУБЛІЧНОМУ ПРАВІ

У сучасних умовах глобалізації, активної міграції населення, розширення міжнародних зв'язків та зростання ролі прав людини питання міжнародної правосуб'єктності фізичної особи набуває особливого значення. Фізична особа все частіше виступає не лише як об'єкт міжнародно-правових відносин, а й як їх безпосередній суб'єкт — носій прав і обов'язків, гарантованих міжнародним правом. Це зумовлює необхідність комплексного дослідження правового статусу особи у двох взаємопов'язаних сферах — міжнародному публічному та міжнародному приватному праві.

У сучасній міжнародно-правовій літературі дедалі частіше висловлюються думки щодо можливості визнання фізичних осіб суб'єктами міжнародного права. Головним аргументом, який спонукає низку науковців зараховувати індивідів до цієї категорії, є визначення у міжнародно-правових документах широкого спектру суб'єктивних прав і обов'язків для фізичних осіб [1, с. 79]. Зокрема ключове значення для оцінки міжнародної правосуб'єктності індивіду має його здатність володіти й реалізовувати права та обов'язки, встановлені нормами міжнародного права. Водночас факт того, що обсяг правовідносин за участю фізичних осіб, безпосередньо регульованих міжнародним правом, залишається вкрай невеликим, не сприймається автором як вирішальний, оскільки кількісні показники відображають лише фактичний стан справ, але не визначають правоздатність [2, с. 61].

Суб'єкти міжнародного приватного права зазвичай розглядаються як учасники цивільних правовідносин, що характеризуються присутністю іноземного елементу. З огляду на цю специфіку, до таких суб'єктів належать: 1) фізичні особи; 2) юридичні особи; 3) держави. Правовідносини, у яких беруть участь фізичні або юридичні особи, регулюються нормами міжнародного приватного права, якщо хоча б одна зі сторін для іншої є іноземною. У той же час, правовідносини, які виникають виключно між державами чи міжнародними міжурядовими організаціями, або за участю держави з однієї сторони та міжурядової організації з іншої, не регулюються нормами міжнародного приватного права. Ці відносини входять до сфери дії норм міжнародного публічного права. Кожен із суб'єктів володіє власними юридичними характеристиками.

Серед суб'єктів міжнародного приватного та публічного права вагоме місце займають фізичні особи, як громадяни, так і іноземці [3, с. 186]. У правовій доктрині, законодавстві та практиці поняття «іноземець» охоплює іноземних громадян (або підданих), осіб без громадянства (апатридів), людей із кількома громадянствами (біпатридів) тощо. В сучасних умовах до категорії осіб, на яких поширюються норми міжнародного приватного права з урахуванням їхніх особливих правових статусів, також включають біженців, осіб, що отримали політичний притулок, та інші категорії [4, с. 111].

Термін «фізична особа» стосується людини як суб'єкта права і використовується в різних сферах правової системи, включаючи міжнародне приватне право. Фізична особа володіє певним правовим статусом, причому законодавство визначає окремі категорії таких осіб залежно від їхнього статусу: а) громадяни; б) іноземні фізичні особи (іноземці) та особи без громадянства; в) біженці; г) мігранти тощо. У цьому контексті основну увагу приділяють іноземцям та особам без громадянства, яких необхідно розмежовувати за обсягом прав та обов'язків порівняно з громадянами України [5, с. 78].

Особливістю правового статусу фізичної особи є те, що, перебуваючи на території іншої держави, така особа підпадає під регулювання двох правових систем. По-перше, це правопорядок держави громадянства або постійного місця проживання (згідно із принципами закону громадянства — lex patriae, або закону доміцилію — lex domicilii), оскільки особа зберігає юридичний зв'язок із зазначеною державою. Цей зв'язок проявляється у її правовому статусі як громадянина відповідної країни, забезпеченні її захисту цією державою та обов'язку дотримання її законодавства. По-друге, фізична особа підпорядковується правопорядку приймаючої держави — тієї, на території якої вона фактично перебуває у конкретний момент часу. Додатково правовий статус осіб визначається положеннями міжнародних договорів, таких як Конвенція про статус біженців від 28 липня 1951 року чи Конвенція про статус осіб без громадянства від 28 вересня

1954 року. Інші міжнародні акти також регулюють права та обов'язки фізичних осіб у межах конкретних правовідносин.

Варто відзначити, що правосуб'єктність фізичних осіб закріплена в багатьох міжнародних документах. Це дозволяє окремим дослідникам стверджувати, що індивіди набувають статусу учасників міжнародних відносин, регульованих нормами права, а отже, у певному сенсі виступають суб'єктами міжнародного права [6, с. 136].

Міжнародне право відіграє важливу роль у врегулюванні правового статусу індивідів, забезпечуючи основи для взаємодії держав у цій сфері. Це проявляється у таких аспектах:

– Згідно зі звичаєвими нормами міжнародного права, держави визнають виняткову юрисдикцію одна одної щодо регулювання правового статусу осіб, які є їхнім населенням.

– Держави домовляються про право патриманіальної (вітчизняної) держави підтримувати своїх громадян за межами її кордонів, сприяючи реалізації їхніх прав, передбачених для іноземців у конкретних ситуаціях.

– На основі договірних угод вони врегульовують питання, пов'язані з колізіями внутрішньодержавних норм щодо визначення правового статусу громадян, наприклад, укладаючи угоди про уникнення подвійного громадянства.

– У рамках загального міжнародного права визначається правовий статус осіб, які є представниками закордонних органів зовнішніх зносин (зокрема дипломатичних місій, консульських установ тощо).

– В спеціальних міжнародних угодах закріплюється право фізичних осіб звертатися до міжнародних організацій для захисту своїх прав відповідно до норм внутрішнього законодавства. Ці принципи сприяють захисту прав індивідів та формують основу для стабільної міжнародної співпраці в юридичній сфері [7, с. 65].

Загальновизнані принципи та норми міжнародного права відіграють ключову роль у визначенні правового статусу фізичних осіб. Вони відображаються у таких документах, як Загальна декларація прав людини 1948 року, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 року тощо. Зокрема, ці акти встановлюють основоположні положення, включаючи заборону дискримінації за такими ознаками, як раса, національність, стать та іншими [8, с. 101].

Підсумовуючи, слід зауважити, Міжнародна правосуб'єктність фізичної особи є складним і динамічним явищем, що поєднує елементи двох правових систем — міжнародного публічного та міжнародного приватного права. У публічно-правовій площині вона проявляється через визнання людини носієм невід'ємних прав і свобод, гарантованих міжнародними договорами та органами захисту прав людини.

У приватно-правовій сфері правосуб'єктність відображає здатність особи вступати у правовідносини з іноземним елементом, бути стороною цивільно-правових, сімейних, трудових чи комерційних відносин, що регулюються нормами різних правових систем.

Правосуб'єктність фізичної особи в міжнародному приватному та публічному праві застосовується на практиці по різному. Статус фізичних осіб як суб'єктів міжнародного приватного права зазвичай повністю визначається законодавством країни їх перебування, що включає норми конституцій, спеціальні закони про правовий статус іноземців та інші нормативні акти. У деяких випадках на іноземних громадян може також поширюватися дія законодавства країни їх громадянства, тоді як для осіб без громадянства застосовується законодавство держави їх постійного проживання.

Таким чином, міжнародна правосуб'єктність фізичної особи є важливим інструментом реалізації принципів верховенства права, суверенітету людини та міжнародної співпраці, що сприяє зміцненню системи міжнародного правопорядку та захисту прав людини на глобальному рівні.

Використані джерела

1. Чернявський А. Л. Міжнародна правосуб'єктність приватних фізичних та юридичних осіб. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2014. № 2 (11). С. 79–83.
2. Мошняга Л. В. Особливості правового статусу фізичних осіб в міжнародному приватному праві: теоретико-правове дослідження. *Аналітично-порівняльне правознавство*: електронне наукове видання. 2022. № 3. С. 59–63.
3. Павловська Н. В. Цивільно-правовий стан фізичних осіб. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2013. Вип. 22, ч. 1, т. 1. С. 185–188.
4. Баймуратов М. О. Міжнародне приватне (колізійне) право України : правосуб'єктність осіб (теоретико-методологічні аспекти) : моногр. / М. О. Баймуратов, Р. В. Чорнолуцький. Суми: Університетська книга, 2009. 252 с.
5. Міжнародне приватне право: навчально-методичний посібник / за ред. О. О. Кульчій, С. М. Ляхівненко. Полтава, 2016. 264 с.
6. Тимченко Л. Д. Міжнародне право: навч. посіб. К., 2007. 224 с.
7. Михайлик Я. Правосуб'єктність фізичних осіб у міжнародному праві. *Науково-теоретична конференція викладачів, аспірантів, співробітників та студентів юридичного факультету* : тези доповідей: у 3 ч., Суми, 20 квітня 2011 р. / відп. за вип.: С. І. Дегтярьов, В. І. Горевий. Суми : СумДУ, 2011. Ч. 1. С. 64–67.
8. Міжнародне приватне право. Загальна частина: підручник / за ред. А. С. Довгерта, В. І. Кисіля. К.: Алерта, 2012. 376 с.

Злата СУВЕРТАК
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

РОЗУМІННЯ ТА РОЛЬ OPINIO JURIS У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

У міжнародному нормі права сьогодення міжнародний правовий звичай, одним із ключових складників якого постає opinion juris, який являє собою суб'єктивний елемент традиції міжнародного права, що проявляється у запевненні держав в обов'язковості практики в аспекті права на доданок до ввічливості, доцільності та звичаїв, має визначну роль. Саме це виділяє правову норму з-поміж інших поведінкових моделей: об'єктивний елемент, тобто diuturnitas або usus, що є практикою, реалізується через систематичну поведінку держав, тоді як opinio juris наділяє дану практику правовим характером [1, с. 511–516].

Аналіз opinio juris, що є переконанням у юридичній обов'язковості, вимагає глибокого дослідження, як підтверджують Міжнародний суд [2] і Комісія міжнародного права ООН [3], зауважуючи на вірогідності наявності відмінностей у доказах переконання. До їх складу входять можливість прийняття участі у голосуваннях у міжнародних організаціях, передусім в Генасамблеї ООН; заяви міністерств закордонних справ та інших урядів; національну законодавчу базу та національні суди, що демонструють сприйняття міжнародних правових принципів; і підписання з ратифікацією міжнародних договорів, які можуть закріплювати на нормативному рівні чи підтримувати звичаєві норми.

Opinio juris дає змогу розрізнити практику та правову норму, уникаючи перетворення масової поведінки на формально визначене правило [4, с. 201–233]. Прикладом може слугувати розповсюджена практика вручення особливих презентів дипломатам, яка не є правовою нормою у зв'язку з переконання держави у юридичній необхідності.

Також, opinio juris сприяє розвитку та адаптуванню галузі міжнародного права, включно у кібер-сфері, питаннях навколишнього середовища та прав людини. Сучасна практика може стати звичаєвою нормою за тієї обставини, що для держави вона буде юридично обов'язковою.

Відповідно до досліджень Міжнародного Суду ООН [2], прикладом чого слугують справи стосовно суверенного статусу та застосування певного тиску, вага opinio juris виділяється в якості ознаки для

встановлення наявності чи відсутності звичаєвих норм. Сьогочасна міжнародно-правова доктрина наголошує про зріст впливу opinio juris у зв'язку з агресією, під час якої потреба у доведенні акту порушення міжнародного права, стає надзвичайно актуальним.

Наразі, визначення юридичної обов'язковості зіштовхується з випробуваннями. Прикладом постає, перш за все, темп змін у сфері міжнародних зносин, за яким усталені підходи до міжнародного права можуть стикатися із ускладненнями у світі та труднощами у сфері застосування сучасних технологій. Також, відсутність єдиного органу в односторонньому порядку встановити наявність opinio juris сприяє суб'єктивності процесі. До того ж, посилення дії неурядових організацій, індивідів і транснаціональних корпорацій на міжнародні зносини, враховуючи їхню спірну вагу у цьому питанні. Та можливість уникнення застосування державою по відношенню до себе новітньої звичаєвої практики при послідовному запереченні проти формування цієї норми, проте дана концепція обмеженою, а також мало застосовується.

Розуміння opinio juris для України набуло особливої актуальності у зв'язку зі збройним конфліктом, розв'язаним РФ [5]. Підтвердження порушень Росією міжнародно-правових норм, а саме стосовно застосування сили та права на самооборону, вимагає, окрім застосування практики, доказ наявності чітко окресленої впевненості у неправомірності таких дій світовою спільнотою. У такому розрізі, opinio juris стає засобом аргументації в міжнародних судових інстанціях, прикладом яких постає Міжнародний суд ООН, де Україною вимагається притягнення РФ до відповідальності.

Таким чином, opinio juris являє собою необхідний суб'єктивний елемент звичаєвого міжнародного права, тобто переконання в юридичному обов'язку, діючи в якості фільтра, що розмежовує норми права та політичну практику, що визначається індуктивним підходом ставлення держав, наприклад щодо Резолюції ООН. Дія opinio juris полягає у забезпеченні цілісності та законності міжнародного права в умовах його порушень. У контексті подій в Україні, будучи надзвичайно важливим для реституції та дотримання міжнародної відповідальності, допомагає у зміцненні норм проти агресії.

Використані джерела

1. Лещенко А. Ю. Окремі проблеми звичаю як джерела міжнародного права. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/14056/1/Leshenko_511–517.pdf
2. Міжнародний суд ООН як механізм розслідування порушень прав людини. 2023. URL: https://www.prostir.ua/?library=mizhnarodnyj-sud-oon-yak-mehanizm-rozsliduvannya-porushen-prav-lyudyny

3. Карабаш П. В., Перепьолкін С. М. Комісія міжнародного права Організації Об'єднаних Націй: кваліфікація та порядок обрання членів. 2022. URL: http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/255547
4. Daugirdas K. International organizations and the creation of customary international law. Oxford University Press on behalf of EJIL Ltd. 2020. P. 201–233. URL: https://www.ejil.org/pdfs/31/1/3032.pdf
5. Агресія проти України: Резолюція Генасамблеї ООН A/EC-11/L. 1 від 2 березня 2022 р.. С. 1–3 URL: http://www.kmrc.org/Resolution_UN1.pdf

Марія ТАРАСЕНКО
студентка 1 курсу магістратури
факультету адвокатури та антикорупційної діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Мануїлова К. В.***

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: СУЧАСНИЙ СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ ЕВОЛЮЦІЇ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Штучний інтелект (далі — ШІ) надзвичайно швидко трансформує глобальну економіку, суспільство та в правові системи, утверджуючись на основній, центральній позиції. Разом з тими можливостями, які нам надає ШІ не лише в юридичній сфері, а й загалом, є певні виклики та ризики з його використанням, як приклад: загроза порушення прав людини; відсутність чіткої законодавчої регламентації; ризики автономного прийняття рішень. Міжнародна спільнота все більше починає звертати увагу на безпечність використання ШІ, відіграючи при цьому головну роль у створенні універсальних підходів щодо правової регламентації впровадження ШІ, тим самим затверджуючи законодавчу основу для правової безпеки, етики та інновацій.

Як влучно зазначав Гаркуша А. О.: «Формування ефективної системи правового регулювання ШІ вимагає, насамперед, чіткого визначення предмета регулювання та глибокого розуміння особливостей функціонування ШІ-систем (технологічна частина). Аналіз сучасних підходів до регулювання ШІ демонструє значну варіативність у визначенні базових понять та класифікації систем ШІ, що створює додаткові виклики для гармонізації законодавства держав та на міжнародному рівні» [1], тобто насамперед потрібно досконало вивчити ШІ, особливо з технологічної частини, аби в майбутньому безпечно використовувати ШІ.

Станом на сьогодні не існує універсального міжнародно-правового договору, який би регулював цілісно всі аспекти використання ШІ, натомість, поки що, існує цілий ряд рекомендаційних документів (soft law), які забезпечують певну гнучкість при регламентації використанні ШІ.

Безпосереднім викликом є забезпечення балансу між захистом суспільних інтересів та розвитком інновацій. Якщо розглядати регіональні моделі регулювання ШІ, то варто звернути увагу на модель, яку впроваджує Європейський Союз, а саме у прийнятті AI Act — це законодавчий акт, що є першим у світі, який намагається охопити всі аспекти регуляторної рамки ШІ-систем. EU AI Act відомий тим, що саме в цьому документі відбулась категоризація ризиків, законодавчо їх виділено чотири, а саме : мінімальний ризик, ризик недостатньої прозорості, високий ризик, неприйнятний ризик. Особливої уваги заслуговує остання категорія, адже саме до неї віднесено ризики пов'язані з демократичними цінностями та правами людини. Важливо, що до цієї категорії віднесено не лише явно небезпечні технології, але й такі, що здатні чинити прихований негативний вплив на суспільство, зокрема системи соціального рейтингування [2].

Якщо аналізувати американську модель, то можна дійти висновку, що США обрали іншу модель регулювання ШІ, де передбачена більша гнучкість та децентралізація. На відміну від уніфікованого всеохоплюючого закону, американська модель регулювання штучного інтелекту базується на галузевому підході, поєднанні рекомендаційних документів, ініціатив окремих штатів і федеральних актів, серед яких ключовим є Виконавчий наказ «Про безпечний, надійний та відповідальний розвиток і використання ШІ», що встановлює загальні принципи національної політики у цій сфері, при цьому з метою збереження технологічного лідерства США та одночасне забезпечення розвитку ШІ [3].

Аналізуючи діяльність міжнародних організацій, обов'язково потрібно виділити резолюцію ООН щодо безпечного та надійного ШІ, яка була затверджена у березні 2024 року. В документі встановлено основні базові принципи використання ШІ, особливу увагу звертається на захист прав людини та забезпечення глобальної безпеки. Документ було підтримано 193 країнами, що безумовно демонструє увагу міжнародної спільноти до регламентації використання ШІ [4].

Сьогодні, постає низка викликів щодо міжнародно-правового забезпечення розвитку технологій штучного інтелекту, з одного боку, надмірна регламентація може гальмувати розвиток впровадження ШІ, з іншого — без чіткого контролю використання ШІ може відбутись порушення прав людини

Міжнародно-правове забезпечення демонструє поступовий перехід від актів рекомендаційного характеру до обов'язкових. Більшість

країн світу вже мають свої законодавчі приписи щодо використання ШІ, які за механізмами регулювання поки ще відрізняються один від одного.

Підсумовуючи, можна констатувати, що міжнародно-правове регулювання ШІ перебуває у фазі формування нової парадигми — від декларацій до реального контролю та юридичної відповідальності. Ключовим викликом залишається необхідність поєднати динаміку технологічного розвитку з дотриманням фундаментальних прав, безпеки та етичних принципів. Від ефективності міжнародно-правових інструментів залежить, чи стане ШІ розвитком людства — чи його загрозою.

Використані джерела

1. Гаркуша А. О. Міжнародно-правові тенденції регулювання штучного інтелекту: комплексний аналіз та практика застосування. *Poltava Law Review.* 2024. № 1. URL: https://plr.nlu.edu.ua/article/view/319580/310034
2. Veale M., Zuiderveen Borgesius F. Demystifying the Draft EU Artificial Intelligence Act. *Computer Law Review International.* URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3896852
3. White House. Executive Order 14110 on Safe, Secure, and Trustworthy Artificial Intelligence. URL: https://bidenwhitehouse.archives.gov/briefing-room/presidential-actions/2023/10/30/executive-order-on-the-safe-secure-and-trustworthy-development-and-use-of-artificial-intelligence/
4. UN adopts first global artificial intelligence resolution. URL: https://www.reuters.com/technology/cybersecurity/un-adopts-first-global-artificial-intelligence-resolution-2024–03–21/

Аліса ТАРАСОВА
студентка 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету Одеська юридична академія
Науковий керівник — д. ю. н., професор ***Сурілова О. О.***

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ТА МЕЖІ УЧАСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У БЕЗПЕКОВИХ ГАРАНТІЯХ ДЛЯ УКРАЇНИ

Питання безпекових гарантій для України на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин набуло виняткової актуальності у зв'язку з триваючою агресією Російської Федерації. Європейський Союз, який донедавна розглядався переважно як економічне та політичне об'єднання, поступово формує нову роль у сфері спільної зовнішньої та безпекової політики. Йдеться про перехід від класичних механізмів співпраці до політико-правових зобов'язань, що мають на меті зміцнення обороноздатності України, її стійкості та інтеграції в європейську систему безпеки.

Правовими підставами участі Європейського Союзу у безпекових гарантіях для України є поєднання міжнародно-правових норм, внутрішніх актів ЄС і двосторонніх домовленостей. На міжнародному рівні фундаментальним документом залишається стаття 51 Статуту ООН, яка визнає невід'ємне право держави на індивідуальну або колективну самооборону. [4] Саме на цьому положенні базується Спільна декларація між ЄС та Україною «Joint Security Commitments between the EU and Ukraine» (2023 р.), де зафіксовано готовність Союзу та держав-членів сприяти довгостроковій безпеці України шляхом надання військової, фінансової та політичної підтримки. Ці зобов'язання мають консультативно-політичний характер, проте формують основу для подальших юридичних домовленостей [1].

У правопорядку ЄС участь у безпекових гарантіях ґрунтується на положеннях статей 42–46 Договору про Європейський Союз, які визначають рамки Спільної політики безпеки та оборони. Згідно з цими нормами, держави-члени можуть надавати взаємну допомогу у разі агресії проти будь-якої з них, однак ЄС як інституція не є класичним військовим союзом. Відтак межі його компетенції визначаються політичною волею держав-членів, наявністю відповідних механізмів фінансування (зокрема, через Європейський фонд миру) та домовленостями з партнерами. ЄС бере участь у місіях з навчання українських військових (EUMAM UA), у постачанні оборонної техніки, а також у створенні системи післявоєнних гарантій, що забезпечуватиме стійкість держави до майбутніх загроз.

Слід зазначити, що участь ЄС у гарантіях безпеки не має автоматичного характеру — на відміну від механізмів НАТО, де стаття 5 Вашингтонського договору передбачає колективну оборону. Тому гарантії з боку ЄС переважно політичні, а не зобов'язально-правові. Проте Європейський парламент у своїй Резолюції від 12 березня 2025 р. («The EU must contribute to robust security guarantees for Ukraine») прямо визнав необхідність створення «системи надійних безпекових гарантій для України». [3] У документі наголошено, що такі гарантії мають поєднувати військову, економічну, енергетичну та кібербезпеку, забезпечуючи стратегічну автономію Європи та її відповідальність за стабільність на континенті [2].

Водночас у науковій літературі наголошується, що правовий механізм гарантій з боку ЄС потребує чіткого нормативного закріплення. Українські дослідники (Задорожній О. В., Ковалишин І. М., Копейчиков М. І.) зазначають, що без внесення змін до установчих договорів ЄС повноцінні оборонні гарантії неможливі, адже Союз обмежений принципом субсидіарності. Тому нинішня модель передбачає

«гібридну» участь: поєднання фінансових, логістичних, навчальних і консультативних інструментів із поступовим розширенням правових зобов'язань [5, с. 27].

На практичному рівні питання реалізації гарантій обговорюється в межах «коаліції охочих» (coalition of the willing), що передбачає можливість залучення окремих держав-членів ЄС до колективних оборонних ініціатив поза рамками НАТО. Водночас юридичні ризики такої моделі полягають у відсутності єдиного командного механізму, фінансової централізації та правової визначеності щодо тригерів застосування гарантій. Аналітичні видання (Just Security, Al Jazeera) вказують, що ефективність майбутніх домовленостей залежатиме від вироблення чітких процедур реагування, строків дії зобов'язань і взаємної відповідальності сторін [3].

У перспективі інтеграції України до ЄС створення правової системи безпекових гарантій може стати проміжною ланкою між статусом кандидата та повноправного члена. Розробка спільних оборонних планів, участь України у місіях ЄС, спільне виробництво оборонної техніки та координація кіберзахисту — це інструменти, які не лише зміцнюють обороноздатність держави, але й сприяють правовій конвергенції з Європейським Союзом [6, с. 75].

Отже, правові підстави участі Європейського Союзу у безпекових гарантіях для України охоплюють міжнародні, договірні та внутрішньоєвропейські норми, а межі такої участі визначаються компетенцією Союзу та волею держав-членів. ЄС уже став ключовим стратегічним партнером України у сфері безпеки, однак перетворення його на повноцінного гаранта потребує подальшого розвитку правової бази, формування нових інституційних механізмів та інтеграції України в систему спільної європейської оборони.

Використані джерела

1. Joint Security Commitments between the EU and Ukraine. Consilium EU. 2023. URL: https://www.consilium.europa.eu/media/oredhmis/eu-ukraine-security-commitments-en.pdf (дата звернення: 03.11.2025).
2. The Fantasy of a European Reassurance Force for Ukraine. Just Security. 2025. URL: https://www.justsecurity.org/119673/ukraine-european-reassurance-force/ (дата звернення: 03.11.2025).
3. The EU must contribute to robust security guarantees for Ukraine : Resolution of the European Parliament of 12 March 2025 / European Parliament. — URL: https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20250310IPR27232/the-eu-must-contribute-to-robust-security-guarantees-for-ukraine (дата звернення: 12.10.2025).
4. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26 черв. 1945 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (дата звернення: 03.11.2025).

5. Задорожній О. В. Правові засади зовнішньої політики України в контексті євроінтеграції. *Український часопис міжнародного права*. 2023. № 2. С. 25–31.
6. Ковалишин І. М. ЄС і безпека України: виклики спільної зовнішньої політики. *Вісник Львівського університету*. Серія: Міжнародні відносини. 2023. № 52. С. 74–81.

Максим ТАЩІ
студент 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

СТВОРЕННЯ ТА МІСЦЕ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ В СИСТЕМІ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

В умовах збройного конфлікту в Україні, значення Міжнародного кримінального суду в системі кримінальної юстиції і в міжнародному праві в цілому, набуває особливого значення.

Міжнародний кримінальний суд має виконувати роль інструмента для боротьби з безкарністю за особливо тяжкі злочини. Він є важливим елементом в питанні міжнародного миру та безпеки, може притягати до відповідальності усіх високопосадовців, також він має величезний стримуючий ефект.

Питання юрисдикції Міжнародного кримінального суду безперервно досліджується, зокрема вивчається вплив на національні системи права, а також його статут. Суд є відносно молодим, тому питання його впливу на різні правові системи продовжує свій розвиток.

Історичною передумовою створення Міжнародного кримінального суду, стала величезна кількість збройних конфліктів у XX ст. Міжнародний воєнний трибунал суду над головними воєнними злочинцями європейських країн осі і Міжнародний воєнний трибунал для Далекого Сходу, міжнародний трибунал для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, скоєні на території колишньої Югославії з 1991 року, та міжнародний кримінальний трибунал щодо Руанди розглядали такі злочини. Це мало на меті побороти безкарність. Міжнародне суспільство вважало такі події неприпустимими та з 1994 року почало переговори щодо створення постійного суду в рамках системи міжнародного правосуддя. 17 липня 1998 року було прийнято Римський статут, який виступив установчим документом для нового постійного суду [1].

Отже, Римський статут став завершенням тривалого етапу створення Міжнародного кримінального суду. Було створено орган, який притягував до відповідальності винних у міжнародних злочинах. Сам суд розпочав свою роботу 1 липня 2002 року, коли статут набув чинності. Суд створено через занепокоєність міжнародного товариства через мільйони жертв від злочинів, що загрожують безпеці. Його основною метою виступає забезпечення переслідування найсерйозніших злочинів проти людяності [2].

Ухвалення Римського статуту стало ключовим у створенні міжнародної кримінальної юстиції. Він заклав основи судової структури та процедур Міжнародного кримінального суду. Статут чітко визначав те, що даний суд є допоміжним і не заміняє органи національних правових систем. Це забезпечує співпрацю на державному та міжнародному рівнях і дає можливість зосередитись саме на переслідуванні особливо тяжких злочинів [6].

Згідно з Римським статутом суд розташований у Гаазі, Нідерланди. Він поширює свої повноваження на 4 категорії злочинів, а саме: злочини проти людяності, воєнні злочини, геноциди, агресії. Міжнародний кримінальний суд включає в себе 18 суддів, які обираються країнами, що ратифікували його установчі документи. Одну окрему країну може представляти лише один суддя. Також кожна країна обирає собі незалежного прокурора на весь термін повноважень [2].

Інститут співробітництва Міжнародного кримінального суду в межах діяльності міжнародного воєнного трибуналу суду над головними воєнними злочинцями європейських країн осі та міжнародного воєнного трибуналу для далекого сходу був реалізований не в повній мірі. Він порушував принципи міжнародного кримінального правосуддя, а згодом розкрився у діяльності міжнародного трибуналу для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, скоєні на території колишньої Югославії з 1991 року та міжнародного кримінального трибуналу щодо Руанди. Засновані вони були на основі резолюцій Ради Безпеки ООН. Відповідно до глави VII Статуту ООН [4], держави зобов'язувались співпрацювати з даними трибуналами. Вони мали забезпечити збір доказів, беззаперечне виконання ордерів на арешт, виклик свідків та забезпечувати міжнародне правове співробітництво з судом в цілому [5].

В умовах збройної агресії російської федерації проти України, видання ордерів на арешт на високопоставлених представників російської влади є особливо важливим і актуальним питанням. Сьогодні через те, що Російська Федерація не визнає римський статут, а також ігнорує рішення і не визнає юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, реалізація таких ордерів залишається практично неможливою. Це пов'язано з політичними факторами та поняттям суверенітету держав [3].

Ратифікація Римського статуту Україною стала важливим етапом зміцнення міжнародного правосуддя в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України [7]. Для підвищення ефективності суду, існує потреба в адаптації національного законодавства України, а також в поглибленні співпраці на міжнародному рівні та удосконалення процедур пов'язаних з виконанням ордерів на арешт. Міжнародний кримінальний суд виступає однією із ключових інституцій у притягнені до відповідальності за злочини агресії та терор проти цивільного населення України [3].

Отже, Міжнародний кримінальний суд існує відносно недавно, але вже встиг завоювати собі місце в системі міжнародно-правових відносин. Він був створений з метою припинення найтяжчих злочинів шляхом притягнення до відповідальності усіх, включаючи правові еліти. Сьогодні ми бачимо, що на даний час існують складнощі і недосконалості, але система міжнародного правосуддя, як і сам Міжнародний кримінальний суд, продовжують свій активний розвиток. Для України він також має невід'ємне значення, особливо в умовах збройної агресії російської федерації.

Використані джерела

1. Дорофей Л. Б. Історія та структура Міжнародного кримінального суду. URL:https://lb.ua/blog/amnestynternational/309362_istoriia_struktura_mizhnarodnogo.html (дата звернення: 30.10.2025).
2. Кузьміна О. Міжнародний кримінальний суд: як створений і чому існує. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія». URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/636bedb9-c094–4b88–844a-6307e37d8610/content
3. Чуприна Б. І., Войцеховський А. В. Міжнародний кримінальний суд та його роль у забезпеченні правосуддя в умовах збройної агресії російської федерації проти України. Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2024. Внутрішніх справ. Вип. 26.
4. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду : Статут Орг. Об'єдн. Націй від 26.06.1945 : станом на 16 верес. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text
5. Присяжнюк С. Ю. Генезис правового співробітництва міжнародних кримінальних судів з державами. Одеса : Одеський національний морський університет. С. 295–296.
6. Кузьменко В. М., Діменова А. Ю. Розвиток міжнародного кримінального правосуддя. Одеса : Одеський національний морський університет. С. 94–95.
7. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України від 21.08.2024 № 3909-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909–20#Text

Аліна ТРИКОЛИЧ
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

ДІЯЛЬНІСТЬ ЛІГИ НАЦІЙ: РОЛЬ ТА ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ДЛЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Після завершення Першої світової війни людство усвідомило необхідність створення міжнародної системи, здатної запобігати війнам і забезпечувати мирне врегулювання конфліктів. У цих умовах у 1919 році на основі Версальського договору була створена Ліга Націй — перша універсальна міждержавна організація, метою якої стало підтримання миру, розвиток співпраці між народами та закріплення принципів колективної безпеки. Актуальність теми зумовлена тим, що діяльність Ліги Націй започаткувала формування нової системи міжнародного права, значно вплинула на еволюцію світових політичних відносин і заклала основи майбутньої Організації Об'єднаних Націй [2].

Основними завданнями Ліги було попередження агресії, роззброєння, розвиток дипломатії, а також арбітражне врегулювання міжнародних спорів. У структурі організації діяли Асамблея, Рада та Секретаріат, що створювало новий тип міжнародної співпраці, заснований на публічності й рівності держав. Значною правовою новацією став принцип колективної безпеки, закріплений у статті 16 Ковенанту, який передбачав економічні санкції проти агресорів [5].

Важливим правовим наслідком діяльності Ліги стала поява практики міжнародного судового врегулювання спорів — зокрема, через створення Постійного міжнародного суду, що пізніше став прообразом Міжнародного Суду ООН [4].

Також Ліга запровадила мандатну систему (стаття 22 Ковенанту, 1919 р.), за якою окремі держави тимчасово управляли територіями колишніх колоній у межах міжнародного нагляду — це стало прецедентом формування механізмів підзвітності держав у міжнародному праві [2].

Попри свій історичний вплив, Ліга Націй зазнала поразки у запобіганні агресії 1930-х років — вихід Німеччини, Японії та Італії, а також початок Другої світової війни продемонстрували слабкість системи санкцій і відсутність механізмів примусу (Буткевич, 2010). Проте саме невдачі Ліги стали основою для реформування міжнародних відносин після 1945 року, коли було створено ООН, яка врахувала її помилки й зберегла найцінніше — принципи колективної безпеки та міжнародного права [1].

Діяльність Ліги Націй стала ключовим етапом еволюції міжнародних відносин і права. Вона започаткувала новий формат міждержавної взаємодії, у якому мир і безпека підтримуються правовими засобами, а не військовою силою. Її правові інститути — арбітраж, санкції, колективна безпека — визначили подальший розвиток міжнародної системи й безпосередньо вплинули на створення Організації Об'єднаних Націй, що функціонує й сьогодні як гарант миру та стабільності [3].

Отже, створення Ліги Націй стало першим глобальним кроком людства до побудови системи колективної безпеки та правового регулювання міжнародних відносин. Попри обмежену ефективність і невдачі у 1930-х роках, організація заклала фундамент сучасного міжнародного права, дипломатії та ідеї мирного співіснування держав. Саме досвід Ліги Націй став підґрунтям для формування Організації Об'єднаних Націй, яка продовжила її місію, удосконаливши механізми підтримання миру, правосуддя та глобальної стабільності. Таким чином, історичне значення Ліги Націй полягає не лише у її діяльності, а й у тій спадщині, яку вона залишила для майбутнього світу [5]

Використані джерела

1. History of the United. URL: https://www.un.org/en/about-us/history-of-the-un
2. League of Nations. *Encyclopaedia Britannica*. URL: https://www.britannica.com/topic/League-of-Nations
3. Overview of the League of Nations / United Nations Office at Geneva. URL: https://www.ungeneva.org/en/about/league-of-nations/overview
4. Permanent Court of International Justice (PCIJ) / International Court of Justice. URL: https://www.icj-cij.org/pcij
5. The Covenant of the League of Nations / United Nations Office at Geneva. URL: https://www.ungeneva.org/en/about/league-of-nations/covenant

Олександра ТУЧАК
студентка 4 курсу
факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Канєнберг-Сандул О. К.***

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИН: МЕХАНІЗМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВОСУДДЯ ТА РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНИХ СУДІВ

Актуальність теми полягає в тому, що воєнні злочини становлять одне з найтяжчих порушень міжнародного гуманітарного права, адже вони посягають на фундаментальні цінності людяності навіть у найекстремальніших умовах — під час збройних конфліктів. Притягнення винних до відповідальності за такі злочини є не лише питанням справедливості, але й важливим елементом підтримання міжнародного миру та безпеки.

Міжнародне право трактує воєнні злочини як одні з найтяжчих порушень, що можуть мати місце під час збройних конфліктів, і покладає на держави обов'язок належним чином реагувати на такі діяння. Це зобов'язання закріплене у низці міжнародних договорів, зокрема в Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 року, а також у Римському статуті Міжнародного кримінального суду 1998 року. Останній є ключовим міжнародно-правовим документом, який регламентує діяльність МКС, уповноваженого здійснювати розслідування та притягати до відповідальності осіб, винних у вчиненні воєнних злочинів, злочинів проти людяності, геноциду та злочину агресії [1].

Витоки формування правових норм, що регулюють відповідальність за воєнні злочини, беруть свій початок після завершення Другої світової війни. Саме під час Нюрнберзького та Токійського трибуналів уперше було закріплено принцип індивідуальної кримінальної відповідальності осіб за вчинення воєнних злочинів. Ці судові процеси стали відправною точкою для становлення сучасного міжнародного кримінального права та подальшого створення спеціалізованих міжнародних судових органів, покликаних переслідувати винних у таких злочинах. На основі рішень Нюрнберзького трибуналу було визначено, що до воєнних злочинів належать дії не лише проти військових супротивника, а й проти мирного населення. Важливим нововведенням стало також визнання відповідальності військових командирів за злочини, скоєні їхніми підлеглими.

Міжнародне правосуддя у справах про воєнні злочини відіграє ключову роль у підтриманні принципів справедливості та законності

на глобальному рівні. Сучасна система міжнародного права охоплює низку інституційних і правових механізмів, покликаних забезпечити притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні таких злочинів. Центральне місце займає Міжнародний кримінальний суд — перший постійний міжнародний суд, уповноважений розглядати справи про воєнні злочини, злочини проти людяності, геноцид та злочин агресії. Його діяльність ґрунтується на принципі комплементарності: суд має юрисдикцію лише тоді, коли національні органи не можуть або не бажають розслідувати відповідні справи [1].

Одним із ключових напрямів діяльності Міжнародного кримінального суду є визначення та реалізація його юрисдикції. Повноваження МКС поширюються на осіб, які скоїли злочини на території держав, що ратифікували Римський статут, або у випадках, коли Рада Безпеки ООН передає конкретну справу на розгляд Суду. Завдяки цьому юрисдикція МКС охоплює широкий спектр ситуацій, пов'язаних із збройними конфліктами, і дає змогу притягати до відповідальності винних незалежно від їхнього громадянства чи місця вчинення злочину. Водночас діяльність Суду має певні обмеження, оскільки окремі впливові держави, зокрема США, рф та Китай, не ратифікували Римський статут, що істотно ускладнює можливість переслідування громадян цих країн. Верховна Рада України ратифікувала Римський статут МКС 21 серпня 2024 року [2].

Важливою складовою сучасних механізмів притягнення до відповідальності за воєнні злочини є діяльність національних судових органів. Саме національні суди мають повноваження розслідувати та розглядати справи осіб, причетних до вчинення воєнних злочинів, спираючись як на внутрішнє законодавство, так і на міжнародно-правові акти, зокрема Женевські конвенції та Римський статут. У багатьох державах ухвалено спеціальні норми, які надають можливість переслідувати іноземних громадян за воєнні злочини на підставі принципу універсальної юрисдикції, який передбачає, що злочинці можуть бути притягнуті до відповідальності незалежно від місця скоєння злочину чи їхнього громадянства [3, с. 521]. Такий підхід є ефективним інструментом боротьби з безкарністю, оскільки забезпечує можливість покарання осіб, які вчинили воєнні злочини за межами своєї держави.

Підсумовуючи, слід зазначити, що відповідальність за воєнні злочини є одним із центральних питань міжнародного права, яке потребує постійної уваги світової спільноти. Для забезпечення реальної справедливості необхідно зміцнювати механізми правозастосування, гарантувати незалежність судових інституцій і забезпечувати жертвам воєнних злочинів доступ до правосуддя. Лише за таких умов можлива ефективна боротьба з безкарністю та утвердження справедливості на міжнародному рівні.

Використані джерела

1. Римський статут Міжнародного кримінального суду: міжнародний документ від 17.07.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 09.11.2025).
2. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон України від 21.08.2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909–20#Text (дата звернення: 09.11.2025).
3. Медвідь Л. П., Васильцюн І. І. Відповідальність за скоєння воєнних злочинів у контексті міжнародного права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. С. 519–523. URL: http://lsej.org.ua/10_2024/122.pdf

Валерія УСАТЕНКО
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Форманюк В. В.***

ПРАВОВІ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ: ДОСВІД НОРВЕГІЇ ТА ДАНІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ

Правове регулювання прав жінок і гендерної рівності у сучасному демократичному правопорядку розглядається як умова сталого суспільного розвитку, що набуває особливої ваги для України у процесі післявоєнної реконструкції, модернізації політик та адаптації до стандартів Європейського Союзу, оскільки формування гендерно чутливих нормативних систем безпосередньо впливає на трудові, соціальні, політичні та репродуктивні гарантії населення, створюючи інтегроване середовище рівних можливостей і забезпечуючи відповідність міжнародним зобов'язанням. Підвищення якості гендерної політики, розробка узгоджених механізмів контролю, реалізація заходів щодо усунення дискримінації та дотримання антидискримінаційних принципів у всіх сферах державного управління становлять суттєву складову загальнонаціональної стратегії реформ. Досвід скандинавських держав у цій сфері представляє собою орієнтир для формування ефективної законодавчої моделі, що інтегрує правові норми, соціальну підтримку, інституційні механізми та інструменти контролю за їх виконанням.

У звіті Венеціанської комісії детально аналізується нормативно-правові особливості гендерного регулювання у Норвегії, підкреслюється системність моделі, де правові гарантії поєднуються з державними програмами, незалежним моніторингом, судовою практикою та міжвідомчою взаємодією [1]. Законодавча база Норвегії включає чітко визначені політики щодо запобігання дискримінації за ознакою статі, державну підтримку жінок у професійному розвитку, включення гендерної аналітики у рішення органів влади, а також санкційні механізми у випадку порушення правових вимог. Консультативний орган характеризує гендерну політику як концепцію «підхід до державної відповідальності», коли саме держава забезпечує не лише право на рівні можливості, але й умови для їх реалізації, включаючи фінансування програм, квотування, доступ жінок до керівних позицій та підтримку сімейних і трудових моделей, що мінімізують ризики втрати кар'єрних перспектив [1].

Як зазначає Лейнінг Т., правовий механізм квотування у корпоративному секторі Норвегії, зокрема щодо частки жінок у радах директорів, що був запроваджений у 2008 році як імперативна норма з юридичною відповідальністю для компаній, які її не дотримуються. Автор доводить, що квотування сприяло не формальному заповненню посад, а поступовому формуванню мережевих управлінських структур, де жінки почали входити до міжкорпоративних рад, що змінило управлінську культуру, стандарти корпоративної етики та організаційної комунікації [3].

Це відповідає концепції «рівний доступ через інституційну реформу», коли не індивідуальний рівень підготовки жінки визначає її кар'єрні шанси, а обов'язковість структурних змін на рівні компаній, що забезпечує постійний кадровий резерв та демонструє результат у індексах соціально-економічного розвитку. Досвід Норвегії свідчить, що добровільні рекомендації без санкційного механізму не здатні трансформувати корпоративний сектор так само результативно [3].

У статті «Legal aspects of gender equality and their legislative consolidation» Протосавіцької Л. С. представлено концептуальний аналіз змісту гендерної рівності як категорії права та її закріплення у нормативних актах України та міжнародних договорах. Авторка підкреслює системний характер правового закріплення гендерних норм, що включає законодавчу уніфікацію понять, впровадження принципів недискримінації у трудове та сімейне право, інтеграцію міжнародних стандартів та формування державних механізмів контролю. У роботі розглядається, що норми гендерного законодавства повинні не лише встановлювати нормативні заборони, а й передбачати гарантії, соціальні програми та реальні механізми реалізації рівних можливостей. Таким чином, українське законодавство має орієнтуватися на комплексність моделі, притаманної скандинавським системам, із застосуванням методів превенції, захисту та відновлення прав осіб, які зіткнулися з дискримінаційними практиками [2].

Норвегія та Данія демонструють модель, у якій гендерна політика має чотири взаємопов'язані елементи:

– чіткі норми права;

– обов'язковість застосування незалежно від суб'єктів;

– наявність санкцій;

– соціальні програми для підтримки сімей і жінок у професійній сфері.

Обидві країни застосовують державні та муніципальні механізми контролю за дотриманням рівності, існують інституції омбудсменського типу, функціонують центри досліджень і підвищення кваліфікації для відповідальних осіб у державних і приватних організаціях. Модель скандинавських країн акцентує роль держави як гаранта можливостей, а не лише рівності прав у нормативному полі.

Для України можливим є поєднання трьох елементів, а саме імплементація санкційних механізмів для роботодавців, запровадження квотування у корпоративному управлінні державних та стратегічних підприємств, а також введення обов'язкових програм гендерного аудиту у державних структурах і громадах. На базі європейських норм доцільно запровадити модель незалежного контролю та щорічної обов'язкової звітності інституцій.

Використані джерела

1. Report by Venice Commission. Gender equality in Norway. 2006. C. 12. URL: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-JU(2006)028-e&utm
2. Protosavitska L. Legal aspects of gender equality and their legislative consolidation. *Law. Human. Environment*. 2023. T. 14, № 1. C. 88–106. URL: https://environmentalscience.com.ua/en/journals/tom-14–1–2023/pravovi-aspekti-gendernoyi-rivnosti-ta-yikh-zakonodavche-zakriplennya?utm
3. Løyning T. Regulating for gender equality in business: the law on gender quotas and the network of interlocking directorates in Norway, 2008–2016. *Review of Social Economy*. 2021. 81(3). 493–519. URL: https://doi.org/10.1080/00346764.2021.1901139

Вікторія ЧАЙКА
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

ЦІЛІ ООН ЯК ОСНОВОПОЛОЖНІ АКСІОМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Підтримання міжнародного миру та безпеки. Головна мета ООН, закріплена у Статуті 1945 року, полягає у вжитті ефективних колективних заходів для запобігання та усунення загрози миру, а також придушення актів агресії [1, с.34]. Розвиток дружніх відносин між націями. Ціль досягається на основі поваги до принципу рівноправності та самовизначення народів [1, с. 34]. Україна розглядає цей принцип як фундаментальний для захисту власного суверенітету та територіальної цілісності [4, с.12].

Здійснення міжнародного співробітництва у вирішенні глобальних проблем. Це охоплює: економічні, соціальні, культурні та гуманітарні проблеми, а також розвиток поваги до прав людини та основних свобод для всіх, без різниці щодо раси, статі, мови чи релігії [2, с. 88]. Бути центром для узгодження дій націй. ООН виступає унікальним глобальним майданчиком, де держави гармонізують свої дії задля досягнення спільних міжнародних цілей [1,с. 35].

Суверенна рівність усіх членів. Кожна держава, незалежно від її економічного або військового потенціалу, має рівні права та обов'язки [3, с. 21]. Це є аксіомою міжнародного права, без якої неможливо забезпечити справедливий баланс сил у світі [4, с. 13]. Сумлінне виконання зобов'язань. Члени ООН мають діяти добросовісно щодо своїх зобов'язань за Статутом, що забезпечує взаємну довіру та стабільність міжнародного правопорядку [3, с. 22].

Мирне вирішення міжнародних спорів. Держави-члени зобов'язані вирішувати спори мирними засобами — переговорами, посередництвом, арбітражем, судовим розглядом тощо, не піддаючи загрозі мир і безпеку [5, с.147]. Утримання від загрози силою або її застосування. Застосування сили є несумісним із цілями ООН. Порушення цього принципу, як у випадку агресії проти України, становить виклик для всього міжнародного правопорядку [5, с. 148].

Невтручання у внутрішні справи держав. ООН не має права втручатися у справи, що належать до внутрішньої компетенції держав, за винятком випадків, коли Рада Безпеки діє відповідно до Глави VII Статуту [1, с.36]. Головна відповідальність за підтримання миру. Рада Безпеки ООН несе ключову відповідальність за збереження міжна-

родного миру. Її рішення мають обов'язкову юридичну силу для всіх держав-членів [6, с.95].

Право вето та проблема ефективності. Механізм вето, який мають постійні члени Ради Безпеки, створює дисбаланс у системі міжнародної безпеки та потребує реформування [6 с. 96]. Форум для діалогу та нормотворчості. Генеральна Асамблея ООН є платформою для обговорення найважливіших питань міжнародного життя, формування глобальних принципів співіснування [2, с. 89].

Роль у формуванні міжнародного права. Рішення та резолюції ГА ООН мають значний вплив на розвиток міжнародного права та зміцнення глобальної правової свідомості [4, с.14]. Сприяння розвитку та захисту прав людини. ЕКОСОР та спеціалізовані агентства, такі як ВООЗ, ЮНЕСКО, ПРООН, забезпечують виконання соціальних і гуманітарних функцій, підтримують сталий розвиток [2, с. 90].Забезпечення гуманітарної допомоги. Через агентства, як-от Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ), організація здійснює глобальну гуманітарну підтримку в кризових регіонах [3,с.23]. ООН як гарант міжнародної легітимності. Організація забезпечує механізми міжнародного визнання держав, урядів і територіальних змін, сприяючи стабільності міжнародного порядку [7, с. 51]. Реформування системи ООН. Сучасні виклики, пов'язані з гібридними війнами, тероризмом і кібератаками, потребують оновлення інституційної структури ООН, особливо Ради Безпеки [8, с.42].

Незважаючи на системні недоліки, Організація Об'єднаних Націй залишається ключовою платформою для підтримання міжнародної безпеки, прав людини й сталого розвитку. Для України участь у діяльності ООН — це не лише політична необхідність, а й гарантія збереження суверенітету, відновлення справедливості та зміцнення глобального правопорядку [5, с. 149].

Використані джерела

1. Буткевич О. В. Міжнародне публічне право. Основні положення. Київ: Ліра-К, 2018. 488 с.
2. Гнатюк І. І. Реформування Ради Безпеки ООН: сучасні підходи та перспективи. *Право України*. 2022. № 5. 45 с.
3. Денисов В. Н. Організація Об'єднаних Націй: основні цілі, принципи та структура. *Український часопис міжнародного права*. 2017. № 4. 93 с.
4. Задорожній О. В. Міжнародне право у період збройних конфліктів. Київ: К. І. С., 2020. 345 с.
5. Кравчук С. В. ООН і міжнародна легітимність державних утворень. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка*. Серія: Міжнародні відносини. 2020. № 1. 54 с.

6. Купчик О. П. Принцип суверенної рівності держав у практиці ООН та його значення для України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2023. Вип. 75. 15 с.
7. Левченко М. О. Роль України в ООН у контексті сучасних міжнародних викликів. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2023. Вип. 149. 108 с.
8. Мережко О. О. Міжнародне право в сучасних умовах: виклики та трансформації. Київ: Юрінком Інтер, 2022. 210 с.
9. Поляков В. В. Аксіологічні основи міжнародного права. Харків: Право, 2021. 256 с.

Анастасія ЧОРНА
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Малєєва Г. Л.***

РОЛЬ МОРСЬКОГО ПРАВА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВНИХ КОРДОНІВ ТА КОМЕРЦІЙНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Морське право у сучасному світі постає як одна з найважливіших галузей міжнародного права, покликаних врегулювати відносини між державами у сфері використання морських просторів, торговельного судноплавства, охорони навколишнього середовища та гарантування безпеки на морі. Його значення суттєво зростає у періоди воєнних криз, коли море перетворюється не лише на простір економічної взаємодії та транспортного сполучення, а й на арену збройного протистояння. Саме тому питання про роль морського права у забезпеченні безпеки державних кордонів і комерційних перевезень в умовах збройного конфлікту набуває особливої актуальності.

Насамперед слід усвідомити, що міжнародне морське право сформоване на основі усталених звичаїв та конвенцій, серед яких центральнее місце посідає Конвенція ООН з морського права 1982 року [1]. Вона закріпила основні принципи, що регламентують режим територіальних вод, виключної економічної зони та відкритого моря, визначає правила використання проток, регулює свободу судноплавства та встановлює механізми врегулювання суперечок тощо.

Безпека державних кордонів у морському просторі завжди була тісно пов'язана з питанням суверенітету. Територіальне море, ширина якого за Конвенцією становить 12 морських миль, є невід'ємною частиною території держави. Контроль за цією зоною означає мож-

ливість запобігати незаконному проникненню ворожих кораблів, захищати стратегічні об'єкти, контролювати діяльність у прибережних водах. У мирний час механізм контролю за територіальним морем носить переважно адміністративний характер: держави забезпечують прикордонний нагляд, регулюють рух суден, видають дозволи на проходження або стоянку. В умовах збройного конфлікту ця діяльність набуває військового забарвлення: контроль над територіальним морем перетворюється на питання національної безпеки, адже саме через морські рубежі можливе вторгнення, висадка десанту чи блокада портів [2].

Окремо варто зупинитися на проблематиці комерційних перевезень. Сучасна світова економіка критично залежить від безперебійного функціонування морських транспортних маршрутів. Близько 80% обсягу світової торгівлі здійснюється морським шляхом. Тому будь-яке обмеження навігаційних прав у період конфлікту має руйнівні наслідки не лише для держав, безпосередньо залучених у протистояння, а й для всієї системи міжнародної економіки. Морське право гарантує свободу відкритого моря, передбачаючи, щожодна держава не може претендувати на його привласнення.

Особливе значення морське право має для захисту цивільного судноплавства в умовах конфлікту. Відповідно до норм міжнародного гуманітарного права, торговельні судна, які не беруть участі у воєнних діях, повинні користуватися захистом. Їх захоплення, потоплення чи обстріл може розцінюватися як воєнний злочин [3]. Водночас історія знає безліч випадків, коли у воєнних умовах цивільні судна ставали мішенню: від потоплення пасажирських лайнерів у світових війнах до атак на танкери під час регіональних конфліктів на Близькому Сході. Саме тому сучасне морське право розвиває механізми колективної безпеки, зокрема у формі міжнародних коаліцій для супроводу суден чи створення гуманітарних коридорів для експорту товарів першої необхідності.

Важливим аспектом є захист прав нейтральних держав у період конфлікту. Відповідно до Гаазьких конвенцій та положень морського права, нейтральні держави зберігають право на вільне судноплавство, і воюючі сторони не повинні перешкоджати мирній торгівлі. Однак на практиці саме судна нейтральних держав часто потрапляють у зону ризику. Це пов'язано як із випадковими атаками, так і з навмисними діями, спрямованими на посилення економічного тиску. У таких ситуаціях міжнародне морське право передбачає механізми захисту — від подання протестів і вимог компенсацій до звернення в міжнародні судові інституції, такі як Міжнародний трибунал з морського права [4].

Таким чином, роль морського права у забезпеченні безпеки державних кордонів та комерційних перевезень у період збройних конфліктів є багатовимірною. Воно виконує функцію правового каркасу, що визначає допустимі межі застосування сили на морі, встановлює правила поведінки для воюючих і нейтральних держав, гарантує захист цивільного судноплавства та сприяє підтриманню економічної стабільності. Водночас ефективність морського права залежить від готовності держав дотримуватися його норм, адже навіть найдетальніші юридичні регламенти не можуть гарантувати миру без політичної волі.

Використані джерела

1. Аверочкіна Т. В., Кормич Б. А., Стець О. М. Морська політика України: навч.-метод. посіб. О.: Фенікс, 2023. 178 с. URL: https://doi.org/10.32837/11300.24612
2. Конвенція ООН з морського права, 1982. Морське право. Джерела: у 3 ч. Ч. І, т. 1, кн. 1: ІІІ Конференція ООН з морського права / С. В. Ківалов, Є. В. Додін, С. О. Кузнецов та ін. Одеса: Фенікс, 2012. С. 107–525. URL: http://surl.li/pomba
3. Ломоносова О. Е., Ломоносов Д. А., Надточій І. І. Морська діяльність: сутність, особливості та види. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2015. № 1. С. 229–238. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsed_2015_1_31
4. Мішегліна К. М. Європейські стандарти морської політики та розвиток морської доктрини України. *Актуальні проблеми політики*: зб. наук. пр. 2020. Вип. 66. С. 135–141. URL: http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/14830

Катерина ЧОРНОХВОСТЕНКО
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. політ. н., професор ***Мамантова Е. В.***

ВИКОРИСТАННЯ САНКЦІЙ ЯК ІНСТРУМЕНТУ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО ВПЛИВУ НА ДЕРЖАВУ-АГРЕСОРА

Проблематика міжнародних санкцій є однією з ключових у сучасному міжнародному праві, особливо в контексті російської агресії проти України. Повномасштабна війна, розпочата у 2022 році, стала викликом для світового правопорядку та перевіркою ефективності механізмів міжнародно-правового реагування на дії держави-порушника. В умовах, коли збройна інтервенція міжнародного співтовариства неможлива, санкції стали головним інструментом впливу на

агресора без застосування сили, забезпечуючи невідворотність відповідальності за злочини проти миру й людяності.

Питання санкцій активно досліджують як зарубіжні, так і українські правознавці, серед яких суддя Великої Палати Верховного Суду Костянтин Пільков та адвокат Олександр Онуфрієнко. У своїх працях вони аналізують формування санкційного права, його місце в національній системі України та труднощі правозастосування в умовах війни [1].

З точки зору міжнародного права, санкції — це заходи примусового впливу на суб'єктів міжнародних відносин для досягнення законних політичних і безпекових цілей. Вони можуть застосовуватися проти держав або недержавних акторів, які порушують міжнародний порядок чи загрожують миру. Їх правовою основою є глава VII Статуту ООН, зокрема статті 39–41, що надають Раді Безпеки повноваження визначати акти агресії та застосовувати відповідні заходи, не пов'язані зі збройною силою [2].

Однак через блокування рішень Радою Безпеки з боку постійного члена — Російської Федерації — світова спільнота перейшла до коаліційного механізму санкцій, що діє через ЄС, США, Велику Британію, Канаду, Японію та інші держави. Сьогодні Росія є найбільш підсанкційною країною у світі, і саме санкції стали найдієвішою формою тиску на агресора.

Європейський Союз запровадив три санкційні режими проти рф — за порушення територіальної цілісності України, порушення прав людини та гібридні загрози. У межах цих заходів Рада ЄС ухвалила 18 пакетів санкцій, що включають торговельні, фінансові та індивідуальні обмеження. Особливу увагу приділено енергетичній сфері: заборонено імпорт, зберігання та транспортування російської сирої нафти й нафтопродуктів на території ЄС [3].

Сполучені Штати Америки виступили лідером санкційної коаліції: «під обмеження потрапили понад 6100 суб'єктів із рф і країн, що підтримують агресію, а також понад 7200 фізичних осіб. Вжито блокуючі та фінансові санкції, візові обмеження, заборону експорту високих технологій і товарів подвійного призначення» [3].

Велика Британія застосувала персональні санкції проти більш ніж 2300 осіб і організацій. «У 2024 році було ухвалено новий пакет санкцій, спрямований на російську енергетичну інфраструктуру, який обмежує надходження нафтових доходів до військового бюджету Кремля та бореться з так званим «тіньовим флотом», що транспортує нафту в обхід санкцій» [3].

Ефективність санкцій оцінюється не лише за економічними показниками. За даними МВФ, російська економіка у 2023 році втратила понад 15% потенційного ВВП, а технологічна ізоляція спричинила зниження виробництва сучасної зброї, електроніки та авіаційної техніки. Водночас санкції мали потужний політичний ефект — посилення міжнародної ізоляції РФ, зменшення довіри до її політичного режиму та підрив здатності фінансувати агресію.

Використання санкцій у відповідь на агресію Російської Федерації проти України, де головними засобами впливу є економічні та правові механізми, а не військова сила, продемонструвало новий етап еволюції міжнародного права та колективного реагування на порушення основоположних принципів міжнародного правопорядку. Водночас міжнародне співтовариство потребує універсальних правових критеріїв застосування таких заходів, щоб уникнути політичної вибірковості й забезпечити узгодженість дій держав. Перспективним напрямом розвитку є створення глобального механізму моніторингу санкцій, що дозволить підвищити їх ефективність і правову легітимність.

Використані джерела

1. Саченко С. Ми є свідками того, як просто на наших очах сформувалася та розвивається нова галузь права — санкційне право / Олександр Онуфрієнко та Костянтин Пільков. URL: https://surl.li/nxoeay (дата звернення: 10.11.2025).
2. Статут Організації Об'єднаних Націй (з поправками) від 16.09.2005 р. № 995_010. *Офіційний вісник України*. 2025. № 70. Ст. 4849. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (дата звернення: 10.11.2025).
3. Санкції проти РФ: Міністерство закордонних справ України від 01.09.2025 р. URL: https://mfa.gov.ua/protidiya-agresiyi-rf/sankciyi-proti-rf (дата звернення: 10.11.2025).

Валерія ЧУБА
студентка 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. ю. н., професор ***Сурілова О. О.***

ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ПРАВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Європейський вибір України є стратегічним напрямом розвитку держави та визначає вектор її політичних, економічних і правових реформ. Після набуття чинності Угодою про асоціацію з ЄС у 2017 році гармонізація законодавства стала не лише політичним курсом, а й

міжнародно-правовим зобов'язанням. Йдеться про системне наближення норм національного права до acquis ЄС з урахуванням українських реалій, а не про механічне копіювання актів Союзу [1].

Гармонізація охоплює широке коло сфер, однак ключовими є три напрями: економічно-торговельний, енергетичний та екологічний. У межах економічної інтеграції Україна має забезпечити відповідність внутрішнього законодавства засадничим підходам ЄС, зокрема функціонуванню єдиного ринку, що базується на свободі руху товарів, послуг, капіталу та осіб. Згідно з Угодою про асоціацію, Україна взяла на себе зобов'язання адаптувати норми до понад 350 директив і регламентів ЄС, що стосуються торгівлі, технічного регулювання, стандартизації, конкуренційного права, державних закупівель та митної сфери [2].

Важливим кроком стало прийняття Закону «Про публічні закупівлі», який наблизив українську систему до директив ЄС та забезпечив прозорість через електронну платформу ProZorro. У митній сфері впроваджено інститут уповноваженого економічного оператора, що відповідає Митному кодексу ЄС і сприяє спрощенню міжнародної торгівлі. Реформування конкуренційного законодавства, зокрема внесення змін до законів про захист конкуренції, дозволило гармонізувати підходи щодо запобігання монополізації та захисту прав споживачів [3].

Енергетична гармонізація спрямована на інтеграцію України до європейського енергетичного простору. Членство в Енергетичному співтоваристві передбачає імплементацію положень Третього енергетичного пакета ЄС. У цьому контексті було прийнято закони про ринок природного газу та ринок електроенергії, що забезпечили розділення функцій транспортування і постачання, створення незалежного оператора ГТС і конкуренцію між учасниками ринку. Синхронізація української енергосистеми з мережею ENTSO-E у 2022 році стала важливим етапом інтеграції як у технічному, так і в правовому аспекті [5].

Екологічно-правова гармонізація є критичною через високі екологічні ризики в Україні та вимоги ЄС щодо сталого розвитку. Згідно з Угодою про асоціацію, Україна має імплементувати понад 30 актів ЄС у сфері довкілля — щодо управління відходами, охорони атмосферного повітря, водних ресурсів, хімічної безпеки та збереження біорізноманіття. Ухвалення законів про оцінку впливу на довкілля та стратегічну екологічну оцінку заклало європейські механізми контролю екологічних наслідків господарської діяльності. Україна також рухається в напрямі Європейського зеленого курсу, модернізуючи екологічне законодавство, розвиваючи відновлювану енергетику, скорочуючи викиди та формуючи систему торгівлі квотами [4].

Отже, гармонізація законодавства України з правом ЄС є довгостроковим і незворотним процесом, спрямованим на створення сумісної правової системи, що базується на принципах верховенства

права, демократії, прозорості та захисту прав людини. Економічні, енергетичні та екологічні реформи демонструють реальний поступ у напрямі інтеграції до правового простору ЄС. Подальший успіх залежить від ефективної інституційної взаємодії, професійного кадрового забезпечення і стійкої політичної волі. Поглиблення гармонізації є важливою умовою майбутнього членства в ЄС та запорукою формування сучасної, конкурентної і стійкої правової держави.

Використані джерела

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Угода Україна від 27.06.2014 : станом на 14 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.
2. Податковий кодекс України : Кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI : станом на 1 січ. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755–17#Text.
3. Про публічні закупівлі : Закон України від 25.12.2015 р. № 922-VIII : станом на 31 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922–19#Text.
4. Про ринок природного газу : Закон України від 09.04.2025 р. № 329-VIII: станом на 03 вер. 2023 р. URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329–19.
5. Про оцінку впливу на довкілля : Закон України від 23.05.2017 р. № 2059-VIII : станом на 15 квіт. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059–19.#Text.

Валерія ШЕВЧЕНКО
студентка 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Федорова Т. С.***

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ

Базові принципи відшкодування шкоди, спричиненої порушенням державою норм міжнародного гуманітарного права, розкриваються через положення Основних принципів і керівних положень ООН щодо права на правовий захист і компенсацію для жертв грубих порушень міжнародних норм у сфері прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права від 16 грудня 2005 року. Відповідно до ст. 3(d) цього документа, обов'язок держави полягає не лише в дотриманні та забезпеченні дотримання міжнародних норм, але й у гарантуванні ефективних механізмів правового захисту для

осіб, які постраждали від таких порушень, зокрема через надання компенсації за завдані збитки. У Розділі IX зазначених Принципів особливу увагу приділено саме механізмам реалізації відшкодування. Згідно з п. 15, «належне, реальне та оперативне відшкодування шкоди має сприяти відновленню справедливості шляхом повернення потерпілому його порушених прав, які були обмежені внаслідок грубих порушень міжнародних стандартів у галузі прав людини або міжнародного гуманітарного права». При цьому компенсація повинна відповідати тяжкості правопорушення та масштабам заподіяної шкоди. Держава, відповідно до своїх національних правових норм та міжнародно-правових зобов'язань, має забезпечувати повне відшкодування тим, хто постраждав від дій або бездіяльності, що можуть бути віднесені до її відповідальності, якщо вони становлять грубі порушення міжнародних норм у сфері прав людини чи серйозні порушення гуманітарного права [1].

Згідно з п. 18 Основних принципів, повне та ефективне відшкодування включає такі основні форми: реституцію, компенсацію, реабілітацію, сатисфакцію та гарантії неповторення порушень. Їх зміст та умови застосування детально визначені в наступних положеннях документа. Зокрема компенсація розглядається як форма відшкодування будь-якої шкоди, яка може бути економічно оцінена, та повинна надаватися у порядку, пропорційному тяжкості порушення і конкретним обставинам кожного випадку. Вона охоплює відшкодування за: фізичну або психічну шкоду, втрату можливостей, включно з працевлаштуванням, освітою чи доступом до соціальних благ, матеріальні збитки та втрату прибутку, зокрема втрату доходу, моральну шкоду, витрати на юридичну або експертну допомогу, медичне лікування, а також на послуги психологічного чи соціального характеру [2, с. 93].

Слід відзначити, що певні аспекти відшкодування шкоди, заподіяної під час воєнних дій як різновиду надзвичайних ситуацій, уже врегульовані національним законодавством України. Зокрема Кодекс цивільного захисту України у статті 84 визначає комплекс заходів соціального захисту та відшкодування матеріальних збитків для осіб, які постраждали внаслідок надзвичайних ситуацій. До таких заходів належать: виплата матеріальної допомоги або компенсації, забезпечення постраждалих житлом, надання медичної та психологічної допомоги, надання гуманітарної допомоги, інші види допомоги [3].

Відповідно до зазначеної норми, до кола осіб, які мають право на ці форми підтримки, віднесено громадян, котрим завдано моральної, фізичної чи матеріальної шкоди внаслідок надзвичайної ситуації або під час ліквідації її наслідків. Крім того, Кодексом передбачено можливість отримання грошової компенсації від держави для тих постраждалих, які втратили житло, у тому числі внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією проти України [3].

Механізми відшкодування шкоди в міжнародно-правовому вимірі реалізуються через кілька основних інституційних форм. По-перше, це міжнародні суди та арбітражі, зокрема Міжнародний суд ООН чи спеціальні арбітражні трибунали, створені за згодою сторін. Такі інституції виступають традиційними майданчиками для встановлення відповідальності держави-агресора та визначення розміру репарацій. Їхні рішення можуть містити конкретні зобов'язання щодо виплат, графіки компенсацій або формули відшкодування. Водночас ефективність виконання таких рішень значною мірою залежить від наявності активів держави-порушниці та політичної волі міжнародної спільноти щодо їх реалізації [4]. По-друге, у практиці міжнародного права широко застосовується створення спеціальних комісій із розгляду претензій (claims commissions) або тимчасових трибуналів, які займаються комплексним опрацюванням масових вимог про компенсацію. Такі механізми дозволяють системно розглядати заяви постраждалих, забезпечуючи індивідуальне відшкодування на основі узгоджених міжнародних стандартів [4]. По-третє, важливу роль відіграють національні процедури у взаємодії з міжнародними структурами. Україна вже впроваджує реєстри збитків та національні механізми фіксації завданої шкоди, що є необхідним кроком для подальшої передачі задокументованих випадків до міжнародних органів або спеціальних комісій. При цьому ефективність таких процесів значною мірою залежить від міжнародної координації, зокрема у сфері верифікації даних і правової сумісності доказової бази. Важливою є й участь донорів та міжнародних фінансових інституцій, які можуть надавати тимчасове фінансування для відновлення інфраструктури у формі кредитів або грантів, що згодом підлягають компенсації за рахунок майбутніх репарацій [5].

Отже, міжнародно-правові аспекти відшкодування шкоди, завданої збройною агресією, становлять складну, багаторівневу систему, у межах якої поєднуються універсальні норми міжнародного гуманітарного та прав людини з національними механізмами їх реалізації. Основні принципи ООН 2005 року визначають концептуальні засади компенсації жертвам воєнних злочинів і порушень прав людини, акцентуючи увагу на праві постраждалих на повне, ефективне та пропорційне відшкодування. У міжнародному вимірі провідну роль відіграють судові та арбітражні інституції, спеціальні комісії з розгляду претензій і національні ініціативи щодо фіксації збитків, які забезпечують правову основу для подальшого притягнення держави-агресора до відповідальності.

Використані джерела

1. Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law: resolution / adopted by the General Assembly. A/RES/60/147. 16 December 2005. URL: https://digitallibrary.un.org/record/563157?ln=en
2. Мудра І. Правові засоби та інструменти відшкодування шкоди, завданої міжнародно-протиправними діями держав у сучасному міжнародному праві. *Юридичний вісник*. 2024. № 2. С. 92–99.
3. Кодекс цивільного захисту України: Закон України від 2 жовтня 2012 р. № 5403-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 34–35. Ст. 458.
4. Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda). *International Court of Justice*. 2022. URL: https://www.icj-cij.org/case/116
5. Register of Damage for Ukraine. *Human Rights and Rule of Law*. 2023. URL: https://www.coe.int/en/web/human-rights-rule-of-law/register-of-damage-for-ukraine

Ганна ШКІМБОВА
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Малєєва Г. Л.***

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНОГО СУДНОПЛАВСТВА ПІД ЧАС ВОЄННИХ ДІЙ У ЧОРНОМУ МОРІ

Проблема захисту цивільного судноплавства у зонах воєнних конфліктів, зокрема в акваторії Чорного моря, набула особливої актуальності в умовах сучасної збройної агресії та гібридних форм воєнного протистояння. Чорне море, будучи важливим транспортним коридором між Європою, Азією та Близьким Сходом, відіграє ключову роль у міжнародній торгівлі, енергетичній безпеці та гуманітарному постачанні. Воєнні дії, що розгорнулися у цьому регіоні, поставили під загрозу безпечне судноплавство, свободу морів і принцип недоторканності цивільних суден. У такому контексті міжнародно-правові гарантії захисту цивільного судноплавства набувають не лише юридичного, а й стратегічного та гуманітарного значення, виступаючи складовою системи міжнародного миру і безпеки.

Правовий режим Чорного моря визначається передусім нормами Конвенції ООН з морського права 1982 року (UNCLOS), яка закріплює основоположні принципи свободи судноплавства, мирного проходу, а також обмеження у використанні морських просторів під час воєнних дій. Відповідно до статей 87 і 90 Конвенції, усі держави мають право на свободу судноплавства у відкритому морі, що включає право плавати під власним прапором, здійснювати перевезення вантажів і пасажирів, а також не бути підданими загрозі або нападу з боку воюючих сторін. Ці положення утворюють фундаментальний міжнародно-правовий бар'єр проти будь-яких дій, що ставлять під загрозу цивільні морські перевезення, незалежно від національної приналежності суден [1].

Особливу роль у гарантуванні безпеки судноплавства відіграє міжнародне гуманітарне право, зокрема Гаазькі конвенції 1907 року і Женевські конвенції 1949 року з їхніми додатковими протоколами. Вони передбачають обов'язок сторін збройного конфлікту розрізняти військові та цивільні об'єкти, утримуватися від нападів на цивільні судна, що не беруть участі у воєнних діях, а також гарантувати їхній захист. Так, стаття 52 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій прямо забороняє напади на цивільні об'єкти, у тому числі на торговельні судна, якщо вони не використовуються з воєнною метою. Це означає, що будь-які удари по цивільних суднах або їх блокування без чітко визначеної військової необхідності розглядаються як порушення міжнародного гуманітарного права [2].

У контексті Чорного моря важливими є також положення Конвенції Монтре 1936 року, яка регулює режим проходу через протоки Босфор і Дарданелли. Цей документ надає Туреччині право контролювати прохід військових суден у час миру та обмежувати його під час війни, що створює правову основу для збереження статусу Чорного моря як переважно мирного регіону. Після початку війни в Україні Туреччина скористалася цим правом, закривши протоки для проходу військових кораблів воюючих сторін, тим самим обмеживши можливість ескалації конфлікту на морі. Цей крок продемонстрував, що міжнародно-правові механізми можуть ефективно застосовуватись навіть у складних геополітичних умовах.

Не менш важливою є діяльність Міжнародної морської організації (ІМО), яка, хоч і не має прямих інструментів примусу, виконує координуючу та рекомендаційну функцію щодо забезпечення безпеки судноплавства у зонах конфліктів. Вона розробляє стандарти поведінки держав, спрямовані на захист екіпажів, суден і вантажів, а також координує гуманітарні морські коридори. Прикладом такого підходу став «зерновий коридор», погоджений у 2022 році за посередництва ООН і Туреччини, який дозволив забезпечити експорт українського зерна морським шляхом попри активні бойові дії. Цей прецедент став важливим доказом того, що міжнародно-правові гарантії

можуть мати практичний характер, коли їх реалізація підтримується міжнародними інституціями та дипломатичним механізмом [3].

Проте ефективність міжнародно-правових гарантій у Чорному морі стикається з низкою викликів. По-перше, у сучасних умовах гібридної війни межа між військовими та цивільними об'єктами часто навмисно розмивається. Використання цивільних суден для перевезення військових вантажів або як прикриття для розвідувальних операцій створює небезпечні прецеденти, що ускладнюють застосування норм гуманітарного права. По-друге, міжнародне право не має ефективного механізму оперативного примусу у випадках його порушення. Санкційні або судові механізми, зокрема через Міжнародний трибунал з морського права, діють із запізненням і не можуть негайно зупинити агресора.

Значну роль у забезпеченні гарантій безпеки цивільного судноплавства відіграє принцип державної відповідальності. Відповідно до Проєкту статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння (2001), держава несе відповідальність за шкоду, заподіяну цивільним суднам або екіпажам, якщо такі дії порушують міжнародні зобов'язання. Це включає відшкодування збитків, репарації та інші форми правового відновлення. Водночас, через складність збору доказів і політичні перепони, застосування цього принципу часто має декларативний характер [4].

Важливим аспектом міжнародно-правового захисту є статус нейтральних суден. Відповідно до Гаазької конвенції XIII 1907 року, нейтральні торговельні судна не можуть бути атаковані, затримані або реквізовані без законних підстав. Їхній захист зберігається навіть у разі блокади чи активних бойових дій, якщо вони не порушують умов нейтралітету. Проте на практиці у Чорному морі цей принцип часто ігнорується, що свідчить про необхідність посилення міжнародного контролю за дотриманням нейтрального статусу суден, зокрема через міжнародні спостережні місії або супровід під прапором ООН [5].

З огляду на сучасні виклики, доцільно говорити про потребу оновлення міжнародно-правових механізмів захисту цивільного судноплавства. Йдеться про розробку спеціальних протоколів до чинних конвенцій, які б враховували особливості гібридних конфліктів, використання безпілотних морських апаратів, мінну небезпеку та кіберзагрози для навігаційних систем суден. Також потребує зміцнення інститут міжнародного морського моніторингу, який міг би оперативно фіксувати порушення та інформувати Раду Безпеки ООН.

У цьому контексті показовою є практика Європейського Союзу, який через свої агентства з морської безпеки (EMSA) та зовнішньої дії підтримує ініціативи з розмінування Чорного моря, забезпечення безпечних морських коридорів і створення спільних протоколів дій

для цивільних суден у кризових зонах. Це свідчить про еволюцію від суто декларативних норм до комплексних безпекових механізмів регіонального рівня.

Отже, міжнародно-правові гарантії захисту цивільного судноплавства у Чорному морі ґрунтуються на поєднанні норм морського права, гуманітарного права, принципів нейтралітету та міжнародної відповідальності держав. Їхня дієвість значною мірою залежить від політичної волі держав, готовності міжнародних організацій забезпечувати моніторинг і контроль, а також від практичної реалізації правових механізмів. У сучасних умовах воєнних дій у Чорному морі ефективний захист цивільного судноплавства є не лише питанням дотримання міжнародного права, а й фактором стабільності світової економіки, продовольчої безпеки та збереження гуманітарних принципів у глобальному масштабі. Саме тому подальший розвиток міжнародно-правових інструментів у цій сфері має стати одним із пріоритетів світової спільноти в контексті післявоєнного відновлення та реформування системи колективної безпеки.

Використані джерела

1. Конвенція ООН з морського права від 10 грудня 1982 р. Офіційний переклад. URL: http://consultant.parus.ua/?-doc=00O5WDC64C
2. Чорне море — мінне поле: російська загроза та екологічна катастрофа / Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим, 2025. URL: https://ppu.gov.ua/press-center/chorne-more-minne-pole-rosiyska-zahroza-ta-ekolohichna-katast-rofa
3. Опубліковано текст зернової угоди, підписаної сьогодні в Стамбулі. UkrAgroConsult, 2022. URL: https://ukragroconsult.com/news/opublikovano-tekst-zerno-voyi-ugody-pidpysanoyi-sogodni-v-stambuli/
4. Проєкт статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння. URL: https://pns.hneu.edu.ua/mod/url/view.php?id=499798
5. Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text

Богдана ШОВКОВИЧ
студентка 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Попелюк В. П.***

ЄВРОПЕЙСЬКІ ПРИНЦИПИ ЗАХИСТУ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Захист прав суб'єктів господарювання — це система правових, організаційних та економічних заходів, спрямованих на забезпечення законних інтересів учасників господарських відносин, відновлення їх порушених прав, а також запобігання неправомірним діям з боку державних органів, контрагентів чи інших осіб [1]. Європейські принципи захисту прав суб'єктів господарювання ґрунтуються на принципах верховенства права, рівності усіх учасників економічних відносин та забезпечення справедливого судового захисту. Вони формуються на основі нормативно-правових актів Європейського Союзу, практики Суду ЄС та Європейського суду з прав людини, а також рекомендацій Ради Європи.

Одним із ключових є принцип правової визначеності та передбачуваності, який гарантує, що державне регулювання господарської діяльності має бути стабільним, зрозумілим і не створювати необґрунтованих обмежень для бізнесу. Важливим є також захист права власності, який закріплений у статті 1 Першого протоколу до Європейської конвенції з прав людини — ніхто не може бути позбавлений свого майна інакше, ніж на підставі закону та в інтересах суспільства, із забезпеченням справедливої компенсації.

Крім того, європейські принципи передбачають: незалежність судової влади та право підприємців на справедливий розгляд їхніх справ у розумний строк; недискримінацію суб'єктів господарювання, незалежно від форми власності чи держави походження; захист від зловживань з боку державних органів, у тому числі від незаконних перевірок, обмежень конкуренції чи втручання в підприємницьку діяльність; гарантії ефективного засобу правового захисту, коли кожен суб'єкт може оскаржити дії чи рішення, що порушують його права.

Таким чином, європейські принципи захисту прав суб'єктів господарювання спрямовані на створення прозорого, справедливого та стабільного правового середовища, у якому підприємництво може розвиватися в умовах довіри до держави й судової системи. Ці підходи є орієнтиром для України у процесі адаптації національного законодавства до норм ЄС.

Важливість європейських принципів захисту прав суб'єктів господарювання полягає в тому, що вони формують правові засади для створення справедливого, передбачуваного та безпечного бізнес-середовища, де держава не лише контролює, але й гарантує дотримання прав підприємців.

Європейські стандарти мають вагоме значення для України, оскільки їх імплементація сприяє гармонізації національного законодавства з правом Європейського Союзу та підвищує рівень правової захищеності бізнесу. На рівні європейського законодавства важливими є: Стаття 16 Хартії основних прав Європейського Союзу, яка гарантує свободу підприємницької діяльності відповідно до законодавства ЄС та національних правових систем [2]; Стаття 1 протоколу до Європейської конвенції з прав людини, що захищає право власності, у тому числі майнові права підприємців [3]; Директива 2006/123/ЄС «Про послуги на внутрішньому ринку», яка встановлює принципи рівності та прозорості у здійсненні господарської діяльності на території ЄС [4]. В Україні відповідні підходи реалізовані через положення Закону України «Про захист економічної конкуренції» та Закону «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» спрямовані на наближення національної правової системи до європейських стандартів прозорості та правової визначеності [5;6].

Отже, захист прав суб'єктів господарювання є невід'ємним елементом правової держави та важливою умовою розвитку ринкової економіки. Ефективний механізм правового захисту забезпечує стабільність підприємницького середовища, гарантує рівність усіх учасників господарських відносин і сприяє підвищенню довіри до державних інституцій. Європейські принципи у цій сфері формують зразок правової системи, у якій пріоритетами є верховенство права, незалежність судів, захист права власності та свобода підприємництва. Вони створюють основу для чесної конкуренції, недискримінаційного доступу до ринку та надійних гарантій правового захисту.

Використані джерела

1. Толстих А. Б. Форми захисту прав суб'єктів господарювання в умовах модернізації законодавства: дис. ... канд. юрид. наук / 2023. Донецький державний університет внутрішніх справ. Донецьк, 2023.
2. Хартія основних прав Європейського Союзу. URL: https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yevropejskogo-soyuzu/
3. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text
4. Про послуги на внутрішньому ринку: Директива 2006/123/ЄС Європейського парламенту та ради від 12 грудня 2006 року.

5. Про захист економічної конкуренції: Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210–14#Text
6. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160–15#Text

Богдана ШОВКОВИЧ
студентка 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — асистент ***Пітьо І. Ю.***

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ОЦІНЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Оцінювання професійної діяльності державних службовців є одним із ключових елементів системи державного управління, адже саме воно дає змогу визначити, наскільки ефективно працівники державного апарату виконують свої посадові обов'язки, дотримуються службової дисципліни та реалізують поставлені цілі [1]. По суті, оцінювання — це систематичний і об'єктивний процес аналізу результатів роботи державного службовця, який проводиться з метою підвищення ефективності державної служби, удосконалення кадрової політики та підвищення професійного рівня персоналу.

У сучасному європейському вимірі оцінювання діяльності державних службовців базується на чітких принципах, серед яких — об'єктивність, прозорість, справедливість, відкритість і регулярність. Важливо, щоб оцінювання проводилось за визначеними критеріями, зрозумілими для самого службовця, і щоб він мав можливість ознайомитися з результатами та обговорити їх зі своїм керівником [2].

Поняття європейських стандартів оцінювання професійної діяльності державних службовців охоплює систему принципів, норм і підходів, розроблених у межах європейського адміністративного простору, які визначають вимоги до ефективності, професіоналізму та доброчесності державних службовців. Ці стандарти сформувалися під впливом діяльності Ради Європи, Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), а також програми SIGMA, що спрямована на підтримку реформ державного управління в країнах Європи. Європейські стандарти передбачають, що оцінювання має бути не формальним, а орієнтованим на результат і розвиток. Вони вимагають забезпечення високого рівня професійної етики, підзвітності, а також відповідності роботи службовців принципам належного врядування. Згідно з європейським підходом, процес оцінювання повинен допомагати не лише визначити рівень ефективності працівника, а й формувати кадровий резерв, підтримувати систему мотивації та планування кар'єрного зростання.

Особливе місце серед документів, що визначають європейські стандарти оцінювання, займає Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи № R(2000)6, у якій наголошується на необхідності встановлення чітких критеріїв професійної поведінки, підзвітності та відповідальності державних службовців [3]. Цей документ став концептуальним підґрунтям для формування етичних кодексів державної служби в більшості країн Європи. Європейські стандарти орієнтовані також на використання компетентнісного підходу в оцінюванні діяльності державних службовців. Це означає, що увага зосереджується не лише на результатах роботи, а й на професійних якостях працівника — його здатності працювати в команді, приймати рішення, ефективно комунікувати, діяти в умовах змін та дотримуватися етичних норм. Для України впровадження європейських стандартів оцінювання має подвійне значення. З одного боку, це сприяє гармонізації національної системи державної служби з європейськими моделями, а з іншого — підвищує рівень довіри громадян до державних інституцій і створює умови для формування сучасного професійного корпусу державних службовців.

Європейські стандарти оцінювання професійної діяльності державних службовців варто розглядати не лише як систему нормативно визначених вимог, а як динамічний інструмент управління людськими ресурсами в державному секторі, спрямований на розвиток професійного потенціалу, зміцнення етичної культури та підвищення ефективності державного управління. Новим є підхід до оцінювання як до механізму партнерства між державою та службовцем, де оцінка не є покаранням, а виступає стимулом до вдосконалення [4].

Отже, європейські стандарти оцінювання професійної діяльності державних службовців — це комплекс принципів, норм і методів, спрямованих на формування ефективної, етичної та підзвітної системи державної служби. Вони забезпечують поєднання професійної компетентності з цінностями демократичного врядування, визначаючи орієнтири для розвитку кадрової політики держави. Запровадження таких стандартів в Україні є необхідним кроком для утвердження європейської моделі державного управління, заснованої на професіоналізмі, прозорості, доброчесності та довірі громадян до влади.

Використані джерела

1. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII : станом на 11 берез. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889–19#Text
2. SIGMA. Principles of Public Administration. OECD, European Union, 2019. URL: https://www.sigmaweb.org/uk/publications/cab64737-uk.html
3. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи № R(2000)6 щодо статусу державних службовців у Європі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_718
4. Добрянська Н. Б. Правове регулювання діяльності державних службовців в Україні: проблеми та перспективи розвитку. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. 2025. С. 61–65. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2025/1_2025/12.pdf

Віталій ЯКУБАШ
студент 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Кузьмін Е. Е.***

ДО ДИСКУСІЇ ПРО МІЖНАРОДНУ КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ НОРМ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА ПРАВ ЛЮДИНИ У ВОЄННИЙ ЧАС

У XXI ст. питання забезпечення сталого розвитку та захисту прав людини набувають особливого значення для міжнародної спільноти. Збройні конфлікти, що супроводжуються руйнуванням екосистем та деградацією природних ресурсів, ставлять під сумнів здатність міжнародного права ефективно реагувати на комплексні виклики, які поєднують гуманітарний, а також екологічний виміри. У цих умовах постає завдання вироблення реально дієвих механізмів міжнародної кримінальної відповідальності за діяння, що не лише порушують норми гуманітарного права, а й підривають основи сталого розвитку.

Воєнні дії неминуче впливають на довкілля — від забруднення водних ресурсів та руйнування промислових об'єктів до знищення природних ландшафтів. Такі наслідки прямо суперечать концепції сталого розвитку, закріпленій у Резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року» [5]. Адженда передбачає гармонійний розвиток трьох взаємопов'язаних сфер –економічної, соціальної та екологічної. Порушення такого балансу в умовах збройних конфліктів

призводить до довготривалих загроз реалізації прав людини на життя, здоров'я, чисту воду та безпечне довкілля.

Римський статут Міжнародного кримінального суду (1988 р.) став одним з перших документів, який частково визнав екологічну шкоду об'єктом кримінально-правового захисту. Згідно з пп. (*iv*) п. (*b*) ч. 2 ст. 8 відповідного міжнародно-правового акту, воєнним злочином вважається умисне завдання удару, який спричиняє широку, довготривалу та серйозну шкоду природному середовищу, якщо така шкода є явно надмірною стосовно очікуваної військової переваги [1]. Разом з тим високі порогові критерії цієї норми ускладнюють доведення складу злочину та утруднюють практичне притягнення винних до відповідальності. Положення міжнародного гуманітарного права також містять норми щодо захисту довкілля. Зокрема, Додатковий протокол I до Женевських конвенцій 1977 р. у ст.ст. 35 і 55 забороняє використання таких методів ведення війни, які можуть завдати «широкої, довготривалої або серйозної шкоди природному середовищу» [2]. У Керівних принципах Міжнародного комітету Червоного Хреста наголошується на необхідності дотримання принципів пропорційності та запобіжних заходів з метою мінімізації шкоди природі навіть у межах воєнної необхідності [3].

Попри наявність міжнародно-правових механізмів, судова практика щодо переслідування за екологічні злочини у воєнний час й досі залишається досить обмеженою. Це, насамперед, пов'язано зі складністю доведення причинного зв'язку між діями сторін конфлікту та завданою шкодою довкіллю, а також із політичними чинниками. У більшості випадків міжнародні суди зосереджуються на злочинах проти людяності, залишаючи екологічний вимір поза увагою. Екологічна шкода, завдана під час збройних конфліктів, має подвійний характер — вона не лише руйнує природу, але й підриває основи реалізації прав людини. Руйнування екосистем позбавляє людей доступу до води, продовольства, медичних ресурсів, що порушує право на життя, здоров'я та належні умови існування [4]. Таким чином, охорона довкілля має розглядатися як невід'ємний елемент системи захисту прав людини.

У зв'язку з цим з метою підвищення ефективності міжнародної кримінальної відповідальності науковці пропонують визнати екоцид п'ятим міжнародним злочином поряд із геноцидом, злочинами проти людяності, воєнними злочинами та злочином агресії [6; 7, с. 2]. Закріплення цього поняття в міжнародному праві дозволить посилити механізми відповідальності та заповнити прогалину між екологічними та воєнними злочинами. Сучасні технології відкривають нові можливості для доказування таких злочинів. Використання супутникових даних, геоінформаційних систем, дронів, а також екологічних

експертиз дає змогу об'єктивно фіксувати факти шкоди довкіллю. Крім того, імплементація положень Римського статуту в національне законодавство держав-учасниць сприятиме реалізації притягненню винних до відповідальності як на міжнародному, так і на внутрішньому рівні.

Таким чином, міжнародна кримінальна відповідальність за порушення норм сталого розвитку та прав людини у воєнний час є ключовим напрямком еволюції міжнародного права. Її розвиток сприяє утвердженню принципу екологічної безпеки як складової міжнародного миру, а також формуванню правової культури, орієнтованої на збереження природи для майбутніх поколінь.

Використані джерела

1. Rome Statute of the International Criminal Court. International Criminal Court. The Hague, 2011. 58 p. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf (date of access: 25.11.2025).
2. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and Relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), of 8 June 1977. URL: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.34_AP-I-EN. pdf (date of access: 25.11.2025).
3. Guidelines on the Protection of the Natural Environment in Armed Conflict. Rules and Recommendations relating to the Protection of the Natural Environment under International Humanitarian Law, with Commentary : Advance Copy. ICRC, 2020. 128 p. URL: https://www.icrc.org/sites/default/files/document_new/file_list/guidelines_on_the_protection_of_the_natural_environment_in_armed_conflict_advance-copy.pdf (date of access: 25.11.2025).
4. 48/13. The Human Right to a Clean, Healthy and Sustainable Environment : Resolution adopted by the Human Rights Council on 8 October 2021. 3 pp. URL: https://digitallibrary.un.org/record/3945636/files/A_HRC_RES_48_13-EN. pdf?version=1 (date of access: 25.11.2025).
5. Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. A/RES/70/1. United Nations. URL: https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/21252030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development%20web.pdf (date of access: 25.11.2025).
6. June 2021: Historic Moment as Independent Expert Panel Launches Definition of Ecocide. Stop Ecocide International. URL: https://www.stopecocide.earth/legal-definition (date of access: 25.11.2025).
7. Higgins P., Short D., South N. Protecting the Planet: A Proposal for a Law of Ecocide. *Crime, Law and Social Change*. 2013. Vol. 59. P. 251–266.

Надія ЯЦЕНКО
студентка 1 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Бєлогубова О. О.***

ПРАВО НА ЖИТТЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Право на життя, проголошене статтею 3 Загальної декларації прав людини 1948 року як фундаментальне та невідчужуване [1], набуває особливого значення в умовах збройного конфлікту, коли масові порушення цього права стають системними. Збройні конфлікти, незалежно від їхньої природи — міжнародної чи неміжнародної, — створюють середовище, де життя людини опиняється під постійною загрозою через бойові дії, окупацію, терор чи гуманітарні катастрофи. Міжнародне гуманітарне право, конституційні гарантії та судова практика формують багатошаровий механізм захисту, але його ефективність залежить від дотримання державами та недержавними акторами норм, розроблених для мінімізації жертв серед цивільного населення та комбатантів.

Міжнародне право чітко розмежовує захист права на життя залежно від типу конфлікту. У міжнародних збройних конфліктах Женевські конвенції 1949 року та Додатковий протокол I 1977 року встановлюють абсолютну заборону навмисних атак на цивільних осіб [2]. Стаття 51 Протоколу I проголошує, що цивільне населення не може бути об'єктом нападу, а невибіркові атаки, які можуть спричинити надмірні втрати серед цивільних, вважаються воєнними злочинами. У неміжнародних конфліктах, як-от громадянська війна чи повстання, стаття 3, спільна для всіх Женевських конвенцій, гарантує гуманне поводження з особами, які не беруть участі в бойових діях, включаючи заборону вбивств. Додатковий протокол II 1977 року розширює цей захист, вимагаючи розрізнення між комбатантами та цивільними [3].

Право на життя в конфлікті не є абсолютним для комбатантів: законне позбавлення життя можливе лише в бою за правилами ведення війни. Принцип пропорційності, закріплений у статті 51(5)(b) Протоколу I, забороняє атаки, де очікувані цивільні втрати перевищують військову вигоду. Міжнародний комітет Червоного Хреста у коментарі до конвенцій наголошує, що навіть законні цілі не виправдовують невибіркового насильства [4].

В умовах сучасних гібридних конфліктів, як-от російсько-українська війна з 2014 року, захист права на життя ускладнюється використанням недержавних акторів, дронів, кібератак і дезінформації.

Окупація територій створює додаткові загрози: позасудові страти, тортури, примусове переміщення. Резолюція Ради Безпеки ООН 2475 (2019) акцентує захист осіб з інвалідністю в конфліктах, зазначаючи, що вони непропорційно страждають від порушень права на життя [6]. В Україні Закон «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території» 2014 року визнає акти насильства на окупованих територіях порушенням міжнародного права [7].

Національні конституції інтегрують міжнародні стандарти. Стаття 27 Конституції України проголошує, що кожна людина має невідчужуване право на життя, а держава зобов'язана його захищати [8]. У воєнний стан, запроваджений Указом Президента № 64/2022 [9], це право не підлягає обмеженню навіть у надзвичайних обставинах, на відміну від права на свободу пересування чи вираження поглядів.

Судова практика Європейського суду з прав людини відіграє ключову роль у тлумаченні права на життя в конфліктах. У справі «Ісайєва проти Росії» 2005 року суд визнав порушення статті 2 Європейської конвенції через невибірковий обстріл цивільного конвою в Чечні, зобов'язавши державу провести ефективне розслідування [10]. Аналогічно, у справі «Хашієв і Акаєва проти Росії» 2005 року страта цивільних осіб позасудово була кваліфікована як порушення права на життя. Ці прецеденти впливають на українську практику:

Гуманітарні організації, як-от Міжнародний комітет Червоного Хреста, відіграють практичну роль у захисті. Програми евакуації, медичної допомоги та моніторингу порушень рятують тисячі життів. Звіт МКЧХ за 2024 рік фіксує понад 15 тисяч цивільних жертв в Україні з початку повномасштабного вторгнення, підкреслюючи необхідність гуманітарних коридорів. Право на життя включає позитивні зобов'язання держави: забезпечення їжею, водою, медичною допомогою. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/46/182 про гуманітарну допомогу вимагає безперешкодного доступу.

Виклики захисту права на життя в конфліктах включають безкарність, відсутність розслідувань і використання людських щитів. Міжнародний кримінальний суд розслідує злочини в Україні з 2022 року, кваліфікуючи навмисні атаки на цивільних як злочини проти людяності. Технологічний прогрес — дрони, ШІ в цілевказівці — вимагає нових норм: Декларація про відповідальне використання ШІ у військових цілях 2023 року наголошує на людському контролі над летальною зброєю.

Таким чином, право на життя в умовах збройного конфлікту захищається комплексом норм міжнародного гуманітарного права, прав людини та національного законодавства. Його ефективність залежить від політичної волі, судового контролю та гуманітарних механізмів. У світі, де конфлікти стають тривалими та асиметричними, захист цього права вимагає не лише реактивних заходів, а й превентивної дипломатії, роззброєння та освіти. Лише за умови універсального дотримання норм війни людське життя залишиться непорушним навіть у найтемніші часи.

Використані джерела

1. Загальна декларація прав людини: прийнята та проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 груд. 1948 р. ООН. 1948. 7 с. URL: https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights(дата звернення: 06.11.2025).
2. Женевські конвенції про захист жертв війни від 12 серпня 1949 р. та Додатковий протокол I до них від 8 червня 1977 р. Міжнародний комітет Червоного Хреста. С. 245.
3. Додатковий протокол II до Женевських конвенцій від 8 червня 1977 р. Міжнародний комітет Червоного Хреста. С. 35.
4. Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949. Geneva: ICRC, 1987. 1625 p.
5. Judgement in the case the prosecutor v. stanislav galic stanislav galic sentenced to 20 years' imprisonment | international criminal tribunal for the former yugoslavia. URL: https://www.icty.org/en/sid/8148.
6. Резолюція Ради Безпеки ООН № 2475 (2019) від 20 червня 2019 р. S/RES/2475. URL: https://docs.un.org/ru/S/RES/2475(2019)
7. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII : станом 19 трав. 2024 р. № 26. Ст. 892. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207–18#Text.
8. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text.
9. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022. № 64/2022 : станом 28 січ. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text.
10. Isayeva v. Russia: judgment of the European Court of Human Rights from 24 Feb. 2005. (application no. 57950/00). HUDOC. URL: https://hudoc.echr.coe.int/ (дата звернення: 06.11.2025).

АУДИТ, МИТНА СПРАВА ТА ОПОДАТКУВАННЯ

Нонна АШАДЗЕ
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. ю. н., професор ***Кормич Б. А.***

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПЕРЕМІЩЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ ЧЕРЕЗ КОРДОН

Переміщення культурних цінностей через кордон — це важлива тема, адже вона стосується збереження нашої культурної спадщини та контролю за тим, щоб унікальні твори мистецтва чи історичні предмети не були вивезені з України незаконно. Законодавство України визначає, які саме предмети належать до культурних цінностей, хто має право їх переміщувати і за яких умов це можна робити. Це допомагає захищати національні інтереси та сприяє розвитку міжнародного культурного співробітництва.

Правове регулювання переміщення культурних цінностей через кордон в Україні грунтується на положеннях Митного кодексу України, Закону України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» (далі — Закон) та низки постанов Кабінету Міністрів України. Митний кодекс встановлює загальні правила митного контролю; Закон визначає правові засади переміщення таких предметів, встановлює порядок отримання дозволів і систему державного контролю; Постанови Кабінету Міністрів України конкретизують процедури митного оформлення, як от Постанова Про затвердження Порядку видачі свідоцтва на право вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей або відмови в його видачі, переоформлення, анулювання.

В статті 1 Закону міститься визначення терміна культурних цінностей — «це об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України» [1].

Відповідно до Закону для отримання права на вивезення культурних цінностей за межі України, особа під час митного контролю особа повинна пред'явити свідоцтво, що підтверджує таке право. Це

свідоцтво видається центральним органом виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей, тобто Міністерством культури та стратегічних комунікацій України. Видача свідоцтва здійснюється в електронній формі протягом 30 календарних днів з моменту отримання заяви та необхідних документів, передбачених законодавством. Для його отримання суб'єкт повинен надати висновок державної експертизи культурних цінностей, документ, що підтверджує право власності. Готове свідоцтво передається власнику або його уповноваженій особі в електронній формі протягом трьох робочих днів після його підписання

Щодо тимчасового вивезення культурних цінностей, то таке вивезення здійснюється, як правило, для проведення виставок, наукових досліджень, реставрації або експонування за кордоном. Після завершення визначеного строку культурні цінності підлягають обов'язковому поверненню в Україну у стані, що не погіршує їхньої збереженості. Для отримання свідоцтва окрім вже згаданих документів власник має надати копію угоди з приймаючою стороною, що визначає мету, гарантії надійного зберігання та повернення культурних цінностей, а також документ про страхування культурних цінностей або гарантії фінансового покриття будь-якого ризику з боку приймаючої країни.

Культурні цінності, що ввозяться в Україну, підлягають обов'язковій реєстрації відповідно до порядку, встановленого Міністерством культури та стратегічних комунікацій України разом із Міністерством фінансів [1].

У рамках теми можна навести низку проблем, що ускладнюють ефективний контроль та захист національної спадщини. Зокрема, складність ідентифікації культурних об'єктів під час митного контролю є однією з ключових проблем. Митники часто не мають достатніх фахових знань для оцінки історичної чи культурної цінності предмета, що створює ризик незаконного вивезення унікальних речей. Додатково ускладнюють ситуацію відсутність оперативного механізму експертної оцінки на місці, обмежена цифровізація процесів контролю та недостатня координація між митними органами та МінКультом.

Отже, правове регулювання переміщення культурних цінностей через кордон є важливим для збереження національної спадщини та запобігання її незаконному вивезенню. Законодавчі норми визначають порядок отримання свідоцтв, митного контролю та державного нагляду, проте на практиці виникають проблеми з оцінкою культурних об'єктів, фаховим рівнем митників та координацією між органами. Для підвищення ефективності контролю необхідне вдосконалення процедур, підвищення кваліфікації персоналу та впровадження оперативної експертної оцінки.

Використані джерела

1. Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей: Закон України від 21.09.1999 № 1068-XIV URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068–14#Text (дата звернення: 12.11.2025).
2. Митні аспекти при ввезенні та вивезенні культурних цінностей: правове регулювання та практика. *Консультант*: юридичний маркетплейс. URL: https://consultant.net.ua/consultant-article/7176 (дата звернення: 12.11.2025).
3. Переміщення культурних цінностей через державний кордон України. На що звертати увагу, здійснюючи митний контроль / Департамент СПКЗ. URL: https://dspkz.customs.gov.ua/переміщення-культурних-цінностей-че/ (дата звернення: 12.11.2025).

Олександра БАРАБАШ
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Сідор М. І.***

ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Період дії воєнного стану створює для малого й середнього бізнесу (МСБ) в Україні нові, значно складніші умови: порушення логістики, руйнування активів, перебої з електропостачанням та інші форс-мажорні чинники. Бізнес є основою економічної стійкості, роботодавцем та джерелом доходів для бюджету. З огляду на це, держава була змушена змінити систему податкового регулювання, пристосувавши її до нових військових умов. Впровадження пільг, відтермінувань і спрощених процедур стало не лише елементом антикризової політики, а й проявом прагнення зберегти економічну активність громадян та підприємців. Таким чином, впровадження цієї політики стало певним полегшенням для підприємців у надзвичайно складних кризових умовах. Саме тому аналіз особливостей оподаткування малого і середнього бізнесу під час війни дає змогу зрозуміти механізми державної підтримки економіки в екстремальних умовах.

Після запровадження воєнного стану Україна здійснила низку законодавчих кроків для стабілізації ситуації. Одним із перших і ключових документів став Закон України № 2120-IX від 15 березня 2022 року, який визначив базові рамки реалізації податкової політики в умовах воєнного режиму. Цей закон передбачив тимчасове звільнення платників від відповідальності у разі неможливості своєчасної сплати податків і зборів, продовження строків подання звітності та впровадження нових спрощених режимів [1]. Хоча цей закон значно полегшив роботу підприємців, на практиці його виконання виявилося неоднорідним через відмінності у роботі місцевих податкових органів.

Подальший розвиток цього підходу відбувся з ухваленням Закону України № 2142-IX від 24 березня 2022 року, який конкретизував положення щодо застосування пільг і процедур адміністрування податків у період воєнного стану, зокрема порядок відтермінування податкових зобов'язань та звільнення від штрафних санкцій [2]. У 2023 році Закон України № 3219-IX уточнив і частково скасував тимчасові норми, визначивши межі дії окремих пільг, зокрема у сфері благодійної допомоги та гуманітарних операцій [3]. Сукупно ці акти сформували правовий режим «воєнного оподаткування», який є тимчасовим, але спрямованим на збереження економічної активності населення.

Однією з ключових особливостей стало надання підприємцям права на відтермінування податкових зобов'язань у разі неможливості їх виконання. Державна податкова служба України у своїх роз'ясненнях окремо наголошує, що платники, які внаслідок бойових дій втратили доступ до банківських рахунків чи первинної документації, можуть подати звітність та здійснити сплату податків після відновлення діяльності без нарахування штрафів і пені [4]. Зокрема, у повідомленні на офіційному сайті ДПС зазначається, що для таких суб'єктів податкові зобов'язання «тимчасово призупиняються», що підтверджує гнучкий підхід держави до бізнесу в умовах війни [4]. Попри це, слід визнати, що не всі підприємці змогли скористатися цим правом через складність процедури документального підтвердження втрат.

Важливим рішенням стало також тимчасове звільнення фізичних осіб-підприємців від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за себе. Згідно з роз'ясненнями Міністерства фінансів України, таке звільнення поширюється на весь період дії воєнного стану та ще дванадцять місяців після його припинення [5]. Це дало змогу зменшити фінансове навантаження на дрібних підприємців, які тимчасово втратили прибутки, проте за цей період не нараховується страховий стаж, що зменшує майбутні соціальні гарантії. Це рішення має суперечливий характер, адже воно полегшує зараз, але може створити соціальні ризики у майбутньому.

Ще однією суттєвою новацією стало тимчасове звільнення від сплати єдиного податку для платників першої та другої груп. Починаючи з квітня 2022 року, ці підприємці отримали право не сплачувати податок до завершення воєнного стану. Таке рішення надало малому бізнесу, особливо у сферах роздрібної торгівлі та побутових

послуг, змогу вижити або уникнути накопичення податкових боргів у період простою. На мою думку, саме ця пільга мала найбільш відчутний практичний ефект для самозайнятих громадян, особливо у малих громадах.

Водночас, воєнні податкові пільги мають низку обмежень. Вони не охоплюють усі категорії бізнесу, потребують документального підтвердження обставин, що дають право на пільгу або відтермінування. Багато суб'єктів опинилися у ситуації, коли первинна документація втрачена під час обстрілів чи евакуації. Крім того, частина пільг має короткостроковий характер і регулярно коригується новими законодавчими актами. У цій ситуації важливою є роль держави у забезпеченні прозорих критеріїв та стандартів застосування пільг. На мою думку, без створення єдиного електронного реєстру пільг і спрощення системи підтвердження форс-мажору реалізувати їх повною мірою практично неможливо.

Важливо також оцінити соціально-економічний ефект воєнних податкових пільг. Тимчасове звільнення від сплати податків і внесків допомогло багатьом підприємцям зберегти робочі місця, уникнути скорочень персоналу та підтримати стабільний рівень доходів для працівників. Для громад це означало збереження економічної активності, мінімізацію соціальної напруги та підтримку місцевих ринків і сервісів, які без стабілізаційних заходів могли б зазнати значних втрат. Саме завдяки таким заходам підприємці змогли частково компенсувати негативні наслідки війни, забезпечивши хоча б мінімальну соціальну і економічну стабільність у громадах, де вони працюють.

Можна зазначити, що законодавчі зміни, закріплені законами № 2120-IX, № 2142-IX та № 3219-IX, встановлюють правові рамки для тимчасового звільнення від податкових зобов'язань, відтермінування сплати податків, звільнення від єдиного податку та єдиного соціального внеску. Роз'яснення Державної податкової служби України і Міністерства фінансів України деталізують ці положення, роблячи їх більш зрозумілими та доступними для підприємців, що дозволяє практично реалізувати надані пільги та спрощення [4; 5]. Ці заходи дозволили підприємцям адаптуватися до умов бойових дій, зменшити ризик банкрутства, забезпечити виконання соціальних зобов'язань та підтримати гуманітарні й оборонні ініціативи. Водночас тимчасовий характер пільг, необхідність документального підтвердження обставин, що дають право на звільнення, а також обмеження щодо окремих категорій бізнесу створюють виклики для прогнозування та планування діяльності. Я вважаю, що подальший успіх економічного відновлення залежить від того, наскільки швидко держава зможе перейти від короткострокових рішень до стабільної системи оподаткування з передбачуваними правилами.

Отже, система воєнного оподаткування МСБ в Україні є прикладом ефективної адаптивної політики, яка поєднує дисципліну з соціальною справедливістю. У післявоєнний період актуальним стане питання поступового повернення до звичайних правил оподаткування, водночас забезпечуючи стабільність та передбачуваність для бізнесу, що є критично важливим для відновлення економіки країни. Найкращим підходом стане поступова інтеграція воєнних механізмів у мирну податкову систему, щоб зберегти гнучкість і довіру бізнесу до держави.

Використані джерела

1. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2120-IX (Редакція від 01.01.2025 № 3817-IX). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120–20#Text (дата звернення: 11.11.2025).
2. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо адміністрування податків у період воєнного стану: Закон України від 24.03.2022 р. № 2142-IX (Редакція від 01.01.2025 № 3817-IX). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142–20#Text (дата звернення: 11.11.2025).
3. Про внесення змін до окремих законодавчих актів України щодо уточнення податкових пільг у період воєнного стану: Закон України від 30.06.2023 р. № 3219-IX (Редакція від 30.06.2023 р. № 3219-IX). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3219–20#Text (дата звернення: 11.11.2025).
4. Державна податкова служба України. Роз'яснення щодо особливостей оподаткування малого та середнього бізнесу під час воєнного стану. URL: https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/924744.html
5. Міністерство фінансів України. Роз'яснення щодо сплати єдиного внеску під час воєнного стану — URL: https://minfin.gov.ua/news/roz-yasnennya-shhodo-splati-yedinogo-vnesku-pid-chas-voennogo-stanu

Даріна БОЙКО
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. е. н., доцент ***Візіренко С. В.***

РОЛЬ АУДИТУ МИТНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПОДАТКОВИХ СТИМУЛІВ У ПОВОЄННІЙ ВІДБУДОВІ

Після масштабних збройних конфліктів держава стикається з подвійним викликом — необхідністю забезпечення економічної стабільності та створення умов для відновлення національного потенціалу. У таких умовах особливого значення набувають фінансово-економічні механізми, зокрема аудит митної політики та застосування податкових стимулів, що стають ключовими інструментами економічного перезапуску. Вони сприяють формуванню прозорої системи державних фінансів, активізації інвестиційних процесів і забезпеченню сталого розвитку національної економіки в умовах відбудови.

Після завершення воєнних дій держава опиняється перед необхідністю не лише ліквідувати наслідки руйнувань, а й переосмислити власну фінансову та економічну стратегію. Одним із першочергових завдань є формування дієвої системи управління митними надходженнями, яка забезпечить баланс між фіскальними інтересами бюджету та потребами бізнесу у спрощенні процедур. Аудит митної політики виступає фундаментальним інструментом для оцінки ефективності митного адміністрування, визначення прогалин у законодавстві, а також виявлення потенційних корупційних ризиків, що можуть гальмувати економічне відновлення.

У післявоєнний період митна система стає не лише джерелом наповнення бюджету, а й важелем стимулювання зовнішньоекономічної діяльності. Саме через митні інструменти держава може регулювати темпи відновлення промисловості, імпорт обладнання, залучення іноземних інвестицій та сприяння розвитку внутрішнього виробництва. Ефективно проведений аудит дозволяє виявити неефективні норми тарифного регулювання, оцінити ступінь дотримання міжнародних торговельних стандартів, а також забезпечити прозорість та справедливість у здійсненні митних процедур [1].

Митна політика у період відбудови має бути спрямована на створення сприятливого інвестиційного клімату, зниження адміністративного тиску на бізнес і спрощення процедур для імпорту товарів, необхідних для реконструкції інфраструктури. Важливим аспектом повоєнної політики є також застосування податкових стимулів, які покликані активізувати підприємницьку діяльність, стимулювати

інвестиції та забезпечити зайнятість населення. Податкові пільги, відстрочки, зниження ставок або спеціальні режими оподаткування можуть стати дієвими інструментами залучення капіталу, особливо у галузі будівництва, відновлення промислових потужностей та розвитку малого і середнього бізнесу [2].

Податкові стимули повинні ґрунтуватися на принципах прозорості, адресності та тимчасовості. Їх надмірне або нецільове застосування може призвести до розбалансування бюджету, тож особливо важливо забезпечити контроль і аудит податкових механізмів. Ефективна система податкового аудиту дозволяє виявляти зловживання, оцінювати вплив податкових стимулів на макроекономічні показники та коригувати політику відповідно до потреб реального сектору економіки. Податкові стимули мають бути диференційованими, орієнтованими на ключові галузі, що визначають стратегічний розвиток держави. Особливої уваги потребують сектори інфраструктури, енергетики, сільського господарства, логістики та високих технологій. Наявність чіткої системи податкових пільг може стати каталізатором для внутрішнього інвестування та повернення українського капіталу з-за кордону. Водночас аудит ефективності таких стимулів дає можливість своєчасно виявити нерентабельні чи корупційно вразливі механізми підтримки бізнесу.

Особливої актуальності набуває створення єдиної системи моніторингу результатів реалізації митної та податкової політики. Сучасні цифрові технології, зокрема блокчейн, аналітика великих даних та штучний інтелект, відкривають нові можливості для підвищення прозорості фінансових потоків, виявлення ризиків ухилення від сплати податків та контролю за дотриманням митних правил. Інтеграція таких технологій у систему аудиту дозволить суттєво знизити корупційні ризики та забезпечити ефективне використання державних ресурсів.

У довгостроковій перспективі синергія аудиту митної політики та податкових стимулів стає фундаментом формування нової фінансової архітектури країни. Це дозволяє забезпечити не лише фіскальну стабільність, а й соціальну справедливість, оскільки ефективна система оподаткування та митного адміністрування створює можливості для підтримки найуразливіших верств населення, розвитку освітніх, медичних та інфраструктурних програм.

Таким чином, роль аудиту митної політики та податкових стимулів у повоєнній відбудові є стратегічною. Вони не лише виконують функції контролю й оцінки ефективності державних рішень, але й формують основу для сталого розвитку, модернізації фінансової системи та підвищення конкурентоспроможності національної економіки. В умовах глобальної економічної інтеграції та внутрішніх викликів саме поєд-

нання прозорого аудиту, гнучкої податкової політики та справедливої митної системи стане ключем до відновлення економічної незалежності та стабільного розвитку держави у післявоєнний період.

Використані джерела

1. Біленко О., Савченко С. Трансформація механізму податкової політики в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. 46. URL: https://doi.org/10.32782/2524–0072/2022–46–19.
2. Карлін М. І., Проць Н. В., Борисюк О. В. Публічні фінанси: навчальний посібник. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2023. 358 с. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/22504/1/publ_fifansy_2023.pdf

Дарія ВАСИЛЕНКО
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Сідор М. І.***

ОПОДАТКУВАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ І ВОЛОНТЕРІВ

Оподаткування військовослужбовців і волонтерів займає особливе місце в сучасній податковій політиці України. В умовах воєнного стану це питання виходить за межі фінансової площини, набуваючи соціального та морального значення. Ефективність державної податкової підтримки визначає рівень суспільної довіри до влади, а також мотивує громадян до служби й участі в обороні країни.

Після початку повномасштабного вторгнення, в державі було запроваджено низку змін до податкового законодавства, аби підтримати військових. Згідно з Податковим кодексом України (п. 165.1.10, п. 165.1.58), грошове забезпечення військовослужбовців, виплати бойових надбавок, одноразова грошова допомога у разі поранення або загибелі, а також компенсації, пов'язані з проходженням служби, звільнені від оподаткування податком на доходи фізичних осіб (ПДФО) і військовим збором на період дії воєнного стану [1; 2].

Це означає, що військовослужбовці отримують повну суму нарахованого грошового забезпечення без зменшення на 18% ПДФО і 1,5% військового збору. Такий підхід спрямований на збільшення реальних доходів військових та часткову компенсацію високих ризиків, пов'язаних із виконанням бойових завдань.

Однак проблеми виникають при виплаті одноразових допомог після звільнення зі служби або при переході військових на цивільну роботу. У деяких випадках податкові органи трактують такі виплати як звичайний дохід, що потребує додаткового оподаткування. Це свідчить про необхідність чіткого унормування всіх видів грошового забезпечення військовослужбовців у податковому законодавстві.

Волонтерська діяльність у сучасній Україні набула безпрецедентного масштабу. Для впорядкування податкового обліку цієї діяльності держава створила спеціальний Реєстр волонтерів, який веде Державна податкова служба. Особи, включені до цього реєстру, мають право не сплачувати податки із коштів, що надходять на їхні волонтерські рахунки, за умови, що вони використовуються цільово — для потреб Збройних Сил України, постраждалих від війни або гуманітарної допомоги [3].

Ключовим нормативним документом виступає Податковий кодекс України, у якому міститься підпункт 165.1.54, що передбачає звільнення таких доходів від оподаткування. Це створює можливість легально акумулювати значні кошти без ризику визнання їх прибутком фізичної особи [1].

Однак практика показує, що багато волонтерів стикаються з бюрократичними складнощами: необхідністю доводити цільове використання коштів, звітувати про витрати, надавати підтвердження благодійних закупівель тощо. Недосконалість механізму обліку створює ризики як для самих волонтерів, так і для контролюючих органів, що може призводити до непорозумінь або штрафних санкцій.

Тому одним із ключових напрямів удосконалення системи слід визначити спрощення звітності для зареєстрованих волонтерів, запровадження електронних форм звітування та єдиних стандартів документального підтвердження витрат.

Податкові пільги для військових і волонтерів мають не лише економічний, а й символічний зміст — вони демонструють визнання зусиль тих, хто забезпечує національну безпеку та гуманітарну підтримку суспільства. Крім того, ці пільги зменшують фінансове навантаження на громадян, які часто витрачають власні ресурси на допомогу армії [4].

Водночас у системі податкових пільг важливо забезпечити баланс між підтримкою та контролем. З одного боку, надмірна бюрократизація може знеохотити людей до волонтерства, з іншого — відсутність належного нагляду створює ризики зловживань. Оптимальним є поєднання прозорих електронних механізмів контролю з максимальним спрощенням процедур для добросовісних платників.

Досвід країн НАТО показує, що податкові пільги для військових і волонтерів — це не одноразовий захід, а сталий елемент соціальної

політики. Наприклад, у США військовослужбовці звільняються від податків на час бойових дій, а витрати на благодійність мають статус податкового вирахування. У Великій Британії волонтерські фонди мають статус charity, що дозволяє повністю звільняти їх від податків і забезпечує державну підтримку.

Україна поступово адаптує ці підходи, проте потребує більшої системності та прозорості в адмініструванні пільг. Подальший розвиток у цій сфері має бути спрямований на створення стабільної нормативної бази, що гарантуватиме захист фінансових інтересів військових і волонтерів навіть після завершення воєнного стану.

Система оподаткування військовослужбовців і волонтерів є важливим складником державної соціально-економічної політики, що поєднує фінансові, правові та моральні аспекти. Її функціонування в умовах воєнного стану демонструє, наскільки держава готова підтримати тих, хто забезпечує її обороноздатність і соціальну стійкість. Надання податкових пільг військовим і волонтерам не лише полегшує їхній матеріальний стан, а й виконує глибшу функцію — зміцнює довіру до держави, формує відчуття справедливості та визнання внеску кожного громадянина у спільну боротьбу за незалежність.

Звільнення від оподаткування грошового забезпечення військовослужбовців, бойових надбавок, компенсацій та допомог свідчить про здатність податкової системи адекватно реагувати на виклики воєнного часу. Такі заходи забезпечують стабільність доходів військових, знижують соціальну напругу та підтримують боєздатність армії. Разом із тим потребує вдосконалення механізм реалізації цих пільг: необхідно усунути бюрократичні перепони, чітко врегулювати правила оподаткування одноразових виплат і допомоги після звільнення зі служби, а також уніфікувати підходи до різних категорій військових залежно від умов їхньої служби [5].

У сфері волонтерства податкові пільги відіграють не меншу роль. Вони створюють умови для прозорої, легальної та безпечної діяльності громадян, які добровільно надають допомогу армії й цивільним постраждалим. Включення волонтерів до офіційного реєстру, звільнення їхніх доходів від оподаткування та можливість звітувати в електронній формі — це важливі кроки до цивілізованої взаємодії держави та громадянського суспільства. Проте потребують подальшого спрощення процедури звітності, стандартизації вимог до підтвердження витрат і розроблення дієвих механізмів державного контролю, які б не перешкоджали волонтерській ініціативі.

Особливої уваги заслуговує питання узгодження української практики з міжнародним досвідом. Країни НАТО — США, Велика Британія, Канада — давно використовують податкові пільги як інструмент соціальної підтримки військових і стимулювання благодійності. Україна поступово впроваджує подібні механізми, однак для досягнення сталого результату необхідно створити цілісну систему, що діятиме не лише в період воєнного стану, а й у мирний час. Це сприятиме розвитку професійної армії, легалізації волонтерського сектору та підвищенню ефективності громадської допомоги.

Використані джерела

1. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. Редакція від 05.10.2025, № 4577-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755–17#Text (дата звернення: 13.11.2025).
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. Редакція від 14.05.2025, № 4391-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389–19#Text (дата звернення: 13.11.2025).
3. Державна податкова служба України. Податки для волонтерів: що треба знати про благодійну допомогу. URL: https://tr.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/905721.html (дата звернення: 13.11.2025).
4. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19.04.2011 № 3236-VI. Редакція від 01.06.2025, № 4186-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236–17#Text (дата звернення: 13.11.2025).
5. Міністерство оборони України. Грошове забезпечення 2025. URL: https://social.mil.gov.ua/groshove-zabezpechennya/groshove-zabezpechennya.html (дата звернення: 13.11.2025).

Олександр ВИШНЕВСЬКИЙ
студент 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. е. н., доцент ***Візіренко С. В.***

СИНЕРГІЯ МИТНОГО АУДИТУ ТА ПОДАТКОВОГО КОНТРОЛЮ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Сучасна митна система України перебуває на етапі глибокої трансформації, спрямованої на підвищення прозорості зовнішньоекономічних операцій та ефективності державного контролю [1]. Одним із ключових напрямів цих змін є розвиток митного аудиту як інструменту післямитного контролю, що забезпечує достовірність декларування товарів і сплати митних платежів. У поєднанні з податковим контролем митний аудит сприяє виявленню схем ухилення від оподаткування, формуванню чесної конкуренції на ринку та зміцненню фінансової безпеки держави. Використання цифрових технологій,

аналітичних систем і автоматизованих баз даних дає змогу підвищити якість перевірок та оперативність реагування на порушення митного законодавства [3].

У глобалізованому світі, де обсяги міжнародної торгівлі та фінансових операцій стрімко зростають, державі необхідно створювати ефективні механізми моніторингу, які дозволяють швидко виявляти фінансові ризики, ухилення від оподаткування, контрабанду та інші схеми, що підривають стабільність економіки. Одним із таких сучасних інструментів стає синергія митного аудиту та податкового контролю, яка дозволяє не лише підвищити якість перевірок, а й створити єдину аналітичну платформу для управління фінансовими потоками на рівні держави. Митний аудит — відносно новий, але надзвичайно перспективний інструмент, який зосереджений на перевірці правильності митного оформлення, достовірності задекларованої інформації та законності здійснення зовнішньоекономічних операцій [1]. Його головна відмінність від традиційного митного контролю полягає в тому, що аудит проводиться після випуску товаріву вільний обіг, тобто вже після завершення митних процедур. Це дає змогу виявляти глибші порушення, які не завжди очевидні під час первинної перевірки. Податковий контроль, у свою чергу, є основним інструментом держави для забезпечення повноти сплати податків і зборів, контролю за веденням бухгалтерського обліку та достовірністю фінансової звітності підприємств [2]. Його функції охоплюють перевірку не лише великих платників податків, а й малого та середнього бізнесу, який може бути частиною більш масштабних схем ухилення. Поєднання митного аудиту з податковим контролем дозволяє державі побудувати єдину систему фінансового моніторингу, яка охоплює увесь ланцюг руху товарів, коштів та інформації — від моменту імпорту або експорту товару до остаточного відображення фінансових результатів у податковій декларації підприємства [3]. Така взаємодія створює потужний аналітичний ефект. Коли митні та податкові органи обмінюються інформацією в режимі реального часу, вони отримують можливість відстежувати логічні зв'язки між зовнішньоекономічними операціями та податковими звітами [2]. Скоординовані дії двох структур дозволяють швидко виявляти такі невідповідності й реагувати на них до того, як держава втратить надходження до бюджету. У сучасному світі така система контролю неможлива без цифровізації [3]. Цифрова трансформація дає державі змогу перейти від паперових і ручних процедур до електронного аналізу, автоматизації перевірок і штучного інтелекту. Використання єдиних інформаційних платформ, інтегрованих баз даних та автоматизованих систем управління ризиками перетворює митний і податковий контроль на інтелектуальну систему, здатну самостійно аналізувати величезні обсяги інформації.

У митній сфері вже застосовуються електронні системи попереднього аналізу декларацій, які дозволяють визначати ризики контрабанди або недостовірного декларування ще до проведення перевірки [1]. У податковій сфері працюють системи моніторингу податкових накладних і ризик-профілів платників, які дозволяють автоматично виявляти підприємства, що здійснюють фіктивні операції або маніпуляції з ПДВ [2]. Важливу роль у розвитку такої системи відіграє використання єдиних баз даних. Коли митна й податкова служби мають доступ до спільної інформації, вони можуть аналізувати діяльність підприємств комплексно, а не фрагментарно. Це дає змогу запобігати ситуаціям, коли компанія на митниці декларує одну вартість товару, а в податковій звітності — зовсім іншу. Єдина інформаційна платформа усуває дублювання функцій, скорочує кількість перевірок і значно підвищує ефективність контролю. У перспективі значного поширення може набути використання блокчейн-технологій, які забезпечують незмінність і захищеність даних, що дозволяє створювати так званий «ланцюг довіри», у якому кожен етап митно-податкових операцій фіксується в захищеній електронній системі.

Важливою перевагою синергії митного аудиту й податкового контролю є можливість виявлення невідповідностей між митною декларацією та податковою звітністю. Цифровізація виступає не лише як допоміжний елемент, а як основа модернізації всієї системи контролю. Поєднання митного аудиту й податкового контролю в умовах цифрової трансформації формує нову модель фінансової політики, орієнтовану на аналітичність, автоматизацію та прозорість. Це не лише зміцнює фінансову стабільність, а й сприяє формуванню конкурентоспроможної економіки, де чесний бізнес має перевагу, а державні інституції діють ефективно, злагоджено й справедливо. Саме така система контролю стає запорукою фінансової безпеки України та її успішної інтеграції у світовий економічний простір.

Використані джерела

1. Гайдучок Т., Вітер С., Дем'янишина О. Митний пост-аудит як інструмент підвищення ефективності митного контролю в Україні. *Таврійський науковий вісник*. Серія: Економіка. 2022. № 23. С. 105–116. URL: https://doi.org/10.32782/2708–0366/2025.23.12
2. Погріщук Г., Бей С. Формування та реалізація митної політики україни. *Економіка та суспільство*. 2022. № 40. URL: https://doi.org/10.32782/2524–0072/2022–40–74
3. Ганцюк Т. Д. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів публічної влади в Україні. *Стратегія розвитку системи управління державними фінансами 2022–2025* / Міністерство фінансів України. URL: dy.nayka.com.ua/pdf/8_2018/102.pdf

Аліна ГОЛУБЕНКО
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. е. н., доцент ***Візіренко С. В.***

ESG-АУДИТ: НОВІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ АУДИТУ ТА НЕФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ

У сучасному бізнес-середовищі зростає значення прозорості та відповідального управління. ESG-аудит — новий та динамічний напрям, що виходить за межі фінансової перевірки й оцінює екологічні, соціальні та управлінські (ESG) аспекти діяльності компаній. Він стає важливим інструментом для підвищення репутації, залучення інвестицій і відповідності глобальним стандартам сталого розвитку. Сучасний ESG-аудит передбачає інтеграцію нових підходів, що охоплюють не лише фінансові, а й нефінансові аспекти діяльності компанії. Одним із основних напрямів є інтеграція нефінансової звітності в аудиторський процес. Аудитори оцінюють повноту та достовірність даних щодо екологічної та соціальної відповідальності підприємств, що дозволяє глибше розуміти бізнес-модель, ризики та можливості компанії. Такий підхід забезпечує прийняття збалансованих інвестиційних рішень, враховуючи вплив компанії на суспільство та довкілля [1].

Другим важливим напрямом є стандартизація та верифікація ESG-звітності.

Нефінансова звітність є ключовим елементом ESG-підходу. Вона відображає не лише економічні, а й соціальні та екологічні результати діяльності підприємства — умови праці, вплив на довкілля, ефективність управління. На відміну від фінансової, така звітність показує реальний внесок компанії у сталий розвиток і соціальну відповідальність. Звітність зі сталого розвитку (ESG-звітність) — це звіт компанії про те, як її діяльність впливає на довкілля, суспільство та управління, і як ці фактори, своєю чергою, впливають на саму компанію. Наразі в Україні ця звітність ще не є обов'язковою, але законодавча база для її впровадження активно готується. Вже створюється відповідна нормативна база. Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» було визначено цілі сталого розвитку України на період до 2030 року. У жовтні 2024 року Кабінет Міністрів України схвалив Стратегію запровадження підприємствами звітності зі сталого розвитку. Стратегія передбачає два етапи:

– до 2026 року: створення нормативної бази та початок складання й оприлюднення підприємствами звітів зі сталого розвитку за стандартами ESRS;

– 2026–2030 роки: повне запровадження ESRS та обов'язковий аудит цих звітів [2].

Проєкт Закону зобов'язує компанії готувати та публікувати таку звітність за єдиними європейськими стандартами (ESRS). Впровадження європейських стандартів, таких як ESRS (European Sustainability Reporting Standards) встановлює нові вимоги до структури, змісту та перевірки інформації. Аудитори забезпечують комплексну підтримку — від розробки систем внутрішнього контролю над ESG-інформацією до незалежної перевірки публічних звітів, що гарантує їх відповідність і довіру інвесторів. Зростаюча увага до того, як компанії впливають на екологію, суспільство та своє управління (ESG-фактори), спричинила розвиток нефінансової звітності. Тепер великі підприємства подають звіти зі сталого розвитку, а малий та середній бізнес використовує зручніші форми. Така звітність є важливою, оскільки вона виходить за рамки фінансових показників. Вона розкриває вплив компанії на довкілля та суспільство, а також прозорість її управління. Це ефективний спосіб побудувати довіру з усіма, хто зацікавлений у діяльності компанії, та підкреслити її відповідальне ставлення до бізнесу.

Третій напрямок стосується трансформації корпоративного управління. Впровадження ESG-аудиту сприяє розробці та оновленню внутрішніх політик і процедур компаній, що відображають принципи сталого розвитку та етичного управління. Не менш важливим є розширення сфери застосування та технологічна підтримка ESG-аудиту. Цифровізація бізнесу відкриває нові можливості для систематизації та аналізу ESG-даних з використанням сучасних інформаційних технологій. Це дозволяє ефективніше оцінювати підприємства, здійснювати моніторинг ризиків та приймати стратегічні рішення з урахуванням сталого розвитку. Нефінансова звітність у цьому процесі є ключовим інструментом, розкриваючи екологічні, соціальні та управлінські практики, що підвищує конкурентоспроможність, довіру інвесторів і відповідність сучасним трендам сталого розвитку [1].

Впровадження ESG-аудиту в Україні має значний потенціал. Перспективним є розвиток національної стратегії ESG-звітності, яка передбачає створення єдиних правил та стандартів, підготовку кваліфікованих фахівців і формування нормативної бази для обов'язкової публічної звітності зі сталого розвитку до 2030 року. Це відкриває нові можливості для інтеграції українських компаній у європейські та світові ринки капіталу, стимулює прозоре та сталий ведення бізнесу і сприяє формуванню нових моделей управління [2].

Таким чином, ESG-аудит активно розвивається, розширюючи оцінку від фінансових показників до соціальних і екологічних фак-

торів. Він сприяє прозорості, відповідальному управлінню та інтеграції нефінансової звітності, відкриваючи нові можливості для сталого розвитку бізнесу на глобальному рівні.

Використані джерела

1. Федоров І. О., Гордополов В. Ю. Роль нефінансової звітності в інтегрованому підході до аудиту підприємств суспільного інтересу. *Бізнес Інформ*. 2024. № 8. С. 335–340.
2. ESRS-звітність в Україні: впровадження європейських стандартів. BDO. URL: https://www.bdo.ua/uk-ua/insights-2/information-materials/2025/esrs-reporting-in-ukraine-implementing-european-standards

Поліна ГРАБЕНКО
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. ю. н., професор ***Кормич Б. А.***

МИТНИЙ БОРГ ТА ГАРАНТІЇ ЗГІДНО З МИТНИМ КОДЕКСОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ (МКЄС)

Митний борг є ключовим елементом системи митного регулювання Європейського Союзу, оскільки визначає обсяг фінансових зобов'язань перед державою, що виникають у результаті переміщення товарів через митний кордон. Його правове регулювання закріплене в Митному кодексі ЄС (МКЄС) — Regulation (EU) No 952/2013 [1], який забезпечує уніфікований підхід до визначення митних зобов'язань, умов їх виникнення та засобів забезпечення. МКЄС створює основу для функціонування спільного митного простору та гармонізує практику країн-членів у сфері митного адміністрування.

Відповідно до ст. 77 МКЄС, митний борг із ввізного мита виникає в момент прийняття митної декларації щодо товарів, призначених для вільного обігу, а з експортного мита — у момент прийняття декларації на експорт [1]. Таким чином, момент виникнення боргу пов'язаний із процесом митного оформлення. Однак борг може з'явитися і внаслідок порушень — наприклад, незаконного ввезення, неналежного використання товарів або обману з боку декларанта [2]. МКЄС розрізняє дійсний і потенційний митний борг: перший виникає внаслідок фактичних дій, а другий — у межах процедур, що можуть призвести до виникнення зобов'язання, як-от транзит чи складування [3]. Саме для таких випадків передбачено спеціальні гарантії, які забезпечують

можливість виконання митних обов'язків навіть до моменту виникнення боргу.

Система гарантій у межах МКЄС спрямована на захист фінансових інтересів Союзу та водночас на створення сприятливих умов для бізнесу. Згідно зі статтями 89–97 Кодексу [1], гарантія є обов'язковою, якщо існує ризик несплати митних платежів. Вона може бути індивідуальною або загальною, повною чи частковою, залежно від оцінки ризику. Порядок застосування гарантій конкретизується у Commission Delegated Regulation (EU) 2015/2446 [2], який визначає форми документів і встановлює умови для отримання статусу авторизованого економічного оператора (AEO). Такий статус дозволяє підприємствам користуватися спрощеннями, зокрема можливістю надавати менші суми гарантій, що визнаються на рівні всього ЄС.

Як зазначено у керівництві Єврокомісії «Customs Debt and Guarantees» [3], гарантії відіграють не лише фіскальну, а й превентивну роль — вони зміцнюють довіру між митними органами та підприємствами, формують прозору систему взаємної відповідальності. Гарантія може покривати одну або кілька операцій (загальна гарантія), а її надання здійснюється банками, страховими компаніями чи іншими фінансовими установами, схваленими митними органами. Завдяки цій системі забезпечується рівноваги між інтересами держави та економічних суб'єктів.

Важливу роль у тлумаченні норм про митний борг відіграє судова практика. У справі C-571/12 Greencarrier Freight Services Latvia SIA v Valsts ieņēmumu dienests Суд ЄС роз'яснив, що митний борг може бути анульований лише за наявності виняткових обставин і за умови, що платник довів відсутність своєї вини [4]. Це свідчить про дію принципу об'єктивної відповідальності, який водночас допускає пом'якшення у випадках належної обачності з боку суб'єкта. Суд також наголосив, що гарантія не може використовуватися як засіб уникнення сплати боргу, якщо останній уже фактично виник, що підтверджує послідовність і передбачуваність системи ЄС у цій сфері.

Сучасний розвиток митного законодавства ЄС характеризується тенденцією до цифровізації процедур і запровадження електронного управління гарантіями. У документах Європейської Комісії 2023 року [3] зазначено, що впровадження UCC Guarantee Management System (GUM) дає змогу відстежувати статус гарантій у реальному часі, автоматизувати взаємодію між митними адміністраціями та зменшувати ризики зловживань. Це є кроком до побудови єдиної інтегрованої інформаційної системи митного простору ЄС. Науковці підкреслюють, що сучасна модель МКЄС сприяє переходу від суто фіскального підходу до концепції партнерства між державою та бізнесом, де гарантії розглядаються як інструмент довіри й спрощення процедур [5].

Отже, митний борг і гарантії відповідно до МКЄС утворюють збалансовану систему, спрямовану на забезпечення фінансової стабільності Союзу й водночас на розвиток чесної конкуренції та спрощення торгівлі. Чітко визначені підстави виникнення боргу, ефективне система гарантій і єдина практика застосування створюють передумови для прозорого, справедливого та сучасного митного регулювання, що відповідає потребам європейської інтеграції та цифрової економіки.

Використані джерела

1. Regulation (EU) No 952/2013 of the European Parliament and of the Council of 9 October 2013 establishing the Union Customs Code. Official Journal of the European Union, L 269, 10.10.2013. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2013/952/oj
2. Commission Delegated Regulation (EU) 2015/2446 of 28 July 2015 supplementing Regulation (EU) No 952/2013. Official Journal of the European Union, L 343, 29.12.2015. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg_del/2015/2446/oj
3. European Commission. UCC Guidance: Customs Debt and Guarantees. Brussels: European Commission, 2023. URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/document/download/c8edc1a9-cad0–4a88-bd3b-eade6744f82d_en
4. Court of Justice of the European Union. Judgment in Case C-571/12, Greencarrier Freight Services Latvia SIA v Valsts ieņēmumu dienests. 14 November 2013.URL: https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=144029&doclang=EN
5. Schrama K. The Union Customs Code: Developments in Customs Debt and Guarantee Mechanisms. *Common Market Law Review*. 2021. Vol. 58(3). P. 715–740. URL: https://kluwerlawonline.com/journalarticle/Common+Market+Law+Review/58.3/COLA2021060

Владислава ДЖИГИРЕЙ
студентка 1 курсу магістратури
факультету адвокатури та антикорупційної діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Квасніцька О. О.***

СТАНОВЛЕННЯ КОРПОРАТИВНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ

Корпоративне право являє собою окрему галузь правової системи, яка встановлює правила та норми, що регулюють процес створення, функціонування, управління й припинення діяльності юридичних осіб, передусім господарських товариств. В українському правовому полі ця галузь визначає юридичні засади організації та роботи компаній, а також окреслює коло прав та обов'язків їхніх учасників. Зокрема

науковець В. І. Цікало трактує корпоративне право у суб'єктивному розумінні як сукупність прав людини на участь в об'єднаннях, що передбачає можливість створення нового суб'єкта права, а також як права, які виникають у особи внаслідок її членства чи участі в певній корпоративній структурі [4, с. 8].

Корпоративне право ґрунтується на приватноправових засадах, оскільки створення юридичних осіб корпоративної форми базується на добровільному волевиявленні засновників, які взаємодіють між собою на засадах рівності без адміністративного підпорядкування. Організації корпоративного типу виступають власниками майна, яке засновники передають до їх статутного (складеного) капіталу, а також активів, отриманих під час господарської діяльності на підставі різноманітних договорів.

Науковець Г. Ф. Бондар корпоративні права поділяє за кількома основними критеріями. Перший критерій — це сфера застосування, відповідно до якого виділяють майнові та організаційні корпоративні права. Майнові права охоплюють можливість учасника отримувати частку в майні, сформованому в результаті господарської діяльності підприємства.

Другий критерій — зміст корпоративних прав, за яким вони поділяються на типові та особливі. До типових належать основні повноваження учасника товариства: право на прибуток, участь в управлінні та на отримання частини майна підприємства. Особливі права охоплюють розширені чи додаткові можливості, які не є характерними для всіх учасників, наприклад, право відчуження корпоративних прав, право на емісію певних цінних паперів або інші дії, пов'язані з корпоративною участю та її об'єктами.

Третім критерієм є допустимість реалізації корпоративних прав, відповідно до якого вони поділяються на лімітовані та надкорпоративні. Лімітовані (обмежувальні) права діють у межах, встановлених статутом чи іншими нормативними актами товариства. Надкорпоративні ж характеризуються відсутністю таких обмежень і можуть здійснюватися незалежно від положень установчих документів [1, с. 63].

Корпоративні права вирізняються низкою специфічних рис, що відрізняють їх від інших цивільно-правових інститутів. По-перше, їх поява безпосередньо пов'язана з визначенням частки особи у статутному капіталі відповідної юридичної особи. По-друге, обсяг і можливості реалізації корпоративних прав залежать від розміру цієї частки. По-третє, корпоративні права мають комплексний характер, оскільки включають як майнові, так і немайнові елементи [4, с. 67].

Формування корпоративного права в Україні нерозривно пов'язане з періодом становлення державності після проголошення незалежності та створенням власної системи нормативно-правових

актів. Саме тоді було ухвалено низку законів: «Про господарські товариства», «Про підприємництво», «Про підприємства в Україні», «Про цінні папери і фондову біржу», «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» та інші нормативні документи. Ці акти визначили правові засади діяльності господарських товариств, а також встановили режим обігу цінних паперів, передусім акцій, через які закріплюються корпоративні права їхніх учасників [5, с. 10].

У 1992 році в Україні ухвалено групу законів, що регулювали процеси приватизації: «Про приватизацію державного майна», «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)», «Про приватизаційні папери» та інші. Прийняття цих нормативних актів започаткувало масштабний перехід державної власності у приватні руки, а також створення великих відкритих акціонерних товариств на основі майна колишніх державних підприємств. Подальший розвиток корпоративних форм господарювання в Україні значною мірою визначався перебігом процесів приватизації та корпоратизації. Значну роль у цьому відігравали довірчі та страхові товариства, інвестиційні фонди й компанії, які активно впливали на формування корпоративних структур у постприватизаційний період [5, с. 11].

Після ухвалення Конституції України 28 червня 1996 року ключові положення корпоративного права почали ґрунтуватися на нормах конституції. Зокрема, Ст. 42 [2] гарантує кожній людині право займатися підприємницькою діяльністю, якщо вона не суперечить закону. Важливими для формування корпоративних відносин є конституційні норми, що встановлюють засади правового регулювання власності (Ст. 13, 14, 41), а також положення щодо особистих немайнових прав і свобод громадян (Ст. 21–28), що стали фундаментом для розвитку корпоративного законодавства в Україні.

Запровадження в Україні Цивільного кодексу та Господарського кодексу ознаменувало новий етап у формуванні сучасного корпоративного законодавства. Ці акти внесли низку важливих нововведень у сферу корпоративного права. Зокрема, у Цивільному кодексі з'явився окремий розділ, присвячений господарським товариствам, положення якого в багатьох аспектах відрізняються від норм, закріплених у Господарському кодексі [3; 5, с. 11]. Зокрема, у Главі 8 Цивільного кодексу подано загальні засади функціонування господарських товариств — окреслено їх поняття, класифікацію, особливості майнових відносин, а також права й обов'язки учасників. Крім того, у ній визначено правовий статус різних організаційно-правових форм: повного товариства (Ст. 119–132), командитного товариства (Ст. 133–139), товариств з обмеженою (Ст. 140–150) та додатковою (Ст. 151) відповідальністю, а також акціонерних товариств (Ст. 152–162). Окремий блок норм — статті 163–166, які присвячені врегулюванню діяльності виробничих кооперативів як різновиду підприємницьких товариств [3].

Після Революції Гідності розпочався новий етап розвитку корпоративного права, що характеризується гармонізацією українського законодавства з європейським правом, ухваленням законів в оновлених редакціях, впровадженням стандартів корпоративного управління, створенням інфраструктури фондового ринку, реформуванням судової системи, особливо у сфері розгляду корпоративних спорів.

Незважаючи на значний прогрес, в Україні зберігається низка системних проблем корпоративного управління, що стримують ефективний розвиток корпоративного сектору. По-перше, недостатня прозорість і відкритість діяльності компаній, особливо приватних АТ та ТОВ ускладнює контроль за діями менеджменту та знижує довіру інвесторів. По-друге, низька правова культура учасників ринку, що виявляється у зловживанні корпоративними правами, недотриманні етичних норм, використанні непрозорих механізмів впливу на рішення загальних зборів та органів управління сприяє поширенню корпоративних конфліктів, рейдерства та недружніх поглинань. По-третє, недостатня відповідальність посадових осіб та відсутність реальних механізмів контролю за їх діяльністю є ще однією проблемо, що загострилася в умовах війни. По-четверте, повільний розвиток ринку капіталу, який має бути інституційною базою для ефективного функціонування корпоративного сектору а також недостатній рівень ліквідності, низька активність інституційних інвесторів та обмежений доступ до міжнародного фінансового ринку ускладнюють формування сучасної корпоративної культури.

Корпоративне право має безпосередній вплив на економічну стабільність та безпеку держави. У період війни важливість належного корпоративного регулювання зростає, оскільки економіка стикається з викликами, що потребують максимально ефективного використання ресурсів, прозорості та відповідальності бізнесу. Тому важливими елементами економічної безпеки є захист прав інвесторів, забезпечення стабільності діяльності стратегічних підприємств, запобігання рейдерським захопленням, прозоре управління державними корпораціями та підвищення ефективності корпоративного сектору. Саме тому розвиток корпоративного права є одним із ключових напрямів державної політики у сфері економічної безпеки.

Становлення корпоративного права в Україні пройшло складний шлях до сучасної системи нормативно-правового регулювання, що відповідає європейським стандартам. Його розвиток охоплює формування базових актів про підприємництво, господарські товариства, цінні папери та приватизацію. У подальші роки, особливо після Революції Гідності, корпоративне законодавство зазнало модерні-

зації, спрямованої на посилення прозорості, покращення корпоративного управління, захист прав інвесторів та гармонізацію з правом ЄС. В умовах війни роль корпоративного права зростає, адже ефективне корпоративне управління є чинником економічної стійкості, безпеки та здатності держави забезпечувати функціонування підприємств.

Використані джерела

1. Боднар Г. Ф. Features of corporate governance implementation in martial arts conditions. *Scientific Bulletin of Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas*. 2024. № 2 (30). С. 61–69.
2. Конституція України. URL: https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii
3. Цивільний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435–15#Text
4. Цікало В. І. Засада пропорційності здійснення корпоративних прав : монографія. Вид. 2-ге. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2023. 590 с.
5. Поняття корпоративних відносин та їх розвиток в Україні. URL: https://surl.li/zbybyr

Анастасія ДІДУХ
студентка 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Міщенко І. В.***

ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИ РОЗГЛЯДІ СПРАВ ПРО ПОРУШЕННЯ МИТНИХ ПРАВИЛ: ВИКЛИКИ ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Актуальність теми зумовлена необхідністю забезпечення належного дотримання стандартів справедливого судового розгляду та захисту прав людини у сфері публічно-правових відносин. У контексті євроінтеграційних процесів Україна взяла на себе зобов'язання гармонізувати національне законодавство та судову практику з положеннями Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Водночас розгляд справ про порушення митних правил має специфічний правовий характер, який поєднує адміністративні та кримінально-правові елементи, що створює складнощі у правильному застосуванні рішень ЄСПЛ.

За Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [1], Україна зобов'язана виконувати остаточне рішення ЄСПЛ у будь-якій справі, в якій вона є стороною, а національні суди застосовують при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) та практику Суду як джерело права.

Законодавче зобов'язання застосовувати практику ЄСПЛ фактично призвело до поступового формування нової національної судової практики у митних спорах. Суди України, визнаючи Конвенцію та рішення ЄСПЛ як джерело права, почали використовувати їхні правові позиції для забезпечення справедливого судового розгляду та захисту майнових прав у цій специфічній сфері. Саме через це стає необхідним аналіз ключових рішень ЄСПЛ, які встановлюють обов'язкові стандарти, зокрема щодо пропорційності санкцій та процесуальних гарантій.

У справі «Садоха проти України» ЄСПЛ чітко окреслив підходи до оцінки пропорційності конфіскації у провадженнях щодо порушення митних правил [2]. Суд наголосив, що конфіскація значної суми готівки, яка була отримана законним шляхом, є серйозним втручанням у право мирного володіння майном, а тому має відповідати критеріям законності, легітимної мети та необхідності у демократичному суспільстві. ЄСПЛ у своєму аналізі підкреслив, що національні суди обмежилися формальним тлумаченням норм Митного кодексу і не здійснили всебічного дослідження пропорційності застосованого стягнення, зокрема не надали належної оцінки походженню коштів, відсутності умислу з боку заявника та його особистим обставинам. Такий підхід, як встановив Суд, суперечить стандартах, закріпленим у практиці ЄСПЛ, відповідно до яких держави зобов'язані забезпечувати індивідуалізацію відповідальності та застосування санкцій, що відповідають реальному ступеню суспільної небезпеки діяння.

Другий ключовий аспект рішення стосується гарантій справедливого судового розгляду у митних справах, які також мають оцінюватися крізь призму Конвенції. ЄСПЛ звернув увагу, що заявника фактично було позбавлено можливості бути присутнім на судовому засіданні апеляційної інстанції, що вплинуло на реалізацію його процесуальних прав та можливість ефективно захищати свою позицію. Суд підкреслив, що у справах про порушення митних правил, де наслідком може стати конфіскація майна, держава повинна забезпечувати підвищений стандарт процесуальних гарантій. Рішення у справі «Садоха проти України» стало прецедентом, що визначає обов'язок національних судів враховувати критерій пропорційності та стандарти ЄСПЛ при призначенні санкцій за митні правопорушення, а також гарантувати особі реальну можливість участі у судовому процесі, що прямо впливає на справедливість такого розгляду.

Аналіз рішення ЄСПЛ у справі «ТОВ «Полімерконтейнер» проти України» дозволяє розкрити ключові підходи Суду до застосування статті 1 Першого протоколу в контексті розгляду справ про порушення митних правил [3]. Суд встановив, що систематичне присвоєння митними органами невірного класифікаційного коду імпортованим товарам, попри наявність численних остаточних рішень національних судів на користь заявника, становило незаконне втручання в право мирного володіння майном. ЄСПЛ наголосив, що подібна практика не лише покладала на підприємство надмірний тягар у вигляді постійних судових процесів та арешту товару, але й свідчила про свавільну діяльність державних органів, що суперечила принципу верховенства права. Суд підкреслив, що виконання кожного окремого рішення не усуває системності проблеми, якщо органи влади продовжують ухилятися від його фактичного застосування у подальшій діяльності.

З огляду на зазначене, рішення ЄСПЛ має суттєве значення для формування практики українських судів у митних спорах, адже воно вказує на необхідність врахування не лише формального виконання рішень, а й забезпечення їх фактичної ефективності. Суд прямо констатував, що тривале ігнорування правових висновків національних судів свідчить про відсутність ефективних механізмів запобігання свавіллю з боку митних органів, що порушує баланс між інтересами держави та правами суб'єктів господарювання. Таким чином, це рішення стає орієнтиром для українських судів щодо обов'язку оцінювати пропорційність втручання у майнові права, реальність виконання судових рішень та необхідність запобігати повторюваному порушенню з боку контролюючих органів при розгляді справ про порушення митних правил.

Справа «Мякотін проти України» має важливе значення для формування підходів українських судів у справах щодо порушення митних правил, оскільки вона чітко демонструє критерії, якими керується ЄСПЛ при оцінці втручання держави у право власності відповідно до статті 1 Першого протоколу [4]. Суд наголосив, що конфіскація транспортного засобу має розглядатися як серйозне втручання у майнові права, яке може бути виправданим лише за умови дотримання принципів законності, легітимності мети та пропорційності. Важливо, що ЄСПЛ критично оцінив неоднозначність дій митних органів, які спочатку дозволили ввезення автомобіля, а згодом ініціювали провадження щодо порушення митних правил. Така непослідовність органів влади, за відсутності умислу у діях заявника та з огляду на помилки посадових осіб, поставила під сумнів передбачуваність і справедливість застосування санкції.

У контексті застосування цього рішення українськими судами ЄСПЛ звернув увагу на те, що навіть за наявності формальних підстав для притягнення особи до відповідальності, санкція має бути адекватною обставинам справи та не створювати для особи надмірного тягаря. Суд підкреслив, що покарання у вигляді конфіскації автомобіля вартістю, яка суттєво перевищувала суму несплаченого мита, не відповідало принципу пропорційності. Дане рішення формує важливий орієнтир для українських судів у справах щодо порушення митних правил: вони повинні враховувати не лише формальне тлумачення законодавства, але й якість адміністративних процедур, поведінку державних органів, наявність їхніх помилок та добросовісність особи. Таким чином, справа «Мякотін проти України» підсилює вимогу забезпечення балансу між інтересами держави та правами особи, запобігаючи свавільному застосуванню конфіскації як засобу примусу та встановлюючи стандарти, обов'язкові для національних судів під час розгляду спорів у сфері митних правовідносин.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, щодо застосування практики Європейського суду з прав людини при розгляді справ про порушення митних правил, слід зазначити, що рішення ЄСПЛ відіграють ключову роль у формуванні сучасної національної судової практики, спрямованої на дотримання стандартів Конвенції. Аналіз рішень ЄСПЛ свідчить про наявність системних проблем у сфері пропорційності санкцій, правової визначеності та забезпечення справедливого балансу між публічними і приватними інтересами. Українські суди, зокрема Велика Палата Верховного Суду, поступово інтегрують правові позиції ЄСПЛ у свої рішення, забезпечуючи більш послідовне та справедливе застосування митного законодавства. Проте викликами залишаються неоднакове тлумачення норм Митного кодексу, недостатня узгодженість судової практики та потреба в глибшому розумінні європейських стандартів захисту права власності. Застосування практики ЄСПЛ є не лише засобом виправлення порушень, а й важливим інструментом удосконалення українського правосуддя, спрямованого на забезпечення верховенства права та захист прав людини у сфері митних правовідносин.

Використані джерела

1. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV / База даних «Законодавство України» ; Верховна Рада України : веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477–15#Text (дата звернення: 09.11.2025).
2. Садоха проти України (Sadocha v. Ukraine): Рішення Європейського суду з прав людини від 11.07.2019 у справі № 77508/11 / База даних «HUDOC» ; Європейський суд з прав людини : веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e50#Text (дата звернення: 15.11.2025).
3. ТОВ «Полімерконтейнер» проти України (TOV «Polymercontainer» v. Ukraine): Рішення Європейського суду з прав людини від 17.12.2009 у

справі № 23620/05 / База даних «HUDOC» ; Європейський суд з прав людини : веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c04#Text (дата звернення: 15.11.2025).
4. Мякотін проти України (Myakotin v. Ukraine): Рішення Європейського суду з прав людини від 17.12.2019 у справі № 29389/09 / База даних «HUDOC» ; Європейський суд з прав людини : веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e79#Text (дата звернення: 15.11.2025).

Євген КРАВЧЕНКО
студент 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. е. н., доцент ***Капустян І. В.***

АУДИТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Економічна нестабільність, внутрішні і зовнішні ризики, зокрема воєнні дії, коливання ринкової кон'юнктури та зміни податкової політики, створюють серйозні виклики для діяльності українських підприємств. У цих умовах питання забезпечення економічної безпеки та фінансової стабільності стає вкрай актуальним. Недостатній контроль за використанням ресурсів і відсутність системного аудиту можуть призводити до значних фінансових втрат, шахрайства та втрати довіри з боку інвесторів і партнерів.

Аудит виступає не лише механізмом перевірки фінансової звітності, а й стратегічним інструментом управління ризиками, який дозволяє оптимізувати управлінські процеси, підвищувати ефективність використання ресурсів і зміцнювати репутаційні позиції підприємства. Актуальність теми полягає у необхідності розробки та впровадження ефективних аудиторських механізмів, що забезпечують стійкий розвиток і конкурентоспроможність підприємств в умовах сучасних викликів.

Науковці зазначають, що аудит має ключову роль у формуванні фінансової дисципліни та прозорості підприємства.

Так, Рябчук О. та Гаврилюк В. підкреслюють специфіку методичних підходів аудиту у сфері безпеки, які дозволяють застосовувати його у комерційних структурах, особливо в кризових умовах [1].

Аудит у системі економічної безпеки виконує комплекс функцій:

1. контрольна — перевірка достовірності звітності, дотримання законодавства та внутрішніх політик;

2. аналітична — оцінка ефективності використання ресурсів, пошук резервів підвищення прибутковості;

3. превентивна — запобігання фінансовим ризикам і виявлення слабких місць у процесах;

4. інформаційна — створення достовірної бази для управлінських рішень;

5. репутаційна — підвищення довіри інвесторів, кредиторів і партнерів.

За даними Бюро економічної безпеки України, у 2022 р. понад третина підприємств мала ризики через відсутність системного контролю; аудит виявив фінансові порушення на суму понад 763 млн грн, що підтверджує його практичну ефективність [2].

Сучасна аудиторська діяльність в Україні базується на оновленій нормативній базі. Ключовим актом є Закон України № 2597-IX від 20.09.2022 р. «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення правових засад провадження аудиторської діяльності в Україні» [4], яким встановлено нові вимоги до прозорості звітів, унормовано подання інформації до Audit Public Oversight Body та посилено відповідальність аудиторів.

Органи нагляду, зокрема Audit Public Oversight Body, забезпечують державний контроль за дотриманням стандартів аудиту й публікацію результатів перевірок [5]. Це підвищує рівень фінансової прозорості та формує довіру інвесторів, кредиторів і партнерів.

За даними Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), підприємства, які системно впроваджують аудит і внутрішній контроль, щороку знижують втрати від нецільового використання ресурсів на 12–15 %. Це підтверджує економічну доцільність аудиту як засобу запобігання втратам, оптимізації управлінських рішень і підвищення ефективності діяльності підприємств [3].

На думку автора, ефективний аудит — це не лише перевірка фактів, а інструмент управління, який формує культуру прозорості та відповідальності, перетворюючи інформаційні ризики на можливості для розвитку. Проведення аудиту також підвищує інвестиційну привабливість підприємства, оскільки підтверджена незалежним аудитором звітність є гарантією фінансової стабільності.

Таким чином, аудит є центральним елементом системи економічної безпеки підприємства, що гарантує фінансову стабільність, достовірність облікових даних і своєчасне реагування на ризики. Його впровадження знижує ймовірність шахрайства, оптимізує внутрішні процеси та управлінські рішення, підвищує довіру інвесторів і партнерів. Актуальна нормативна база створює передумови для прозорого бізнес-середовища, де аудит стає не лише контролем, а стратегічним інструментом сталого розвитку, конкурентоспроможності та довгострокової фінансової безпеки підприємств.

Використані джерела

1. Рябчук О., Гаврилюк В. Особливості аудиту підприємств у сфері безпеки та оборони. *Український економічний часопис*. 2025. № 8. С. 116–122. URL: https://doi.org/10.32782/2786–8273/2025–8–20
2. Звіт про діяльність Бюро економічної безпеки України за 2022 рік. Київ, 2022. 52 с. URL: https://esbu.gov.ua/diialnist/plani-ta-zvity/2022-rik
3. OECD Economic Surveys: Ukraine 2025. Paris: OECD Publishing, 2025. 168 p. URL: https://doi.org/10.1787/940cee85-en
4. Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення правових засад провадження аудиторської діяльності в Україні: Закон України від 20.09.2022 № 2597-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597–20#Text
5. Audit Public Oversight Body. Про подання аудиторськими суб'єктами інформації відповідно до статті 38 Закону України № 2597-IX. 2023. URL: https://www.apob.org.ua/?p=5532

Антон КАЛТИШЕВ
студент 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. ю. н., професор ***Кормич Б. А.***

ФІСКАЛЬНА ТА ЕКОЛОГІЧНА ФУНКЦІЇ CBAM У МИТНІЙ ПОЛІТИЦІ ЄС

В умовах загострення глобальних кліматичних викликів ЄС послідовно посилює свою роль як лідера у «зеленому» переході. Прийняття стратегії «Європейського зеленого курсу» поставило амбітну мету — досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року. Ця стратегія вимагає не лише трансформації внутрішньої економіки, але й перегляду інструментів зовнішньої торговельної та митної політики для запобігання нівелюванню власних екологічних здобутків. Ключовою проблемою на цьому шляху є феномен «витоку вуглецю». Він полягає у переміщенні енергоємних виробництв за межі ЄС до юрисдикцій із менш суворими екологічними стандартами, або у заміщенні європейської продукції більш «брудним» імпортом. Це створює неконкурентні умови для європейських виробників та зводить нанівець зусилля у боротьбі зі зміною клімату.

Відповіддю на цей виклик стало запровадження Механізму вуглецевого коригування імпорту (CBAM). Цей інструмент знаменує собою фундаментальний зсув у парадигмі митної політики: відхід від її класичного розуміння як суто фіскального чи захисного заходу.

CBAM постає інноваційною формою митної політики, що вперше прямо інтегрує екологічний компонент у процедури митного адміністрування. Цей новий механізм розширює традиційне розуміння митних функцій. Він поєднує новітню екологічну функцію, спрямовану на вирівнювання «ціни на вуглець» для імпортерів та внутрішніх виробників, із класичною фіскальною функцією у вигляді обов'язкової плати за спеціальні сертифікати. Таке поєднання створює унікальну правову конструкцію, що вже викликає значні наукові дискусії щодо її відповідності нормам міжнародного торговельного права.

Юридична природа CBAM є складною, оскільки він формально не є ані митом, ані податком, а являє собою правову конструкцію sui generis, тобто єдиний у своєму роді. Його імплементація нерозривно пов'язана із загальною системою митного адміністрування ЄС, визначеною Митним кодексом Союзу [1]. Відповідно до Кодексу, імпортер, який має намір випустити товари у вільний обіг на території ЄС, несе відповідальність за дотримання всіх заходів торгової політики. Механізм вуглецевого коригування імпорту стає одним із таких заходів. Він накладає на «уповноваженого декларанта CBAM» нові, паралельні до митних, зобов'язання, що стосуються не тарифної класифікації чи походження товару, а обсягу «вбудованих» у нього викидів парникових газів [2]. Митний кодекс ЄС забезпечує базову інфраструктуру, наприклад: визначення декларанта, процедури митного контролю; на яку нашаровується новий екологічно-фінансовий механізм.

Офіційна позиція Європейської Комісії полягає в тому, що CBAM виконує насамперед екологічну функцію [3]. Головна мета механізму — запобігання «витоку вуглецю». CBAM покликаний вирішити цю проблему шляхом вирівнювання «ціни на вуглець»: імпортер має сплатити ту саму ціну за вбудовані викиди, яку сплатив би європейський виробник. Отже, митні органи ЄС де-факто стають інструментом забезпечення ефективності внутрішньої кліматичної політики Союзу [3].

Впровадження CBAM поділено на два етапи. Перехідний етап (з жовтня 2023 до кінця 2025 року) має здебільшого контрольний характер: імпортери зобов'язані лише звітувати про обсяги вбудованих викидів у товарах (цемент, залізо, сталь, алюміній, добрива, водень та електроенергія), не здійснюючи фінансових платежів [2]. На цьому етапі митниця виконує функцію збору та верифікації даних. Проте з 1 січня 2026 року механізм запрацює повною мірою: уповноважені декларанти будуть зобов'язані купувати та здавати спеціальні «сертифікати CBAM», ціна яких буде прив'язана до середньої аукціонної ціни квот в рамках Системи торгівлі викидами ЄС. Цей платіж, хоч і названий «сертифікатом», по суті є новим фінансовим збором, що

стягується при імпорті товарів та надходитиме до бюджету ЄС, виконуючи класичну функцію формування бюджету.

Таке поєднання екологічної риторики та фіскального інструментарію вже викликало значну міжнародну критику та наукові дискусії щодо відповідності CBAM нормам Світової організації торгівлі (СОТ). Ключова проблема полягає в тому, що механізм може розглядатися як прихований протекціонізм та порушення принципу недискримінації. Аналітики вказують, що CBAM створює дискримінаційні умови для іноземних виробників, особливо з країн, що розвиваються [4]. Складність процедур звітності, необхідність верифікації даних за стандартами ЄС та прямий фінансовий тягар створюють новий нетарифний бар'єр у торгівлі. Залишається відкритим питання, чи зможе ЄС довести в рамках механізмів вирішення спорів СОТ, що CBAM є виправданим винятком, необхідним для захисту навколишнього середовища, а не замаскованою формою захисту власного ринку від конкурентного імпорту [4].

Дуалізм екологічної мети та фіскального інструментарію створює головну особливість цього механізму. Він формує прецедент, де митна політика свідомо використовується як інструмент примусу до декарбонізації для торговельних партнерів. CBAM перетворює митний кордон ЄС з лінії збору мит на «зелений кордон», що адмініструє кліматичні стандарти.

Використані джерела

1. Regulation (EU) No 952/2013 of the European Parliament and of the Council of 9 October 2013 laying down the Union Customs Code (recast) : Consolidated text 12.12.2022. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:02013R0952–20221212
2. CBAM — механізм вуглецевого коригування імпорту / KPMG в Україні. 2023. URL: https://kpmg.com/ua/uk/home/media/press-releases/2023/10/cbam-yaki-pravyla-perekhidnoho-periodu-peredbacheno.html (дата звернення: 12.11.2025).
3. European Commission. CBAM: Frequently Asked Questions. 2023. URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/document/download/013fa763–5dce-4726-a204–69fec04d5ce2_en (дата звернення: 12.11.2025).
4. How the EU's Carbon Border Adjustment Mechanism discriminates against foreign producers. 2024. URL: https://www.southcentre.int/wp-content/uploads/2024/02/PB124_How-the-EUs-Carbon-Border-Adjustment-Mechanism-discriminates-against-foreign-producers_EN. pdf (дата звернення: 12.11.2025).

Михайло КАРАНДО
студент 2 курсу
факультету судового та міжнародного права,
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. е. н., доцент ***Візіренко С. В.***

СПЕЦИФІКА ПРОВЕДЕННЯ ФОРЕНЗІК-АУДИТУ В КРИЗОВИХ УМОВАХ

Кризові умови, будь то природні катаклізми, техногенні аварії, політичні заворушення, кіберзагрози або фінансові кризи, створюють унікальні виклики для проведення форензік-аудиту. У таких обставинах, де пріоритетом є швидкість, мінімізація збитків та збереження життєдіяльності, форензік-аудитори повинні діяти з підвищеною обережністю, гнучкістю та адаптивністю.

У сучасних економічних умовах, коли підприємства стикаються з наслідками кризових процесів, роль форензік-аудиту значно зростає. Форензік-аудит є складовою антикризового управління, спрямованого на виявлення фактів шахрайства, корупційних дій, фінансових маніпуляцій, а також на встановлення причин економічних порушень та збитків [1].

Форензік-аудит — це спеціалізована форма аудиту, яка використовується для розслідування фінансових зловживань, підготовки доказової бази для судових справ, а також для запобігання шахрайству у бізнес-середовищі. Його сутність полягає у комплексному поєднанні методів бухгалтерського аналізу, судової експертизи, фінансового контролю та права. Він має практичне значення у ситуаціях, коли стандартні аудиторські процедури не забезпечують виявлення глибинних схем зловживань [3].

У кризових умовах господарювання підприємства часто стикаються із ризиками втрати ліквідності, нестачею фінансових ресурсів, зниженням платоспроможності контрагентів. Це створює сприятливе середовище для фінансових махінацій, приховування прибутків або завищення витрат. Тому саме форензік-аудит дозволяє вчасно виявити ці ризики та попередити шахрайські дії.

Особливої актуальності форензік-аудит набуває у підприємствах, які перебувають у стані фінансової нестабільності або процедури банкрутства. У таких випадках аудитори аналізують правомірність дій керівництва, оцінюють законність фінансових операцій та визначають, чи були навмисні дії, що призвели до збитків. Особливістю цієї діяльності є те, що вона вимагає не лише глибоких знань з обліку, а й юридичної компетентності, оскільки результати форензік-аудиту можуть бути використані у суді як доказова база [4].

1. Визначимо ключові аспекти проведення форензік-аудиту в кризових умовах:

1. Планування: максимально швидке та гнучке, з пріоритезацією критичних активів і забезпеченням безпеки команди та комунікацій.

2. Збір доказів: оперативний та неінвазивний збір, швидке копіювання та надійне збереження даних із забезпеченням їх цілісності.

3. Аналіз даних: фокусований та прискорений аналіз за допомогою автоматизованих інструментів для ідентифікації першопричин і відповідальних.

4. Звітність: лаконічна, оперативна та чітка, з акцентом на конкретних рекомендаціях для негайного реагування.

5. Особливості: врахування підвищених ризиків (фізичні пошкодження, кібератаки, обмежений доступ) та потреба у високій готовності, кваліфікації команди та захищених технологіях.

Головна мета проведення форензік-аудиту в кризових умовах — максимально швидко зібрати та проаналізувати докази для мінімізації збитків та ефективного реагування в умовах невизначеності.

В умовах економічної кризи важливим аспектом є формування системи внутрішнього контролю та корпоративної етики. Підприємства, які запровадили антикорупційні стандарти, внутрішні політики комплаєнсу та механізми форензік-контролю, мають вищу стійкість до фінансових ризиків. Суттєвим викликом для аудиторів є цифровізація облікових систем. Використання технологій *Big Data*, аналітичних програм і цифрових доказів дає змогу виявляти приховані транзакції, штучно створені борги, маніпуляції з активами тощо. Такі інструменти значно підвищують ефективність форензік-аудиту.

Як зазначає О. Кібік, у процесі стратегічного аудиту «аналітичні технології стають ключовим елементом для прийняття управлінських рішень, особливо у кризових ситуаціях» [2]. Цей підхід підтверджує необхідність синергії між фінансовим аналізом і правовим супроводом аудиту.

Таким чином, форензік-аудит є невід'ємним інструментом забезпечення фінансової безпеки підприємства. В умовах глобальних кризових процесів (економічних, воєнних, енергетичних) актуальність форензік-аудиту лише зростатиме. Його застосування сприяє не лише боротьбі з шахрайством, а й підвищенню довіри до системи корпоративного управління, відновленню репутації підприємств і залученню інвесторів. Форензік-аудит у кризових умовах є важливою складовою антикризового управління, який поєднує функції контролю, діагностики та запобігання фінансовим правопорушенням. Він сприяє підвищенню прозорості бізнес-процесів, відновленню довіри інвесторів та підвищенню ефективності фінансового управління.

Використані джерела

1. Гуцаленко Л. В. Форензік — як засіб зниження ризиків корпоративного шахрайства. Тернопіль: ЗУНУ, 2022. 14 с. URL: https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/42410/1/Гуцаленко.pdf
2. Кібік О. М. Стратегічний аналіз та аудит у системі управління підприємством: навч. посібник. Одеса: ОНУ, 2021. 208 с.
3. Кібік О., Котлубай В., Белоус К. та ін. Розробка та реалізація стратегічних рішень в умовах змін: навч. посібн. Одеса, 2024. 216 с. URL: https://hdl.handle.net/11300/28081
4. Кузнецова Л. В. Форензік-аудит як елемент забезпечення фінансової безпеки підприємства. *Вісник економічної науки України*. 2022. № 1. С. 45–52.

Роксана КАРАСЬОВА
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. е. н., доцент ***Візіренко С. В.***

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ АУДИТОРА: ФАКТОРИ ВПЛИВУ, ЗАГРОЗИ ТА ШЛЯХИ ЗМІЦНЕННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Незалежність аудитора є ключовою умовою довіри до аудиторського висновку та ефективного функціонування фінансового ринку, забезпечуючи об'єктивність, неупередженість і професійну чесність. У сучасних умовах зростання конкуренції, посилення регуляторних вимог та розширення спектра послуг аудитора забезпечення незалежності набуває особливої актуальності.

Відповідно до Закону України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» від 21.12.2017 № 2258-VIII аудитори та аудиторські фірми зобов'язані діяти етично, ставлячи суспільні інтереси вище приватних. Це включає дотримання загальних моральних норм, принципів незалежності, об'єктивності, професійної компетентності, конфіденційності та збереження професійної таємниці. Аудиторські послуги (аудит, огляд фінансової звітності та інші завдання, що вимагають впевненості) можуть надаватися лише за умови, що сам аудитор, аудиторська фірма, її власники, посадові особи, ключові партнери та всі залучені працівники є повністю незалежними від перевіряємої компанії чи іншого утворення. Аудитори та аудиторські фірми повинні активно вживати заходів для забезпечення незалежності, керуючись міжнародними стандартами аудиту. Аудитор зобов'язаний відмовитися від надання аудиторських послуг, якщо

існують загрози його незалежності. Такі загрози можуть виникнути через фінансові, особисті, договірні, трудові чи інші відносини між аудитором або фірмою та клієнтом або будь-якою особою, здатною вплинути на результат аудиту [3].

Відповідно до Міжнародного Кодексу етики професійних бухгалтерів (включаючи Міжнародні стандарти незалежності) професійні бухгалтери в публічній практиці повинні бути незалежними під час виконання завдань із аудиту або огляду. Незалежність пов'язана з принципами об'єктивності та чесності, яка охоплює:

а) незалежність мислення — це спрямованість мислення, що дозволяє висловити висновок без будь-якого впливу, який може загрожувати професійному судженню, та діяти чесно, об'єктивно та з професійним скептицизмом;

б) незалежність поведінки — це уникнення фактів та обставин настільки суттєвих, що розсудлива і проінформована третя сторона найімовірніше дійшла б висновку щодо загрози чесності, об'єктивності чи професійному скептицизму фірми або члена команди з аудиту чи надання впевненості [2].

В практиці професійного аудитора (бухгалтера) виникає безліч ситуацій: конфлікт інтересів; складання фінансової інформації; пропонування певної спонуки; вчинення тиску з боку партнера із завдання на професійного бухгалтера для невірного відображення в звітності інформації. Крім цього, існує дуже багато обставин, які створюють загрози дотриманню основоположних принципів. Це стосується загрози: власного інтересу; само зацікавленості; власної оцінки; особистих стосунків; тиску. Отже, завжди існують ризики, що можуть створювати загрози дотриманню професійними бухгалтерами основоположних принципів [1].

Незалежність аудитора — ключовий фактор довіри до фінансової звітності. Зміцнення незалежності аудитора є важливим завданням для забезпечення стабільності фінансової системи та захисту інтересів інвесторів. Для зміцнення незалежності аудитора можна застосувати такі методи, що мінімізують загрози об'єктивності та неупередженості: ротація аудиторів, щоб фахівець не перевіряв клієнта, з яким працював у консультаційних або інших проєктах протягом останніх 1–3 років; розмежування функцій, коли аудитори, що перевіряють фінансову звітність, не залучаються до підготовки бухгалтерських записів або фінансових прогнозів клієнта; обмеження доступу до інформації, що може створювати конфлікт інтересів; зовнішній нагляд, контроль за виконанням аудиту незалежними керівниками або ревізорами; внутрішні процедури погодження клієнтів, які перевіряють наявність фінансових, родинних або трудових зв'язків, що можуть вплинути на незалежність; залучення незалежних експертів для оцінки ризиків та формування висновку; регулярне навчання персоналу з етики, загроз незалежності та конфлікту інтересів для підвищення обізнаності та зменшення ризику упереджених рішень.

Отже, забезпечення незалежності аудитора є ключовим фактором для довіри до аудиторського висновку та ефективного функціонування фінансового ринку. Впровадження системи заходів, що мінімізують загрози власного інтересу, власної оцінки, захисту, особистих стосунків і тиску, дозволяє підвищити об'єктивність і неупередженість аудиторських рішень. Ротація аудиторів, розмежування функцій, обмеження доступу до конфіденційної інформації, зовнішній нагляд, внутрішні процедури погодження клієнтів, залучення незалежних експертів та регулярне навчання персоналу створюють комплексну систему захисту незалежності. Реалізація цих методів сприяє зміцненню професійної етики, підвищенню якості аудиту та формуванню довіри учасників ринку до результатів аудиторських перевірок.

Використані джерела

1. Кібік О. М., Візіренко С. В. Стандарти етики та необхідні знання для бухгалтерів-практиків у сфері публічних послуг. *Інвестиції: практика та досвід.* 2025. № 17. С. 28–33. URL: https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/7396
2. Міжнародний кодекс етики професійних бухгалтерів (включаючи Міжнародні стандарти незалежності). Видання 2023. URL: https://ifacweb.blob.core.windows.net/publicfiles/2024
3. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність : Закон України від 21.12.2017 № 2258-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258–19#Text

Лаура КЕРМАНОВА
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. ю. н., професор ***Кормич Б. А.***

ПРАВОВИЙ СТАТУС АВТОРИЗОВАНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ОПЕРАТОРА

Авторизований економічний оператор (АЕО) є ключовим елементом сучасної системи митного адміністрування, що базується на принципах партнерства між державою та бізнесом. Його сутність полягає у визнанні підприємства митними органами як надійного учас-

ника міжнародного ланцюга постачання, який дотримується вимог безпеки, прозорості та фінансової стабільності. В Україні інститут АЕО поступово формується відповідно до міжнародних стандартів, визначених у Рамкових стандартах безпеки і сприяння світовій торгівлі (WCO SAFE Framework), затверджених Світовою митною організацією.

Правовий статус АЕО визначається розділом XII№ Митного кодексу України, який гармонізовано з положеннями європейського митного законодавства. Цей статус надає підприємствам, що відповідають встановленим критеріям, низку митних спрощень і переваг, а також покладає на них підвищену відповідальність за дотримання вимог митного та податкового законодавства. Відповідно до українських норм, для отримання статусу АЕО суб'єкт господарювання повинен мати позитивну митну історію, фінансову стабільність, ефективну систему внутрішнього контролю, надійну інфраструктуру безпеки та налагоджений електронний обмін інформацією з митними органами. Залежно від рівня довіри та дотримання стандартів передбачено два основні типи сертифікатів АЕО — АЕО-Б (спрощення митних процедур) і АЕО-С (спрощення та безпека). Підприємства, які мають обидва сертифікати, користуються повним спектром переваг, зокрема пріоритетним митним оформленням, скороченням кількості перевірок, можливістю випуску товарів до подання декларації, меншими часовими витратами та зменшенням фінансових ризиків. Наявність статусу АЕО також відкриває можливість брати участь у міжнародних програмах взаємного визнання, що особливо актуально в контексті інтеграції України до європейського економічного простору.

Попри очевидні переваги, реалізація інституту авторизованого економічного оператора в Україні стикається з низкою проблем. Серед основних труднощів — складність процедури сертифікації, брак поінформованості бізнесу про можливості АЕО, недостатній рівень технічного забезпечення митних органів, а також відсутність повноцінного міжнародного визнання українських сертифікатів. Водночас наявні тенденції свідчать про поступовий розвиток правового механізму АЕО, зокрема через вдосконалення нормативної бази, впровадження електронного документообігу та узгодження стандартів із нормами Європейського Союзу.

Інститут АЕО має не лише адміністративно-правове, але й економічне значення, оскільки сприяє розвитку зовнішньоекономічних зав'язків, підвищенню конкурентоспроможності українських підприємств та зміцненню довіри між державою і бізнесом. Його впровадження відповідає стратегії митної реформи України, спрямованої на забезпечення прозорості, цифровізації процесів і адаптації до

вимог міжнародної торгівлі. У перспективі запровадження системи електронної довіри, розширення міжнародних угод про взаємне визнання статусу АЕО та вдосконалення механізмів контролю ризиків сприятиме створенню більш ефективної моделі митного регулювання.

Інститут АЕО не лише сприяє спрощенню митних процедур, але й є інструментом підвищення довіри між державою та бізнесом, стимулюючи розвиток прозорої та безпечної зовнішньоекономічної діяльності. Статус АЕО стимулює підприємства до вдосконалення внутрішніх процесів контролю, впровадження сучасних інформаційних систем та дотримання міжнародних стандартів безпеки, що в довгостроковій перспективі підвищує їхню конкурентоспроможність на глобальному ринку.

Правовий статус АЕО в Україні є важливим інструментом модернізації митного контролю та забезпечення безпеки міжнародних ланцюгів постачання. Його запровадження дозволяє підприємствам скоротити час і витрати на митне оформлення, зменшити кількість перевірок та підвищити ефективність управління ризиками. Водночас статус АЕО накладає на суб'єктів додаткові обов'язки щодо дотримання стандартів безпеки та прозорості ведення бізнесу. Подальший розвиток інституту потребує активної участі держави у гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами, цифровізації процедур та розширенні системи взаємного визнання з країнами-партнерами. Таким чином, впровадження і розвиток статусу АЕО сприяє інтеграції України у світову торговельну систему на засадах безпеки, довіри та ефективності зовнішньоекономічної діяльності.

Використані джерела

1. Офіційний портал Державної митної служби України. URL: https://customs.gov.ua
2. Митний кодекс України (№ 4495-VI, офіційний текст) — головний норматив для інституту АЕО в Україні (статті про АЕО, митні спрощення тощо). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495–17
3. Наказ Міністерства фінансів України № 552 від 15.06.2015 (Порядок обліку осіб / регламенти, що стосуються обліку учасників митних відносин) — корисно для процедурних аспектів, історично важливий для впровадження практик обліку/сертифікації. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/z0807–15
4. Авторизований економічний оператор: переваги та проблеми імплементації в світі: огляд міжнародних практик, переваг для бізнесу та бар'єрів імплементації. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/4301/4225/
5. Аналітичні огляди, концепції, коментарі по АЕО (публікації в українських журналах/архівах — LSEJ, Universum тощо). Корисні для порівняння концепцій та практик. URL: https://www.lsej.org.ua/3_2024/84.pdf

Анна КОЗАЧОК
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. е. н., доцент ***Капустян І. В.***

РОЛЬ ПОДАТКІВ У РЕГУЛЮВАННІ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ ДЕРЖАВИ

Податки є основним джерелом формування доходної частини державного бюджету, що забезпечує фінансування соціальних програм, утримання державного апарату та реалізацію економічних реформ. Класичні економісти, такі як А. Сміт та Д. Рікардо, розглядали податки як необхідний елемент функціонування держави. Вони підкреслювали, що податки впливають на виробництво та споживання, змінюючи розподіл ресурсів, а витрати уряду мають розподілятись між громадянами пропорційно до їхніх доходів.

На думку М. В. Тимошенка, податки виступають важливим інструментом державного регулювання економіки, адже саме через систему оподаткування держава може впливати на розвиток окремих галузей, стимулювати інвестиції або стримувати надмірне споживання [1]. При цьому податки виступають важливим інструментом перерозподілу доходів, який забезпечує соціальну справедливість. Вони дозволяють фінансувати освіту, охорону здоров'я, соціальний захист та інші сфери, що формують основу добробуту громадян.

Фіскальна функція традиційно посідає провідне місце в системі оподаткування. К. А. Шинаєва зазначає, що податкова політика дозволяє державі впливати на інвестиційну активність, рівень зайнятості та споживчий попит. Вона може створювати сприятливі умови для розвитку підприємництва, зокрема малого та середнього бізнесу, або навпаки — обмежувати надмірне споживання через підвищення ставок непрямих податків [2]. Водночас суттєву роль відіграє й регуляторний потенціал податків. Регулююча функція податків проявляється також у сфері інвестицій та інновацій: податкові пільги для підприємств, які займаються науково-дослідними розробками або впроваджують нові технології, сприяють розвитку економіки знань і підвищують конкурентоспроможність країни.

Законодавче регулювання податкової системи України здійснюється на основі Податкового кодексу [3], який визначає перелік загальнодержавних і місцевих податків, права та обов'язки платників, а також механізми адміністрування. У статті 9 Кодексу зазначено, що до загальнодержавних належать податки і збори, які є обов'язковими до сплати на всій території України.

У сучасних умовах особливого значення набуває адаптація податкової системи до викликів воєнного стану. У 2022–2025 роках було запроваджено низку змін, спрямованих на підтримку бізнесу в умовах війни: тимчасові податкові пільги для підприємств, що працюють у зоні бойових дій, спрощення адміністрування для малого бізнесу та розширення електронних сервісів. За даними Міністерства фінансів [4], у 2023 році надходження від податку на прибуток підприємств скоротилися на 18 % порівняно з довоєнним періодом, тоді як надходження від ПДВ залишилися стабільними завдяки внутрішньому споживанню. У 2024 році частка єдиного податку для малого бізнесу зросла на 12 %, що свідчить про активізацію підприємницької діяльності навіть у складних умовах. Загалом у 2025 році податкові надходження становили близько 85 % від рівня 2021 року, що демонструє поступове відновлення економіки [5].

В умовах воєнного стану особливо важливим є збереження прозорості та справедливості податкової системи, що стане запорукою швидкого відновлення економіки у післявоєнний період. Податки залишаються ключовим інструментом державного управління навіть у кризових умовах, адже вони не лише забезпечують фінансову стабільність, але й формують основу для соціальної політики, підтримки бізнесу та інноваційного розвитку. Воєнний період показав, що податкова система України здатна адаптуватися до надзвичайних викликів, зберігаючи баланс між інтересами держави та суспільства.

Податки виконують багатофункціональну роль у регулюванні економічних процесів держави. Вони забезпечують фінансову основу для діяльності уряду, впливають на інвестиційну привабливість країни, сприяють соціальній справедливості та економічній стабільності. Ефективна податкова політика повинна враховувати інтереси усіх учасників економічних відносин, забезпечуючи баланс між фіскальними потребами та стимулюванням розвитку економіки. Отже податки є не лише фінансовим інструментом, а й фундаментальною складовою державної політики, яка визначає траєкторію розвитку країни.

Подальший розвиток податкової політики має бути спрямований на удосконалення адміністрування та цифровізацію процесів, розширення податкових стимулів для інноваційних галузей, забезпечення соціальної справедливості через ефективний перерозподіл доходів та гармонізацію з європейськими стандартами для інтеграції у світову економіку. В умовах післявоєнного відновлення саме ефективна податкова система стане запорукою економічного зростання, соціальної стабільності та інтеграції України у глобальний економічний простір.

Використані джерела

1. Тимошенко М. В. Роль податків в процесі формування та виконання державного бюджету України / Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро. *Економіка та держава*. 2021. № 5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8340
2. Шинаєва К. А. Податкова політика в системі державного регулювання економіки. *Молодіжна наукова ліга. Модернізація та сучасні українські і світові наукові дослідження*. Тернопіль, 2022. С. 65–67.
3. Податковий кодекс України: Закон України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI (зі змінами та доповненнями). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13–14, 15–16, 17. Ст. 112. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755–17#Text
4. Міністерство фінансів України: Виконання державного бюджету 2023. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/vikonannia_derzhavnogo_biudzhetu__2023–4381
5. Національний інститут стратегічних досліджень: Огляд виконання Державного бюджету України на 2024 рік та рекомендації для 2025 року. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/ohlyad-vykonannya-derzhavnoho-byudzhetu-ukrayiny-na-2024-rik-ta

Катерина КОМЗОЛОВА
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. е. н., доцент ***Капустян І. В.***

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА СТАНДАРТИ АУДИТОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

В умовах воєнного стану, запровадженого в Україні у 2022 році, аудиторська діяльність зазнала істотних трансформацій. Економічна нестабільність, руйнування бізнес-процесів, релокація підприємств та загальна невизначеність змусили аудиторів адаптувати свої підходи, інтерпретації та практику застосування міжнародних стандартів аудиту. Основою залишаються Міжнародні стандарти аудиту (МСА) [3–5], Закон України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» [2], а також внутрішні методичні рекомендації, розроблені Аудиторською палатою України та Радою нагляду за аудиторською діяльністю.

Воєнний стан поставив перед аудиторською спільнотою питання щодо застосування принципу безперервності діяльності підприємства (МСА 570). Через руйнування інфраструктури, втрату активів, неможливість реалізації продукції чи надання послуг багато підприємств опинилися на межі ліквідації. Відповідно, аудитори змушені приділяти підвищену увагу оцінці припущення безперервності, аналізувати не лише фінансові, а й військово-економічні ризики, розглядати ймовірність припинення діяльності внаслідок бойових дій або окупації територій. У звітах з'являються розширені розділи, присвячені невизначеності майбутнього функціонування компаній [5].

Крім того, воєнні дії значно ускладнили процес отримання достатніх і прийнятних аудиторських доказів (МСА 500). Через знищення частини документів, неможливість фізично перевірити активи або підтвердити залишки на складах аудитори використовують альтернативні процедури перевірки — онлайн-засоби, фото- чи відеопідтвердження, дистанційні інтерв'ю з персоналом, а також застосування штучного інтелекту для аналітичних процедур. Таким чином, цифровізація аудиту набула нового поштовху саме під впливом війни, адже вона стала єдиною можливістю зберегти контроль і якість перевірок у надзвичайних умовах [4].

Не менш важливим є вплив воєнного стану на питання незалежності аудитора. У кризових умовах деякі компанії можуть тиснути на аудиторів, вимагаючи пом'якшення висновків з метою отримання кредитів або фінансової допомоги. Тому зростає роль Кодексу етики професійних бухгалтерів (IESBA), який наголошує на необхідності збереження об'єктивності, професійного скептицизму та відмови від будь-яких компромісів, що підривають довіру до аудиторського висновку [1]. Аудитор повинен дотримуватися принципів незалежності навіть тоді, коли підприємство знаходиться у зоні бойових дій або має суттєві втрати.

Законодавчо аудиторська діяльність також зазнала певних змін. Згідно з роз'ясненнями Міністерства фінансів України та Аудиторської палати України, під час дії воєнного стану дозволено продовження строків подання аудиторських звітів, якщо це об'єктивно неможливо у визначений термін через обставини непереборної сили. Крім того, аудитори отримали право проводити перевірки дистанційно, використовуючи електронні документи, за умови підтвердження їх автентичності. Це свідчить про гнучке реагування держави на виклики часу, коли пріоритетом стає не формальна звітність, а достовірність і прозорість фінансової інформації [6].

Воєнний стан також стимулював переоцінку підходів до оцінки ризиків суттєвого викривлення (МСА 315). Ризики шахрайства, маніпуляцій або навмисного приховування збитків значно зросли, оскільки бізнес часто працює у надзвичайно складних умовах і може вдаватися до сумнівних практик задля виживання. Тому аудитори зобов'язані детальніше аналізувати не лише фінансову звітність, а й

контекст її формування — включно з гуманітарними, військовими та логістичними факторами [3].

Додатково змінилися вимоги до формування аудиторського звіту (МСА 700–706) [4]. У звітах все частіше зазначаються посилання на події після звітної дати (МСА 560), описуються ризики, пов'язані з війною, або зазначається, що думка аудитора сформована з урахуванням обмежень у доступі до первинних документів. Аудитор зобов'язаний чітко вказувати, які саме обмеження вплинули на обсяг виконаної роботи, щоб користувачі звітності могли адекватно оцінити рівень надійності фінансових показників.

Крім безпосередніх методологічних змін, війна позначилася на кадровому потенціалі аудиторської сфери. Частина аудиторів була мобілізована, інші змушені були виїхати з країни. Це створило дефіцит кваліфікованих кадрів, особливо у регіонах, що постраждали від бойових дій. Водночас попит на аудиторські послуги в окремих секторах (зокрема, оборонна промисловість, благодійні фонди, гуманітарні проєкти) навіть зріс, що зумовило необхідність розроблення нових методик перевірки звітності неприбуткових організацій, що фінансуються міжнародними донорами.

Отже, воєнний стан суттєво змінив умови здійснення аудиторської діяльності в Україні, що вимагало від аудиторів перегляду традиційних підходів і адаптації до нових реалій. Підвищення невизначеності, руйнування інфраструктури та загрози для бізнесу зумовили необхідність глибшого аналізу припущення безперервності діяльності та ширшого застосування професійного судження під час формування аудиторського висновку.

Ускладнення доступу до документів і активів сприяло активному впровадженню цифрових інструментів, дистанційних процедур та альтернативних джерел аудиторських доказів, що забезпечило можливість продовження перевірок навіть за надзвичайних умов. Одночасно зросла роль професійної етики, адже підвищений ризик тиску на аудиторів вимагав безумовного дотримання принципів незалежності та скептицизму.

Гнучкість законодавства, зокрема дозвіл на дистанційний аудит і подовження строків подання звітності, дала змогу підтримати бізнес та адаптувати аудиторську практику до реалій війни. Значно актуалізувалося питання оцінки ризиків суттєвого викривлення, що тепер потребує ширшого врахування військово-економічних, логістичних та гуманітарних факторів.

Таким чином, воєнний стан не лише створив численні труднощі для аудиторської діяльності, а й став поштовхом до модернізації професії, посилення її значення та підвищення вимог до якості аудиторських процедур. Адаптивність, професійність та етична стійкість

аудиторів стали ключовими умовами забезпечення достовірності фінансової інформації й підтримання довіри користувачів звітності у цей складний період.

Використані джерела

1. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність : Закон України від 21.12.2017 № 2258-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 9. Ст. 41. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258–19.
2. *International Ethics Standards Board for Accountants (IESBA). Handbook of the International Code of Ethics for Professional Accountants (including International Independence Standards).* 2022 ed. C. 21 URL: https://www.ethicsboard.org/publications/2022-handbook-international-code-ethics-professional-accountants
3. Міжнародний стандарт аудиту 315 «Ідентифікація та оцінювання ризиків суттєвого викривлення». 2021 С. 280. URL: https://mof.gov.ua/uk/download/page/4976.
4. Міжнародний стандарт аудиту 500 «Аудиторські докази». 2015. С. 408. URL: https://www.apu.net.ua/attachments/article/290/Audit_2015_1_all.pdf
5. Міжнародний стандарт аудиту 570 «Безперервність діяльності». 2014. С. 583. URL: https://www.apu.net.ua/attachments/article/290/Audit_2015_1_all.pdf
6. Про внесення змін до положення про раду аудиторської палати україни. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v03_8230–23#Text.

Віолетта КОРЧОМКІНА
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. е. н., доцент ***Візіренко С. В.***

ЕТИЧНІ ВИКЛИКИ ДЛЯ БУХГАЛТЕРА ТА АУДИТОРА В УМОВАХ ЗРОСТАЮЧОЇ АВТОМАТИЗАЦІЇ ТА КІБЕРЗАГРОЗ

Сучасна бухгалтерська та аудиторська діяльність переживає фундаментальну трансформацію через безперервні технологічні зміни, спричинені впровадженням автоматизації, штучного інтелекту (ШІ), цифрових платформ та хмарних технологій. Ця технологічна хвиля переводить професію з ручної обробки документів у цифрове середовище, де системи ШІ виконують функції аналізу, перевірки та прогнозування фінансових даних. У цьому контексті професійна етика

набуває критичної соціальної важливості, оскільки бухгалтери та аудитори є охоронцями суспільної довіри до фінансової інформації. Їхня робота забезпечує достовірність, прозорість і справедливість економічних процесів, що має критичне значення для стабільності економіки, довіри інвесторів та ефективного регулювання. В умовах, коли рішення приймають алгоритми, а дані зберігаються в уразливих цифрових системах, етика стає критичною соціальною відповідальністю за безпеку та чесність у цифровій економіці.

Водночас автоматизація, підвищуючи ефективність, породжує нові етичні проблеми, особливо щодо втрати людського судження та зростання кіберзагроз. Одним із ключових викликів є проблема непрозорості рішень ШІ (проблема «чорної скриньки»). Коли рішення приймає алгоритм, виникає складність з поясненням його логіки та відстеженням процесу. Дослідники зазначають, що прозорість та пояснюваність рішень штучного інтелекту є базовою етичною вимогою у сфері обліку [1].

На нашу думку, бухгалтер або аудитор не має морального права повністю покладатися на технологію. Справжній професіонал повинен розглядати ШІ лише як високоточний інструмент, але людина має залишатися головним, кінцевим контролером. Це критично, оскільки лише людське судження здатне інтегрувати не лише цифри, а й контекст, мотиви, ділову логіку, управлінські наміри та нефінансові наслідки. Машина, на відміну від людини, може помилитися або не розпізнатисхеми шахрайства, якщо вони приховані нетиповими або нестандартними для алгоритму способами, адже ШІ навчається на історичних даних, а не на непередбачуваних людських махінаціях. Інша гостра етична проблема пов'язана з кіберзагрозами. Зберігання конфіденційної інформації у хмарних сервісах значно підвищує ймовірність витоку даних та кібератак. Дослідження вказують, що кіберзагрози стали невід'ємною частиною бухгалтерських ризиків [3]. Бухгалтери мають усвідомлювати свою роль не просто як пасивних користувачів технологій, а як активних захисників даних. Це не обмежується дотриманням базових правил, це означає необхідність постійно оцінювати вразливості, дотримуватись комплексних політик безпеки та, що найважливіше, нести моральну відповідальність перед клієнтом за будь-яке несанкціоноване розкриття інформації, навіть якщо воно відбулося через зовнішній злам. Етика має включати кібергігієну як професійну норму. Також критичним є питання розподілу відповідальності за помилкове рішення, прийняте алгоритмом. Дослідниця Дауда (Dasyarini Daud) у своєму огляді пише, що саме бухгалтери повинні бути першими, хто піднімає це питання [2], оскільки розподіл відповідальності між розробниками, користувачами та компаніями залишається нечітким. Підсумкові рішення і відповідальність завжди має залишатися за людиною, яка ставить свій підпис під фінансовим звітом або аудиторським висновком. Якщо аудитор або бухгалтер не здатний чітко пояснити логіку результату автоматизованої перевірки, це свідчить про професійну недбалість, адже він делегував свій обов'язок машині. Технології –це лише інструмент для підвищення швидкості та обробки великих масивів даних, вони ніколи не замінять такі людські якості як чесність, обачність і професійна совість.

Як зазначає ShalehM., цифрова доба вимагає поєднання технічних знань із моральною чутливістю [4]. Таким чином, професія має адаптувати свої цінності: вміти мислити критично та приймати етичні рішення, навіть коли технології пропонують спокусу спростити контроль. Отже етичні виклики бухгалтерської та аудиторської професії полягають у збереженні людяності та критичного контролю над автоматизованими процесами. Необхідно зберігати особисту відповідальність за рішення ШІ, активно вимагати їхньої прозорості та посилити роль фахівця як захисника даних від кіберзагроз. Тільки поєднання технологічної грамотності та непохитних моральних принципів дозволить професії зберегти свою суспільну місію — бути гарантом довіри та чесності у фінансовому світі.

Використані джерела

1. Adelakun B. O., Majekodunmi T. G., Akintoye O. S. AI and ethical accounting: Navigating challenges and opportunities. *International Journal of Advanced Economics*. 2024. URL: https://www.researchgate.net/publication/381465419_AI_and_ethical_accounti ng_Navigating_challenges_and_opportunities https://www.researchgate.net/publication/381465419_AI_and_ethical_accounting_Navigating_challenges_and_opportunities
2. Dasyarini D., Kishan K., Azhar Z. A Systematic Review on Ethical Challenges of Emerging AI in Accounting Using the ADO Model. IJRISS, 2024. URL: https://rsisinternational.org/journals/ijriss/articles/a-systematic-reviewhttps://rsisinternational.org/journals/ijriss/articles/a-systematic-review-on-ethical-challenges-of-emerging-ai-in-accounting-using-the-ado-model/on-ethical-challenges-of-emerging-ai-in-accounting-using-the-ado-model/ https://rsisinternational.org/journals/ijriss/articles/a-systematic-review-on-ethical-challenges-of-emerging-ai-in-accounting-using-the-ado-model/
3. Morshed A. et al. Cybersecurity in Digital Accounting Systems: Challenges and Solutions. *Journal of Risk and Financial Management*. 2025. URL: https://www.mdpi.com/1911–8074/18/1/41https://www.mdpi.com/1911–8074/18/1/41
4. Shaleh M. The Transformative Implications of Technology on Accounting Ethics. *Advances in Research*. 2024. URL: https://advancesinresearch.id/index.php/AMFR/article/view/278 https://advancesinresearch.id/index.php/AMFR/article/view/278

Аліна КОСТЮК
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. е. н., доцент ***Капустян І. В.***

ВПЛИВ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ НА РОЗВИТОК МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ

Малий і середній бізнес (МСБ) є рушійною силою економічного розвитку, адже саме він забезпечує робочі місця, формує конкурентне середовище та наповнює державний бюджет. В умовах воєнних викликів і економічної нестабільності ефективна податкова політика набуває особливого значення.

Актуальність теми зумовлена потребою модернізації податкової системи, створення сприятливих умов для розвитку МСБ та стимулювання економічного відновлення України.

Податкова політика — це система державних заходів, спрямованих на регулювання економічних процесів через встановлення і справляння податків. Її ефективність полягає у поєднанні фіскальних інтересів держави з підтримкою підприємницької ініціативи. За дослідженнями Кузя В. І., сучасна податкова система України має бути побудована на принципах стабільності, прозорості та справедливості, що особливо важливо для малого бізнесу [5]. Надмірне податкове навантаження та складне адміністрування залишаються ключовими бар'єрами для розвитку підприємництва.

За офіційними даними Державної служби статистики України, малий і середній бізнес залишається основою економічної системи країни. У 2022 році мікропідприємства становили 94,9 % усіх суб'єктів господарювання, а разом із малими підприємствами їх частка досягла 99,6 %. На сектор МСП припадало 63,3 % загального обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг), зокрема 40,0 % забезпечували мікропідприємства та 60,0 % — фізичні особи-підприємці. У структурі зайнятості 82,2 % працівників працювали саме на підприємствах цього сектору, а його частка у прибутку всіх суб'єктів господарювання становила 58,5 %. Отже, МСП є ключовим чинником формування робочих місць, збереження економічної активності та забезпечення фінансової стабільності України навіть у кризових умовах.

За даними Программи розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) понад 40 % підприємств зазнали збитків або призупинили діяльність, а 30 % підприємців називають податкове навантаження основним чинником, що гальмує відновлення бізнесу [1]. Водночас

60 % опитаних підтримують податкові пільги як найефективнішу форму державної допомоги.

Податкова політика України регулюється Податковим кодексом України, який визначає порядок справляння податків, зборів та їх адміністрування [3]. Відповідно до Стратегії розвитку малого та середнього бізнесу до 2027 року, серед головних напрямів підтримки визначено спрощення податкового адміністрування, розширення доступу до фінансування та цифровізацію звітності [2]. Значну роль у розвитку МСБ відіграє спрощена система оподаткування, що полегшує ведення бізнесу та сприяє його легалізації. Однак часті зміни до Податкового кодексу створюють правову невизначеність і ускладнюють планування підприємницької діяльності [3].

Для стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу необхідно:

1. забезпечити стабільність і прогнозованість податкового законодавства;
2. зменшити податкове навантаження на мікро- та малі підприємства;
3. удосконалити спрощену систему оподаткування;
4. розширити цифрові можливості податкового адміністрування;
5. гармонізувати податкову систему з європейськими стандартами;
6. підсилити стимулюючу функцію оподаткування, орієнтовану на інновації та створення робочих місць.

Податкова політика є визначальним чинником розвитку підприємництва та відновлення економіки України.

Її ефективність базується на збалансуванні фіскальних потреб держави і підтримці бізнесу. Стабільне, справедливе та цифровізоване податкове середовище сприятиме відновленню МСБ, підвищенню інвестиційної активності та інтеграції України до європейського економічного простору.

Тому, податкова система має перетворитися з інструменту стягнення ресурсів на механізм економічного зростання та конкурентоспроможності держави.

Водночас важливо забезпечити активний діалог між державою та підприємцями, а також впровадження стимулів для малого та середнього бізнесу. Це дозволить підвищити довіру до податкової системи, стимулювати створення нових робочих місць та сприяти стійкому економічному розвитку на національному рівні.

Використані джерела

1. Оцінка впливу війни на мікро-, малі та середні підприємства в Україні : аналіт. звіт / Центр економічного відновлення (CER), Advanter Group ; Програма розвитку ООН в Україні (UNDP). Київ : Програма розви-

тку ООН в Україні, 2024. 86 с. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024–04/undp-ua-smb-2024.pdf
2. Про схвалення Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва на період до 2027 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024–2027 роках : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 30.08.2024 № 821-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/821–2024-р#Text
3. Податковий кодекс України : Кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI : станом на 5 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755–17#Text
4. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва у 2022 році : стат. зб. / за ред. М. Кузнєцової ; відп. за вип. О. Вишневська ; Державна служба статистики України. Київ : Державна служба статистики України, 2023. 115 с. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/12/Dsvsmm_22.pdf
5. Кузь В. І. Податкова система: навч. посіб. Чернівці: Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. 240 с. URL: https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi81/0061511.pdf

Валерія КРАСНОЖОН
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. е. н., доцент ***Візіренко С. В.***

РОЛЬ ОБЛІКОВО-ПОДАТКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ У ПРИЙНЯТТІ ІНВЕСТИЦІЙНИХ РІШЕНЬ З УРАХУВАННЯМ ФАКТОРІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

У часній економіці інвестори стикаються зі значними змінами, адже орієнтація виключно на фінансові показники більше не відповідає вимогам ринку. Тепер інвестори звертають увагу не тільки на фінансові результати, але й на нефінансові аспекти, що охоплюють екологічні, соціальні та управлінські чинники [2]. У таких умовах дуже важливо мати якісну обліково-податкову інформацію, яка дозволяє приймати обґрунтовані рішення, спираючись на повні, прозорі та достовірні дані. Наукові підходи підкреслюють, що бухгалтерський облік виконує значно більше функцій, ніж просто фіксація грошових операцій. Він перетворюється на ключовий інформаційний центр, який забезпечує можливість формувати дані для оцінювання сталого розвитку підприємства [1]. Це дає змогу компаніям аналізувати не лише свої фінансові результати, але й оцінювати ефективність використання ресурсів, дотримання екологічних стандартів, виконання соціальних зобов'язань та корпоративних принципів управління [2].

Таким чином, облік стає багатофункціональним інструментом, що охоплює економічний, екологічний і соціальний контексти діяльності підприємства [1]. Це особливо важливо під час оцінювання інвестиційної привабливості. Бізнес, який не дбає про довкілля або соціальну відповідальність, стикається з численними ризиками: санкціями, штрафами, погіршенням репутації, втратою клієнтів і партнерів [2]. Тому інвестори сьогодні прагнуть отримувати повну інформацію про екологічний вплив підприємства, його соціальні програми, рівень корпоративного управління та податкову поведінку. Така інформація дозволяє оцінити не лише поточний фінансовий стан компанії, але й її стійкість у довгостроковій перспективі [2].

Важливою умовою формування якісної нефінансової інформації є впровадження стандартів звітності. Сучасні дослідження наголошують, що дотримання принципів сталого розвитку потребує єдиного підходу до нефінансових звітів. Міжнародні стандарти, такі як GRI та інтегрована звітність, а також європейські регуляторні вимоги створюють єдине інформаційне поле, у межах якого підприємства можуть прозоро представляти свої результати, а інвестори отримують якісну та порівнянну аналітику. Впровадження таких стандартів сприяє підвищенню прозорості бізнесу та формує більшу довіру на ринку [2].

Податкова інформація відіграє не менш важливу роль у формуванні інвестиційного клімату. Вона демонструє рівень фінансової дисципліни та відповідальності підприємства. Податкова політика держави здатна як стримувати, так і стимулювати інвестиційну діяльність. Високе податкове навантаження ускладнює розвиток бізнесу, тоді як податкові стимули створюють сприятливі умови для залучення інвестицій. Водночас інвесторів цікавить не лише зовнішнє регуляторне середовище, але й внутрішня податкова поведінка компанії: чи дотримується вона принципів відповідального оподаткування, чи не застосовує агресивне податкове планування, чи відкрито розкриває інформацію про податки. Податкова прозорість є ключовим чинником формування довіри. Компанії, які чесно й відкрито інформують про свої податкові зобов'язання, зміцнюють свою репутацію та знижують ризики, пов'язані з можливими податковими претензіями або змінами в законодавстві. Це підвищує інвестиційну привабливість підприємства, оскільки інвестори оцінюють не тільки прибутковість, але й стабільність та надійність бізнесу.

У результаті поєднання бухгалтерських, податкових і нефінансових даних інвестори отримують повний і комплексний погляд на діяльність підприємства [1]. Вони можуть оцінювати компанії не лише за короткостроковими фінансовими показниками, але і з точки зору

майбутньої стійкості, відповідальності та здатності адаптуватися до змін [2]. Підприємства, які активно впроваджують інтегровані інформаційні системи та дотримуються принципів сталого розвитку, отримують значні конкурентні переваги: покращення репутації, розширення доступу до фінансів, зміцнення довіри інвесторів і стабільний розвиток.

Отже в сучасних умовах, коли інвестиційні рішення формуються не лише фінансовими показниками, а й довгостроковими ризиками та можливостями, роль обліково-податкової інформації радикально трансформується. Традиційна облікова та податкова звітність є необхідною, але вже недостатньою для прийняття зважених інвестиційних рішень у контексті сталого розвитку. Інвестори сьогодні вимагають інтегрованого підходу. Обліково-податкова інформація, доповнена даними про ESG-фактори (екологічні, соціальні та управлінські), стає основою для оцінки стійкості бізнес-моделі та її здатності генерувати цінність у довгостроковій перспективі. Лише повна, достовірна та інтегрована обліково-податкова інформація, що відображає прихильність компанії до принципів сталого розвитку, дозволить інвесторам ефективно розподіляти капітал, сприяючи не лише прибутковості, але й глобальній економічній та екологічній стійкості.

Використані джерела

1. Одинцова Т. В. Розвиток бухгалтерського обліку та роль контролінгу в умовах формування інформаційної середовища збалансованого сталого розвитку. *Бухгалтерський облік, контроль і аналіз у сучасній економічній науці та практиці*: зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». Київ : КНЕУ, 2014. С. 132–134. URL: https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/77eaffdb-e255–4946–8999–91199fa48d2b/content
2. Селецька Д. О. Нормативне регулювання формування звітності зі сталого розвитку. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу.* 2024. Випуск 2 (58). С. 58–66. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/ptmbo_2024_2_10.pdf

Єлизавета КРИВУЛЯ
студентка 4 курсу
факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. ю. н., професор ***Подцерковний О. П.***

ПРОБЛЕМИ АРЕШТУ КОШТІВ НА БАНКІВСЬКИХ РАХУНКАХ

З кожним роком зростає кількість судових спорів та виконавчих проваджень, засобом яких стає арешт коштів на рахунках фізичних та юридичних осіб. Неправомірно використаний арешт може порушувати право власності; перешкоджати веденню господарської діяльності; блокувати можливість надсилати аліменти, пенсії чи зарплати. Періодично арешт накладається без достатніх підстав, що зумовлює необхідність вдосконалення правового регулювання, щоб накладення арешту було пропорційним та ефективним в кожній окремій справі.

Аналізуючи ст. 1074 Цивільного кодексу України, арешт коштів можна визначити, як тимчасове обмеження права власника у користуванні своїми грошовими активами на банківських рахунках та фінансових установах. Досліджуючи законодавство можна заначити схожі формулювання в главі 17 Кримінальному процесуальному кодексі України, та в Господарському процесуальному кодексі України.

З 16.04.2019 року наказом Міністерства юстиції було затверджено порядок автоматизованого арешту коштів/електронних грошей боржників на рахунках/електронних гаманцях, відкритих надавачами платіжних послуг з обслуговування рахунків, емітентами електронних грошей, що значно полегшило процедуру накладення арешту на рахунки фізичних та юридичних осіб [1].

Схожа процедура з накладення арешту на кошти боржника на банківських рахунках застосовується і в ЄС. В транскордонних справах, коли національне законодавство не ефективне, кредитор може отримати наказ про арешт рахунків. Арешт дає кредитору право заморозити належну йому суму на рахунку боржника в ЄС у разі ризику невиконання вимоги без судового розпорядження. Погоджуємося з думкою Бортейчук А. Ю., Бортейчук В. Ю., що вказана система надає можливість швидкого доступу до коштів на банківських рахунках фізичних та юридичних осіб з подальшою можливістю звернення на них стягнення [3].

Незважаючи на всі переваги арешту, на практиці, його застосування може навпаки заважати виконанню зобов'язання боржником. Прикладом слугує справа № 905/448/22. Ухвалою Господарського суду Донецької області від 07.06.2022 заяву позивача про забезпечен-

ня позову у справі задоволено та накладено арешт на грошові кошти відповідача, а також кошти, що знаходяться на будь-яких рахунках у банківських або інших фінансово-кредитних установах в межах суми 23238041,19грн. На ухвалу суду першої інстанції відповідач подав апеляційну скаргу в якій також прописав, що «необґрунтоване накладення арешту значну суму грошових коштів та в умовах воєнного стану в Україні вкрай негативно впливає на фінансово-економічну діяльність відповідача». Не можна не погодитись з Верховською Н., що такий непропорційний та недоцільний арешт коштів на банківських рахунках відповідача впливає не тільки на зупинення ведення підприємствами господарської діяльності та втрати прибутку, але й на погіршення ділової репутації [2].

Додатковою проблемою слугує те, що у разі закриття рахунку, незалежно від того, ким ініційовано таке закриття — банком чи боржником, дія арешту не припиняється, а документ про його накладення продовжує обліковуватися на відповідному позабалансовому рахунку [1]. Цей недолік системи може значно затягнути реальне виконання зобов'язань особою-боржником в результаті виникнення «сірої зони», коли фактично обліковується недіючий банківський рахунок.

Для фізичних осіб арешт коштів на банківських рахунках також стає викликом, оскільки не всім може прийти повідомлення про його накладення. Деякі особи з соціально-незахищених верств суспільства не мають змоги перевірити причину накладення в Єдиному реєстрі боржників або ДІЇ.

Додатковою проблемою також є накладення арешту на рахунки зі спеціальним призначенням, наприклад накладення засобу забезпечення зобов'язань на рахунок для отримання соціальних виплат на дитину з інвалідністю [4].Такі дії можна оскаржити, але при цьому витрачаються такі ресурси, як час і гроші

Проблеми арешту грошових коштів є значними, як для суб'єктів господарювання так і для фізичних осіб. Зняття арешту вимагає ресурсів, таких як час, гроші та кваліфіковані спеціалісти, натомість накладення арешту може відбуватися значно швидше і без належного попередження сторін. Для уникнення частини з цих недоліків пропонуємо розробити електрону систему, яка б здійснювала перевірку накладення арешту, його пропорційність, і ефективність щодо кожної справи; сповіщала осіб, про накладенні на них арешти та їх підстави; автоматично обліковувала банківські рахунки та переставала, коли ті стають недіючими.

Використані джерела

1. Бортейчук А. Ю., Бортейчук В. Ю. Арешт коштів на банківських рахунках: підстави та порядок накладення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2022. Вип. 70. С. 288–292.
2. Верховська Н. Наслідки необґрунтованого арешту банківських рахунків підприємств для бізнесу та способи їх скасування. Підприємництво, господарство і право. 2021. № 2. С. 238–242.
3. *Freezing a debtor's bank account (European Account Preservation Order). European Commission*. URL: https://commission.europa.eu/law/cross-border-cases/procedures-simplify-cross-border-cases/late-or-non-payment-debts/freezing-debtors-bank-account_en
4. Порядок автоматизованого арешту коштів/електронних грошей боржників на рахунках/електронних гаманцях, затверджений наказом Міністерства юстиції України від 16.04.2019 № 1203/5.

Емілія КРОТОВА
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Сідор М. І.***

РЕФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Бюджетна система посідає центральне місце у фінансовій архітектурі держави, оскільки саме через неї реалізується значна частина економічної політики, формуються механізми перерозподілу ресурсів та забезпечується збалансований соціально-економічний розвиток країни. Вона виконує не лише функцію фінансового інструменту, а й виступає складною багаторівневою системою, що поєднує державні та місцеві фінанси, регулюючи їх взаємодію відповідно до принципів єдності, самостійності, ефективності, прозорості й справедливості. Саме належне функціонування бюджетної системи створює основу для стабільності державних фінансів, підвищення підзвітності органів влади та забезпечення фінансової стійкості країни в довгостроковій перспективі [1, с. 51].

Однак повномасштабна війна завдала українській економіці глибоких руйнувань, спричинивши втрату виробничих потужностей, зниження ділової активності, відтік трудових ресурсів і зростання соціальної напруги. В умовах воєнних ризиків більшість галузей економіки була змушена шукати нові моделі функціонування, адаптуючись

до обмежень, нестачі інвестицій і порушення логістичних ланцюгів. Ці виклики актуалізували потребу у формуванні нової, більш гнучкої системи управління державними фінансами, здатної забезпечити ефективне використання наявних ресурсів і підтримати відновлення економічної активності. На сучасному етапі стратегічним завданням державних інституцій, бізнесу та громадянського суспільства є вироблення цілісної концепції економічного відродження, що спиратиметься на структурні реформи у сфері бюджетної політики [2, с. 3].

Як ми вже зазначали, збройна агресія суттєво послабила економічний потенціал України, призвівши до втрат людського капіталу, руйнування інфраструктури, скорочення фінансових ресурсів і зниження конкурентоспроможності на світових ринках. У таких умовах реформування бюджетної системи стає не просто необхідністю, а стратегічним чинником післявоєнного відновлення. В умовах глобалізаційних трансформацій війна виступила каталізатором для переорієнтації економіки на нові ринки, поглиблення співпраці з міжнародними партнерами та поступового зменшення залежності від країни-агресора. Саме тому реформування бюджетної системи має розглядатися як ключовий інструмент забезпечення фінансової стабілізації, модернізації економіки, підвищення ефективності управління ресурсами та інтеграції України в європейський економічний простір [2, с. 3].

В умовах післявоєнного відновлення Україна стикається з необхідністю глибокого переосмислення підходів до формування бюджетної політики, адже саме її ефективність визначатиме темпи економічного зростання, соціальну стабільність і довіру громадян до державних інститутів. Сучасний етап розвитку потребує не лише відновлення зруйнованих фінансових механізмів, а й побудови більш гнучкої, прогнозованої та стратегічно орієнтованої моделі управління державними фінансами. Від якості бюджетних рішень безпосередньо залежить здатність держави забезпечувати фінансову стійкість, прозорість управління та раціональне використання наявних ресурсів. Одним із пріоритетних завдань реформування бюджетної системи є підвищення рівня стратегічної виваженості державних фінансів, що передбачає чітке розмежування короткострокових антикризових витрат і довгострокових інвестиційних проєктів, спрямованих на відбудову та модернізацію економіки. У цьому контексті особливого значення набуває впровадження прозорих багаторічних рамок публічних інвестицій (multi-year PIM framework), які покликані забезпечити логічну узгодженість між державними планами відновлення та конкретними бюджетними рішеннями. Такий підхід дозволить сформувати системне бачення розподілу ресурсів, уникнути дублювання витрат і сприятиме підвищенню ефективності реалізації інвестиційних програм.

Водночас важливо запровадити об'єктивні критерії відбору проєктів, ґрунтовані на принципах економічної ефективності, екологічної доцільності та дотримання вимоги «do no significant harm», що відповідає сучасним європейським стандартам управління фінансами [3, с. 211].

Не менш важливим напрямом реформування виступає забезпечення фіскальної стійкості, без якої неможливо реалізувати масштабні програми відновлення та модернізації. Це передбачає розширення доходної бази бюджету, підвищення ефективності адміністрування податкових і митних надходжень, а також боротьбу з тінізацією економічних процесів. Розвиток цифрових інструментів контролю, автоматизація податкових процедур і спрощення взаємодії між державою та платниками податків здатні підвищити рівень добровільної сплати та зменшити ризики ухилення від податків. Міжнародні фінансові інституції, зокрема МВФ і Світовий банк, постійно наголошують на важливості зміцнення системи управління державними фінансами, забезпечення прозорості бюджетних потоків та передбачуваності фіскальної політики. Реалізація таких підходів сприятиме формуванню стійкої доходної бази державного бюджету у середньостроковій перспективі, створенню умов для фінансової стабілізації та формуванню необхідного ресурсу для структурних реформ, модернізації інфраструктури й стимулювання інвестиційного розвитку [4, с. 41].

Реформування системи міжбюджетних відносин та подальше поглиблення фінансової децентралізації мають супроводжуватися зміцненням спроможності органів місцевого самоврядування. Саме на місцевому рівні реалізовуватиметься більшість проєктів відбудови, що потребує оновлення механізмів розподілу бюджетних ресурсів, запровадження уніфікованих стандартів публічних закупівель і використання сучасних цифрових інструментів контролю за витрачанням коштів. Прозорість і підзвітність місцевих бюджетів є критично важливими умовами для ефективного відновлення економіки та підвищення довіри громадян до державних інститутів [5, с.117].

Важливою складовою модернізації бюджетної системи стає цифровізація фінансових процесів та публічних реєстрів, що одночасно виступає інструментом підвищення ефективності управління і засобом протидії зловживанням. Створення електронних платформ моніторингу інвестиційних проєктів, публічних реєстрів контрактів, а також автоматизованих систем звітності сприятиме оперативному контролю за використанням коштів, спрощенню аудиту та забезпеченню громадського доступу до інформації про бюджетні витрати [5, с.66; 3, с.173].

На підставі проведеного аналізу та узагальнення сучасних наукових підходів до реформування фінансової системи держави вважається до-

цільним визначити низку практичних і концептуальних напрямів удосконалення бюджетної політики України у контексті післявоєнного відновлення. Передусім необхідно посилити стратегічне планування бюджетного процесу шляхом запровадження системи середньострокового фінансування, орієнтованої на пріоритети відновлення економіки та поступову інтеграцію до європейського фінансового простору. Важливим напрямом модернізації має стати розширення податкової бази та підвищення прозорості адміністрування доходів. Досягнення цього можливе шляхом інтеграції сучасних цифрових інструментів у роботу податкових і митних органів, що сприятиме детінізації економіки, оптимізації контролю за надходженнями та підвищенню рівня довіри платників податків до фіскальної системи. Удосконалення системи міжбюджетних відносин передбачає розширення фінансових повноважень органів місцевого самоврядування з одночасним посиленням контролю за ефективністю використання бюджетних ресурсів. Зміцнення фінансової спроможності громад забезпечить якісне виконання програм відновлення на місцях, сприятиме розвитку регіональної економіки та підвищенню самодостатності територіальних одиниць. Подальший розвиток цифрової інфраструктури управління державними фінансами має стати системним чинником підвищення прозорості та ефективності бюджетного процесу. Створення єдиної електронної системи моніторингу публічних фінансів сприятиме інтеграції інформаційних потоків між усіма рівнями влади, автоматизації процесів звітності, моніторингу результативності видатків та забезпеченню відкритого доступу громадян до інформації про виконання бюджету. Важливо також забезпечити дієві механізми громадського контролю за розподілом міжнародної фінансової допомоги і реалізацією програм відновлення шляхом упровадження відкритих електронних реєстрів та систем незалежного аудиту.

Отже, реформування бюджетної системи України у контексті післявоєнного відновлення є ключовою умовою забезпечення стійкого економічного розвитку та фінансової стабільності держави. Відповідна трансформація має бути спрямована не лише на відновлення зруйнованої інфраструктури, але й на побудову нової моделі управління державними фінансами, заснованої на принципах прозорості, ефективності та підзвітності.

Використані джерела

1. Ворона Т. В. Напрями реформування бюджетної системи України. *Finance: theory and practice*: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference. Київ : National Aviation University, 2021. С. 51–53.
2. Хмарська І. А., Кучерява К. Я., Клімова І. О. Особливості післявоєнного відновлення економіки України. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 42. С. 8.
3. Plan for the Implementation Ukraine Facility 2023–2027. 2023. P. 331. URL: https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/en/
4. Economic Surveys: Ukraine. OECD. 2025. Vol. 2025/10. P. 129. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2025/05/oecd-economic-surveys-ukraine-2025_0bb82ef9/940cee85-en.pdf
5. Ukraine: Sixth Review Under the Extended Arrangement Under the Extended Fund Facility — Staff Report. *International Monetary Fund*. 2024. P. 163. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/1ukrea2024004-print-pdf.pdf

Роман КУДЕНКО
студент 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Добровольська В. В.***

ЩОДО ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАК ПІДПРИЄМНИЦТВА

У наш час підприємництво стало невід'ємною частиною життя будь-якої людини і економіки країни. Люди створюють власні справи, відкривають магазини, кафе, стартапи, виробляють товари і надають послуги, і все це впливає на економіку, на робочі місця та розвиток держави, адже підприємці допомагають не тільки собі заробляти, а й створювати нові можливості для інших, стимулюють конкуренцію і розвиток економіки загалом. Підприємництво в сучасних умовах виступає не лише джерелом прибутку для конкретної особи, а й фактором соціально-економічного розвитку суспільства, бо воно забезпечує зайнятість населення, сприяє зростанню національного доходу, розвиткові малого та середнього бізнесу, формуванню інноваційних ринків та покращенню якості товарів і послуг [2, с. 47–49].

Господарська діяльність відрізняється від підприємництва тим, що вона включає будь-яку організовану діяльність, пов'язану з виробництвом або обміном благ, незалежно від мети отримання прибутку. Це означає, що навіть якщо організація або фізична особа не прагне заробити гроші, їхня діяльність все одно є господарською, якщо вона систематична і пов'язана з виробництвом чи наданням послуг. Наприклад, державні установи, неприбуткові організації або навіть приватні ініціативи, які працюють на користь громади, здійснюють господарську діяльність, бо вони організовують ресурси, виконують роботи та реалізують послуги. Господарська діяльність охоплює підприємництво, але є ширшою категорією, оскільки не всяка господарська діяльність передбачає ризик або мету отримання прибутку [1, с. 3–4].

Підприємництво характеризується п'ятьма ключовими ознаками, які відрізняють його від звичайної господарської діяльності. По-перше, це самостійність, коли підприємець самостійно приймає рішення щодо організації діяльності, обирає способи виробництва або надання послуг та несе відповідальність за результати. По-друге, ініціативність, яка проявляється у постійному пошуку нових можливостей, поліпшення процесів та впровадженні інновацій [2, с. 47–49]. По-третє, систематичність, бо підприємницька діяльність передбачає регулярність і плановість дій, а не одноразові або випадкові спроби [3, с. 5–7]. По-четверте, ризиковий характер, оскільки підприємець завжди діє на власний ризик і повинен враховувати можливість фінансових втрат чи невдач [3, с. 5–7]. По-п'яте, орієнтація на прибуток, яка виступає головною мотивацією для продовження діяльності, розширення бізнесу та досягнення економічного результату [2, с. 41–45].

Завдяки цим ознакам підприємництво стає активною формою господарської діяльності, яка не лише приносить дохід, але й стимулює розвиток суспільства, створює конкуренцію на ринку, сприяє появі нових робочих місць і розвитку інноваційних рішень [2, с. 47–49; 3, с. 5–7].

Господарська діяльність — це частина економічної діяльності, яка має конкретну організаційну форму і спрямована на виробництво, реалізацію товарів, виконання робіт або надання послуг. Підприємницька діяльність є різновидом господарської діяльності, який завжди передбачає систематичність, ризик, самостійність і мету отримання прибутку [2, с. 32–36; 3, с. 5–7]. Знання відмінностей між цими категоріями допомагає правильно визначати правовий статус суб'єктів, їхні обов'язки та відповідальність, а також уникати правових помилок при веденні бізнесу [1, с. 3–4; 3, с. 5–7].

Розуміння відмінностей між економічною, господарською та підприємницькою діяльністю має практичне значення. Це дозволяє правильно реєструвати бізнес, застосовувати відповідні податкові режими, визначати обов'язки і права підприємців та оцінювати ризики діяльності [3, с. 5–7]. Наприклад, людина, яка час від часу продає власні речі, здійснює економічну діяльність, але не є підприємцем. Якщо ж вона організовує магазин або виробництво, систематично надає послуги та отримує прибуток, то її діяльність вже вважається підприємницькою [2, с. 32–36; 3, с. 5–7].

Підприємництво є активною, самостійною і ризиковою формою господарської діяльності, яка спрямована на отримання прибутку і розвиток економіки. Господарська діяльність ширша за підприємництво, бо включає також некомерційні та державні форми діяльності, а економічна діяльність охоплює всі види людської активності, пов'язані з виробництвом, розподілом та споживанням благ. Знання відмінностей

між цими видами діяльності допомагає ефективно працювати в бізнесі, правильно застосовувати законодавство та оцінювати ризики [1–3].

Таким чином, підприємництво є важливою складовою сучасної економічної системи, оскільки забезпечує розвиток ринку, створення робочих місць, формування конкуренції та впровадження інновацій. Воно вирізняється самостійністю, ініціативністю, систематичністю, ризиковим характером і орієнтацією на отримання прибутку, що дозволяє відмежувати його від ширших понять економічної та господарської діяльності. Розуміння цих відмінностей дає змогу правильно визначати правовий статус суб'єктів, обирати оптимальну організаційно-правову форму, дотримуватися норм законодавства та ефективно оцінювати ризики. У сучасних умовах підприємництво виступає одним із ключових факторів економічного й соціального розвитку, а чітке розмежування категорій господарської, економічної та підприємницької діяльності є необхідним для успішного ведення бізнесу та прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Використані джерела

1. Господарське право України : підручник для студентів юридичних спеціальностей / В. М. Гайворонський (ред.). Харків : Право, 2005. 384 с.
2. Панченко С. В., Дикань В. Л., Шраменко О. В. та ін. Підприємництво: підручник. Частина 2: Реалізація підприємницької діяльності у сучасних ринкових умовах. Харків : УкрДУЗТ, 2018. 228 с.
3. Господарське право : практикум / Бобкова А. Г. (кер. авт. кол.). Харків : Право, 2018. 592 с.

Роман КУДЕНКО
студент 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. е. н., доцент ***Візіренко С. В.***

ПОДАТКОВІ СТИМУЛИ ТА ПРЕФЕРЕНЦІЇ ДЛЯ БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА В ПЕРІОД ВІДНОВЛЕННЯ

Податкові стимули та преференції — це один із найважливіших інструментів державної політики, спрямованої на підтримку підприємництва, особливо у складні періоди, такі як воєнний стан. У таких умовах держава змушена використовувати податкові інструменти не лише як засіб наповнення бюджету, але і як антикризовий механізм,

що дозволяє бізнесу виживати, зберігати робочі місця та підтримувати економічну активність [3]. Під податковими стимулами розуміють сукупність заходів державного впливу на економіку, спрямованих на створення сприятливих умов оподаткування для певних категорій платників податків. Вони включають податкові пільги, канікули, зниження ставок, відстрочення або розстрочення сплати податків, прискорену амортизацію, інвестиційні податкові кредити тощо [1]. Основна мета цих заходів — стимулювання інвестиційної активності, розширення виробництва, розвиток інновацій і створення нових робочих місць. Переваги податкових стимулів полягають у тому, що вони безпосередньо впливають на рішення бізнесу інвестувати в економіку країни. Підприємства, отримуючи податкові пільги, мають можливість спрямовувати заощаджені кошти на розвиток, модернізацію обладнання або підвищення заробітних плат. Такі стимули також підвищують конкурентоспроможність малого та середнього бізнесу, який найгостріше реагує на податковий тиск [2].

В умовах воєнного стану держава запровадила низку тимчасових податкових пільг і преференцій, спрямованих на підтримку бізнесу. Зокрема, було звільнено від сплати єдиного податку та ЄСВ фізичних осіб-підприємців, мобілізованих до лав Збройних сил України. Окремим напрямом є підтримка імпорту критично важливих товарів.

Після завершення активних бойових дій Україна має перейти від політики антикризових пільг до політики відновлення, у центрі якої — інвестиційні податкові стимули. Міністерство фінансів у Національній стратегії доходів на 2024–2030 роки передбачило механізми звільнення від податку на прибуток для підприємств, що відновлюють зруйновані об'єкти, створюють нові робочі місця або інвестують у технологічну модернізацію [4]. Крім того, держава планує запровадження пільгового оподаткування для бізнесу у сфері зеленої енергетики, IT, будівництва та виробництва оборонної продукції. Такі стимули покликані не лише відновити економіку, а й забезпечити її перехід на більш сучасну, конкурентоспроможну модель. Податкові кредити, звільнення від сплати податку на прибуток та податку на додану вартість для інвесторів у відбудову інфраструктури — це не лише фінансові преференції, а й сигнал бізнесу про готовність держави до співпраці [5]. У міжнародній практиці саме податкова політика є основним фактором, що визначає швидкість економічного відновлення після війни.

Важливою складовою сучасної податкової політики є цифровізація. Державна податкова служба України активно впроваджує електронні сервіси — подання звітності онлайн, електронну реєстрацію платників, автоматичне підтвердження пільг. Це значно спрощує адміністрування податків, зменшує контакт із чиновниками й мінімізує корупційні ризики. Завдяки цифровим рішенням навіть у період війни бізнес отримав можливість працювати дистанційно, подавати документи онлайн і користуватися консультаційною підтримкою. Таким чином, податкова система поступово трансформується з карального інструменту у партнерський механізм розвитку економіки.

Податкові стимули мають значний соціально-економічний ефект. Вони допомагають утримувати бізнес в Україні, запобігають його релокації за кордон, сприяють створенню робочих місць та формуванню позитивного інвестиційного клімату. Для багатьох підприємств податкові пільги стали вирішальним чинником, який дозволив продовжити діяльність і зберегти персонал у критичні періоди. Крім того, ефективні податкові стимули формують довіру бізнесу до держави, що є передумовою відновлення економіки після війни. Поступове розширення податкових преференцій для інвестиційних проєктів, інноваційних стартапів і підприємств, які працюють у сфері оборони, стане рушійною силою економічного зростання.

Отже, податкові стимули та преференції в умовах воєнного стану — це не просто тимчасова підтримка бізнесу, а стратегічний інструмент державної політики, спрямований на збереження економічної стабільності та розвиток підприємництва [5]. Їх роль у період відновлення лише зростатиме, адже саме податкові послаблення сприятимуть залученню інвестицій, модернізації виробництва й підвищенню конкурентоспроможності українських підприємств. Збалансована податкова політика — це ключ до успішного відновлення України та її сталого економічного розвитку в післявоєнний період.

Використані джерела

1. Замасло О. В. Податкове регулювання економіки України в кризових умовах. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2021. 248 с.
2. Козлов В. М. Податкові стимули як інструмент економічного зростання. *Економіка і держава*. 2022. № 7. С. 34–39.
3. Податкова політика / Міністерство фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/uk/tax-policy
4. Національна стратегія доходів 2024–2030 / Міністерство фінансів України. URL: https://www.mof.gov.ua/storage/files/National%20Revenue%20Strategy.pdf
5. Проць О. В. Розвиток податкових преференцій у післявоєнний період: міжнародний досвід та українські реалії. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2024. № 3. С. 21–27.

Альона КУЛЬЧА
студентка 1 курсу магістратури
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. ю. н., професор ***Аверочкіна Т. В.***

ТРАНСФОРМАЦІЯ МИТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ НА ШЛЯХУ ДО ЧЛЕНСТВА В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Максимальне наближення митної політики України до стандартів Європейського Союзу (далі — ЄС) є одним із пріоритетних напрямів євроінтеграції нашої держави, адже ефективність митних процедур визначається не лише розвитком зовнішньоекономічної діяльності, а й рівнем довіри міжнародних партнерів. Необхідною передумовою для успішної інтеграції України до ЄС постає комплексна трансформація митної служби — законодавча, технічна та організаційна.

Проблематика трансформації митної політики України у контексті євроінтеграції вже стала предметом уваги як науковців, так і практиків. У своїй роботі І. П. Петрова [3] зазначає, що гармонізація митного законодавства, процедур та інструментів із нормами ЄС є ключовою умовою для створення ефективної та прозорої митної системи. Ю. Драганчук у колонці «Українська митниця в горизонті-2030» [1], наголошує на підготовці України до вступу в Митний союз ЄС до 2030 року та впровадженні взаємосумісних ІТ-систем.

Трансформація митної політики України на шляху до членства в ЄС є багатоетапним процесом, що охоплює законодавчі, організаційні, антикорупційні та цифрові реформи. Початком системних змін стала реалізація представленої 17 липня 2024 року стратегії «Українська митниця в горизонті-2030» [1]. У ній зазначено стратегічну мету — підготовка України до вступу до Митного союзу ЄС до 2030 року. У межах цієї стратегії розпочато масштабну модернізацію митної системи, а саме приєднання до Конвенції про процедуру спільного транзиту, запуск системи NCTS («митний безвіз»), розвиток інституту авторизованого економічного оператора (АЕО), гармонізація правил визначення походження товарів і криміналізація контрабанди підакцизних товарів.

Наступним кроком стало посилення доброчесності у митній сфері. Згідно рекомендацій Єврокомісії, боротьба з корупцією є однією з ключових вимог вступу України до ЄС, оскільки ефективність та прозорість державних інституцій визначають рівень довіри європейських партнерів. Відповідно до цього пріоритету у 2025 році Державна митна служба України значно посилила антикорупційні механізми. Згідно зі звітом за січень–липень 2025 року [2], було проведено перевірку на доброчесність і моніторинг способу життя посадових осіб, подано понад 700 декларацій доброчесності, врегульовано понад 580 конфліктів інтересів тощо. Крім того, за підтримки EU4PFM і Всесвітньої митної організації було запущено проєкт мобільного Антикорупційного центру, що має зменшити корупційні ризики у митних органах. Такі результати є достатньо позитивними та свідчать про те, що митна служба України активно бореться з корупцією.

9 жовтня 2025 року відбулося дев'яте засідання Підкомітету Україна–ЄС з питань митного співробітництва [5]. Під час засідання було зазначено, що українське митне законодавство вже на 80% відповідає нормам ЄС, а зобов'язання за Угодою про асоціацію виконано на 91%. Європейські партнери високо оцінили досягнутий прогрес України у впровадженні системи NCTS, розвитку електронного обміну митною інформацією та готовність інтегруватися у спільний цифровий простір ЄС.

Завершальним кроком є ухвалення законопроєкту про внесення змін до Митного кодексу України щодо імплементації деяких положень Митного кодексу Європейського Союзу, який було повернуто з підписом Президента України 17 жовтня 2025 року [4]. Документ закладає нормативну базу для подальшої гармонізації українського митного законодавства з правом ЄС, визначає європейські стандарти адміністрування, уточнює інституційні механізми АЕО, процедури визначення митного боргу та структуру підзаконних актів.

Таким чином, реформування митної політики України відбувається у відповідності до вимог Європейського Союзу. Досягнуто суттєвого прогресу в цифровізації процедур, гармонізації законодавства та протидії корупції, що підвищує довіру міжнародних партнерів і створює основу для вступу України до Митного союзу ЄС.

Використані джерела

1. Драганчук Ю. Українська митниця в горизонті-2030. Мета — підготовка до вступу до Митного союзу та ЄС / Міністерство Фінансів України. URL: https://surl.li/ctjhvi (дата звернення: 17.10.2025).
2. Запобігання проявам корупції / Державна Митна Служба. URL: https://customs.gov.ua/zapobigannia-proiavam-koruptsiyi-1#scrollTop=0 (дата звернення: 17.10.2025).
3. Петрова І. Митна реформа Європейського Союзу: досвід, корисний для України на шляху до Євроінтеграції. *Analytical and Comparative Jurisprudence*. 2025. Т. 3, № 3. С. 345–351. URL: https://doi.org/10.24144/2788–6018.2025.03.3.54 (дата звернення: 17.10.2025).
4. Проєкт Закону про внесення змін до Митного кодексу України щодо імплементації деяких положень Митного кодексу Європейського Союзу. Верховна Рада України. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/43539 (дата звернення: 17.10.2025).

5. Українська митниця демонструє готовність до інтеграції в європейський митний простір: результати дев'ятого засідання Підкомітету Україна-ЄС / Державна Митна Служба. URL: https://surl.li/zkoeuv (дата звернення: 17.10.2025).

Аріана КУНЦ
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. е. н., доцент ***Візіренко С. В.***

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ТА РОЛЬ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ В КОНТЕКСТІ ОПТИМІЗАЦІЇ ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ

У сучасних умовах господарювання, коли податкове навантаження є одним із ключових факторів, що впливають на фінансову стабільність підприємства, питання формування ефективної облікової політики набуває особливої актуальності. Саме через облікову політику підприємство має можливість впливати на результати фінансової діяльності та розмір податкових зобов'язань у межах чинного законодавства. Ефективно сформована облікова політика дозволяє не лише забезпечити достовірність облікових даних, а й оптимізувати витрати, сприяючи підвищенню прибутковості та конкурентоспроможності бізнесу.

Облікова політика — це сукупність принципів, методів і процедур, що використовуються підприємством для ведення бухгалтерського обліку, складання та подання фінансової звітності. Вона визначає способи оцінки активів, амортизаційні методи, підходи до визнання доходів і витрат, а отже, безпосередньо впливає на базу оподаткування [2].

У сучасному динамічному економічному середовищі, обтяженому зовнішніми викликами та постійними змінами в законодавстві, питання оптимізації податкового навантаження є одним із ключових для забезпечення фінансової стійкості та конкурентоспроможності бізнесу. Оптимізація податкового навантаження на підприємстві може допомогти цілком легальними засобами зекономити кошти підприємства на сплаті податків, зборів та ЄСВ.

Легальна оптимізація податкового навантаження ґрунтується на виборі таких методів обліку, які відповідають нормам податкового законодавства, але дозволяють мінімізувати податкові виплати. Це відрізняється від ухилення від сплати податків, але є порушенням законодавства. Правильне застосування інструментів облікової політики допомагає підприємству діяти в межах правового поля, забезпечуючи баланс між інтересами бізнесу та держави.

Етичний аспект використання облікової політики полягає у дотриманні принципів чесності, прозорості та об'єктивності. Відповідно до Кодексу етики професійних бухгалтерів, маніпулювання звітними показниками чи створення фіктивних витрат суперечить нормам професійної поведінки. Тому облікова політика повинна формуватися із урахуванням не лише економічної доцільності, а й моральної відповідальності перед суспільством та державою.

У Методичних рекомендаціях № 635 наголошено, що облікова політика має бути затверджена розпорядчим документом керівника підприємства та застосовуватись послідовно з року в рік. Її зміна допускається лише у разі суттєвих змін у законодавстві або технологічних процесах. Це забезпечує стабільність облікової інформації, що є основою для достовірного аналізу податкового навантаження та прийняття управлінських рішень [2].

Облікова політика є фундаментальною основою для формування достовірної фінансової звітності та, водночас, ключовим, легітимним інструментом податкового планування. Вибір конкретних методів облікової політики (наприклад, методів амортизації основних засобів, оцінки запасів при їх вибутті, визнання доходів та витрат) безпосередньо впливає на розмір фінансового результату та відповідно на податкову базу (зокрема податку на прибуток). Обґрунтоване формування облікової політики дозволяє підприємству оптимізувати податкове навантаження, ефективно управляти грошовими потоками, відтерміновувати податкові платежі та мінімізувати податкові ризики в межах чинного законодавства. У сучасному економічному середовищі, облікова політика виступає не лише як регулятивний, а й як стратегічний управлінський інструмент, що потребує глибокого аналізу та розуміння його впливу на фінансову стійкість та конкурентоспроможність бізнесу.

Отже, облікова політика є важливим стратегічним інструментом, який впливає не лише на фінансову звітність підприємства, а й на рівень податкових зобов'язань. Її грамотне формування дозволяє підприємствам ефективно управляти ресурсами, оптимізувати податкове навантаження й уникати фінансових ризиків. Стратегічне значення облікової політики як інструменту не лише для достовірного відображення фінансового стану, а й для ефективного управління податковими ризиками та оптимізації ресурсів підприємства.

Ключовою складовою стратегічного управління є оптимізація оподаткування. Це означає, що платник податків має вміло пристосовувати свою економічну діяльність до чинної податкової системи,

щоб законно зменшити податкові зобов'язання і, відповідно, збільшити свій чистий дохід. Такий процес вимагає глибоких знань як податкового законодавства, так і внутрішніх економічних механізмів підприємства [1].

У сучасних умовах ринкової економіки облікова політика виконує функцію не лише облікової, але й управлінської, аналітичної та етичної категорії, що забезпечує сталий розвиток підприємства та підвищення його конкурентоспроможності.

Використані джерела

1. Бишовець Ю. П. Оптимізація оподаткування та його відмінність від податкового планування. *Аналітично-порівняльне правознавство*: електронне наукове видання. 2024. С. 435–443. URL: http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/313083
2. Методичні рекомендації щодо облікової політики підприємства: Наказ Міністерства фінансів України від 27.06.2013 № 635. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0635201–13#Text

Аріна КУРМАНСЬКА
студентка 4 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Міщенко І. В.***

СИСТЕМА РІШЕНЬ ЩОДО ЗОБОВ'ЯЗУЮЧОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЯК СПОСІБ МІНІМІЗАЦІЇ СПОРІВ, ЩО ВИНИКАЮТЬ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ КЛАСИФІКАЦІЄЮ ТОВАРІВ

В Україні митні спори щодо класифікації товарів посідають друге місце за частотою виникнення після спорів, що виникають у зв'язку із коригуванням митної вартості. Ця ситуація зумовлена тим, що часто трапляються випадки, коли один товар підходить під опис декількох товарних позицій (підпозицій) одночасно. Тоді виникає питання: як визначитися між «кодами-конкурентами» за УКТЗЕД? Так, для того, щоб мінімізувати ці проблемні моменти при митному оформленні та зменшити кількість конфліктів з митницею, зокрема стосовно класифікації, була запроваджена система рішень щодо зобов'язуючої інформації, що і зумовлює потребу у її дослідженні.

Виходячи з цього, система рішень щодо зобов'язуючої інформації як спосіб мінімізації спорів, що виникають у зв'язку із класифікацією товарів є актуальним питанням, аналізом якого займалися В. О. Петросян «Рішення щодо зобов'язуючої інформації з митних питань: шляхи подальшого наближення до європейських стандартів»; І. В. Міщенко, Г. М. Сарибаєва «Рішення щодо зобов'язуючої інформації в контексті гармонізації законодавства України із законодавством ЄС: проблемні аспекти регулювання» та багато інших.

Система рішень щодо зобов'язуючої інформації (англ. advance ruling) у МК ЄС названа «decisions relating to binding information». Дана назва була дослівно перекладена у статті 23 МК України як «рішення щодо зобов'язуючої інформації», що фактично прийшли на заміну попереднім рішенням в Україні у серпні 2022 року [1]. Щодо цього поняття влучно зазначає В. О. Петросян: «Рішення щодо зобов'язуючої інформації є найбільш динамічним та перспективним інструментом митного адміністрування з погляду збалансованого сприяння реалізації інтересів учасників митних правовідносин. Вони можуть стосуватись визначення країни походження товарів (зобов'язуюча інформація про походження) та класифікації товарів (зобов'язуюча тарифна інформація)» [3, с. 105]. Що стосується останніх, мова йде про ті випадки, коли товар потенційно може бути об'єктом спору щодо класифікації. Тоді, наприклад в імпортера, який на постійній основі ввозить один і той самий товар, від одного того самого постачальника, з однієї тої самої країни походження є можливість звернутися до митного органу для здійснення класифікації цього товару. Це не обов'язкова вимога, проте якщо митний орган видав рішення про класифікацію, то виникає зобов'язання застосовувати зазначене рішення. Таке рішення можна оскаржити, але до нього не можна застосувати право бути почутим відповідно до статті 19–9 МК України [1]. Адже ці рішення у будь-якому випадку сприятливі, попри те, як саме митний орган класифікував товар.

Таким чином, в інституті рішень щодо зобов'язуючої інформації є свої переваги та недоліки. Перевагами є те, що зацікавлена особа (підприємство за ст. 23 МК України) знімає з себе тягар класифікації. Якщо якась митниця винесла таке рішення, — то воно підлягає застосуванню будь-яким митним органом на території України протягом трьох років [1]. До того ж доцільно відзначити економію часу через уникнення постійних спорів з митним органом під час митного оформлення такого товару, а також безоплатність таких рішень. Щодо недоліків, за словами І. В. Міщенко та Г. М. Сарибаєвої: «Попри порівняно нещодавнє оновлення правового регулювання рішень щодо зобов'язуючої інформації, залишилося чимало проблем, що унеможливлюють, і суттєво звужують можливості щодо використання цього інструмента» [2, с. 58]. З аналізу чинного законодавства можна зробити висновок, що недоліками є тривалий термін видачі цього рішення (до пів року), обов'язковість його застосування (в розрізі того, коли

ПРИВАТНЕ І ПУБЛІЧНЕ ПРАВО В УМОВАХ ВІЙНИ... Вычитка № 5. 25.03.2026. МММ

рішення не вигідне для зацікавленої особи, яка зверталася). Дане рішення можна оскаржити, проте така практика в Україні не поширена. У ЄС дуже рідко, однак такі рішення оскаржуються. Проте зазвичай суди стають на сторону митних органів та підтримують їх класифікацію, хоча бувають випадки, коли оскарження може бути успішним.

Отже, інститут рішень щодо зобов'язуючої інформації є механізмом для мінімізації митних спорів, зокрема щодо класифікації товарів, адже він дозволяє уникати зайвих суперечностей та різних бачень на визначення основних характеристик одного того самого товару. Рішення щодо зобов'язуючої інформації мають свої переваги та недоліки, однак ключовим фактором тут є те, що особа сама визначає чи звертатися за таким рішенням, чи ні. До того ж для інших осіб в розрізі даного питання буде корисним ознайомлення із вже винесеними рішеннями щодо зобов'язуючої інформації, бо там можна побачити як митний орган обґрунтовує свою класифікацію, що допоможе зрозуміти бачення митниці та уникнути подальших спорів.

Використані джерела

1. Митний кодекс України : Закон України від 13.03.2012 Nє 4495-VI : станом на 24 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495–17#Text (дата звернення: 09.11.2025)
2. Міщенко І. В., Сарибаєва Г. М. Рішення щодо зобов'язуючої інформації в контексті гармонізації законодавства України із законодавством ЄС: проблемні аспекти регулювання. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія : Право. 2023. Nє 25. С. 52–61.
3. Петросян В. О. Рішення щодо зобов'язуючої інформації з митних питань: шляхи подальшого наближення до європейських стандартів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2023. С. 104–110.

Анна МАГДЕНКО
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. е. н., доцент ***Візіренко С. В.***

ЕТИКА АУДИТОРА: ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ ІНТЕРЕСІВ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У сучасних умовах розвитку ринкової економіки професійна діяльність аудитора відіграє ключову роль у забезпеченні прозорості фінансової інформації та формуванні довіри між суб'єктами економічної діяльності. Проте поряд із високими вимогами до якості аудиту виникають етичні виклики, серед яких особливе значення має проблема конфлікту інтересів. Вона здатна негативно впливати на об'єктивність, незалежність та професійну репутацію аудитора. Саме тому питання виявлення, запобігання та вирішення конфліктів інтересів є одним із центральних у сфері аудиту та потребує ґрунтовного аналізу з урахуванням законодавства України.

Як визначило Міністерство фінансів України: «конфлікт інтересів це ситуація, при якій службова особа, виконуючи свої обов'язки, має приватний інтерес, який хоча і не обов'язково призводить до прийняття неправомірного рішення або вчинення неправомірного діяння, але здатний до цього призвести» [1].

Основні положення щодо запобігання конфлікту інтересів та забезпечення об'єктивності аудитора закріплені безпосередньо у статті 10 Закону України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність». «Аудитор та суб'єкт аудиторської діяльності зобов'язані вживати належних заходів для забезпечення незалежності під час надання аудиторських послуг, у тому числі шляхом недопущення конфлікту інтересів» [2]. Це означає, що аудитор має не лише уникати ситуацій, коли його особисті інтереси реально впливають на результат перевірки, але й запобігати навіть можливості такого впливу.

Крім того, Закон прямо встановлює обов'язок аудитора «утриматися від надання аудиторських послуг у разі загрози моральним принципам, майновим інтересам чи об'єктивності» [2]. Така загроза може виникати через фінансові, особисті, сімейні, трудові, договірні або інші відносини між аудитором чи пов'язаними з ним особами та клієнтом. У разі ж виникнення сумнівів щодо наявності конфлікту інтересів є можливість звернутися до Національного агентства з запобігання корупції для отримання відповідних роз'яснень [3].

Врегулювання конфлікту інтересів може здійснюватися як зовнішньо, шляхом рішення безпосереднього керівника або відповід-

ного органу, так і самостійно — діями особи, у якої виник конфлікт інтересів. Так, у разі виявлення аудитором конфлікту інтересів він зобов'язаний невідкладно повідомити про це свого безпосереднього керівника, не пізніше наступного робочого дня з моменту, коли дізнався про конфлікт. Безпосередній керівник же протягом двох робочих днів має вибрати спосіб його врегулювання [3].

Відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» загальні способи зовнішнього врегулювання: «усунення особи від виконання завдання чи прийняття рішення в умовах конфлікту, застосування контролю за виконанням завдань, обмеження доступу до інформації, перегляд обсягу службових повноважень, переведення на іншу посаду або звільнення» [3]. Для аудитора найбільш актуальними є усунення від участі у перевірці та застосування зовнішнього контролю за виконанням завдань оскільки саме ці заходи безпосередньо гарантують незалежність, об'єктивність та професійну обгрунтованість рішень та результатів аудиту.

Складність вирішення конфлікту інтересів аудитором значною мірою зумовлена самою правовою природою цього явища та наявністю численних оціночних категорій, які законодавчо не визначені чітко. Наприклад, не завжди зрозуміло, чи створюють реальний або потенційний конфлікт дружні стосунки, взагалі що є дружніми стосунками, також участь у спільних громадських чи професійних організаціях, наявність колишніх трудових відносин тощо. Складно оцінити, чи вплине на незалежність факт отримання подарунків або запрошень на корпоративні заходи від клієнта, або коли близький родич працює у суміжному бізнесі, який пов'язаний із клієнтом. Подібні ситуації потребують від аудитора та його керівника самостійної професійної оцінки, застосування етичних принципів і високої свідомості.

Отже, професійний аудитор повинен: дотримуватися основоположних принципів та застосовувати концептуальну основу для ідентифікації, оцінювання та реагування на загрози дотриманню основоположних принципів етики; постійно відстежувати будь-які зміни в характері послуг, інтересів чи відносин, які можуть призвести до конфлікту інтересів протягом виконання завдання. Вирішення конфлікту інтересів є ключовим елементом етики аудиторської діяльності, адже саме від цього залежить об'єктивність, незалежність та професійна репутація аудитора. Незважаючи на наявність деяких оцінювальних аспектів у законодавстві, аудитори повинні своєчасно виявляти потенційні та реальні конфлікти, повідомляти керівництво або відповідні органи і застосовувати заходи зовнішнього та самостійного врегулювання. Такі дії дозволяють мінімізувати вплив приватних або сімейних інтересів на результати перевірки. Законодавчі норми України створюють чіткі рамки для управління конфліктами,

що забезпечує прозорість фінансової інформації, зміцнює довіру до професійної діяльності аудитора та підтверджує його етичну відповідальність, сприяючи високій якості аудиту та професійній добросовісності.

Використані джерела

1. Конфлікт інтересів / Міністерство фінансів України — офіційний вебсайт. URL: https://mof.gov.ua/uk/conflict_of_interest-688
2. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність : Закон України від 21.12.2017 № 2258-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258–19#Text
3. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700–18#Tex t

Аліна МАРЧЕНКО
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. ю. н., професор ***Кормич Б. А.***

ПАН-ЄВРО-СЕРЕДЗЕМНОМОРСЬКА КОНВЕНЦІЯ (PEM): ЗНАЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ

Пан-Євро-Середземноморська конвенція про правила походження товарів (Pan-Euro-Med, або скорочено PEM) є одним із ключових інструментів розвитку міжнародної торгівлі, що спрямований на поглиблення економічної інтеграції між країнами Європи, Північної Африки та Близького Сходу. Підписана у 2011 році, Пан-Євро-Середземноморська регіональна конвенція про преференційні правила походження об'єднує понад сорок держав, включаючи країни Європейського Союзу, Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ), а також держави-партнери Південного та Східного Середземномор'я [1]. Її створення ґрунтувалося на ідеї гармонізації та уніфікації правил походження в межах системи угод про вільну торгівлю, що забезпечує більшу передбачуваність і прозорість для бізнесу. Основна мета Конвенції полягає в тому, щоб створити єдину зону кумуляції походження товарів, де продукція, виготовлена у кількох країнах-учасницях, може розглядатися як така, що має спільне походження, якщо вона відповідає встановленим критеріям.

Концепція кумуляції є центральним елементом Конвенції PEM. Вона дозволяє враховувати внесок кількох країн у виробництво

товару, що сприяє розвитку регіональних виробничих ланцюгів. Наприклад, якщо українські підприємства постачають напівфабрикати до Польщі, де відбувається фінальне складання продукції, то готовий товар може вважатися таким, що має походження з ЄС. Це стимулює спеціалізацію, розвиток промислової кооперації та зростання конкурентоспроможності економік регіону.

Значення Пан-Євро-Середземноморської конвенції для України є особливо вагомим. Наша держава приєдналася до неї у 2012 році, що стало важливим кроком у процесі поглиблення економічної інтеграції з ЄС. Завдяки Конвенції українські підприємства отримали можливість брати участь у регіональних ланцюгах постачання, розширювати ринки збуту та підвищувати рівень доданої вартості у власній продукції. Застосування правил кумуляції РЕМ дозволяє українським експортерам використовувати сировину або компоненти з інших країн-учасниць без втрати статусу товару українського походження, що має велике практичне значення для машинобудування, легкої промисловості, харчового виробництва та агросектору [2].

Конвенція РЕМ також сприяє зниженню адміністративного навантаження та спрощенню процедур торгівлі. Завдяки уніфікації правил походження підприємства можуть використовувати єдиний набір критеріїв для підтвердження походження товару у всіх торговельних угодах між країнами-учасницями Конвенції. Це значно спрощує процес митного оформлення, зменшує ризик помилок і спірних ситуацій при експорті або імпорті товарів. Водночас такі правила забезпечують захист від зловживань, пов'язаних із перемаркуванням або маніпуляціями щодо країни походження з метою уникнення митних зборів.

У 2023 році країни-учасниці домовилися про перегляд правил походження з метою їхньої лібералізації та адаптації до сучасних умов торгівлі. Нові, спрощені правила спрямовані на стимулювання інвестицій, зниження бюрократичних бар'єрів та підвищення гнучкості у визначенні походження товарів. Наприклад, передбачено збільшення допустимого відсотка використання іноземних матеріалів і спрощення процедур сертифікації. Для України це відкриває додаткові можливості щодо участі у європейських ланцюгах доданої вартості, особливо у контексті післявоєнної відбудови економіки.

Прі практичному застосування Конвенції РЕМ українські підприємства, які прагнуть скористатися перевагами преференційного режиму, повинні підтвердити походження продукції за допомогою сертифікатів EUR. 1 або декларацій на рахунках-фактурах. Контроль за дотриманням вимог Конвенції здійснює Держмитслужба України.

Крім суто економічного ефекту, Пан-Євро-Середземноморська конвенція має також стратегічне значення для розвитку регіонального партнерства та стабільності. Вона створює спільний економічний

простір, у межах якого країни можуть співпрацювати на основі взаємної вигоди, розвиваючи промислові, торговельні та технологічні зв'язки. Для України така співпраця не лише відкриває нові можливості для експорту, а й сприяє зміцненню позицій на міжнародному ринку, інтеграції у європейські стандарти та створенню передумов для сталого економічного розвитку [3].

Отже, РЕМ є важливим інструментом міжнародного економічного співробітництва, який поєднує торговельні, правові та інституційні аспекти. Її практичне застосування демонструє, як гармонізація правил походження може сприяти розширенню регіональної торгівлі, розвитку промисловості та зміцненню економічних зв'язків між країнами. Загалом, РЕМ стала символом ефективного регіоналізму в дії — прикладом того, як міжнародні угоди, побудовані на принципах довіри, взаємності та економічної доцільності, здатні формувати нові можливості для розвитку країн-учасниць, у тому числі України, на шляху до сталого зростання та інтеграції в європейський економічний простір.

Використані джерела

1. Регіональна конвенція про пан-Євро-Середземноморські преференційні правила походження. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_006–16#Text
2. Книш С. Особливості міжнародно-правового механізму у боротьбі з нелегальною міграцією в сучасних умовах. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 9. С. 22–24.
3. European migrant smuggling centre — EMSC. URL: https://www.europol.europa.eu/about-europol/european-migrant-smuggling-centre-emsc

Ксенія МАРЧЕНКО
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Добровольська В. В.***

АДАПТАЦІЯ АНТИМОНОПОЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО СТАНДАРТІВ ЄС: ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ КОНКУРЕНТНОЇ ПОЛІТИКИ

Інтеграція України до Європейського Союзу, закріплена Угодою про асоціацію, вимагає не лише політичних декларацій, але й глибокої структурної перебудови національної правової системи. Одним із ключових елементів цієї перебудови є антимонопольне (конкурентне) законодавство [1].

Актуальність цієї теми зумовлена наступними чинниками: євроінтеграційний пріоритет, тобто гармонізація із *acquis communautaire* у сфері конкуренції є прямою вимогою ЄС, без якого неможливо створити єдиний економічний простір та забезпечити свободу руху товарів, послуг та капіталу [2]; боротьба з олігархією та корупцією, тобто ефективне конкурентне законодавство є потужним інструментом для демонополізації ключових галузей економіки, що, своєю чергою, знижує корупційні ризики та руйнує вплив фінансово-промислових груп [4]; стимулювання економічного зростання, тобто конкуренція змушує бізнес інвестувати в інновації, підвищувати якість та знижувати ціни, що прямо впливає на добробут споживачів та стійкість економіки [5]; повоєнна відбудова, тобто забезпечення прозорих і чесних правил гри критично важливе для залучення іноземних інвестицій та відновлення зруйнованих ринків [4]; сучасний стан гармонізації та ключові проблеми імплементації, тобто вітчизняне конкурентне законодавство (зокрема, Закони України «Про захист економічної конкуренції» та «Про Антимонопольний комітет України») значною мірою вже декларативно гармонізоване з основними положеннями статей 101 (заборони картельних змов) та 102 (заборони зловживання домінуючим становищем) Договору про функціонування Європейського Союзу (TFEU) [3].

Однак фактична імплементація стикається з низкою критичних проблем:

– Інституційна слабкість Антимонопольного комітету України (АМКУ), проблема полягає у недостатній інституційній незалежності та обмеженому ресурсному забезпеченні АМКУ. Політичний вплив, адже попри законодавчі гарантії, існують ризики політичного тиску на керівництво та державну уповноважених АМКУ, особливо у справах, що стосуються великих ФПГ або державних підприємств [4].

– Прогалини у правозастосуванні та судова практика, адже гармонізація закону не тотожна гармонізації практики через формалізм: українська практика часто залишається занадто формалізованою, надаючи перевагу суто юридичним ознакам порушення, а не економічній суті та впливу на ринок, як це прийнято у ЄС (концепція «ефективності») [4]; складність доказування, адже у ЄС широко застосовується економічний аналіз для доведення змов (картелів) та зловживань. В Україні ж доведення порушення часто ґрунтується на прямих документальних доказах, що ускладнює боротьбу з прихованими картелями [5] та відсутність механізму приватного відшкодування збитків, адже в Україні майже не працює механізм, який дозволив би потерпілим від монопольних зловживань та картелів особам самостійно стягувати збитки в судах, а у ЄС це є потужним доповненням до публічного правозастосування [2].

– Проблема регулювання цифрових ринків, адже через класичні підходи конкурентного права України не завжди ефективні для регулювання цифрових монополій.

Можливо визначити шляхи вирішення проблем імплементації, а саме: забезпечення інституційної незалежності АМКУ: Прийняття закону, який би надавав АМКУ повну фінансову та кадрову незалежність, аналогічну європейським регуляторам [4]; співпраця з ЄК: Активне залучення експертів Європейської Комісії для проведення спільних розслідувань та тренінгів з метою перейняття кращих практик [2]; пріоритет економічного аналізу: Запровадження обов'язкового застосування економічного аналізу (rule of reason) у складних справах про домінування та вертикальні обмеження [5]; розвиток «Leniency Program»: посилення програми звільнення від відповідальності для учасників картелю, які першими добровільно надають інформацію [2] та імплементація Директиви про відшкодування збитків: фіналізація законодавчої бази, яка дозволить потерпілим особам ефективно стягувати збитки, завдані порушеннями конкурентного права, через приватні позови [3].

Таким чином, адаптація антимонопольного законодавства України до стандартів ЄС є важливою умовою формування конкурентного та прозорого ринкового середовища. Попри суттєвий прогрес у гармонізації законодавства, ключовим залишається практичне впровадження норм, посилення інституційної незалежності АМКУ та застосування сучасних економічних підходів у правозастосуванні. Врахування викликів цифрової економіки та співпраця з європейськими інституціями сприятимуть підвищенню ефективності конкурентної політики.

Використані джерела

1. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 р. № 2210-III. *Офіційний вісник України*. 2001. № 7. С. 12–38.
2. Угода про асоціацію між Україною та ЄС (Розділ VI. Співробітництво у сфері економіки та галузеве співробітництво). Офіційний переклад / Верховна Рада України. 2014. С. 112–154.
3. Договір про функціонування Європейського Союзу (TFEU), статті 101–109. *Official Journal of the European Union*. 2012. P. 88–97.
4. Звіт Антимонопольного комітету України за 2023 рік. Київ: АМКУ, 2024. С. 5–63.
5. Digital Markets and Competition Policy: Insights for Eastern Partnership Countries. *OECD Digital Economy Papers*. 2022. P. 7–33.

Anastasiia MARCHUK
2nd year student faculty of Judicial and International Law
National University «Odesa Law Academy»
Scientific advisor — Doctor of Law, Professor ***Kormych B. A.***

EVOLUTION AND CODIFICATION OF THE LAW OF THE SEA

The law of the sea is one of the oldest and most complex areas of international law, regulating the use of the world's oceans. Its evolution from ancient maritime rules to modern treaties shows how states have balanced sovereignty with the need for maritime cooperation. Today, its development is especially important because of globalization, the growing use of marine resources, new technologies and rising geopolitical competition. Studying historical formation helps to understand the current legal regime of maritime spaces and trends of its future development.

The Law of the Sea is a part of Public International Law that regulates relations between states in maritime areas, including jurisdiction, navigation, and the use of marine resources. It provides rules for human activities at sea and influences the political, economic, and strategic interests of states. This field is globally important because it ensures coordinated use of the oceans, and its norms can be created only through the joint consent of the international community.

The history of the Law of the Sea goes back to the 15th century. During the Age of Exploration, European powers made the first attempt of delimitation of maritime spaces, promoting the idea of mare clausum (closed seas). The papal bull Romanus Pontifex (1455) gave Portugal exclusive rights in newly explored waters, and the Treaty of Tordesillas (1494) divided the oceans between Spain and Portugal. Spain later declared the Pacific a «closed sea» to protect its trade routes [1].

These events laid the groundwork for centuries of debate between Mare Liberum and Mare Clausum. Hugo Grotius's 1609 publication, Mare Liberum, challenged the idea of mare clausum by asserting that the seas, like the air, should remain open and not be owned by any particular state. He argued that state authority should only extend to a narrow coastal zone, while the open sea belongs to all. His ideas underpinned the principle of freedom of the seas. Sixteen years later, Serafim de Freitas, a Portuguese friar, responded to Grotius by defending Portuguese rights over the high seas, countering his attack on the Iberian empire's overseas claims. The Englishman John Selden later expanded on this stance by supporting mare clausum, contending that powerful naval states could control adjacent waters [2]. Those debates influenced maritime disputes for centuries, even as medieval and early modern European customs systems continued to regulate sea trade.

By the late 19th century, many states recognized the increasing importance of the sea and sought unified rules for maritime activities. Countries also began extending their territorial claims from the traditional 3 nautical miles to 12. Private organizations like the International Law Association and the Institut de Droit International, right after their founding in 1873, started adopting resolutions on issues such as international waterways, the high seas, the regime of merchant ships, submarine cables, marine resources, the territorial sea, and more. In 1924, the League of Nations began a formal codification process, but several efforts did not lead to comprehensive results [3, p. 21–22].

A significant breakthrough occurred at the 1958 Geneva Conference, building on extensive work by the International Law Commission. The conference adopted important conventions on the Territorial Sea and Contiguous Zone, the Continental Shelf, the High Seas, and Fishing and Conservation. However, the issues of territorial sea width and coastal fisheries jurisdiction remained unresolved. The UN General Assembly regarded these questions—along with fishing limits—as warranting further discussion and prioritized them on the agenda for the Second United Nations Conference on the Law of the Sea (Geneva, 16 March–26 April 1960, UNCLOS II). Unfortunately, this conference did not meet its aims.

The 1982 UN Convention on the Law of the Sea (UNCLOS) is the most comprehensive global maritime agreement. Developed over nine years with 150+ countries, it created a full legal framework for maritime zones, navigation, resource use, environmental protection, and dispute settlement [5]. UNCLOS established the Exclusive Economic Zone and strengthened coastal states' rights and duties over living and non-living resources and environmental protection.

Thus, the Law of the Sea has evolved from d medieval customs to modern international treaties. Debates between mare liberum and mare clausum shaped customary law, while growing trade and technology increased

the need for unified rules. The 1982 UNCLOS established a comprehensive legal framework for maritime zones, resources, and environmental protection. Today, it ensures the balance between state sovereignty and international cooperation at sea.

References

1. Kirchner Andree. History of Law of the Sea. *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*. 2007. URL: https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e1187
2. Vieira M. B. Mare Liberum vs. Mare Clausum : Grotius, Freitas, and Selden's Debate on Dominion over the Seas. *Journal of the History of Ideas*. 2003. 64(3). 361–377. URL: https://dx.doi.org/10.1353/jhi.2003.0043
3. Churchill R., Lowe V., Sander A. The Law Of The Sea. Fourth edition. Manchester: Manchester University Press, 2022. 897 p.
4. Treves T. Historical Development of the Law of the Sea. *D. Rothwell, A. O. Elferink, K. Scott, and T. Stephens (Eds.) The Oxford Handbook of the Law of the Sea*. Oxford: Oxford University Press, 2015. URL: https://doi.org/10.1093/law/9780198715481.003.0001
5. United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS). Montego Bay, 10 December 1982. URL: https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf (дата звернення: 13.11.2025).

Ольга МЕРДЕНОВА
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. е. н., доцент ***Капустян І. В.***

ТИМЧАСОВІ ПОДАТКОВІ ПІЛЬГИ ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВ ОБОРОННОГО КОМПЛЕКСУ

В умовах воєнного стану в Україні пріоритетом державної економічної політики стало забезпечення стабільного функціонування оборонно-промислового комплексу. Підприємства цієї сфери відіграють ключову роль у постачанні Збройних Сил України зброєю, технікою, боєприпасами, ремонті й модернізації військової техніки. Саме тому держава запровадила низку тимчасових податкових пільг, спрямованих на зменшення податкового навантаження та підтримку виробництва оборонної продукції [1].

Однією з найважливіших норм є положення пункту 32 підрозділу 2 розділу XX Податкового кодексу України, яким передбачено тимчасове звільнення від оподаткування податком на додану вартість операцій із постачання товарів оборонного призначення під час дії воєнного стану [3]. Такі пільги стосуються як українських підприємств, так і імпортерів, які здійснюють постачання продукції оборонного характеру для потреб Збройних Сил України.

Крім того, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 178 від 9 березня 2022 року, тимчасово звільняються від сплати ввізного мита та ПДВ операції з імпорту товарів, необхідних для забезпечення обороноздатності держави [4]. Це дозволило підприємствам швидше закуповувати комплектуючі, деталі, обладнання та матеріали без додаткового податкового навантаження.

Окремо варто зазначити, що законодавець передбачив можливість застосування спрощеної системи оподаткування для підприємств, які виконують державне оборонне замовлення або беруть участь у ремонті військової техніки. Такі підприємства тимчасово можуть обрати ставку єдиного податку 2% від доходу, що значно спрощує бухгалтерський облік і дозволяє швидше спрямовувати кошти на виробничі потреби [1].

Важливою підтримкою також є звільнення від податку на прибуток підприємств, які отримують фінансування за державними оборонними контрактами. Цей підхід дозволяє підприємствам оборонного комплексу реінвестувати кошти у розвиток виробництва, модернізацію технічної бази та підготовку персоналу [2].

Окрім податкових пільг, законодавство передбачає державні гарантії для кредитів оборонних підприємств. Так, згідно із Законом України «Про державні гарантії щодо виконання оборонних контрактів», держава може виступати гарантом перед банками за кредитами, отриманими для виконання оборонного замовлення, що створює більш сприятливі фінансові умови для розвитку галузі [4].

Разом із тим, запроваджені пільги мають тимчасовий характер, і їх дія тісно пов'язана з режимом воєнного стану. Після його припинення постане питання поступового повернення до стандартного податкового режиму. У цьому контексті важливо забезпечити поетапний перехід, щоб уникнути фінансових ризиків для оборонних підприємств [5].

Наявні податкові стимули вже продемонстрували позитивний ефект: збільшено обсяги виробництва продукції оборонного призначення, зросли темпи модернізації підприємств, активізувалося залучення інвестицій у галузь [6]. Однак подальший розвиток системи податкового стимулювання має враховувати потребу в балансі між фіскальними інтересами держави та потребами безпеки.

Отже, тимчасові податкові пільги для підприємств оборонного комплексу є важливим інструментом державної підтримки в умовах війни. Вони дозволяють забезпечити стабільність оборонного виробництва, сприяють мобілізації ресурсів і створюють фінансову основу для зміцнення обороноздатності України. Такі заходи не лише допо-

магають зберегти економічну стійкість галузі у складних умовах воєнного стану, а й стимулюють розвиток вітчизняного виробництва, модернізацію технічної бази та підвищення конкурентоспроможності українських підприємств на світовому ринку.

Водночас, у післявоєнний період важливо зберегти найефективніші елементи податкового стимулювання, поступово адаптувавши їх до мирних економічних реалій. Це дозволить уникнути фінансових потрясінь і забезпечить сталість розвитку оборонно-промислового комплексу. Таким чином, запроваджені податкові пільги стали не лише тимчасовою антикризовою мірою, а й стратегічним кроком у формуванні сучасної, потужної та технологічно розвиненої оборонної економіки України.

Використані джерела

1. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI : станом на 1 січ. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755–17#Text.
2. Про оборонні закупівлі : Закон України від 17.07.2020 № 808-IX : станом на 26 груд. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808–20#Text.
3. Деякі питання обкладення податком на додану вартість за нульовою ставкою у період воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 02.03.2022 № 178 : станом на 1 серп. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/178–2022-п#Text.
4. Офіційний сайт Верховної Ради Україн. URL: https://www.rada.gov.ua
5. Значні податкові та митні пільги до 2036 року : для кого влаштують. Defence City GA Lakonc. URL: https://ips.ligazakon.net/lawnews/doc/NZ253001-znachni-podatkovi-ta-mytni-pilhy-do-2036-roku-dlya-koho-vlashtuyut.

Артем МОЙСА
студент 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. ю. н., професор ***Кормич Б. А.***

ВИМОГИ СОТ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ КІЛЬКІСНИХ ОБМЕЖЕНЬ

У контексті міжнародної торгівлі кількісні обмеження — квоти, ліцензії, заборони на імпорт чи експорт — історично виступали одним з основних інструментів регулювання, що проте суперечить базовим принципам режиму вільної торгівлі. Організація СОТ, через імплементацію положень чинної General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) 1994 р., встановила чіткі вимоги до застосування та повідомлення подібних заходів. Стаття XI GATT передбачає загальну заборону на введення кількісних обмежень імпорту чи експорту — тобто «заборони або обмеження інше ніж мита, податки чи інші збори» на товари, які можуть бути реалізовані через квоти, імпортні або експортні ліцензії чи інші заходи. Загалом це означає, що держава-учасниця не має права встановлювати обмеження, які прямо чи фактично обмежують кількість товарів, що можуть бути ввезені чи вивезені, якщо така міра не виправдана встановленим виключенням. Утім, ця загальна заборона не є абсолютною: GATT передбачає дозвіл на численні винятки, зокрема в межах статей XI:2, XII (щодо балансу платежів), XIX (захисні заходи), XX (загальні винятки з міркувань охорони здоров'я, навколишнього середовища тощо) та XXI (національна безпека). Таким чином, кожна кількісна обмежувальна міра має пройти проверку на відповідність цим вимогам, не бути довільною чи дискримінаційною, і супроводжуватися прозорою інформацією перед іншими членами СОТ.

Ще одним важливим елементом є вимога щодо недискримінаційного застосування таких заходів. Стаття XIII GATT вимагає, щоб адміністрація кількісних обмежень не створювала необгрунтованої дискримінації між державами-учасницями щодо імпортованих чи експортованих товарів. У практичному аспекті це означає, що навіть якщо держава має право ввести кількісну обмежувальну міру відповідно до винятків, вона має забезпечити, щоб умови її застосування були однаковими для всіх держав-членів, за винятком випадків, прямо передбачених договором або узгоджених сторонами. Також важливою є прозорість — сторони повинні інформувати комітети СОТ про такі заходи, подаючи повідомлення у форматі, встановленому рішенням Ради з торгівлі товарами від 22 червня 2012 р., «Decision on Notification Procedures for Quantitative Restrictions».

У теоретичному плані кількісні обмеження виступають як крайній засіб регулювання торгівлі, коли інші форми мит або податків виявляються недієвими або непридатними за обставин. СОТ-право надає перевагу митним тарифам, котрі, на відміну від квот, не обмежують кількість товару, а лише змінюють умови його ввезення. Практика СОТ та панельних процедур показує, що критерій «обмеження кількості» охоплює не лише явно встановлені квоти, а також процедурні чи адміністративні заходи, що насправді обмежують імпорт чи експорт — наприклад, неліквідні ліцензії, обмеження доступу до портів чи дискримінаційні стандарти.

У практичному застосуванні можна вказати, що кількісні обмеження, хоч і заборонені, залишаються в арсеналі держав-учасниць, коли стосується, наприклад, захисту оборони, природних ресурсів,

охорони здоров'я чи навколишнього середовища. Інформаційна база СОТ демонструє значну кількість повідомлень про заборони чи ліцензії, які держави вважають правомірними за виключеннями. При цьому важливим є контроль за тим, чи відреагує держава-член належним чином — чи вона застосовує міру пропорційно, чи застосування є прозорим і недискримінаційним. В інших випадках держави чи компанії можуть ініціювати спор, вимагаючи, щоб панель СОТ перевірила чи не порушено статтю XI чи XIII. Особливість сучасної практики в тому, що навіть якщо обмеження виставлено як тимчасове (наприклад, на випадок дефіциту), його довготривале застосування може викликати зауваження від інших учасників щодо того, що це вже не виняток, а сталий захист-бар'єр. Вимоги СОТ щодо застосування кількісних обмежень вимагають, щоб такі заходи були ретельно виправдані, прозоро адміністровані, не дискримінаційні та узгоджені із структурою винятків. Держава-член має подати повідомлення та супроводжувати міру чітким правовим обґрунтуванням, наприклад посилаючись на статтю XX GATT (охорона здоров'я чи навколишнього середовища) або XXI (безпека).

Вимоги СОТ щодо кількісних обмежень є фундаментальним елементом режиму справедливої та відкритої торгівлі: загальна заборона чи обмеження кількості товарів є не просто формальністю, а інструментом, що гарантує доступ до ринку та уникнення прихованої протекціоністської політики. Через систему винятків СОТ допускає введення таких заходів лише за обґрунтованих обставин — захист здоров'я, природи, безпеки чи балансу платежів. Критично важливими є вимоги до прозорості, повідомлення та недискримінації, оскільки саме ці елементи забезпечують контролюючу функцію міжнародного торговельного режиму. Практика показує, що порушення цих вимог може призводити до спорів і втрати довіри між державами.

Використані джерела

1. World Trade Organization. General Agreement on Tariffs and Trade (GATT 1994). URL: https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/gatt47_02_e.htm (дата звернення: 31.10.2025).
2. World Trade Organization. Decision on Notification Procedures for Quantitative Restrictions (QR Decision). Geneva : WTO Secretariat, 2012. 12 p.
3. Van den Bossche P., Zdouc W. The Law and Policy of the World Trade Organization: Text, Cases and Materials. 4th ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2017. 1082 p.
4. Matsushita M., Schoenbaum T. J., Mavroidis P. C. The World Trade Organization: Law, Practice, and Policy. 3rd ed. Oxford : Oxford University Press, 2015. 720 p.

Никита ПЕТИРНІКІ
студент 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. е. н., доцент ***Візіренко С. В.***

ЕЛЕКТРОННИЙ ДОКУМЕНТООБІГ ТА Е-ІНВОЙСИНГ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ІНТЕГРАЦІЇ В СИСТЕМУ ОБЛІКУ ТА ОПОДАТКУВАННЯ

Системна цифровізація української економіки змінює як внутрішні бізнес-процеси підприємств, так і механізми взаємодії організацій з контролюючими органами. На цьому етапі електронний документообіг (ЕДО) та е-інвойсинг стають фундаментальними інструментами оптимізації роботи з даними. Вони дозволяють підприємствам зменшити кількість рутинних операцій, підвищити якість контролю, уніфікувати способи передавання документів та інтегрувати їх у цифрові системи обліку. Разом з тим, упровадження таких інструментів висуває низку вимог щодо стандартизації, технічної сумісності та безпеки. Складність переходу полягає не лише в технологічних питаннях, а й у необхідності адаптації нормативної бази, внутрішніх регламентів і компетенцій персоналу.

Електронний інвойсинг — це банківська послуга, що передбачає створення та передання покупцю посилання або QR-коду для оплати за товари та послуги.

Інвойс є документом, що фіксує комерційну угоду між постачальником (продавцем) і замовником (покупцем). Він деталізує склад замовлення, вказуючи перелік, кількість, вартість товарів або послуг, а також умови оплати та необхідні банківські реквізити для здійснення розрахунку. За українським законодавством, інвойс може бути первинним документом для бухгалтерського обліку, якщо він оплачений та це підтверджено відповідними платіжними документами (чеки, банківські виписки). Він широко використовується як у внутрішньому, так і в міжнародному бізнесі, де є ключовим для митного оформлення товарів, підтвердження платежів та ведення обліку. Для українських експортерів інвойс дозволяє легалізувати надходження коштів на банківські рахунки. Основні функції інвойсу:

1. Підтвердження угоди: інвойс слугує доказом угоди купівлі-продажу. У разі підписання обома сторонами він набуває юридичної сили та може бути використаний як доказ у суді.

2. Основа для оплати: це офіційний запит до клієнта про переказ коштів, що містить усі необхідні для оплати дані: суму, опис товарів/послуг та банківські реквізити.

3. Види інвойсів (поширені в Україні):

3.1. Проформа-інвойс (Proforma invoice): це попередній рахунок на оплату, який фіксує обов'язок продавця та попередньо погоджену ціну; не підтверджує факт відвантаження товару чи надання послуг; ціни та перелік товарів можуть бути не остаточними; часто використовується для безоплатних поставок (гуманітарна допомога, виставкові зразки).

3.2. Комерційний інвойс (Invoice): обов'язковий документ для митної декларації при продажу товарів, що експортуються за кордон; відправляється покупцеві разом із відвантаженим товаром; без нього товар не може бути розмитнений; використовується для розрахунку ПДВ та митних зборів.

4. Переваги е-інвойсингу та електронного документообігу (ЕДО): електронні інвойси та ЕДО створюють цифровий слід кожної операції, значно спрощуючи перевірку даних, що забезпечує:

4.1. Зменшення витрат: скорочення витрат на друк та зберігання документів.

4.2. Вникнення дублювання: зменшення повторів первинних документів.

4.3. Автоматизація: прискорення внутрішніх процесів узгодження.

4.4. Швидкість обміну: підвищення швидкості обміну інформацією між контрагентами.

4.5. Зниження ризиків: зменшення технічних та людських помилок [1].

Для ілюстрації ефективності системи розглянемо кейс середнього виробничого підприємства, яке щомісяця опрацьовує понад 2 тисячі інвойсів. Після переходу на е-інвойсинг: час обробки одного рахунку скоротився з 12–15 хвилин до 2–3 хвилин; кількість помилок у реквізитах зменшилася на 78%; бухгалтерія змогла скоротити час на формування податкових декларацій завдяки автоматичному зіставленню даних; аудит зайняв удвічі менше часу завдяки уніфікованій структурі документів.

Для прискорення інтеграції цифрових документів доцільно: запровадити єдину державну платформу стандартів для електронних форматів документів; підтримати розробників програмного забезпечення шляхом відкриття API та технічних протоколів; створити навчальні програми для бухгалтерів та співробітників підприємств; стимулювати бізнес до переходу на ЕДО через податкові стимули; розробити єдину систему контролю доступів відповідно до сучасних вимог кібербезпеки.

Отже, електронний документообіг та е-інвойсинг є невід'ємними складовими цифрової модернізації української економіки. Їх запровадження дозволяє зробити облікові та податкові процеси більш контрольованими, швидкими та прозорими. У перспективі використання таких систем сприятиме гармонізації процедур із європейськими стандартами, зменшенню тіньової економіки та формуванню конкурентного цифрового середовища.

Використані джерела

1. Інвойс: що це, для чого потрібен і як оформити. Вчасно. ЄДО. URL: https://vchasno.ua/invoice/
2. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 № 851-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/

Валерія ПОЛЮГАНИЧ
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. е. н., доцент ***Візіренко С. В.***

ВИПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В АУДИТОРСЬКУ ПРАКТИКУ

У сучасних умовах розвитку глобальної економіки аудиторська діяльність зазнає значних трансформацій під впливом цифровізації, автоматизації та інтелектуалізації фінансових процесів. Впровадження інноваційних технологій у сферу аудиту стає не просто тенденцією, а необхідністю, зумовленою потребою підвищення ефективності, прозорості та достовірності фінансової інформації. Інноваційні рішення радикально змінюють методологію, інструментарій і зміст аудиторських процедур, створюючи умови для переходу від традиційних форм перевірки до інтелектуального аналізу даних у реальному часі. Такі технології, як штучний інтелект, машинне навчання, блокчейн, хмарні обчислення та аналітика великих даних, дозволяють аудиторським компаніям не лише підвищити якість перевірок, а й мінімізувати ризики людського фактора [1].

Однією з ключових технологічних інновацій у сфері аудиту є використання BigData. Великі дані дозволяють аудиторам отримувати доступ до значних обсягів фінансової та нефінансової інформації, аналізувати її у динаміці, здійснювати прогнозування ризиків і перевірку відповідності господарських операцій нормативним вимогам. Завдяки алгоритмам обробки даних можливо виявляти відхилення та тренди, які залишалися б непоміченими за традиційних методів вибіркової перевірки. Таким чином, аудит поступово переходить від вибіркового до суцільного контролю.

Не менш важливе місце посідає штучний інтелект. Його використання в аудиторській практиці дозволяє автоматизувати процеси збору, класифікації та аналізу даних, а також дає можливість створювати системи раннього попередження про можливі порушення чи фінансові зловживання [3].

Іншим важливим напрямом є застосування блокчейн-технологій. Блокчейн створює умови для формування абсолютно прозорого середовища обліку, у якому будь-яка транзакція фіксується у вигляді незмінного цифрового запису. Це суттєво зменшує ризики підробки документів, фальсифікації звітності чи маніпулювання фінансовими показниками. Для аудиторів блокчейн відкриває новий рівень доступу до інформації — замість традиційної перевірки звітів вони можуть перевіряти безпосередньо первинні дані, що містяться у розподілених реєстрах.

Впровадження роботизованої автоматизації процесів (RPA) також відіграє суттєву роль у модернізації аудиту. RPA дозволяє автоматизувати рутинні завдання — перевірку рахунків, порівняння залишків, звірку операцій, підготовку звітів тощо. Це дає змогу аудиторам зосередитись на аналітичній та експертній роботі, що має вищу додану вартість. Використання хмарних технологій забезпечує мобільність і доступність аудиторських даних. Завдяки хмарним платформам аудитори можуть працювати з клієнтами дистанційно, у режимі реального часу, використовуючи спільні інформаційні середовища [4].

Цифрова трансформація аудиту вимагає нових компетенцій — знання IT-інструментів, аналітичних платформ, принципів роботи з великими даними. Аудитор майбутнього має бути не лише експертом з бухгалтерії та права, а й володіти навичками цифрової грамотності, розуміти основи програмування, аналізу даних і кібербезпеки. Поряд із ризиками інноваційні технології створюють і нові можливості. Вони дозволяють перейти від ретроспективного аналізу до прогнозного аудиту, що зосереджується не лише на виявленні помилок минулого, а й на оцінці майбутніх ризиків. Завдяки автоматизації процесів аудитории отримують можливість швидше реагувати на зміни, підвищувати якість послуг і зміцнювати довіру клієнтів.

Сучасна аудиторська діяльність також поступово інтегрується з іншими сферами фінансового контролю — внутрішнім аудитом, комплаєнсом, аналітикою ризиків. Технологічна інтеграція цих напрямів створює єдину систему фінансового моніторингу, у якій дані передаються між підрозділами автоматично, забезпечуючи повну прозорість процесів. У майбутньому аудит може стати частиною комплексної цифрової екосистеми управління фінансами, де перевірка відбуватиметься у безперервному режимі [2].

Отже, впровадження інноваційних технологій в аудиторську практику є визначальним етапом еволюції сучасного аудиту. Воно забезпечує перехід від традиційних форм перевірки до інтелектуального, автоматизованого та прогнозного підходу, що відповідає вимогам цифрової економіки. Хоча нові технології несуть певні ризики, їх раціональне використання дозволяє підвищити ефективність, достовірність і об'єктивність аудиторських висновків. Майбутнє аудиту належить тим фахівцям, які поєднають класичні знання фінансового контролю з інноваційним мисленням і здатністю працювати в цифровому середовищі.

Використані джерела

1. Гузь М., Соколенко Л., Ткаль Я. Інноваційний потенціал технології блокчейн у бухгалтерському обліку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 2(69). С. 19–25. URL: «https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/979
2. Карпенко Є. А., Коба О. В. Підвищення якості аудиту в умовах діджиталізації. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2022. Вип. 1(01). С. 56–61. URL: «https://doi.org/10.32782/dees.1–9
3. Омельяненко В. А. Інноваційні основи відновлення та розвитку країн після збройних конфліктів: інноваційний вимір. Суми: Ін-т стратегій інноваційного розвитку і трансферу знань, 2022. 280 с.
4. Онешко С. В., Вітер С. А., Віремейчик А. М. Стратегія розвитку аудиту в умовах цифрової економіки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 15. С. 64–69. URL: https://doi.org/10.32702/2306–6814.2021.15.64

Богдан ПРОКОПЕНКО
студент 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Добровольська В. В.***

ЩОДО ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИРОДНИХ МОНОПОЛІЙ

Природні монополії є одним із найскладніших і водночас найважливіших економіко-правових феноменів сучасної держави. Вони посідають особливе місце в системі національної економіки, адже охоплюють стратегічні сфери життєдіяльності суспільства — енергетику, транспорт, зв'язок, комунальне господарство. Їхня діяльність безпосередньо впливає на добробут населення, розвиток промисловос-

ті, соціальну стабільність і рівень конкурентоспроможності країни. Саме тому питання правового регулювання природних монополій є надзвичайно актуальним як для економічної політики, так і для правової науки.

У науковій літературі існують різні підходи до визначення поняття природної монополії. Так, на думку В. Венгер «у широкому сенсі — це форма організації ринку, за якої одна компанія виробляє продукцію або надає послуги для всього суспільства з мінімальними витратами, і при цьому конкуренція є економічно неефективною. У вузькому правовому розумінні — це суб'єкт господарювання, який займає домінуюче становище на певному ринку через природні умови виробництва, технічні або інфраструктурні обмеження» [1].

Правове регулювання природних монополій в Україні має на меті створити баланс між інтересами держави, споживачів і самих суб'єктів господарювання. Його основою є законодавче визначення меж діяльності монополістів, встановлення правил тарифоутворення, забезпечення прозорості їхньої роботи та контроль з боку спеціальних державних органів. Важливо, що у сфері природних монополій держава не лише обмежує, а й часто бере на себе функції власника або регулятора, адже мова йде про стратегічні ресурси та об'єкти інфраструктури.

В Україні основні засади функціонування природних монополій визначаються низкою законодавчих актів, зокрема законодавством про захист економічної конкуренції, про державне регулювання у сфері комунальних послуг, енергетики та транспорту. Важливе значення має діяльність спеціалізованих регуляторів — Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики і комунальних послуг (НКРЕКП), Антимонопольного комітету України, Національної комісії з регулювання зв'язку та інших. Їх завдання полягає у забезпеченні прозорості діяльності монополістів, контролі за дотриманням правил тарифоутворення, розмежуванні ринків і запобіганні дискримінації споживачів [2].

У сучасних умовах дедалі більшої актуальності набуває питання реформування природних монополій. Україна, орієнтуючись на європейські стандарти, поступово впроваджує механізми лібералізації та часткової демонополізації інфраструктурних ринків. Це стосується зокрема енергетичного сектору, де запроваджено модель розділення функцій виробництва, транспортування та постачання електроенергії. Такий підхід дає змогу поєднати переваги централізованого управління з конкуренцією у сфері постачання та обслуговування споживачів. Однак навіть у нових моделях держава зберігає контроль над природними мережами як елементом стратегічної інфраструктури [3, с. 26].

Варто наголосити, що правове регулювання природних монополій має не лише економічне, а й соціальне значення. Ціни на електроенергію, газ, воду чи транспортні перевезення безпосередньо впливають на рівень життя населення. Тому держава зобов'язана забезпечити баланс між економічними інтересами підприємств і соціальними гарантіями громадян. [4].

Підсумовуючи, можна зазначити, що природні монополії є об'єктивною складовою ринкової економіки, без якої неможливе стабільне функціонування базових секторів держави. Водночас вони становлять потенційну загрозу для конкуренції та споживачів, якщо залишаються без належного контролю. Тому ефективне правове регулювання природних монополій має ґрунтуватися на принципах рівноваги між державним управлінням і ринковими механізмами, прозорості, соціальної справедливості та економічної доцільності. У сучасній Україні, яка перебуває на шляху економічної трансформації та євроінтеграції, формування збалансованої системи правового регулювання природних монополій є стратегічним завданням, від якого залежить енергетична безпека, інвестиційна привабливість і якість життя громадян.

Використані джерела

1. Венгер В. В. Державне регулювання природних монополій в Україні: напрями вдосконалення. *Економіка і прогнозування*. 2006. № 3. С. 65–79.
2. Зведений перелік суб'єктів природних монополій. URL: https://amcu.gov.ua/
3. Раімов Р. І. Адміністративно-правове регулювання діяльності суб'єктів природних монополій у сферах енергетики та комунальних послуг: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 — адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право; наук. кер. В. М. Завгородня. Суми: СумДУ, 2020. 235 с.
4. Кузьменко Л. Г. Світовий досвід регулювання діяльності суб'єктів природних монополій та основні напрями вдосконалення їх регулювання в Україні. *Наукові записки. Економічні науки*. 2007. Том 68. С. 40–46.

Богдан ПРОКОПЕНКО
студент 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. е. н., доцент ***Візіренко С. В.***

АВТОМАТИЗАЦІЯ МИТНИХ ПРОЦЕДУР ТА ЇХ ВПЛИВ НА МИТНЕ ОФОРМЛЕННЯ ТОВАРІВ

У сучасному світі глобалізації та цифровізації митні процедури відіграють критичну роль у забезпеченні ефективної міжнародної торгівлі. Автоматизація цих процедур є ключовим напрямом цифрової трансформації митної справи, що забезпечує прискорення процесів митного оформлення товарів, підвищення ефективності контролю та зниження адміністративного навантаження на суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. У сучасних умовах глобалізації торгівлі, коли обсяги міжнародного товарообігу постійно зростають, традиційні паперові процедури стають суттєвою перешкодою для швидкого перетину кордонів. Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема систем електронного декларування, автоматизованого ризико-аналізу та інтеграції даних між митними органами різних країн, дозволяє суттєво оптимізувати весь цикл митного оформлення — від подання декларації до випуску товарів у вільний обіг.

Автоматизація митних процедур є ключовим напрямом цифрової трансформації митної справи, що забезпечує прискорення процесів митного оформлення товарів, підвищення ефективності контролю та зниження адміністративного навантаження на суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. У сучасних умовах глобалізації торгівлі, коли обсяги міжнародного товарообігу постійно зростають, традиційні паперові процедури стають суттєвою перешкодою для швидкого перетину кордонів. Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема систем електронного декларування, автоматизованого ризико-аналізу та інтеграції даних між митними органами різних країн, дозволяє суттєво оптимізувати весь цикл митного оформлення — від подання декларації до випуску товарів у вільний обіг [1].

Одним із основних інструментів автоматизації є єдина автоматизована інформаційна система митних органів, яка забезпечує централізоване оброблення даних у реальному часі. Така система інтегрує інформацію з декларацій, транспортних документів, сертифікатів походження та інших супровідних матеріалів, що мінімізує ймовірність помилок, спричинених людським фактором. Наприклад, електронне декларування дозволяє подавати митні декларації дистанційно через спеціалізовані веб-портали, що скорочує час на оформлення з кількох діб до кількох годин. За даними Світової митної організації, країни, які впровадили повноцінне електронне декларування, досягли скорочення середнього часу митного оформлення на 40–60 %.

Важливим елементом автоматизації є впровадження систем управління ризиками (СУР), які на основі алгоритмів машинного навчання аналізують дані про вантаж, відправника, отримувача, маршрут та попередній досвід взаємодії з митницею. СУР автоматично класифікують декларації за рівнем ризику, спрямовуючи лише підозрілі партії на фізичний огляд, тоді як низько розвинені вантажі проходять митницю за спрощеною процедурою. Це не лише прискорює легальну торгівлю, але й підвищує ефективність боротьби з контрабандою та ухиленням від сплати митних платежів. Дослідження Європейської Комісії показують, що використання СУР зменшує частку вантажів, що підлягають фізичному огляду, з 20–30 % до 2–5 %, при цьому рівень виявлення порушень зростає [2].

Інтеграція митних інформаційних систем з системами інших державних органів — податкової служби, санітарно-епідеміологічного контролю, ветеринарної та фіто санітарної служб — створює єдине вікно для подання документів. Принцип «єдиного вікна» передбачає, що суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності подає інформацію один раз, а всі зацікавлені органи отримують доступ до неї автоматично. Це усуває дублювання процедур, зменшує корупційні ризики та сприяє прозорості. У країнах, що впровадили «єдине вікно» (наприклад, Сінгапур, Південна Корея), час на отримання всіх необхідних дозволів скоротився в середньому на 70 %.

Автоматизація також впливає на сплату митних платежів. Системи електронних платежів, інтегровані з банківськими платформами, дозволяють здійснювати митні платежі в режимі онлайн, а автоматичне нарахування мит, податків та зборів виключає суб'єктивізм у розрахунках. Це сприяє фінансовій дисципліні та зменшує затримки, пов'язані з обробкою платіжних документів.

Не менш важливим є використання технологій штучного інтелекту для прогнозування та оптимізації логістичних потоків. Аналітика великих даних дозволяє митним органам прогнозувати пікові навантаження на пунктах пропуску, розподіляти ресурси (персонал, сканери, ваги) та попереджати утворення черг. У поєднанні з системами відеоспостереження та автоматичного розпізнавання номерних знаків транспортних засобів це забезпечує безперервний моніторинг переміщення вантажів [3].

Вплив автоматизації на митне оформлення товарів має багатогранний характер. З одного боку, вона сприяє прискоренню торгівлі, зниженню витрат бізнесу та підвищенню конкурентоспроможності національної економіки. За оцінками Світового банку, кожне скоро-

чення часу на митне оформлення на 1 день еквівалентне зниженню митних тарифів на 0,5–1 %. З іншого боку, автоматизація вимагає значних інвестицій у інфраструктуру, навчання персоналу та кібербезпеку, оскільки цифрові системи вразливі до хакерських атак.

У контексті України автоматизація митних процедур є частиною стратегії реформування митної служби, передбаченої Угодою про асоціацію з ЄС. Впровадження системи «Єдине вікно», модернізація СУР та перехід на електронне декларування вже дали позитивні результати: за даними Державної митної служби України, частка електронних декларацій перевищила 99 %, а середній час оформлення скоротився до 1–2 годин для низькоризвинених вантажів. Проте залишаються виклики, пов'язані з недостатньою інтеграцією з системами інших країн, низьким рівнем цифрової грамотності частини декларантів та необхідністю гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами [4].

Таким чином, автоматизація митних процедур кардинально трансформує процеси митного оформлення товарів, роблячи їх швидшими, прозорішими та безпечнішими. Подальший розвиток цього напрямку має базуватися на міжнародному співробітництві, впровадженні передових технологій та постійному вдосконаленні нормативно-правової бази. Лише комплексний підхід дозволить реалізувати повний потенціал цифрової митниці та забезпечити стале економічне зростання в умовах глобальної конкуренції.

Використані джерела

1. Шишка Ю. А., Микуляк О. В. Індикатори ефективності контролю митної вартості товарів в Україні. *Збірник наукових праць ЛОГОС*. 2020. С. 50–55. URL: https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/logos/article/view/3982/3915
2. Хома В. О. Сучасний стан національного правового забезпечення митного режиму безмитної торгівлі та напрями його вдосконалення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 5. С. 104–108. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2019/25.pdf
3. Русак Д. М. Практика митного регулювання в ЄС: навчальний посібник. Київ, 2023. 300 с.
4. Лемеха Р. Автоматизація та інформатизація митних процедур як пріоритетні напрями вдосконалення адміністрування митних режимів в Україні. *Адміністративне право і процес*. 2020. № 11. С. 126–133.

Діана САМУСЕВИЧ
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. е. н., доцент ***Візіренко С. В.***

ЕТИКА ТА ПРОФЕСІЙНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СФЕРІ АУДИТУ, МИТНОЇ СПРАВИ ТА ОПОДАТКУВАННЯ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

У сучасному світі стрімкий розвиток економіки, глобалізаційні процеси, цифровізація фінансових систем та поява нових ризиків висувають підвищені вимоги до фахівців у сфері аудиту, митної справи та оподаткування. Професійна етика і відповідальність стають не просто моральними орієнтирами, а ключовими умовами довіри, стабільності й ефективності фінансових відносин. Від рівня етичної культури кожного аудитора, податкового консультанта чи митника залежить прозорість економічних процесів і репутація державних інституцій.

Професійна етика — це система моральних норм і принципів, яківизначають поведінку спеціаліста під час виконання ним професійних обов'язків. Вона формує моральні стандарти діяльності, спрямовані на забезпечення добросовісності, об'єктивності, законності та відповідальності.

У сфері фінансово-економічної діяльності етична поведінка є запорукою: довіри між суб'єктами господарювання; стабільності економічної системи; зменшення корупційних проявів; підвищення репутації професії.

Професія аудитора має надзвичайно високу суспільну значущість, адже аудитор є незалежним експертом, який підтверджує достовірність фінансової звітності. Основні етичні принципи, закріплені в Кодексі етики професійних бухгалтерів (IFAC), включають: чесність, об'єктивність, професійна компетентність і належна ретельність, конфіденційність, професійна поведінка

В умовах воєнних, економічних та технологічних викликів аудитор повинен поєднувати незалежність із соціальною відповідальністю, не піддаючись тиску клієнтів чи політичних структур.

Митна система — це важливий інструмент забезпечення економічної безпеки держави. Етичні стандарти митників охоплюють: законність і справедливість під час здійснення контролю; неупередженість у прийнятті рішень; боротьбу з корупцією та контрабандою; повагу до прав учасників зовнішньоекономічної діяльності. Порушення етичних норм у митній службі призводить до зростання тіньо-

вої економіки, втрати бюджетних надходжень і підриву міжнародної репутації країни. Особливої актуальності набуває етика службовців у період воєнних дій, коли митні органи мають забезпечувати не лише економічну, а й гуманітарну функцію — сприяти швидкому оформленню допомоги, військових вантажів і товарів першої необхідності.

Митна система України стикається з підвищеним ризиком корупційних схем, контрабанди та зловживань під час імпортно-експортних операцій. Дотримання службової етики — ключовий інструмент та забезпечення економічної безпеки та попередження незаконних потоків товарів.

Митники повинні дотримуватися таких норм як: неупередженість та об'єктивність, запобігання конфлікту інтересів, відмова від прийняття неправомірної вигоди, захист конфіденційної інформації.

Фахівці податкової сфери (інспектори, консультанти, бухгалтери) зобов'язані: забезпечувати прозорість розрахунків і взаємодії з платниками; уникати конфлікту інтересів; діяти відповідно до законів і норм податкового права; підтримувати довіру між бізнесом і державою. Професійна етика податківця проявляється у відмові від хабарництва, маніпуляцій із базою оподаткування, а також у добросовісному виконанні контрольних функцій [1].

Реалізація антикорупційної політики є критичною для інтеграції України у світову митну систему [2]. Податкова служба зобов'язана забезпечувати рівність платників податків, дотримання прав громадян, чесність у прийнятті рішень та прозорість процедур. Порушення етичних норм у сфері оподаткування може спричинити втрату довіри та скорочення податкових надходжень [3].

Використання IT-технологій у аудиті (RPA, аналітика даних), митній сфері (сканери, автоматизований ризик-менеджмент) та оподаткуванні (е-кабінет, електронні перевірки) потребує нових етичних правил: відповідального використання даних, захисту інформації, запобігання маніпуляціям автоматизованими системами.

Підвищення етичної культури фахівців у трьох сферах забезпечує: доброчесність державних інституцій, економічну безпеку країни, підвищення довіри з боку суспільства та бізнесу, адаптацію України до європейських стандартів. Необхідне посилення етичної освіти, професійної сертифікації та внутрішнього контролю. Етика і професійна відповідальність є наріжним каменем ефективності системи аудиту, митної справи та оподаткування. Лише фахівці, які поєднують високий рівень компетентності з етичними принципами, здатні забезпечити розвиток прозорої, стабільної та справедливої економіки.

Зміцнення професійної етики є не просто формальною вимогою, а стратегічною необхідністю. Це вимагає постійного вдосконалення регуляторних механізмів, посилення внутрішнього контролю, підвищення професійного скептицизму та, найголовніше, формування культури пріоритету суспільних інтересів над особистою вигодою. Лише за таких умов фахівці цих сфер зможуть ефективно виконувати свою роль гарантів економічної доброчесності та безпеки.

Використані джерела

1. Ковальчук Т. М., Кузь В. І. Професійна етика в обліку, аудиті та оподаткуванні : навч. посіб. Чернівці: Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2024. 200 с. URL: https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi80/0060498.pdf
2. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700–18
3. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755–17#Text

Софія СИРОТЮК
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. ю. н., професор ***Давидова І. В.***

ПОДАТКОВІ ПІЛЬГИ ДЛЯ БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Сучасна економічна ситуація в Україні визначається наслідками повномасштабної війни, що суттєво вплинула на всі сфери життя держави. Збройна агресія спричинила не лише людські втрати, а й руйнування інфраструктури, скорочення виробництва, зниження інвестиційної активності та зменшення надходжень до державного бюджету. У таких умовах особливої уваги потребує питання фінансової стійкості країни та підтримки бізнесу як основного джерела економічного відновлення. Збереження економічної стабільності стало одним із ключових завдань державної політики, що реалізується через запровадження системи податкових пільг і стимулів.

Ці заходи покликані забезпечити адаптацію підприємницького сектору до умов воєнного часу, створити можливості для продовження господарської діяльності та зменшити податковий тиск на суб'єктів господарювання.

Водночас держава прагне зберегти баланс між необхідністю підтримки бізнесу та забезпеченням стабільним функціонування бюджетної системи.

В умовах воєнного стану податкова політика держави відіграє вирішальну роль у збереженні економічної стабільності та фінансової безпеки країни. З одного боку, держава має забезпечити достатній рівень надходжень до бюджету для фінансування Збройних сил, гуманітарних програм і відновлення інфраструктури. З іншого — надмірний податковий тиск може призвести до масового згортання бізнесу, втрати робочих місць і зниження економічної активності. Саме тому питання запровадження податкових пільг і стимулів для суб'єктів господарювання стає стратегічно важливим. У сучасних реаліях держава застосовує різноманітні форми підтримки: зниження ставок окремих податків, тимчасове звільнення від оподаткування, відтермінування податкових платежів тощо.

Такі механізми дозволяють підприємствам зберігати ліквідність, уникати банкрутства й поступово відновлювати виробництво навіть у складних умовах воєнної економіки. Водночас залишається низка невирішених питань — від недостатньої правової визначеності деяких норм податкового законодавства до ризику зловживань пільговими режимами. Це створює потребу у науковому осмисленні ефективності таких заходів, визначенні оптимальних балансів між фіскальними інтересами держави та потребами бізнесу. Саме тому дослідження податкових пільг і стимулів у період воєнного стану має не лише теоретичне, а й велике практичне значення для подальшого розвитку фінансової та правової системи України.

Метою роботи є комплексний аналіз особливостей податкових пільг і стимулів для бізнесу в умовах воєнного стану, визначення їх ефективності та впливу на фінансову стійкість держави. Особлива увага приділяється дослідженню правових механізмів регулювання податкових послаблень, а також пошуку шляхів удосконалення чинного законодавства з урахуванням сучасних економічних викликів.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких завдань:

Проаналізувати теоретичні підходи до розуміння податкових пільг та стимулів у системі фінансового права.

Розглянути основні нормативно-правові акти, які регулюють питання податкових послаблень у період воєнного стану.

Дослідити практику застосування податкових пільг в Україні та інших державах, що перебували у стані воєнних конфліктів.

Визначити основні проблеми реалізації податкових стимулів у сучасних умовах.

Запропонувати шляхи вдосконалення законодавчої бази для забезпечення ефективної взаємодії між державою та бізнесом у сфері оподаткування.

Воєнний стан став безпрецедентним викликом для фінансової системи України, зокрема для сфери оподаткування. Податковий кодекс України № 2755-VI було неодноразово змінено з метою адаптації податкових норм до умов війни. У березні 2022 року Верховна Рада ухвалила низку законів, що надали підприємцям можливість перейти на спрощену систему оподаткування зі ставкою 2 % від доходу, а також відстрочити подання звітності та сплату окремих податків. Такі зміни були закріплені у постанові Кабінету з Міністрів України від 09.03.2022 р. № 303 «Про особливості оподаткування та звітності в умовах воєнного стану». Однією з ключових тенденцій стало поєднання фіскальної стабільності з економічною підтримкою бізнесу. За даними Державної податкової служби України, запровадження пільгових режимів дозволило уникнути масового банкрутства суб'єктів малого та середнього підприємництва, особливо у прифронтових регіонах. Водночас постала проблема зменшення податкових надходжень, що вимагало розроблення компенсаторних механізмів для бюджету.

Науковці, зокрема Н. Бондар та О. Кірієнко, зазначають, що податкові стимули під час війни мають не лише економічний, а й соціальний ефект. Вони сприяють утриманню робочих місць, підтримці гуманітарних ініціатив, розвитку волонтерських і благодійних проєктів. У деяких випадках, наприклад, для підприємств, що виробляють товари оборонного призначення, передбачено повне звільнення від ПДВ при імпорті обладнання та комплектуючих. Це створює умови для прискореного відновлення промисловості.

Поряд із позитивними аспектами існують і ризики. Експерти звертають увагу на неоднозначність правового тлумачення окремих положень Податкового кодексу, що створює можливості для зловживань. Зокрема деякі компанії використовують пільги без реального впливу на економіку, що суперечить принципам справедливості оподаткування. Тому, як зазначає А. Гетьман, необхідно вдосконалювати правове регулювання, встановлювати чіткі критерії для отримання пільг і забезпечити прозорість процедур.

Досвід інших країн, який узагальнено у звітах Міжнародного валютного фонду (IMF, 2022), підтверджує, що податкові стимули в умовах війни можуть бути ефективним інструментом стабілізації лише за умови їх тимчасового характеру, гнучкої адаптації до економічної ситуації та контролю за використанням. Для України важливо не лише підтримувати бізнес, а й забезпечити поступовий перехід до звичайної податкової системи після завершення воєнного стану.

Отже, податкові пільги та стимули стали невід'ємним елементом фінансової політики України у період війни. Вони сприяють збереженню економічного потенціалу держави, водночас потребуючи системного правового регулювання та постійного моніторингу їх ефективності

У період воєнного стану податкові пільги та стимули стали одним із ключових механізмів державної підтримки бізнесу. Їх запровадження дало змогу зменшити податкове навантаження, зберегти робочі місця та забезпечити продовження господарської діяльності навіть у складних умовах війни. Нормативно-правова база, зокрема Податковий кодекс України та відповідні постанови Кабінету Міністрів, створила основу для адаптації податкової системи до сучасних економічних викликів. Водночас практика їх реалізації виявила низку проблем — від нечіткого правового регулювання до ризику зловживань пільговими режимами. Це свідчить про необхідність подальшого вдосконалення законодавства, підвищення прозорості процедур та ефективності контролю з боку держави.

Міжнародний досвід показує, що податкові стимули повинні мати тимчасовий, цільовий і соціально орієнтований характер. Саме така модель дозволить Україні зберегти фінансову стабільність і створити передумови для швидкого економічного відновлення після завершення війни.

Використані джерела

1. Податковий кодекс України: Закон України від 2 груд. 2010 р. № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13–14, 15–16, 17. — Ст. 112.
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.
3. Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями: Закон України від 17 груд. 2020 р. № 1116-IX. *Голос України*. 2021. № 8.
4. Про особливості оподаткування та звітності в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 9 берез. 2022 р. № 303. URL: https://www.kmu.gov.ua
5. Про затвердження особливостей сплати податків платниками, які перемістили діяльність у безпечні регіони: Наказ Міністерства фінансів України від 29 лип. 2022 р. № 205. URL: https://mof.gov.ua
6. Бондар Н. С. Податкові стимули як інструмент економічної стабілізації в умовах кризи. *Фінанси України*. 2023. № 4. С. 45–52.
7. Гетьман А. П. Правове забезпечення податкової політики України в умовах воєнного стану. *Юридична наука*. 2023. № 2. С. 60–67.
8. Кірієнко О. В. Податкові пільги в системі фінансового права: сучасні тенденції та виклики. *Вісник Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого*. 2022. № 3. С. 118–124.
9. Державна податкова служба України. Офіційний сайт. URL: https://tax.gov.ua

Ірина СТРЮКОВА
студентка 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — асистент ***Піть І. Ю.***

ПРАВОВИЙ СТАТУС СЛУЖБОВЦЯ ДИПЛОМАТИЧНОЇ СЛУЖБИ

Можливість держави виступати активним учасником міжнародних відносин є однією з її ключових функцій, що визначає характер та вплив цієї держави на світовій арені. У цьому аспекті дипломатична служба відіграє важливу роль у структурі органів державної влади України. Вона забезпечує міжнародну діяльність держави, формує її статус серед інших партнерських країн, встановлює дипломатичні зв'язки та гарантує захист прав і свобод громадян України за межами країни. Особливо велике значення ці питання набувають у період війни. Ефективність української зовнішньої політики значною мірою залежить від професійності роботи дипломатичної служби. Саме вона виконує ключову роль у досягненні стратегічних цілей держави, таких як вступ до Європейського Союзу та НАТО, захист національних інтересів на світовій арені, а також забезпечення прав і інтересів українців за кордоном. Водночас слід пам'ятати, що функціонування будь-якої публічної інституції залежить від кадрів, які її представляють. Саме фахівці дипломатичної служби приймають важливі рішення та реалізують свої професійні обов'язки. Отже, аналіз статусу та специфіки роботи працівників дипломатичної служби є важливим для глибшого розуміння теми дослідження й визначення напрямів подальшого реформування системи публічної служби в Україні.

Дипломатична служба є невід'ємною складовою державного апарату, що забезпечує реалізацію зовнішньої політики держави, захист її національних інтересів та прав громадян за кордоном. Ефективність діяльності дипломатичних установ значною мірою залежить від професійності та правового становища їхніх працівників. Саме тому правовий статус службовця дипломатичної служби — одне з ключових питань у сфері державного управління та міжнародних відносин. Вивчення особливостей цього статусу дозволяє зрозуміти механізми формування, функціонування та відповідальності осіб, які представляють державу на міжнародній арені.

Правовий статус особи являє собою складну, багаторівневу та структурно розгалужену категорію, що нормативно визначає місце людини в суспільстві. Безсумнівно, ключовою рисою цього статусу є

його юридичне закріплення, адже саме закон встановлює та гарантує основні його складові — права, обов'язки, відповідальність та інші елементи. Сутність правового статусу повинна розкриватися через зміст конкретних правових норм, які визначають межі дозволеної та обов'язкової поведінки особи; у протилежному випадку йдеться вже не про правовий, а лише про соціальний статус.

У правовій доктрині зазвичай виокремлюють три різновиди правового статусу особи: загальний (визначений законами України і характерний для всіх громадян без винятку — незалежно від соціального стану, етнічного походження, релігійних переконань тощо), спеціальний (яким наділяються особи, що належать до окремої соціальної групи), а також індивідуальний (що персоналізує права й обов'язки конкретної особи). Дипломатичні працівники так само мають усі три види правового статусу. Як і кожен громадянин України, вони користуються правами та свободами, гарантованими Конституцією та іншими законами держави, а на них повною мірою поширюються норми Кодексу законів про працю України. Водночас специфіка дипломатичної діяльності — пов'язана з виконанням державних функцій, здійсненням владних повноважень, високим рівнем відповідальності, підвищеними вимогами до професійних компетентностей — зумовила потребу у закріпленні спеціальних вимог до дипломатів, додаткових гарантій їхньої діяльності й особливого порядку проходження служби. Закони України «Про дипломатичну службу» [1] та «Про державну службу» [2] визначають для дипломатичних працівників додаткові права й обов'язки, тому специфічні риси їхнього правового статусу проявляються передусім у спеціальному та індивідуальному складниках. Вони формуються на основі спеціальних нормативно-правових актів, посадових інструкцій, актів про призначення на посаду, а також положень щодо діяльності відповідних органів державної влади [3, с. 109].

До ключових характеристик спеціального правового статусу дипломатів як державних службовців належать: 1) виконання від імені держави специфічних завдань і повноважень, спрямованих на реалізацію функцій дипломатичної служби; 2) обов'язок дотримуватися встановлених державою правил, підвищена відповідальність перед державою за невиконання службових обов'язків, включно з можливістю притягнення до кримінальної відповідальності; 3) отримання грошового забезпечення за рахунок державного бюджету; 4) проходження служби виключно в органах, визначених Законом України «Про дипломатичну службу»; 5) те, що правовий статус дипломатів, які працюють у закордонних установах, регулюється не лише українським законодавством, а й нормами міжнародного права та законодавством держави перебування [4, с. 79].

Важливою особливістю правового статусу дипломатичного працівника є й те, що його збереження у певних випадках залежить не тільки від його власної поведінки, а й від дій членів його сім'ї. Так, ст. 19 Закону України «Про дипломатичну службу» передбачає можливість дострокового відкликання дипломата з довготермінового відрядження, якщо дії членів його родини можуть спричинити негативні наслідки для перебування працівника за кордоном [1]. Крім того, держава перебування має право в будь-який момент — без пояснення причин — оголосити дипломата або когось із персоналу «persona non grata». Відповідно до ст. 9 Віденської конвенції 1961 року «Про дипломатичні зносини» акредитуюча держава зобов'язана відкликати таку особу або припинити її повноваження [5].

Закон України «Про дипломатичну службу» встановлює, що дипломатичні службовці під час роботи в закордонних дипломатичних установах користуються привілеями та імунітетами, передбаченими міжнародним правом (ч. 2 ст. 10). Такі гарантії визначені у Віденській конвенції про дипломатичні зносини, Віденській конвенції про консульські зносини та у Віденській конвенції про представництво держав у відносинах з міжнародними організаціями універсального характеру [6, с. 79]. Привілеї та імунітети становлять сутність статусу дипломатичного й консульського персоналу, забезпечуючи умови для безперебійної роботи представництва, унеможливлюючи втручання держави перебування в діяльність дипломатів [7, с. 15]. При цьому такі гарантії поширюються не лише на співробітника установи, а й на членів його сім'ї, які проживають разом із ним, а також на домашніх працівників — хоча й з певними обмеженнями.

Таким чином, правовий статус службовця дипломатичної служби визначається системою правових норм, що регламентують його права, обов'язки, гарантії, обмеження та відповідальність у процесі виконання професійних функцій. Особливістю цього статусу є поєднання вимог державної служби з нормами міжнародного права, що забезпечує захист інтересів України на міжнародній арені. Ефективність дипломатичної служби безпосередньо залежить від належного правового регулювання, високого рівня професійної підготовки та дотримання службовцями етичних стандартів. Отже, подальший розвиток правового статусу дипломатичних службовців має ґрунтуватися на принципах законності, професіоналізму, політичної нейтральності та відповідності міжнародним нормам.

Використані джерела

1. Про дипломатичну службу: Закон України від 07.06.2018 № 2449-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2018. № 26. Ст. 219.

2. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2016. № 4. Ст. 43.
3. Селецький О. Щодо визначення правового статусу дипломатичних працівників як учасників службово-трудових відносин. *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 106–111.
4. Сторожук О. Р. Правове регулювання статусу дипломатичних працівників як державних службовців. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2012. № 3. С. 76–81.
5. Віденська конвенція про дипломатичні зносини: Міжнародний документ; Конвенція від 18.04.1961 URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_048 (дата звернення: 19.11.2025).
6. Кожура Л. О. Особливості проходження державної служби працівниками закордонних дипломатичних установ України. *Наукові записки* : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, Центральноукр. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. Серія: Право. Кропивницький, 2021. Вип. 10 (спецвип.). С. 77–81.
7. Панов А. В. Дипломатична і консульська служба: підручник. Ужгород: Аутдор-Шарк, 2015. 270 с.

Станіслава ТУЛА
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. ю. н., професор ***Кормич Б. А.***

ВПЛИВ САНКЦІЙ НА МІЖНАРОДНІ МИТНІ ПРОЦЕДУРИ

Актуальність теми зумовлена тим, що в умовах глобальної нестабільності санкції стають ключовим інструментом впливу держав і міжнародних організацій на торгівлю. Їх застосування змінює митне регулювання, впливаючи на контроль походження, транзит і декларування товарів. У контексті воєнної агресії російської федерації проти України та масштабних обмежень з боку ЄС та США особливої актуальності набуває питання адаптивності митних систем до санкційного тиску.

Санкції як правовий і політичний інструмент впливають на зовнішньоекономічну діяльність, змінюючи структуру міжнародних митних процедур. Як зазначає Н. В. Городнова, санкційні режими посилюють валютний і митний контроль, що потребує оновлення стандартів митного адміністрування та моніторингу походження товарів [3]. У цих умовах митні органи адаптують процедури шляхом створення реєстрів санкційних суб'єктів, посилення перевірок декларацій і розвитку аналітичних систем ризик-менеджменту.

Загальний вплив санкцій на міжнародну торгівлю має дві складові: вони змінюють товаропотоки й водночас формують нові вимоги до митного контролю. Як зазначає дослідник Ф. Родрігес, санкції викликають ефект «перенаправлення торгівлі» (trade diversion), коли компанії шукають альтернативні маршрути через треті країни, що ускладнює митні операції та підвищує навантаження на кордони [4]. Це зумовлює потребу модернізувати системи обміну митними даними для запобігання обходу санкцій і підвищення прозорості поставок.

З погляду митної політики України, санкції зумовили посилення контролю за походженням товарів із держав, щодо яких діють обмеження. З 2022 року Україна гармонізує митні процедури з політикою ЄС, запроваджуючи автоматизований обмін інформацією про санкційні товари та розширюючи повноваження митних органів у сфері фінансового моніторингу [1]. Постанова Кабінету Міністрів України № 454–2025 передбачає обов'язкову перевірку санкційних списків під час митного оформлення та валютних операцій [2].

Санкційний тиск стимулює розвиток нових технологій у митному адмініструванні. Як зазначає М. Купман, обмеження сприяють впровадженню електронних систем перевірки маршрутів, блокчейн-технологій для відстеження походження товарів і штучного інтелекту для прогнозування ризиків обходу санкцій [5]. Отже, санкції не лише обмежують торгівлю, а й прискорюють технологічну еволюцію митних процедур.

Разом з тим, посилення санкцій викликає дискусії щодо балансу між безпекою та економічною ефективністю митних процедур. За оцінками експертів, надмірна зарегульованість може гальмувати міжнародну торгівлю та створювати бар'єри для легальних учасників ринку. У цьому контексті особливого значення набуває міжнародна співпраця митних адміністрацій, зокрема в межах Всесвітньої митної організації (ВМО) та Організації економічного співробітництва та розвитку, які сприяють виробленню єдиних стандартів і процедур моніторингу санкційних товарів.

Отже, санкції виступають чинником трансформації міжнародних митних процедур, змушуючи держави переглядати принципи контролю, впроваджувати цифрові технології та посилювати координацію між органами. Вони також стимулюють переосмислення митної безпеки, адже ефективна політика має бути водночас правовою й адаптивною до глобальних змін. У майбутньому очікується подальша цифровізація митних процесів і зміцнення ролі міжнародних інституцій у координації санкційних режимів.

Використані джерела

1. Міжнародні санкції: фактори та наслідки / Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2023. 37 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/202311/ad_mizhnar_sankcii_17_11_2023.pdf
2. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України № 454–2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/454–2025-п
3. Gorodnova N. V. Currency and customs regulation measures in the sanctions regime. *Journal of Economic Research*. 2023. № 4. С. 14–20.
4. Rodríguez F. Estimating causal effects of sanctions impacts: what role for country-level studies? *ArXiv preprint.* 2023. URL: https://arxiv.org/pdf/2305.14605
5. Coopman M., Jacobs A., Pascoe H. J. E. The geometry of inconvenience and perverse equilibria in trade networks. *ArXiv preprint.* 2025. URL:https://arxiv.org/abs/2504.07700

Дарія ТУРТА
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. е. н., доцент ***Візіренко С. В.***

ПРОФЕСІЙНЕ СУДЖЕННЯ АУДИТОРА: ФОРМУВАННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ В УМОВАХ СКЛАДНИХ РІШЕНЬ

Професійне судження аудитора є ключовим інструментом забезпечення достовірності фінансової звітності та підвищення довіри користувачів до результатів аудиту. У сучасних умовах ускладнення бізнес-процесів, розвитку цифрових технологій, використання складних фінансових інструментів та зростання ризиків, аудитор змушений приймати рішення, які не можуть бути стандартизовані або механічно регламентовані. Тому здатність формувати обґрунтоване професійне судження — це центральна компетентність аудитора, що поєднує технічні знання, етичні принципи, аналітичне мислення та досвід. Розуміння природи професійного судження та умов його застосування є важливими для забезпечення якості аудиторських послуг і відповідності міжнародним стандартам аудиту.

Професійне судження аудитора — це обґрунтована, незалежна оцінка фактів, доказів та умов діяльності суб'єкта господарювання, яку аудитор формує на всіх етапах перевірки, спираючись на свій досвід, кваліфікацію та професійну інтуїцію. Воно охоплює визначення суттєвості, оцінку аудиторського ризику, вибір характеру й обсягу процедур, аналіз достатності зібраних доказів та формулювання

кінцевого висновку [1]. Значимість професійного судження підкреслюється у ключових положеннях Міжнародних стандартів аудиту, де прямо вказано, що аудитор зобов'язаний застосовувати професійне судження під час планування, виконання процедур і формування незалежної думки.

Формування професійного судження аудитора є інтелектуальним процесом, що поєднує технічні знання, практичний досвід, аналітичні компетенції та здатність працювати в умовах невизначеності. Воно починається з детального вивчення діяльності суб'єкта аудиту, розуміння його бізнес-моделі, системи внутрішнього контролю та потенційних ризиків, що дає змогу визначити очікувані норми показників, характер операцій та можливі відхилення. На цьому етапі аудитор встановлює критерії оцінювання, які стануть основою для порівняння фактичних даних з професійними стандартами. Далі здійснюється оцінка суттєвості інформації та ризиків суттєвого викривлення, аналізуються внутрішні та зовнішні фактори, що можуть вплинути на достовірність даних, а також розглядаються альтернативні пояснення отриманих результатів. Формування судження передбачає систематичне зіставлення фактів із професійними критеріями, обґрунтування причин виявлених відхилень та інтеграцію всіх отриманих висновків у логічну цілісну позицію. При цьому процес супроводжується постійним застосуванням професійного скептицизму та критичного мислення, що дозволяє аудитору уникати необґрунтованих припущень і формувати об'єктивне судження навіть у складних і неоднозначних ситуаціях [2].

Застосування професійного судження аудитора безпосередньо пов'язане з формуванням оціночних суджень, які є ключовим інструментом досягнення мети аудиту — висловлення обґрунтованої та адекватної думки щодо перевіреної фінансової інформації. Такі судження використовуються на кожному етапі аудиту, починаючи від ознайомлення з діяльністю клієнта і оцінки внутрішніх контролів, планування обсягу і характеру аудиторських процедур, до аналізу отриманих доказів і формування остаточного висновку. Важливими складовими цього процесу є визначення критеріїв оцінювання, порівняння фактичних даних із встановленими критеріями та оцінка змісту і впливу виявлених відхилень на перевірювану інформацію. Одночасно аудитор повинен застосовувати заходи, що забезпечують обґрунтованість суджень, враховувати суттєвість інформації, можливий аудиторський ризик та дотримуватися професійних і етичних стандартів [3].

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що професійне судження аудитора є центральним елементом аудиторської діяльності, що забезпечує достовірність фінансової звітності та формує довіру користувачів до її результатів. Його формування ґрунтується на по-

єднанні технічних знань, практичного досвіду, аналітичних навичок, професійної скептичності та етичних принципів, що дозволяє аудитору оцінювати ризики, суттєвість та достовірність доказів у складних і неоднозначних ситуаціях. Застосування оціночних та професійних суджень на всіх етапах аудиту, від ознайомлення з діяльністю клієнта до формулювання кінцевого висновку й забезпечує інтеграцію фактів, оцінку відхилень та прийняття обґрунтованих рішень. Таким чином, професійне судження виступає не лише механізмом досягнення цілей аудиту, а й гарантією якості, об'єктивності та надійності аудиторської думки, що має практичну цінність для всіх користувачів фінансової інформації.

Використані джерела

1. Міжнародні стандарти контролю якості (управління якістю) аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг / Міністерство фінансів України. 2021. Частина 1. URL: https://mof.gov.ua/uk/international_quality_control_standards_quality_management_audit_review_other_assurance_and_related_services-779
2. Razborska E., Lesik L. Формування професійного судження у сфері бухгалтерського обліку та аудиторської практики. *Фінанси, облік, банки*. 2019. № 1. С. 158–168. URL: https://doi.org/10.31558/2307–2296.2019.1.17
3. Шерстюк О. Л. Аспекти застосування професійних суджень аудитора. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2016. Вип. 2–3 (35). С. 459–471. URL: https://pbo.ztu.edu.ua/article/view/91716

Валерія УСАТЕНКО
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. ю. н., професор ***Кормич Б. А.***

ПРАВОВА ПРИРОДА ГЕНЕРАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ПРЕФЕРЕНЦІЙ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ІНСТИТУТ ЧИ ПОЛІТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ?

Світова торгівля сьогодні відзначається значним розривом між розвиненими державами та країнами, що розвиваються. Для подолання цієї нерівності були створені спеціальні торговельні інструменти, серед яких виділяється Генеральна система преференцій (ГСП). ГСП надає країнам, що розвиваються, пільгові митні тарифи, полегшуючи доступ їхніх товарів на ринки розвинених країн. Ця система, що виникла як реакція на післявоєнну економічну нерівність та ідеї Нового міжнародного економічного порядку, була формалізована у 1971 році в рамках ГАТТ, ставши винятком із загального принципу найбільшого сприяння. Однак досі тривають наукові дебати щодо того, чи є ГСП повноцінним правовим інститутом міжнародного економічного права, чи радше політичним інструментом [3]. Метою даного дослідження є розкриття правової сутності ГСП та аналіз взаємозв'язку її юридичних та політичних аспектів.

Генеральна система преференцій (ГСП) — це міжнародна ініціатива, яка спирається на фундаментальні угоди, а саме на «Рішення про узгодження Генеральної системи преференцій» (1971) та «Постійне рішення» (1979). Ці документи є основою для того, щоб розвинені країни могли надавати особливі торговельні переваги країнам, що розвиваються, без взаємних зобов'язань. Система детально визначає, хто може отримати ці пільги, які саме товари підпадають під преференційні умови, а також встановлює механізми для моніторингу та перегляду цих пільг, забезпечуючи тим самим прозорість та ефективність її функціонування. Важливу роль у координації міжнародних зусиль та розвитку ГСП відіграють такі впливові організації, як Всесвітня організація торгівлі (СОТ) та Конференція ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД). Завдяки цим чітким правилам та потужній організаційній підтримці, ГСП є дієвим інструментом для покращення економічного становища країн, що розвиваються [1].

Загальна система преференцій (ГСП) є міжнародно-правовим інститутом, що складається з норм, які регулюють взаємодію держав. Її функціонування координується міжнародними організаціями, такими як ЮНКТАД та СОТ, і відзначається стабільністю застосування правил. Правова основа ГСП поєднує договірні та односторонні норми, спираючись на принцип відсутності взаємності, що робить її особливим інструментом міжнародного економічного права. Однак ГСП також має політичний вимір, оскільки надання преференцій може супроводжуватися тиском з боку країн-донорів (зокрема ЄС, США, Японії) щодо дотримання прав людини, екологічних чи трудових стандартів. Країни, що розвиваються, часто критикують ГСП за нестабільність, вибірковість та дискримінацію. Наразі спостерігається тенденція до більшої правової формалізації ГСП, особливо в рамках СОТ, що свідчить про її еволюцію. Майбутнє системи бачиться підвищенні її передбачуваності, стабільності та прозорості, що дозволило б більш рівні мірі поширити переваги ГСП на більшу кількість країн та товарів [2].

Природа Генеральної системи преференцій (ГСП) є подвійною, адже вона охоплює як правові, так і політичні аспекти. З точки зору

міжнародного права, ГСП виступає як механізм, що полегшує інтеграцію країн, які розвиваються, у світову торговельну систему, надаючи їм переваги у доступі до ринків розвинених країн. Паралельно, ГСП функціонує як політичний інструмент, через який країни-донори можуть здійснювати вплив на політичні рішення країн-бенефіціарів, встановлюючи певні умови для отримання пільг. Для подальшого розвитку цієї системи важливо зміцнити її правову базу та забезпечити рівноправність усіх її учасників, що дозволить побудувати більш справедливі та стабільні торговельні відносини.

Використані джерела

1. United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). Генеральна система преференцій: довідники та офіційні публікації. URL: https://unctad.org/
2. UNCTAD. The Generalized System of Preferences: How Much Does It Matter for Developing Countries? Geneva: United Nations, 2023. URL: https://doi.org/10.18356/9789210026239 (дата звернення: 02.11.2025).
3. Кундік Д. Генеральна система преференцій: правовий статус та сучасний розвиток. *Економіка та право*. 2024. № 1. С. 45–52.

Тетяна ЧЕПІЛЬ
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Сідор М. І.***

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА СИСТЕМУ ОПОДАТКУВАННЯ ПРИБУТКУ ПІДПРИЄМСТВ

Запровадження воєнного стану в Україні стало безпрецедентним викликом не лише для політичної та соціальної системи, але й для економічного життя держави. Повномасштабна війна, яка почалася в лютому 2022 року, спричинила глибокі зміни у фінансово-економічних процесах, у тому числі в податковій сфері. Однією з найважливіших складових податкової системи є податок на прибуток підприємств, який традиційно виступає основним джерелом надходжень до бюджету. В умовах війни цей податок набув особливого значення як інструмент державного регулювання, водночас зазнавши трансформацій, спрямованих на підтримку бізнесу, збереження зайнятості та забезпечення обороноздатності країни. Війна змінила логіку функціонування підприємств, структуру їх витрат, систему обліку та звітності, а отже, істотно вплинула на порядок формування та сплати податку на прибуток.

Починаючи з перших днів воєнного стану, держава була змушена оперативно реагувати на економічні наслідки війни. Багато підприємств втратили виробничі потужності, доступ до сировини, ринків збуту, а також персонал. В таких умовах продовження повноцінної податкової діяльності стало складним завданням. Розуміючи реалії воєнного часу, було ухвалено низку нормативних актів, спрямованих на тимчасове пом'якшення податкового навантаження. Зокрема було внесено зміни до Податкового кодексу України, якими передбачено особливі правила визначення об'єкта оподаткування, перенесення строків подання звітності та сплати податків, а також надано можливість переходу на спрощену систему оподаткування для певних категорій суб'єктів господарювання [1]. Проте навіть у цих умовах держава намагалася зберегти баланс між фіскальними інтересами та економічною стабільністю бізнесу.

Військові дії безпосередньо вплинули на економічні результати підприємств — значна частина з них зазнала збитків або змушена була призупинити діяльність. У результаті податок на прибуток, який розраховується від фінансового результату до оподаткування, суттєво зменшився у своїх надходженнях. Однак це зниження було об'єктивним і відображало реальний стан економіки, а не ухилення від оподаткування. Разом із тим, для окремих галузей — зокрема військово-промислового комплексу, логістики, енергетики, аграрного сектору — навпаки, виникли додаткові прибутки через зростання попиту на їхні послуги та продукцію. Це створило неоднорідну структуру податкових надходжень, де одні підприємства опинилися у стані виживання, а інші стали стратегічними платниками податків [2, ст.131].

Система обліку прибутку під час воєнного стану зазнала значних змін. У першу чергу, це стосується облікової політики підприємств. Як зазначається в Законі України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність», облікова політика — це сукупність принципів, методів і процедур, що використовуються підприємством для складання і подання фінансової звітності [3]. Саме вона визначає, яким чином підприємство формує показники доходів і витрат, що, своєю чергою, безпосередньо впливає на базу оподаткування. В умовах війни підприємства були змушені переглядати свої підходи до обліку запасів, амортизації, оцінки активів, визнання витрат, адже частина майна була знищена або втрачена, а деякі операції припинилися. Виникла необхідність у відображенні збитків від руйнувань, знецінення активів, втрати дебіторської заборгованості, що в результаті вплинуло на фінансовий результат до оподаткування.

Водночас змінилася роль облікової політики як інструменту управління оподаткуванням. Якщо у мирний час підприємства формували її, виходячи з принципів оптимізації податкових платежів і стабільності обліку, то під час воєнного стану на перший план вийшли принципи гнучкості, адаптивності та мінімізації ризиків. Бухгалтерські служби змушені були розробляти нові підходи до фіксації операцій, які здійснювалися в умовах невизначеності, і водночас дотримуватися вимог податкового законодавства. Це підвищило значення професійного судження бухгалтера, особливо в питаннях оцінки збитків, визнання доходів і витрат, а також відображення гуманітарної допомоги чи компенсацій, отриманих від держави чи міжнародних організацій.

Особливого значення набуло питання тимчасових податкових пільг. У період воєнного стану для підтримки підприємницької діяльності було запроваджено низку преференцій, зокрема: звільнення від відповідальності за несвоєчасну сплату податку у випадку неможливості її здійснення, відтермінування подання декларацій, можливість обрання спрощеної системи оподаткування для великих підприємств з обсягом доходу до 10 мільярдів гривень. Це стало суттєвим кроком назустріч бізнесу, який опинився у скрутних обставинах. Однак така політика мала і зворотний бік — зменшення бюджетних надходжень, що обмежувало фінансування армії, соціальних виплат і відбудови інфраструктури. Таким чином, держава постійно перебувала у стані балансу між фіскальними потребами та необхідністю економічної підтримки бізнесу.

Війна також актуалізувала проблему трансфертного ціноутворення та виведення капіталів за кордон. В умовах нестабільності та дефіциту ресурсів держава посилила контроль за міжнародними операціями, щоб уникнути штучного заниження прибутку та ухилення від оподаткування. Було вдосконалено механізми обміну інформацією з податковими органами інших країн, активізовано співпрацю з міжнародними фінансовими інституціями. Такий підхід дозволив забезпечити певний рівень прозорості в діяльності великих компаній і зменшити ризики втрати податкових надходжень [4].

Крім того, війна суттєво вплинула на структуру оподаткування через зміну пріоритетів державної політики. Частина підприємств, що здійснюють виробництво для потреб оборони, отримали податкові пільги, звільнення від сплати податку на прибуток або спеціальні режими. Такі рішення мають не лише фіскальний, а й стратегічний характер — вони стимулюють розвиток оборонної промисловості, технологічних стартапів, логістичних та IT-компаній, що забезпечують функціонування критичної інфраструктури. Таким чином, податкова політика під час війни перетворилася на інструмент економічної мобілізації держави.

Варто зазначити, що воєнний стан також вплинув на адміністрування податку на прибуток. Податкові органи зіткнулися з проблемами проведення перевірок, збору інформації, комунікації з платниками. З огляду на це було запроваджено спрощені електронні механізми подання звітності, дистанційні консультації, а також перенесено строки перевірок для підприємств, що розташовані у зоні бойових дій. Такі зміни засвідчили прагнення держави зберегти функціональність податкової системи навіть за екстремальних умов.

Водночас не можна ігнорувати ризики, пов'язані з потенційними зловживаннями. Ослаблення контролю, скорочення кількості перевірок і розширення пільг створили сприятливий ґрунт для ухилення від сплати податків. Тому одним із головних завдань після завершення воєнного стану стане відновлення ефективного контролю, удосконалення податкового адміністрування та запровадження механізмів післявоєнного аудиту.

Отже, вплив воєнного стану на систему оподаткування прибутку підприємств є комплексним і багатовимірним. З одного боку, війна спричинила об'єктивне зниження прибутковості бізнесу, скорочення бази оподаткування та падіння бюджетних надходжень. З іншого — стимулювала реформування податкової політики, адаптацію системи до нових умов, посилення ролі облікової політики підприємств та формування нової культури фінансової відповідальності. Податок на прибуток у цей період перестав бути лише джерелом доходів бюджету — він став інструментом підтримки економічної стійкості, соціальної стабільності та фінансування обороноздатності. Майбутня відбудова країни вимагатиме глибокого переосмислення принципів оподаткування, де головним пріоритетом стане не лише фіскальна ефективність, а й створення умов для розвитку національного бізнесу, інвестицій та відновлення економічного потенціалу України.

Використані джерела

1. Податковий кодекс України: Закон України від 2011, № 2755-VI (Редакція від 05.10.2025, № 4577-XI). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755–17. (дата звернення: 13.10.2025).
2. Кузь В. І. Методичні підходи до аналізу податкового навантаження на основні показники діяльності суб'єкта господарювання. *Importance of Soft Skills for Life and Scientific Success*: Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Internet Conference, March 1–2, 2022. Dnipro, Ukraine, 2022. P. 130–133.
3. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 1999, № 996-XIV (Редакція від 03.09.2024, № 3257-IX). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996–14#Text (дата звернення: 13.10.2025).

4. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022, № 2120-IX (Редакція від 01.01.2025, № 3817-IX). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120–20#Text (дата звернення: 14.10.2025).

Марианна ЧЕПОЙ
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. ю. н., професор ***Кормич Б. А.***

ПРАВИЛА СВІТОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТОРГІВЛІ ЩОДО МИТНОЇ ВАРТОСТІ

У сучасних умовах глобалізації міжнародної торгівлі визначення митної вартості товарів набуває особливої актуальності. Від точності та обґрунтованості оцінки митної вартості безпосередньо залежать правильність нарахування митних платежів, податків і зборів, а також забезпечення рівних і справедливих умов конкуренції на міжнародних ринках. Ефективне правове регулювання митної вартості дозволяє зменшити ризики шахрайства, недекларування або заниження вартості імпортних товарів. Стан наукової розробки даної теми є достатньо високим. Завдяки працям таких дослідників, як Henk de Pagter, Richard van Raan та James T. Walsh, сформовано теоретико-правові засади визначення митної вартості відповідно до положень Угоди СОТ. Сучасні наукові дослідження спрямовані на аналіз практичного застосування цих правил, удосконалення механізмів їх імплементації та врахування впливу цифровізації у сфері митного регулювання.

Визначальною подією встановлення чітких і універсальних правил визначення митної вартості імпортованих товарів став Токійський раунд Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ), під час якого було вирішено зменшити та поступово усунути нетарифні бар'єри, оскільки певні практики оцінки митної вартості могли обмежувати міжнародну торгівлю [3, с. 84]. Сьогодні більшість країн керується принципами Угоди СОТ про оцінку митної вартості, яка ґрунтується на статті VII ГАТТ 1994 року. Для країн-членів СОТ застосування положень цієї Угоди є обов'язковим.

Основним методом оцінки, коли застосування фактичної вартості можливе, є транзакційна (контрактна) вартість. Відповідно до ст. 1 Угоди про застосування статті VII ГАТТ, контрактна вартість застосовується за умови, якщо немає суттєвих обмежень на використання чи перепродаж товарів, встановлених покупцем, і якщо вартість не залежить від умов, які неможливо оцінити. Усі доходи від подальшого перепродажу або використання товару враховуються тільки у разі коригування, а навіть якщо покупець і продавець пов'язані між собою, контрактна вартість визнається прийнятною для митних цілей [1].

У випадках, коли застосування транзакційної вартості неможливе, Угода СОТ передбачає використання альтернативних методів визначення митної вартості, які застосовуються послідовно. Перш за все, це вартість ідентичних товарів, яка визначається на основі вартості імпортованих товарів того ж типу, як і оцінюваний товар, що постачаються в ту ж країну в аналогічних умовах і в той же період часу. Ідентичними вважаються товари, що збігаються за фізичними характеристиками, якістю та репутацією, хоча незначні відмінності у зовнішньому вигляді (наприклад, колір) не заважають їх визнанню ідентичними. Використання товарів іншого виробника допускається лише у разі відсутності ідентичних товарів того самого виробника [4, с. 35]. Митна вартість визначається за транзакційною вартістю ідентичних товарів, проданих на тому самому комерційному рівні й у подібній кількості, з можливим коригуванням. Експорт має відбуватися приблизно в той самий час, з урахуванням ринкових коливань цін.

Якщо застосування методу транзакційної вартості ідентичних товарів неможливе, наступним кроком використовується метод транзакційної вартості подібних товарів. Подібні товари — це ті, які, хоча й не є абсолютно однаковими, мають спільні характеристики та складові, що дозволяють їм виконувати ті самі функції і бути комерційно взаємозамінними. Принципи застосування цього методу схожі на метод транзакційної вартості ідентичних товарів. Враховуються такі аспекти: обсяг продажу, рівень комерційної операції, час експорту, а також необхідні коригування для врахування відмінностей у характеристиках товарів [5, с. 36].

Якщо митну вартість неможливо визначити за допомогою перших трьох методів, імпортер може скористатися методом відрахованої вартості. Відправною точкою для визначення відрахованої вартості є ціна, за яку імпортовані товари або ідентичні чи подібні імпортовані товари продаються у країні імпорту особам, які не пов'язані з продавцями цих товарів. Митна вартість визначається шляхом вирахування певних витрат, понесених після імпорту, а також звичайної торговельної націнки або комісії з цієї ціни. Сума, що віднімається, за можливості має базуватися на даних, наданих імпортером або від його імені. Стаття 5 охоплює три ситуації залежно від того, чи товари: а) продаються у стані, у якому вони були імпортовані, близько до

моменту імпорту; продаються після певного часу з моменту імпорту; в) продаються після додаткової обробки [1].

П'ятим виступає метод обчисленої вартості. Метод оцінки базується на вартості виробництва імпортованих товарів у країні їх виробництва. Зазвичай цей метод застосовується, якщо покупець і продавець пов'язані, оскільки потрібна співпраця виробника для отримання необхідних даних. Обчислена вартість складається з трьох компонентів. По-перше, вартість матеріалів і виготовлення: фактичні витрати на матеріали, виробництво та іншу обробку, використані при виробництві. По-друге, прибуток та загальні витрати: звичайний прибуток і загальні витрати на виробництво і продаж, які не враховані у першій складовій. По-третє, витрати на транспорт: транспортні витрати та пов'язані витрати до точки ввезення і враховуються залежно від вибору країни [4, с. 42]. Варто зазначити, у випадку якщо митні органи використовують дані, не надані виробником, останній має право бути поінформованим про джерело та розрахунки, зроблені на основі цих даних. Митна адміністрація не може примушувати осіб, що не проживають у країні імпорту, надавати дані або дозволяти перевірку для визначення вартості. До речі, існує один виняток із цієї послідовності: імпортер може звернутися до митниці із проханням застосувати статтю 6 (обчислена вартість) перед статтею 5 (відрахована вартість) [3, с. 25].

Якщо жоден із попередніх методів не застосовується, митна вартість визначається методом гнучкої оцінки. Митні органи можуть використовувати «розумні засоби, що відповідають принципам і загальним положенням Кодексу та статті VII ГАТТ», але лише на основі даних, доступних у країні імпорту [4, с. 47]. Метод передбачає, що митна вартість має базуватися на раніше визначених значеннях і визначатися з використанням «розумних засобів», тобто гнучкого застосування попередніх п'яти методів. Водночас заборонено встановлювати вартість довільно, вигадано або на основі цін експорту до інших країн.

Отже, підсумовуючи, визначення митної вартості товарів є важливим елементом регулювання міжнародної торгівлі, що забезпечує правильний розрахунок митних платежів та справедливі умови конкуренції. Основним методом виступає транзакційна (контрактна) вартість, що відображає фактичну ціну угоди між покупцем і продавцем. Якщо її застосування неможливе, використовуються альтернативні методи. Кожен з методів враховує реальні комерційні умови, витрати на виробництво, пакування, транспорт, а також прибуток та торговельні націнки. У сучасних умовах глобалізації дотримання правил СОТ щодо митної вартості сприяє прозорості, зменшенню ризиків шахрайства та оптимізації зовнішньоекономічної діяльності держави.

Використані джерела

1. Угода про застосування статті VII Генеральної угоди про тарифи й торгівлю 1994 року / Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_011#n23
2. *Practical Guidelines for Valuation Control* / World Customs Organization. Brussels : WCO, 2012. 158 c.
3. James T. Walsh. Customs valuation. Chapter 6. 2003. P. 83–95.
4. H. de Pagter, R. van Raan. The valuation of goods for customs purposes. New York: Springer Science+Business Media, 1981. 91 p.

Софія ЮРАШ
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. ю. н., професор ***Кормич Б. А.***

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ МОРСЬКОГО СТРАХУВАННЯ

Морське страхування є одним із найдавніших та найскладніших інститутів комерційного права. Воно виконує ключову роль у перерозподілі ризиків і забезпечує стабільність глобальної логістики та фінансових операцій. Без можливості страхувати майно від морських небезпек та інших загроз міжнародна торгівля супроводжувалась би надмірною фінансовою невизначеністю. Юридична природа морського страхування базується на трьох основних принципах — відшкодування, страхового інтересу та максимальної добросовісності. Серед них принцип відшкодування традиційно вважається базовим для морського страхового договору [1]. Аналіз цих положень та їх застосування у сучасних умовах є важливою складовою розуміння функціонування світової економіки.

Правові засади морського страхування сформувалися у судовій практиці та були закріплені в Законі про морське страхування 1906 року (МІА). Саме принципи відшкодування, страхового інтересу та максимальної добросовісності визначають юридичний зміст і чинність страхового зобов'язання.

Принцип відшкодування та страховий інтерес. Морське страхування є договором відшкодувального характеру. Відповідно до МІА 1906, метою такого договору є відновлення становища страхувальника настільки, наскільки це можливо, до стану, у якому він перебував би за відсутності збитку. Це означає, що виплата не може перевищувати реальний розмір шкоди, тобто страхувальник

не повинен отримати фінансову вигоду внаслідок страхового випадку [1].

Вимога щодо страхового інтересу є невід'ємною частиною цього принципу. Страхувальник має володіти майновим або фінансовим інтересом стосовно об'єкта, втрата або пошкодження якого спричинить для нього збитки [2]. За відсутності такого інтересу договір вважається недійсним, оскільки закон прямо забороняє страхові угоди, що мають характер гри або парі [1].

Принцип максимальної добросовісності. Принцип максимальної добросовісності (uberrimae fidei) покладає на сторони обов'язок розкривати всі істотні обставини, що можуть вплинути на оцінку ризику. Недотримання цього принципу, наприклад шляхом подання неправильних або неповних даних, може надати страховикові право відмовитися від договору або визнати його недійсним [2].

Система морського страхування охоплює страхування корпусу судна (H&M), вантажу (Cargo) та відповідальності (P&I). Страхування вантажів здебільшого здійснюється на основі стандартних Інститутських вантажних застережень (ICC). Як зазначає Конференція ООН з торгівлі та розвитку (UNCTAD), морське страхування є важливим елементом світової торгівлі та забезпечує захист фінансових інтересів судновласників, вантажовласників і всіх учасників перевезення [3].

У сучасних умовах галузь стикається з геополітичними ризиками, зокрема санкціями, збройними конфліктами та випадками піратства. Це призвело до низки труднощів у сфері врегулювання виплат і створило складні правові ситуації, зокрема щодо відшкодування викупів у минулому десятилітті. Такі загрози, а також необхідність включення спеціальних воєнних застережень, вимагають від страховиків постійного оновлення умов страхових полісів відповідно до чинного законодавства [2].

Отже, сучасна система морського страхування є одним із найважливіших надбань фінансової сфери. Спираючись на принципи відшкодування, страхового інтересу та максимальної добросовісності, вона забезпечує ефективне управління масштабними глобальними ризиками. Її подальший розвиток залежатиме від здатності адаптуватися до нових викликів, зокрема геополітичних та кіберзагроз, із одночасним збереженням правової визначеності й універсальності базових принципів.

Використані джерела

1. Hodges, S. Cases and Materials on Marine Insurance Law. Cavendish Publishing, 1999. URL: https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9781135346942_A23791150/preview-9781135346942_A23791150.pdf

2. Norton Rose Fulbright. The Big Read Book series. 2022. Volume 8: Marine Insurance. URL: https://www.nortonrosefulbright.com/-/media/files/nrf/nrfweb/knowledge-pdfs/big-read-book--volume-8.pdf
3. United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). Legal and documentary aspects of the marine insurance contract. 1980. TD/B/C. 4/ISL. 27/Rev.1. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/tdbc4ISL27Rev.1_en.pdf

ПРИВАТНЕ І ПУБЛІЧНЕ ПРАВО В УМОВАХ ВІЙНИ... Вычитка № 5. 25.03.2026. МММ

Едуард КУЗЬМІН
адвокат, кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ВІД «ЗАБУТОГО ТРИБУНАЛУ» ДО «ЗАБУТИХ ПРОЦЕСІВ», АБО ДЕКІЛЬКА СЛІВ ПРО ПОКАРАННЯ ЯПОНСЬКИХ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНЦІВ КЛАСІВ B ТА C У ПОСТ-ТОКІЙСЬКИЙ ПЕРІОД

Відчайдушні муки терзання учених умів довкола збагнення проблеми загального позиціювання Токійського процесу над воєнними злочинцями в контексті Нюрнберзької спадщини ледь не з самого початку походять від того, що Д. Б. Седжвік називає «...кризою ідентичності...», яка, на думку фахівця, не тільки зумовлюється «...намаганнями Токіо утвердити себе як дещо більше, аніж суто просте перефразування Нюрнберзьких постулатів у японському середовищі...», а й те, що безумовно накладає «...незгладимий відбиток...» [1, с. 83].

Насправді каустичний концентрат відкритої масованої та презирливої критики, а також відсутності належної поваги до Трибуналу [2, с. 38] в своїй сукупності стрімко проявляється у принизливому характері ставлення до нього, як до «молодшого брата», «чорної вівці в сім'ї» або «бастарда» [1, с. 91, 90, 96], що, у свою чергу, як абсолютно справедливо відзначають А. Ч. Бракман, Н. Бойстер і Р. Краєр, призводить якщо не до його «...практично повного зникнення із історії...» [3, с. 22], то щонайменш до того, що й дотепер він «...залишається значною мірою забутим...» [4, с. xxxiii], — «...сороміцьким і майже забутим нащадком роду Нюрнбергів...» [1, с. 91].

І якщо подібне відношення проецюється на те, що принаймні у свій час «...символізувало пошук справедливості у питанні японських воєнних злочинів...» та вважалось «...найважливішим й найзначнішим...» [2, с. 37], тобто притягнення до відповідальності за втягнення світу у війну тих, кого звинувачували у вчиненні злочинів, віднесених до категорії «класу А», а саме, — злочинів, пов'язаних із плануванням, ініціюванням або веденням агресивної війни [5, с. 141], то надалі виникає цілком закономірне і логічне, а також й багато в чому риторичне запитання про те, яким власне має бути сприйняття «... набагато менш відомих...» [5, с. 141] та «...нижчих трибуналів...» [6, с. XIV], «...другорядних судових процесів «BC», що проводяться окремими країнами-союзниками відповідно до їхнього національного законодавства...» [5, с. 142] над «...менш значними японськими воєнними злочинцями...» [5, с. 141], — «...т. зв. «воєнними злочинцями категорії «B» і «C», які були звинувачені у фактичному вчиненні, наказі або дозволі на вчинення злочинів...» [6, с. XIV]?

Вочевидь, найімовірніше як «...паралельні...» [7, с. 3] судові процеси-«...відповідники...» [8, с. 387], — «...периферія...» [9, с. 246] з успадкованою «справедливістю переможців» [10, с. 47], що подає «...помсту під личиною закону...» [10, с. 48] та зображуються як «забуті судові процеси» або такі, що ведуть «...тіньове існування...» [11, с. 669].

Однак, чи дійсно це так і наскільки важливим, релевантним, корисним, а також доцільним вбачатиметься використання їхнього досвіду та підходу задля сучасного розуміння покарання воєнних злочинців покаже їх подальше наукове осмислення.

Використані джерела

1. Sedgwick J. B. Brother, Black Sheep, or Bastard? Situating the Tokyo War Crimes Trial in the Nuremberg Legacy, 1946–1948. *The Nuremberg War Crimes Trial and its Policy Consequences Today* / ed. by B. A. Griech-Polelle. 2nd rev. and ext. ed. Baden-Baden : Nomos, 2020. P. 83–102.
2. Maga T. 'Away from Tokyo': the Pacific Islands War Crimes Trials, 1945–1949. *The Journal of Pacific History*. 2001. Vol. 36, No. 1. P. 37–50.
3. Brackman A. C. The Other Nuremberg: The Untold Story of the Tokyo War Crimes Trials. New York : William Morrow and Company, Inc., 1987. 432 p.
4. Documents on the Tokyo International Military Tribunal: Charter, Indictment and Judgments / ed. by N. Boister, R. Cryer. New York : Oxford University Press, 2008. 1470 p.
5. Wilson S. After the Trials: Class B and C Japanese War Criminals and the Post-War World. *Japanese Studies*. 2011. Vol. 31, No. 2. P. 141–149.
6. Piccigallo P. R. The Japanese on Trial: Allied War Crimes Operations in the East, 1945–1951. Austin ; London : University of Texas Press, 1979. 292 p.
7. Cheah W. L. An Overview of the Singapore War Crimes Trials (1946–1948): Prosecuting Lower-level Accused. *Singapore Law Review*. 2016. Vol. 34. P. 1–46.
8. Spurlock P. E. The Yokohama War Crimes Trials: The Truth About a Misunderstood Subject. *American Bar Association Journal*. 1950. Vol. 36, No. 5. P. 387–437.
9. Kushner B. Chinese War Crimes Trials of Japanese, 1945–1956: A Historical Summary. *Historical Origins of International Criminal Law: Volume 2* / ed. by M. Bergsmo, C. W. Ling, Y. Ping. Brussels : Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2014. P. 243–265.
10. Okada E. The Australian Trials of Class B and C Japanese War Crime Suspects, 1945–51. *Australian International Law Journal*. 2009. Vol. 16. P. 47–80.
11. Cheah W. L., Vormbaum M. British War Crimes Trials in Europe and Asia, 1945–1949: A Comparative Study. *Leiden Journal of International Law*. 2018. Vol. 31, Iss. 3. P. 669–692.

Богдан ФАСІЙ
к. ю. н., доцент, доцент кафедри цивільного права,
декан факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

БАЛАНС ІМПЕРАТИВНОГО ТА ДИСПОЗИТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ У ДОГОВІРНОМУ ПРАВІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасні умови функціонування договірного права в Україні демонструють суттєву трансформацію співвідношення імперативних та диспозитивних методів регулювання, що зумовлено особливостями правового режиму воєнного стану. Збройна агресія, воєнні дії на території України та, як наслідок запровадження воєнного стану, створили специфічні умови, в яких автономія волі сторін стикається з необхідністю посиленого публічно-правового впливу, спрямованого на захист державності, підтримання економічної стійкості та задоволення критичних потреб населення.

У таких умовах межі принципу свободи договору фактично звужуються, адже низка сфер (логістика, енергетика, мобілізаційні ресурси, фінанси, ринки критичних товарів) підпадає під спеціальні правила, що встановлюють обов'язкові імперативні вимоги. Зміна строків, можливість одностороннього розірвання договорів, особливі умови платежів, заборона відчуження окремих видів майна, пріоритетне постачання та мобілізаційні завдання — усе це потребує нового доктринального погляду на межі диспозитивності.

Разом із тим, саме договірне право забезпечує гнучкість та адаптованість приватного сектору до кризових умов. Тому ключовим викликом стає пошук балансу між необхідністю державного втручання та збереженням основних принципів приватного права.

У сучасній цивілістичній доктрині питання розмежування імперативних і диспозитивних норм посідає ключове місце, оскільки саме через цю дихотомію виявляється баланс між приватною автономією та публічно-правовим впливом на цивільний оборот. Імперативний метод — це метод владних приписів, що містять у собі, як правило, норми-заборони. Імперативні приписи традиційно розглядаються як такі, що встановлюють категоричні правила поведінки, відступ від яких є неприпустимим з огляду на охорону суспільного інтересу, захист слабшої сторони або забезпечення стабільності правопорядку [1]. Їхня природа визначається не прагненням обмежити волю сторін як таку, а необхідністю запобігти порушенню основоположних цінностей.

Диспозитивний метод дає суб'єктам відому альтернативну можливість вибору варіантів поведінки в межах закону [1]. Тобто саме

диспозитивність є проявом фундаментального приватноправового принципу — автономії волі. Так, надання свободи визначати умови договору забезпечує гнучкість цивільного обороту, адаптацію до зовнішніх змін, різноманіття договірних конструкцій. Положення про свободу договору втілені у ст. 627 ЦК України та ст. 6 ЦК України, що відкриває простір для саморегуляції змісту договору [2].

Призначення імперативних норм у сучасному правопорядку полягає насамперед у забезпеченні системної узгодженості приватноправових відносин із публічно значущими цілями. До прикладу, спеціальні обмеження щодо обігу земель сільськогосподарського призначення демонструють необхідність втручання держави для захисту стратегічних ресурсів [3].

Диспозитивні норми, навпаки, забезпечують вибір характеру договірного регулювання. Зокрема, положення про визначення ціни, строків, порядку виконання зобов'язань, способів забезпечення можуть бути детально врегульовані учасниками самостійно, за винятком випадків, коли законодавство прямо передбачає імперативність.

В сучасній науковій доктрині нерідко наголошується, що співвідношення імперативності та диспозитивності не є статичним, а змінюється під впливом соціально-економічних процесів, технічного розвитку, а також надзвичайних ситуацій [4, с.73]. Для приватного права імперативні та диспозитивні норми не є антагоністами, а складають єдину систему, у якій імперативні приписи забезпечують охорону базових правових цінностей, тоді як диспозитивні — свободу та гнучкість цивільного обороту. Функціональне призначення обох груп норм полягає у забезпеченні рівноваги між стабільністю та динамічністю правового регулювання, між інтересами держави і свободою вибору особи. Тому їх взаємодія має розглядатись не як протиставлення обмежень та свободи, а як складний механізм, що дозволяє праву ефективно реагувати на різні виклики.

Правовий режим воєнного стану істотно змінює традиційні межі приватноправового регулювання, перетворюючи співвідношення імперативних та диспозитивних норм на динамічний механізм реагування права на надзвичайні загрози. Крім того, автономія волі сторін є не абсолютною категорією, а такою, що існує в межах, визначених публічним інтересом та загальносоціальними потребами.

У сучасних українських реаліях публічні інтереси не просто співіснують із приватними, а превалюють задля забезпечення обороноздатності та збереження державності. Правовий режим воєнного стану, визначений Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [5], формує специфічне нормативне середовище, де держава отримує право встановлювати жорсткі правила щодо обігу майна, використання ресурсів, зміни порядку виконання зобов'язань, а також

ухвалювати рішення, що безпосередньо обмежують приватноправову автономію. Це виявляється у можливості примусового відчуження майна, мобілізаційних завданнях, регламентації діяльності критичної інфраструктури, у зміні режиму оренди чи постачання товарів подвійного призначення. В науковій літературі наголошено, що подібні обмеження мають відповідати стандартам пропорційності та необхідності, які в європейській правовій традиції розглядаються як критерії допустимості втручання держави у приватну сферу [6].

Суттєве посилення імперативного регулювання в період війни є закономірною реакцією держави на загрозу її існуванню. У кризових умовах державно-примусовий компонент цивільного регулювання посилюється пропорційно ступеню суспільної небезпеки, а диспозитивність тимчасово поступається об'єктивній необхідності забезпечення публічного порядку. При цьому, необхідно зазначити, що імперативні норми в умовах воєнного стану часто мають «надгалузевий характер», оскільки захищають не лише індивідуальні чи суспільні інтереси, а «саме існування правопорядку».

Особливо важливим стає поняття публічного інтересу, яке у період війни набуває чітких змістовних ознак: оборона держави, захист населення, забезпечення безперебійного функціонування критичної інфраструктури. Договірні відносини в період війни зазнають істотного переформатування, оскільки ризики, непередбачуваність і обмеження логістики ставлять під сумнів класичні уявлення про баланс інтересів сторін.

Таким чином, воєнний стан формує нову договірну реальність, у якій імперативність постає не як заперечення свободи договору, а як необхідний засіб захисту державності, тоді як диспозитивність зберігається як інструмент адаптації приватного сектора до кризових обставин. Це трансформує традиційний баланс на користь посилення публічно-правового компонента, але водночас вимагає дотримання принципів пропорційності, добросовісності та правової визначеності, щоб тимчасові обмеження не стали підставою для звуження чи обмеження приватної автономії у поствоєнний період.

Отже як висновок можна зазначити, що баланс між імперативністю та диспозитивністю визначається не довільними пріоритетами законодавця, а комплексом взаємопов'язаних критеріїв, серед яких центральними виступають рівень загрози публічним інтересам і безпеці держави, вразливість сторін у соціально-економічному вимірі, функціональне значення конкретного договору для забезпечення життєвоважливих потреб, масштаб можливих негативних наслідків його невиконання, наявність об'єктивних обставин непереборної сили та ступінь фактичного розриву договірної еквівалентності. У таких умовах імперативне втручання стає виправданим лише настільки, наскільки воно відповідає принципу пропорційності, має тимчасовий характер і спрямоване на захист системних цінностей, тоді як диспозитивність зберігається як базова ознака приватноправового регулювання, що забезпечує свободу вибору сторін та можливість адаптації відповідно до змінених обставин.

Використані джерела

1. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави і права: підручник. К.: Кондор, 2006. 477 с. URL: https://e-pidruchniki.com/content/predmet-i-metod-pravovogo-regulyuvannya-yak-pidstavy-rozpodilu-prava-na-galuzi-pidgaluzi-ta-instytuty-prava.html
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 35. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435–15#n42
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення: Закон України від 31 березня 2020 року № 552-IX *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 20. Ст. 142. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552–20#Text
4. Чалий Ю. І. Режими диспозитивності у правовому регулюванні договірних відносин. *Вісник ХНУВС*. 2023. С. 72–83. URL: https://visnyk.univd.edu.ua/index.php/VNUAF/article/view/582/517
5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 28. Ст. 250. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-VIII#Text
6. Принцип пропорційності в праві ЄС та ЄКПЛ: детальний огляд. URL: https://www.ccs.lviv.ua/post/принцип-пропорційності-в-праві-єс-та-єкпл-детальний-огляд

Дмитро ВИСОЧИН
в. о. директора Миколаївського юридичного фахового колудежу,
аспірант кафедри інтелектуальної власності і патентної юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПАРАЛЕЛЬНИЙ ІМПОРТ ЯК ЕЛЕМЕНТ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГОВЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ: ВИКЛИКИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У сучасних умовах глобалізації міжнародна торгівля зазнає глибоких структурних та інституційних трансформацій, пов'язаних із посиленням інтеграційних процесів, лібералізацією ринків та зростанням ролі транснаціональних корпорацій у формуванні глобальних ланцюгів вартості. Разом із цим змінюється і характер руху товарів між країнами, що зумовлює виникнення нових механізмів участі дер-

жав у світогосподарських процесах. Одним із таких механізмів є паралельний імпорт, який передбачає ввезення оригінальної продукції без дозволу офіційного дистриб'ютора або правовласника, що відбувається за умови законного першого продажу товару в іншій країні.

Паралельний імпорт відіграє важливу роль у сучасній торговельній політиці, оскільки є інструментом вирівнювання цінових дисбалансів, подолання монополізації ринків та підвищення доступності товарів для кінцевих споживачів. Особливої актуальності це питання набуває на тлі глобальних економічних викликів — порушення ланцюгів постачання, зміни торговельних пріоритетів країн, технологічної трансформації економік та зростання ролі цифрової торгівлі.

Разом із тим, паралельний імпорт залишається об'єктом гострих дискусій серед науковців, виробників та регуляторів. Його впровадження пов'язане з низкою політико-правових, економічних та інституційних дилем. З одного боку, він сприяє посиленню конкуренції, лібералізації торгівлі та зниженню вартості товарів. З іншого — створює ризики для функціонування офіційних каналів збуту, ускладнює гарантійне обслуговування та послаблює контроль за якістю продукції.

У зв'язку з цим дослідження паралельного імпорту як елемента міжнародної торговельної політики є надзвичайно важливим для розуміння того, яким чином держави адаптують свої регуляторні підходи до умов глобалізованої економіки. Аналіз його ролі та викликів дозволяє не лише оцінити ефективність існуючих моделей регулювання, але й окреслити напрями вдосконалення політики у сфері міжнародної торгівлі, захисту прав інтелектуальної власності та споживчого ринку.

Паралельний імпорт у сучасній міжнародній торговельній політиці розглядається як інструмент посилення конкуренції та зниження бар'єрів доступу до товарів, що відповідає тенденціям глобалізації та інтеграції ринків [1].

Його правова природа базується на концепції вичерпання прав інтелектуальної власності, яка визначає межі контролю правовласника над рухом продукції після її першого легального продажу [2].

Залежно від того, чи застосовує держава національний, регіональний або міжнародний режим вичерпання прав, формуються різні умови та правові можливості для допуску товарів, ввезених паралельними каналами [7].

У країнах, що запроваджують міжнародний або регіональний режим вичерпання прав, паралельний імпорт розглядається як важливий механізм ринкової рівноваги та інструмент стримування монопольного ціноутворення [3]. Дослідження доводять, що альтернативні канали постачання створюють додатковий конкурентний тиск на

офіційних дистриб'юторів і зменшують можливості для суттєвої цінової диференціації, особливо в галузях із високою рентабельністю та глобальною структурою виробництва [4].

Для споживачів це означає доступ до ширшого асортименту товарів і нижчі ціни, що підтверджується економічними дослідженнями ефективності паралельного імпорту в різних товарних сегментах [6].

Разом із тим, паралельний імпорт пов'язаний із низкою викликів, що потребують інституційного реагування. Зокрема, альтернативні канали поставок можуть не входити до офіційних мереж технічного та гарантійного обслуговування, що зменшує рівень захисту прав споживачів і створює ризики придбання товарів без належного сервісу [6].

Також зростає потреба у посиленні державного контролю за митним оформленням та відповідністю продукції технічним регламентам, особливо у сферах із високими вимогами до безпеки, таких як фармацевтична чи медична продукція [4].

Глобалізаційні процеси загострюють політичні та економічні аспекти функціонування паралельного імпорту. Транснаціональні корпорації часто підтримують жорсткі обмеження на паралельні поставки, прагнучи зберегти контроль над ринковою структурою та ціноутворенням [3]. Водночас держави з ліберальнішими моделями торгівлі використовують паралельний імпорт як інструмент стабілізації внутрішніх ринків, особливо в умовах порушення глобальних ланцюгів постачання або кризових явищ у міжнародній торгівлі [4].

Таким чином, паралельний імпорт є багатовимірним явищем, що потребує збалансованого регулювання. Його потенціал сприяти підвищенню конкуренції та забезпечити споживачам доступ до більш доступних товарів має поєднуватися з дієвими механізмами контролю за якістю, прозорими правилами гарантійного обслуговування та узгодженістю із міжнародними нормами у сфері інтелектуальної власності [5; 7].

Забезпечення балансу між інтересами держави, бізнесу та споживачів є ключовою умовою ефективного використання паралельного імпорту в умовах глобалізації.

Паралельний імпорт відіграє значну роль у міжнародній торговельній політиці, сприяючи підвищенню конкуренції та доступності товарів. Однак у глобалізованій економіці він супроводжується низкою правових, економічних та соціальних викликів, що потребують комплексного підходу до регулювання.

Збалансована політика, спрямована на гармонізацію правил, забезпечення якості продукції та підтримку конкурентного середовища, здатна мінімізувати ризики й забезпечити ефективний розвиток ринку.

Використані джерела

1. Богданович В. Паралельний імпорт у системі міжнародної торгівлі: економічні та правові аспекти. *Журнал міжнародного права та економіки*. 2021. № 3. С. 45–57.
2. Гуменюк О. Вплив режиму вичерпання прав інтелектуальної власності на розвиток паралельного імпорту. *Право інтелектуальної власності*. 2020. № 2. С. 12–22.
3. Maskus K. Intellectual Property Rights in the Global Economy. Washington: Institute for International Economics, 2000. 356 p.
4. OECD. Parallel Imports: Economic Effects and Policy Implications. Paris: OECD Publishing, 2019. 78 p.
5. World Trade Organization. Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS). Geneva: WTO Publications, 2020. 112 p.
6. Федоренко Н., Черненко М. Паралельний імпорт як інструмент підвищення конкуренції на споживчих ринках. *Ринкова економіка*. 2022. Т. 28, № 1. С. 33–41.
7. European Commission. Exhaustion of Intellectual Property Rights and Parallel Trade in the EU. Brussels: EC Reports, 2021. 54 p.

Руслан ВОВЧОК
аспірант кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

КІБЕРБЕЗПЕКА В УМОВАХ МІЖНАРОДНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій істотно трансформував характер сучасних міжнародних збройних конфліктів. Кіберпростір виокремився як самостійна сфера протиборства, у межах якої державні та недержавні актори здатні завдавати шкоди критично важливим системам, військовим мережам і державним інституціям без безпосереднього фізичного впливу [2]. Для України, що з 2014 року перебуває під тиском гібридної агресії, кібербезпека набула статусу ключової складової національної оборони, а цифрові операції стали невід'ємною частиною сучасної війни. Забезпечення кіберстійкості потребує комплексного підходу, який поєднує технічні, правові та організаційні заходи [3].

Кіберпростір характеризується глобальністю, високою швидкістю впливу, складністю атрибуції та тісним поєднанням із інформаційно-психологічними операціями. Кібератаки здатні миттєво порушувати функціонування державних структур, енергетичних мереж і об'єктів критичної інфраструктури. Відомим прикладом є кібератака 2015 року на енергосистему України, яка призвела до тимчасового знеструмлення окремих регіонів. У період повномасштабної війни 2022 року державні портали та інформаційні системи зазнали масованих DDoS- атак, що ускладнило доступ до реєстрів і порушило комунікацію між органами влади. Шкідливе програмне забезпечення виводило з ладу сервери енергетичних компаній і банків, ставлячи під загрозу сталість функціонування важливих державних сервісів.

Правове регулювання сфери кібербезпеки в Україні ґрунтується на Законі України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», який визначає структуру органів державного кіберзахисту, повноваження суб'єктів безпеки, засади захисту критичної інфраструктури та порядок міжвідомчого реагування на кіберінциденти [1]. Цей нормативний акт створює правові основи для формування державної політики кібербезпеки та координує діяльність органів влади у відповідній сфері.

Ефективне управління безпекою критичної інфраструктури передбачає формування спеціалізованих команд реагування на кіберінциденти, визначення чітких процедур взаємодії між державними установами, упровадження систем моніторингу та раннього виявлення загроз, а також планування заходів із відновлення функціонування ключових систем у разі зовнішніх неконтрольованих впливів. Реалізація цих підходів сприяє посиленню стійкості державних і цивільних секторів до кіберзагроз.

Сучасні кібероперації охоплюють вплив на військові системи, державні установи, критичну інфраструктуру та інформаційний простір. Такі операції нерідко комбінуються з економічним тиском, політичними маніпуляціями чи силовими діями, формуючи багатовимірний вплив на супротивника [6]. Однією з ключових проблем залишається атрибуція кібератак, що ускладнює застосування норм міжнародного права та визначення, чи є конкретний кіберінцидент «застосуванням сили» або «збройним нападом».

Підвищення кіберстійкості держави неможливе без модернізації інфраструктури, удосконалення систем реагування, підготовки кваліфікованих кадрів і розвитку технологічного потенціалу. Водночас вагому роль відіграє міжнародне співробітництво, яке дає змогу обмінюватися досвідом, підвищувати рівень стандартів та ефективно протидіяти транснаціональним загрозам.

У сучасних умовах конкурентоспроможність держави визначається не лише потужністю її звичайних збройних сил, а й здатністю забезпечувати ефективні дії у кіберпросторі. Своєчасне виявлення та нейтралізація цифрових загроз, підтримання безперервної роботи критичних систем і формування стійкої інфраструктури кіберзахисту стають ключовими чинниками національної безпеки. З огляду на це

кібербезпека вже розглядається не як допоміжна складова оборони, а як один із визначальних елементів забезпечення суверенітету та стійкості держави в умовах сучасних конфліктів.

Використані джерела

1. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017. № 45. Ст. 403.
2. Дубов Д. В., Кіберпростір як новий вимір геополітичного суперництва: монографія. Київ: НІСД, 2014. 328 с.
3. Шаховал О., Лозова І., Гнатюк С. Рекомендації щодо розробки стратегії забезпечення кібербезпеки України. *Захист інформації*. 2016. Т. 18, № 1. С. 57–65. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zi_2016_18_1_9

Віталій ГЕРСАК
аспірант кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Фасій Б. В.***

ФАКТИЧНІ ШЛЮБНІ ВІДНОСИНИ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СПАДКУВАННЯ

Все частіше люди, які мають намір проживати разом, роблять це без укладення шлюбу. Це пов'язане з багатьма чинниками, серед яких прагнення перевірки почуттів на міцність, недостатня фінансова самостійність для створення шлюбу, відсутність власного окремого житла тощо. Не сприяє укладенню шлюбу і стан війни, який породжує ще більшу невизначеність у відносинах, стихійне створення пар тощо. Крім того, сучасне суспільство більш толерантно ставиться до проживання разом без реєстрації шлюбу, народження дітей поза шлюбом, що також сприяє збільшенню кількості таких пар.

Проживання чоловіки і жінки однією сім'єю без реєстрації не породжують у них прав подружжя і регулюються нормами цивільного законодавства на загальних підставах. Також не прирівнюється до реєстрації шлюбу проведення релігійного обряду шлюбу без належної реєстрації в установленому законом порядку.

Відповідно до статті 21 Сімейного кодексу України (далі — СК України) шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану. Як зазначають науковці, посилена охорона державою потребує (однак не забороняє утриматися) від чоловіка та жінки повідомити державі, що вони висловили вільну згоду на укладення шлюбу та здійснили усі дії

щодо його реєстрації [1, с. 445]. Таким чином, виникнення шлюбних відносин закон напряму пов'язує з різностатевістю осіб, які беруть шлюб (союз чоловіка та жінки) і його державною реєстрацією.

З огляду на значну кількість фактичних шлюбних відносин і необхідність врегулювання відносин у такому «шлюбі» Сімейний кодекс України містить норми, які дозволяють часткове врегулювання шлюбу без реєстрації, тим самим визнаючи сам факт шлюбних відносин.

Так, стаття 74 СК України передбачає спільну сумісну власність між чоловіком і жінкою, які проживають однією сім'єю, але не перебувають в офіційному шлюбі між собою або в іншому шлюбі. При цьому таке майно має бути придбане в період спільного проживання. Вони ж можуть за договором встановити інший режим власності.

Отже, з урахуванням вищевказаної норми закону, а також положень вже цитованої статті 21 СК України можна зробити висновок, що в Україні законодавчо визнається факт шлюбних відносин і частково регулюються такі відносини, які юристи при наданні професійних послуг, консультацій, в договорах і інших документах, а також їхні клієнти в побуті називають «цивільний або фактичний шлюб» [2].

Фактичні шлюбні відносини також повинні відповідати певним умовам.

По-перше, це відносини між особами різної статі (чоловіком та фактичною дружиною). По-друге, у цих осіб є намір створити стабільні особисті відносини за типом шлюбних відносин. По-третє, обов'язковим є спільне проживання такої пари і ведення спільного господарства, взаємне піклування і утримання. Ну і, нарешті, почетверте, таке спільне проживання повинно мати очевидний, публічний характер, хоча і не зареєстрований у державних органах.

Оскільки фактичні шлюбні відносини є менш захищеними, ніж зареєстровані, при різних життєвих ситуаціях виникає низка проблем правового характеру, пов'язана, як правило, з необхідністю доведення існування таких відносин. Це стосується як особистих немайнових прав (батьківство при народженні дитини встановлюється не автоматично, як у зареєстрованому шлюбі, а за спільною заявою матері та батька чи заявою батька), так і майнових (набуття, розподіл майна, спадкування тощо).

Питання спадщини є в цих відносинах особливо болючими і проблемними, а у зв'язку з воєнними діями і фактичними шлюбними відносинами, однією із сторін яких є військовослужбовець, ще й достатньо частими.

Справа в тому, що після смерті одного з фактичного подружжя, інший успадковує майно тільки на підставі заповіту, якщо він уклав зі спадкодавцем спадковий договір, договір довічного утримання або перебував на утриманні покійного [3].

ПРИВАТНЕ І ПУБЛІЧНЕ ПРАВО В УМОВАХ ВІЙНИ... Вычитка № 5. 25.03.2026. МММ

Тобто, один із подружжя визнається спадкоємцем за законом, лише тоді, коли він перебував у зареєстрованому шлюбі з померлою особою, причому правове значення тут має факт перебування в зареєстрованому шлюбі, а не наявність фактичних шлюбних відносин. Особу, яка проживала з померлим однією сім'єю, законодавцем віднесено аж до четвертої черги спадкоємців за законом. До того ж, щоб потрапити до четвертої черги спадкування, обов'язковим є ще й проживання зі спадкодавцем сім'єю не менше п'яти років до часу відкриття спадщини [4]. Відповідно до статті 1264 Цивільного кодексу України майно успадковують законні родичі покійного. Фактичний чоловік чи жінка відносяться до четвертої черги на спадкування, якщо він (вона) проживав (а) з покійним не менше п'яти років однією сім'єю на дату смерті. Крім того, дані обставини необхідно доводити через суд.

Вирішуючи питання про встановлення факту проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу, суд має установити факти, які є необхідними умовами для встановлення фактичних шлюбних відносин, а саме: факт спільного проживання однією сім'єю; спільний побут; взаємні права та обов'язки. Обов'язковою умовою для визнання чоловіка та жінки такими, що перебувають у фактичних шлюбних відносинах, крім власне факту спільного проживання, є наявність спільного бюджету, спільного харчування, купівлі майна для спільного користування, участі у спільних витратах на утримання житла, його ремонт, надання взаємної допомоги, наявність усних чи письмових домовленостей про порядок користування житловим приміщенням, інших обставин, які засвідчують реальність сімейних відносин [5].

Посилання на періодичний спільний відпочинок не є достатнім для визнання факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу у розумінні статті 74 СК України, без наявності інших ознак сім'ї [6]. Аналіз судової практики дає також підстави для висновку про те, що такі факти, як спільна присутність на святкуванні свят, пересилання коштів на рахунок одного з подружжя, самі по собі, без доведення факту ведення спільного господарства, наявності спільного бюджету та взаємних прав і обов'язків, притаманних подружжю, не свідчать про те, що між сторонами склались та мали місце усталені відносини, які притаманні подружжю.

Загалом збільшення серед судових рішень питомої ваги тих, що повязані зі встановленням фактів спільного проживання, проживання однією сім'єю, батьківства, перебування на утриманні, встановлення родинних стосунків з військовослужбовцями, що загинули, є суттєвим. Тому необхідною є більша обізнаність населення з наслідками фактичних шлюбних відносин і тими проблемами, що виникають при спадкуванні осіб, які перебувають у таких відносинах із військовослужбовцями.

Використані джерела

1. Кочин В. В. Фактичні шлюбні відносини. *Велика українська юридична енциклопедія*: у 20 т., Т. 12: Сімейне право / Нац. акад. прав, наук України; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. К.: Право, 2021. С. 445–447.
2. Бобак О. В. Фактичні шлюбні відносини: особливості спадкування та набуття права власності на майно померлого. URL: https://protocol.ua/ua/faktichni_shlyubni_vidnosini_osoblivosti_spadkuvannya_ta_nспільноabuttya_prava_vlasnosti_na_mayno_pomerlogo/
3. Кравчук Р. Фактичні шлюбні відносини. Поняття. Правові наслідки. URL: https://protocol.ua/ua/faktichni_shlyubni_vidnosini_ponyattya_pravovi_naslidki/
4. Гаро Г. Без статусу подружжя. Фактичні шлюбні відносини в Україні та за кордоном. *Юридична газета.* URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/simeyne-pravo/bez-statusu-podruzhzhya.html
5. Лефор Г. Поділ майна, набутого у фактичних шлюбних відносинах: судова практика / ЮРЛІГА (ligazakon.net). URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/205450_podl-mayna-nabutogo-u-faktichnikh-shlyubnikh-vdnosinakh-sudova-praktika
6. Постанова ВП Верховного Суду від 10 квітня 2024 року у справі № 760/20948/16-ц. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/118520073

Єлизавета ІВАХНЕНКО
аспірантка кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Кузьмін Е. Е.***

ДО ВИТОКІВ ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ЗАХИСТУ ЖІНОК У МІЖНАРОДНОМУ ГУМАНІТАРНОМУ ПРАВІ

Збройні конфлікти несуть загрозу всім, але жінки стикаються ще й із специфічними ризиками, обумовленими їх біологічними особливостями, соціальними та економічними факторами. Вони більшою мірою потерпають від нерівності, насилля, яке у резолюції Генеральної Асамблеї ООН 48/104, прийнятої у 20 грудня 1993 року, визнано як «прояв історично нерівних владних відносин між чоловіками та жінками, які призвели до домінування над жінками та дискримінації щодо них з боку чоловіків та перешкоджають їх повноцінному розвитку» [1], що в умовах збройних конфліктів набуває значного поширення.

У кожному збройному конфлікті національного або міжнародного характеру з давніх давен мало місце сексуальне насилля, жертвами

якого виступали, переважно, особи жіночої статі, які вважались «супутніми жертвами» війни, і такий погляд на це явище, як традиційно зазначають дослідники, переважав у періоди Античності, Середньовіччя та Нового часу. Наразі розширене тлумачення сексуального насилля охоплює такі дії як зґвалтування, тортури, сексуальне рабство, примусову проституцію, примусову стерилізацію, примусову вагітність та операції на статевих органах, що їх калічать [2]. Жінки з табору переможених вважалися законною воєнною здобиччю, нарівні з матеріальними цінностями, їх зґвалтування розглядалось як невід'ємна частина пограбування, як право переможців розпоряджатися жінками, як особиста винагорода, корисна для бойового духу військ [3, с. 8], а «чоловіки із завойованих країн розглядали зґвалтування «своїх» жінок як найвище приниження» [4]. Особи жіночої статі вважались власністю чоловіка, отже зґвалтування жінок фактично було злочином проти чоловіків, а не проти згвалтованої жінки.

Міжнародна спільнота тривалий час ігнорувала масштаби цього явища, а міжнародне право не передбачало відповідальності за акти сексуального насильства, вчинені сторонами збройного конфлікту. Сучасні фахівці звертають увагу на те, що у класичній доктрині міжнародного права, насамперед серед представників теорії «справедливої війни», зустрічаються положення, що виправдовували зґвалтування на війні, якщо це необхідно для її ведення (Г. Гроцій), засуджували його (А. Джентілі), а на наступних етапах розвитку класичної доктрини міжнародного права зґвалтування в умовах збройних конфліктів категорично не засуджувалось, а зазначалось, що жінок, як і людей похилого віку чи дітей, слід щадити на війні [5].

Нормативно-правовим актом, який уперше запровадив відповідальність за сексуальне насильство над жінками, став Кодекс Лібера 1863 року, офіційно відомий як «Інструкція для керування діючою армією Сполучених Штатів». Захист жінок від сексуального насильства в умовах збройного конфлікту в Кодексі Лібера ґрунтувався на концепції «священної природи сімейних відносин», що закроплено у ст. 37 та ст. 44. Г. Феррі звертає увагу на те, що за часів створення цього документа «зґвалтування» пов'язувалося зі злочинами проти власності, а не зі злочинами проти особистості й розглядалось, насамперед, як порушення чоловічої честі, а не тіла жінки. Відповідно до цієї точки зору, жінки не мали незалежної правосуб'єктності, отримували захист від чоловіків, які мали повну дієздатність, що відобразилось у ст. 37, у якій право жінки на свободу від сексуального насильства пов'язується з необхідністю захисту «священності сімейних відносин», оминаючи увагою вплив зґвалтування на саму жінку [6, с. 62–63]. Відповідно до положень ст. 44 Кодексу Лібера, заборонялось «будь-яке безглузде насильство, що чиниться проти осіб, які

перебувають в окупованій країні, будь-яке знищення майна, не санкціоноване уповноваженим офіцером, грабіж мародерство або пограбування, навіть після захоплення території основними силами, зґвалтування, поранення, ушкодження», а за те, що непокірний солдат вчинить зґвалтування, він може бути страчений на місці [7]. Таким чином, зґвалтування розглядалось як загроза дисципліні військ та як посягання на чоловічу честь.

У підсумку слід зазначити, що Кодекс Лібера вплинув на розвиток міжнародного гуманітарного права, заклав основи правового регулювання ведення бойових дій, у тому числі щодо поводження з цивільним населенням на окупованій території, захисту жінок від сексуального насильства, що прослідковується у Гаазьких конвенціях 1899 та 1907 років та Женевських конвенціях 1864 та 1929 років. Цей документ надавав жінкам обмежений захист від зґвалтування в умовах збройного конфлікту, базуючись на засадах ґендерної нерівності, дотримуючись того, що жінки розглядались як об'єкти, що не наділені незалежним правом на захист від фізичної шкоди, що є відлунням теоретичного та прагматичного розриву в теорії справедливої війни.

Використані джерела

1. Declaration on the Elimination of Violence against Women: Resolution adopted by the General Assembly United Nations (1993, A/48/629). URL: https://docs.un.org/en/a/res/48/104.
2. Wood E. J. Armed Groups and Sexual Violence: When is Wartime Rape Rare? *Politics and Society*. 2009. Vol. 31, No. 1. P. 31–61.
3. Seka A. La femme dans les conflits armés et le droit international: [thèse]. Université de Limoges; Université Félix Houphouët-Boigny, 2023. 433 p. URL: https://theses.hal.science/tel-04414101v1/file/2023LIMO0033.pdf.
4. Brownmiller S. Against Our Will-Men, Women and Rape. New York : Simon and Schuster, 1975. 472 p.
5. Dubuy M. Le viol et les autres crimes de violences sexuelles a l'encontre des femmes dans les conflits armés. *Le droit international humanitaire face aux défis du XXe siucle* / sous la direction de A. Blad et P. Tavernier. Bruyland, 2012. P. 181–217. URL: https://doi.org/10.3917/bru.blad.2012.01.0181
6. Ferry Gr. Oppression Through «Protection»: A Survey of Femininity in Foundational Humanitarian Law Texts. *Minnesota Journal of Law & Inequality*. 2017. Vol. 35, Iss. 1. P. 57–74. URL: https://scholarship.law.umn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1002&context=lawineq
7. Instructions for the Government of Armies of the United States in the Field (Lieber Code). 24 April 1863. URL: https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/liebercode-1863

Владислав МАЛЮТА
аспірант кафедри адміністративного і фінансового права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. ю. н., професор ***Ківалов С. В.***

ЗАЯВИ, ЩО НЕ ПІДЛЯГАЮТЬ РОЗГЛЯДУ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗА ЗАКОНОМ УКРАЇНИ «ПРО АДМІНІСТРАТИВНУ ПРОЦЕДУРУ»

Функціонування правового інституту заяв, що не підлягають розгляду, є критично важливим елементом ефективності та законності публічного адміністрування. Його регулювання здійснюється на підставі ключових положень Закону України «Про адміністративну процедуру», який покликаний створити єдині та уніфіковані правила взаємодії між владою та громадянами. Цей інститут забезпечує попередній скринінг і відсіювання звернень, які через свої суттєві дефекти, формальні чи змістовні, не можуть бути прийняті до розгляду по суті. Однак, не менш важливим є забезпечення прозорості та передбачуваності цих формулювань. Будь-яка нечіткість чи надмірна дискреція у застосуванні цих підстав створює ризик для порушення прав громадян. Таким чином, ретельний аналіз функціонування правового механізму залишення заяв без розгляду є нагальною необхідністю для забезпечення як ефективної роботи адміністративних органів, так і належного захисту конституційних прав заявників.

Інститут заяв, що не підлягають розгляду, врегульовано частиною 1 статті 45 Закону України «Про адміністративну процедуру». Варто зауважити, що вживаючи термін «заяви, що не підлягають розгляду», а також визначаючи деякі підстави нерозгляду заяв, законодавець наслідував нормотворчу традицію зі статті 8 Закону України «Про звернення громадян». Разом з цим, у рамках переосмислення ідеології функціонування адміністративних органів Закон України «Про адміністративну процедуру» передбачає, що регулювання адміністративних процедур має відходити від попередньої моделі «розгляду звернення» і переходити до чітко регламентованих процедур. В рамках такого переосмислення доречним буде застосовувати перевірені часом підходи, апробовані у процесуальному законодавстві [1; 2].

За характером прояву дефекти заяв, що унеможливлюють їх розгляд, можна поділити на три категорії: дефекти форми, дефекти процедури та дефекти змісту.

Для заяв, які не відповідають вимогам закону щодо форми, у статті 43 Закону України «Про адміністративну процедуру» вже передбачено правовий інститут залишення заяви без руху. Разом з цим, не всі формальні дефекти можливо і доцільно виправляти шляхом залишення

заяви без руху. До подібних дефектів форми можуть бути віднесені: неусунення недоліків після залишення заяви без руху, подання заяви особою, яка не має адміністративно-процедурної дієздатності, не підписано або підписано особою, яка не має права її підписувати. Характерною особливістю таких заяв є те, що такі заяви можна було б розглянути, якби вони були подані без вказаних недоліків. Правове регулювання розгляду таких заяв має передбачати повернення таких заяв із забезпеченням можливості повторного звернення.

До заяв із процедурними дефектами можна віднести такі заяви, питання, у яких взагалі можуть бути розглянуті, втім внаслідок певних особливостей перебігу процедури це неможливо в момент подання заяви. Яскраві приклади таких процедурних дефектів наведені у пунктах 2 і 3 частини 1 статті 45 Закону України «Про адміністративну процедуру», а саме: «2) повторна заява (заява, подана до того самого адміністративного органу тим самим заявником з того самого питання), за умови що попередня заява була вирішена по суті, крім випадку зміни істотних для вирішення справи обставин (умов); 3) заява, в якій порушено питання, яке станом на день подання заяви до адміністративного органу розглядається судом або щодо якого ухвалено судове рішення про відмову в задоволенні вимог заявника, крім випадків зміни істотних для вирішення справи обставин (умов)». Такі обмеження спрямовані на забезпечення юридичної визначеності, щоб не дозволити адміністративному органу повторний або паралельний розгляд питання, що вирішується або вже вирішено. Разом з цим, варто зауважити про можливість повторного звернення у випадку, якщо така паралельність чи повторність зникає (наприклад, у випадку зміни істотних умов, самостійного скасування акту адміністративним органом, скасування акту вищестоящим органом, закриття провадження у суді тощо). Крім цього, задля більш повного регулювання необхідно доповнити пункт 3 вказаної норми положеннями щодо неприпустимості повторного звернення у разі, якщо порушене питання вже вирішується у процедурі адміністративного оскарження. За загальним правилом, подібні заяви можуть бути розглянуті у випадку припинення обставин, що перешкоджають розгляду. Так, адміністративний орган може відмовити у розгляді таких заяв із зазначенням про можливість повторного звернення у випадку зміни обставин [1].

До заяв із матеріальними дефектами можна віднести такі заяви, що взагалі не підлягають розгляду адміністративним органом, а саме передбачені у пунктах 5 і 6 частини 1 статті 45 закону України «Про адміністративну процедуру»: «5) заява, ... в якій вжито ненормативну лексику та/або образливі висловлювання; 6) заява, що містить заклики, спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну консти-

туційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення». Ключовою особливістю такої заяви є повна неприпустимість розгляду такої заяви [1].

Крім вищезазначеного, необхідно прокоментувати положення пункту 4 частини 1 статті 45 Закону України «Про адміністративну процедуру». Так, формулювання «не підлягає розгляду заява, що стосується суспільних відносин, на які не поширюється дія цього Закону» є некоректним з позиції юридичної техніки. Зважаючи, що статтею 1 Закону України «Про адміністративну процедуру» чітко визначено сферу дії Закону, до заяв, які не належать до сфери його дії, взагалі не можуть застосовуватись положення статті 45 цього Закону. Інакше кажучи, положення цієї норми є юридичною тавтологією.

Окремо слід наголосити, що невикладення змісту вимоги заявника, зазначене у пункті 5 частини 1 статті 45 Закону України «Про адміністративну процедуру» не має бути підставою для нерозгляду заяви. На практиці адміністративний орган може залишати такі заяви без руху, надаючи строк для уточнення вимог заяви, і такий підхід буде більш оптимальним. Наприклад, у судовій практиці трапляються непоодинокі випадки коли суд залишає позовну заяву без руху для уточнення неясно сформованих позовних вимог, що спрощує комунікацію учасників процесу і підвищує прозорість прийняття рішень. Зокрема, в ухвалі про залишення без руху Одеського окружного адміністративного суду від 28.12.2023 року у справі № 420/21291/23 суд зазначив наступне: «При цьому, суддя вважає за необхідне зазначити, що відповідач має право на подання відзиву на позовну заяву, а отже має бути обізнаним відносно чого він має надавати таку заяву по суті справи. Тобто, предмет позову має бути визначений чітко та конкретизовано в прохальній частині позовної заяви». Аналогічний підхід, за якого нечітке викладення вимог у заяві є «поданням заяви з порушенням встановлених законодавством вимог» і підставою для залишення без руху, вбачається в ухвалах Запорізького окружного адміністративного суду від 22.09.2025 року у справі № 280/8099/25, Львівського окружного адміністративного суду від 09.09.2025 року у справі № 380/18785/25 тощо [3–5].

Враховуючи усе наведене вище, необхідно внести зміни у статтю 45 Закону України «Про адміністративну процедуру», зокрема шляхом виділення окремих підстав для повернення заяви та відмови у розгляді заяви, доповнення переліку підстав для повернення заяви положеннями щодо неусунення недоліків після залишення заяви без руху, дефектів адміністративно-процедурної правосуб'єктності,

виключення підстав щодо нечіткого формулювання вимог у заяві, а також непоширення на заяву дії цього Закону, уточнення підстав для відмови у розгляді. Вказані зауваження вимагають проведення широкої дискусії щодо положень розглянутої норми та глибокого переосмислення. В рамках подальших досліджень передбачається формування пропозицій щодо нової редакції статті 45 Закону України «Про адміністративну процедуру».

Використані джерела

1. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX / База даних «Законодавство України» ; Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2073–20 (дата звернення: 26.09.2025).
2. Про звернення громадян : Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР / База даних «Законодавство України» ; Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/393/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 26.09.2025).
3. Єдиний державний реєстр судових рішень : ухвала / Одеський окружний адміністративний суд. 28.12.2023 року. № 420/21291/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/116018903
4. Єдиний державний реєстр судових рішень : ухвала / Запорізький окружний адміністративний суд. 22.09.2025 року. № 280/8099/25. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/130382395
5. Єдиний державний реєстр судових рішень : ухвала / Львівський окружний адміністративний суд. 09.09.2025 року. № 380/18785/25. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/130354939.

Аліна ТІТОВА
аспірантка кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Фасій Б. В.***

СПОСОБИ ТА ФОРМИ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЇ У ЦИВІЛЬНО-ПРАВОИХ ВІДНОСИНАХ

У сучасному цифровому суспільстві інформація набула статусу одного із основних нематеріальних ресурсів, що безпосередньо впливає на економічні процеси, соціальні комунікації та приватноправові взаємодії між суб'єктами. Її використання дедалі частіше визначає зміст цивільно-правових зобов'язань, впливає на формування волевиявлення сторін та є підґрунтям для прийняття юридично значущих рішень. Проте правове регулювання інформаційних процесів, зокрема способів і форм використання інформації у приватній сфері, за-

лишається фрагментарним, що зумовлює численні колізії у практиці правозастосування.

Посилення інформаційної взаємозалежності суб'єктів цивільних правовідносин проявляється насамперед у зростанні кількості правочинів, у яких інформація виступає не лише об'єктом прав, а й інструментом впливу на поведінку контрагентів. Недостатність або недостовірність інформації при укладенні договорів створює серйозні економічні та правові ризики, а використання інформації у спосіб, що формує викривлене уявлення про зміст правовідносин, може призводити до порушення прав добросовісних учасників цивільного обороту. У цих умовах потреба у чіткому розмежуванні способів і форм використання інформації набуває особливого значення як для визначення правової природи інформаційних правовідносин, так і для встановлення меж відповідальності.

Стрімкий розвиток цифрових технологій, зокрема соціальних мереж, електронної комунікації та алгоритмічної обробки даних, спричинив появу нових форм використання інформації, які не були передбачені традиційними цивілістичними конструкціями. Такі явища, як автоматизоване збирання даних, таргетована реклама, інформаційні впливи та алгоритмічне формування пропозицій, створюють нові виклики для теорії цивільного права, оскільки ставлять питання про співвідношення приватного автономного волевиявлення та зовнішнього інформаційного впливу. Саме тому науковий аналіз способів і форм використання інформації дозволяє виробити концептуально цілісні підходи до регламентації поведінки учасників інформаційних відносин.

У сучасній цивілістичній доктрині інформація розглядається як нематеріальне благо, здатне бути об'єктом цивільно-правових відносин. Зокрема, Анциферова М. та Чорнописька В. вважають, що інформація має всі ознаки об'єкта цивільного права: дискретність, корисність, юридичну прив'язку, системність [1, с.115, 116]. Яриш О. М. виокремлює «оборотоздатність інформації» як її ключову цивільно-правову властивість — здатність бути вільно переданою, використовуваною у цивільному обороті та змінювати свій правовий режим [2, с.66]. Кохановська О. В. (цитовано в працях Тихомирова) пропонує трирівневу модель: інформація може бути: особистим немайновим благом, результатом творчої діяльності та як як інформаційну продукцію, послугу, ресурс, документ, тобто як об'єкт цивільних прав, «який може бути інформаційним товаром і предметом будь-яких правочинів, з урахуванням особливостей і специфіки його як об'єкту особливого роду [3, с.76].

Таким чином, на доктринальному рівні підкреслено, що інформація — не просто дані, а об'єкт правової охорони, здатний до відчуження, захисту й використання в цивільному праві. Усвідомлення такої

правової природи інформації зумовлює потребу у деталізації механізмів її обігу та використання, що, у свою чергу, висуває на передній план питання про способи та форми вчинення інформаційних дій.

Категорії «спосіб» та «форма» використання інформації набувають самостійного значення в межах цивільно-правової доктрини, оскільки вони забезпечують точну кваліфікацію інформаційних дій суб'єктів та визначають правовий режим таких дій. Хоча у повсякденному мовленні ці терміни інколи вживаються як синоніми, з юридичного погляду вони виконують різні функції.

Спосіб використання інформації — це змістовна характеристика дії з інформацією, що відображає її функціональне призначення: отримання, передача, поширення, зберігання, модифікація, знищення, обробка тощо. Іншими словами, спосіб описує «що робить суб'єкт з інформацією».

Натомість форма використання інформації визначає зовнішній, організаційно-правовий спосіб вираження та закріплення відповідної дії: усна форма, письмова форма, цифрова форма, тощо. Тобто форма відповідає на питання «в якій зовнішній оболонці здійснюється дія».

Чітке розмежування цих понять дозволяє не лише систематизувати різновиди інформаційної діяльності, а й забезпечити коректне визначення правових наслідків: одна й та сама дія (спосіб) може мати різний правовий статус.

Так, наприклад, поширення інформації як спосіб сприймається цивільним правом залежно від того, чи здійснюється воно:

– публічно (через ЗМІ або соціальні мережі) — що зумовлює підвищений ступінь ризику завдання шкоди;

– у приватній комунікації — що впливає на обсяг відповідальності та необхідність доведення розповсюдження;

– в анонімній або автоматизованій формі — що ставить питання про суб'єкт відповідальності.

Погоджуємось із позицією Бочкової І., яка акцентує, що інформація виступає специфічним об'єктом правового регулювання, оскільки її використання завжди пов'язане з певними діями суб'єкта — збиранням, фіксацією, обробкою, поширенням або зберіганням [4, с.92]. У продовження тези науковиці можна зазначити, що саме багатофункціональність цих дій зумовлює потребу у чіткому розмежуванні форм та способів використання інформації, оскільки кожен із них формує різний обсяг прав і обов'язків учасників цивільних правовідносин, а також по-різному впливає на структуру відповідальності за порушення інформаційних прав. Це розмежування є критично важливим для забезпечення правової визначеності, адекватної оцінки поведінки суб'єктів та належного захисту як майнових, так і немайнових інтересів у сфері інформаційного обігу.

Використані джерела

1. Чорнописька В., Анциферова М. Інформація як об'єкт цивільних прав: концептуальний вимір. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2022. № 3 (35). С. 113–118 URL: https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/acda1254–64b2–450f-a031–8470388833d9/content
2. Яриш О. М. Оборотоздатність інформації як об'єкта цивільних прав: дис. ... к. ю. н.: спец. 12.00.03 / Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України. Київ, 2025. 242 с. URL: https://www.uacademic.info/download/file/0425U000314/Дисертація%20Яриш%20О-.doc
3. Тихомиров О. О. Права людини: інформаційний вимір : монографія. Одеса : Юридика, 2023. 304 с. URL: https://ippi.org.ua/sites/default/files/tihomirov_o.o._prava_lyudini_print.pdf
4. Бочкова І. Інформація як об'єкт правового регулювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2022. Том 1, № 74. С. 88–92.

Анастасія ФАСІЙ
аспірантка кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. ю. н., професор ***Андрейченко С. С.***

ПОНЯТТЯ «ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я» У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Поняття «психічне здоров'я» у міжнародному праві потребує ґрунтовного дослідження, оскільки в умовах сучасних кризових явищ — збройних конфліктів — саме психічний добробут людини стає ключовими чинником реалізації базових прав і свобод. Водночас міжнародно — правові підходи до його визначення залишаються неоднорідними або несистемними. Сьогодні термін «психічне здоров'я» розглядаються з точки зору медицини, психології, права та соціології. Водночас між цими концепціями спостерігаються суттєві розбіжності, що перешкоджають уніфікованому та ефективному застосуванню міжнародних норм і впровадженню узгоджених підходів щодо охорони психічного здоров'я. За таких умов комплексне теоретико-правове осмислення змісту цього поняття є необхідною передумовою розвитку міжнародних стандартів і забезпечення належного рівня захисту прав людини.

Визначення психічного здоров'я з точки зору медицини, фактично ототожнює психічне здоров'я з відсутністю психічних розладів та

визначає його через критерії функціонування психіки, поведінкові відхилення та клінічні стани. Науковці, досліджуючи питання психічного здоров'я людини розкривають його пов'язуючи із визначенням, що наводиться у статуті Всесвітньої Організації Охорони. Так здоров'я являє собою не тільки відсутність хвороб і фізичних дефектів, але стан повного соціального і духовного благополуччя [1, с.43]. Психологічний підхід розглядає психічне здоров'я як динамічну сукупність психічних властивостей, що забезпечують гармонію між різними сторонами особистості людини, а також між людиною та суспільством, можливість повноцінного функціонування людини в процесі життєдіяльності [2, с.106]. Соціологічні концепції, серед яких дослідження Москаленко В. В., розглядають психічне здоров'я як продукт соціального середовища, рівня інтегрованості індивіда у суспільство та якості соціальних зв'язків [3, с.55]. Правовий підхід, що формується у межах міжнародних правозахисних стандартів та визначає психічне здоров'я як частину права на «найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я». Рекомендації ВООЗ (Promoting mental health: Concepts, emerging evidence, practice [4], Comprehensive Mental Health Action Plan 2013–2030 [5]) підкреслюють багатовимірність поняття та його зв'язок із соціальними детермінантами. Така різновекторність визначень і підходів актуалізує потребу у формуванні комплексного міжнародно-правового розуміння психічного здоров'я, яке б враховувало біопсихосоціальну природу цього явища та усувало існуючу концептуальну фрагментарність.

На доктринальному рівні науковці-правники активно обговорюють питання доцільності застосування термінів «право на здоров'я» та «право на охорону здоров'я», їх співвідношення та межі змісту. Сучасні дослідження у сфері приватного права акцентують увагу на системному аналізу термінологічної визначеності прав, об'єктом яких виступає здоров'я, а також їхній специфічній цивільно-правовій природі. Найбільш обґрунтовані наукові концепції у цій сфері представлені у монографічних працях Р. О. Стефанчука [6] та І. Я. Сенюти [7].

Крім того, на нашу думку, забезпечення психічного здоров'я виходить за межі індивідуального вибору та медичного втручання, а напряму залежить від публічної політики держави, її обов'язку формувати безпечні умови життя, доступні послуги та ефективні механізми захисту.

Таким чином, право на психічне здоров'я доречно розглядати в тому числі як публічно-правову категорію. Так, право на психічне здоров'я як публічно-правова категорія — це гарантована міжнародними та національними стандартами система юридично забезпечених можливостей людини підтримувати, зберігати та відновлю-

вати належний рівень психічного добробуту, що включає обов'язок держави створювати доступні, якісні та недискримінаційні умови для психічного розвитку особи, її автономії, психосоціальної безпеки та захисту від будь-яких форм втручання, здатних завдати шкоди психічному стану. Як публічно-правова категорія, право на психічне здоров'я охоплює комплекс взаємопов'язаних позитивних і негативних зобов'язань держави, які мають системний, багаторівневий та інституційно опосередкований характер. Позитивний обов'язок держави включає формування цілісної нормативної та організаційної інфраструктури, що забезпечує профілактику психічних розладів, раннє виявлення потреб, доступ до якісних і науково обґрунтованих психіатричних і психосоціальних послуг, створення умов для реабілітації та соціальної інтеграції осіб із психічними порушеннями. Це також передбачає інвестиції у громадське здоров'я, міжсекторальну координацію політик, підготовку фахівців, розвиток сервісів у громаді та мінімізацію структурних бар'єрів, що перешкоджають реалізації особою права на психічний добробут.

Негативні зобов'язання держави передбачають утримання від будь-якого непропорційного, необґрунтованого чи надмірного втручання, здатного завдати шкоди психічному стану особи або порушити її автономію. Йдеться про обмеження застосування примусової госпіталізації чи лікування, заборону катувань, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження, гарантування інформованої згоди та дотримання принципу найменш обмежувального підходу. Держава зобов'язана забезпечити дієві механізми судового та адміністративного захисту, ефективні процедури оскарження, незалежний моніторинг закладів психіатричної допомоги та відповідність практик міжнародним стандартам.

У своїй сукупності такі обов'язки утверджують право на психічне здоров'я як структурно складну публічно-правову конструкцію, яка поєднує імперативні гарантії державного захисту з повагою до автономії особи, її гідності та фундаментальних прав.

Отже, міжнародно-правовий підхід до поняття психічного здоров'я характеризується багатовимірністю. З одного боку, він спирається на медичну дефініцію (як стан функціонування психіки без розладів), а з іншого — визнає соціальні та правові аспекти психічного благополуччя. Це в свою чергу свідчить про перехід від суто клінічного трактування психічного здоров'я до правового та соціального виміру, що відповідає еволюції міжнародного права в цій сфері.

Використані джерела

1. Психічне здоров'я особистості: підручник для вищих навчальних закладів / С. Д. Максименко, Я. В. Руденко, А. М. Кушнєрьова, В. М. Невмержицький. Київ: Видавництво Людмила, 2021. 438 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733985/1/2_Психічне%20здоров%20Кушнар%20Невмерж.pdf
2. Ярема Н. Ю. Психологічне здоров'я особистості. *Юридична психологія*. 2015. № 2. С. 106–113. URL: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://psychped.navs.edu.ua/index.php/psychped/article/download/470/472&ved=2ahUKEwj5_b-irvyQAxVdQvEDHd-aFPUQFnoECG8QAQ&usg=AOvVaw36xGOUqoh-OVSp5qL7dIEJ
3. Москаленко В. В. Соціалізація особистості: монографія. К.: Фенікс, 2013. 540 с.
4. Promoting mental health: concepts, emerging evidence, practice. URL: https://www.who.int/publications/i/item/9241562943
5. Comprehensive Mental Health Action Plan 2013–2030. URL: https://iris.who.int/server/api/core/bitstreams/69921758–6229–49ba-bd3d-c24736e35829/content
6. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): монографія / відп. ред. Я. М. Шевченко. Київ: КНТ, 2007. 626 с.
7. Сенюта І. Я. Медичне право: право людини на охорону здоров'я: *монографія*. Львів: Астролябія, 2007. 223 с

Марк ЧЕРНЯВСЬКИЙ
аспірант кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ДОСВІД ООН У ВІДНОВЛЕННІ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ПІСЛЯ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Сучасна міжнародна система постійно стикається з викликами, пов'язаними зі збройними конфліктами, політичною нестабільністю та соціально-економічними кризами. Війни руйнують економіку, інститути державності, соціальні зв'язки та базову інфраструктуру, від якої залежить життєдіяльність суспільства. Особливо гостро постає проблема відновлення соціальної інфраструктури, систем освіти, охорони здоров'я, житлового забезпечення, енергетики, транспорту, водопостачання, а також соціального захисту населення. Без відбудови цих ключових елементів неможливо досягти сталого миру, соціальної стабільності та економічного розвитку в постконфліктних державах.

ПРИВАТНЕ І ПУБЛІЧНЕ ПРАВО В УМОВАХ ВІЙНИ... Вычитка № 5. 25.03.2026. МММ

У цих процесах особливу роль відіграє Організація Об'єднаних Націй (ООН), як головна міжнародна інституція, покликана забезпечувати підтримання миру, безпеки та сталого розвитку. З моменту свого створення ООН реалізує комплексні програми допомоги країнам, що постраждали від конфліктів, об'єднуючи зусилля міжнародних організацій, донорів та урядів задля відновлення нормального функціонування суспільства.

У сучасних умовах, коли світ знову стикається з масштабними війнами та гуманітарними катастрофами, питання ефективності програм ООН із відновлення соціальної інфраструктури набуває особливої актуальності. Досвід ООН у таких країнах, як Афганістан, Руанда, Боснія і Герцеговина, Ірак, Сирія та Україна, свідчить про те, що системний, комплексний підхід до післяконфліктної відбудови є необхідною передумовою сталого миру.

Для України, яка переживає повномасштабну агресію та руйнування інфраструктури, аналіз досвіду ООН має безпосереднє практичне значення. Він дозволяє виробити ефективні моделі міжнародного партнерства, залучення ресурсів, розроблення соціально орієнтованих програм реконструкції та реабілітації громад, що постраждали від війни. Відбудова України — це довгостроковий проєкт, який вимагатиме значних зусиль та ресурсів [1].

Відновлення соціальної інфраструктури після збройних конфліктів є одним із найважливіших напрямів діяльності ООН. Цей процес передбачає не лише фізичне відновлення зруйнованих об'єктів, а й відродження соціальних систем, інститутів управління, довіри між громадянами та державою. ООН виступає координатором зусиль міжнародної спільноти, залучаючи уряди, міжнародні фінансові організації, донорів, неурядові структури та місцеві громади до реалізації програм постконфліктного відновлення.

ООН реалізує свою діяльність через комплексні стратегії постконфліктного відновлення, які передбачають взаємодію між безпековими, політичними та соціально-економічними компонентами. Такий підхід отримав назву «build back better» — «відбудувати краще, ніж було», що означає відновлення не лише фізичних об'єктів, а й створення більш ефективних, інклюзивних і стійких суспільних систем [2].

Одним з основних принципів відновлення соціальної інфраструктури є те, що таке відновлення можливе лише після стабілізації безпеки. Цей принцип активно застосовується і в операціях ООН, таким чином, без створення умов безпеки (розмінування, демобілізація, захист цивільних) неможливо розпочати реконструкцію шкіл, лікарень чи житла. Саме тому першим етапом будь-якої післяконфліктної стратегії є встановлення контролю над територією, запобігання відновленню бойових дій і забезпечення доступу гуманітарних організацій до постраждалих регіонів. Створення стабільного безпекового середовища дозволяє міжнародним місіям переходити до реалізації програм соціально-економічного розвитку, відбудови критичної інфраструктури та відновлення функцій державного управління.

Дана організація послідовно дотримується підходу, за яким миротворчі, гуманітарні та відбудовчі заходи є взаємопов'язаними етапами єдиного процесу, спрямованого на відновлення миру і соціальної стабільності. Безпека створює передумови для повернення населення, відновлення освітніх і медичних послуг, відбудови житлового фонду та відновлення довіри громадян до державних інституцій. Тільки після цього можливо забезпечити сталий розвиток і запобігти повторному спалаху насильства.

Після стабілізації безпекової ситуації ключовим завданням постає відновлення та зміцнення державного управління, адже саме ефективна система влади є основою для реалізації програм соціальної реконструкції. Без розбудови інституцій, здатних забезпечити правопорядок, управління ресурсами та соціальні послуги, жодна програма фізичної відбудови не буде стійкою. Досвід ООН свідчить, що успішне відновлення соціальної інфраструктури можливе лише за умови поєднання технічної реконструкції з інституційним і політичним реформуванням.

У межах миротворчих місій ООН значна увага приділяється створенню основ функціональної держави, яка може самостійно управляти процесом відбудови. Це передбачає формування органів місцевого самоврядування, реформу системи правосуддя, підвищення прозорості управління, а також підтримку участі громадянського суспільства у прийнятті рішень. Такий підхід дозволяє не лише відновити фізичну інфраструктуру (школи, лікарні, житло), а й забезпечити їх ефективне функціонування на основі принципів підзвітності, рівності та доступності.

Важливою складовою післяконфліктного відновлення є економічна стабілізація та розвиток, адже без створення робочих місць і забезпечення населення засобами до існування, мир не може бути тривалим. Відновлення соціальної інфраструктури має поєднуватися з формуванням економічного підґрунтя для самостійного розвитку громад. ООН розглядає економічну відбудову як ключ до запобігання повторним конфліктам, адже зниження безробіття, зростання рівня добробуту та розвиток малого бізнесу зміцнюють соціальну згуртованість і довіру до держави. Крім того, ООН впроваджує програми, спрямовані на відновлення місцевої економіки через мікрокредитування, професійну підготовку, підтримку підприємництва, розвиток кооперативів і створення інфраструктури для бізнесу [3].

Отже, досвід ООН у відновленні соціальної інфраструктури після збройних конфліктів свідчить, що мирне будівництво є складним і багаторівневим процесом, який неможливо звести лише до відбудови зруйнованих об'єктів. Його успіх залежить від послідовного поєднання безпекових, політичних, економічних та соціальних заходів, спрямованих на формування стабільного середовища та довіри між громадянами.

Загалом, досвід миротворчих і відновлювальних місій ООН показує, що післяконфліктна відбудова це не лише технічний процес, а передусім соціально-політичне відновлення довіри, інституцій і перспективи розвитку. Тільки завдяки комплексному підходу, який охоплює безпеку, управління, економіку та соціальну інфраструктуру, можливе формування тривалого миру й запобігання новим конфліктам.

Використані джерела

1. Колісніченко О. Міжнародний досвід відновлення та відбудови держав і регіонів після військових конфліктів та екологічних катастроф: висновки для України / Аналітичний портал. URL: https://analytics.intsecurity.org/ukraine-reconstruction/
2. Sendai Framework Terminology on Disaster Risk Reduction. UNDRR. URL: https://www.undrr.org/terminology/build-back-better
3. Bildt C. The Challenge of Rebuilding Societies after War. 2003. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_20560.htm?selectedLocale=en

Юрій ШЛЕНТОВ

аспірант кафедри конституційного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — д. ю. н., професор ***Афанасьєва М. В.***

ПРАВО НА ДОСТАТНІЙ ЖИТТЄВИЙ РІВЕНЬ В УМОВАХ ОСОБЛИВИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ (НА ПРИКЛАДІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ)

Право на достатній життєвий рівень належить до фундаментальних соціально-економічних прав людини, яке закріплене у Конституції України. У статті 48 Основного Закону зазначено, що кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло [1]. Це положення формує одну з базових гарантій соціальної держави, яка покликана забезпечити умови, необхідні для гідного існування людини. Однак у практиці

державотворення особливу складність становить забезпечення цього права в умовах запровадження особливих правових режимів, серед яких найбільш актуальним у сучасному українському контексті є воєнний стан. Дана проблематика особливо актуальна для України, оскільки 24 лютого 2022 року в Україні запроваджено воєнний стан, який діє і сьогодні. Тому важливо проаналізувати конституційне право на достатній життєвий рівень на прикладі воєнного стану.

Перш за все потрібно зазначити, що особливий правовий режим воєнного стану врегульований Конституцією України, а також Законом України «Про правовий режим воєнного стану». Відповідно до статті 64 Конституції України у період воєнного стану може бути обмежене здійснення деяких прав і свобод людини і громадянина [2]. Водночас Основний Закон прямо передбачає, що окремі права не можуть бути обмежені навіть за умов надзвичайних обставин. До числа таких абсолютних прав належать право на життя, право на повагу до гідності, свобода від катувань. Право на достатній життєвий рівень не входить до числа прав, що не підлягають обмеженню, однак держава все одно має забезпечувати мінімальні умови його реалізації навіть у період війни.

Проблема забезпечення достатнього життєвого рівня у період воєнного стану полягає у поєднанні необхідності концентрації державних ресурсів на оборонних потребах та одночасному збереженні соціальних гарантій для населення. Під час збройної агресії значна частина бюджету спрямовується на фінансування Збройних Сил України та інших військових формувань, що об'єктивно зменшує можливості фінансування соціальних програм. Разом з тим у Конституції України закріплено принцип, що держава відповідає перед людиною за свою діяльність і головним обов'язком держави є утвердження і забезпечення прав і свобод людини [1]. Це означає, що навіть у воєнний час не допускається ігнорування базових потреб населення, які становлять сутність права на достатній життєвий рівень.

Однією з основних проблем у період воєнного стану є забезпечення належного рівня харчування та житла для внутрішньо переміщених осіб, які втратили домівки через бойові дії. Тут право на достатній життєвий рівень прямо стикається із конституційним принципом соціальної справедливості. Держава створює механізми тимчасового житлового забезпечення, надає допомогу на проживання, а також організовує міжнародну гуманітарну допомогу. Проте ці заходи не завжди повністю покривають реальні потреби громадян [3, с. 155].

Також важливою складовою достатнього життєвого рівня є право на працю та відповідну винагороду. У воєнний час економічна активність часто зазнає серйозних втрат, підприємства скорочують діяльність або зупиняються, а отже, багато громадян втрачають ро-

боту. Конституція України у статті 43 гарантує право на працю, однак фактична можливість його реалізації залежить від стану економіки та умов безпеки [1]. Внаслідок цього право на достатній життєвий рівень опиняється у тісному зв'язку з іншими соціальними правами, які теж страждають від умов воєнного стану.

Не можна оминути увагою й питання пенсійного та соціального забезпечення. Конституція у статті 46 закріплює право на соціальний захист, що охоплює право на забезпечення у разі безробіття, втрати працездатності, старості [1]. В умовах воєнного стану держава повинна знаходити баланс між фінансуванням армії та збереженням виплат соціального характеру, оскільки саме вони гарантують мінімальний достатній життєвий рівень для найбільш вразливих груп населення.

Аналізуючи питання достатнього життєвого рівня у період воєнного стану, слід підкреслити важливу роль міжнародного права. Загальна декларація прав людини та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права прямо передбачають право кожної людини на достатній життєвий рівень. Україна як держава-учасниця зобов'язана дотримуватись цих положень, навіть коли діє особливий правовий режим. Це означає, що у воєнний час держава має право тимчасово обмежувати певні права, але не може створювати умови, що позбавляють людину мінімальних засобів для існування.

Проблематика достатнього життєвого рівня в умовах воєнного стану також включає питання правової визначеності та прозорості у прийнятті рішень. Стаття 8 Конституції закріплює принцип верховенства права. Це вимагає, щоб будь-які обмеження соціально-економічних прав були пропорційними, законними та необхідними у демократичному суспільстві. Якщо ж обмеження права на достатній життєвий рівень виходить за межі допустимого та порушує баланс між потребами безпеки та правами людини, то воно може вважатися неконституційним [4, с. 133].

У майбутньому після завершення воєнного стану постане завдання відновлення та посилення гарантій достатнього життєвого рівня. Відбудова зруйнованої інфраструктури, створення нових робочих місць, повернення внутрішньо переміщених осіб до своїх домівок вимагатимуть масштабних програм соціально-економічного характеру. Конституційна норма про право на достатній життєвий рівень стане орієнтиром для державної політики, адже саме вона визначає мету розвитку країни у напрямі соціальної держави.

Отже, право на достатній життєвий рівень є фундаментальною цінністю, яка має особливе значення в умовах особливих правових режимів. Конституція України забезпечує правову основу цього права, а воєнний стан вимагає від держави знаходити баланс між оборонними потребами та соціальними гарантіями для населення. Незважаючи на складність умов, держава зобов'язана гарантувати мінімальні стандарти харчування, житла, соціального забезпечення, адже від цього залежить не лише добробут окремих громадян, але й стійкість та стабільність усього суспільства. У кінцевому підсумку забезпечення достатнього життєвого рівня навіть у період війни є проявом гідності держави та її відповідальності перед власним народом.

Використані джерела

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Стаття 141.

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 28. Ст. 250.

3. Алмаші І. М. Конституційне право України: підручник. 11-те видання: перероблене та доповнене. Ужгород: РІК-У, 2023. 536 с.

4. Конституційне право: навч. посібник / за заг. ред. Д. Терлецького ; НУ «Одес. юрид. академія». Одеса : Фенікс, 2023. 584 с.

Софія ГАВРИШ
студентка 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

РОЛЬ МИРОТВОРЧИХ ОПЕРАЦІЙ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДОТРИМАННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Сучасна міжнародна арена переповнена суперечностями та конфліктами, переважно внутрішньодержавними, що становлять серйозну загрозу глобальному миру та безпеці. Ця ситуація зумовила необхідність розвитку світового співробітництва у формі миротворчої діяльності, безумовним лідером якої є Організація Об'єднаних Націй (ООН). Одним із ключових інструментів ООН для врегулювання таких криз стало застосування військової сили в межах міжнародних миротворчих операцій (або операцій з підтримання миру). Оскільки ці операції є відносно новим явищем, що перебуває у стані активного розвитку, їхнє правове обґрунтування наразі продовжує еволюціонувати.

Система колективної безпеки ООН ґрунтується на діяльності спеціальних органів, які мають чітко визначені обов'язки у сфері міжна-

родної миротворчості. Ці обов'язки охоплюють мирне врегулювання спорів, а також запобігання загрозам, порушенням миру й актам агресії. Згідно зі Статутом, органи ООН поділяються на головні, допоміжні та сесійні. «Відповідно до статті 24 Статуту ООН для забезпечення швидких і ефективних дій ООН її Члени покладають на Раду Безпеки головну відповідальність за підтримання міжнародного миру та безпеки та погоджуються з тим, що при виконанні обов'язків, які випливають із цієї відповідальності, Рада Безпеки діє від їхнього імені»[1]. Також до головних органів, які несуть пряму відповідальність за міжнародний мир і безпеку, належать Генеральна Асамблея та Секретаріат (очолюваний Генеральним секретарем).

Рада Безпеки наділена владними повноваженнями для захисту миру, приймає рішення про заснування миротворчих місій та формулює їхні мандати. Склад Ради Безпеки включає п'ятнадцять держав, але п'ять постійних членів (рф, КНР, Велика Британія, США, Франція) мають право вето, що дозволяє їм блокувати будь-яке рішення щодо операцій з підтримання миру. Хоча Генеральна Асамблея також має вплив на загальні питання безпеки, її роль більш зосереджена на заохоченні міжнародного співробітництва, що опосередковано створює умови для миру. Таким чином, Рада Безпеки здійснює стратегічне керівництво, а Секретаріат під орудою Генерального секретаря забезпечує оперативне виконання цих рішень.

«Після першої офіційної місії по роз'єднанню воюючих сторін під час Суецької кризи в 1956 р. миротворчість неодноразово використовувалася з метою врегулювання і стримування конфліктів. Тобто миротворчість дозволила, як мінімум, замінити систему самооборони в міжнародній політиці наданням сторонам в конфлікті безкорисливої і неупередженої зовнішньої допомоги»[2]. Миротворчість ООН працює на двох рівнях. Стратегічно вона спрямована на стабілізацію світового порядку та захист суверенітету держав від зовнішніх чи внутрішніх загроз. Тактично ці операції, які можуть бути організовані ООН, коаліціями держав або регіональними організаціями, передбачають розгортання іноземного військового та поліцейського персоналу. Основна задача цього персоналу — неупереджено розділити сторони конфлікту (зазвичай, за їхньою згодою), щоб запобігти його ескалації, обмежити насильство та відновити мир.

При здійсненні миротворчих операцій ООН можуть переслідуватися такі ключові завдання, як: розслідування інцидентів та ведення переговорів з конфліктуючими сторонами для їхнього примирення; перевірка дотримання домовленостей про припинення вогню; сприяння підтримці законності і правопорядку; надання гуманітарної допомоги, а також спостереження за загальною ситуацією в зоні конфлікту.

При цьому, діяльність таких операцій завжди суворо підпорядковується низці обов'язкових умов. Насамперед, Рада Безпеки ООН має прийняти рішення про проведення операції, визначити її мандат та здійснювати загальне керівництво, причому це можливо лише за згодою сторін у конфлікті. Фінансування місій покладається на міжнародне співтовариство, а надання військових контингентів державами-членами здійснюється добровільно (за умови, що ці контингенти є прийнятними для сторін). Командування операцією здійснює Генеральний секретар ООН, який має повноваження, що випливають із мандата РБ. Нарешті, сили мають суворо дотримуватися неупередженості і зводити застосування військової сили до мінімуму (виключно для самооборони).

«Операція з підтримання миру може вважатись успішною, якщо вона ефективно виконала мандат, доручений їй Радою Безпеки. Водночас критерієм ефективності зусиль ООН у постконфліктних ситуаціях слід вважати здатність країни зберегти тривалий мир і стабільність, а також стати на шлях реконструкції і розвитку»[3]. Таким чином, успіх миротворчості вимірюється не лише припиненням вогню, а й досягненням стійкого миробудівництва, що передбачає відновлення верховенства права, функціонування легітимних політичних інститутів та забезпечення дотримання прав людини.

Миротворчі операції ООН, які знаходяться під стратегічним керівництвом Ради Безпеки, становлять незамінний інструмент колективної безпеки для реагування на сучасні кризи. Їхнє безпосереднє завдання полягає у стримуванні насильства та відновленні правопорядку. Проте, головна стратегічна мета миротворчої діяльності виходить далеко за рамки військового розмежування: вона полягає у створенні стійких умов для миру. Успіх місії визначається не лише виконанням мандату, а й здатністю країни-реципієнта самостійно зберегти тривалу стабільність, відновити легітимні інститути та перейти до соціально-економічного розвитку. Це підтверджує, що миротворчість є каталізатором для повернення до верховенства права та самодостатності держави.

Використані джерела

1. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду : Статут Орг. Об'єдн. Націй від 26.06.1945 : станом на 16 верес. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (дата звернення: 11.11.2025).
2. Князева, М. В. Миротворчі операції ООН: міжнародна-правова основа та практика = UN peacekeeping operations: international legal framework and practice : магістерська робота ; спец. 081 «Право» / М. В. Князева ; наук. кер. І. В. Дмитриченко. Миколаїв: НУК, 2020. 122 с.

ПРИВАТНЕ І ПУБЛІЧНЕ ПРАВО В УМОВАХ ВІЙНИ... Вычитка № 5. 25.03.2026. МММ

3. Бані-Насер Фаді Миротворчі операції ООН: теорія і практика / Фаді Бані-Насер // Проблеми міжнародних відносин. — 2015. — Вип. 10–11. С. 24–36. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pmv_2015_10–11_4.

Катерина ГЛАЗКОВА
студентка 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИН АГРЕСІЇ: ПИТАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МІЖНАРОДНИХ ІНСТИТУЦІЙ

Актуальність дослідження механізмів притягнення до відповідальності за злочин агресії зумовлена гострою кризою в системі міжнародної безпеки, зокрема на тлі повномасштабної збройної агресії РФ проти України. Незважаючи на довгий шлях криміналізації агресії — від Нюрнберзького трибуналу до Римського статуту — реальна відповідальність за його вчинення залишається мінімальною [5, с. 15]. Це викликає серйозні сумніви щодо ефективності та легітимності ключових міжнародних інституцій, створюючи небезпечний прецедент безкарності для майбутніх агресорів. Розуміння правових та інституційних перешкод є запорукою розробки адекватних механізмів захисту світового правопорядку.

Злочин агресії, юридично визначений у Статуті Римського суду (ст. 8 bis) [1] та інкорпорований до національного законодавства, включаючи Кримінальний кодекс України [4], охоплює планування, підготовку, ініціювання або вчинення акту агресії особою, яка здійснює фактичний контроль над політичними або військовими діями держави. Ключовим є розрізнення між «злочином агресії» та «актом агресії». Останній, визначений у Резолюції ГА ООН 3314 [2], є поведінкою держави, тоді як злочин — це індивідуальна кримінальна відповідальність вищого керівництва. Таким чином, суб'єктом злочину є фізична особа з вищого керівного складу (керівники держави, уряду, військові командувачі), що підкреслює індивідуальний, а не колективний характер відповідальності та спрямоване на усунення імунітету глав держав [6, с. 44].

Ключовою правовою перешкодою для реалізації відповідальності є обмежена юрисдикція Міжнародного кримінального суду (МКС). Відповідно до Римського статуту, МКС може здійснювати юрисдикцію щодо злочину агресії лише за суворого дотримання низки умов,

що значно звужує сферу його дії. По-перше, юрисдикція поширюється лише на країни-учасниці Статуту, які ратифікували Кампалійські поправки. Це автоматично виключає з-під дії Суду громадян держав-непідписантів, таких як РФ, яка свідомо уникає ратифікації [7]. По-друге, діє принцип доповнюваності (комплементарності), який надає пріоритет національним судовим системам. МКС може втрутитися лише за доведеної нездатності або небажання держави проводити розслідування [1, ст. 17]. По-третє, навіть для держав-учасниць існують тимчасові та процедурні бар'єри для активізації юрисдикції. Ці накладені обмеження роблять МКС практично безсилим щодо наймасштабніших та найкривавіших випадків агресії, демонструючи розрив між правовою нормою та правозастосуванням.

Ще більш системною та проблемною є роль Ради Безпеки ООН. Згідно з Статутом ООН, РБ ООН несе основну відповідальність за підтримання міжнародного миру та безпеки, що включає кваліфікацію актів агресії [3, гл. VII]. Крім того, вона має повноваження передавати ситуації до МКС, надаючи Суду юрисдикцію навіть щодо держав-непідписантів. Однак цей механізм паралізований інститутом права вето. Будь-який з п'яти постійних членів (Р5) може блокувати резолюції про визнання агресії або передачу справи до МКС, якщо це суперечить їхнім національним чи геополітичним інтересам. Це перетворює РБ ООН з інструменту колективної безпеки на майданчик для політичного лобіювання, де принципи правосуддя поступляться політичній доцільності [8, с. 122]. Яскравим прикладом є неможливість офіційно визнати агресію РФ проти України на рівні РБ ООН саме через загрозу вето з боку агресора. Ця «ахіллесова п'ята» міжнародної системи безпеки де-факто надає імунітет наймогутнішим державам світу.

У світлі системної неефективності постійних інституцій, міжнародна спільнота змушена вдаватися до альтернативних механізмів віртуальної адгезії. Найперспективнішими напрямами подолання кризи є:

1. Створення спеціальних трибуналів: Ініціатива щодо створення Спеціального трибуналу з питань агресії проти України є прямим відгуком на неспроможність МКС та РБ ООН. Такий спеціалізований орган, створений на основі міжнародної угоди або резолюції Генасамблеї ООН, міг би обійти обмеження юрисдикції МКС та безпосередньо переслідувати вище керівництво РФ за злочин агресії [9].

2. Посилення національних юрисдикцій: Країни можуть вдосконалювати власне кримінальне законодавство для переслідування злочину агресії на основі принципу універсальності. Вже зараз в Україні тривають процеси за ст. 437 КК України («Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни»), що є важливим прецедентом для національного правосуддя [4].

ПРИВАТНЕ І ПУБЛІЧНЕ ПРАВО В УМОВАХ ВІЙНИ... Вычитка № 5. 25.03.2026. МММ

3. Використання міжнародних судів: Міжнародний Суд може розглядати справи про державну відповідальність за акти агресії, як це відбувається у справі «Україна проти Російської Федерації». Хоча МС не притягає до кримінальної відповідальності окремих осіб, його рішення можуть слугувати важливим доказовим підґрунтям для інших судів [10].

Таким чином, низка системних вад у конструкції міжнародних інституцій, зокрема обмежена юрисдикція МКС та паралізуюче право вето в РБ ООН, робить сучасну систему притягнення до відповідальності за злочин агресії неефективною та політично вразливою. Подолання цієї кризи вимагає розвитку альтернативних, більш гнучких механізмів правосуддя, таких як спеціальні трибунали та посилені національні юрисдикції, що функціонуватимуть паралельно або навіть поза рамками паралізованих інституцій [5, с. 28]. Лише забезпечивши неминучість покарання за найтяжчі злочини проти миру, можна відновити довіру до міжнародного права та запобігти майбутній агресії.

Використані джереда

1. Римський статут Міжнародного кримінального суду (ст. 8 bis).
2. Резолюція Генасамблеї ООН 3314 (XXIX) «Визначення агресії».
3. Статут Організації Об'єднаних Націй.
4. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III.
5. Кресін О. В. Міжнародна кримінальна юстиція: сучасні виклики та перспективи. — К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького, 2023. 256 с.
6. Шевчук В. М. Злочин агресії в міжнародному кримінальному праві. Одеса: Фенікс, 2022. 180 с.
7. Офіційний сайт Міжнародного кримінального суду. URL: https://www.icc-cpi.int/
8. Петренко С. І. Реформа ООН: міфи та реальність. Міжнародне право. 2021. — № 4. — С. 115–130.
9. Ініціатива щодо створення Спеціального трибуналу з агресії проти України. URL: https://www.icc-cpi.int/news
10. Справа «Україна проти Російської Федерації» в Міжнародному Суді ООН. URL: https://www.icj-cij.org/

Вероніка ДОРОНІНА
студентка 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

ПРОПАГАНДА ЯК ЗБРОЯ: ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОПЕРАЦІЇ

Дослідження пропаганди як зброї у воєнному конфлікті визначає, інформаційний та психологічний вплив на свідомість людей, що робить його надзвичайно актуальним у сучасних умовах гібридної війни та інформаційних кампаній, оскільки розуміння механізмів впливу дозволяє ефективніше протидіяти дезінформації, захищати громадську думку та підтримувати стійкість суспільства перед маніпуляціями як внутрішніх, так і зовнішніх акторів.

Із розвитком технологій у сфері масової комунікації світ постає перед новими викликами. Одним із найскладніших і найпідступніших сьогодні є дезінформація, яка здатна маніпулювати суспільною свідомістю, впливати на політичні рішення, підривати довіру до інститутів влади та створювати соціальну нестабільність, та у результаті виникнення збройної агресії. Кембриджський словник визначає дезінформацію як «неправдиву інформацію, поширену з метою ввести людей в оману». У доповіді Спеціального доповідача ООН з питань заохочення та захисту права на свободу думок від 13 квітня 2021 року дезінформацію узагальнено як «навмисне поширювану неправдиву інформацію, здатну завдати серйозної соціальної шкоди». Крім того, у Кодексі практики ЄС щодо протидії дезінформації наголошується, що її розповсюдження може переслідувати економічну вигоду для того, хто її поширює [2].

У Римському статуті «пропаганда» як окремий автономний злочин не закріплена. Проте ті форми пропаганди, які є «прямим і публічним підбурюванням» до вчинення геноциду, або системна дискримінаційна пропаганда, можуть потрапляти під інші норми Статуту — зокрема під пряме й публічне підбурювання до геноциду та під переслідування (як приклад можна розглядати, злочин проти людяності). Але, в деяких випадках пропаганда може нести міжнародну кримінальну відповідальність: коли, інформаційна операція підбурює або сприяє вчиненню міжнародного злочину — наприклад, коли поширюється дезінформація з метою спровокувати напад на цивільну групу або іншу заборонену дію; коли пропаганда спрямована на дезінформацію чи підбурювання, що є частиною системної атаки на цивільне населення — і може бути кваліфікована як переслідування (persecution) або злочин проти людяності;

коли держава чи інший суб'єкт використовує пропаганду як частину агресії або великомасштабної політики насильства — і це може підпадати під злочин агресії або інші міжнародні правопорушення. Наприклад, у відкритій заяві щодо ситуації в Україні зазначено, що інформаційна агресія має бути визнана одним із компонентів агресії.

Серед форм поширення пропаганди можна виділити: текстову, відеоконтент, аудіальний контент, а серед способів це координована неавтентична поведінка, таргетинг, діпфейки тощо. Пропаганда поширюється у різних форматах, і кожен із них має свої особливості та рівень доступності. Текстові повідомлення найпростіше створювати та поширювати, адже для цього не потрібні спеціальні навички монтажу чи дизайну, а більшість публікацій у соцмережах, на сайтах та у друкованих медіа саме текстові. Відеоконтент, який раніше вимагав ресурсів і техніки, сьогодні доступний навіть через смартфон та інтернет. Навіть, звичайні відеоблоги можуть ставати популярними та небезпечними у контексті дезінформації, прикладом чого є діяльність пропагандиста Анатолія Шарія.

Серед сучасних методів пропаганди також виділяють діпфейки — аудіовізуальні записи, створені за допомогою штучного інтелекту, які здатні приписувати людям слова та дії, дискредитувати їх або вчиняти шантаж. Окрім цього, аудіоконтент, поширюваний через радіо, подкасти чи усне передавання, і досі ефективний, особливо серед людей із обмеженим доступом до інтернету.

Координована неавтентична поведінка у соцмережах передбачає створення численних фейкових акаунтів, які одночасно поширюють однакові повідомлення, формуючи інформаційну завісу для аудиторії. Прикладами є діяльність акаунтів, пов'язаних із Євгеном Прігожиним у Африці, або поширення матеріалів українських політичних сил у 2020 році. Популярними є також таргетовані повідомлення, що використовують дані про поведінку користувачів у мережі, як це відбувалося під час виборів президента США 2016 року. З появою законодавчих обмежень щодо персональних даних і використання файлів cookies спроби маніпуляцій користувачами частково регулюються. Діпфейки та інші сучасні форми пропаганди залишаються викликом для права, оскільки у світі поки немає усталених правил щодо їх визначення та відповідальності за поширення. З розвитком штучного інтелекту вони можуть ставати все більш реалістичними, підвищуючи ризик їхнього використання для маніпуляцій та дискредитації [1].

Приклад пропаганди, можна простежити у війні між Україною та російською федерацією якій передувала багаторічна пропагандистська та дезінформаційна кампанія, метою якої було створення викривленого уявлення про українське суспільство та владу. Через це намагалися виправдати злочини, пов'язані з анексією АР Крим та

фінансуванням бойових дій на сході України. Сформовані стереотипи мали ввести російське населення в оману, представляючи Україну як недалекоглядну країну, з нібито русофобними настроями, здатну розв'язати конфлікт для повалення конституційного ладу в рф. Федеральні та регіональні телевізійні канали та газети користуються серед росіян найбільшим рівнем довіри, тоді як іноземним джерелам довіряє незначна частина населення. Пропагандистська діяльність російських ЗМІ є багатогранною і охоплює всі платформи — телебачення, радіо, друковані видання. Проблема полягає в тому, що молодь не завжди користується цими традиційними каналами для отримання інформації, потрібної керівництву рф. Саме тому активно залучають блогерів, відеохостинги та соціальні мережі, які популярні серед молодого покоління, поширюючи через них таку інформацію, що й у новинах. Завдяки, повному контролю над медіапростором у рф формується бажаний образ подій для дискредитації українського суспільства та виправдання минулих і потенційних порушень міжнародного права. За індексом свободи слова та медіа у 2021 році росія посіла 150 місце серед 180 країн світу, що свідчить про низький рівень медіа-незалежності та поширення пропаганди.

Також, пропагандистські дії можна простежити під час геноциду у Руанді. У 1994 році пропаганда відіграла ключову роль у радикалізації населення та організації масових вбивств. Основним каналом впливу була радіостанція Radio Tïlïvision Libre des Mille Collines (RTLM), яка поширювала дезінформацію та заклики до насильства проти народності тутсі [3]. RTLM демонізувала тутсі, представляючи їх як «ворогів нації» та «зрадників», створюючи атмосферу страху, ненависті та паніки серед населення. Пропагандистські повідомлення включали відкриті заклики до вбивств і маніпулятивні чутки про змови тутсі, що підштовхувало людей до насильницьких дій. Завдяки доступності радіо, особливо у сільських районах, інформація охоплювала величезну аудиторію, формуючи колективну мобілізацію проти етнічної групи. Пропаганда RTLM поєднувала демонізацію жертви, відверті заклики до насильства та маніпуляцію інформацією, що значно підвищувало ефективність психологічного впливу. Як наслідок, понад 800 тисяч людей загинули за кілька місяців, а населення стало учасником етнічного насильства. Цей приклад демонструє, як контроль над медіа та масове поширення дезінформації можуть бути використані для виправдання злочинів і формування суспільної підтримки насильства. Геноцид у Руанді є важливим уроком для розуміння небезпеки пропаганди у сучасних конфліктах та необхідності її ефективної протидії.

Пропаганда та інформаційно-психологічні операції є ефективними інструментами впливу на свідомість людей у сучасних конфліктах.

Вони дозволяють формувати громадську думку, виправдовувати дії держави та дискредитувати опонентів. Приклад війни між Україною та рф показує, що багаторічна пропагандистська кампанія передувала воєнним діям, створюючи викривлене уявлення про українське суспільство та владу та виправдовуючи порушення міжнародного права.

Історія геноциду в Руанді демонструє крайню небезпеку пропаганди, коли масове поширення дезінформації через радіо RTLM призвело до участі населення у насильстві та загибелі сотень тисяч людей. Сучасні методи, такі як соціальні мережі, діпфейки, таргетовані повідомлення та координована неавтентична поведінка, дозволяють впливати на різні аудиторії й підвищують ефективність психологічного контролю.

Отже, пропаганда як зброя є не лише інформаційним, а й психологічним механізмом впливу. Її використання підкреслює важливість медіаграмотності, розвитку механізмів протидії дезінформації та правового регулювання сучасних технологій для захисту свідомості та прав громадян.

Використані джерела

1. Шульга Д. Інформаційна війна проти України: форми ведення. Наукові перспективи (Naukovm perspektivi). 2025. № 12(54). URL: https://doi.org/10.52058/2708–7530–2024–12(54)-439–455 (дата звернення: 02.11.2025).
2. Епідемія дезінформації: чому фейки стали частиною нашого життя і як «вакцинуватися». Центр демократії та верховенства права. URL: https://cedem.org.ua/analytics/epidemiya-dezinformatsiyi
3. 2021 World Press Freedom Index: Journalism, the vaccine against disinformation,blocked in more than 130 countries. Reporters Without Borders. URL: https://rsf.org/en/2021-world-press-freedom-index-journalism-vaccineagainstdisinformation-blocked-more-130-countries

Єлизавета КОЛЕСНІЧЕНКО
студентка 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

ЗНАЧЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СУВЕРНІТЕТУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ

Збройна агресія Російської Федерації проти України спричинила серйозні порушення міжнародного права. У цих умовах міжнародні договори набули виключного значення як правові засоби захисту суверенітету та прав України. Необхідність дослідження ролі міжнародних договорів виходить з практичної потреби України у міжнародно-правовому обґрунтуванні перед світовою спільнотою та міжнародними судовими інстанціями. Міжнародно-правові механізми, закріплені у договорах, мають стати основою для кваліфікації дій Росії як агресії та механізмом притягнення її до міжнародної відповідальності.

Суверенітет України грунтується на фундаментальних принципах, закріплених у Статуті Організації Об'єднаних Націй, який встановлює принцип суверенної рівності всіх членів ООН та забороняє використання сили проти територіальної цілісності будь-якої держави [1]. Будапештський меморандум про гарантії безпеки (1994 р.) формально посилив статус України шляхом встановлення мір щодо запобігання агресії та гарантій територіальної цілісності, у якому Росія явно зобов'язалася утримуватися від загрози силою [2]. Європейська конвенція про захист прав людини та Конвенція ООН про право морів встановлюють додаткові права України як держави та прибережної держави. Таким чином, міжнародні договори утворюють міцну правову базу для протидії російській агресії та захисту національних інтересів [3].

Міжнародні договори виступають потужним правовим інструментом протидії російській агресії. Статут ООН надає Україні право на самооборону (стаття 51) [1]. Конвенція про геноцид, Конвенція про заборону тортур та інші договори про права людини надають можливість звертатися до міжнародних органів у справах порушення прав громадян. Участь України у Міжнародному кримінальному суді на основі Римського статуту дозволяє передати матеріали про злочини на розгляд та притягнення винних до відповідальності [4]. Договори про морське право забезпечують правові засади для захисту українських вод. Двосторонні угоди з країнами НАТО та ЄС передбачають гарантії безпеки та координацію у протидії агресії.

Міжнародні договори встановлюють комплексні механізми притягнення Російської Федерації до міжнародної відповідальності за порушення норм міжнародного права. Міжнародний Суд ООН, діючи відповідно до свого Статуту, може розглядати спори щодо тлумачення та застосування міжнародних договорів, включаючи звинувачення Росії у порушенні Конвенції про попередження геноциду та покарання за нього та Конвенції про фінансування тероризму. Україна вже подала низку позовів до Міжнародного суду ООН щодо порушень цих конвенцій, що створює судовий прецедент та накопичує докази протиправних дій Росії на міжнародній арені [5]. Такі позови мають стратегічне значення для міжнародної кваліфікації російської агресії як окупації та перевищення воєнних повноважень. Міжнародний кримінальний суд, створений на основі Римського статуту, розглядає матеріали про військові злочини, злочини проти людства та геноцид, скоєні на території України.

Цей механізм дозволяє притягнути до персональної кримінальної відповідальності конкретних осіб, включаючи військовослужбовців, командирів та цивільних посадовців Росії, що причетні до наказу про вчинення протиправних дій. Європейський суд з прав людини розглядає групові та індивідуальні справи про порушення прав громадян під час російської агресії, включаючи право на життя, заборону тортур та гарантії справедливого судового розгляду. Цей суд уже виніс низку рішень на користь України, встановивши факти порушень та зобов'язавши Росію виплатити компенсацію. Крім того, міжнародні комерційні арбітражі забезпечують механізми відшкодування матеріальних збитків, завданих агресією, включаючи збитки від знищення інфраструктури та порушення договорів. На основі міжнародних договорів про інвестиції Україна може порушити претензії щодо компенсації за незаконне захоплення майна на тимчасово окупованих територіях.

Міжнародні договори відіграють вирішальну роль у забезпеченні суверенітету України, надаючи правові засади для захисту територіальної цілісності, кваліфікації російської агресії та притягнення Росії до міжнародної відповідальності. Статут ООН та Будапештський меморандум встановлюють основи самооборони та міжнародної кваліфікації агресії. Система міжнародної юстиції через Міжнародний суд та Міжнародний кримінальний суд надає можливості судового розгляду. Європейські механізми та міжнародні арбітражі забезпечують додаткові канали для відстоювання прав. Ефективність цих механізмів залежить від послідовної діяльності України та накопичення доказів порушень міжнародного права. Укріплення міжнародно-правової позиції України через ефективне використання договорів залишається критично важливим для її суверенітету та безпеки.

Використані джерела

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнар. конвенція від 4 листопада 1950 р. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text
2. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього : міжнар. конвенція від 9 грудня 1948 р. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text
3. Що таке Європейська конвенція про захист прав людини і які права та свободи вона гарантує. *Офіційний сайт Прокуратури Запоріжської міської районної юстиції*. URL: https://pzmrujust.gov.ua/napriamy-diialnosti/144-yurydychni-konsultatsii/776-shcho-take-yevropeiska-konventsiia-pro-zakhyst-prav-liudyny-i-iaki-prava-ta-svobody-vona-harantuie-17102017
4. Верховна Рада України ратифікувала Римський статут Міжнародного кримінального суду та поправки до нього. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. Новини від 21 серпня 2024р. URL: https://www.rada.gov.ua/news/razom/252711.html
5. Справа щодо геноциду. Суд ООН запросив Україну та Росію подати пояснення щодо допустимості зустрічних позовів. *Радіо Свобода*. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-oon-sud-henotsyd-rozhlyad-ukrayina-rosiya/33298699.html

Надія МИХАЙЛОВА
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

ВАТИКАН ЯК СУБ'ЄКТ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА.

Ватикан — це унікальна держава у системі багатосторонніх відносин. Його юридичний статус поєднує особливості як держави, так і центру духовності та специфічну структуру. Ватикан займає важливу роль країни та у процесах, будучи самостійним суб'єктом міжнародного права, з яким укладаються договори, встановлюються дипломатичні відносини та здійснюється міжнародне державне співробітництво [1, с. 28].

Після закінчення Папської держави у 1870 році Папа Римський опинився в ситуації у так званого «Римського питання». Цю ситуацію було регульовано Латеранськими угодами 1929 року між Святим Престолом і Італією. Відповідно до цих угод було засновано та звану державу — місто «Ватикан». Також було закріплено незалежність Святого Престолу в питаннях релігійної влади було визначено також дипломатичні права та міжнародну суб'єктність Ватикану.

У міжнародному праві відрізняють Святий Престол таку як духовну, юридичну та канонічну владу Папи Римського, і саму матеріальність незалежність святого Престолу. Саме Святий Престол визначається суб'єктом міжнародного права, а Ватикан, можна сказати, виконує допоміжну роль. Суверенітет Ватикану має обмежений характер: він спрямований на гарантування свободи та незалежності діяльності Папи Римського. Щодо громадянства, то воно надається тимчасово, лише для службових потреб.

Святий Престол укладає міжнародні договори, також можна додати конкордати, угоди, протоколи з державами та міжнародними організаціями. Він підтримує дипломатичні відносини з більше ніж 180 державами, також виконує роль та/або статус постійного спостерігача в ООН, Раді Європи, ЮНЕСКО та тощо. Ватикан виступає посередником у міжнародних конфліктах, зокрема між Аргентиною та Чилі у 197 році, демонструючи роль морального та нейтрального посередника. Також можна додати щодо Латеранських угод, які відбулись в 1929 року, та про які будуть говоритися згодом. Вирішення конфлікту сталося 11 лютого 1929 року [3, с. 64]. В той рік, коли були підписані Латеранські угоди між Італією та Святим престолом, вони включали: політичний договір, який заснував державу «Ватикан» як незалежну й суверенну державу. Далі конкордат, який визначив статус Католицької церкви в Італії, фінансовою конвеннцію, що передбачала компенсацію Святого Престолу за втрату Папської держави [2, с. 149]. З цього моменту суверенітет Святого Престолу отримав міжнародно — правове визнання, а Ватикан — територіальну основу для його діяльності.

Глава Держави — Папа Римських, яких об'єднує духовну і світську владу. Основними органами управління є Державний секретаріат Святого Престолу, Губернаторство Ватикану, Папські ради, академії та конгрегації, що формують офіційну позицію Ватикану щодо питань міжнародного права, культури та гуманітарної діяльності. Особливостями міжнародно — правового статусу Ватикану є те, що держава — місто не є класичною державою, проте визнається суб'єктом міжнародного права. Йому притаманний позаполітичний і нейтральний характер, також його дільність має морально — гуманітарну спрямованість, а в заключення цього списку можна сказати, що міжнародна правосуб'єктність Святого Престолу визнається більшістю держав світу. У XXI столітті Ватикан бере участь у глобальних процесах, такі як: підтримує мирні ініціативи, гуманітарні програми, виступає за охорону прав людини, довкілля та міжнародний правопорядок. Його позиція щодо військового стану та миру має значний етичний вплив на держави, незвачаючи на їхню релігійну приналежність.

В висновок можна сказати, що Ватикан — унікальний суб'єкт міжнародного права, що об'єднує духовну, етичну та політичну складові. Його міжнародний і правовий статус грунтується на суверенітеті Святого Престолу, визнаний міжнародно спільнотою через Латеранську конвенцію, дипломатичну діяльність і миротворчу місію Ватикан активно впливає на розвиток міжнародного права, забезпечення миру та гуманітарних принципів у світі. Його міжнародна правосуб'єктність спирається на:

1) Історичний авторитет Святого Престолу,
2) Територіальну самостійність, закріплену Латеранськими угодами,
3) Реальне визнання з боку міжнародного співробітництва.

Ватикан відіграє значну роль у зміцненні міжнародного права миру у розвитку гуманітарних принципів і захисті духовних цінностей, що тільки підкреслює його місце серед суб'єктів міжнародного права.

Використані джерела

1. Гутів Б. І. Становлення та розвиток Держави-міста Ватикан: історико-правове дослідження : дис. на здобуття ступеня доктора філософії (081 — право) / Б. І. Гутів; МОН України, Львівський нац. ун-т імені Івана Франка. Львів, 2020. — 253 с.
2. Данилюк І. В. Святий Престол і Ватикан: особливості міжнародної правосуб'єктності / І. В. Данилюк // Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки. — 2023. — С. 149
3. Льон О. І. Міжнародна правосуб'єктність Ватикану / О. І. Льон // Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П. Є. Казанського : матеріали четвертої міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 8–9 лист. 2013 р.) / відп. за випуск к. ю. н., доц. М. І. Пашковський; Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2013. С. 63–67.

Яна МЯЛКІВСЬКА
студентка 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Дитинство — це період, коли кожна людина має право на любов, турботу, освіту, гру та безпеку. Проте в умовах війни ці природні права перетворюються на розкіш, а діти стають найвразливішими жертвами конфліктів. Війна не робить різниці між комбатантами та цивільними, але її наслідки особливо руйнівні для тих, хто не має ані змоги, ані права захищати себе. Саме тому міжнародна спільнота виробила систему норм і механізмів, що покликані забезпечити особливий правовий захист дітей під час збройних конфліктів. Питання дотримання таких гарантій стало особливо актуальним у контексті війни Росії проти України, де права сотень тисяч дітей щоденно опиняються під загрозою.

Перші спроби закріпити гуманні правила ведення війни сягають ще XIX століття. Гаазькі конвенції 1899 та 1907 років започаткували принципи, за якими воюючі сторони повинні дотримуватись обмежень щодо методів і засобів ведення бойових дій, особливо тих, що стосуються цивільного населення. Проте лише після Другої світової війни міжнародне співтовариство усвідомило масштаб трагедії, що випала на долю дітей. Мільйони неповнолітніх загинули, залишилися сиротами або стали жертвами депортацій. Саме цей досвід зумовив прийняття Женевських конвенцій 1949 року, які вперше системно закріпили правовий захист цивільного населення, зокрема дітей. У статтях цих документів зазначено, що діти мають право на особливу турботу, а держава-окупант зобов'язана забезпечити їхнє виживання, освіту та релігійне виховання. Згодом ці норми були доповнені Додатковими протоколами 1977 року, які деталізували поняття «діти-жертви війни» та заборонили їхню участь у військових діях.

Окреме місце у системі міжнародного права належить Конвенції ООН про права дитини 1989 року — найважливішому документу, який комплексно визначає права кожної дитини. Конвенція встановила принцип пріоритету найкращих інтересів дитини, який зобов'язує держави у будь-яких обставинах — навіть у війні — ставити потреби дитини вище політичних чи військових інтересів. Особливого значення набули статті, що стосуються захисту дітей від експлуатації, насильства, примусової праці, участі у бойових діях та незаконного

переміщення через кордони. У 2000 році прийнято Факультативний протокол до Конвенції, який забороняє вербування осіб до 18 років до збройних формувань. Ці норми стали основою для сучасного міжнародно-правового підходу до проблеми захисту дітей у збройних конфліктах [1].

Водночас, незважаючи на розгалужену систему міжнародних договорів, їх дотримання на практиці залишається проблемним. Сучасні війни — локальні, асиметричні, часто без оголошення, з участю недержавних збройних угруповань. Саме такі конфлікти створюють нові виклики для міжнародного права. Діти стають не лише жертвами, але й вимушеними учасниками воєн — їх використовують як розвідників, кур'єрів, «живі щити». Такі факти фіксуються у звітах ЮНІСЕФ, ООН та Human Rights Watch у багатьох регіонах світу — від Африки до Близького Сходу. У цих умовах важливо не лише закріплювати норми, а й створювати ефективні механізми притягнення винних до відповідальності [2].

Особливо трагічний досвід демонструє сьогодні Україна. З початку російського вторгнення у 2022 році зафіксовано сотні випадків загибелі та поранення дітей, тисячі депортованих до Росії, сотні тисяч вимушено переміщених усередині країни. Українські діти зазнають не лише фізичних страждань, а й глибоких психологічних травм — вони стають свідками руйнувань, смерті, окупації. Війна позбавила їх права на безпеку, освіту, медичну допомогу, і навіть на сімейне життя. Такі дії грубо порушують норми міжнародного гуманітарного права, включно зі статтями 49 і 50 IV Женевської конвенції, які забороняють депортацію цивільних, а також зобов'язують окупанта піклуватися про дітей на захоплених територіях.

Національна правова система України в останні роки активно адаптується до міжнародних стандартів у сфері захисту прав дитини. Важливим нормативним актом став Закон «Про охорону дитинства», який передбачає окремий статус дітей, постраждалих від воєнних дій. Держава зобов'язана надавати таким дітям соціальний захист, психологічну підтримку, медичну допомогу, а також сприяти їхньому возз'єднанню з родинами [3]. Проте практична реалізація цих положень стикається з труднощами: нестача ресурсів, руйнування інфраструктури, складна логістика евакуації. В умовах триваючої війни забезпечення прав дітей стає справою не лише держави, а й усього міжнародного співтовариства.

У цьому процесі ключову роль відіграють міжнародні організації, насамперед ЮНІСЕФ, Міжнародний комітет Червоного Хреста, Управління Верховного комісара ООН з прав людини, Міжнародна організація з міграції. ЮНІСЕФ зосереджується на гуманітарній допомозі, забезпеченні доступу до освіти, створенні дитячих просторів

безпеки, де діти можуть отримати психологічну підтримку. Міжнародний комітет Червоного Хреста контролює дотримання гуманітарного права, а також сприяє обміну полоненими, поверненню депортованих дітей. Організація Amnesty International документує воєнні злочини проти дітей, забезпечуючи міжнародну правову фіксацію цих фактів [4]. Усе це свідчить про формування комплексної міжнародної системи, де юридичні норми поєднуються з практичними гуманітарними діями.

Питання притягнення до відповідальності за злочини проти дітей набуло особливої актуальності після рішення Міжнародного кримінального суду видати ордери на арешт представників російської влади, відповідальних за депортацію українських дітей. Цей крок став безпрецедентним і засвідчив, що міжнародне право здатне не лише констатувати порушення, а й забезпечувати справедливість. Проте ефективність таких механізмів потребує посилення: слід розширювати юрисдикцію судів, удосконалювати механізми доказування, посилювати співпрацю держав у сфері розслідування воєнних злочинів.

Міжнародно-правові гарантії захисту дітей мають також моральний вимір. Вони покликані не просто врегулювати поведінку сторін конфлікту, а нагадати світові, що навіть у найжорстокіших умовах війни існують межі гуманності. Повага до дитячого життя — це показник цивілізаційного рівня держави. Тому захист дітей не може обмежуватися лише гуманітарною допомогою — він має стати частиною стратегії післявоєнного відновлення. Психологічна реабілітація, повернення до освіти, інтеграція у громади, підтримка сімей — це ті напрями, які повинні бути забезпечені як національним законодавством, так і міжнародною допомогою [5].

Не менш важливим є питання інформаційного захисту дітей. У сучасних конфліктах війна ведеться не лише на полі бою, а й у медіапросторі. Діти стають об'єктами пропаганди, дезінформації, маніпуляцій. Міжнародні організації дедалі частіше наголошують на потребі формувати інформаційні кампанії, спрямовані на захист дітей від психологічного впливу та травматичного контенту. ЮНІСЕФ розробляє спеціальні програми цифрової безпеки, що навчають дітей критично мислити та захищати себе в інформаційному середовищі [6, с. 430].

Забезпечення реального захисту дітей у війні потребує поєднання правових, гуманітарних та політичних зусиль. Необхідно вдосконалювати міжнародні стандарти, розширювати можливості судового переслідування за злочини проти дітей, посилювати гуманітарну співпрацю. Український досвід може стати прикладом для майбутніх реформ у міжнародному праві, адже він демонструє, наскільки важливо створювати не лише нормативні, а й дієві інструменти для захисту дитинства.

Отже, міжнародно-правові гарантії захисту дітей під час війни є одним із найгуманніших і водночас найскладніших інститутів сучасного права. Вони поєднують у собі мораль, справедливість і відповідальність. У світі, де війни, на жаль, не втратили своєї реальності, саме дотримання цих гарантій визначає, чи здатне людство залишатися людяним.

Використані джерела

1. Конвенція ООН «Про права дитини» URL: https://www.bdut.org.ua/prava-dytyny/zahyst-prav-ditej/ (дата звернення: 10.10.2025).
2. Ромащенко К., Павлова С., Карпова І. Деякі аспекти соціальної та правової підтримки дітей в умовах війні в Україні. Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. 2022. URL: Деякі аспекти соціальної та правової підтримки дітей в умовах війні в Україні.pdf.
3. Біда О. А., Блага А. Б., Мартиненко О. А., Пархоменко П. І., Статкевич М. Г., Тарабанова С. В. Дитинство під прицілом: права дитини в умовах збройного конфлікту на Сході України / Українська Гельсінська спілка з прав людини. Київ, КИТ, 2016. 82 с.
4. Про охорону дитинства: Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 30. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402–14#Text. (дата звернення: 12.10.2025).
5. Яцина О. Ф. Вплив війни на психічне здо ров'я: ознаки травматизації психіки дітей та підлітків. *Наукові перспективи*. 2022. № 7(25) 2022. С. 554–567. URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/2111. (дата звернення: 13.10.2025).
6. Грушко М. В. Співвідношення міжнародно-правових механізмів захисту дітей як учасників бойових дій в міжнародному праві захисту прав людини та міжнародному гуманітарному праві. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 62. С. 426–435.

Надія ТЮТЮННИК
студентка 3 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

ЗАХИСТ ЖУРНАЛІСТІВ ТА ПРЕДСТАВНИКІВ МЕДІА У ЗОНІ БОЙОВИХ ДІЙ

Працюючи у зоні бойових дій, журналісти висвітлюють для світу наслідки збройного конфлікту, про проблеми цивільного населення, про ціну людського життя. Завдяки роботі журналістів формується глобальне розуміння війни, тому у громадськості з'являється можливість бачити живі свідчення, безпосередній перебіг війни, адже з допомогою сухих цифр не можна осягнути наслідки воєнних дій.

У ході виконання редакційних завдань, на журналістів чекає не лише небезпека у фізичному плані, а й загроза цифрових війн, дезінформаційних кампаній, переслідування чи шантажу. Саме тому питання правового захисту вимагає вивчення як у традиційних межах міжнародного гуманітарного права, так і в ширшому контексті прав людини, безпеки інформаційного простору та гарантій свободи слова в Україні.

Ідея правового захисту журналістів у зонах конфлікту відносно недавня, адже формувалася уже після Другої світової війни. Усвідомивши масштаб гуманітарних трагедій, спільнота почала шукати шляхи для збереження життя цивільних осіб, у тому числі представників медіа. Підсумком цих зусиль став «Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року» [2]. У статті 79 зазначено, що журналіст під час виконання професійних обов'язків у зоні бойових дій вважається цивільною особою та користується всіма правами, гарантованими міжнародним гуманітарним правом цивільному населенню [2]. Однак, незважаючи на ці положення, реального захисту представників медіа після ухвалення цього протоколу не відбулося. Адже, зважаючи на умови війни у XXI столітті, у цих нормах не враховували особливостей сучасних збройних конфліктів — динамічних, технологічних, із розмитими лініями фронту тощо. Крім цього, їх не узгодили з міжнародними актами у сфері прав людини, метою яких є забезпечення захисту особистості за будь-яких обставин.

Відповідно до статті 4 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року, навіть за умов надзвичайного стану держава повинна гарантувати певний мінімуму зобов'язань, а саме йдеться

про права на життя, заборони катувань і рабства, свободу совісті, визнання правосуб'єктності тощо [3]. Аналізуючи ці положення, можна зробити висновок, що їх мета — гарантувати непорушний гуманітарний мінімум, який стосується й журналістів, котрі, залишаючись цивільними особами, діють у найнебезпечніших обставинах.

Міжнародним гуманітарним правом, що було сформоване ще в середині XX століття, не можна було передбачити появу нових форм комунікації, глобальних інформаційних мереж і цифрових медіа. Через це між реаліями журналістської роботи та нормами, які її регулюють, є суттєві відмінності, адже використовуючи сучасні технології, журналісти працюють безпосередньо на передовій, фіксуючи подій у режимі реального часу. Проте законодавчі механізми, з допомогою яких мала б гарантуватися їх безпека, залишилися в минулій епосі.

Хоча відповідно до міжнародного гуманітарного права, передбачено спільні засади захисту для всіх цивільних осіб, у тому числі для журналістів і представників медіа, однак між цими двома категоріями все ж існують певні відмінності. Журналісти — це насамперед фахівці, які безпосередньо збирають, перевіряють та поширюють інформацію. Журналісти, які виконують небезпечні професійні завдання у зонах конфлікту, вважаються цивільними особами та користуються захистом, наданим цивільному населенню. Для цього, вони повинні мати посвідчення, одяг із надписом «PRESS» та отримати попередньо потрібні дозволи. Водночас міжнародне гуманітарне право окремо виділяє категорію «військових кореспондентів» — журналістів, які супроводжують збройні сили за їхнім дозволом і, якщо потрапляють у полон, то мають користуватися загальними правами військовополонених, відповідно до Женевської конвенції [8].

Представники медіа — поняття ширше, адже до них належать не лише журналісти, а й оператори, фоторепортери, технічні спеціалісти, продюсери, перекладачі, водії тощо, які у першу чергу забезпечують роботу медіаорганізації. Цим особам гарантовано загальний захист цивільного населення, і відповідно до міжнародного права їм не надається окремий статус. Проте на практиці представники медіа часто стикаються з більшими ризиками, оскільки не завжди мають офіційні документи чи акредитацію, що підтверджують професійну діяльність. Унаслідок цього у разі потрапляння до полону чи під обстріл їх складніше ідентифікувати як цивільних осіб.

В Україні останніми десятиліттями послідовно покращується власна система правових гарантій, які спираються на міжнародні стандарти. З моменту ратифікації у 1997 році Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) у нас зобов'язалися забезпечувати журналістам та іншим цивільним особам право на

життя, безпеку й свободу слова навіть у воєнний час. Для врегулювання професійної діяльності журналістів було ухвалено, зокрема, Закон України «Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста» [5]. У ньому закріплено вимогу до редакцій забезпечувати працівників, яких відряджають у райони бойових дій, необхідними засобами захисту — бронежилетами, касками, аптечками. Відповідно до чинного законодавства [6], журналісти вважаються цивільними особами, а отже — користуються всіма гарантіями захисту, передбаченими для мирного населення. Тобто мова йде про право на компенсацію, допомогу у разі поранення чи втрати майна, а також соціальну підтримку в умовах евакуації чи переселення.

Розуміючи загрозу російсько-української війни, Україна разом із міжнародними партнерами активно шукає шляхи посилення безпеки медійників. Одним із таких напрямів є створення єдиного реєстру акредитованих журналістів, що працюють у зоні бойових дій, а також розвиток системи професійної підготовки — зокрема курсів із тактичної медицини, мінної безпеки, психологічної стійкості.

Новий етап регулювання прав журналістів та працівників медіа розпочався з набуттям чинності Наказу Головнокомандувача Збройних Сил України № 73 від 3 лютого 2024 року [4], яким передбачалося впорядкування взаємодії між військовими структурами та медіа під час воєнного стану. Документ визначає три рівні доступу журналістів до районів бойових дій: зелену, жовту та червону зони. Тобто **передбачалися** чіткі правила, відповідно до яких журналісти можуть працювати у дозволеній їм зоні, дотримуючись при цьому норм міжнародного гуманітарного права.

До червоної зони зараховано ділянки, де ведуться або готуються активні бойові дії: пункти управління військ, райони зосередження резервів, військові позиції тощо. Тому потрапити до червоної зони журналісти можуть лише після погодження з Управлінням зв'язків з громадськістю Збройних Сил України через Управління преси та інформації Міністерства оборони України. До жовтої зони належать пункти постійної дислокації військових частин, місця виконання бойових завдань загальновійськових формувань у районах оборони, підприємства, що виробляють військову продукцію і так далі. Доступ медіа до жовтої зони, відповідно до нового наказу, було суттєво спрощено, що стало важливим кроком у напрямі відкритості Збройних Сил України до співпраці з журналістською спільнотою.

Попри наявність міжнародно-правових і національних гарантій безпеки, журналістська діяльність у зоні бойових дій в Україні залишається однією з найнебезпечніших у світі. Так, з початку російсько-української війни у 2014 році загинули 113 представників медіа, з них

106 — після початку повномасштабного вторгнення російської федерації у 2022 році [7]. Із цієї кількості 15 осіб загинули безпосередньо під час виконання професійних обов'язків, ще 14 стали цивільними жертвами обстрілів, а 84 — віддали життя як учасники бойових дій, ставши на захист України [7].

Отже, проблематика захисту журналістів і представників медіа у зоні бойових дій є однією з найважливіших у сучасному міжнародному праві та гуманітарній практиці. Аналізуючи міжнародно-правові норми, національне законодавство України й реальні механізми взаємодії між ЗСУ та медіаспільнотою, можна стверджувати, що попри наявність розвиненої нормативної бази, питання ефективного забезпечення безпеки представників мас-медіа залишається відкритим. Існуючі положення Женевських конвенцій та низки додаткових протоколів, метою яких є гарантувати цивільний статус журналістів і забезпечити захист під час збройних конфліктів, нині потребують суттєвого оновлення. Їх ухвалювали у зовсім інших історичних та технологічних реаліях, коли інформаційна діяльність не мала настільки глобального масштабу й не здійснювалася в умовах цифрових воєн, кібератак і гібридних інформаційних кампаній. Саме тому сучасне трактування захисту журналістів та працівників медіа має виходити з нових викликів як фізичної безпеки, так і безпеки інформаційного простору.

Використані джерела

1. Європейської конвенції з прав людини 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043
4. Наказ Головнокомандувача ЗСУ від 03.03.2022 року № 73 зі змінами. URL: https://mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-baza/nakaz-golovnokomanduvacha-zsu-vid-03–03–2022-roku-73-zi-zminami
5. Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540/97-%D0%B2%D1%80#Text
6. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704–17#Text
7. 113 медійників загинули в Україні з початку російсько-української війни. IMI. 06.06.2025. URL: https://imi.org.ua/monitorings/113-medijnykiv-zagynuly-v-ukrayini-z-pochatku-rosijsko-ukrayinskoyi-vijny-i68721

8. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text
9. Грушко М. В. Становлення та специфіка міжнародно-правового режиму військовополонених : дис. канд. юрид. наук : 12.00.11 / Грушко Мальвіна Валеріївна. — Одеса, 2015. — 283 арк.

ПРИВАТНЕ І ПУБЛІЧНЕ ПРАВО В УМОВАХ ВІЙНИ... Вычитка № 5. 25.03.2026. МММ

Шостка СТАНІСЛАВ
студент 1 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО В ПЕРІОД «ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ

Період «холодної війни» став однією з найважливіших віх у розвитку сучасного міжнародного права. Протистояння між блоками на чолі з США та СРСР не лише визначало політичну карту світу, а й сформувало нові підходи до правового регулювання міжнародних відносин. Саме в цей час закладалися основи правового врегулювання ядерного роззброєння, створення системи колективної безпеки, розробки принципів мирного співіснування та невтручання у внутрішні справи держав.

В умовах сучасних міжнародних конфліктів і гібридних загроз повернення до досвіду «холодної війни» є особливо актуальним, адже він дає змогу зрозуміти, як право може бути інструментом не лише протистояння, а й збереження миру.

Після Другої світової війни міжнародне право стало не лише системою заборон, а й механізмом стримування агресії, що особливо проявилось у часи «холодної війни» [1].

Період «холодної війни» (1946–1991 рр.) характеризувався загостренням протистояння між двома ідеологічними таборами, однак водночас саме він став часом безпрецедентного розвитку міжнародного права. У цей період були укладені ключові багатосторонні договори, спрямовані на підтримання миру й стабільності, серед яких: Статут ООН (1945 р.), Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (1968 р.), Гельсінський заключний акт (1975 р.).

У межах протистояння між Сходом і Заходом міжнародне право виконувало дві взаємопов'язані функції — правову та політичну. З одного боку, воно ставало ареною боротьби за вплив, а з іншого — інструментом компромісу, що дозволяв уникнути прямої збройної конфронтації.

Особливе значення для розвитку міжнародного права мали міжнародні інституції, що сформувалися у цей час: ООН, Міжнародний суд ООН, Міжнародна агенція з атомної енергії, ОБСЄ. Їх діяльність сприяла утвердженню норм міжнародного гуманітарного права, формуванню принципу верховенства права на міжнародній арені та створенню нової парадигми міжнародної безпеки.

Поміж інших характеристик початку нової епохи в міжнародному праві з кінця XX ст. викликає інтерес позиція В. Греве: «Між 1989 і 1991 роками світ повністю змінився. Одна з двох наддержав, Радянський Союз, розпався, залишивши низку переважно середнього розміру або дрібних незалежних держав у Східній Європі і Центральній Азії. Найбільш важливими з цих держав є Російська Федерація та Україна. Холодна війна відійшла у минуле і Рада Безпеки ООН більше не паралізована правом вето одного зі своїх антагоністичних постійних членів. Єдиним стабілізуючим фактором у цій новій міжнародній ситуації став силовий вплив, здійснюваний Сполученими Штатами, єдиною наддержавою, що залишилась незачепленою зрушеннями у Європі та закінченням холодної війни. Хоча Росія й не полишила міжнародної політичної арени, вона більше не була спроможною змагатися зі Сполученими Штатами у впливовості».[2] Загалом, «холодна війна» виступила перехідним етапом між класичним міжнародним правом Вестфальської системи та сучасним глобалізованим правопорядком, де ключову роль відіграють не лише держави, а й міжнародні організації, транснаціональні корпорації та навіть громадянське суспільство.

Період «холодної війни» мав вирішальне значення для становлення сучасного міжнародного права. Саме в цей час відбулося кристалізування його фундаментальних принципів — суверенної рівності держав, невтручання, мирного вирішення спорів і колективної безпеки. Цей історичний досвід залишається актуальним і нині, коли міжнародне співтовариство знову стикається з викликами, подібними до тих, що визначали глобальну систему другої половини XX століття.

Кінець холодної війни можуть ознаменувати різні дати: відкриття Берлінської стіни 9 листопада 1989 року, спільна заява про її завершення, зроблена на Мальтійському саміті 2–4 грудня 1989 року, Лондонська декларація від 6 липня 1990 року, коли НАТО більше не вважає Варшавський договір ворогом, або Паризька хартія за нову Європу від 21 листопада 1990 року.[3] Гельсінський Заключний акт 1975 року став кульмінацією розрядки він встановив політично-моральні, а не суто юридичні рамки для відносин у Європі. Документ визначив Гельсінський декалог 10 основоположних принципів взаємодії держав. Ключовим елементом Акту став компроміс визнання Заходом кордонів Сходу в обмін на зобов'язання Сходу щодо прав

людини-це дозволило СРСР закріпити територіальний status quo після Другої світової війни. У свою чергу включення прав людини надало міжнародну основу для діяльності дисидентських рухів наприклад Української Гельсінської Групи які вимагали від своїх урядів виконання міжнародних зобов'язань. Хоча Акт не був договором, його принципи стали фактичним законом для мирного співіснування, а Нарада з безпеки та співробітництва в Європі НБСЄ згодом перетворилася на ОБСЄ, постійний механізм для моніторингу цих зобов'язань.

Використані джерела

1. Hrushko M. Transformation challenges for the international humanitarian law system: migration crisis as the latest tool for hybrid warfare. Revista UNISCI Journal. 2022. No 59. P. 129–144.
2. Сучасні проблеми міжнародного права. Liber Amicorum до 60-річчя проф. М. В. Буроменського : моногр. / авт.кол.; за ред. В. М. Репецького та В. В. Гутника. — Львів; Одеса : Фенікс, 2017. 564 с.
3. Ebrahim Afsah Cold War (1947–91), Encyclopedia entries, June 2009. URL: Oxford Public International Law: Cold War (1947–91)

Діана ЮРЬЄВА
студентка 2 курсу
факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник — к. ю. н., доцент ***Грушко М. В.***

МІЖНАРОДНА ВВІЧЛИВІСТЬ В ПРАВОВІДНОСИНАХ У СВІТІ

У сучасному світі міжнародна ввічливість є важливою складовою цивілізованих відносин між державами, народами та міжнародними організаціями. Це поняття не є юридично закріпленим у вигляді норм права, однак воно виступає морально-етичним регулятором поведінки суб'єктів міжнародних відносин. Міжнародна ввічливість це сукупність усталених традицій, звичаїв, етичних правил і норм поведінки, яких держави дотримуються у своїх зовнішніх зносинах, виявляючи взаємну повагу, доброзичливість і прагнення до мирного співіснування. Її дотримання формує довіру між державами, сприяє розвитку дипломатії, попередженню конфліктів і створює атмосферу стабільності у світовому правопорядку.

Поняття міжнародної ввічливості має глибокі історичні корені. Ще в античні часи міста-держави Стародавньої Греції чи Риму керувалися принципами поваги до чужих звичаїв під час обміну посольствами або підписання договорів. У середньовіччі це виявлялося у дотриманні честі під час перемир'я чи мирних переговорів, у наданні захисту послам і дипломатам навіть під час воєн. З утвердженням сучасного міжнародного права в XVII–XVIII століттях міжнародна ввічливість почала набувати системного характеру: держави усвідомили необхідність збереження певного рівня дипломатичного етикету як запоруки стабільних правовідносин.[1, с. 233].

Міжнародна ввічливість відіграє ключову роль у діяльності дипломатичних представництв. У міжнародних відносинах саме від дотримання правил ввічливості залежить атмосфера переговорів, тон комунікації та рівень довіри між сторонами. Наприклад, дипломатичний протокол, який регулює офіційні зустрічі, порядок розміщення прапорів, прийоми, церемонії підписання договорів, є яскравим проявом міжнародної ввічливості. Такі традиції створюють передумови для конструктивного діалогу навіть між країнами, які мають суперечності.

Правове значення міжнародної ввічливості полягає в тому, що вона нерідко виконує функцію джерела звичаєвих норм міжнародного права. [2, с.118]. Багато сучасних принципів таких як недоторканність дипломатичних представництв, повага до суверенітету, невтручання у внутрішні справи спочатку мали характер саме ввічливих звичаїв, що згодом були закріплені в міжнародних договорах, наприклад, у Віденській конвенції про дипломатичні зносини 1961 року. Таким чином, міжнародна ввічливість часто є передумовою формування нових правових норм. Важливим аспектом міжнародної ввічливості є її прояв у судових та адміністративних відносинах між державами. Наприклад, коли одна держава визнає і виконує рішення судів іншої без формального договору це прояв міжнародної ввічливості.[3]. У практиці міжнародного приватного права принцип comitas gentium дозволяє судам на власний розсуд визнавати іноземні судові рішення, якщо це не суперечить публічному порядку держави. Таке взаємне визнання підвищує рівень довіри в міжнародних правовідносинах і сприяє розвитку правової взаємодії.

Міжнародна ввічливість також виявляється у сфері міждержавних комунікацій. Під час переговорів, обміну дипломатичними нотами чи участі у міжнародних конференціях держава повинна уникати образливих або провокативних формулювань, проявляти толерантність до культурних і політичних відмінностей. Дипломатичний етикет передбачає не лише правильну манеру спілкування, а й дотримання принципів взаємної поваги, навіть у разі суперечностей. Саме це сприяє збереженню балансу у міжнародних правовідносинах. На практиці міжнародна ввічливість тісно пов'язана з такими принципами, як

суверенна рівність держав, невтручання у внутрішні справи, добросовісне виконання міжнародних зобов'язань і мирне врегулювання спорів. Без поваги та ввічливості ці принципи не мали б реальної дії. Зокрема, під час засідань Генеральної Асамблеї ООН або самітів G20 учасники дотримуються певних етичних стандартів комунікації, навіть у випадках серйозних розбіжностей. Це не лише підтримує дипломатичний баланс, але й демонструє, що міжнародне спілкування має будуватися на повазі до гідності всіх учасників.

У XX–XXI століттях міжнародна ввічливість отримала нове значення у зв'язку з розвитком інформаційних технологій та відкритістю світового простору. Публічні заяви лідерів, дипломатичні коментарі, офіційні пости у соціальних мережах також стали інструментом міжнародного спілкування, і порушення правил ввічливості в цих комунікаціях може спричинити дипломатичні конфлікти. Тому сучасні держави дедалі більше усвідомлюють необхідність дотримання етичних норм навіть у цифровому середовищі.

Крім того, міжнародна ввічливість є проявом правової культури держави. Те, як країна поводиться у відносинах з іншими — чи поважає вона суверенітет, чи не зловживає своїм становищем, — є показником рівня її правової зрілості. Саме через такі механізми світова спільнота оцінює надійність партнерів і ступінь їх готовності діяти відповідально

Водночас міжнародна ввічливість не означає безумовного підкорення чи поступок. [4, с. 152]. Це радше стратегічний інструмент підтримання гідності держави при збереженні конструктивного діалогу. Вона дозволяє державам висловлювати незгоду цивілізовано — через дипломатичні канали, заяви чи протести, але без приниження опонентів.

Загалом міжнародна ввічливість виконує три основні функції: регулятивну — сприяє встановленню правил поведінки у міжнародних відносинах; комунікативну — забезпечує ефективний обмін інформацією між суб'єктами міжнародного права; стабілізаційну — підтримує мир, довіру та взаємоповагу між державами.

У підсумку можна зазначити, що міжнародна ввічливість є важливою морально-правовою категорією, без якої неможливе ефективне функціонування сучасного міжнародного права.[5, с.114]. Вона сприяє формуванню атмосфери взаєморозуміння, зміцнює міжнародну безпеку та підтримує принципи гуманності в міждержавних стосунках. У XXI столітті, коли світ стикається з численними викликами — від збройних конфліктів до інформаційних війн, — саме міжнародна ввічливість стає одним із ключових інструментів збереження миру та гідності у міжнародних правовідносинах.

Використані джерела

1. Шоу М. Міжнародне право : пер. з англ. 9-е вид. Кембридж : Cambridge University Press, 2021. 1450 с. URL: https://www.cambridge.org
2. Браунлі Я. Принципи міжнародного публічного права : пер. з англ. 9-е вид. Оксфорд : Oxford University Press, 2019. 912 с. URL: https://global.oup.com
3. Vienna Convention on Diplomatic Relations // United Nations Treaty Series. Vol. 500. 1961. P. 95. URL: https://treaties.un.org
4. Crawford J. Brownlie's Principles of Public International Law. 10th ed. Oxford : Oxford University Press, 2023. 900 p. URL: https://global.oup.com
5. Charter of the United Nations and Statute of the International Court of Justice. New York : United Nations, 2020. 121 p. URL: https://www.un.org

Микита МАТКОВСЬКИЙ
аспірант кафедри конституційного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ОБМЕЖЕНЬ ДОСТУПУ ДО ІНФОРМАЦІЇ

Доступ до інформації є одним із ключових принципів демократичного суспільства, адже він забезпечує прозорість діяльності органів влади, підзвітність посадових осіб та реалізацію права громадян на отримання суспільно важливої інформації. Водночас чинне законодавство передбачає певні обмеження доступу до інформації, які пов'язані із захистом державної таємниці, персональних даних, комерційної таємниці та інших видів конфіденційної інформації. Проте на практиці застосування цих норм часто супроводжується рядом проблем, що ускладнюють реалізацію права громадян на інформацію.

У сучасних реаліях збройного протистояння питання гарантування права громадян на доступ до публічної інформації набуває особливої актуальності. З одного боку, прозорість та відкритість діяльності органів державної влади виступають важливою передумовою функціонування демократичної держави, адже забезпечують підзвітність влади, реалізацію принципу публічності та формування довіри суспільства до державних інституцій. З іншого боку, в умовах дії правового режиму воєнного стану виникає об'єктивна необхідність обмежувати поширення окремих відомостей задля гарантування національної безпеки, підтримання обороноздатності держави, а також захисту військових і цивільного населення.

Поєднання двох протилежних потреб — забезпечення відкритості діяльності влади та необхідності збереження державної таємниці — породжує низку правових суперечностей, прогалин і практичних складнощів у реалізації громадянами права на інформацію. Відсутність чітких і єдиних критеріїв щодо визначення інформації, доступ до якої може бути обмежений, а також тієї, що повинна залишатися відкритою, спричиняє неоднозначне трактування законодавчих норм. Унаслідок цього можливі випадки зловживання з боку окремих органів влади, що іноді призводить до фактичного звуження або навіть нівелювання конституційних гарантій відкритості інформації.

У зв'язку з цим виникає потреба в ґрунтовному науковому аналізі правових основ реалізації права на доступ до публічної інформації в умовах воєнного стану. Важливим є виявлення недоліків чинного законодавства, дослідження практики його застосування та формування пропозицій щодо вдосконалення нормативно-правового регулювання у цій сфері. Розв'язання зазначених проблем сприятиме зміцненню демократичних інституцій, підвищенню рівня довіри громадян до державної влади та забезпеченню належного балансу між інтересами національної безпеки і правом суспільства на отримання інформації.

Однією з ключових проблем є протиріччя між принципом відкритості інформації та законними обмеженнями, які зумовлені дією правового режиму воєнного стану. Конституція України [1] гарантує право кожного на інформацію, що є важливим елементом формування громадянського суспільства та забезпечення демократичних свобод. Водночас законодавство про воєнний стан [2] передбачає можливість тимчасового обмеження окремих конституційних прав і свобод, зокрема права на збирання, зберігання, використання та поширення інформації, якщо її розголошення може зашкодити інтересам державної безпеки, оборони або територіальної цілісності держави.

Недостатня чіткість законодавчого регулювання критеріїв і механізмів застосування таких обмежень створює труднощі у правозастосовній практиці. Зокрема, розпорядники публічної інформації нерідко стикаються з необхідністю правильно застосовувати так званий «трискладовий тест» — оцінку можливих негативних наслідків, наявності легітимної мети та пропорційності обмеження. У ситуаціях підвищених ризиків не завжди вдається досягти оптимального балансу між суспільним інтересом у доступі до інформації та потенційною шкодою, яку її оприлюднення може завдати безпеці держави або її збройним силам.

У практиці також спостерігаються випадки надмірного та недостатньо обґрунтованого обмеження доступу до інформації. Подібні дії можуть розцінюватися як порушення права на інформацію, особливо з огляду на те, що законодавство про воєнний стан прямо не передбачає призупинення обов'язків розпорядників інформації, встановлених законодавством про доступ до публічної інформації. Водночас посилення інформаційного протистояння, поширення дезінформації та маніпулятивних повідомлень змушують державу активніше регулювати інформаційний простір, що також обумовлює необхідність певних обмежень щодо поширення неправдивої або шкідливої інформації [3].

Щодо вдосконалення законодавства у сфері доступу до публічної інформації в умовах воєнного стану, важливою передумовою є систематизація нормативно-правових актів, які регулюють інформаційні відносини. Такий процес повинен здійснюватися поетапно, відповідно до принципів законодавчої техніки та правової визначеності. Особливого значення дотримання цих принципів набуває саме під час дії воєнного стану, оскільки будь-які тимчасові обмеження конституційних прав, у тому числі права на інформацію, мають встановлюватися чіткими й однозначними правовими нормами, що мінімізують можливість суб'єктивного тлумачення та забезпечують пропорційність втручання.

Надто швидка або недостатньо продумана систематизація законодавства може спричинити появу правових колізій між загальними законами, такими як законодавство про доступ до публічної інформації, та спеціальними нормами, що діють у період воєнного стану. У свою чергу, це здатне призвести до нестабільності правового регулювання у сфері інформаційних відносин [4, с. 165].

Крім того, у наукових дослідженнях наголошується на важливості гармонізації національного законодавства з правом Європейського Союзу. У процесі європейської інтеграції імплементація норм ЄС у сфері інформаційної політики є важливим кроком для підвищення рівня захисту персональних даних громадян, розвитку електронної комерції та формування сучасної системи інформаційних відносин. Впровадження європейських стандартів також сприятиме підвищенню ефективності регулювання доступу до інформації та забезпеченню належного балансу між принципами відкритості та вимогами безпеки держави.

Отже, проблеми застосування чинного законодавства щодо обмежень доступу до інформації пов'язані з нечіткістю правових норм, зловживанням засекречуванням інформації, недостатньою правовою обізнаністю та слабкими механізмами контролю. Для їх вирішення необхідно вдосконалювати законодавство, підвищувати рівень правової культури та забезпечувати ефективний нагляд за дотриманням принципу відкритості інформації. Лише за таких умов право громадян на доступ до інформації буде реалізовуватися повною мірою.

Використані джерела

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL : https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/389–19#Text.
3. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. URL : https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939–17#Text.
4. Кокарча Ю. А. Трансформація інформаційного законодавства України в процесі інтеграції до ЄС. *Актуальні проблеми політики*. 2023. Вип. 71. С. 164–170.

ЗМІСТ

Ківалов С. В. Вступне слово 3

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА В УМОВАХ ВІЙНИ

Софія АЛЬ-РАДЖАБІ
Проблема «інформаційного шуму» і формування критичного мислення в цифрову епоху 4

Артем НАЗАРЧУК
Захист прав та свобод людини та громадянина в умовах воєнного стану 8

Дар'я БЕРШАДСЬКА
Особливості правового режиму виконання видаткової частини Державного бюджету України в умовах воєнного стану 13

Дар'я БЕРШАДСЬКА
Особливості правового регулювання відновлення довкілля після воєнного стану 16

Анна БЕХАЛО
Каховське водосховище: правові наслідки екологічної катастрофи 19

Марина БІТОВА
Відповідальність у сфері будівництва за порушення вимог містобудівного законодавства 22

Дар'я БОЙКО
Екологічна безпека як складова національної безпеки України в умовах воєнного стану 26

Дар'я БОЙКО
Цифрові гроші: виклики правового регулювання 28

Назар БОЙКО
Правовий режим морських портів України під час воєнного стану: обмеження та міжнародні зобов'язання 31

Олександр ВИШНЕВСЬКИЙ
Теоретично-практичний аспект господарського права в умовах воєнного стану 34

ПРИВАТНЕ І ПУБЛІЧНЕ ПРАВО В УМОВАХ ВІЙНИ... Вычитка № 5. 25.03.2026. МММ

Софія ВІЛЬХА
Особливості застосування воєнного стану до морської галузі: обмеження та заборони 36

Єлизавета ВОЄВОДА
Правовий режим екологічної безпеки Запорізької АЕС в умовах окупації 39

Олександра ВОЙЦИКЕВИЧ
Особливості правової системи Китаю 43

Амір ГАДЖИЄВ
Віднесення підприємства до категорії ризикових платників ПДВ: проблемні аспекти та рішення 45

Єлізавета ГАЙДУ
Захист прав людини в умовах воєнного стану: проблеми та перспективи 48

Соломія ГАЛЮЛЬКО
Перспективи електронного голосування: закордонний досвід для України 50

Дар'я ГАПОНЕНКО
Особливості кримінальної відповідальності військовослужбовців під час воєнного стану 53

Євгенія ГАРДЗИНСЬКА
Дисциплінарна відповідальність прокурорів: проблеми та шляхи вдосконалення 55

Евеліна ГІРКА
Функціонування органів державної влади в умовах воєнного стану 57

Евеліна ГІРКА
Зміна пріоритетів правового регулювання у кризових умовах: від індивідуального до суспільного 61

Анастасія ГЛИТЕНЬ
Конституційно-правові основи військового обов'язку та мобілізації в Україні 63

Яна ГРІГУЦА
Особливості провадження у справах про банкрутство в умовах воєнного стану 65

Богдана ГУНЧАК
Зловживання митних органів дискреційними повноваженнями та їх оскарження у суді 68

Софія ДМИТРЕНКО
Проблеми реалізації принципу поділу влади в умовах воєнного стану 72

Діана ДУХОВНА
Статус військовополонених відповідно до норм міжнародного гуманітарного права 74

Ілля ЕЛІСАШВІЛІ
Риси загального права України 76

Анастасія ЖИЛКА
Об'єктивні межі конституційного контролю та доктрина «політичного питання» у практиці Конституційного Суду України 79

Дар'я КАМЕНСЬКА
Порядок визначення та зміни конституційного ладу в Україні 81

Наталія КАРАПІРЯ
Трансформація функцій держави приватно-правового регулювання під час війни 83

Анна КАРП
Трансформація принципів поділу влади в умовах воєнного стану: посилення виконавчої гілки та контроль 85

Юлія КІНДЕЙ
Верховенство права як теоретична основа обмеження державної влади 87

Руслан КОБРИНЧУК
Галузі криміналістичної техніки 89

Потап КОВАЛЬЧУК
Принцип верховенства права в умовах воєнного стану: теоретичний аспект 92

Владислав КОВБАСЮК
Будівництво під час воєнного стану 94

Марія КОЛОСЕНКО
Проблеми державного контролю у сфері охорони лісів під час воєнного стану 97

ПРИВАТНЕ І ПУБЛІЧНЕ ПРАВО В УМОВАХ ВІЙНИ... Вычитка № 5. 25.03.2026. МММ

Віталій КОЛТУНОВ
Баланс між національною безпекою та правами людини під час обмеження конституційних свобод 99

Катерина КОМЗОЛОВА
Баланс між публічними інтересами та правами особи під час війни 101

Богдан КОНОНЮК
Значення спеціалізованої прокуратури у сфері оборони як органу військової юстиції в Україні 103

Марія КОСОБУДСЬКА
Відновлення житла через реконструкцію 106

Софія КОСТЕНЮК
Деякі аспекти фінансового моніторингу криптовалютних операцій 110

Дарія КОСТЮК, Ольга СУГАКОВА
Основні гарантії діяльності корпоративних інвестиційних фондів 114

Єлизавета КРИВУЛЯ
Принцип множинного громадянства: вплив та його реалізація в Україні 118

Емілія КРОТОВА
Право громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля в умовах воєнного стану 120

Ангеліна КУТАС
Скасування судового наказу у разі суперечливих договорів 123

Валерія ЛИСТОПАДОВА
Екологічні права людини в умовах воєнного стану: баланс між безпекою та правами громадян 126

Тетяна ЛІСОВИЧЕНКО
Фінансовий контроль як засіб запобігання зловживанням бюджетними коштами в умовах воєнного стану 129

Кристина Нурджан ЛОМЄЄВА
Вплив воєнного стану на бюджетну систему України 131

Софія МАЗУР
Правові засади відновлення об'єктів природно-заповідного фонду України після бойових дій 134

Анна МАЛЬОВАНА, Софія ЮРАШ
Проблема депортації цивільного населення як воєнного злочину: досвід України 136

Владислав ПАРАМОНОВ
Порядок визначення та зміни конституційного ладу: проблеми реалізації в умовах воєнного стану 138

Софія ПРОТЕНЯК
Правове регулювання господарської діяльності в умовах воєнного стану 140

Анастасія РАГІМОВА
Правова держава і воєнний стан: межі обмеження прав людини 143

Альбіна РЄЗНІК
Формування правосвідомості молоді в умовах війни 145

Марія РОМАНЦОВА
Гарантії конституційного ладу в Україні 148

Дмитрій РОМАЩЕНКО
Роль ради бізнес-омбудсмена у захисті прав суб'єктів господарювання 150

Адріана РУДА
Цифровізація та прозорість у фінансовій системі України 153

Софія САМОЙЛЕНКО
Особливості підвищення професійної компетентності державних службовців в умовах воєнного стану 157

Софія САМОЙЛЕНКО
Дотримання етичних норм державними службовцями в умовах правового режиму воєнного стану 159

Аліна САМОХВАЛ
Застосування форс-мажорних обставин в господарському процесі з врахуванням воєнного стану в Україні 162

Данило САПСАЙ
Особливості розгляду клопотань Антимонопольного комітету у господарському процесі 165

Євгеній СИРОТЮК
Проблеми реалізації права на свободу мирних зібрань в умовах воєнного стану в Україні 167

ПРИВАТНЕ І ПУБЛІЧНЕ ПРАВО В УМОВАХ ВІЙНИ... Вычитка № 5. 25.03.2026. МММ

Анна ТАРАСЮК
Співвідношення міжнародних договорів та національного законодавства України 171

Ангеліна ТЕРЕЩИНА
Правові основи обмеження свободи слова та доступу до інформації в умовах воєнного стану 174

Анастасія ТКАЧУК
Екологічна освіта як базова складова екологічної політики держави 176

Анастасія ТКАЧУК
Сучасні виклики публічних запозичень 178

Олександра ТУЧАК
Сфера перевезення в умовах дії правового режиму воєнного стану 180

Валерія УСАТЕНКО
Правове регулювання воєнного стану в Україні: адміністративно-правовий аспект 183

Анастасія ФАСІЙ
Єдність і відмінність цільового та функціонального призначення земель у контексті містобудівного розвитку територій 185

Анатолій ФІЛОНОВ
Проблеми визначення правового статусу моряків у зоні бойових дій 188

Діана ФОМІНИХ
Конституційні конфлікти в умовах воєнного стану в Україні та форми їх припинення 191

Камілла ХАЛУПЕНКО
Типові мовні порушення у виступах юристів і шляхи їх усунення 194

Кирило ХАРЧЕНКО
Юридична та фактична Конституція в умовах дії правового режиму воєного стану 198

Кирило ХАРЧЕНКО
Проблеми правової соціалізації української молоді в умовах дії правового режиму воєного стану 200

Єлизавета ХЛІБОПАШЕНКО
Страхування та комерційні контракти в умовах війни 202

Роман ХОВРАЩУК
Принцип «забруднювач платить» та реальність виконання 205

Юлія ХРИСТЮК
Обмеження прав людини: проблеми сучасних реалій у режимі воєнного стану 207

Тетяна ЧЕПІЛЬ
Моніторинг стану довкілля під час війни: правові проблеми та напрями вдосконалення 210

Христина ЧЕРВАН
Поняття та співвідношення державного та конституційного ладу 212

Дар'я ЧЕРКЕЗ
Правові механізми відновлення довкілля після бойових дій в Україні 214

Анастасія ШАБУЛІНА
Знищення лісів і природно-заповідного фонду під час війни: юридична оцінка 216

Ксенія ШМУКЛЕРОВСЬКА
Захист морського довкілля під час війни: баланс державних і приватних інтересів 219

Надія ЯЦЕНКО
Правове забезпечення цифровізації правових систем світу 222

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРИВАТНОГО ПРАВА В УМОВАХ ВІЙНИ

Іванна АНТОНЯН
Рецепція римського приватного права в українському законодавстві: виклики воєнного часу 225

Нонна АШАДЗЕ
Відповідальність за рішення віртуальної цифрової особи: проблеми правового регулювання 227

Сергій БАБАК
Трансформація правової системи України: європейський вектор розвитку 230

ПРИВАТНЕ І ПУБЛІЧНЕ ПРАВО В УМОВАХ ВІЙНИ... Вычитка № 5. 25.03.2026. МММ

Сергій БАБАК, Марина СТЕПАНОВСЬКА
Характеристика процедури сквіз-ауту 233

Владислав БАЛАБАН
Цивільно-правове регулювання штучного інтелекту 237

Анна БАРАБАШ
Особливості функціонування правничої термінології у воєнний період 240

Анна БАРАБАШ
Поняття цифрового права і цифрова безпека 244

Олександра БАРАБАШ
Особливості спадкування на тимчасово окупованих територіях 246

Катерина БІЛИК
Процесуальні аспекти провадження у справах про неплатоспроможність 248

Данило БОЙКО, Олександра ВОЙЦИКЕВИЧ
Корпоративні права як об'єкт публічно-правового втручання в умовах війни 250

Єлизавета БУГАЄВСЬКА
Проблемні питання укладення господарського договору в електронній формі 253

Кіра ВАСИЛЬКОВЕЦЬ
Охорона немайнових прав фізичних осіб в умовах воєнного стану 257

Валерія ВІЮК, Юлія СЕРГІЄНКО
Особливості проведення публічних закупівель в умовах воєнного стану 259

Юлія ВУЙЧЕНКО
Право на житло, власність і працю в умовах війни: філософія соціальної солідарності 263

Евеліна ГІРКА
Римська концепція utilitas publica та її вплив на баланс приватного і публічного інтересу під час воєнного стану 265

Вероніка ГОЛОВАТЮК
Принцип верховенства права за цивільним законодавством в умовах воєнного стану 268

Катерина ГРИНЮК
Особливості скликання та проведення загальних зборів акціонерних товариств в умовах воєнного стану 271

Анна ГРИЦЕНКО, Валерія КАЛИНІВСЬКА
Санкції за порушення валютного законодавства в Україні в умовах воєнного стану 273

Яна ГРІГУЦА
Доступ до правосуддя внутрішньо переміщених осіб у цивільному процесі 277

Богдана ГУНЧАК
Вплив судової практики на формування прецедентів у господарському процесі 279

Марія ГУЦУЛ
Форс-мажор у цивільних договорах в умовах воєного стану 283

Влада ДЄЛЯЄВА, Софія ЗВАРИЧ
Мова як фактор консолідації 285

Анастасія ДІДУХ, Вікторія УДОД
До питання відмови від суверенного імунітету у контексті вирішення спорів щодо виконання зобов'язань за договором публічно-приватного партнерства 288

Дмитро БУТРІЙ
Окремі питання, пов'язані з примусовим стягненням боргів за рахунок частки в статутному капіталі товариства 290

Микита ДОРОФЄЄВ
Проблеми захисту архівів документів фізичних осіб в умовах воєнного стану 293

Микола ДОРОШЕНКО
Щодо правових засад надання послуг та виконання робіт в сфері господарювання 296

Софія ДУМА
Відповідальність за порушення приватно-правових норм під час воєнного стану 299

Катерина ДЮЛЬГЕР, Софія СМОЛЯРОВА
Міжнародно-правовий статус тимчасово окупованих територій 301

Кіріл ЖИТНЯКОВСЬКИЙ
Деякі проблеми щодо визначення поняття біржових угод 303

ПРИВАТНЕ І ПУБЛІЧНЕ ПРАВО В УМОВАХ ВІЙНИ... Вычитка № 5. 25.03.2026. МММ

Владислав ЖУРАВЕЛЬ
Правовий статус організавторів азартних ігор за цивільним законодавством 305

Анастасія ЗАВАЛЬНЮК
Концепції співвідношення національного, регіонального та міжнародного права 309

Анастасія ЗАВАЛЬНЮК, Яна СУНИЦЯ
Корпоративна відповідальність учасників господарських товариств 311

Олена ЗАПОРОЖЕЦЬ
До проблеми правового регулювання цифрових доказів у господарському процесі 315

Анастасія ЗЕЛІНЧЕНКО
Форс-мажорні обставини у господарській діяльності в умовах воєнного стану 318

Володимир ІЛІЧКО
Захист прав підприємців у сфері господарської діяльності в умовах війни 323

Ілля КАБАЦЬКИЙ
Особливості правового статусу працівників ДСНС під час здійснення ними служби в умовах війни 326

Антоніна КАРНАУХ-КОЛПАКОВА
Цифрова трансформація господарських судів у контексті європейської інтеграції України 328

Кирило ХАРЧЕНКО
Проблеми реалізації спадкових прав громадян в умовах воєного стану та тимчасової окупації територій України 331

Юлія КІНДЕЙ
Роль юридичних ВНЗ у збереженні та розвитку правової української мови під час війни 333

Юлія КІНДЕЙ
Соціальна функція приватної власності: від індивідуалізму до спільної відповідальності 336

Владислав КЛИМЕНКО
Щодо істотних умов та форми господарських договорів 339

Антон КОВАЛЬЧУК
Медіація як спосіб вирішення спору 341

Еріка КОМАРОВСЬКА, Катерина ПАСІЧНИК
Гарантія як спосіб забезпечення господарських зобов'язань 344

Софія КОНДРАТЮК
Забезпечення прозорості, відкритості та публічної державної служби 348

Анастасія КОРНУТА
Правові аспекти спадкування в умовах війни 351

Віолетта КОРЧОМКІНА
Щодо забезпечення правової охорони об'єктів інтелектуальної власності в діяльності суб'єктів господарювання 354

Захар КОРШУН
Штучний інтелект як суб'єкт цивільних прав 356

Вікторія КРИВІНОК, Євгенія РОМАШ
Особливості застосування і розвитку правил Інкотермс 358

Емілія КРОТОВА
Цивільно-правові аспекти використання електронних підписів 361

Аріана КУНЦ
Щодо правових засад майнових відносин у сфері господарювання 364

Аріна КУРМАНСЬКА
Передумови звернення до господарського суду у справах про банкрутство 366

Альбіна КУЧИНСЬКА
Цивільна відповідальність за поширення фейкових новин та дезіфнформації в цифровому просторі 369

Антоніна КУШНІРОВА, Олександра МИКИТЮК
Правовий статус корпоративного договору та проблеми його практичного застосування 372

Дар'я КУЩИК
Роль публічних службовців у реалізації програм відновлення України 374

Анастасія КЮРКЧІ
Правовий режим військової реквізиції майна: баланс приватного інтересу та суспільної безпеки 377

ПРИВАТНЕ І ПУБЛІЧНЕ ПРАВО В УМОВАХ ВІЙНИ... Вычитка № 5. 25.03.2026. МММ

Аліна ЛЕТА
Відшкодування шкоди, завданої збройною агресією: національні та міжнародні механізми 379

Олександр ЛИСЕНКО
Захист прав суб'єктів господарювання у господарських судах . . . 381

Анастасія ЛІСОВСЬКА
Принцип pacta sunt servanda в умовах форсованих соціальних змін: римські витоки стабільності договірних відносин 384

Кристина Нурджан ЛОМЄЄВА
Цивільно-правовий статус внутрішньо переміщених осіб 386

Анна МАСЛЯКОВА, Марія ОЛІЙНИК
До питань кола суб'єктів корпоративних правовідносин в корпоративному праві 388

Анна МАЗУР
Вплив цифровізації на правову систему України 391

Анна МАЗУР, Вікторія СУЙЧИМЕЗОВА
Корпоративне право після втрати чинності Господарського кодексу: нові виклики та перспективи 394

Дарина МАКСИМЧУК
Щодо поняття та форм недобросовісної конкуренції 398

Ілля МАНЬКО
Право власності у римському праві та сучасні виклики його реалізації в умовах війни в Україні 402

Дар'я МАРЧЕНКО
Упорядкування нової військової термінології під час війни 405

Liana MATAIEVA
NFT as a Copyright Object 407

Софія МЕДВЕДИК
Проблема співвідношення державної влади і приватної автономії особи у воєнний час 410

Анастасія МИХАЙЛИШИНА
Особливості правового режиму майна, залишеного на окупованих територіях 412

Поліна МОЖАРОВСЬКА
Цивільно-правове регулювання опіки та піклування над дітьми, які втратили батьків під час збройних конфліктів . . . 416

Олександра МОЦИК
Права власності у римському праві та сучасні механізми їх захисту в умовах війни: від dominium до воєнної реквізиції 419

Вадим НЕЧАЙ
Кваліфікація страхових випадків в умовах воєнного стану 421

Надія ОЛЕКСЮК
Проблеми відшкодування шкоди, завданої майну фізичних та юридичних осіб внаслідок збройного конфлікту 425

Ірина ОМЕЛЬЧЕНКО
Аналогія права у приватноправових відносинах 427

Maria OPOKINA
Public Procurement in Wartime: Transparency, Risks of Abuse, and Anti-Corruption Mechanisms 430

Ілля ОРЛОВСЬКИЙ
Деякі питання ліцензування господарської діяльності 431

Дар'я ОСТРОВСЬКА
Втручання правоохоронних органів як загроза реалізації права власності під час воєного стану 434

Юлія ПАВЛІШИНА
Відшкодування шкоди, завданої підприємствам корпоративного типу війною: національні та міжнародні підходи 437

Анна ПАВЛОВСЬКА
Захист прав власносності внутрішньо переміщених осіб на окупованих територіях 441

Валерія ПАРУБЕЦЬ
Цивільно-правове регулювання компенсації за зруйноване чи пошкоджене житло в умовах воєнного стану 443

Олексій ПАРФЬОНОВ
Відшкодування шкоди, завданої внаслідок бойових дій: правовий механізм і судова практика 446

Катерина ПОПОВСЬКА
Цивільно-правовий статус спортсмена в цифровому середовищі: виклики воєнного часу 448

Маргарита САВЧЕНКО
Процесуальні гарантії прав відповідача у господарському судочинстві 451

ПРИВАТНЕ І ПУБЛІЧНЕ ПРАВО В УМОВАХ ВІЙНИ... Вычитка № 5. 25.03.2026. МММ

Софія САМОЙЛЕНКО
Особливості укладання та виконання договорів оренди (найму) під час бойових дій 453

Софія САМОЙЛЕНКО
Господарсько-правовий механізм компенсації збитків бізнесу, завданих війною 455

Софія САМОЙЛЕНКО
Спадкування цифрових активів 458

Крістіна САРАТУРА
Щодо правового статусу господарських об'єднань 460

Марія СЕРБІНОВА
Відповідальність за порушення правил військового обліку 463

Дарія СЕРГІЄНКО
Щодо поняття та функцій господарсько-торговельної діяльності 465

Яна СОКОРЧУК
Конституціоналізм як вимір публічної влади 467

Данило СТАНКОВ
Електронний суд як інструмент забезпечення безперервності господарського процесу під час війни в Україні 469

Марина СТЕПАНОВСЬКА
Національна правова система України 472

Ілона СТРАТІЄВСЬКА, Тетяна КОРОТКА
Захист прав приватної власності під час війни: Міжнародні стандарти та українська практика 475

Вікторія СУЙЧИМЕЗОВА
Вплив європейського права на правову систему України 477

Яна СУНИЦЯ
Вплив інформованості населення на розвиток правової системи України 480

Станіслава ТУЛА
Міжнародно-правове регулювання опіки над дітьми, евакуйованими з України під час повномасштабного вторгнення Російської Федерації 482

Дарія ТУРТА
Правові засади майнових відносин у сфері господарювання 484

Анастасія ФАСІЙ
Відповідальність за невиконання зобов'язань унаслідок форс-мажорних обставин в умовах воєнного стану 487

Діана ФЕДОРОВА
Проблеми спадкування в умовах війни: оголошення особи померлою 490

Станіслав ЧЕРЛАТ
Вплив війни на дію правових норм про зобов'язання: загальнотеоретичний підхід 492

Валерія ЧЄРНЕУЦАН
Праворве регулювання примусового відчуження майна в умовах воєнного стану 495

Ангеліна ЧУМАЧЕНКО
Вплив цифровізації та електронного судочинства на господарські спори 499

Анастасія ШЕШЕНЯ
Проблеми застосування інституту «негідних спадкоємців» 501

Маргарита ШОВКУН
Проблеми проходження державної служби на деокупованих територіях 504

Карина ШУЛЬГА
Порівняльна характеристика однорівневої та дворівневої структури управління в акціонерному товаристві 507

Дар'я ШУМЕЙКО
Публічна влада як гарант стабільності суспільства під час збройного конфлікту 510

Діана ЯКОВЛЄВА
Цивільно-правові наслідки руйнування майна внаслідок воєнних дій 512

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ТА БЕЗПЕКА

Софія АКІНШИНА
Міжнародні зобов'язання держави під час воєнного стану: баланс між безпекою та правами людини 515

Анастасія АРАВЕНКО
Ліга націй: діяльність та значення в міжнародних відносинах . . . 518

ПРИВАТНЕ І ПУБЛІЧНЕ ПРАВО В УМОВАХ ВІЙНИ... Вычитка № 5. 25.03.2026. МММ

Вікторія АФОНЬКІНА, Дар'я ПРОКОПЕЦЬ
Регулювання методів бойових дій згідно з міжнародним правом 520

Нонна АШАДЗЕ, Матвій ЛИТВИН
Мінські угоди крізь призму принципу «pacta sunt servanda» *523*

Сергій БАБАК
Проблеми кібервійни та кібербезпеки у міжнародному публічному праві 525

Анастасія БАБІЙЧУК
Особливості розгляду справ у господарських судах за участю іноземних суб'єктів 530

Анастасія БАБІЙЧУК
Європейські стандарти цивільного процесуального права: імплементація в Україні 532

Софія БАЛАСЬ, Поліна БУЗНИК
Роль міжнародних організацій у підтримці воєнної безпеки України: практика НАТО у 2022–2025 роках 535

Олександра БАРАБАШ
Забезпечення безпеки морських перевезень під час війни 538

Вікторія БЕЗРОДНА
До питання про співвідношення моралі та міжнародного права 542

Дар'я БЕРШАДСЬКА
Міжнародне морське право як інструмент відновлення морської безпеки України 545

Анна БЕХАЛО
Морські спори в умовах війни: практика міжнародного трибуналу з морського права 549

Соф'я БИКОВА
Роль Міжнародного кримінального суду у забезпеченні міжнародної справедливості в умовах війни в Україні 551

Софія БІЛОУС
НАТО: міжнародні правові засади діяльності 555

Марія БОБРОВА
Вестфальский мир та початок епохи універсального міжнародного права 557

Дар'я БОЙКО
Міжнародно-правовий статус Чорного моря та проблеми безпеки судноплавства 560

Катерина БОНДАРЕНКО
Взаємне визнання судових рішень у кримінальних справах: виклики та перспективи Європейського ордера на арешт 562

Єлизавета БУГАЄВСЬКА, Анастасія СИНГАЙ
Роль Міжнародного кримінального суду у боротьбі з воєнними злочинами в умовах збройної агресії РФ проти України 564

Владислава ВАСИЛЬКІВСЬКА, Анна ЩЕРБИЧ
Міжнародне гуманутарне право та воєнні злочини 567

Ангеліна ВЕЛИЧКО
Міжнародно-правовий режим забезпечення безпеки судноплавства в умовах гібридної війни: досвід України та сучасні виклики для морського права 569

Ангеліна ВЕРБОВЕЦЬКА
Санкція як інструмент в міжнародному приватному праві 571

Валерія ВІЮК, Юлія СЕРГІЄНКО
Захист прав військовополонених під час збройного конфлікту в Україні 573

Єлизавета ВОЄВОДА
Виклики та загрози, спричинені тимчасовою окупацією морських просторів України 577

Єва ВОЙТКОВА
Сучасні виклики забезпечення безпеки мореплавства в умовах зростання військово-політичної напруги у світі 580

Дар'я ВОЛКОВА
Роль міжнародних договорів у врегулюванні міжконфесійних конфліктів у європі XVI–XVII століть 583

Єлизавета ГОНЧАРЕНКО
Роль ООН у врегулюванні сучасних конфліктів: проблеми ефективності та перспективи вирішення проблем 587

Ілля ГОНЧАРЕНКО
Система мирних засобів вирішення міжнародних спорів за Статутом ООН 590

ПРИВАТНЕ І ПУБЛІЧНЕ ПРАВО В УМОВАХ ВІЙНИ... Вычитка № 5. 25.03.2026. МММ

Поліна ГРАБЕНКО, Юлія КРИШЕНЬ
Міжнародно-правове регулювання боротьби з морським піратством та забезпечення безпеки морських шляхів 592

Анна ГРИЦЕНКО, Валерія КАЛИНІВСЬКА
Режим військового полону 594

Сабіна ГУМЕНЮК, Ярослава ПАВЛЮК
Міжнародна безпека: міф чи реальність? 598

Єлизавета ГУЦУ
Легітимні очікування як складова права власності за статтею 1 Протоколу № 1 до Європейської конвенції з прав людини 600

Анастасія ДЕРБАК, Софія КРИВОШЕЯ
Правовий статус військовополонених у сучасному міжнародному праві 603

Влада ДЄЛЯЄВА
Онтологія міжнародного правопорядку 606

Анастасія ДОЛГОРУК
Відшкодування майнових збитків внаслідок збройних дій 609

Наталя ДОМОЖИРСЬКА
Інститут множинного громадянства в Україні: передумови, виклики та перспективи практичного впровадження 612

Катерина ДРОЗД, Поліна МОКАНУ
Правовий статус військовополонених: міжнародні стандарти та їх порушення 614

Дар'я ЄВСТРАТЬЄВА, Катерина ФІЛІППОВА
Роль Міжнародного кримінального суду у притягненні до відповідальності за злочини в Україні 616

Дмитро ЖИЛІН, Данило МАЛИНОВ
Механізми відшкодування шкоди Україні, завданою збройною агресією Російської Федерації 618

Mokhammad ZHUAK, Kyrylo NAIDA
NGO Challenges in War Zones Around the World 621

Rehina ZAHORETS
Criminal Liability for Financial Crimes Committed Through the Use of Estonian E-Residency: Jurisdictional Aspects 623

Олена ЗАПОРОЖЕЦЬ
Право Європейського Союзу у сфері захисту біженців: досвід реагування на українську міграційну кризу 626

Софія ЗАЦЕПА, Єлизавета МОСКАЛЬЧУК
Захист прав біженців у сучасних міжнародних реаліях 628

Ірина ЗЕЛЕНЬКО
Принципи внутрішнього ринку ЄС 630

Анастасія ЗЕЛІНЧЕНКО
Особливості воєнної окупації як міжнародно-правового режиму 632

Анастасія ЗІНЧУК
Формування норм захисту прав дітей у міжнародному праві 634

Богдан ІВАНЧЕНКО
Сучасні проблеми притягнення держав до відповідальності 637

Володимир ІЛЬЧКО
Міжнародно-правовий статус військовополонених: роль Женевської конвенції в умовах сучасної війни 639

Вікторія ІЛЬНИЦЬКА
Санкції в системі сучасного міжнародного права: правові засади та проблеми легітимності 642

Дар'я КАЛАШНІКОВА
Стамбульська конвенція 1990 р. як основа міжнародного режиму тимчасового ввезення товарів 645

Дар'я КАЛАШНІКОВА
Добровільна відмова та примусове позбавлення громадянства: досвід США та Нідерландів для України 647

Дар'я КАЛАШНІКОВА, Валерія УСАТЕНКО
Міжнародно-правовий захист культурної спадщини під час збройних конфліктів: аналіз виконання Гаазької конвенції 1954 року 651

Антон КАЛТИШЕВ, Лаура КЕРМАНОВА
Роль Європейського суду з прав людини у формуванні міжнародно-правових стандартів прав людини 653

Єлизавета КИРПИЧЕНКО, Марія КОЖУХАР
Криза сучасної системи міжнародної безпеки 657

ПРИВАТНЕ І ПУБЛІЧНЕ ПРАВО В УМОВАХ ВІЙНИ... Вычитка № 5. 25.03.2026. МММ

Валерія КІШКО
Репарації в умовах війни: правова проблематика використання заморожених активів агресора 660

Анна КОВАЛЬСЬКА, Дар'я ШКРОБОТ-КОТЛЯРОВА
Правове регулювання діяльності волонтерських організацій як елемент партнерства публічної та приватної сфер 662

Дар'я КОВАЛЬЧУК
Право на самооборону в міжнародному праві: досвід України . . . 665

Анастасія КОЛЕСНІКОВА, Діана ОСТАФІЙ
Правовий статус дітей, залучених до збройних конфліктів, у сучасній практиці міжародних судів 667

Яна КОПЕЦЬКА
Загальні умови визнання та виконання іноземних судових рішень в Україні 670

Максим КОРОЛЬ
Порядок та наслідки набуття членства в Європейському Союзі 673

Максим КОРОЛЬ
Право на вихід з ЄС 676

Софія КОСТЕНЮК
Міжнародно-правові механізми забезпечення безпеки морських перевезень під час воєнного стану в Україні 679

Анна КРАМАРЕНКО
Історія формування Митного союзу ЄС 682

Анастасія КРАСНЯК
Механізми міжнародної допомоги цивільному населенню України: роль UNHCR і UNICEF 685

Юлія КРИШЕНЬ
Правила Європейського Союзу щодо визначення митної вартості 687

Анастасія КУДРЯ
Паризький акт 1928 року та заборона війни як засіб вирішення міжнародних спорів 689

Софія КУЗЬМЕНКО
Майбутнє правового режиму Антарктиди: виклики міжнародній безпеці у XXI столітті 692

Анастасія КУЛИК
Роль міжнародних організацій (ООН, НАТО, ОБСЄ) у підтриманні миру та безпеки в умовах війни в Україні 695

Софія КУРНОСЕНКО, Марианна ЧЕПОЙ
Принцип непорушності кордонів і його співвідношення з правом народів на самовизначення 698

Sofia KUTSERUBOVA
Shipbuilding: Production Risks and Contractual Stratedies 701

Наталія КУШНІР, Інеса РУДЗІК
Роль основних принципів міжнародного права в сучасних відносинах 703

Даніїл ЛАБУНСЬКИЙ
Цифрова дипломатія: як штучний інтелект змінює світову політику 706

Антоніна ЛЄШАН
Право дипломатичного притулку в умовах міжнародних конфліктів 710

Валерія ЛИСТОПАДОВА
Роль ООН та міжнародної морської організації у врегулюванні наслідків війни в Чорноморському регіоні 712

Евеліна ЛИТВИНЕНКО
Міжнародно-правові механізми притягнення до відповідальності за злочин агресії проти України 716

Тетяна ЛІСОВИЧЕНКО
Роль міжнародних судових інституцій у вирішенні морських спорів (Міжнародний трибунал з морського права, Міжнародний суд ООН) 718

Кристина Нурджан ЛОМЄЄВА
Захист прав судновласників і державний контроль над морськими перевезеннями під час війни 721

Ніка ЛУЦЕНКО
Міжнародно-правове регулювання засобів протидії тероризму 725

Діана ЛЯМІНА
Правова природа ЄС: проблеми визначення 727

Софія МАЗУР
Проблеми визначення морського права як галузі права 731

ПРИВАТНЕ І ПУБЛІЧНЕ ПРАВО В УМОВАХ ВІЙНИ... Вычитка № 5. 25.03.2026. МММ

Кіра МАЙСТРЕНКО
Роль Міжнародного Комітету Червоного Хреста у захисті цивільного населення під час війни в Україні 734

Софія МАКСЮТА
Вестфальський конгрес 1643–1648 рр. як підсумок Тридцятилітньої війни в Європі: правові наслідки 737

Данило МАЛИНОВ
Транзит критичних вантажів через території, що знаходяться в зоні ризику 739

Анна МАЛЬОВАНА
Виклики правового регулювання протидії забрудненню морського середовища в Чорному морі 742

Аліна МАРЧЕНКО
Геноцид як міжнародний злочин 745

Анастасія МЕЛЬНИЧЕНКО
Роль Верховного представника ЄС у реалізації зовнішньої політики 748

Артем МОЙСА, Анна КРАМАРЕНКО
Правовий статус окупації в сучасному міжнародному праві: теорія та практика 750

Ростислав НАКАЗНЮК
Створення міжнародного трибуналу ad hoc для Югославії 753

Віолетта НІКОЛАЄВА
Правові механізми захисту біженців у Європейському Союзі 755

Світлана ОСТАПЕНКО
Особливості усиновлення з іноземним елементом у період воєнного стану в Україні 759

Світлана ОСТАПЕНКО, Станіслава ТУЛА
Використання санкцій як інструмент примусових заходів до держав 761

Андрій ПАЛАМАРЧУК, Марія ЩЕРБИНА
Кіберпростір як новий вимір міжнародної безпеки: правові межі «кібервійни» 764

Катерина ПАСІЧНИК
Застосування міжнародних звичаєвих норм у сучасних конфліктах 767

Єлизавета ПЕРЕРВА, Поліна КОБЕЦЬ
Порушення норм міжнародного гуманітарного права за IV Женевською конвенцією 1949 року в умовах окупації Криму 769

Аліна ПЕТРИЧЕНКО
Роль та значення міжнародних організацій в сучасних умовах . . . 772

Anna PIVTORAK
Freedom of Navigation in Armed Conflicts: How International Maritime Law Protects Civilian Shipping 775

Ксенія ПІХ
Міжнародна гуманітарна допомога Україні під час російсько-української війни 777

Вікторія ПОЛЕГЕНЬКА
Захист цивільного населення та гуманітарних об'єктів у зоні бойових дій 780

Вероніка ПОМАЗАН
Міжнародно-правова відповідальність держави-агресора за порушеня суверенітету України 783

Катерина ПОПОВСЬКА
Міжнародно-правовий захист жертв збройних конфліктів у практиці ЄСПЛ: справа «Cyprus v. Turkey» та її значення для України 786

Катерина ПОПОВСЬКА
Міжнародно-правові аспекти протидії інформаційним маніпуляціям у ході збройних конфліктів 789

Аліна ПРОКОПЕНКО
Співпраця України з ООН у сфері підтримання міжнародного миру 792

Олександр РАССКАЗОВ
Кібербезпека у міжнародному праві: виклики та перспективи правового регулювання 795

Марія РИНКУН
Роль прецедентів ЄСПЛ у формуванні нових підходів у цивільному судочинстві України 797

Катерина РОМАНЮК
Міжнародно-правова відповідальність за агресію: прецедент України 800

ПРИВАТНЕ І ПУБЛІЧНЕ ПРАВО В УМОВАХ ВІЙНИ... Вычитка № 5. 25.03.2026. МММ

Дмитрій РОМАЩЕНКО
Проблеми діяльності Міжнародного кримінального суду 802

Діана САДІВСЬКА
Вплив релігії на розвиток міжнародних відносин 805

Софія САМОЙЛЕНКО
Міжнародно-правовий захист цивільного населення під час війни в Україні 809

Софія САРНИЦЬКА
Щодо ролі покарання за воєнні злочини у розбудові сталого миру та стабільності 811

Владислава СІМАКОВА
Створення ООН як точка відліку сучасного міжнародного права 813

Артем СКЛЯРУК
Міждержавний арбітраж у Постійній палаті третейського суду 816

Яна СОКОРЧУК
Наукові погляди М. Ю. Черкеса та одеська школа міжнародного права 819

Руслана СТЕПАНЕНКО
Принцип верховенства права ЄС: зміст і вплив на національні правові системи держав-членів 821

Сергій СТЕПАШКІН
Сучасні проблеми міжнародного міграційного права 825

Ірина СТРЮКОВА
Міжнародна правосуб'єктність фізичної особи в міжнародному приватному та публічному праві 828

Злата СУВЕРТАК
Розуміння та роль opinio juris у міжнародному праві 832

Марія ТАРАСЕНКО
Міжнародно-правове забезпечення розвитку технологій штучного інтелекту: сучасний стан і тенденції еволюції правового регулювання 834

Аліса ТАРАСОВА
Правові підстави та межі участі Європейського Союзу у безпекових гарантіях для України 836

Максим ТАЩІ
Створення та місце Міжнародного кримінального суду в системі кримінальної юстиції 839

Аліна ТРИКОЛИЧ
Діяльність Ліги Націй: роль та правові наслідки для міжнародних відносин 842

Олександра ТУЧАК
Відповідальність за воєнні злочин: механізм міжнародного правосуддя та роль національних судів 844

Валерія УСАТЕНКО
Правові та інституційні механізми забезпечення гендерної рівності: досвід Норвегії та Данії для України 846

Вікторія ЧАЙКА
Цілі ООН як основоположні аксіоми міжнародних відносин 849

Анастасія ЧОРНА
Роль морського права у забезпеченні безпеки державних кордонів та комерційних перевезень в умовах збройного конфлікту 851

Катерина ЧОРНОХВОСТЕНКО
Використання санкцій як інструменту міжнародно-правового впливу на державу-агресора 853

Валерія ЧУБА
Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу 855

Валерія ШЕВЧЕНКО
Міжнародно-правові аспекти відшкодування шкоди, завданої збройною агресією 857

Ганна ШКІМБОВА
Міжнародно-правові гарантії захисту цивільного судноплавства під час воєнних дій у Чорному морі 860

Богдана ШОВКОВИЧ
Європейські принципи захисту прав суб'єктів господарювання 864

Богдана ШОВКОВИЧ
Європейські стандарти оцінювання професійної діяльності державних службовців 866

ПРИВАТНЕ І ПУБЛІЧНЕ ПРАВО В УМОВАХ ВІЙНИ... Вычитка № 5. 25.03.2026. МММ

Віталій ЯКУБАШ
До дискусії про міжнародну кримінальну відповідальність за порушення норм сталого розвитку та прав людини у воєнний час 868

Надія ЯЦЕНКО
Право на життя в умовах збройного конфлікту 871

АУДИТ, МИТНА СПРАВА ТА ОПОДАТКУВАННЯ

Нонна АШАДЗЕ
Правове регулювання переміщення культурних цінностей через кордон 874

Олександра БАРАБАШ
Особливості оподаткування малого і середнього бізнесу під час війни 876

Даріна БОЙКО
Роль аудиту митної політики та податкових стимулів у повоєнній відбудові 880

Дарія ВАСИЛЕНКО
Оподаткування військовослужбовців і волонтерів 882

Олександр ВИШНЕВСЬКИЙ
Синергія митного аудиту та податкового контролю як стратегічний інструмент фінансової безпеки в умовах цифровізації 885

Аліна ГОЛУБЕНКО
ESG-аудит: нові напрямки розвитку аудиту та нефінансової звітності 888

Поліна ГРАБЕНКО
Митний борг та гарантії згідно з Митним кодексом Європейського Союзу (МКЄС) 890

Владислава ДЖИГИРЕЙ
Становлення корпоративного права в Україні 892

Анастасія ДІДУХ
Застосування практики Європейського суду з прав людини при розгляді справ про порушення митних правил: виклики для національної судової практики 896

Євген КРАВЧЕНКО
Аудит як інструмент забезпечення економічної безпеки підприємства 900

Антон КАЛТИШЕВ
Фіскальна та екологічна функції СВАМ у митній політиці ЄС . . . 902

Михайло КАРАНДО
Специфіка проведення форензік-аудиту в кризових умовах 905

Роксана КАРАСЬОВА
Незалежність аудитора: фактори впливу, загрози та шляхи зміцнення в сучасних умовах 907

Лаура КЕРМАНОВА
Правовий статус авторизованого економічного оператора 909

Анна КОЗАЧОК
Роль податків у регулюванні економічних процесів держави 912

Катерина КОМЗОЛОВА
Вплив воєнного стану на стандарти аудиторської діяльності в Україні 914

Віолетта КОРЧОМКІНА
Етичні виклики для бухгалтера та аудитора в умовах зростаючої автоматизації та кіберзагроз 917

Аліна КОСТЮК
Вплив податкової політики на розвиток малого та середнього бізнесу 920

Валерія КРАСНОЖОН
Роль обліково-податкової інформації у прийнятті інвестиційних рішень з урахуванням факторів сталого розвитку 922

Єлизавета КРИВУЛЯ
Проблеми арешту коштів на банківських рахунках 925

Емілія КРОТОВА
Реформування бюджетної системи України у контексті післявоєнного відновлення 927

Роман КУДЕНКО
Щодо поняття та ознак підприємництва 931

ПРИВАТНЕ І ПУБЛІЧНЕ ПРАВО В УМОВАХ ВІЙНИ... Вычитка № 5. 25.03.2026. МММ

Роман КУДЕНКО
Податкові стимули та преференції для бізнесу в умовах воєнного стану та в період відновлення 933

Альона КУЛЬЧА
Трансформація митної політики України на шляху до членства в Європейському Союзі 936

Аріана КУНЦ
Концептуальні основи та роль облікової політики в контексті оптимізації податкового навантаження 938

Аріна КУРМАНСЬКА
Система рішень щодо зобов'язуючої інформації як спосіб мінімізації спорів, що виникають у зв'язку із класифікацією товарів 940

Анна МАГДЕНКО
Етика аудитора: вирішення конфліктів інтересів в професійній діяльності 943

Аліна МАРЧЕНКО
Пан-Євро-Середземноморська конвенція (РЕМ): значення та практичне застосування 945

Ксенія МАРЧЕНКО
Адаптація антимонопольного законодавства України до стандартів ЄС: проблеми імплементації та забезпечення ефективної конкурентної політики 948

Anastasiia MARCHUK
Evolution and Codification of the Law of the Sea 950

Ольга МЕРДЕНОВА
Тимчасові податкові пільги для підприємств оборонного комплексу 952

Артем МОЙСА
Вимоги СОТ щодо застосування кількісних обмежень 954

Никита ПЕТИРНІКІ
Електронний документообіг та е-інвойсинг: виклики та можливості для інтеграції в систему обліку та оподаткування 957

Валерія ПОЛЮГАНИЧ
Впровадження інноваційних технологій в аудиторську практику 959

Богдан ПРОКОПЕНКО
Щодо поняття та правового забезпечення природних монополій 961

Богдан ПРОКОПЕНКО
Автоматизація митних процедур та їх вплив на митне оформлення товарів 964

Діана САМУСЕВИЧ
Етика та професійна відповідальність у сфері аудиту, митної справи та оподаткування в умовах сучасних викликів 967

Софія СИРОТЮК
Податкові пільги для бізнесу в умовах воєнного стану: ефективність та перспективи розвитку 969

Ірина СТРЮКОВА
Правовий статус службовця дипломатичної служби 973

Станіслава ТУЛА
Вплив санкцій на міжнародні митні процедури 976

Дарія ТУРТА
Професійне судження аудитора: формування та застосування в умовах складних рішень 978

Валерія УСАТЕНКО
Правова природа генеральної системи преференцій: міжнародно-правовий інститут чи політичний інструмент? 980

Тетяна ЧЕПІЛЬ
Вплив воєнного стану на систему оподаткування прибутку підприємств 982

Марианна ЧЕПОЙ
Правила Світової організації торгівлі щодо митної вартості 986

Софія ЮРАШ
Основні принципи морського страхування 989

ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

Едуард КУЗЬМІН
Від «забутого трибуналу» до «забутих процесів», або Декілька слів про покарання японських воєнних злочинців класів В та С у пост-токійський період 992

ПРИВАТНЕ І ПУБЛІЧНЕ ПРАВО В УМОВАХ ВІЙНИ... Вычитка № 5. 25.03.2026. МММ

Богдан ФАСІЙ
Баланс імперативного та диспозитивного регулювання у договірному праві в умовах воєнного стану 994

Дмитро ВИСОЧИН
Паралельний імпорт як елемент міжнародної торговельної політики: виклики глобалізації 997

Руслан ВОВЧОК
Кібербезпека в умовах міжнародних збройних конфліктів 1000

Віталій ГЕРСАК
Фактичні шлюбні відносини: проблемні питання спадкування 1002

Єлизавета ІВАХНЕНКО
До витоків формування концепції захисту жінок у міжнародному гуманітарному праві 1005

Владислав МАЛЮТА
Заяви, що не підлягають розгляду: проблеми правового регулювання за Законом України «Про адміністративну процедуру» 1008

Аліна ТІТОВА
Способи та форми використання інформації у цивільно-правоих відносинах 1011

Анастасія ФАСІЙ
Поняття «психічне здоров'я» у міжнародному праві 1014

Марк ЧЕРНЯВСЬКИЙ
Досвід ООН у відновленні соціальної інфраструктури після збройних конфліктів 1017

Юрій ШЛЕНТОВ
Право на достатній життєвий рівень в умовах особливих правових режимів (на прикладі правового режиму воєнного стану) 1020

Софія ГАВРИШ
Роль миротворчих операцій у забезпеченні дотримання норм міжнародного права 1023

Катерина ГЛАЗКОВА
Відповідальність за злочин агресії: питання ефективності міжнародних інституцій 1026

Вероніка ДОРОНІНА
Пропаганда як зброя: інформаційно-психологічні операції 1029

Єлизавета КОЛЕСНІЧЕНКО
Значення міжнародних договорів у забезпеченні суверенітету України в умовах збройної агресії Росії 1033

Надія МИХАЙЛОВА
Ватикан як суб'єкт міжнародного права. 1035

Яна МЯЛКІВСЬКА
Міжнародно-правові гарантії захисту дітей під час збройних конфліктів 1038

Надія ТЮТЮННИК
Захист журналістів та представників медіа у зоні бойових дій . . . 1042

Шостка СТАНІСЛАВ
Міжнародне право в період «холодної війни 1046

Діана ЮРЬЄВА
Міжнародна ввічливість в правовідносинах у світі 1048

Микита МАТКОВСЬКИЙ
Проблеми застосування чинного законодавства щодо обмежень доступу до інформації 1051

П752 **Приватне** і публічне право в умовах війни: проблеми теорії та практики : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції студентів та аспірантів (25 листопада 2025 р., м. Одеса) / відп. за вип. Б. В. Фасій ; Нац. ун-т «Одес. юрид. академ.». — Одеса : Юридична література, 2025. — 1088 с.

ISBN 978–966–419–466–9

Збірник містить матеріали наукових доповідей, присвячених загальнотеоретичним, методологічним та практичним питанням приватного, публічного та міжнародного права, а також аудиту, митній справі та оподаткуванню в умовах війни.

Він може бути корисним як для навчального процесу, так і для практичної діяльності.

УДК 340(477)(063)

Наукове видання

ПРИВАТНЕ І ПУБЛІЧНЕ ПРАВО В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Матеріали
VI Міжнародної
науково-практичної конференції
студентів та аспірантів

25 листопада 2025 року
м. Одеса

Відповідальний за випуск
Б. В. Фасій

Збірник видано в авторській редакції

Завідувачка редакції *Т. М. Забанова*
Дизайнер обкладинки *О. А. Кунтарас*

Формат 60х84/16. Ум. друк. арк. 63,24.
Тираж 30 прим. Зам. № 17 (16).

Видавництво і друкарня «Юридична література»
65009, м. Одеса, вул. Розумовська, 23/1
Тел.: (048) 777-48-79; 728-75-45
e-mail: astro_print@ukr.net; www.astroprint.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4284 від 23.03.2012 р.